JEAN ORIEUX

(WIlLlEYRJIRSJ

SHIRXy Li F^EÎFFFEEES

București — 1974

EDITURA POLITICĂ

Coperta :
VALENTINA BOROȘ

Traducere
din limba franceză de
LEONARD ALTBUCH,
ANCA BĂLĂCI,
GHEORGHE
POPESCU-TELEGA

Prefață de CAMIL MUREȘAN

JEAN ORIEUX
TALLEYRAND
ou
LE SPHINX INCOMPRIS
Flammarion Editeur
Paris, 1970

Talleyrand: Sfinx neînțeles ?

Pe Sfînta Elena, în fata unuia dintre exilații voluntari din anturajul său, Napoleon a avut cîndva o exclamație de nostalgie și orgoliu : „Ce roman a mai fost și viața mea !“-

Ar fi rămas, probabil, dezamăgit dacă i s-ar fi replicat că epoca dinamică, revoluționară pe care o trăise provocase multe alte existențe asemănătoare. Dintre ele, viața lui Talleyrand ne tentează uneori să o confundăm cu ficțiunea, iar contemporanii ei — depășiți în înțelegerea lor de atîta uluitor neprevăzut — au socotit-o, nu o dată, dirijată de misterioase forțe malefice.

A fost aristocrat prin naștere, cu antecedente de noblețe ce coborau în adîncul a nouă secole. O infirmitate a piciorului — urmare a unui accident din copilărie — a determinat familia să-l consacre carierei preoțești, în totală opoziție cu inteligența, vocația și temperamentul tînărului. E obligat să accepte acest compromis cu conștiința și să se lase împins pînă la rangul de episcop. In 1789 e ales deputat al clerului în Stările generale. Se alătură Stării a treia și își atrage toate anatemele tagmei sale, propunînd naționalizarea averilor bisericii franceze. Devine unul din personajele populare ale revoluției în prima ei fază, cea moderată, monarhist-constituțională. Cinic și venal, spiritual și seducător, cartofor și traficant cu bunuri naționalizate, poate chiar cu secrete de stat, emigrează în Anglia. Scapă astfel în ultima clipă de ghilotina care începuse să corijeze conștiințele duplicitare. E proscris, averea i se confiscă. La Londra trăiește din expediente, unele suficient de obscure pentru a stîmi bănuielile guvernului englez, care dispune expulzarea lui. Pleacă în Statele Unite, unde face pe agentul imobiliar. Lovitura de stat a marii burghezii împotriva dictaturii revoluționar-democratice a iacobinilor îi îngăduie să revină în Franța. Cu abilitatea-i fără egal, profită de împrejurări, își creează legături în societate, printre oameni politici, financiari, exploatează farmecul său personal pe lîngă toate personajele influente, nu în ultimul rind pe lîngă femei. Reușește să fie numit ministru de externe al noului regim, stăpînit de la început de gîndul obsesiv de a aduna „o imensă avere...". Intuiția îl face să prevadă, printre cei dintîi, că regimul care răstumase pe iacobini va avea nevoie „de o spadă" pentru a ține în frîu masele populare dezamăgite. 11 face să ghicească mai repede decît alții pe cel care o va purta :

generalul Bonaparte. îl asediază pe eroul din Italia cu tot rafinamentul unui curtean al vechiului regim și cu toată nerușinarea pretinsă de orgoliul dezlănțuit al unui tînăr care, la 28 de ani, văzuse Europa tremurînd în fața lui și visa reeditarea expediției lui Alexandru cel Mare în Orient.

Se desprinde la timp de guvernul în care ocupase prima demnitate ministerială pentru a putea contribui activ la răsturnarea acestuia prin lovitura de stat din 18 brumar 1799. Generalul Bonaparte era stăpînul Franței, iar Talleyrand ministrul său de externe, cumulînd apoi alte și alte titluri, demnități și mai cu seamă „imensa avere" rîvnită. O colectează fără scrupule din toate resursele : generozitatea lui Napoleon răsplătindu-i serviciile diplomatice excepționale, speculațiile la bursă, mita copios oferită (iar în lipsă, cerută insistent...) pentru „ajustarea" unor clauze din tratatele de pace, pentru traficul de influență, casele de joc, căsătoriile membrilor familiei și mijlocirea celor alte familii... Diplomația în interes personal al lui Talleyrand este tot atît de inepuizabilă ca și aceea în slujba statului. Dar mai ales inteligența și clarviziunea. Cînd Napoleon se afla pe cea mai înaltă treaptă a piramidei victoriilor sale, Talleyrand demisionează din fruntea Ministerului Afacerilor Externe, păstrîndu-și numai funcțiile decorative pe lîngă împărat. A fost primul care și-a dat seama că „toate acestea vor sfîrși rău". Din 1807 a lucrat cu diabolică tenacitate și iscusință pentru doborîrea lui Napoleon. A întreținut legături secrete cu țarul Rusiei, cu Metternich, cu guvernul englez. Napoleon a simțit trădarea, dar n-a putut-o dovedi și s-a mărginit la reproșuri brutale, fără a aeva suficiente probe care să-i permită să-1 condamne. Talleyrand riscă enorm. Are calmul impenetrabil al jucătorului pătimaș. Știe să aștepte. Victoriile care mai urmează îl lasă rece, iar înfrîngerile le primește ca pe o confirmare a soluției unei probleme demult calculate. Cînd aliații intră în Paris, Talleyrand își are față de ei merite bine statornicite. E președinte al unui guvern provizoriu care proclamă detronarea familiei Bonaparte și restaurarea dinastiei de Bourbon. Conduce delegația franceză la Congresul de la Viena, unde, cu o abilitate extraordinară, exploatează disensiunile dintre învingători și reașază Franța pe plan de egalitate cu marile puteri.

Trecutul său politic prea încărcat îl coboară din favorurile noilor stăpîni ai Franței, care — expresia îi aparține — „nu uitaseră și nu învățaseră nimic" din toate evenimentele începute în 1789. Talleyrand e din nou în opoziție, avertizează împotriva greșelilor de guvernare ce jigneau sentimentul popular. Regimul Restaurației nu învățase însă nici măcar cît de primejdios era să ignoreze avertismentele unui om care contribuise la ruina a trei regimuri anterioare. Revoluția din 1830 îl va face să-și dea seama de acest lucru cînd era prea tîrziu ca să mai poată îndrepta ceva. Talleyrand triumfă din nou. Marea burghezie financiară și dinastia de Orleans, care profită de „cele trei zile glorioase" ale poporului parizian pentru a acapara puterea în locul Bourbonilor alungați definitiv, îl readuc în scenă pe ilustrul bătrîn. La 76 de

ani e numit ambasador la Londra, pune bazele unei apropieri franco-engleze, destramă Sfînta Alianță și negociază recunoașterea independenței și neutralității Belgiei.

în aproape cincizeci de ani de viață publică și-a pus semnătura pe acte care schimbau soarta popoarelor, a tratat cu împărați și regi, cu valeți și spioni, cu pontifii bisericii și ai finanțelor, și-a etalat conversația spirituală în congrese diplomatice, în saloane literare sau politice, ca și în tripouri, a fost deopotrivă politicianul cel mai clarvăzător și cel mai corupt al vremii, diplomatul cu cele mai strălucite performanțe, dar și cu cea mai execrabilă reputație a vieții private.

Ducînd pînă în mormînt ironia și cinismul culese din secolul lui Voltaire, subliniind cu o ultimă grimasă indiferența profundă pentru convențiile sociale, Talleyrand — clericul răspopit cu de la sine putere, episcopul căsătorit, eroul atîtor scandaloase legături galante — și-a „retractat" păcatele să- vîrșite în 80 de ani, după care a mai trăit 8 ore în această neobișnuită și, desigur, incomodă pentru el situație de penitent. Dar pentru aceste 8 ore de viață „curată" a obligat biserica să participe la fastul princiar al înmormîn- tării sale. Șiretul diplomat își negociase cu succes o moarte profitabilă prestigiului personal...

Nu a fost și această viață „un roman" ? Maxime de Trailles, Rubempre, Rastignac, Vautrin, Nucingen, Gobseck și atîția alții par a răsări din paginile sale. E *Comedia umană* jucată de un singur personaj.

Nu va surprinde, prin urmare, dacă Talleyrand a atras asupră-i nu numai cercetările asidue ale istoricilor, ci și talentul romancierilor, pe care un astfel de personaj îi dispensează de orice efort de imaginație.

Autorul remarcabilei biografii pe care Editura politică o prezintă publicului nostru aparține celei de-a doua categorii. Jean Orieux, născut în 1907, în sud-vestul Franței, în apropierea Perigordului — provincia de baștină a familiei Talleyrand —, e licențiat și doctor în litere la Școala normală superioară de la St. Cloud și la Sorbona. Intre anii 1931 și 1966 a fost profesor de literatură și inspector de învățămînt și educație în mai multe orașe din Franța, Maroc și Algeria. Actualmente este inspector onorar al educației și cavaler al Legiunii de Onoare pentru meritele acumulate pe acest tărîm.

După al doilea război mondial s-a afirmat și ca un romancier de valoare [I], obținînd în .946 marele premiu al Academiei Franceze, iar în 1966 marele premiu al criticii literare. în operele sale excelează în zugrăvirea vieții familiilor de mici moșieri din Perigord, a mediului burghez de provincie și a celui din fostele

---

I **Romane : *Fontagre* (1945), Menus *Plalslrs* (1945), *Un Dijeuner au Soleil* (1946), Les Ciseaux *d'Argent* (1947), L'Aigle de *Fer* (1949), La Mal *Martie* (1951). *Kasbahs en olein Clei* (1952), de fapt, impresii din Africa de Nord, Cinq *Filles et un Fusil* (1953), Les *Hanies Fortunes* (1954), precum și biografiile lui *Bussy-Rabutln* (1958) și Voltaire (1966).**

' Se acordă anual de către un juriu format din 18 diplomați acreditați la Paris :elel mal bune lucrări din domeniul istoriei diplomației și al relațiilor internaționale.

colonii franceze. Maniera sa de a scrie este cea clasică, tradițională, punctată cu vervă ironică. Răsturnarea rapidă de gusturi și valori în lumea prea necontrolat avidă de nou a Occidentului face ca istoriile literaturii contemporane franceze apărute în ultimii ani să fie destul de sobre în aprecierile asupra operei sale. Totuși, această biografie a lui Talleyrand a fost considerată drept un eveniment al anului 1970 în literatura istorică apărută în Franța, atrăgîndu-i autorului, la sfîrșitul anului 1971, decernarea premiului Ambasadorilor [2].

Calitățile, ca și scăderile lucrării decurg — am zice firesc — din rezultanta raportului dintre autor și temă, dintre literat și subiectul istoric. Jean Orieux s-a documentat asupra lui Talleyrand cu experiența bogată a tehnicii de romancier. A parcurs foarte mult din ceea ce s-a publicat, dar preferințele sale se îndreaptă vizibil către izvoarele narative, îndeosebi memorialistica. Nu rezultă însă că ar fi utilizat arhivele, mulțumindu-se cu colecțiile editate de documente și de corespondență. Acestea cuprind, desigur, tot ce e mai important din activitatea celebrului diplomat. Rămîne însă deschisă problema arhivelor străine, care ar mai putea conține materiale nesemnalate pînă în prezent. Biografia lui Talleyrand scrisă de istoricul sovietic E.V. Târle, bine cunoscută cititorilor români, deși se bazează, la fel cu cea de față, pe lucrarea fundamentală a lui Lacour-Gayet, aduce, totuși, importante contribuții din arhivele diplomatice ruse. Ceea ce întărește presupunerea că descifrarea „secretului lui Talleyrand", cum se intitulează unele biografii mai vechi, a „sfinxului neînțeles", cum îl numește Orieux, ar putea fi continuată în arhivele aproape ale întregului continent.

Chiar cu aceste ușoare rezerve, lucrarea nu poate fi acuzată de ignorarea nici unui amănunt al vieții lui Talleyrand, nici de prezentarea grav eronată a vreunui fapt, în limitele a ceea ce se cunoaște pînă astăzi, pe baza cercetărilor istoricilor de profesie. Ceea ce i s-ar putea reproșa pe alocuri ar fi mici carențe în aplicarea metodelor critice asupra izvoarelor. în fața datelor contradictorii, a zvonurilor și insinuărilor ce abundă în memorialistica vremii, agitată de patimi, Jean Orieux se mărginește cîteodată la confruntarea acestor elemente cu logica, cu psihologia personajului și cu reacțiile sale plauzibile, eventual recurge la analogii cu momente anterioare ale biografiei, dar nu întreprinde o critică propriu-zisă a surselor și nici o raportare a faptului pus în discuție la contextul istoric al momentului în care se petrece.

Așa se face că, după ce ne previne de cîteva ori asupra veracității îndoielnice a multor pasaje din *Memoriile* lui Talleyrand, ne spune chiar că ele „trișează", autorul admite, cu toate acestea, unele afirmații ale desăvîrșitului maestru al disimulării, fără a invoca alt argument decît convingerea personală : „îl credem fără nici o dificultate" — e comentariu], nesatisfăcător pentru noi, ce însoțește asemenea acordări de credit moral, ce s-ar putea dovedi imprudente la o verificare critică.

Abundența anecdotelor colportate de memorialistică îl pune cîteodată pe autor în fața unor incertitudini pe care renunță să și le soluționeze, preferind să le mărturisească indirect, printr-o narațiune vădit echivocă. De pildă, episodul incendierii abației St. Remy de către Talleyrand — tînăr teolog, practicant de inconfesabile escapade nocturne — e povestit în așa fel încît cititorul nu va ști ce să creadă și ce nu, deși n-ar fi fost greu de demonstrat neverosimilul și chiar evidenta scornire ulterioară a acestei povești.

Intrucîtva scuzabilă, fiind împărtășită și de alte lucrări asupra epocii revoluției, este atribuirea unui rol exagerat intrigilor familiei de Orleans în alimentarea unor agitații ale maselor poulare. Dar se merge prea departe cînd se reduce răzmerița pariziană din 5—6 octombrie la „...gruparea orleansistă", care „a pus la cale răpirea regelui și a reginei", aducîndu-i de la Versailles la Tuileries, în inima capitalei.

în lucrare sînt numiți impropriu „turbați" aderenții războiului cu puterile feudalo-absoli/tiste ce amenințau revoluția cu o intervenție armată. în realitate, prin acest nume se designează în literatura științifică un curent popular, exprimînd interesele sărăcimii pariziene, care pretindea aplicarea neîntârziată a unor măsuri drastice de curmare a speculei cu alimente, de aprovizionare a populației, de maximalizare a prețurilor.

Și numele de „iacobini" apare în lucrare fără o nuanțare exactă. Autorul îl utilizează în accepțiunea cea mai largă, valabilă numai în prima fază a revoluției, în care iacobinismul nu se diferențiase în curente ce aveau să reprezinte categorii sociale și programe de acțiuhe net distincte și chiar reciproc ostile. Iacobinii propriu-ziși sînt exponenții micii burghezii, ai curentului re- voluționar-democratic, preconizînd o alianță cu masele populare. Inconvenientul folosirii termenului în accepțiunea sa largă apare, de pildă, cînd autorul, comentând manifestul brutal al ducelui de Braunschweig, comandantul armatei contrarevoluționare ce invadase Franța în 1792, spune că el „servea iacobinilor" și scopurilor de război ale acestora. Or, iacobinii adevărați nu voiseră războiul, l-au considerat o diversiune periculoasă de la sarcinile importante pe care revoluția avea să le desăvîrșească în interior. Girondinii — reprezentanții burgheziei comerciale — au fost oamenii războiului. Iacobinii au acceptat războiul ca o realitate de declanșarea căreia nu erau responsabili, dar din fața căreia nu mai exista putința de sustragere, ci doar alternativa : victorie sau moarte.

Sursele de proveniență străină, engleze sau ruse, luate ca bază de autor pentru a caracteriza atmosfera din Adunarea constituantă și moravurile membrilor ei zugrăvesc un tablou mult prea întunecat. Au existat, fără îndoială, cazuri de corupție și de lipsă de patriotism printre membrii acestei adunări. Dar nu este exact, așa cum ar reieși din unele pagini ale lucrării de față, că întreaga Constituantă a fost o bandă de trădători și de corupți,

gata să se vîndă dușmanilor Franței.

Sînt apoi cîteva momente din cariera lui Talleyrand ce nu sînt explicate pe o bază suficient de științifică, deoarece ele nu sînt văzute în perspectiva momentului istoric, ci numai în aceea a detaliilor biografice ale personajului. De pildă, anularea proscrierii lui Talleyrand și posibilitatea revenirii lui din emigrație e atribuită cu precădere intervenției lui Tallien și a poetului Marie- Joseph Chenier. Dar aceste intervenții nu se datorau atît relațiilor lui Talleyrand, cit faptului că regimul Directoratului era dornic să ajungă la un compromis cu toți cei dispuși să-l accepte, pentru a-și lărgi „spre dreapta" baza socială, îngustată și slăbită prin lovitura contrarevoluționară de la 9 termidor, împotriva iacobinilor. Numirea lui Talleyrand ca ministru de externe al Directoratului, în 1797, s-ar părea iarăși datorată unor intrigi de alcov, seducției sale asupra exaltatei doamne de Stael, care „pleacă îndată ca o nebună" spre a-i căuta o situație și face directorului Barras o scenă de roman- foileton spre a obține postul rîvnit de protejatul ei. Memoriile lui Barras nu sînt de acceptat asupra acestui episod, ca și asupra multor altora. Chiar dacă scenele respective au avut loc, ele sînt departe de a constitui adevărata explicație a ascensiunii lui Talleyrand în momentul respectiv. Mult mai concludentă este criza internă din Anglia, care determină guvernul englez să facă sondaje de pace cu Franța. Tratativele încep la Lille, și pentru ele Talleyrand, cu trecutul său ambiguu de om al vechiului și noului regim, de fost emigrant, cu relații în cercurile influente britanice, era o persoană mai indicată decît palidul său predecesor, Delacroix. După victoriile lui Bonaparte în Italia, Directoratul înclina spre pacea generală și îi trebuia un negociator potrivit acestui scop. Dar mai survine încă un factor, deloc neglijabil. Talleyrand e numit ministru în iulie, într-un moment în care Directoratul se considera amenințat de un reviriment al elementelor de stînga. Spre a le înlătura, la 18 fructidor anul V (4 septembrie 1797) va da o lovitură de stat cu ajutorul armatei, epurînd corpul legislativ. E o „cotitură spre dreapta" a Directoratului și atmosfera premergătoare ei a favorizat, incontestabil, includerea lui Talleyrand în echipa ministerială.

Tot astfel, demisia sa, intervenită peste doi ani, e explicată prin pretextul ei, o violentă campanie de presă dezlănțuită pe urmele cazului Jorry, o neregulă comisă de ministru minoră în comparație cu multe altele. Iarăși se ignorează fondul evenimentelor politice. Cu o lună înainte, la 30 prairial anul VII (18 Iunie 1799), sub presiunea crizei externe și interne, se săvîrșise o altă semi- lovitură de stat, mareînd, de astă dată, o „cotitură spre stînga“ a Directoratului, o remaniere a compoziției sale și o creștere a controlului puterii legislative asupra puterii executive. Talleyrand trebuie să renunțe la postul său datorită noii conjuncturi, opuse celei din 1797.

In fine, e neîntemeiată ipoteza că evadarea lui Napoleon de

pe insula Elba a fost cunoscută, încurajată (poate chiar organizată ?) de Talleyrand și de englezi pentru a-1 compromite și a-1 putea supune unei captivități mai riguroase, mai îndepărtate și neprimejdioase păcii europene. E o poveste din recuzita legendei napoleonene, subspecia ei lacrimogen-compătimitoare, su- gerînd că detențiunea de la Sfînta Elena s-a datorat unor intrigi infernale, cărora naivul și generosul corsican le-a căzut victimă[3]. Talleyrand era un jucător prea calculat pentru a asuma un risc așa de hazardat ca revenirea lui Napoleon pe tron. Aceasta după ce-1 trădase, reușind să intre în grațiile Bourbonilor și să fie învestit cu încrederea de a conduce tratativele de la Viena, în care e imposibil de crezut ca el, omul atît de lucid, să nu fi văzut misiunea capitală a carierei sale.

Cititorul nu va întîrzia să observe și o altă manieră în care Jean Orieux se lasă furat de materialul informativ. Acesta exprimă, după cum am mai spus, opinii diverse asupra lui Talleyrand. Cele mai multe sînt negative, deoarece sînt redactate de adversari pătimași, contemporani cărora le lipsea perspectiva istorică de observație și judecată. Cu tot efortul general de a extrage și fixa marile și durabilele calități și realizări ale activității lui Talleyrand, răzuind de pe faptele sale zgura groasă a calomniilor și a lipsei de înțelegere, autorul nu procedează, după părerea noastră, cu suficientă detașare și siguranță de sine. Se lasă atras în polemici vehemente cu denigratorii eroului său, transpunîndu-se din planul prezent, distanțat, în cel al evenimentelor înseși, ripostînd cu înverșunare partizană la insinuări pe care cercetarea istorică le-a clasat demult. Trimitem spre exemplificare la portretul făcut lui Talleyrand de memorialistul Arnault, plăsmuit așa de evident în manieră romantic-tenebroasă, îneît strădania de a-1 combate minuțios e mai mult decît superfluă.

La rîndu-i, aprinzîndu-se el însuși în focul acestei polemici cu fantomele trecutului, scriitorul își pierde controlul și devine nedrept. A se vedea expresiile la care recurge la adresa lui Lazare Carnot, adversar — e adevărat — atroce al lui Talleyrand, dar un adversar de o capacitate și de o ținută morală ce ar merita mai mult respect și seriozitate în ripostă din partea oricui.

Nu merită atîta atenție nici atacurile presei de opoziție lansate împotriva activității lui Talleyrand ca ambasador la Londra între anii 1830 și 1834. Nimeni nu va considera vreodată acest gen de izvoare ca exprimînd o judecată cumpănită și definitivă. E suficient a fi semnalate și a se explica rațiunea violenței lor, fără a intra în fondul discuției.

Intr-un singur punct sîntem de acord cu Jean Orieux pe parcursul acestui cavaleresc și gratuit duel cu umbrele trecutului. Cu faptul că citează fără cruțare ce s-a scris cu prilejul morții lui Talleyrand. Rememorarea e cutre-

*** Ea a fost repusă în circulație de lucrarea Iul Ferdinand Bac, Le *secret de Tah leyrand,* Paris, 1933.**

 murătoare și exemplară pentru ceea ce înseamnă ura oarbă,

capacitatea ei de a înjosi oameni de talia lui Victor Hugo sau Chateaubriand. Se pare că, pentru a nu ne zdruncina idealurile, e recomandabil să nu facem niciodată inventarul complet al unui geniu.

Ne simțim datori să mai împărtășim cititorului rezervele noastre asupra cîtorva opinii care, deși nu constituie o notă dominantă a lucrării, fiind exprimate oarecum întîmplător și izolat, rămîn, totuși, supărătoare.

Se întîlnesc pe alocuri, ca un fel de scăpări de condei, tablouri prea senine ale vechiului regim din Franța, al căror colorit se răsfrânge tot astfel asupra unor personalități ce nu merită indulgența judecății istoricului. în schimb, cîteva imagini din revoluție sînt zugrăvite prin cuvinte cu care nu putem fi de acord.

Să nu ne facem, prin urmare, iluzii cu privire la atmosfera vechiului regim, în care „un popor progresează încet spre o viață de mai mult belșug și libertate". Nici despre saloanele acestuia, care nu toate au fost, cum le prezintă Jean Orieux, numai sălașuri de grație și spirit, doar citeodată agitate politicos la șoapta vreunei scuzabile aventuri galante.

Nu e cazul să ne emoționăm pentru Ludovic al XVI-lea, pe care Orieux îl transformă dintr-un abulic într-un generos căruia i-ar fi repugnat să verse singe francez. Si nici pentru că ceremonia încoronării lui Carol al X-lea ar fi fost „văduvită de caracterul ei sacru din cauza fluviilor de singe și de lacrimi". Ea era văduvită demult de acest caracter, dar nu din pricina sacrificiilor poporului pentru libertate, ci de fluviile de sînge și lacrimi care curseseră înainte, vreme de un mileniu, sub tirania regalității și aristocrației.

Și nu vom regreta, așa cum face autorul, nici rolul Austriei în istorie, pretinsa ei misiune de păstrare a unui echilibru politic în Europa centrală. Echilibru șubred, condamnat la prăbușire, deoarece se sprijinea pe înăbușirea dreptului popoarelor la libertate și independență.

Ca ministru de externe al lui Napoleon, în cadrul complicatului joc al acestuia în problemele Europei răsăritene, între Petersburg și Constantinopol, Talleyrand s-a ocupat în cîteva rînduri și de Țările Române. Poziția sa față de ele, instrucțiunile pe care le transmite diplomaților din subordine, reflectă conjunctura în care intrase politica Franței, îmboldită de interesele egoiste ale marii burghezii, de ambiția din ce în ce mai lipsită de scrupule a lui Napoleon. Setea de cuceriri și de glorie strivise elanurile generoase ale revoluției spre eliberarea popoarelor. Soarta acestora se negocia după calcule meschine, ignorindu-le aspirațiile și realitățile existenței lor istorice. în acest fel și Țările Române figurează în corespondența diplomatică a lui Talleyrand cu rolul unui pion pe eșichierul european, pe care mînuitorul pieselor îl face să avanseze sau îl schimbă, în virtutea unor planuri strategice mai înalte. Rămîne însă pentru noi un fapt, anume acela că, în pofida vicisitudinii vremurilor trecute,

Țările Române au reprezentat întotdeauna un *element* al politicii continentului nostru, care a atras atenția pînă și celui mai fin diplomat de la începutul veacului trecut.

Intenția de căpetenie a lucrării pare a fi fost aceea de a descifra psihologia personajului, de a explica rațiunile incredibilelor sale sinuozități, ale

 amestecului de grandoare și josnicie, de fermitate și oportunism, de atîtea alte contraste pe care le comportă. Reușita e incompletă, deoarece analiza se îndreaptă asupra omului, a mediului și a antecedentelor de familie și abia în cele din urmă asupra mediului social. Acesta e redus însă la ambianța din care a făcut parte și în care s-a mișcat Talleyrand toată viața. E un mediu secționat și izolat din ansamblul dezvoltării societății la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea.

Introducerea despre familia seniorilor de Perigord sugerează ereditatea orgoliului și a lipsei de scrupule, a conștiinței nobiliare de a avea un drept în conducerea afacerilor de stat. Se descoperă antecedente de versatilitate politică la un strămoș din secolul al XIV-lea — cardinalul Hălie de Talleyrand — și iscusința în intrigile de curte a unui Jean de Talleyrand, senior de Grignoles și Chalais, pe la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor. Pasiunea pentru probleme bănești ar descinde, la rîndul ei, din Colbert și din Chamillart, intendenți de finanțe ai lui Ludovic al XIV-lea, cu care Talleyranzii se înrudiseră prin căsătorii.

Se ridică însă întrebarea : cercetînd antecedentele familiilor care, la 1789, puteau dovedi cîteva secole de noblețe, ce altceva am descoperi în lungul șir de strămoși decît orgoliu, brutalitate, cinism, lăcomie de bani, spirit de intrigă ș.a.m.d. ? Care spiță aristocratică n-ar fi fost îndreptățită, dacă ar fi cerut, a-și împodobi blazonul cu simboluri ale acestor pasiuni și vicii ? Și totuși, numai una a dat un Talleyrand. Enigma personalității sale nu trebuie, prin urmare, căutată în trecut, în moșteniri de familie. Calitățile și defectele de care ea dă dovadă sînt ale unui spirit deschis către prezent și către viitor. Secretul lui Talleyrand trebuie căutat în epoca în care a trăit.

Sînt, în schimb, mai verosimile presupunerile că absența totală a căldurii familiale, infirmitatea fizică și constrîngerea de a îmbrățișa preoția au putut contribui la modelarea caracterului lui Talleyrand, la reacțiile sale de revoltat împotriva moralei, a familiei, a convenienței sociale. Nu e rar fenomenul evoluției spre indiferență și cinism a tinerilor care se simt neglijați și nedreptățiți de oameni și de destin. Dar și aceste elemente sînt departe de a explica toată complexitatea unei personalități ca a lui Talleyrand. Ea este, în primul rînd, un produs al epocii, al evenimentelor. Intre anii 1789 și 1815 s-a prăbușit o societate și s-au pus bazele alteia. Feudalitatea franceză, cu proprietatea, cu organizarea, legile și instituțiile ei, cu moravurile, cu costumele,

cu mentalitatea, cu tot ce-i aparținea de secole, a încetat să mai existe. Pe ruinele sale se clădea societatea burgheză, cu alt tip de proprietate, alte relații și organizare socială, alte legi și instituții, alt mod de viață, altă scară de valori, alte idealuri. „Fiorul sfînt al extazului cavaleresc" sucomba în fața „calculului egoist" și a „neîndurătoarei plăți în bani peșin". Uraganul revoluționar a măturat fără cruțare pe cei ce n-au știut ori n-au vrut să se ferească din calea lui. Din vechea lume s-au putut integra în cea nouă doar acela care au avut luciditatea de a înțelege caracterul necesar și ireversibil al transformărilor istorice, adaptîndu-se lor. Talleyrand e un asemenea exemplar. Unul strălucit, pentru că a posedat cel puțin două calități personale care l-au făcut apt spre a se acomoda mersului istoriei : o excepțională inteligență practică și oricît de paradoxal ar părea — o mare doză de curaj și perseverență. Prima l-a ajutat să sesizeze necontenit, înaintea altora, direcția evenimentelor și limita dintre posibilitate și realitate în cadrul acestei

 direcții. Despre cea de-a doua — curajul — am spus că poate părea paradoxal să i-1 atribuim. Credem, totuși, că Dorothea de Dino, obiectul ultimei și celei mai durabile afecțiuni a lui Talleyrand, a intuit just. Au fost acte de curaj ruptura cu propria sa clasă, cu cătușele preoției, cu toate prejudecățile moralei consacrate. Curaj semnifică și episodul din Statele Unite, adaptarea într-un mediu complet nou, angajarea în afaceri, vigoarea de pionier cu care-și biruie infirmitatea și modul de trai de pînă atunci, pentru a parcurge în condiții penibile terenurile încredințate spre a le negocia. Dar mai ales înfruntarea cu Napoleon, riscul teribil de a complota șapte ani din imediata apropiere a celui mai absolut și mai violent-dominator dintre suveranii vremii, înarmat cu cel mai perfecționat aparat represiv. Ceea ce derutează la Talleyrand este abundența ideilor și acțiunilor pe care le îmbrățișează, le cultivă și le părăsește cu indiferența și cu viteza cu care jucătorului îi trec prin mină cărțile. Ea maschează o realitate mai profundă, anume aceea că toată viața Talleyrand a mizat consecvent pe cîteva mari idei și că, în raport cu ele, a avut curajul să rămînă el însuși.

Poate cel mai mare merit al acestei biografii este evidențierea permanențelor ascunse ale „sfinxului neînțeles". Jean Orieux ne obligă să ne obișnuim cu ideea că omul care a fost taxat drept cameleon politic prin excelență a păstrat sub abisurile întunecate ale personalității sale contradictorii un profund atașament pentru țara lui. Pentru ea a făcut atîtea lucruri neașteptate, șocante, condamnate de opinia publică, așa cum sînt condamnate extravagațele pe care le inspiră uneori o mare și tainică iubire. „M-am gîndit îndelung — spune undeva Talleyrand — și m-am oprit la ideea de a servi Franța ca atare, în orice situație s-ar afla ea“. Cuvinte care n-au fost crezute la timpul lor, dar care pe noi ne conduc spre o celebră frază de debut a unor memorii recente : „Toute ma Vie, je me suis fait une certaine idăe

de la France".

„Trădările" lui Talleyrand au fost deconcertante pentru contemporanii care încă mai concepeau fidelitatea politică sub forma atașamentului pentru un regim, pentru instituția sau persoana care-1 întruchipa. Ei n-au înțeles că, părăsind vechiul regim și alăturîndu-se revoluției, laicizîndu-și propria condiție socială, sprijinind ascensiunea la putere a vigurosului regim napo- leonean împotriva celui decrepit al Directoratului, intuind impasul în care se împotmolea ambiția și militarismul lui Napoleon și optînd pentru normalizarea cu orice preț, pe baze pacifice, a raporturilor dintre Franța și Europa, Talleyrand servea interesele țării și națiunii sale. „Trădările" erau aparențele pe care, în viitoarea unor astfel de evenimente, a trebuit să le îmbrace consecvența față de o necesitate mai profundă : salvgardarea existenței naționale.

Desigur, împotriva acestei interpretări pledează cîteva argumente, dintre care de luat în considerare sînt acelea al venalității și al urmăririi interesului personal. Venalitatea e un fapt de netăgăduit : riscînd, a voit să și cîștige. E de condamnat, cu observația însă că nu s-a lăsat corupt niciodată pentru o acțiune potrivnică intereselor Franței, așa cum le vedea el. Interesul personal a căutat, de asemenea, să și-l promoveze prin parvenirea în demnități, titluri și bunuri materiale. Dar, dacă ar fi urmărit, în primul rînd, interesul personal, ar fi fost mult mai conformist. N-ar fi riscat scenele din 28 ianuarie 1809 și din 9 noiembrie 1813, în cursul cărora Napo-

 leon l-a amenințat cu moartea. Puțini au îndrăznit să joace cu teribilul cor- sican un joc atît de primejdios. Cei care nu-și văd decît interesul personal sînt lași. Talleyrand n-a șovăit în nici o împrejurare decisivă, nu s-a retras în adăpostul comod al inactivității și anonimatului. Interesul propriu și l-a realizat în cadrul celui al Franței, niciodată împotriva lui.

Una singură din aceste cotituri nu se justifică : părăsirea țării în timpul revoluției. Aici a primat într-însul instinctul de conservare și s-au exprimat clar limitele de clasă ale concepției sale politice. Talleyrand a fost în stare să înțeleagă uriașa înnoire a revoluției, a regimului burghez doar pînă la un punct.

A contribuit la redactarea Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului, la zdruncinarea din temelii a sistemului proprietății feudale prin secularizarea bunurilor bisericii, a militat pentru libertatea conștiinței, pentru toleranța rasială, pentru progresele învățămîntului public, pentru integritatea hotarelor Franței ; a urît războiul și a considerat că pacea este obiectivul suprem al oricărei politici înțelepte, că tratativele pot și trebuie să rezolve orice diferende internaționale. N-a putut însă înțelege și accepta o democrație politică largă. Masele populare erau pentru el *obiect* al politicii, niciodată *subiect* al ei. Cu toată exuberanta sa capacitate de adaptare la nou, în fața acestui hotar

Talleyrand s-a oprit, reținut de reminiscențele prejudecăților aristocratice și de ale concepției luministe de factură voltalriană. A fost incapabil să pătrundă măreția gîndirii și acțiunii revoluționare a iacobinilor, a revoluționarilor *cu* poporul și prin popor.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a evidenția faptul că în mijlocul unei lumi a cărei majoritate imensă l-a înțeles prea puțin sau deloc pe Talleyrand, un reprezentant al burgheziei progresiste germane, Ludwig Borne, tovarășul de idei al lui Heinrich Heine în cadrul societății democrat- revoluționare „Tînăra Germanie", a intuit în mod excepțional valoarea activității și sensurile adinei ale atitudinii marelui om politic. Ceea ce Borne scria despre Talleyrand din Paris, la 24 februarie 1831, ar putea fi semnat de oricare istoric de astăzi. „Un chip de bronz, o placă de marmură pe care este gravată cu litere de fier *necesitatea*. N-am putut înțelege niciodată cum au fost atît de incapabili să-l priceapă oamenii din diverse timpuri. Că l-au blamat e bine, dar e cam puțin. Blamarea lui reprezintă un act virtuos, dar nu judicios ; aceste reproșuri fac cinste omenirii, însă nu și oamenilor. Lui Talleyrand i s-a reproșat că a trădat succesiv toate partidele, toate guvernele. Este adevărat : a trecut de la Ludovic al XVI-lea la republică, de la republică la Directorat, de la acesta la Consulat, de la Consulat la Napoleon, de la dînsul la Bourboni, de la Bourboni la Casa de Orleans și, poate dacă va mai trăi, va trece și de la Ludovic-Filip din nou la republică. Insă nu i-a trădat deloc : i-a părăsit doar cînd mureau. Ședea lîngă patul de suferință al fiecărei epoci, al fiecărui guvern, îi pipăia mereu pulsul și constata înaintea tuturor clipa în care inima lor înceta să bată. Atunci pleca de lîngă defunct și se așeza lîngă moștenitor, pe cînd alții mai continuau să servească cîtva timp cadavrul. înseamnă asta oare trădare ? Este oare Talleyrand mai rău decît alții, fiindcă este mai inteligent, mai tare și se su-

pune inevitabilului ? Fidelitatea altora n-a fost mai durabilă ; doar că eroa4- rea lor a ținut mai mult" [4].

Jean Orieux și-a subintitulat aaeastă biografie *Sfinxul neînțeles.* E un subtitlu valabil pentru contemporanii lui Talleyrand, care n-au putut înțelege pe acest om modem, produs prematur al societății și mentalității burgheze, reci și calculate, tenace și interesate, mișcîndu-se pe noi coordonate ale moralei și ale rațiunii de stat.

Privindu-1 astăzi pe Talleyrand ca un produs al epocii, ca un exemplai?' din *Comedia umană* răsărit cu anticipație într-o lume ce mai respira parfumul saloanelor din secolul luminilor și se dăruise cu frenezie idealului unei societăți mai drepte, al unei republici fundamentate pe virtute, el nu ne mai pare de neînțeles.

A fost o personalitate deosebită prin claviatura ei extrem de întinsă, de la cele mai mari calități la cele mai grave defecte. Ele au constituit arsenalul variat cu care și-a putut croi drum în orice

situații în care alții au eșuat. Poate că veritabilul titlu al acestei cărți, acela pe care conținutul ei ni-1 sugerează cu mai multă insistență, ar fi : „Talleyrand, sau triumful inteligenței".

CAMIL MUREȘAN

< După E. V. Târle, *Talleyrand,* ed. a Il-a, București, ESPLA-Cartea Rusă, 1060; p. 318—319.

WILGRIN 843
Conte de Angouleme și de Perigord

ALDUIN t 886 urmat de mai mulți Guillaume, Adalbert, Wilgrin, supranumiți de Taillefer și de Taillérang.

ADALBERT
Conte de Perigord, răspunde lui Hugo Capet în 990.

HELIE
Conte de Perigord, zis Tallerang în 1166

ARCHAMBAUD
Ramura întîiului născut a conților de Perigord pînă în 1440.

ARCHAMBAUD VI (al 15-lea grad) Deposedat și condamnat la surghiun de Carol al VI-lea în 1399. Mort la Bordeaux, 1440.

Sfîrșitul ramurii întîiului născut.
Ramura mai mică, numită a seniorilor de Grignols. Prinți de Chalais

HELIE
Mort în Țara Sfîntă, 1205

HfiLIE
Se căsătorește cu Agnes de Chalais II

JEAN TALLEYRAND 1514
Senior de Grignols (D. de Grignaux).
Sambelan al lui Carol al VUI-lea, Ludovic al XH-lea, Viconte de Fronsac. Prinț de Chalais.

DANIEL TALLEYRAND
Recunoscut prin înscrisuri regale (1613). Conte de Grignols, marchiz de Excideuil, coborîtor direct din conții de Perigord. Prinț de Chalais. Se căsătorește cu fiica mareșalului de Montluc în 1585.

CHARLES HENRI, conte de

DANIEL, marchiz de Talleyrand-căsătorește în 1725 cu Guyonne de Chalais.

1626 Decapitat la Nantes,

GABRIEL DE TALLEYRAND-PfiRIGORD Grande de Spania, Guvernator al Berry-ului, al Languedoc-ului.
Ia de soție pe Margareta de Chalais.

împreună dau ramura ducilor de Perigord, prinți de Chalais, Granzi de Spania. Confirmați în 1815.

AUGUSTIN-HfiLIE
Ia de soție pe d-ra de Choiseul în 1807.

AUGUSTIN-RENE-ADALBERT.
Ia de soție pe d-ra Rousseau de Saint-Aignan, în 1879.

O fiică care a purtat prin căsătorie titlul de prințesă de Chalais și grandă de Spania

în familia lui Galard de Brassac de Bearn.

CHARLES-
Conte de Perigord, 1734—1788. Ia de soție pe Victoria-Eleonora de Damas d'Antigny.

CHARLES-MAURICE DE TALLEYRAND-PfiRIGORD

NAPOLEON-LOUIS, duce de Valențay
Căsătorit cu Alix de Montmorency

Episcop de Autun. Ia de soție pe d-na Grand 1754—1838

HELIE, Prinț de Sagan, Duce de Talleyrand.
Căsătorit cu Anna Gould,

HOWARD 1929

----1
CONTESA JAMES DE POURTALES D-na Gaston Palewski.

TALLEYRAND-PER I GORD

PAIRI AI FRANȚEI • PRINȚI DE CHALAIS • DUCI
DE PERIGORD • DUCI DE TALLEYRAND •
DUCI DE MONTMORENCY •
PRINȚI DE BENEVENTO • DUCI DE DINO •
PRINȚI DE SAGAN •
GRANZI DE SPANIA CLASA I •
MARCHIZI DE EXCIDEUIL •
CONȚI DE GRIGNOLS, DE MONTIGNAC etc.

BLAZON : din email roșu cu trei lei de aur armați, cu limbile și coroanele azurii.

DEVIZA Numai Dumnezeu,

ANDRE + MARIE DE COURBON (nobletea recunoscută în 1688, prin dovezile din 1475)

COLBERT + ROCHECHOUART-MORTEMART

Din a 2-a căsătorie cu Maria-Elisabeta Chamillart.

GABRIEL-MARIE LOUIS-MARIE ALEXANDRE
1726—1795 Baron de ANGELIQUE
Perigord Arhiepiscop de Reims, cardinal-arhiepiscop al Parisului (t 1821)

ARCHAMBAUD 1732—1838

BOSON
Ia de soție pe Madeleine de Senozan.

LOUIS, mort la Berlin, 1808

EDMOND, Duce de Talleyrand, căsătorit cu Dorothea de Curlanda.
Duce de Dino, duce de Talleyrand

MELANIE
Căsătorită cu Just de Noailles, prinț de Poix.

ALEXANDRE-EDMOND
Duce de Dino.
Căsătorit cu Valentine de Sainte-Aldegonde.

PAULINE cu Henri de Castellane.

ADALBERT, duce de Montmorency

LOUIS, duce de Montmorency

MAURICE
Duce de Dino

ARCHAMBAUD, Conte de Talleyrand.
Căsătorit cu d-ra de Gontaud-Biron

?AUL-LOUIS ARCHAMBAUD-BOSON °
Duce de Valențay, căsătorit cu Ielăne Morton.

HELIE ALEXANDRE

8

Prefață

Doamnelor Chibois și J. Pefferkonf, „micului nostru glob“.

Puține personaje au stîrnit atîta ură, dar și atîta admirație ca Talleyrand. Pasionata curiozitate inspirată de acest om lipsit de pasiune este nesecătuită, căci el s-a vrut indescifrabil și a izbutit să fie.

Trebuia regăsit omul sub masca pe care și-o punea. Un asemenea obiectiv dădea de gîndit. Ne-am adresat tuturor celor care l-au cunoscut, l-au auzit, l-au descris și l-au studiat. Mărturii există cu duiumul, dar ele trebuiau înmănuncheate. Datorită istoricului Marc Ferro am avut acces la cele mai bune izvoare. Pe măsură ce ne apropiam de eroul nostru, eram cuprinși de unele nedumeriri, mai ales referitor la perioada cînd el și-a legat soarta de cea a lui Napoleon Bonaparte. Relațiile dintre cele două personaje apar într-o lumină cu totul diferită atunci cînd istoria ia locul atît de banalizatei „legende napoleonene". Cînd oare Marc Ferro și echipa lui de tineri istorici vor izbuti să ne redea adevărata istorie a Consulatului și a Imperiului ? O lucrare ca aceea a lui Louis de Willefosse și Jeaninei Bouissou- nousse, *Opoziția împotriva lui Napoleon,* aruncă asupra aventurii napoleonene o rază de lumină pentru care le mulțumesc. Rolul lui Talleyrand apare, datorită acestora, mai puțin misterios, mai puțin condamnabil. Cartea lui Emile Dard *Napoleon și Talleyrand* mi-a venit, de asemenea, în ajutor. Aceea a lui Michel Poniatowski, *Talleyrand în Statele Unite,* este revelatoare cu privire la activitățile financiare, curajul și conștiința profesională a domnului de Autun. Françoise de Bernardy, in *Ultima dragoste a domnului de Talleyrand : ducesa de Dino,* a aruncat o lumină asupra vieții intime a lui Talleyrand din ultimii săi douăzeci de ani. Istoricul Gulielmo Ferrero, în *Talleyrand la Viena,* a reabilitat, ca și Duff Cooper, rolul european al lui Talleyrand. *Corespondența* publicată de G. Pallain, referitoare la Congresul de la Viena și la perioada cît a fost ambasador la Londra, sînt izvoare prețioase, ca și *Scrisorile lui Talleyrand* publicate de P. Bertrand. Am avut tot timpul la îndemînă *Dicționarul Revoluției și al Imperiului* al Bernardinei Melchior-Bonnet. în sfîrșit, există și *Memoriile* lui Talleyrand, nu atît de mincinoase pe cît se spune

și în care autorul apare acoperit cu un văl, strecurîndu-se în vîrful picioarelor printre evenimentele pe care uită să le vadă. Pe alocuri țîșnește cîte o strălucire de sinceritate care trebuie surprinsă în clipa cît dăinuie. Acest mod de „a uita" este, dealtfel, mai revelator și mai puțin necinstit decît justificările neconvingătoare.

19

După ce am explorat timp de trei ani personajul și epoca, am ajuns la lucrarea domnului Lacour-Gayet : *Talleyrand* (Payot, 1928). Este un adevărat monument al cercetării și descoperirii istorice. Bogăția, precizia, probitatea unei asemenea opere nu pot inspira decît admirație. Am regăsit în această lucrare tot ceea ce adunasem eu mai bun. A fost un îndreptar de neînlocuit. De-a lungul cărții mele i-am adus omagii ori de cîte ori am putut. Se înțelege că *Talleyrand* al lui Lacour-Gayet, conceput acum cincizeci de ani, prezintă un portret al personajului nostru diferit de cel ce apare în alte lucrări ulterioare, cum ar fi, printre altele, teza d-rului Lafforgue : *Talleyrand, omul Franței,* o psihanaliză a unei națiuni, sau cartea lui Mis- soffe : *Inima tainică a lui Talleyrand.*

Adevărata față a lui Talleyrand a început să mi se dezvăluie în cursul convorbirilor cu doamna de Montgomery-Bethouart. li exprim aici toată recunoștința și admirația mea. In clipele grele pe care mi le-a prilejuit domnul de Talleyrand am găsit la prietenele mele, doamnele Chibois și Peffer- kom, tot sprijinul bunului lor gust, al spiritului și chiar al răbdării lor. Le mulțumesc de a fi consimțit ca volumul de față să le fie dedicat.

Mai rămîneau de stabilit trăsăturile personajului și cred că nicăieri nu existau altele mai încremenite și în același timp mai labile. E atît de multicolor și scînteietor, încît, în cursul unei vieți comune de patru ani, în fiecare zi credeam că-1 redescopăr și eram primejdios de tentat să-1 rede- finesc la fiecare pagină. Dar ce greșeală ar fi fost ! Domnul de Talleyrand nu poate fi definit, ci numai însoțit. Este pasionantă plimbarea, de-a lungul a optzeci și patru de ani agitați, de la seminarul teologic la budoare, din altare în tripouri, de la Versailles pînă în oficine dubioase. Peste tot e ca o mătase : apele sclipesc, reflexele se mistuie, dar țesătura rămîne. Reflexele vieții domnului de Talleyrand sînt uneori pur și simplu scandaluri, alteori farse viclene ; ele izbutesc cîteodată să sperie, dar jocul rămîne întotdeauna fascinant.

Nu tezele cutărui istoric sau ale cutărui biograf au permis acestui chip tulburător să ne apară într-o lumină mai adevărată decît a apărut cuiva vreodată. Datorăm acest lucru atmosferei vremurilor noastre contestatare și anarhice, înzestrate cu puterea de a smulge măștile. Talleyrand, pentru care *Legăturile primejdioase*[II] nu comportau nici o primejdie, apare totuși ca un

II **Roman epistolar de Choderlos de Laclos. — Nota trad.**
> Prototipul burghezului mediocru. — Nota trad.

dezrădăcinat în societatea burgheză a secolului lui Joseph Prud'hom- me[2]. S-a plictisit de moarte, lucrul acesta e clar din anumite lucrări consacrate lui în acea epocă posomorită ; iată de ce a reușit să-i deruteze pe biografi și să-și păstreze masca de sfinx. Intre timp, noi ne-am schimbat lentilele și-1 putem vedea pe episcop, pe membrul Constituantei, pe ministrul contestatar mai la largul lui în climatul „contestatar" din 1970 decît printre redingotele din 1(T38.

Găsim că acum e momentul potrivit să-i spunem : „Domnule de Talleyrand, să ne așezăm și să stăm de vorbă". întrucît l-am scutit de false predici moralizatoare, el a binevoit, poate, să ne arate adevărata lui față.

Un proverb african spune : „Ești *mai mult fiul epocii în care trăiești* decît al propriului tău *tată".* Talleyrand este fiul mai multor epoci și chiar al mai multor lumi. Chiar și atunci cînd izbutim să-i străpungem masca impasibilității, chipul lui, oricît de uman și plăcut ar fi, lasă totuși să se ghicească abisuri întunecate, în care nici geniul luminos al secolului lui Ludovic al XV-lea nu reușește să strecoare destulă lumină. Talleyrand este contemporan și cu Voltaire, și cu Mirabeau, și cu Bonaparte, și cu Lamartine și cu Balzac. El mînuiește limba lui Voltaire, întreprinde operații dubioase ca Mirabeau și termină prin a se strecura șchiopătînd printre *Tenebroasele afaceri* din *Comedia umană.*

Cu toate că trăiește în plin prezentul, se menține, totuși, imuabil. De-a lungul cataclismelor istoriei, el a rămas promotorul de neînlocuit al onorurilor, viciilor, eleganțelor și farmecului trecutului. Credincios perucii și curtoaziei din secolul luminilor, n-a șovăit să fie infidel față de tot ceea ce i se părea trecător în lumea croită de revoluție : oamenii politici, regimurile lor de mîntuială, vorbăria și jurămintele lor. Exista în schimb un lucru care trecea peste capul oamenilor, chiar și al lui Napoleon, și anume civilizația, aceea a lui Voltaire, libertatea, artele pașnice, industria și bogăția. Pentru dînsul, Franța întruchipa această civilizație și de aceea a așezat-o întotdeauna deasupra tuturor guvernelor, guvernanților și acrobaților ei. I-a tratat în consecință, fără nici un scrupul, și pe unii și pe ceilalți. Cinismul și nu viciul este cel ce i-a atras dușmăniile. I se reproșa felul în care mergea : faptul că șchiopăta și comportările. Toate sînt pline de sinuozități. Ca și în univers, totul este curb în viața personajului nostru. Un instinct fără greș l-a învățat că meandrele reprezintă drumul cel mai lin, dar și cel mai sigur spre succes. Poate fi urmărit, de-a lungul atîtor ani tulburi și însîngerați, după dîra înceată și parfumată lăsată în jurul culmilor societății europene. Din zumzetul viesparului dimprejurul lui se distinge strigătul : „Trădare, trădare !" Dar pe cine anume a „trădat" ? în ce scop ? în politică, a inova înseamnă întotdeauna

a trăda. Am folosit ghilimele pentru că acest cuvînt pare mai curînd să facă parte din arsenalul pamfletarului decît din vocabularul unui psiholog. Se înțelege de la sine că n-am căutat să-i atenuăm slăbiciunile, mai ales cînd și le ascundea cu atîta grabă. L-am surprins în momentele cele mai dubioase, cu amîndouă mîinile vîrîte în sac pînă la cot ; se găsea atunci în tovărășia celor mai înalte personalități și chiar a unor excelenți autori de predici moralizatoare. Bou- rienne scria : „Istoria va vorbi despre domnul de Talleyrand tot atît de bine pe cît l-au vorbit de rău contemporanii". De fapt, de un secol încoace ne-am mulțumit să repetăm doar ceea ce fusese inspirat de invidia celor mai iluștri contemporani ai săi. Politicienii burghezi și-au împăcat cugetul condamnîndu-1 pe unul dintre cei mai mari slujitori ai Franței și ai Europei. Flaubert consemnează fără cruțare această stupiditate a opiniei publice franceze în al său *Dicționar al ideilor de gata: „Prințul de Talleyrand = a fi împotrivă".* Toți acei Homais, Badinguet, Joseph Prud'homme se supuneau ca niște imbecili conformiști. Noi am preferat să-l ascultăm pe Talleyrand. L-am privit trăind zi cu zi. Ne-a poftit în cercul familiarilor lui. Există puține ființe mai seducătoare decît acest mare senior politicos, de o profundă și tainică sensibilitate. Avea o inteligență atît de minunată, încît niciodată n-a plictisit pe cineva expunîndu-i ideile sale. Lăsînd aceasta în seama celor mai puțin inteligenți, el și-a rezervat iscusința de a ac-

 ționa. Preluase de la secolul său gustul pentru fericire și-i plăcea s-o facă •să domnească în jurul lui. Familia, servitorii, personalul ministerului, vasalii lui de la Valențay și Benevento, prietenii, de care numai moartea l-a despărțit, pe toți i-a copleșit de binefaceri. La o privire ceva mai atentă, domnul de Talleyrand ne apare, în cele din urmă, de o „imoralitate îndoielnică".

S-ar putea oare vorbi despre o reabilitare ? Nu ne-am formaliza deloc, cu toate că n-am urmărit nici să-l reabilităm și nici să-l condamnăm. Ceea ce am dorit însă mult a fost să-1 facem pentru un moment să reînvie. Dacă am izbutit, atunci el nu va mai avea nevoie de judecători. Viu, el se va reabilita sau se va condamna singur. In orice caz, nici uitarea, nici moartea nu pot șterge trăsăturile acestui om apărut din străfundurile timpurilor. El aparține unei spițe al cărei destin n-are sfîrșit și a cărei înțelepciune, fardată •de vicii, veche de cînd lumea, va dăinui cît și el.

JEAN ORIEUX

Partea întîi

Lei de aur cu coroane azurii
într-o baie de singe

Există vieți ce se profilează încă din adolescență, altele se conturează cu trecerea anilor, în timp ce unele nu-și găsesc sensul decît în pragul bă- trîneții. Cu Charles Maurice de Talleyrand-Perigord, născut la 2 februarie 1754, într-o familie aureolată de un nume nobil și așezată încă din secolul al IX-lea pe culmile societății, lucrurile n-au luat însă același curs. Linia vieții lui fusese trasată chiar de la naștere și avea să împreune fastul gloriei cu mizeria morală. Soarta lui șchiopăta încă de pe atunci. Aceasta nu l-a împiedicat, totuși, să ajungă departe.

Pentru Charles Maurice, totul începe chiar de la primii pași. Nu e vorba de o romantică și absurdă fatalitate, ci de o fatalitate interioară pe care el a încercat s-o stăpînească prin rațiune și prin părerea pe care și-o făurise despre el însuși, căreia acest om, atît de des tratat drept „cameleon", i-a rămas veșnic credincios.

Prin naștere, el este un Talleyrand-Perigord, ceea ce constituie prima taină a vieții lui. Faptul nu trebuie neglijat, chiar și numai pentru că în tot timpul îndelungatei sale vieți el n-a făcut decît o singură dată aluzie la noblețea familiei din care se trăgea. „Nu vorbiți niciodată de ea, dar aveți-o tot timpul în minte". Iată cheia atitudinii lui. Dacă-i vom uita originile și nemăsuratul orgoliu izvorît din ele, nu vom putea înțelege personajul. In- trucît acest sentiment a fost, ca și altele, bine ascuns, purtarea lui pare uneori inexplicabilă. Ea încetează de a mai fi inexplicabilă, din anumite puncte de vedere, atunci cînd descoperim ce a fost familia de Perigord și ce știa Charles Maurice despre ea. Talleyrand aparține celei mai vechi și mai incontestabile nobilimi a Franței. Filiația directă a Talleyranzilor cu conții suverani din Perigord a fost stabilită prin patente regale în 1475 și apoi în 1613, cînd domeniile castelane de la Grignols și Excideuil au fost ridicate unul la rangul de comitat, iar celălalt la cel de marchizat, și confirmată în 1688, iar apoi încă o dată în secolul al XVIII-lea. Primul conte de Perigord și Angouleme, Wilgrin, a fost considerat de Carol Pleșuvul drept rudă. El a murit în 886. Familia lui se înrudește deci cu cea a Ca- rolingienilor. Descendența ramurii vechi s-a perpetuat pînă în 1440.

Istoria acestor conți de Perigord este înfricoșătoare. De-a lungul **a** șase secole, din al IX-lea pînă în al XV-lea, cronica comitatului nu semna-

23 lează decît jafuri, omoruri, violuri, torturi și răpiri. Helie I a poruncit să i se scoată ochii arhiepiscopului din Limoges. Vicontele de Limoges l-a prins pe Helie ca să-i aplice același tratament, însă acesta a evadat după ce a sedus-o pe fiica temnicerului. Vicontele a poruncit atunci să i se scoată ochii unui văr al lui Helie pe care-1 avea în puterea lui.

Adalbert, conte de Perigord, a avut la Tours, în 990, cunoscuta atitudine [III] față de suzeranul său Hugo Capet, conte de Paris și, fără îndoială, de prea puțin timp rege al Franței pentru a-1 impresiona pe irascibilul Pări- gord, lipsa lui de respect atrăgîndu-i întrebarea din partea lui Hugo Capet : „Cine *te-a făcut conte ?“.* Adalbert i-a răspuns cu aceeași monedă : *„Cine te-a făcut rege ?“,* Hugo Capet n-a socotit oportun să răspundă unui pișicher atit de primejdios. Talleyrand al nostru cunoștea scena, iar urmașii lui Capet de asemenea.

Spiritul acesta de nesupunere, de rapacitate și orgoliu a făcut ca familia Perigord să devină un flagel pentru vasalii ei. Ea își jefuia pînă și pro- pria-i capitală. Părigueux cuprindea două orașe, cetatea și castelul. Burghezii și meșteșugarii trăiau acolo cu groaza în suflet și se închideau între zidurile cetății ca să se ferească de senior, care ar fi trebuit să fie apărătorul lor firesc.

Perioada războiului de o sută de ani a fost cea mai rea. Conții de Perigord — dar nu numai ei — treceau din tabăra franceză în cea engleză, sau mai exact din cea a Capețienilor în cea a Plantageneților. Satele și orașele erau astfel distruse rind pe rînd de cele două partide.

Helie al V-lea de Perigord încheie o coaliție cu Bertrand de Born — un trubadur care nu era sentimental decît în timpul lui liber — și cu seniorul de Hautefort, împotriva lui Richard Inimă de Leu, guvernator al Aquitaniei. Complicii îl părăsiră pe Helie pentru că era „laș și molîu“. Apoi toți trei se împăcară pentru a-1 îndemna pe Richard să se răzvrătească împotriva tatălui său, Henric al II-lea Plantagenetul, fiind ajutați în acest scop și de frumoasa și primejdioasa Eleonora de Aquitania, soția părăsită a lui Henric al II-lea. Sîngele curgea neîncetat în această țară nefericită.

Familia Perigord încheie o alianță cu coroana Angliei. Archambaud al V-lea jură credință prietenului său Prințul Negru, guvernator al Guyennei. Apoi nu șovăi să-l însărcineze pe fratele său Talleyrand să meargă la Paris și să negocieze cu Carol al V-lea, supranumit înțeleptul, supunerea sa în schimbul unei sume de

---

III **Adalbert de Perigord a refuzat să ridice starea de asediu a orașului Tours. — *Hotă* trad.**

« **Paul Greiere. Les *Talleyrand-Perigord,* Tipografia ClaiYvivre, Perigueux, 1962.**

bani. Carol al V-lea, preferind tratativele în locul vărsării de sînge, îi plăti acestuia 40 000 de livre de aur. Era o sumă enormă. După cum vedem, un Talleyrand se vindea încă de pe atunci foarte scump. Aceasta s-a transformat într-un obicei al familiei. Talleyrandul din vremea aceea păstră pentru sine, drept comision, suma de 10 000 de livre. Iată cum, în secolul al XIV-lea, se puteau obține venituri destul de frumoase jurînd credință cînd leoparzilor, cînd crinilor.

Același Talleyrand, cînd se ivi prilejul, purtă și un război. El se alie cu Du Guesclin ca să ia înapoi de la englezi puternica și bogata abație de la Chancelade, situată în apropiere de Perigueux. Viteazul breton și vicleanul Perigord își atinseră țelul dorit. In timp ce Du Guesclin tăia capetele englezilor, aliatul lui jefuia cu conștiinciozitate abația ; el le lăsă călugărilor numai patru pereți goi, și asta pentru că nu-i putuse lua cu el.

In acest comitat nenorocit nu mai rămăseseră în secolul al XV-lea decît ruine însîngerate și ogoare pustiite ; ultimii doi conți, Archambaud al V-lea și Archambaud al VI-lea îi întrecură pe toți înaintașii lor în ticăloșie și rapacitate.

Ei au organizat bande jefuind în fruntea lor pînă și propriile lor domenii. Poporul chemase în ajutor pe rege, dar Parisul era departe. Bineînțeles că regii Franței au intervenit în mai multe rînduri, dar niciodată destul de energic. Carol al VI-lea a fost cel care a pus capăt înspăimîntă- toarei aventuri a ramurii vechi a familiei. Archambaud al VI-lea, învins, părăsit de toți, a murit la Bordeaux în 1440, proscris și deposedat de toate titlurile și domeniile sale.

Comitatul fu atribuit lui Ludovic d'Orlăans, fratele regelui. Dar aceasta nu-i aduse noroc, căci fu asasinat la Paris, pe strada Barbette, de către ducele de Burgundia. Comitatul fu trecut în posesiunea drăguțului său fiu, căzut prizonier la Azincourt, delicatul poet Ludovic d'Orleans, care, din întunecoasa lui închisoare, păsîndu-i cu mult mai puțin de comitatul de Perigord decît de vremea rea de afară, scria : *„Timpul și-a așternut mantia de vînt, de frig și ploaie".*

Comitatul fu vîndut lui Jean de Blois, conte de Penthievre, din familia de viță regală din Bretania. El trecu prin căsătorie în stăpînirea familiei d'Albert și a lui Antoine de Bourbon — de asemenea familie regală —, iar în cele din urmă ajunse, împreună cu vicomitatul Limoges, în mîi- nile lui Henric al IV-lea, care le alipi pe amîndouă domeniilor coroanei. Talleyrand al nostru cunoștea toate aceste fapte : cum comitatul de Perigord împreună cu conții lui originari din epoca Carolingienilor, deci de la înseși obîrșiile națiunii, au urmat în decursul veacurilor un destin paralel — și de același rang — cu cel al conților de Paris și al urmașilor lor, Talleyrand a fost întotdeauna de părere că, pe baza originii sale, avea un drept de control asupra celor mai importante probleme ale Franței, care nu erau, de fapt, decît o prelungire a propriilor Iui treburi de familie.

Dar Charles Maurice nu coboară din ultimii conți *. Pentru a-i regăsi filiația cu ramura directă, trebuie să ne întoarcem în 1166,

la contele Hălie al V-lea Perigord, zis și Talleyrand. Fiul său mai mare, Archambaud, a moștenit comitatul și și-a perpetuat fioroasa spiță pînă în 1440. Al doilea fiu, Helie, senior de Grignols, a întemeiat ramura mai tânără, căreia îi aparține personajul nostru. Helie de Grignols a murit în 1205 în Țara Sfîntă. Nepotul lui s-a căsătorit cu Agnes de Chalais, care a adus ca zestre acestei ramuri senioria cu același nume, ceea ce face să apară în secolul al XV-lea titlul de prinț de Chalais.

Printre aceste fiare, asemănătoare cu leii încoronați, cu ghearele scoase, pe care îi vedem pe blazonul de purpură însîngerată al familiei, întîlnim doi Talleyranzi cu firi deosebite, dar nu opuse. Sînt niște adevărați Talley- ranzi prin orgoliu și ambiție, dar formele de manifestare se schimbă sau, mai curînd, ei dau alte forme spiritului lor de dominare și jaf. Aceștia sînt *„leii cu coroane azurii" o* uimitoare prefigurare a strănepotului lor.

Primul dintre ei este Helie de Talleyrand, fiu al contelui Hălie al VH-lea și al Brunissendei de Foix, născut la Perigueux în 1301 și mort la Avignon în 1364. Acesta a fost un reprezentant al bisericii : arhidiacon la Părigueux, decan de Richmond, eparh al comitatului de York, abate de Chancelade, episcop al Limoges-ului și, în cele din urmă, cardinal în 1331, datorită papei Ioan al XXII-lea, ruda lui. Ne interesează însă caracterul lui mai mult decît titlurile. El a jucat un rol considerabil în sinul bisericii din epoca lui. Ar fi putut fi papă, dar a refuzat. Petrarca spune despre el : *„Ii plăcea mai mult să facă papi pe alții decît să fie el însuși papă".* Prefera să negocieze și să ia parte la intrigile ce se urzeau la curți, în concilii și în armată. A făcut astfel imense servicii și a evitat, cu riscul vieții, multe războaie și crime. Una dintre cele mai uimitoare negocieri duse de el și care ar fi scutit Franța de un dezastru, dacă regele Ioan cel Bun l-ar fi ascultat, este cea purtată în ajunul bătăliei de la Poitiers. El se afla de partea francezilor, dar era decan de Richmond și prieten al prințului de Wales, care-i comanda pe englezi. Cardinalul își făcea apariția cînd într-o tabără, cînd în cealaltă vrînd să prevină ciocnirea sîngeroasă. Știa că francezii nu sînt încă pregătiți și că dezordinea și fanfaronadele lor îi vor duce la dezastru ; izbuti să-1 convingă pe prințul de Wales să nu dea lupta și să se retragă, primind în schimb promisiunea că regele Franței va proceda la fel și că vor urma tratative de pace.

Ioan cel Bun împreună cu alți cavaleri descreierați își bătură însă joc de cardinalul de Talleyrand și se aruncară în luptă ca niște nebuni. Rezultatul este cunoscut. Cardinalul, cu tot refuzul întîmpinat, dăduse ordin întregii sale suite să-1 susțină pe Ioan cel Bun. Englezii nu i-au purtat pică. După aceea, el a dus din nou tratative pentru ușurarea urmărilor dezastruoase ale înfrîngerii. Avea o cultură vastă. Era o minte pătrunzătoare, speculativă și dovedea multă chibzuință în acțiunile sale. Petrarca este plin de admirație față de el. Era celebru pentru vederile lui largi. A fondat

la Toulouse un colegiu, cu jumătate din locuri rezervate copiilor din Perigord. Noii veniți erau prezentați de conte, dar nu erau admiși decît dacă erau considerați apți de către ceilalți elevi. Mai mult chiar, capelanii însărcinați cu administrarea colegiului erau aleși de elevi cu o majoritate de două treimi, la fel ca în conclavul în care erau aleși papii. Pare ceva de vis, dar în secolul al XIV-lea monseniorul de Talleyrand se găsea cu adevărat în avangardă.

Avea însă și cusururi : îi plăceau fastul și banii ; în ciuda generozității și a risipei sale, el a lăsat nepoților săi o imensă avere. Intrucît această nemăsurată bogăție nu provenea din sărăcăcioasele redevențe ale tot atît de sărăcăcioșilor lui vasali, lumea spunea că el se ocupa cu operații comerciale puțin compatibile cu crucea ce o purta pe piept și că uluitoarele lui tratative diplomatice semănau prea adesea cu unele mănoase operații financiare. Se afirma că participase la mai multe răpiri, printre care și aceea a Măriei de Anjou, sora reginei Neapolului, săvîrșită de nepotul și complicele lui, contele de Duras, pe care l-a scos apoi din închisoare și l-a scutit de pedeapsă. Dar cîte nu se pot spune pe seama unui Talleyrand, cardinal, diplomat, pedagog, financiar, chiar dacă le făcea pe toate la perfecție ? Doar cucernicia îi era deficitară.

Cu cine seamănă el ? în orice caz, nu cu tatăl său, ci mai curînd cu un strănepot numit Charles Maurice.

La sfîrșitul secolului al XV-lea și la începutul celui de-al XVI-lea,

26 a meritat admirație un alt Talleyrand, ascendent direct al personajului nostru. Este vorba de Jean de Talleyrand, senior de Grignols și de Chalais, viconte de Fronsac, cunoscut la curtea lui Carol al VIH-lea, al cărui șambelan era (asemenea urmașului său Charles Maurice, care avea să fie șambelanul lui Napoleon, Ludovic al XVIII$_{r}$lea și Carol al X-lea), sub numele de d-1 de Grignaux (provenit de la Grignols). Brantome, care l-a cunoscut, scrie despre el numindu-1 tot d-1 de Grignaux *.

Prim șef al prînzurilor regale, cavaler de onoare al reginei Ana, acesta a reprezentat nobilimea Perigord-ului în adunarea Stărilor generale din 1484. După moartea lui Carol al VIH-lea, el și-a menținut funcțiile (și averea) și sub domnia lui Ludovic al XII-lea. Brantome arată că acesta cunoștea arta de a primi, că vorbea fermecător nu numai franceza, ci și alte limbi, făcind adevărate minuni în soliile ce i se încredințau. Cu aerul cel mai nevinovat, juca numeroase farse lipsite de respect persoanelor regale. Regina Ana îi ceru odată s-o învețe în spaniolă cîteva cuvinte de bun venit, pe care voia să le adreseze ambasadorului Spaniei. Brantome ne povestește că „d-l *de Grignaux i-a spus o mică porcărie, pe care ea a învățat-0 pe dată... D-l de Grignaux îi povesti regelui întâmplarea și acesta o găsi nostimă, cunoscînd caracterul lui vesel și glumeț".* Dar, cînd regina află înțelesul celor ce urma să i le spună ambasadorului, se înfurie și *„voi* să-l *izgonească pe d-l de Grignaux".*

Acest Talleyrand a jucat un rol foarte puțin obișnuit în

căsnicia lui Ludovic al XII-lea. Acesta, neputînd avea un moștenitor în linie bărbătească de la Ana de Bretania, se căsători cu sora lui Henric al VIH-lea, care avea șaisprezece ani. Lucrurile însă nu se schimbară, întrucît regele era îmbă- trinit înainte de vreme ; dealtfel, tînăra regină nesatisfăcută prezenta o primejdie de îndată sesizată de Luiza de Savoia, mama lui Francisc d'Angouleme, moștenitorul prezumtiv al tronului. Regele fiind neputincios, nu se va găsi oare un gentilom binevoitor care să-i ia locul 7 Dar Luiza voia ca fiul ei să ajungă rege. Iată de ce ea îl însărcină pe Talleyrand de Grignaux să vegheze asupra tinerei regine și să împiedice pe orice purtător de pantaloni să se apropie de ea.

Sarcina lui nu era ușoară, pentru că sora lui Henric al VIII-lea era, așa cum spunea el, vădind mai multă grijă de adevăr decît de respect, *„mai mult nebună decît regină".* Ea îl iubea pe ducele de Suffolk, căruia izbutise să-i obțină numirea ca ambasador la Paris. A fost nevoie de toată dibăcia unui Talleyrand pentru a dejuca viclenia acestor amanți ; datorită vigilenței lui, fiul Luizei de Savoia deveni rege după moartea lui Ludovic al XII-lea, sub numele de Francisc I. Astfel, domnul de Talleyrand de Grignaux rămase în cele mai bune relații cu noul rege, așa cum fusese și cu ceilalți doi predecesori ai acestuia. Nu orice curtean reușea să se mențină favoritul a trei suverani.

După cum se vede, iscusința este o trăsătură a fa niliei. Totuși, atunci cînd ramura ei mai veche a fost deposedată, ramura mai tînără — Grignols, Chalais, Excideuil — nu putu să-și recapete comitatul. Aceasta păstră doar titlurile și prenumele, pe care le vedem transmise de-a lungul generațiilor, din secolul al IX-lea pînă în al XX-lea : Hălie, Archambaud, Adalbert. Nu-

[1] **In 1834, un dușman al lui Talleyrand, prevalîndu-se de acest nume, va scrie că .Talleyrand nu era nobil și cobora dintr-un anume Grignaux.**

mele de Hălie era încă foarte răspîndit în Perigord în secolul al XIX-lea. Cel de Talleyrand este însă unul care s-a fixat în familie. Primii doi conți au fost supranumiți *Taillefer; Taille rang* sau *Talleran* a apărut în secolul al X-lea, înainte de a lua forma de Talleyrand. Se pronunța Taille-rang sau Tal-rang. în Perigord se mai spune încă Taille-rang, iar la Reims se vorbește de monseniorul de Taillerang. Un raport de poliție din 1792 pomenește de Tailleran, ceea ce ne atestă pronunțarea din epoca respectivă la Paris. Dar n-au fost transmise numai titlurile și prenumele, ci și unele trăsături de caracter : îndrăzneala și cutezanța, îmbinate cu o înclinare spre negociere și meditație, o irezistibilă nevoie de lux, finanțată prin felurite combinații iscusite, pe scurt, o labă de catifea cu gheare de felină mare. Toate aceste ingrediente, dozate de arbitrariul eredității, dau personalități diferite, dar ușor de recunoscut prin cel puțin o trăsătură dominantă : orgoliul. Deviza lor sună : *„Numai Dumnezeu".* Dar, după cum îi cunoaștem noi pe acești „lei **dt** *aur cu coroane azurii",* ne dăm seama de sensul adevărat al acestei devize : Dumnezeu se află în cer și deci nu le stă în cale ; regele se află la Paris și deci e cam tot atît de departe ; rămîne

Perigordul. Aici, nimeni altcineva nu are puterea : *Numai Talleyrand.*

în 1613, șeful familiei Talleyrand era Daniel, prinț de Chalais, conte de Grignols, marchiz de Excideuil, baron de Beauville și de Mareuil. Toate aceste domenii erau situate în Perigord. El se căsătorise cu Jeanne de Mont- luc, fiica celebrului mareșal. Unul dintre fiii lui, conte de Chalais, prieten al lui Ludovic al XHI-lea și al lui Gaston d'Orleans, fu cel care încercă să-1 omoare în două rînduri pe Richelieu. La prima încercare fusese grațiat, dar cea de-a doua îl costă capul. Regele obținu ca el să fie scutit de tortură, însă călăul care l-a decapitat la Nantes în 1626, un începător, a fost nevoit să facă mai mult de treizeci de încercări. In această familie se întîmpla mereu ceva neplăcut. Un nepot al lor, Gabriel, fu ucis în 1714 la asediul Barcelonei ; fiul acestuia, marchizul de Talleyrand-Perigord, fu omorît la asediul orașului Tournai, în 1745. El se căsătorise cu Marie-Eli- sabeth Chamillart, nepoata ministrului de finanțe al lui Ludovic al XIV-lea, a cărui mamă era Marie-Franțoise de Rochechouart-Mortemart, fiica ducelui de Mortemart, care fusese căsătorit cu fiica lui Colbert. Talleyrand cobora deci din Colbert și Chamillart. Desigur că această ereditate n-a putut avea decît o influență bună asupra simțului său pentru afaceri. Din partea lui Mortemart-Rochechouart a primit moștenire anumite calități spirituale, strălucite și caustice, cunoscute sub numele de *„spiritul Mortemart"* și pe care strămătușa eroului nostru, marchiza de Montespan, l-a folosit cit se poate de bine la curtea Regelui Soare. Doi dintre ascendenții lui imediați muriseră deci în război. Averea lor nu corespundea însă nici vitejiei și nici titlurilor purtate. Se pare că în anticamera miniștrilor de la Versailles ei n-au izbutit să facă isprăvi tot atît de frumoase ca pe cîmpul de luptă. Este posibil ca abilul lor strănepot Charles Maurice, de a cărui viață ne ocupăm, să fi reflectat la momentul potrivit asupra evidentei disproporții existente între mărimea serviciilor aduse și zgîrcita răsplată primită de strămoșii săi. El va ști să repare supărătoarea scăpare a acelor guverne prea bine slujite și va cere să fie plătit întotdeauna dinainte.

Cel mai mare dintre copiii marchizului de Talleyrand și ai Măriei de Chamillart este Charles-Daniel, conte de Talleyrand-Perigord, născut în

1734. Acesta e tatăl eroului nostru. Pe al treilea fiu, Alexandre-Angelique, îl vom regăsi ca ajutor al arhiepiscopului-duce de Reims, apoi el însuși arhiepiscop de Reims și mai pe urmă, pînă la moartea sa, în 1821, cardi- nal-arhiepiscop al Parisului. Acesta a fost unchiul cardinal al lui Charles Maurice. Charles-Daniel s-a căsătorit la șaisprezece ani. în 1751, cu Ma- rie-Victoire-Eleonore de Damas d'Antigny. Deși făcea parte din cea mai înaltă societate a Burgundiei, ea n-a adus ca zestre decît o rentă de 15 000 de livre, iar soțul ei, cu toate că era fiul mai mare al unei atît de ilustre familii, nu dispunea nici el de mai mult; pentru persoane

de asemenea rang era puțin. Tînăra soție era cu șase ani mai mare decît soțul ei. Căsnicia lor părea un fel de miracol într-un secol atît de libertin : s-au iubit tot timpul ca doi amanți. Contele de Perigord comanda un regiment, iar contesa deținea o slujbă la curte. Căsătoria lor a fost celebrată în noua și alba biserică Saint-Sulpice, iar locuința au avut-o în imediata ei apropiere, la numărul 4 pe strada Garanciere, în casa marchizei de Talleyrand, mama lor. In această casă, care există și azi, dar transformată, s-au născut cei patru copii ai lor. Primul dintre ei ă murit tînăr, al doilea a fost Charles Maurice, care s-a născut la 2 februarie 1754 și a rămas astfel cel mai mare ; apoi s-au mai născut Archamabaud în 1762 și Boson în 1764.

Puiul de leu tratat ca o pisică de rlnd

Charles Maurice a fost botezat chiar în ziua nașterii și l-a avut ca naș pe unchiul său, viitorul arhiepiscop. La ieșirea de la Saint-Sulpice a fost încredințat unei doici, care l-a dus în locuința ei din faubourgul Saint- Jacques. Copilul n-a stat niciodată multă vreme în sînul familiei. Trecură patru ani și părinții încă nu se interesară de el. Nimeni nu aflase de accidentul care-1 schilodise. Doica îl așezase la numai cîteva luni pe un scrin de pe care a căzut, frîngîndu-și piciorul. Biata femeie nici nu băgase de seamă. Copilul a crescut, oasele s-au sudat cum au putut și astfel a rămas șchiop. Această infirmitate poartă numele de „varus accidental". S-ar putea crede că acest accident regretabil a fost de natură să stârnească oarecare compătimire : nici vorbă însă de așa ceva. El a fost, dimpotrivă, obiectul celor mai răuvoitoare insinuări. Unii biografi ar fi fost satisfăcuți ca acest picior diform să fi avut un caracter ereditar, pentru că în afelul acesta, încetând să mai fie o infirmitate, se transforma într-o tară. Doctorul Cabanes susținea că un defect ereditar de acest fel este însoțit și de anumite anomalii intelectuale și morale. Iată o teorie care ar fi îngăduit sufletelor nobile ale Restaurației să explice renegarea credinței în Dumnezeu a fostului episcop de Autun printr-o deformare mintală. Nu s-a insistat prea mult asupra acestui lucru, pentru că domnului de Talleyrand i se puteau imputa numeroase vicii, dar era mai greu să fie învinuit de imbecilitate, fie ea chiar intermitentă.

încă din prima copilărie, Talleyrand n-a putut umbla decît sprijinit într-o cîrjă rudimentară. La Valențay și la muzeul Carnavalet pot fi văzute încălțări de-ale lui Talleyrand. Piciorul drept era infirm, iar gheata avea forma unui picior de elefant, dotată cu o armătură metalică, avînd

 o tijă care urca de-a lungul piciorului și era fixată sub genunchi într-o brățară de piele. Un adevărat aparat de tortură.

Accidentul a fost tragic prin consecințele pe care le-a avut pentru viața lui Talleyrand. Din ziua în care copilul și-a frint piciorul, viața lui a făcut și ea o cotitură, luînd un alt curs.

Talleyrand în *Memoriile* sale procedează ca toți autorii de

memorii: își pledează cauza. Dar noi nu trebuie să ne lăsăm înșelați. Desigur că Talleyrand merită să fie crezut pentru cele mai multe dintre afirmațiile lui ; în schimb, este diabolic de periculos în privința așa-numitelor „lucruri ținute de el sub tăcere". Cu rare excepții, pe care le vom semnala la timp, el nu minte decît omițînd. Ceea ce afirmă este adevărat, pentru că minciuna perfectă este imposibilă și a trînti o minciună grosolană este un lucru prostesc, vulgar și mai ales ineficace, adică tocmai contrariul celor urmărite de Talleyrand. Iată de ce a recurs la ascunderea realității. Spunea adevărul pentru a lăsa în umbră ceea ce, fiind important și periculos, trebuia tăinuit. Sinceritatea lui nu poate înșela decît pe niște creduli și asta e ceea ce a vrut.

In ce privește copilăria, adevărul corespunde întocmai cu istorisirea din *Memorii:* a fost părăsit timp de patru ani și încredințat unei femei dirt popor, care a procedat cum a tăiat-o capul ; Talleyrand nu s-a plîns niciodată de ea. Dar a îndrăznit în două sau în trei rînduri să lase a se înțelege că n-a fost prea iubit. Părinții lui erau atît de atașați unul de altul, încît copiii nu mai însemnau pentru ei mare lucru. Părăsirea lui mai poate fi explicată, parțial, și prin ideile frecvente în epoca aceea în mediul respectiv cu privire la educarea copiilor. Părinții lui Charles Maurice aparțineau acelei pături a curții din jurul delfinului și fiicelor lui Ludovic al XV-lea care era cunoscută pentru rigorismul și cucernicia ei formalistă, intransigența tradiționalistă și groaza față de ideile la modă. Ar fi o mare greșeală să-i acuzăm fără circumstanțe atenuante. De asemenea, nici pentru „asprimea" lor nu trebuie judecați, căci ea era generală. „Sensibilitatea nu răscolise încă inimile". Un membru al familiei Noailles povestește că ori de cîte ori se ducea la tatăl său, mareșalul, care-și avea apartamentul la Versailles, era trezit la cinci dimineața, înghițea repede o supă de napi, lucra cu preceptorul, făcea călărie, înghițea din nou o supă de varză și de napi cu carne fiartă, de vită sau de porc, reîncepea munca și îi era uneori atît de foame, încît încerca să șterpelească o bucată de carne din farfuriile de argint aurit strînse de la masa părintească, iar dacă valeții îl dădeau de gol, atunci tatăl poruncea să fie bătut. Cel puțin acest Noailles locuia cu părinții, îi vedea, le vorbea, primea bătaie cu biciul și era sigur că cineva se ocupă de el. Douăzeci de ani mai tîrziu ajunsese la modă Jean-Jacques ; doamne care nu se aplecaseră niciodată asupra unui leagăn de copil puteau fi văzute alăptîndu-și progeniturile în lojile operei : era. la modă. Ceea ce nu înseamnă că acasă erau mame bune.

Părinții lui Charles Maurice erau foarte ocupați la curte : contele de Perigord era însoțitor al delfinului, iar contesa — doamnă de onoare. S-ar putea ca, prinși între Versailles și Paris, ei să nu fi avut destul timp să se gîndească la copii lor. Ceea ce este, totuși, neobișnuit la contele și contesa de Părigord e că n-au avut față de fiul lor infirm aceeași atitudine ca față de ceilalți copii ai lor. Dacă asprimea se explică, nedreptatea însă.

30 nu. Și dacă este ceva scandalos aici, aceasta constă în diferența

de tratament, și nu în severitatea educației. Despre acest scandal nu ne pronunțăm noi, ci însuși fratele contelui, judecător regal al Perigordului. Probabil că în cazul nepotului s-a petrecut ceva prea izbitor, din moment ce unchiul lui Charles Maurice și-a permis să-i dea cumnatei sale o lecție foarte usturătoare.

Faptul s-a petrecut în timp ce copilul se afla la doica din faubourgul Saint-Jacques. Fratele lui mai mare murise, Archambaud nu se născuse încă, astfel că el era, de fapt, singurul moștenitor al familiei

Unchiul lui, judecător regal al Perigordului, își făcea serviciul la marină și, la întoarcerea dintr-o lungă călătorie, voi să-și cunoască nepotul. I s-a spus să se ducă să-l vadă în satul unde fusese aproape uitat. „îl *găsi acolo pe un maidan acoperit de zăpadă, vînînd vrăbii împreună cu fratele lui de lapte, amîndoi la fel de zdrențăroși. Marinarul indignat îl luă de mină pe micul Maurice, îl duse acasă la părinți, lăsîndu-l așa murdar cum era, și-l introduse în salonul în care doamna, mama lui, primea vizite de etichetă".*

„Dragă soră — spuse el —, *iată-l pe urmașul în linie directă a prinților de Chalais, posesorul unui blazon purpuriu cu trei lei de aur, cu gheare, limbi și coroane azurii și cu o coroană ducală, purtînd deviza „Numai Dumnezeu". Haideți, monseniore* — se adresă el copilului —, *îmbrățișați-o pe doamna, căci e mama voastră".*

Desigur că unele amănunte sînt datorate imaginației povestitorului. Fapt este că Talleyrand n-a fost niciodată sărutat nici de mama, nici de tatăl lui. Acestea fiind spuse, fondul anecdotei rămîne adevărat.

Talleyrand, exilat la Londra în 1792, ruinat, aflat în dizgrație și într-un moment de descurajare, excepțional în viața lui, a lăsat să-i scape această mărturisire, culeasă de un povestitor binevoitor. într-un moment de restriște și-a dat seama de izvorul tuturor nenorocirilor lui : indiferența părinților și infirmitatea sa ca o consecință a acesteia.

Cum am mai putea crede în dragostea acestor părinți, cînd vedem că micul infirm, îndată după moartea fratelui mai mare, este dat în grija străbunicii ?

Și ce ne mai este dat să vedem ? După ce a fost adunat de pe maidanele mahalalei, este încredințat unei guvernante, desigur plină de zel, pe care copilul a iubit-o și a respectat-o ca și pe doica de la care fusese luat, căci Talleyrand nu este niciodată sever cu cei ce-1 servesc, ci, dimpotrivă, le arată bunăvoință, recunoștință și chiar afecțiune.

Copilul de patru ani împreună cu guvernanta sînt îmbarcați în poștalionul de Bordeaux. Aceasta fiindcă nu s-a găsit altceva mai ieftin. Poștalionul urma să-i lase, pe parcurs, la castelul din Chalais, la străbunica lui. Șaptesprezece zile au fost trambalați ca să străbată patru sute douăzeci de kilometri ! Guvernanta se numea d-ra Charlemagne : poate că destinul a vrut să dea astfel puțină strălucire acestei jalnice călătorii, care pentru tînărul senior nu reprezenta decît un exil.

Părinții se și hotărîseră : micul infirm nu le va fi moștenitor, cu toate că el rămăsese cel mai mare. Trimiterea lui la Chalais era grăitoare. Copilul

I Citat de Jacques Vivent : La *vie privee de Talleyrand,* și reprodus după End- clopedia *britanică.*

 care nu rîdea, nu se juca, nu era sărutat, care nu trăia în casa părinților săi, copilul copleșit de tristețe a simțit că nu era ca „ceilalți". Micul Maurice fusese deja îndepărtat din cadrul familiei, desigur, fără să i se fi spus deschis acest lucru. Sentimentul de frustrare și nedreptate n-a putut decît să-i agraveze durerea de a se ști infirm. Să nu uităm că, pînă-n ultima lui zi, ori de cîte ori punea piciorul pe pămînt, durerea îi reamintea infirmitatea și dizgrația care-i fuseseră hărăzite din cea mai fragedă copilărie. Ceea ce rămîne însă și mai dramatic pentru acest copil este faptul că suferise o înjosire de neuitat din partea propriilor săi părinți. Totul decurge de aici. Mai tîrziu, toate jignirile, au pălit în fața acestei desperări fără leac. Niciodată nu s-a mai putut el mîngîia de acest eșec al dragostei și al simțului lui de dreptate. Cei mai mulți dintre contemporanii, dușmanii și biografii lui nu cunoșteau sau se făceau că nu cunosc taina sfîșietoarei sale copilării. Ei l-au prezentat pe Talleyrand ca pe un fiu denaturat. El nu se făcuse însă vinovat decît de faptul că părinții îl trataseră ca pe un intrus, își aveau și ei motivele lor. Fiul lor n-avea dreptul să fie în același timp și șchiop și un Talleyrand. Și l-au făcut s-o simtă din plin.

Primele clipe plăcute de viață

Pînă la plecarea la Chalais, el nu avusese parte decît de o biată copilărie nefericită ; perioada adolescenței avea să adîncească și mai mult rana, dar pînă atunci, el face cunoștință, la Chalais, cu primăvara vieții. Străbunica lui, Marie-Franțoise de Rochechouart-Mortemart, fiica ducelui de Mortemart și nepoata lui Colbert, avea șaptezeci și doi de ani în 1758, cînd l-a primit la ea pe micul Maurice, în vîrstă de patru ani. Pentru copil, evenimentul fu o încîntare. El petrecu aproape doi ani în intimitatea acestei aristocrate, aureolată de fastul de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, unde trăise. Pe lîngă aceasta, ea se mai bucura în ochii copilului de un prestigiu și de un farmec nemaicunoscut : îl iubea. Pentru prima dată era iubit de cineva care nu-i era nici doică, nici guvernantă, nici slujnică. El înflorea. Rana fără leac pe care o purta în fundul inimii primi un balsam binefăcător : zîmbetul și îmbrățișarea unei bunici, care făceau să simtă pentru prima dată dragostea cuiva. „Perioada *petrecută la Chalais mi-a lăsat* o *adîncă impresie",* scrie el în *Memorii.* Dragostea aceasta atît de discretă și duioasă avea, într-adevăr, înfățișarea, ionul, manifestările care corespundeau întocmai aspirațiilor și

înclinațiilor celor mai intime ale micului nobil. El și-a descoperit atunci în mod instinctiv, dar memorabil, propria personalitate. Privind-o, ascultînd-o pe străbunică și pe cei din jurul ei, el s-a deprins cu felul de viață propriu neamului său, a avut deodată în fața ochilor reprezentarea lui vie. Acolo, între patru și șase ani, s-a făurit în el o anumită imagine despre societate și despre sine, odată cu esențiala, inexprimabila și neclintita convingere că, fiind croit din aceeași mătase și format din același oțel ca bătrîna prințesă, nu va putea fi niciodată altceva decît un mare senior.

Iată ce înfățișare avea inițiatoarea lui în acest tainic cult al aristocrației : *„Doamna de Chalais era o persoană foarte distinsă; mintea, limbate*

jul, noblețea purtărilor ei, pînă și sunetul glasului aveau un mare farmec. Ea mai păstra ceea ce se numea spiritul familiei Mortemart, al numelui pe care-l purta... I-am plăcut— *Ea m-a făcut să cunosc un fel de blîndețe pe care n-o mai simțisem pînă atunci. Este prima femeie din familie care s-a arătat duioasă cu mine".*

Mai tîrziu, în pragul bătrîneții, avea să scrie în *Memorii: „Este și prima care m-a făcut să gust fericirea de a iubi, — răsplătită fie pentru asta) ...Da, o iubeam mult. Memoria ei îmi este încă foarte scumpă ! De cite ori n-am regretat-o în timpul vieții mele! De cîte ori n-am simțit amarnic lipsa unei afecțiuni sincere în propria-mi familie..."*

Ii plăcea mica curte care o înconjura pe bunică : *„Mai mulți gentilomi de spiță veche formau în jurul bunicii un fel de curte care n-avea nimic comun cu vasalitatea din secolul al XIII-lea, dar unde deprinderea de a respecta se îmbina cu cele mai înălțătoare sentimente".* Talleyrand a fost atît de adînc influențat de această curte de la Chalais, încît a căutat în tot cursul vieții să refacă acest univers minuscul și fermecător. Va reuși să-1 reconstituie, însă mult mai tîrziu, la Valențay. El înșiră numele acelor bătrîni seniori ale căror familii nu sînt încă toate stinse în Perigord și cărora *„le plăcea s-o însoțească în fiecare duminică la slujba parohială, îndeplinind fiecare pe lîngă ea funcții înnobilate de marea lor politețe. Lingă pupitrul de rugăciune al buneii se afla un scăunel pentru mine".* Iată cum evocă el acele personaje din alte vremuri : *„Semănau cu vechile lor castele, aveau în ei ceva măreț și statornic; lumina pătrundea cu zgîrcenie, dar era plăcută ; înaintau cu o nobilă încetineală spre o civilizație mai luminoasă".* Iată înțelepciunea : evoluția pe nesimțite spre o civilizație mai luminoasă. Aduce cu un citat din Voltaire ! Nu e raiul pe pămînt, ci viața stăruitoare și laborioasă a unui popor care progresează încet spre o viață de mai mult belșug și libertate.

Era în același timp spectator și actor în micul teatru unde se juca spectacolul unei mari civilizații. Se iniția în viața celor de la curte. Privin- du-i pe acești bătrîni nobili cum o serveau pe bunică, învăța încă de pe atunci să devină cel mai iscusit șambelan al Europei.

La cinci ani, el remarca, asemenea unui adevărat șef de

protocol, amănuntele toaletei bătrînei prințese, care, întoreîndu-se de la biserică, primea pe bolnavi în spițeria castelului : *„Bunica ședea intr-un fotoliu mare de catifea; avea în fața ei o masă mare neagră de lac vechi; rochia de mătase era garnisită cu dantele; purta o cascadă de panglici și funde la mined, după anotimp, manșetele cu desene mari aveau trei rînduri de voal; o etolă, o bonetă cu fundă, o scufie neagră înnodată sub bărbie formau găteala ei de duminică, care era mai îngrijită decît cea din restul zilelor..."*

O altă fericită descoperire a copilului erau sentimentele de dragoste și respect pe care i le arătau oamenii din Chalais. *„Copacii buni nu degenerează* — îi spuse un țăran —, o *să fiți și dumneavoastră un om bun".* Iată ce scria bătrînul prinț de Talleyrand amintindu-și de acești oameni cumsecade din Chalais : „Dacă în *diferite împrejurări mi-am păstrat o anumită noblețe a sentimentelor nepătate de aroganță, dacă-i iubesc, dacă-i respect pe oamenii bătrîni, atunci desigur că la Chalais, lîngă bunica, am deprins toate aceste sentimente alese ce le înconjurau pe rudele mele din acea provincie și de care ele se bucurau mult..." (Memorii).*

El mai notează, nuanță foarte importantă a sensibilității lui, faptul că datorită acestor oameni cumsecade a știut să arate celor simpli *„sentimente afectuoase, duioase chiar, dar fără prea multă familiaritate".*

La Chalais a învățat să citească, să scrie și chiar să vorbească puțin dialectul local.

Abia se scurseră doi ani, cînd fu rechemat la Paris. își părăsi bunica plîngînd. Nu s-au mai revăzut, dar nu s-au simțit niciodată despărțiți. Prințesa de Chalais a rămas vie în sufletul lui, ca o icoană luminoasă **a** dragostei, a nobleței și a bunătății. D-ra Charlemagne a făcut cu el și călătoria de întoarcere ; au luat din nou poștalionul și, după o călătorie istovitoare, au ajuns la Paris în zorii zilei de 1 septembrie 1760. Avea șase **ani** și jumătate. Fusese atît de fericit cum nu avea să mai fie niciodată.

„Fii cuminte, fiule"... și nu străluci prea mult

Fu redat în mod brusc destinului său. Un bătrîn servitor al părinților îl aștepta în rue d'Enfer, la sosirea diligenței de Bordeaux. *„M-a condus direct la colegiul din Harcourt. La prinz am luat masa la cantina de acolo".* Ce primire ! După șaptesprezece zile de hurducături, după doi ani de despărțire, părinții nu s-au interesat nici de sănătatea, nici de progresele, nici de infirmitatea lui. N-au avut nici cel puțin curiozitatea să vadă cum arăta fiul lor mai mare ! S-au grăbit să-1 claustreze ca pe un vinovat.

La colegiu leagă prietenie cu Auguste de Choiseul-Gouffier, cu doi **ani** mai mare ca el. Prietenia lor a durat toată viața... *„A*

împărtășit și mai împărtășește încă toate grijile, toate plăcerile, toate planurile care m-au frământat în cursul vieții mele". îi plăcea la colegiu pentru că, fără îndoială, profesorii și colegii îl iubeau mai mult decît familia. Bineînțeles că nu **era** la fel ca la Chalais, dar el știa că așa ca la Chalais nu va mai fi niciodată și se obișnui cu internatul, tot fără să se plîngă, așa cum se obișnuise și cu faubourgul Saint-Jacques.

Ca profesor de filozofie îl avu pe abatele Duval, pe care nu l-a prea luat în serios. Fără să insiste, el ne împărtășește, totuși, cu un zîmbet ironic : *„Scrisese și el mica lui broșură împotriva lui Newton".* Voltaire ar fi rîs cu poftă de această ridiculă broșură, care n-a dăunat deloc filozofiei lui Newton. Gloria abatelui Duval n-a crescut din acest motiv în ochii clarvăzătorului său elev. Mai avea și un preceptor, pe abatele Hardy, a cărui știință o împărțea cu vărul său, de la Suze. Atît vărul, cît și abatele nu i-au fost de nici un folos : erau două nulități.

După mediocrul abate Hardy, avu ca preceptor un nebun, un anume M. Hullot, care fu înlocuit apoi de domnul Langlois. Pe acesta nu-1 interesa decît istoria Franței, și mai ales almanahul curții. Omul acesta prietenos nu i-a predat elevului său decît fleacuri, ca, de pildă, data balurilor de la curte. Talleyrand, niciodată sever, spune zîmbind : *„Dacă între timp am cedat, totuși, tentației de a participa la mari acțiuni publice, nu domnul Langlois a fost cel ce mi-a inspirat această dorință".* E de înțeles, dacă ne gîndim la bagajul intelectual pe care i-1 transmisese... Elevul este însă atît de puțin sever cu fostul lui profesor, încît în anul 1828 găsim numele domnului

34

Langlois pe lista invitaților familiari ai prințului de Talleyrand ! Fostul preceptor putea fi văzut cu regularitate în salonul din strada Saint-Flo- rentin, într-un frac de mătase, cu pantofi cu catarame, cu ciorapi negri în picioarele-i slabe, cu nasturi de stras, cu almanahul curții sub braț. Ținea tot timpul în mînă o tabacheră mare cît o zaharniță și o imensă batistă în pătrățele, în care-și strănuta știința, tot atît de ușoară ca și pudra de pe perucă.

în timpul anilor de colegiu, contele și contesa îșî invitau o dată pe săptămînă fiul la cină împreună cu preceptorul. *„Ridicîndu-ne de la masă* — scria Talleyrand —, *ne întorceam la colegiu după ce ascultam cu regularitate aceleași cuvinte: -«Fii cuminte, fiule, și nu-l supăra pe domnul abate»".*

Dacă vrem o nouă dovadă a părăsirii morale în care a fost lăsat acest copil, o putem găsi în absența totală a acelor „cuvinte de duh", a acelor „semne" pe care familiile și cei apropiați le remarcă (sau le scornesc) și pe care le povestesc ca dovezi prevestitoare ale excepționalei inteligențe a oamenilor celebri. La Talleyrand, nimic din toate acestea. Un copil atît de ager să nu fi lăsat deci nici o urmă a inteligenței lui ? Sau poate n-a fost nimeni atent la primele ei semne ? Probabil că și una și alta. El nu mai avea nici o înclinare spre exteriorizare, întrucît singurele

persoane al căror interes ar fi vrut să-l suscite nu se interesau de el. Știm astăzi că nimic nu e mai paralizant pentru mintea unui copil decît un climat afectiv neprielnic și că copiii lipsiți de afecțiune sînt adesea elevi mediocri. Talleyrand ne mărturisește singur că n-a fost niciodată printre elevii remarcabili ai colegiului. El recunoaște că ar fi putut învăța mai bine. *„Prea putinele încurajări pe care le-am primit, din teama de a nu da prea multă strălucire tinereții mele, au făcut să-mi petrec într-un fel destul de mohorît primii ani ai vieții".*

„Nu-l supăra pe domnul abate și fii cuminte".

S-a susținut că a fost un copil vicios. Și povestea a fost crezută, căci cum se putea ca un preot, un episcop renegat să fi fost cîndva un copil cuminte, blind și cu purtări bune ? Or în realitate a fost un copil foarte ascultător, cam închis, trist și destul de molatec. El nu și-a dezvăluit inteligența, puterea de gîndire, memoria și nici spiritul de observație. Ceilalți ar fi trebuit să le descopere : puțină dragoste ar fi fost de ajuns. Iată o pildă a „adevărurilor" tipărite în 1834 despre copilăria prințului de Talleyrand. Aproape că nu îndrăznim să repetăm asemenea nerozii, dar trebuie s-o facem pentru că ele au constituit pînă-n zilele noastre „istoria" lui Talleyrand. Să ascultăm această poveste vrăjitorească : se pretinde în mod fals că a avut un preceptor pe nume Fouquet (nimeni n-a dat de urma acestui om). Deși imaginar, personajul acesta e înzestrat cu darul profeției. Cînd și-a văzut elevul, el ar fi strigat : *„N-o să fii niciodată decît un destrăbălat plin de curtoazie".* Ciudat fel de a începe un curs ! El ar fi povestit că tînărul Maurice de Perigord, în vîrstă de cincisprezece ani, elev intern al colegiului din Harcourt și aflat chiar sub supravegherea lui — e de presupus că era cît se poate de proastă —, a reușit să abuzeze de trei fete. Da, trei ! Și încă de trei surori. Pentru un băiat de cincisprezece ani. șchiop, intern într-un colegiu cu o disciplină severă și supravegheat de un preceptor, isprava merită toată atenția. Dar povestea atinge sublimul cînd ni se mai spune că e vorba de cele trei fiice ale unui elvețian — pe deasupra și căpitan —, ce-i drept, mort ! Căpitanul le lăsase

35 pe cele trei fecioare elvetice în grija nepătatei sale văduve, o adevărată redută a virtuții, pe care monstruosul licean a răsturnat-o cît se poate de ușor cu vîrful cîrjei. Povestea a fost publicată la Paris încă în timpul vieții lui Talleyrand. Astfel a fost ticluită jalnica reputație a acestui om, „care *avea toate viciile",* fără a mai ține seama și de altele atribuite tot lui de către oameni virtuoși. 11 vom vedea în mai multe rînduri pe domnul de Talleyrand in situația de a-și făuri singur o proastă reputație pentru că avea un fel al lui superior, insolent, considerat cinic, așa cum și era de fapt; purtarea aceasta avea însă meritul de a nu înșela pe nimeni în privința cinstei lui. Dar dușmanii săi, urmărind să ne convingă de* aceste vicii, nu căutau adesea decît să-și dea lor înșiși diplome de oameni cinstiți, folosind, din nefericire, căile

calomniei și destul de des pe cele ale neroziei.

In perioada cît s-a aflat în școală a fost bolnav de vărsat de vînt. N-a fost primit în casa părintească, ci transportat la o infirmieră din strada Saint-Jacques. In afară de această femeie, nimeni nu s-a interesat de boala lui. S-a vindecat ca prin minune și frumosul lui chip n-a rămas ciupit ca cel al prietenului său Mirabeau.

Micul bolnav, lăsat în părăsire, însingurat, fusese încă o dată crunt rănit și-și întări atunci convingerea că nu era iubit, în timp ce frații lui erau. Archambaud și Boson trăiau în mijlocul familiei, își vedeau în fiecare zi părinții, le vorbeau (poate că și erau sărutați uneori), în sfîrșit, se simțeau copiii părinților lor.

„M-am simțit izolat, fără sprijin, închis în mine. N-am de ce să mă plîng, deoarece cred că aceste închideri în mine mi-au grăbit dezvoltarea puterii de gîndire. Celor îndurate în primii ani le datorez folosirea timpurie a acesteia și obișnuința de a gîndi mai adine, pe care poate nu le-aș fi avut dacă în viață aș fi întîlnit numai mici prilejuri de mulțumire..."

După o asemenea copilărie, Talleyrand nu va fi infirm numai de **un** picior... Suferința l-a înăsprit, singurătatea l-a obișnuit cu meditația și cu tăcerea. Toată viața a căutat să atenueze ceea ce îi dăuna sau îl indispunea, să nu consimtă niciodată să recunoască o înfrîngere drept înfrîngere și **o** jignire drept jignire. Asta nu l-a împiedicat să „gîndească profund'[1], să vadă dacă la rădăcina unei înfrîngeri sau a unei jigniri n-ar putea să găsească **un** nou izvor de putere și mîndrie sau, poate, de cîștig. De asemenea, își punea tot felul întrebări. De pildă : din ce motive l-au îndepărtat părinții din **casă** și nu l-au iubit ? Pe ce principii se bazau ei ? Ce morală, ce religie sau ce interes le dicta o asemenea purtare ? Ce valoare umană pot avea o religie și o morală care îngăduiau o atît de cruntă nedreptate ca aceea a cărei **vic**timă era ?

O asemenea frămîntare solitară, alimentată de amărăciune și nedreptate, a făcut dintr-un copil ieșit din cel mai conformist mediu din lume un om de stat revoluționar, deși era profund atașat de tradiții. Aici se află drama vieții sale : încerca să împace lucruri care erau de neîmpăcat.

Dar nu aflase încă ceea ce era mai rău. Nu știa încă ce hotărîseră să facă cu el. Să-l ascultăm : *„De atunci am înțeles că părinții mei, hotărin- du-se, din considerente pe care le socoteau drept un interes al familiei, să mă împingă spre o situație pentru care n-aveam nici o înclinare, se temeau ca nu cumva, văzîndu-mă prea des, să le slăbească hotărîrea de a duce la îndeplinire acest plan".*

36

'„Situația" pe care nici nu îndrăznește s-o numească era preoția. Acești buni părinți înlăturau de la început riscul de a se dovedi slabi și de a se lăsa înduioșați în ziua în care aveau să-1 constrîngă să primească „situația" pe care el n-o dorea și pe care a respins-o toată viața. Nu le-a fost prea greu să se pună la adăpost de el : Maurice fusese șters din inima lor înainte de a fi intrat. Fusese îngropat de viu dintr-un „interes de familie".

Cu cîtă discretă ironie și amărăciune mai adaugă el: *„Această teamă este o dovadă de dragoste pentru care le mulțumesc".* Se mulțumea doar cu :eea ce i se mai lăsa.

Calea seminarului duce la cer sau la avere ?,

In 1769, cînd împlini cincisprezece ani, părinții hotărîră să facă unele iheltuieli cu el : îl trimiseră pentru un timp la unchiul lui, succesorul rrhiepiscopului-duce din Reims, cardinalul de la Roche-Aymon. Nu era vorba ie o vacanță, ci de un mijloc de a-1 obișnui cu gîndul că într-o zi va fi >reot. A fost din nou expediat fără nici un rămas bun, dar de această dată iu a mai fost îmbarcat într-o diligență publică și amănuntul nu i-a scăpat. *.Intrucît pentru o familie ca a mea nu era decent să cobor dintr-un poștalion n fața arhiepiscopiei, mi s-a organizat o călătorie mai comodă decît cea la -halais. O trăsură specială de poștă m-a dus în două zile la Reims".*

.Oare tot pentru păstrarea bunului nume al familiei a fost rugat să-și >ună o sutană îndată după sosire ? Lovitura a fost grea. A înțeles dintr-o lată tot ce-1 aștepta. Pînă atunci avusese numai unele bănuieli, dar acum se zbise de o groaznică realitate. Nu i s-a dat niciodată nici cea mai mică ex- ilicație. Se știa că pînă la urmă va înțelege și se va supune. Aluneca pe o >antă la capătul căreia urma să ceară să fie preot și să rămînă înlănțuit *ad •itam aeternam...* doar pentru satisfacerea unui *„interes de familie".*

Nu lasă să se vadă nimic din groaza și dezgustul său. Avea de mult 0 tiare pricepere în ascunderea sentimentelor ce nu-i priveau pe alții. Maică-sa rezu că totul se rezolvase cu bine. Ea scria bucuroasă : „Fiul *meu se simte oarte bine în noua lui situație". Ce* fel de situație ? A pune o sutană peste taine, imitînd un copil din cor, nu e o situație, doamnă, ci o mascaradă.

Din punctul dumneavoastră de vedere, doamnă, totul izvorăște din respectarea formelor și a ritualului tradițional — chiar și credința. L-ați înșe- it pe fiul dumneavoastră în vîrstă de cincisprezece ani. Dar odată cu el l-ați înșelat și pe Dumnezeu : dumneavoastră, o cucernică fără cusur, ați săvîrșit ucrul cel mai nereligios de pe lume. Pentru a vă asigura că vi se va da toată reptatea, ați luat de partea dumneavoastră biserica, propriile dumneavoastră rincipii și tradiții, precum și întreaga societate. Toate acestea împotriva unui iet băiețel fin, simțitor și pe deasupra ascultător. El nu s-a opus — din mîn- rie. Nu s-a răzvrătit deoarece considera un asemenea lucru nedemn de el i de dumneavoastră. S-a supus. Lucrul vi s-a părut firesc, însă era departe e a fi așa. L-ați înșelat, iar el, în schimb, v-a mințit. Deoarece tot ce se izuie pe minciună se prăbușește curînd, sînteți răspunzătoare pentru întregul ezastru moral ce a urmat. Ați renunțat la fiu, și atunci a renunțat și el la iarnă. Nu v-a condamnat niciodată, dar nici nu v-a iertat. Victima era eL

Ați reușit, doamnă, să faceți din copilul renegat, fără a vă da cîtuși de puțin seama, cel mai ilustru dintre Talleyrand-Părigorzi, cel mai ilustru dintre diplomați, omul cel mai puțin înțeles și cel mai puțin iubit de națiunea căreia i-a adus, totuși, mari servicii. La început a fost trădat de propria lui mamă ; după aceea, toate celelalte trădări n-au mai avut nici o importanță.

Lucrurile acestea trebuiau spuse pentru că ele includ tot ceea ce va urma pînă va ajunge pe patul morții.

La curtea princiară a cardinalului arhiepiscop-duce din Reims, tînărul Talleyrand începu să-și formeze unele păreri care nu corespundeau de fel cu cele așteptate de părinții lui. Ei au crezut că bogăția, fastul, onorurile, eleganța unui mare prelat îl vor incinta cu strălucirea lor pe Charles Maurice și că el va ști să vadă în acest prinț al bisericii o prefigurare a ceea ce va ajunge el într-o zi. Numele, sprijinul de care se bucura familia la curte și, în sfîrșit, inteligența și distincția lui naturală, toate îl destinau să devină un nou cardinal de Părigord, un Richelieu, un Mazarin, un Fleury. Un tînăr abate de Pârigord, făcut preot în umbra prielnică a mantiilor roșii, nu va întîrzia să-și vadă propria sutană trecînd de la negru la violet, în așteptarea transformării ei în una purpurie. Toate acestea nu erau un vis. Pentru epoca aceea și pentru o familie ca a lui treaba era dinainte rezolvată.

Din nefericire pentru regulile societății, ale moralei și ale religiei stabilite în 1764, tînărul Talleyrand era un „contestatar". Amărăciunea strecurată picătură cu picătură în adîncul inimii și al singurătății lui, precum și profunda înțelegere pe care o avea despre lume îl hotărîră să pună în discuție înaintea tribunalului propriei sale conștiințe o ordine socială și o religie care-i călcau în picioare libertatea și personalitatea. Cu o răbdare, un calm, o măsură și o uluitoare putere de pătrundere, care fac din el un contestatar de un stil cu totul opus furiosului romantism al contestatarilor de azi, el a aplicat, douăzeci de ani mai tîrziu, cu o precizie și o logică zdrobitoare, rezultatul îndelungatelor lui reflecții din tinerețe, suprimînd instituțiile care-1 răniseră.

Cine ar fi putut bănui la arhiepiscopie ce primejdie amenințătoare clocea în capul acela fermecător ? La șaisprezece ani avea, într-adevăr, un aspect foarte plăcut. Chiar Chateaubriand, care-1 ura, scria (ceea ce, poate, nu era gîndit ca o măgulire) că abatele de Părigord era foarte drăguț. Puiul de preot era bine făcut, avea un minunat păr blond, bogat și ondulat, o privire limpede de un cenușiu albăstrui, cam rece și cercetătoare, dar plină de strălucire ; tenul de copil blond, foarte proaspăt și curat, dădea o impresie de puritate sufletească și de rezervă un pic distantă ; era deosebit de politicos cu oamenii bisericii, cu doamnele și persoanele care-1 înconjurau pe cardinalul de la Roche- Aymon. Nefericita Iui infirmitate îl făcea să rămînă adesea nemișcat și puțin retras, ceea ce, departe de a-i dăuna,

dădea ținutei lui o plăcută modestie, fă- cînd cea mai bună impresie în lumea ecleziastică. Da, cine ar fi bănuit că nepotul monseniorului, succesor purtînd cu atîta grație unul dintre cele mai mari nume ale Franței, se strecurase _ ca o bombă în însăși inima bisericii ? Nici chiar el nu bănuia nimic, dar știa ceea ce ne mărturisește tînărul din *Adolescentul de altădată* al lui François Mauriac. *Știau foarte bine că tot ceea ce*

38 *predică preotul superior și tot ceea ce crede mama nu se potrivește deloc cu realitatea. Știu că n-au nici cel mai mic simț al dreptății. Detest religia practicată de ei".* Cu aproape două veacuri înaintea acestui tinăr, Talleyrand, adolescent și el, resimțea aceleași aversiuni : *„Nu puteam suporta viața aceea conformistă. La cincisprezece ani, cînd toate sentimentele sînt încă adevărate, îți vine foarte greu să înțelegi că reținerea, adică arta de a nu-ți arăta decît o parte din viață, din gînduri și din simțiri, poate fi considerată drept cea mai înaltă însușire. Găseam că toată strălucirea cardinalului de la Roche-Aymon nu merita să-mi sacrific sinceritatea, așa cum mi se cerea".* Ce mărturisire ! Copleșitoare pentru cei din jurul lui. învățase de la ei că prima dintre toate însușirile era aceea de a ascunde adevărul. Nu va uita rețeta, dar deplîngea că la șaisprezece ani nu i s-a îngăduit să fie sincer cu el însuși și cu ceilalți. *„Tinerețea* — scrie el — *este epoca din viață cînd ești cel mai cinstit".* Lui i se oferea, dimpotrivă, o viață de lux drept preț al tăinuirii adevărului. Asemenea tranzacții sînt monstruoase la vîrsta aceea. Dar propriii săi părinți le-au făcut pentru copilul lor.

Șederea la Reims sub această falsă sutană pe care o detesta dură un an. Sufletele drept-credincioase din jur socoteau că trebuie să fi avut multă rea- voință ca să nu fie mulțumit de viața dusă fie la palatul arhiepiscopal, fie la abația din Hautvilliers, al cărei beneficiar era unchiul lui. Se bucura acolo, în afară de luxul apartamentelor, al serviciilor și al hranei, și de prezența unor preoți cu darul vorbirii, a unor călugări strălucițI și, chiar destul de des, de aceea a părinților săi. Da, părinții veneau să supravegheze progresele îndoielnicei vocații a fiului lor. Ar trebui să nu înțelegem nimic din psihologia unui tinăr și din a acestuia în mod deosebit, ca să credem — sau să ne facem a crede — că vizitele părinților îi făceau plăcere. Intîmplarea cu sutana îl trezise de-a binelea. Vederea părinților nu făcea decît să-i atîțe exasperarea. Parcă-1 vedem : cu o expresie de nepătruns, stînd respectuos, sau mai curînd absent în fața tatălui și a mamei lui. Micuțul preot ascundea totul. Doamna de 3enlis, care l-a întîlnit pe Charles Maurice la arhiepiscopie deghizat în sutana lui, spune : *„Șchiopăta puțin, era palid și tăcut, dar găsesc că avea o față foarte plăcută și o privire cercetătoare care m-a impresionat".*

Ca să se deprindă cu atmosfera, era pus să citească. Vă închipuiți oare că lecturi pioase ? La ce bun, din moment ce se urmărea să se cultive la el nu credința, ci ambiția. A citit astfel viața lui Hinemar, călugăr la Saint-Denis, irhiepiscop de Reims,

organizator de concilii și ministru al lui Carol Plesuvul [vărul lui Wilgrin, primul conte de Perigord), viața cardinalului Ximenes, mare nchizitor al Castiliei și sfetnic atotputernic al regelui Ferdinand Catolicul, iriața cardinalului de Richelieu (se înțelege că acesta era cel mai bun model) >i, în sfîrșit, *Memoriile* cardinalului de Retz. Exemple bine alese pentru a-1 lotărî să îmbrățișeze o carieră politică și financiară, înăuntrul sau în afara bisericii, important fiind doar faptul ca familia să se descotorosească de pre- :ența lui, lăsînd să-i revină drepturile de prim născut fratelui mai mic, Archambaud. Urma apoi ca soarta să îndeplinească restul. Cinstea adolescentului se lovea însă de un obstacol : „Nu *înțelegeam încă ce rost avea să intri ntr-o carieră (aceea de preot) pentru a practica apoi cu totul alta (aceea de ministru), să joci tot timpul rolul unei renunțări absolute pentru a îmbrățișa* ţu *mai mult folos o carieră ambițioasă, să frecventezi seminarul pentru a de- >eni apoi ministru de finanțe".*

39

Totuși, cînd la șaisprezece ani te găsești singur în fața unei conspirații atît de generale, cedezi. Ceea ce se și întîmplâ, el semănînd mai curînd cu trestia decît cu stejarul. „După *o ședere de un an la Reims, văzînd că nu-mi puteam ocoli soarta, sufletul meu obosit se resemna. M-am lăsat dus la seminar".*

împerecherea revoluției cu dragostea sub aripa protectoare a teologiei

In seminar a petrecut cinci ani, din 1769 pînă în 1774. Toată tinerețea lui, în afara șederilor de la Chalais și de la Reims, s-a desfășurat în cartierul Saint-Sulpice •: între strada Garanciere, unde se născuse, strada Harpe, unde se afla colegiul, și clădirea seminarului, care ocupa actuala piață Saint-Sulpice și își avea intrarea pe strada Vieux-Colombier.

Acești cinci ani au fost cei mai triști din viața lui. Se închise în acea lume ecleziastică căreia îi fusese destinat și pentru care n-avea nici o vocație. Păstra pică societății care îngăduia o asemenea întemnițare. *„Eram socotit mîndru, adesea mi se imputa acest lucru... Din păcate, Dumnezeule, nu eram nici mîndru, nici disprețuitor, nu eram decit un tînăr cumsecade extrem de nefericit și plin de o mînie ascunsă".*[1]

îl credem fără nici o dificultate. Era „un tînăr cumsecade" pe cale de a deveni mai puțin cumsecade. Dacă ar fi fost „sensibil" în felul lui Jean- Jacques, s-ar fi văicărit și ar fi vărsat „torente de lacrimi". Dar felul acesta de manifestări nu-i era propriu. Nu lăsa să se vadă nici suferința, nici aversiunea. Lua un aer de superioritate, care, orice ar spune el, semăna cu disprețul, pentru a ține astfel la distanță lumea aceea în care fusese izgonit și de unde ar fi vrut să fugă.

„Mă revăd plimbîndu-mă cu pantalonii scurți și cu mica mea mantie di mătase neagră prin curtea pe ale cărei ziduri îmi plăcea

să citesc datele scrijelite cu cuțitul... Este sigur că, dacă era cineva care căuta singurătatea și stătea puțin cu colegii, acela eram eu. In cadrul seminarului îmi plăcea să joc și eu rolul unui mic Bonaparte". Și mai departe adaugă : *„Eram copilul cel mai tăcut, dar în același timp cel mai receptiv la lecțiile profesorilor și învățam ca în joacă".*

Acorda multă prețuire exercițiilor intelectuale făcute la seminar. E foarte adevărat că a învățat ca în joacă, deoarece alegea ceea ce voia să învețe ș nu-și încărca mintea cu date livrești ; intuiția și gustul îl ajutau să extrage numai ceea ce era demn de reținut. Nu-1 interesa erudiția, iar pe compilator nu-i reținea decît dacă știau să tragă concluzii cinstite din compilațiile lor. Le șaizeci de ani avea să fie aidoma celui din vremea seminarului și să afirme **ci** există *„trei feluri de știință : știința propriu-zisă, știința de a te purta în societate și știința de a fi abil, cele două din urmă putîndu-se lipsi, în general, d< prima".*

Melancolicul seminarist s-a lipsit deci de pedantism, elaborînd în secre o miere fluidă, volatilă și prețioasă.

■ **Citatele sînt extrase din Talleyrand, *M^moires,***

Ciudate sînt lecturile acestui seminarist, cele ale unui individ destinat acțiunii, mișcării, schimbării. Citește povestiri de călătorie ; îl interesează alte popoare, alte legi, alte obiceiuri. Ii plac lungile călătorii pe mare, furtunile, rebeliunile marinarilor, luarea vaselor cu asalt, tot ceea ce reprezintă risc și primejdie. Iar din istorie îi plac mai ales revoluțiile. Aceste lecturi se făceau în afara controlului exercitat de profesori : fiecare evadează cum poate. *„In timpul recreațiilor mă retrăgeam intr-o bibliotecă unde căutam și devoram cărțile cele mai revoluționare pe care le găseam, înghițind cu nesaț istorie, revolte, răscoale, răsturnările politice din toate țările".*

Astfel își alimenta el nevoia de a-și scurta jugul ; astfel își croia drum convingerea că ordinea socială care-1 sugruma pe el sugruma în același timp și pe alții. Descoperea că în cursul istoriei au avut loc revolte care i-au eliberat pe; asupriți.

Lecturile îl îndemnau să ia atitudine și are tainice dialoguri cu tainicii lui autori. Ii place să admire. Va spune mai tîrziu că a admira cu zgîrcenie este un semn al mediocrității. Are în același timp, fără nici o îndoială, un foarte sigur simț al superiorității, al superiorității lui în primul rînd. Se simte făcut să. joace un rol pe scena lumii. Iată adevărata lui chemare. Ar vrea să-i convingă și pe ceilalți de acest lucru, însă discreția și mîndria îl împiedică deocamdată. Iată de ce, atunci cînd baronul de Vitrolles, care l-a cunoscut totuși bine în perioada maturității, scrie că Talleyrand *„a învățat de timpuriu să-i placă scandalul și să disprețuiască părerile oamenilor de treabă",* se înșeală grav în privința băiatului din 1770. Tocmai groaza de scandal și faptul că ținuse seama de părerea celor mai onorabili oameni din lume — părinții și arhiepiscopul, unchiul lui — îl determinaseră să se supună. Cu vremea, își pierdu însă iluziile. Experiența dobîndită în privința

lumii, a oamenilor cinstiți și a celor necinstiți, pe care uneori i-a preferat, i-a insuflat un dispreț deplin, dar ascuns pentru virtuțile celor dintîi, care disimulau doar o prăpastie de .ipocrizie și conformism, precum și o egală, dar fățișă desconsiderare față de. ticăloșiile celor din urmă.

Evocînd spre sfîrșitul vieții, în fața nepoatei sale, d-na de Dino, aceste amare amintiri din seminar, spunea : *„Eram furios împotriva societății și nu puteam înțelege de ce o infirmitate din copilărie trebuia să mă împiedice să-mi ocup locul firesc ce mi se cuvenea".* Locul lui firesc era, să nu uităm, cel de prim-născut al unui membru al familiei Talleyrand, într-o lumea laică, și nu în sînul bisericii, unde fusese trimis.

Talleyrand, deși lipsit de drepturi naturale în folosul fratelui său mai mic, Archambaud, nu a fost niciodată invidios pe acesta.

în viața tînărului seminarist fără voie au existat și părți plăcute. El a recunoscut-o mai tîrziu, mărturisindu-i, în 1815, Iui Alexis și Noailles că preotul superior general, d-1 Bourrachot, îi dădea sfaturi excelente și că-i plăcea d-1 Legrand, doctor în teologie... Ca să respectăm adevărul, trebuie însă să arătăm că omul de șaptezeci de ani care-și amintea de sfaturile profesorilor lui de la Saint-Sulpice le găsea atunci mai bune decît le considerase la timpul lor nefericitul seminarist din 1770.

Intr-adevăr, în 1821 el a făcut elogiul monseniorului Bourlier, episcop de-Evreux și fost superior la Saint-Sulpice; probabil însă că a făcut-o din oportunism ; elogiul unui seminar era un lucru bine văzut în timpul Restaurației ; el cădea astfel, ca toată lumea, în cursa înfrumusețării amintiri-

 lor din tinerețe, chiar și a celor mai urîte ; în sfîrșit, el mai ceda unui sentiment nutrit toată viața : respectarea prelaților. El le-a arătat acestora întotdeauna bunăvoință. Răspopiți sau nu, se învîrteau mereu în jurul lui și primeau ajutor de la el în momentele grele. Groaznica neînțelegere pe care a avut-o cu biserica ca instituție nu a influențat cu nimic sentimentele lui față de oamenii ei, tot așa cum diferendul cu propria lui familie n-a alterat sentimentele ce le avea pentru frații și nepoții săi. Talleyrand era un transfug care nu purta pică celor pe care-i părăsea. Lucru rar !

In acel an 1771, tînărul seminarist putea fi văzut plimbîndu-se, șchio- pătînd, în mantia de mătase neagră, cu părul de aur și obrazul catifelat, pe la toate slujbele de la Saint-Sulpice, la care asista distrat. Cum împlinise opstprezece ani și, aparținea secolului lui Voltaire și Marivaux, cum avea capul plin de ecourile lecturilor sale și îi plăcea tot ce era agreabil, seminaristul descoperi într-o zi dragostea. Întîlnise la una din slujbe o tî- nără care coborîse parcă dintr-un roman al lui Marivaux. Avea eleganța modestă a Mariannei, prospețimea nevinovăției și era frumoasă. Se apropie de ea și nu o mai scăpă din ochi. O urmări pînă la ieșire. Ea părea că nu-1 vede. Dar o ploaie își revărsă binecuvîntarea asupra lor și el îi oferi jumătate din umbrela lui. Ea n-o refuză, precum nu-i respinse nici bra'țul oferit ca s-o ajute să

coboare scările. Nici ideea de a fi însoțită în apartamentul ei nu fu mai prost primită, cu toate că acolo nu mai era nevoie de nici o umbrelă. Cum ea locuia în strada Ferou, drumul fusese atît de scurt, încît nu avură timp să-și spună tot ce doreau. Prima vizită nu izbuti să epuizeze tot subiectul care-i interesa și, după cum ne spune seminaristul, ea fu aceea care îi ceru să mai vină pe acolo. El nu uită să ne spună că a făcut-o „ca *o tînără persoană foarte nevinovată",* probabil plictisită de a mai rămîne ca atare. Timp de doi ani, el profită zilnic și cît mai bine de această îngăduință. Atît de mare fu bucuria care-i lumină atunci triștii ani de seminar, încît se supuse insuportabilelor constrîngeri numai datorită Do- rotheii. Așa o chema : Dorothea Dorinville *. Erau nume primite la botez, ea fiind de origine israelită. Mai fusese convertită, fără voia ei, la îndeletnicirea de actriță. Juca, împotriva dorinței ei, la Comedia Franceză și pe afiș figura cu numele de Luzy. Talleyrand ne spune cu multă ironie că vocațiile lor forțate i-au făcut și pe unul și pe celălalt să se simtă foarte apro- piați, el plîngîndu-și soarta pe altarele unde n-avea nici o înclinare să se roage, iar ea pe scîndurile scenei pe care nu simțea nici o dorință să joace. Se considerau astfel într-un fel legați. Fără a mai vorbi de celelalte motive ale legăturii lor, care nu mai era pentru nimeni o taină, nici în seminar, nici în cartier. Ieșeau întotdeauna împreună. Era cea mai drăguță tînără pereche din parohie. Talleyrand se ducea, tîrîndu-și piciorul, de la seminar la biserică, de la biserică la sanctuarul din strada Fărou, unde se închina idolului său, Dorothea. Curioasă coincidență : prima lui iubire, cea mai duioasă, **a** fost închinată unei Dorothei, iar ultima, și cea mai profundă, tot unei Dorothei, nepoata lui, ducesa de Dino.

El nu se strădui de fel să ascundă această legătură, ca și lipsa lui de înclinare spre preoție, ceea ce i s-a imputat adesea. Preotul superior ar fi

[4] **Vezi Lacour-Gayet.**

 trebuit să-l exmatriculeze, fâcînd astfel un mare serviciu atît bisericii, cît și lui Talleyrand. Nu-i făcu însă nici o mustrare.

Nu există nici o îndoială asupra cauzelor care l-au împiedicat pe superior să ia măsuri... *Datora faptul de a nu fi fost eliminat cu multă vîlvă numai originii lui, care nu putea fi ignorată și mai ales considerației pentru virtuțile și meritele domnului arhiepiscop de Reims, unchiul său *.*

Scandalul era cu atît mai inutil cu cît profesorii și colegii constataseră că, de cînd practica cultul Dorotheii, el devenise mult mai sociabil. La 22 septembrie 1774 își ia la Sorbona bacalaureatul în teologie, prezentînd o teză închinată Sfintei Fecioare. Subiectul : *„Quaenam est scientia quam custodient*

labea sacerdotis ? (Care este știința pe care trebuie s-o apere buzele preotului ?)“. Lucrarea se datora, desigur, mai mult înțelegătorului conducător de lucrare, domnul Mannay, decît propriilor lui cunoștințe. De aceea i-a rămas recunoscător toată viața profesorului său și l-a găzduit la Va- lencay în timpul ultimilor lui ani. Tot domnului Mannay i-a datorat și obținerea dispensei de vîrstă, întrucît își prezentase teza la vîrsta de douăzeci de ani în loc de douăzeci și doi, cît se cerea.

Pentru că în *Memorii* vorbește foarte puțin de el, de ocupațiile și de sentimentele lui, nu sîntem prea siguri dacă, așa cum susțin unii, a locuit un timp la seminarul din Angers[2]. Această ședere — sau, mai bine zis, ceea ce se spune despre ea — pare să fi fost destul de nebunatică : într-o seară a făcut un chef (spre dezvinovățirea lui se recunoaște că într-o duminică din timpul carnavalului) și după aceea a strecurat un nou-născut în patul preotului superior ! Sîntem și noi tot atît de surprinși pe cît trebuie să fi fost și acel demn prelat : gluma — dacă poate fi numită astfel — este de un gust atît de prost, încît nu îi seamănă deloc abatelui de Perigord, cum era el numit pe atunci, un abate îmbrăcat în mătase, pudrat și parfumat, care nu mînca în sala de mese împreună cu ceilalți, ci era servit la o masă specială din cauza impresionantului său număr de titluri nobiliare. Escapada de la Angers, despre care n-a suflat nimănui nici o vorbă, fiind identificată numai prin niște „se spune că", pare a fi doar o poveste.

Apoi a venit vremea cînd a trebuit să facă saltul

La 1 aprilie 1775, data pronunțării legămîntului de preot, el nu se mai ’ăsea în nici un caz la Saint-Sulpice. I se acordase oare dreptul, în calitate le nepot al episcopului, să locuiască la domnișoara Dorothea ?

De ce n-a fost hirotonisit odată cu ceilalți seminariști de la Saint-Sul- îice, ci separat (el se află întotdeauna într-o situație diferită), la Saint-Ni- :olas-du-Chardonnet, de către episcopul Lombez, nepotul lui Fenelon ?

I se adresă fraza sacramentală : *„Sinteți liber pînă-n această clipă...* ca și cum ar fi fost liber vreodată). *Din momentul acceptării hirotonisiră iu veți mai putea rupe legămîntul și veți rămâne pe veci în serviciul Domnului... Gîndiți-vă cît mai aveți timp. Și dacă persistați în această sacră ho- tărîre, atunci, în numele Domnului, apropiați-vă“.*

Nedînd ascultare decît „sacrei sale hotărîri", el înainta și îngenunchie : asta fu tot. Făcuse saltul. Mama sa învinsese fără măcar să se deranjeze ; nu fusese de față nimeni din familia lui.

La 12 aprilie primi titlul de subdiacon parizian, purtînd numele de *Carolus Mauritius de Talleyrand-Perigor.* Nu se

mîndrea prea mult cu aceasta. Se opusese pînă în ultimul moment, dar în felul lui tăcut și în culise. Totuși, spuse cu un glas destul de tare ca să fie auzit de niște preoți : *„Vor să* facă *din mine un preot, ei bine ! veți vedea că voi deveni o ființă îngrozitoare. Dar sînt șchiop, tînăr și n-am nici o posibilitate să-mi ocolesc destinul"* (B. de Lacombe. *Viața privată a lui Talleyrand).*

Găsi mai tîrziu o posibilitate de a se sustrage destinului : revoluția. Să nu încerce cineva să afirme că Talleyrand s-a introdus în sînul bisericii ca s-o dinamiteze. El își exprimase revolta și disprețul de douăzeci de ori înainte de pronunțarea legămîntului. Sîntem îndreptățiți să credem că faptul de a-și fi afișat legătura cu Dorothea de la poarta seminarului și pînă în interiorul bisericii Saint-Sulpice constituia un fel de sfidare. Nici superiorii și nici familia n-au vrut să vadă nimic din ceea ce le-ar fi putut stîn- jeni planul. I-au administrat cu acest prilej o lecție de diplomație pe care cel ce a suportat-o n-a dat-o uitării.

Episcopul de Blois, monseniorul de Sauzin, scrie : *„Pot confirma că era extrem de prost dispus în perioada subdiaconatului"* *. Pînă și preceptorul lui, domnul Langloy, presimțind dezastrul, voise să se opună hirotonisirii. Dar ce putere avea părerea unui biet om, a unui preceptor prost plătit (și chiar neplătit) în fața voinței contelui de Perigord ? Nici nu fusese ascultat.

Zarurile fuseseră aruncate : roata destinului avea să se învîrtească pînă în 1789. Biserica și monarhia mizaseră pe negru. Victima lor, care jucase pe roșu, își va cuceri astfel libertatea.

Cum se poate escamota o ceremonie de încoronare, sau arta insolenței

La 11 iunie 1775, abatele de Părigord a asistat la Reims la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea. Nu ne-a lăsat nici un cuvînt despre emoția și interesul pe care le-ar fi putut simți în fața spectacolului care s-a desfășurat sub ochii lui cu prilejul încoronării ultimului rege de d’rept divin. A procedat ca și cum faptul nici nu l-ar fi privit. Există mai multe motive care explică această indiferență. Primul este acela că tatăl lui îi ceruse să asiste la ea. Familia Talleyrand juca un anumit rol în ceremonia încoronării. De la Hugo Capet încoace, participase la toate. Contele de Perigord, vicontele de la Rochefoucauld, marchizul de Rochechouart și contele de la Roche-Ay- mon erau cei patru care răspundeau de vasul cu mir care servea la încoronare. Era o cinste deosebită. Abatele nostru participa de două ori la această onoare : prin tatăl său și prin înrudirea cu Rochechouart. Iar un-chiul său era ajutorul arhiepiscopului-duce de Reims, care-1 încorona pe rege. Ei bine, el nici nu se sinchisea de toate astea. Dar nu pînă-ntr-atît încît să nu fi tras puțin sforile ca să fie detașat din dioceza Parisului la Reims pentru a fi mai aproape de

bunăvoința unchiului și a arhiepiscopului-duce, cel mai influent din Franța. Detașarea îi fu aprobată, iar părinții o priviră cu bunăvoință, abatele putînd fi mai bine supravegheat, iar avansarea lui mai rapidă. Ei nu se înșelară decît asupra primului punct. Neînțelegerea aceasta îl apropie ceva mai mult de familie. Faptul nu-1 obliga, totuși, să-1 admire pe nobilul său tată escortînd baldachinul de aur sub care vasul cu mir era plimbat în procesiune de la vechea abație din Saint- Rămy, unde era păstrat de la încoronarea primului rege al Franței, Clovis, pînă la catedrala unde avea loc ceremonia. Anii de seminar îl dezgustaseră de tot ce avea legătură cu ritualul religios. Simțea repulsie față de acel formalism, față de sublimele și crîncenele tradiții strîns legate de biserica căreia îi fusese sacrificat. Deoarece însă era cel mai civilizat dintre oameni, înzestrat cu cea mai mare stăpînire de sine și cea mai mare mîndrie. abatele de Perigord se ferea întotdeauna să ocărască sau chiar să se plîngă. Un anumit aer de absență și de lipsă de atenție făcea să dispară tot ceea ce avea nefericirea să nu-i placă. Cu un asemenea aer asistă el la ungerea regelui, la încoronarea și urcarea lui pe tron, fapt ce-1 așeza irevocabil deasupra tuturor celorlalți oameni și făcea din el instrumentul lui Dumnezeu, cu puteri depline asupra teritoriului Franței și a oamenilor care trăiau pe cuprinsul lui. Totul îi provocă un căscat, ca la o reprezentație școlară cu *Esther*. Ce păcat ! L-ar fi putut vedea pe fratele regelui, contele de Provence, deja rotofei, mare pehlivan, viitorul rege Ludovic al XVIII-lea, precum și pe celălalt frate, contele de Artois, un bărbat voinic și afemeiat, viitorul rege lipsit de însemnătate Carol al X-lea, pe care Talleyrand îl va conduce, chiar în același loc, dar cu o jumătate de secol mai tîrziu, la ceremonia încoronării, o încoronare văduvită de caracterul ei sacru din cauza fluviilor de sînge și de lacrimi ; l-ar fi putut vedea și pe ducele de Chartres, care sub numele de Philippe Egalite avea să-și dea votul ca să fie tăiat capul vărului său, da, chiar capul regelui sfințit pe care se așeza în clipa aceea o coroană grea mai curînd de blesteme decît de diamante, l-ar fi putut vedea, de asemenea, pe prințul de Conde, avînd alături un băiețel, ducele d'Enghien, cel care va fi împușcat, la lumina unui felinar, în șanțurile de la Vincennes. L-ați văzut, domnule abate, pe acest băiețaș sub uriașa boltă a bazilicii unde timp de o mie de ani au fost unși regii ? Nu vă veți duce într-o zi să-i recunoașteți leșul asasinat ? De către cine ? Cu complicitatea cui ? Rămîneți tăcut, orb și surd ? Cit e de comod ! Ce păcat ! Ce horoscoape ciudate, tragice și miraculoase ați fi putut face dacă ați fi vrut să priviți și apoi să povestiți ceea ce ați văzut ! Biografii vă impută că ați rămas indiferent în fața măreției, a religiozității, a sentimentelor înalte și chiar a frumuseții acestei încoronări. înseamnă că nu vă cunosc. Tocmai la un asemenea ceremonial atît de pompos, atît de complicat, atît de sever ca

acela al încoronării v-ați perfecționat dumneavoastră în marea artă a spectacolului, a protocolului, a ierarhiei, în care nimeni nu v-a egalat și în care nimeni nici n-a încercat să vă imite. Tot aici s-a întărit în dumneavoastră, în mod irevocabil, orgolioasa certitudine că sînteți făcut dintr-o plămadă superioară și că

dețineți dreptul de a vă ocupa de conducerea acestei națiuni, căreia îi aparțineți pînă-n măduva oaselor încă de la originile ei.

Și totuși, n-ați lăsat decît cîteva rînduri de însemnări despre această încoronare : nu apare în ele nimic privitor la măreție, monarhie și religie. N-ați reținut decît figurile a trei încîntătoare doamne de la curte ; n-ați reținut pentru dumneavoastră din această frescă istorică decît trei profiluri drăguțe, iar din valurile de tămîie nu v-a ispitit decît ușorul parfum de iris și berga- motă al acestora. Sub pana altuia, faptul ar fi apărut doar ca o frivolitate ; sub a dumneavoastră, el devine o insolență. O exemplară insolență față de tron, de biserică și de părinți. Sînteți insolent atunci cînd mințiți prin omisiune. Ați uitat dinadins toate cele în fața cărora s-au prosternat părinții dumneavoastră în ziua aceea. Ați și apucat-o astfel pe calea răfuielilor.

Dacă n-ați fi alcătuit decît din insolență și dispreț, cazul ar fi simplu. Dar sînteți plămădit din toate acestea, fără a înceta să fiți în același timp contrariul lor. In fond, fie vorba între noi, vă simțeați minunat pe locul ocupat la încoronarea regelui, pentru că vă simțeați mare senior, mare demnitar al monarhiei, fiind în același timp un preot ros de dorul renegării și un vasal răzvrătit. Erați toate acestea în același timp, așa cum ați rămas întotdeauna.

Momentul era destul de solemn ca să ne îngăduim să vă prindem în flagrant delict de mistificare prin ascunderea adevărului.

Ziua încoronării a fost, totuși, o zi de sărbătoare pentru tînărul abate. Să-l ascultăm : *„De la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea datează legăturile mele cu mai multe femei care sînt remarcabile prin diversitatea favorurilor acordate și a căror prietenie n-a încetat să-mi farmece viața...".* Da, pentru domnul abate a fost o zi de sărbătoare, dar de sărbătoare galantă... O adevărată sărbătoare ! Cuvintele de mai sus au fost scrise după cincizeci de ani, iar femeile acelea continuau să fie prietenele lui privilegiate. Talleyrand ne dă numele acelor femei minunate : *„Este vorba de doamna ducesă de Luy- nes, de doamna ducesă de Fitz-James* și de *doamna vicontesă de Laval".*

Le vom regăsi mereu aproape, foarte aproape de el.

Primele ieșiri ale abatelui de Perigord

Așadar, tînărul abate nu era înconjurat numai de lucruri triste. în anii aceia ai sfîrșitului domniei lui Ludovic al XV-lea, despre care prințul de Ligne spunea că reprezentau *„perioada marii fericiri a Europei",* era necuviincios să fii trist. în tovărășia prietenilor săi, Choiseul, contele de Nar- bonne, Biron, duce de Lauzun, toți din marea aristocrație, toți libertini, toți modele precoce ale personajelor din *Legăturile primejdioase* și oameni plini de strălucire, el se îndepărtase mult de austeritatea familiei Perigord. Ca și prietenii lui, avea și el liberă intrare la Versailles. Erau familiarii doamnei du Barry : dimineața asistau la toaleta ei și o amețeau cu noutăți despre cele

46 întîmplate în ajun și în timpul nopții — noaptea parizianâ ! Rîdeau de orice. Intr-o zi, după ce fiecare își povestise istorioara în doi peri, favorita regelui îl întrebă pe abatele de Perigord, care asculta tăcut : „De *ce nu ne spuneți nimic ? Ce dumnezeu 1 Nici o ispravă galantă ? Din virtute sau din modestie ?"* însemna că i se acorda un mare credit, pentru că nu era nici virtuos, nici modest. Poseda în schimb un dar sigur : acela de a face să i se pună întrebările pentru care avea răspunsuri dinainte pregătite. Talent însoțit de un aer de indiferență, ce-1 făcea să pară că-și pierdea timpul : învățase cum să obțină satisfacții și foloase din această nepăsare. Este pentru prima dată cînd observăm la el acest procedeu degajat, elegant și diabolic de iscusit de a îndrepta discuțiile și oamenii' spre punctul de unde vor rămîne la discreția lui, pentru ca apoi să-i prindă în laț cu cea mai mare blîndețe. Iată de ce el îi răspunse astfel favoritei, intrigată de castitatea unui abate atît de frumos : *„Ah, doamnă, tocmai ajunsesem la o concluzie tristă. — Care ? — Parisul e un oraș în care-i mai ușor să găsești o femeie decît o abație".*

Ea rise împreună cu ceilalți nebunatici, dar deloc nebuni, și nu întîr- zie să-i servească lui Talleyrand dovada că Versailles-ul nu semăna cu Parisul și că la curtea de acolo se găseau abații, întrucît îi fură acordate două venituri ecleziastice. In ce privește femeile, avea el grijă să și le procure singur.

Primi, în sfîrșit, primele recompense mai substanțiale pentru supunerea de care dăduse dovadă. Tînărul rege Ludovic al XVI-lea fu cel ce-i dădu, la 24 septembrie 1775, abația Saint-Remy de la Reims. Tînărul abate dispunea astfel de un venit de 18 000 de livre (15 milioane de franci vechi). El nu ne ascunde că pipăirea primilor săi bani i-a produs *„un moment de mare plăcere".* Banii fură foarte bine folosiți : începu prin a plăti restanțele întreținerii lui la colegiul din Harcourt, pe care părinții uitaseră să le achite, ca și pe bunul domn Langlois, care nu mai văzuse de multă vreme onorariile ce i se cuveneau, întrucît contele și contesa de Perigord aveau alte cheltuieli mai interesante de făcut. Să aibă biserica grijă de el ! Iată-1 deci abate bogat în cea mai venerabilă abație a

regatului.

Intr-adevăr, abația Saint-Remy a fost întemeiată de Clovis, primul rege, îngropat chiar acolo, lîngă sfîntul care l-a botezat și, într-un fel, l-a încoronat. Regii Franței îi purtau o venerație deosebită lui Saint-Remy : ei coborau în ziua încoronării, prin subteranele săpate sub oraș, pînă la mor- mîntul întemeietorului monarhiei france, se înclinau în fața lui și îi cereau ajutor și protecție. Ioana d'Arc îl însoțise pe rege și făcuse aceeași rugăciune ca el.

Printr-o extraordinară coincidență, un Perigord s-a găsit la originea dinastiei Capețienilor și tot un Părigord a fost și ultimul abate al acestei abații. Dacă ceea ce se povestește e adevărat, atunci acest ultim abate este și cel care, la sfîrșitul monarhiei, a dat foc abației Saint-Râmy. Un semn al soartei demn de o tragedie antică.

De fapt, abația a fost distrusă de un incendiu în 1774 *. Iată ce se povestea la Reims în 1844, adică după șaptezeci de ani. Intr-o noapte, doi tineri novici au vrut să fugă din camera în care fuseseră claustrați : au sărit pe fereastră și s-au lăsat să alunece în jos de-a lungul zidului, cu ajutorul cear-

> Prosper Tarbe. Reims, eseu istoric, p. 422.

șafurilor făcute funie. Au uitat însă luminarea aprinsă în cameră ; vîntul a deschis fereastra, perdelele au luat foc și curînd camera s-a transformat într-o vilvătaie, de la care s-a aprins întreaga clădire, de construcție veche, cu lemnăria, podelele și dulgheria ei. Dar lucrurile cele mai de preț erau manuscrisele care datau din timpul Merovingienilor. Fură organizate două șiruri de oameni, unul pentru transportarea găleților de apă, iar celălalt pentru evacuarea cărților și catastifelor. Cu toate că focul s-a dovedit mai tare, au putut fi salvate numeroase opere. Biserica și cripta au rămas neatinse. Ludovic al XVI-lea ținea atît de mult la abație, încît porunci să fie deîndată reconstruită așa cum o vedem azi. In ea a funcționat Talleyrand ca abate, întîmplarea era istorisită pe atunci, la Reims, numai pe șoptite, căci unul dintre cei doi novici incendiatori fusese chiar Charles Maurice de Talleyrand-Perigord, nepotul arhiepiscopului din Reims, monseniorul de Talleyrand-Perigord.

In același an 1775, provincia Reims l-a desemnat pe abatele de Părigord ca reprezentant al clerului la Adunarea bisericii galice, care avea loc din cinci in cinci ani. Era poate un omagiu adus unchiului arhiepiscop, dar cu siguranță și unor calități ale nepotului ce nu putuseră trece neluate în seamă ; spiritul lui de observație, rarele, dar justele intervenții pe care se întîmpla să le facă, distincția și chipul lui încîntător au reținut atenția în aceeași măsură ca și, dealtfel, unele purtări prea libere, față de care însă nimeni nu arăta o prea mare severitate. De aceea, nici nu s-a vorbit de credința lui. Fu numit în funcția de promotor de legi împreună cu abatele Vogiie, care l-a inițiat în problemele

financiare ale bisericii. Rolul lor consta în apărarea bunurilor bisericești împotriva abuzurilor autorităților fiscale regale. Exista o încîlceală de vechi drepturi feudale acordate clerului, în baza cărora acesta se încăpățîna să ceară scutire de impozite, susținînd că ele aveau un caracter ecleziastic, și nu feudal. Cazurile erau adesea foarte greu de diferențiat : Talleyrand susținea că toate averile clerului ar fi trebuit sâ fie scutite de impozite. Prelații erau încîntați să-1 vadă pe nepotul arhiepiscopului făcînd minuni cu acest *distingo.* Raportul lui asupra imunității bunurilor bisericești a fost considerat excelent Acest început i-a adus atiția admiratori, încît tînărul abate — deși ușuratic de felul lui — a fost numit la douăzeci și unu de ani „administrator general al clerului", adică reprezentant și apărător al intereselor ecleziastice în fața autorităților financiare regale. Un fel de ministru de finanțe al clerului. Cită încredere ! Și cîtă admirație pentru talentele lui financiare, atît de puternic afirmate în raport cu măruntele lui calități teologice !

Din nefericire, încă nu terminase cu teologia. Nu era decît sub-diacon. Pronunțase legămîntul, dar nu fusese încă hirotonisit preot. Mai putea lăsa totul baltă... Intrucît toate au un sfîrșit, el părăsi abația Saint-Remy și se înscrise la Sorbona pentru a-și pregăti licența în teologie. Studiile lui — dacă îndrăznim să le numim astfel — au durat doi ani : *„Am petrecut acolo doi ani, ocupîndu-mă de cu totul altceva decît de teologie, căci plăcerile ocupă un loc important în viața unui tînăr bacalaureat".* El acorda frivolității sale scuze la care aceasta n-avea dreptul. Tînărul bacalaureat era, totuși, abate de Saint-Remy ; de fapt, el nici nu prea se sinchisea de această

funcție. A intrat deindată într-o societate mai potrivită cu gusturile lui : abații de Montesquiou, de Saint-Phar, de Damas, de Coucy... Toți aceștia aveau excelente titluri nobiliare, dar o moralitate execrabilă. Cursurile de teologie făceau părul măciucă bieților preoți care încercau să le predea. Unul dintre ei, îngrozit de cele văzute și auzite în timpul cursului său „contestat", exclamă într-o zi : *„Ah, Dumnezeule, pe cine-mi este dat să văd printre servitorii tăi ce urmează să facă iubită legea bisericii ? Pe niște oameni care răspîndesc viciile secolului în rîndurile clericilor, printre servitorii lui Dumnezeu* (într-adevăr, diavolii aceștia, viitori episcopi, îi corupeau pe viitorii preoți de țară și îi învățau să joace cărți în timpul cursurilor). *Doamne, Dumnezeule, ce se va alege din sfînta noastră religie ?“* Deplîngînd viciile clerului, acest biet leremia nu izbutea să le provoace învățăceilor decît un imens hohot de rîs ; micii contestatari porecliseră clerul *„marea tirfă".*

Pentru a-1 distra în urma acestor obositoare și cucernice studii, părinții îl luau cu ei la Château-Thierry, la castelul arhiepiscopului de Reims. Viața la țară împreună cu părinții era pentru el o tortură. O făceau oare aceștia dinadins ? El însă nu lăsa să se vadă nimic. Părinții nici nu îi cereau mai mult.

Bunica din partea mamei, marchiza d'Antigny, i-a trimis niște vin de Bourgogne, care a fost lăsat în grija portarului de la Sorbona. Bătrîna domnișoară Charlemagne confirma astfel sosirea vinului : *„Mă tem că, dacă vinul e bun, el nu va ține multă vreme. Domnul abate este foarte generos și va voi să-și cinstească prietenii".* Ceea ce se și întîmplă. Nimic nu-i plăcea mai mult abatelui de Perigord decît chefurile mai mici sau mai mari, precum și tovărășia prietenilor, pe cît de aristocrați, pe atît de libertini. Să notăm că guvernanta, care-1 cunoștea din copilărie, îi atribuie o însușire frumoasă : generozitatea. A fost generos toată viața, iar uneori a fost chiar deosebit de mărinimos ; în orice împrejurare s-a dovedit serviabil și înțelegător. Toți cei care au trăit în preajma lui l-au iubit.

La 2 martie 1778 a obținut licența în teologie, după care a rupt-o brusc cu cei de la Sorbona. Veselele lui studii i-au îngăduit să figureze în fruntea listei celor șase licențiați ai promoției. Numele lui era urmat de cuvîn- tul „nobilissimus". De fapt, dacă ar fi fost după meritele lui, ar fi trebuit să figureze în coada listei, dar locul acela fusese rezervat unui abate cu numele de Borie Desrenaudes, din Correze, fără titluri nobiliare, un excelent teolog, care ar fi trebuit să fie primul. Să nu-1 uităm pe abatele Desrenaudes, căci primul și ultimul de pe listă s-au legat între ei și la bine, și la rău. In ciuda revoluțiilor, omul de rînd a rămas în umbra nobilissimului abate de Perigord, fapt de pe urma căruia amîndoi au fost, dealtfel, mulțumiți.

Dezinteresul său față de teologie și teologi i-a îngăduit să rețină din studii singurul lucru care conta pentru el ; un anumit stil în abordarea problemelor, în ordonarea ideilor, în expunerea lor și în arta de a convinge — sau, în cel mai rău caz, de a intimida pe interlocutor. Mulți studenți serioși n-au rămas de pe urma studiilor decît cu o grămadă de amănunte, pe cît de greu de reținut, pe atît de nefolositoare. Seminarul și Sorbona, predîndu-i o teologie pe care el n-o reținunse, au făcut din el un dialectician de primă forță.

49

O hirotonisire în trei timpi, din care doi nelegiuiți

La Sorbona se afla și se mai află încă un mare maestru, pe care cei lipsiți de înțelepciune îl ignorau sau chiar îl insultau, dar căruia profesorii îi aduceau din timp în timp omagii servile. Abatele nostru, nefăcînd parte nici dintre unii, nici dintre ceilalți, voi, înainte de a părăsi institutul, să-i dăruiască acestuia ceea ce i se cuvenea : respectul și admirația. în schimb, încercă să obțină de la el tot ceea ce un geniu dispărut poate da celor ce-i cinstesc opera și memoria : o mare pildă pentru viitor. Acest mare dispărut, acest mare maestru se numea Richelieu. Iată de ce am putut asista la un spectacol nemaipomenit : tînărul și muieraticul

nostru abate, cel mai mediocru teolog din Franța, dar și cel mai ambițios, strecurîndu-se în capelă pentru a saluta și a cere sfatul celui mai energic și mai exemplar dintre profesori, marele cardinal, întins în mormîntul lui. Abatele ne povestește scena cu liniștea lui firească : își sprijini cu dezinvoltură piciorul șchiop pe cardinalul instalat *„în frumosul lui mauzoleu"* și începu cu mortul un dialog lipsit de orice sfiiciune. Ceea ce auzi îl făcu, de asemenea, să-și piardă orice urmă de modestie. El socoti că exemplul lui Richelieu *„nu era deloc descurajator"* pentru abatele de Perigord. Ieșind de la această convorbire între patru ochi, simți că sutana îi devenise atît de ușoară, încît putea fi smulsă de orice adiere de vînt, de orice curent de idei sau chiar de interese.

După cum vedem, tineretul învață întotdeauna cînd consultă marile umbre ale trecutului, cu condiția să aibă urechea bună.

El căpătă astfel prima binecuvîntare înainte chiar de a fi fost hirotonisit.

Se îndreptă cu un pas sprinten spre cea de-a doua. Se duse să fie bine- cuvîntat și de profetul la modă care trona pe atunci, în acea primăvară a anului 1778, în mijlocul Parisului și al Europei ca un papă al necredinței : Voltaire. Patriarhul de la Ferney își făcuse tocmai o triumfătoare reintrare în capitala de unde fusese izgonit în urmă cu treizeci de ani. Tînărul abate avu parte de aceeași binecuvîntare ca și nepotul marelui Franklin. Ce scenă ! Preotul recent licențiat în teologie, de-abia ieșit de la o înălțătoare convorbire cu umbra lui Richelieu, îngenunchind la picioarele părintelui lui *Candide,* simțind pe părul său blond și parfumat mîngîierea mîinilor descărnate, ascultînd glasul sarcastic al incomparabilului moșneag, care-1 binecu- vînta alegînd o frază frumoasă în care omenirea era glorificată cu o strălucitoare propoziție principală, iar Dumnezeu tămîiat de mîntuială cu o alta, secundară, strecurată în grabă.

Ieșind din palatul Villette, simți cum sutana i se evaporase cu desă- vîrșire. Nu mai rămăseseră decît tatăl, mama și unchiul său care credeau că mai purta sutană... Părinții sînt întotdeauna orbi.

Vizita la Voltaire nu fusese o vizită mondenă izbutită, o grimasă menită să-1 distreze atît pe cel ce dădea, cît și pe cel ce primea binecuvîn- tarea, amîndoi tot atît de buni actori. Vizita, îngenuncherea aceea lipsită de credință exprima adevărata, deosebit de profunda admirație a lui Talleyrand pentru Voltaire. Admira la el în primul rînd tonul. La oamenii de acest

 fel, tonul e mai important decît conținutul. în ce-1 privește pe Talleyrand, pentru el tonul și stilul lui Voltaire erau tocmai cele ale civilizației, în afara căreia omul n-ar putea trăi în mod demn. în afara lumii lui Voltaire nu era decît mizerie, tiranie, fanatism, pe scurt, neghiobia primitivă. Nu mai era viața, ci bunul plac al sclaviei, în timp ce Talleyrand găsea în universul definit de Voltaire o fericire rațională, făurită din bogăție, libertate și bună cuviință. Nici un fel de exces, nici un fel de visări, nici un fel de paradis. îl încînta formula lui Voltaire: *„Adorați-l pe Dumnezeu,*

serviți-i pe regi, iubiți-i pe oameni".

Organele superioare nu aveau o părere prea bună despre el. Monseniorul de Beaumont, arhiepiscopul Parisului, primea rapoarte deosebit de proaste cu privire la relațiile și spusele acestui abate atît de seducător. Mărețul său nume fu pus la index. încă de pe atunci, el provoca puțină teamă, deoarece superiorii lui simțeau foarte bine că nimic și nimeni nu putea să i se împotrivească. El rămînea la fel de indiferent în fața mîniei și în fața disprețului. Se remarca faptul că nu ținea seama decît de propriul său profit sau de propriile-i capricii. *„M-ați vrut ? Mă aveți. Suportâți-mă deci așa cum m-ați luat".* Aceasta era cheia comportării lui. Nu dădea, dealtfel, dovadă de nici o înclinație spre violență. Nebuniile îi erau întotdeauna măsurate și ele i-ar fi fost infinit mai puțin plăcute dacă i-ar fi compromis cariera. își plătise sutana cu atîta amărăciune și deznădejde, încît socotea că ea trebuia să-i procure în compensație maximum de beneficii și de putere. Nu mai era vorba acum doar de o vocație, de un vis, ci de un calcul făcut la rece de către un calculator înnăscut.

Compromis în dioceza Parisului, el își ceru mutarea la Reims. Din 1777, după moartea monseniorului de la Roche-Aymon, unchiul său, era ■efectiv arhiepiscop-duce de Reims. Asta înlesnea totul ; Talleyrand mai era și titularul capelei Sfintei Fecioare din parohia Saint-Pierre și al abației sale Saint-Remy. Fu primit în dioceza Reimsului la 17 septembrie 1779, iar epis- copul-conte din Beauvais, monseniorul de la Rochefoucault, i-a conferit diaconatul care-i permitea *„să slujească în altar, să boteze și să predice".* Ca și cum toate astea l-ar fi interesat ! Prezentau, totuși, interes pentru că, oricum, trebuia să treacă prin această treaptă pentru a fi hirotonisit preot și trebuia să fie preot ca să poată deveni episcop, iar noi tocmai aici vrem să ajungem.

Se înțelege că episcopatul nu reprezenta pentru el decît un început. Scaunul episcopal nu era un scop pentru Talleyrand. El țintea de pe atunci mult mai departe. După ce ești agentul general al clerului și te-ai obișnuit cu manipularea finanțelor bisericii, deci implicit te-ai inițiat și în finanțele statului, după ce ai fost remarcat, cum fusese el, pentru un raport asupra *Bunurilor inalienabile ale bisericii,* după ce te mai cheamă și Talleyrand, trebuie să te trezești neapărat într-o bună dimineață cu un portofoliu de marochin roșu cu stemă. Și să devii astfel ministru dc finanțe. Pentru început.

Fu hirotonisit preot la douăzeci și șase de ani, la 18 decembrie 1779. în clipa ultimului salt avu o ultimă tresărire de revoltă. De data aceasta avu o slăbiciune. Noaptea dinaintea ceremoniei de hirotonisire o petrecuse plîn- gînd. Prietenul Choiseul îl descoperi dimineața într-o asemenea stare, încît rămase îngrozit. Choiseul îl conjură să se retragă, să părăsească biserica.

51

Talleyrand refuză — din cauza mamei — nu din dragoste filială, ci ca să nu-i provoace o asemenea rușine pe plan social și monden. *„Nu* — îi răspunse el lui Choiseul-Gouffier. — *Acum e prea tîrziu,*

nu mai pot da înapoi".

De aici încolo va fi un preot fără voia lui, un nobil care va servi revoluția și care va rămîne un aristocrat...

Arhiepiscopul-conte de Noyon, monseniorul de Grimaldi, îl hirotonisi rostind următoarele cuvinte, care au rămas întipărite pe viață în memoria lui și care s-au făcut și mai puternic auzite pe patul lui de moarte, în plină agonie, cu o forță pe care nici timpul, nici orgoliul, nici oamenii n-au izbutit s-o micșoreze : *„Cînd te ridici atît de sus, trebuie s-o faci cu o teamă sacră, amintindu-ți că cei chemați la această înălțime trebuie să se distingă printr-o înțelepciune cerească, moravuri pure și exercitarea neîntreruptă a dreptății".* După slujbă și împărtășanie își puse amîndouă mîinile împreunate între cele ale prelatului, care-1 întrebă : *„Ii făgăduiți episcopului vostru respect și ascultare ?"* într-un suflet, el îi răspunse : *„Făgăduiesc".* Nici o persoană din familia lui n-a auzit această făgăduială, rostită cu atîta convingere. (Totuși, a doua zi, părinții au asistat la prima lui slujbă.)

La plecare, trăgîndu-și cu greu piciorul, simți că de acum încolo avea și mîinile legate. In ce privește capul, să-i acordăm încredere, el era liber. Dar de astă dată, sutana i se lipise pe veci de trup.

De ce, la douăzeci și șase de ani, cedase totuși ? Din flexibilitate și moliciune. Avem de-a face aici cu o trăsătură foarte specifică caracterului său și care nu se va schimba niciodată. Talleyrand nu ia niciodată lucrurile în piept. Este, la el, un fel de înțelepciune sau fatalism : nu se opune evenimentului, ci se folosește de el. A spune nu în față, a respinge faptele, a o rupe cu oamenii sînt procedee de care n-a uzat niciodată. Ar fi putut, cu prețul unui scandal, să refuze sutana. Dar aceasta îi depășea puterile. Lăsă astfel ca evenimentele să-și urmeze cursul. Hotărîrea era dureroasă, dar bogat răsplătită.

Dealtfel, el caută întotdeauna compensațiile cuvenite. întrucît resursele inteligenței lui sînt imense, el termină întotdeauna prin a descoperi cîș- tigul care să-i acopere pierderea suferită. Știa foarte bine ce s-ar fi întîm- plat dacă ar fi rupt legăturile cu biserica : ar fi devenit un fiu declasat. Pentru el ar fi fost îngrozitor, întrucît, deși obișnuit cu scandalul, el era socialmente foarte conformist. Pe lingă asta, și-ar fi pierdut veniturile, care în 1780 se ridicau la treizeci de milioane de franci vechi pe an. Și declasat, și fără bani... nici prin gînd nu-i putea trece. Atîta vreme cît orînduirea monarhistă îi asigura titlurile și veniturile, lăsîndu-1 să spere la și mai mult el era hotărît să îndure, dar și să găsească remediul suferințelor lui. Dacă această societate nu i-ar mai apăra într-o zi privilegiile primite în schimbul renunțării lui la libertate, ar revizui, la momentul oportun, contractul care-1 lega de ea.

Un abate la modă și prietenii lui din 1780

Eparhia din Reims i se păruse potrivită pentru obținerea unei situații, dar de trăit nu se putea trăi decît la Paris. Petrecu deci la

Paris ultimii ani ai vechiului regim. Voia să cunoască de aproape „plăcerile vieții'*.

52

Nimeni nu le-ar fi putut simți mai bine gustul ea el, care, la nevoie, le-ar fi și inventat; de fapt, n-a trebuit decît să le facă mai rafinate.

Se instală în strada Bellechasse, în tăcerea parcurilor, a palatelor și a grădinilor nenumăratelor mănăstiri. Casa lui era *„mică, dar comodă",* spune el, avînd, totuși, două etaje și șase ferestre spre străzile Saint-Dominique și Bellechasse, chiar deasupra intrării mănăstirii de călugărițe Saint-Se- pulcre. Avea deci o vecinătate minunată, pe care însă o ignoră cu desăvîr- șire. Își mobilă casa după gustul lui, care era foarte ales și se exprima prin- tr-un lux foarte rafinat și costisitor. Cheltui sume enorme pentru bibliotecă. Se înconjura întotdeauna de cărți deosebit de frumoase și prețioase. Ii plăceau atît pentru ele însele, cît și ca plasament financiar. Cînd va fi strîmtorat, prietenele lui, cărțile, îl vor scoate din încurcătură — în sala de licitații. In rafturile lui puteai găsi tot ce era distins în literatură, istorie și politică. Operele nereligioase, cele erotice stăteau alături de lucrări pioase semnate de Fenelon și admirabil legate. Fiecare volum, oricare i-ar fi fost conținutul, era demn de vecinul lui prin calitatea hîrtiei, a tiparului și a legăturii. Fie că le citea, fie că se mulțumea să le mîngîie, cărțile abatelui de Perigord făceau parte din plăcerile vieții lui.

Pe vremea aceea nu se găsi nimeni să-1 vorbească de rău. Dar, din clipa în care Joseph Prudhomme a pus mina pe pană, s-a aflat că lui Talleyrand îi plăceau cărțile „infame". Datorită unor astfel de condeie binevoitoare știm că abatele avea în bibliotecă *Histoire de Dom B... portier des Chartreux.* O ediție remarcabilă, apărută în 1745, împodobită cu gravuri ce ilustrau un text de o obscenitate insuportabilă. Această carte stătea liniștită în rafturile abatelui nostru alături de *Riches heures de madame la Dauphine.* In 1790, un cetățean american, persoană foarte distinsă, guverna- torul Morris, prieten cu abatele, împrumută de la el o carte : această faimoasă *Histoire de Dom B...* El avu bunul simț de a-și exprima în mod discret mirarea în jurnalul lui intim : *„E oarecum nostim să primești* Le portier des Chartreux *de la un abate în slujba lui Dumnezeu".* Lucrarea care circulase în secolul luminilor fu — în sfîrșit ! — interzisă de patru ori în cursul secolului al XIX-lea de către aceiași judecători care au interzis și *Doamna Bovary* și *Florile răului...*

Dar în apartament nu se aflau numai mobile și cărți, ci erau primiți prietenii, aveau loc vizite. Evocînd în *Memorii* prînzurile din strada Bellechasse, Talleyrand scrie : *„Au fost zile minunate, pe care mi-ar plăcea să le retrăiesc și acum".* Dar cine n-ar regreta un cerc de prieteni tineri, in- teligenți, bine informați, de o desăvîrșită libertate de gîndire. Erau îngăduite acolo toate subiectele. Fiecare contribuia cu spiritul, cunoștințele și stilul lui. Amicul preferat era Choiseul-Gouffier : *„Domnul de Choiseul este*

omul la care am ținut cel mai mult", scrie Talleyrand. Dealtfel, își alesese bine prietenul. Choiseul era sigur de sine și inteligent. Avusese un moment de celebritate după călătoria făcută în Grecia, la vîrsta de treizeci de ani, călătorie care i-a deschis porțile Academiei. Talleyrand reamintește, în 1821, că acesta fusese acolo *„ambasadorul regilor și, în același timp, al artelor noastre".* Acestui prieten, ce-1 salvase, probabil, de la sinucidere atunci cînd fusese închis la Saint-Sulpice, îi scria el în momentele de restriște : *„Vreau să primești de la mine aceste rînduri, care să-ți spună că țin la tine mai mult decît la orice pe lume, din tot sufletul și in orice moment al vieții*

53 mele, fericite, 'necăjite sau de-a dreptul nenorocite. Adio, scrie-mi doar patru cuvinte, dar scrie-mi". (Citat de Lacour-Gayet.)

In afara cîtorva fraze pe care le vom cita mai tîrziu, adresate generalului Bonaparte, nimeni n-avea să primească din partea lui Talleyrand o asemenea declarație. Nu e oare tulburător să descoperim asemenea elanuri tocmai la acest om închis, care era considerat insensibil și era învinuit că simula prietenia, înlocuind-o cu lingușirea ?

In afară de Choiseul, era în relații foarte strînse cu contele de Nar- bonne, fiu natural al lui Ludovic al XV-lea. Strălucit, vioi, seducător, acesta aduna în jurul lui prieteniile și iubirile. în 1781, amanta lui era vicontesa de Laval-Montmorency, cea care atrăsese atenția lui Talleyrand la Reims în timpul încoronării. Mai tîrziu, ea trecu de la Narbonne la Talleyrand, rămînîndu-i acestuia prietenă pînă în ultima zi. Narbonne, ca și abatele, trecea de la un regim la altul ; pentru un om atît de ușuratic, totul era simplu. Vîntul istoriei îl mîna ca pe un fluture. își schimba cu aceeași ușurință și culcușurile, și portofoliile ministeriale ; dormea bine peste tot și era veșnic zîmbitor. Mai întîi, ministru al lui Ludovic al XVI-lea, îl regăsim apoi ca ambasador al lui Napoleon, lată-1 amant cînd al doamnei de Laval, cînd al doamnei de Stael. în lume, totul se schimba, în afară de fericirea lui Narbonne. El îl cuceri și pe teribilul Fouche, care scria : *„Avea atîta farmec în conversație, incit, chiar in mijlocul ocupațiilor mele obositoare, eram foarte încîntat să vorbesc cu el".* Talleyrand își puse în gardă amicul împotriva năvalnicelor sale amiciții. *„Atît în politică, cît și în orice alte împrejurări nu trebuie să-ți dăruiești toată inima, să iubești prea mult, căci prea multă dăruire îți aduce prejudicii; ea dăunează lucidității și nu este întotdeauna bine apreciată. Preocuparea excesivă față de alții, devotamentul ce te face să uiți de tine strică adesea celui iubit, dar întotdeauna celui ce-și oferă iubirea, făcîndu-l să fie mai puțin măsurat, mai puțin abil și mai puțin convingător".* (Citat de Lacour-Gayet.)

Al treilea personaj familiar în strada Bellechasse era Armand de Gon- taud-Biron, duce de Lauzun. Acesta păstrase, ca efect al unui sînge oarecum gascon, gustul isprăvilor zgomotoase și al aventurii. Era cu șapte ani mai mare decît abatele nostru și făcuse deja războiul din America. Era strălucitor, romantic, curajos pînă la extravaganță și puțin lichea. Ei se pomeniră, și unul și celălalt, tîrîți foarte departe de torentul revoluției. îi vom regăsi pe

amîndoi, în timpul revoluției, îndeplinind la Londra o misiune diplomatică urît mirositoare. Biron, revenit în Franța, făcu pe grozavul și-și puse spada în serviciul poporului : luptînd vreme îndelungată în fruntea Armatei din Nord și agitîndu-și prea mult penajul tricolor, el termină prin a displace birocraților din partid, care i-au cerut capul. Curajos, el și-1 aduse la Paris, unde-i fu tăiat la 31 decembrie 1793. Talleyrand, care se afla la Londra, fu invitat să procedeze la fel. Poate pentru că era șchiop, el nu consideră nimerit să întreprindă călătoria. Iată de ce el și-a putut păstra capul pentru alte întrebuințări ulterioare.

Prînzurile abatelui străluceau și prin prezența faimosului abate Delille. Acesta trecea pe atunci drept poet pentru că făcea traduceri aproximative din grecește în niște alexandrini incolori, dar într-o franceză de o admirabilă puritate. Avea maniere excelente, spirit și o foarte sănătoasă poftă de mîn- care. Cina adesea cu regina și doamna de Polignac. Orice amfitrioană era

 mîndră să-l poată avea la masa ei. Cît despre a-1 citi, asta era cu totul altceva.

Mai putea fi găsit acolo și Chamfort, un academician pe care Talleyrand îl admira mult, colecționîndu-i maximele scăpate uneori între două feluri de mîncare. *„Pentru a te face plăcut, trebuie să îngădui celor din jur să te învețe ceea ce îți este deja cunoscut"*. Sau : *„In materie de sentiment, ceea ce poate fi evaluat n-are nici o valoare"*. (Citat de Lacour-Gayet.)

In sfîrșit, se mai făcea apel, din cînd în cînd, și la unii pe care noi i-am considera azi „tehnocrați", dar pe care prietenii noștri îi priveau ca pe niște vraci ai societății. Ei nu o puteau vindeca, dar îi făceau cu mare înde- mînare autopsia. Printre aceștia se afla și un medic celebru din Montpellier, numit Barthez. Mai trebuie menționată prezența unui anumit Dupont, zis de Nemours, plin de idei în materie de bani, de comerț, de industrie și chiar în arta de a le combina pe toate trei pentru a înmulți cu o sută veniturile ce puteau fi obținute din fiecare dintre ele. Talleyrand îl asculta cu o atenție pasionată, pe care nici un doctor de la Sorbona nu o putuse obține vreodată din partea lui. Acelea erau momentele în care simțea el strecurîndu-i-se sub braț un portofoliu ministerial...

Dar personajul cel mai admirat de Talleyrand și de la care acesta **a** învățat cel mai mult a fost Panchaud, un bancher din Geneva, care nu-1 putea suferi pe Necker, genevez și el. Acesta izbuti să-1 facă nesuferit pe Necker și abatelui, negîndu-i calitățile, respingîndu-i reformele și atrăgînd atenția asupra înfumurării lui de parvenit. Cînd regele făcu apel la Necker în 1788, Talleyrand rosti cu glas tare : *„Regele n-ar fi putut face o alegere mai proastă"*. Cele ce urmară au dovedit, într-adevăr, că alegerea nu fusese prea fericită. Anglia, în ceea ce o privea, adoptă sistemul lui Panchaud, care fu un succes. Acesta a fost unul din motivele care l-au determinat pe Talleyrand să admire spiritul practic al englezilor.

Vedem deci că frivolitatea prînzurilor desfășurate la abate era foarte relativă : tonul era ușor și elegant, dar tot acolo se predau, de fapt, și cele mai bune cursuri de economie politică ce puteau fi

ascultate pe atunci la Paris. Convivii își ofereau unele momente de poezie, de galanterie și de gastronomie, dar făceau, de pildă, și o analiză serioasă a tratatului de comerț încheiat în 1786 între Franța și Anglia. Mulți francezi îl criticau, dar Talleyrand îl apăra. El a redactat o notă despre acest subiect și a predat-o la 12 octombrie 1786 amicului său Mirabeau. în această notă expune o idee devenită apoi una din cheile de boltă ale gîndirii sale politice. Tratatele comerciale sînt indispensabile pentru menținerea păcii între națiuni — reapare aici pacifismul Voltairian —, iar pacea este prima condiție *a* civilizației, deoarece ea favorizează crearea bogățiilor ; tratatele comerciale au rolul de a solidariza popoarele prin prosperitate. Anglia, așa cum i se păru încă din acea vreme, era țara care corespundea în cea mai mare măsură *„principiilor liberale care convin marilor națiuni".*

Se vorbea mult despre războiul din America. Francezii erau pasionați de experiența de libertate și democrație ce se înfăptuia peste ocean. Talleyrand și prietenul său Choiseul întreprinseră echiparea, pe cheltuiala lor, a unui vas pe care-1 botezară „Sainte-Cause“. El nu a făcut niciodată caz de o asemenea generozitate, iar cuiva care i-a amintit de ea la bătrînețe **i-a** răspuns întorcîndu-i spatele : *„Să nu mai vorbim de asta, este unul din*

 păcatele noastre de tinerețe". Se poate ca faptul să fi fost judecat în felul următor : pe de o parte, făcuse o greșeală cedînd unui elan de entuziasm într-o problemă politică, căci sentimentul tulbură vederea și te împiedică să deosebești adevăratul tău interes. Pe de altă parte, echipînd un vas, participase la un act de război, iar în ochii lui de bătrîn septuagenar, care văeuse măcelurile din timpul revoluției și al imperiului, războiul era o rușine a omenirii, cancerul civilizației. Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să recunoască, la sfîrșitul vieții, că luase parte la un război. Iată de ce vasul cu pricina fusese șters din memoria sa.

Celebra portretistă Vigee-Lebrun îl primi pe Talleyrand, nu-l pictă, dar notă următoarele, făcîndu-i astfel un portret cu condeiul : *„Avea o față plăcută, obrajii foarte rotunzi și, cu toate că era șchiop, avea multă eleganță și trecea drept un om cu mult succes; nu mi-a spus decât câteva cuvinte despre tablourile mele".* (Citat de Lacour-Gayet.)

Ea uită să spună că avea ochii de culoare foarte deschisă, părul și sprîncenele blonde și că nu-și lăsase barbă. Purta un guler foarte înalt și își ținea capul drept. Fiind de statură înaltă, mai ales pentru epoca aceea (1,768 m pe pașaportul lui din 1796), oamenii aveau adesea impresia că privirea aceea pătrunzătoare și rece le venea de la o anumită înălțime. In înfățișarea lui plăcută de tînăr exista, totuși, ceva care intimida.

Văzut din față, acesta îi era chipul. în portretele în care figura din profil, impresia se schimbă. Aici regăsim într-adevăr aerul lui de „mare și puternic senior", distincția lui rafinată ; dar, din cauza estompării zîmbetului, devine mai vizibilă o trăsătură : vîrful ridicat al nasului îi strică puțin profilul și, cum între buza superioară și rădăcina nasului rămîne un spațiu prea mare, fața

capătă expresia amenințătoare a celor „trei lei de aur, cu gheare și coroane azurii" de pe blazon și vedem reînviind din adîncul veacurilor umbra faimoșilor conți de Perigord, oameni nu prea cumsecade. Expresia acestui ultim aspect al figurii fiind mai puternică, inteligența se preface în viclenie, trufia devine sarcastică, îndrăzneala, nerușinată și hrăpăreață, iar amabilitatea apare molatică și senzuală. Așa cel puțin arată în portretul făcut fără menajamente de către David.

Dar așa cum era, femeile se dădeau în vînt după el. Talleyrand, ca și Voltaire, prefera tovărășia femeilor celei a bărbaților. Nu numai pentru că găsea la ele un spirit mai fin și o minte mai receptivă, dar și pentru că le considera mai folositoare.

Epoca era favorabilă unor asemenea legături. Femeile la modă aveau toate cap politic. Politica nu se mai făcea în consiliile de coroană și nici în ministere, ci în saloane, deși mai drept ar fi să spunem că mai degrabă acolo se desfăcea. Totul era nimicit... Abatele de Perigord a observat just: *„Puterea a ceea ce în Franța se cheamă societate a fost enormă în anii dinaintea revoluției... Femeile se ocupau de administrarea statului. Intre două contradansuri, doamna de Stael îl învăța pe domnul de Surgires ce era de domeniul Occidentului, doamna de Blot își exprima părerea asupra tuturor ofițerilor din marina franceză, iar doamna de Simiane găsea că trebuie instituit un impozit pe tutunul de Virginia".*

în ce-1 privește pe abate, dacă doamna de Simiane l-ar fi făcut ministru, el ar fi pus impozite pe orice. Dar cum ea nu avea această posibilitate, el a căutat-o în altă parte. Frecventa salonul doamnei de Montesson. Aceasta

56 se căsătorise în secret cu ducele d'Orleans, locuia la Palais-Royal și primea, pe ușă și pe fereastră, pe oricine i se prezenta. Voltaire, la optzeci și patru de ani, se duse acolo o dată, dar numai o dată. E drept că el își încheiase cariera. Talleyrand, apărut și el acolo, ne spune : *„Casa ei, ținută la limita bunei-cuviințe, era deosebit de plăcută. în sala de teatru exista o lojă pentru clerul emancipat".* Ce atenție divină ! *(Memorii).*

La doamna de la Reyniere, soția opulentului inspector general al finanțelor, mîncarea era... divină, astfel că rămînea acolo la cină. El mai frecventa și salonul doamnei d'Hericart, *„căreia* — spune el — *îi plăceau spiritul, oamenii tineri și mâncărurile alese".*

Frecventa și lume mai interesantă : era unul din familiarii casei Dam- pierre, ai ducesei de Luynes, al cărei profil îl admirase în timpul ceremoniei încoronării ; era adesea văzut la contesa de Brionne, născută Rohan, care se căsătorise cu un prinț loren. Acesta avea două fiice care-1 fermecau pe Talleyrand : cea mare era prințesa de Carignon, iar cea mică prințesa Charlotte de Lorraine. Dar nora doamnei de Brionne, prințesa de Vaudemont, le eclipsa pe toate celelalte prințese ale acestui celebru salon, fără îndoială cel mai elegant din Paris. Mediul acesta era neîndoielnic cel în care el se simțea cel mai bine. Contesa de Brionne făuri un plan : să-1 facă pe abatele de Perigord cardinal. Maria-Antoaneta,

pusă pe alte căi la curent, se opuse. Regele o imită. Dar pălăria de cardinal trecuse atît de aproape de el, încît refuzul regelui și al reginei, care a făcut ca aceasta să ajungă, în zbor, pe capul altcuiva, îl făcu să le poarte o oarecare ranchiună. în schimb, Charlotte de Lorraine nu-i spuse nu. A murit la treizeci de ani ca maică superioară la Remiremont. I-a urmat prințesa de Vaudemont. Duioasa lor prietenie avu marea longevitate a vieților lor și luă locul dragostei de pe timpul perucilor din 1737, unindu-i strîns pînă-n epoca moho- rîtă a redingotelor louis-philipparde, cînd vechile lor amintiri nu mai reîn- viau decît pentru ei frumusețile acelei „plăceri de a trăi“ care dispăru odată cu ei.

Nu toate saloanele erau la nivelul acestuia. Erau unele prin care el trecea tot așa cum se duce cineva după noutăți prin sălile redacțiilor. în altele se arăta ca să facă plăcere celor prezenți, căci dorea să se facă ptăeut și își făcea datoria din a reuși acest lucru, prefăcîndu-se că nu se plictisește deloc în tovărășia lor. Pentru că obișnuiții acelor case nu știau nici să vorbească, nici să farmece ca cei ai doamnei de Brionne, se citeau tragediile ce nu puteau fi jucate și se făcea muzică. Aceste saloane aparțineau lui Liancourt, contelui Creutz, ambasador al Suediei, și doamnei Vigee-Le- brun. Cînd în 1816 au apărut memoriile doamnei d’Epinay, toți s-au grăbit să recunoască că ea zugrăvise în ele tabloul înaltei societăți dinainte de 1789. Talleyrand a pus însă lucrurile la punct : „Nu *e redată* — spunea el — decît *societatea financiarilor și a filozofilor. în ceea ce privește înalta societate, ea lipsește de acolo".* (Corespondența cu Remusat.)

Dintre persoanele „din înalta societate", cea mai reprezentativă pe care o vedem la curte, în saloane sau chiar la ea acasă era propria lui mamă. Iată portretul ei. Nu e un omagiu de dragoste filială și afectuoasă, ci cel adus bunului gust al unei femei de calitate, care înmănunchea toate trăsăturile celei mai perfecte distincții ; o capodoperă a civilizației aristocratice :

57

„Pentru a merge la mama, alegeam momentele cînd o puteam găsi singură, spre a gusta mai bine calitățile spiritului ei. Se pare că nimeni n-a posedat vreodată în arta conversației un farmec comparabil cu al ei. Era foarte puțin pretențioasă. Nu vorbea decît în nuanțe ; niciodată n-a spus o vorbă de duh; ar fi fost ceva prea îngroșat exprimat. Vorbele de duh se reține, iar ea nu voia decît să placă, lăsînd să se piardă cele spuse. O bogăție de expresii ușor găsite, noi și întotdeauna delicate serveau variatelor nevoi ale spiritului ei“.

S-ar putea să nu fie un adevărat portret, cu toate că el conține mult adevăr ; să spunem că în loc de portret avem de-a face cu o definiție.

Despre el însuși circula însă o definiție mai puțin frumoasă. Ecourile ei au ajuns la urechile părinților, ale regelui și ale reginei, ceea ce explică atitudinea lor puțin favorabilă față de el. Era văzut mereu la Paris, și nu la Reims, iar la Paris, în cele mai

nepotrivite locuri, cum ar fi, de exemplu, cele mai elegante saloane. In schimb, la biserică nu era văzut niciodată.

In 1784 îl vizită la Chanteloup pe ducele de Choiseul, bătrînul ministru de finanțe al lui Ludovic al XIV-lea. 11 observă și-1 ascultă cu atenție pe acest om de stat ; nu pierdu nici o vorbă din cele ce-i spuse. Nu vedea el oare în acesta modelul celui ce speră să ajungă ?

Sfaturile primite de la Choiseul, ca și de la Calonne le folosi în cursul vieții cu atîta abilitate, încît faptul i-ar fi încîntat chiar și pe profesorii lui. Cei doi miniștri l-au fermecat ; a văzut strălucind în ei acea inteligență a secolului luminilor asemănătoare cu inteligența lui : rapiditate, claritate, maleabilitate. Fără studii greoaie, fără lungi rapoarte de necitit; concluzii simple, la care se ajunge descurcînd o problemă, pe îndelete, într-o conversație la gura sobei, sau între două feluri de mîncare, între două uși, în timpul toaletei favoritei, legănat pe pernele unei berline cu o bună suspensie între Paris și Versailles, pe scurt, oriunde se pot întîlni oameni bine informați, pătrunzători și civilizați. Totul se învață ieșind în lume. Ceea ce și făcu abatele de Perigord.

In timpul vizitei pe care i-o făcu lui Choiseul, îl întîlni pe domnul Blanc d'Hauterive, profesor al congregației Oratoriului. Din discuția avută atunci se născu o apropiere care se transformă ulterior într-o colaborare de mai bine de patruzeci de ani la Ministerul de Externe. Tot astfel îl descoperise pe abatele Desrenaudes în ziua în care-și trecuse licența în teologie. Cei trei oameni aparțineau bisericii. Choiseul explică abatelui de Părigord că trecuse timpul miniștrilor proveniți din sînul bisericii. Se terminase cu miniștrii-cardinali ca Richelieu, Mazarin, Fleury... Abatele fu impresionat de această clarviziune profetică. Și el care fusese făcut preot numai ca să ajungă ministru ! Ce păcăleală ! Interesat mai mult să devină ministru decît cardinal, la ce mai avea el nevoie în asemenea condiții de o sutană care nu-i putea asigura nici binecuvîntarea cerului, și nici măcar un minister !

In sfîrșit, tot Choiseul l-a învățat că un mare ministru trebuie să fie și un desăvîrșit curtean ; trebuia să cunoască manierele și comportarea de la curte, ca și arta vieții : *„In ministerul meu i-am pus pe alții si lucreze mai mult ca mine. Nu trebuie să te lași îngropat în hîrtii; trebuie să găsești oameni descurcăreți și să conduci treburile doar cu un gest, cu un semn...*

*N-am cerut niciodată rapoarte lungi; am încercat să reținnumai ceea ce îmi servea în conversațiile cu ambasadorii" *.*

Nimeni nu putea înțelege astfel de sfaturi mai bine ca abatele. Cuvîn- tul-cheie fusese lansat : conversația ; ea trebuia să înlocuiască dosarele și rapoartele. Munca birocratică trebuia lăsată în seama subalternilor. *„Trebuie să-i pui la lucru pe cei care știu să lucreze* — adăugă Choiseul —, și *atunci ziua are mai mult de douăzeci și patru de ore. Un ministru care iese în lume poate descoperi aricind o primejdie, poate s-o surprindă chiar la o*

petrecere, dar ce poate el afla dacă rămîne închis în birou ?“ [IV]

în culisele afacerilor de stat

Una dintre cele mai uimitoare atracții din strada Bellechasse era Mirabeau. Deși se agățase de abatele de Perigord, el nu s-a putut introduce în intimitatea lui, ca Narbonne sau Choiseul. Avea o natură diferită. Abatelui de Perigord, n-o spunem spre gloria lui, îi plăceau destul de mult oamenii puțin corupți — îi disprețuia, se amuza pe seama lor și, în general, îi folosea la anumite treburi pe care nu voia să le facă el însuși ; cu toate acestea, îl dezonorau în aceeași măsură, deoarece toată lumea cunoștea cîrdășia lui cu acești agenți ai dezordinii publice. Unii dintre acești agenți erau persoane sus-puse, ca, de pildă, ministrul Calonne. Abatele de Perigord era în foarte bune relații cu acest om amabil, fin și tot atît de ușuratic ca o poliță fără acoperire.

Mirabeau îi scria lui Calonne următoarele cuvinte elogioase despre abate (vom mai auzi și altele) : *„D-l abate de Perigord îmbină un autentic și foarte versat talent cu o extremă prudență* (veșnic această nuanță de rezervă și discreție...). *Niciodată nu veți putea găsi un om mai de nădejde, mai credincios cultului recunoștinței și prieteniei, mai dornic de a face bine și mai puțin lacom de a împărți gloria cu alții etc."* Calonne nu așteptase aceste elogii pentru a-și fi făcut o părere și-i răspunse lui Mirabeau : „Vă *voi scrie mîine sau poimîine împreună cu amabilul și excelentul abate de Perigord"* (martie 1787). Vedem deci că abatele colabora la unele scrisori ale ministrului. El a jucat în acțiunile lui Calonne un rol, fără îndoială, mai mare decît se crede, dar despre asta au rămas prea puține urme, deoarece afacerile în care fusese amestecat nu sînt dintre cele ce figurează în evidențele oficiale. El i-a adus ministrului Calonne servicii în rîndurile opiniei publice și s-a folosit de Mirabeau pentru a asigura propaganda în favoarea lui : *„Nu-l puteți lăuda îndeajuns pe domnul de Calonne* — îi scria el lui Mirabeau —; *el trebuie susținut printr-o campanie comună ca să poată duce la îndeplinire această mare acțiune, arătîndu-i-se mai ales gloria de care se va acoperi".* Este vorba de pregătirea Stărilor generale... Abatele începuse să acționeze în culise : lucra în felul lui pentru convocarea Adunării notabililor, socotind că această adunare trebuia să dea naștere unei societăți noi. El era cel care, fără să apară undeva, folosea birourile lui Calonne pentru stabilirea unor proiecte de reformă a impozitelor și pentru redactarea rapoartelor și memoriilor privitoare la reforma comerțului cu grîne și plata datoriilor clerului, asupra cărora urmau să se pronunțe notabilii. Este sigur că în toate acestea era împins de ambiție. Dacă Calonne reușea, reușea și el odată cu acesta. Putea deveni ministru înainte de a fi episcop, mai ales că episcopia se cam lăsa așteptată. Exista în el însă și o sinceră dorință de perfecționare a

IV **Citat de Lacour-Gayet.**

societății și era fericit să poată contribui la ea. Iată ce-i scria scumpului său prieten Choiseul, ambasador la Constantinopol. Își dădea seama de șubrezenia poziției ministrului, dar se agăța de speranțe : *„Iți trimit, prietene, cuvîntarea domnului de Calonne la deschiderea Adunării. Ai să găsești aici o muncă de calitate* (pusese și el mîna), *este aproximativ rezultatul a lot ceea ce gindesc mințile luminate de cîțiva ani încoace* (da, în jurul mesei din strada Bellechasse). *împotrivirile sînt extrem de puternice... dar pare cu neputință ca regele să nu-l susțină. încă cincisprezece zile și victoria va fi a lui... Atunci va avea loc, sub conducerea lui Ludovic al XVI-lea, cea mai fericită schimbare făcută vreodată în administrație. Vor fi înființate administrații în provincie și abolite privilegiile. Acestea vor sta la baza întregii perfecționări".* A fi un Talleyrand-Perigord și a scrie cele de mai sus, a le dori, a munci pentru realizarea lor însemna cu adevărat a nu fi un conformist în 1787. Și încheie cu această uimitoare frază : *„In sfîrșit, prietene, va fi luat și poporul în seamă... Dacă regele va face toate schimbările prevăzute, domnia lui va fi cea mai strălucită și mai folositoare dintre toate. Nu mă mai pot gîndi la altceva. Cît de mult ne lipsești tu, care ești atît de distins și de popular".* (Citat de Lacour-GayetJ

Scrisoarea prezintă un interes capital ; este sinceră și de o rară căldură. Sainte-Beuve, atît de sever cu Talleyrand, spune : *„Este vie, scurtă, plăcută, curtenitoare și se simte în același timp în ea un prim suflu de liberalism sincer, o grijă pentru interesele populare, care par să vină cu adevărat atît din inimă, cît și din rațiune".*

Dar regele înșalâ așteptările abatelui de Perigord și ale celorlalte persoane sus-puse : la 30 aprilie 1787 îl debarcă pe Calonne și-1 exilă în Lorena. La 16 iulie, gruparea orleanistă cerea convocarea Stărilor generale.

In afară de această mare acțiune eșuată, Calonne, abatele și Mirabeau au mai organizat, cu siguranță, și altele. La una din cinele date de Calonne, unde se învăța altceva decît economia politică, abatele de Perigord veni într-o seară cu un elixir cumpărat de la șarlatanul Cagliostro. Elixirul se pretindea un leac foarte eficace împotriva migrenei. Prințesa de Robecq avea o migrenă atît de puternică, încît zăcea lungită pe un divan. Talleyrand îi aplică neîntîrziat elixirul miraculos și-i frecționă cu el atît de tare fruntea, încît o juli puțin. Adoratorii prințesei care asistau la scenă îl tratară pe abate de asasin. El le zîmbi; prințesa julită și frecționată suferea în continuare de migrenă : era tot ceea ce voise să le demonstreze admiratorilor lui Cagliostro, și anume că elixirul era o șarlatanie, iar ei niște nătîngi. (Colmache : *Revelations sur la vie privee de Talleyrand.)*

Calonne se juca cu falimentul Franței. 11 pasionau bursa și speculațiile cele mai riscante. La recomandarea abatelui, el îl trimise pe Mirabeau în misiune diplomatică la Berlin din 1786 pînă în 1787. Timp de un an, abatele fu cel ce primi rapoartele lui Mirabeau. El le descifra și le transmitea apoi ministrului — în întregime sau cel puțin ceea ce socotea el că era bine să-i fie adus

la cunoștință. Fusese întotdeauna fascinat de operațiile bănești și învăța cu o pasiune rece regulile acestui joc amețitor, care înghițea finanțele statului și ale bisericii și in care acestea aveau să se împotmolească

 în scurtă vreme. Mirabeau, care era mai tot timpul lefter, adună cîțiva pumni de ludovici. El își arătă abatelui recunoștința cu o căldură și o slugărnicie puțin prea insistente. Intre ei apăru însă o neînțelegere, căci Mirabeau devenise gelos în urma insistențelor abatelui pe lîngă amanta lui, doamna de Nehra, supranumită Yet-Lu. N-avea decît s-o rupă cu abatele și să-1 țină la distanță... Da, dar ludovicii ? Iată de ce își ascundea el cu grijă „dezgustul" și iată ce scrie cinstitul Mirabeau celui pe care nu-l mai putea suferi : *„Scumpul și neprețuitul meu maestru"* (abatele fiind cu cinci ani mai tînăr). *„Iertare, scumpul meu maestru, dacă nu mă mai pot stăpîni, dar cui să-mi destăinui neliniștea dacă nu dumneavoastră, prietenul, consolatorul, călăuza, sprijinul meu. Pentru mine sînteți mai mult decît un om de stat, sînteți cel pentru a cărui strîngere de mină aș da toate tronurile din lume...".* Abatele îi răspunse cu aceeași monedă : *„Adio, simt o mare nevoie, scumpe conte, să vă mărturisesc că rămîn pe viață afectuosul dumneavoastră prieten".*

Cînd Calonne se prăbuși împreună cu iluziile lui, iar abatele nu-l mai avu la îndemînă, Mirabeau se supără pe „scumpul lui maestru". Găsim expresia resentimentelor lui într-o scrisoare adresată la 28 aprilie 1787 contelui d'Entraigues : *„Situația mea, întunecată de infama purtare a abatelui de Perigord* (infamia nu consta în faptul că i-o luase pe Yet-Lu, ci în oprirea subvențiilor din fondurile secrete), *a devenit intolerabilă. Vă trimit, sub sigiliu, scrisoarea pe care i-am adresat-o; judecați-o și trimiteți-i-o. Vă repet, trimiteți-i-o. (Și* faceți-o publică în orice mod veți crede de cuviință, bunul meu prieten !) *Dar povestea nenorocirilor mele m-a aruncat într-atîta in ghearele lui* (ieșise de curînd de la Bastilia, fusese blestemat de propriul lui tată, renegat de familie, urît de soție), *încît sînt nevoit să-l mai menajez pe acest om jalnic, lacom, abject și intrigant, care are nevoie de bani și de noroi. Pentru bani și-a vîndut cinstea* și *prietenul. Pentru bani și-ar vinde și sufletul, și-ar schimba scîrnăvia asta pe aur. Adio, scumpul meu conte".* (Citat de Lacour-Gayet.)

Ceea ce este uimitor în această explozie este faptul că regăsim schema și uneori chiar cuvintele litaniei de înjurături care-1 va însoți pe Talleyrand, de-a lungul întregii vieți. Un alt mediteranean va regăsi într-o zi, în formule și mai explozive, aceleași expresii injurioase : Napoleon.

O altă mărturie din aceeași epocă despre Talleyrand și prietenul său Calonne este atît de diferită, încît merită s-o comparăm cu cea a lui Mirabeau. Autorul ei era un om de o cu totul altă calitate : e vorba de lordul Holland.

„Talleyrand și-a făcut ucenicia politică sub aripa domnului

Calonne **și a** *învățat de la acest spiritual ministru minunata iscusință de a trata problemele fără efort* **și** *fără fasoane, în colțul unui salon ori în fața unei ferestre. In exercitarea acestui talent a egalat ușurința modelului și i-a depășit inteligența pentru că dispune de însușiri pe care Calonne nu le-a avut niciodată, și anume multă sinceritate, discreție și clarviziune".*

Cîteva luni după scrisoarea cu „scîrnăvia", același Mirabeau îi scria lui Yet-Lu : *„Au fost trase pe velină patru exemplare din lucrarea mea* (era vorba de *Monarchic prussienne) pentru cei cemi sînt mai scumpi pe lume : dumneavoastră, abatele de Perigord, ducele de Lauzun și Panchaud".* Iată

6J deci ce valoare aveau laudele și înjurăturile într-o asemenea lume ! Cînd ajungi să-1 cunoști pe Talleyrand, încetezi să te mai miri de ce n-a răspuns el niciodată celor ce-1 insultau decît prin tăcerea cea mai disprețuitoare. Același lucru se petrecu și în cazul de față, iar Mirabeau își reluă locul la mesele date de Talleyrand. Era de mirare cum, cu toate atitudinile lui de afecțiune sau de furie, își păstra ochiul pătrunzător și spunea despre abate : *„Știe să ia pulsul celorlalți și să-i aducă la unison".*

Abatele de Părigord împărțea funcția de administrator general al finanțelor clerului cu abatele de Boisgelin și se plîngea de această împărțire nedreaptă, deoarece, spunea el, Boisgelin, îndrăgostit nebunește de doamna de Cavanac, fosta domnișoară de Romans, amanta lui Ludovic al XV-lea, lăsa toată munca în sarcina lui. Drept represalii, el dispăru și făcu mai multe călătorii în Bretagne. Călătorii de studii... Se spunea că de fapt abatele alerga după fustele cumnatei episcopului de Rennes, doamna de Girac, în camera căreia compuse aceste versuri :

> *„Din partea mea tot una-i că-i frumoasă ori nurlie, . Eu care, din rațiune, făcui o nebunie".*

în această împrejurare, ca și în altele, plăcerile nu l-au împiedicat să **se** informeze asupra situației politice și economice din Bretagne.

în 1783 se găsea la Reims. I se întîmpla uneori să-și aducă aminte că era abate de Saint-Rămy și titularul capelei Sfintei Fecioare din parohia Saint-Pierre. Trebuia să-i facă puțină curte și unchiului arhiepiscop, de care depindea în mare măsură numirea lui într-o episcopie. In timpul ședерii sale la Reims în acel an întîlni trei tineri și distinși englezi care făceau o călătorie de studii. Fu îndată interesat de discuțiile și de calitățile descoperite la ei. El căută *„să se pună la unison"* cu noii veniți și le oferi apartamentul pus Ia dispoziția lui de unchiul arhiepiscop la castelul din Saint- Thierry. Nu se mai despărțiră timp de șase săptămîni. Unul dintre englezi avea douăzeci și trei de ani și era fiul lordului Chatham. Avea un adevărat cap politic, era deputat și părerile lui îl fascinară pe abatele de Talleyrand, care-și confruntă propriile idei reformatoare cu cele ale tînărului, al cărui nume era William

Pitt.

Talleyrand n-a spus decît un cuvînt despre această întîlnire, iar Pitt nu suflă o vorbă. Vom vedea mai tîrziu de ce. Nu vizita lui Pitt la Reims fusese neizbutită, ci aceea a lui Talleyrand la Londra în 1792. Dar ce perspicacitate și la unul și la celălalt, să se ghicească atît de bine !

Abatele n-ar fi aparținut epocii lui dacă n-ar fi fost francmason. A fost francmason pentru că era la modă și pentru că era ceva „filozofic[11]. Ducesa de Chartre, ducesa de Bourbon, prințesa de Lamballe erau afiliate la lojile scoțiene din Franța. Cum s-ar fi putut oare ca personajul nostru să nu se afle și el acolo ? Nu era acesta un minunat prilej de informare, de extindere a rețelei de relații în diferitele medii amestecate în loji ? împreună cu alte căi, aceasta era una din cele ce duceau la marile afaceri. El fondă deci o lojă împreună cu ducele d'Orleans, primind titlul de prim supraveghetor al ei. Această lojă se va găsi la originea faimosului „Club **al** iacobinilor[11]. După cum vedem, domnii aceștia aveau mînă bună. Mira-

62 beau aduse din Germania un rit bavarez pe care-1 introdusese în loja „Phi- lalethes", în care prietenul său abatele veni să se inițieze. Dar asta nu era încă totul : abatele de Perigord mai făcea parte și din loja „Amis reunis" și îl mai găsim și în „Societe des Trente" ! Nu ești niciodată destul de bine informat. Trebuie să fii pretutindeni numai ochi și urechi.

Abatele acesta șchiop și fără astîmpăr, întîlnit peste tot, avea totuși o casă în Paris din care se părea că nu iese niciodată și unde doar el putea fi văzut intrînd. Era casa contesei de Flahaut, amanta lui oficială. Aceasta a fost legătura lui cea mai trainică, mai senină și mai conjugală dintre toate. Ea a durat din 1783 pînă în 1792. Revoluția i-a despărțit. A fost singura amantă a lui Talleyrand care nu i-a rămas prietenă pînă la moarte, cu toate că n-a murit decît cu doi ani înaintea lui.

Anii lor frumoși nu au fost deranjați de nimic. Nici de contele de Flahaut. Soția sa, Adelaide Filleul, era fiica unui comisionar de vinuri și *a* Irenei du Buisson de Longspră. In realitate avem de-a face cu o familie în care nimeni nu era copilul tatălui său, ci al unei păsări trecătoare. Adelaide era fiica unui inspector general de finanțe care fusese primul protector al mamei sale, după ce aceasta locuise un timp la „Parc aux cerfs", unde fusese remarcată de Ludovic al XV-lea. Regele i-ar fi făcut prima fiică, numită Julie, care fu măritată la șaisprezece ani cu Abel Poisson, a cărui soră își făcuse un nume în istoria timpului său : doamna de Pompadour. Abel Poisson a devenit marchiz de Marigny, un personaj extrem de bogat, iar soția lui este cea care a adăpostit-o pe Adelaide, orfană, la ieșirea ei din pensionul de călugărițe. Ea avea cincisprezece ani în 1776. Sora ei, Julie, care avea douăzeci și cinci, era amanta faimosului cardinal de Rohan. După pension, Adelaide a primit în acest mediu cea mai distinsă educație. Fiind

bine înzestrată, deveni cea mai frumoasă și mai surîzătoare dintre tinere și în același timp cea mai sfioasă și mai nevinovată : o adevărată pictură moralizatoare de Greuze. S-ar fi putut spune despre ea ceea ce Sainte-Beuve va scrie mai tîrziu într-unul din romanele sale, *Adele de Se- nanges,* care-și avu momentul lui de celebritate : *„Un pastel ale cărui tonuri dulci se învecinează cu lipsa de vibrație coloristică".*

La vîrsta de optsprezece ani i-a fost dată în căsătorie contelui de Flahaut, care avea atunci cincizeci și patru. Ofițer, descendent al unei familii nobile din Beauvais, era un om onorabil și respectat de toată lumea. Politețea lui era celebră. Fratele contelui, domnul d'Angivilliers, intendentul clădirilor regale, repartiză proaspetei contese de Flahaut un apartament la Luvru. Aici își deschise ea salonul. Acesta deveni repede renumit datorită frumuseții și spiritului doamnei de Flahaut, precum și străduințelor abatelui de Perigord : „E *mai mult decît frumoasă* — scrie unul dintre admiratorii ei —, *îmbrăcată cu o eleganță firească care-i accentuează noblețea ținutei și a mersului... o ciudată putere de seducție emană din toată firea ei. Ovalul feței foarte pur* și *bogăția părului castaniu, ce pare să fie ondulat natural sub pudră, scoate și mai mult în relief albeața pielii, luminată de ochii ei căprii. Cei mai frumoși ochi din lume".* Doamna de Flahaut avea o inimă bună: n-o interesau nici clevetirile, nici atitudinile răuvoitoare. Un optimism luminos o menținea veșnic într-o atît de bună și plăcută dispoziție, încît domnul de Montesquiou îi spuse : *„Aveți un caracter care poate mistui*

mai multe nenorociri decît vă poate aduce soarta". A fost aproape adevărat : revoluția a copleșit-o cu nenorociri pe care le-a suportat, toate, cu un admirabil curaj. Toate afară de una... Către sfîrșitul secolului, ea își arătă, totuși, supărarea ; e tocmai manifestarea pe care nu i-a iertat-o Talleyrand. Vom mai reveni.

Timp de zece ani, ei s-au înțeles de minune. Abatele — mai tîrziu episcop — poate fi văzut intrînd în fiecare seară, instalîndu-se la o masă de whist și făcîndu-și partida cu contesa. El era, ca și în copilărie, destul de retras și de rece, dar cu purtări foarte blînde. Nu brusca niciodată pe nimeni. Ii lăsa pe cei din jur să-și ducă viața obișnuită. Nu lua de la ei decît ceea ce aceștia îi puteau da. Era de o politețe mereu atentă, precisă și neostentativă. Spiritul lui, ținut în umbră, nu strălucea decît la momentul potrivit, fără a insista, dar era atît de pătrunzător, încît dădea de gîndit și te îndemna să-1 privești mai îndeaproape pe acest frumos abate pudrat, parfumat și mătăsos, a cărui privire înghețată și sfredelitoare te făcea să simți că sub aparența lui delicată stătea la pîndă o felină. De ce natură fusese sentimentul care l-a legat de Adelaide ? Desigur duioșia, și în nici un caz pasiunea. El mai avea în afara acestei legături oficiale și alte iubiri trecătoare. N-a avut niciodată simțul fidelității în dragoste și nu-1 pretindea nici de la amante. în 1785, aceasta era o dovadă de eleganță. Felul în care

se prezenta legătura doamnei de Flahaut cu abatele ei era una din curiozitățile plăcute ale Parisului. Ambasadorul lui Washington, guvernatorul Morris, a lăsat o amplă corespondență despre acest subiect : era și el îndrăgostit de doamna de Flahaut, îi făcea o curte tot atît de asiduă ca și Talleyrand, dar uneori își pierdea răbdarea tot așteptîndu-și momentul. îi privea convietuind și nu-i venea să-și creadă ochilor. într-o zi, simțindu-se r&u, doamna de Flahaut voi să se culce. Fu condusă cu tot alaiul în camera ei ; în timp ce o fată din casă o dezbrăca și-i făcea o baie de picioare, episcopul de Autun (era în 1789 și abatele fusese numit episcop) pregătea patul delicatei Adelaide și-I încălzea cu ajutorul tăviței cu jăratic : *„Priveam* — scrie onestul american — *deoarece e destul de curios să vezi un reverend preot al bisericii ocupat eu o atît de cucernică operație".* Este ca o pînză de Fragonard prinsă pe viu.

Legătura lor, ca și conjugală, fu încununată de nașterea unui băiat. Nimeni nu-și închipuia că băiatul era al domnului de Flahaut, care nu era văzut niciodată — Adelaide afirma chiar că între ei căsătoria nu fusese niciodată consumată —, și toată lumea era, dimpotrivă, convinsă că era al lui Talleyrand, și Talleyrand mai mult ca oricine. Guvernatorul Morris, mereu atent, notează în octombrie 1789 : *„Mă duc la Luvru. Episcopul se află la doamna de Flahaut. El a cerut să cineze astăzi cu fiul său. E, intr-adevăr, o cină în familie. După ce pleacă, îi exprim doamnei de Flahaut părerea de rău că am întrerupt o scenă atît de frumoasă. Ea vorbește mult despre copil și plînge. Ii șterg tot timpul lacrimile".*

Drăguț ambasador ! Ștergea lacrimile amfitrioanei provocate de răutăciosul episcop, care, după ce-i făcuse acesteia un copil deosebit de frumos, alerga acum în altă parte, dumnezeu știe unde, împreună cu Narbonne și Lauzun, în loc să vadă de jăratecul din cămin, să se împartă între iubită și

copil, sub privirea înduioșată a ambasadorului lui Washington, ocupat cu luarea notițelor pentru posteritate. Ceea ce e mai curios este că și guvernatorul Morris șchiopăta, avînd un picior de lemn.

Domnul de Flahaut trata cu totală indiferență această legătură. Cu fratele lui, d'Angivilliers, lucrurile stăteau însă cu totul altfel. El tuna și fulgera împotriva cumnatei sale. Răspîndi peste tot vestea scandaloasei nașteri și *„disprețul lui fără margini"* pentru ea și pentru *„monstrul bisericesc".* De fapt, numai el era mînios, fiindcă amanții, Moriss și Parisul erau încîn- tați. Cînd episcopul intra în salon, după saluturile de rigoare, tot Parisul îl putea auzi intrebind-o pe contesa de Flahaut : „Doamnă, mi-aș putea vedea astăzi băiatul Intrucît ideile despre educație se schimbaseră, era deîndată adus pruncul înfășurat în dantele. Monseniorul îi arunca o privire, o felicita pe mamă și îi cerea un moment de convorbire între patru ochi. El îi oferea brațul, și perechea, cu o demnitate episcopală, ieșea pentru un timp și revenea apoi cu aceeași demnitate. Cînd în 1791 Talleyrand a fost

amenințat cu moartea, el și-a predat testamentul doamnei de Flahaut : o desemnase legatară universală, ceea ce însemna, în același timp, recunoașterea oficială a legăturii lor de dragoste, cit și a copilului. S-ar mai putea adăuga și a fidelității ei, căci i-a rămas credincioasă atît cît a putut. Meritul ei nu era mic, deoarece îi cunoștea aventurile și nu-și făcea nici o iluzie asupra felului cum va fi părăsită în ziua cînd iubitul se va fi săturat de ea. Guvernatorul Morris stăruia foarte mult, îi demonstra că iubitul ei nu merita o fidelitate de care prea puțin îi păsa. Ea-i răspunse cu aceste cuvinte minunate : *„Sînt căsătorită din inimă".* Devotamentul ei primi întîia lovitură în 1791 : Adelaide devenise geloasă pe doamna de Stael, căreia iubitul ei îi făcea o curte atît de stăruitoare, atît de deschisă, încît ea însăși se hotărî să-și încalce fidelitatea, tot sub privirile guvernatorului Morris, decepționat de a nu fi cel ales, dar în același timp încîntat să-l vadă încornorat pe Talleyrand. Ea cedă farmecului unui tînăr englez, lordul Wycombe, fiul marchizului de Lansdowne, încredințat ei în pensiune și care se putea considera englezul cel mai privilegiat din Franța.

într-o zi, prin 1791, vorbind fără nici o rea intenție despre văduvia care o pîndea — și care întîrzia —, îl întrebă pe guvernatorul Morris :

— Cu cine *m-ați sfătui să mă căsătoresc dacă aș rămîne văduvă ?*

Guvernatorul riscă o ipoteză în care nu-i plăcea să creadă, dar care era cu siguranță o cursă :

— Am auzit vorbindu-se că se va autoriza căsătoria clerului 1

Ea sări.

— Ah, nu mă voi căsători niciodată cu domnul de Autun, căci, pentru a mă prezenta cu el la altar, ar trebui să mărturisesc mai înainte o legătură cu altcineva.

Talleyrand încetează să fie cel mai iubit.

Cu toate că-și continua vizitele la Luvru, legăturile celor doi nu mai erau aceleași ca înainte de apariția Germainei de Stael și a lordului Wycombe. Rămînea vlăstarul lor plin de sănătate și frumusețe, numit Charles, ca tatăl lui natural, și Flahaut, ca tatăl lui legal. Vom avea plăcerea să-1 mai întîlnim pe Charles de Flahaut.

Cum poți face să dispară o episcopie fără a înceta să rămii episcop

Adunarea clerului din 1785 consfinți meritele excepționale ale abatelui de Perigord. Rapoartele prezentate de el în susținerea drepturilor inalienabile ale bisericii i-au adus felicitări și recompense deosebite. El deveni astfel apărătorul drepturilor tradiționale ; la începutul revoluției va pleda însă pentru teza opusă. în 1785 izbutise să facă un studiu remarcabil și de primă necesitate. Folosindu-se de titlul lui de administrator general, organiză o anchetă asupra asistenței și învățămîntului, aflate în sarcina bisericii. în acest scop adresă tuturor episcopilor din Franța o circulară sub formă de chestionar. Putu să stabilească pe această cale situația bisericii din Franța în anul 1785, funcțiile pe care le îndeplinea în spitale, aziluri, școli, cheltuielile făcute pentru îndeplinirea acestor funcții, veniturile de care dispunea și raportul dintre aceste venituri și capitalul ei imobiliar. Era poate pentru prima dată cînd' se întocmea o asemenea informare. Ea a fost făcută sub conducerea lui și îi aparține. El va ști să tragă foloase de pe urma ei. Atunci cînd, sub Constituantă, își va prezenta raportul asupra bisericii, va uimi o lume întreagă. Atenție cu acest abate frivol.

După ce Adunarea din 1785 îi ascultă cu cea mai mare satisfacție raportul, monseniorul Champion de Cice, arhiepiscopul din Bordeaux, o figură eminentă a clerului galic, îi elogia astfel opera în fața plenului ei : *„Este un monument de talent și de stăruință, care asigură veșnica noastră recunoștință iscusitelor mîini care l-au întocmit".*

întrucît bunele sentimente nu pot fi niciodată exprimate mai bine decît prin cifre, Adunarea, pentru a și le dovedi pe ale ei, îi votă o grati- ficație de 24 000 de livre (peste 20 de milioane de franci vechi), precum și alte două gratificați! excepționale de 4 000 și de 3 000 de livre (în total 30 de milioane de franci vechi).

Dar el nu se considera satisfăcut. Avea treizeci și unu de ani, era un Perigord și mai avea și talent. Ar fi trebuit să fie de mult episcop. Cine-i întîrzia promovarea ? Unii preoți și regele. Toți păstrătorii tradiției îl considerau pe abate și pe ceilalți ca el drept niște nebuni sau ambițioși, care atacau instituțiile cele mai sfinte din orgoliu sau lăcomie. Acestea i se repetau într-una preacreștinului rege, așa gîndea și clica de la curte. Deși era strălucitor și se bucura de succes în saloane, abatele de Perigord nu era agreat la Versailles. Monseniorul de Dillon, prelat de o înaltă distincție, bine văzut de rege, făcuse totuși elogiul abatelui de Perigord. înalții prelați îi erau atît de recunoscători pentru apărarea veniturilor lor canonice împotriva fiscului regal, încît țineau să aibă printre ei și un prelat financiar. Nu prea era credincios ? Ce importanță avea ; existau alții credincioși ca să se roage în locul lui, iar el le va ține în schimb socotelile.

în 1785, numele lui fu șters de pe lista preoților propuși

regelui pentru numirea în episcopiile vacante. Lovitura venea de la monseniorul de Mar- boeuf, episcopul de Autun ; fusese bine informat despre „arta de a trăr* practicată la Paris de către abate. N-a putut fi înduplecat.

Abatele se mai bucura și de un alt sprijin deoarece prin doamna

66 de Brionne, prin fiicele și ginerii ei, precum și prin propria lui familie avea de partea sa familia Rohan și pe prinții loreni.

Sănătatea arhiepiscopului din Bourges, monseniorul Phelypeau d'Her- bault, dădea în 1786 semne de slăbiciune, foarte promițătoare pentru abatele nostru. Acesta aranjă să se repete la Paris și la Versailles că era singurul candidat indicat pentru acest scaun. Și izbuti atît de bine, încît se credea că ceea ce pusese el să se repete peste tot devenise un lucru făcut. Nu mai rămăsese decît să i se scrie numirea, iar regele s-o semneze. Foarte sigur de el, îi scria lui Mirabeau, pe atunci în misiune la Berlin : *„Pentru mine, problema în momentul de față este arhiepiscopia din Bourges. Postul e frumos. Există acolo o administrație care deschide obligatoriu calea intrării în Adunarea stărilor. Arhiepiscopul a avut un atac de apoplexie. Se crede că nu va rezista mai mult de două sau trei săptămîni" *.*

Era, într-adevăr, vorba de un scaun arhiepiscopal de mare importanță, avînd sub jurisdicție numeroși episcopi și venituri ce permiteau titularului un nivel de trai demn de un Talleyrand-Perigord.

Din nefericire, monseniorul din Bourges și-a revenit și a rămas în funcție. După un an a avut un nou atac. De data asta, n-a mai rezistat l Talleyrand îi scrie lui Choiseul : *„Arhiepiscopului meu îi merge tare rău de cîteva zile. Se pare chiar că e pe ducă. Leacurile cele mai puternice sînt mai slabe decît boala".* Nimeni n-a dorit vreodată mai sincer moartea aproapelui ca în această împrejurare, dar tot el adaugă : *„Acesta e momentul care-mi va hotărî soarta. Deocamdată mi se pare foarte greu să nu mi se dea arhiepiscopia din Bourges. Reaua-voință a episcopului de Autun nu cred că poate procura motivele unui refuz"*[V VI].

Dar iată că din cauza „relei-voințe" a monseniorului de Autun i-a fost refuzată episcopia din Bourges — poate pentru că providența voia ca el să ocupe chiar scaunul celui ce l-a persecutat.

De data asta, el se plînse în gura mare. Probabil că decepția a fost foarte usturătoare. La 17 octombrie 1787 îi scrie lui Choiseul : *„lată că arhiepiscopia din Bourges a fost dată episcopului de Nancy, iar episcopia de Nancy, abatelui de La Fare. Ce va mai urma acum ? Multă vreme de acum încolo nu mai prevăd vreo mișcare a clerului. Cind se va mai produce una, mi se va da oare locul care să-mi convină și incare să fiu potrivit ? Nu*

V' **Citat de Lacour-Gayet.**
VI **Idem.**

se realizează nimic din ceea ce doresc; prietene, mă aflu într-o perioadă nenorocită. Dar totul se va schimba. Voi aștepta, dar se va aprecia, poate, că un om detreizeci și patru de ani (în epoca aceea era o vîrstă respectabilă), *care a fost tot timpul în miezul problemelor și le-a rezolvat singur timp de cinci ani, fiind lăudat în tot acest răstimp, ar fi meritat să fie ceva mai bine tratat".* (Citat de Lacour-Gayet).

Cerul trebuie să fi ascultat rugile lui ca apoplexia să reapară în rîn- durile înaltului cler : la 2 mai 1788, arhiepiscopul de Lyon a avut un atac. Monseniorul de Marboeuf obținu acest scaun important. îl eliberă astfel pe cel de la Autun și abatele de Perigord fu cel ales să-l ocupe. Datora aceasta tatălui său. Contele era pe patul de moarte și îl chemă pe fiu, implo- rîndu-1 să renunțe la speculații, la jocurile de cărți, Ia intrigile politice și la prieteniile de felul celor cu Mirabeau, cu ducele d'Orleans... Nici un cuvînt despre frumoasele lui prietene ; se putea trece cu vederea. Talleyrand făgădui așa cum se pricepea el să o facă, in formele cele mai delicate, cele mai curtenitoare. Cum să nu o fi făgăduit el unui om atît de bine crescut ca tatăl său, mai ales în ultimele clipe ale acestuia ! Făcu deci această faptă bună, iar tatăl său făcu, la rîndul lui, o alta, cerînd regelui să-i acorde fiului episcopia din Autun. Ludovic al XVI-lea purta contelui cea mai mare stimă și de aceea acceptă ; se opuse însă mama abatelui. Ea înțelesese, în cele din urmă, că fiul ei nu era făcut pentru biserică. A fost nevoie ca el să ajungă la treizeci și patru de ani și să aibă atîtea amante, precum și cea mai solidă reputație de speculant și de jucător, să afișeze public prieteniile cele mai puțin recomandabile în ochii regelui și ai bisericii, pentru ca mama lui să-și dea, în sfîrșit, seama că el ar fi putut deveni episcopul cel mai scandalos din istorie. Ea îi arătă regelui primejdia. Dar regele făgăduise și, deoarece pentru cei sfinți toate sînt sfinte, el pronunță, în timp ce semna brevetul de numire a abatelui la episcopia din Autun, următoarele cuvinte naive : *„Asta îl va ajuta să se îndrepte"*. Abatele nostru deveni astfel episcop.

„Azi, a doua zi a lunii noiembrie 1788, regele, aflindu-se la Versailles, fiind bine informat despre viața și bunele moravuri, cucernicia, învățătura, marea lui capacitate și alte însușiri virtuoase și recomandabile înmănuncheate în persoana domnului Charles Maurice de Talleyrand-Perigord, vicar general la Reims, Maiestatea-Sa, primind făgăduiala că acesta își *va folosi cu zel și hărnicie toate talentele în serviciul bisericii, ii acordă* și-i *dăruiește episcopia din Autun, liberă in prezent prin demisia domnului de Marboeuf, ultimul ei titular, cu sarcina de a plăti anual și viager o pensie de trei mii de livre domnului Borie des Renaudes, fost vicar general la Tulle".*

Abatele des Renaudes juca, așadar, și el la nunta asta ! Iată-1 deci definitiv legal de soarta protectorului și prietenului său.

Urma ca noul episcop să fie uns. S-a supus cu bunăvoință ceremoniei și, atunci cînd superiorul de la Sainte-Sulpice i-a

propus să facă un scurt popas La misiunea noviciatului din Issy, numită casa însingurării, el a acceptat. Superiorul, veni să-i vorbească, încercă să deștepte în el, amantul doamnelor de Flahaut. de Laval, de Vaudemont *ginduri supranaturale".*

Ungerea avu loc în foarte modesta capelă a noviciatului. Ea se desfășură în mare grabă. Talleyrand primi sfințirea de la monseniorul de Noyon, care-l unsese ca preot în 1780. îngenuncheat, el rosti un nou legământ.

In timpul ceremoniei avu loc un incident. In clipa ungerii, prelatul ceru noului episcop să îngenuncheze în fața lui, îi aplică uleiul sfințit pe tonsură, apoi procedă la ungerea mîinilor și a palmelor deschise. Abatele Emery urmărea toate amănuntele cu cea mai mare atenție și, fără îndoială, cu oarecare îngrijorare. Deodată, în clipa cînd preotul ungea palmele deschise ale lui Talleyrand, îl văzu pe acesta pălind, pierzîndu-și cunoștința și prăbușindu-se. Ceremonia fu întreruptă. El își reveni după cîteva minute și totul fu luat de la început. Incidentul acesta fusese un strigăt de desperare. Faptul era neobișnuit în viața unui om a cărui impasibilitate și stăpînire de sine erau proverbiale. De ce oare în fața prelatului care-i ungea mîinile — gest care, repetat pe patul morții, va fi ultima evocare a tinereții lui —, bărbatul acesta în toată puterea s-a prăbușit pentru prima și ultima dată **tn** viață ? De fapt, în taina acestei modeste capele, Talleyrand fusese doborît,

68 pentru singura dată în viață, de conștiința unui sacrilegiu. La urma-urmelor fuseseră doar trei minute dintr-o viață de optzeci și patru de ani.

Nu fusese de față nimeni din familie. Mama sa nu venise, așa cum, dealtfel, nu venise nici la hirotonisire, nici la pronunțarea legământului. Tatăl său murise la două zile după ce regele semnase brevetul de numire. Nici unchii, nici frații nu se osteniseră să-și asiste ruda : ceremonia a avut loc în capela *Însingurării.*

Un bătrîn preot care fusese seminarist la Issy în 1789 îi povesti, în 1843, lui Renan că fusese de față la sfințirea episcopului de Autun și că atitudinea acestuia nu fusese cea cuvenită. Ce poate însemna asta ? Cum putuse Talleyrand să se poarte necuviincios, cînd nimeni nu-l văzuse niciodată purtîndu-se astfel ?

A doua zi după sfințire, monseniorul de Autun primi din mîinile arhiepiscopului Parisului un dar sacru : paliumul, mare cinste, rezervată, din secolul al VI-lea, episcopilor de Autun, datorită sfintului Syagrius. în realitate era vorba de o fîșie de lînă albă, brodată cu cruci negre, pe care episcopii de Autun aveau privilegiul de a o purta peste patrafir. Ceea ce o făcea atit de prețioasă era faptul că fusese țesută din lina tunsă de pe oile sfințite care păsteau pe pășunile binecuvîntate ale mănăstirii Sant 'Agnese Fuori le Mura de la Roma. Monseniorul de Talleyrand-Perigord, episcop de Autun, băgă acest însemn de mare cinstire în buzunar și se duse să supeze la doamna de Flahaut în tovărășia

unor persoane distinse. Cu minunata ei îngăduință, Adelaide spunea adesea : *„Fiecare vîrstă își are jucărioarele ei".* Cea pe care *„soțul ei de inimă",* episcopul, o avea în buzunar era, fără îndoială, nepotrivită cu vîrsta lui, deoarece acesta nu i-a dat nici o atenție.

Ș-ar putea ca nici dioceza să nu-l fi pasionat mai mult, dar aceasta îi dădea în schimb posibilitatea să fie ales deputat al clerului în Stările generale, a căror convocare fusese hotărâtă. Scaunul de deputat, iată ce-1 interesa. Mai trebuiau însă obținute voturile unor preoți necunoscuți și încă dintr-o dioceză despre care nu știa nimic. Pentru a cîștiga, trebuia să joace, să cunoască cărțile partenerilor, să și le joace pe ale lui la momentul potrivit și să pună mîna pe miză cu duhul blîndeții. Cu privire la miză, să facem unele socoteli. Episcopia din Autun era faimoasă mai degrabă prin vechimea și sfințenia paliumului ei decît prin mărimea veniturilor ; ea nu aducea decît 22 000 de livre. Dar titularul mai păstra și abația Saint-Remy, cu cele 18 000 de livre ale ei. Pentru Talleyrand nu era însă de ajuns. Regele îi mai atribui și abația din Celles. de lingă Poitiers, adică încă 12 000 de livre, ceea ce însemna un venit anual de aproape 55 de milioane de franci vechi. Pentru prelatul nostru, aceasta reprezenta abia minimul necesar. De aceea, spre a obține venituri suplimentare, el se îndreptă spre jocurile de noroc, speculații de bursă și altele de acest fel. Jocul îl favoriza uneori. Frumos tablou : dama de pică făcîndu-i cu ochiul episcopului în tripourile de la Palais-Royal. în realitate, lăcomia de bani care-1 împingea să joace mai mult îl ruina decît îl îmbogățea. Banii au fost beția acestui om rece. Circulația incandescentă a banilor îi încălzea nu numai fizicul, ci și intelectul : ea îl făcea să clocotească de calcule, îi reînsufletea imaginația în goană după speculații, îi dădea un fel de febră intelectuală, era un doping, cum am spune noi azi.

<9

Nu se grăbi deloc să-și întîlnească enoriașii. Se hotărîse să nu meargă la Autun decît ca să culeagă voturi. Ceea ce-1 interesa era jocul politic pe care-1 făceau la Paris prietenii lui și ceilalți. Un singur partid îi reținea atenția : cel al ducelui d'Orleans, „facțiunea orleanistă". în 1789, Stările generale nu fuseseră întrunite, cînd la Paris se și născociseră și se puseseră la punct cele mai multe dintre combinațiile parlamentare. Ducele d'Orleans și cei din jurul lui, printre care figura, și Talleyrand, pot să revendice meritul, dacă se poate considera un merit, de a fi trucat politicește revoluția înainte ca ea să fi început.

întrucît păstoriții și-ar fi putut pierde răbdarea, noul episcop Ia trimise un mesager, pe marele cantor Simon de Grandchamp, ca să ocupe scaunul episcopal în așteptarea sosirii titularului. Aveau astfel la cine se uita. Pentru a le da și ceva de ascultat, de citit și de comentat, Talleyrand compuse pentru ei o scrisoare pastorală. Ea se inspira dintr-o frază din *Epistola către romani* a sfîntului Pavel : *„Desidero videre vos" — Doresc cu mare dor să vă văd".*

Era o adevărată capodoperă de proză ecleziastică, de bună-

cuviință, iscusință și actualitate. S-ar fi putut crede că era scrisă de Fenelon.

„Dumnezeu îmi este martor că nu încetez să mă gîndesc la voi — scria el pe micul birou din lemn de trandafir al doamnei de Flahaut. — *Da, îngăduiți-mi aceste cuvinte, prea scumpii mei frați, pentru că voi ați devenit plăcuta și singura noastră preocupare".*

Preocupările lui erau însă cu totul altele, și mai ales cele ce-i umpleau nopțile. Putea fi văzut în casele de joc cele mai deochiate, la ducele de Lauzun, care avea o vilă Ia țară lîngă bariera Maine, unde-i întîlnea pe Narbonne, Mirabeau și ceilalți, precum și un stol de fete de la Operă, care erau trase la sorți și apoi schimbate dacă sorții fuseseră orbi.

în scrisoare, Talleyrand se ocupa de subiectele cale mai serioase, care-i reținuseră de mult atenția. Să-1 ascultăm : *„Și, gîndindu-ne atunci la tot ce se referă la marea binefacere a învățămîntului public, n-am avut o satisfacție mai puțin vie văzînd că preacinstita funcție de a educa tineretul diferitelor clase ale societății a fost încredințată celebrei congregații a Oratoriului..."*

Nu erau vorbe goale : el se și gîndea la organizarea învățămîntului public popular. Urmează apoi, în legătură cu moartea tatălui său, un frumos pasaj, care se termină astfel : *„Cînd luam între palmele mele mîinile lui de muribund și eram obligat să-mi înghit lacrimile, gata să se reverse asupra lui..."*

Era oare adevărat ? Strînsese el vreodată în palme mîinile tatălui său ? Nu încape nici o îndoială că nici măcar nu asistase la ultimele clipe ale tatălui său. Să fi fost oare de față cel puțin la înmormîntare ? Nimeni nu pomenește nimic despre asta ; în orice caz, el n-a pierdut multă vreme cu asemenea ceremonii. Dar enoriașii lui nu o știau și era foarte nimerit să-i facă să verse o lacrimă pentru durerea monseniorului în fața patului de moarte al tatălui său, un tată atît de duios, iubit și deosebit de stimat Ce rege. Cîte voturi ale bunilor preoți din țară să-i fi adus această tristă tiradă ? Urmează o remarcabilă analiză a îndatoririlor episcopului față de cei păstoriți, ale șefului față de subalterni. El nu fusese înălțat atît de sus decît pentru a se lega mai strîns de ei prin sacrificiile și supunerea pe care autoritatea o cere de la cel ce o exercită ; apoi făcea pe filozoful.it

70

„Nenorocire celui ce caută în munca lui numai mizerabilele desfătări ale deșertăciunii". El, în funcția lui, nu căuta satisfacțiile vanității și-i-1 vom vedea cum știe să găsească altele cu totul diferite. Vanitatea realmente nu-1 interesa ; imensul lui orgoliu îl așezase încă de la naștere deasupra tuturor funcțiilor ce-i puteau fi oferite. El mai adăuga că drepturile șefului nu sînt decît *„lanțuri fără îndoială primejdioase". O* luase cu un secol înaintea celor cărora li se adresa. Susținea că cel ce ocupă o funcție publică *„datorează socoteală pentru toate acțiunile, pentru fiecare clipă a lui, deoarece el nu-și mai aparține, fiind al tuturor; fiecare nou drept al lui se transforma, de fapt, într-o nouă îndatorire".*

Clerul din Autun simți suflul vremilor noi. Rar s-a întîmplat ca un episcop să se aplece asupra celor păstoriți, să se declare legat

de ei prin îndatoririle lui și să-și deschidă inima în fața lor într-un chip atît de înălțător.

Peroraţia, oricît ar fi fost ea de firească, nu era mai puțin originală : își îndemna credincioșii să se roage, să-1 implore pe Dumnezeu ca să-i trimită episcopului lor nu iluminări supranaturale, ci virtuți foarte omenești : *„puritatea gîndurilor și credința* (trebuia, totuși, menționată) și mai ales : *„spiritul de discemămînt spre a alege momentul și mijloacele potrivite".* Erau tocmai calitățile lui de căpetenie, cele ale unui om de stat. Talleyrand își cerea sieși să fie încă și mai Talleyrand. El se roagă să aibă parte și de *„blîndețe pentru pregătirea sufletelor".* Pe aceasta o poseda, blîndețea făcînd parte din arsenalul cu care îi influența pe ceilalți. Apoi cerea *„puterea de a rezista piedicilor", o* formulă foarte revelatoare. Nu este vorba de o putere agresivă, ci de una care „rezistă". La adăpostul drepturilor lui îi obosește pe agresori prin imobilitate, îi învinge prin uzură, iar răbdarea lui îi face pe aceștia să-și piardă curajul. Piedicile dispar și Talleyrand rămîne neatins. Adăugă dezideratelor lui și *„bunătatea"* nu pentru că ea ar fi fost o virtute, ci pentru că e folositoare atît individului, cît și societății ; prevenind obstacolele ridicate de reaua-credință, ea aplanează animozitățile și aduce prieteni — a se citi *„aliați".* Bunătatea a fost, într-adevăr, unul din *„mijloacele"* de care s-a folosit. Trebuie să recunoaștem că sînt și altele mai rele. Voltaire ar fi apreciat mult ultima rugăminte, prin care Talleyrand cere cerului *„mai cu seamă acel inalterabil simț al dreptății, care, poate, le cuprinde pe toate celelalte, fiind marea îndatorire a celor ce dețin puterea și prietenul dintotdeauna al gîndirii".*

Tonul e grav : dreptatea este prima datorie a puterii, din care decurg toate celelalte. Este tocmai ceea ce poporul pretinde înainte de orice autorității care-1 conduce : mîna dreaptă a regelui este cea a dreptății. Autoritatea și dreptatea trebuie să rămînă nedespărțite ; răsplata lor e pacea. Această scrisoare pastorală conține crezul politic al candidatului la alegeri. Fără a se grăbi să-și viziteze dioceza, el s-a impus oamenilor de acolo cu ajutorul condeiului. Fără îndoială că o parte din cler fusese dezorientată, dar asupra unui punct se realizase, totuși, o unanimitate : toată lumea a simțit superioritatea autorului acestei pastorale. îngrijorați sau entuziasmați, preoții nu discutau autoritatea celui ce li se adresa într-un asemenea limbaj. Niciodată un episcop n-a fost așteptat în dioceza lui cu atîta venerație.

Preoții care după mulți ani au recitit textul cu ochii deschiși de revoluție au fost fie îngroziți, fie fermecați de ceea ce era nou și îndreptat spre viitor în cuprinsul lui. Cei dintîi au fost cei mai numeroși, ei n-au văzut în această

 pastorală decît o cumplită parodie a sfințirii preoțești, un mijloc mîrșav de a păcăli un cler naiv spre a-i obține voturile. Cită sinceritate era în spusele lui Talleyrand ? Sinceritatea nu figurează printre virtuțile cerute în text. El trebuia să-și învăluie într-un ton foarte mieros gîndurile, care nu erau cele ale clerului

tradiționalist, ci ale unui nou cler. Fusese făcut episcop, ei bine, acum făcea pe episcopul !

La sfîrșitul vieții, în cursul unei convorbiri cu Lamartine, a cărui noblețe sufletească fusese rănită de anumite demersuri ale prințului de Talleyrand, pe care totuși îl admira, poetul nu se putu împiedica să-i reproșeze că acele demersuri fuseseră necinstite. Talleyrand nu se formaliză și îi răspunse : *„Cinstea dumneavoastră nu e aceeași cu a mea".* Pentru Talleyrand, important nu era să fii „cinstit", ci să spui și să faci ceea ce îi convenea să spună si să facă monseniorului de Talleyrand, episcop de Autun, dornic de a-și avea scaunul în adunarea Stărilor generale. I-ar fi putut răspunde lui Lamartine cu cinismul și nemiloasa luciditate a raționamentelor lui : cinstea este ceea ce duce la succesul acțiunilor mele, pentru că, fiind ceea ce sînt, acțiunile mele aduc întotdeauna profit societății și progresului..., iar suplimentar și un profit personal pentru mine. Aceasta este, după ciudata pastorală, ciudata cinste a domnului de Talleyrand.

El așteptă ziua de 12 martie 1789 ca să se ducă la Autun[1]. Era în plin post al paștelui. Duminică 15 își făcu intrarea oficială în catedrala Saint- Lazare. După tradiție, i se ceru să depună jurămîntul chiar în pragul ușii. Ce de jurăminte ! începuse să le confunde și să le uite.

Depuse deci jurămînt *„soției sale, biserica din Autun",* să-i păstreze drepturile, libertățile, statutele și scutirile. *„Nu voi înstrăina, nu voi înfeuda, nu voi sdhimba drepturile, averea și domeniile episcopiei mele...".* Apoi se trecu la chestiunile urgente.

După obiceiul său, privi lucrurile de la suficientă înălțime. N-avea nici un chef să bată regiunea ca să-i inspecteze pe preoții satelor și nici pe ceilalți. Puse la punct, în primul rînd, situația abatelui Desrenaudes, vicarul său general, care nu locuia acolo, dar trebuia să-și primească veniturile canonice. El stabili că vicarul lui general era mai folositor la Paris decît la Autun. Activitățile politice și financiare pe care monseniorul le îndeplinea la Paris aveau nevoie de un secretariat mult mai important decît îngăduiau simplele funcții episcopale cu care era însărcinat la Autun. Toate acestea, așa cum au fost prezentate de el, uluiră puțin consiliul canonic, dar fură acceptate cu ușurință. Se ajunse apoi la ceea ce constituia principalul : redactarea caietelor de revendicări ce urmau să fie prezentate în adunarea Stărilor generale. Caietele diocezei din Autun sînt printre cele mai ample și mai bine redactate dintre cele prezentate Stărilor generale. Primul lor merit este claritatea expunerii. Talleyrand, care nu pusese niciodată piciorul în dioceză (în ajunul sosirii nu cunoștea decît denumirea și veniturile), poate fi regăsit în întregime în documentul ce dădea o idee perfectă despre episcopia lui. Spiritul lui clasic făcu minuni : prin formulări sistematice cerea desființarea instituțiilor depășite și făcea propuneri de reformă corespunzătoare. Pleda pentru reforme pe baza a două principii. Unul politic : reprezentanții poporului trebuie să fie întotdeauna chemați să delibereze asupra tuturor actelor publice. Acest principiu îndrăzneț ducea în mod necesar la definirea și instituirea

*** Denis Grlvot. Autun (1967).**

reprezentării populare, ceea ce însemna sfîrșitul monarhiei absolute și instaurarea unui regim democratic. Celălalt principiu definea înseși bazele societății : garantarea absolută a proprietății și libertății individului, ceea ce trebuia să ducă la refacerea integrală a legislației și a justiției. Era revoluția însăși, așa cum fusese ea concepută la prînzurile din strada Bellechasse.

Exista și un capitol financiar. Finanțele atît de scumpe prelatului nostru ! Se cerea înființarea unei bănci naționale (primul consul va fi cel ce o va înființa sub denumirea de Banque de France). Se reclama egalitatea în privința impozitelor, și pentru a nu se mulțumi numai cu o formulă demagogică, financiarul nostru pretindea să se procedeze la inventarierea tuturor bunurilor din regat. Episcopul de Autun cunoștea dinainte rezultatele : imensitatea bunurilor imobiliare ale bisericii și slabul randament al acestui capital mort. Ancheta va duce inevitabil la descoperiri bogate în consecințe privind repartizarea pămînturilor și așezarea impozitelor. Nu era vorba, așadar, numai de o revoluție a unor avocați și profesori, ci de o adevărată revoluție, cea a bunurilor. Sainte-Beuve, care nu-1 iubește pe Talleyrand, recunoaște : „Este *binecunoscut că episcopul de Autun se arătase chiar din prima zi drept una din mințile cele mai luminate și mai pătrunzătoare ale epocii sale".*

Cu competența lui își ului enoriașii și îi și sperie puțin. Cu știința vieții însă, el îi fermecă și îi încîntă. Întinse masă mare la episcopie, și încă ce masă ! Cuceri Autunul prin luxul serviciului, prin abundența și calitatea mîncărurilor. Fiind în postul păstelui, aducea în fiecare zi pescărie proaspătă de la Dieppe. Trista episcopie a monseniorului de Marboeuf deveni sediul unor sărbători zilnice. Vremea nu-1 favoriza însă, căci iarna era teribilă. A trebuit să se închidă colegiile, în care elevii și profesorii înghețau. Elevii se împrăștiară pe la țară și dădură loc la dezordini. Autoritățile erau neputincioase. Fu interzis cu desăvîrșire portul armei. A fost un an al hoților și începutul perioadei dominate de frică. In caiete fusese cerută înființarea de orfelinate pentru adăpostirea copiilor naturali, care mișunau peste tot.

Monseniorul de Talleyrand-Perigord își desfășura larg fastul. Fu atît de ocupat, încît nici nu deschise toate lăzile aduse cu el și nici pe cele cu darurile primite. Unul dintre îndepărtați! lui succesori, monseniorul Viliard, avea să despacheteze în 1909 niște lăzi aduse de Talleyrand și să descopere în ele un minunat serviciu de cristal oferit de manufactura de cristaluri a reginei de la Creusot. Serviciul a fost dăruit muzeului din Creusot, dar a dispărut în timpul bombardamentelor din 1944.

își îndeplinea funcțiile cu energie : vicarii generali cutreierau micile parohii și, ca niște adevărați agenți electorali, bine dresați de monsenior la plecare, pregăteau cu grijă voturile. Trebuia acționat repede, căci Adunarea Stărilor era prevăzută pentru 27 aprilie.

La 16 martie, Talleyrand prezidă consiliul episcopal. Vizită

seminarul și-i îndemnă pe profesori și seminariști să practice *„rugăciunea mintală"* (ce comedian !). La 25 martie, în duminica Bunei Vestiri, enoriașii îl rugară cu un respect mișcător să le dea o dovadă specială a sentimentelor sale, oficiind slujba din ziua aceea. Oamenii aceia cumsecade, în nevinovăția lor, i-au jucat o mare festă ! Ca și cum monseniorul de Talleyrand se putea sinchisi de asemenea mărunțișuri ! Dar nici să-i refuze nu putea. Avu loc un spectacol foarte curios : monseniorul se încurca, amesteca răspunsurile, inversa para-

 grafele. Canonicii înmărmuriți își dădeau coate, unii zîmbeau, alții erau indignați. Pe scurt, lucrurile erau clare : monseniorul era, fără îndoială, un om superior, dar nu știa să slujească *.

La 2 aprilie își primi recompensa : avu bucuria să fie ales în mod triumfal deputat al clerului din Autun în Adunarea Stărilor generale. Din acea clipă fu stăpînit de un singur gînd : să se întoarcă la Paris. Din decență, mai așteptă cîteva zile. La 6 aprilie făcu o vizită la colegiul oratorienilor și trebui să suporte o predică a superiorului despre un subiect ce părea dinadins ales pentru a da de gîndit monseniorului : *„Despre influența moralei conducătorilor asupra spiritului popoarelor",* un subiect deosebit de arzător. Monseniorul ascultă cu o gravitate distrată și-1 felicită pe superior pentru excelenta predică, ce nu-1 privea pe domnul de Talleyrand.

Se poate surprinde aici unul din aspectele comportării sale care i-a derutat cel mai mult anturajul și mai ales pe martorii care l-au urmărit în secolul al XIX-lea. Talleyrand nu răspundea niciodată cuiva care avea păreri diferite de ale sale. Din mai multe motive : mai întîi, orice discuție cu aspect de înfruntare i se părea lipsită de cuviință ; apoi, ea era perfect inutilă, fiindcă nu s-a văzut niciodată ca vreuna dintre părți să se lase convinsă de cealaltă. Au fost văzuți, dimpotrivă, mii de interlocutori despărțindu-se mai supărați și mai încăpățînați ca înainte. în ochii lui, asemenea discuții erau condamnate din cauza inutilității și vulgarității lor. în sfîrșit, el manifesta o desăvîrșită nepăsare față de părerile altora, cu excepția cîtorva ființe alese care alcătuiau „lumea lui". N-a dorit niciodată să se lase convins și nici să convingă pe alții, oricine ar fi fost ei. Nu avea vocație de ideolog, nu credea în valoarea absolută și durabilă a unei idei sau judecăți. Cele mai bune idei erau cele ce duceau la succes. La ce bun să le mai expui ? Mai bine le ții ascunse și le pui în practică. Numai proba faptelor poate dovedi valoarea lor. Cele expuse de superior nu-1 stînjeneau de fel, dar îi răpeau un timp pe care ar fi preferat să-l petreacă în altă parte... Ia doamna de Flahaut, de pildă. Nu-și manifestă nici dezaprobarea, nici resentimentul față de acest venerabil preot, care făcuse tot ce trebuia să facă. Domnul de Talleyrand nu mai era cu gîndul la Autun.

Pleacă de acolo pentru totdeauna la 12 aprilie 1789, chiar în ziua de Paști ! Canonicii ar fi fost în stare să-i ceară să oficieze slujba ! Fugea de această capcană ridicolă în care căzuse o dată. Se poate afirma că a plecat într-o asemenea grabă, încît a lăsat o

mulțime de bagaje. Mînă, vizitiu ! Petrecu sfînta zi de Paști pe drum. Stările generale urmau să fie deschise peste trei săptămîni. Adio, Autun ! Episcopatul lui Talleyrand a durat efectiv doar treizeci de zile.

Domnul de Autun adoptă noile idei, dar își păstrează vechile obiceiuri

La 4 mai 1789, Versailles se afla într-o stare de efervescentă. Parizienii invadaseră orașul regal pentru a asista la procesiunea deputaților celor Trei Ordine de la biserica Notre-Dame la biserica Saint-Louis. Mulțimea aclama

[1] **Denis Grivot.** ***Autun.***

 neîncetat pe oricine. Se aștepta minunea : regele convocase pe reprezentanții națiunii pentru a inaugura raiul pe pămînt. Toți deputății erau oameni eminenți în mediul din care proveneau. Vor vorbi toți și toți vor vorbi bine, vor vorbi mult și fiecare cuvînt ce le va ieși'din gură va însemna un leac universal pentru greutățile țării. Banii vor curge în vistierii, recoltele vor fi mai aurii, pîinea va fi gratuită, impozitele vor fi atît de mici, încît va fi o plăcere să le plătești ; în sfîrșit, se va dobîndl dreptul de a spune tot și de a nu se face nimic. începînd de mîine, 5 mai 1789, toată lumea, din vîrful pînă-n talpa piramidei sociale, se va putea îmbrățișa după dorința inimii.

Pe scurt, tot ce se citise în Jean-Jacques și Bernardin de Saint-Pierre și fusese apoi repetat, amplificat și vulgarizat era pe cale de a se adeveri.

Procesiunea se desfășura cu ceremonialul și demnitatea pe care civilizația unui vechi regat le imprimase vieții publice a francezilor.

Monseniorul de Autun era în veșminte de episcop, cu pieptar și cruce de aur pe piept. Putea fi recunoscut după mersul lui legănat ; se sprijinea într-un baston lung. Nu pierdea astfel nimic din statura lui înaltă, nici din aerul prietenos și ironic în același timp. își ținea capul drept, iar privirea îi era îndreptată undeva în depărtare. Părul blond, pudrat, pieptănat pe spate, îi ascundea urechile și ceafa. Toată lumea era impresionată de expresia de măreție și superioritate pe care o emana persoana lui. Se vorbea mult despre *„proasta lui reputație".* Calitatea de episcop și faima de bărbat afemeiat provoca zîmbete. Se vorbea și despre afacerile lui bănești, dar atunci se zîmbea mai puțin. Lumea își amintea de nebuniile criminale ale lui Calonne, care ruinase Tezaurul public ; se spunea că Talleyrand îi fusese prieten, sfetnic, iar unii afirmau că și complice.

Un memoralist pe nume Amault, care și-a scris sub Restaurație amintirile din 1789, după ce cunoscuse istoria și cariera lui Talleyrand timp de treizeci de ani, ne schițează următorul portret al episcopului de Autun. E greu să-i dai crezare.

Să încercăm totuși. Amault se plimba în frumoasele zile din 1789 pe lîngă havuzul elveților de la Versailles : *„Remarcasem un individ culcat sub un copac, «lentus in ombra», părînd cufundat în gînduri și mai preocupat de ideile lui decît de ale altora, cu toate că ținea în mină o carte"'.*

Reaua-credință a și început să se strecoare în acest tablou, în aparență nevinovat. Dar să continuăm : *„Figura nu-i era lipsită de farmec. M-a impresionat mai puțin prin frumusețe, cît printr-un anumit amestec de nepăsare* și *răutate, care-i dădea o înfățișare deosebită, aceea a unui cap de înger însuflețit de spiritul diavolului".*

Antitezele făceau furori prin 1825 și asocierea îngerului cu diavolul însemna să fii de două ori la modă, căci pe atunci era de bun gust să-1 detești pe Talleyrand. Expresia a făcut carieră. Cît de isteț era acest Arnault, care descifra un suflet dintr-o dată, privind doar un domn tolănit în iarbă ! El continuă : *„Era în mod învederat chipul unui om la modă, al cuiva obișnuit mai degrabă să atragă el atenția altora decît să se preocupe de ei".* Cuvintele acestea denotă o incredibilă prostie și, totodată, o nedreptate : să descoperi toate astea privind doar un om care visează în fața unei cărți deschise ! Dar asta încă nu-i totul : trebuia ca desfrîul să se adauge perversității spiritului. Așa că Arnault întrevede *„și tinerețea lui deja sătulă de plăcerile acestei*

*** Citat de Lacour-Gayet.**

75 *lumi".* Două cuvinte par adevărate : nepăsarea și răutatea, eu toate că ironia s-ar fi potrivit mai bine. în rest, portretul e prea grosolan, prea răuvoitor pentru a ne putea declara de acord cu el. Nu e de valoarea desenului lui David, instrument, dealtfel, și mai nemilos. Dar ura pictorului avea scînteia geniului, în timp ce aici n-avem de a face decît cu o mediocritate.

Talleyrand se mută din strada Bellechasse într-o locuință din rue de FUniversite, colț cu rue de Beaune, unde îl urmează atît mobilele, cît și prietenii. Lui Narbonne și Choiseul li se adăugară alții, recrutați în Adunarea constituantă. Amicii aceștia împreună cu el formau aripa înaintată a Adunării și, după numele celor ce-1 înconjurau, putem vedea că „progresismul" din 1789 nu era de origine prea plebee : ducele d'Orleans, ducele de Biron, ducele de la Rochefoucauld, ducele d'Enville, ducele d'Aiguillon, abatele Sieyes, abatele Gregoire, marchizul de La Fayette, marchizul Montesquiou-Fezensac, marchizul de Sillery, marchizul de Mirabeau, vicontele de Noailles, contele de La Mark, prințul d'Arenberg, în sfîrșit, juriști, economiști, ziariști, toți celebri și aparținînd marii burghezii, Dumont (din Geneva), Merlin (din Douai), Garat (din Bayonne) ; aceștia din urmă, veniți ulterior, fuseseră aduși de Mirabeau. In sfîrșit, mai erau și celebrul Choderlos de Laclos, autorul *Legăturilor primejdioase,* el însuși tot atît de primejdios ca și cartea. Sufletul acestui grup era Philippe d'Orlăans. Activitățile lor erau atît de dăunătoare tronului, încît un ziarist regalist îi numise *„candidații la spânzurătoare".* Erau învinuiți pe față că voiau să-1 îndepărteze

pe Ludovic al XVI-lea odată cu vechea spiță și să-1 aducă pe tron pe Philippe, în vederea instaurării unei monarhii constituționale în Franța. Acest ideal fusese inclus în Caietele de la Autun. întrucît Ludovic al XVI-lea și frații săi n-ar fi acceptat niciodată să fie altfel de regi decît de drept divin, domnii aceștia răzvrătiți hotărîseră să-1 debarce pe rege și să-1 exileze în Lorena. Philippe urma să preia coroana desacralizată, să dea Franței o Constituție pregătită de prietenii săi, să guverneze cu ajutorul unui parlament, manevrînd cum se pricepea mai bine, împotriva sau în favoarea diferitelor partide. Toate jocurile erau deja cunoscute. îndată ce era vorba de joc, Talleyrand era și cel ce dădea cărțile. El cunoștea arta manevrării noțiunilor, a deliberărilor, a votărilor publice și secrete ; cunoștea puterea discuțiilor, a șușotelilor de culise, a aluziei aruncate prin saloane sau la diverse reuniuni, in alcovurile femeilor la modă, pe scurt, oriunde existau urechi obișnuite să asculte un anumit limbaj, ușuratic, dar și extrem de grav, în realitate tot atît de neînțeles ca un mesaj cifrat pentru nepricepuți, dar foarte limpede, sugestiv și fermecător pentru inițiați.

Ce altceva putea face Ludovic al XVI-lea în fața unor asemenea curse decît să cadă în ele ?

Talleyrand fusese, desigur, încîntat de grupul de răzvrătiți. Este însă tot atît de sigur că și el i-a sedus pe ei. Dar nu există nici o urmă că el le-ar fi mărturisit-o. Probabil că și în această împrejurare, ca și în altele, fusese foarte precaut. Bunăvoința, familiaritatea și compromițătoarea regularitate a legăturilor lui cu ducele d'Orleans sînt însă presupuneri care valorează cît o dovadă. Se vede, totuși, că extrem de prudentul nostru prelat nu se angajase prea mult, cu toate că fusese trecut pe lista membrilor primului guvern al prezumtivei monarhii parlamentare. La Justiție sau la Finanțe ? Nu se știe care dintre aceste două portofolii îi fusese rezervat domnului d'Autun. Dar toți acești senini „progresiști", pregătindu-și revoluția lor de mătase, dantelă

 și catifea, uitaseră un singur lucru : adevărata revoluție a furcilor și a mitraliilor, cea care avea să-i exileze, să-i închidă sau să-i ghilotineze și pe ei, ca și pe Ludovic al XVI-lea și pe cei credincioși lui. Pentru oamenii aceștia inteligenți, faptul va fi, totuși, atît de neprevăzut, încît se vor prăbuși în fața presiunii populare, tot atît de dezorientați ca și Versailles-ul în fața răscoalelor puse la cale de ei. Aceasta deoarece vor avea de-a face cu „iacobinii", care nu cunoșteau și nici nu voiau să facă jocul cuiva și care nu respectau nici una din regulile jocului social sau politic. Ludovic al XVI-lea nu participa nici el la acest joc. Acest om neștiutor era și el un „pur" ca Robespierre și Saint-Just. Două purități de neîmpăcat, ambele la fel de incompatibile cu sinuosul umanism al domnilor *„candidați la spânzurătoare",* care nu erau nici pentru virtute, nici pentru sfințenie ; ei erau pentru o ordine foarte puțin morală și foarte practică, în care viciul și virtutea nu sînt decît cele două fețe ale unuia și aceluiași bun fragil și de

neprețuit : viața.

Talleyrand, ca și ducele d'Orleans deveniseră încă din 1789 impuri pentru cei din clasa lor. Cînd îl apăra pe duce, Talleyrand își apăra în același timp propria lui cauză.

Dar Talleyrand știu să se degajeze la vreme din facțiunea periculoasă. El îl lăsă pe Philippe-Egalite să-și urmeze calea pînă la ghilotină.

Chiar și după 14 iulie 1789, și după zilele din octombrie, viața mondenă a Parisului își urmase cursul. Se mai credea încă — cu un oarecare efort — că „noua eră" se va desfășura în mijlocul desfătărilor. Răscoalele îi tulburaseră pe parizieni, dar ei voiau să creadă că nu fusese vorba decît de niște simple răscoale.

Talleyrand nu credea însă nimic și trăia mai departe ca un Talleyrand. In vara aceea a anului 1789, Parisul își avea, ca întotdeauna, atracțiile, vedetele și circul lui. în afară de curiozitățile momentului, cum erau La Fayette, Bastilia și Bailly, primarul Parisului, mai era una — cel puțin pentru oamenii la curent cu moda —, anume un scriitor despre care se spunea că fusese scos cu cleștele din cea mai adîncă drojdie a societății și pe care lumea îl citea cu un dezgust plin de încîntare. Unele dintre cărțile acestuia purtau titluri nemaiauzite : *Pornograful, Țăranca perversă,* și făgăduiau orori după lungi pagini plicticoase. O alta, de o cruzime naivă și bolnăvicioasă, era *Lucile sau Progresele virtuții.* Erau cărți după moda de atunci, care surprindeau „natura" pe viu, cu mult fals sentimentalism în jurul unei senzualități de tînăr măcelar. Era tocmai ceea ce le trebuia unor oameni osteniți de prea multă fericire. Scriitorul se numea Restif de la Bretonne. Talleyrand primi în una din serile lui noiembrie 1789 o invitație la cină la domnul Senac de Meilhan. Invitaților li se recomandase să vină travestiți. La adăpostul măștilor, puteau să-l vadă pe Restif de la Bretonne fără mască. Urîțenia lui naturală era atît de mare, încît îi ținea prea bine loc de așa ceva. Cina a fost dintre cele mai însuflețite. „Toată lumea era foarte spirituală", spune Restif. Acesta primi mai tîrziu de la Senac de Meilhan un bilet cu numele spiritualilor comeseni. Doamna numită acolo Denis, negustorească, era în realitate prietena lui Talleyrand, ducesa de Luynes ; cealaltă doamnă era tot o prietenă a episcopului, vicontesa de Laval, iar ginerele ei Nicodeme era Mathieu de Montmorency ; cel îmbrăcat în întregime în alb se numea Sieyes ; în sfîrșit, șchiopul

77 sarcastic era episcopul de Autun[VII]. Astfel cinau ei plini de veselie, după ce toată ziua se ocupa cu revoluția.

Adunările se țineau lanț. Orice pretext era bun ca să se țină o ședință și să se vorbească. Fie la Palais-Royal sau la clubul Valois, care semăna mai mult cu un salon literar decît cu un club revoluționar, fie la cafeneaua „Foy", sau la societatea de la Palais-Royal, fie la „clubul 1789", unde era apărat tronul astfel ca

VII **Citat de Lacour-Gayet.**

puterea regală să fie cît mai temeinic distrusă, fie la „clubul Feuillants", deschis în 1791, peste tot dădeai de episcopul de Autun cu cohorta lui : Mirabeau, Sieyes, Biron, Chamfort, Condorcet și Montmorin, devenit apoi ministru, Roederer și Dupont de Nemours. Ei se agitau într-un spațiu extrem de redus, menținеau acolo o temperatură caldă de seră, își provocau o febră pe care o transmiteau întregii țări. Cînd febra a cuprins periferiile Parisului în 1791, cîțiva din acești domni cu urechea mai fină percepută un tumult. Talleyrand se afla printre ei. Simți că venise momentul să pună o frînă. Numele lui se găsi în josul unei petiții — puțin tardivă — prin care se cerea inviolabilitatea lui Ludovic al XVI-lea. De fapt, regalitatea a fost violată încă atunci cînd gruparea orleanistă a pus la cale răpirea regelui și a reginei, după ce în prealabil a fost masacrată garda franceză. Regele și familia regală erau acum, de fapt, deținuți la Tuileries. După doi ani, acești ucenici vrăjitori, îngrijorați, căutau zdrențele mantiei regale ca să se pună la adăpostul lor.

Dar zarurile fuseseră aruncate.

Totuși, ei mai scoteau unele castane din foc. Episcopul, printre alții și ca alții, dar cu mai multă îndemînare și poate cu mai mult noroc, specula cu titlurile publice datorită informațiilor culese prin cluburi. în cursul iernii 1789—1790, Talleyrand elimină treptat din îmbrăcăminte tot ceea ce mai putea reaminti funcțiile lui bisericești. Renunțase la calotă, apoi veni rîndul pieptarului. Fu înlocuit cu un jabou de dantelă. Păstră crucea de pe piept, dar la nevoie, cu un deget îndemînatic, o făcea să alunece sub jabou. Mai tîrziu dispăru și ea cu desăvîrșire. La urma-urmei, era mai decent așa. Totuși, prietenii continuau să-l numească „episcopul", dar într-un mod neceremonios. Nu se putea oare să-l cheme pur și simplu domnul de Talleyrand ?

încărcat cu o episcopie bună numai să-i aducă venituri, Talleyrand se gîndea din ce în ce mai puțin la ea. între timp, deoarece costul vieții crescuse brusc, își făcu apariția foametea. în iulie 1789, el trimise 600 de livre marilor săi vicari ca să se împartă făină „clasei celei *mai nevoiașe*" din Autun. Reînnoi acest gest la 1 august 1789, în timp ce guvernul trimise la Autun un detașament de vînători din Bretania. Asta n-a potolit foamea, dar se spune că i-a potolit pe turbulenți.

La 8 august le făcu canonicilor săi o mare plăcere : pentru a le dovedi că nu i-a uitat în vîrtejul Parisului, le îngădui să poarte pe brațul sting o fîșie din blană de jder sau de veveriță cenușie atunci cînd se duceau la slujbă. Ei țineau mult la fleacul ăsta și i-1 ceruseră lui Talleyrand chiar în ziua sosirii. Cît de departe era Parisul de sacristia catedralei Saint-Lazare ! La Autun se cucerea o bagatelă, în timp ce Ia Paris fusese cucerită Bastilia. în aceeași lună august, el ceru clerului să rostească rugăciuni în toată dioceza pentru liniștirea spiritelor. Străzile Parisului erau cuprinse de furtună, dar domnul de Autun se exprima astfel : *„Religia, scumpii mei frați, este sprijinul puternic al tronurilor,*

temelia cea mai solidă a prosperității statelor".

„Intoarceți-vă la casele voastre liniștite, la muncile voastre obișnuite, căci nu mai aveți nici un motiv de alarmă. Prudența și simțul patriotic vă apără liniștea, concetățenii din jurul vostru formează o armată de neînvins...[VIII]". în realitate, întreaga națiune era cuprinsă de neliniște și teamă. Bunul apostol din Autun îndemna la răbdare... Scrisoarea sa era datată 12 august 1789.

Domnul de Autun manevrează pe ascuns mecanismul revoluționar

Rolul lui Talleyrand în Adunare este, ca toată purtarea sa, de nedefinit, dar nu și de neînțeles. Cu toate meandrele, el va rămîne toată viața credincios ideilor din 1789, reformelor făcute de Constituantă, la care el își adusese o contribuție imensă, dar nu tot atît de vizibilă. Unii îl învinuiau că nu făcea nimic pentru că nu era văzut agitîndu-se. La tribună vorbea puțin, dar discuta mult pe culoare. Discursurile în sine, fastul, efectele ieftine nu constituiau metoda lui preferată. Ele sar prea mult în ochi și mai sînt și vulgare. Nu era un demagog. S-a ferit să se folosească de vocea pe care, atunci cînd voia, o avea foarte frumoasă, adîncă, gravă și puternică, iar în intimitate plăcută și caldă, o adevărată „voce de catifea". Lăsa acest talent în seama prietenului său Mirabeau.

Din clipa cînd văzu că reprezentanții națiunii s-au adunat pentru a se deda la asalturi de elocvență, deplînse faptul că Adunarea conținea un prea mare număr „de *avocați, oameni pe care deprinderile minții lor, ca urmare a profesiunii, îi fac foarte primejdioși"* în politică. I-ar fi plăcut mai mult o adunare de tehnicieni și reprezentanți ai diferitelor pături ale populației. De-abia se născuse parlamentarismul „ă la franțaise", că el îi și denunța excesele de vorbărie, care provocau excesele din stradă. 14 iulie și zilele din octombrie i-au dat ideea dizolvării adunării Stărilor generale și a realegerii ei după un alt sistem de vot. Nu stătea în puterea lui să facă asta, dar în sinea lui hotărîrea fusese luată.

în manevrele parlamentare proceda cu blîndețe, cu răbdare. Amortiza ciocnirile. Făcea să se topească împotrivirile. Prietena sa Aimee de Coigny, cea care fusese *Tinăra Captivă* a Iui Andre Chenier, spunea despre el, cîțiva ani mai tîrziu, că era *„preocupat numai de calmarea violențelor, încercînd să potolească lucrurile după fiecare cădere".* Ceea ce nu însemna că rămî- nea inactiv. El împingea spre reforme, uneori spre cele mai radicale, dar voia ca acestea să fie împlinite în cadrul legalității și cu metode umane, să nu fie impuse, ci consimțite după tratative cu oponenții.

La 14 iulie 1789 a fost numit membru al comitetului Constituției. Era nu numai o dovadă de înaltă stimă, ci și o funcție

VIII **Denis Grlvot. Autun,**

importantă. Cu toate că la 15 septembrie comitetul a fost remaniat, domnul de Autun a fost menținut. El a jucat un rol hotărîtor în cele mai celebre acțiuni, mai ales în elaborarea acelui moment al istoriei universale care este *Declarația drepturilor omului.* El a fost cel care a redactat și a făcut să fie adoptat faimosul articol VI : *„Legea este expresia voinței generale. Toți cetățenii au dreptul ca, personal sau prin reprezentanții lor, să contribuie la întocmirea ei. Ea trebuie să fie aceeași pentru toți și cînd apără, și cînd sancționează. Toți cetățenii fiind egali in fața ei, sînt in aceeași măsuri admisibili pentru toate demnitățile, posturile și funcțiile publice în raport cu capacitățile lor..."*

Și domnul de Chateaubriand își permite să spună că Talleyrand n-a scris niciodată ceva interesant !

Rarele lui intervenții la tribună priveau mai ales problemele financiare : își continua funcția de „inspector general". A muncit și l-a pus și pe Mirabeau să muncească timp de trei zile și trei nopți la întocmirea raportului asupra loteriei regale. Amîndoi o considerau imorală. Sîntem îndreptățiți să zîmbim. Un „stîlp de tripou", cum i se spunea lui Talleyrand, fără a fi calomniat, era foarte competent în ceea ce privește jocurile de noroc. Cînd un episcop, mai mult sau mai puțin răspopit, pierde 100 000 de livre la joc, asta înseamnă, totuși, o pierdere de numai 100 000 de livre. Dar dacă un milion de sărăntoci pierd fiecare cîte 10 livre, se adună 10 milioane de livre, adică un sfert din bugetul Franței pe 1790, iar nenumărate familii rămîn în mizerie.

La 27 august 1789, el ia cuvîntul pentru a cere să se voteze un împrumut de 80 de milioane. Adunarea și „luminile care străluceau în sînul ei" nu se arată mai iscusite decît miniștrii regelui : pentru a umple golul din buget împrumutau. Deficitul a fost cancerul care a ucis monarhia. Revoluția n-a reușit decît să-l agraveze. Totuși, monseniorul de Autun își avea părerile lui.

El fusese cel ce le scrisese preoților din Autun la 12 august 1789 cerîn- du-le să se roage și încercînd să-i liniștească prin îndemnuri la răbdare și speranță... Și tot el, după ce le miruise sufletele cu vorbe mieroase, cerea cu două luni mai tîrziu, de la înălțimea tribunei Adunării, confiscarea tuturor averilor bisericești. Aceasta era soluția lui de compensare a deficitului. Măsura nu fusese improvizată. Niciodată un prelat n-a crezut mai puțin în puterea minunilor. El și numai el știa cel mai bine ceea ce reprezentau averile bisericești. Cînd spectrul hidos al falimentului apăru atît la tribună, cît și in fiecare cămin și cînd Mirabeau, într-unul din celebrele sale discursuri, făcuse să se cutremure întreaga Franță, Talleyrand își prezentă soluția. Era, ceea ce numea el în moțiunea de neuitat de la 10 octombrie 1789, *„mijlocul suprem". „Mijloacele obișnuite sînt epuizate* — spune el —, *poporul este stors, cea mai mică sarcină suplimentară ar fi, pe drept cuvînt, de nesupor- tat".* Națiunea nemaiavînd bani, aceștia trebuiau luați de acolo unde se aflau, adică de la biserică. Era inadmisibil ca un întreg popor să sufere de foame și numai o

singură pătură socială să trăiască în abundență. Ce măsură trebuia luată ? *„Există una fără limite, hotărîtoare, care, după părerea mea (pentru că altfel aș respinge-o), poate fi îmbinată cu un sever respect al proprietății. Ea se poate realiza în întregime cu ajutorul bunurilor bisericești..."*

Și, ca și cum acest lucru era de la sine înțeles pentru orice minte limpede și la locul ei : „Nu cred *că e nevoie să discutăm îndelung problema averilor bisericești".* La drept vorbind, ea a fost discutată pînă în 1905 și chiar și după aceea. Talleyrand a justificat însă îndată, cu principii juridice, măsura propusă : „Ceea ce *mi se pare sigur este că biserica nu e un proprietar la fel cu ceilalți, pentru că bunurile de care se folosește, dar de care nu*

80 *poate dispune au fost date nu in folosul unor persoane, ci pentru îndeplinirea unor funcții..."*

Fostul administrator general al clerului știa ce vorbea. Teza lui era de necontestat. Dar, venind din partea unui Talleyrand și, pe deasupra, a unui episcop, era o adevărată trădare. Adusese, totuși, un nemăsurat serviciu patriei, aflată la mare strîmtoare.

În 1970, nefiind cuprinși de pasiunile din 1789, putem judeca mai lesne, în orice caz, naționalizarea bunurilor bisericii trebuia făcută, pentru că nu mai era cu putință ca o mare parte din pămîntul cultivabil să rămînă în mîinile clerului. Pămînturile acestea erau oarecum „înghețate" în calitatea lor de bunuri bisericești prost administrate, prost cultivate. Nu era o taină pentru nimeni că abații, călugării și episcopii de stil Pompadour nu mai erau cei din secolul al XIII-lea. Talleyrand spusese răspicat în cîteva cuvinte tot ceea ce trebuie spus : aceste averi fuseseră date clerului numai pentru *„îndeplinirea unor funcții".* Statul, preluînd funcțiile de asistență și instrucțiune publică, îi va plăti clerului pentru serviciile bisericești făcute lui. Laicizarea diferitelor funcții ale bisericii era inevitabilă, fusese deja începută. Ea se afla și în intențiile reformatorilor monarhiei ; Talleyrand n-a făcut decît să aducă la îndeplinire o dorință a națiunii. în acest caz, ca și în multe altele, el a făcut numai ceea ce și Franța dorea să facă.

De îndată ce moțiunea din 10 octombrie 1789 fu adoptată de Adunare, Talleyrand încredința executarea ei lui Mirabeau. El a arătat doar drumul, ceilalți trebuiau să-l parcurgă. Mirabeau fu cel ce prezentă proiectul și-l apără cu ghearele și cu dinții. Talleyrand, de la locul lui, asculta. Proiectul fu votat la 2 noiembrie 1789. Biserica fusese deposedată de imensele ei averi, declarate bunuri naționale. Niciodată clerul francez n-a celebrat ziua mor- ților cu mai multă mîhnire.

Ura se dezlănțui pe dată : „După *ce s-a îmbogățit prin mijloace josnice, a îndrăznit să propună despuierea clerului și să se împăuneze cu ea în ochii mulțimii, înșelată de această generozitate ipocrită..."* [IX]

IX **Citat de Lacour-Gayet.**

Pare adevărat faptul că atît el, cît și prietenul lui Mirabeau n-au ieșit cu mîinile curate din această afacere. Se afirma că Talleyrand primise partea lui de 500 000 de livre de la diferiți cumpărători ai bunurilor naționalizate. Căci se produsese o goană după averile naționale și nu micii plugari fură cei ce-au primit pămînturi — dar asta-i altă treabă... Nici din această afacere n-a rămas nici o urmă, se înțelege. Dar sînt presupuneri care valorează cît un adevăr. Prada ce i se atribuie este, în orice caz, pe măsura meritelor celui ce a pus la cale secularizarea, ca și a lăcomiei lui de bani.

Primi o curioasă reclamație din partea unui anume abate Gouttes din Autun ; acesta cerea episcopului său să lase bisericii atîta pămînt cît să le permită preoților să se ocupe cu agricultura, căci, arăta el, funcția preoților presupunînd mai ales timp liber, aceștia sînt, *„prin urmare, singurii cu destulă instrucțiune pentru a face experiențe în agricultură".* Talleyrand și Mirabeau refuzară să împletească vocația agronomică cu cea teologică, astfel că bunurile bisericii fură confiscate în totalitatea lor prin grija unui prelat foarte bine plătit cu patru ani mai înainte de același cler pentru zelul cu care apărase aceleași bunuri împotriva fiscului regal.

Canonicii se ridicară cu vigoare împotriva poziției episcopului lor. Totuși, în protestul lor mai respectară unele forme : *„Păstrînd tot respectul datorat funcției sale* — scriau ei despre episcopul lor, *— precum* și *toată, aprecierea pe care o merită marele lui talent, să încercăm să combatem in întregime sistemul lui".* Tot clerul diocezei fusese de acord, în afară de părintele din Saint-Aubin d'Ouroux : „O, *episcope, îngăduiți-mi să vă adresez cuvîntul meu... Sinteți un model pe care ar trebui să-l urmeze toți creștinii".* Sărmanul, nu înțelesese nimic, dar nici canonicii. Talleyrand nu se lăsă înduioșat de cel dintîi și nici nu se supără pe ceilalți. După ce protestul lor fu citit în Adunare la 11 noiembrie 1789, el le răspunse ca un mare om politic : *„Nu voi pierde niciodată din vedere prețioasele voastre dovezi de devotament... Proprietatea ? Desigur, nu există nimic mai sfînt pe lume. Dar fiecare dintre dumneavoastră știe, domnilor, că noi nu sîntem decît niște administratori și că personal n-avem nici un drept real decit asupra celor necesare existenței..."*

Prestigiul lui în Adunarea constituantă crescu și mai mult. Fu aclamat la tribună la 9 februarie 1790, pe cînd rostea elogiul Adunării căreia îi aparținea : *„Iată deci realizarea noastră, francezi, sau mai degrabă a voastră, intrucit noi nu sîntem decît instrumentele voastre* (ce iscusință ! Națiunea întreagă este solidară și răspunzătoare pentru activitățile reprezentanților săi)... *Și totuși, cite nu s-au spus ? Că am fi nimicit totul. Dar nu trebuia oare totul reconstruit de la început ? Că am fi procedat cu prea multă grabă, în timp ce atîția alții ne-au imputat încetineala... Adunările noastre sînt furtunoase. Dar ce importanță are asta, dacă decretele izvorite din ele sînt înțelepte ? Ne mai rămîn cîțiva pași de făcut, tocmai în direcția unde ne așteaptă defăimătorii revoluției. Feriți-vă de o impetuozitate exagerată, fe-*

riți-vă mai ales de violențe, căci orice dezordini pot fi fatale libertății".

Constituanta fu atît de măgulită de aceste elogii, încît la 16 februarie îi oferi președinția Adunării.

Mirabeau făcuse într-o zi, în fața lui Talleyrand, portretul unui președinte desăvîrșit al Adunării. Tribunul, plin de el, fanfaron și strălucitor, își agita capul leonin, devastat de urmele vărsatului. în materie de portret, își enumără propriile calități și-și făcu propriul elogiu. Monseniorul de Autun nu se abținu să sublinieze : *„Numai o trăsătură mai lipsește în afara celor arătate de domnul de Mirabeau : președintele Adunării trebuie să fie ciupit de vărsat".* Lui Mirabeau îi plăceau asemenea săgeți, precum și discuțiile înfierbîntate, care însă pe Talleyrand îl lăsau de gheață. în cursul unei asemenea explozii verbale, Mirabeau îi strigă lui Talleyrand : *„Am să vă închid intr-un cerc vicios !" „Vreți deci să mă îmbrățișați* — îi răspunse, distrat, interlocutorul.

La 12 aprilie, o nouă ciocnire cu clerul din Autun, în urma hotărîrii date în acea zi de Adunare de a nu mai considera catolicismul drept religie de stat. Talleyrand, acționînd tot timpul în direcția unei totale laicizări a statului, încurajase Adunarea. Canonicii din Autun protestară și-l rugară să-și pună semnătura alături de cea a deputaților care votaseră împotriva statului laic. Talleyrand le răspunse :

„Nu, domnilor, dacă n-am semnat o asemenea declarație, dacă sînt foarte decis să n-o semnez niciodată, este pentru că o consider absolut de neconceput din toate punctele de vedere. Da, cred și sînt formal de părere

82 *că ei s-au lăsat înșelați de zelul lor* (semnatarii nu-ului), *așa cum cred că și zelul dumneavoastră vă duce pe un drum greșit. Mi se pare că ați fi putut evita acest exces, căci orice mijloc de constrîngere în materie de religie este o lovitură dată primului drept al omului..."*

Monitorul din 29 aprilie publică acest răspuns, considerîndu-1 drept *'„cea mai înțeleaptă și onorabilă pastorală pe care un episcop-cetățean a adresat-o diocezei sale".*

Este adevărat că, pentru adversarii săi, moderația și hotărîrea în exprimarea unei idei care azi e familiară și acceptată de biserică, aceea a libertății de conștiință și a caracterului laic al statului, erau pe atunci cu totul neobișnuite și deci scandaloase prin faptul că ieșeau de sub condeiul unui prelat.

La 28 ianuarie 1790, el ceru Adunării să emită un decret care să garanteze evreilor portughezi și avignonezi cetățenia franceză, pe care monarhia le-o acordase. Fericită ocazie pentru dușmani ! Iată drăgălășeniile ce au putut fi citite despre domnul de Autun cu acest prilej : *„Prelat speculant de bursă, legat printr-o intimă prietenie cu evreul Panchaud, a păstrat, după moartea acestuia, cel mai cald interes față de toți capitaliștii de religie evreiască, fiind mai demn, prin dezgustătoarea lui zgîrcenie și viciile sale, să fie mai curînd rabinul acestei secte de cămătari decît pontif al religiei lui Hsus Hristos".*

Exista o asemenea încredere în talentul lui de a împăca, de a convinge, încît Adunarea îl însărcină în februarie 1790 să redacteze o *Scrisoare către francezi.* Trebuia să-i facă pe francezi să înțeleagă sensul reformelor pe care nu le prea înțelegeau, să-i îndemne mai ales la civism, la răbdare și speranță. La drept vorbind, treburile mergeau destul de prost și trebuia ca țara să fie determinată să-și înghită nemăsurata ei decepție. Se aștepta din partea episcopului o predică laică care să fie citită de toți preoții la slujba de duminică. Mierea monseniorului de Autun făcu, și de data asta, să alunece pe gîtul francezilor pilula amară.

în martie 1790 notăm o nouă intervenție a lui Talleyrand în favoarea uniformizării măsurilor și greutăților folosite de Franța și Anglia. El cerea ca Societatea regală de la Londra și Academia de științe din Paris să ia legătura în vederea acestei uniformizări. El vedea în ea *„principiul unei înțelegeri politice cu ajutorul științei".* Este prima exprimare oficială a ideii lui de înțelegere și chiar de alianță cu Anglia. Părerea aceasta și-o va menține pînă la moarte.

El își făcu în mai multe rînduri auzit glasul prudenței în materie financiară și monetară. Era împotriva șarlatanismului pe atunci Ia modă și, cu toate că nu i-ar fi displăcut un portofoliu în guvernul lui Necker, îl considera pe acesta drept un șarlatan. Era împotriva monedei de hîrtie : *„Numerarul fictiv gonește numerarul real deoarece îl înlocuiește și-l sperie, iar întrucît el nu poate fi niciodată o reprezentare absolut exactă, ajunge să gonească din circulație mai mult numerar real decît poate înlocui",* spunea el la 4 decembrie 1789.

Repetă același avertisment la 18 septembrie 1790 într-o cuvîntare împotriva asignatelor. El propuse chiar să fie topite clopotele ca să se toarne din ele bani de metal. Din orice, dar nu din hîrtie. în iunie 1791 reia lupta împotriva hîrtiei-monedă. El arată că o monedă bună izvorăște din starea

 de sănătate a țării, exprimată prin ordine internă, activitate meșteșugărească, supunere în fața legilor și a fiscalității. Toate acestea dovedeau că situația Franței era cu totul alta decît cea arătată de el. A doua zi după acest frumos discurs, la 20 iunie 1791, regele fugea la Varennes, ceea ce a fost o catastrofă atît pentru ordine, cît și pentru monedă.

Talleyrand fu însă mult mai puțin înțelept în rolul jucat în timpul elaborării și votării Constituției civile a clerului. Constituția era opera lui. Răspunderea lui era totală. El mărturisește că în epoca aceea *„torentul format din ignoranță și patimi era atît de violent, incit devenise cu neputință de oprit".* Adevărul este că, așa nepăsător cum era, nu numai că nu făcuse nimic pentru oprirea torentului, dar se și lăsase tîrît de el. Am spune chiar că a și împins lucrurile în direcția curentului. Este vorba de un defect pe care nimeni nu i-1 impută, nu este pomenit, dar care e totuși defectul lui capital. Din indulgență nepăsătoare era în stare de tot ce e mai rău.

Constituția civilă votată la 24 august 1790 a fost aplicată prin decret începînd chiar din luna noiembrie a aceluiași an : toți

oamenii bisericii erau obligați să depună jurămînt pe Constituție. Aceasta însemna ruptura cu Roma. însemna deplina etatizare a clerului. Cu toate că pregătise personal textul legii, el se abținu să apară în timpul dezbaterilor. Prea tîrziu însă !

Ludovic al XVI-lea opuse veto-ul său timp de o lună. Cedă însă la 26 decembrie, ceea ce nu e de mirare, cînd ne gîndim unde ajunseseră lucrurile... începînd chiar din 27, un prim grup de preoți se prezentă să se pună în acord cu puterea politică. Episcopul de Autun nu era prezent, în ziua de 28, fără surle și trîmbițe, a depus și el jurămîntul. După trei zile îi adresă regelui o cerere de demisie din episcopatul Autun. Nici nu binevoi să informeze Vaticanul. Fu ales, în aceeași sâptămînă, membru al departamentului Sena. Era o funcție comparabilă cu cea de consilier general și comporta atribuții financiare importante, adică tocmai ceea ce-i plăcea lui cel mai mult din munca administrativă. Părăsi deci episcopia. Să nu ne facem nici o iluzie : ar fi părăsit-o el și mai devreme dacă n-ar fi pierdut odată cu ea și 18 000 de livre. Din clipa în care află că departamentul Sena oferea poftelor lui un venit cel puțin echivalent, își luă rămas bun de la enoriașii săi. Scrise la 20 ianuarie 1791 districtului Autun că, primind mă- gulitoarea distincție din partea *„orașului in care se născuse și in care locuiește familia lui",* demisiona din funcția de episcop de Autun și ruga districtul să aleagă un înlocuitor. Ceea ce se și intîmplă la 15 februarie 1791.

In prealabil, el scrisese clerului pentru a-1 determina să depună jurămîntul laic : *„Veți vedea că acest jurămint nu conține nimic care ar putea alarma conștiința cea mai temătoare".* Din păcate, conștiințele erau mai mult decît alarmate. Vicarii generali își exprimau furtunos indignarea.

Domnii din rîndurile municipalității, în schimb, nu tăiaseră toate punțile. F.E. de Autun (semna ca Fost Episcop de Autun) nu le lăsase o proastă amintire, dimpotrivă. Ei îi scriau că înțelegeau foarte bine că între Paris și Autun alesese Parisul : *„Mai ales cei din rîndurile clerului n-au încetat să vă calomnieze intențiile. Noi știm cu toții că, dacă orașul Autun, departe de a suferi de pe urma revoluției, a păstrat unele urme ale vechii lui stră-*

luciri, o datorează bunelor dumneavoastră servicii ți noi vă rugăm, Domnule, să continuați să i le aduceți".

Abatele de Perigord a fost înlocuit de abatele de Gouttes. împreună cu alți cîțiva nelegiuiți ca el, noul episcop de Autun începu să jefuiască dioceza.

Municipalitatea a mai făcut o dată apel la Talleyrand în anul 1800 : Lucien Bonaparte voia să ridice două tablouri din catedrală. După abatele Gouttes și banda lui, familia Bonaparte continua jaful. Talleyrand nu răspunse însă la apelul lor : în 1800 nimeni nu-l putea împiedica pe un Lucien Bonaparte să pună mîna pe un Van Eyck și un Bartolomeo dacă așa-i plăcea lui. Legăturile

orașului Autun cu fostul său episcop fură astfel întrerupte.

Episcopul răspopit unge episcopi

Strigătele de indignare provocate de comportarea lui Talleyrand au ajuns cu siguranță pînă la cer atunci cînd s-a hotărît, la 24 februarie 1791, o lună după demisie, să hirotonisească doi episcopi ce depuseseră jurămîntul pe Constituție și pe care credincioșii refuzau să-i recunoască. In *Memorii,* datele sînt falsificate. El spune acolo că a uns pe un episcop și apoi și-a dat demisia. Dar lucrurile nu se schimbă cu nimic dacă a uns numai unul, așa cum spune el, sau trei, așa cum de fapt a făcut (la 24 martie l-a uns și pe episcopul Parisului). Dar și de astădată, dușmanii lui, vrînd să fie prea severi, țintesc alături de adevărata greșeală. Ei credeau că episcopii unși de episcopul care și-a dat demisia nu erau valabil sfințiți. Mare greșeală ! Căci, dacă chiar renunțase la dioceză, el rămăsese totuși episcop și sfințit avea să rămînă toată viața : ungerea nu se poate anula.

De ce a procedat el la acea sfințire ? Pentru plăcerea de a fi odios, așa cum se spunea ? Nici vorbă. A făcut-o pentru că era prins într-un angrenaj din care nu avea cum să scape printr-un „nu“, precum și pentru că, socotea el, nu era vorba decît de niște schimonoseli lipsite de importanță, care nu loveau decît în prejudecăți pe jumătate moarte. în sfîrșit, această parodie a ungerii merita să fie făcută pentru că putea fi folositoare. Ea ajuta, gîndea el, la întărirea unui cler nou, la calmarea unei societăți sfî- șiate, din care trebuiau să se nască viitoarea societate și viitoarea biserică ale Franței. în *Memorii,* el mai adaugă, pentru a mai turna puțin balsam pe rana deschisă în acea zi, că i-a uns pe noii episcopi pentru a salva ce se mai putea din biserica catolică din Franța, fiindu-i teamă ca nu cumva țara să intre pe făgașul protestantismului. Să ne fie cu iertare, dar noi, ca și el, nu dăm nici o crezare acestei scuze descoperite cu treizeci de ani mai tîrziu pentru nevoile cauzei, scuză care n-a putut înșela pe nimeni, nici chiar pe cei devotați Restaurației. Nu este mai puțin adevărat că el a rămas întotdeauna credincios catolicismului. Trebuie să spunem că nu erau prea mulți cei ce revendicau cinstea de a unge niște preoți ce depuseseră jurămîntul laic. Aproape toți episcopii în funcție refuzaseră să depună jurămîntul laic, iar candidații care îndrăzneau să se prezinte la jurămint nu erau chiar floarea clerului. Printre alții și abatele Gouttes... Dintre episcopii jurați

trebuiau aleși trei pentru primirea jurămîntului și aceștia fură Talleyrand, monseniorul Miraudot du Bourg, episcop in-partibus al Babilonului, și monseniorul Gobel, episcop in-partibus al Lydei.

Inalții prelați nu fură rugați să-i sfințească pe noii episcopi, ci pur și simplu amenințați cu moartea dacă nu-i ungeau. Din partea celorlalți, a opozanților, ei fură înștiințați că, dacă vor unge preoți

renegați, vor fi asasinați de către cei ce erau numiți „refractari" sau de cei fideli acestora. Primejdia era mare de ambele părți. Talleyrand, după spusele guvernatorului Morris, luase lucrurile în serios și, în aceeași zi, își redactă testamentul, pe care-1 încredință doamnei de Flahaut. Situația deveni critică atunci cînd monseniorul de Babilon și cel de Lyda se baricadară în camerele lor și, tremurînd din tot trupul, renunțară să mai sfințească și să mai iasă din casă. Talleyrand trebui să-i convingă pe cei doi înspăimîntați că era necesar să „sfințească" mai departe pentru a salva Constituția, precum și ca-, petele lor.

Se duse mai întîi la episcopul de Babilon și-i spuse că, întrucît și episcopul de Lyda era pe punctul de a renunța, el era hotărît să nu se lase sfîșiat de populație și că, în cazul în care episcopul de Babilon l-ar părăsi, își va trage un glonte în cap. Scoase apoi un pistol din buzunar și, mî- nuindu-1 cu îndemînare, îl amenință pe episcop că se va omorî în fața lui. Ne putem ușor închipui impresia pe care comedia lui o făcu asupra monseniorului de Babilon. El cedă complet și primi să sfințească pe oricine cu condiția ca episcopul de Autun să renunțe la pistol și să-i convingă și pe asasini să facă același lucru. Talleyrand vîrî pistolul în toc, salută și, cu mersul lui cel mai solemn și mai puțin șchiopătat, plecă să joace aceeași scenă în fața monseniorului de Lyda. Acesta cedă ca și celălalt în fața aceluiași mic pistol din sidef și aur al domnului de Talleyrand. Binevoitorii însă răspîndiră vestea că lui Talleyrand îi fusese frică și că el s-ar fi pierdut cu firea și ar fi cedat în fața populației. Ce eroare ! Dacă vrem să judecăm cinstit cele petrecute, trebuie să admitem că eroul ei s-a purtat ca un Scapin de casă mare, dar nu ca un laș.

Ceremonia ce urmă se desfășură sub paza baionetelor trupei, care înconjura capela Oratoriului, astăzi templul calvin din strada Saint-Honore. Ceea ce s-a întîmplat acolo în ziua aceea ar fi putut fi calificat de Calvin drept „orgie romană". Oare Talleyrand, care oficia atît de neatent cele mai solemne slujbe, a urmat cu strictețe tot ritualul ungerii ? Episcopii de Aisne și de Finistere care-i trecură prin mîini în ziua aceea au fost ei unși cu respectarea tuturor formelor ? Talleyrand era, de fapt, ultimul care să dea vreo importanță acestui lucru. Cît despre considerația pe care o avea pentru acești preoți „la modă" deveniți episcopi, unși mai bine sau mai rău, ei ră- mîneau pentru el, oricum, niște lichele. Arătîndu-i unui prieten la o fereastră lîngă Oratoriu pe episcopii fabricați de el în chiar ziua aceea, îl spuse pe un ton plin de dispreț: *„Vino să-i vezi galopînd pe caraghioșii ăștia".*

De la Roma țîșni un fulger. Papa, prin scrisoarea pastorală privată din 10 martie 1791, își manifestă îndurerarea față de purtarea episcopului de Autun. La 13 aprilie, o nouă pastorală privată îl suspenda pe episcop din funcție și îl amenința cu excomunicarea dacă nu revenea la calea cea dreaptă. Dar de ce să-i răspundă el papei ? Toate fulgerele bisericii nu fă-

 ceau decît să-i servească scopul, care era ruperea tuturor legăturilor ce-1 mai țineau într-o situație de mult detestată.

Amenințarea pontificală fu publicată în *Monitorul* din 13 mai 1791. în aceeași zi, domnul de Autun scrise următorul bilet prietenului său Biron, duce la Lauzun, organizator de petreceri nocturne : *„Cunoașteți vestea : excomunicarea ! Veniți să mă consolați și să luați masa cu mine. Nimeni nu-mi va da nici apă, nici foc, așa încît astă seară nu vom avea decît friptură rece și vin la gheață*[11]*.*

La 2 aprilie 1791 avu nenorocirea de a-1 pierde pe „prietenul" Mirabeau. Se serviseră și se lucraseră reciproc : fusese o prietenie bazată pe interese. Mirabeau reprezenta forul, opera și circul, iar Talleyrand, Versail- les-ul, sacristia și buduarul. Fusese de față la ultimele clipe ale Iui Mirabeau, despre care a spus : *„A dramatizat moartea".* Era în același timp un compliment, pentru că Mirabeau își dominase moartea, realizînd o frumoasă scenă de adio, dar era și o critică, pentru că, moartea fiind un lucru destul de grav în sine, nu este cuviincios să-1 mai accentuezi, făcînd din ea o melodramă. Pe scurt, stătu lîngă el în ultimele clipe și cineva observă : „Ei *bine, iată un duhovnic demn de cel spovedit".*

„Duhovnicul[1]* era și executorul testamentar al tribunului, care-i lăsase textul unei cuvîntări pe care Talleyrand o citi a doua zi în Adunare.

Pentru a încununa o asemenea frumoasă prietenie, sufletele nobile răs- pîndiră zvonul că Mirabeau murise în brațele prietenului său, care îl otrăvise. Aosurditatea a prins și a lăsat în urma ei cel puțin o umbră.

Spre sfîrșitul vieții, Talleyrand i-a comunicat lui Colmache cîteva observații pe care acesta le-a menționat în cartea lui : *Revelations of the life of the prince Talleyrand.* Se refera la forța intelectuală a lui Mirabeau, la lenea sa și la neobișnuita slăbiciune a caracterului său, care l-a făcut să ajungă la discreția unui anturaj primejdios : Petion, Brissot... Acești „exaltați** republicani apucaseră pe un drum ce părea plin de pericole. Talleyrand nu credea în 1791 că Franța se putea lipsi de monarhie ; considera că ea nu era coaptă pentru democrație ; francezii n-aveau spirit civic și, dacă pierdeau monarhia, n-ar fi putut fi guvernați de un regim parlamentar, ci numai de un *„stat popular cu o dictatură".* încă din 1791 îl presimțise pe Robespierre și Comitetul lui de salvare publică. Mirabeau ar fi fost în stare să se opună unei asemenea dictaturi, însă Talleyrand nu. El vedea limpede, dar nu acționa. La ce bun să aperi niște prinți care au renunțat la luptă ? Cu toate acestea, Mirabeau îi încredință lui Talleyrand deznădăjduitul lui testament politic : *„Iau cu mine ultimele rămășițe ale monarhiei".*

Talleyrand era convins de acest lucru. Făcu, totuși, un ultim demers la curte. Dispariția lui Mirabeau lăsa un gol îngrozitor. Talleyrand spera că, în fața primejdiei, Ludovic al XVI-lea avea să își schimbe atitudinea. De aceea trimise regelui, prin intermediul intendentului Laporte, următoarea notă : „Este *din partea episcopului de Autun, care s-ar părea că vrea să servească pe Maiestatea-Voastră. Mi-a comunicat că Maiestatea-Voastră ar putea să-i încerce zelul și sinceritatea indicîndu-i un lucru pe care ați dori să-l obțineți fie din partea Adunării naționale, fie din*

partea departamentului. Dacă va izbuti să obțină ceea ce îi veți cere, el va fi făcut astfel dovada zelului său" (20 aprilie 1791).

87

Era și limpede, dar și extrem de compromițător, întrucît documentul a fost găsit în faimosul „dulap de fier" în care regele își închidea hîrtiile și care a fost confiscat de Convenție. Exista și o a doua notă, din 3 mai 1791, prin care regele era informat că Talleyrand va ține o cuvîntare a cărei ternă i-o indica : folosirea edificiilor bisericii. Regele nu dădu nici un răspuns.

La 7 mai 1791, Talleyrand rosti un frumos discurs. El, care depusese jurămîntul pe Constituția civilă, recunoștea preoților refractari libertatea de conștiință. Să reținem următoarele cuvinte : *„A venit vremea să știm că libertatea opiniei nu face în zadar parte din Declarația drepturilor omului, că ea reprezintă o libertate deplină și inalienabilă, o proprietate reală, nu mai puțin sfîntă, nu mai puțin inviolabilă ca toate celelalte și pe care sintem datori s-o apărăm".* Iată o remarcabilă dovadă a simțului său de libertate.

Din nefericire, de-abia născută, libertatea era deja amenințată. Trebuia din nou reamintit chiar celor ce votaseră Declarația că violau libertatea gîn- dirii, refuzînd-o celor ce nu gîndeau ca ei. Iată și această admirabilă intervenție : *„Să nu vorbim aici de toleranță; această expresie, izvorînd din dominație, este o jignire și nu trebuie să mai facă parte din limbajul unui popor liber și luminat".* Este limbajul secolului al XX-lea.

Fără a-și pronunța numele, el pomeni de anatema papală care lovise pe cei ce depuseseră jurămîntul laic. Ii răspundea astfel papei de la înălțimea tribunei. Procedă cu multă răbdare și cu o hotărîre de neclintit. Dacă cineva trebuie să-și schimbe poziția, atunci numai Roma putea fi aceea : *„Vom aștepta cu încredere, fie de la actualul pontif, cînd va fi mai bine informat, fie de la urmașii lui, o inevitabilă reîntoarcere la principiile apropiate religiei".*

Nu reieșea oare că papa fusese cel ce se îndepărtase de la „principiile apropiate religiei" ? Ca din întîmplare, tot Talleyrand va fi cel ce va pune la cale, în 1802, Concordatul cu urmașul lui Pius al VI-lea.

în sfîrșit, ne mai rămîne să-i acordăm „F.E. de Autun" un titlu de glorie și în același timp de recunoștință din partea poporului francez și cu deosebire a copiilor acestui popor : unul dintre cele mai importante texte, dintre cele mai frumoase prin gîndirea lui înălțătoare și dragostea de dreptate socială produse de Revoluția din 1789, proiectul de lege cu privire la învățămîntul public este oarecum carta care a dat tuturor micilor francezi dreptul imprescriptibil la învățămînt gratuit. Pregătirea acestui text atît de consistent nu putea fi opera unui singur om. Talleyrand recunoaște el însuși : *„Pentru a îndeplini această muncă importantă, i-am consultat pe oamenii cei mai invățați, pe savanții cei mai cunoscuți ai acestei epoci... în care trăiau domnii de Laplace, Monge, de Condorcet, Vicq d'Azyr, de la Harpe. Toți mau ajutat. O anumită faimă cucerită de acest document mă obligă să-i numesc aici". (Memorii).*

Inmănuncherea acestor admirabile nume cu al său reprezintă un titlu de glorie pentru el. Colaboratorii săi apropiați erau, bineînțeles, abatele Desrenaudes, Chamfort, precum și directorul școlii de surdo-muți din Bordeaux, remarcabilul pedagog Guilhe. Din această masă de informații a știut el, împreună cu Desrenaudes, să elaboreze un text de o soliditate și limpezime perfecte. El se plîngea de *„totala lipsă de învățătură a majorității oamenilor",* de mediocritatea învățămintului predat în școlile tradiționale, in

 virtutea *„unui respect orb și perseverent față de niște practici de mult* depășite". Din examinarea ruinelor trecutului, el ajunge la concluzia că totul trebuie reconstruit : *„Totul demonstrează deci o stringentă necesitate de organizare a învățămîntului".* Dar, în contrast cu demagogii, care fac să li se aplaude iscusința de a dărima fără a oferi ceva în schimb pentru a reconstrui, după acest scurt atac împotriva trecutului, el face propuneri de viitor. în fața Adunării subjugate de admirație, el ridică acest monument a[1], viitorului : învățămîntul public. îl vrea *„cu desăvîrșire gratuit, fiind necesar tuturor".* 11 concepe ca pe un fel de piramidă : la bază, toți copiii Franței, în vîrf, la Paris, Institutul. „Propunem *înființarea unui Institut național în care să se găsească tot ceea ce mintea poate înțelege, tot ceea ce imaginația poate înfrumusețea, tot ceea ce geniul poate crea mai înalt".* Cînd Institutul fu creat, în 1795, Talleyrand nu fu uitat, iar numele lui figura printre cele ale primilor membri. Azi se mai gîndește acolo cineva la el ? Prevăzuse chiar ca *Declarația drepturilor omului* să fie predată ca materie școlară în clasele elementare, numind-o *Noul catehism al copiilor;* un timp ea a fost într-adevăr predată la cursul de instrucțiune civică, care fu considerat însă de prisos atunci cînd și civismul a devenit de prisos.

Acțiunile lui Talleyrand sînt departe de a fi toate la fel de dezinteresate și pornite din aceleași intenții curate. Dar acest proiect de învăță- mînt popular era lipsit de orice calcul și nu urmărea nici un profit. După cum știm cu toții, gloria și averea nu se cuceresc servind învățămîntul public. Politica oferă pentru asta ocazii mai potrivite. O dovedește faptul că, din nemaiauzita istorie a vieții lui Talleyrand, sus-numita operă, care provocase admirația contemporanilor, este azi rar pomenită, cu toate că, din tot ceea ce a făcut el, acesta e lucrul cel mai uman și mai respectabil. Ce surprinzătoare descoperire : un episcop al vechiului regim Ia fel de nobil ca Hugo Capet este cel ce a procurat Franței democratice cel mai bun sprijin : școala publică. Ea fu proclamată în 1791, dar realizată pe deplin abia în 1882 de către Jules Ferry. Acest ministru al celei de-a treia Republici a pus în aplicare planul domnului de Autun, fără ca cineva să pomenească numele adevăratului autor.

O asemenea ispravă nu putea să-1 împace cu familia și cu lumea lui. Cei doi unchi, contele de Perigord și arhiepiscopul, erau indignați de purtarea lui. Unchiul arhiepiscop plecă în emigrație.

în ce o privește pe mama sa, domnul de Autun nu pronunță niciodată numele ei. Dar și ea proceda la fel : fiul acesta mai exista oare pentru ea ? Aceasta nu împiedică o foaie reacționară să publice în 1790 pretinsele tînguiri ale acestei mame, care se întreba cum de a putut să nască un asemenea „monstru". Ca să fim drepți, ea născuse doar un băiat foarte frumos, foarte inteligent, foarte deschis, foarte sociabil, căruia însă ea i-a frînt viața atunci cînd el și-a frînt piciorul. Ea resimțea, se spune, o asemenea rușine cînd ceilalți emigranți îi aruncau în obraz numele acestui fiu, încît se refugie în tovărășia cumnatului ei, arhiepiscopul, în Germania, la Wolfenbîittel. Acolo meditau împreună la perversitatea renegatului. El însă nu păstra supărare : trecuse cu buretele peste trecut și peste părinți, gîndindu-se mereu la prezent și la viitor.

Avea și la ce se gîndi : Adunarea constituantă se dizolvase la 30 septembrie 1791. Cariera lui era terminată. Printr-o ciudată dispoziție, nici unul din membrii acestei adunări nu putea să fie reales și să facă parte din noua

89 adunare,' așa-numită legislativă. Talleyrand rămăsese la data aceea doar administrator al departamentului Parisului. Luă, totuși, hotărîrea de a rămine credincios revoluției.

Despre arta de a organiza sărbători și a trage concluzii din ele

La 7 iunie 1790, episcopul de Autun avu o idee pe care o împărtăși Adunării constituante. El fixă astfel în patru fraze data strălucitei aniversări a revoluției, care pentru prima oară nu era însemnată cu sînge. Era vorba de o sărbătoare : sărbătoarea Federației. Să-l ascultăm vorbind Adunării, națiunii, posterității. îl vom asculta după aceea vorbind în culise, pentru că de teatru era vorba în realitate.

„Comitetul a ajuns la concluzia că această sărbătoare cu adevărat națională a Federației merită să fie celebrată cu cea mai mare solemnitate; că o astfel de sărbătoare, ce va redeștepta amintiri glorioase, stringind legăturile de frăție dintre toți cetățenii, arătind tuturor patriotismul ce-i însuflețește pe francezi, va izbuti să convingă pe dușmanii revoluției, dacă mai există, cît ar fi de zadarnice sforțările lor de a o nimici".

Sărbătoarea trebuia să demonstreze unanimitatea atașamentului francezilor față de noua orînduire. Toți prietenii revoluției, precum și toți cei ce-și legaseră într-un fel soarta de ea strigară : Bravo ! Noua orînduire le părea bună unora pentru că își închipuiau că ea reprezintă ordinea. Talleyrand deveni în două zile din notorietate pariziană celebritate națională. Cînd trecea pe stradă, era aplaudat. în cluburi, de cum apărea, toți se sculau și-1 aclamau. Pentru a-și juca piesa avea nevoie de scenă, de sală și de public. Talleyrand, regizorul, organizatorul fără cusur al oricărui fel de ceremonii, își arătă de această dată toată știința. Cîmpul lui

Marte fu răscolit, săpat, i se ridică în jur un amfiteatru, în mijloc fu înălțată o piramidă de pământ cu un altar în vîrf. Parisul își descoperi talente de săpător : sute de mii de persoane mutară cu lopata și roaba adevărați munți de pământ. Patriotismul nu se mai măsura în acele ultime săptămîni ale lui iunie 1790 decît în roabe de pământ cărat. Ducesa de Luynes își comandă o delicioasă roabă de acaju, în care căra pietriș cu o infinită grație, pentru ridicarea tribunelor unde întreaga Franță, vibrînd și răsunînd de cîntece, va veni să-și sărbătorească credința în unitatea și permanența ei. Episcopului îi reveni rolul principal : acela de a oficia pe altarul înălțat patriei.

Ziua sacră începu sub nori amenințători : primul 14 iulie din istorie fu o zi de ploaie neîntreruptă. Cerul revărsa torente asupra miilor de umbrele multicolore. Cu toate acestea, totul era gata. Imensul cortegiu porni de la Bastilia încă de la șapte dimineața. Toate provinciile, toate orașele, toate satele erau prezente acolo. Frumoasa ordine a cortegiului rezistă pînă la Cours-la-Reine. Acolo ploaia deveni atît de puternică, încît rîndurile fură rupte și se ajunse la Cîmpul lui Marte într-o fărîmițare de grupări adunate la întîmplare sub umbrele și care treceau Sena pe un pod de bărci special construit pentru festivitate. în fața Școlii militare se ridica tribuna regală, complet acoperită cu catifea albastră și aurie. Vastul cerc se umplu repede cu cîteva sute de mii de oameni. Niciodată Franța sau Europa nu văzuse o

 asemenea mulțime populară ; niciodată o mulțime nu și-a păstrat elanul mai î intact sub o ploaie torențială. Entuziasmul și încrederea în viitor renăscură. Fu un moment înălțător, un extraordinar act de credință în această patrie amenințată, aflată în plină prefacere și pe care poporul voia s-o apere din tot sufletul. Demonstrația a fost uluitoare : francezii iubeau Franța.

în vîrful piramidei, ținta privirilor întregii națiuni, în fața altarului avea să ia loc episcopul de Autun ; înaintea lui Dumnezeu, a regelui și a patriei, el avea să oficieze slujba unității, a fraternității, a păcii și a egalității.

De ce să nu-1 fi ales regele pe el ? Regele șovăi, totuși, puțin... Această cinste i se cuvenea într-adevăr lui Talleyrand ; tot Parisul vedea în persoana episcopului de Autun unirea bisericii, a Constituției și a poporului. El însuși echivala cu o Federație. El reprezenta trecutul întinerit de noile idei, înnobila revoluția și revoluționa ca nimeni altul vechiul regim. în ziua aceea trebuia prăznuită sărbătoarea înțelegerii, a împăcării și tocmai în acest scop se puteau bizui pe el.

îi mulțumise lui Ludovic al XVI-lea printr-o scrisoare remisă acestuia cu tot ceremonialul de domnul de Saint-Priest, secretarul Casei regale.

Acum, vedeta acelei zile memorabile nu trebuia să-și rateze nici intrarea, nici slujba religioasă și nici ieșirea din scenă. Rolul său nu era la în- demîna oricărui șchiop. în ajun repetase partea cea mai slabă a acestui rol : slujba. Ne amintim că la Autun avusese unele dificultăți, peste care trecuse prin improvizație. De

data asta era însă vorba de ceva mai serios : de un spectacol politic. Repetiția avusese loc la 13 iulie, în ajun, în strada Lille, la domnul de Saisseval, la care cinase. Căminul *a* servit drept altar. Drept dascăl îl asistase în timpul slujbei — cine-ar crede ? — Mirabeau ! în timpul lungilor perioade de detențiune, singura lui distracție fusese să asiste la slujbe și ca atare ascultase în închisori mai multei liturghii decît celălalt la seminar. Invitații se prăpădeau de rîs în fotoliile lor.

Din cauza ploii, ceremonia *a* început tîrziu. Talleyrand se afla la post împreună cu clerul, la Școala militară. Federații nu soseau : „S-ar *putea ca indivizii ăștia să nu vină ?"* — întrebă el cu nerăbdare. în sfîrșit, fu dat semnalul. Cortegiul preoțesc, în patrafire și mantile de dantelă, înaintă spre piramida sfințită ; erau vreo cîteva sute într-o ordine impecabilă : episcopul de Autun, cu mitra pe cap și cu cîrjă, venea ultimul. Toți preoții erau înșirați pe laturile etajate ale piramidei. Jos se afla La Fayette, extrem de serios, căruia Talleyrand, trecînd pe lîngă el, îi șopti*„Vă rog nu mă faceți să rid tocmai acum".*

Cuvintele acestea îl scandalizară pe sublimul marchiz : *„Asemenea faptă n-are nevoie de comentarii",* scrie el. Talleyrand plimba asupra acestei comedii puse în scenă de el o privire mai degrabă ca a lui Stendhal decît ca a lui Joseph Prudhomme și nu credea nici în decor, nici în slujbă, nici în cîntări, nici în penajele pălăriilor, nici în flamurile și nici în răscolirea pămîntului sau a sentimentelor. Toate nu erau în sinea lui decît vînt, dar un vînt care între mîinile lui dibace va deveni încoronarea politică a unei Franțe noi. Din acest vînt se va naște Franța viitorului.

Abatele Louis, a cărui sutană nu era prinsă decît cu un singur fir, și abatele Desrenaudes erau asistenții slujbei. îl cunoaștem pe marele vicar de Autun, care nici nu văzuse vreodată Autun-ul. Pe Louis, după ce va fi

91 răspopit, îl vom mai întîlni ; el nu s-a legat de cariera lui Talleyrand, dar a înotat în aceleași ape. A fost ministru de finanțe — un ministru priceput — al lui Ludovic al XVIII-lea. Atunci nu a mai fost preot, ci baron. Totul se schimbă. Pentru moment însă, el împreună cu Desrenaudes i-au suflat cît au putut mai bine monseniorului de Autun ce avea de făcut în timpul slujbei. Acesta, după ce termină, avu o idee de actor genia^ : cu o mișcare solemnă, largă revarsă asupra regelui, asupra familiei regale, asupra armatei, a federațiilor, asupra provinciilor și a frontierelor, care s-au apropiat în mod miraculos și au încercuit piramidalul altar, asupra națiunii adunate la picioarele lui, unanimă și vibrantă sub milenara flamură a Sfîntului Denis, desfășurată în cinstea regelui și a drapelelor complet noi ale celor optzeci și trei de departamente complet noi, revarsă, ca un mare pontif de o oră, valul mărinimos și binevoitor al binecuvîntărilor lui prefăcute, dar pline de efect.

Cu frumoasa lui voce profundă atacă tedeumul, pe care trei

sute de mii de francezi îl reluară în cor, acompaniați de o orchestră de o mie două sute de instrumentiști. Glasul Franței se ridica în ziua aceea pînă la cer ; obrajii erau scăldați de lacrimile speranței. Numai domnul de Talleyrand nu era nici emoționat, nici neliniștit, nici entuziasmat. Era doar mulțumit de el și de concetățenii săi. „Cîntați și plîngeți lacrimi de bucurie, în această zi Franța este din nou închegată, sînteți uniți și astfel veți rămîne orice s-ar întîmpla — și se va întîmpla tot ce se poate mai rău —, dar veți rămîne uniți într-o eră nouă".

Izbutind în tot ceea ce avusese de făcut în ziua aceea, fericind atîta lume, el se hotărî să rezerve sfîrșitul zilei propriei lui plăceri. își scoase deci odăjdiile bisericești și se duse direct într-o casă de joc. Cîștigă în mod miraculos, goli banca de bani, ridică potul, ceru să i se tragă trăsura și plecă : *„Luasem atîta aur, incit nu-mi mai intra în buzunare, fără să mai pun la socoteală bancnotele casei de scont".* Se duse apoi la vicontesa de Laval, răsturnă tot acest val de aur în fața prietenilor încremeniți și se așezară cu toții la masă într-o atmosferă de bună dispoziție și de succes. O seară aurită. Cu acel simț extraordinar care-i inspira atît de des cuvîntul potrivit, gestul cel mai nimerit, el se hotărî deodată să se întoarcă la masa de joc. îl aștepta același noroc. Adună pentru a doua oară toți banii din bancă. îl incinta acest gen de neprevăzut. Capriciile soartei, în fața cărora ieșea provocator și nerușinat, gustînd primejdia și riscul, îi dădeau emoții mai tulburătoare și mai tainice decît cele pe care le putu simți oficiind în fața a trei sute de mii de persoane. Aceasta deoarece oamenii, fie ei regi sau chiar în număr de trei sute de mii, nu-1 impresionau de fel. Nu se lăsa tulburat nici de calitatea, nici de numărul celor din jur, în timp ce jocul era legat de acea desfătare deosebită ce ține de înfruntarea fatalității și morții.

După acest al doilea succes : *„M-am întors la doamna de Laval să-i arăt aurul și bancnotele. Eram plin de ele ; între altele, și pălăria mi-era plină. Remarcați că era intr-o zi de 14 iulie" '*. Da, noi am remarcat, dar el în *Memorii* n-a suflat o vorbă.

[1] ***Memorii*** **de Vitrolles.**

92

Cîteva. fețe ale monseniorului de Autun...

Reputația de jucător începuse să-i dăuneze. Domnia virtuții fusese inaugurată în ziua convocării Stărilor generale. Pamfletarii regaliști, ca și ,,patrioții" nu-1 menajau. Camille Desmoulins, în *Revoluțiile din Franța și din Brabant,* atacă cu violență moravurile vremii. Talleyrand este atins cu precădere de loviturile acestui Savonarola laic : *„Cum pot fi combătute jocurile de noroc, cind printre sprijinitorii lor găsim trei președinți ai Adunării naționale: Beaumelz, Le Chapelier și episcopul de Autun ? E adevărat că cei cinci sute de mii de franci pe care acesta din urmă i-a încasat alaltăieri la joc nu i-a cîștigat într-un tripou, ci la doamna de Montessori'.*

Că a jucat la doamna de Montesson (doamna d'Orleans) e foarte posibil. Juca peste tot. Numai că suma e exagerată (ar însemna 500 de milioane de franci vechi). Camille Desmoulins face ca oamenii săraci cînd vorbesc de averea bogaților. Imaginația se aprinde cînd vine vorba de cifre și adaugă zerouri...

Cu toate că rămînea de o nepăsare senină în fața insultelor, Talleyrand păru că-și dă seama de primejdia acestor atacuri. în legătură cu aceasta s-a urmărit să se facă un „mister" — unul mai mult — din această nemaiauzită indiferență față de insulte și calomnii.

înălțimea la care se situase făcea din el o ființă rară, poate, dar nu „misterioasă". Pentru a-1 înțelege, trebuia să cunoști originea acelui orgoliu. Comparîndu-1 cu alții de aceeași categorie, ne vom da și mai bine seama de aleasa lui calitate. Talleyrand auzise cu siguranță reflecția făcută de Metternich, al cărui orgoliu aristocratic era fabulos : *„In Austria, omul începe de la baron în sus".* Talleyrand ar fi fost în stare să-i răspundă — dacă ar fi căzut pradă unei astfel de slăbiciuni — că în Austria umanitatea începe prea de jos, întrucît, în cazul lui, ea pornise de la Carol cel Mare, îi cuprindea pe Capețieni și se termina cu Talleyrand, conte de Perigord. Nietzsche nu scrisese oare : *„Fiecare om superior are nevoie de o mască" ?* Cui i se putea aplica mai bine acest aforism decît lui Talleyrand ? Nu era vorba deci de nici un „mister". Totuși, cînd a fost atacat de Camille Desmoulins, el i-a răspuns, dîndu-i dreptate celui ce-1 învinuia ! De ce să se fi simțit jignit că acest biet Camille se înșelase asupra cifrei cîștigului ? îl readuse la realitate, arătîndu-i că nu cîștigase decît 30 000 de livre (25 de milioane de franci vechi). Ba mai mult, îi dădu și adresele tripourilor unde juca, fără să-și ia angajamentul că nu le va mai frecventa : „Restabilesc *astfel adevărul faptelor* — scrie el într-un ziar *(Chronique de Paris,* 8 februarie 1791) — *fără a intenționa să le justific".* în continuare își mărturisește deschis propriile-! slăbiciuni, căci cum poți să fii perfect ? Cea mai bună dovadă de sinceritate nu este oare recunoașterea publică ? *„Mă condamn singur și-mi fac o datorie din a o mărturisi, căci, de cind a fost înscăunată domnia adevărului..., cel mai cinstit mijloc de a-ți* îndrepta *greșelile este de* a avea *curajul să ți le recunoști".*

Ai de ce rîde ! Greșeala, fiind public mărturisită, era ca și îndreptată, împărtășea deci din plin principiul „virtuții" din *Confesiunile* lui Jean- Jacques. Ascunsese el oare vreodată faptul că joacă și că are amante ? Totul la lumina zilei, totul mărturisit în presă ! Iată-1 deci ireproșabil, fără umbra vreunei păreri de rău.

93

Dar de ce această sfruntată perfidie ? Pentru că fusese propus să ocupe tronul arhiepiscopal al Parisului și nu voia cu nici un chip să-1 primească. El nu urmărea decît să scape de episcopie și de sutană și nu era tocmai atunci momentul să i se propună o avansare într-o carieră pe care o detesta. Biserica se ducea la fund, el o știa mai bine ca oricine, și în asemenea împrejurări i se

oferea lui postul de cîrmaci al ei ! Pentru a descuraja această bunăvoință, își mărturisea viciile. Și, pentru a le face cît mai de neiertat și a se arăta cît mai nepotrivit în postul ce i se propunea, le publica chiar el în presă.

I-ar fi plăcut însă un portofoliu ministerial. Finanțele erau atît de ruinate, încît Necker, la care regele făcuse apel, nu mai știa cui să le propună. Pentru a ajunge la tată, Talleyrand a început prin a asedia fiica : Germaine de Stael. îi făcu o curte atît de insistentă, atît de puțin discretă, încît tot Parisul îi urmărea rapidele progrese și succesul. Aceasta a fost perioada cînd biata Adelaide, suferind de gelozie, s-a consolat cu lordul Wycombe. Totuși, Germaine de Stael nu era genul de femeie căutat pînă atunci de Talleyrand. Fizicește se prezenta ca o tînără mare și puternică, bine legată, asemenea unui docher, cu un decolteu lăsînd să se vadă imensități de carne și mușchi, cu un gît puternic, umeri lăți, brațe de atlet, pielea negricioasă, trăsături greoaie și sprîncene groase. Ca multe din aceste femei colos, ea se împopoțona cu felurite zorzoane și fleacuri de prisos, avea un gust ciudat, își înfășură capul cu turbane răsucite, din care se strecurau afară lațe de păr negru și lucios. Da, trebuie să recunoaștem că faimoasa Germaine era foarte, foarte puțin îngrijită. Avea însă niște ochi negri adinei, minunați, focoși, trădînd o inteligență rară, scăpărătoare, înflăcărată, neobosită și un suflet plin de generozitate și de cea mai delicată și duioasă simțire. Ea îi deveni amantă și-i rămase o neasemuită prietenă în timpul anilor întunecați. Pentru a obține portofoliul, el trecu cu vederea tot ceea ce nu-1 plăcea, lipsa de suplețe un pic livrescă a lui Germaine, excesele ei de vorbărie, elanurile ei înfrigurate. Calculul era evident : pe vremea lui Calonne^ Necker ar fi fost cea mai proastă alegere pe care regele ar fi putut-o face. Acum însă, cînd Necker rămăsese singur stăpîn peste ruinele vechiului regim, Talleyrand socotea că era bine să se agațe de el și, în acest scop, să se țină de fustele fiicei lui. Necker ascultă elogiile făcute domnului de Autun din diferite țări și refuză. în corespondența cu regele Suediei scria că Talleyrand era *„un om de spirit, competent în afaceri, dar căruia îi dăunează ambiția sa"* (mai exact, poate disprețul arătat altădată domnului Necker).

Deși Maria Antoaneta nu-1 putea suferi pe Talleyrand, în situația ei desperată ea ar fi făcut cu plăcere apel la el. I-o mărturisește medicului său, Vicq d'Azyr, pentru ca acesta să facă unele sondaje discrete. Recomandarea reginei ajunse însă de notorietate publică, ceea ce fu de ajuns pentru ca Adunarea să-i refuze lui Talleyrand portofoliul.

Astfel, în timp ce un atac îi fusese de folos, un elogiu i-a făcut un prost serviciu. Așa e viața. Propriile-i finanțe erau mai înfloritoare decît cele ale statului, dar nu aveau baze mai sănătoase. Domnul de Autun era dator vîndut. Avea însă numeroase surse de venituri. Funcțiile lui în comi-

tetul Adunării făceau să fie căutat de agenții străini, care-i cunoșteau slăbiciunile. Numai de la ambasadorul Spaniei primise 100 000 de dolari ca să reînnoiască tratatul de alianță al acesteia cu Franța. Suma reprezenta echivalentul a 500 000 de livre și de astă dată nu erau doar cifre născocite de un pamfletar. Această enormă avere adăugată la o sumă egală încasată în timpul confiscării bunurilor bisericești dădea un total de un miliard de franci vechi în numai doi ani. Dar miliardul dispăruse tot așa cum venise, în 1791, Talleyrand împrumută bijuteriile doamnei de Flahaut pe care le depuse în gaj pentru 92 000 de livre, ca să scape de unele datorii. Unde se ducea atîta bănet ? Cea mai mare parte se irosea la joc. Lumea vorbea de cîștigurile lui uluitoare. Cîteodată ! Dar pierderile aproape zilnice, care se ridicau uneori la zeci de milioane ?... în fiecare noapte se ruina fără măcar să clipească. Nepăsarea aceasta, trufașa lui indiferență făceau parte din viața sa princiară.

Ca să reziști unei asemenea goane, trebuia să alimentezi neîncetat flacăra care o întreținea. Cînd, sub Restaurație, îi mărturisea lui Vitrolles : *„Știți, niciodată nu e bine să ajungi un sărăntoc. Eu am fost întotdeauna bogat",* se pare că se înșela, căci îl vom regăsi în unele momente complet sărăcit și în pragul sinuciderii. Dar cu sau fără bani, el a trăit întotdeauna ca un bogătaș. Cînd n-avea bani, își păstra — cel puțin în aparență — aceeași siguranță de sine, nepăsare și strălucire.

Iată portretul lui găsit în *Galerie des etats generaux :* este reprezentat acolo sub denumirea evocatoare de *„Amabilul". „Amabilul este înzestrat cu acele maniere încîntătoare care înfrumusețează pînă și virtutea. Primul instrument al succeselor sale este marea sa inteligență; judecind oamenii cu indulgență, evenimentele cu sînge rece, dă dovadă de acea moderație caracteristică unui înțelept. -"Amabilul»- nu vrea să ridice într-o singură zi edificiul unei mari reputații* (trăsătura aceasta e foarte bine prinsă. Talleyrand nu se grăbește niciodată, nici chiar cînd are de ocupat un post; e ambițios, dar cu răbdare). *Va obține însă orice pentru că va ști să folosească toate prilejurile oferite în mare număr celor ce nu forțează norocul" *.*

Portretul nu e făcut de un naiv. îi aparține lui Chaderlos de Laclos. El încheia spunînd că *„blîndețea caracterului, frumusețea chipului, farmecul și amabilitatea" l-au făcut să-și merite porecla.* Dar iată un portret al lui, apărut în aceeași epocă, în 1790, sub titlul *„Portretul unui aristocrat". De* astă dată nu i se găsește episcopului de Autun nici o calitate, nici măcar aceea a inteligenței :

Bogat nu în talent, în spirit, ci-n trufie
La bursă, sub Calonne, prin speculă,
hoție A învățat să scoată dintr-un
galben zece. Pătruns de aroganță și
dispreț, Pontiful din Autun cu sînge
rece Sfidează lumea și ostilele săgeți.

A îndemnat la furt, a cultivat sperjurul,
A semănat discordie, vorbind de pace,

> Citat de Lacour-Gayet.

Nu va crea nimic, spun cei din juru-i, Nici chiar discursurile lui. nu el le tace.

(Această ultimă imputare va fi repetată și de Chateaubriand, care-1 învinuia pe Talleyrand că n-avea condei și era prea leneș pentru a încerca să scrie. îi răspundem deocamdată, așteptînd alte ocazii mai bune, că știa cel puțin să vorbească, mînuind limba lui Voltaire.)

Dar alții scriu ce-i inspirat de el
Și-i recunoaștem spiritul mișel. [1]

Villemarest, secretarul concediat, care, în 1834, a scris despre el o carte severă, *Domnul de Talleyrand,* se răzbună — și încă zdravăn —, căci calomniile lui vor servi și altora pentru a face portretul „demonului". El povestește că, în 1790, cei de la Tuileries (adică Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta) i-au făcut lui Talleyrand niște „avansuri". Se înțelege că aceste „avansuri" reprezentau o sumă enormă. S-ar putea crede că, după cum vor unii să insinueze, el s-ar fi repezit asupra prăzii, ca apoi să-și trădeze creditorii. Calomnia este însă și mai veninoasă : Talleyrand i-ar fi tratat de sus pe cei de la curte, refuzînd suma și dind acest răspuns (să fim foarte atenți la idee, la stil și la ton) : *„Voi găsi în casele de bani ale opiniei publice mult mai mult decît suma oferită. Banii ciștigați de la curte nu pot fi de acum încolo decît o sursă de ruină; întrucît vreau să mă îmbogățesc, trebuie să-mi caut un sprijin mai solid".*

Grosolănia, vulgaritatea răspunsului nu-i puteau aparține lui Talleyrand, în ceea ce privește traficurile lui de bani, există probe care dovedesc lăcomia, dar nu și mojicia lui. Nu era cu desăvîrșire neadevărat faptul că Talleyrand ar fi încercat să se apropie de curte. Există o dovadă : în noaptea de 16 iulie 1789 l-a întîlnit, la Marly, pe contele d'Artois. I-au trebuit nu mai puțin de două ore pentru a-1 face să priceapă pe viitorul Carol al X-lea că, după ce Bastilia fusese cucerită, la Paris autoritatea regală fusese distrusă. Ar fi putut poate să-și aleagă un interlocutor mai inteligent și mai serios. Dar exista unul de acest fel ? îl alesese pe acesta pentru că erau prieteni, pentru că era „amabil". Pînă în cele din urmă izbuti să-1 convingă pe prinț că trebuia să-l informeze pe rege de gravitatea situației. Era un veșnic dialog între surzi : „E o *răscoală". — „Nu, Sire, e o revoluție".* La o nouă întîl- nire, contele d'Artois povesti rezultatul convorbirii nu regele. Regele nu va întreprinde nimic, în primul rînd, fiindcă nu trebuia să curgă un strop de sînge francez. înțelegînd, în cele din urmă, situația, contele d'Artois trase și concluzia cuvenită „în ce *mă*

privește — îi spuse el lui Talleyrand —, *hotărirea mea e luată : plec mîine, părăsesc Franța".*

Talleyrand a tras, la rîndul lui, învățătura cuvenită din purtarea prințului : *„Atunci, monseniore, nu ne mai rămîne fiecăruia decît să ne gîndirn la propriile noastre interese, întrucît prinții și regele le părăsesc pe ale lor și pe cele ale monarhiei".* Răspunsul contelui d'Artois fu copleșitor: „Intr-adevăr, *este ceea ce vă sfătuiesc să faceți. Orice s-ar întîmpla, eu nu vă pot condamna și bizuiți-vă întotdeauna pe prietenia mea",*

* Citat de Lacour-Gayet.

96

încercări diplomatice: Anglia nu poate fi < cucerită tot atît de repede ca dioceza Autun

Oricare ar fi fost eventualele neplăceri și chiar primejdii, pe care le prevedea mai bine decît toți ceilalți, el era convins că 1789 deschisese Franței calea viitorului.

O spune și în *Memorii,* iar această mărturisire, făcută în timpul Restaurației, nu este lipsită de merit. Totuși, justificîndu-și atitudinea din 1791, el inițiia, nu fără șiretenie, justificarea cotiturilor spectaculoase care în continuare au pus pecetea pe cariera sa. Iată ce scria : *„M-am gîndit îndelung fi m-am oprit la ideea de a servi Franța ca atare, în orice situație s-ar afla ea (a se* citi : sub orice regim ar ajunge). *Întotdeauna se va găsi ceva bun de făcut".* Această maximă a rămas într-adevăr întotdeauna valabilă pentru el, căci un regim nu este decît o „situație", cum spune el, în timp ce Franța e veșnică. Ea trebuie servită, slujind regimul care o servește cel mai bine și numai atîta vreme cît acesta este în stare s-o facă. în 1791, Franța nu se afla la Coblenz, ci la Paris. Trebuia deci slujită la Paris, în pofida a tot ce era necorespunzător în *„situația"* de atunci. Pe de altă parte, patriotismul lui fusese alarmat de faptul că la Paris exista o bandă de turbați care voiau război nu pentru că țara ar fi fost amenințată, ci pentru că revoluția era primejduită dinăuntru. Lui Talleyrand, războiul i se părea o nebunie în starea de dezorganizare în care se găsea țara. Situația economică era jalnică, iar avalanșa de reforme dezorientase masele populare cu mult mai mult decît izbutise să le entuziasmeze. Practic, noul regim se dovedea a fi mai dăunător decît cel vechi.

In fața lipsei de adeziune a maselor, demagogii găsiseră un nou mijloc de a-i reuni pe toți francezii, ca în 1789 : invazia străină. Dacă o armată străină ar năvăli peste frontiere, atunci națiunea s-ar ridica alături de guvern în apărarea Franței. Pentru demagogi, războiul însemna puteri excepționale, o soluție universală. Brissot spunea într-o cuvîntare celebră, rămasă nepublicată : *„Războiul este acum o binefacere națională, iar singura catastrofă de care trebuie să ne temem este aceea de a nu avea război".* Atît el, cît și girondinii avură parte de războiul dorit.

In ceea ce privește puterea regală, să-i lăsăm lui Talleyrand grija de **a** ne spune ce reprezenta ea : *„Regalitatea, așa cum ieșise din Adunarea constituantă, nu mai era decît o umbră, și o umbră care se mistuia din ce în ce mai mult" (Memorii).*

El însuși nu mai era decît o umbră a acelei vechi Adunări, dar, cum amicul Narbonne era ministru de război în noul guvern și omul cel mai influent din tot cabinetul, personajul nostru mai avea, după cum se vede, legături utile. Sub presiunea turbaților, Narbonne încercă, fără crea mult entuziasm, putem avea încredere în el, un simulacru de război cu... electorul din Trier ! Luase toate măsurile ca această expediție să nu fie numită „război" decît pentru propaganda internă, iar în ochii puterilor străine, caricatura să apară doar ca un schimb de focuri.

Cu toate acestea, s-au luat, în mod inteligent, unele măsuri de pre**cauție. Astfel,** Valdec de Lessart, ministrul de externe, îl alese pe Tajley-

rand pentru o misiune la Londra, cu scopul de **a** sonda guvernul englez asupra intențiilor lui în cazul izbucnirii unui război pe continent.

încă din 1789 avusese loc în Franța o năvală de spioni din toată Europa, în scopul de a profita de pe urma descompunerii vechiului regim *. Informațiile le deținem din corespondența lui W. A. Miles, un agent foarte activ al lui Pitt la Paris. Miles se împrietenise cu un ziarist destul de obscur, Lebrun, pe care-1 vom reîntîlni mai tîrziu (prin ce minune ?) ministru de externe. Miles fusese însărcinat șă ia contact cu Mirabeau pentru a distruge alianța franco-spaniolă. Aflăm că Lebrun și Mirabeau fuseseră cumpărați de Pitt. Informația este confirmată și de un spion rus, un baron baltic, domnul de Simolin. Aflăm, de asemenea, că Talleyrand fusese cumpărat de Spania. O coincidență : la cîteva zile după scrisoarea lui Simolin semnalînd că Talleyrand sucombase în fața aurului de la Madrid, același Talleyrand obține din partea Adunării votarea armării a 27 de vase de linie pentru întărirea flotei spaniole.

Miles acționa asupra lui Mirabeau, care era favorabil Angliei ; Simolin făcea totul să i se împotrivească, deoarece Rusia și Anglia nu erau de acord în ceea ce privește politica față de Turcia, susținută de Pitt și subminată **de** ruși. Visul lui Simolin era să-1 cucerească **pe** Mirabeau, dînd astfel **o** extraordinară lovitură influenței engleze asupra guvernului „francez". **în** toată această urzeală de legături întrezărim un personaj ciudat de seducător, descris cu admirație și pomenit sub numele de „prietenul lui *Mirabeau". în* curînd vom afla că „prietenul" ar fi fost gata să i se devoteze Ecaterinei. într-o depeșă către suverană, la 21 martie 1791, Simolin anunță că *„dispune de acel prieten"* și că acesta *„dirijează în toate privințele spiritul lui Mirabeau".* Era vorba de Talleyrand ! El izbutește într-adevăr să-1 îndepărteze pe Mirabeau de Londra și să-1 determine să susțină Rusia împotriva Turciei și a

Angliei. Mirabeau, bine instruit de „prieten", declară la tribună că, dacă Anglia va trimite o escadră în Marea Baltică, Franța va reacționa. Asistăm la o răsturnare spectaculoasă. Cît trebuie să fi costat ea ?

Pe spatele scrisorii lui Simolin, țarina însemnase cu mîna ei răspunsul privitor la Mirabeau, care, după cum știm, căzuse bolnav. *„Dați dovadă de generozitate daci încă n-a murit".* Dar el murise. „Prietenul" rămase însă. Simolin îi dă neîntîrziat numele : *„Mirabeau a fost înlocuit în comitetul diplomatic de monseniorul episcop de Autun".* Vom observa că tocmai în acest moment cariera eroului nostru face o cotitură : de la finanțe alunecă spre diplomație. în realitate, tot de bani era vorba.

în chestiunea turcă, Talleyrand a susținut Rusia pentru că Anglia **și** Prusia îl atîțau pe sultan și acesta făcea tot felul de greutăți în Mediterana orientală. Franța dorea însă pace în această zonă. Printr-o fericită coincidență, Rusia voia și ea același lucru, astfel că domnul de Autun a primit **o** recompensă ca să facă chiar ceea ce intenționa să obțină.

Colaborarea ruso-talleyrandeză n-a mai continuat. în duelul dintre Simolin și Miles, Miles fu cel învingător, deoarece încă din 1792 Franța ajunsese într-o asemenea situație, încît marina ei, devenind inofensivă, nu mai putea amenința Anglia în Orient. Era tocmai unul din motivele secrete ale călătoriei lui Talleyrand la Londra : trebuia să-i convingă pe englezi că

I **Bernard Fay. Politique *étrangère franfaise sous la* Revolution (Archives Russes). Illustration, 1939.**

Franța nu nutrea nici un fel de ambiții în Orient (avea altele în altă parte...) și că, în acest caz, guvernul Maiestății-Sale britanice trebuia, la rîndul lui, să-i dea asigurări și să pună o surdină acțiunilor sale în Turcia.

De ce fusese ales tocmai el pentru această ciudată misiune ? Pentru că erau cunoscute calitățile lui de negociator și pentru că de multă vreme susținuse ideea unei apropieri de Anglia. Nu declarase el oare în ședința Adunării din 28 ianuarie 1791 că trebuiau *„puse de pe acum, bazele puternice ale unei veșnice frății între Franța și Anglia" ?*

El n-a primit, totuși, o misiune oficială. Nu era ambasador. Călătorea ca particular. în calitate de agent neoficial va fi primit de rege și miniștri și va vorbi despre treburile statului. Era o situație echivocă, considerată că i se potrivea ca o mănușă. Dar, din nefericire, mănușa fusese prost croită.

Chiar la sosire avusese o surpriză neplăcută : știa că nu era ministru, dar află că nu era nici cel puțin un străin care să se bucure de stimă, fiindcă englezii nu vedeau în el decît proasta lui reputație. înainte chiar ca el să fi luat vreun contact cu cineva, ziarele se și grăbiseră să publice vestea că primul ministru William Pitt l-a primit pe Talleyrand și i-a respins orice propuneri. Aceasta însemna torpilarea misiunii înainte ca ea să fi început.

Altă neplăcere : nu plecase singur, ci însoțit de Biron. Ce om

cumsecade și acest Biron ! Fusese însărcinat să cumpere 4 000 de cai pentru armata revoluționară. Cine ar fi crezut că ducele de Lauzun va face vreodată pe samsarul revoluției ! Se achită de misiune într-un fel cu totul curios. Unul dintre negustorii de cai începu să strige : „Hoțul !“ Biron fu arestat pentru că uitase să plătească. Niște prieteni plătiră pentru el, dar misiunea franceză nu ieși prea strălucită din afacerea asta. Talleyrand umbla șchiopătînd din minister în minister să prezinte scrisoarea lui Lessart. Lordul Grenville, ministrul de externe, îl primi la 12 ianuarie 1792. Scrisoarea îl elogia pe prezentator și voia să convingă guvernul englez de dorința Franței „de *a menține și întări buna înțelegere existentă între cele două regate".*

Ceea ce se aștepta mai ales de la Talleyrand era să obțină asigurarea că Anglia va rămîne neutră în cazul unui conflict între Franța și alte țări din Europa. Opinia publică engleză era foarte pornită împotriva revoluției. Erhi- granții zugrăviseră un tablou sinistru al situației și tot lor le datora Talleyrand supărătoarea reclamă din jurul numelui și al aventurilor lui.

Talleyrand îl întîlni din nou pe lordul Grenville, se strădui din răsputeri să-1 convingă de faptul că perioada proastă trecuse și că Franța va cunoaște binefacerile reformelor și ale păcii sociale. îi repetă ceea ce noi știm și era și adevărat : *„Am susținut întotdeauna că Anglia este aliatul nostru natural".*

Era foarte optimist în privința succesului misiunii sale. Avea însă nevoie de foarte multă bunăvoință ca să fie mulțumit, pentru că, de fapt, întîlnise peste tot numai refuzuri. Regele nu-i acordase nici o atenție. Cînd numele lui a fost rostit în fața reginei, ea îi întoarse spatele. La 20 ianuarie 1792 îl întîlnise pe William Pitt și nu schimbaseră decît cîteva cuvinte reci de politeță. Pitt îi spuse că misiunea lui n-avea un caracter oficial și că deci nu va putea avea nici un fel de rezultate. Mai făcu și o ușoară aluzie la șederea lui Ia Reims. Talleyrand trebuie să fi făcut atunci unele reflecții despre lipsa de memorie a tinerilor englezi care, după ce călătoresc, devin miniștri... Dar lucrul nu-1 afectă deloc. înțelegea foarte bine asemenea comportări, care semănau cu ale lui în situații asemănătoare. Personajul nostru

II bănui, totuși, pe Pitt că era informat de tranzacțiile lui secrete cu Simoliri referitoare la Turcia, precum și de cele încheiate cu Spania privind armarea vasdlor spaniole împotriva Angliei. Era destul de probabil să fie așa : Miles era agentul lui Pitt la Paris și Miles știa tot. Pitt îl trata deci pe Talleyrand în consecință.

în sfîrșit, trebuie să spunem că i-a fost defavorabilă impresia derutantă pe care a produs-o asupra englezilor. E neîndoielnic că, știindu-se observat și judecat cu severitate, el și-a exagerat rezerva și răceala obișnuită. Un genevez cu care se întîlnea la Londra și-i urmărea demersurile, Etienne Dumont, notează : „Era *distant și reținut. Englezii, care nu au decît unele rețineri generale în privința francezilor nu găseau la el nici vioiciunea, nici familiaritatea, nici indiscreția* și *nici veselia specifică naționalității*

sale. O atitudine sentențioasă, o politețe rece, un aer veșnic scrutător, constituiau în jurul lui o baricadă ce-l împiedica în rolul lui de diplomat".

Dar eșecul diplomatic, care fusese dublat și de un eșec pe plan monden, nu l-au determinat pe Talleyrand să renunțe la o alianță cu Anglia, întrucît obișnuia să lase timpul să lucreze pentru el, a așteptat patruzeci de ani pentru a realiza, abia în 1833, ceea ce nu izbutise în prima lui misiune. Nici ideile și nici comportarea sa nu se schimbaseră. Englezii fură însă cel care, între timp, își modificaseră punctul de vedere.

Reveni la Paris Ta 10 mai 1792. în lipsa lui, Adunarea legislativă lucrase : îi înlocuise pe toți miniștrii. Narbonne fusese îndepărtat, iar Lessart era amenințat cu arestarea. Dumouriez își făcea simțită prezența. îl determină pe Ludovic al XVI-lea să semneze o declarație de război împotriva regelui Boemiei și Ungariei. Jocul începea să devină periculos : neutralitatea engleză era acum mai necesară ca oricînd, și Talleyrand fu rugat să plece din nou la Londra și să obțină cu orice preț din partea Angliei un angajament că va rămîne neutră.

Ar fi fost prea simplu dacă în acest scop ar fi fost făcut ministru al Franței la Londra. Lucrăturile birocratice aveau prioritate și asupra războiului ce fusese declarat. S-a hotărît deci să fie numit, drept fațadă, un alt ministru al Franței la Londra, în spatele căruia Talleyrand să poată opera ! Fu ales sau, mai bine zis, Talleyrand și-a ales singur pe cel ce trebuia să-i fie șef, dar a cărui activitate avea s-o conducă, în realitate, el. Alese deci pe un tînăr, Chauvelin, care împărtășea vederile lui politice și urma acum să repete lecțiile învățate pe dinafară, să semneze fără să discute rapoartele și depeșele ce-i vor fi dictate : *„Era destul de tînăr* — scrie episcopul — ca să *nu se supere că erau făcute de altcineva".* L-a mai luat cu el ca secretar de legație pe Reinhard, cu care ne vom mai întîlni. Bineînțeles că la Foreign Office nimeni nu se lăsă înșelat cu privire la falsele funcții ale lui Chauvelin și la cele adevărate ale lui Talleyrand. Ca să nu se prezinte, ca prima dată, cu mina goală, Talleyrand s-a înarmat cu o scrisoare a lui Ludovic al XVI-lea, pe care el o dictase, un secretar o scrisese, iar regele o semnase, în ea se putea citi : *„Mi se pare că văd în fiecare zi mistuindu-se resturile acelei rivalități care ne-a pricinuit atîta rău... Consider alianța drept necesară stabilității constituției țărilor noastre și menținerii păcii lor interne : aș mai adăuga că împreună ar trebui să impunem pacea în Europa"* (G. Pallain. *Corespondență diplomatică).*

100

Alianța ! în momentul cînd fusese prezentat proiectul respectiv, el nu putea izbuti. A doua misiune cădea tot atît de prost ca și prima. Exista, totuși, o scrisoare a regelui. Chauvelin hotărî să se ocupe personal de ea, ca să salve»? prestigiul titlului purtat. Bucătăria diplomatică era însă atît de prost făcută, încît ziarele franceze publicaseră scrisoarea înainte chiar ca Chauvelin

să fi ajuns la Londra. Cabinetul englez fusese informat de această incorectitudine. De aceea, atunci cînd Chauvelin își prezentă scrisoarea, ea fu primită cu considerația acordată unei tăieturi de ziar.

Talleyrand sosi ulterior. Fără nici o grabă. Primise de la Roma, înaintea plecării, o nouă amenințare cu excomunicarea. îi dădu însă tot atît de puțină atenție ca și celei dintîi. El se considera de multă vreme excomunicat, și încă din proprie inițiativă. Mai tîrziu a primit și scrisoarea pastorală de excomunicare, pronunțată de astă dată de-a binelea.

El mai primi însă și o altă amenințare, cu siguranță mai primejdioasă decft săgețile de hîrtie ale Sfîntului Scaun. Un deputat al Pirineilor Orientali, Ribes, procedase de la tribună la o mare *„demascare a ducelui d'Orleans* și *a complicilor săi".* Talleyrand figura în primele rînduri ale complicilor. Ribes aducea ca dovadă cele două călătorii ale ex-monseniorului de Autun la Londra, 'unde acesta avusese îndelungate întrevederi cu ducele d'Orlăans. Aflăm de aceste întîlniri abia din acest discurs. El mai arăta că Talleyrand, profl- tînd de o aprobare, continua să încaseze veniturile episcopiei sale, adică 72 000 de livre anual. Adunarea a respins ceea ce Talleyrand numea cu dispreț *„aceste searbede și nesăbuite calomnii".* Dar trebuia să fie atent ! Iacobinii deveniseră mai abili și în curînd vor fi de o iscusință atît de primejdioasă, încît Talleyrand, în pofida calmului său obișnuit, va trebui să le acorde o oarecare atenție.

El constată din primele sale contacte la Londra că misiunea franceză nu avea o sarcină ușoară : era chiar ceva mai desconsiderată decît prima. Armatele franceze invadaseră Țările de Jos, fapt extrem de neplăcut pentru Anglia. E adevărat că ele fuseseră învinse acolo, ceea ce-i mai liniștea pe englezi, dar nu era de natură să le atragă stima : *„De la sosirea acestor știri, situația noastră a devenit penibilă",* îi scria Talleyrand lui Dumouriez. Dar dorința de pace a Angliei era atît de mare și atît de mari priceperea și perseverența lui Talleyrand, încît el obținu totuși, la 25 mai 1792, declarația de neutralitate a Angliei ! Aceasta nu era încă o alianță. Dar cine ar fi semnat o alianță cu guvernul existent atunci la Paris ? Era cel mult o jumătate de succes. Dumouriez îl felicită pe șeful misiunii, Chauvelin, ca și pe „scumpii săi colaboratori". Toată lumea știa că autorul „succesului" fusese Talleyrand. Din păcate, ultimele rămășițe ale influenței lui dispărură atunci cînd la Londra fură cunoscute evenimentele din 20 iunie 1792. Populația năvălise Ia Tuileries, familia regală fusese insultată, amenințată, n-a scăpat de moarte decît prin- tr-o minune, gărzile fiind masacrate. Regele s-a salvat, dar fusese umilit și iremediabil învins. Efectul masacrului a fost catastrofal Ia Londra. Pe Ia sfîrșrtul lui iunie, Talleyrand, însoțit de alți membri ai misiunii, se plimba prin parcul Ranelagh. Auziră șoptindu-se în jurul lor : *„Iată ambasada franceză".* Dar să-i dăm cuvîntul lui Dumont : *„Priviri curioase și neprietenești se îndreptară pe dată spre grupul nostru, căci eram opt sau zece,* și *îndată am avut certitudinea că nu ne va lipsi spațiul ca să ne*

facem plimbarea; la apropierea noastră, fiecare trecător se îndepărta spre stingă sau spre dreapta,

101 *ca ți cum s-ar fi temut să nu fie contaminat de aerul pe care-l respiram** (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand văzu în acest incident un avertisment. Trebuia schimbată calea folosită.

începutul unei cotituri în jurul unui pașaport

La 5 iulie 1792, el se întoarce la Paris. Bineînțeles că Dumouriez nu mai era ministru. Un oarecare Chambonas ținea acum hățurile. Talleyrand își reocupă locul în Comitet, unde la 6 iulie votă suspendarea lui Petion, care se distinsese în timpul masacrelor de la 20 iunie, lucru care părea incompatibil cu funcția de primar al Parisului. Adunarea socoti, dimpotrivă, că primarul Parisului avea tot dreptul să organizeze masacre la Tuileries. Iată deci o situație proastă pentru Comitet. Talleyrand se desolidariza de revoluția pe cate o pregătise atît de bine. La 14 iulie, membrii Comitetului, și cu deosebire domnul de Autun, primiră, din balconul în care se aflau regele și regina, semne de încurajare. Faptul dezlănțui furia populației, care-i înjură și îi amenință cu moartea. Ca urmare, Talleyrand, urmat de întregul Comitet, își dădu demisia. între răsculați și rege nu mai exista nimeni.

Talleyrand continua să-și ducă în surdină viața lui mondenă, însă frumoasele saloane rămîneau închise. Parisul era cuprins de friguri. Manifestul lui Brunswick, de o primejdioasă stîngăcie, îi transformă în belicoși chiar și pe cei mai moderați. S-ar fi spus că fusese dictat de iacobini : provocarea aceasta le satisfăcea toate aspirațiile. Războiul devenea astfel o problemă națională : trebuia răzbunată insulta și ridicată mănușa prusienilor. Se propunea scoaterea regelui djn Paris și păstrarea lui ca ostatic. în timp ce mii de oartori vorbeau ca să se amețească, să-și dea aere și să-și înăbușe frica, Talleyrand tăcea. în momentele acelea, situația era atît de confuză, încît el nu mai avea nici o idee. *„M-am lăsat în voia evenimentelor și, cu condiția de a rămîne francez, eram de acord cu orice. Revoluția făgăduia o nouă soartă națiunii, o urmam în mersul ei și-i împărtășeam perspectivele"*. Nu era decît pe jumătate adevărat, căci el rămăsese atunci pe loc, dar hotărîrea de a părăsi Franța fusese deja luată. Revoluția în ipostaza ei violentă nu-i mai convenea. Totuși, nefiind omul rupturilor brutale, el își pregăti pe îndelete cotitura. Știa că societatea va face un salt în prăpastie și că apoi se vor ivi vremuri noi, că atunci va fi nevoie de cineva care să tragă foloase din cele rămase de pe urma dezastrului. înțeleptul se păstra pentru acele zile.

La 8 august 1792, el asculta, în calitate de jurat, pledoariile unui tribunal Cineva îi strecură un bilet din partea lui Roederer, care-l anunța că palatul Tuileries era din nou amenințat și că

regele nu mai era în siguranță. Drept răspuns, el spuse : „O *să vedem".* După două zile, la 10 august, el asistă, intr-adevăr, la un nou jaf și un nou masacru.

Cu acea judecată care știa să pună toate la punct, el scria : „Ziua *de 10 august ne-a obligat să ne schimbăm poziția, a salvat, poate, independența și libertatea franceză, a îndepărtat și a pedepsit cel puțin pe trădători, dar în schimb ne-a paralizat* („ne" se referea la oamenii din '89, la cei ai Declarației drepturilor omului și ai Raportului asupra învățămîntului public). Din

 acest moment nu mal e cu putință si răspunzi de evenimente și *va trebui să acționăm pe baze noi"* (citat de A. Sorel în *Europa și Revoluția franceză).*

Căutarea meritelor zilei de 10 august constituie din partea lui o dovadă de bunăvoință. Totuși, sfîrșitul comentariului era destul de evaziv. Cine sînt acei *„trădători îndepărtați și pedepsiți ?"* Dar acele „baze *noi" ?* Totul era destul de abstract... Dar să-1 vedem acționînd în săptămînile următoare.

îl vedem redactînd un memoriu adresat guvernelor străine pentru a le informa (în felul lui) despre evenimentele de la 10 august. Pentru a justifica răscoala, trebuia copleșit de acuzații regele. Folosi în acest scop limbajul cel mai mieros de care era în stare un doctor în teologie, atît de recent excomunicat, încît mai păstra stilul bisericesc... *„Noua constituție, care-i rezerva regelui un loc atît de frumos* (dar tot el afirmase că regelui nu-i mai rămăsese decît o umbră a puterii), *era subminată pe ascuns de acesta. Aurul corupției era irosit de el cu cea mai scandaloasă risipă* (dar cel 100 000 de dolari primiți de la ambasadorul Spaniei ?) pentru *a încerca să stingă sau să slăbească patriotismul înflăcărat care i se împotrivea...".* Mal adăugă că regele nu voia să asculte nici un fel de critici. Și iată cum înfățișa insurecția : *„Poporul din Paris, împreună cu vitejii federați din întregul regat, s-a îndreptat înarmat spre palat".* Adunarea luase în primire puterile încredințate unui rege nedemn ! în cele din urmă încheie : *„In Franța nu mai există decît un singur partid".*

Oum a putut oare Talleyrand, care nu suporta violența și ilegalitatea, să facă elogiul răscoalei de la 10 august ?

Talleyrand n-avea sentimente, mai ales în politică. Judecind lucrurile la rece, regalitatea murise și nu mai avea nimeni puterea s-o tragă înapoi din prăpastie. Așa încît, copleșindu-1 sub acuzații sau lăudîndu-1 pe monarh, nu mai puteai schimba cu nimic situația. Talleyrand spera să salveze viața regelui și a reginei. Pentru aceasta era necesar ca guvernele străine să recunoască noul regim întronat la 10 august, să renunțe să impună Franței un tron susținut de armate străine. Dacă guvernele străine dădeau ascultare episcopului de Autun, războiul putea fi evitat, iar extremiștii pierdeau cel mai bun atu al lor : războiul.

Ce se putea însă întîmpla dacă, dimpotrivă, Talleyrand, ascultînd de un *„frumos îndemn",* ar fi denunțat violența, făcînd apel la lege și apărînd persoana regelui ? Capul episcopului de Autun ar fi fost plimbat pe străzi în vîrful unei țepe, pe sub

ferestrele doamnei de Flahaut. Chiar și cei din casta lui, aflați la Coblenz, ar fi ris de el, batjocorindu-1 : „Bine i-au făcut, singur și-a căutat-o“. Toate astea n-ar fi întîrziat, cum se spune, mersul istoriei. Dar ce păcat ar fi fost mai tîrziu pentru Franța să nu mai poată dispune de acel cap.

Tocmai în așteptarea zilelor mai bune scrisese el acel memoriu de o remarcabilă lipsă de sinceritate, dar de un foarte mare folos. El căuta să scape astfel și de acea fatală bănuială care începuse să dea tîrcoale capului său pudrat.

Pentru Anglia el a mai adăugat o încheiere personală : ruga guvernul britanic să primească *„expresia celei mai sincere prietenii, a încrederii și a stimei lui pentru poporul care, primul din Europa, a știut să-și cucerească și să-și păstreze neatîrnarea. Aștepta din partea națiunii engleze aceleași bune sentimente..."*

103

încă a doua zi după 10 august, Talleyrand simțea o puternică dorință de a părăsi Franța și se gindea că o a treia misiune la Londra ar pica tocmai la timp pentru a pune intre exaltații răscoalei și persoana lui acea distanță prudentă și disprețuitoare pe care o menținuse întotdeauna față de brutalitate. Plecarea aceasta devenea tot mai urgentă. La Paris, prea mulți imbecili îl mai numeau monseniorul de Autun, alții „episcopul", iar unii dintre ei „preotul". El se simțea domnul de Talleyrand. Ținea foarte mult să nu fie și să nu pară decît ceea ce era. Cu toate acestea, va mai fi nevoie să treacă mulți ani grei pentru ca să poată deveni, pur și simplu, Talleyrand. Pentru moment însă trebuia să trăiască.

Iar viața însemna Londra. înainte de a se gîndi la el, îi ajutase pe Narbonne și Beaumetz să fugă, transportîndu-i chiar el cu trăsura la frontieră. Era o ispravă destul de gravă. Bunătatea asta l-ar fi putut costa tot atît de scump ca și pe domnul de Flahaut, ghilotinat pentru că nu voise să-și compromită avocatul care i-a favorizat fuga. La 18 august, el ceru să fie trimis în misiune la Londra, pentru a continua acolo opera începută. I se răspunse că la Londra își terminase misiunea cu succes, iar cererea îi fu respinsă. El se ambiționă și ceru un pașaport cu titlu personal pe care să fie menționat că era însărcinat cu o misiune, cu toate că n-avea nici una. Era o soluție mai proastă, dar orice soluție era mai bună decît să rămină la Paris. Mai rău ar fi fost să fie obligat să plece fără pașaport. Nu voia cu nici un chip s-o rupă cu țara sa ; pleca, dar nu o părăsea, ieșea din Franța, dar nu emigra. Totul consta în acea nuanță care schimba totul. Insistă să primească pașaportul. Reaminti de serviciile aduse în trecut, de sentimentele lui patriotice și scria, vorbind despre el, la persoana a treia : *„Refuzarea acestei cereri i s-ar părea o punere sub supraveghere pe care n-a meritat-o în nici un fel“.* Din nefericire, în ochii iacobinilor, el o merita de mult. îl mirosiseră ei ca pe cineva convertit mult prea în pripă la „virtute". Dar, abil chiar cu noul personal politic, el găsise deja un sprijin considerabil, vrăjindu-1 pe Danton J Un tur de forță neconceput ! De la Danton își aștepta el deci pașaportul. îl urmărea zi și noapte. „Pașaportul, pașaportul

meu !“ — îi striga el între două uși. La 1 septembrie 1792 făcea anticameră la Ministerul Justiției împreună cu Bertrand Batere, cunoscut iacobin și deputat în Convenție, sperînd să-1 întîlnească în trecere pe Danton. La ora 11 noaptea mai aștepta încă. Iată cum îl văzuse atunci Batere : *„L-am găsit în salon pe domnul episcop, îmbrăcat în pantaloni de piele și cizme, cu o pălărie rotundă și un mic frac cu coada scurtă. Fusesem foarte legat de el în timpul celor trei ani de Adunare națională. Se apropie prietenos de mine, l-am părut probabil mirat că-l vedeam la ora aceea la Ministerul de Justiție. Se afla acolo, spuse el, pentru că trebuia să plece în dimineața următoare la Londra cu o misiune a puterii executive* și *venise să ridice documentele pe care Danton urma să i le aducă de la Consiliul executiv, aflat în ședință la ministrul Servan"* (Memoriile lui B. Batere).

Așteptă acolo pînă la ora 1 și 30 noaptea. Nu căpătă nici un pașaport. Avea să revină. Mult trebuia să-i mai placă Londra !

Nu-și primi pașaportul decît la 7 septembrie ! Zilele acelea de așteptare fură, fără îndoială, îngrozitoare pentru el, ca și pentru alții. Viața sau moartea ! O zi de întîrziere și puteai fi pierdut. Erau mulți amatori de pașapoarte pentru Londra în acel septembrie 1792. încă din prima săptămină, pașapoartele se răriseră- La 2 septembrie începură masacre în închisori...

104

Pe scurt, era timpul ca Danton să-i dea pașaportul semnat de el și contrasemnat de alti cinci miniștri. Documentul purta mențiunea : *„Lăsați-l să treacă pe Maurice Talleyrand, care merge la Londra din ordinul nostru".* Emigrase deci cu o misiune. Rămînînd în făgașul revoluției !

Călătoria spre Londra dură opt zile și fu îngrozitoare. Drumurile, hanurile, stațiile de poștă, porturile, toate erau înțesate mai ales de preoți, femei, copii.

Domnul de Autun își expediase înainte biblioteca.

A treia călătorie în Anglia, urmată de un al treilea și crunt eșec

La Londra, englezii organizară subscripții pentru emigranți. In special preoții erau bine primiți. Această grijă deosebită pentru preoții refractari îi dovedea lui Talleyrand că Anglia era ostilă revoluției ; ar fi putut să-și dea seama mai devreme. El rămînea însă în continuare credincios ideilor noi. Excesele nu împiedicau existența elementului esențial, reînnoirea revoluționară. Iar pentru că acesta exista, fiindcă el reprezenta Franța din acel moment, Franța vie, Talleyrand o accepta așa cum era și-i aducea chiar servicii. El scria de la Londra : *„Cînd ești francez, nu poți suporta gîndul că prusienii ar putea sd dicteze în țara noastră. Aristocrația engleză și franceză se străduiește să facă rău sărmanei noastre țări".* A slăbi revoluția însemna în ochii lui a ataca Franța. Noua victorie de la Valmy îl umplu de bucurie.

Drumul spre Paris le fusese închis prusienilor.

El nu rămase inactiv. Cu toate că-1 înștiințase pe lordul Grenville că n-avea nici o misiune, păstra, totuși, contactul cu ministrul de externe Le- brun. Compuse un *Memoriu asupra legăturilor actuale ale Franței cu celelalte țări ale Europei,* în care se găsesc idei admirabile ; ele nu pot fi denumite doctrină — însuși cuvîntul nu i-ar fi plăcut —, dar pot fi numite „tratat de înțelepciune politică" și chiar morală. Schițată în 1792, gîndirea lui va rămîne neschimbată pînă la capăt.

„Se știe bine acum la ce se reduc toate marile idei despre ranguri, funcții înalte, priorități... Am învățat, în sfîrșit, că adevărata funcție înaltă, singura folositoare și rațională, singura care se potrivește unor oameni liberi **și** *luminati este aceea de a fi stăpîn la tine acasă și de a nu avea ridicola pretenție de a-i stăpini pe alții".*

Să subliniem cuvintele *folositoare și rațională,* precum și caracterul practic al acestei politici a bunului simț și a dreptății. Să mai subliniem și formula : *„pentru state, ca și pentru indivizi, adevărata bogăție constă nu în a cuceri și invada domeniile altora, ci în a le valorifica cu pricepere pe ale lor proprii".*

Aceasta pentru amatorii de cuceriri, pentru toți cei ce mențin sub spada lor popoare aservite : *„Ne-am dat seama că orice mărire a teritoriului, toate uzurpările prin forță sau îndemînare... nu sînt decît jocul crud al lipsei de înțelepciune politică, un calcul greșit al puterii, al cărui efect este doar creșterea cheltuielilor și grijilor administrației și micșorarea fericirii și siguranței celor guvernați, în interesul trecător sau pentru satisfacerea mîndriei deșarte a celor ce-i guvernează".*

Toate cauzele căderii lui Napoleon sînt cuprinse în aceste fraze, ele fiind, de asemenea, cauzele căderii tuturor imperiilor bazate pe cuceriri.

Credea el oare cu adevărat în ceea ce scria ? Nu sîntem pe deplin convinși. Dar anul 1789, încoronînd secolul luminilor, dăduse naștere atîtor speranțe, încît, la urma-urmei, putea crede și el că înțelepciunea își va spune într-o zi cuvîntul. *„Domnia iluziilor în Franța s-a încheiat. Nimeni nu-i va putea suci capul la vîrsta ei matură prin toate acele considerații politice care i-au rătăcit și prelungit atîta vreme în mod jalnic copilăria"* [X]. Optimismul acesta ni se pare puțin naiv pentru un om de obicei atît de puțin naiv.

Din păcate, copilăria popoarelor este un lucru inevitabil. Ca dovadă faptul că, opt ani mai tîrziu, aceeași Franță matură se va lăsa sedusă de cel mai genial negustor de iluzii din istorie, un anume Bonaparte, al cărui prestigios propagandist va fi însuși Talleyrand. La momentul oportun ne vom reaminti de cuvintele : „Domnia *iluziilor s-a încheiat".*

X **G. Pallain.** ***Talleyrand ministru sub Directorat.***

II găsim mai asemănător cu el însuși atunci cînd scrie : *„Franța trebuie să rămînă circumscrisă între propriile ei limite, aceasta este datoria ei în slujba gloriei, a simțului de dreptate, a rațiunii, a interesului ei și al celorlalte popoare ce vor trăi libere datorită ei".*

Minunat program. Ce presimțire a festinului Franței ! El ghicea încă de pe atunci că țara sa, sfîșiată, dezorganizată, incapabilă să se mobilizeze pentru a înfrunta coaliția străină, nu risca să fie învinsă, ci să iasă învingătoare, și în așa fel încît să-și transforme victoria politică într-un triumf al unei campanii de cucerire și uzurpare. Iată deci primejdia pe care o prevedea : Franța să nu-și poată îndeplini datoria de a-și servi *„gloria, simțul de dreptate, interesul ei ți al celorlalte popoare ce vor trăi libere datorită ei".*

Cîtă înțelepciune și simț umanitar ! Dar și cîtă abilitate ! Observăm cu cîte nuanțe își ascunde cotitura pe care o făcuse ! Mai era el sau nu mai era omul revoluției 7

Convenția îl va pune în mod brutal la locul lui. Ne amintim că la 20 aprilie și 3 mai 1791 îi scrisese regelui. Cînd dulapul de fier al regelui a fost deschis, ministrul Roland i-a făcut inventarul și l-a comunicat Adunării. Luînd cunoștință de cele două scrisori ale fostului episcop de Autun, ea emise la 5 decembrie 1792 un decret *„prevăzînd că era cazul să fie pus sub acuzare Talleyrand-Perigord, fostul episcop de Autun, să fie puse neîntirziat sigilii pe hîrtiile lui".*

Situația era gravă. Fidelul Desrenaudes, lăsat la Paris să administreze și, la nevoie, să apere interesele și reputația lui Talleyrand, dădu dovadă de un admirabil devotament. Publică în *Monitor* o inteligentă și curajoasă justificare a purtării lui Talleyrand, arătînd că acesta numai pierzîndu-și mințile ar fi putut să ia poziție împotriva revoluției, că tot ce era antirevoluționar nutrea față de Talleyrand „o *ură care-l onora".* Mai afirma cu o sfidătoare îndrăzneală că *„în toate hîrtiile suspecte găsite la rege nu văd un singur find, un singur cuvînt scris de el".* Evoca opera acestuia : „pe *deplin pătrunsă de cele mai pure principii ale revoluției".* Și încheia plin de speranță : *„Sint încredințat că Convenția națională va afla cu bucurie că a fost indusă in eroare și că se poate bizui întotdeauna pe cel pe care l-a socotit o clipă pierdut"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand s-a adresat, la rindul lui, Convenției pentru a se dezvinovăți și a o asigura de neclintita lui credință (e cam mult spus) : *„N-am avut niciodată vreo legătură directă sau indirectă cu regele sau cu domnul Laporte".* Pe scurt, cerea anularea decretului de punere sub acuzare.

Scrisoarea s-a bucurat de cinstea de a fi publicată in *Monitorul* din 24 decembrie 1792, dar, confruntată cu celelalte două scrisori găsite la Tuileries, ea a rămas literă moartă. Abia atunci avu el prilejul să prețuiască la justa valoare pașaportul eliberat de Danton. Cît de mulțumit era că-1 ceruse la timp !

Convenția l-a trecut pe lista emigranților împreună cu alte 17

persoane din familie, printre care „femeia Talleyrand, văduvă Damas“, mama lui ! Era astfel reașezat la locul lui, printre ai săi !

Decretul de arestare a fost comunicat inspectorilor de poliție cu următoarea mențiune : *„Fostul episcop de Autun Taillerand* (sic), *emigrat, e bănuit că intenționează să revină în curînd în secret în Franța* (însemna că nu-l cunoșteau : fără frică, da, dar nu imprudent). *Va fi necesar să vă interesați de rudele sau de prietenii pe care i-ar putea avea și la care ar putea să se ascundă. Iată semnalmentele lui de anul trecut. Talia : cinci picioare și trei degete* (în realitate, cinci picioare și cinci degete și jumătate, adică 1,768 m). *Obrazul prelung* (nu prea era așa), *ochii albaștri, nasul obișnuit, puțin cîrn. Taille-rand Perigord șchioapătă de un picior, dreptul sau stîngul".* La alegerea inspectorului respectiv.

Cît de plăcut părea climatul englez celui pe socoteala căruia circula la Paris asemenea hîrtii !

De aceea el notează : *„Am rămas la Londra în tot îngrozitorul an 1793 și o parte din 1794“.* Totuși, nu se simțea la largul lui. Era obligat să se scuze, să-și justifice prezența față de guvernul englez, căruia îi scria că *„nu se afla acolo decît pentru a se bucura de liniște și siguranță personală, la adăpostul unei Constituții care apără libertatea și proprietatea".* Afirmă că nu desfășoară nici o activitate politică și că singurul motiv al prezenței lui la Londra era *„apropiata vînzare a unei biblioteci destul de vaste, pe care am avut-o la Paris și pe care am transportat-o la Londra".* Guvernul englez credea însă ce voia din asigurările unui om despre care lordul Grenville spunea că este *„ascuns și periculos". Și* lordul Grenville era dintre cei mai puțin severi...

Inchiriase o casă aproape de Hyde Park în Kensington Square. Stătea însă foarte puțin acolo. *„Oamenii șchiopi își urăsc adesea locuința",* spune La Fontaine. Era adesea văzut la o pictoriță, doamna Cosway, precum și la doamna Philipps, la Juniper Hall. Numeroși emigranți francezi veneau și ei aici. Casa aceea îi lăsă cele mai plăcute amintiri. Iată ce i-a scris el doamnei Philipps atunci cînd a părăsit Londra : *„Ingăduiți-mi să vă spun că urările mele de bine se vor adresa în orice clipă a vieții mele dumneavoastră, domnului căpitan și copiilor. Veți avea în America un servitor foarte zelos. Nu voi reveni în Europa fără să mă opresc la Surrey : tot ceea ce are vreo valoare pentru mintea* și *inima mea se află acolo"* (citat de Lacour-Gayet).

Mai erau acolo și francezi... După cum putem bănui, erau învrăjbiți între ei ; regaliștii, emigrați în primul moment, îi urau pe „constituționaliști", emigrați mai tîrziu și considerați de primii cauza tuturor relelor. Talleyrand era dintre cei mai dușmăniți. Regaliștii își rumegau supărarea și părerea de rău și, neavînd ce face, sperau... Sperau într-o răzbunare și întocmeau între ei,

 cum făcuseră și la Paris, liste de saspecți pe care-i sorteau tuturor torturilor, roata, sfîșierea, rugul, galerele fiind pedeapsa cea mai ușoară. Talleyrand era înscris pe lista a doua, a celor destinați sfîșierii. Ea fusese întocmită de contele d’Artois. Cel ce-i spusese lui Talleyrand că-i dădea depline puteri, sortea sfîșierii pe

omul căruia treizeci de ani mai tîrziu îi va datora tronul ! Dar, în timp ce aici nu se aruncau decît vorbe în vînt, la Paris aveau loc execuții.

Exista și un grup de prieteni : Narbonne, Mathieu de Montmorency, Eeaumetz, Jaucourt, Lally-Tollendal și... doamna de Flahaut, instalată foarte modest și luptînd cu greutățile. Ea îi ceruse ajutor lui Talleyrand, iar el, neputînd face nimic pentru ea, fiind, la rindul său, foarte strîmtorat, aceasta se consideră jignită. Doamna de Genlis, în continuare orleanistă, locuind împreună cu domnișoara d'Orleans, în vîrstă de șaisprezece ani, sora lui Ludovic-Filip, duce de Chartres, povestește că Talleyrand i-a oferit mai tîrziu doamnei de Flahaut, pe cînd aceasta se afla în Elveția, o sumă de douăsprezece mii de livre. Ea refuză. O mai vizita pe contesa de la Châtre, despre care cancelarul Pasquier spune că *„nu era de o austeritate prea impunătoare".* I se părea, desigur, prea mult să adauge celorlalte nenorociri ce o copleșeau și tristețea. Ea trăia cu Jaucourt, iar tovărășia ei era delicioasă. Nimeni nu l-a uitat pe Talleyrand din epoca aceea : severitatea față de iacobinii care ruinaseră revoluția liberală, spiritul său ironic și fermecător : le mulțumea prietenilor pentru prînzurile lor, *„a căror respectabilă frugalitate il incintă".* N-aveau bani, dar erau veseli și plini de spirit.

In sfîrșit, un puternic suflu nou, s-ar putea spune chiar o furtună, pătrunsese printre ei, un suflu cald, entuziast, puțin indiscret, puțin gălăgios, dar atît de generos în sentimente și inteligență, încît i se ierta totul : era doamna Germaine de Stael.

Atît de mult lăsa să i se vadă năvalnicul ei sentiment pentru Talleyrand, încît provoca zîmbetele celor din jur. Ea urmărea să-l răpească definitiv sărmanei Adelaide. Narbonne o iubea și el, iar ea îl iubea și pe Narbonne. Dar pe cine n-ar fi iubit ea ? Era atîta loc în această inimă mare ! Talleyrand îi accepta iubirea ; prea bine crescut pentru a lăsa să i se ghicească plictiseala, prea indiferent pentru a părea că iubește, era în același timp curtenitor și puțin distant. Germaine îl găsea fără asemuire. Așa și era, pentru că, în sfîrșit, cine s-ar fi gîndit că pentru a-și ocupa timpul liber — sau pentru a-și regăsi liniștea — monseniorul se ducea la pescuit cu undița ! Foarte nobilul nostru personaj putea fi văzut în pîcla dimineții, pe marginea apei, lăsînd să-i plutească ore întregi undița în riu. Silueta-i nemișcată se oglindea în apele adormite ; oglinda lor părea făcută pentru această ființă nepăsătoare. Cînd ploua, rămînea adesea la doamna de Flahaut. Aceasta își scria faimosul roman *Adele de Senange;* el a îndemnat-o să-l publice și i-a făcut corecturile. împărțită între aceste două femei, viața nu era întotdeauna ușoară. Doamna de Flahaut simțea că „soțul ei de inimă" îi scapă, iar Germaine găsea că el nu se îndepărtase încă destul de rivală. De bună seamă că cele două femei nu se puteau suferi. Germaine se va răzbuna mai tîrziu, făcînd Adelei, în romanul ei *Corinne,* un portret foarte puțin simpatic, sub numele de doamna d'Arbigny. Germaine îi atribuia o blîndețe care ascundea numai intrigi, gelozie și o pasiune interesată pentru un tînăr și bogat englez care nu răspundea Ia dragostea ei. Toată

lumea recunoscu nefericita dragoste a Adelaide! pentru lordul Wycombe, care nu voia să-și împartă amanta cu

108 domnul de Autun, în timp ce Germaine se împărțea atît de bine între Nar- bonne și Talleyrand. Cum s-a putut obișnui acest om cu lipsa de ocupație și cu mediocritatea vieții de emigrant, asemănătoare celei a excomunicaților ? Mirîndu-ne, am dovedi că nu cunoaștem o trăsătură a acestei neobișnuite personalități : capacitatea de adaptare a caracterului său, o adaptabilitate care merge chiar pînă la lipsa de caracter. Talleyrand se acomodează cu toate și cu toți : flexibilitatea lui e înfricoșătoare. Dacă n-ar fi fost inteligent și mai ales de o inteligență atît de minunat de echilibrată, s-ar fi lăsat, fără rușine și fără scrupule, modelat și remodelat de toate împrejurările. Dar în el trăiau rațiunea, discernămîntul, știința vieții și ideea ce și-o făcuse despre Franța, care-l împiedicau să devină un ins oarecare. Acest om moralmente nevertebrat a izbutit, totuși, să-și construiască viața ca pe o capodoperă.

Germaine citi prietenilor începutul eseului ei filozofico-poetico-politic : *Influența pasiunilor asupra fericirii oamenilor și a națiunilor.* Era cu totul altceva decît *Adele de Senange.* Eseul Germainei era legat de actualitatea cea mai acută, toate ideile și sentimentele frămîntate de ea fiind arzătoare. Fericirea oamenilor era, în 1793, principala preocupare a lumii : Robespierre se străduia în acest sens la Paris cu o logică și un zel indiscutabil. Germaine voia să contribuie și ea la această operă a secolului. Talleyrand se minuna de forța gîndirii ei și de strălucirea stilului ei. Germaine îi sorbea elogiile ca pe un nectar, căci cel ce le acorda era celebru pentru gustul și siguranța judecății sale. Pentru ea, ca autor, aceasta reprezenta în același timp și laurii criticii și mîngîierea dragostei. Era furată de o fericire entuziastă și puțin exaltată prin fragilitatea ei. Zbuciumul unei lumi frenetice va împrăștia, o simțeau cu toții, această mică societate, îi va ruina pe unii, îi va ucide pe alții. E plăcut să repeți cuvintele Germainei rostite mai tîrziu, cînd va evoca aceste luni de exil, între Narbonne și Talleyrand, aceste luni ferite de primejdie, pentru care ea a păstrat o nostalgie fără leac : *„patru luni salvate din naugrafiul vieții mele".* Cît de puternic trebuie să fi fost farmecul lui Talleyrand ! Și totuși, el o făcea să plîngă destul de des. Era batjocoritor, era indiferent. Ii făcea observații atît de îndreptățite, încît ea nu putea să nu-și recunoască în ele slăbiciunile... Dar felul lui de a fi le întrecea pe toate. Cînd, de pildă, ea citea cu voce tare, el o îndrepta : *„Citiți foarte prost proză, cintați cînd citiți, aveți o monotonie și o cadență care nu sînt deloc bune. Ascultindu-vă, am impresia că aud mereu versuri, și asta produce o impresie foarte proastă".*

11 recunoaștem în aceste observații : nu trebuie să urmărești efecte; trebuie să citești așa cum vorbește domnul Talleyrand. Cuvintele își străbat astfel drumul, ajungînd direct la ascultător și se înfig adine în mintea lui ca razele de lumină. Cîntarea adoarme,

în timp ce tonul direct trezește ; spiritul nu există decît cînd e treaz.

Înfricoșătoarele știri despre teroarea din Franța sfîrșiră prin a-i înfier- bînta sîngele. Vechii Talleyranzi se redeșteptară în el, dîndu-i impulsuri ciudat de puternice : *„Vă"*[1] *mărturisesc că am o mare dorință de luptă* — îi spunea el Germainei —, *vă dau cuvîntul că aș simți o mare plăcere să le pot trage o mamă de bătaie acestor pungași !"* Doamna de Staiil se întoarse cu inima sfîșiată, în mai 1793, în Elveția. Talleyrand se legase de ea mai mult spiritual decît prin simțuri, dar o iubea așa cum era. Despărțirea le-a produs o mare suferință. Își scriau mult, dar scrisorile se pierdeau. Germaine se

109 plînse, iar el o liniști : *„Intre noi doi nu poate fi vorba de imputări, pentru că niciodată nu vor fi meritate".* Asemenea fraze o răvășeau pe Germaine. Le răspundea prin torente de proteste înflăcărate. El însă cu un singur rînd îi ajungea la inimă. Atunci era fericită. Dragostea lor era pe deplin pătrunsă de politică.

Talleyrand, obosit de lipsa de activitate, scria : „Rolul *nostru de emi- granți liniștiți nu ne mai poate conveni multă vreme, dacă vrem să fim cinstiți"* (28 septembrie 1792). A avut ideea să profite de debarcarea englezilor la Toulon pentru a face din acest oraș un cap de pod de unde propaganda lui putea cuprinde regiunea Provence, instalîndu-se acolo o monarhie constituțională. Spera ca Franța iacobină să se alăture acestei Franțe înțelepte, liberale și pașnice. Dar cu cine să încropești o monarhie liberală ? *„Dinastia Bourbonilor este o dinastie sfîrșită pentru Franța. Iată ce ar trebui să ne dea de gîndit"* (8 noiembrie 1792). într-adevăr ! Talleyrand îi înmormînta pe Bourboni, în timp ce aceștia îl treceau pe lista celor ce trebuiau sfîșiați.

Voi să plece din Anglia trecînd prin Elveția. Elveția îi răspunse că nu dorea să-1 primească. îi veni în gînd Florența, dar marele duce îl rugă să nu vină, pentru ca să nu-i tulbure neutralitatea.

Nu-i mai rămăseseră decît englezii.

11 frecventa pe lordul Lansdowne, pe care-1 cunoscuse la Paris în 1783, cu prilejul semnării tratatului de la Versailles. Era un englez liberal, favorabil ideilor din 1789. 11 primise pe Talleyrand ca pe un mare senior, și Talleyrand îi acordă o încredere cu adevărat excepțională. Asupra celor ce se petreceau la Paris, el îi scrise acestuia la 2 octombrie 1792 : *„Oamenii rămași credincioși libertății* (adică cei din 1789), *cu toată masca de singe și noroi pe care niște crude haimanale le-au pus-o pe față, se găsesc azi într-un număr extrem de mic".* Dar atunci unde sînt ? Ce s-a întîmplat cu ei ? *„Striviți timp de doi ani între teroare și neîncredere, francezii au căpătat obiceiul sclavilor, de a nu spune decît ceea ce se poate spune fără risc. Cluburile și țepile ucid energiile, obișnuiesc oamenii să tăinuiască, să fie josnici, iar dacă poporul este lăsat să cadă în asemenea mîrșave obiceiuri, el nu va mai cunoaște niciodată altă fericire decît aceea de a-și schimba tiranul. Incepînd cu conducătorii iacobinilor, care se pleacă în fața călăilor, și pînă la cei mai cinstiți cetățeni, nu mai*

există azi decît un lanț de josnicii și minciuni, al cărui prim inel se pierde în noroi".

Acesta-i tabloul dictaturii. Ce îngrozitoare mărturie despre Franța anului 1793 ! Faptul de a vorbi atît de deschis era o dovadă de mare încredere față de lordul Lansdowne, care i-a rămas întotdeauna prieten.

L-a mai cunoscut și pe marchizul de Hasting și pe doctorul Priestley. Aceștia erau oameni remarcabili și l-au primit foarte bine pe Talleyrand. Chiar puțin cam prea bine pentru securitatea lui. Ei îi făceau o puternică opoziție lui Pitt, iar Talleyrand, emigrant de vază și destul de suspect, era prea adesea văzut în preajma acestor personaje pentru a nu atrage atenția guvernului asupra lui.

Ceilalți englezi pe care-i întîlnea erau toți oameni înzestrați și, de asemenea, cu toții favorabili ideilor din 1789. Dintre aceștia făceau parte Jeremie Bentham, Canning, un fiu al lordului Lansdowne, Henry Petty, pe care l-a regăsit ministru la Londra atunci cînd a revenit în calitate de ambasador al lui Ludovic-Filip. Sheridan, celebrul autor al *Școlii calomniei,* s-a numărat,

110 de asemenea, printre amicii lui. li făcea și el o violentă opoziție lui Pitt, la fel ca și strălucitul orator Fox. Intr-o zi, pe cînd lua masa cu Fox, Talleyrand a observat cu surprindere schimbul de semne dintre orator și un tînăr. I s-a spus că acesta era fiul natural al lui Fox și că era surdo-mut ; Talleyrand făcu următoarea remarcă : *„Nu e ciudat să cinezi cu cel mai mare orator din Europa și să-l vezi vorbind doar cu degetele ?“* (citat din Lacour-Gayet).

Nu se ducea tot timpul la pescuit și nu corecta în fiecare zi romanul Adelei; mai scria din cînd în cînd și el. Astfel pregăti o *Viață a ducelui d'Orleans.* S-a spus că era incapabil să scrie și că-1 punea pe Beaumetz să facă această treabă în locul lui. El n-a publicat această lucrare, dar în *Memorii* găsim inclus un capitol referitor la Philippe-Egalite. în sfîrșit, știm că se ocupa de cărți. Pentru el erau o tovărășie plăcută și, privindu-le, mîn- gîindu-le și citindu-le, găsea o desfătare rafinată și autentic intelectuală, în-trutotu! potrivită firii sale, simțindu-se în mijlocul lor mai puțin exilat. După cum știm, ele constituiau în același timp un plasament, și ceea ce era inevitabil să se întîmple se întîmplă : în momentul cînd fu la mare strîmtoare, el își vîndu biblioteca. In anumite ocazii, chiar și cele mai bune sentimente devin izvoare de profit, iar frumoasele cărți i-au adus înapoi, în momentele grele, banii avansați pe ele în momente fericite.

Vînzarea avu loc în condiții neprielnice, emigranții sabotîndu-1. Publicul cel mai elegant și cunoscător n-a venit. Ea s-a făcut în nouă ședințe, de la 12 la 23 aprilie 1793. Talleyrand îi scria doamnei de Stael : *„Azi, după vînzarea cărților, am in total, în afara Franței, 750 de lire sterline. Ce pot face cu ele?“.* Este decepționat, dar nu abătut. Atîta vreme cît vor rezista acești 15 000 de franci, el va rămîne domnul de Talleyrand. Dar unde erau veniturile de altă dată, dolarii din Spania și rublele lui Simolin?

Sfîrșitul anului 1793 a fost trist. El vegeta, am spune chiar că hiberna. Era o formă a înțelepciunii care la el provenea mai mult din instinct decît din rațiune. Lumea fiind așa cum era și neoferind nici un loc unui om ca el, omul trebuia să dispară. Pentru că un singur om nu se poate împotrivi lumii. Această stare nu va putea dura, deoarece nimic nu durează, și cu atît mai puțin ceea ce este excesiv. Convenția și Teroarea se uzau cu atît mai repede cu cît erau mai violente. Timpul, întotdeauna aliatul lui, lucra pentru el. Pentru moment, singura problemă era să știe dacă cei 15 000 de franci vor dura cit Robespierre. Ambițiosul nostru făcea parte dintr-o specie rară și primejdioasă, dotată cu calm și o răbdare fără sfîrșit- *„Sînt cu totul de părerea dumneavoastră asupra situației noastre actuale* — scrie el. — *Atîția ani în care nu faci altceva decît să te lași in voia soartei. Dacă s-ar produce o contrarevoluție în sensul nostru, ne-am amesteca* (nu vorbește de o provocare a acesteia!). *Dar cum lucrurile stau altfel, trebuie să așteptăm".* Aceste fraze sint foarte grăitoare despre ceea ce era pasiv în firea lui. De fapt era numai abilitatea lui de a se ține departe de pericolele violente. Dar aceasta constituia și o parte slabă a caracterului său, pentru că-1 îndepărta de la primele roluri, în nici o împrejurare, el n-a fost personajul unic, conducătorul. încă din copilărie și-a petrecut jumătate din viață în așteptare, așa cum o face și de astă dată. Așteptînd ce ? Să se deschidă colegiul — să iasă din seminar — să-i năpîrlească sutana — să-1 numească Adunarea ministru — să-1 excomunice biserica... și acum, Robespierre să se poticnească și să dispară în neant. Nu făcea însă nimic pentru a grăbi deznodămîntul. Fatalist, el își spunea că va

111 ajunge la timp și că momentul acela va fi cel potrivit. Cînd vede desemnîn-’ du-se un curent, intră în apă și se ține de el, atît de aproape de cap încîl termină prin a-1 îndrepta, fără însă a comanda.

La Londra a așteptat mai puțină vreme decît crezuse. Cele 750 de livre erau pe isprăvite. Trebuia s-o șteargă în condiții neplăcute. Intr-o urîtă zi de ianuarie a anului 1794 primi vizita a doi domni îmbrăcati în negru, trimiși de Pitt să-i notifice cît se poate de categoric ordinul de a părăsi Anglia în cinci zile. Le răspunse cu aceeași răceală că se va supune.

Era o lovitură grea: fără bani, fără adăpost, fără familie, încotro să se îndrepte? Avea patruzeci de ani, cariera lui trecută fusese distrusă. Episcopul era mort. Deputatul din Constituantă, mort și el! La vîrsta succeselor hotă- rîtoare, el se afla într-un faliment total. înainte de a pleca voia să afle din ce parte venise lovitura și dacă nu cumva era posibil să trateze. Dacă guvernul ar fi început să trateze cu el, mai putea să spere. Trase cu urechea la ceea ce se vorbea prin oraș și îi scrise doamnei de Stael: *„Ceea ce se spune cel mai des este că mi s-a dat ordinul să părăsesc regatul la cererea împăratului* și *regelui Prusiei. S-ar părea că împăratul ți regele Prusiei se tem de oamenii care pescuiesc cu undița în timpul verii și fac corectura unui roman în timpul iernii. Cu asta s-*

a ocupat acest cap activ a cărui prezență în Europa este atît de îngrijorătoare" (citat de Lacour-Gayet).

In asemenea crude împrejurări, ironia era de o ascuțime elegantă, dar uitase de principala lui ocupație : conversația. Dacă scria dimineața, iar după- masă pescuia, seara, în schimb, discuta. Fie la lordul Lansdowne, fie în altă parte, dar întotdeauna la adversari ai guvernului. Este sigur că nu vorbea ca să nu spună nimic și că găsise, probabil, cîteva formulări interesante, care-i fuseseră raportate, despre arta de a torpila un guvern. Pitt trebuia să le fi ascultat cu destulă neplăcere. Era, de asemenea, foarte posibil ca emigranții francezi din Anglia să le fi cerut celor de la Coblenz să facă demersuri pe lingă curțile din Viena și Potsdam pentru ca acestea să ceară expulzarea lui Talleyrand. Dacă ar fi fost așa oare cei doi frați, Archambaud și Boson, sau maică-sa și unchiul, aflați în Germania, i-ar fi luat apărarea? La 30 ianuarie 1794 i-a scris lui Pitt pentru a obține o explicație și suspendarea ordinului de expulzare. A făcut-o cu demnitate: cerea unei țări în care exista justiție o măsură de justiție. Arăta cît era de absurdă acuzația a cărei victimă fusese ; era învinuit de a fi revoluționar, în timp ce Convenția *„l-a condamnat, acuzat ți pus în afara legii ca partizan al regalității"* și mai adăuga: *„mi se mai atribuie o josnică nerecunoștință față de singura țară ospitalieră unde-mi mai pot găsi un căpătîi".* Era sincer, pentru că el iubise întotdeauna Anglia, chiar înainte ca aceasta să-i fi oferit ospitalitatea. Totuși, Pitt socoti că ceea ce-i plăcea lui Talleyrand cel mai mult în Anglia erau dușmanii lui. Se prefăcu că n-a primit scrisoarea. Era un fel de răspuns pe care Talleyrand, priceput în asemenea procedee, îl înțelegea. Situația lui devenise desperată.

Ei bine, acest vînătcr de voluptate, acest nepăsător, găsindu-se în fața nenorocirii, se înăspri deodată și știu să-i facă față. în trei fraze o liniștește pe doamna de Stael și pe noi: „La *treizeci ți nouă de ani* (împlinea patruzeci peste trei zile, la 2 februarie !) încep *o viață nouă; îmi iubesc prea mult prietenii ca să accept alte idei".* (Mai avusese deci și „alte idei“, poate gîndul sinuciderii ?) Acest egoist era atît de subtil, încît ceea ce-1 lega de viață erau talentele, căldura celor ce-i făceau plăcerea să-1 iubească, toate acestea alcă-

118 tuind desfătarea și podoaba zilelor lui. „Apoi mai am *de spus cu glas tare ceea ce am vrut, ceea ce am făcut, ceea ce am împiedicat să se facă, ceea ce am regretat; trebuie să arăt cît de mult am iubit libertatea, pe care o iubesc încă, și cit de mult îi detest pe francezi".*

Spovedania lui nu este aceea a unui descurajat, departe de asta. Avea un ideal: libertatea. Francezii n-aveau nevoie de ea, l-au ostracizat pe el și i-au preferat o dictatură care umplea șanțurile străzilor cu propriul lor sînge. închisorile gemeau și jumătate din națiune o denunța pe cealaltă: iată explicația pentru acel *,,Ii detest pe francezi".* El n-a spus Franța. N-a spus nimic nici împotriva englezilor care-1 expulzau. Frumoasă tăcere!

Se și hotărîse: a ales America drept loc al exilului.

Se pare că alegerea aceasta n-a fost cea mai ușoară: patruzeci de zile de navigație în condiții foarte grele! Pentru un fost preot de curte, încercarea era grea. Ce va găsi oare în America? Cu siguranță că nu o societate ca aceea pe care o avea și pe care ar fi putut-o regăsi, ca și la Londra, într-o altă capitală europeană. Dar emigranții din Londra i-au fost atît de antipatici, încît era gata să fugă de ei pînă în „savanele Lumii Noi". în sfîrșit, mai există și o altă cauză, inspirată de adînca lui dragoste pentru Franța; nu voia să primească ospitalitatea unei țări în război cu patria lui; America trăia in pace. Acestui frumos sentiment i se mai alătură foarte firesc și un altul: ce resurse putea obține în această republică neutră și liberală? Plecat sărac, mai sărac decît fusese vreodată, jură să rămină astfel cît mai puțin timp posibil. înaintea plecării luă contact cu diferiți bancheri din Londra și, întrucît avea un tot atît de bun cap politic ca și financiar, democrația aceasta în formare începu să-1 intereseze : „Dacă faci un curs de idei politice, țara asta trebuie văzută". Primi deci cu curaj aventura.

Fără a se deda la ieremiade, omul acesta, cunoscut ca moale și lent, așa cum și era, ne face cu acest prilej dovada contrariului. Cinci zile erau însă cam prea puțin pentru a pregăti o asemenea expediție. Iată de ce îi cere lui Pitt o aminare pînă la 15 februarie. Reținu două locuri pe „William Penn", care pleca spre Philadelphia la data aceea. Pleca împreună cu Beaumetz, prietenul lui din Constituantă, și cu valetul, Courtiade. Lua cu el o scrisoare de schimb în valoare de 8 337,77 dolari. Doamna de Flahaut avea să servească la Londra drept cutie de scrisori. Recomandă tuturor prietenilor să-i scrie des pe adresa duioasei Adela, aceea care-i va reexpedia scrisorile, chiar și pe cele ale Germaniei de Stael. Noul termen acordat fu cel de o lună, dar vasul nu-și terminase încă pregătirile. în sfîrșit, la 1 martie 1794, el îi trimite Germainei ceea ce ar fi putut fi ultima lui scrisoare, căci traversarea aceasta era deseori și ultima călătorie. Ea o citi plîngînd : *„Iată ultima scrisoare pe care v-o trimit din Londra, mîine voi fi pe vas. Plecînd, scumpă prietenă, vă rog să vă gîndiți că singura plăcere pe care o pot avea este primirea scrisorilor dumneavoastră".* Ii mai ceru să caute pentru el, aproape de Coppet, un colț sigur unde să se poată întoarce într-o zi ca să se instaleze și să trăiască în preajma ei. *„Faceți ceva, scumpă prietenă, ca să nu fim despărțiți mai mult de un an. Adio, scumpă prietenă, vă iubesc din tot sufletul".*

Ea căută refugiul de negăsit, dar împrejurările din Europa nu i-au îngăduit să-1 descopere nici într-un an, nici în doi... Cînd el se va întoarce însă, scumpa lui Germaine va face ceva mai mult: îi va deschide peștera lui Ali-Baba. Așadar, răbdare...

113

Monseniorul de Autun explorează pădurile, savanele și băncile Lumii Noi

Pentru moment, Talleyrand suferea de un înfiorător rău de

mare. Corabia a întîlnit în Canalul Mînecii cea mai groaznică furtună și fusese cît pe ce să eșueze pe coastele Franței, ceea ce ar fi însemnat fie înecul, fie arestarea și eșafodul. Vasul s-a oprit la Falmouth, în Țara Galilor. în timp ce se călăfătuia corabia, greu încercată de furtună, Talleyrand coborî pe uscat și făcu cunoștință cu un personaj curios : ex-generalul Arnold, american, trecut în serviciul englezilor în timpul războiului de independență, condamnat la moarte pentru aceasta și trăind acum în cea mai tristă singurătate în acel tîrgușor. Călătorul nostru avu astfel prilejul să reflecteze asupra cazului unui om care înțelesese prea tîrziu că nu se poate trece nepedepsit în rîndu- rile dușmanului [XI] [XII].

Traversarea dură treizeci și șapte de zile. Primele cincisprezece fură îngrozitoare, dar după aceea totul merse bine. Deplina singurătate în imensitatea dintre cer și pămînt îl făcu să se simtă cuprins de o seninătate neobișnuită. Ce descoperire pentru un om care n-avea simțul literar al naturii și care nu trăise decît în mijlocul celei mai rafinate civilizații ! Liniștea de care fusese cuprins era atît de plăcută, încît atunci cînd corabia intră în golful Delaware, el ar fi dorit ca această călătorie să continue. De aceea, la încrucișarea cu un vas care se îndrepta spre Calcutta, el ceru un loc. Mările Sudului ! O călătorie fără sfirșit ! Din moment ce trebuia „să aștepte", de ce să nu aștepte lăsîndu-se legănat între cer și mare, în loc să înfrunte oameni noi într-o țară străină?

Dorința aceasta reprezenta un fel de răzbunare a temperamentului său pasiv, care ceda ispitei aventurilor pe mare, liniștii monotone a oceanelor pașnice și calde. Despre emoțiile estetice nu suflă nici un cuvînt. Nici tragicele frumuseți ale furtunii, nici cerul frămîntat, nici tumultuoasele imensități verzi-albăstrui nu făcură să-i vibreze pana.

întrucît nu găsi un loc pentru Calcutta, el debarcă la Philadelphia, fără să fie prea afectat.

Chateaubriand, sosit cu trei ani înainte pe aceleași meleaguri ca să-și plimbe privirea de uliu languros și cîteva păreri preconcepute și severe, fusese *„scandalizat văzînd peste tot luxul echipajelor, frivolitatea discuțiilor, inegalitatea averilor, imoralitatea băncilor și a caselor de joc, zgomotul sălilor dc bal și de spectacol".*

Talleyrand este infinit mai măsurat și, fără îndoială, mai drept. Nu manifestă, dealtfel, nici un fel de entuziasm : privirea lui limpede și înghețată aluneca fără să judece. Aștepta... *„Sosisem plin de dezgust pentru noutățile care, în general, îi interesează pe călători. Am izbutit cu oarecare greutate să stîrnesc în mine puțină curiozitate"* [2], Talleyrand ne apare aici ca un antiturist.

Este adevărat că orașul n-avea nimic atrăgător. Era în

XI[1] **In legătură cu sederea lui Talleyrand în S.U.A. a se vedea remarcabila lucrare a lui Michel Poniatowski. *Talleyrand aux Etats-Unis 1794*—1796 (Presses de la Cite, 1967).**

XII **Poniatowski, op. cit.**

întregime construit din cărămidă, toate străzile semănau între ele, se întretăiau perpendicular, toate casele erau făcute după același calapod. Dar ceea ce-1 interesa pe acest vlăstar al lui Montaigne, La Fontaine și Voltaire erau oamenii, societatea, legile, banii. Pentru el, America era, înainte de toate, ceea ce putea citi în ochii americanilor. Iată ce-i scrie el doamnei de Stael: *„Am regăsit aici, printre oamenii pe care nu-i cunoșteam, priviri pline de bunăvoință, cum nu mai' întâlnisem de mult".* O țară fără ură ! Domnul de Talleyrand făcuse o minunată descoperire.

Reîntîlni ura curînd, dar la francezi. Lordul Lansdowne îi dăduse o scrisoare de recomandare către George Washington. Nu era o recomandare obișnuită, elogiile fiind bine cîntărite, precise. înnodă legături foarte amicale cu cetățeni de vază, ca Hamilton, ministrul finanțelor, care se obligă să-i predea lui Washington scrisoarea de recomandare. Toată lumea era sigură că Talleyrand va primi o invitație la președintele Statelor Unite. Chateaubriand, pe atunci un necunoscut, fusese primit de acesta. Din păcate, nu s-a întîmplat tot așa și cu Talleyrand, căci și aici era prea bine cunoscut. Faima sa trecuse oceanul ; ne amintim de scrisorile lui Morris. Reputația episcopului era doar ciudată, dar Washington era foarte bine informat și despre viața particulară a vizitatorului. Președintele Statelor Unite își făcuse despre el o părere jalnică. In Franța i se iertau amantele, dar nu și dobînzile și speculațiile ; în America i s-ar fi admirat mai degrabă talentele financiare, dar nu i se putea trece cu vederea destrăbălarea. In climate diferite, morala își are capriciile ei. în orice caz, nici aici, nici acolo, Talleyrand nu era privit cu ochi buni. Fu astfel lipsit de cinstea de a lua masa cu Washington.

Președintele, mai bine informat decît Hamilton, ar fi revenit asupra rezervelor sale. Dar Talleyrand îi avea împotriva sa nu numai pe puritani, ci și pe iacobinii care reprezentau Franța pe lîngă Washington și care se opuseră cu violență ca un emigrant să fie primit de președintele Statelor Unite. Șeful reprezentanței, Joseph Fauchet, făcuse parte din Comitetul salvării publice și, dacă ar fi putut deschide o sucursală la New York, i-ar fi făcut cu plăcere inaugurarea expunînd capul tăiat al fostului episcop de Autun. Sosirea lui Talleyrand fusese o lovitură de trăsnet pentru reprezentanța diplomatică.

Fauchet tremura de frică și se știe că frica este și cel mai feroce sentiment. La 15 iunie 1794, el a scris la Paris. Să observăm stilul ridicol și îngrozitor : *„Se urzește un plan infernal. Ce anume ? Nu știu. Autorii sint însă cunoscuți... Inchipuiți-vă și dumneavoastră ororile ce se pun la cale împotriva republicii; Beaumetz și Talleyrand se află la Philadelphia cu o recomandare din partea lordului Lansdowne. Au fost invitați la masă in toate casele onorabile. Mi-arn dat seama că mi se întinde o cursă (?) și am răspuns că îi consider destul de nerușinați, dar nu într-atît încît să-l viziteze pe reprezentantul unei națiuni pe care au trădat-o și vîndut-o despotismului* — ca și cum Talleyrand ar fi trădat Franța și chiar revoluția pe care el a făcut-o, aceea a instituțiilor, a legilor, a drepturilor omului. *Domnul Hamilton ar fi vrut ca ei să*

fie prezentați președintelui Statelor Unite. Am prevenit lovitura, de care fusesem informat la timp, și am parat-o... Am insistat mult și, în cele din urmă, Washington a răspuns în scris că nu-i va primi niciodată nici în mod public, nici în particular". Frumoasă victorie a Comitetului salvării publice asupra domnului de Talleyrand și a președintelui Statelor Unite ! Dar Fauchet era încă nemulțumit și fu din nou cuprins de delirul persecuției. *„Conspirația întreprinsă de ei este poate cea mai vastă*

șt *mai cu pricepere urzită dintre toate cele puse la cale împotriva libertății și, in consecință, împotriva fericirii popoarelor. De Autun și Beaumetz ar vrea să-l acapareze pe Monroe, noul trimis al Statelor Unite in Republica Franceză..."* (citat de Poniatowski).

Dar sa lăsăm aceste aiureli... Talleyrand nu se sinchisea deloc de ele. El se gîndea cum să cîștige bani, de care ducea mare lipsă, și, după cum îl cunoaștem noi, ne putem da seama că această preocupare le lăsa în umbră pe celelalte.

Recenta expulzare din Anglia îi tăiase pofta să mai facă politică într-o țară care-l găzduia. Frecventînd pe unii americani, nu se gîndea să țească intrigi împotriva guvernului, ci să le ceară ajutor în chestiuni de afaceri. Procedă ca întotdeauna și păstră tăcere asupra umilirii suferite din partea lui Washington, atitudine care îl făcu pe președinte să-i scrie lordului Lansdowne pentru a-i explica refuzul : *„Un om cu caracterul lui, înzestrat cu talente și avînd meritele lui este făcut să se ridice întotdeauna deasupra neplăcerilor trecătoare care rezultă în timpul revoluției din divergențele politice".*

In această părere găsim multă considerație pentru omul „desconsiderat". Pentru a se conforma legii americane, Talleyrand depuse la 19 mai 1794 un jurămînt de „lealitate *față de Republica Pennsylvania și față de Statele Unite ale Americii".*

își făcuse și unele legături locale. într-o zi, Moreau de Saint-Mery, deputat de Martinica în Constituantă, emigrat la Philadelphia, văzu intrînd în librăria lui doi oameni care i se aruncară în brațe : erau Talleyrand și Beaumetz. Aceștia îl luară cu ei la cină pe fostul coleg din Constituantă. Grupul lor se mări cu alți trei francezi : marchizul de Blacons, deputat de Dauphine, faimosul viconte de Noailles și Omer Talon, deputat de Chartres. Acestui grup i se adăugă și ducele de la Rochefoucauld-Liancourt, la care Talleyrand ținea mult, un anume La Colombe, fost aghiotant al lui La Fayette, celebrul călător Volney, autor al *Ruinelor* și al *Călătoriei în Egipt,* precum și un insuportabil guraliv numit Demeunier, care vorbea tot timpul despre el, ceea ce îl făcu pe Talleyrand să spună că izbutise să obțină două silabe din cuvîntul eu. pronunțîndu-1 E-u [XIII].

Locul lor de adunare era librăria lui Moreau, First Street nr. 84. Aceste adunări erau cît se poate de zgomotoase și de vesele. Făceau zarvă printre rafturile de cărți ca niște liceeni, se

XIII **Citat de Lacour-Gayet.**

hîrjoneau, strigau, cîntau și adunau lumea de pe stradă. Moreau le servea Madera, vinul preferat al lui Talleyrand. Vinul nu era probabil cu totul străin de gălăgia aceea. Blacons îl lua peste picior pe Talleyrand, spunîndu-i „monseniore" și amintindu-i mereu de sutană. Ceilalți izbucneau în rîs. Talleyrand — cine ar fi crezut-o — avea un fel curios de a se răzbuna, împărțind lovituri cu încheietura mîinii. Iar episcopul nostru avea încheieturi de fier. Moreau căuta adesea să-și liniștească prietenii, pentru hărmălaia lor îi gonea clientela. Moreau și Talleyrand se legară strîns și își făcură planul să se stabilească în Louisiana. Era și acesta un fel de a visa... La Londra, Talleyrand avea cercul lui de femei, saloanele, o viață mondenă, în sfîrșit, *Viața.* La Philadelphia, nimic din toate astea, în schimb, se lăsa treptat cucerit de mediul plăcut și simplu al fa- miliei Moreau. E curioasă la el nevoia aceasta de a avea un cuib — să fi fost oare nostalgia copilăriei lui singuratice ? Cînd rămînea la masă seara în casa lui Moreau, deasupra librăriei, nu-i mai venea să plece. *„Se hotăra, în sfîrșit, atunci cînd soția mea îi spunea : mîine o să leneviți în pat pînă la prînz, pe* cînd prietenul *dv. trebuie să-și deschidă părăvălia la* 7 *dimineața"* [XIV].

' într-o altă perioadă, el n-ar fi cunoscut această familie. Acum se legă de ea, îi plăceau serile simple petrecute cu acești oameni inimoși.

Tovărășia lui era foarte căutată în acest cerc de oameni lipsiți de pretenții. Știa să distreze societatea ca nimeni altul. Avea darul povestirii și întreținerii conversației. 11 mai avea și pe acela de a observa iute ridicolul, iar ironia lui țîșnea ca o săgeată. Unul dintre prieteni, Pontgibaud de More, povestește însă că, *„cu toată amabilitatea lui, Talleyrand nu obținuse în societatea din Philadelphia succesul meritat de ușurința conversației și de com- portarea lui. Cinicul dispreț al oaspetelui pentru respectul față de om în America îi scandaliza la culme pe toți".* Conformismul burghez și puritan nu se putea acomoda cu libertatea spirituală a unui mare senior, iar tonul ușuratic nu făcea decît să agraveze imputarea de frivolitate ce i se aducea.

Dar nimeni și nimic nu l-a putut face vreodată să fie altfel decît era, iar puritanii din Philadelphia rămaseră în această privință Ia fel de neputincioși ca și iacobinii din Paris. Scandalul stîrnit de el, cu toate că era învăluit în forme civilizate și neviolente, produse totuși uimire în rîndurile marilor comercianți, ale bancherilor și ale prăvăliașilor din Philadelphia, atunci cînd fostul episcop de Autun, descendent al conților de Perigord, plimbă pe sub nasul quakerilor și al soțiilor lor, cu un aer firesc și plin de încîntare, o superbă negresă strălucind de bucurie și de podoabe ieftine ! Era un spectacol care merita să fie văzut în 1794, în plină Philadelphie.

Pînă și cîinele lui era o temă de scandal. Talleyrand adora cîinii și era mereu înconjurat de ei. Ne amintim de cățelușa lui care era să-i sfîșie sutana violetă. Cîinele pe care-1 avea la

XIV **Citat de Lacour-Gayet.**

Philadelphia era atît de bine dresat, încît, atunci cînd se întorcea din hoinărelile lui, suna la ușă și monseniorul venea să-i deschidă dacă nu se afla pe acolo Courtiade, credinciosul valet al acestuia. Dacă nu venea nimeni să-i deschidă, era văzut gonind la negresă, unde spera să-și găsească stăpînul care lipsea de acasă, și dacă nici acolo nu-i răspundea nimeni, apăsa pe clanță, intra și se culca pe patul lui Dou- dou. Știa că pînă la urmă va veni și stăpînul lui. Era povestea cea mai cunoscută din toată Philadelphia.

Dar negresa și cîinele, care-i scandalizau pe onorabilii cetățeni ai orașului, nu izbuteau să-i umple viața Iui Talleyrand. *„Fără nici o jenă, nici față de prezent și cu atît mai puțin față de viitor, el specula la bursă* — spune More —, *bătîndu-și joc de toți și de toate".* More se înșela însă. El se gîndea la viitor, la un viitor în care făcea loc și prietenilor săi, celor de care era despărțit. Viitorul însemna pentru el să-i reîntîlnească, să trăiască împreună cu ei o viață îmbelșugată, lipsită de orice griji materiale. *„Mă gîndesc mereu cum aș putea face să-i revăd* — scria el doamnei de Gen- lis — *să mă întorc în rîndurile lor ca să nu-i mai părăsesc niciodată, să trăiesc alături de ei, fără să-mi pese de altceva pe lume, să formez cu cîțiva prieteni un mic glob numai al nostru, inaccesibil pentru toate nebuniile, toate răutățile care bîntuie nefericita noastră Europă..."*

Să citim urmarea scrisorii, care ne dezvăluie adevărata față a lui Talleyrand, aceea arătată la petrecerile între prieteni : *„Vîrsta mea înaintată* (avea patruzeci de ani !) *și revoluția îmi îngăduie să folosesc expresii duioase, la care în alte vremuri aș fi ezitat să recurg. Primiți cu prietenie asigurarea unui devotament care vă va urma oricînd, în orice țară, în orice împrejurare. Vă rog scrieți-mi; să fie multe nume proprii în scrisori, iar cel al doamnei de Valence* (fiica doamnei de Genlis) *să ocupe un loc important. Aș dori ca viața să vă facă să trăiți în Danemarca mai curînd decît în orice altă țară. Este regatul din Europa unde probabil că mă voi stabili. Deocamdată însă n-am hotărît nimic. Ceea ce pare sigur este că voi rămîne în America în tot timpul războiului"* (Memoriile doamnei de Genlis),

Pentru a forma *„acest glob numai al nostru"* ar fi fost nevoie de mulți bani. Erau necesare castele, parcuri, grajduri, trăsuri, galerii de pictură, biblioteci și un personal tăcut și desăvîrșit. Pentru a fi la adăpost de prostie și răutate, trebuie să fii bogat. Veșnicul refren : Talleyrand știa foarte bine că totul depindea de bani, chiar și visele. „Mă ocup să fac *din nou avere și depun o activitate corespunzătoare cu scopurile pe care sper să le realizez".* Speranța *„micului glob"* plin de prietenie, inteligență, lux, libertate îi insufla o imensă energie. Iată-1 hotărît să „facă dolari[11]. Cum putea izbuti în această privință ? Să-i urmărim eforturile.

Un cetățean al statului Maine pe care Telleyrand l-a întrebat : „Dacă *v-ați duce la Philadelphia, v-ar face mare plăcere să-l vedeți pe generalul Washington ?"* îi răspunse : *„Ei da, desigur, dar aș vrea să-l văd mai ales pe domnul Bingham, despre care se spune că e foarte bogat".*

Ideea aceasta că banul asigură poziția socială și onorabilitatea l-a impresionat profund. El n-avea însă nevoie de bani ca să înainteze în primele rînduri ale societății ; se născuse astfel. în ce privește însă onorabilitatea, se afla mai curînd la strîmtoare din cauza lipsei de bani. îi plăceau banii ca să-i cheltuiască. Cu cît ești mai bogat, cu atît cheltuiești mai mult. Americanilor însă le plăceau banii ca să cîștige cu ei alți bani ; cu cît ești mai bogat, cu atît te îmbogățești mai mult, spuneau ei. Concepția lor părea o necuviință ; spre sfîrșitul vieții avea să-i spună la un moment dat lui Ba- rante : *„Nu-mi pomeniți de o țară în care n-am găsit pe nimeni care să nu fi fost gata să-și vîndă pînă și dinele".*

Trăia din bani, dar nu pentru bani.

Despre acest subiect îi scria, la 12 mai 1794, următoarele doamnei de Stael : *„Rațiunea îmi spune că trebuie să-mi refac puțin averea, pentru a nu rămîne într-o permanentă dependență în timp ce înaintez în virstă; această idee mă preocupă. Dar pînă-n prezent n-am făcut mare lucru. Aici se pot cîștiga mulți bani, dar îi pot ciștiga numai cei ce au deja bani"* (citat de Poniatowski).

Dacă n-a făcut avere în America, n-a fost din lipsă de pricepere, de perspicacitate sau de conștiință profesională (îl vom vedea muncind), ci din lipsă de capital : a lucrat pentru diferite bănci, însă numai în calitate de agent, nu de capitalist. Știa ce avea de făcut : speculă cu terenuri și cu mărfuri. O făcea însă pentru cei ce aveau bani, iar el trebuia să se mulțumească doar cu comisioanele. *„Sînt în această țară mai multe posibilități*

118 *ca oriunde de a-mi reface averea. îmi creez posibilități să fac tot felul de comisioane pentru Europa și tot ce mi se va încredința îmi va fi de folos"* (4 august 1794). El insistă pe lingă doamna de Stael, care era fiica lui Necker (unul din cei mai bogați oameni din Europa). Ea, tatăl, ei și prietenii lor erau în măsură să-și plaseze banii în terenuri americane sau să speculeze cu mărfuri cumpărate în Europa și trimise lui Talleyrand spre revînzare cu un beneficiu de 200 % : *„Ar fi o prostie prea mare ca, aflîndu-mă aici, să nu agonisesc cu ce să pot trăi cu totul la adăpost de evenimente, cîști- gînd în scurtă vreme mulți bani, fie din comisioane obținute din revînzarea mărfurilor ce mi-ar fi expediate spre păstrare, fie prin comisioane din cumpărarea valorilor mobiliare ale statului sau a terenurilor".*

In cele din urmă s-a apucat de specularea terenurilor asociindu-se cu Cazenove, reprezentantul băncii *„Holand Land Cy"* și al societății *„Pennsylvania Population Cy".* Cazenove l-a prezentat unui mare și foarte bogat speculant, pe nume Robert Morris. Informațiile asupra diferitelor mașinații ale personajului nostru Ie deținem de la Fauchet, reprezentantul Comitetului salvării publice, care-1 urmărea pas cu pas pe episcopul în goană după dolari.

Talleyrand oferea terenurile ce i se dădeau spre vînzare emigranților francezi care voiau să-și refacă viața în America.

Agenții de afaceri americani aveau o foarte proastă reputație la băncile engleze, olandeze și franceze. De aceea se spera că, întemeindu-se o societate europeană pentru prospectare și vînzare, se va putea obține încrederea clientelei europene. Fauchet considera aceasta drept o acțiune antipatriotică, pentru că francezii fugeau din Franța luînd cu ei aur pe care-1 investeau în America. O asemenea societate exista deja : *„Asylum"* — numele ei fiind un fel de apel către emigranți —, fondată de Noailles și Omer Talon și comanditată de Robert Morris. Talleyrand și Beaumetz, deși veneau cam tîrziu, reușiră totuși să vîndă enormele suprafețe de pămînt virgin aparținînd lui Knox, secretarul de stat la război, care-și atribuise tot ce voise din statul Maine, pe jumătate neexplorat.

In timpul celor douăzeci și cinci de luni cît a stat în America, domnul de Autun s-a transformat deci în agent imobiliar și prospector de terenuri. In 1794 și 1795, omul acesta ar fi putut fi văzut de către cei ce ar fi avut curajul să-1 însoțească, așa cum au făcut-o Courtiade, valetul lui, și prietenul Beaumetz, înfundîndu-se în pădurile virgine. Acest bărbat șchiop, altădată pudrat și parfumat, leneș și noctambul, la patruzeci de ani își tăia drum cu securea în mînă printre liane și hățișuri, printre grămezi de arbori giganți prăbușiți de bătrînețe, sau uneori împotmolindu-se în mlaștinile înșelătoare.

Ce-ar fi spus doamnele de Laval, de Brionne și de Flahaut dacă ar fi putut să-și vadă iubitul bălăcindu-se în bălțile infecte, sfîșiindu-și hainele în spinii hățișurilor ? Cel mai surprins ar fi fost însă guvernatorul Morris, nebănuind, desigur, că prelatul care altădată încălzea patul Adelaide! ar fi fost capabil, cu cea mai mare ușurință, să prospecteze, cu securea în mînă, pămînturile virgine din Massachusetts. Nu știa din ce oțel erau turnați cei din neamul Talleyrand.

Dar cu ce scop făcea el această îngrozitoare prospectare ? De ce ? Pentru că voia să facă afaceri cinstite. Voia ca, înainte de a vinde cumpără-

119 torilor europeni, care luau pe încredere, să vadă singur situația și să bată chiar el țărușii în pămînt, deosebindu-se astfel de alți agenți americani, care vindeau terenuri inaccesibile, mlăștinoase sau deja vîndute și uneori chiar terenuri care nici nu existau.

Talleyrand mai încasa niște comisioane și ca informator al băncii Chollet și Bourdin din Londra. O informa despre raritatea sau abundența de numerar, despre cursul monedelor, despre prezența sau lipsa unor mărfuri pe piața din Philadelphia. îi semnala Germainei (citiți lui Necker) că pentru orice fel de tranzacție financiară cu America trebuia să se adreseze băncii Maillard Seton și Co. din Londra, avîndu-1 ca intermediar — țineți-vă bine I — pe abatele Desrenaudes ! De neînlocuit vicarul general ! Mereu devotat,, mereu prezent la Paris, în timp ce ghilotina măsura cu sinistrul și neobositul ei țăcănit înfricoșătoarele vremuri. Desrenaudes era ochiul și urechea

monseniorului : el păstra locul său cald în așteptarea... viitorului.

Afacerile nu-1 împiedicau însă pe Talleyrand să fie sensibil la măreția și ciudățeniile țării. în cursul unei călătorii, el notează în *Memorii:*

„Am găsit o natură neatinsă, complet sălbatică, păduri vechi de cînd lumea ; rămășițe de plante și arbori morți de bătrînețe acopereau pămintul care le produsese fără a fi fost cultivat... liane se împotriveau adesea înaintării noastre : malurile rîurilor erau un covor de verdeață proaspătă și puternică ; uneori întîlneai mari suprafețe de pășuni naturale; alteori dădeam de flori necunoscute pentru mine".

El remarcă uimitoarea lipsă de gust din casele americane. Nu-1 izbea sărăcia, ci urîțenia, lipsa de armonie și puțina grijă de confort, agravată de o înclinare pentru orice batea la ochi. într-un interior sărăcăcios găseai un obiect, o mobilă cu totul de prisos, deplasat aleasă, dar foarte scumpă, în Ohio, intrind într-o cabană făcută din trunchiuri de copac, fu uimit găsind un pian enorm, încărcat cu ornamente de bronz poleit. Beaumetz voi să-1 deschidă și să cînte. Fu rugat să nu se atingă de el, pianul neputînd fi folosit. Acordorul locuia la 400 de kilometri. în cursul prospectărilor reîntîlni, în septembrie, la Troy, lîngă Albany, o tînără pe care o cunoscuse pe cînd era copil, domnișoara Dillon, nepoata arhiepiscopului de Narbonne, monseniorul Dillon. Ea se căsătorise cu marchizul de La Tour du Pin-Gou- vemet, menajul emigrase acolo și încerca să trăiască cultivînd pămîntul american. Ea își făcea meseria de fermieră cu egală bunăvoință și hărnicie, iar cînd episcopul intră în curtea fermei, o găsi pe marchiză cu un satîr în mînă, chinuindu-se să spargă osul unei pulpe de miel pe care voia s-o frigă. Ea singură povestește scena : *„Deodată, se auzi în spatele meu o voce groasă. Ea rosti în franceză : *Nu s-ar putea înfige cu mai multă maiestate o pulpă de miel într-o frigăruie». Intorcindu-mă repede, dau cu ochii de domnul de Talleyrand și de domnul de Beaumetz. Domnul de Talleyrand se amuza grozav privind pulpa de miel și l-am rugat să vină a doua zi s-o mănînce cu noi. El consimți".*

Această foarte frumoasă femeie de douăzeci și patru de ani stîrnea admirația asprilor fermieri din jur. Era neobosită la bucătărie și la spălatul rufelor, iar mătușile din vecinătate n-aveau decît o vorbă : *„Happy husband ! Happy husband !“* (Fericit soț !)

Ea și-a așternut în mod fermecător amintirile în *Jurnalul unei femei de cincizeci de ani.* Nu manifestă o rea-voință sistematică, cu toate că

Ideile ei nu sînt cele ale lui Talleyrand, ci s-ar potrivi mai curînd cu cele ale mamei Iui. Avea deci unele merite. Ea-1 judecă numai cu severitatea adevăratei virtuți : avea un suflet frumos și era spirituală : *„Domnul de Talleyrand a fost politicos ca întotdeauna cu mine, fără să-și schimbe deloc atitudinea, conversația cu el fiind deosebit de agreabilă. Mă cunoștea din copiiărie și folosea, de aceea, un fel de ton părintesc și amabil de un mare farmec. Regretai în sinea ta că găseai atâtea motive să nu-l stimezi și nu*

te puteai totuși împiedica să gonești proastele amintiri după ce-l ascultai vreme de un ceas. El personal, nefiind foarte merituos, nu putea suporta — ciudat contrast — părțile rele ale altora. Dacă-l ascultai fără să-l cunoști, ai fi nutut crede că era un om virtuos. Numai un delicat simț al convenienței îl împiedica să-mi spună lucruri ce nu mi-ar fi plăcut și dacă, așa cum i s-a întâmplat uneori, îi scăpau asemenea vorbe, se corecta neîntârziat: «Ah, e adevărat, nu-ți plac lucrurile astea»". (Jurnalul unei femei de cincizeci de ani).

Talleyrand dădu familiei La Tour du Pin cele mai atente și folositoare dovezi ale prieteniei sale : îi oferi marchizei o foarte frumoasă șa de femeie, cu pătură și accesorii ; cînd fu vreme îndelungată bolnavă de bronșită, îi trimise mesager după mesager în satul ei îndepărtat ca să-i ducă chinină. In sfîrșit, îl salvă pe la Tour du Pin de la ruină, înștiințîndu-1 la timp că bancherul lui, Morris, era pe cale de a da faliment.

într-o scrisoare adresată de Talleyrand doamnei de Stael, o regăsim pe frumoasa sa prietenă, dar și pe cel ce o zugrăvește : *„Are obiceiuri simple și, ceea ce e foarte recomandabil aici, se culcă în fiecare noapte cu soțul ei, neavînd decît o singură cameră. Preveniți-i despre asta pe Nar- bonne și pe Mathieu și repetați-le că este un fapt esențial pentru a te bucura de o bună reputație în această țară".*

Ce țară ! — exclamară, probabil, Mathieu de Montmorency, Narbonne și chiar Germaine, căreia îi plăceau atît de mult camerele mereu noi și care agrea atît de puțin pe aceea a domnului de Stael. Vom observa că Talleyrand, care în politică este întors cu fața spre viitor, rămîne și va rămîne întotdeauna un „întîrziat" în materie de moravuri, de curtoazie și stil de viață. Ah, monseniore, atenție la burghezii care sînt pe cale de a prelua ștafeta !

La Albany o întîlni pe sora prietenului său Hamilton, doamna Rends- laer. Ea îl informă pe oaspete că fratele ei părăsise Ministerul de Finanțe pentru a se consacra profesiunii sale de avocat, cu scopul de a activa în interesul afacerilor lui personale și ale familiei sale. Lui Talleyrand nu-i venea să-și creadă urechilor. Să părăsească un om Finanțele ca să facă bani ! Era cu totul surprinzător pentru prietenul lui Calonne și al lui Mirabeau, care traficase cu fondurile statului și primise sume enorme de la ambasadorii străini. Și încă nu aflase totul : auzi că Hamilton lucra ca *să-și întrețină familia!* Să lucrezi mai admitea și el, dar aceasta pentru a plăti datorii extravagante înainte de a face altele, pentru jocuri de noroc, pentru trăsuri, femei, mobile, peruchieri, ediții rare și tablouri. Iată pentru ce puteai să-ți dai osteneala să te înjosești primind bani, chiar și din mina unui Simolin.

Doamna de la Tour du Pin, care auzise părerile episcopului cu privire la acest caz, păreri spuse foarte în surdină, dar limpezi pentru cine învățase

să vorbească și să asculte la Versailles, scrisese : *„Un asemenea motiv* i se părea *domnului de Talleyrand destul de ciudat și la drept vorbind, cam stupid",* A doua zi după plăcuta întîlnire de la Albany, s-au dus cu toții, în tovărășia unui englez bogat pe nume John Law, la generalul Shimpler, cu care prospectorul nostru avea legături de afaceri.

Generalul îi aștepta pe peron și, în semn de nerăbdare, flutură din depărtare un ziar, strigînd : *„Veniți, veniți mai repede, sînt știri importante din Franța".* Aflară din ziar ceea ce se petrecuse la Paris la 9 thermidor, căderea și moartea lui Robespierre, sfîrșitul Terorii. Primul gînd al lui Talleyrand, în mijlocul bucuriei care-1 cuprinsese, a fost la cumnata lui, Sabine de Senozan, descendentă din Sully, soția lui Archambaud, care rămăsese în Franța. Soțul ei se adăpostise împreună cu Boson în Germania și-și lăsase soția singură cu sarcina de a le apăra averea. Ea se supusese, dar, în mod inevitabil, fusese arestată. Talleyrand se bucura că acum avea să scape de la moarte. Dar, din nefericire, răsfoind mai atent ziarul, dădu peste lista ultimelor victime, a transporturilor din 8 thermidor : contesa de Perigord se afla printre ele. La pronunțarea sentinței fusese sfătuită să declare că era însărcinată pentru ca astfel să se amîne data execuției. Ea refuză să mintă. Lăsa trei copii pe care-i vom mai întîlni, o fiică căsătorită cu un Noailles, devenită mai tîrziu prințesă de Poix, un fiu, Louis, mort în armată la Berlin, și, în sfîrșit, Edmond, moștenitorul, care căpătă titlul de duce de Dino și se căsători cu Dorothea de Curlanda. In treacăt fie spus, cumnata lui Talleyrand îl disprețuia pe „episcop" ca toți cei din familia Talleyrand, dar episcopul o admira și o respecta. La 8 septembrie 1795 îi scria doamnei de Stael : „In *ultima mea scrisoare, care a ajuns probabil pe ■fundul mării, vă vorbeam de copiii doamnei de Perigord și vă rugam să faceți tot ce puteți pentru ei. Intrucit familia mea nu împărtășește ideile mele, am un motiv în plus ca să-i servesc".* Acestea erau sentimentele „monstrului" pentru familia lui.

în timpul călătoriei prin nordul Statelor Unite, el ajunse pînă la cascada Niagara. Nici un cuvînt în *Memorii* despre această gigantică orgie a naturii americane. Incomensurabilul nu-1 impresiona. Pădurile, pășunile, fluviile, toată imensitatea pustie a acestui continent nu prezentau pentru el interes decît în măsura în care omenirea putea obține ceva de la ele. Pentru moment, pustietățile acelea erau nelocuibile (cel puțin pentru el), dar, devenind obiect de speculație, se umanizau, căci banul și munca puteau face să înflorească acolo o civilizație. Iată ceea ce putea deveni interesant. Citind sublimele imnuri ale lui Chateaubriand asupra aceluiași subiect, vom înțelege că antagonismul dintre acești doi oameni era ireductibil.

In cursul acestei călătorii, care nu fusese în mare măsură decît un marș de lungă durată, episcopul șchiop era întotdeauna urmat de Beaumetz și de credinciosul său valet Courtiade. Chiar împotmolit prin bălți, zburlit, sfîșiat, plin de noroi pînă la urechi, pentru Courtiade Talleyrand era întotdeauna „monseniorul". într-o

seară, într-o pădure înfricoșătoare în care se rătăcise, fără multă speranță de a-și regăsi drumul, Courtiade dispăru... Prin codrul întunecat, pe care asfințitul soarelui îl cufundă deodată în beznă, stăpînul nu mai auzi nici securea valetului, nici zgomotul crăcilor tăiate. Neliniștit, strigă : *„Courtiade, ești aici ?“* Prin desișul de liane se făcu auzită vocea dezolată a lui Courtiade : *„Din nefericire, monseniore, sînt aici!"*

122

Acest „monseniore" în mijlocul înfiorătoarei și sălbaticei păduri îl făcu pe Talleyrand să pufnească în rîs. Avură după aceea parte de o întîlnire ; în inima acelor ținuturi, asemenea întîlniri nu erau niciodată foarte plăcute. Erau trei vînători care puneau capcane. Oamenii aceștia nu prea făceau diferență între tratamentul ce trebuie aplicat unor animale cu blană și cu patru picioare și celor cu numai două picioare, dar avînd asupra lor o punga cu bani. Totuși, aceștia le oferiră ospitalitate în coliba lor. Se aflau acolo la căldură, luminați de o lampă cu ulei, în tovărășia a trei oameni scăpați de la spînzurătoare. Era, totuși, o societate. Talleyrand fu fermecător. Vorbi mult și bău un rachiu îngrozitor. Fu atît de încîntat de primire, oamenii aceștia sălbăticiți îl interesară atît de mult, încît, cuvîntul fiind ajutat și de rachiu, el făcu un lucru nemaipomenit : se angajă să rămină cu ei și să formeze împreună o asociație ! Courtiade, care în viața lui văzuse atîtea, rămase împietrit de groază. Puneți-vă în locul lui : să servești un prelat și mare senior și să-1 vezi angajîndu-se să pună curse pentru castori, înhăi- tîndu-se foarte calm cu niște haimanale ; trebuie să recunoașteți că avea de ce să fie înspăimîntat.

La deșteptare, treziți din beție, își dădură seama că se lăsaseră prostește prinși într-o capcană. Ca să se elibereze de angajamentul din ajun, trebuită să le dea vînătorilor toți banii. Aceștia, blestemînd, fură de acord să-i dezlege de angajament. Talleyrand scăpase ieftin. La biografia lui se adăugase încă o negociere pe lîngă atîtea altele.

El făcu și două călătorii la New York. In mai 1795 locuia în Stone Street, unde rămase cîteva luni. De la balconul său, împreună cu alți francezi, cu Beaumetz, de care era nedespărțit, Cazenove, Moreau și alții, priveau sărbătoarea Independenței de la 4 iulie, urmărind procesiunea care se îndrepta spre guvernatorul New Yorkului. Delegația franceză cuprindea un grup de iacobini veniți din Franța, care cîntau imnuri revoluționare. în clipa cînd îi zăriră pe Talleyrand și pe ceilalți francezi, se opriră din cîntat și îi împroșcată cu înjurături și amenințări. Frumos salut al patriei !

La New York, el îl reîntîlni pe fostul oratorian Blanc d’Hauterive, cu care făcuse cunoștință la Chanteloup, atunci cînd Choiseul îl îndruma cu sfaturile lui. Nenorocitul se afla în cea mai jalnică situație. Revoluția îl numise consul la New York, dar iacobinii din America refuzară să-1 recunoască. Devenise grădinar și-și vindea pe stradă legumele și florile pe care le cultiva chiar el pe locurile unde azi se ridică zgîrie-nori.

La 15 iulie, căldura și epidemia îi goniră pe Talleyrand și pe

Beaumetz din New York. Clima excesivă și nesănătoasă îi obosea pe francezi. Ajunseră pe mare, îndreptîndu-se spre nord, la Boston, care era mai răcoros și mai sănătos. „Din *toate orașele văzute pînă acum, Boston este cel care îmi place cel mai mult. Natura care-l înconjoară e mai frumoasă și domnește aici un mod de viață simplu",* îi scria el doamnei de Stael la 4 august 1796.

Exista aici mai ales o societate mai englezească, mai manierată. Colegiul Harvard din apropiere crease un mediu mai cultivat, în sfîrșit, mai erau și tradițiile unei vieți sociale, un lux mai bine asimilat, mai autentic. Pe scurt, Bostonul era orașul cel mai elegant al Statelor Unite.

Talleyrand nu era decît pe jumătate mulțumit de rezultatul prospectărilor lui. Dolarul nu se lăsa îmblînzit. îi veni atunci ideea să plece în Indii ca să facă mai repede o avere considerabilă. Intre Philadelphia și

Calcutta existau legături comerciale foarte strînse și neîntrerupte. El știa că beneficiul la mărfurile pe care le-ar putea expedia în India sau importa de acolo era de 500 %. Inchirie, împreună cu Beaumetz, o corabie, iar băncile engleze și olandeze comanditară afacerea ; Talleyrand se bucura de încrederea lor. Indiile însemnau poate averea, dar prezentau cu siguranță un risc imens și un exil fără sfîrșit. Gîndurile lui Talleyrand zburau spre Franța. Era legat de ea prin toate fibrele sufletului său. în ultimul moment, între o avere de „nabab" și Franța, el alese Franța și-și abandonă partea în mîinile lui Beaumetz. Acesta nu mai putea renunța la expatriere și era condamnat să se îmbogățească, pentru că de curînd se căsătorise : *„Numai el găsește că nu-i o nebunie...* — spune Talleyrand. — *Soția lui are o rentă de numai cincizeci de ludovici, e văduvă și are trei* copii". Era deci și mai rău decît să fii obligat să treci de capul Furtunilor...

Oare Talleyrand intuise cu cel de-al șaselea simț, care-i era propriu, că această călătorie avea să se termine cu o nenorocire ? De-abia ajuns în India, Beaumetz muri. Fericiți cei ce nu se îmbarcaseră.

Știrile sosite din Franța îl pasionau pe Talleyrand. Mai mult chiar decît forma de guvemămînt și evoluția partidelor, îl interesau economia și finanțele.

Află cu ușurare că guvernul instaurat la 9 thermidor, Directoratul, hotărîse desființarea asignatelor. Ne este cunoscută neîncrederea lui față de moneda de hîrtie și de inflație. într-un mic ziar pe care bunul Moreau se străduia din greu să-1 publice la New York pentru francezii exilați în America, *Curierul Franței și al Coloniilor, se* putea citi în numărul din 28 februarie 1796 un articol nesemnat : „Nu *se poate contesta că dispariția asignatelor reprezintă un lucru bun".* Se vorbea despre odiosul Robespierre și despre îndreptățitele speranțe de îmbunătățire a soartei francezilor, întrucît Directoratul urmărea pacea. După autorul anonim, aceasta era prima condiție a unei redresări. *„Căci cum se poate concepe ideea unei perioade durabile de liniște în Franța, dacă pacea nu va readuce ordinea și abundența, redînd*

nenumărate brațe agriculturii, pe oamenii harnici manufacturilor ***și*** *speculațiile rentabile comerțului. Numai ea poate reface bunurile care* ***ar*** *transforma țara noastră în unul dintre cele mai plăcute locuri de trăit, unde artele și distracțiile plăcute, împreună cu blîndețea climatului, ar atrage, ca și altădată, pe locuitorii tuturor celorlalte țări".*

Era și idealul secolului luminilor : pacea generând prosperitatea materială, în care să înflorească siguranța internă, libertatea, artele și desfătările. Toate binefacerile civilizației înmănuncheate într-o țară incomparabilă, Franța. Era visul lui *Candide.* Se înțelege că autorul anonim era Talleyrand.

Acest articol ne dă o idee despre preocupările epocii : *„Profitam de dispoziția pe care mi-o crea mica mea cameră pentru a pune la cale marea politică și întreaga lume".* Probabil că, în timp ce negresa lui se plimba, Talleyrand se gîndea la viitor și la Franța. Ea va renaște, adică va produce și va consuma, va vinde și va cumpăra. Oricare ar fi fost regimul care i-ar fi urmat lui Robespierre, Talleyrand avea, în primul rînd, în vedere interesele Franței, chiar dacă noul regim îl mai ținea încă sub amenințarea unui mandat de arestare. Istoricii și biografii străini i-au recunoscut mai curînd lui Talleyrand profundul patriotism decît anumiți francezi, care, dealtfel, sînt mai degrabă niște pamfletari — uneori geniali — decît istorici.

124

Intre Statele Unite și Franța se ridica pe atunci un obstacol de netrecut, care împiedica o strînsă colaborare economică și financiară : Anglia. 11 cunoaștem destul de bine pe Talleyrand ca să ne dăm seama că el ar fi considerat folositor să încerce sfărîmarea sau înlăturarea obstacolului ; el preferă însă să-și traseze cu ajutorul observațiilor o linie de conduită plină de înțelepciune pentru viitoarele guverne franceze. Dacă nu ne-a descris clarul de lună deasupra pădurilor Lumii Noi și nici cataractele Niagarei, el ne arată în schimb cum trebuie să se comporte guvernul de la Paris față de **o** națiune cu desăvîrșire nouă și de o uimitoare bogăție. In scrisoarea adresată lordului Lansdowne la 1 februarie 1795, el reamintește că trecutul este definitiv mort și că toate legăturile dintre Anglia și Statele Unite sînt iremediabil rupte : „Orice *speranță dată sau primită în această direcție nu poate fi privită decît ca divagația unei imaginații bolnave sau ca o lingușire grosolană și înșelătoare".* Acestea fiind spuse, era interesant de văzut ce urma să se nască între fosta metropolă și coloniile devenite independente. Toate acestea erau afirmate fără umbra vreunei critici sau preferințe : asta era situația și basta. Acum iată baza pe care se putea construi, căci, în pofida sciziunii..., *„America este totuși pe deplin engleză, adică Anglia posedă întregul avantaj asupra Franței pentru a scoate din Statele Unite toate beneficiile pe care o națiune le poate avea din partea altei națiuni".* Era destul de limpede, nu ?

Iată cum vedea el situația în 1795. Cu tot războiul de independență, care cu doisprezece ani mai înainte ridicase

America împotriva Angliei, *„înclinația americanilor este în favoarea Angliei".* Asta însă nu înseamnă, adăuga el, că doisprezece ani au fost de ajuns pentru a face pe americani să uite că *„fără Franța n-ar fi izbutit să devină independenți, dar ei știu prea multă politică pentru a crede în virtutea numită recunoștință de la națiune la națiune".*

Ce avea aici de-a face recunoștința, din moment ce niciodată și nicăieri nu fusese luată în seamă ? Ceea ce împingea America spre Anglia nu era un sentiment. Era mobilul cel mai puternic : interesul. Toate acestea au fost cum nu se poate mai bine exprimate de Talleyrand : în America interesul nu-și dă osteneala să-și pună masca *„pentru că în această țară ocupația tuturor, fără nici o excepție, este să-și mărească averea. Astfel, banul devine singurul cult universal; cu suma de bani pe care o posezi se măsoară toate onorurile".*

Toate aceste păreri, care nu erau decît niște simple observații, au fost reluate de el într-un raport făcut în 1797 în fața membrilor Institutului, care-1 primiră printre ei la 4 aprilie al acelui an. Raportul se numea *Memoriu asupra legăturilor comerciale ale Statelor Unite cu Anglia.* Vorbim aici despre acest memoriu pentru că el a fost conceput în timpul ședерii la Philadelphia. Talleyrand insista asupra aparentului paradox al situației, care i-a înșelat pe unii francezi : independența coloniilor din America, departe de a dăuna intereselor engleze, le-a servit. Anglia avusese înțelepciunea să-și uite resentimentele și să se gîndească Ia manufacturile ei. Statele Unite n-aveau manufacturi și după acordarea independenței Anglia le vîndu mai multe manufacturi decît în timpul cît fuseseră colonie. Talleyrand admira această forță pașnică, în stare să-și înăbușe un sentiment și să dea prioritate utilului. Pentru a vorbi despre americanii din 1795, el are **o** expresie de **o**

 uimitoare justețe, afirmînd că erau un popor *„lipsit de pasiuni"... „Nu se urăsc între ei; împreună au luptat, împreună se bucură de victorie. Partidele, grupurile rivale, urile, toate au dispărut: ca niște buni calculatori ce sînt și-au dat seama că toate astea nu duc la nimic bun... Practicile comerciale sînt mai greu de distrus decît se crede ; interesul apropie într-o zi și adesea pentru totdeauna pe cei pe care pasiunile cele mai înflăcărate i-au învrăjbit ani de-a rîndul".*

Aceasta trebuia să fie regula de aur a politicii anglo-saxone încă din acea epocă. Aceasta ar trebui să fie regula oricărei politici. A formulat-o Talleyrand. Fusese auzit ? Cu atît mai rău pentru surzi și pentru Franța.

Nu exista nici o îndoială că *Memoriul* reflecta ideile lui Talleyrand. Pentru el, pasiunile, mai ales în politică, sînt nefaste : ele duc la războaie civile, la războaie cu alte țări sau la amîndouă, paralizează activitatea unei națiuni și distrug bogățiile produse de muncă. Adevăratele victorii sînt cele ale agriculturii, ale comerțului și industriei, fiindcă ele sînt cele ale Civilizației, aducătoare de fericire popoarelor.

9 thermidor: Robespierre pleacă, domnul de Autun revine

„Dacă mai rămîn aici un an, mor", îi scria Talleyrand doamnei de Stael. Dramatiza puțin ! Buna Germaine i-a alarmat pe toți cei ce-1 „puteau salva pe episcop". Ardea de nerăbdarea de a se întoarce, dar situația lui nu era desperată. Să avem însă toată încrederea în arta lui de a obține compensații pentru împrejurările neplăcute, ca și pentru nerăbdarea lui : negresa plimbată la braț, altele care nu erau nici negrese și nici plimbate la braț, speculațiile și cîștigurile subevaluate, dar substanțiale, prietenii și chiar cîinele ! Prietenii erau foarte importanți pentru el, fie ei americani sau francezi. Totuși, și în timpul exilului, cel mai bun prieten și-a fost el însuși. El, de care nu s-a plîns niciodată, cu care a conviețuit întotdeauna în termenii cei mai buni, pe care l-a înconjurat cu grija lui atentă și plină de cochetărie și cu care. în tăcere, avea, între patru ochi, cele mai interesante convorbiri din lume.

Să plece din America ? Ca să meargă unde ? El n-avea decît o țintă: Franța. La 14 mai 1795 îi scria doamnei de Genlis : *„Nu-mi fac proiecte de viitor* (de fapt se ocupa numai de asta), *ele depind de soarta Europei: nimic nu mă va face să locuiesc într-o țară aflată în război cu Franța. Nu pot să sufăr Anglia, rămîne Elveția sau Germania, dar pînă-n prezent le prefer America, pentru că aici este iubită mai mult ca oriunde republica noastră, căreia, cu toate neajunsurile îndurate din partea unuia dintre partidele dominante din Convenție, îi aparțin prin toate sentimentele și speranțele mele"* (citat de B. de Lacombe : *Viața privată a lui Talleyrand).*

Foarte bine. Trebuia numai ca doamna de Genlis să pună în circulație scrisoarea sau s-o citească în public, după cum era obiceiul, pentru ca vreun agent francez să facă cu siguranță un raport despre civismul „cetățeanului Talleyrand". Se obținea astfel o notă bună la dosar. In orice caz, el nu avea starea de spirit a „emigrantului". Dacă nu era regalist, el n-o făcea din anti-

 regalism sistematic, ci pentru că partidul lui Ludovic al XVIII-lea nu înțelegea viitorul. Dacă regaliștii ar fi devenit într-o zi un partid al viitorului, ar fi devenit și el un regalist; dacă un rege ar fi vrut să guverneze apli- cînd principiile unei constituții și sprijinindu-se pe un parlament ales, Talleyrand ar fi fost de partea acelui rege.

Tot pe atunci primi o știre curioasă : la 31 martie 1795 avusese loc la Paris vînzarea la licitație publică a bunurilor lui *„Talleran-Perigord, fost episcop de Autun" !* Se vindea averea episcopului, în timp ce acesta străbă- tea deșerturile din Massachusetts. Nimic mai ciudat și mai revelator decît înșirarea catrafuselor fostului episcop. Să le pomenim deci și noi l

In primul rînd, o sutană din postav violet evaluată la prețul a 60 da livre a găsit cumpărător pentru 451 de livre. Enorm ! (400 000 de franci vechi !). Un stihar alb de dantelă și batist, evaluat la 20 de livre, a fost adjudecat la 301 livre. Ce dantele ! Cine oare

putea să dea 300 000 de franci vechi pe un veșmînt bisericesc într-o țară ruinată, în care cultul catolic fusese desființat ? Toate veșmintele la un loc (garderoba era înțesată, au adus 13 377 de livre (aproape 13 milioane de franci vechi). Mai erau și tablouri, desene, gravuri. Toate s-au vîndut, dar nu la prețuri mari. Amatorii se aflau pe alte meleaguri... Ceea ce urmează este însă cu mult mai vaporos. Inventarul dulapurilor acestui episcop este, într-adevăr, original. Un asortiment de necrezut de îmbrăcăminte de damă, rochii și rufărie : un jupon din voal englezesc, o rochie, un jupon de muselin albastru brodat cu chenare albe, un mare număr de jupoane de pînză de Persia, de indian, în sfîrșit, o grămadă de rufărie de tafta, de batist... De unde veneau toate astea ? Cine și-a putut uita cămășile, chiloții, fustele ? Le păstra el oare pentru petreceri deocheate ? Le păstra ca fetișe ? îngrămădirea aceasta era, probabil, rezultatul nepăsării lui : doamnele venite în vizită se făceau comode, se îmbră- cau, se dezbrăcau sau își schimbau toaletele ; el nu se sinchisea nici de ceea ce lăsau, nici de ceea ce luau cu ele, nici de ceea ce cumpărau pe numele lui și era livrat la el acasă... Era cea mai înțelegătoare gazdă.

Inventarul scoate la iveală o casă înțesată de mobile : paturi, canapele, fotolii mici și mari cu duzinile. Ceea ce dovedește însă cel mai bine simțul lui pentru confort și rafinament este cantitatea și finețea rufăriei de pat. Vînzarea albiturilor a ocupat o ședință întreagă și a adus 15 000 de livre (aproape 15 milioane de franci vechi). Mobilele au fost lichidate la prețuri mici. Frumosul lui pian din acaju s-a dus pe 1 691 de livre. Un sfert din valoarea lui. Douăzeci și două de fotolii aurii garnisite cu brocart roșu și alb — pe 2 209 livre. Valorau de cinci ori pe atît. Au mai fost găsite în fostul lui apartament de pe Bellechâsse două șei de damă uzate, una cu postav verde, cealaltă roșie, și chiar o veche diligență galbenă. Ceea ce ne aduce aminte de podul casei lui Harpagon. Oamenii binevoitori au tras de îndată concluzia, cu o rea-credință pe cît de spontană pe atît de oarbă, că episcopul împrumuta bani cu amanet. Presupunerea este la fel de bizară ca și însirarea inventarului. Cămătar ! Ar fi fost desigur în stare să fie și cămătar dacă aceasta i-ar fi adus multi bani. El era însă făcut pentru marile afaceri de nivelul traficului ministerial, și nu de nivelul unuia care împrumută primind în gaj o șea veche sau o droșcă hodorogită. încă o dată se țintea prea jos și e] scăpa neatins. Astfel fură împrăștiate catrafusele *„numitului Tailleran-Pe- rigor, strada Dominique, faubourgul Germain, fosta mănăstire Bellechâsse".*

127

De frica „superstițiilor", comisarul responsabil de licitație suprimase toți „sfinții" din adresă; vînzarea i-a îngăduit însă să-și umfle buzunarul cu peste 100 de milioane de franci vechi.

Toate astea n-au micșorat însă dorința Iui Talleyrand de a se întoarce la Paris. O petiție datată din Philadelphia fu adresată de el Convenției la 16 iunie 1795. Cerea dreptul de a se întoarce și a intra în serviciul republicii. A trimis scrisoarea lui Desrenaudes și

l-a însărcinat s-o predea Adunării cu toate formele în momentul care i se va părea lui cel mai potrivit. Desrenaudes, răspopit, profesor la Școala centrală din Paris, naviga între partide, urmărea fluctuațiile comitetelor și apăra cît mai bine cu putință afacerile superiorului și complicelui său.

Talleyrand întîlni la New York în august 1795 un francez pe nume Dupuy, sosit din Franța, care-i dădu să citească cuvîntarea rostită de Boissy d'Anglas în martie ca elogiu adus zilei de 9 thermidor, „care a *redat poporului exercitarea drepturilor sale fi republicii — independența".* întrucît un asemenea elogiu a putut fi făcut și aplaudat chiar de la tribuna Convenției, fostul episcop avea dovada absolută că domnia iacobinilor se încheiase și că petiția lui nu va fi prost primită. Mare-i fu bucuria cînd citi „că *această zi a făcut să renască in Franța domnia fericirii fi a virtuții".* Era cam mult spus, pentru că virtutea n-a domnit cu adevărat decît pe vremea ghilotinei lui Robespierre ; după 9 thermidor, ea și-a pierdut mult din putere, înzdră- venindu-se în schimb omenia. In ce privește fericirea... Ei bine, pentru domnia fericirii, Talleyrand se simțea apostol și dorința de a se întoarce cît mai repede la Paris îl stăpînea mai mult ca oricînd.

Dar ce mai putea întreprinde pentru a se întoarce la Paris ? N-avea decît condeiul și prietenii, cu primul hărțuindu-i pe ceilalți. îi scrise Ger- mainei : *„Numai dacă va fi un cutremur general de pămînt în Europa nu mă voi întoarce acolo în luna mai!"* Ce neobișnuită înflăcărare ! Această dorință de reîntoarcere trebuia însă să fie susținută și de alții. *„Cereți-i abatelui Desrenaudes să se zbată",* adăugă el. Talleyrand îl numea pe acesta încă „abate", așa cum Germaine continua să-l numească pe el *„episcop".*

Ei bine, abatele a reușit să se zbată admirabil. Petiția fostului episcop de Autun, depusă după toate regulile, prin grija lui, chiar pe biroul Convenției, n-a trecut neobservată. Fu citită în plină ședință la 3 septembrie și se bucură de onorurile *Monitorului.* Sforăriile lui Desrenaudes, vizitele lui, șoaptele între două uși fură, în sfîrșit, răsplătite : tot Parisul află că Talleyrand dorea să se întoarcă, că era republican, că nu emigrase niciodată, cj fusese victima groaznicului grup doborît la 9 thermidor, că n-a încetat să apere în străinătate Franța și republica și că era gata să le apere și la Paris dacă i s-ar spune : „Vino, cetățene, patria te primește cu brațele deschise".

Pentru a dovedi că fusese victima tiraniei, arătă că decretul cu privire la punerea lui sub acuzare fusese întocmit „pe *baza unui pretext* atît *de neînsemnat, încît comisiile însărcinate să redacteze actul de acuzare n-au ftiut niciodată ce să treacă in el".*

Să fi fost oare *„un pretext atît de neînsemnat"* cele două scrisori trimise regelui de episcopul de Autun și descoperite apoi în dulapul de fier ? Cumnata lui și atîția alții (chiar dintre republicani) fuseseră ghilotinați pentru o vină mai mică. Evoca apoi serviciile aduse Constituantei : Declarația drepturilor omului, confiscarea averilor bisericești, învățămîntul public...

128

După cuvîntarea lui Bossy d'Anglas, climatul devenise

favorabil unor oameni ca el. Roederer publică, la 11 august 1795, o broșură *Despre refu- giații francezi și despre emigranți,* în care făcea o deosebire categorică între primii, care părăsiseră Franța după masacrele din septembrie 1792 și nu ridicaseră niciodată armele împotriva țării lor, și emigranții propriu-ziși. Re- fugiații își păstraseră toate drepturile de cetățenie și el îl dădea ca exemplu pe Talleyrand : *„Nu vă este cunoscută, prin notorietatea ei, comportarea lui Talleyrand și Beaumetz la Londra înainte de război și apoi în America după declararea acestuia ? Au încetat oare o singură clipă acești oameni să fie francezi ?“* O mai bună propagandă pentru cererea lui de repatriere nici nu-și putea dori. Notorietatea despre care vorbește Roederer, făcînd elogiul purtării patriotice a „episcopului" la Londra și în America, avea un nume și un chip cunoscut : Desrenaudes. Printr-o coincidență extrem de fericită și care n-a fost aproape deloc provocată de fostul vicar general, Tallien, strălucitorul soare al lui 9 thermidor, a cărui dogoare era însăși soția lui, bruna Tereza, luă și el cuvîntul la tribuna Adunării în favoarea francezilor exilați și dădu, la rîndul lui, același exemplu, pe Talleyrand-Perigord, „care, *a fost trecut pe lista emigranților cu toate că ieșise din țară cu o misiune guvernamentală"* [XV]. Republica trebuia să pună capăt unei asemenea nedreptăți și să-și deschidă frontierele, unui om care avea un pașaport și un ordin de misiune semnate de însuși Danton ! Adunarea nu mai aștepta decît încă un glas care să pledeze cazul și să propună un decret de radiere de pe lista emigranților. Marea inimă și abilitatea Germainei de Stael găsiră acest glas. Ea făcu chiar mai mult : îi dictă și cîntecul.

Șiretlicul pare a fi scos dintr-un vodevil. Scena fusese bine jucată. Germaine îl alesese în acest scop pe Marie-Joseph Chenier, fratele nefericitului poet ghilotinat. Ea-1 rugă, așa cum știa numai ea, să intervină de la tribună pentru anularea decretului care-1 împiedica pe Talleyrand să se întoarcă. La început, Chenier, căruia nu-i plăcea Talleyrand, rezistă planturoasei sirene, căci se găsea pe atunci sub puterea farmecelor alteia, de dimensiuni mai reduse și cu o voce mai melodioasă. întrucît Chănier rezista elocinței ei, Germaine, căreia prietenia îi insufla nenumărate stratageme, avu ideea să-1 aducă pe acesta într-o stare de obsesie în care el să acționeze fără să vrea în favoarea episcopului exilat în mlaștinile Massachusetts-ului. Mica sirenă care-1 stăpînea pe Chenier cu farmecele ei era o prietenă a Germainei, Eugenie de Bouchardie. Frumoasă și blindă, ea cînta minunat, acom- paniindu-se la harpă. întîmplarea făcu ca, atunci cînd Chenier venea să-i prezinte omagiile sale, adică în fiecare seară, Eugenie să intoneze (la rugămintea expresă a Germainei) un cîntec care pe vremea aceea fringea toate inimile și care era *Balada proscrisului*[2]. Șiretlicul reuși, căci, asediat de tiradele Germainei și fermecat de ciripitul Eugeniei, Chenier se simți într-o zi ca împins spre tribună și luă apărarea „proscrisului", a cărui deznădejde era zilnic și neobosit cîntată de un glas mai drag lui

XV **Citat de Lacour-Gayet.**

’ Colmache. ***Revelation of the life of the prince Talleyrand.*** **129**

decît orice pe lume. Chenier fu minunat : *„Este vorba de a atrage atenția simțului dumneavoastră de dreptate în favoarea unui om cunoscut pentru marile servicii aduse în timpul Adunării constituante, în favoarea unui filozof pe care neclintitele lui principii și distinsul său talent l-au așezat printre întemeietorii libertății franceze. Este vorba despre Talleyrand-Perigord, fostul episcop de Autun".* Ținea minte lecția repetată de atîtea ori de Germaine : motivele „patriotice[XVI] ale plecării proscrisului ; el nu uită să sublinieze că acesta nu primise să se exileze decît într-o republică prietenă, aminti apoi de imensele servicii aduse libertății. încă sub puterea obsedantului și fermecătorului glas, el încheie cu avînt : *„Vi-l cer pe Talleyrand, vi-l cer în numele numeroaselor sale servicii, vi-l cer în numele dreptății naționale, în numele republicii, pe care o mai poate sluji prin talentele și munca lui, în numele gloriei voastre și în numele urii împotriva emigranților, a căror victimă ar fi, ca și voi, dacă lașii ar putea triumfa".*

Bravo Germaine ! Izbutise. Convenția adoptă pe loc, în aplauzele generale, următorul decret : *„Convenția națională hotărăște că Talleyrand- Perigord, fost episcop de Autun* (tot episcopia de care nu putea scăpa !...), *poate reveni pe teritoriul Republicii Franceze, iar numele lui va fi șters de pe toate listele de emigranți; în consecință, ea anulează decretul de acuzare lansat împotriva lui".*

Era în ziua de 4 septembrie 1795. El află marea veste la New York abia la 2 noiembrie. Alergă îndată la Moreau și cei doi căzură unul în brațele celuilalt.

Reluă neîntîrziat legătura cu guvernul, trimițînd o scrisoare de mulțumire cetățeanului ministru al Afacerilor Externe ale Directoratului, un anume Delacroix, care nici nu bănuia răsturnările pe care le va aduce în viața lui, peste cîteva luni, semnatarul acelei scrisori de mulțumire. *„Cetățene ministru, după trei ani de exil, de calomnii și de persecuții de tot felul, am obținut, în sfîrșit, anularea unei acuzații pe care nici chiar autorii ei n-au luat-o vreodată in serios. Primesc acest act de dreptate cu o conștiință care-mi îngăduie să mă bucur de el din toată inima. In clipa în care revenirea primăverii va aduce redeschiderea navigației, mă voi întoarce în sînul unei patrii pe care depărtarea mi-a făcut-o și mai scumpă și a cărei hotă- rîre demnă de cinstire îmi impune noi obligații. Vă încredințez, cetățene ministru, de expresia respectului, a recunoștinței și a devotamentului meu, rugîndu-vă s-o transmiteți autorităților republicii"*

Neasemuita Germaine merita și ea cu prisosință o scrisoare de mulțumire. New York, 14 noiembrie 1795 : *„Iată deci că, datorită dumneavoastră, lupta s-a încheiat; ați realizat tot ce am*

XVI **Moreau de Saint-Mery. Voj/upe *aux Etats-Unia* d'Amerique.**

[1] **Colmache. *Revelation of the life of the prince Talleyrand,* citat de Poniatowski.**

dorit. Voiam ca aceeași Convenție care mă pusese sub acuzare să revină asupra hotărîrii ei. La primăvară voi pleca de aici spre un port pe care mi-l veți indica, iar restul vieții, oriunde ați locui, mi-l voi petrece lingă dumneavoastră (era un mare angajament, dar visul *„micului glob"* mai trăia încă). O *mie de motive mă fac să aleg luna mai pentru a mă îmbarca. S-ar putea să călătoresc cu o încărcătură potrivită pentru Franța în momentul acela* (și compatibilă cu interesele celui ce se întorcea), *ce părere aveți ? îmi va rezerva oare doamna de Stael o cămăruță ? La dumneavoastră aș vrea să trag la sosire".* Se invita singur și lucrurile erau de la sine înțelese... pentru că Germaine era pe deplin cucerită de ideea „micului glob", ea urmărea să domnească asupra lui și, chiar dacă nu va reprezenta acolo chiar grația, ea îi va fi în schimb izvorul de strălucitoare inteligență și căldură ; de asta era sigură și poate că și de dragostea episcopului. Nefericita ! El era pe deplin convins de devotamentul prietenei sale și nu aștepta de la ea decît atîta, precum și micul serviciu de a atrage pentru el pe toți oamenii interesanți și folositori din Paris în salonul ei din strada Bac. El știa că, în entuziasmul ei și în nebunească ei curiozitate de a cunoaște o lume întreagă, Germaine primea la ea pe oamenii noi scoși la iveală de Teroare, precum și pe cei din vechea societate ieși ți acum la lumina zilei din găurile lor de șobolani ca să-și scuture amorțeala în strada Bac. *„Dacă credeți că ar fi mai greu să pot ajunge intr-unui din porturile noastre, mă voi duce în Olanda și de aici, pe uscat, voi veni în* **strada** *Bac... Adio, scumpă prietenă, vă iubesc din toată inima".*

Nu mai pomenește nimic de ceea ce fusese obținut cu atîta perseverență **și** pricepere. Vorbește numai de ceea ce îi trebuie de acum încolo și nu **se** jenează să ceară. Atunci cînd în *Memorii* vorbește de întoarcere, el scrie că autorizația de a reveni în țară i-a fost acordată fără ca el s-o ceară. Este **o** greșeală. Chiar el povestea, sub Directorat, cum și prin ce intervenții fusese obținută repatrierea. De ce oare această lipsă de memorie ? Avea oare interesul să scrie, sub Restaurație, că fusese primit de Convenție cu brațele deschise ? Cu siguranță că nu. Dar lucrurile sînt scrise după treizeci de ani **și** el uită toate demersurile făcute de prieteni și, cu trecerea timpului, i se pare că s-a întors din exil în modul cel mai firesc din lume. Dealtfel, dacă vrem să-1 prindem aici cu ocaua mică, nu e greu. Dînd uitării insistențele și intervențiile făcute pentru reabilitarea lui, se sustrăgea obligației de a-i aduce doamnei de Stael omagiul lui de recunoștință. Dacă în 1795 îi scrisese *„vă iubesc din toată inima",* în 1825 erau de multă vreme certați. Făcea astfel să dispară admirabilul rol jucat de ea în favoarea lui.

In sfîrșit, mai există și o altă cauză, mai generală și mai profundă, care ține chiar de firea lui : pentru el tot ceea ce aparține trecutului se decolorează, își pierde puterea, privirea lui țintind mereu înainte. Interesul lui viu este pentru ziua de mîine. S-a întors ? Ei bine, ăsta-i singurul lucru interesant. Merită o

atenție și ceea ce a făcut după întoarcere. în ce privește repatrierea, ea rămîne un simplu episod. Dar îndurerarea Germainei nu fusese un simplu episod... Dacă el știa să uite, ea n-a uitat niciodată.

Părăsi New Yorkul la începutul lui decembrie, îndreptîndu-se spre Philadelphia, unde spera să găsească o corabie pentru Franța și unde nădăjduia să poată aduna interesanta încărcătură. înainte de a părăsi orașul, el făcu împreună cu Beaumetz, stăpînit de planurile căsătoriei lui nebunești și ale aventuroasei expediții în India, o ultimă plimbare prin Manhattan. S-au dus să privească îndelung mărețul spectacol al oceanului de la înălțimea unei fortificații din sudul insulei. Priveau cu destulă melancolie de pe marginea prăpastie!, în adîncul căreia valurile se spărgeau amețitor. Talleyrand își anunțase prietenul că renunța la călătoria în India. Beaumetz trebuie să fi fost zguduit de această veste. împărtișeră și zilele bune și pe cele rele. Pen**tru el lua** sfîrșit ceva fundamental. Fusese oare cuprins de presimțirea mor- ții ? Pe omul acesta, îngrijorat de viitor, rănit de renunțarea prietenului, **l-a** scos oare din fire calmul și chiar nepăsarea cu care Talleyrand își schimbase toate planurile, trădînd astfel proiectele lor ? Sau poate l-au zguduit și mai mult speranța trainică și bucuria ascunsă ghicite la Talleyrand, pentru care el nu mai reprezenta nimicOricare ar fi fost motivele, acesta îl văzu deodată pe Beaumetz cuprins de o agitație neobișnuită, cu chipul schimonosit și ieșit din minți, privindu-1 pătrunzător în adîncul ochilor. Talleyrand descoperi îngrozitoarele gînduri care-1 făceau pe nefericit să se cutremure : *„Beaumetz* — strigă el —, *ai de gînd să mă ucizi, vrei să mă arunci în mare de la înălțimea asta. Haide, neag-o, monstrule, dacă îndrăznești 1“* Atunci Beaumetz se prăbuși. Se aruncă în lacrimi de gîtul prietenului, ce- rîndu-i iertare : avusese într-adevăr intenția să-1 arunce în prăpastie. Povestea scoate la iveală una din trăsăturile cele mai tulburătoare ale personalității lui Talleyrand. Beaumetz nu se înșelase : Talleyrand îl părăsea pentru că socotea cauza lui pierdută. Impresionant dar al previziunii, manifestat în mai multe rînduri în viața lui. Ce ciudată însușire la un om în întregime condus de rațiune și de bunul simț ! în același timp însă și fatalist, în stare să se lase călăuzit de impulsuri cu totul instinctive, care țin mai mult de intuiția unui animal decît de inteligența unui om, și încă a unuia mai inteligent decît oricare altul. Așa era el făcut și pace. El o știa și se pricepea să-și asculte instinctele. Niciodată un om atît de lipsit de ideea răzbunării n-a avut la dispoziție un instrument de răzbunare atît de înfricoșător : era de ajuns să disprețuiască sau chiar să uite pe cineva, pentru ca ruina și distrugerea să lovească persoanele sau cauzele de care se îndepărta.

Intîmplarea cu Beaumetz nu-l tulbură mai mult decît se cuvenea. Lucrurile erau lămurite : Beaumetz fusese șters din viitorul lui. Talleyrand adună în timpul verii o încărcătură de zahăr, de cafea și de mirodenii, ca să mai învioreze puțin gustul supei spartane și al pîinii mucegăite pe care iacobinii le serveau în

loc de mîncare francezilor. Ceru un nou pașaport, iar noul ministru al Franței la New York, domnul Adet, nu-I împroșcă cu înjurături cum făcuse predecesorul lui. Conțopistul care completă pașaportul găsi că măsura tot cinci picioare și 5 degete și jumătate, că părul și sprîncenele le avea tot blonde, ochi albaștri, nasul potrivit (uită să spună că avea vîrful ridicat). Fu uitat și piciorul șchiop. înaintea plecării fu invitat să viziteze un enorm șantier de construcții ; americanii aleseseră locul și construiau din temelii o capitală : Federal City. O botezară după aceea Washington, ca un omagiu adus președintelui fondator. Spectacolul îl interesă cu mult mai mult decît cascada Niagara...

Merită atenție o altă trăsătură a lui, care nu-i va mira decît pe cei ce se limitează la părerea pe care și-o făcuse Joseph Prudhomme despre Talleyrand. Se știe cît de mult își iubea prietenii : în momentul despărțirii, el le oferi lui Moreau și Beaumetz să ia cu el la Paris pe cite unul din fiii lor (fiecare avea mai mulți). Urma să ia asupra lui cheltuielile de învățătură și să le asigure viitorul prin procurarea unor slujbe potrivite cu meritele lor. Tații ar fi acceptat, dar mamele au refuzat. Erau speriate de primejdiile prin care ar fi putut trece copiii din cauza Iui Talleyrand. Acesta, ducînd o viață plină de pericole, ca întotdeauna, își risca la tot pasul averea și reputația în jocuri de noroc și în politică. El ascultă cu calmul obișnuit motivele refuzului lor și, zîmbind, le liniști cu aceste cuvinte, care aruncă o puternică lumină asupra personajului : *„Nu, acolo nu mă tem de nimic. Cunosc bine toate jocurile revoluției".*

Dar mamele rămaseră neclintite. Păcat de fiii lor !

Peste cîteva luni, Talleyrand va începe să dea dovada talentelor sale.

132

Așteptă pînă la 13 iunie și se îmbarcă pe „Den Ny Proeve", o corabie daneză care se îndrepta spre Hamburg. Moreau și fiul său îl însoțiră în port și așteptară pe chei pînă ce corabia se îndepărtă în larg. Ii făcură nesfîrșite semne de adio. Din nefericire, vîntul nu sufla deloc în ziua aceea în estuarul Delaware și vasul rămase două zile pe loc. La 15 iunie fură ridicate din nou pînzele. Talleyrand îi trimise lui Moreau un bilet ca să-i spună că totul se desfășura bine, dar că stăteau țintuiți locului. In cele din urmă, în ziua de 18 ajunseră pe mare. Ultimul bilet : *„lată-ne pe mare, scumpe prietene, vîntul e slab, dar bun. De cîteva zile nu mai văd corăbii de corsari. Adio. Peste patruzeci și cinci de zile vă voi scrie de la Elba... Căpitanul nostru e bun, dar doarme cincisprezece ore în șir fără să se trezească".*

După o frumoasă călătorie, ajunse la Hamburg la finele lui iulie 1796 și îndată, la 31 iulie, îi scrise lui Moreau : *„De la un țărm la altul, timp de patruzeci de zile, n-am întîlnit nici un vas corsar, am avut numai o mică vizită a unei escadre la 50 de leghe de Sorlingues* **și** *ploaie în fiecare zi... Nu cunosc încă nimic din oraș. N-am făcut nici o vizită. Cocarda este foarte la modă; mi-am luat și eu una la sosire".*

Totul mergea strună. își prinsese într-adevăr cocarda tricoloră și republicană pentru a se deosebi de emigranți. Dar încă înainte de a pune piciorul pe uscat, trecutul îl apucă de gît — sau de beregată — în persoana unui emigrant, domnul de Ricci, care se urcă pe punte, trimis de urgență de doamna de Flahaut. Ea locuia la Hamburg și-l implora să nu debarce, să reia cît mai repede drumul mării și să nu încerce s-o revadă. Misiunea domnului de Ricci era cam ciudată. Faptele se explicau prin aceea că adorabila femeie fiind pe cale, la o vîrstă destul de coaptă, să dea marea lovitură a vieții, măritîn- du-se cu domnul de Souza, ambasadorul Portugaliei în Danemarca, avea toate motivele să creadă că sosirea fostului ei „soț de inimă", tatăl fiului ei, va distruge toate firele urzelii sale. Domnul de Souza nu era un om prea înțelegător și ar fi putut să ia în nume de rău întoarcerea fostului amant, cu atît mai mult cu cît, în mediul închis și înăcrit al emigranților francezi, cruzimea bîrfelilor era înfiorătoare. Talleyrand se sinchisea însă prea puțin de combinațiile portugheze ale Adelaidei; se întorcea dintr-un exil de patru ani și nu o făcuse ca să plece din nou pe mare. De aceea îndepărtă foarte pe scurt acest obstacol : *„Nimic mai simplu. E vorba de o puternică criză de gelozie. Femeile nu mor din asta, iar pentru bărbați ele nu prezintă nici un pericol".*

Și debarcă. Aceasta a însemnat ruptura cu doamna de Flahaut. El n-a uitat ridicula ei pretenție, iar ea n-a uitat cît de puțin s-a sinchisit de ea.

O reîntîlni pe doamna de Genlis. La cincizeci de ani ai ei nu părea schimbată. Exista între ei o anumită complicitate : *„Orleanismul"*. Cu singura diferență că ea era o fanatică, în timp ce el numai un diletant.

O monarhie constituțională avînd în frunte un prinț de Orleans era o posibilitate ce nu trebuia neglijată, dar pentru Franța mai existau atîtea alte formule. Doamna de Genlis se interesă de planurile lui ; el îi jură că nu se va mai amesteca niciodată în politică. Era încă fript de experiența din 1789 și 1792 și de exil, se simțea legat de doamna de Stael, în preajma căreia spera să-și petreacă viața... Se despărțiră, atît doamna de Genlis, cît și el, încîntați unul de celălalt, lăsînd fiecare cîte o apreciere asupra acestei întîl- niri. El scria 1 *„Neclintirea firilor complexe constă tocmai în flexibilitatea*

133 *lor".* Maxima era frumoasă. Izbitor este faptul că, dacă remarca era adevărată în ceea ce o privea pe doamna de Genlis, ea era și mai adevărată în ceea ce îl privea pe autorul ei.

Cît despre doamna de Genlis, după ce ascultase cu un aer neîncrezător solemna lui declarație de renunțare la politică, ea notă că politicienii și ambițioșii sînt „ca și *amanții, care-și iau întotdeauna nemulțumirea și necazurile drept indiferență fi rațiune"*. Și nu se înșela.

Iată un alt aspect fermecător al acestei regăsiri a doi supraviețuitori al vechii orînduiri : ea îi ceruse să-i trimită, cînd va fi la Paris, *Tratatul despre înțelepciune* al lui Pierre Charron. îl

primi chiar a doua zi. Nici nu-i venea să-și creadă ochilor. Era un exemplar dintr-o ediție elzevir, cu tiparul și legătura de o mare eleganță, pe care Talleyrand îl salvase de la vînzare și pe care-l păstrase întotdeauna asupra lui : aceasta era deci cartea de rugăciuni a episcopului nostru ! El vedea în lucrarea prietenului lui Montaigne un fel de talisman împotriva celor mai primejdioase rele de pe pămînt : prostia, fanatismul și tirania. Doamna de Genlis primi această carte ca pe o neprețuită bijuterie.

Intîlni apoi și alte persoane pe care le cunoscuse Ia Londra, cum erau frumoasa Pamăia[XVII], căsătorită cu lordul Fitz-James, și domnișoara de Sercey, căsătorită cu un bancher din Hamburg, Conrad Mathiessen. Trebui să mai întîlnească întregul grup al prințului d'Orleans, adunat tot în jurul doamnei de Genlis și compus din : Auguste și Charles de Lameth, ducele d'Aiguillon, Dumouriez și domnul de Valence, ginerele prietenei lui. Tînărul duce d'Orleans, Ludovic Filip, nu se afla atunci la Hamburg. Abatele Louis, complicele lui de la Federație, se găsea acolo. Dar să-1 fi întîlnit el oare ? Se vor reîn- tîlni însă mai tîrziu, la marile răscruci ale politicii și finanțelor. Talleyrand privi cu destulă ironie aceste clici de guralivi și incapabili : *„Nu cunosc nici o iotă din ceea ce se cheamă politica francezilor aflați la Hamburg și Altona. Ceea ce am înțeles este că toată lumea asta nu poate suferi Anglia și vrea să se întoarcă în Franța. Vînzarea bunurilor emigranților izbutește să facă mii de republicani. Se vorbește de un partid al lui d'Orleans, al cărui șef, după cum mi-a confirmat zilele astea medicul meu, nu s-ar gîndi decît să plece in America, de un partid Lameth compus din două persoane, din care una se nimerește să fie neputinciosul d'Aiguillon, de un alt partid Dumouriez, format din valetul său Baptiste și medicul lui militar. Dacă în Elveția dumneavoastră nu există grupări mai periculoase, cred că iarna aceasta vom fi foarte liniștiți la Paris"* (19 august 1796. Către doamna de Stael).

îi scria prietenei sale și despre sănătatea lui. Ajungînd la Hamburg, a avut temperatură timp de cincisprezece zile și de aceea a văzut foarte puțină lume. Spera să plece la Paris pe la 10 septembrie și o întreba dacă-1 cunoștea pe un tînăr Benjamin Constant, autor al unei broșuri pe care tocmai o citise : *Despre forța guvernului* și de care fusese impresionat, găsind în ea ideile scumpului său Narbonne. Ce minune ! El, „proscrisul", nu știa că nimeni din lume n-ar fi putut să-1 informeze mai bine despre Benjamin Constant decît Germaine, care începuse cu acesta o legătură prea pasionată și prea cunoscută ca să fie fericită. întoarcerile din exil sînt pline de surprize. Cînd știi că Narbonne era amantul Germainei și tatăl copilului ei și că marea inimă **a** acestei femei amesteca sentimentele și ideile celor pe care-i iubea, nu te mai poți mira că Talleyrand recunoscuse în broșura lui Benjamin ideile lui Narbonne : ele fuseseră strecurate acolo

XVII **Pamela trecea drept fiică a ducelui de Chartres și a doamnei de Genlis, guvernanta copiilor familiei d'Orleans. Pamela fusese crescută împreună cu aceștia, iar doamna de Genlis o prezenta drept nepoată. Această origine ar putea explica căsătoria ei cu ducele de Fitz-James.**

conform principiului vaselor comunicante. Nu se va putea repeta niciodată îndeajuns că nimic nu este mai inteligent decît dragostea, bineînțeles la oamenii foarte inteligenți.

In sfîrșit, în aceeași scrisoare, el îi reproșa doamnei de Stael că l-a descurajat pe Mathieu de Montmorency și l-a împins pe căile credinței, ceea ce îl făcea pe el să prevadă pierderea unui prieten. *„Pentru mine e un lucru rău".*

înainte de a părăsit Hamburgul depuse la Banca Ricci micul său capital în dolari (aproximativ 50 de milioane de franci vechi). Ii scrisese scumpului său prieten Moreau, care nu-1 va mai cinsti niciodată cu vin de Madera, și încheie : „In ce *mă privește, nu mi-am făcut încă nici un plan; de aici nu pot vedea lucrurile prea limpede. Te îmbrățișez și te iubesc".*

Se întoarse în Franța prin Țările de Jos. Amsterdam era pe atunci capitala unei Republici Batave create de Pichegru, iar Bruxelles capitala unui departament francez, Dyle ! Erau noutăți asupra cărora Talleyrand lăsa să alunece o privire însoțită de o tăcere îngîndurată.

Ajungînd la Paris, se instală la doamna de Bouffiers, la Auteuil, apoi la generalul Arcon, la Tuilerie, pe strada Assomption. De ce nu la Germaine [9] Se vede că ea se găsea la Coppet la sosirea lui. *Curierul republican* anunță la 25 septembrie 1795 : *„Domnul de Talleyrand-Perigord, fost episcop de Autun, emigrant privilegiat, a sosit la Paris". „Emigrantul privilegiat"* trebuie să fi scrîșnit din dinți.

Partea a doua

Noul Paris, Parisul lichelelor destrăbălate

Talleyrand credea că se întoarce în orașul natal, dar intra într-o lume mai ciudată decît aceea **a** vînătorilor din Massachusetts. Era Parisul Directoratului. A doua zi după moartea lui Robespierre, Parisul năvăli în sălile de bal. Scăpînd de tirania polițistă, el se prăbuși în destrăbălarea cea mai nerușinată. Toate astea n-aveau nici o legătură cu libertatea. Luxul infam al parveniților era departe de **a** însemna bogăție, căci Franța era ruinată. Orașul, în care timp de patru ani nu s-au făcut nici un fel de lucrări de întreținere, era fără pavaje, dărăpănat, iar străzile niște băltoace. Un diplomat englez, Henry Swinburne, nu-și putu crede ochilor cînd revăzu Parisul. Faubourgul Saint-Germain era pustiu, buruienile creșteau pe stradă, ferestrele fără geamuri se legănau în bătaia vîntului și a ploii, care pătrundea în palatele jefuite. Palais-Royal nu era decît un depozit de gunoaie, Comedia Franceză, de nefrecventat. Spectatorii se îngrămădeau, totuși, în sala de o murdărie respingătoare, plină de insecte. Bărbații nu-și scoteau pălăriile, iar femeile erau îmbrăcate numai în voaluri transparente : *„simțeai cum te ia frigul privin- du-le brațele și picioarele goale",* notează preacinstitul englez. Nobilii care-și putuseră salva viața și cîteva rămășițe ale averii făceau bani din orice : cei ce puteau să deschidă un salon îl transformau în tripou, în sală de bal cu plată sau în alcov. Oricine putea fi întîlnit acolo. Swinburne întîlni într-unul din aceste saloane cu intrare plătită pe femeia zilei, doamna Tallien. Peruca ei neagră îi ascundea jumătate din obraz, dar, în rest, tunica grecească de yoal transparent lăsa totul la vedere.

Palatul Elysee, confiscat ducesei de Bourbon, era împărțit în mici apartamente de închiriat ; în vastele saloane fuseseră puși, de bine, de rău, pereți despărțitori, iar chiriașii trăiau astfel în cuști pe jumătate tencuite, pe jumătate poleite. în ce privește grădina, ea era la dispoziția oricui, funcționînd ca loc de chermesă și parc de distracții, cu loterii, manejuri, vînzători ambulanți și leagăne. Un fiu al președintelui Parlamentului din Toulouse vindea tutun ; un căpitan din gardă — articole de papetărie, un canonic era ucenic tipograf, un episcop — funcționar de birou. Ce importanță

avea ? Principalul era că trăiau !

Două sute de săli de bal înregistrate străluceau în fiecare seară în Paris. Era o frenezie; existau balurile sacagiilor, ale cărbunarilor, ale „foștilor". Se 136

dansa pentru a uita spaima prin care trecuseră, moartea de care scăpaseră; pavajul încă pătat de singe ; se dansa pentru viață I

Talleyrand privea în jur și scria : *„Balurile, spectacolele, focurile de artificii* (poporul se dădea în vînt după ele, iar Directoratul 1 le servea de trei ori pe săptămînă ; erau mai ieftine decît griul) **au** *înlocuit închisorile* **și** *comitetele revoluționare. Femeile de la curte au dispărut, dar femeile acestor proaspăt îmbogățiți le-au luat locul, urmate, și acestea, de femei ușoare care rivalizează cu ele în lux și extravaganță. In jurul acestui roi, niște minți ușuratice, numite altădată «filfizonii», iar astăzi «minunății», dansînd discută politică și oftează după regalitate mîncînd înghețată sau căscînd în fața unui foc de artificii".* Fanaticilor le-au urmat nerozii. Sărmană țară. în spatele acestei spume a societății, care, așa cum se spune, face istoria, trăiau 20 de milioane de francezi înșelați, nenorociți, striviți de muncă și de impozite, rechiziționați pentru războaie, terorizați pînă și la sate de bande de tîlhari, plătiți cu asignatele de hîrtie atît de disprețuite, încît muncitorii din Paris le călcau în picioare fără să se ostenească să le ridice. Lipsurile domneau peste tot, în afară de casele celor „corupți". în mahalale bîntuia foametea.

Politica nu-i mai interesa decît pe politicieni și pe complotiștii regaliști sau extremiști. Francezii erau iremediabil decepționați. Nu se mai auzea stri- gîndu-se „Trăiască republica !“ decît de către persoane oficiale la ceremonii oficiale. Martorii epocii auzeau, dimpotrivă, în rîndurile mulțimii fraze ciudate ca acestea : *„Republica are nevoie de mîna unui conducător priceput".* Un conducător (priceput sau nu) în italiană se numește duce și în germană *fuhrer.* Doi ani mai tîrziu, în franceză, el se va numi Bonaparte.

Pentru moment, francezii se mulțumeau cu Barras, șeful Directoratului. Acesta era omul tuturor compromisurilor ; inteligent, de o totală amoralitate, părea ieșit din Legăturile *primejdioase.* Dealtfel, elegant, rafinat, nu vedea în revoluție decît un mijloc rapid și eficient de a-și face afacerile. Se împăca cu oricine, fie el iacobin sîngeros sau reacționar, numai afacerile să-i meargă strună. Spunea cu sinceritate : *„Epoca războiului civil nu este o epocă a moralei".* Fără îndoială că, din această cauză, celebrase el atît de zelos cultul Virtuții împreună cu prietenii din Comitetul salvării publice 1 Barras era un aristocrat înrudit cu Pontevăs și Castellane, ceea ce nu l-a împiedicat să încarce din plin căruțele fatale ale ghilotinei, contribuind apoi din răsputeri la doborîrea lui Robespierre. Ca recompensă fusese făcut Director, șef al statului. Locuind oficial la Luxembourg, el prefera însă splendida casă de la Suresnes, aranjată cu mobilier proprietate

națională, sau domeniul princiar de la Grosbois, care aparținuse contelui de Provence, viitorul Ludovic al XVIH-lea. La recepțiile date de el se îmbulzea o lume pestriță. Puteau fi văzute acolo foste ducese alături de prostituate la modă ; Drouet, poștașul care-1 arestase pe Ludovic al XVI-lea la Varennes, îi saluta pe negustorii de bunuri naționale ; duci în căutare de slujbe schimbau informații cu proxe- neți și cartofori. Josefina de Beauhamais era o fidelă vizitatoare a acestor recepții, iar doamna Tallien făcea oficiu de gazdă.

Toată lumea știa că, în materie de administrație, Barras era o nulitate, dar în ce privește intrigile politice sau polițiste, trișarea la cărți, la zaruri sau în alegeri, proxenetismul și petrecerile destrăbălate^ era un rege. Datorită revoluției devenise și regele republicii.

137

Benjamin Constant, căruia îi plăceau destul de mult asemenea republicani, îi arăta o anumită considerație ; aveau cel puțin un viciu comun : jocul. Ii recunoștea lui Barras simțul realității și perspicacitatea, care-i permiteau să vadă la timp amenințarea loviturilor de stat. Atunci îl simțeai gata de luptă și hotărît să acționeze, dar, zice Constant, *„nu știai niciodată dacă era pentru sau contra".* Un diplomat străin spunea despre el : *„Barras ar arunca într-o clipă republica pe fereastră dacă ea nu i-ar asigura întreținerea dinilor, cailor, metreselor, cheltuielile pentru mincare și joc".*

Theresa Cabarrus, doamna Tallien, era, ca femeie, la fel de reprezentativă ca Barras pentru acea frumoasă epocă. *„Notre-Dame de Thermidor",* cum era numită, fusese salvată de la ghilotină de Tallien, iar ea îl luase de bărbat.

Locuiau într-o casă numită *Coliba,* la capătul aleii Văduvelor, care cobora din Champs-Elysăes spre Sena : casa se voia rustică și avea o grădină mare. Ea deveni unul din locurile de preferință ale femeilor elegante și ușuratice ale Parisului acelei **epoci.** Cetățeana Beauhamais era una din podoabele ei cele mai apreciate, iar Fortunee Hamelin o întrecea prin excentricitate. Aici se arborau pieptănăturile *â la victime* și rochiile ateniene.

Bărbații, cu mutre plictisite și disprețuitoare, cu părul căzut pe frunte, în fracuri cenușii, cu **cravate verzi** „de culoarea mărului crud", ingenios răsucite și înnodate, purtînd ochelari sau lomion, precum și niște enorme bite drept baston, își aduceau acolo „dansatoarele". Acestea, una mai îndrăzneață decît alta și încălțate cu coturni violeți, înaintau cu pași înaripați de balerină spre timpurile mai bune **pe care** nu le prevăzuseră magii Comitetului salvării publice.

Intr-o zi, Theresa și Fortunee Hamelin coborau pe jos pe Champs- Elysees, încălțate în coturni cu șireturi pînă la jumătatea piciorului și îmbrăcate într-un simplu voal străveziu despicat pînă la șolduri ; nici pudoarea, nici frigul nu le împiedica să ofere poporului suveran un spectacol care-] făcea să uite sinistra mașină de tăiat capete.

Fortunee Hamelin era o creolă din Santo Domingo. Dezmățul ei era scandalos chiar pentru epoca Directoratului. Fusese botezată „prima *depravată* **a** *Franței". Avea* pielea, buzele și părul unei ființe născute în insule, din părinți născuți tot acolo și aflați multă vreme în contact cu oamenii de culoare. Avea o grație și naturalețe irezistibile și un indiscutabil dar de a le pune în valoare ; mai trebuie adăugat că nu era lipsită de spirit. Ea strălucea la recepțiile oferite de Talleyrand și chiar la el îl întîlnise pe un prieten al stăpînului casei, contele de Montrond, care-i deveni amant. Cînd s-au întîlnit, Montrond n-a stat mult pe gînduri, dar bruna creolă a exclamat : *„Bine, dar sinteți căsătorit !" — „Oh, atît de puțin!"...* răspunse el. — *„Iar eu și mai puțin*îi replică ea. Erau făcuți să se înțeleagă. Vom avea nenumărate prilejuri de a-1 cunoaște pe frumosul Montrond, căci începînd din acea epocă el va trăi în preajma lui Talleyrand și pe lingă fustele lui Fortunee, ca și ale altor cîtorva zeci de femei.

In mijlocul acestui dezmăț, naivitatea de a voi să aperi bunele moravuri lua niște aspecte pe cît de grotești pe atît de ineficace. Astfel, cînd aeronautul Gamerin, care efectuase în parcul Monceau o ascensiune și un parașutaj faimos, anunță că-și va repeta isprava, fiind de data aceasta întovărășit de o femeie **ce** va fi parașutată în grădinile Elysee-ului, autoritățile republicii interziseră

„spectacolul imoral și indecent a două persoane de sex opus ridicindu-se împreună în aer". Pentru respectarea bunelor moravuri, doamna fusese înlocuită cu o oaie. Cine mai putea îndrăzni să spună, după o asemenea măsură, că guvernul uitase de virtute ?

Parisul nu se hrănea însă numai cu baluri și focuri de artificii : Parisul se mai îmbăta și cu proclamarea victoriilor. în toată această decădere mai rămăsese o rază de glorie. Un tînăr general de douăzeci și șapte de ani ducea în Italia de Nord armatele republicane din victorie în victorie. Regele Sardiniei, zdrobit, ceruse pace. Tot Parisul sorbea cu nesaț comunicatul victoriei de la Lodi. Povestirea intrării triumfale a armatelor franceze în Milano umflă și piepturile celor mai puțini războinici republicani. „Minunatele" dezmățate se voiau și mai grecoaice și mai transparente ca oricînd; prostituatele dezlănțuite se revărsau din stradelele lor, și mai provocatoare, cu un limbaj și mai patriotic, pe bulevarde și pe Champs-Elysees. Parisul, care aruncase la o parte comitetele, închisorile și eșafodul, avea nevoie să admire și să iubească un erou, un învingător, pe cineva nobil, frumos, tînăr, să se devoteze gloriei. Bonaparte va fi eel ce-i va oferi toate acestea.

Se anunțase că armata austriacă a lui Wurmser fusese bătută la Castiglione și la Bassano și că se va baricada în Mantova, fiind pierdută. Era atît de frumoasă această revenire la glorie și la libertate, încît Franța înnebunise puțin. Cu atît mai frumos cu cît

acel tînăr mic de stat, care-și trimitea, unul după altul, comunicatele de victorie și grămezile de drapele dușmane, trimitea în plus enorme despăgubiri de război și prăzi considerabile. Victoriile exaltau poporul, iar aurul despăgubirilor întreținea guvernul. Așa încît popoarelor cotropite și declarate eliberate le erau adresate cele mai idealiste proclamații republicane. Vai de cei învinși ! Și trăiască generalul Bonaparte ! Astfel îi schimonosiseră francezii numele pentru a-1 face mai ușor de folosit. Napoleone Buonaparte nu era, într-adevăr, un nume cu care să poți face carieră.

Cînd descoperise acest Paris, Talleyrand avea patruzeci și doi de ani. El nu era omul care să se supere sau cel puțin să se mire de atîta lucru. Va cerceta cu atenție această nouă societate, tot astfel cum prospectase pădurile Lumii Noi și bălțile savanelor. Se bălăci în nămolul saloanelor, al anticamerelor ministeriale, al culiselor Consiliului Bătrînilor și al Adunării celor Cinci Sute, în băltoaca tripourilor și a localurilor deochiate de la Palais-Royal, unde puteai întîlni oamenii cei mai corupți și mai bine informați din Paris. Cu toate că îi erau cunoscute *„toate jocurile revoluției",* el își dădu seama că Robespierre schimbase totuși lucrurile. Ca să spunem drept, el nu schimbase decît capetele, iar regulile jocului rămăseseră aceleași ; politica încetase să mai inventeze combinații noi. In ce-1 privește pe Talleyrand, el nu se schimbase deloc ; își păstră capul pudrat, fracul de mătase, rufăria de batist și dantelele, precum și pantofii încătărămați. Continuă să nu țină seama de nici o prejudecată și să se eonducă după invincibilul lui bun simț. Rămase credincios acelorași ambiții, poftei de bani, cutezanței și, bineînțeles, inseparabilului său picior șchiop. Astfel își făcu el reintrarea în societate.

Cînd pasul lui inegal făcu să troznească discret vechile parchete deteriorate de cizmele iacobinilor din faubourgul Saint-Germain, revoluția, sau ceea ce mai rămăsese din ea, șchiopăta și ea. Pînă la urmă, se și prăbuși.

139

Cînd nu poți obține ceea ce-ți place, trebuie să știi să-ți placă ceea ce ai

Talleyrand privi spectacolul și un timp se ținu departe de el. Prudența nu era singurul motiv al rezervei sale, ci și lipsa de bani. Făcu la doamna de Stael un prim împrumut de 25 000 de livre. Dar ce însemna asta pentru un om ca el ? Trei luni de viață modestă. Un contemporan îl întîlni la Saint-Leu, la doamna de La Tour : *„Era* — ne spune acesta — *omul cel mai curtenitor fi însuflețit de o veselie plăcută și spirituală, aflat într-un cerc de femei elegante, cu care punea la bătaie cîțiva ludovici într-o liniștită partidă de whist",* Lipsindu-i banii, nu mai juca ca altădată. Dar să nu desperăm ! Zilele frumoase vor reveni. Nu era decît un moment de odihnă dinaintea unui salt.

Doamna de Stael îi trimise ultima ei carte : *Despre literatură și raporturile ei cu instituțiile sociale.* El fu uluit : „Lucrarea *dumneavoastră e superbă; nu știu dacă reputația dumneavoastră mai avea nevoie de vreo confirmare, dar acum știu că alta mai bună nu putea fi...“.* Trece apoi la alte subiecte : *„Îmi petrec aici vremea continuînd niște afaceri bănești pe care le-am început* în *America și la Hamburg. Mă întîlnesc des cu o femeie cumsecade numită doamna de Brack și mă întorc acasă în fiecare zi la ora 10. Mă rog pentru iz- bînda republicii* (Germaine și Constant făceau același lucru). *Detest aristocrația mai mult ca oricînd* (aceasta îi răspundea cu aceeași monedă). *Doresc din inimă să vă întoarceți, am mare nevoie să vă revăd, vă iubesc din tot sufletul"* (18 februarie 1797. Citat de Lacour-Gayet). Germaine se afla la Coppet. *„Micul glob"* n-avea să se mai realizeze niciodată. Benjamin Constant l-a făcut să pleznească ca pe un balon de săpun, plăsmuire de vis.

Tînărul acesta nu era frumos : roșcat, înalt, flexibil ca un nevertebrat, nu era vesel, dar avea o inteligență uluitoare și era nu numai interesant, dar și captivant. Germaine cedă farmecului lui și nu-și mai putu reveni. Fusese literalmente subjugată și rămase mereu astfel, trecînd prin extaze, sfîșieri, nădejdi și deznădejdi.

Gelozia era un sentiment străin lui Talleyrand. El nu suferi cîtuși de puțin de pe urma pustiitoarei pasiuni a Germainei pentru noul venit. Ar putea cineva îndrăzni să spună contrariul ?... Germaine revărsa asupra lui Benjamin înflăcărarea ei de amazoană și valurile de elocință de care Talleyrand se simțise întotdeauna mai curînd stînjenit decît fermecat. Germaine avu pe deasupra bunătatea să i-1 încredințeze lui pe acest tinăr. Talleyrand găsi în el un colaborator, un ajutor, un purtător de cuvînt, un informator, ce titlu să-i mai dăm ? Pe scurt, un aliat de o rară calitate pentru a juca partida pe care urma s-o înceapă în curînd, în umbra doamnei de Stael, în jurul portofoliilor ministeriale.

Cu sau fără Benjamin, Talleyrand dorea fierbinte reîntoarcerea Ger- mainei la Paris. Interesul și prietenia coincideau ; prezența prietenei sale în capitală i-ar fi fost mai prețioasă ca oricare alta. *„Sînteți de părere că s-ar putea vinde în Elveția terenuri din America ? Dacă da, voi trimite pe cineva". Pe* Desrenaudes de pildă. Păstrase deci opțiuni asupra terenurilor din Massachusetts. Nădăjduise să le vîndă francezilor din Hamburg, dar fusese decepționat. Chiar deposedați, chiar declasați și în mizerie, emigranții voiau să trăiască și să moară în Franța... dacă aveau să fie primiți. Se pare că n-a

 reușit mai bine nici cu compatriotii doamnei de Stael. Astfel luă sfîrșit cariera lui de agent imobiliar. Dar nu și aceea de financiar; bancherii și oamenii de afaceri anglo-saxoni îl inițiaseră în manipulări mai îndrăznețe și mai elastice de fonduri, din care va ști să obțină mari profituri.

Pentru a se reintegra în societate, imediat după ce debarcase, își ocupă fotoliul la *Institutul de științe morale și politice,* a doua secție a *Institutului de științe și arte,* categoria *Economie politică.* Fusese ales la 14 decembrie 1795, înainte chiar de a fi părăsit America. Făcea deci parte din acest institut chiar de la fondare, iar institutul a cărui creare o preconizase recunoștea astfel în mod public stima pe care o păstra întemeietorului său. Primirea lui în calitate de secretar al *Liceului de arte,* societate savantă de mare renume, avu loc la 23 septembrie 1796.

Institutul își avea sediul la Luvru, în sala Cariatidelor. în două rânduri, la cererea expresă a confraților săi, el prezentă comunicări în ședință publică. Prima, prezentată la 4 aprilie 1797, a fost *Memoriul asupra legăturilor comerciale ale Statelor Unite cu Anglia,* al cărei conținut îl cunoaștem datorită lungii lui scrisori către Lansdowne. Citirea acestui memoriu a făcut o profundă impresie. Tot corpul diplomatic s-a deplasat s-o asculte. Ambasadorii aveau tot interesul să privească și să asculte cu atenție pe acest personaj fascinant ex- punînd cu o luminată autoritate principiile politice și economice cu care vor avea toți de-a face ceva mai tîrziu. Ei nu bănuiau că în persoana conferențiarului din ziua aceea îl aveau pe ministrul de externe de mîine, dar erau cu toții convinși că acesta era „cineva" și va deveni „ceva".

A doua ședință avu loc la 3 iulie 1797. El prezentă Institutului lucrarea *Eseu asupra avantajelor ce se pot obține din colonii în actualele împrejurări.* Era vorba de un corolar al primei conferințe, iar ideile expuse erau fructul experienței sale americane. începu prin a recomanda linia de conduită cea mai înțeleaptă pentru o țară ieșită din revoluție : trebuie uitat coșmarul. Fiindcă uitarea se află în *„tot ce deschide oamenilor calea speranței".* Viitorul refacerii Franței se găsea, după el, în întemeierea de colonii, „care *pot fi, după atîtea frămîntări. izvorul unor prețioase avantaje".* își susținea afirmația printr-o demonstrație : Franța număra un prea mare număr de cetățeni zdruncinați, ruinați, dezaxați, obișnuiți cu agitația și care refuzau pacea, munca și monotonia ei, existau mulți aventurieri, întotdeauna numeroși după perioadele de agitație, speculanți, făuritori de castele în Spania, în sfîrșit, ceea ce numim noi inadaptați sociali, „cei ce *nu se pot împăca cu semenii lor și nu pot suporta nici o autoritate".* Soluția pentru această mulțime ar fi coloniile, iar Franța ar putea obține în același timp surse de profit și de influență. Dar eșecurile colonizării franceze de sub Ludovic al XV-lea ? Prevăzuse obiecția și răspunsul era că eșecurile se datorau *„celei mai absurde lipse de prevedere".* Cu colonizarea noilor teritorii trebuiau să fie însărcinați numai oameni obișnuiți cu ținuturile coloniale, asigurînd domnia libertății și a dreptății. *„Fără a domina, fără a monopoliza, exercitind doar o putere proteguitoare, nu una acaparatoare".* Cît de mult ar fi învățat colonizatorii secolului al XIX-lea și chiar cei din al XX-lea citind Eseul lui Talleyrand 1 Unul singur dintre ei îl cunoștea ; acesta era Lyautey.

Talleyrand, pe care numele, intrigile și pseudoemigrația îl

făcuseră suspect în ochii iacobinilor, neglijînd orice prudență din dorința de a servi adevărul și interesele Franței, avu curajul să invoce numele și meritele unui

141 mare ministru al vechiului regim pentru a-și susține propriile teze; asistența amuțită îl auzi declarînd : *„Domnul duce de Choiseul, unul din oamenii veacului nostru cu mintea cea mai deschisă spre viitor, prevedea...".* Nu numai că a recurs la acest ,.fost“, dar îl mai și numea „domnul duce“ ! Da, Choiseul prevăause că Franța și Anglia îsi vor pierde coloniile din America și, pentru compensarea acestei pierderi, recomanda *„să se pregătească prin tratative cedarea Egiptului către Franța".* Această frază a lui Talleyrand este remarcabilă din mai multe motive. Pe de o parte, ea fixează într-o expresie definitivă și de neuitat o trăsătură a lui Choiseul care este mai ales o trăsătură a lui Talleyrand : *„un om cu mintea deschisă spre viitor".* Acesta era el. La vîrsta de optzeci și patru de ani va avea încă mintea deschisă spre viitor și va defini Europa secolului al XX-lea, care, între paranteze fie spus, se dovedește azi sensibil mai retrogradă decît o prevăzuse Talleyrand. Pe de altă parte, această frază este extraordinară pentru că evocarea Egiptului va atrage atenția tînărului general Bonaparte (încă unul cu mintea deschisă spre viitor!). Această sămînță aruncată la întîmplare va încolți, va crește și va rodi.

Talleyrand profetizează pe tonul cel mai liniștit, cel mai academic. La drept vorbind, el nu inventează niciodată nimic, n-are nici o putere de creație : el nu creează evenimentul, ci-l prevede, îl anunță și-l folosește în favoarea lui. Nu **e** nici vrăjitor, nici prezicător, ci știe să observe mai bine ca să poată prevedea mai bine : nici o pasiune nu-i tulbură mintea, este doar mai inteligent decît majoritatea flecarilor și zvăpăiaților din jurul său. în sfîrșit, pentru prima dată după Teroare, Talleyrand, dînd uitării dezastrele, redă Franței calea vieții și a măreției, legînd noua Franță de cea veche. Se simte că prin persoana lui se va transmite tot ce merita să supraviețuiască din Franța monarhică. A respins prejudecățile trecutului feudal și monarhic, dar **a** altoit în sufletul Franței democratice moștenirea secolelor clasice. Acest om, care a contribuit atîta la doborîrea instituțiilor depășite și dăunătoare ale vechiului regim, ramuri uscate ale unui arbore milenar, s-a transformat, chiar de la întoarcerea lui în Franța pustiită, într-un vehicul conștient și promotor îndrăzneț al incomparabilei moșteniri a Franței. Bogățiile trecutului au alimentat, cu ajutorul lui, înnoirile prezentului. Era omul aflat cu adevărat în slujba Franței. Și tocmai despre acest om scria Chateaubriand, cedînd unui impuls de ură : *„Autoritatea lui nu dovedea nici o competență în materie de viitor, nu vedea deloc înainte, nu privea decît spre trecut".* Niciodată răutatea n-a fost atît de oarbă.

Citirea *Memoriului* a provocat o mare admirație. A fost lăudată concizia, claritatea și siguranța cu care fusese scris. Toți aveau impresia că fusese descoperit un mare om de stat.

Cu toate acestea, viața lui nu a devenit mai ușoară. Prezența lui stîn- jenea ; tăcerile, precum și legăturile lui produceau îngrijorare. Se întîlnea cu mulți orleaniști. își bătuse joc de facțiunea lor, dar nu se ferea să-i vadă pe cei ce făceau parte din ea. îi atrage atenția lui Moreau asupra acestui fapt, scriindu-i : *„...această facțiune orleanistă, despre care vorbește toată lumea, este cu atît mai primejdioasă, cu cît rămine invizibilă. Este prezentă peste tot și nu e văzută nicăieri. Mi se face cinstea să fiu privit ca șeful acestei savante facțiuni. Cred că zvonul provine din oficinele preoților, care sînt destul de activi în prezent* (nu în biserici, care mai erau încă închise), *dar nu-i acordați mare atenție"* (17 februarie 1797).

112

Oricît le-ar fi zeflemisit el, bănuielile acestea l-au împiedicat, fără îndoială, să devină consilier municipal al Parisului, așa cum sperase.

Poliția îl supraveghea. Ministrul de atunci, care purta numele simplu de Cochon (porc), punea agenții să-1 spioneze. Aflăm dintr-un raport transmis lui Barras și celorlalți membri ai Directoratului cuvintele rostite de Talleyrand cu prilejul unui dineu în fața generalului Brune, a lui Desrenaudes, Maret și Semonville. Talleyrand ar fi atras atenția asupra sa prin neîncrederea lui în emigranți, dar l-ar fi atacat cu vehemență pe ministrul de externe, Delacroix, pentru vulgaritatea și prostia de care dădea dovadă. în Directorat, Rewbell, a cărui violență și grosolănie erau cunoscute, tună și fulgeră împotriva lui Talleyrand, în care el nu vedea decît un complice al vechiului regim. îl tratâ de *„mincinos înrăit"* și înjură, lovind puternic cu pumnul în mesele cu încrustați! colorate ale mobilierului național, jurînd că episcopul era în stare de tot ce-i mai rău, adică de un complot împotriva celor cinci din Directorat. Trebuie să spunem că unele „vorbe de duh" la adresa guvernului scăpaseră de pe buzele personajului nostru și că aceste vorbe ajunseseră la cei vizați și fură primite cu răceală. într-o zi, pe cînd intra în palatul Luxembourg, sprijinin- du-se în baston și avîndu-1 la brat pe colonelul Lamothe, ușierul se apropie de el pentru a-i lua bastonul, așa cum avea ordin s-o facă cu toți cei ce participau la ședință. îl luă deci și pe cel al lui Talleyrand, care rosti cu glas tara adresîndu-se colonelului de care se sprijinea : *„Dragul meu, se pare că guvernul dumneavoastră se teme teribil de loviturile de baston".*

Provenită de la un personaj atît de suspect și de supravegheat ca strălucitul conferențiar al Institutului, gluma provocă enervare printre mai marii zilei.

Agenții mai semnalau cetățeanului Cochon prezența lui Talleyrand printre membrii unui complot regalist, adunați în februarie 1797 în strada Provence nr. 16. Printre aceștia se numărau : Dumas, din Consiliul Bătrînilor, Mon- tesquiou, regalist, Roederer, Segier, fost ambasador în Rusia și regalist, ducesa d'Aiguillon, fiica doamnei de Genlis... Dacă nu era adevărat, era însă posibil, pentru că toți îi erau prieteni și toți erau orleaniști.

Marele director Barras, priceput în materie de comploturi, luă lucrurile ușor : *„Lăsați-i pe toți acești domni să se agite* — spuse el — și *să se zbată în sfera lor de intrigi mai mult sau mai puțin mărunte".* Orleaniștii nu-l prea speriau.

O lună mai tîrziu. un nou raport al lui Cochon semnala legăturile suspecte ale lui Talleyrand cu La Vauguyon, care trecea drept agent al contelui de Provence. Toate aceste memorii puse cap la cap țesură repede în jurul lui **o** proastă reputație.

Talleyrand socoti nimerit să protesteze : *„Aspirațiile mele bine cunoscută au fost și sînt cu perseverență închinate fericirii și gloriei Republicii Franceze".* Au existat și unii oameni destul de potrivnici care să rîdă de acest republicanism, pe care Talleyrand l-a proclamat, după părerea lor, cu prea mare seriozitate ! (citat de Lacour-Gayet).

Un republican care nu glumea era faimosul Chenier, principalul autor al repatrierii „regalistului". El nu rîdea niciodată și servea cu aceeași seriozitate riguroasă republica, care-i ghilotinase fratele, și pe adorabila Eugânie, care renunțase la balada proscrisului. Acesta scrise următoarele rinduri aspre despre Talleyrand : *„Scrisoarea abatelui Maurice îmi dovedește că, după ce a*

 fost anarhist, orleanist, neputînd fi robespierrist, deoarece Maximilien nu-l acceptase, a devenit acum directorist, așteptînd să vadă ce se va întîmpla cu puterea mai tîrziu. Individul ăsta seamănă cu un burete...".

Faptul că-1 numea „abatele Maurice" nu era un argument, ci o glumă proastă. El și anarhist ! O nerozie ! Orleanist, partizan al unei monarhii constituționale ? Asta da, era ceva mai serios, fiind singurul cuvînt ce merita să fie reținut. Robespierrist ? Talleyrand n-a încercat niciodată să ajungă așa ceva. Ne reamintim cu cîtă nerăbdare își aștepta pașaportul... Directorist ? N-a avut nevoie să devină, pentru că, din clipa în care a aflat de 9 thermidor, a susținut cu tărie că era în favoarea republicii. La drept vorbind, Talleyrand dezorienta oamenii. Aceștia se temeau de el și de aceea îl atacau.

Cînd te numești Chenier, cînd trăiești în anul 1797 și cînd la teatru lumea se dă încă în vînt după tragedie și versuri alexandrine, nimic nu mușcă mai eficace decît o satiră în versuri. La aceasta a recurs tribunul și poetul nostru, în poemul său, înainte de a-1 copleși cu insulte pe Talleyrand, face, în primul rînd, propriul său elogiu : virtutea lui va apărea și mai neprihănită, iar viciile ..fostului" și mai odioase. O, modestie, să ascultăm elogiul tău I

„Curat mi-e drumul și cinstit îmi e cuvîntul,
Așa am fost și așa voi înfrunta mormîntul. Și acum, păzea, abate Maurice !
Abatele vîrît în aur și rușine
Oricărei cîrmuiri e gata să se-nchîne, Se leapădă de cei învinși ca de-o povară Și-și vinde amicii, cum și-a vîndut și țara.

Vîrît în rușine ? Ce greșeală ! Maurice nu cunoaște nici rușinea, nici remușcările. El n-a trădat decît o singură tabără învinsă : biserica, dacă cineva îndrăznește s-o considere tabără. Talleyrand nu și-a vîndut niciodată țara Cînd regimul Adunării legislative a căzut pe mîna turbaților, a șters-o. Poemul lui Chenier este poate o curiozitate a epocii, dar nu poate fi în nici un caz o mărturie.

Mecanismul urii s-a dezlănțuit. Cum a luat naștere acest val de ură și s-a umflat puțin cîte puțin pentru a se revărsa în secolul următor cu o forță nemaipomenită în *Memoriile de dincolo de mormînt ?* Ea n-a fost alimentată nici de ideile lui Talleyrand, nici de părerile lui, nici de destrăbălarea sa și nici chiar de pretinsele trădări, ci de însăși persoana lui Talleyrand. Ținuta, tonul, privirea lui îi iritau pe unii. Ceea ce dezlănțuia ura unora era tocmai ceea ce-i fermeca pe alții, ca doamna de Brionne, doamna de Stael, Choiseul, Narbonne sau Montrond. Doamna de Stael spune : „Dacă *conversația s-ar putea cumpăra, m-aș ruina cumpărînd-o pe cea făcută de el".* Dar erau alții care ascultîndu-1 scrîșneau din dinți, cum făceau, dealtfel, și atunci cînd îl citeau pe Voltaire sau Fontenelle. Lichelele din Directorat ar fi fost gata să-l ucidă pentru fiecare fibră a ființei lui, precum eleganța, zîmbetul obraznic și curtenia lui zdrobitoare. Iacobinilor zeloși le venea rău văzîndu-1 încă cu capul pe umeri, pentru că acesta era tocmai tipul de cap ce trebuia tăiat. Un alt dușman era Rewbell, membru al Directoratului, om brutal și greoi, fost procuror la Colmar. Avea o antipatie fizică pentru Talleyrand. îl vom vedea mai tîrziu la lucru.

144

Talleyrand era prea abil și prea calculat pentru a se lăsa atras de vreuna din tabere, dar alerga prin tot Parisul. Era văzut peste tot, se informa, reîn- noda vechi legături sau lega altele noi. Atitudinile lui erau destul de amuzante : în această societate pestriță și vulgară, amabilitatea lui îi înșela pe unii prostănaci, care credeau că le e îngăduit să-1 ia de braț, să-1 tragă de mîneeă sau să-1 apuce de revere. îi punea la locul lor cu o singură privire. *„Nu trebuie să credeți că, dacă sînt politicos, vă și ascult sau vă aprob. Politețea mea nu denotă că vă agreez".* Desigur că era prea subtil pentru banda lui Rewbell. Cînd Talleyrand vorbea cu asemenea oameni, Rewbell începea să strige : *„S-au înțeles între ei să ne asasineze"* și în consecință propuse ca numele lui Talleyrand să fie din nou trecut pe lista emigranților. Lucrul era grav, însemnînd expulzarea și mizeria. Pe cine ar fi putut el întîlni în străinătate ? Pe emigranți ? L-ar fi pus și ei în fruntea listei condamnaților la sfîșierea în bucăți ! Barras izbuti să-1 calmeze pe Rewbell, a cărui ură rămînea însă neîmpăcată : *„Talleyrand să rămînă în Franța* — îi răspunse acesta —, *i-am acordat fără îndoială, prea multă importanță! Numai să nu vreți într-o zi să-l numiți înalt funcționar public! Sau poate chiar ministru ?"*

Ironia lui grosolană îl trăgea, fără să-și dea seama, pe sfoară, pentru că buzele lui rostiseră purul adevăr. Cînd un imbecil crede că o ia razna, spune lucruri mai adevărate decît atunci cînd își închipuie că a gîndit serios.

La Revelliere-Lăpeaux nu era un om atît de violent ca „purii", dar se ținea de niște trăsnăi care-1 amuzau pe Talleyrand prin ridiculul lor pretențios: căzuse în misticism. își puse în gînd să fondeze o religie sau o sectă care să fie, totodată, și un partid politic. își expuse părerile lui Talleyrand și spera că fostul episcop va putea imprima acestei religii, elaborate de atei, sub numele de „teofilantropie", trăsături de adevărată religie. Talleyrand i-a botezat nemilos „bandă de escroci". împotriva unor asemenea escrocherii morale nimic nu era mai eficace ca înțepătura ironiei. Ea este dușmanul paiațelor umflate cu aer. Talleyrand se scuturase cu atîta greutate de biserică nu ca să se încurce acum în această nerușinată falsificare a ei. Noul pontif își expuse în fața unui auditoriu, în care reușise să-1 atragă și pe Talleyrand, teza sa *Reflecții asupra cultului, a ceremoniilor civile și a sărbătorilor naționale.* Acesta îl ascultă cum șade bine unui pontif să asculte pe un altul și-i spuse cu aerul cel mai serios din lume : *„Eu n-am să fac decît o remarcă. Hsvs Hristos pentru a-și întemeia religia a fost răstignit* și apoi a *înviat. Încercați să faceți la fel".* își mai făcu astfel încă un dușman.

Camot, marele Carnot, nu-1 iubea deloc. Simțea și el față de Talleyrand aceeași antipatie funciară. îl învinuia că a transmis noului regim toate viciile celui vechi. Ce numea el oare vicii în perioada „virtuților" lui Barras, ale lui Tallien și ale celor de teapa lor ? E drept că, dacă curtoazia, eleganța, dragostea pentru arte, credința în libertatea individului, dreptul de proprietate, libertatea de opinie erau considerate vicii, atunci chiar Talleyrand este cel ce le-a introdus în noua societate. în ceea ce privește însă desfrîul, mita, jocurile de noroc... Directoratul, încă de la naștere, atinsese o perfecțiune neegalată încă în Franța și care de atunci nici n-a mai putut fi depășită.

Camot spunea despre el: *„N-are nici un principiu și și le schimbă ca ru- făria".* In formă e absurd: dacă n-avea principii, n-avea nici cum să le schimbe, iar în fond era fals, pentru că Talleyrand rămăsese tot timpul credincios prin-

cipiilor de la 1789 și Declarației drepturilor omului. în ce privește însă ru- făria, ce e drept, o schimba mai des decît Camot și Rewbell la un loc. Dar de ce i se acorda această atenție atît de vigilentă și de răuvoitoare? Și de ce, dimpotrivă, acest elogiu unanim după ședințele Institutului? Superioritatea lui Talleyrand stîmea admirația unora, exasperînd și înfricoșînd pe alții. El era pentru ei o imputare vie, o stavilă împotriva mediocrității și vulgarității conducerii Directoratului.

îl vedem pe Talleyrand angajindu-se oarecum într-o organizație. Intră în *Cercul constituțional,* care se pronunța pentru principiile din 1789 și era opus *Cercului de la Clichy,*

regalist. El socotea și afirma cu glas tare că orice restaurare a monarhiei în actuala situație ar fi fost o greșeală. O asemenea încercare ar fi redeșteptat ura, războiul civil și Teroarea. Franța dorea un regim constituțional, mai mult sau mai puțin democratic, dar nu o monarhie. Erau idei care nu-și aveau valabilitate decît pentru momentul în care le exprima i care se acordau cu împrejurările. Cînd împrejurările se schimbă, ideile trebuie să le urmeze.

în Cercul constituțional îl întîlni pe Benjamin Constant — după cum vom vedea, nu din întîmplare —, pe Garret, Daunou, pe abatele Sieyes și pe generalii Kleber și Jourdan. Se afla acolo chiar și Chenier, care turba văzîndu-1 pe mirșavul „abate Maurice" luptînd alături de el, pe propriul lui teren. Talleyrand deveni imediat membru al primului birou. Chenier, nu. Rewbell, aflînd că Talleyrand se strecurase în fruntea cercului, deveni tot atît de liric în proză pe cît fusese Chenier în versuri: *„Este vulturul păsărilor rău prevestitoare",* exclamă el. Și, întrucît dorea ca vulturului să i se smulgă penele pînă la sînge, mai adăugă: *„Bine ar fi să-l absoarbă și să-l neutralizeze".* Naivul! El și alții ca el înjurau și loveau ori de cîte ori aveau ocazia; în ce privește însă absorbirea și neutralizarea, acestea erau specialitatea lui Talleyrand.

Căută să-i liniștească pe toți și i se arătă fiecăruia în lumina cea mai favorabilă. Unuia îi flutura în fața ochilor prietenia care-1 legase de Mirabeau, altuia îi spunea că-și datora pașaportul și viața neasemuitului Danton; prietenilor lui Vergniaud și Gensonne le vorbea despre... entuziasmul lui girondin; în sfîrșit, nu îndrăznise oare tot el ca, între uși ori în dreptul unei ferestre, să le șoptească foștilor membri ai Comitetului salvării publice că înalta virtute a lui Robespierre îl cufunda adesea într-un ocean de admirație — mută, se înțelege, și atît de sinceră? Arta conversației! Cum nu trebuia neglijată nici preocuparea scrisului, un nou ziar, *Le Conservateur,* îi însârcină cu rubrica de politică externă[1].

Simțea totuși nevoia unei funcții, a unei funcții înalte, ceea ce numea el *„să se apuce de treburi adevărate".* Cele ale statului, se înțelege, pentru a și le aranja și pe ale sale. Fu foarte aproape de succes. Fusese propus ca adjunct al unui fost membru al Directoratului, Letourneur de la Marche, care urma să înceapă la Lille tratative de pace cu Anglia. Barras îi era favorabil din două motive: pe de o parte, la Paris toată lumea vorbea de Talleyrand, de meritele și viciile lui și trebuia deci să i se dea, în fața opiniei publice, prilejul de a arăta ce știe să facă, iar pe de altă parte era și un bun pretext să scape Parisul de prezența acestui martor incomod.

*** Pentru revenirea in activitate a lui Talleyrand, vezi Lacour-Gayet.**

Barras își închipuia că Talleyrand, apucîndu-se de treburi va face, ca toată lumea acelui regim, afaceri care-i vor aduce cîștig și se va liniști. Dar Rewbell veghea : înainte ca Talleyrand să fi fost numit,

îl învinui că vinde Franța străinilor. Barras îi răspunse netulburat: *„Talleyrand, ca și atîția alții, vede de propriile lui ambiții și interese".* La care Rewbell tăcu. Cine erau oare *„alții"?* Cînd află însă că numirea lui Talleyrand era iminentă, el sări ca ars : *„Dacă doriți cinste* și *capacitate, atunci încetați să vă gîndiți la Talleyrand. Este escrocheria întruchipată și o nulitate plină de sine".* în ce privește escrocheria, el era ca *„atîția alții",* cetățene Rewbell. Dar să spui că era o *„nulitate",* chiar plină de sine, însemna să discreditezi orice alte acuzații. Numirea fu anulată. Englezii fură încîntați, răsuflară ușurați. Zvonul numirii lui ajunsese pînă la Londra. Toți îl deplîngeau pe diplomatul englez lordul Malesbury, care ar fi trebuit să „aibă *de-a face cu această sinistră canalie". La* Berna, virtutea fusese și ea alarmată. Acest Talleyrand era în stare să facă pace. Dar afacerile? Un negociator atît de temut de adversari ar fi fost omul cel mai potrivit.

Doamna de Stael bate la uși pe care însuși Norocul i le deschide

Dezamăgirea lui fu amarnică. Se duse să i-o împărtășească doamnei de Stael. Și știu s-o facă în cuvinte atît de potrivite și de mișcătoare, încît Germaine îi jură că ei doi împreună vor izbuti să cucerească un loc în fruntea statului și că episcopul îl va ocupa. Nu-i rămînea decît să-și încredințeze soarta neasemuitei sale prietene. *„In momentele importante trebuie să pui în mișcare femeile",* spunea el. Germaine nu numai că s-a pus în mișcare cu tot entuziasmul, dar pomi la asalt împotriva Directoratului. Trebuia să știi s-o aprinzi pe înflăcărată Germaine. Iată cum procedă el. Intrînd într-o zi la ea, în strada Bac, tăcut, solemn și glacial, își aruncă punga cu bani pe o masă din fața doamnei de Stael înlemnită: *„Scumpa mea copilă, nu mai am decît 25 de ludovici, nici cît să-mi ajungă chiar mergînd pe jos timp de o lună; știi însă foarte bine că eu nu umblu pe jos și am nevoie de o trăsură. Dacă nu găsești calea să-mi procuri o poziție potrivită, îmi zbor creierii. Fă ce știi. Dacă ții la mine, știi ce ai de făcut".*

Sărmana Germaine, înzestrată cu o extraordinară imaginație, auzea deja pocnetul armei și vedea cadavrul episcopului lungit pe covor. Răvășită, plecă în căutarea unei *„poziții"* care să alunge viziunea groaznică evocată cu atîta pricepere de șiretul actor. Se gîndi că pentru prietenul ei, ca și pentru țară, funcția de ministru era cea mai potrivită. Femeile au fost întotdeauna mai îngăduitoare cu el decît bărbații. în afară de una, doamna de Montesson, văduva lui Phillippe-Egalită. într-o zi, în salonul acesteia, unul dintre apropiatii ei, subjugat de inteligența lui Talleyrand, îi făcu acestuia un compliment destul de neobișnuit: „Dacă aș *fi femeie* — îi spuse el —, *nu v-aș putea refuza nimic".* Iar doamna de Montesson, luînd-o înaintea replicii lui Talleyrand, răspunse: *„Favorurile poate, dar încrederea niciodată".* Pentru ce această înțepătură? Pentru că Talleyrand nu se angajase prea

adînc în partidul orleanist ? Poate pentru că, după ce cochetase cu „facțiunea", își

afișa acum devotamentul față de republică? Partidul orlăanist se credea oare îndreptățit să ceară un devotament nelimitat ? Fiecare partid îi imputa această lipsă de atașament. Nici unul n-a vrut și n-a putut înțelege că el se lega de posibilitățile prezentului pentru a rămîne credincios liniei sale permanente. In momentul acela, prezentul era Germaine de Stael, soția ambasadorului Suediei. Ea primea atît oamenii politici ai republicii, ca și pe emigranți, pe financiari și pe artiști, precum și o mulțime de oameni fără importanță pe care vîntul actualității îi ridica de pe străzile Parisului și îi semăna în fața anumitor uși. Toți aceștia se înghesuiau în strada Bac.

Dacă Talleyrand frecventa această casă, o făcea pentru Germaine **(și** pentru serviciile pe care ea i le putea aduce). Genul lui Necker și acela **al** familiei Stael nu l-au amuzat niciodată, nici înainte de 1789 și nici în 1797. Știm ce gîndea despre Necker. Despre doamna Necker el spunea că *„are toate calitățile și doar un singur defect: acela de a fi insuportabilă".*

Cum să devină ministru într-un guvern care-1 trata de *„nulitate plini de sine"* și unde se spunea despre cel mai apropiat colaborator al său, Benjamin Constant, că *„avea candoarea și nerozia tinerilor gînditori" ?* Astfel îi judeca Directoratul pe cei mai inteligenți doi oameni ai epocii. Drept morală a istoriei, „nulitatea" și „nerozia" îi vor duce de nas pe cei mai abili politicieni de la Luxembourg.

Talleyrand venea în fiecare dimineață la orele șase în camera lui Benjamin, unde pregăteau împreună toate operațiile zilei. Colaborarea lor deveni foarte strînsă în iulie 1797. Discursul ținut la Institut avusese un mare efect asupra elitei. Se vorbea pe atunci mult la Paris de înlocuirea ministrului de externe, care nu făcea impresie nici asupra elitei, nici asupra maselor populare, fiind pe deasupra și suferind. Lumea îl și vedea plecat, și printre numele succesorilor posibili ai acestui Delacroix era citat și Talleyrand. Cel ce-1 pomenea mai des era chiar el, dar cu discreție și numai între paranteze. Persoana pe care voia s-o convingă cel mai mult era Barras. Germaine începuse deja asediul: lăuda zelul republican al „episcopului", diferitele lui talente și, cu putină imaginație, îi lăuda chiar și virtuțile. Făcu chiar și mai mult: voi să-1 aducă pe Talleyrand la Barras. Directorul ar fi putut să-și dea pe loc seama de valoarea personajului. Ea insistă atît, încît Barras, cu toată neîncrederea lui, sfîrși prin a acorda Germainei și protejatului ei o audiență, fixată pentru ora 9, chiar în aceeași seară, la Luxembourg. Cînd Barras îl văzu pe Talleyrand pentru prima dată, crezu că are o halucinație: i se păru că-1 vede pe Robespierre. Asemănarea era izbitoare, spuse el. O luă deoparte pe doamna de Stael și-i împărtăși surpriza. Ea se folosi de moment pentru a-i spune că Talleyrand valora mai mult decît cel cu care semăna, că avea o inimă de aur, că era prietenul cel mai sigur, cel

mai credincios și, înflăcărată, încheie: *„S-ar arunca în foc pentru dumneavoastră".* Alergă spre Talleyrand, care aștepta liniștit, îl luă de mînă, îi șopti că l-a lăudat și-1 aduse în fața lui Barras. Talleyrand îl salută adînc, ca la curte, spunîndu-i: *„Servitorul dumneavoastră respectuos. Servitorul dumneavostră recunoscător. Numai admirația poate egala respectul și recunoștința ce vi le port".* Barras, care auzise atîtea, privi atent personajul, rămase mut și de o indiferență asemănătoare celei a lui Talleyrand.

Germaine fu decepționată; ea se aștepta la entuziasm, la îmbrățișări. **A doua** zi seara, la aceeași oră, ea se duse în același loc și, fără să-1 slăbească

148 pe Barras, continuă să-1 elogieze pe Talleyrand și să ridice în slavă meritele directorului. „Vă consideră un supraom", exclamă ea. Trebuie să fi fost o frumoasă scenă romantică* chipul răvășit al Germainei, aerul ei extaziat, ochii ei negri dramatici strălucind de lacrimi, ridicați spre cer, pieptul îmbelșugat, pe care mîinile ei mari îl apăsau mereu ca să scoată suspine cît mai adînci, în sfîrșit, grelele ei pleoape vinete clipind des pentru a «prima teama și bucuria pe chipul ei teatral. Furată de elan, ea merse mai departe ca în ajun, lăudînd chiar și viciile lui Talleyrand. Ii spuse lui Barras : *„Are toate viciile vechiului regim, dar și pe ale noului".* Pentru un om cu caracterul lui Barras, nu era un merit neglijabil. Totuși, el rămase de gheață. Ea continuă: *„Va păstra întotdeauna un picior în toate partidele, nu puteți deci avea un agent mai folositor".* Făcea ea oare aluzie la epigrama adresată de Chănier abatelui Maurice ?

> „In *partida ce simbrie-i dă deschis*
> *Un picior nesigur își strecoară, Dar rămîne în partida adversară Celălalt: piciorul șchiop al lui Maurice"*

întrucît Barras rămase nepăsător, ea trecu la atac frontal : „Trebuie *făcut ministru, cel puțin ministru de externe, după cîte v-am spus despre calitățile lui și despre aptitudinea pe care o are pentru o asemenea funcție".*

Barras promise, în cele din urmă, să vorbească Directoratului despre această problemă. Știa dinainte cum va fi primită candidatura de către Rewbell.

A treia zi, Germaine apăru din nou, tot atît de aprinsă. Ea primi un duș rece: *„Cel* propus de *dumneavoastră întrunește împotrivirea și desconsiderarea aproape unanimă a membrilor Directoratului". Ceea ce* ar fi trebuit s-o doboare o înverșună însă: „Cu atît *mai bine pentru dumneavoastră, Barras* — spuse ea — *tocmai pentru că Talleyrand va fi în cele mai proaste relații* cu *ceilalți colegi, va fi în cele mai bune cu dumneavoastră. Va face pentru dumneavoastră pe polițistul, va fi un dine ciobănesc, pentru că este cu adevărat cel mai credincios dine pe care l-ați putea avea".*

Barras o întrerupse brusc și o rugă să nu-i mai vorbească niciodată de chestiunea asta.

în timp ce Germaine se bătea vitejește în avanposturi, Talleyrand împresura cu viclenie cetatea. îl încercuia pe Barras, convingîndu-i pe membrii familiei și pe prietenii acestuia să acționeze în favoarea lui, repetîndu-le la nesfîrșit că era devotat cu trup și suflet directorului, pe care l-ar servi pînă la moarte. La Luxembourg, în anticamere, în saloane, la masă, chiar și la el acasă se găsea întotdeauna un glas care să-i vorbească lui Barras despre viciile, talentele și, mai ales, despre devotamentul episcopului de Autun.

Cînd biroul Cercului constituțional fu prezentat directoratului, Talleyrand profită de ocazie pentru a-1 împinge pe Benjamin Constant în primul rînd cu misiunea de a-1 convinge pe cetățeanul director că *„cercul politic cel mai puternic din Paris se află la picioarele sale".* La aceste cuvinte și la un semn al episcopului, Benjamin, Talleyrand și toți ceilalți se prosternară efectiv la picioarele lui Barras. Cu toată nepăsarea lui, Barras simți vibrînd în el o fibră tainică : acest iacobin nu era chiar atît de inaccesibil tămîierilor pe cît s-ar fi putut crede.

149

După cîteva zile, Germaine își reiuă asaitul la Luxembourg. Se repezi acolo ca o sălbatică, cu turbanul răsucit, de sub care-i scăpau cîteva șuvițe de păr, cu eșarfa căzută, lăsîndu-i astfel sînul descoperit, cu statura ei de husar, care luase proporții tragice. Venise pentru marea scenă. Puse mîna pe Barras, îl instaiă lîngă ea pe o canapea, îi strînse mîinile între ale ei și... începu să-i vorbească. Glasul i se frîngea, suspinele îi întrerupeau discursul, dar cuvintele ei erau limpezi: *„Barras! Barras! Prietene, nu mă pot bizui în lumea asta decît pe dumneavoastră, fără dumneavoastră sîntem pierduți, pierduți fără scăpare. Știți ce mi-a spus? Ce mi-a repetat adineauri? L-am părăsit acum o clipă, s-ar putea ca acum nici să nu mai existe, mi-a spus că se va arunca în Sena dacă nu-l faceți ministru al afacerilor externe. Nu mai are decît 10 ludovici asupra lui".*

Luată în sine, cererea Germainei era lipsită de sens: nu mai are nici un ban, deci faceți-1 ministru! Dacă nu, se sinucide și-l veți avea pe conștiință. Era romantismul delirant pus în slujba celui mai puțin romantic și celui mai pozitiv dintre oameni. Ce spectacol! Dincolo de personalitatea actriței și feeria jocului, ce mai rămînea ? O propunere trăznită. Dar cum să desființezi teatrul? Teatrul e totul: el nu imită viața, ci o creează.

Furată de acest joc — sinceritatea ei era neîndoielnică — Germaine îl învălui pe Barras într-un torent de vorbe. îi jură că dacă Talleyrand ar fi fost în Convenție, ar fi votat întotdeauna cu Barras. Ar îndrăzni oare Directoratul să-1 respingă pe omul acesta, pe care emigranții vor să-1 sfîșie în bucăți? Pe omul acesta, care se va arunca în Sena din cauza simțului său civic rănit, îl va lăsa oare Directoratul să se înece? Nu! Nu! Trebuie să fie făcut ministru. *„Altfel ajung și eu la desperare și voi muri pentru că nu mai pot rezista".* Era gata să leșine. Barras căuta, cu prudență, s-o facă să se prăbușească în acea parte a canapelei pe

care nu se afla el. Scena, povestită chiar de el, îl arată totuși foarte impresionat de corpul impozant care urma, fără îndoială, să-i cadă în brațe. De teamă ca posteritatea să nu-i impute cumva că a simțit vreo plăcere în fața leșinului acestei femei puternice, el scrie următoarele în *Memoriile* sale: „Niciodată *n-am ieșit mai nevinovat și mai pur dintr-o încercare de acest fel".*

Germaine își reveni și, îndreptîndu-se spre ieșire, spuse: *„Mă duc să-l văd, ce să-i spun ca să-l liniștesc? Am putea noi vreodată să ne-o iertăm dacă am provoca acest înec?"*

De această dată obținu un răspuns: *„Sfătuiți-l pe prietenul dumneavoastră să nu se înece, pentru că atunci nu se va mai putea face nimic pentru el".* Era un adevăr evident, dar mai adăugă: „O *să căutăm să-i folosim talentele în slujba republicii* și *vom ține seama de simpatia lui față de noi".* Speranța reînvia...

Ieșind, Germaine căpătase aripi.

Se aruncă în trăsură, care așteptase timp de un ceas în fața porții Lu- xembourgului; ascuns în fundul el, un om nemișcat și afabil îi zîmbi. Niciodată un candidat **la** sinucidere nu păruse atît de dispus să-și reînceapă viața ca el în timp ce o asculta pe Germaine.

Totuși, se întrebară dacă după un asemenea teatru făgăduielile lui Barras nu erau și ele doar o comedie. A doua zi, Germaine se repezi la Luxembourg pentru a exploata jumătatea de succes din ajun, se agăță de Barras și-i spuse

150 fără nici o introducere: *„Ah, cînd veți avea un asemenea ministru!"* — începu ea. Barras o opri brusc, o îndepărtă de el, spunîndu-î : *„Povestea prietenului dumneavoastră s-a sfîrșit, o știu pe dinafară. Adio, doamnă".*

Rămase mută și, neavînd de ce se rezema, se hotărî totuși să nu leșine, cu toate că avea de ce.

Trebuia oare să mai facă o nouă încercare? Atitudinea lui Barras nu părea favorabilă. între timp, Talleyrand primi de la el o invitație la cină, la Suresnes. Ajunse acolo prea devreme. Nu era încă nimeni. în așteptare, luă o carte. Deodată apăru un grădinar speriat, strigînd : „D-l *Raymond s-a înecat!"* Cine era acest Raymond? Un tînăr secretar al lui Barras, crescut sub aripa lui și la care directorul ținea foarte mult. întîmplarea s-a petrecut, după cum știm, în iulie 1797. Era cald și domnul Raymond se scăldase în Sena, care curgea la marginea proprietății. Se duse la fund și dispăru. Sosi și Barras. Aflînd vestea, se arătă profund îndurerat, se jeli în gura mare și fugi să se închidă în camera sa. Talleyrand, consternat de întorsătura pe care au luat-o lucrurile, așteptă puțin: considera interesul urmărit prin acea vizită tot atît de pierdut pe cît era de mort și bietul tînăr înecat. Barras îi trimise vorbă să se așeze la masă fără să-1 aștepte și, puțin după aceea, îi ceru să vină în camera lui. Altă scenă! Barras, desfigurat de durere și lacrimi, luă mîinile fostului episcop și-l îmbrățișă plîngînd. Talleyrand povestește această scenă în *Memorii* și spune

că-1 vedea pe Barras pentru prima dată, ceea ce nu este adevărat ! Dacă Talleyrand nu vrea să vorbească de prima întîlnire. o face, după cum știm, pentru a evita să vorbească despre doamna de Stael și despre rolul ei de intermediară, pentru că i-ar fi plăcut mai mult să se creadă că Barras a fost cel ce l-a rugat să primească un minister. în orice caz, scena avea de ce să-l surprindă pe Talleyrand. Să-1 lăsăm deci s-o povestească, întrucît sfîrșitul ei este tot atît de curios ca și începutul Capacitatea de adaptare a lui Talleyrand era uluitoare: în clipa în care văzu lacrimile curgînd pe mîinile și obrajii păcătosului, apăru preotul din el. *„l-am spus toate cuvintele liniștitoare inspirate de situația în care-l vedeam și-n care mă găseam și eu. Mă rugă să mă întorc cu el la Paris* (Barras era deja sedus). *Nu trecuseră încă două ceasuri de cînd îl cunoscusem și aș fi putut crede că eu eram ființa aproape cea mai iubită de el!"*

Talleyrand cîștigă partida în timp ce trăsura îi aducea pe amîndoi înapoi de la Suresnes la Paris. Germaine pregătise terenul, dar entuziasmul ei fusese cît pe ce să strice totul. I-a revenit lui sarcina de a obține decizia! Ce ciudat concurs de împrejurări! înecul se dovedi providențial. Soarta hotă- rîse că în această chestiune trebuia să existe un înecat în Sena. Dar nu Talleyrand fu cel înecat. Sorții căzură asupra unui tînăr nevinovat cu singurul scop ca Talleyrand, consolîndu-1 pe întristatul Barras, să obțină din partea directorului făgăduiala formală că Delacroix va fi îndepărtat și că viitorul ministru al relațiilor Directoratului cu străinătatea se va numi Talleyrand.

Nu-i mai rămînea lui Barras decît să-i convingă și pe ceilalți directori, ceea ce îi venea foarte greu : era ca și cum ar fi vrut să oprească Soarele din mers. Totuși, lucrul se întîmplă la 17 iulie 1797.

Dezbaterea fu teribilă. Carnot se depăși pe sine. Cînd ura, invidia ți frica pun stăpînire pe un om reputat ca inteligent, rezultatul depășește cele mai **151**

Sumbre prevederi. *„Ei cum!* — exclamă Carnot —, *tocmai acest preoțel, acest om viclean, care v-ar vinde pe toți unul după altul, în plin iarmaroc, numai dacă ar avea cel mai mic profit?". Dar pe cine a mai vîndut?"* — întrebă La Răvelliăre-Lăpeaux, și pe bună dreptate, pentru că, tot acu- zîndu-1 pe Talleyrand de vînzare, ar fi fost timpul să se știe totuși o dată și pe cine vînduse.

Atunci Camot se făcu de rîs: *„Mai întîi pe Dumnezeul lui",* exclamă el. I se răspunse că Talleyrand nu l-a vîndut pe Dumnezeu pentru că nu crezuse niciodată în el. *„Atunci de ce-l slujea? Apoi* și-a vîndut clasa lui *socială".* Era adevărat și era singura trădare pe care i-ar fi putut-o imputa oricine, în afară de Camot. De plîns se puteau însă plînge numai familia și clasa lui socială. In ce privește atitudinea lui Camot, ea era dintre cele mai reacționare: ea însemna că nu se putea trece dintr-o „clasă" în alta, că, dacă ești născut nobil, n-ai voie să ieși din starea aceasta, ești într-un

fel condamnat și constrîns să rămîi veșnic „împotriva progresului", „împotriva libertății", „pentru obscurantism".

Un glas, fără îndoială al lui Barras, spuse că atitudinea lui Talleyrand din 1789 și 1790 fusese o dovadă de înțelepciune filozofică. „Mai *curînd de ambiție* — răspunse Camot. — *După aceea l-a vîndut și pe rege".* Același glas plin de bun simț îi răspunse: „Mi *se pare că nu sîntem tocmai noi cei ce i-am putea-o imputa".* Ne putem da astfel seama cît de primejdioasă era calea lui Talleyrand printre aceste dușmănii: pe de o parte, cea a clerului, a familiei și **a** Bourbonilor, și pe de alta, cea a iacobinilor.

In cele din urmă, domnii aceia puseră la vot cazul lui Talleyrand. Din cinci voturi, cel puțin patru ar fi trebuit să-i fie potrivnice. Ce se întîmplase însă ? Niște aranjamente de ultimă oră, cîteva înțepături ale amorului propriu i-au îngăduit lui Barras acea mică manevrare a Comitetului a cărei taină o cunoștea numai el. Talleyrand primi trei din cele cinci voturi. Primul care **s-a** mirat a fost însuși Barras.

In timp ce era astfel pe de o parte împroșcat cu noroi, pe de altă parte făcut ministru, Talleyrand stătea liniștit la teatru cu unul din foștii lui amici de la Curte, Boniface de Castellane. Benjamin Constant năvăli în mijlocul reprezentației cu sufletul la gură. In timpul faimoasei ședințe, el stătuse în spatele fotoliului lui Barras. La drept vorbind, el se strecurase în sală ca s-o servească pe Germaine. In clipa în care-i aduse știrea, ea-1 trimise în grabă la teatru. Benjamin nu va avea să regrete această alergătură. De cum află că era ministru, Talleyrand se transfigură : el deveni sub ochii lui Benjamin Constant literalmente alt om. A fost unica împrejurare în care fața, purtările și cuvintele lui Talleyrand i-au trădat gîndurile. Intr-un elan, el îi îmbrățișă pe Castellane și pe Benjamin Constant. Toți trei ieșiră în grabă din teatru și se aruncară într-o trăsură : Talleyrand la mijloc, între cei doi prieteni. „Să *mergem să-i mulțumim neîntîrziat lui Barras",* spuse el. Se spune că pe drum nu înceta să strîngă genunchii prietenilor, repetînd într-una : *„Am obținut locul, trebuie făcută o avere imensă, o imensă avere... o avere imensă.*

Acesta a fost cîntecul pe care l-a repetat pînă la poarta Luxembourgului, cîntecul ambiției și al setei de bani.

Din acel moment intra în „afaceri", în marile afaceri, și timp de patruzeci de ani, pînă la moarte, nu vor mai exista „afaceri", în Franța sau chiar în Europa, în care el să nu joace un rol.

152

Cheltuielile unei instalări și acreala „dulciurilor" americane

Primul său gest ca ministru a fost cel al unui curtean al vechiului regim. Se înclină adine în fata lui Barras și-l îmbrățișă. Celălalt îi îngădui s-o facă. Talleyrand se scuză pentru ora tîrzie. Era 11 și Barras se culca devreme. 11 rugă să meargă neîntîrziat la culcare și să-și facă toaleta fără să se simtă stîn- jenit, căci el îl

va servi. Ceea ce și făcu. Primul său act **a** fost deci cel de a asista la culcarea noului său suveran. Totul fu desăvîrșit: monseniorul știa să pregătească un pat, să prezinte prosoapele, o cămașă și să tragă perdelele. Barras se lăsă servit: se gîndea că omul acesta, care știa atâtea, va ști să negocieze și un tratat, să strecoare în el clauzele cele mai folositoare, să le redacteze minuțios și, la nevoie, să organizeze o lovitură de stat sau un bal mascat și să-i reușească amîndouă. Ca să-1 îndemne să plece, Barras îi zise : „Trebuie să vă fi *sosit acasă adresa de numire. Veniți, așadar, miine la prim să vă prezentați Directoratului".* Talleyrand se retrase după ce-i adresă lui Barras saluturi ca la Curte. Acesta nu se mai credea în patul său, ci pe un tron.

Plecarea lui Talleyrand de la palatul Luxembourg merită și ea să fie descrisă. Întrucît își schimbase cursul vieții, în aceeași clipă își schimbă și manierele. Era ministru al revoluției cetățeanul-ministru ; îi îmbrățișă deci pe cetățenii ușieri, făcu același lucru cu cetățenii făclieri, care-i luminau calea pe scara principală a cetățeanului director, iar sub bolta porții strînse cu căldură mîna cetățeanului portar. Apoi se întoarse acasă. Toate aceste manifestări de entuziasm cetățenesc au durat aproape o oră. Altele nu aveau să mai aibă loc niciodată. Pentru o viață de optzeci și patru de ani ajungea cu vîrf și îndesat.

A doua zi, la 18 iulie 1797, își primi numirea. *„Directoratul executiv vă invită, cetățene, să vă prezentați miine la ora 10 dimineața la sediul relațiilor externe, unde cetățeanul Delacroix urmează să vă transmită portofoliul departamentului său. Președintele Directoratului executiv : Carnot".*

Cu ce cerneală și cu ce strâmbătură din nas trebuie să fi semnat Carnot această numire, care, la drept vorbind, însemna condamnarea la moarte a Directoratului. In 1814, doamna de Stael va scrie despre rolul jucat de ea în această numire : „Sînt *răspunzătoare și vinovată in fața lui Dumnezeu și a oamenilor de a fi contribuit la introducerea lui Talleyrand în treburile conducerii ; a fost o crimă, o crimă groaznică".* Vom vedea mai tîrziu de unde-i venea această amărăciune și limbajul pătimaș.

Cetățeanul ministru nu fu prea îneîntat aflind că va avea un salariu de *„treizeci și șapte de mii de miriagrame de griu".* Ar fi fost mai simplu să se spună 100 000 de livre, dar nimeni nu știa cît face o livră și nici dacă ea mai există. I se dăduse, totuși, 7 000 de livre pentru cheltuielile de întreținere a casei. O nimica toată. In trei luni, el și apucase să facă datorii de 55 000 de livre pentru trăsuri și mobilier. Era mai grăbit în cheltuieli decît Directoratul în plătirea salariului. Eleganta lui trăsură albă fusese de mult remarcată zburând pe străzile orașului. Din nenorocire, ea nu era încă plătită, iar carosierul dorea banti. Se postă sub bolta porții din strada Bac unde se găsea Ministerul Relațiilor Externe și-1 opri pe noul ministru pentru a-i prezenta factura : *„Nimic mai adevărat. Vi se datorează și trebuie să vi se*

plătească!" — „Ah, cetățene ministru, timpurile sînt grele, mi-ați face un mare serviciu". — Nu poate fi vorba de servicii. Cine face

datorii trebuie să le achite". Trăsura se pregătea să plece și nefericitul se agăța, voia altceva decît maximele acelea înțelepte : *„O să-mi plătiți, cetățene ministru, dar cînd ?“ — „Cînd ? Dar tare curios mai ești"* '. Și mînă, birjar ! Cetățeanul a zburat. Era ca scena dintre Don Juan și domnul Dimanche ; era însăși firea lui Talleyrand, cinică și fără jenă. Fiindcă i se întîmpla să trateze la fel și pe unii politicieni, autori de articole, de memorii sau de pamflete, ne explicăm cu ușurință de ce anumite mărturii despre el nu sînt prea blînde. Un alt exemplu de cinism : prietenului său Narbonne, care se afla la strîmtoare, așa cum fusese și el înainte de a fi numit ministru, îi servi într-o zi o reflecție înțepătoare. Narbonne venise să-1 vadă și își scurtă vizita de teamă că n-avea cu ce plăti birjarul care-l aștepta în curte. Atunci Talleyrand îl întrebă cu suavitate : „Dar *de ce n-ai trăsura ta ?“ — „Gluma-i proastă* — răspunse Narbonne —, *știi bine că n-am un ban". — „Nu te pricepi deloc. Trebuie să ai întotdeauna atîția bani încît să-ți poți plăti o trăsură".*

Salariul nu era nimic pe lîngă „avantaje". Prima grijă a lui Talleyrand, odată ajuns în strada Bac, a fost să înmulțească aceste avantaje. Era indispensabil, pentru că cheltuielile lui erau ruinătoare. Familia Delacroix trăise modest cu a suta parte din banii pe care Talleyrand îi cheltuia în aceeași casă. Urmașul lui, cinstitul Reinhardt, și buna doamnă Reinhardt reduseră atît de mult cheltuielile casei, încît, mîncînd de trei ori pe săptămînă supă cu rasol de came, au trăit fericiți, dar fără să mai aibă vizitatori ; în schimb, afacerile pe care le tratau nu erau cu mult mai importante ca cele ale unei tutungerii.

în cîteva săptămîni, Talleyrand introduse în casă felul lui de viață, datorită sumei pe care o încasase încă din primul moment — între 500 000 și 600 000 de livre *. Era cu totul altceva decît cele 7 000 de livre ale Directoratului ! Reputația lui fu imediat stabilită în toate cancelariile diplomatice. Pentru a trata, Talleyrand pretindea importante sume de bani. Ministrul Prusiei îi scria regelui său : *„Ministrului relațiilor externe* îi plac *banii și afirmă cu glas tare că nu vrea să cearâ pomană republicii după ce-și va pierde locul.* (El o striga în gura mare, dar ceilalți miniștri dezvăluiți în același raport prpcedau la fel; ei însă furau ca șobolanii, ceea ce merita, desigur, o oarecare indulgență.) *Prietenii lui îl încurajează în această idee".* Ministrul Prusiei arăta în continuare cum trebuia să procedezi dacă voiai să tratezi o afacere cu ministrul din strada Bac, din clipa în care îi era prezentat un dosar : *„Trebuie să-i donăm o anumită sumă, pe care n-aș putea-o evalua în acest moment, dar care n-ar putea fi mai mică de 300 000 de franci".*

Făcea afaceri și în afara ministerului. Trimise mesageri plătiți de el direct regelui Spaniei, Carol al IV-lea, pentru a-i vinde mărfuri. Ambasadorul Franței la Madrid, cetățeanul Truguet, a surprins operația și a cerut expulzarea agenților propriului său ministru. Un ambasador atît de mărginii merita să fie rechemat. Talleyrand nu întîrzie să-i comunice acest lucru

O doamnă Villars, care acorda bunăvoința ei unuia dintre

pontifii regimului, Merlin zis de Douai, și pe care legăturile ei cu republica o iniția-

[1] **Villemarest a Monsieur de *Talleyrand.***
[1] **Memoriile tai Fasquier.**

154 seră în domeniul „avantajelor", ceru niște despăgubiri Ministerului de Război. Ea îl cointeresa pe Talleyrand în reclamația ei și acesta obținu cu cea mai mare ușurință despăgubirile pretinse, dar și le păstră pentru dînsul. La drept vorbind, statul nu i le datora ei mai mult decît lui. dar el socotea că, deoarece făcuse unele demersuri, mizilicul acesta îi revenea lui, cu atît mai mult cu cît cetățeana respectivă, avînd cinstea de a fi aleasa unui reprezentant al poporului, putea să găsească compensații pe alte căi.

Ceea ce se uită prea adesea în Franța este faptul că, cu toate că Talleyrand lua mulți bani de la guvernele străine, acestea nutreau pentru el o anumită considerație, pentru că avea o linie politică : știa să negocieze și voia să negocieze pacea. De aceea, atunci cînd a fost vorba să fie numit director, mai multe guverne i-au sprijinit candidatura. în acest scop, ele cunoșteau cel mai bun argument : banul. Spania și Portugalia i-au pus împreună la dispoziție 1 500 000 de livre. însemna mai mult de un miliard de franci vechi, oferiți pentru a-i cumpăra pe directori, care erau toți de vîn- zare, și Barras cel dintîi ; acesta face, totuși, în Memoriile sale socoteala exactă a tuturor „tranzacțiilor" lui Talleyrand, ui tind să vorbească de ale sale, care erau cu mult mai importante. Informatoarea lui Barras era, la sfîrșitul Directoratului, doamna de Stael. După cearta cu Talleyrand, ea recepționa toate bîrfele și, excesivă în dușmănie, ca și în entuziasm, exagera „avantajele" de care beneficia ministrul. Mărturiile sînt însă atît de numeroase, încît un lucru este sigur, că Talleyrand a știut să stoarcă toți banii ce se puteau stoarce și a putut stoarce mulți. Se spune că în timpul șederii lui la minister a recoltat 13 milioane și jumătate, ceea ce ar fi echivalentul a vreo zece miliarde de franci vechi. Cincisprezece guverne străine contribuiseră la acumularea acestei *„averi imense, a acestei imense averi".*

Toți „putreziți!" Directoratului se năpustiră asupra fostului episcop. Ticălosul fura mai bine ca ei ! Barras îl denunță că a primit 500 000 de franci de la ambasadorul Portugaliei la Haga. Era adevărat. Dar uită că dosarul acestei afaceri mai exista încă și că din el rezulta că Barras însuși primise partea lui — e adevărat, mai mică, pentru că în acest caz fusese mai puțin necesar. O altă afacere care stîmi multă zarvă a fost dezvăluită de trei plenipotențiari ai Statelor Unite, care pretindeau de la Directorat despăgubiri pentru jafuri maritime făptuite de corsari francezi. Cei trei plenipotențiari primiră diferite vizite, aceea a unei femei, a unui bancher, precum și aceea a doi prieteni ai lui Talleyrand, Montrond și Sainte-Foy. Talleyrand cunoștea din experiență obiceiurile oamenilor de afaceri din Statele Unite. Intermediarii lui le propuseră pe față anumite aranjamente privitoare la plata indemnizațiilor. I se vărsă lui Talleyrand un „avantaj" de 50 000 de

ludovici de aur, adică un milion de livre, cu singurul scop ca negocierile să înceapă într-o atmosferă binevoitoare. Această sumă nu-i era destinată lui în întregime : se gîndea s-o împartă cu cetățenii directori. Fiecare din cei cinci și-ar fi avut partea lui. chiar și cei care votaseră împotriva lui. Era un bun prilej de a vedea dacă Rewbell ar fi scuipat pe acest aur, așa cum scuipase pe cel ce i-1 procura. Talleyrand înștiință, de asemenea, pe americani că în afară de asta mai datorau bacșișuri intermediarilor care le propuseseră cu atîta bunăvoință acest „aranjament". Americanii fură, din păcate, mai puțin sensibil? la avantajul pe care li l-a adus procedeul decît **la** caracterul lui pungășesc. Făcură pe surzii din octombrie 1797 pînă în

primăvara lui 1798. Dar, întrucît. nu a intervenit nici o rezolvare, ei triml- seră guvernului lor un raport plin de indignare despre revoltătoarea comportare a ministrului relațiilor externe. Raportul avu un asemenea efect, încît provocă o intervenție a președintelui Statelor Unite în fața Congresului la 3 aprilie 1798. A fost un mare scandal internațional.

Fără să-și piardă cîtuși de puțin .cumpătul, Talleyrand făcu să apară o explicație în *Monitorul* din 9 iunie 1798. Un articol nesemnat conținea observația că un ministru nu poate fi făcut răspunzător pentru demersurile indiscrete ale unor agenți iresponsabili. Concizia, lipsa de jenă și impersonalitatea acestei explicații era o nerușinare. Plenipotențiarii americani nu se lăsară și erau numai foc și pară împotriva lui Talleyrand : *„Omul acesta, căruia i-am acordat cea mai binevoitoare ospitalitate, este unul* și același *cu ministrul în fata căruia ne-am prezentat să cerem dreptate. Iar acest oaspete nerecunoscător, acest episcop care l-a renegat pe Dumnezeu nu s-a sfiit să ne taxeze cu 50 000 de lire sterline de «dulciuri». 50 000 de lire cu care să-și plătească viciile".*

Din această indignare Talleyrand reținu un singur cuvînt : *„swetness",* adică „dulciuri", care însemna bacșișuri. El îl adoptă, gîndindu-se că, din moment ce americanii găsiseră un cuvînt atît de nimerit, erau, probabil, obișnuiți cu procedeul.

Doamna de Stael fu indignată de campania dușmănoasă dezlănțuită **la** Paris împotriva lui Talleyrand. Ea încercă să-1 apere, dar argumentele care i se opuneau o tulburară într-atît, încît se hotărî să se ducă să-1 vadă pe „episcop" în cabinetul lui și să-i ceară să se explice. își ieșise, bineînțeles, cu totul din fire ; trebui să plîngă, să se roage, să-și frîngă mîinile. El se feri să se dezvinovățească, fie chiar și printr-un singur cuvînt. O ascultă fără să-și descleștеze buzele și ieși. Ea nu obținu niciodată vreo explicație. Prietenia lor ieși zdruncinată din afacerea americană.

Rămîi uluit în fața unei asemenea atitudini. Această „amoralitate" derutează pe admiratorii inteligenței lui Talleyrand.

Talleyrand este autorul a două capodopere : una nu este semnată, cealaltă este. Prima este o capodoperă de artă, a fost concepută în tainele unui alcov şi se numeşte Eugăne Delacroix. A doua, elaborată chiar sub ochii Europei şi sub reflectoarele istoriei, se cheamă Congresul de la Viena. Şi acesta este tot un copil al lui Talleyrand, însă făcut cu întreaga Europă. Vom mai reveni la acest subiect.

Pentru moment să ne aplecăm deasupra leagănului lui Eugăne, fiul unei femei fermecătoare, doamna Delacroix, soţia ministrului Directoratului, debarcat, prin grija doamnei de Stael, pentru a-i preda portofoliul lui Talleyrand.

în *Monitorul* din 24 germinai, anul VI — 13 aprilie 1798 — se putea citi cronica cea mai ameţitoare a unei intervenţii chirurgicale, pe lîngă care, ţinîndu-se seama de epoca respectivă, grefa inimii nu este decît un fleac. Era vorba de *„operaţia de sarcocel făcută la 27 fructidor, anul V, cetăţea-*

158 *fiului Charles Delacroix, fost ministru al relaţiilor externe, ministru plenipotenţiar al Republicii Franceze în Republica Batavâ".* Acesta este titlul curioasei_ comunicări.

Chirurgul Imbert Delonnes, medic militar, **a** publicat deci, nesocotind secretul profesional, de fapt din ordinul Directoratului, care i-a plătit tipărirea la Imprimeria naţională, o lucrare în care expunea *„prietenilor umanităţii"* operaţia suferită de fostul ministru Delacroix. „Prietenii umanităţii" erau cetăţenii din Directorat, informaţi astfel în mod oficial că cetăţeanul fost ministru suferea de cincisprezece ani *„de o tumoare monstruoasă, în care erau prinse cele mai gingaşe organe ale bărbatului".* Barras vorbeşte el însuşi în *Memoriile* lui despre această monstruozitate, despre *„imensa băşică ce-i acoperea partea de jos a pîntecului şi-i dădea aspectul unei femei însărcinate cel puţin în luna a noua".* Barras îşi aminteşte aici de un argument pe care-1 aducea doamna de Stael atunci cînd îl hărţuia în favoarea episcopului şi voia să obţină portofoliul deţinut de Delacroix, spunîndu-i : *„Nu este un ministru,* **ci o** *bătrînă gravidă".* Această „monstruozitate", care ar fi trebuit să rămînă un secret al familiei Delacroix, fu deci adusă la cunoştinţa publicului într-un mod foarte amănunţit chiar de către chirurg, ceea ce, de asemenea, e monstruos : băşica aceea îngrozitoare cîntărea 32 de livre, era de 37/27 cm şi, pentru ca nimeni să nu rămînă neinformat, articolul era însoţit de o planşă care reproducea ansamblul şi amănuntele.

Chirurgul, foarte satisfăcut, reuşise rezecţia şi nu numai că nu şi-a ucis bolnavul, dar l-a trimis înapoi soţiei întinerit cu cincisprezece ani. Se spune că Delacroix şi-ar fi reluat folosirea *„organelor celor mai gingaşe ale bărbatului"* ca o compensare a pierderii fotoliului său de ministru.

De ce această descriere indecentă şi oficială ? Spre a aduce oare glorie chirurgului pentru performanţa lui ? Din interes ştiinţific 7 în acest caz, o comunicare anonimă şi-ar fi păstrat în

aceeași măsură însemnătatea medicală.

Adevărul este că totul fusese dat publicității numai pentru a sublinia numele lui Delacroix și datele operației, ale reîntoarcerii la căminul conjugal și ale triumfului rezultat din această reîntoarcere. Nu Delacroix apărea acum ca o femeie însărcinată, ci soția lui, care era într-adevăr gravidă. Articolul din *Monitor* și suplimentul chirurgului explicau și dovedeau că sarcina doamnei Delacroix se datora dibăciei bisturiului chirurgical. Această explicație oficială, medicală și, totodată, indecentă avea sarcina să salveze onoarea conjugală a fostului ministru. Pentru a evita situația ridicolă a soțului încornorat, ministrul a preferat să-și expună respingătoarele lui mizerii fizice. El nu rămase însă mai puțin încornorat, iar onoarea Directoratului nu fu cu nimic sporită. Aceasta deoarece sarcina doamnei Delacroix primise deja o altă explicație. Articolul din *Monitor* venea prea tîrziu.

Să examinăm faptele și datele. Doamna Delacroix a adus pe lume un fiu la 26 aprilie 1798. Articolul a apărut la 2 aprilie, pentru ca nașterea să fie explicată din timp. Deoarece domnul Delacroix fusese operat în septembrie, adică cu șapte luni mai devreme, și întrucît el fusese grav bolnav și înaintea operației, iar convalescența postoperatorie durase două luni, ceea ce împinge pînă-n noiembrie momentul *„recăpătării avantajelor virilității",* cum se arăta în *Monitor,* era deci cu neputință ca băiatul născut în aprilie să fi fost al lui. Născut la șase luni după concepere, copilul n-ar fi trăit

Noi ne vom alătura părerii celor apropiați de Talleyrand și familiei

Delacroix, precum și a unor excelenti autori care cred că, în materie de naștere nelegitimă, presupunerile repetate, acceptate de martori demni de încredere, constituie probe suficiente, mai ales dacă acestea sînt coroborate cu fapte ulterioare.

Doamna Delacroix și Talleyrand au avut legături foarte intime și foarte frecvente în perioada cînd domnul Delacroix, în calitate de ministru în Republica Batavă, locuia la Haga. Monstruoasa lui tumoare, precum și îndepărtarea îl făceau puțin apt să-i facă soției un fiu. Cine era doamna Delacroix ? In 1797, cînd a cunoscut-o Talleyrand, ea avea treizeci și opt de ani ; era încă frumoasă și proaspătă. Era fiica lui Oeben, meșterul ebe- nist al reginei, și nepoata lui Riesener, alt ebenist remarcabil. Doamna Delacroix era voltairiană, regalistă convinsă și foarte puțin conformistă. Cînd Talleyrand i-a luat locul lui Delacroix, a avut amabilitatea să-1 numească pe acesta ministru la Haga, recunoscînd astfel obligațiile contractate față de acest biet om de către un fost episcop, care-i luase în același timp și portofoliul, și soția. El păstrase ministerul, dar, în clipa în care Delacroix se vindecă, îi restitui politicos soția, ce-i drept, însărcinată. Lăsase zălog al dragostei lui ușuratice și trecătoare pe cel mai mare pictor al secolului al XIX-lea, pe Eugene Delacroix.

Tatăl și fiul nu aveau să vorbească de legătura care-i unea. Se asemănau destul de mult pentru a nu mai fi nevoie să spună cu

glas tare ceea ce un public bine informat știa încă din 1798. Anumite fapte din cariera lui Delacroix n-ar putea fi explicate fără această filiație. Pictura lui romantică, revoluționară, de o mare strălucire, pe care criticii oficiali o tratau drept *„artă de cofetar"* și voiau s-o excludă din expoziții, găsi un apărător în 1822, atunci cînd Delacroix expuse *„Barca lui Dante". „Domnul Eugene Delacroix are geniu".* Cine scrisese aceste cuvinte ? Tînărul Adolphe Thiers. Micul Rastignac din Marsilia îi dădea tîrcoale lui Talleyrand, se forma la școala lui și se amestecă între cei din jurul lui. Auzise șoptindu-se taina nașterii tînărului pictor și știu să se facă plăcut tatălui scriind că fiul avea geniu. Se va spune mai tîrziu despre Thiers că a devenit omul lui Talleyrand : era de mult. Pînza lui Delacroix și altele care au urmat au fost cumpărate de stat la un preț foarte ridicat, cu toată unanima împotrivire a criticii și a muzeelor ; era prețul capodoperelor unui tînăr necunoscut, dar protejat de o mină foarte puternică.

După 1830, atunci cînd Talleyrand devenise unul dintre marii oameni **ai** monarhiei din iulie, Delacroix a primit comenzi considerabile din partea statului, devenit protector al pictorului, cel puțin pînă la moartea Iui Talleyrand.

în sfîrșit, mai era și ceea ce putea să vadă toată lumea : asemănarea chipului și, mai mult decît trăsăturile, „aerul" caracteristic. înălțimea lui Delacroix era aceeași cu a lui Talleyrand ; cînd Sostheme de la Rochefoucauld îl chemă pentru a-i cere să-și schimbe maniera, deoarece imensa lui pînză *„Moartea lui Sardanapal",* arătînd atîtea nuduri, scandalizase, el îi răspunse că nu schimbă nimic, pe același ton cu care Talleyrand se adresase lui La Revelliere-Lepeaux sau oricăruia dintre directori. în sfîrșit, mai era și stilul : cel al scrisorilor și cel de viață. Delacroix, a cărui pictură este revoluționară, n-are nimic dintr-un ucenic în pictura romantică. Pe măsură **ce** îmbătrânea, semăna din ce în ce mai mult cu „prințul[1]. Profilul lui că-

 păta din ce în ce mai mult trăsăturile tipice familiei Talleyrand. Ideile lui de asemenea : uitase de baricade, deveni regalist și reintră în rîndurile clasei sale. A fost în relații cu femeile cele mai de vază, dar nu s-a însurat niciodată. Socotea, cu aristocratică și trufașă rigiditate, că o căsătorie oficială ar fi o acțiune nelalocul ei. Nu spunea oare Saint-Simon că ar fi o necuviință ca *„bastarzii să întemeieze o spiță" 7*

Nu există nici o dovadă indiscutabilă a unei filiații nelegitime. Totuși, una ni se pare convingătoare, și anume aceea că în momentul nașterii în aprilie 1798, nimeni nu a crezut că băiatul ar fi putut fi al lui Delacroix, ci, din contră, toată lumea a crezut că era al lui Talleyrand. Nici un glas **n-a** insinuat o altă paternitate : singurul nume pronunțat a fost cel al episcopului. De data aceasta, bîrfa și calomnia n-au putut inventa nimic. Talleyrand **a** creat mai mult decît o capodoperă : un creator de capodopere.

Cetățeanul ministru capătă o uniformă, un palat și organizează o lovitură de stat

Directoratul a prescris costumele pe care trebuiau să le poarte directorii și înalții demnitari ai regimului. Cel pe care a trebuit să-1 îmbrace Talleyrand nu putea trece neobservat: se compunea dintr-o pelerină și un frac cu revere enorme. Culoarea hainei era neagră, dar reverele (în afară de cele ale vestei, care erau albastre), garniturile, căptușelile, vesta și pantalonii erau de un roșu aprins. Era încins cu o centură enormă din mătase albă. în sfîrșit, gulerul și partea din față a fracului, ca și manșetele mînecilor largi erau brodate și suprabrodate cu mătăsuri multicolore. O mulțime de panglici împodobeau escarpinii lui negri. Mai avea și un centiron, o spadă, o pălărie monumentală ridicată în față, cu trei pene mari de un roșu aprins. Totul era de un gust îngrozitor!

Doamna Sophie Gay, vrînd să fie spirituală, într-o zi, cînd îl văzu pe Talleyrand îmbrăcat ca un papagal, zise : *„Purta un frac în culori schimbătoare".* Erau culorile regimului, nu ale lui.

Locuia în strada Bac, într-una din cele mai frumoase reședințe din faubourgul Saint-Germain, cunoscută sub numele de palatul Galliffet *. Proprietarii ridicaseră construcția între anii 1776 și 1792. în momentul revoluției, ea nu era încă terminată. Familia Galliffet n-a locuit niciodată acolo ; după ce a plătit-o, a emigrat, așa încît palatul a fost confiscat. în 1794, cînd s-a instalat acolo Ministerul Relațiilor Externe, clădirea era deci complet nouă. Ea mai poate fi văzută și azi : intactă, măreață, cu stilul ei antic foarte pur. Pe vremea aceea era înconjurată de grădini spațioase. Această întindere s-a restrâns azi, nu fără a păgubi frumusețea arhitecturii, căci proporțiile maiestuoaselor ei colonade de 10 metri înălțime au nevoie de mult aer și spațiu înconjurător, care nu mai există. Așa cum e, este încă nobilă și frumoasă. Mai pot fi văzute biroul lui Talleyrand, care dă înspre curtea pavată de la parter, precum și o scară admirabilă, a cărei curbură și

[1] **Actualmente, sediul Misiunii culturale Italiene, situat chiar In fata Ambasadei italiene, în strada Varenne, pe unde are și intrarea. Directorul misiunii culturale, prof. Giovanni dalia Pozza, ml-a permis să vizitez clădirea, arătîndu-ml-o cu** o perfectă **curtoazie, pentru care-1 mulțumesc călduros.**

măreție sînt demne de un palat regal. La etaj, scara este împodobită cu zece coloane, cu basoreliefuri și încoronată de o cupolă prin care se strecoară lumina. La piciorul acestei scări mai rătăcește fantoma Germainei de Stael : aici a fost ea ofensată pe viață de Bonaparte și a pierdut prietenia lui Talleyrand.

Zidurile acestea păstrează încă prezența lui Talleyrand și a epocii lui. Aici a locuit el mai mulți ani, s-a căsătorit, a lucrat și a unit Franța cu reîncarnarea lui Cezar. Talleyrand a primit aici, cu mare fast, pe omul cel mai la modă din acel an : Esseid Aii Effendi, ambasadorul otoman. Cele mai frumoase femei ale Parisului

străluceau în fața celui mai bogat bufet. Serviciul s-a făcut pe măsuțe portative așezate în fața fiecărui scaun. Talleyrand îl rugă pe ambasadorul Sublimei Porți să aleagă femeia lîngă care dorea să supeze. El o alese pe cea mai frumoasă, cea mai fermecătoare, cea mai virtuoasă și cea mai modestă : marchiza La Tour du Pin, cea care punea **la** frigare costițele de berbec în pădurile din Lumea Nouă.

Micile publicații îl luau pe Talleyrand peste picior. Iată ce se scria : „Unde *ești tu, Scarron ? Dacă ridiculul ar imortaliza la fel ca gloria, tu ai fi transmis nepoților noștri această ceremonie, pe cît de maiestuoasă, pe atît de grotescă, la care am fost martori... Episcopul de Autun cu capul pudrat, ca de chiciură, și strîns în corset, la fel ca în portretul în care a fost reprezentat ca Alcibiade, fiind de fapt un Alcibiade al clerului".*

La Paris fu lansat zvonul că lucra in ascuns pentru Anglia, adică pentru inamic. Se spunea că scopul lui era să torpileze pacea. Poliția făcu un raport asupra acestor zvonuri. Talleyrand s-a explicat : *„Nici un singur cu- vint nu este adevărat și n-ar putea fi crezut de cineva care m-a cunoscut fie chiar și o singură* zi...". 11 putem crede. Talleyrand a apărat întotdeauna pacea, considerînd că războiul este soluția cea mai ușoară, cea mai primitivă, cea mai inumană, cea mai potrivnică filozofiei secolului luminilor. în ochii lui, războiul cel mai absurd era, după cum știm, cel împotriva Angliei, fiind cel mai dăunător civilizației.

Legăturile cu guvernele străine nu erau ușoare. Regimul le inspira atîta neîncredere, încît negocierile trenau, se pierdeau în nimicuri.

Prima grijă a lui Talleyrand a fost deci restabilirea încrederii. Astfel, pentru a-i stimula pe ambasadori, le-a trimis o circulară care cuprindea argumentele menite a fi folosite de ei în fața guvernelor străine în vederea explicării celor ce se petreceau în Franța și mai ales pentru obținerea încrederii lor. Știm cu cîtă artă își compunea Talleyrand scrisorile pastorale sau politice. în momentul acela trebuiau convinse capitalele că dezordinea franceză nu era o anarhie, că *„unele diferențe de păreri între francezi* (ele erau enorme și ireductibile) *reprezintă intr-un fel prețul plătit pentru perioada de pace, dar că ei devin deîndată solidari in sentimente atunci cînd cineva îndrăznește să-și făurească nădejdi jignitoare pe baza acestor neînțelegeri, probabil inseparabile de orice constituție liberă...".* într-adevăr, străinii își făceau *„nădejdi jignitoare"* atunci cînd își închipuiau că zîzaniile politice puteau pune Franța la discreția lor. Dar ceea ce era mai puțin just era negarea stării de descompunere politică, care, orice s-ar spune, a slăbit Franța și a stîmit lăcomia multora.

Pentru a-și afirma autoritatea, directorii voiau să demonstreze poporu**lui că** erau într-un desăvîrșit acord cu generalii. **în** realitate, politicienilor le

era tare frică de armată, pînă într-atît încît nici nu îndrăzneau să-i dea ordine. Generalii trimiteau steagurile inamicilor și

comunicatele despre victoriile lor, iar guvernul se împăuna cu această glorie. Singura lui grijă era ca războiul să continue, ca generalii și trupele lor să nu se întoarcă în Franța.

Existau și disensiuni politice. Regimul se simțea atît de puțin sigur, încît în interior se găsea în neîncetată stare defensivă. Talleyrand numea aceasta *„reanimarea spiritului public".* Acesta era reanimat în diferite feluri, dar nici unul democratic. *„Directoratul executiv va înfrunta orice pentru a le asigura francezilor libertatea, constituția, proprietatea, liniștea și gloria... Republica va fi salvată".* (Așa se vorbește la căpătîiul unui bolnav.) Era ea oare amenințată ? Am vrea să știm cu ce ochi privea Talleyrand aceste ședințe de reanimare a civismului republican. El participă la cea din 18 fruc- tidor — 4 septembrie 1797 — fără să-și piardă din prestigiu.

Aripa iacobină provoca îngrijorare. Ea era mereu gata să reînceapă anul 1793. Directoratul dorea într-adevăr să exalteze virtutea revoluționară, dar nu dorea s-o practice cu nici un preț. în fața violenței celor rămași credincioși Comitetului salvării publice, trebuia să se ia în considerare o viitoare „epurare". (Pentru că despre asta era vorba.) Dar, pentru ca nimeni să nu rămînă în pagubă, Directoratul a deportat la Cayenne în preajma lui 18 fructidor un mare grup de regaliști, iar Talleyrand nu dezaprobă această acțiune. își făuri din aceasta chiar un argument pentru a-i convinge pe doamna de Stael și pe Benjamin Constant de oportunitatea „epurării" iacobinilor. Fusese chiar însărcinat cu pregătirea spiritelor și a personajelor influente pentru această măsură, care risca să pară brutală. El izbuti măgulind sentimentele lor republicane. Astfel, Germaine, care era împotriva violenței, a aprobat violența de la 18 fructidor, pentru că ea fusese folosită împotriva ambelor tabere extremiste. Prietenii „micului glob" fură cu toții complicii arestărilor, deportărilor și... dispariției ireversibile a diferitelor persoane. O discuție în jurul mesei la Talleyrand acasă a fost întru totul favorabilă pregătirii spiritelor.

El a organizat un mare banchet la 18 august, la nici o lună după numire, la care Benjamin Constant a participat ca observator. La 2 septembrie, o nouă recepție ; prezenți : d-na de Stael, d-na Tallien și o anume doamnă Grand (s-o privim atent, căci era frumoasă, nu se sinchisea nici de epurație și nici de puritate și era indiană), d-na de Castellane, generalii Kleber, Bernadotte, Lannes, Augereau (el fu cel ce primi să organizeze lovitura), Ber- thier, Junot și alți cîțiva *. în acel moment, ei nu împărtășeau aceleași păreri, dar cînd Bernadotte povesti intrarea triumfală a francezilor în Milano în ziua de 14 iulie, cu Bonaparte în fruntea armatei, izbucniră aplauze unanime. Fu rostit un toast în cinstea Directoratului și Talleyrand avu grijă **ca** omagiul să fie adresat numai lui Barras, a cărui autoritate trebuia să **fie** recunoscută și întărită.

Două zile după aceea, la 18 fructidor, Camot, Barthelemy și un număr **de** deputați iacobini din cadrul celor Cinci Sute, ca și al

Consiliului Bătrîni- lor fură deportați la Cayenne. „Reanimarea" se desfășură minunat. în spa-

tele acestei acțiuni se afla o mină pricepută, cea a lui Barras, și un creier plin de idei limpezi, cel al lui Talleyrand. Doamna de Coigny povestea astfel faptele : *„Iată ce înseamnă să ai în fruntea treburilor un om din lumea bună. Iată-l pe domnul de Talleyrand, care conduce Franța ca pe propria lui parohie, prin pastorale. Numai că cel ce le proclamă este un general, nu un mare vicar".* Generalul era Augereau. în timp ce cetățenii în cauză erau expediați la Cayenne, Talleyrand juca whist. Un curier venea din cînd în cînd să-i șoptească cîteva cuvinte la ureche. Un nelămurit zîmbet de curtoazie îi înflorea pe buze. Urmărea netulburat jocul de cărți de pe masa verde. O altă partidă, marele joc al paiațelor Directoratului, se desfășura în acest timp fără el, dar o urmărea și pe aceasta, căci tot el îi stabilise regulile. Informatorii nu făceau altceva decît să-1 asigure că acestea fuseseră respectate.

încă din ziua de 19, doamna de Stael începuse să strige în gura mare și să tragă sforile pentru a înlesni evadarea prietenilor ei regaliști, spunînd peste tot că vinovatul era Talleyrand. Acesta a pus-o însă cu un singur cu- vînt la locul ei, amintind că ea era complicea lui : *„D-na de Stael este cea care a pus la cale evenimentele din 18 fructidor, și nu pe cele din 19".* Violentă, vorbăreață, ea își luă aerele unui șef de stat și începu să dispună de oameni și de instituții. „Trebuie ca *Bonaparte să profite de situație. Vrem să fie numit neîntîrziat director. Vreau să intre în Directorat împreună cu Barras, pe care-l păstrez. Sieyes, Talleyrand, Constant și el: republica va fi astfel desăvîrșit administrată".* Ce ton ! Vreau, iau, păstrez ! Parcă ar fi fost republica Germainei. Ea îi trimite vorbă lui Bonaparte despre bunele intenții pe care le are în privința lui și îi garantează sprijinul hotărît al puternicilor ei umeri. Asta ca să știe... *„Ceea* ce *fac pentru el, interesul ce i-l arăt se datorează nopților în care triumfurile lui îmi tulbură ciudat visele ; sînt absolut sigură că între noi doi va exista o mare simpatie".* Bonaparte se sinchisea prea puțin de somnul agitat al unei scriitoare. Nimic nu putea fi mai neplăcut pentru un om cu caracterul lui decît aceste compli-mente și acest ton protector. în ce privește posturile pe care ea i le rezerva, ele nu-1 interesau deloc : el avea să-și ia singur locul dorit.

Epurația nu-i aduse nimic lui Talleyrand ; deși Camot și Barthelemy lăsară două locuri vacante în Directorat, el nu obținu nici unul din ele. Aceasta însă nu-i potoli cu nimic zelul; trimise o nouă directivă ambasadorilor săi pentru a-i face să înțeleagă în ce fel trebuiau să prezinte guvernelor străine ceea ce istoria numește clar : „lovitura de stat de la 18 fruc- tidor". *„Directoratul, prin curajul, lărgimea vederilor sale și secretul de nepătruns în care a*

fost pregătit succesul, a arătat că posedă în cel mai înalt grad arta de a guverna în momentele grele". Totul e o minciună ! Directoratul era laș și fără o viziune de perspectivă. Un singur cuvînt era adevărat: secretul polițienesc fusese bine păstrat grație lui Talleyrand. Tot lui îi revenea și meritul de a fi prezentat favorabil lovitura de stat, izbutind ca ea să fie acceptată în străinătate ca un eveniment în care legalitatea fusese încălcată doar pentru o clipă spre a fi reîntronată pentru totdeauna. Ce înseamnă **o** lovitură de stat izbutită ? Un palid fapt divers. Cele mai potrivite cuvinte le-a păstrat însă pentru informarea generalului Bonaparte, reținut în Italia.

162

Cizmele potcovite ale Directoratului

Regimul începuse să-i miroase lui Talleyrand a cadavru. Chiar de la prima ședință la care asistase Talleyrand, Directoratul executiv îi oferise un spectacol de neiertat. Camot și Barras se luară la ceartă, imputîndu-și unul celuilalt dispariția unui dosar ! Strigătele și insultele întețiră vrajba, făcîn- du-i să-și scuipe reciproc ura și disprețul în plin obraz. Camot, ridicînd brațul, făcu deodată următorul jurămînt : *„Jur pe cuvîntul meu de onoare că nu-i adevărat! — Nu ridica mina* — îi strigă celălalt — *că o să picure singe •ie pe ea!".* Cuvîntul e îngrozitor si ai crede că e vorba de doi asasini care-și evocă trecutul, aruncîndu-și-1 reciproc în obraz.

Tot înainte de 18 fructidor, aceiași Camot și Barras se luaseră din nou la ceartă pentru o semnătură pe care Camot nu voia s-o dea. Barras îi re- proșă din nou mîinile însîngerate. Camot îl tratâ de aventurier și imbecil. Barras sări : *„Să lăsăm vorbele goale, și să ne răfuim chiar acum".* își scoaseră hainele și erau gata să se ia la bătaie. Ceilalți trei, urlînd ca și ei, îi despărțiră. La Revelliere-Lepeaux, care era cocoșat, țipa cît doi oameni zdraveni, chemîndu-1 în ajutor pe șchiop. Talleyrand rămăsese pentru moment încremenit, dar nici surd și nici orb.

Uneori el era ținta loviturilor celor cinci regi pe care revoluția îi dăduse Franței. într-o zi voiră să se distreze și-l chemară să dea raportul în fața lor, cu ușile închise. Fu ținut în picioare, în ciuda infirmității lui. Barras, fără a-i adresa un cuvînt, îl lăsă astfel un timp, țintuindu-1 cu o privire plină de bănuieli.

„Cetățene — începu el pe un ton amenințător —, *legătura dumneavoastră strînsă cu cetățeanul Lagarde, secretarul nostru, ne produce îngrijorare și așteptăm să ne explicați motivele acestei legături".*

Trebuie să arătăm că Talleyrand încercase să-1 atragă în mrejele sale pe numitul Lagarde ; prin întrebări mieroase și de o nevinovată gingășie, căuta să afle ce se petrecea în ședințele de care el era atît de frecvent ținut departe.

Talleyrand nu scoase o vorbă, luă cu nepăsare o foaie de hîrtie și-și scrise răspunsul. îl scrise deoarece conținea cuvinte pe care

monseniorul de Autun nu voia să le rostească nici în fața celor ce le foloseau în mod obișnuit :

„Motivul este că, atunci (And dumneavoastră dați cu „sictirul", Lagarde spune numai „drace!". Au rămas descumpăniți și l-au lăsat să plece.

Altădată era luat peste picior, dar aceasta din vina lui ; își juca prea prost rolul de iacobin, care nu i se potrivea deloc. Și atunci începea să exagereze, dîndu-le asigurări despre „devotamentul lui patriotic" și afirmînd cu lirism republicanismul lui. „Ei, *dar se poate, monseniore* — îi spunea ironic Barras — *fără să fiți obligat* ?" Dar și asta aluneca pe spinarea lui flexibilă și lustruită de monsenior ; esențialul era să rămînă pe loc.

Rewbell era și mai brutal. Talleyrand îl ura în tăcere, iar celălalt îl răsplătea însutit. Rewbell își dădea bine seama că victima era dezarmată. El se amuza privindu-1 pe acest fost nobil și monsenior tîrîndu-se în fața lor și nu pierdea nici un prilej pentru a-1 pune în asemenea situație.

Rewbell aflase din gazete că Spania autorizase Anglia să facă comerț cu coloniile ei din America. Bătu cu pumnul în masă pentru că ministrul

163 de externe nu informase Directoratul de *„această trădare".* Era limbajul epocii, trădarea existînd peste tot. Regele Spaniei era un suveran independent și nu trebuia să ceară domnului Rewbell îngăduința de a semna un acord comercial cu Anglia. Dar asta ar fi putut deveni pretextul unui nou război, de care cetățenii erau întotdeauna dornici. Talleyrand, simțind primejdia unei furtuni, trimise un raport. îi fu înapoiat cu remarca brutală : *„Prost. De refăcut mai amănunțit".* Supus, monseniorul îl refăcu și-l trimise din nou arțăgosului Rewbell. Furtuna se liniști.

Fu urmată însă de o alta, în plină ședință ; Rewbell puse mîna pe toate documentele provenite din strada Bac, le mototoli, le aruncă și strigă privin- du-1 pe Talleyrand : *„Pentru mine, stilul dumneavoastră e vorbărie goală; nu găsesc în el nici precizie, nici judecată. Concret 1 Concret! Iată ce uitați întotdeauna 1"*

Se cunoaște și o altă scenă, și mai umilitoare. Rewbell îi puse pe neașteptate lui Talleyrand o întrebare la care acesta mărturisi că nu putea răspunde fără a reflecta și, prevăzînd o explozie de mînie, ca să se apere, îi adresă irascibilului procuror de Colmar o enormă lingușire. Se scuză că nu era pregătit și adăugă : *„Dar chiar dacă aș fi fost pregătit, nu m-aș crede în stare să susțin o discuție cu cetățeanul Rewbell, pe care toată lumea* îl *socotește primul cap al Europei în materie de diplomație și administrație".* Acestea spuse, ceru permisiunea să se retragă pentru a reflecta. Călăul nu voi însă să-1 lase din gheare și-i replică : *„Dacă aveți neapărat nevoie să fiți singur pentru ca geniul dumneavoastră să devină fecund, am să vă procur eu un mijloc care să vă ferească de orice distragere".* Și, împingîndu-1, îl băgă într-un birou alăturat, unde-1 ținu închis timp de o oră. După aceea îi ceru din nou răspunsul. Talleyrand nu scrisese nimic și se plînse de dureri

de cap. Atunci, Rewbell, arătîndu-i ușa, îi spuse : *„Du-te și te culcă, Basilio, poate ai febră !".*

Așa era guvernată Franța în 1798 : războiul era în toi la granițe, iar în interior bîntuia foametea, moneda era ruinată și bandele de tîlhari cutreierau toate drumurile. Dar ce importanță aveau toate astea, din moment ce Rewbell cucerise o asemenea victorie ? *„Vedeți, cetățeni, cite parale face marele vostru maestru ?“* — le spuse el, adresîndu-se celorlalți directori.

Se înțelege că Talleyrand și alți cîțiva doreau să îngroape acel „cadavru" care era Directoratul. Dar mult trebuie să mai fi ținut la locul lui ca să îndure asemenea jigniri ! Se gîndi la funcția de ambasador la Constan- tinopol. Apoi avu o altă idee : îi sugeră lui Bonaparte să-1 izgonească pe Rewbell. Generalul se făcu că nu înțelege. El nu voia să scape numai de unul dintre directori, ci voia să-i lichideze pe toți. Pentru moment însă, Bonaparte visa piramidele. Dar să nu dramatizăm ; Talleyrand a rămas pe loc și n-a suferit peste măsură de pe urma urîtelor procedee ale Directoratului. Pentru el important era să trăiască după gustul lui și să-și ducă tîrîș-grăpiș politica pînă la atingerea scopului propus, care era tocmai descotorosirea Franței de cei pe care îi servea numai ca să-i poată doborî mai ușor. Nu avea nici amor propriu, nici vanitate, ci se bizuia numai pe calcul și pe certitudinea că le este superior celorlalți și că va supraviețui.

Merse pînă acolo încît îi făcu avansuri chiar dușmanului său Rewbell. Cînd se spune despre el că era flexibil, nu e o vorbă goală. Ne întrebăm dacă

nu simțea chiar o anumită plăcere foarte subtilă și foarte ascuțită partici- pînd la un asemenea joc, care nu era decît o pervertire a orgoliului, adică o umilință inversată. El pîndea clipa în care ursul se va lăsa prins la mierea dulcilor lui cuvinte. Avu parte de o asemenea satisfacție în aprilie 1798. Directorii pregăteau alegerile pentru adunări. Importantă treabă ! Prima dată alegerile ieșiseră prost. O majoritate regalistă ! Acești aleși inadmisibili tre-buiau curățați Ia repezeală. Talleyrand îi făcu in acest scop lui Rewbell o sugestie seducătoare și perfidă : îi spuse că în Anglia problema fusese rezolvată prin cumpărarea voturilor cu banii guvernului sau ai partidelor și că lucrurile mergeau strună, sistemul dind rezultate foarte bune. Ticăloșie ! Directorii își acoperiră fața : corupția în Republică ! Mai curind moartea ! Talleyrand înghiți cîteva insulte moderate. Apoi, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, cetățenii directori ajunseră, într-o atmosferă discretă, la împărțirea fondurilor secrete. Cu o binevoitoare condescendență îl lăsară pe Talleyrand să le împartă ; el procedă în conformitate cu dorința ascunsă a acestor virtuoși cetățeni, adică împărți în așa fel fondurile, încît alegerile să fie plătite de guvern.

Onoarea era salvată și alegerile aveau să iasă mai bine decît cele precedente.

Cu Consiliul Bătrînilor, Talleyrand avea legături mai bune.

Celebrul Dupont de Nemours cunoștea încă din 1788 valoarea ministrului. Părerea lui merită să fie cunoscută : *„Actualul ministru de externe are multe și adevărate calități. îmbină o gîndire limpede cu mult talent, cu un caracter ho- tărit și cu o mare dorință de a cîștiga opinia publică prin servicii valoroase".*

Ceea ce sună altfel decît părerea lui Rewbell : *„Talleyrand este un mănunchi al tuturor flagelelor, prototipul trădării și al corupției. Este un lacheu pudrat al vechiului regim; ar putea fi folosit cel mult ca lacheu de paradă, dacă n-ar fi șchiop, dar inima îi este la fel de bună ca picioarele".*

Taleyrand nu se simțea dezgustat în locul acesta deocheat, pentru că avea o inimă puternică, dar situația lui devenea din ce în ce mai nesigură. Era amenințat pe față cu concedierea. Numai Barras îl mai susținea ; între ei existau înțelegeri tacite, pentru că erau amîndoi niște foști aristocrați. Mai fusese și acea scenă de neuitat a primei lor întîlniri, cînd cetățeanul director se prăbușise în brațele episcopului...

Talleyrand îl aștepta uneori pe Barras la poarta palatului Luxembourg, ascuns în fundul unei trăsuri. Barras ieșea din obositoarele ședințe ale Directoratului scîrbit de violența și de idioțenia lor. Talleyrand îl întîmpina și stăteau de vorbă în taină. Talleyrand era plin de seducție. își asigura astfel sprijinul pe care vicontele de Barras avea să i-1 acorde mai departe episcopului de Autun, monsenior de Talleyrand-Perigord.

Talleyrand ar fi dorit mult să fie director. Din nefericire, de fiecare dată cînd se ivea un loc vacant, acesta era ocupat de o nulitate. El insista pe lîngă Barras : *„Sînteți omul cel mai important al Directoratului; sînteți capul și brațele acestui Directorat. Dacă aș avea fericirea să vă devin coleg, mi-aș face o glorie din a vă da în toate ascultare, ca un copil tatălui său".*

Toate aceste frumoase insistențe rămaseră zadarnice. îi fu preferat Neufchâteau, apoi Merlin de Douai; cînd Neufchâteau a plecat, la 22 mai 1798, postul i-a fost suflat de un ilustru prieten al celorlalți patru, un anume Treil-

ilard. Ministrul Prusiei se mira că Talleyrand izbutea să se mai mențină: *„Existența ministerială a lui Talleyrand este tot așa cum v-am zugrăvit-o, șubredă. Ar fi un fenomen de inteligență* și de abilitate dacă ar reuși *să nu cadă. In Directorat, toți sînt împotriva lui. Domnul Barras este singurul care pretinde că-i acordă înalta lui protecție, ceilalți directori, după cite știu, nici nu-i adresează vreodată cuvîntul".* Mai adăuga că nu toată lumea era convinsă de republicanismul lui Talleyrand. Și mai grav era faptul că singurul lui protector avea tot atît de puțină încredere în el ca și Rewbell, afir- mînd că : *„Inteligența fără caracter nu-i bună de nimic".* Frumoasă formulă în gura unui Barras ! Din nenorocire pentru Barras, Talleyrand, cu toate că era „fără caracter", îi va dovedi că „unul bun de nimic" este încă în stare să dea pe ușă afară pe un cetățean director.

Dealtfel, în acel moment, Talleyrand era convins că-i venise rîndul să fie îndepărtat. Colegul lui, ministrul poliției, un anume

Sottin, fusese destituit ; Talleyrand nici nu-1 cunoștea, dar îl socotea un imbecil. Trebuie să spunem că, în afara celor cinci perechi de cizme grosolane ale directorilor, pe care Talleyrand le lustruia cu cea mai servilă sîrguință de frica destituirii, el disprețuia și îi ignora pe toți trepădușii regimului, chiar și pe colegii lui. În cursul unui dineu politic la care participau tot felul de oameni, cineva vorbi lîngă Talleyrand despre destituirea lui Sottin. Talleyrand îl jupui de viu pe nefericitul debarcat: *„Este unul din acei bondari politici care strică harnicul stup al statului. Și apoi, acest domn Sottin, prin ce s-a făcut el cunoscut pînă-n prezent ? Pe ce bază a ajuns ministru ? Se spune că dansează bine. Tristă calitate pentru un ministru al republicii".*

Este însă un trist spectacol să-1 surprinzi pe Talleyrand în flagrant delict de bîrfeală. Fu pedepsit pe loc în timp ce continua : „Și *apoi, ce nume l De la Sottin la sot (prost) nu-i decît un pas". — „Aveți dreptate, domnule, adesea între un prost și Sottin nu este decît un lat de masă",* îi răspunse vecinul din față, care era tocmai domnul Sottin.

O punere la punct meritată.

Talleyrand îi face cu ochiul generalului Bonaparte

încă nu se cunoșteau, dar își scriseseră. Din momentul în care Talleyrand luase în primire ministerul, la 28 iulie 1797, el îi scrise lui Bonaparte : *„Am cinstea să vă anunț, generale, că Directoratul executiv m-a numit ministru al relațiilor externe. Pătruns de teamă în fața funcțiilor, a căror primejdioasă importanță o simt, încerc nevoia să mă liniștesc la gîndul că gloria dumneavoastră ne va procura mijloace și înlesniri in ducerea negocierilor. însuși numele de Bonaparte este un instrument care poate aplana totul.*

Mă voi strădui să vă transmit toate dispozițiile pe care Directoratul mă va însărcina să vi le fac cunoscute, iar Faima, care este calea dumneavoastră de comunicare, îmi va răpi adesea fericirea de a-i comunica acestuia în ce fel le-ați îndeplinit".

Ce formidabilă tămîiere !

Iată cu ce stil se ocupă un post și se leagă raporturi cu cei din jur atunci cînd te-al format la Saint-Sulpice, ai făcut stagii la episcopatul din

Reims, la Versailles, în budoarele unor femei alese. Este stilul lui Racine,' istoriograful regelui. Este și stilul scrisorilor pastorale ale monseniorului de Autun.

Bonaparte trase din acest mesaj aceeași concluzie ca și preoții din Saone-et-Loire : autorul era un personaj ieșit din comun. Se gîndi că de data aste există cineva in Directorat. Cînd Josefina veni în Italia să-l întâlnească pe Bonaparte, ea îi aduse noutăți de la Paris ; vizita ei a avut loc la 20 august 1797. îi vorbi de Talleyrand, despre care discuta toată lumea : buna și proaste

reputație a ministrului erau deja stabilite. Bonaparte scrise Directoratului pentru a-1 felicita de alegerea făcută și lui Talleyrand spre a-i mulțumi pentru scrisoare : *„Alegerea pe care a făcut-o guvernul numindu-vă* ministru *al relațiilor externe face cinste discemămîntului său. Ea confirmă marile dumneavoastră talente, civismul purificat care vă animă și faptul că sînteți un om străin de rătăcirile care au dezonorat revoluția.*

Sînt măgulit să pot coresponda cu dumneavoastră și să vă ofer astfel prilejul de a vă convinge de stima și înalta considerație pe care vi le port. Salut și fraternitate. Bonaparte".

Din acest schimb de scrisori s-a născut o uimitoare aventură. Franța și Europa s-au angajat, fără știrea lor, pe un drum a cărui curbă sublimă și tragică o vor trasa acești doi oameni și care se va termina, într-o seară de iunie a anului 1815, în mocirla și sîngele de la Waterloo.

Pentru un cititor al epocii, fiecare cuvînt își avea tâlcul lui : *„civismul purificat"* însemna garanția sentimentelor revoluționare ale episcopului din Constituantă, expresia excluzînd orice bunăvoință față de regaliștii pe care Bonaparte îi masacrase la Toulon și apoi la Paris în fața Saint-Roch-ului. Un punct cîștigat. Este sigur că Talleyrand „era *dintre cei* — cum scrie Pas- quier în memoriile sale — pe *care-i înspăimînta în cel mai înalt grad ideea revenirii familiei Bourbon. El știa că trecutul lui nu se putea împăca cu aceasta". „Străin de rătăcirile care au dezonorat revoluția"* exprima un echilibru : nici regalist, nici terorist. Al doilea punct bun în favoarea ministrului.

In *Memorii,* Talleyrand mărturisește că a recunoscut de departe *„în acest tînăr învingător, în tot ceea ce făcea, spunea și scria ceva destul de nou, destul de puternic, destul de abil* și destul de *cutezător pentru a-mi lega aele mai mari speranțe de geniul lui".*

Nu erau decît speranțe. Care avea însă să fie realitatea ?

După obiceiul său, Talleyrand nu spune lucrurilor pe nume. *„Ceva destul de nou"* la acest tînăr general ! Ce înțelegea el prin asta ? Știm că Bonaparte ducea în mod strălucit războiul, dar îl ducea în folosul lui. Ciștiga victorii și apoi trata cu statele italiene sau cu Austria fără să țină seama de instrucțiunile guvernului. Semnînd la Bologna un tratat preliminar de pace cu marele duce al Toscanei, fără să ceară aprobarea Directoratului, ajunsese într-o situație de nesupunere fățișă ; la fel procedase și cu papa la Tolentino, la 19 februarie 1797 ; de asemenea, cu împăratul Austriei la Loeben la 18 aprilie și cu Veneția la 16 mai 1797. Toate acestea încă înainte de venirea hii Talleyrand în fruntea ministerului.

Delacroix îl lăsase pe Bonaparte să acționeze. Istoria nu a reproșat nimic acestei nulități, care nu a deranjat pe nimeni. Nepăsarea lui nu ruina decît Franța. Cînd Talleyrand îi urmă, el fu cel învinuit de lipsă

de autoritate. Cunoaștem condițiile în care lucra și natura relațiilor lui cu atotputernicii directori. Este adevărat că ministrul Talleyrand nu s-a impus în fața lui Bonaparte. El a făcut mai bine, sau poate mai rău : l-a împins pe acesta pe nesimțite spre nesupunere.

Dar în acest caz cine era cel slab ? Cetățeanul ministru Talleyrand, sau regimul în care se strecurase printr-o răsuflătoare și în care aproape că nu era tolerat ?

Talleyrand îi scria din nou lui Bonaparte după 18 fructidor : „Parisul e *calm, purtarea lui Augereau impecabilă, se vede că a fost la o școală bună* (tămîiere, școala fiind cea a lui Bonaparte. Acesta n-a vrut să ia asupra lui operația epurării. îi mai mitraliase deja o dată pe parizieni la Saint-Roch. După vendemiar, un nou masacru ar fi compromis, fără îndoială, viitorul la care se gîndea generalul. Lăsase deci în seama „săbiei lui Augereau" corvoada ce-i fusese propusă). *Cîțiva teroriști au vrut să se agite la un moment dat. Un singur cuvînt rostit de Augereau cu hotărîre i-a aruncat înapoi la periferii, unde s-au liniștit. Am ieșit pentru o clipă din prevederile Constituției, dar sper că am reintrat în cadrul lor pentru totdeauna".*

Această ultimă frază reprezenta un semn cu ochiul de o ipocrizie fără seamăn. El știa că Bonaparte va înțelege că într-o zi va trebui să se renunțe la prevederile Constituției, pentru a nu se mai întoarce niciodată Ia ele. în ziua aceea, ei vor fi alături. Aveau amîndoi niște antene fine...

Scrisoarea din 8 septembrie este și mai interesantă. El îi acordă, intr-un fel, depline puteri lui Bonaparte pentru a trata în Italia : *„Dacă în felul acesta noi vom avea ca frontieră Rinul, iar Veneția nu va mai aparține împăratului, va fi o pace demnă de Bonaparte".* îi vorbea deja ca unui Cezar ! *„In ce privește restul, consacrați-vă planurilor dumneavoastră, căci ele vor avea cu siguranță caracterul de măreție* și *stabilitate pe care știți să-l dați tuturor lucrurilor".*

Fraza este profetică, iar pactul dintre cei doi încheiat. Talleyrand **a** simțit în Bonaparte omul care va scoate Franța din mocirlă.

Ce altă atitudine ar fi putut avea Talleyrand în fața lui Bonaparte ? La început fusese plin de indulgență față de acest tînăr, pe care nu-1 cunoștea decît din comunicatele victoriilor și din textele convențiilor pe care le impunea și care inspirau cea mai sinceră admirație autorului celebrelor „scrisori pastorale".

Dar, chiar dacă ar fi vrut, s-ar fi putut el opune generalului și Directoratului ? Miniștrii regimului nu apăreau în fața camerelor, primeau ordine numai de la cei cinci cetățeni împăunați și poleiți care conduceau tot și nu erau ascultați de nimeni, în afară de miniștri, pe care-i revocau după bunul lor plac. Eroul nostru nu era deloc dispus să se sacrifice. La prima nesupunere, Rewbell nu l-ar fi iertat. Bonaparte făcea, pe de altă parte, tot ceea ce voia, pentru că Directoratul era prea laș ca să-și impună voința și pentru că tot el, Bonaparte, alimenta finanțele cu enormele despăgubiri de război încasate de la cei învinși. Prin urmare,

Talleyrand transmitea ordinele guvernului pentru a se supune rutinei birocratice, știind însă foarte bine că Bonaparte făcea toate după capul lui, întocmai cum dorea și el, dealtfel, în- trucît capul lui Bonaparte era infinit mai valoros decît cel al lui RewbelL îl informă în două rînduri pe general că Directoratul nu voia ca republica Veneția să fie cedată Austriei (23 septembrie 1797). *„N-am intrat în Italia*

168 *ca să negociem popoare".* Frumos principiu ; era în stilul Directoratului. La 17 octombrie, prin tratatul de la Campo Formio, la mai puțin de un an, Bonaparte oferea Veneția Austriei. Ce-a făcut Directoratul, batjocorit în ultimul hal de generalul lui ? L-a rechemat ? L-a destituit ? Să ascultăm mai bine tămîierea ce urmează : *„Iată deci pacea încheiată, o pace ă la Bonaparte. Vă felicit din inimă, generale; îmi lipsesc cuvintele pentru a vă ex-prima tot ce simțim în acest moment. Directoratul este mulțumit, poporul încintat. Totul e cit se poate de bine".*

Nici un cuvînt despre Veneția sau despre nesupunere. *„Totul e cît se poate de bine".* Mai există, totuși, și un ultim paragraf : *„Vor mai fi unele văicăreli ale italienilor, dar nu-mi pasă".* (Dar cum rămîne atunci cu fraza despre „negocierea popoarelor[1]' ?) Concluzia : *„Adio, generale pacificator! Adio! Prietenie, admirație, respect, recunoștință; nu știu unde trebuie să* md *opresc în această enumerare".*

în clipa în care a terminat de citit această scrisoare, generalul Bonaparte și-a dat seama că are la Paris un aliat de prima forță, dispunînd astfel în inima guvernului de atuuri mai puțin oficiale, dar mai sigure decît cele ale directorilor. Cei doi oameni se atrăgeau de la distanță, se magne- tizau, între ei circula fluidul unei complicități ascunse.

Bonaparte înțelesese atît de bine acest lucru, încît se gîndi să fie ales director împreună cu Talleyrand și să preia puterea la 18 fructidor. Nu fu ales nici unul, nici celălalt. Talleyrand i-a trimis atunci o scrisoare foarte importantă, care însă s-a pierdut. Din răspunsul lui Bonaparte aflăm că el fusese decepționat și că voia să-1 trimită pe Sieyes în Italia pe lîngă general. Sieyes trecea drept cel mai bun jurist al timpului, iar misiunea lui ar fi constat în elaborarea unei constituții model pentru Republica Cisalpină. în gîn- direa lui Bonaparte, preocuparea politică trecea atunci înaintea operațiilor militare. Talleyrand notează la primirea acestei scrisori : *„Scrisoare lungă, îngrijită, în care voia ca eu să văd în el un alt om decît cel ce păruse a fi pină atunci pe teatrul de operații".*

Talleyrand nu se înșelase : legislatorul, omul de stat lua locul militarului. Bonaparte a avut atunci ideea de a crea în Italia un preconsulat al cărui șef să fie el și după modelul căruia Franța n-ar avea decît să-și copieze instituțiile. Talleyrand n-a crezut în acest plan și a avut dreptate.

Dar în mintea lui Bonaparte luase naștere un alt plan și mai himeric : voia să ocupe Corfu, Insulele Ionice, să elibereze Grecia

de turci, să cucerească Constantinopolul și să străbată Turcia și Siria pentru a ajunge în Egipt, țelul cuceririlor și sediul imperiului său din Orient ! Luă astfel naștere visul Orientului. Bonaparte renunță la Siria și la Turcia pentru că italienii se arătară prea puțin entuziasmați să participe la războiul ce li se propunea. Talleyrand nu era nici el mai entuziasmat ca ei. Nu vedea de ce italienii trebuiau să fie mulțumiți ca, în locul Austriei, să fie ocupați, bătuți, izolați și apoi supuși de Bonaparte. Părerea aceasta a lui Talleyrand, care respecta drepturile oamenilor, dreptatea și bunul simț, îi atrase totuși următoarea observație din partea lui Bonaparte : *„Văd din scrisorile dumneavoastră că porniți de la o ipoteză greșită. Vă închipuiți că libertatea poate îndemna la fapte mari un popor moale, superstițios, ridicol și laș".* Iată ce crede el despre poporul italian, pe care, ceva mai departe, îl tratează și

169 de *„desfrînat"**. încă în scrisoarea din 7 octombrie 1797 îi califica pe italieni drept o *„națiune lipsită de energie și foarte lașă".* Am fi bucuroși să aflăm ce le aducea Bonaparte italienilor în materie de „libertate". O „libertate" întronată de o armată de ocupație. Visul oriental va deveni ceva mai tîrziu o realitate pentru Bonaparte, nu însă și pentru Talleyrand.

In anul precedent, la 10 mai 1796, episcopul nostru scrisese : „Ce *om acest Bonaparte ! N-are încă douăzeci și opt de ani și și-a făurit, prin război, toate gloriile, cea a păcii, cea a moderației și cea a generozității: a obținut totul".* Ii atribuia deja, în entuziasmul lui (sentiment rar întîlnit la personajul nostru), și moderație, virtutea cea mai admirată de el. Prin aceasta, el acorda un mare credit micului general ! Și tot pentru această moderație, semn de putere și de inteligență superioare, îl elogie el în fața Directoratului, atunci cînd guvernul i-a primit la 1 noiembrie 1797 pe generalul Bert- hier și pe savantul Monge, care aduceau tratatul de pace semnat de Bonaparte la Campo-Formio. „Veșnice *mulțumiri trebuie să-i fie adresate Directoratului, care a știut să oprească la timp triumfurile sale..., care a simțit că adevărata măreție este cea care se limitează la ea însăși, adevărata forță, cea care se stăpînește și adevărata glorie, cea înconjurată de recunoștința națională"* (Ducesa d'Abrantăs. *Istoria saloanelor din Paris).*

Ne-am înșela dacă am lua aceste cuvinte drept simple lingușiri adresate Directoratului. Măgulirea cetățenilor împăunați era poate primul lui obiectiv. Dar, de fapt, era vorba de o adevărată profesie de credință politică. Talleyrand elogia Directoratul pentru meritele pe care acesta nu le avea, dar pe care le posedau Bonaparte și el însuși. (Poate că i le atribuia cu prea multă grabă generalului.) Lauda era deci adresată lui Bonaparte, sie însuși și principiilor lor : *„adevărata forță este cea care se stăpînește, adevărata măreție este cea care se limitează".* Două reguli de aur ale lui Talleyrand.

„Eu care sînt leneș și găsesc în aceasta o mare plăcere", a scris Talleyrand. Nimeni nu l-a contrazis. Acest mare voluptos a știut să-și facă din lene o plăcere subtilă și adîncă și — cine ar fi bănuit ? — în același timp miraculos de profitabilă. Este vorba de o anumită lene — de felul celei a lui Montaigne, a lui La Fontaine și a altor cîtorva... *„Să băgăm de seamă că nepăsarea este aici savantă, moliciunea studiată, iar ușurința este culmea artei..."* (Valăry). Au fost crezuți leneși pentru că așa lăsau să pară. Ei socoteau că era de bun gust să pari la largul tău, disponibil, ca un om lipsit de orice obligație și de orice griji. Aceasta era aparența plimbată de Talleyrand prin lume de la 1774 la 1838 și care i-a adus reputația de om leneș.

La drept vorbind, în timpul cît a fost ministru în strada Bac, a fost foarte departe de a se surmena. Pe de o parte, pentru că era opus din fire oricărui efort violent și pe de alta pentru că Directoratului îi era atît de frică de el, încît nu-i dădea de lucru. Directorii trăgeau sforile afacerilor între ei, iar miniștrilor le lăsau numai fleacurile. Chiar Delacroix, care

[1] Această Insultă a fost reparată în 1812 prin elogiul pe care Napoleon l-a făcut batalioanelor de italieni pe care le tîrîse după el în Rusia.

prezenta toate garanțiile, n-a avut de luat niciodată vreo hotărâre; el redacta numai hotărîrile luate in consiliu.

Ambasadorul Prusiei scria : *„El* (Talleyrand) nu *este decît cu numele ministru al relațiilor cu străinătatea* și *nu se bucură nici de cea mai mică influență".* Pentru că nu avea multe de făcut, nu făcea aproape nimic. Se purta cu toată nepăsarea de care era în stare și întîrzierea cu care rezolva problemele devenise proverbială. Ceea ce-i curios este că această încetineală a fost adesea favorabilă afacerilor. în timp ce Directoratul gîndea — dacă putem îndrăzni să ne exprimăm astfel — cu o grabă adesea vecină cu frenezia, lua hotârîri forțate și bruște, Talleyrand punea frîna. Lăsa să treacă, spunea el, *„primul șoc directorial"*. își cunoștea bine oamenii : într-o zi, țipete și lovituri de pumn în masă, iar a doua zi, de frică, se ascundeau sub ea. Directorii ieșeau din ședințe roșii și obosiți ; ei numeau aceasta muncă. Cunoscînd ideile fixe și neliniștile care le întunecau judecata, Talleyrand profită de ele pentru *„a îmblînzi redactarea",* spunea el cu suavă nevinovăție, și a lăsa să doarmă problemele. Pentru el, așteptarea nu era niciodată timp pierdut. Ideile se maturizează, conflictele se sting, termenii se atenuează, contrariile se apropie. Mazarin spunea : „Timpul și cu *mine".* Talleyrand, care semăna destul de mult cu vicleanul cardinal, repeta cu plăcere aceleași cuvinte. în marile și micile probleme, tot ceea ce este conceput fără o colaborare cu timpul îmbătrânește prost și repede. Talleyrand și Franța s-au format încet, cu acea răbdare a meșteșugarilor pricepuți, și nu prin lovituri de teatru geniale. Capețienilor le-au trebuit zece secole pentru a face o națiune ; a

fost nevoie cam de tot pe atîta pentru a se pune la punct un anume tip uman al cărui model era Talleyrand.

Cu toate acestea, el se plîngea că e ținut deoparte: „Dacă ați știi cît de *decepționat poți fi cînd te găsești într-o asemenea situație".* îi părea rău după „marile treburi" ? La început, da. Dar, de cum l-a cunoscut pe Bonaparte, și-a dat seama că ele aveau să vină singure mai tîrziu. Generalul le purta în el, asta se vedea. Simțeai la el mireasma măreției. Talleyrand se temea chiar să nu se fi compromis prea mult cu acest sat al lui Cremene care era Directoratul. în *Memorii se* apără de imputarea ce i se făcea de a fi primit să servească acest regim mediocru, răspunzînd că nu acceptase decît din datorie, din spirit de sacrificiu, pentru a pune capăt josniciilor, greșelilor și ororilor acestui guvern. *„Trebuie si fim de acord că a refuza să acționezi în aceste zile de răsturnări înseamnă a da un sprijin în plus celor ce vor să distrugă totul. Ești silit să accepți nu pentru* a *servi oameni sau lucruri ce nu-ți plac, ci pentru a-i pune pe aceștia în slujba viitorului".*

Scrise la douăzeci șl cinci de ani după evenimente, aceste explicații provoacă zîmbete — dar nu rîsete —, pentru că limita dintre ceea ce este adevărat și ceea ce este mai puțin adevărat este atît de subtilă, încît dintr-o falsă explicație a lui Talleyrand merită să scoți întotdeauna părticica de adevăr pe care o conține. Să nu ni se spună că s-a sacrificat pentru a servi Directoratul, cînd știm foarte bine în ce fel au procedat el și doamna de Stael pentru a forța ușa lui Barras. Dar, odată ajuns acolo, după ce și-a făcut toate treburile, a frânat, ce-i drept, excesele, a potolit violențele și a pregătit viitorul unui regim mai bun (adică moartea Directoratului). Directoratul era doar un regim de tranziție, deja depășit și, prin urmare, lipsit de importanță. în politică, după părerea lui, interesează nu ceea ce există și e

trecător, ci ceea ce se va naște din actualul regim pentru a-1 forma pe cel de mîine : *„Ceea ce există azi are aproape întotdeauna mai puțină importanță atunci cind ne gindim că acest azi produce ceea ce va* fi *miine fi că, intr-adevăr, pentru a ajunge undeva trebuie mai intîi să pornești" (Memorii).* El a pornit deci cu Directoratul. O cale puțin glorioasă. Dar aceasta va fi atît de lipsită de importanță și va dura atît de puțin ! Pe drumul mocirlos al Directoratului l-a cunoscut pe Bonaparte; el reprezenta viitorul, iar Directoratul era deja mort. Nu mai rămăsese decît să i se îngroape cadavrul pentru a se face loc viitorului. *„Trebuie să te pui întotdeauna în situația* — spune el — de a *alege între două partide".* Cînd fusese instalat în scaunul ros de carii al Directoratului, grija lui a fost să pregătească un scaun mai solid, care în mod inevitabil urma să ia locul celui destinat dispariției. A mai făcut ceva : a așteptat. *„Nu-mi mai rămăsese după aceea altceva de făcut* decît *să eliberez pașapoarte și să semnez vize".*

Este prea modest, pentru ca a făcut mult mai mult decît ne spune, a apărat din răsputeri pacea, interesele Franței și ale Europei. El a îndrăznit să-i vorbească lui Rewbell de tratative cu

Anglia. Celălalt, furios, a exclamat : „De ce *vorbiți de pace cu Anglia ? Sînteți singurul care poate propune o asemenea absurditate. Nu văd decît un singur mijloc de a-i oferi pacea, acela de a o umili și subjuga".*

Este de necrezut ca unul dintre conducătorii statului să fie atît de lipsit de judecată, ca un stăpîn — aproape absolut — să fie gata să tîrască Franța, ruinată, dezorganizată, sfîșiată, într-o campanie de cucerire a Angliei.

Talleyrand știa foarte bine că politica lui de pace va fi combătută, deoarece războiul era singura cale de a se menține pentru echipa aflată la putere. La Paris, aceste adevăruri elementare nu puteau fi spuse decît în taină. El le mărturisi într-o zi ministrului Prusiei, sub forma unei foarte interesante analize a stării de spirit publice și a tendințelor guvernamentale din 1798. „După *cum puteți observa tot atît de bine ca și mine, Franța este o republică foarte tînără, care comite greșeli din lipsă de experiență și din- tr-o nebunească amețeală a tinereții, iar războiul nu va face decît* să perpetueze *aceste greșeli și să le extindă cît mai departe. De ce ? Pentru că starea de spirit actuală este favorabilă războiului, pentru că victoriile armatelor republicane au exaltat spiritul național și pentru că meseria de soldat oferă posibilități și avansări mai rapide și mai pline de onoruri decît orice altă profesiune. Numai* pacea poate *potoli toate acestea și readuce vechile obiceiuri".*

Talleyrand a mai avut meritul, în timpul acestei jalnice guvernări, de a fi negociat în condiții pașnice și perfect legale anexarea la teritoriul republicii a Mulhouse-ului și a Genevei. Mica republică a Mulhouse-ului și-a trimis deputați, tratatul a fost încheiat și un vot unanim a confirmat unirea cu Franța la 1 martie 1798.

Iată cum înțelegea el că trebuie făcută o anexiune — dacă trebuie făcută —, căci Talleyrand nu era partizanul anexării de teritorii și va fi din ce în ce mai puțin partizanul lor pe măsură ce Franța — sau cel puțin stă- pînii ei — vor face din ce în ce mai multe anexiuni. Directoratul a creat republici satelite pe care le menținea sub ocupație militară cu toate deplorabilele consecințe ale acesteia : Republica Batavă, Romană, Elvetică, Part-

 henopeană... Această politică n-a fost deci inaugurată de Napoleon, dar el a continuat-o cu strălucire pînă la rezultatul pe care-1 cunoaștem.

Talleyrand, răspunzînd unuia dintre confrații de la Institut care dorea să facă un raport asupra poziției pe care Franța ar trebui s-o adopte față de popoarele pe care armatele ei le *„eliberaseră"* (sau *„cuceriseră",* depinde de punctul de vedere), declară următoarele : *„Afirm că sistemul care tinde să aducă libertate națiunilor vecine prin aplicarea fățișă a forței este cel mai nimerit pentru a provoca ura împotriva ei și a o împiedica să triumfe".* Prin- tr-o metaforă mai expresivă și mai convingătoare, el își exprima astfel părerea asupra cuceririlor și ocupațiilor

militare : *„Cu baionetele poți face orice, dar nu te poți așeza pe ele".*

Iată-l pe marele Talleyrand. Această atitudine denotă un cu totul alt respect al individului și al națiunilor decît cel al unui Rewbell, care voia *„să umilească și să subjuge"* Anglia și învinuia Spania de *„trădare"* pentru a avea un pretext de a-i „elibera" pe spanioli.

Aceste poziții pașnice și rezonabile ale lui Talleyrand erau cunoscute de guvernele străine. La 11 aprilie 1798, ministrul Prusiei scria regelui său : *„Am spus-o și o susțin că numirea lui Talleyrand în acest important post de conducere a Franței va pune capăt viitoarelor convulsii ale Europei".*

încă din 1798, Europa recunoscuse în el un european. Aceste speranțe, după cum știm, au fost întotdeauna zădărnicite de Directorat. Tratativele de pace începute în septembrie 1797 la Lille cu Anglia eșuară.

Talleyrand socotea că, întrucît Franța era condamnată să ducă război împotriva Angliei, trebuia întronată pacea pe continent. în acest scop îl rugă pe Bonaparte să se ducă la Congresul de la Rastadt, al cărui obiect era încetarea războiului cu Austria. Congresul bătea pasul pe loc, iar Talleyrand îi dădu lui Bonaparte următoarele instrucțiuni : *„...veți pune delegația franceză în situația de a accelera mersul tratativelor, învingînd toate tărăgăne- lile diplomației germane, așa cum ați făcut cu armatele inamice"* (21 februarie 1798).

El acționa adesea fără știrea directorilor sau chiar împotriva instrucțiunilor lor atunci cînd aceasta era în interesul Franței. în asemenea împrejurări avură loc două întîmplări foarte neplăcute și puțin glorioase pentru francezi.

La Roma, generalul Duphot, însoțind pe ambasadorul Franței, Joseph Bonaparte (familia „eroului" începuse să-și „plaseze" membrii în ministerul lui Talleyrand), fu asasinat în cursul unei răscoale. Ambasadorul Franței nu era deci prea iubit de cetățenii Romei. Pentru a-i pedepsi pe cei care nu știau să-i iubească mai mult pe ocupanti, o armată comandată de Bert- hier ocupă Roma și astfel. în umbra baionetelor, fu proclamată Republica Romană.

La 13 aprilie 1798, Bernadotte, ambasador la Viena, fu insultat de populația vieneză. El se întoarse la Paris și ceru Directoratului, cu satisfacție, reluarea ostilităților cu Austria, suspendate în timpul Congresului de la Rastadt. Talleyrand socoti că Bernadotte n-ar fi trebuit să plece de la post și că tot lui îi revenea sarcina de a cere pe loc din partea austriecilor scuze și o satisfacție răsunătoare, adăugind însă că *„războaiele ar fi prea frecvente dacă la fiecare jignire a unui ambasador am lua armele ca să-l răzbunăm".* Apoi încheie, ca întotdeauna, printr-o lecție de înțelepciune poli-

tică și de pacifism : *„Părerea mea este că Directoratul trebuie să dea în acest moment un mare exemplu de moderație pentru a spulbera greșita impresie ce și-au putut-o face unii despre moravurile și principiile lui politice".*

Aceasta-1 făcea să sară în sus pe Rewbell „cel războinic". Vedem deci că, dacă Talleyrand putea să se ploconească uneori dincolo de orice închipuire, știa totuși, în ceea ce era esențial, să spună deschis adevăruri aspre.

în sfîrșit, leneșul din strada Bac a mai efectuat o muncă enormă. A fost însărcinat să întocmească un Tablou *general al republicii în comparație cu toate celelalte state.* El avea experiența unor asemenea lucrări, iar raportul, de o sută de pagini, reprezenta un document remarcabil prin valoarea informației și a concluziilor lui. Pot fi întîlnite în el idei ca aceasta : „O *repet pentru că este un adevăr statornic: aliații nu pot fi păstrați decît cu* ***griji,*** *stimă și avantaje reciproce". Or,* Franța era izolată și ar fi avut mare nevoie de aliați, dar nici o țară din Europa nu era dispusă să-i fie aliată. *„Oricît de puternică este republica, trebuie să recunoaștem că ea inspiră mai puțin încredere decît respect".* Crud adevăr al faptelor : Franța, cu cei treizeci de milioane de locuitori, bine grupați și instruiți din punct de vedere militar, era redutabilă pentru o Europă mai puțin populată și mai puțin unitară. Dacă-i dăm cuvîntului *respect* sensul pe care îl are aici, atunci putem spune că republica inspira *teamă.* Or, pentru Talleyrand, teama nu era un bun mijloc nici de a guverna și nici de a face să domnească pacea. Teama generează război. în pace se poate trăi numai dacă există o atmosferă de încredere. Franța „trebuie *să cucerească încrederea pentru a putea obține aliați adevărați și utili".*

Conform obiceiului său, îi laudă după aceea pe directori pentru meritele care de fapt le lipsesc cel mai mult, ceea ce apare ca o ironie. în realitate, el o face pentru a-i determina prin acest șiretlic să acționeze în direcția dorită de el, ca și cum ei ar fi avut acele merite : „în *împrejurări hotărî- toare, republica a arătat întotdeauna o mare, o uimitoare moderație. Tra- tînd cu Prusia, cu Spania, cu Neapole, cu împăratul, ea n-a abuzat de puterea ei. Să evite deci să folosească forța și în situații mai puțin importante. Să fie constantă, abilă și înțeleaptă, astfel ca numele de mare popor, ce i-a fost acordat din admirație, să-i fie acordat și din încredere".*

Un singur cuvînt domina totul : să facem pace *cu Europa.* Aceasta a fost una din ideile cele mai frumoase și cele mai înțelepte ale sfinxului din strada Bac.

Cum a putut oare un leneș de felul lui să facă față unor sarcini atît de diferite ? în cel mai simplu mod din lume : pentru a-și crea condiții să nu facă nimic, și-a alcătuit o echipă de excelenți colaboratori, care-i erau prieteni și care lucrau în locul lui.

Complicii lenei lui

Desrenaudes, Blanc d'Hauterive, Durand de Mareuil, La Besnardière ! Aceștia îl vor urma pînă la sfîrșitul vieții lor sau a lui. Și mai vorbesc unii de infidelitate ! De ce i-au rămas ei credincioși ? Pentru că și el era credincios. Au avut mii de prilejuri

de a-1 părăsi și n-au făcut-o. Au fost întot-

 deauna generos recompensați. Dar aceasta n-ar fi fost de ajuns. In cursul unei cariere agitate ca a lui, ei au rămas statornici. Din interes ? Erau legați de Talleyrand pentru că, formați la școala lui, se bucurau de un mare prestigiu în sferele înalte ale administrației și în cancelariile diplomatice străine. S-au făcut, probabil, multe încercări de a-i cumpăra, dar ei n-au cedat niciodată. Doamna de Chastenay a rostit aceste cuvinte crude : „EI *fi-a păstrat amicii, dar, îndrăznesc s-o spun, aproape ca pe niște cîini".*

Acuzația n-avea alt obiect decît acela de a contesta diabolicului ex-episcop de Autun dreptul de a avea prieteni. Cu sau fără acest drept, faptele nu pot fi negate : a avut prieteni în persoana colaboratorilor săi apropiați, care i-au fost de un devotament uluitor. Toți trei erau răspopiți. Desigur că aceasta crea între ei o legătură deosebită. Mai erau însă legați și prin munca lor comună în preajma lui Talleyrand. Iată ce scrie el cît se poate de limpede : *„In ministerul meu am pus întotdeauna pe alții să lucreze mai mult decît am lucrat eu. Nu trebuie să te lași îngropat sub hîrtii. Trebuie să găsești pe cineva să le descurce. Trebuie puși să lucreze cei harnici, și atunci ziua va avea mai mult de douăzeci și patru de ore".*

Acesta este ecoul cuvintelor adresate de Choiseul lui Chanteloup. El uita să spună că, pentru a face pe alții să muncească, trebuie să cunoști mai bine decît toți sarcinile încredințate subordonaților, să cunoști importanța și efectul lor, pentru a ști să le repartizezi. Trebuie, de asemenea, să fii superior celor care lucrează. Și un alt merit și mai rar : să-i faci să agreeze superioritatea celui ce-i conduce. Biografii procedează cu ușurință atunci cînd îl tratează pe Talleyrand de leneș. Ei uită tocmai ce-i mai important: talentul de a-și organiza lenevia. Iată cum lucrau colaboratorii lui : Desrenaudes era redactorul lui preferat. Talleyrand vorbea în fața lui, iar Desrenaudes fixa într-o primă formă ideile ministrului. Talleyrand revedea cele scrise și le dădea o formă definitivă. Cu timpul, această strînsă colaborare le-a îngăduit să se înțeleagă și din două-trei vorbe. Gusturile lor, formate de aceleași exerciții și aceleași texte, deveniseră identice. Desrenaudes avea un condei destul de bun și era în stare să dea o primă formă faimoaselor „scrisori", „instrucțiuni" și „circulare". Mintea lui Talleyrand îl inspira, iar Desrenaudes, avînd în cap melodia, elabora un proiect de cîntec. Nu mai rămînea după aceea decît de pus la punct cuvintele și de predat documentul celor interesați. Acest fel de colaborare i-a determinat pe unii să afirme că Talleyrand semna ceea ce scria Desrenaudes. Aceasta era și părerea lui Chateaubriand. Talleyrand modifica întotdeauna destul de mult, tăia ce era de prisos, atenua și nuanța pînă ce dădea textului un fel de dublu înțeles, ob- ținînd astfel un material în același timp limpede, cu reflexe schimbătoare și lunecos, care trebuia citit cu multă atenție. Cîte sensuri ascunse sub aceste reflexe ! Baronul de Vitrolles scria despre aceste ciorne : *„Cînd i*

se aducea scrisoarea cerută, el o citea cu atenție. Dacă nu era pe deplin mulțumit, împăturea hîrtia și o înapoia autorului, zicîndu-i: «Nu asta am vrut»-, sau «încă nu-i destul de bine», sau chiar «Nu e tocmai ce trebuie» fără altă explicație. Atunci trebuia totul luat de la început pînă la obținerea triumfalului : «Asta e»".

înțelegerea dintre Talleyrand și Desrenaudes a fost perfectă, cu excepția unei singure împrejurări. Cînd Talleyrand, sub Consulat, l-a numit membru al Tribunatului, înțeleptul Desrenaudes, după cum observă șeful lui, fu

 cuprins de „o *ușoară beție tribuniciană",* beție care l-a împins să voteze împotriva proiectului ce-i fusese indicat să-1 susțină. Talleyrand i-a atras atenția că asemenea capricii nu erau la locul lor. Celălalt, sub efectul aceleiași beții, îi răspunse : „Ca *tribun nu ascult decît de conștiința mea".* Talleyrand l-a pus la locul lui : *„Findcă a venit vorba de conștiință, trebuie să-ți spun că n-ai fost numit în Tribunal pentru ea, ci pentru votul dumitale" *.*

Ministerul era compus din două mari servicii : secția de sud și secția de nord. Secția de sud își avea birourile în prima curte, în strada Bac. Șeful ei era Blanc d'Hauterive. Remarcabil prin discreția sa și prin minunata sa conștiință profesională, el a lăsat o amintire neștearsă în instituție.

Aspectul lui sever era impunător. Talleyrand putea dormi liniștit. Se povestea următoarea întîmplare : într-o dimineață, domnul d'Hauterive intră, ca de obicei, în camera ministrului. Talleyrand nu dormea, ci se prefăcea doar că doarme, savurind toată plăcerea situației : *„Principe, o scrisoare de la electorul de... — Ei și? — Ar trebui să-i răspundem. — Cum, eu cu mina mea ? — Da, principe, un elector... Asta-i curată tiranie ; cum să compun și să scriu în același timp ? — Da, principe. — Ei bine, d'Hauterive, eu am să scriu și dumneata ai să-mi dictezi".*

Secția de nord era condusă de Durand de Mareuil, elegant, bine făcut, manierat; era tipul diplomatului care poate fi văzut la teatru și chiar în unele cancelarii. Doamna de Remusat, prietena lui Talleyrand, se amuza pri- vindu-1 și văzînd cît de mult își imita ministrul. Se înțelegea bine cu șeful, care n-avea nici un secret pentru el ; pe Durand de Mareuil îl luă Talleyrand cu el în Germania atunci cînd a trebuit să fie despăgubiți principii cu drepturi recunoscute. Talleyrand și-a reținut sume fabuloase din aceste despăgubiri, iar simpaticul lui colaborator a făcut la fel.

Blanc d'Hauterive și Durând de Mareuil, ca și Desrenaudes, desigur însă că mai puțin ca acesta, pătrunși și unul și celălalt de gîndirea și procedeele șefului, erau în stare ca dintr-un singur cuvînt, dintr-o simplă însemnare făcută de mîna lui să scoată un text în cel mai pur stil Talleyrand. Serviciul lui Durand ocupa etajul al patrulea al palatului ; o scară specială îi permitea să comunice cu biroul personal de la parter al ministrului și cu apartamentul acestuia de la etajul întîi. Cele două mici camere de la parter sînt și azi aproape așa cum le-a cunoscut Talleyrand, mai mult elegante decît maiestuoase.

Printre alte persoane din imediata lui apropiere se număra,

de pildă, domnul Osmond, șeful de cabinet și secretarul lui particular. El se ocupa de afacerile particulare ale lui Talleyrand. Fratele lui era preceptor al copiilor lui Archambaud. Cel mai mare dintre nepoții lui Talleyrand, Louis, fiind cel mai înzestrat și desemnat ca moștenitor, fusese încredințat domnului de Champagny, ambasador la Viena. Talleyrand se simțea apropiat de el. în- tr-o scrisoare îl ruga pe Champagny să-1 obișnuiască pe nepot cu munca și să-1 țină departe „de *Paris, care este aproape tot ce poate fi mai rău pen**tru** cei optsprezece ani ai lui".* Vorbea în cunoștință de cauză și mai adăugă: *„Dacă are nevoie de bani, vă rog să-i dați și să-mi cereți mie rambursarea".* Nu este sigur că frumosul Archambaud avea aceeași grijă de fiul lui.

[1] **Trebuie făcută apropierea cu uimitoarele cuvinte ale lui Disraeli adresate unui tînăr deputat care crezuse de cuviință să voteze împotriva partidului său, urmînd îndemnul conștiinței : „Tinere, ar *fi* trebuit *să votezi* cinstit, de acord cu partidul dumitale, și nu potrivit conștiinței dumitale, ca un aventurier".**

176

Talleyrand descoperi într-o zi, citind un raport remarcabil scris, un tînăr secretar, La Besnardiere. Se legă de el pe viață. 11 vom regăsi pînă la sfîrșit, infailibil și neobosit.

într-un mic birou, separat de restul serviciilor, pe care-1 vom numi biroul de presă, trei redactori pregăteau comunicatele pentru ziare ; aceștia erau : d'Arbelles, Lesur și un evreu englez, Goldsmith.

Lingă intrare se găsea biroul financiar și de contabilitate, unde domnea domnul Bresson. Cînd Talleyrand voia să facă o plăcere unuia dintre colaboratori, se mulțumea să-i spună : „Cred cd *ar trebui să-i faceți o mică vizită domnului Bresson".* Asta însemna că era vorba de o majorare de salariu sau de o gratificație.

Mai avea alături de el, la minister, pe Tony Roederer, fiul senatorului și prietenului său de la institut, precum și pe un tînăr, Villemarest, care Înregistra tot felul de mici murdării. El le-a făcut publice mai tîrziu într-o carte intitulată *Monsieur de Talleyrand,* care nu era un portret al acestuia, ci o caricatură. Este singurul om din echioă care l-a împroșcat cu noroi pe șeful lui. Un bibliotecar erudit și prețios sfătuitor, Lechevalier, și un modest funcționar, Charpentier, completau echipa. Charpentier a primit, în amintirea unui serviciu făcut, portretul lui Talleyrand pictat de Py, în 1809.

în sfîrșit, nu trebuie uitat nelipsitul Courtiade, valetul său, un fel de înger păzitor, servitor și prieten dintotdeauna al episcopului, încă din timpul exilului la Londra și al mlaștinilor din Massachusetts, care i-a rămas credincios toată viața. El este, fără îndoială, omul care, lucrind în umbră și cu o discreție desăvîrșită, a făcut cel mai mult pentru stăpîn, pentru ca acesta să aibă răgazul necesar de a fi domnul de Talleyrand. Să nu-l uităm nici pe elvețianul solid, foarte maiestuos, care păzea poarta de intrare. El le anunța vizitatorilor : „Ministrul a plecat[1'] pe un asemenea ton, încît nimeni nu mai insista. începînd, din 1802 își păstră aspectul, dar își schimbă formula : „Excelența-sa e plecată". Cînd

ministrul a primit principatul Benevento, el o schimbă din nou : *„Alteța-sa serenissimă este plecată".* Franța urma și ea cursul vremurilor. Se reveni treptat la formulele de politețe din trecut, se uită de cuvîntul „cetățean" și fu folosit cel de domn. Talleyrand, care-și încheia corespondența cu *„Salut și frăție",* schimbă și el mai tîrziu formula în *„Am onoarea să vă salut".*

Pentru a încheia enumerarea, vom pomeni și de maimuța care era piesa de decor a biroului de corespondență. Ea provoca veselia tuturor cînd o vedeau lipind scrisorile. Josefina a văzut-o și i-a cerut-o lui Talleyrand, care i-a trimis-o la Malmaison.

Cînd, la începutul Consulatului, și-a reorganizat ministerul, a întocmit, în cel mai îngrijit stil, un raport de o luminată competență asupra carierei de diplomat, asupra formării diplomatului și a calităților pe care acesta trebuie să le posede. Ar trebui citit în întregime, dar noi vom reține doar cîteva principii : *„In orice stat bine guvernat există un spirit propriu fiecărei ramuri de administrație. Acest spirit asigură unitatea, uniformitatea și o anumită energie în conducerea treburilor".* Este întocmai ceea ce a realizat el **în** starda Bac. Chiar și în lipsa ministrului, acest *„spirit propriu"* ministerului său i-ar fi permis să funcționeze. Iată deci ceea ce trebuie realizat: stabilitatea și unitatea unui personal ales și pătruns de responsabilitățile lui. In ceea ce-i privește pe diplomați : *„Două feluri de calități intră în com-*

ponența spiritului și onoarei meseriei care face obiectul acestui text: calitățile sufletești și cele ale inteligenței". Să trecem peste dezinteresare, pe care el nu uită s-o recomande altora. în sfîrșit, el vorbește despre *„tot ce ține de abilitatea în arta de a trata afacerile".* în această privință, el știe foarte bine despre ce este vorba și este, poate, un lucru care nu se învață.

Ca în orice funcție, salariul este o chestiune importantă și el ne informează că în strada Bac un începător cîștigă 600 de franci pe an (500 000 de franci vechi), un secretar — 3 000 de franci, un ministru plenipotențiar — 6 000 de franci și un ambasador — 10 000 de franci. Cînd ministrul nostru primea 100 000 de franci drept „dulciuri", darul nu era deloc de neglijat și, întrucît știm că mai avea 3 milioane la Londra și la Hamburg, e de presupus, fără nici o teamă de a greși, că nu i-a realizat economisind din salariu.

I

Nu-i mai lipsea ministerului său decît să-și reia vechiul lui nume de *„Afaceri Străine",* pe care-1 pierduse în 1794. Bonaparte nici n-a răspuns la cererea lui Talleyrand în acest sens. Nici el n-a insistat. De ce să se grăbească ? îi fu de ajuns să aștepte anul 1814 pentru a căpăta satisfacție.

Prinț în diplomație, el era prinț și într-un alt domeniu, în care nimeni nu-1 putea egala și nici ajuta, acela al informațiilor. Arta de a face să ajungă la el cele mai tainice mărturisiri, de a sugera, de a se declara de acord cu alții pentru a-i liniști și a acționa astfel împotriva lor a provocat cînd admirație, cînd ura celor care îi

observau manevrele și care au fost uneori chiar victimele acestora. Vitrolles, care nu este întotdeauna binevoitor, ne spune cum „lucra" Talleyrand, nu în birourile lui, ci printre oameni: *„Caracteristica conversației lui era finețea și grația. Cunoștea arta de a-și ascunde gîndurile sau relele intenții sub voalul străveziu al subînțelesurilor, cuvintele acelea care lasă să li se ghicească un sens dincolo de ceea ce vor ele să exprime. Era sarea cea mai fină a conversației de altădată, a acelor timpuri cînd ea forma singura ocupație a spiritului... El nu intervenea personal decît în caz de absolută nevoie".*

în societate vorbea puțin. Mulți oameni au fost încîntați de farmecul conversației lui, cu toate că nu l-au auzit rostind decît cîteva monosilabe. Dar unele din acestea nu puteau fi uitate. Astfel, pentru a nu se osteni să pronunțe numele celor trei consuli care tocmai fuseseră numiți : primul consul Bonaparte, al doilea Cambaceres și al treilea Lebrun, el n-a spus decît atît: *„Hic — Haec — Hoc".* Ceea ce se poate traduce prin: masculin (Bonaparte), feminin (Cambaceres, care avea înclinații pentru sexul tare) și neutru (pentru neînsemnatul Lebrun). E greu de spus mai mult în trei silabe. Pentru problemele serioase, depășea rar două sau trei fraze. Se poate vorbi mult despre un subiect profund ? El vorbea puțin, dar după o îndelungată gîndire. Nu se amesteca niciodată în discuții, nici chiar în consilii. Era lucrul cel mai înțelept. A izbutit oare cineva vreodată să-și convingă adversarul ? în loc să asculte și să caute să înțeleagă, fiecare se cufundă în ideea lui, se înflăcărează, se încurcă și mai rău în ea, exagerează, deci se prostește; el îi lăsa pe vorbăreți să vorbească. Cuvintele lui *„nu priveau niciodată fondul subiectului, de care nu se ocupa deloc, ci erau dictate de vreo intenție personală, vreun interes oarecare de a linguși sau de altă natură",*

178

El n-avea nici o încredere (ca și Napoleon) în „idei", în însuși fondul discuției. Duelurile oratorice rămineau pentru el zadarnice și plicticoase, in afară de cazul cînd un schimb de cuvinte i-ar fi putut servi să-1 încurce pe interlocutor.

A reușit să-și formeze un fel de curte din ambasadorii anumitor țări. Erau robii farmecului său. Deveniseră oamenii lui, fie prin cumpărare directă, fie prin intermediul cuiva. Organizau împreună partide de whist sau tablouri vivante, sau numai mici cercuri de conversație, în care el era fără asemuire. Cineva spunea că numai cei care n-au făcut în trăsură o călătorie în trei sau în patru cu Talleyrand nu puteau ști cită vrajă poate conține arta de a conversa. Acești ambasadori formau o rețea de informatori în slujba lui Talleyrand, fără îndoială unică în Europa epocii aceleia. Gallo, ministrul Neapolului, spiona celelalte ambasade, ministrul Saxoniei făcea la fel, Azara, ministrul Spaniei, găsea vechile monarhii atît de ridicole — începînd cu cea pe care o reprezenta chiar el —, încît îî repeta lui Talleyrand tot ce ar fl trebuit să păstreze numai pentru guvernul său. Luchesini,

ministrul Prusiei, îl avea drept confident, iar Talleyrand îi dădea sfaturi bune. Printre altele și pe acesta : *„îndrăzniți, îndrăzniți* — îi spunea el *—, în acest secol nu e nevoie decît de îndrăzneală; pentru a domni asupra Europei, e nevoie de îndrăzneală".* (Același lucru i-1 va repeta neîncetat și primului consul.) Ministrul Prusiei îi scrise regelui său despre sfatul dat de Talleyrand, dar acesta nu ținu seama de el; într-o zi, fraza avea să cadă sub ochii unul anume Bismarck, care va îndrăzni.

Obținea neînchipuit de multe informații din conversațiile sale cu femeile, iar uluitoarea lui memorie le înregistra pe toate. Se servea numai rar de ele, ca de o armă sau de o monedă secretă. Niciodată însă pentru a bîrfi.

Dispunea și de mijloace mai banale, dacă se poate spune astfel. Directorul poștelor îi furniza o mare cantitate de corespondență, mai ales aceea a celorlalți miniștri, a diferitelor ambasade. în Italia și în Germania, el punea în mișcare un anumit corp de jandarmi, care, deghizați în tîlhari, jucau încă de pe atunci foarte bine scene de „western", atacîndu-i pe curieri și trimițînd corespondența autorităților franceze de ocupație. Totul ajungea, în cele din urmă, în strada Bac. Apoi, obișnuia să profetizeze cu un aer sibilinic căderea cutărui prinț german sau o răscoală într-un oarecare stat italian, despre a căror existență secretă aflase pe aceste căi : toată lumea credea că era vorba de un oracol.

Mai dispunea, în afara birourilor, de o echipă de prieteni „afaceriști". Lui Talleyrand i-a plăcut întotdeauna lumea aceasta necurată a afacerilor, reprezentată de informatori, samsari, intriganți, aventurieri, inițiatori ai unor combinații în care el nu s-ar fi angajat niciodată, dar în care se strecura prin persoane interpuse. De la această echipă obținea nu numai informații, dar și venituri, precum și, fără îndoială, plăcerea oarecum vicioasă de a juca, de a-i manevra pe acești „șmecheri" fără morală, dar nu fără talent, și de a duce o viață de distracții. Privitor la acest aspect — neîndoielnic — al activității lui mai puțin curate, el rămîne mut Din afaceri n-a mai rămas nici urmă, dar pe afaceriști îi cunoaștem.

Cel mai remarcabil, cel mai îndrăgit, cel mai elegant și, fără îndoială, cel mai pehlivan era Montrond, scumpul Casimir, cel de neînlocuit, conte de Montrond. El se însurase cu Aimee de Coigny, divorțată de ducele de Fleury.

Căsătoria lor nu dură însă multă vreme, pentru că atît domnul, cît și doamna preferau libertatea. Montrond aparținea lumii vechi, avea maniere frumoase și toate elegantele obiceiuri ale vechiului regim. Avea, de asemenea, mult spirit și era de o amoralitate atît de agreabilă, încît ea nu mira pe nimeni, deși era totală. Incîntat de succesele acestuia, Talleyrand îl numea *„copilul lisus al infernului".* Era într-adevăr o expresie originală, demnă de un episcop. Montrond avea ușa deschisă ziua și noaptea ; pentru el nu existau secrete. Și dacă era lipsit de orice cinste, era, în schimb, discret și devotat, ceea ce, la urma-urmei, reprezenta tot o anumită cinste. Intr-o zi, vicontesa de Laval îi ceru lui Talleyrand să-i explice secretul îndelungatei lui prietenii cu Montrond.

Talleyrand îi răspunse : *„Vreți să știți de ce am o oarecare simpatie pentru Montrond ? Pentru că are foarte puține prejudecăți".* La care, Montrond, jignit poate de cuvintele „o oarecare" și „puține", replică : *„Dar eu, doamnă, știți de ce-l iubesc pe Talleyrand ? Pentru că n-are nici un fel de prejudecăți".*

Talleyrand îl folosi în misiuni secrete și în organizarea petrecerilor discrete; în sfîrșit, ei jucau în aceleași tripouri. Totuși, legătura lor provoca uimire. Doamna Hamelin, pe care am întrezărit-o într-un rol de „elegantă excentrică" și care a fost ani de zile amanta lui Montrond, îi reproșa acestuia că-1 iubește prea mult pe Talleyrand. Montrond o liniști în felul în care o putea face un personaj din *Legăturile primejdioase : „Dar, doamnă, cine poate să nu-l iubească ? E atît de vicios !"* Talleyrand, ca să nu-i rămînă dator, spunea : *„Este cu siguranță omul cel mai deștept din lume. N-are de fapt nici avere, nu primește nici un salariu, cheltuiește 60 060 de franci pe an și n-are nici o datorie".*

In strada Bac mai veneau și alții, tot atît de primejdioși, dar mai puțin simpatici. Astfel, fostul episcop de Orleans, pe care Talleyrand îl determinase să depună jurămînt pe constituția civilă a clerului (cu puțin aur, domnul de Autun pescuise cîteva suflete de felul ăsta). Jarente de Senac d'Orgeval, un exaltat, în stare de orice pentru zece ludovici, care făcuse de toate în afară de bine. Un anume Radix Sainte-Foy completa cu cinste trupa : avusese înainte de 1789 funcția de trezorier al contelui d'Artois și fusese condamnat la spînzurătoare pentru un faliment fraudulos; scăpase datorită revoluției, supraviețui Terorii și acum se menținea la suprafață navigînd în apele tulburi ale Directoratului și avînd ca port de bază cabinetul ministrului din strada Bac, unde era primit cu brațele deschise pentru diferitele servicii pe care le făcea. Să nu-l uităm, dintre familiari, nici pe faimosul Ouvrard, bancher — dacă vrem să-i dăm un titlu —, posesor al unei averi imense. El s-a atașat de Talleyrand în perioada întunecată dintre întoarcerea acestuia din America și instalarea lui în strada Bac, adică tocmai pe timpul cînd alerga după doi ludovici. în perioada acestor alergături, Talleyrand urcase împotriva curentului, ca un țipat, pînă la izvorul de unde lua naștere bogăția, adică pînă la Ouvrard. Bancherul recunoscu în Talleyrand un confrate nefericit și îi dădu unele sfaturi privitoare la speculații. Mai tîrziu, Talleyrand îi furniză bancherului informații de la ministerul său. Talleyrand nu uita niciodată serviciile trecute, mai ales cînd i se plăteau în numerar cele prezente. Acest lucru credem că se înțelege din cele serise de Ouvrard : *„L-am cunoscut bine în societate și mi-a arătat o mare bunăvoință, păstrată și mai tîrziu, cînd a ajuns la putere".* în 1798 nu mai era

 vorba doar de cițiva ludovici. Cum putea fi sărbătorit în mod demn neasemuitul învingător din Italia, cînd n-aveai pentru trai decît *„treizeci și șapte de mii de miriagrame de grîu ?"*

Secondat de asemenea oameni, Talleyrand a dus la apogeu „arta de **a** nu face nimic".

„în *afaceri, reproșurile făcute pentru încetineală mulțumesc*

toată lumea", scrie el cu ironie. Cei care le fac „capătă *un aer de superioritate",* iar cei cărora li se adresează, *„un aer de prudență".* După Talleyrand, „încetineala și prudența" sînt cele două virtuți ale diplomatului. Toți ambasadorii care se prezintă la post ar trebui să recitească sfaturile date de el lui Andreossy, care urma să reprezinte Franța la Londra : găsiți întotdeauna motive temeinice pentru a amina pe cît posibil răspunsurile ce vă sînt cerute și mai ales nu luați niciodată o hotărîre, chiar dacă ea pare foarte simplă. Ludovic al XIV-lea răspundea adesea : „4m *să văd".* Ei bine, nu vă grăbiți ! Prudența aceasta lipsită de grabă ar putea să pară insuportabilă. Dar în frumoșii ani de armonie cu „Șeful", ea s-a dovedit a fi întotdeauna de folos Consulatului și Imperiului, în afară de cazurile cînd impetuozitatea imperială n-a ținut seama de ea, ceea ce uneori s-a întîmplat. Talleyrand spunea spre sfîrșitul vieții : *„Împăratul Napoleon, care era un om de acțiune, mi-a fost întotdeauna recunoscător pentru că întîrziam executarea dispozițiilor lui, dîndu-i astfel timp să renunțe la hotăriri luate în pripă".*

La el, încetineala n-a însemnat însă niciodată neglijență. Nu putea suporta neglijența, indiferent de formă, nici în îmbrăcămintea sa, nici în ținuta sa sau în munca sa și nici chiar în lenevie, care-și avea și ea reguli de organizare și de disciplină.

Lumini și umbre ale unei întîlniri care a schimbat totul

Bonaparte sosi la Paris la 5 decembrie 1797. Se instală în strada Chantereine, într-o casă pe care și-o cumpărase și în care a cunoscut-o pe soția sa, Josefina de Beauhamais. Fu vizitat de Barras chiar în seara sosirii. Lumea era grăbită... Cei de la putere se îndesau să facă curte generalului, în schimb, a doua zi de dimineață, Bonaparte fu cel ce trimise un ofițer de ordonanță la cetățeanul ministru al relațiilor externe pentru a-i cere o audiență. Talleyrand, încîntat de această grabă, îi răspunse generalului că-l așteaptă la orice oră. Bonaparte se prezentă în strada Bac în ziua de 7, la ora 11. Doamna de Stael se grăbi și ea să fie de față. Mai erau prezenți navigatorul Bougainville și alte cîteva persoane. Bonaparte intră. Ce surpriză ! Un tînăr mic de stat, foarte slab, cu obrazul palid, cu părul negru, lung și neondulat, lăsat pe frunte, cu trăsături fine, chiar tăioase, severe și marcate de oboseală, nasul ușor acvilin, buzele foarte subțiri și o bărbie proeminentă. în sfîrșit, sub sprîncenele subțiri, dar bine desenate, ochii... Niște ochi de culoare deschisă, înfundați, ascunși sub pleoapele vinețiii, ochi pătrunzători și dominatori, care-i fascinau și-i fulgerau pe cei ce îndrăzneau să înfrunte această privire, care lăsa să se ghicească o fire voluntară,

orgoliu și geniu. Trupul lui subțire era încordat, gesturile scurte și repezi; toată forța acestei ființe părea concentrată în privirea ei

jupiteriană.

Ce eveniment această întâlnire ! Două lumi, două specii străine una de alta se întâlneau, se uneau — întemeiau mai bine zis o căsnicie — într-un moment de cotitură a istoriei. Atrași unul de altul încă dinainte prin inteligență, ei se plăcură de la prima vedere. A fost o pasiune izvorîtă din rațiune. Numai banii și Franța i-au mai inspirat lui Talleyrand un entuziasm atît de pasionat. Ca toate pasiunile, chiar și cele trăite Ia rece, aceasta a avut și **ea** începuturi amețitoare. După aceea...

In ziua aceea, Talleyrand a fost fascinat. Să-1 ascultăm vorbind despre începutul acestei idile, ale cărei consecințe vor fi mai grele pentru noi, francezii și europenii, decît cele ale dragostei dintre Antoniu și Cleopatra : *„La prima vedere mi s-a părut că Bonaparte are o figură încântătoare. Douăzeci de bătălii câștigate stau atît de bine tinereții, unei priviri frumoase, paloarei, unui fel de sfirșeali..."*

E uimitor. Parcă am auzi-o pe Fedra în momentul cînd îi apare Hipolit 1

> *„Ce mîndru și statornic și dîrz în fața sorții. Cuceritor de inimi, frumos cînd îl privești, Așa precum sînt zeii, așa precum tu ești".*

Talleyrand este „bătrîn", are patruzeci și patru de ani. „Dîrzul Hipolit" n-are decît douăzeci și opt, precum și „tinerețea", „paloarea", „sfîrșeala" eroului prea încărcat de glorie... în timp ce contemporanii găseau urîte, sau cel puțin ciudate, slăbiciunea, înfrigurarea stînjenitoare din privire și nervozitatea lui, ele părură, totuși, frumoase ochilor atît de pătrunzători și de necruțători ai lui Talleyrand : *„Douăzeci de bătălii câștigate stau atît de bine tinereții"...* în greacă ar fi trebuit să scrie Talleyrand micul său poem pentru a-i da un ton just și întreaga-i profunzime. Tînărul general îl apăru încoronat de nimbul gloriei și purtător a ceea ce pentru un jucător depășește valoarea tuturor bunurilor de pe pămînt: norocul ! Bonaparte cîștiga mereu. Era alesul destinului. Cel mai rațional, cel mai pozitiv dintre filozofi trebuia să se plece în fața faptului : cînd Bonaparte arunca zarurile, ieșea întotdeauna careul de ași. Purta în el o rază a divinității victoriilor. Talleyrand se înclină adînc, de astă dată în mod cu adevărat sincer.

Bonaparte își dădu îndată seama de noua lui izbîndă. Fu tot atît de mîndru de a-1 învinge pe Talleyrand pe cît era acesta de încîntat de a fl învins. La drept vorbind, asupra cui triumfa acest mic corsican, care cu douăzeci de ani mai înainte alerga prin mărăcinișuri ? Și Bonaparte avea unele motive să fie surprins în fața cetățeanului ministru, care nu semăna cu nimeni altcineva din guvern și nici chiar din întreaga Franță a anului 1797.

El descoperi deci acest personaj, care-1 domina cu statura lui înaltă, fără însă a-și da aere de dominator. Superior și calm, armonios și nu lipsit de o oarecare moliciune, cu toate că se ținea foarte drept, avea un aspect mai curînd unduios decît țeapăn. Era opusul micului Bonaparte. Gesturile sale erau elegante, încete și

rotunde. Avea un glas plăcut, adînc și muzical. Toată această amabilitate venea însă foarte de sus. Neschimbat de vremuri, părea ieșit chiar atunci din biroul lui Choiseul sau din camera de toaletă a doamnei Du Barry. Ochii înghețați, limpezi și goi dădeau impresia că nu văd nimic, pentru a nu lăsa nici pe alții să citească ceva în ei. Fața, de o

 paloare lăptoasă, netedă, fără barbă și înțepenită într-un zîmbet nedeslușit de paradă, nu exprima altceva decit o nepăsare politicoasă. Nasul, puțin ridicat, care ar fi apărut cam prostesc pe orice altă față, reprezenta însă, în acest caz, singura trăsătură mai caracteristică, ce scotea la iveală într-un fel destul de provocator obrăznicia mereu trează a personajului. Pentru a-1 primi pe general, Talleyrand nu crezuse de cuviință să imite pe ceilalți cetățeni ai regimului și să se costumeze ca o maimuță savantă. Era îmbrăcat ca un gentilom, într-un costum de mătase, gri ca de obicei, cu pantofi cu catarame și ciorapi albi. Nu se mișca din loc, fiindcă îi venea greu să meargă, dar mai ales fiindcă îi era penibil sentimentul că mersul lui era urît; cu o putere de voință exercitată încă din copilărie, el se ținea țeapăn. In loc să șchiopăteze, șontîcăind, cum i-a reproșat Chateaubriand, ca un bun suflet de creștin ce era, el izbutise să pună la punct, printr-un efort dureros și neîntrerupt, un fel de mers legănat care-l făcea nu să meargă, ci să alunece pe parchet printr-o mișcare savantă și ciudată, destul de neliniștitoare. Acest mare senior aparținea acelei *„specii" pe care* Bonaparte o întrezărise doar, pe care uneori o brusca, dar pe care o admira și o invidia în sinea lui. 11 privi deci pe urmașul șchiop al cenților Perigord și observă că, printr-un tur de forță admirabil șl deloc vizibil, acest mare senior își transformase infirmitatea în eleganță.

Se retraseră să discute un moment între patru ochj : *'„Am intrat in cabinetul meu. Această primă convorbire a dovedit din partea lui cea mai deplină încredere.* (Sîntem îndreptățiți să credem că pentru a-1 seduce pe Bonaparte, la rîndul lui, și el și-a desfășurat toată arta incomparabilei lui conversații.) *„Mi-a vorbit cu multă bunăvoință despre numirea mea la Ministerul Relațiilor Externe și a insistat asupra plăcerii de a coresponda cu o persoană de altă specie decît directorii".*

Bonaparte nu era cu totul neinformat despre grosolanele umilințe pe care Talleyrand era obligat să le îndure în guvern. Aluzia era deci o discretă măgulire și trebuie să-i fi plăcut acestuia. Era vizibil că Bonaparte căuta legături și afinități cu această „specie". Ii vorbi despre unchiul lui Talleyrand, arhiepiscopul. Cetățeanul ministru l-ar fi lăsat cu plăcere pe unchi să zacă acolo unde era. Bonaparte nu-1 evocase însă decît pentru a-1 compara cu propriul său unchi, arhidiaconul Fesch ! A fost oare Talleyrand îneîntat de această apropiere dintre un biet arhidiacon din Corsica și un Talley- rand-Părigord, arhiepiscop-duce de Reims și prim pair al Franței ? Puțin interesează.

Farmecul idilei făcea ca totul să fie plăcut.

Existau destule legături între ei. Prima era revoluția, fără de care nu s-ar fi întîlnit niciodată și care-i ținea uniți pe ruinele ei. Printr-o întîmplare și mai curioasă, ei își datorau cariera aceluiași om, lui Barras, „regele depra- vaților", cum i se spunea în popor. Talleyrand îi datora acestuia postul, iar Bonaparte, galoanele și soția. Barras, sătul de Josefina, o aruncase în brațele lui Bonaparte și-1 căsătorise cu ea. Nunta avu loc la 9 martie. La 3 martie, Napoleon primise din partea fostului amant al soției sale titlul de general comandant al armatei din Italia : acesta a fost darul de nuntă făcut de Barras fostei sale metrese.

Ii mai unea și o altă legătură : dezgustul pe care li-1 provoca Directoratul și ura împotriva exceselor din 1793.

183

In ochii unuia, ca și în ai celuilalt, Franța merita mai mult decît regi**mul pe** care, dealtfel, cu greu îl suporta. Talleyrand suferea văzînd în **ce** hal de degradare ajunsese țara iluminiștilor. Dragostea lui pentru Franța n-avea, dealtfel, nimic comun cu naționalismul burghez și cu atît mai puțin cu șovinismul iacobin. El nu dorea ca ea să domine celelalte națiuni, să le cotropească teritoriile și să intervină în politica lor internă. El iubea Franța făurită de strămoși, ridicată **pe** culmi de filozofi și **de** revoluția din 1789, pentru că era patria unei civilizații potrivite cu vederile lui. Singura superioritate visată de el pentru Franța era aceea pe care i-o dăruiseră marii ei oameni și Declarația drepturilor omului, exprimînd strălucirea spiritului și a limbii franceze. în ce privește atitudinea față de celelalte națiuni, ea trebuia să însemne respectarea frontierelor și a regimurilor lor politice, oricare ar fi fost ele ; pe plan financiar și economic, el preconiza solidaritatea țărilor europene; principiul pe care ar fi voit să-1 vadă dominînd era acela ca Franța să-și conducă propriile ei activități nu împotriva intereselor celorlalți vecini, ci în armonie cu ele și fără rivalitate economică, generatoare, în scurt timp, de război. Negocierile bine conduse și înțelegerea intereselor adînci, prevăzute pe o lungă durată, ar trebui să ducă, după el, întotdeauna la uji acord. Solidaritatea intereselor europene era, în ochii lui, o realizare impiedicată numai de prejudecăți, de pasiuni vulgare și de rivalități dinastice; realitatea aceasta era negată doar de neînțelegerea faptelor. întrucît el nu se lăsa tulburat nici de prejudecăți, nici de elanurile mulțimii și nici de bunele sau relele intenții ale Habsburgilor și ale Bourbonilor, își păstrase mintea liberă pentru a vedea în ce parte se afla interesul general al Europei, adică acela al păcii. Bogăția, libertatea și dezvoltarea artelor reprezentau recompensa unei asemenea politici de pace.

Această concepție de politică externă trecuse neobservată de Directorat. Talleyrand, crezînd că și Bonaparte înțelegea tot astfel lucrurile, i se dărui așa cum nu se mai dăruise nimănui pînă atunci.

Din nenorocire, era o eroare la mijloc. Bonaparte nu avea să

devină discipolul lui Talleyrand, deoarece el nu înțelegea să devină discipolul nimănui. El era Cezar. E lesne de priceput de ce în 1798 Talleyrand s-a putut hrăni cu asemenea iluzii. Crezuse că vîrsta, experiența, prestigiul originii, abilitatea sa și cunoașterea Europei și a lumii, care-i lipseau lui Bonaparte, ar fi putut să-i dea suficientă autoritate în conducerea politicii externe și în inspirarea politicii economice și financare a unei Franțe revenite **la** ordine, putere, bogăție și pace, datorită noului zeu al victoriei și al norocului. Dar o asemenea idee — dacă poate fi numită idee ceea ce nu era de fapt decît bunul simț aplicat la guvernarea unui stat, o asemenea idee îl interesa pe Bonaparte tot atît de puțin ca și oricare alta. Talleyrand fusese sedus nu numai de geniul lui Bonaparte, ci și de aspectul liniștitor al personajului. Dacă ar mai fi nevoie și de alte dovezi ale geniului acestui tînăr general, am putea aduce în sprijin și faptul că izbutise să-1 înșele ca nimeni altul pe Talleyrand. El îl liniștește pe ministrul relațiilor externe, pentru ca acesta, la rîndul său, să liniștească temerile guvernului; știa el ce bun agent propagandist putea găsi în Talleyrand. Ce făcuse autorul masacrului de la Toulon atunci cînd aflase de lovitura de stat din fructidor ? Se indignase într-un mod foarte virtuos și republican împotriva folosirii forței.

184

Baionetele în serviciul ilegalității, vai ce oroare ! Iată scrisoarea lui din 19 octombrie 1797 : *„Energia nu trebuie să* fie *însoțită de fanatism, nici principiile de demagogie și nici severitatea de cruzime. Este o mare nenorocire pentru o națiune de 30 de milioane de locuitori să fie obligată, în secolul al XVlll-lea, să recurgă la baionete pentru a-și salva patria. Soluțiile violente dovedesc întotdeauna vina celor ce fac legile".* Ultima formulă este excelentă : este o formulă în cel mai pur stil Tâlleyrand. Cum ar fi putut oare Talleyrand să nu-1 iubească pe acest tînăr plin de geniu, la care regăsea propriul lui fel de a gîndi ?

Confidenților săi italieni, de care se servea pentru a-și crea un pro- consulat, Bonaparte le vorbea cu totul altfel despre democrația din Franța. Dar pentru francezii sosiți în Italia, el făcea pe cetățeanul general. Cînd era întrebat ce va face după victorie și încheierea păcii, răspundea : *„Am să mă retrag și am să lucrez pentru a merita intrarea în Institut",*

Talleyrand reținu această frază, care era un remarcabil instrument de propagandă, și o reproduse în discursul lui de la Luxembourg. Institutul oferi neîntîrziat un fotoliu generalului, care, mulțumindu-i, îndrăzni să spună cu o nevinovăție dezarmantă : „Sînt *onorat de voturile distinselor persoane care compun Institutul. Știu bine că, înainte de a le ajunge un egal, voi rămîne încă multă vreme elevul lor".* Modestia aceasta întări considerabil reputația de republican integru a generalului. Ah, în sfîrșit, acesta nu era ca ceilalți și nu exista în nici un caz riscul de a-1 vedea punînd mina pe putere. S-a lăsat rugat să primească chiar un fotoliu la Institut, iar cînd a luat loc în el, de emoție, se înroșise tot. Ne revine, fără voia noastră, un vechi ecou :

„Comediante ! Comediante 1“ Cum ar fi putut Talleyrand să nu fie sedus ? Regăsea la Bonaparte propriile sale idei despre pace, despre inutilitatea și primejdia cuceririlor și a supremației militare. *„Adevăratele cuceriri, singurele care nu provoacă păreri de rău sînt cele obținute împotriva ignoranței. îndeletnicirea cea mai onorabilă și cea mai folositoare a națiunilor trebuie să fie aceea de a contribui la răspîndirea cunoștințelor omenești".* Aceste înțelepte cuvinte nu lăsau în nici un caz să se întrevadă trăsnetul războiului. „Ideologii" erau în al nouălea cer și buna Germaine delira : generalul nostru n-a ieșit din școala de război, ci din Enciclopedie. Iată ce scria Garat, un om al regimului (candoarea lui Bonaparte îl cucerise și pe el) : *„Văzîndu-i gusturile simple și modeste, dragostea pentru singurătate, pasiunea pentru arte și științe, nu sîntem oare îndemnați să credem că e vorba de un filozof care se smulge o clipă studiilor îndrăgite pentru a învinge, revenind după victorie să se cufunde în ele cu și mai multă înaintare ?“* [XVIII]

Talleyrand fusese fermecat de profunda asemănare dintre gîndirea lui și aceea pe care credea că o descoperă la Bonaparte. Pe atunci, el nu putea ghici puterea de asimilare a inteligenței tînărului general, care, într-o clipă, captă toate gîndurile, toate tendințele lui Talleyrand, devenind, pentru nevoile cauzei sale, asemănător acestuia.

Cînd Taine scrie despre Bonaparte : „Nici *una dintre convingerile politice și sociale care influențau atît de mult pe oamenii din acea vreme n-aveau o înriurire asupra lui",* cuvintele acestea i se aplică în aceeași măsură și lui Talleyrand. Este atitudinea mintală pe care Nietzsche o atribuie „supraomului" : deplina libertate față de convingerile care-i stăpinesc pe ceilalți.

In remarcabila lucrare a lui Emile Dard consacrată lui *Napoleon* **și** *Talleyrand,* în care se analizează temeinic începuturile legăturilor lor, subli- niindu-se confuzia inițială care avea să falsifice întregul joc al acestor două personaje excepționale, există următoarea formulă izbitoare : „Este *o imprudență ca oamenii să se iubească înainte de a se cunoaște".* Este una din rarele și, totodată, cea mai teribilă dintre imprudențele comise de Talleyrand. S-au iubit mai întîi. S-au descoperit abia după aceea și numai atunci s-au putut cunoaște unul pe celălalt. Talleyrand a măsurat prea tîrziu imensitatea prăpastie! ce-1 despărțea pe Napoleon de tînărul pe care cetățeanul-ministru al Directoratului îl iubise sub numele de Bonaparte. In realitate, între **ei** doi nu exista nici o comunitate de gîndire. Bonaparte nu credea decît **în** ceea ce găsea în el însuși. Gîndirea lui ținea mai mult de „inspirație" decît de meditație.

Bonaparte a depășit tot ceea ce așteptase Talleyrand de la el. Tînărul erou nu aparținea nici unei specii cunoscute de Talleyrand, deși acesta cunoștea toate speciile omenirii;

XVIII **Vezi Louis de Villefosse et Janine Bouissounouse. *L'opposition ă Napoleon* (Flammarion, 1969).**

Bonaparte nu semăna decît cu el însuși. El nu putea fi măsurat, înșelînd astfel chiar puterea de măsurare a lui Talleyrand ; el nu proceda după nici o rațiune, înșelînd astfel toate raționamentele. Talleyrand, și aceasta a fost una din slăbiciunile lui sau, dacă vreți, una din limitele sale, socotea că toate geniile, ca, de pildă, cel al Iul Descartes sau al lui Newton, erau constituite din calcul și metodă și că **tot** ceea ce scăpa controlului rațiunii purta pecetea ineficacității și ridicolului, pe scurt a prostiei. Bonaparte se înfășură în umbre. Din multe puncte **de** vedere, era un erou romantic. Mare cititor al lui Ossian, el se simțea îmbarcat pentru un destin miraculos, aflat sub semnul fatalității și i se întîmpla adesea să vorbească ca un Ruy Bias sau un Lorenzaccio. Ascultîndu-1, am putea crede că-1 auzim pe Byron : „Ce *înseamnă viitorul 2 Ce înseamnă trecutul 2 Ce sîntem noi 2 Ce fluide magice ne înconjoară și ne ascund lucrurile pe care vrem să le cunoaștem mai mult 2 Ne naștem, trăim șl murim înconjurați de miraculos".*

Pentru Talleyrand, toate astea erau delir curat, tocmai lucrurile care merită cel mai puțin să fie luate în serios, pentru că asemenea întrebări rămîn întotdeauna fără răspunsuri satisfăcătoare, iar cele care se dau țin mai mult de basmele doicilor. *„Ce-i viitorul 2 Ce-i trecutul 2"* Nimic mai de prisos decît această metafizică vulgară.

Iată deci cine erau, de fapt, acești doi oameni reciproc fascinați de admirație. în această nemaipomenită idilă a două inteligențe, dintre care una, supraomenească, a dominat-o pe cealaltă și a transformat-o — vremelnic — într-un instrument al ambiției sale, în imensa umbră lăsată **în** urma lor de acești uriași ai istoriei pot fi ghicite toate dușmăniile, toate ciocnirile care-i vor opune în cursul vieții. Divorțul se strecurase între **el** chiar din clipa primei îmbrățișări.

Procedară ca și cum între ei n-ar fi existat această breșă și fiecare rămase ceea ce era : Bonaparte tînăr, înfierbîntat, purtat înainte de geniul său triumfător, hotărit să aplice lumii decretele lui fulgerătoare ; Talleyrand, deja matur, un fel de sfinx bătrîn ieșit din negura vremurilor, avînd gură de aur și răspîndind înțelepciune, în timp ce din partea lui nu se aștepta

nimic altceva decît scamatorii cu cărți și cu voturi menite să trimită republica în miraculoasa lume a tăcerii, la umbra baionetelor.

O pată întunecoasă apăru în desfășurarea acestei prime întîlniri : Bonaparte de-abia o salută pe doamna de Stael, îi întoarse spatele și se întreținu îndelung cu Bougainville, care îl cuceri. Germaine amuți de surprindere și durere. își făcuse atîtea planuri cu acest general al „ei" ! Este adevărat că și ea vorbise pe seama soției lui. E de presupus că atît Josefina, cît și Bonaparte erau la curent cu acest lucru. Doamna Bonaparte o găsea pe Germaine urîtă și pedantă, iar Germaine, la rîndul ei, spunea: *„Cineva care gîndește și se poartă ca Josefina n-ar trebui să fie soția, ci menajera unui erou. Ce discuții duc între ei ? Ea-i vorbește lui de toalete, iar el ei de bătălii".*

Relațiile se înveninară. Talleyrand trebui să aleagă între cei doi și **el** alese pe cel norocos, însă trădarea prieteniei făcu mult zgomot.

Cum trebuie ascuns geniul pentru a liniști temerile guvernului

Directorilor le revenea obligația de a-i face o primire demnă învingătorului din Italia. N-au făcut-o cu dragă inimă, dar era o necesitate, pentru că ei își mai păstrau fotoliile numai datorită victoriilor și prăzilor de război ale generalului. Le era frică de el, dar poporul îl adora și aștepta să i se facă eroului onoruri triumfale. Cetățenii directori erau într-o situație critică : pe de o parte dorința poporului, pe de altă parte, teama de general.

Ca în orice împrejurare în care nu știau cum să procedeze, făcură apel la Talleyrand, din moment ce tot aveau fericirea de a dispune de el. Barras încredință deci episcopului sarcina (care ar fi trebuit să revină ministrului de război) de a organiza sărbătorirea generalului victorios. Instrucțiunile date de director lui Talleyrand trădau încurcătura, josnicia, teama și îngîmfarea cetățenilor directori : *„Nu generalul, ci negociatorul păcii* și *mai ales cetățeanul va trebui să fie lăudat și scos în evidență cu prilejul acestei sărbători. Vă recomand acest punct de vedere. Știu că aveți tact. Laudele* să *fie îndreptate în acest sens, colegii mei, mai ales, fiind speriați și nu fără oarecare temei, de gloria lui militară, care nu trebuie umbrită, ci pusă in lumină și condusă".*

Cine ar fi putut umbri gloria lui Bonaparte ? Discursul unui politician ? E ridicol. Să fie pusă în lumină ? Ce nerușinare ! Avea ea oare nevoie în strălucirea ei de cele cîteva luminări prăpădite ale Directoratului ? Ea strălucea în soarele aprins al Italiei și-și trimitea razele asupra întregii Europe. Talleyrand răspunse cu un aer nevinovat și compătimitor, folosindu-și cît mai bine viclenia : *„Știu eu ce-nseamnă militarii, cetățene director".* Barras ar fi putut să se întrebe ce înțeles avea acest răspuns, ca și zîmbetul ce l-a însoțit și reverența de curte care i-a urmat. Talleyrand se retrase cu spatele și așteptă o clipă înainte de a pleca definitiv, apoi, învăluindu-și fraza într-o gravitate bisericească, spuse : *„Mă duc să reflectez asupra ordinelor pe care mi-ați făcut cinstea să mi le dați; ele vor fi executate întocmai. Dealtfel, v-am înțeles, cetățene director".* Acest „v-am înțeles", ar fi trebuit

 să-1 cutremure pe iacobinul îmbogățit. Totul va fi executat. în primul rînd, ordinele cetățeanului-director ; apoi va fi executat însuși Directoratul.

în dimineața aceea mohorîtă a zilei de 10 decembrie 1797, curtea de onoare a palatului Luxembourg i-a îngăduit lui Talleyrand organizarea unei primiri suficient de demne pentru învingătorul de la Campo-Formio. Spectacolul avea și cîteva laturi ridicole, dar nu din vina regizorului; ele proveneau numai din

costumația directorilor și a oamenilor lor, precum și din fanfaronadele acestora. Era singurul lor mijloc de a impresiona publicul, în arhitectura nobilă și severă a vechiului palat, luxul acela părea ieftin. Și totuși această mascaradă reprezenta Franța. Directorii își îmbrăcară mantiile lor roșii și aurii, din care le ieșeau capetele sprijinite pe niște uluitoare gulere de broderie albă : ai fi putut crede că sînt puși în ghips pînă la urechi. Sub mantia roșie, un frac albastru încărcat cu aur, o vestă de mătase albă, încărcată și ea cu aur, o centură — dar ce spun ? —, o enormă eșarfă de mătase albastră înnodată în jurul taliei, apoi pantalonul scurt de mătase albă cu multe franjuri de aur și pe deasupra vestei un centiron brodat și el tot cu aur. Ce de aur ! ce de aur ! în fața acestui popor sărăcit. Pentru a face să țipe și mai tare albastrul, centiroanele erau de un roșu aprins. Deasupra plana pălăria, în vîrful căreia se legăna un penaj tricolor de struț. Pentru a completa această mascaradă demnă de o paradă de bîlci, rîuri de panglici, în pachete întregi, ici-colo, mai ales la picioare, la care se putea admira un adevărat vîrtej de panglici albastre. Urmașii lui Robespierre se înfășurau în mătăsuri pînă la glezne. Talleyrand era și el deghizat asemenea celorlalți. în *Memorii* s-a ferit cu grijă să-și laude costumul. La urma-urmei, se obișnuise și el — și ne-a obișnuit și pe noi — cu tot felul de travestiri.

Cei cinci directori sclipitori înaintară în curte salutați de bubuitul de tunuri. între două salve înfricoșătoare, ei se opreau, în timp ce muzica intona „melodii dragi republicanilor". Strofele lirice se înălțau ca niște imnuri barbare ce aminteau de masacre și rîuri de sînge. Cortegiul împăunat ajunse astfel pînă la piciorul altarului patriei. în spatele altarului se înălțau statuile sacre : Libertatea, Egalitatea... și Pacea. Un fel de a cinsti divinitățile absente ca oricare altul. Ceea ce bătea la ochi erau nenumăratele drapele cucerite de Bonaparte de la inamici : ele purtau numele unor victorii foarte concrete. Penele Directoratului încetară să mai atragă atenția atunci cînd mulțimea descoperi buchetul de victorii. Acesta era decorul în care organizatorul sărbătorii va introduce vedeta zilei și o va face să joace rolul cel mai greu pe care l-a jucat vreodată. întrucît însă vedeta era un tot atît de genial actor în teatrul politic pe cît era de genial ca strateg și ca negociator, ea va obține un uriaș succes, care-i va deschide și cea mai uluitoare carieră din istorie. încercarea aceasta trebuia să izbutească. Singur, probabil că ar fi dat greș : orgoliul și felul lui de a fi repezit l-ar fi pierdut. Să urmăm însă sfaturile regizorului și totul va merge strună.

în timp ce directorii se instalau pe tronurile lor aurite din fața altarului, mulțimea era legănată de valurile unei simfonii cîntate în surdină. Deodată, un vuiet acoperi muzica. Tot Parisul striga : *„Trăiască Bonaparte ! Trăiască republica !“* Bieții oameni împreunau în gîndul lor numele generalului și republica ! în această dezlănțuire amețitoare, vedeta își făcu intrarea în curte. Procesul-verbal ne spune că Bonaparte înainta *„calm și mo-*

188 *destf.* Astfel fusese învățat să se poarte. In mijlocul

zorzoanelor și al vacarmului, al strălucirii aurului, al mătăsurilor, al săbiilor și al loviturilor de tun, el înainta singur, mic, subțirel, într-un frac cenușiu fără galoane, fără penaje și atît de modest, încît Franța nu-1 mai văzu decît pe el. Și-l văzu mare. Pentru popor, Bonaparte păru că întruchipează eroii republicani, virtuoși și modești, despuiați de orice prestigiu exterior și de orice ambiție : un adevărat mic slujbaș însărcinat să adune victorii și pe care-1 trimiți la locul lui după ce a completat lista acestora. Era minunat ! Acest tînăr isteț a făcut guvernului și poporului impresia pe care trebuia s-o facă pentru a le înlătura îngrijorarea. Datorită sfaturilor lui Talleyrand, el le apăru tocmai opusul celui ce era în realitate.

Înainta însoțit de o strălucită escortă : lingă el pășea generalul Joubert, iar în urma acestuia, la o anumită distanță, impresarul vedetei, Talleyrand. Acesta căuta să pară cît mai șters, pentru a nu fi bănuit că el era cel ce pusese la cale toată reprezentația. Trebuia cu orice preț să nu se poată bănui că devenise mentorul tînărului general. Simpatia pe care i-o purta lui Bonaparte era amestecată cu un sentiment de protecție, căci în jungla Directoratului preafericitul general trebuia să se teamă de orice, chiar și de moarte. Unii biografi n-au văzut în uimitoarea apropiere a acestor două personaje decît o asociație de interese și ambiții, un fel de tîrg pe o treaptă superioară. Aceasta însemna să reduci totul la o formulă elementară : interesul mai presus de toate. Nici unul, nici celălalt nu puteau fi cuprinși într-o formulă, oricare ar fi fost ea. Ambiția, lăcomia, orgoliul, viclenia lor, în sfirșit, tot ce li se poate imputa are proporții nemăsurate, dar... prin anumite laturi ale ei e străină de preocupări meschine și de calcule. Să recunoaștem că interesul și ambiția își vor regăsi, în alianța lor, întregul șl importantul loc la care aceste monumentale vicii aveau dreptul. Dar în ziua aceea, o singură flacără le încălzea inimile : dragostea pentru o Franță pe care o doreau foarte puternică și foarte nobilă. Alianța lor o va reînsufleți, împreună se simțeau în stare să redea patriei primul loc. în ziua aceea, ei făcură un tainic legămînt.

Trebuia să se vorbească poporului și, întrucît trebuia elogiat un general fără să se pomenească de victoriile lui, această însărcinare fu încredințată lui Talleyrand.

„Cetățeni directori, am onoarea să-l prezint Directoratului executiv pe cetățeanul Bonaparte (nici vorbă să-i pomenească titlul de general), care *aduce cu el ratificarea tratatului de pace încheiat cu împăratul. Aducîn- du-ne această dovadă sigură a păcii, el ne reamintește fără să vrea de nenumăratele miracole care au dus la un atît de mare eveniment* (nedoritele victorii sînt ascunse prin perifraze, însă aluzia la ele fusese făcută). Dar *îl asigur că în această zi voi trece sub tăcere tot ceea ce în viitor va constitui un punct de onoare în istorie și va stîrni admirația posterității; voi adăuga chiar, pentru a-i satisface nerăbdătoarea lui dorință, că această glorie, care aruncă asupra Franței o atît de*

mare strălucire, aparține revoluției".

Iată deci un lucru liniștitor pentru temerile cetățenilor directori și ale celorlalți cetățeni : Bonaparte însemna revoluția, victoriile lui, ale căror nume nu îndrăzneau să le rostească, reprezentau gloria, o glorie iacobină.

189

Generalul acesta, căruia Talleyrand se străduia cu atita grijă să-i menajeze modestia, nu suporta decît cu greu o aluzie la triumfurile lui. Văzîndu-1 atît de mărunt și de cenușiu, cine ar fi putut crede că el nu era cel mai inofensiv și mai neînsemnat dintre cetățeni ? Comedia izbutise: bănuielile Directoratului fuseseră adormite, iar poporul își striga entuziasmul nu pentru victorii, ci pentru pace. Domnul de Talleyrand lucrase cu dibăcie : Bonaparte își începea cariera în calitate de pacificator. Continuarea cuvîntării nu măgulea nici ea orgoliul lui Bonaparte ; ar fi însemnat să i-1 redeștepte și să-i compromită tot viitorul. Jocul lui Talleyrand era mai subtil, el servea ambiția generalului și-i deschidea o cale care, nefiind cea mai plină de strălucire, era însă eea mai șireată și cea mai sigură, iar Bonaparte înțelesese aceasta. Tînărul corsican cu sînge fierbinte se lăsase de bunăvoie despuiat de admirabilul său titlu de general comandant al armatelor din Italia, titlu care ar fi trebuit să-i fie recunoscut în public, și îngăduise să fie numit „cetățean". Juca o carte cîștigătoare. Iar el o știa. *„Și cînd mă gîndesc* — exclamă Talleyrand — la *tot ceea ce a făcut ca să i se ierte această glorie".* Episcopul știa să găsească expresiile republicane la modă : *„gustul acesta antic pentru simplitate care-l caracterizează".* Pentru a-i liniști cu desăvîr- șire pe toți, el îl arătă pe Bonaparte drept un om preocupat de studii, un om de cabinet, și, pentru a fi pe placul tuturor, îl transformă în același timp în matematician și poet. Să ne gîndim la *„dragostea lui pentru științele abstracte, la acel sublim Ossian care pare că-l desprinde de pămînt".*

Iată încă ceva care urma să ne convingă și mai bine de modestul lui civism : *„...toată lumea cunoaște adincul lui dispreț pentru strălucire, pentru lux, pentru fast, aceste meschine ambiții ale sufletelor de rînd".* (In gura lui Talleyrand, aceste cuvinte nu sînt lipsite de umor, iar dacă o cunoșteai pe Josefina, soția acestui mic cetățean cenușiu, ideea renunțării la lux lua un ușor accent ironic, pe care bietul public nu-l pricepea. Cît de bine își jucau rolurile cei doi cumetri !) Talleyrand merse chiar mai departe și, pentru a înlătura și ultimele bănuieli ale celor ce ar fi avut îndrăzneala să-1 ia pe Bonaparte drept militar, el exclamă : *„Ah 1 Sînt departe de a mă teme de ceea ce ar putea fi numit ambiție. Simt că vom fi obligați să-i pretindem într-o zi să se smulgă din liniștea studiosului său adăpost. Întreaga Franță va fi liberă, dar e posibil ca el* să nu *fie niciodată liber".*

Fraza aceasta e extraordinară. Chateaubriand vede în ea o profeție. El amestecă supranaturalul în orice. Nu-i vorba de nici o profeție. E vorba doar de o adîncă judecată. Dacă în Ioc să repetăm tot timpul că Talleyrand e fals, viclean, hrăpăreț, l-am

examina mai mult și l-am asculta fără patimă și cu perseverență, așa cum proceda și el cu cei din jur ca să descifreze caracterele oamenilor și limbajul faptelor, am avea unele șanse să-1 putem descifra și noi pe el — și după aceea l-am insulta mai puțin.

In momentul acela, el nu făcea pe prorocul. n-avea o viziune a viitorului, ci pregătea acest viitor, așa cum îi pregătise pe francezi pentru în- tîlnirea cu Bonaparte.

Fraza a putut fi spusă pentru că strecurase în ea cuvîntul de ordine e *„Franța va fi liberă".*

Și avusese dreptate, în afară de un singur amănunt: Franța își va pierde cu totul libertatea. Restul avea să se realizeze însă întocmai. Talley-

rand nu citea în globuri de cristal sau în stele, el citea în inimile și gîndu- rile prinților și ale popoarelor, ale generalilor și ale cetățenilor directori.

Bonaparte, nemișcat și timid, asculta. Fu, totuși, măgulit de noblețea tonului și de aerul de grandoare al oratorului. Răspunsul lui fu scurt. Ultima frază e abil ticluită : e vagă (Talleyrand îl inițiase oare în arta exprimării nebuloase ?), promițătoare, generează neliniște și se pierde în imensitate : „Cînd *fericirea poporului francez va fi așezată pe cele mai bune legi organice, întreaga Europă va deveni liberă".*

Cuvintele acestea dezlănțuire o furtună de aclamații. Auditorul nu voia să înțeleagă, voiau doar să asculte glasul, să privească chipul și, dacă e posibil, să atingă mîneca omului care semnase pacea. Delirul cuprinse strada și întregul oraș.

Apoi vorbi Barras. Vorbi mult și sentențios. Un torent de cuvinte tocite, lipsite de suflet și de culoare. El plictisi auditoriul, iar mulțimea, în plictiseala ei, își dădu seama că vorbitorul reprezenta tocmai soiul de politician pe care nu voia nici să-1 mai vadă, nici să-1 mai asculte. La sfîrșitul lungului și plicticosului său discurs, Barras îl îmbrățișă cu un gest teatral pe Bonaparte, și ceilalți directori îl imitară. Aceasta produse o mare desfășurare de mătăsuri, aur și penaje, care plăcu destul de mult mulțimii. Aclamațiile reîncepură.

Chateaubriand a descris astfel scena : *„Domnul de Talleyrand l-a primit pe învingător lingă altar, amintindu-și că slujise și in fața unui altfel de altar* (în realitate atît de puțină vreme !). *Fugar, reîntors din Statele Unite (el* însuși emigrase în Anglia, Statele Unite și se refugiase în armata prinților !), *investit, prin protecția lui Chenier și mai ales a doamnei de Stael, cu funcția de ministru al relațiilor externe, episcopul de Autun, cu sabia la șold, purta pe cap o pălărie ca a lui Henric al IV-lea: evenimentele îl obligau să ia în serios această mascaradă".*

E bine prins, dar prost judecat. Domnul de Talleyrand își lua tot atît de în serios travestiul ca și înăcritul autor al *Memoriilor de dincolo de mormînt.*

în timpul zarvei imense care s-a produs după toate efuziunile,

Talleyrand, rămas ca împietrit, lăsă să se strecoare o slabă licărire albăstruie pe sub pleoapele-i pe jumătate închise. Binevoi să schițeze chiar și un surîs ; prezentarea lui fusese reușită. Pînă și plictiseala produsă de Barras servise planurile lui. Talleyrand cîntărea de pe acum lipsa de popularitate a tribunilor Directoratului. Un singur bobîmac, și ar fi fost de ajuns ca să se cristalizeze opozițiile, ca disprețul și animozitatea maselor să devină conștiente și violente.

li lipsea ceva acelei festivități. Revoluția nu se terminase încă, cel puțin oficial, deci mulțimea nu putea fi cucerită fără imnuri, fără corale nenumărate și sublime, în care poporul trebuia să se regăsească. Elevii de la Conservator au intonat mai întîi *Chant du Retour,* cu cuvinte de Chenier, pe muzica lui MehuL Cîntecul fusese compus la ordinul lui Talleyrand, care ceruse o capodoperă. Și a avut-o. își dădeau replica pe rînd trei părți : *Războinicii, Bătrînii* și Fecioarele. Fiecare din cele trei părți le dăruia celor-lalte tot ce avea mai bun : Războinicii își dăruiau gloria, Fecioarele virgi-

nitatea, Bătrinii veneau cu sfaturi. In felul acesta, Franța se repopula și cele trei părți unite cintau :

„Tu *fus longtemps l'effroi, sois l'amour sur la terre*
O Republique des Francois
Que les chants du plaisir succedent aux cris de guerre
La Victoire a conquis la Paix" [1]

Ultimul vers era strigătul plin de speranță al unui popor secătuit, amenințat de foamete și nesigur de viitor. Talleyrand împărtășea și el a- ceastă speranță. Și era convins că-I avea în mînă pe omul care urma să facă să-nceteze *„strigătele de luptă",* ca să le urmeze *„cîntecele de veselie", pe* omul providențial care făcuse cea mai măreață cucerire, pacea..

Nimeni nu bănuia pe atunci că generalul acela mic și subțirel ca un greiere, înăbușit sub mantalele roșii în timpul îmbrățișărilor iacobine, era un vultur ; și totuși, el era *VulturuL*

Puține urechi reținuseră fraza ciudată rostită de Bonaparte — totuși, ea i s-a părut destul de enigmatică cuiva care, după ceremonie, s-a apropiat de Talleyrand, i-a repetat-o și l-a întrebat ce părere avea despre ea. Cu privirea pierdută, visătoare, meditînd la întrebare, Talleyrand, cu un aer. absent, a murmurat : „E *în ea ceva de viitor".* Sfinxul vorbise.

Cetățeanul ministru arată că este Talleyrand și dă o serbare

Directoratul îl primise pe Bonaparte cum obișnuia el. Talleyrand se conformase instrucțiunilor. Se vorbise și se pozase

pentru popor și pentru posteritate. Fusese o ceremonie, și nu o serbare. Nimeni pe atunci în Franța nu știa să organizeze o serbare — afară de domnul de Talleyrand, căruia i s-a făcut poftă să fie Talleyrand și să uite, măcar pentru o seară, că era „cetățean". La 3 ianuarie 1798 — 14 nivose anul al VI-lea —, el a dat o serbare așa cum merita tînărul zeu al Victoriei și cum uitase Parisul că se mai putea face.

Era un act de curaj, fiindcă el nu era decît un membru hulit al unui guvern impopular. Avea o situație proastă pînă și în interiorul Directoratului. Se putea pune chiar întrebarea de ce-1 mai păstrau directorii. Dintr-o teamă superstițioasă ? Nu se spunea oare ca plecarea lui avea să aducă nenorocire ? Sau poate se gindeau că, fiind în libertate, ar fi putut face mai mult rău decît așa cum era, ținut în friu de colegii lui și supravegheat de spioni și de birouri.

îndrăzneala lui s-a înconjurat de cîteva măsuri de precauție. Trebuiau menajate teribilele susceptibilități ale acelora pe care îi numea *„cizmele Directoratului".* N-a dat deci serbarea în cinstea generalului, ci a doamnei Bonaparte. Asta nu mai era politică, era galanterie. Iacobinii l-au disprețuit cu un dram mai mult, au ridicat din umeri și l-au lăsat cu distracțiile lui

*** „Mult timp al fost spaimă, fii pe pămînt iubire, O, Republică Franceză, Și cîntece de veselie să urmeze după strigăte de luptă. Victoria a cucerit Pacea". — *Nota* trad.**

Charles-Daniel de Talleyrand. Colecția Jean Morel, castelul Valențay

Contesa de Talleyrand-Perigord. Colecția Jean Morel, castelul Valențay

Contesa de Flahaut, de Adelaida Labille-Guyard. Localizare

Talleyrand, episcop de Autun, desen de Labadye. Biblioteca Națională, Stampe

Vedere a castelului Valenţay, de L.G. Moreau senior. Muzeul Luvru, Cabinetul de desene

Micul Koblenz: Talleyrand în chip de «incroyable». Biblioteca Naţională, Stampe

Talleyrand, de David. Muzeul Carnavalet

Talleyrand, de Prud’hon. Colecția contelui de Castellane, Paris.

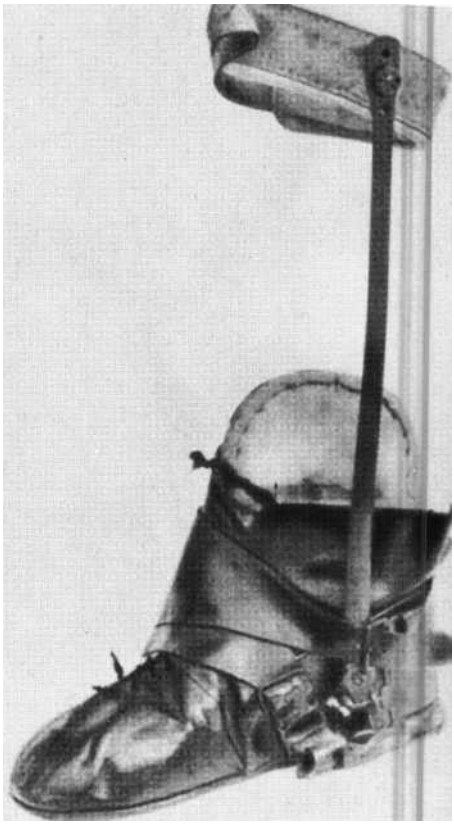

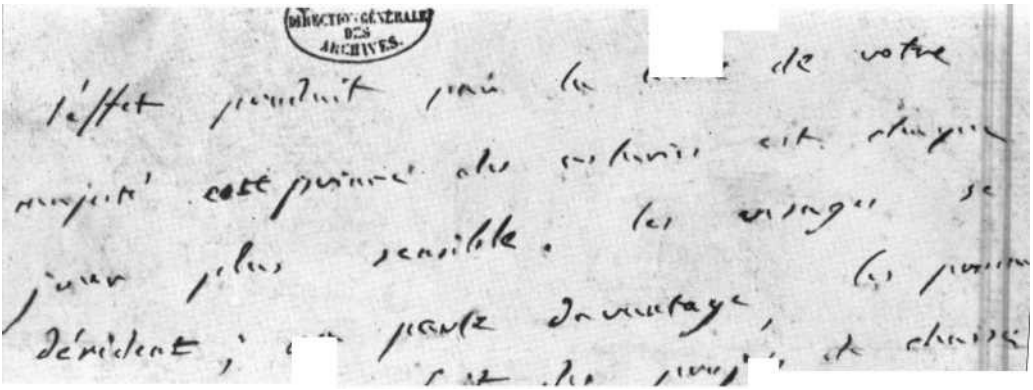

Prințul de Talleyrand la băi, la Aix-la-Chapelle, în iulie 1929. Desen de contesa Bruyere. Biblioteca Națională, Stampe

încălțămintea lui Talleyrand. Colecția Jean Morel, castelul Valențay

Scrisoare autografă a lui Talleyrand către Napoleon în legătură cu șederea prinților la Valențay, 21 mai 1808. Arhivele Naționale. de „fost" nu prea pocăit. Un fost episcop, și pe deasupra și șchiop, care dă baluri ! Să nu-ți vină să rîzi ? Culmea frivolității I Le tai gîtul și cum încetezi să li-1 mai tai,

dansează !

Serbarea a avut loc în strada Bac, la palatul Galliffet. In seara aceea, decorurile aurite, muzica, luminile, parfumurile făceau din frumosul palat un fel de creuzet fermecat din care avea să se nască ceva — fără-ndoială, oentru că ceva urma să primească acolo, în același timp, o lovitură de moarte. întotdeauna se manifestă prea puțină neîncredere față de un lucru cu aspect frivol, care-ți zîmbește, care strălucește și care valsează — fiindcă în seara aceea de 3 ianuarie 1798 s-a valsat pentru întiia oară la Paris. Talleyrand era în avans la orice, chiar și la vals.

Aranjase totul pînă-n cele mai mici amănunte, cu gustul și cu fastul unui mare senior care, fără să dea impresia că se amestecă, vede și corectează totul. Se spunea că își dăduse toată osteneala și cheltuise atîta bănet numai și numai ca s-o cucerească pe Josefina. Prin intermediul ei, ținea să-1 farmece și să și-1 atașeze pe general mai ales ; calculul s-a dovedit a fi just, Bonaparte a fost foarte impresionat de onorurile și de atenția cu care a fost înconjurată Josefina. Și a fost și ea la fel de impresionată. In seara aceea a avut ocazia să respire aerul serbărilor de odinioară. Prin atenția pe care i-a acordat-o, Talleyrand a tratat-o nu numai ca pe regina balului, ci ca pe o regină în adevăratul sens al cuvîntului. Niciodată ministrul relațiilor externe nu le înconjurase pe soțiile directorilor cu atîtea atenții respectuoase și delicate ca pe cetățeana Bonaparte. Și generalul a fost acela care a tras concluziile spectacolului : în seara aceea. Josefina a fost întîia doamnă a Parisului. Asta probabil fiindcă Talleyrand era convins că Bonaparte este primul bărbat al Franței. Sub privirile tuturor celor care însemnau ceva pe atunci în Franța, el a reușit să așeze pe capul Josefinei un fel de coroană luminoasă. Nu era decît un semn. 11 făcuse domnul de Talleyrand. Și Bonaparte l-a înțeles.

Cetățenii directori nu i-au dat atenție. Bonaparte însă a-nvățat cu ocazia serbării aceleia că într-o conversație plăcută, purtată la o masă somptuoasă sau pe o banchetă pe care stai la un bal și privești cum se rotesc perechile, în două cuvinte poți să spui, să faci sau să-i pui pe alții să facă niște lucruri de neuitat. Cum ar fi putut să-1 mai uite el după aceea pe Talleyrand, magicianul care organizase într-un chip atît de magistral serata aceea?

Iar magicianul, la rindul lui, nu uitase nimic pentru ca serbarea să aibă o strălucire deosebită. L-a angajat ca decorator pe celebrul arhitect Bellanger. Au fost aduși sute de muncitori, și în palat s-au pus pe treabă meșteri ca într-o sală de operă : tîmplari, pictori, lumînărari, ipsosari, stucatori, lustrieri, florari, artificieri, tapițeri... și mulți alții ale căror facturi si devize s-au adunat în mormane și au înghițit o adevărată avere. Numai furnizorii au costat între 20 și 25 de milioane de franci vechi. La asta s-au adăugat plata artiștilor și muzicanților și cheltuielile mesei, care la Talleyrand erau întotdeauna uriașe. Nici nu li se cunoaște cifra. Scara somptuoasă era împodobită de sus pînă jos cu mirt înmiresmat. Arbuștii cei mai rari și cei mai parfumați împodobeau din belșug saloanele. Iluminația era extraordinar de reușită : lustre imense din cristal de stîncă aruncau mii de sclipiri. Pretutindeni mirosea a ambră : Talleyrand a avut întotdeauna pasiunea parfumurilor. Cum intrau, invitații erau învăluiți într-o atmosferă

 plăcută, de lumină, de arome și de muzică dulce : parcă intrau la un *vrăjitor.* Curtea pe care o traversau, dominată de alinierea maiestuoasă a coloanelor dorice, îi fermeca din capul locului. Talleyrand reconstituise în ea un întreg cîmp de luptă cu niște corturi somptuoase. Erau reprezentate

toate armele armatei din Italia. Ce putea fi mai decorativ, mai exaltant decît tot acel fast militar : uniformele multicolore, înțesate de fireturi și de decorații, armele, drapelele, trofeele sub pîlpîirile roșietice ale focurilor de bivuac ? I se putea prezenta soției generalului Bonaparte altceva care să-i amintească într-un chip mai fericit de victoriile soțului ei ? Dar vrăjitorul împinsese și mai departe rafinamentul curteanului. Construise un fel de templu antic, în care trona un minunat bust al lui Brutus, pe care Bonaparte îl „găsise[XIX] [XX] și-1 adusese de pe Capitoliu. Brutus, pe care-1 invocau toți iacobinii, era acolo, de față. Probabil că nu virtutea republicană fusese cea care-1 postase acolo, dar, ca măgulire, era o reușită. Bonaparte i-a simțit, în trecere, mîn- gîierea. Și nu era decît un început : pe pereții saloanelor, de-a lungul scării, pretutindeni, Talleyrand așezase reproduceri după capodoperele pe care le adusese Bonaparte din Italia și le depusese, ca pe o pradă inestimabilă, la picioarele republicii. Așa-i mulțumea Talleyrand în numele ei, fiindcă ea uitase s-o facă. Ca să se facă înțeles, folosea niște mijloace extraordinar de elocvente.

Talleyrand n-a invitat decît cinci sute de persoane **ca** să-1 admire **pe** erou. Era puțin în comparație cu toți aceia care ar fi fost gata să facă orice ca să obțină o invitație, dar era prea mult pentru calitate. Amestecul a fost, totuși, reușit. Fiindcă a fost, fără îndoială, un amestec. Toată arta a constat în dozaj : *„Trebuia să contrabalansăm — ne* spune el — *ceea ce aveau din cale-afară de comun soțiile directorilor, care, ca de obicei, se aflau in primul rînd".* Esențialul era să fie bine mobilate rîndurile al doilea și chiar al treilea, unde se aflau persoanele mai puțin oficiale, dar mai elegante. Talleyrand a invitat cele mai frumoase femei din Paris. Mai existau cîteva capete frumoase care izbutiseră să rămînă pe niște umeri frumoși. Așa-numiții Incroyables[1] și Merveilleuses[2] n-au fost chemați să se dezlănțuie în strada Bac, dar moda rămînea foarte influențată de extravagațele doamnei Tallien. Se afla acolo în seara aceea și viitoarea ducesă d'Abran- tds, Laure Permon, în vîrstă de treisprezece ani, care venise împreună **cu** mama ei. Ea ne spune că amîndouă erau îmbrăcate la fel : *„Cu o rochie din crep alb împodobită cu două panglici late de argint, ale căror margini erau, la rîndul lor, tivite cu un volan lat de-un deget dintr-un voal roz țesut cu fir de-argint. Și pe cap cu o ghirlandă din frunze de stejar cu ghinde* **de** *argint".* Era o epocă revoluționară și marțială, astfel că stejarul era cît se poate de indicat ! Toate frumusețile acelea erau învești mîntate în tul, în voaluri și-n gaz, cu transparențe de roz și argintiu : acestea erau, se pare, culorile serii. Nu se vedeau decît rochii ă la Diana, tunici â la Ceres, voaluri .ă la Minerva și coturni ă la Omfala... Sinii, descoperiți sau acoperiți cu văluri, se ofereau din abundență...

Se aflau în strada Bac, în afară de reprezentanții guvernului și de înalți funcționari de stat, toți cei care însemnau ceva în lumea afacerilor bănești și chiar și a altor afaceri, lipsite de nume, precum și toți cei care nu mai aveau nimic altceva în afară de nume și care izbutiseră să se în. toarcă din emigrație furișîndu-se printre două posturi de frontieră. Și, bineînțeles, întreg corpul diplomatic.

XIX[1] **Sub Directorat, tineri îmbrăcati excentric sl pretenții os, care foloseau un limbaj căutat. — Nota trad.**

XX **Sub Directorat, femei elegante care se inspirau, în modul cum se îmbrăcau, din antichitatea greacă și romană. — Nota trad.**

Dintre directori, doi erau absenți Rewbell, care avea oroare „de oamenii aceia" și La Răvelliere-Lepeaux, care tot mai ținea să-și întemeieze religia lui fără religie și nu digerase reflexia fostului episcop cu privire la necesitatea de a se răstigni. Ceilalți trei binevoiseră să se deranjeze pentru caraghioslîcul acela. Și au făcut-o arborînd un aer cît mai indispus cu putință. Iar pentru ca să se știe bine cît caz făceau de invitația ministrului lor, în loc să vină în haine de gală, au venit în redingotă de postav și încălțați cu cizme. Se răzbunau ; își afișau disprețul față de un om care le era superior în toate privințele și chiar și în domeniul lor : lucrături politice, intrigi și șperțuri. Au crezut poate că-i joacă o festă episcopului aceluia decăzut ? Dacă ar fi avut măcar a suta parte din intuiția celui de care credeau că-și bat joc, ar fi înțeles că în seara aceea se petrecea ceva cu totul nou. Dacă s-ar fi uitat bine la Bonaparte și la Josefina cum își făceau intrarea ca niște suverani pe parchetele ca oglinda ale domnului de Talleyrand, și-ar fi dat, probabil, seama că parchetele acelea constituiau un pericol mortal pentru cizmele lor iacobine.

Generalul și soția lui erau întovărășiți de Hortensia de Beauhamais, ta vîrstă de cincisprezece ani ; mama și fata străluceau de frumusețe și fericire. Josefina purta o diademă de camee antice pe care i-o oferise Bonaparte. In momentul cînd și-au făcut apariția, frumusețea locului, a decorului. distincția și finețea lui, emoția provocată de apariția eroului au creat **un fel** de vrajă asupra societății aceleia atît de amestecate. Bonaparte a fost întîmpinat într-o tăcere aproape religioasă, nimeni n-a strigat nici vivat, nici bravo. întreaga adunare rămăsese împietrită de admirație. Bonaparte, în redingotă cenușie, închisă pînă sus, rămăsese fidel consemnelor modestiei. Delicat, dar foarte drept, sever, dominator, și-a făcut o intrare de prinț care vine în vizită. Magia lui Talleyrand își arăta din plin roadele. Eroul lui rămînea cetățean, nu inspira nici un fel de neîncredere. Puteau să-1 iubească. Și-n felul ăsta, el a cucerit opinia publică, adică Parisul și Franța, ceea ce **era** mult mai complicat decît cucerirea Italiei.

Doamna de Stael și-a închipuit atunci că venise momentul să facă și **ea o** cucerire : și-a pus în gînd să-1 cucerească pe cuceritor. Aștepta, jucînd de **pe-un** picior pe altul de nerăbdare, jos, lîngă scară. Și s-a aruncat — se poate spune — nebunește în mreaja subtilă de vrăji pe care Talleyrand o urzise **cu atîta** pricepere în jurul lui Bonaparte : a stricat totul și **a** destrămat far**mecul ca** să facă să triumfe farmecul ei. Talleyrand n-a putut-o opri să-i cadă pe cap lui Bonaparte. S-a cramponat de domnul Arnauld, care-1 însoțea pe general, ca să-i aranjeze o convorbire între patru ochi ; Arnauld a făcut totul ca s-o facă să-și schimbe hotărîrea de a sta de vorbă cu Bonaparte, pentru că nici prima lor întrevedere nu fusese o reușită. A doua nu se anunța deloc bine : Bonaparte nu o *„văzuse"* pe Germaine, care era totuși foarte vizibilă. Avertismentul acesta n-a fost însă suficient. Se credea irezistibilă, mai cu seamă în ochii unui om superior. Conta pe inteligența ei ca să-1 subjuge și era convinsă că ea și Bonaparte aveau să alcătuiască perechea cea mai celebră a secolului. Uita un singur lucru ; faptul că partene-

195 rul pe care și-l alesese era Bonaparte. Se gindea că avea să-1 modeleze după felul ei de a fi, el neavind decît să consimtă, restul rămînînd pe seama ei. Chiar și cu un sfert din darurile ei : avere, geniu, generozitate, fidelitate, dragoste, dezordine, elocință și agitație, l-ar fi indispus pe Bonaparte,

legătura lor fiind sortită eșecului. Cu totalul darurilor pe care le avea însă, întîlnirea lor a fost o catastrofă. S-a grăbit s-o înfrunte. L-a înnebunit în- tratîta pe Amauld, încît acesta s-a executat și i-a pus față-n față. Era mai înaltă c-un cap decît eroul ei și a revărsat asupra lui un torent de elogii vibrante, patetice, exagerate, într-un cuvînt de foarte prost gust. Cel mai trist era faptul că vorbea din inimă. își închipuia că a vorbi din inimă e bine chiar și atunci cînd bați cîmpii. De ce nu s-a uitat la figura lui Bonaparte ? S-ar fi oprit imediat. Ea nu vedea însă nimic altceva în afară de propria-i persoană. I-a spus că era cel mai mare om. Tăcere. Atunci l-a supus unui chestionar îngrozitor : *„Generale, care e femeia pe care ați iubi-o cel mai mult ?“* După pregătirea pe care o făcuse, se aștepta ca el să răspundă : „Cea care se află în fața mea“. Dar el i-a răspuns cu răceală : „A *mea !“* Ea a perseverat : „E *foarte simplu, dar care e cea pe care a-ți aprecia-o cel mai mult ?“ — „Cea care știe cel mai bine să se ocupe de menajul ei*". într-adevăr, nu era deloc încurajator, dar ea a continuat să insiste : *„înțeleg, dar, în sfîrșit, care ar fi pentru dumneavoastră prima dintre femei ?“* I se spusese de-atîtea ori Germainei, în cercul ei de prieteni-amanți „ideologi", că era prima, încît *Bonaparte* s-ar fi cuvenit să-i repete și el : „Prima dintre femei sînteți dumneavoastră". La care ea ar fi răspuns : „Ea vă aparține". Dar generalul acela încărcat de glorie și lipsit de curtoazie i-a răspuns așa cum ar da cu sabia : *„Cea care face mai mulți copii".* Și s-a răsucit pe călcîie și a părăsit-o. Ea a fost atît de uluită, încît a amuțit.

Puțin după aceea s-a întors către Arnauld și i-a spus : *„Marele dumitale om e un om foarte ciudat".*

Discuția aceasta a avut și o urmare. în timpul seratei, Bonaparte a **ve**nit și s-a așezat pe un scaun lingă doamna de Stael. Imediat, ea a **încercat** să-1 atragă din nou.

— Generale I Dumneavoastră... la picioarele mele !

— E un omagiu pe care sexul meu îl datorează sexului dumneavoastră.

Atunci ea s-a lansat într-un discurs exaltat cu privire la eroismul ca- re-1 făcea su siguranță să uite legăturile de căsătorie. El i-a dat un răspuns rece ; ea, hazardîndu-se din ce în ce mai mult, i-a spus : *„Generale, să nu vă jucați cu mine ca și cum v-ați juaa cu o păpușă. Tratați-mă ca pe* **un** *bărbat".*

Față de statura ei și de cea **a** lui Bonaparte, rolul de păpușă nu i-ar fi stat prea bine. Dealtfel, mediteraneanul acela avea niște idei foarte precise despre femei. Nu putea, chiar dacă s-ar fi străduit, s-o trateze nici ca pe-un bărbat, nici ca pe-o femeie.

Ea a fost descumpănită, dar nicidecum descurajată. Și a continuat **să-1** admire încă timp de cîțiva ani.

Ce părere a avut Talleyrand despre acest incident ? N-a mai invitat-o pe doamna de Stael. La drept vorbind, încă de la prima întîlnire, se condamnase ea singură. Talleyrand adulmeca de la distanță și eșecul, și succesul ; nu era omul care să se așeze de-a curmezișul curentului care duce cu el și oameni și lucruri. între Bonaparte și Germaine era o incompatibili-

 tate iremediabilă. Ea jucase prost și pierduse. Lui Talleyrand nu-i plăceau oamenii care pierdeau. încetul cu-ncetul i-a întors spatele prietenei lui. Și tandrele lor sentimente din trecut ? Și serviciile care i le făcuse ? Și *„micul glob" ? Ce* importantă mai aveau toate astea ? învingătorul de astăzi, triumfătorul de miine era Bonaparte. Cel ce învinge are întotdeauna

dreptate Germaine a fost alungată în tabăra celor căzuti în dizgrație. Atunci cînd Bonaparte, sub Consulat, l-a întrebat într-o bună zi : *„Cine e doamna de Stael ?“,* Talleyrand a răspuns cu un cinism glacial : „O *intrigantă, în așa măsură incit datorită ei mă aflu eu aici"* (la minister). Și Bonaparte : *„Cel puțin e o prietenă credincioasă ?“ „Prietenă ?* — a spus el. — *Ar fi în stare să-și arunce prietenii în apă ca să poată să-i pescuiască după aceea cu undița".* O observație crudă ? Un adevăr crud. Ea avea pasiunea să le facă bine celor aflați în nenorocire, dar pentru asta trebuiau să existe nenorociți. Nenorocirea prietenilor e providența persoanelor bune ca Germaine.

Dealtfel, de mult timp Talleyrand o suporta cu greu pe Germaine și frazeologia ei. Devenise ridicolă și supărătoare prin mania ei de a-ți pune întrebări orivitoare la ea : se plasa întotdeauna în centrul tuturor lucrurilor și-i silea pe ceilalți să se pronunțe asupra ei. într-o zi l-a întrebat pe Talleyrand pe cine ar salva el în cazul în care ea și doamna de Recamier ar cădea în apă. Talleyrand i-a răspuns liniștit : „Sînt *sigur, doamnă, că dumneavoastră știți să înotați ca un pește".* Bonaparte nu avea același sînge rece și nici aceeași replică promptă. El era brutal.

Ea exagera totul, și-n ochii episcopului acest lucru era un păcat capital. *„Pune o sută de coți de mătase* — spune el — *la o monogramă de-un deget. Am învățat s-o cunosc așa de bine, încît nu-i încredințez niciodatc în mare taină decît ceea ce vreau să afle tot globul. Ei bine, cu toată această măsură de precauție, în jumătate din cazuri ea mi-atribuie de o mie de ori mai mult decît i-am mărturisit. Atenție — mai ales să nu pună mina pe actele lui Bonaparte; dacă vreodată el va accepta ca ea să-l înhațe, o să fac să se prăvale cerul, iadul, planetele și întreaga lume".* El nu dorea deci să existe prietenie între Bonaparte și Germaine șl ruptura dintre ei îi satisfăcea dorința cea mai tainică. Bonaparte n-a fost deci *„înhățat".* Talleyrand veghea.

Simțind că i se apropie dizgrația, punea, conform maniei ei, tot felul de întrebări ca să-i prindă la cotitură, cum se spune, pe oameni și să-i determine să declare pe șleau ceea ce gîndesc. L-a întrebat pe nepusă-masă pe Talleyrand ce-ar fi făcut în cazul în care Directoratul ar fi emis un decret de arestare împotriva ei. Talleyrand s-a făcut că n-a auzit întrebarea Atunci ea s-a întors către Benjamin Constant și a făcut o remarcă destul de răutăcioasă : „Dacă *m-ar aresta, ar trebui să recurg nu la cei care-mi* sînt *obligați, ci la cei care m-au mai servit. Trebuie să contez pe amintirea serviciilor care mi-au fost făcute și nu pe cea a serviciilor pe care le-am făcut eu altora. O să te duci, prin urmare,* i-a spus ea lui Benjamin, *la Chenier, căruia îi sîntem obligați pentru întoarcerea domnului de Talleyrand în Franța".* (citat de Lacour-Gayet). Ajunsese să invoce trecutul ! Cui îi mai păsa de așa ceva ?

Biografii lui Talleyrand sînt foarte severi față de „trădările" lui politice, cu totul discutabile. în cazul trădării lui față de doamna de Stael sînt mai puțin severi : n-a trădat decît prietenia. Germaine avea defecte și ma

in nifestări ridicole, dar el i le știa și i le acceptase. Ea fusese o prietenă sinceră, de un devotament și de o fidelitate incomparabile. Niciodată nu l-ar fi trădat pe Talleyrand. El. cu o piruetă, a părăsit-o și a lăsat-o să alunece in clanul învinșilor, al indezirabililor. Și intr-o bună zi avea să urmeze și exilul.

Incidentul dintre Bonaparte și doamna de Stael a avut, după cum se vede, urmări. El n-a tulburat însă serbarea, care a continuat.

In seara aceea, fostul nobil și episcop era cît pe-ce să-i convertească pe iacobini la moravurile vechiului regim, dar s-a ferit cît a putut să le ia fațada revoluționară. Se foloseau deci cu conștiinciozitate formulele „cetățean" și „cetățeană" și se ascultau cîntece revoluționare (cîntate în ritmuri vesele...). El dăduse chiar ordin să se scrie pe invitații următorul avertisment patriotic : *„Sint sigur că veți considera cu cale să nu folosiți nici un fel de îmbrăcăminte provenind din manufacturile engleze".* Era momentul în care se proclamase un război pe viață și pe moarte Angliei și-n care Bonaparte proiectase organizarea taberei de la Boulogne în vederea unei eventuale debarcări în Anglia. La Paris, lumea era entuziasmată de acest proiect. Fusese compus și un cîntec cu debarcarea, iar poporul de rînd credea că ea avea să fie la fel de ușor de pus în practică pe cît de ușor fuseseră potrivite versurile :

„Nu este, să-mi dați crezare,
Mare grozăvie, mare !
Mare grozăvie, mare !

Pentru Talleyrand, debarcarea în Anglia însemna, dimpotrivă, „o gro-**zăvie"** și știa că nici nu trebuia să se încerce un asemenea lucru. Dar mai știa tot atît de bine că ar fi mai primejdios să se opună entuziasmului absurd al maselor, întreținut de guvern, decît să se încerce chiar debarcarea în Anglia. De aceea, pentru a-și desfăta oaspeții belicoși, încălțați fie cu pantofi, fie cu cizme, a invitat-o pe domnișoara Dugazon, care le-a servit cîntecul. In felul ăsta s-a achitat față de opinia publică. Deodată a izbucnit o muzică teribilă, care a electrizat adunarea : era *Le Chant du Depart,* de J. Chănier. Domnul de Talleyrand, conte de Perigord, prinț de Chalais etc., nu pusese să fie cîntat ca să-și îndemne invitații să trăiască sau să moară pentru republică. Era semnalul convenit spre a-i pofti să treacă la masă. Cei cinci sute de convivi o porniră în cortegiu către sala ospățului, care avea drept notă originală faptul că numai femeile ședeau la masă. Bărbații, în picioare, le serveau și se-nfruptau și ei în vreme ce fiecare o servea pe doamna lui. Talleyrand stătea în spatele scaunului pe care ședea cetățeana Bonaparte. Manevra plin de îndatorire în jurul grațioasei și frumoasei Josefina, iar calitatea și eleganța serviciului făceau ca el să fie din capul locului prințul adunării.

Carnea și vinurile erau demne de amfitrion. Ah ! cît de repede au fost date uitării supele spartane și odată cu ele și principiile Spartei. Invitații, ferme- câți la început de decor, au fost apoi entuziasmați de dineu. Seara aceea însemna uitarea, însemna cerul întredeschis asupra unei vieți mai frumoase. Talleyrand n-a uitat că regina serbării era doamna Bonaparte, așa **că** a fost onorată și cu un cîntec, compus, la cererea lui, pentru ea de Despreaux și pe care l-a cîntat celebra Lays. „II *faut* qu'on *aime une fois".*

198

Și zeul Marte a fost dat uitării, ca să se presare petale de trandafiri la picioarele lui Venus.

„Du guerrier, du heros vainqueur
O compagne cherie 1
Vous qui possedez son coeur.
Seule avec la Patrie,
D'un grand peuple a son d&fenseur
Payez la dette immense ;

*En prenant soin de son bonheur Vous acquittez la France" *.*

Cîntecul acela avea tot atitia lauri pentru „el" cîțl trandafiri pentru „ea“. întreaga asistență era cît se poate de emoționată, în timp ce Bonaparte, impasibil, simțea cum adie zefirul încântător al gloriei.

Iată ce a fost în stare să facă să renască din cenușă un magician șchiop și ironic. Avea tot dreptul să considere că nu-și pierduse nici timpul, nici banii. Acea serbare constituie una din loviturile de maestru ale lui Talleyrand. Era pentru prima oară după căderea monarhiei cînd avea loc la Paris o serbare care nu constituia nici un cult, nici o ceremonie, nici un început de război șl nici o revoltă. O serbare a curtoaziei, a luxului și a plăcerii de a trăi. Aceia dintre invitați care aparțineau fostului regim și-au recunoscut imediat lumea lor, care ieșea din nou la iveală din abis.

Talleyrand se strecura șchiopătând printre invitații lui; izbutise să realizeze unul din evenimentele cele mai importante și mai fecunde din istoria vremurilor sale: înnodase legătura între lumea vechii Franțe șl Franța născută din revoluție. în ciuda măsurilor lui de precauție, „purii" nu s-au înșelat deloc cu privire la evenimentul acela. Talleyrand îi invitase pe republicani, dar lăsase republica în stradă. De ce dăduse o asemenea serbare tocmai la data aceea ? Cu șase luni mai devreme ar fi fost prematură și periculoasă. Sosirea lui Bonaparte i-a arătat care era pulsul politic al populației Parisului : Talleyrand nu se pune în fruntea opiniei publice decit atunci cînd este sigur că va fi urmat. El nu trage niciodată după sine, ci îi lasă pe ceilalți să-1 împingă înainte.

Un incident lipsit de importanță arată foarte grăitor schimbarea survenită în răstimp de cîteva luni în sentimentele revoluționarilor. Dansatorii care-și prezentaseră numărul lor la serată au vrut să ia masa împreună cu invitații. Talleyrand a pus să fie serviți în oficiu. Ei au protestat, dar nici unul dintre iacobinii aflați acolo nu le-a luat apărarea. Au mîncat în oficiu, au dansat și au tăcut din gură. Cu șase luni mai devreme ar fi fost un adevărat scandal. Talleyrand știa pînă unde trebuia să meargă și în ce clipă trebuia să se oprească sau s-o pornească din nou.

Și Bonaparte, la rîndul lui, își dăduse seama de acest lucru. Iată ce-i scria el, cu oarecare cinism, unui italian, contele Melzi : *„Credeți că tri-,*

1 „O, tovarășă iubită
A războinicului, a eroului victorios. Tu, care ai inima lui. Doar tu singură șl
Patria, Plătește marea datorie
Pe care o datorează un mare popor apărătorului său ;
Veghind asupra tericiril lui.
Vei plăti ceeă ce-1 datorează Franța". — Nota trad,

iro *urnful meu în Italia este pentru gloria avocaților Directoratului, a unui Carnot sau a unui Barras ? Credeți că e pentru întemeierea unei republici ? Ce idee ! Asta e o himeră de care Sînt entuziasmați francezii, dar care o să treacă, asemenea atitor altora. Ei au nevoie de glorie, vor să-și satisfacă vanitatea. Cît despre libertate, habar n-au ce-nseamnă" *.*

E de-nțeles de ce i s-a părut lui Bonaparte așa de reușită serbarea : îi pricepuse întreaga semnificație. Și la Sfînta Elena avea să mai vorbească despre ea. Văzuse semnele pe care le făcea Talleyrand zeilor cetății și văzuse că zeii îi răspunseseră. în seara aceea a fost convins că Franța avea să fie curînd disponibilă. Putea deci să se lase în voia destinului. Profită de lucrul acesta ca să-1 ia de braț pe simpaticul Esseid Aii, ambasadorul

Turciei, pe care-1 îndopau cu tot felul de dulciuri și-1 amețeau cu femei frumoase, și, sub privirile pline de binecuvîntare ale lui Talleyrand, îi vorbi îndelung. Nefericitul purtător de turban nu bănuia că Talleyrand îl adusese acolo ca să-1 găsească Bonaparte și să se servească de el in folosul planului său, acela de a cuceri Egiptul, care era dependent de Turcia. Bietul Esseid Aii a constituit ținta acelei periculoase convorbiri între patru ochi și fără să știe a contribuit ca țara lui să fie deposedată de cea mai frumoasă dintre cuceririle ei.

Bonaparte și Josefina s-au retras la ora unu noaptea. Ceilalți au continuat să se distreze. Soțiile directorilor se credeau adevărate zîne și zburdau de fericire. Cînd s-au despărțit de gazdă, cetățenele Merlin de Douai și Françoise de Neufchâteau au vrut să-i dea lui Talleyrand să-nțeleagă că nu erau insensibile la sacrificiile pe care le făcuse. I-au spus : „Toată treaba asta *trebuie să vă fi costat enorm, cetățene ministru".* La care el le-a răspuns pe un ton blajin : „Nu cine *știe ce, cetățenelor".* Bonaparte îl chestionase cît poftise pe ambasadorul Turciei ; totodată căpătase certitudinea că francezii obosiți erau dispuși să accepte orice ca să-și recîștige ordinea, luxul, gloria... și chiar micile vanități deșarte. Erau toții încîntați. Talleyrand de asemenea.

Acțiunea de la 21 ianuarie 1798

La două săptămîni după serbare, Talleyrand a fost solicitat de directori ca să-1 readucă pe generalul Bonaparte în apele republicane. Un capriciu părea să-1 fi îndepărtat de ele. Tot legat de o serbare. Era vorba să se celebreze aniversarea morții lui Ludovic al XVI-lea. Or, Bonaparte a refuzat să participe la festivități. El fusese, ce-i drept, prietenul lui Robespierre înmomentul în care era potrivit să-i fie prieten și-și crease chiar **un** fel de celebritate în rîndul teroriștilor, masacrindu-i pe regaliști la Toulon. De atunci trecuseră însă patru ani și Bonaparte considera că nu mai era cazul să se petreacă cu ocazia aniversării morții regelui. A regelui aceluia căruia-i spuneau „tiran" și pe care Bonaparte se mărginise să-1 trateze drept *couillon (bleg),* în italienește, ce-i drept. *(„Che coglione !"* — exclamase el la 10 august, cînd Ludovic al XVI-lea a interzis gărzilor să tragă asupra răzvrătitilor). Abținerea lui Bonaparte **ar** fi constituit o desconsiderare **atît**

■ **Citat de L. de Villefosse, op. cit.**

200 a ceremoniei revoluționare, cît și a organizatorilor ei. Directoratul a simțit pericolul. Trebuia cu orice preț ca eroul, prin prezența lui, să-și dea girul cultului ghilotinei. Și din nou l-au trimis pe Talleyrand să aranjeze lucrurile. Era important, în primul rînd, ca irascibilul corsican să nu fie contrariat în mod direct, aducîndu-i-se aminte că, ceremonia fiind instituită printr-o lege, era obligat să participe la ea. Trebuia găsită o cale ocolită... Talleyrand s-a dus deci în strada Chantereine. Și-a reluat stilul dulceag și înflorit al monseniorului de Autun ca să-i ofere generalului un loc în primul rînd, alături de cele mai înalte autorități ale regimului. Generalul a refuzat într-un mod cît se poate de tăios. Alunei, Talleyrand i-a arătat din nou, cu foarte multă blindețe în glas, că refuzul lui era departe de a-1 întrista ; cu toate astea..., ar fi foarte bine să se facă o distincție, cînd e vorba de

persoana lui Bonaparte, intre calitatea lui de general și aceea de membru al Institutului. Ținînd seama de acest lucru, dacă Bonaparte refuza să participe în calitate de general, ar fi în schimb abil și liniștitor să se mărginească la rolul modest și atît de bine jucat pînă atunci și să accepte să asiste la ceremonie din rîndul al treilea, cu delegația colegilor lui de la Institut și în redingotă cenușie. Avea să fie în umbra celor ce se împăunau cu regimul, avea să fie văzut numai ca să i se laude discreția, iar prezența lui i-ar liniști pe iacobini și nu i-ar alarma nici pe moderați. Bonaparte a acceptat. Rare, infinit de rare sînt cazurile în care Bonaparte a acceptat să-și schimbe hotărîrea sub influența unui consilier. Foarte puțini sînt oamenii, chiar și dintre cei mai importanți din anturajul lui, care pot să se mîndrească că ar fi influențat în oarecare măsură hotărîrile lui. Pentru că la începuturile lor idilice, Talleyrand, în două sau trei rînduri, a izbutit să-1 facă pe ,.erou“ să asculte de glasul bunului simț, Talleyrand a comis uriașa greșeală de a-și închipui că avea să aibă in continuare influență asupra stă- pînului. Or, Bonaparte a fost stăpînul lui Talleyrand într-un mod la fel de absolut cum a fost și al celui din urmă soldat din armata lui. Pentru un timp, bineînțeles.

În ziua aceea a adoptat părerea lui Talleyrand, și Directoratul a fost mulțumit cu ceea ce i s-a acordat. Guvernul și corpurile de stat s-au dus în cortegiu la *„clădirea fostului seminar Saint-Sulpice"*. De cîte ori a intrat Talleyrand, din ziua cînd s-a născut și a fost botezat, pe sub bolțile acelea ? La ce s-o fi gindit, sub părul lui pudrat, în ziua aceea de 21 ianuarie 1793 ? S-o fi gîndit la faptul că glorifica moartea lui Ludovic al XVI-lea ? Sau s-o fi gîndit la tatăl lui, care dusese vasul cu mir la încoronarea acelui rege ? S-o fi gîndit la liturghiile la care mergea întovărășit de domnișoara Dorothea sau la slujbele interminabile, în timpul cărora își depăna tristețea, tinerețea lui pierdută, ambițiile, filozofia lui ? Cu aceeași plictiseală cu care ascultase de-atîtea ori *Te Deum* și *Tantum Ergo* a ascultat șl discursurile și imnurile din ’93 :

*Si quelque usurpateur veut asservir la France, Qu’il eprouve aussitot la publique vengeance ; Qu'il tombe sous le fer; que ses membres sanglants, Soient livres dans la plaine aux vautours devorants" *•*

[1] **„Dacă vreun uzurpator vrea să robească Franța, Să fie supus pe loc răzbunării publice ;**
Să moară de sabie, Iar trupul lui însîngerat
Să fie aruncat pe cîmp ca să-1 mănînce păsările de pradă". — *Nota trad.*

Oare Bonaparte se gîndea la „uzurpatorul" care fusese supus ultimelor cazne ?

La ieșire, cortegiul a fost întîmpinat de ovațiile mulțimii. Cui îi erau adresate ? Celui mai modest, celui mai invizibil dintre oficiali. Și nu mai exista nici o umbră de îndoială, fiindcă se auzea un singur strigăt : „Trăiască *generalul Armatei* din Italia !“ *A* fost un lucru care l-a impresionat foarte mult. Chiar și la Sfînta Elena avea să-și mai aducă aminte de el și de necazul directorilor. *„Astfel încît evenimentul acela n-a făcut decît să sporească nemulțumirea guvernanților"*. Talleyrand, în schimb, nu era cîtuși de puțin nemulțumit : totul se desfășura după cum prevăzuse. Directoratul îl dorise pe general și-l avusese, cu concursul lui. Și tot cu concursul lui și de acord cu sentimentul național, Directoratul avea să-1 poarte din ce în ce mai mult pe Bonaparte pe brațe. Și-n cele din urmă avea să fie sugrumat de

el.

Curriculum vitae al unei frumoase indiene care a întinat povestea monseniorului de Autun

Femeia care avea să devină **doamna de** Talleyrand-Părigord, prințesă de Benevento, a intrat în istorie prin intermediul unui raport al poliției Faptul că ea a pătruns în viața lui Talleyrand este un lucru cu atit mai uimitor.

In primele luni ale anului 1798, Directoratul primea informația că o cetățeană cu numele de Grand, de origine engleză, întreținea cu un oarecare Lambertye, fost viconte, care locuia în Anglia, o corespondență nu prea patriotică. Cetățeana era, după toate probabilitățile, o agentă **a** perfidului Albion. In vremea aceea, nici o altă bănuială nu putea fi mai periculoasă decît asta. In scrisorile ei, ea pomenea de-un personaj important de la care spera mult și pe care-1 desemna cu numele de *Pte-court* (picior scurt). „Acesta — scria ea —, care pare a *fi destinat unor funcții importante* (cea de director), *este contracarat de Vrăjitorul* (a se citi Merlin) *și de clica lui".* Cetățenii directori l-au recunoscut în Pi6-court pe Talleyrand, cel beteag de-un picior, care, din suspect cum era, a devenit aproape acuzat de complicitate la spionaj. Femeia a fost arestată. Galantul „picior scurt" a izbutit **s-o** scoată din închisoare. El a așternut în cel mai frumos stil al lui uimitoarea scrisoare, pe care a adresat-o lui Barras : *„Cetățene Director, de curînd a fost arestată, ca fiind conspiratoare, doamna Grand. E ultima persoană din lume în stare să se amestece într-o astfel de poveste; e o* indiană *foarte frumoasă, tare leneșă și cea mai străină de o asemenea activitate din toate femeile pe care le-am întîlnit vreodată. Vă cer s-o sprijiniți, sînt sigur* **că** *nu se va găsi nici cel mai mic pretext care să împiedice clasarea acestei afaceri. Aș fi foarte afectat dacă* i s-ar *da amploare".* Și iată și urmarea, care cunoscîndu-1 pe Talleyrand și rezerva lui, capătă un accent destul de rar : *„O iubesc* și vă *mărturisesc ca de la* bărbat la bărbat că *în viața ei nu s-a amestecat și nu e în stare* să *se amestece într-o poveste de acest fel. E o indiană adevărată și dumneavoastră știți* **cit de** *incapabilă de orice fel de intrigă e această categorie de femei. Vă salut cu tot devotamentul"* (23 martie 1798).

Acest „o iubesc" este năucitor și va da peste cap viața personajului nostru.

Femeia venea de departe, în sensul deplin al cuvîntului. Catherine- Noel Worlee se născuse la 21 noiembrie 1762 la Tranquebar, în Indii, într-o enclavă daneză înconjurată de posesiuni franceze. Tatăl ei, francez, era ofițer în armata regelui la Pondichăry și cavaler al ordinului Sfîntul Ludovic. Actul ei de botez se află la Arhive. E regretabil că celelalte piese și cel legat de arestarea ei — mai bine zis de diversele ei arestări — au dispărut. Mai tîrziu, soțul ei a făcut tot ce a fost de trebuință ca să-i purifice dosarul. Era unul din talentele cele mai neînsemnate ale personajului nostru. Catherine Worlăe s-a căsătorit cu un englez, George Grand, funcționar la Indian Civil Service. Nu aducea ca zestre decît hainele de pe ea, cîteva bijuterii mărunțele, cei cincisprezece ani pe care-i avea și o frumusețe neasemuită. Era destulde înaltă, foarte bine proporțională

și avea un ten de-o transparență care a devenit proverbială. Aerul ei nonșalant de copil de la tropice, îmbinat cuprospețimea ei nordică, cu ochii pecare-i avea, cei mai albaștri și cei mailimpezi din lume, cu părul ei de unblond care-ți lua ochii făceau din doamna Grand una din cele mai frumoase femei ale timpului. Cunoscătorii mai adăugau că la acel păr blond arcul negru al sprîncenelor dădea privirii ei o notă fermecătoare. în ce privește frumusețea ei, toate mărturiile sînt de acord. Fericitul domn Grand era greoi și șters. Se născuse in Surrey, din părinți francezi, hughenoți care emigraseră ; englezii îl luau drept francez, iar francezii drept englez. Nu era deștept, dar era inimos, adică avea exact calitățile contrare celor pe care ar fi trebuit să le aibă în această căsătorie. $i-a adus soția să trăiască la Calcutta. Acolo a început ea adevărata viață.

Un distins englez, sir Philip Francis, un fel de filfizon la modă, s-a îndrăgostit de doamna Grand. A dat un bal în onoarea ei, i-a sucit capul cu tot felul de complimente și cadouri și drăguța ,,Cathy", cum i se spunea, s-a trezit pe neașteptate că în seara de 8 decembrie a anului 1778 îi sare pe fereastră și-i intră în pat sir Philip, care se cățărase pînă la ea cu ajutorul unei scări. Iscîndu-se un scandal, treaba a ajuns înaintea justiției. Și cum la Calcutta existau judecători nu glumă, infamul seducător a fost condamnat să-i plătească domnului Grand 50 000 de rupil. Acesta a declarat imediat că se consideră *„absolut satisfăcut, mulțumit și despăgubit".*

Sir Philip, considerînd, la rîndu-i, că plătise prea scump, a vrut și continuarea spectacolului. A trimis după Cathy la Chandernagor, a adus-o la Calcutta și peste cîteva luni a îmbarcat-o cu destinația Anglia. Ea n-a rămas însă acolo. în 1783 îi dăm de urmă la Paris, unde are de achitat o factură de bijuterii în valoare de 4 816 livre la bijutierul Casei Regale de la Palais-Royal. Nu era chiar o bagatelă. Afacerile nu-i mergeau încă prea strălucit, dar avea o casă a ei. Ceva mai tîrziu închiriază un palat particular în strada Artois, plecînd de pe strada Sentier. Era întreținută, printre alții, de baronul Waldec de Lessart, care a fost, ne amintim, ministru al afacerilor externe sub Legislativă în 1791. Waldec întreținea relații cu Talleyrand în momentul în care domnul de Autun fusese însărcinat cu misiunea de la Londra. Să-1 fi cunoscut Cathy pe Talleyrand în perioada aceea ? Nu există nici un indiciu. Dar e foarte probabil. Waldec dădea dineuri în casa me-

 tresei lui. Era exact societatea în mijlocul căreia îi plăcea să se destindă domnului de Autun. Să fi jucat ea un rol în misiunea aceea de la Londra 7 Nici un indiciu. Și chiar dacă n-ar fi fost amestecată în afacerea respectivă, cum ar fi putut trece ea neobservată de Talleyrand, Narbonne și Lauzun ? Trăia pe picior mare, era abonată la trei teatre. Cumpăra multe bijuterii, veselă de aur, argintărie, blănuri. Eleganța ei era vestită, purta cu o desăvîrșită distincție rochiile cele mai frumoase. Cîteodată, pentru a face economie, cina acoperită numai cu părul ei ; cei care au văzut-o cu el desfăcut au rămas fascinați de abundența, de lungimea și de frumusețea lui.

Doamna Vigăe-Lebrun i-a făcut un portret doamnei Grand în 1783, semn evident de mare succes. Și la doamna Vigăe-Lebrun s-ar fi putut s-o întâlnească Talleyrand. Portretul nu lasă să se întrevadă pe figura angelică pe care-o admiri că modelul navigase mult și că avea să mai înfrunte încă multe furtuni. Prospețimea și blondul părului ei par la fel de inalterabile. Dar lucrul cel mai curios este că doamna Grand și Talleyrand semănau Barras îi compară pe amîndoi cu Robespierre). Aceeași carnație, același păr

blond, aceiași ochi albaștri, aceeași moliciune și, o trăsătură surprinzătoare, același nas în vînt.

La 10 august 1792, doamna Grand a luat cunoștință că la Paris aveau loc niște evenimente care ar fi putut s-o privească și pe ea. Și a fugit. S-a trezit, cîteva zile mai tîrziu, pe cheiul din Douvres, stînd pe o ladă, mcă tremurînd de spaimă, cu ochii scăldați în lacrimi și cu șase ludovici cusuți în jupon. Un tînăr englez s-a oferit să-i dea ajutor. Ea l-a expediat pe dată la Paris ca să-i caute și să-i aducă vesela ei de aur, bijuteriile, blănurile. El a izbutit, după ce și-a r'scat în nenumărate rînduri viața, de dragul frumoșilor și atît de naivilor ochi ai frumoasei indiene. Biblioteca a rămas însă la Paris. A cerut să-i fie înapoiată sub Directorat : s-a însărcinat *Pie-court* cu formalitățile respective.

La Londra nu i-a plăcut deloc. Primea vizita bărbaților, dar femeile nu voiau să aibă de-a face cu ea. De-ndată ce-a trecut la Paris moda lui Robespierre și-a ghilotinei lui, s-a înapoiat. Dar vai ! Se afla pe lista emigranților. Cu toate astea, s-a întors. Spera să găsească un iacobin galant; dintr-un singur condei ar fi putut să-i taie numele de pe listă. A călătorit împreună cu un domn Spinola, ginerele ducelui de Lăvis, care fusese ghilotinat în urgia acelor timpuri. Ginerele se întorcea să recupereze averea soției lui. Poliția, găsind că perechea care debarcase din Albion avea un aer bizar, i-a arestat. Spinola a fost expulzat. Ea, în schimb, a rămas. Dăduse peste iacobinul galant. S-a instalat modest pe strada Saint-Nicaise. Poliția era însă cu ochii pe ea. în așa măsură încît a fost arestată pentru a doua oară. Atunci a intervenit Talleyrand. Ei se cunoșteau deci foarte bine. Cum ?

Iată ce relatează un englez, Colmache, care a fost secretarul lui Talleyrand, în lucrarea sa : *Mărturii cu privire la viața prințului de Talleyrand.* Pe vremea cînd era ministru sub Directorat, Talleyrand tocmai se întorsese într-o seară, prin octombrie sau noiembrie 1797, de la o partidă de whist unde pierduse. Era deprimat și voia să se ducă la culcare. A fost anunțat că-1 aștepta de foarte mult timp o doamnă, venită pentru o chestiune foarte gravă și care avea o scrisoare din partea lui Montrond. A fost condus în încăperea în care aștepta doamna : n-a văzut decît o pelerină cu glugă, în cutele căreia

se ascunsese vizitatoarea. Adormise dinaintea focului. Auzind zgomot, a tresărit, s-a ridicat în picioare, gluga a căzut, pelerina i-a alunecat și floarea s-a deschis în toată splendoarea ei, proaspătă ca un trandafir sălbatic, rozăși aureolată de lumină. Talleyrand a rămas fermecat. Necunoscuta putea să-i vorbească mult și bine despre orice, el avea să-i răspundă numai : da și mulțumesc. Ce venise să-i spună ? Montrond o lăsase să înțeleagă că Bonaparte avea să invadeze Anglia, că băncile aveau să fie jefuite, că ea avea să-și piardă toată averea, că exista pentru ea un mîntuitor, că se numea Talleyrand. Acesta a înțeles că femeia era un dar pe care i-1 trimitea Montrond. I-a zîmbit și a îmbărbătat-o. Doar n-avea de gînd să plece în toiul nopții 7 Ea **nu** s-a opus deloc să rămînă. Și a rămas în casa lui Talleyrand.

Există și alte versiuni cu privire la felul cum a intrat ea în inima și în casa lui Talleyrand. Se zice că n-ar fi fost trimisă de Montrond, ci de marchiza **de** Sainte-Croix (Zoe Talon), sora contesei du Cayla, favorita lui Ludovic al XVIII-lea. A cerut să fie protejată împotriva hărțuielilor poliției. Versiunea aceasta e mult mai verosimilă decît jefuirea Londrei de către Bonaparte. în **cea** de-a doua versiune, Talleyrand nu era singur în seara

aceea : era împreună cu ducele de Laval și Sainte-Fay. După ce o primește pe frumoasa vizitatoare, după ce o conduce în apartamentul ei, se întoarce Ia prietenii lui. Chipul îi e luminat... și le spune care e motivul. îl roagă să le arate și lor frumusețea aceea. Răbdare. Or s-o vadă mîine, poimiine... și după aceea în toate zilele, timp de douăzeci și cinci de ani, și n-o să fie nevoie să aștepte **prea** mult pînă să li se acrească de prezența ei.

In 1797, ea avea treizeci și cinci de ani și niște tendințe foarte suportabile de îngrășate. Talleyrand spunea despre ea că are trei forme delicioase **de** moliciune : cea a pielii, cea a răsuflării și cea a caracterului *. Cît despre minte, avea, zice el, *„atîta cît are un trandafir".* Doamna Vigee-Lebrun spunea **că,** din fericire, în menajul lor soțul avea minte pentru amîndoi. Prostia ei devenise proverbială- Să fie oare adevărat că, atunci cînd era întrebată unde **se** născuse, ea răspundea : „Je suis d'Inde[XXI XXII1 2] (sînt din Indii) ? Cînd Vivant- Denon s-a înapoiat din Egipt și a adus din călătoria pe care a făcut-o o carte pe care ea a confundat-o cu Robinson Crusoe, au auzit-o pe neașteptate între- **bîndu-1 pe** Vivant-Denon de **ce nu-l** adusese și pe Vineri. Talleyrand asculta toate astea și nenumărate alte prostii cu cea mai perfectă indiferență : suporta tot și avea aerul că e încîntat. Și cînd Narbonne și Montrond și-au exprimat mirarea că poate să aibă atîta răbdare, el le-a răspuns cu următoarea frază teribilă : *„Trebuie să fi fost amantul doamnei de Stael ca să poți să guști din plin plăcerea de a fi și cel al unei prostănace".* Baronul de Frenilly, care se numărase și el printre amanții ei, spunea despre ea că era în același timp **„la** Belle et *la Bete".*

Aceasta era femeia pentru care Talleyrand a comis cea mai de neînțeles greșeală din viața lui. Faptul că a iubit-o, că a instalat-o în strada Bac e de înțeles. Ceea ce nu se poate înțelege însă e căsătoria. Nu putem crede că a fost vorba de dragoste, pentru că n-a existat nici o iubire-pasiune în viața lui Talleyrand, datorită faptului că era incapabil de un asemenea sentiment. Despre el se poate spune ceea ce doamna du Deffand îi spunea lui Fontenelle punîndu-i un deget pe locul inimii : *„Și aici e tot creier".*

în afară de cazul cînd am recunoaște în această pretinsă poveste de dragoste cu totul altceva decît dragoste. în acest caz, acel „o iubesc", care sună atît de limpede, să fie fals ? Și să fii invocat oare personajul nostru iubirea ca să ascundă altceva ? Există în căsătoria aceasta o taină care a fost păstrată cu strășnicie ?

Putem să bănuim anumite complicități ciudate în relațiile lor anterioare. E greu de conceput că în noaptea aceea, cînd ea a pătruns pe nepusă masă în minister, era pentru prima dată cînd se vedeau. N-au reînnodat oare, în 1797, o complicitate ? Și poate că una periculoasă ? Căsătoria cu doamna Grand constituie singurul episod din viața lui care ne lasă cu adevărat perplecși. Femeia aceasta este „din *altă lume",* nu seamănă cu nici una din cele pe care le-a avut ca amante. N-a fost niciodată prietena lui. Și dacă a ajuns să se numească doamna de Talleyrand, n-a putut in schimb niciodată să fie asimilată de lumea Iul.

Majoritatea biografilor se mulțumesc să explice influența doamnei Grand prin „senzual ta te". O să revenim asupra acestui subiect cu niște mărturii a căror brutalitate exclude orice iluzie. Alții se lasă antrenați și

---

XXI[1] **Citat de Lacour-Gayet.**
XXII **Ceea ce în limba franceză înseamnă șl „sînt o gîscă". — Nota trad,**

pomenesc de „sadism". Ceea ce nu prea pare să se potrivească cu personajul pe care-l știm noi. Să-l lăsăm însă în intimitatea trandafirului lui fără spini, dacă nu fără mistere, și să ne întoarcem la pățania lui cu directorii.

în ședință secretă, Barras a citit în fața Directoratului executiv scrisoarea lui Talleyrand. Și a urmat ploaia de injurii dezlănțuite de Barras la adresa protejatului său.

De data asta, cocoșatul, La Răvelliăre-Lăpeaux, a fost cel care a urlat primul și cel mai tare. Și-a îndreptat invectivele împotriva episcopului și a religiei catolice. în mărturisirea lui Talleyrand, el nu vedea decît crima unui preot catolic. Perversitatea episcopului provenea din educația lui ecleziastică. Perversitatea, pentru cetățeanul director, consta în a iubi o femeie blondă, frumoasă și care, pe deasupra, mai e și englezoaică. Nu era ăsta un lucru îngrozitor ?

Cel care a pus capăt chelălăielilor cocoșatului a fost Rewbell. A urmat Merlin la cuvînt. Lucrurile au luat o întorsătură cît se poate de periculoasă pentru Talleyrand. Merlin avea pretenții de jurist și era neîntrecut în **a** distruge pe cineva în numele legalității. De aceea și fusese inclus în Directorat. I-a reproșat mai întîi ministrului republicii faptul că s-a dus să-și caute **o** metresă în Anglia. Ce, în Franța nu existau femei bune și frumoase ? După aceea a demonstrat că *„pretinsa legătură sentimentală este în realitate o legătură politică".* Și a amintit de zvonurile insistente cu privire la legăturile secrete pe care le întreținea Talleyrand cu Anglia : *„Un individ vîndut Angliei și pentru care doamna Grand nu poate fi decît pachebotul intermediar*.* **E** o metaforă îndrăzneață, dar la care nu-ți vine să rîzi, pentru că prostia asta cerea pedeapsa cu moartea pentru amantul „pachebotului". Concluzia stirnește spaimă. Să nu uităm că, cu patru ani în urmă, tot indivizii ăștia denunțau și trimiteau la moarte niște oameni împotriva cărora n-aveau deloc mai multe dovezi decît avea Merlin împotriva lui Talleyrand. El cere trimiterea în jude**cată a** doamnei Grand ca să lovească în ministru. „Dac-o *să reușim, cum nădăjduiesc, să descurcăm ițele, o să facem dreptate printr-un proces răsunător. După ce-o să-l destituim cum se cuvine, o să-l trimitem în fața unei*

 comisii militare". Lucrurile sînt clare și parcă șl auzim focul plutonului de execuție.

La sfîrșit tună șl Rewbell. Și-a depănat vechile lui injurii, dar în ziua **aceea** el ne aduce un ecou foarte revelator cu privire la anumite laturi ale personajului nostru, trecute cu vederea de istoria oficială. Dar să-l lăsăm să vorbească : *„Va să zică nu putea să-și satisfacă poftele în Franța, unde nu ducem lipsă de cocote".* lat-o deci clasată pe viitoarea prințesă de Talleyrand. După care injuria capătă un ton deosebit : el începe să atace însăși persoana lui Talleyrand, caută defectul de fabricație : „E un *schilod, e un om lipsit de o parte din membrele sale și care abia izbutește să se mențină pe două oase descărnate".* Să ținem seama de această vociferare. Ce rezultă ? Că Talleyrand e o ființă schiloadă din punct de vedere fizic, nu numai în șchiopenia lui, ci în întreaga lui persoană. „E un *cadavru viu, pentru care nu există nici o scuză* **in** *tot ce ar putea să ofere o scuză altora".* Da, senzualitatea lui Talleyrand e mai mult decît lipsită de căldură : ea poate fi ușor stăpînită la ființa asta limfatică. N-are nici o scuză să provoace un scandal cu o metresă, fiindcă n-are deloc temperament. Și atunci n-are

decît să rămînă cast, să rămînă refulat, să rămînă castrat. Asta-i părerea lui Rewbell. E brutală, e șocantă, dar nu e lipsită de rațiune. Moliciunea lui Talleyrand, carnea lui flască, incoloră, mișcările lui încete de salamandră, obrajii de ceară, imberbi, da, căci n-avea nici trei fire de păr în barbă..., ne fac să-1 înțelegem pe Rewbell : „E un *libertin fără nici o necesitate* (sexuală), *lipsit de mijloace* (sexuale) și care *invocă toate resursele desfrîului, conform principiilor școlii lui Sade".* Începutul e admisibil, sfîrșitul însă deraiază. E drept, pentru Talleyrand, dragostea era un joc..., dar nu un joc prea tare[XXIII]. Asta nu-nseamnă că nu era senzual, dimpotrivă, era un voluptos. Un voluptos moale, un cotoi care, atunci cînd mîngîie, se mîngîie în realitate singur. Să ți-1 explici pe Talleyrand invo- cîndu-1 pe Sade ? Ca să fii sadic, trebuie să fii crud, activ și inventiv. Lui Talleyrand nu-i place decît gingășia, lascivitatea, mîngîierile.

Ședința **a** continuat. Franțois de Neufchateau a îndrăznit să invoce respectarea vieții private. „E *un sanctuar",* a zis el. Barras a profitat de acalmie ca să-i i rimită cazul ministrului poliției, lăsîndu-i rezolvarea la latitudinea lui. Probabil că Talleyrand a profitat de pe urma acestei latitudini, de vreme ce frumoasa indiană a ieșit din închisoare și și-a reluat viața ei plăcută din clădirea Ministerului Relațiilor Externe. Ministrul destinat în ajun curții marțiale a rămas ministru ca și mai înainte și lumea și-a urmat cursul ei mocirlos. Pentru domnul de Talleyrand nu se întîmplase nimic.

Orientul îl face pe generalul Bonaparte să viseze și pe ministrul Talleyrand să calculeze

După cum ne amintim, la 3 iulie 1797, Talleyrand prezentase în fața membrilor Institutului un raport cu totul remarcabil asupra avantajelor ce **se** puteau obține din colonii în împrejurările date. Ca să-și ilustreze te- zele, a luat ca exemplu Egiptul. Ideea i-a venit de la Choiseul. Această politică a revenit la modă atunci cînd Volney și-a publicat celebra lui lucrare: *Călătoria în Egipt și in Siria,* în 1787. Lui Talleyrand îi plăcuse foarte mult și, îmbinînd ideile lui Choiseul cu cunoștințele lui Volney, a alcătuit un proiect de colonizare a Egiptului care a rămas închis într-un sertar, așteptînd zile mai bune. Raportul lui Talleyrand a ajuns la Bonaparte, aflat pe atunci în Italia. A fost ca o străfulgerare. Visurile lui se îndreptaseră deja către Orient ; din momentul acela a luat Hotărîrea să realizeze proiectul lui Talleyrand. Le vorbea deseori despre el generalilor săi, fapt consemnat în *Jurnalul* lui Desaix. După cum se vede, Talleyrand a fost, fără voia lui, la originea expediției din Orient. Ulterior, și în mod intenționat, el a fost cel care l-a împins pe Bonaparte în aventura aceea. Trebuie să precizăm care i-a fost rolul fiindcă, de îndată ce lucrurile au luat o întorsătură proastă, a uitai pînă și faptul că ar fi avut vreo părere în toată treaba.

Bonaparte îi scria Directoratului : *„Nu e departe timpul cînd ne vom da seama că pentru a distruge cu adevărat Anglia trebuie să punem stăpî- nire pe Egipt".*

Imediat, Talleyrand îl felicită pe Bonaparte pentru această strălucită

XXIII **O confidență făcută de doamna de Flahaut, mai în măsură decît Rewbell să ju**dece **cazul, coroborează invectivele lui. La 17 octombrie 1789, ea i-a mărturisit guvernatorului Morris că se desparte de Talleyrand fiindcă îi lipsește *„fortiter in* re", cu toate că nu 1 se poate contesta *„suaviter in modo",* ceea ce însă nu-1 de ajuns.**

inițiativă. Bonaparte, simțind că are un aliat, îi răspunde : „De ce *să nu punem mîna pe insula Malta ?",* și pe Corfu, și pe alte insule din Mediterana, și pe adevăratul obiect după care jinduia : Egiptul. *„Am putea porni de aici cu 25 000 de oameni escortați de opt sau zece vase de linie sau fregate venețiene și să-l ocupăm. Egiptul nu aparține Marelui Stăpînitor"* (13 septembrie 1797). Marele Stăpînitor era sultanul, care nu avea decît drept de suzeranitate, și nu de suveranitate asupra Egiptului. Cu toate acestea, Constantinn - polul s-ar fi putut să aibă motive de neliniște în fața unor asemenea proiecte. Trebuia deci liniștit sultanul. Acesta era tot secretul atenției și al amabilității manifestate față de Esseid Aii în seara cînd a avut loc serbarea din strada Bac : fusese curtat atunci mai mult decît oricare alt ambasador. în seara aceea, Bonaparte urmărea să-1 cucerească pe el, și nu pe Germaine.

Talleyrand a fost însărcinat să-1 liniștească pe sultan și să-i sondeze intențiile de-ndată ce acest suveran ar fi prins de veste că se urzea ceva împotriva Egiptului. Practic și prevăzător ca de obicei, Talleyrand a reorganizat Școala de limbi orientale și a sporit numărul elevilor care se pregăteau să devină interpreți de limbă arabă.

La 27 ianuarie 1798, după trei săptămîni de la serbare și după numeroase întrevederi cu generalul, Talleyrand îi prezenta Directoratului un raport cu privire la Egipt. Acest document fusese pregătit în strînsă colaborare de către cei doi complici. Se prevedea căderea inevitabilă a Imperiului otoman ; Rusia și Austria trebuiau împiedicate să se înfrupte din resturile lui : republica își rezerva partea ei. *„Pun pe prim plan Egiptul, insulele Candia și Lemnos".*

Urma apoi enumerarea tuturor insulelor care trebuiau ocupate pentru a se asigura calea liberă spre Egipt : era o adevărată escaladare a anexiunilor. Respectivul raport este semnat de Talleyrand. Or, politica aceasta de anexiuni e contrară vederilor lui, iar stilul sec și autoritar în care e scris nu corespunde cu cel din instrucțiunile sale. De ce această abatere de la principiile lui ? El și-a pus semnătura pe un raport dictat de Bonaparte. în ce scop ? O să descoperim mai tîrziu, poate in întorsătura unei fraze, mărtu-

ria mobilului care l-a minat s-o facă. Acesta e sistemul lui : într-un stil incolor, între două virgule, cite o incidență ne dezvăluie uneori un adevăr cardinal. Putină răbdare... Pentru a înlătura orice scrupul din partea Directoratului, care se pregătea să-i dea sultanului lovitura, el spune în raport: „De ce să *continuăm să facem sacrificii pentru o putere a cărei prietenie este îndoielnică și care merge spre ruină ? Egiptul nu înseamnă nimic pentru Turcia, care n-are asupra lui nici un fel de autoritate".*

Și-ntre timp îl îndopau cu dulciuri pe Esseid Aii, căruia nici prin minte nu-i trecea să reflecteze asupra „prieteniei *îndoielnice"* de care era înconjurat.

Data expediției fusese fixată la 1 messidor, adică în iulie 1798, peste sase luni. Ce zor ! Asta nu-i seamănă lui Talleyrand. Și nici inițiativa de a prezenta un raport care nu i-a fost cerut niciodată. Mai curind i se-ntîmpla să uite să le predea pe cele pe care trebuia să le întocmească. în orice caz, raportul există, el l-a semnat și l-a prezentat. Asta n-o să împiedice mal tîrziu să se spună că raportul acela fusese făcut de Delacroix și că l-a găsit gata conceput atunci cînd a ajuns în strada Bac. în *Memoriile* lui, tăcere. Se poate deduce din ele că a avut loc o debarcare în Egipt, dar ministrul din

vremea aceea să fi fost într-adevăr Talleyrand ? Curioasă înclinare pentru „omisiune". Drept dovadă a rolului capital pe care l-a jucat avem cunoștință că a studiat rapoartele excelente ale lui Magallon, care fusese timp de treizeci și cinci de ani consulul Franței la Cairo. în fine, mai există un raport, semnat tot de el, dar al cărui stil tăios aparține tot persoanei pe care o cunoaștem și la fel și logica. Dovadă : *„Egiptul a fost pe vremuri o provincie a Republicii Romane, acum trebuie să devină o provincie a Republicii Franceze".* Talleyrand n-ar fi scris niciodată o asemenea enormitate și pe tonul acesta atît de categoric. Cu toate astea, și-a pus semnătura pe respectivul raport și încă pe multe altele. în încheiere, cîteva cuvinte de tămîiere la adresa Directoratului. Acum se recunoaște într-adevăr condeiul domnului de Autun : monarhia a fost prea slabă ca să realizeze acest proiect grandios ; înfăptuirea lui îi fusese rezervată republicii, ca să trezească uimirea întregii lumi 1 Amin. Executarea lui este prevăzută în detaliu : totul e simplu și ușor. Nu se-ntrevăd decît victorii. Totul e ca-n vis : de la Suez, 15 000 de oameni vor fi detașați în India ! Prada e uriașă. Ca-n fabula cu Perrette și oala de lapte. Cum se poate ca Talleyrand, atît de prudent de felul lui, să fi subscris la un asemenea proiect ? Raportul nu prevede nici furtuni, nici dificultăți de debarcare sau de aprovizionare, nici riscul epidemiilor, totul e-n perfectă ordine și totul foarte ieftin. Se insistă în mod deosebit asupra sumei modice pe care o necesită acest război.

Părerea lui Fouchă, în *Memoriile* sale, merită atenție. Ea nu constituie, bineînțeles, o disculpare a lui Talleyrand, dar de ce n-am căuta să facem cu ajutorul ei puțină lumină ? *„Acest strălucit ostracism în Egipt l-a născocit fostul episcop de Autun* — scrie el —, care e atît *de subtil* și de *insinuant și pe care l-a introdus la Afacerile Străine intriganta fiică a lui Necker".*

Nu, imaginația creatoare a avut-o de fapt Bonaparte, iar Talleyrand, *„insinuant și subtil",* a conlucrat doar pentru realizarea ei. Cît privește termenul de *„ostracism",* el nu i-a putut veni în minte lui Fouchă decît mult mai tîrziu. în momentul cînd a avut loc expediția, numai directorii, în mare taină, doreau „exilul" generalului, Iar Talleyrand, jucînd pe două fronturi, îi făcea, pe de o parte, curte lui Bonaparte, încurajîndu-1 în visurile lui am-

bitioase, iar pe de altă parte, îi făcea curte Directoratului, favorizînd plecarea *„generalului celui aprig și îndrăzneț",* cum îi spunea Fouche, care nu se înșela deloc atunci cînd adăuga că Bonaparte „credea *cu toată tăria și ardoarea"* în cucerirea Orientului, „pe *care se și vedea guvernîndu-l în chip de sultan și de profet".* Un vis încurajat, dar prost servit de Talleyrand ! Odată treaba începută și expediția angajată, el l-a abandonat și s-a spălat pe mîini.

De unde ne vine ecoul acestor fapte ? De la ambasadorul Prusiei la Paris, cu care Talleyrand era prieten. I-a mărturisit acestuia că toată concentrarea flotei la Toulon n-avea alt scop decît campania din Egipt. Pentru un secret de stat, era strașnic păstrat. în confidența pe care i-o face se remarcă următoarea frază, care dă la iveală dedesubturile politice ale campaniei : „Ea *are un dublu scop, istoric și politic: în primul rînd, să adune monumentele care-ar putea servi ca să clarifice istoria acelei părți a globului și,* **in** *al doilea rînd, să îndepărteze atenția și forțele guvernului de la ideile revoluționare care ar putea zdruncina Europa; republica universală e o himeră tot atît de uriașă pe cit a fost, la rîndu-i, monarhia universală".*

Mărturisirea aceasta explică totul în ceea ce privește atitudinea stranie

a lui Talleyrand cu ocazia respectivei campanii din Egipt. Puțin îi pasă lui de Orient, de drumul spre Indii și de imperiul pe care Bonaparte își închipuie c-o să și-l dureze acolo. N-are decît să se ducă sănătos și să-și irosească forțele revoluționare în deșert, asta n-o să facă decît să mai scadă tensiunea europeană. Fiindcă singurul lucru care contează pentru Talleyrand este bătrîna Europă. Dacă Talleyrand a simulat că-1 îndeamnă la această aventură, a făcut-o numai ca să fie liniște în Europa. Dacă i-a făcut respectiva confidență lui Sandoz Rollin, ministrul Prusiei, nu a ținut ca acesta să păstreze secretul, ci, dimpotrivă, să-și informeze guvernul și, în felul acesta, să fie informate și celelalte capitale. Ele vor fi încîntate să afle că republica va fi mai puțin agresivă în Europa și că-și va măcina armatele în nisipurile faraonilor. Europa va respira și-i va spori nădejdea într-o viitoare pace. Talleyrand și Bonaparte păreau să fie de acord. în fond, își întorceau reciproc spatele. Unul pornea să-și cucerească un imperiu. Celălalt îl trimitea să facă zarvă aiurea. Vedea mult dincolo de piramide „sfinxul din strada Bac". Și cine știe ? Oare nu prevedea și faptul că Directoratul avea să se degradeze din ce în ce ? Cît privește Directoratul, să fi fost oare acesta atît de trist văzînd cum se îndepărtează periculosul erou al Italiei ? La Paris, toată lumea, era, așadar, angajată în această aventură — fiindcă trebuie să recunoaștem că era o aventură —, și asta din motive diferite și chiar opuse.

Bonaparte se grăbea așa de tare să plece, încît nu s-a mai dus la Congresul de la Rastadt, așa cum îl însărcinase Talleyrand, ca să înceapă tratativele de pace cu Austria. Neconformarea lui a lăsat Franța în stare de război cu țara respectivă și- consecințele au fost grave. A dat, totuși, o raită prin tabăra le la Boulogne ca să inducă în eroare Anglia și să facă să se creadă că tot ținea la proiectul lui, care „nu era mare grozăvie". Talleyrand

îl calmă pe Esseid Aii, neliniștit datorită zvonurilor care circulau cu privire la campania din Egipt. Talleyrand se străduia să-l convingă că flota de la Toulon n-avea să înainteze dincolo **de** Malta. După aceea avea să se mai vadă...

Felul cum și-a luat rămas bun generalul de la aliatul lui din strada Bac merită să fie cunoscut ; ambele personaje se descoperă în aceste împrejurări într-o lumină foarte curioasă. Talleyrand era destul de grav bolnav și ședea la pat de mai multe zile, cînd Bonaparte, înainte de a pleca ia **Tou**lon, a venit să-și ia rămas bun de la el. La plecare i-p. spus ministrului că n-avea para chioară și că nu știa cum putea să mai iacă rost de bani în cele cîteva ceasuri care-i mai rămîneau de s!at la Paris. Lui Talleyrand nu i-a venit să-și creadă urechilor. Cum, eroul, cel care burdușise cuferele Directoratului ! E la Bonaparte trăsătura care l-a deconcertat, poate, cel mai mult. Iată cum relatează el scena în *Memoriile* lui. li spune generalului, și aceasta e încă o dovadă a bunăvoinței lui : *„«Poftiți, deschideți biroul meu și-o să găsiți în el 100 000 de franci care sînt ai mei. Deocamdată vă aparțin, o să mi-i inapoiați cînd vă întoarceți*. Mi-a sărit de gît și m-a îmbrățișat și-am avut intr-adevăr sentimentul plăcut al bucuriei lui. Cînd a fost numit consul, mi-a înapoiat banii pe care i-i împrumutasem; pe urmă, într-o bună zi, m-a*

întrebat: «Ce interes puteați să aveți ca să-mi împrumutați banii aceia ? M-am întrebat de sute de ori și n-am reușit să-mi explic niciodată". — «N-am avut nici un interes — i-am răspuns eu. — Eram foarte bolnav; s-ar fi putut foarte bine să nu vă mai revăd niciodată; dumneavoastră însă erați tînăr, mi-ați făcut o impresie puternică și de *neuitat și am fost tentat să vă fac serviciul acela fără cel mai mic gînd ascuns*".* (Pentru Talleyrand e într-adevăr un elan sentimental...) Și iată și dușul rece : „In *cazul ăsta* — reluă Bonaparte —, *aveați să rămîneți păcălit".*

Sînt cuvinte care servesc drept lecție și care pot să-ndepărteze mai tîrziu scrupulele unor oameni care sînt mai înclinați decît Talleyrand să le aibă. După treizeci de ani, remarca i se părea interesantă lui Talleyrand. Și nouă de asemenea.

înainte de plecare, Bonaparte l-a pus pe Talleyrand să-i promită că va trimite la Constantinopol un ambasador de primă mînă ca să-l calmeze pe sultan. Cine putea fi ambasadorul acela extraordinar ? Talleyrand însuși. Generalul a insistat atîta, încît Talleyrand a acceptat. Cu toate acestea, nu s-a grăbit să-și facă valizele, ci a redactat doar niște instrucțiuni pentru **X...** cu misiune la Constantinopol ; numele destinatarului a rămas în alb ; ambasadorul care urma să le primească n-a fost nici măcar desemnat.

Instrucțiunile acelea aveau drept scop să facă să intre sub turbanul sultanului ideea că de fapt cucerirea Egiptului nu era un act de ostilitate contra lui, ci, dimpotrivă, avea să-1 scape de dușmanii lui englezi. Ar fi fost deci cu totul nepotrivit să se plîngă. Cum a ajuns la Malta, Bonaparte a trimis înapoi un vas la Toulon, punîndu-i-1 la dispoziție lui Talleyrand ca să poată să ajungă în felul ăsta cît mai repede la postul lui de la Constantinopol. Vasul se numea „La Badine" și englezii l-au capturat. Talleyrand n-a mai trebuit deci să se îmbarce. Asta nu schimba însă cu nimic lucrurile, pentru că el era ferm hotărît să nu se ducă la Constantinopol și n-a răspuns la nici unul din mesajele pe care i le trimitea din Egipt Bonaparte ca să-l întrebe cum se simte la sultan și care era comportarea acestuia. Talleyrand

citea în strada Bac mesajele lui Bonaparte : *„Nu știu dacă Talleyrand se află la Constantinopol, dar să trimiteți un ambasador acolo, aceasta e esențial ; Talleyrand trebuie să se ducă la Constantinopol și să-și țină cuvîntul".*

Nu s-a dus și nici n-a numit pe nimeni. Un însărcinat cu afaceri, pe nume Boulouvard, făcea ce putea în poziția foarte incomodă în care se afla. Se plîngea și-i era frică : capriciile unui sultan ofensat și tras pe sfoară puteau, în secolul al XVIII-lea, să fie foarte crude pentru persoanele pe care le avea drept zălog. Talleyrand știa și el asta și-l consola cu blîndețea lui naturală : *„Îmi dau seama cît de penibilă, delicată și periculoasă poate să devină poziția dumitale pe lingă Poartă".* îl încuraja : *Să nu te temi de Șapte-turnuri".* Era celebra închisoare Edicule, în care erau întemnițați și executați prizonierii sultanului, iar tragerea în țeapă era execuția cea mai obișnuită. Talleyrand îi spune că, Imperiul otoman fiind în decădere, practica torturilor era și ea pe cale de dispariție, ele fiind mai puțin frecvente și mai puțin crude decît în trecut. în orice caz, chiar dac-ar fi să sufere și să moară, să fie absolut sigur că republica o să-1 răzbune : îl avea pe Esseid Aii drept garant. Nu se știe care a fost răspunsul lui Boulouvard la asemenea instrucțiuni reconfortante.

Rămînînd la postul lui, Talleyrand juca două renghiuri deodată : unul lui Bonaparte (la drept vorbind, misiunea lui Talleyrand la Constantinopol n-ar fi schimbat cu nimic inevitabila înfrîngere militară) și celălalt lui f'rangois

de Neufchateau, care rîvnea la postul lui Talleyrand în strada Bac.

Atitudinea lui Talleyrand în respectiva afacere a fost foarte diferit judecată. Pentru unii, Talleyrand e un trădător. Nu l-a susținut pe Bonaparte la Constantinopol, în ciuda promisiunii lui formale. Această apreciere e dictată de repulsia pe care o inspiră Talleyrand și de o admirație nețărmurită față de Bonaparte. în studiul lui C. L. Lokke *(An. hist, de la Revue fr.,* 1933, p. 63—119) nu mai e vorba nici de repulsie, nici de admirație, ci de fapte : ni se confirmă că Talleyrand n-avea în ministerul lui decît o activitate cu totul redusă, că nu putea lua nici un fel de inițiativă, și mai cu seamă aceea de a se duce în misiune la Constantinopol, cînd Directoratul de fapt se opunea acestui lucru. Și se opunea din motive foarte serioase : războiul cu Austria amenința să izbucnească din nou. (Generalul Bonaparte nu binevoise să asculte ordinul care i se dăduse de a se duce la Rastadt ca să înceapă acolo tratative de pace ca la Campo-FormioJ în plus, era pe cale să izbucnească și un conflict cu Statele Unite.

Trebuie să adăugăm (era de bănuit) că Talleyrand n-a făcut absolut nimic pentru a obține învoirea de a se duce la Constantinopol ca să pledeze acolo o cauză care nu i se părea nici frumoasă, nici bună și nici folositoare, Nu ținea să predice în favoarea unui eșec... inutil. Viitorul avea să-i dea dreptate.

<■

Răsturnarea unui fost episcop pusă la cale de niște iacobini tot așa de machiavelici ca și el

In campania din Egipt, totul nu e decît neînțelegere și contratimp. La 18 septembrie 1798, Parisul, cuprins de bucurie, sărbătorea debarcarea cu succes a armatelor franceze Ia Alexandria, debarcare care avusese loc la

1 iulie ! Or, dezastrul de la Abukir, care distrusese flota franceză, lăsînd corpul expediționar prizonier în deșert și lipsit de orice ajutor, se produsese la 1 august. Cu alte cuvinte se sărbătorea victoria cînd de fapt ar fi trebuit să se arboreze doliul înfrîngerii. Chenier compunea fraze retorice închinate victoriei, iar veștile sosite din Anglia le reduceau la justa lor valoare. Numai englezii aveau posibilitatea să navigheze în Mediterana, numai ei lăsau să se filtreze veștile din Orient, toate catastrofale pentru armata lui Bonaparte. De la entuziasm, opinia publică a trecut la mînie și, ca întodeauna în asemenea cazuri, lumea a început să caute „trădătorii". Opinia publică i-a acuzat pe directori că l-au trimis cu bună știință pe Bonaparte în Orient ca să se debaraseze de el. Cel mai hulit a fost însă Talleyrand : el era considerat demiurgul infernal care pusese la cale campania și mașinase eșecul ei. Știm însă adevărul : Bonaparte, adevăratul instigator, care năzuia să-și făurească un imperiu din toată povestea asta, era considerat victima nevinovată. Opinia publică nu cunoștea nimic din proiectele și visele lui. Ea nu-1 cunoștea decît pe generalul-cetățean, membru al Institutului. 11 vedea viteaz, genial, frumos și trădat de politicienii intriganți. începea să se nască idolatria.

îndepărtarea lui Bonaparte era dureros resimțită, cu atît mai mult cu cît Europa, prinzînd din nou curaj, reațîța pretutindeni războiul și pretutindeni nu erau decît dezastre.

La Rastadt, plenipotențiarii francezi sînt asasinați de husari austrieci. In fața unei asemenea coaliții și în fața unor asemenea asasinate, Talleyrand

devine belicos, invocînd drepturile omului. Dreptul de negociere fusese violat prin asasinarea celor însărcinați să negocieze. De data asta, el ia partea iacobinilor împotriva imperialilor. *„Această crimă trebuie să umple de indignare toate națiunile, dar mai ales guvernele libere, aliate ale republicii, pentru că ea este dirijată mai cu seamă împotriva lor..."* Și le cere tuturor popoarelor eliberate să se alăture Franței pentru ca *„în lupta dusă de tiranie și de crimă împotriva libertății să triumfe aceasta din urmă".*

Predica războiul pentru că inamicii purtau război cu Franța. Armatefe franceze se retrăgeau pretutindeni ; Italia era pierdută. Țările de Jos și Elveția fuseseră evacuate, Alsacia invadată. Acesta era rezultatul politicii nesăbuite duse de Directorat, care făcuse ca republica să fie urîtă în toate capitalele. Talleyrand pusese mai de mult în gardă guvernul împotriva obiceiului deplorabil de a trimite ca reprezentanți în străinătate foști membri ai Convenției care se comportau ca și cum s-ar fi aflat în țări cucerite. Ne aducem aminte de atitudinea reprezentanților Convenției la New York. Ce putea să facă un ministru care dispunea de un asemenea personal ?

Cu toate acestea, ministrul a fost cel învinuit. Presa era dezlănțuită împotriva lui Talleyrand. Cei mai virulenți erau iacobinii. în ziarele lor, Le *Republicain* sau Le *Journal des Hommes libres, se* puteau întîlni niște titluri teribile : *„Vizita Diavolului la Directorat"* sau „Procesul *unei aventuriere care se numește Revoluție".* Textele erau atît de crude, încît jurnalului i se spunea *„Jurnalul Tigrilor".* în fiecare noapte se lipeau afișe cu injurii Ia adresa „Diavolului". Circulau tot felul de pamflete. Unul dintre ele se intitula, cu un secol înaintea lui Zola, *Je vous accuse.* îl acuzau că vrea să reinstaureze monarhia.

Unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai lui Talleyrand se numea Antonelle — un fost marchiz —, în momentul acela primar la Arles, fost

 membru al Tribunalului revoluționar. După cum se vede, avea slujbe grasa Dealtfel, avea să și le păstreze în continuare : în 1815 se va distinge ca un restaurator înflăcărat al monarhiei și al bisericii. La 2 iulie 1799 și-a început campania împotriva lui Talleyrand, reproșîndu-i că e nobil. Nu era decît un început. îi reproșa că fusese prieten cu Choiseul-Gouffier. ambasadorul lui Ludovic al XVIII-lea la Petersburg. îi reproșa că fusese episcop și a rămas episcop, amintind că sfințirea nu e ceva ce se poate dezlega. îi reproșa că s-a vindut Angliei și că bea din tokai-ul împăratului cu prietenul său Pitt (care-1 expulzase din Anglia). Furia fostului marchiz a atins culmea atunci cînd Directoratul i-a dat lui Talleyrand, pe lîngă Ministerul Relațiilor Externe, și Ministerul Marinei. „Ei *bine, afirmăm din nou, omul care ne duce la pierzanie este acest veșnic episcop de Autun, care în calitate de mare senior și mai ales de mare șarlatan știa totul fără să fi învățat nimic..."* Era acuzat că vrea să piardă revoluția și „în *calitate de angloman, în toată puterea patricidă a cuvîntului, să piardă și Franța, începînd cu marina* și *cu constituția ei... Trebuie deci să fii și mai prost decît acest josnic și desfrînat intrigant pervers ca să nu-ți dai seama că individul ăsta a mașinal ca să fie numit ministru sub Barthelemy și Carnot cu unicul scop de a pierde republica"* (citat le Lacour-Gayet).

Ce să-i răspunzi ? Talleyrand nu răspundea niciodată. Cel din preajma lui spuneau că 1 se întîmpla să adoarmă la mijlocul unei pagini în care i **se** făgăduia că va fi dat pe mîna plutonului de execuție. Noi știm că el a dorii să fie ministru nu ca să vindă Franța Angliei, ci, pe de o parte, ca să **se**

îmbogățească — și a reușit —, iar pe de alta ca să facă pace cu Europa — și a fost împiedicat prin tot felul de urzeli și suspiciuni. Antonelle continua] *„Ministrul vostru e un anglo-emigrant... un trădător* **și** *ucigașul țării lui".* **în** fine, virtuosul judecător al Tribunalului revoluționar a descoperit ceva mal rău decît trădarea, a descoperit concubinajul. A urmat atunci delirul virtuții rănite, care a roșit de rușine și s-a înverșunat împotriva frumoasei indiene. *„Ei bine, în momentul ăsta, ea împarte ca o sultană favorită așternutul episcopului nostru emigrant!"* Ne Închipuim reacția unui bun cetățean în timp ce citea jurnalul proaspăt, de pe care nu s-a uscat încă bine cerneala. *„Avem deci curajul să afirmăm că posedam adevărata cheie a cauzei secrete a tuturor nenorocirilor noastre".*

Situația lui Talleyrand devenea insuportabilă. **în plus,** două complicații cu totul dezagreabile — și destul de periculoase — l-au asaltat în același timp. E foarte posibil ca ele să fi fost dirijate de aceiași dușmani.

Prima, care-ar fi putut să fie cea mai gravă, s-a rezolvat fără nici un pericol. Ea își trăgea obîrșia de la misiunea cu care fusese însărcinat la Londra în 1792 și care avusese drept șef virtual pe un tînăr, Chauvelin. în 1798, opinia publică a atacat respectiva misiune ca fiind alcătuită din trădători, care se duseseră la Londra ca să vîndă Franța. Chauvelin s-a disculpat cu toată energia generată de teama și de nevinovata lui incapacitate. Și nu i-a fost greu să demonstreze că el nu făcuse nimic și că de fapt Talleyrand era singurul „vinovat". Pentru ce ? Pentru că obținuse neutralitatea englezilor. Ar fi trebuit să i se aducă mai curînd mulțumiri pentru asta. A fost însă acuzat de înaltă trădare. Dar în respectivul regim nu-ți pierdeai postul pentru asta. Ți-1 puteai pierde pentru un motiv mult mai grav, fără-ndoia!ă :

214 ministrul relațiilor externe fusese lipsit de menajamente față de un tînăr candidat la spionaj, care, pe deasupra, mai era și alegător in cartierul lui.

Și iată a doua complicație : îți vine să plingi de umilință.

Jorry, Săbastien-Louis-Gabriel, născut la Paris în 1772, dintr-un tată tipograf, intrase la optsprezece ani în armata republicană. Cum pe vremea aceea se avansa repede, a fost numit sublocotenent la încorporare. La Jemtnapes, o rană binecuvîntată i-a conferit gradul de adjutant general. Comportarea lui pe cîmpul de luptă n-a fost ireproșabilă. în armata aceea improvizată, nu era totul perfect, dar exista o virtute care o situa mai presus de orice : admirabilul ei curaj. Or, acestui Jorry, care s-a remarcat prin „lașitate", i-a fost luat gradul pe care-l avea în 1794 și peste trei ani a fost scos din armată. A fost implicat în procesul lui Babeuf și pus în libertate. Printr-o întîmplare, pe care putem s-o interpretăm cum vrem, tînărul, în momentul conflictului cu Talleyrand, a găsit un martor de înaltă moralitate în persoana lui Barras ! Da, a lui Barras într-o afacere de moralitate, care s-a oferit să garanteze pentru virtutea tînărului soldat de douăzeci și cinci de ani, reformat pentru insuficientă vitejie ! Barras se jura : *„Un militar cinstit, un om curajos și de caracter, calități foarte puțin obișnuite".* Dar Barras, chiar dacă spunea un lucru neadevărat, în schimb țintea unde trebuia. Se folosea de Jorry ca să torpileze insolenta fregată anglo-emigrantă care se numea Talleyrand.

Ce se întîmplase ? Cu un an înainte, pe la sfîrșitul lui octombrie 1798, Talleyrand primise în strada Bac două persoane care-i fuseseră trimise de către ministrul poliției cu următoarea recomandație : „sînt cunoscuți pentru firea lor violentă și ar putea fi utilizați în Italia în serviciul secret". Vedem

deci despre ce este vorba : doi indivizi pentru care nu se mai găsea întrebuințare la Paris. Ciudate daruri oferite „popoarelor eliberate" ! Plecarea lor liniștea poliția din Paris, furniza spioni armatei de ocupație și le dădea mijloace de trai celor doi candidați la spînzurătoare. Unul era „generalul" Rossignol, celălalt Jorry. Talleyrand i-a primit cu amabilitate și le-a oferit un post la Roma. Nu era rău pentru început. *„Mi-au cerut să reflecteze și m-au rugat să le dau de mîncare",* spune Talleyrand. După ce au reflectat în timpul cît au mîncat, Rossignol a refuzat postul, Jorry a acceptat. A trecut pe la birouri și a primit 2 400 de lire drept avans pentru plecarea la Roma. A băgat banii în buzunar și nu s-a mai întors să-și ia pașaportul și instrucțiunile. A trăit fără grijă cu cei 100 de ludovici încasați de la minister.

Peste cinci luni, Directoratul a fost informat despre această gravă neregulă comisă de Talleyrand. I s-au cerut explicații, dar el nu mai știa prea bine nici despre cine, nici despre ce era vorba. Si a comis greșeala ca, după acest avertisment, să lase lucrurile așa încurcate : nu l-a convocat pe Jorry și nici n-a pus să se facă cercetări. Totuși, cu obișnuita lui prudență, în răspunsul scris pe care l-a întocmit nu I-a numit pe Jorry. S-ar fi zis că-1 menajează. Să fi mirosit el oare, odată mai mult, o cursă ? Sau poate uitase pînă și numele lui.

Merlin nu s-a mulțumit cu răspunsul acela evaziv. A trimis direct la poliție un ordin de punere sub urmărire : *„Să fie pus imediat sub urmărire ca escroc adjutantul general Jorry".*

Acțiunea s-a declanșat fără știrea lui Talleyrand și împotriva voinței lui. Jorry a fost arestat la 5 aprilie 1798 și l-a făcut imediat responsabil de

 arestarea Iul pe Talleyrand. Trei zile mai tîrziu a fost adus în fata judecătorilor, a recunoscut că a încasat cei 100 de ludovici, a afirmat că i-a păstrai intacți, că e gata oricînd să-i înapoieze și a declarat sub prestare de jură- mînt că nu plecase pentru că ministrul nu-i mai dăduse nici pașaport, nici instrucțiuni. A mai declarat că e mîndru de faptul că era alegător în cartierul lui și că Barras depusese cauțiune pentru el... Imediat judecătorul l-a repus în libertate și a retras orice piîngere împotriva lui. La 8 aprilie, Jorry era liber. Și a început să-și manifeste violența. Le *Journal des Hommes* libres s-a pus în serviciul lui. Trecătorii se opreau în grupuri zgomotoase la încrucișările de străzi ca să citească afișele injurioase la adresa lui Talleyrand. Din ce fonduri era plătită campania aceea intensă ? întreg Parisul vuia de ură. El, dezinvolt ca întotdeauna, nu se sinchisea. Prietenii lui începuseră să se neliniștească. Unul dintre ei s-a dus la el ca să-1 determine să ia toate măsurile împotriva pericolului care-1 amenința. Abia i-a acordat atenție și i-a spus că aștepta vizita a două mari personaje foarte ciudate. Intrigat, celălalt a început să-și imagineze fel de fel de lucruri. Europa era în flăcări : din ce țară veneau ? „Despre cine *vorbiți ?*" — a întrebat el. — „De doi urși care *ne vin din Berna",* i-a răspuns Talleyrand. Se amuza gîndindu-se la cei doi urși trimiși din Elveția pentru Jardin des Plantes, unde tocmai se amenajase o grotă încăpătoare pentru oaspeții din Elveția. Iată ce-1 interesa pe omul acesta într-un moment în care n-ar fi putut să traverseze o stradă din Paris fără să fie insultat, sau spînzurat!

în timpul acesta, Jorry i-a intentat ministrului un proces pentru arestare arbitrară și acuzații calomnioase. Or, după legile de atunci, Talleyrand nu putea să se sustragă apariției în fața tribunalului. Tribunalele Directoratului nu inspirau nimănui încredere, nici măcar oamenilor Directoratului.

Talleyrand a simțit cît de grav era pericolul. A pus să fie publicată în *Monitor,* la modul impersonal, o justificare a atitudinii ministrului relațiilor externe. El arăta ce se petrecuse între ministru și Jorry, preciza ceea ce judecătorii nu voiau să rețină, și anume că plîngerea împotriva lui Jorry nu fusese înaintată de către ministru, și încheia arătînd că afacerea nu era un diferend între două persoane, că ea fusese exploatată și el o arată în adevărata ei lumină : *„Toată povestea nu poate stîrni decît milă și n-ar stîrni decît milă dacă n-ar fi să vedem in afișele acelea dezgustător de vehemente și de calomnioase planul prost disimulat al partidului cu precădere distructiv care pune la cale în fiecare zi căderea guvernului".*

De fapt, nu se urmărea decît căderea ministrului. Cît privește guvernul, el se simțea mai curînd în siguranță : Bonaparte în deșert, Talleyrand demonetizat, mica gașcă putea să meargă înainte.

Se obișnuiseră într-atît să se lipsească de el, încît nu i se mai comunicau nici măcar notele de serviciu. Ambasadorii erau numiți și schimbați fără ca el să fie anunțat. Creditele lui erau înghețate : implora Finanțele să-i plătească funcționarii și el însuși nu primea nici miriagrame, nici grame de grîu. Asta însemna concedierea lui.

își păstra masca impasibilă, dar își luase toate măsurile de precauție. Avea pașaportul gata ca să fugă în străinătate. Averea lui, evaluată, după doi ani de ministeriat, la 3 milioane de livre (aproximativ 2 miliarde și jumătate de franci vechi), se afla depusă la băncile din Hamburg și Londra. Cu toate astea, căuta să cîștige timp. Se străduia să amîne cît mai mult data

scadentei și a amînat-o cu un an. In sfîrșit, la 11 iulie 1799, ziarul lui Antonelle a publicat o scrisoare a lui Jorry, care voia să afle motivele amînării procesului și ale *„complezenței absolut criminale față de autorul nenorocirilor republicii".* La 12 iulie, judecătorii s-au conformat și au judecat, conform voinței exprimate în Le *Journal des Hommes libres,* care la 13 iulie putea să-și trîmbițeze victoria : nevinovatul Jorry fusese achitat. Judecătorii nu și-au ascuns, în ședință, dezaprobarea față de comportarea nedemnă a ministrului. E de mirare că nimeni nu-i reproșează singura și adevărata greșeală pe care a comis-o : aceea de a fi dat o sumă de bani unui aventurier fără să-i ceară socoteală. Din contra, e acuzat și va fi condamnat pentru vina de a fi determinat arestarea spionului amator, el, care n-avea nici un amestec în arestarea lui.

Jorry a obținut condamnarea ministrului, care a trebuit să-i verse 100 000 de franci despăgubire (fusese cerută și închisoarea), și a obținut și publicarea *„în două mii de exemplare cu recurs împotriva celui în drept".* Cel în drept, la primirea acestei sentințe, a trimis o scrisoare cu demisia lui. Era în 13 iulie 1799. După o săptămînă, cetățenii directori nu răspunseseră încă. Atunci a trimis o a doua scrisoare... *„Nu mi-aș putea ierta să mai rămîn într-un post în care, cu toată certitudinea pe care-o am că am făcut pentru republică tot binele ce mi-a stat în putere, îmi dau seama că însuși numele meu, atacat zilnic cu noi insulte, ar putea să devină un obstacol în calea guvernului. Dealtfel, din moment ce un tribunal din departamentul Senei m-a condamnat fără ca măcar să mă fi chemat în fața sa* (existau deci motive să n-ai încredere în justiție 1) *și a declarat calomnios și neconstituțional un denunț care n-a existat niciodată, nici în scris, nici verbal* (într-adevăr, el nu știa că denunțul era semnat Merlin), pe care *nici nu l-am făcut și nici nu m-am gîndit vreo clipă să-l fac, totul mă avertizează*

că trebuie să mă retrag..." Era la 20 iulie 1799. De data aceasta, demisia a fost acceptată cu mulțumiri *„pentru strădania permanentă, pentru devotamentul cetățenesc și pentru cunoștințele"* de care a dat dovadă în îndeplinirea funcției sale de ministru (citat de Lacour-Gayet).

Le *Journal des Hommes libres* a tunat și a fulgerat împotriva acestor elogii aduse unui *trădător.* Aflînd numele succesorului său, Talleyrand a avut o licărire de satisfacție ironică : era unul din oamenii lui, un foarte '■instit, foarte conștiincios, foarte punctual și foarte prăfuit șef de serviciu de la minister. Avea, după cum se vede, toate calitățile care-i lipseau predecesorului său, dar nu avea nici unul din talentele lui. Talleyrand se gîndea, ca orice om cu judecată, că acel Reinhardt nu putea să asigure decît un interimat și că singurul lui merit avea să fie că-i va păstra locul cald. Reinhardt, care îi era foarte credincios lui Talleyrand, era primul convins de asta. Talleyrand i-a făcut cele mai frumoase complimente.

Nici o umbră de amărăciune ; din contra, s-a felicitat c-a debarcat la timp de pe un vas putrezit. N-avea să se simtă el mai în siguranță pe pămînt ca să-1 poată scufunda la momentul oportun ? Trebuia să se gîndească la noua navă pe care avea să se îmbarce Franța de mîine. Ce importanță mai avea un Jorry într-o asemenea acțiune ? Un fleac care a servit, fără voia lui, să-1 pună pe Talleyrand, ceva mai devreme decît era prevăzut, pe drumul care trebuia : acela al Franței în marș.

217

După cum s-a putut remarca, în scrisoarea de demisie, **el** invocă **devo**tamentul lui tată de republică. Se retrage, dar nu merge pînă la ruptură. La drept vorbind, regreta strada Bac, i-a mărturisit-o lui Sandoz Rollin, ministrul Prusiei. Pentru a rămîne credincios lui însuși, adică firii lui **de** echilibrist, nici n-a plecat bine și și-a și pus în practică teoria cu privire la cele două partide între care trebuie totdeauna să-ți rezervi dreptul de a alege. Pierduse de curînd un fotoliu, îi trebuia un altul. Veți fi poate la **fel** de surprinși ca și noi cînd veți afla că, de cînd începuse Directoratul să-1 trateze atit de prost, intrase în relații cu un emisar al lui Ludovic al XVIII-lea. In ce scop ? Bourbonii îl urau de moarte. El încerca... așeza jaloane... nu era sigur cum avea să fie viitorul. Directoratul era un cadavru, iar Bonaparte se afla în Egipt. Avea să se mai întoarcă oare de acolo ? Ca să **gă**sească un teren de tratative cu regele, l-a întrebat dacă, în cazul unei eventuale restaurații, fostul episcop de Autun ar mai putea obține un titlu **de** duce și de pair și secularizarea lui completă. Ludovic **al** XVIII-lea a pus **să** i se răspundă că avea să-i acorde ducatul de Perigord cu condiția ca biserica să-i acorde secularizarea. Asta, de fapt, însemna că nu-i promitea nimic. în fond, Talleyrand făcuse numai un sondaj, preferințele lui în cazul unei restaurații îndreptîndu-se spre familia Orleans. în direcția aceea însă nu era nimic de făcut, ducele de Orleans nu voia să mai audă **de** politică. Iar **Tal**levrand, ca să-și consolideze situația de republican, a avut ideea machiavelică de a trage foloase de pe urma tratativelor lui cu Bourbonii, propunîndu-i lui Barras următorul plan. Un plan de o rară felonie, care — trebuie să precizăm — ne este cunoscut numai din spusele lui Barras *(Memoriile* lui Barras, vol. III). Era vorba să fie atrași la Wesel toți principii din familia Bourbonilor. ,,*Nimic mai ușor* — ar fi zis Talleyrand — decît *să punem mina pe ei și să-i aducem in Franța, unde li s-ar face ceea ce Directoratul in marea lui înțelepciune ar crede de cuviință".* Să fie oare **cu**

putință ? Nu e cumva o mișelie de-a lui Barras, care, dînd publicității acest proiect oribil, urmărea să facă să se nască între Talleyrand și Bourboni **o** ură eternă ? Și Talleyrand ar fi adăugat, tot conform spuselor lui Barras : „O *strașnică plasă, în care-am prinde toți peștii dintr-o dată".*

Această propunere ar fi putut fi concepută de Talleyrand dacă ar fi urmărit să obțină un brevet de republicanism din partea publicației Le *Journal des Hommes libres,* a lui Rewbell și a lui Antonelle ! Nu prea e de crezut — nu pentru că e monstruos, ci pentru faptul că Talleyrand nu mai miza pe Directorat. Totul ne face să credem că Barras, în *Memoriile* lui — și asta nu se întîmplă rar —, l-a ponegrit intenționat pe Talleyrand, pe care voia să se răzbune. Nu fără motive, după cum vom vedea.

Barras a refuzat „strașnica plasă", dar, cum era bolnav, Talleyrand se învîrtea șchiopătînd pe lîngă patul lui. Asta era prin iulie 1799, cînd tocmai trimisese prima lui scrisoare de demisie. Spera că, îmbărbătîndu-1 pe bolnavul slăbit, avea să obțină rezultate la fel de bune ca cele obținute pe vremuri cînd îl consolase pe directorul îndurerat. A încercat să-1 convingă pe Barras că afacerea Jorry nu era îndreptată împotriva lui, a lui Talleyrand, cît mai ales împotriva prietenului lui, Barras, căruia îi scria întotdeauna în încheierea epistolelor: „în *veci credincios".* Barras, care, în taină, îl susținea pe Jorry, era lămurit cu privire la dedesubturile afacerii. Așa că a ascul-

tat plin de dezgust *„torsul acela de motan de angora cu mîngîierile lui lingușitoare".*

Lui Talleyrand i s-a părut necesar să scrie și o broșură ca să se justifice. N-a fost o idee fericită. Nu s-a ruinat însă în cheltuielile de imprimare, căci, demonstrând că ministrul și nu omul fusese acuzat, a pus ministerul să-i plătească broșura. Și se apără acuzîndu-i pe cei care-1 atacă de faptul că nu sînt așa buni revoluționari ca el.

E o fatalitate. Talleyrand cu sutana și cu noblețea lui e veșnic condamnat să dea dovezi de iacobinism, pe care iacobinii le pun mereu la îndoială. E tragedia transfugilor. își exaltă rolul pe care l-a avut în 1789—90—91. El e cel care a instaurat libertatea în Franța. în 1799, asta mai făcea încă o foarte bună impresie. Dar vai, în 1815, dușmanii lui îi vor retipări broșura în care proslăvea binefacerile revoluției și contribuția lui la ea. Avea să fie un moment foarte greu pentru el. Guvernele trec, dar broșurile rămîn. Cum se spune în zilele noastre, „conjunctura" era alta. E o expresie care i-ar fi plăcut lui Talleyrand : e așa de blîndă.

N-a trebuit să aștepte însă anul 1815 ca să primească bobîmace. Cel mai răsunător i-a fost administrat de Delacroix, insignifiantul său predecesor, căruia Talleyrand îi atribuise, cu calma lui nerușinare, o paternitate pe care, de data asta, Delacroix n-o mai revendica : cea a campaniei din Egipt. Delacroix a ripostat, arătînd fără nici o greutate rolul determinant jucat de Talleyrand. Acesta din urmă a insistat și n-a făcut altceva decît să se prindă în plasă : n-avea nici o probă împotriva lui Delacroix ; cita o scrisoare prin care Delacroix îi acorda un concediu de boală consulului Magallon. Cu asta voia să lase să se-nțeleagă că cei doi puseseră la cale cucerirea Egiptului. Delacroix a publicat la 28 iulie 1799 un articol usturător pentru a pune lucrurile la punct. Talleyrand nu a răspuns la el. Așa ar fi trebuit să procedeze de la început. în viitor nu va mai răspunde niciodată nici unui atac, nu se va mai justifica niciodată. Va rămîne impasibil și mut. Și, oricît s-ar înverșuna cîrcotașii, nu vor mai obține nimic de la el.

înainte de a-și părăsi postul, i-a făcut republicii un ultim cadou : i l-a oferit pe Fouche ca ministru al Poliției ; era altceva decît Sottin. Unul dintre cele mai îngrozitoare personaje ale epocii, care nu se poate spune că nu numără destule altele. Lucra de cîteva luni, ca atașat, la Relațiile Externe. Talleyrand a considerat că merita mai mult, cu toate că-1 cunoștea prea puțin și nu dorea deloc să aibă relații personale cu el. Cunoștea activitatea sîn- geroasă a omului aceluia. Dealtfel, nimic nu-i apropia. Nici calitatea de fost oratorian a lui Fouchă, nici originea lui, nici persoana, nici apucăturile, nici felul infam în care-și croise cariera nu puteau să-1 atragă pe Talleyrand. Cînd vorbea despre Fouchă, Talleyrand avea impresia că atingea o cîrpă murdară... Cu toate astea, domnul de Talleyrand era foarte în măsură să știe că în timpul revoluției ai de multe ori nevoie de o cîrpă murdară ca să ștergi locurile dosnice și murdare. Cunoscîndu-i deci bine pe cetățenii directori și gustul lor pentru „reanimarea" sentimentului patriotic al francezilor, s-a gîndit că Fouchă era omul care le trebuia. Și a fost, în același timp, și o răzbunare. Se știe ce festă murdară i-au jucat în cazul Jorry iacobinii de la Le *Journal des Hommes libres;* l-a lăsat în urma lui, ca să-i pună cu botul pe labe, pe cel mai mare dușman al lor : un iacobin ca și ei și-un iacobin atît de ireproșabil, încît ar fi putut să-i extermine pe iacobini fără ca

 nimeni să poată pune la îndoială excepționalul său iacobinism. Și lucrul acesta i l-a arătat lui Sieyes. Sieyes era în fruntea noii echipe directoriale și era un cap bine mobilat, un jurist de valoare, un om cu educație filozofică, un om al anului 1789 și al Declarației drepturilor omului. El a ascultat cu atenție ultima povață pe care a dat-o Talleyrand înainte de a părăsi strada Bac : *„în momentul în care iacobinii se arată atît de îndrăzneți și de violenți față de noi, numai un iacobin poate să-i mai combată cu vigoare, să-i atace direct și să-i doboare. N-aveți deci pe nimeni mai indicat decît Fouche".*

Sieyes a fost de acord, și Fouche și-a luat în primire funcția în ziua în care Talleyrand și-a părăsit-o pe a lui. Iacobinii erau bucuroși. Ce naivi I Plecînd, Talleyrand îl lăsa pe Fouche să-i distrugă ! Cine era Fouchă, pentru Talleyrand n-avea importanță. Cariera lor o să-i mai facă să se-ntîlnească, dar n-or să se lege niciodată, or să se deteste și-or să se disprețuiască, afară de o zi în care se vor alia ca să izbîndească în comun pentru a se urî apoi și mai tare.

Talleyrand a părăsit deci strada Bac și ceremonialurile ei și s-a instalat în strada Taitbout. Odată cu el s-a mutat și frumoasa indiană.

„Cînd conspiri și, fără teamă, te numești conspirator"

Ce putea să facă ? Să joace whist în fiecare seară, să se întîlnească cu cîteva persoane cu care să cineze și să stea de vorbă, să se vadă cu altele ca să se informeze, să pună în circulație niște vești mai mult sau mai puțin adevărate și toate necesare pentru a grăbi descompunerea regimului. Talleyrand era neliniștit. Regaliștii se agitau cu stîngăcie. Contrarevoluția chouani- lor era din nou atîțată în vest. Iacobinii deveneau periculoși : cereau dezlănțuirea unei noi Terori.

în timpul celor cîteva săptămîni de inactivitate schițase proiectul **res-**

taurării monarhiei în Franța. Și, fiindcă Bourbonii erau nedoriți, se gîndise să aducă pe tron un Hohenzollem !

Textul telegramei prin care ministrul Prusiei transmite această **extra**vagantă propunere există. Sainte-Foy a fost cel care i-a servit drept purtător de cuvînt lui Talleyrand. Guvernul de la Berlin s-a arătat atît de înspăimîntat, încît nici n-a dat vreun răspuns. Proiectul denota starea de totală dezorientare la care fusese adusă opinia publică din Franța de către Directorat. Dacă Talleyrand a fost în stare să întreprindă un demers atît de **de**concertant, a făcut-o numai fiindcă-și dădea seama că Franța ar fi fost **ca**pabilă de orice numai ca să aibă un guvern.

în sfîrșit, la 9 septembrie 1799, Bonaparte a debarcat la Frăjus. **La 16** era la Paris. A fost întîmpinat cu urale de bucurie. Niciodată un general învins, care și-a abandonat armata și era pasibil de curtea marțială, n-a fost primit mai frumos. Franța s-a comportat așa cum prevăzuse Talleyrand — și cum se comporta și el însuși —, nesinchisindu-se de pierderea Egiptului, care n-o interesase, de fapt, niciodată. Cînd l-a primit pe Bonaparte, s-a consi-

derat salvată, și Talleyrand împreună cu ea. Acum nu mai era posibilă nici o ezitare : viitorul se numea Bonaparte.

Bonaparte, sosit la 16 octombrie seara, l-a primit pe Talleyrand în 17 dimineața. în pofida faptului că acesta s-a eschivat să plece la Constantinopol, l-a întîmpinat cu brațele deschise.

„Conjunctura" era atît de prielnică pentru proiectele lor, încît chiar în seara aceleiași zile știau ce aveau de făcut și cum să lucreze în deplin acord. Talleyrand a fost însărcinat să strîngă partizani de pretutindeni și să înnoade relații peste tot. Le avea în ministere, în ambasade, în saloane. Pînă și în inima Directoratului exista deja Sieyăs. Sieyăs avea un avantaj asupra lui Talleyrand : cunoștea perfect textele juridice, adora legile, doctrinele, le studiase pe toate cele care existau și mai confecționa și el altele pe deasupra. Se spunea că avea mereu în buzunar un nou model de constituție. Era ceea ce trebuia : Bonaparte avea să defrișeze terenul. Sieyes să alcătuiască planurile, iar Talleyrand să administreze reconstrucția. El nu acționează, ci-i face pe alții să acționeze. Cînd apare el, treaba-i gata. în rețeaua de intrigi care va duce la 18 Brumar, el nu e niciodată în primele rînduri : e pretutindeni. Bonaparte a fost foarte satisfăcut la gîndul că avea să-1 aibă pe Sieyăs : dorea să neutralizeze Directoratul respectînd formele cuvenite, nu voia să-1 sugrume. Talleyrand i-a oferit formula de conciliere : *„Dumneavoastră doriți puterea, Sieyes dorește o nouă Constituție. Vniți-vă ca să distrugeți starea de lucruri existentă, fiindcă ea constituie un obstacol în calea amîndurora".*

Din nefericire, Sieyes și Bonaparte nu se puteau suferi. Dar nu era oare făcut Talleyrand anume ca să adune, să șlefuiască și să unească contrariile ? l-a făgăduit lui Bonaparte să i-1 aducă pe Sieyăs convins, supus și complice. Căci, cu toate că Sieyăs declara că *„nu există meserie mai îngrozitoare* și *mai infernală"* decît aceea de director, el era, totuși, în mod sincer republican și sabia lui Bonaparte îi inspira o neîncredere pe care nu o putea învinge. Dar Talleyrand, cu vocea lui de episcop de Autun și cu stilul lui format la Saint-Sulpice, s-a dus să-1 prelucreze pe fostul abate Sieyes și să-1 convingă de sentimentele republicane ale lui Bonaparte, de modestia

lui, care cucerise Institutul, Franța și chiar și pe doamna de Stael ! Și a mai perorat în sensul că Bonaparte ar fi singurul om în stare să instaureze în Franța republica aceea ideală pe care el însuși împreună cu toți filozofii o visase sub Constituantă, cea pe care barbarii de iacobini n-au voit-o niciodată, cea, în fine — supremă abilitate ! —, pe care Sieyes o ținea în rezervă de op' ani sub forma unei Constituții incomparabile, al cărei manuscris era acolo, la inima fostului abate, și care avea să găsească ocazia nesperată de a aduce fericire francezilor și glorie lui Sieyes, numai grație generalului Bonaparte.

în cele din urmă, abatele Sieyes a acceptat să aibă o întrevedere cu generalul republican, membru al Institutului.

Talleyrand îi spusese fiecăruia ceea ce voia fiecare să audă din partea celuilalt.

Cînd după aceea i-a lăsat însă să-și aranjeze ei întâlnirea, o necuviință a lui Bonaparte a fost cît p-aci să o facă să eșueze : generalul a trimis la Sieyes un sublocotenent ca să-i spună că-1 așteaptă. Directorul Sieyds l-a trimis la plimbare pe trepăduș cu generalul lui cu tot. Și iarăși a trebuit ca Talleyrand, făcînd naveta între palatul Luxembourg și strada Chantereine

 și vărsîndu-și ici-colo balsamurile peste vanitățile rănite, să apropie, șontic- șontîc, cele două părți. Proceda exact ca și cum ar fi fost membru al unui guvern care fără să fie oficial era deja adevăratul guvern. In așa măsură, încît i-a trimis generalului Brune felicitări pentru o bătălie cu englezii si cu rușii pe care-o cîștigase și a dat publicității un proces-verbal asupra întrevederii dintre Sieyes și Bonaparte. Toate astea erau de o îndrăzneală nemaipomenită, dar și de o oportunitate și de o exactitate indiscutabile : Talleyrand știa întotdeauna de partea cui era victoria, puterea, profitul.

Pentru demersurile la domiciliu și l-a alăturat pe Roederer, eminentul lui confrate de la Institut: erau văzuți braț la braț, mergînd din casă-n casă ca să organizeze rețeaua de spirite luminate care urma să comploteze sfîrșitul regimului. Cîteodată îl lăsa pe Roederer singur în fundul fiacrului, iar el intra în casă, dădea o raită prin salon, căuta persoanele care i se păreau interesante. Dacă pescuitul era fructuos, trimitea după Roederer ca întăritură si lucrau amîndoi ca să-și stringă prieteni. Dacă în adunare se găseau persoane ostile, făcea cale-ntoarsă și se ducea să predice în altă parte. Toată povestea asta nu era lipsită de plictiseală, fiindcă de multe ori Roederer trebuia să aștepte ceasuri întregi în fundul fiacrului, și nici de riscuri, fiindcă poliția supraveghea îndeaproape toate mișcările fostului ministru. Toate astea se petreceau noaptea, și activitatea lui Talleyrand era activitate de bufniță, pasărea Minervei. Se culca la orele trei dimineața și se scula la prînz. Viața aceea de noapte era, in bună parte, cea care adăuga la imobilitatea feței lui paloarea tenului. La patruzeci și cinci de ani avea deja înfățișarea impresionantă a unei ființe ieșite din mormînt.

Intr-o noapte, acasă la Talleyrand. în strada Taitbout, Bonaparte și alți cîțiva adepți ai lui puneau la punct planurile unor acțiuni cu totul nefavorabile Directoratului. Talleyrand povestește în *Memoriile sale că pe* la ora unu noaptea i-a făcut să sară-n picioare o mare zarvă de trăsuri și de oameni călări care se auzea sub ferestre. S-au îngălbenit de spaimă, s-au uitat unul la altul în tăcere, crezînd că fuseseră denunțați și că guvernul ordonase arestarea lor. Au stins luminările și-au început să cerceteze cu atenție strada. Au respirat însă ușurați ! Nu era decît o trăsură accidentată

care transporta încasările unei case de joc și făcuse apel la o escortă de jandarmi. Au început să facă haz, dar trăseseră o mare spaimă.

Talleyrand a mai fost însărcinat cu încă o misiune importantă : era absolut necesar să fie cîștigat Barras. într-un fel, era mult mai ușor decît fusese să-1 cîștige pe Sieyes. Schema argumentării era simplă. Ca să-1 auzi pe Barras spunînd : *„Sînt al vostru",* ar fi fost suficient să i se indice în prealabil o cifră convenabilă. Bonaparte era foarte dispus să plătească, dar voia ca lucrurile să se desfășoare cu binișorul. Nimic nu era mai pe gustul lui Talleyrand, așa că i-a explicat directorului suprem că Bonaparte n-avea în vedere decît o mică reformă a Directoratului : în loc de cinci directori avea să rămînă numai unul, care, prin forța lucrurilor, avea să fie Barras. Acesta s-a lăsat sedus de mîngîierile „motanului de angora" și a acceptat. Cînd complotul s-a perfectat, el a primit o altă vizită a lui Talleyrand, însoțit, de data asta, de neliniștitorul Fouchă și de Lucien Bonaparte, președintele celor Cinci Sute. I-au vorbit despre președintele unic al noului regim, numai că de data asta n-au mai citat numele lui și el și-a dat seama că fusese driblat. Dar era prea tîrziu. 11 aveau în mină. Era la 6 noiembrie 1799, adică 15 brumar în

 jargonul calendarului civil. Cu Bonaparte lucrurile mergeau din plin. Așa ți trebuiau să meargă : nu dispunea decît de cincisprezece ani ca să răstoarne lumea.

în strada Victoire, fostă Chantereine, care se numea acum altfel din cauza finalei *reine* — regină (deși de fapt, era vorba de *taine* — broască), cetățeana Bonaparte avea invitați în seara aceea. Care femeie ar fi dat un dineu somptuos în ziua în care soțul ei se pregătea să dea o lovitură de stat ? Poliția putea să stea liniștită. Cu atît mai mult cu cît ministrul poliției se număra și el printre inocenții invitați să observe în chip de cunoscător și de complice în același timp. Talleyrand rămăsese acasă la el într-un chip și mai inocent Era la masa de joc împreună cu Roederer, Regnault de Saint-Jean-d'Angely și Lemaire. Lemaire făcea glume ca să mai învioreze atmosfera. Deodată, intră Arnault, un complice. Talleyrand se alarmează. Ce se-ntîmplă ? în fața celorlalți, nimeni nu îndrăznește să vorbească. Regnault îl întreabă din priviri pe Arnault. Acesta îi răspunde cu un semn din cap : *nu.* Lui Talleyrand i se face același semn ca și lui Regnault. Jucătorii își continuă jocul, doamnele rîd împreună cu Lemaire, Talleyrand se strecoară lîngă Arnault și-și apleacă urechea. Acesta venea în mare grabă de la serata Josefinei. Bonaparte fusese anunțat că lovitura prevăzută pentru a doua zi, 16 brumar, nu putea avea loc decît în 18. Deci nu avea să mai fie 16 brumar !

Comedia a trebuit să fie reluată. Josefina a dat din nou un dineu în seara de 17, fiindcă, după regula jocului, cînd cinezi în oraș, nu complotezi, iar lovitura a avut loc sîmbătă 9 noiembrie 1799. Secolul se apropia de sfîrșit și odată cu el aveau să ia sfîrșit alte citeva lucruri. Istoria a înregistrat lovitura de stat după calendarul care era la modă : 18 brumar, anul VIII.

N-a fost o tragedie, ci cel mult o tragi-comedie, cu cîteva trăsături burlești. Coloratura tragică nu i-a fost dată acelei zile decît mai tîrziu de consecințele sublime și îngrozitoare care au însîngerat Europa timp de cincisprezece ani și care au imprimat Franței masca aceea grandioasă și teribilă care a exaltat-o, a strivit-o și, fără îndoială, a desfigurat-o.

Să intrăm, împreună cu Talleyrand, în cușca suflerului. Cam acesta a

fost rolul pe care l-a jucat în spectacol. Numai că textul îi aparținea lui și-l sufla unor actori care-și inchipuiau că ei erau autorii. S-a dus în strada Victoire împreună cu Roederer și cu Macdonald. S-au supus unei mici ceremonii romanțioase : au jurat pe un crucifix să nu dea în vileag nimic din secretul complotului. Apoi l-au însărcinat pe Talleyrand să se ducă la Luxembourg și să-i smulgă demisia lui Barras. Ca să-1 convingă să semneze imediat, i-au dat lui Talleyrand să aibă la el o poliță de 3 milioane de livre. Esențialul era să nu se mai audă vorbindu-se de directori ; fiindcă nu voiau să-i aresteze, trebuiau să plece ei, de bunăvoie.

Parisul era foarte calm, dar pretutindeni era instalată armata. Tuileries, Luxembourgul erau înconjurate de trupe. Luxembourgul era pustiu. Era ora prînzului. In sufragerie, de obicei, stăteau la masă în jurul directorilor treizeci sau patruzeci de meseni. Azi nu se vedea decît Barras cu un singur vecin : Ouvrard.

Amiralul Bruix îl însoțea pe Talleyrand. Ca să-1 convingă pe Barras l-au dus la o fereastră : a văzut Luxembourgul asediat, mulțimea și soldații frater- nizind împotriva regimului. întreaga armată era la ordinele generalului, idolul poporului. Directoratul, miniștrii, adunările, cluburile, ziarele, toate puteau

 fi măturate la un semn al lui Bonaparte. Era deci absolut necesar ca Barras să demisioneze. Talleyrand mîngîie și imploră. Face apel la sentimentele cetățenești ale directorului, dar Barras a înțeles : limbajul străzii e cel mai convingător. Se îndreaptă spre un birou, își scrie scrisoarea de demisie, i-o dă lui Talleyrand. O scrisoare perfectă : plină pînă la refuz de sentimente și de principii și obținută în cinci minute. Cum lui Barras îi plac mîngîierile, e momentul să le capete. Talleyrand îi sărută mîinile și-l numește *„primul patriot al Franței".* E cel mai neînsemnat lucru, fiindcă Barras n-o să mai fie niciodată nimic. Talleyrand jubilează. 11 ia de braț pe amiral și pleacă. In buzunarul drept are mult dorita scrisoare de demisie ; în buzunarul stîng, polița pe care-ar fi trebuit să i-o dea lui Barras în schimbul demisiei lui. Dar, de vreme ce Barras a semnat fără să ceară bani, va fi plătit Talleyrand în locul lui. Și va fi și o compensație pentru nerușinata cauțiune pe care a dat-o Barras unui huligan cu numele de Jorry, care-1 insultase pe fostul ministru cu complicitatea fostului director. Genul ăsta de socoteală era ceea ce Talleyrand, un Scapin în stil mare, numea „o *ocazie".*

Și acum la drum către Saint-Cloud, unde va avea loc finalul. Acolo fuseseră convocate adunările : se spera să fie manevrate mai bine acolo decît la Paris, unde lumea se putea deda la reacții violente și neprevăzute. Montrond era aghiotantul lui. Ce păcat că Talleyrand e atît de discret cu privire la zilele acelea în *Memoriile* lui. Nimic nu era definitivat. Talleyrand, așteptîn- du-se la orice, pregătise o berlină pentru cazul unei călătorii mai depărtate; caii loveau nerăbdători din copite, așteptînd sfîrșitul zilei.

Oare se poate vorbi, referindu-ne la 18 Brumar, de o „trădare" a lui Talleyrand ? E bine să știm ce voia Franța atunci. Oare Talleyrand și Bonaparte, în momentul acela, au trădat într-adevăr ceva sau pe cineva în afară de Barras și de confrații lui ? Precizăm că e vorba de *momentul acela,* fiindcă ceva mai tîrziu au trădat, într-adevăr, libertatea. Dar în ajunul lui 18 Brumar, pînă și republicanii cinstiți erau de acord ; doamna de Stael în primul rînd, Benjamin Constant, Garat, Sieyes, Destutt de Tracy, un om de-o probitate cetățenească și de o elevație spirituală admirabile, Cabanis...

Talleyrand e de acord cu ei. E de acord cu întreaga Franță... „O *să-l rugați să revină",* spusese el. Pînă și Moreau, un republican sincer și care era foarte puțin favorabil lui Bonaparte, ajunsese să scrie : *„Sătul de jugul avocaților, care duc republica la pierzare, vă ofer sprijinul meu ca s-o salvăm".* Sprijinul lui ? Voia să spună armata. Cît despre Joubert, alt general republican sincer, fusese atît de plictisit de domnia iacobinilor, încît într-o bună zi strigase în public : *„Eu, oricînd, cu douăzeci de grenadieri aș termina cu toată povestea asta".* Se poate afirma că, dacă Bonaparte, Talleyrand și prietenii lor n-ar fi realizat actul de ia 18 Brumar, ar fi făcut-o oricare alt general. Cît despre Bonaparte, în stilul lui ornat, spunea că iacobinii Directoratului erau *„niște indivizi să te p... pe ei".* Ceea ce nu i-a împiedicat pe iacobini să-1 tămîieze ca *„fiu al Revoluției".* Biata mamă ! — am zice noi.

Lovitura aceea de stat era atît de coaptă, încît s-a făcut, cum spețа Talleyrand, fără nici o vărsare de sînge și fără nici o răzbunare. I-au urmat chiar o serie de măsuri de clemență și de liniștire, de reducere a pedepselor si de suspendare a deportărilor. Mîna care opera era atît de abilă și în același timp atît de puternică, încît impunea respect fără să mai fie nevoie să lovească.

224

Dar să terminăm cu zilele acelea.

La 19 brumar, cînd la Saint-Cloud cei Cinci Sute l-au declarat pe Bonaparte în afara legii și cînd acestuia din urmă i-a fugit pentru un moment pămîntul de sub picioare, toți au crezut că lovitura avea să eșueze. Lucien Bonaparte a fost însă cel care a salvat totul datorită hotărîrii lui. Cu toate acestea, mîndrul general, palid și descumpănit cum nu i se mai întîmplase să fie niciodată din pricina politicienilor acelora care-și fîlfîiau togile și rosteau fraze sforăitoare — niște fraze pe care el le ura tot atît de mult ca și pe cei care le pronunțau —, mîndrul general se îngălbenise. Montrond, care se afla lîngă el, văzîndu-1 gata să se prăbușească, i-a reamintit de îndatoririle lui : *„Generale Bonaparte, nu-i corect",* i-a spus el la ureche. Pe neașteptate, zarva scandalagiilor a fost acoperită de un marțial sunet de tobe. Grenadierii, încurajați de Murat și de Leclerc, au dat năvală în sală. Deputății au început să strige : *„Libertate sau moarte !"* și au pornit să sară pe ferestre. S-au emis imediat decretele și s-au numit trei consuli : Sieyes, Roger Ducos și Bonaparte. Consulatul luase ființă. Talleyrand a respirat ușurat: mizase bine. Și-a privit cu multă dragoste prietenii care se aflau în jurul lui, pe Roederer și pe fiul lui și pe Montrond. ,,*Prieteni* — le-a spus el —, *trebuie să mergem să cinăm".* Acesta a fost comentariul zilei aceleia, care se înscrie în fruntea unuia dintre cele mai prestigioase capitole ale istoriei.

Talleyrand își reia activitatea și uită injuriile

La dineul din 19 brumar și-a invitat pe nepusă masă prietenii la o doamnă Simons care locuia în apropiere de Saint-Cloud. Era mai cunoscută sub numele ei de actriță celebră — domnișoara Lange. Dealtfel, teatrul n-a uitat-o. Talleyrand îi semnase actul de căsătorie cu François de Neufchateau, apoi ea se căsătorise cu un bancher belgian, d-1 Simons ; în

realitate, inima ei aparținea, după cîte se spunea, lui Barras. Să fim preciși : i-a aparținut pînă in seara aceea. Ne amintim că Barras demisionase la 17 brumar grație lui Talleyrand, care nu se mulțumise numai să-1 lase fără post, dar îl lipsise și de cele 3 milioane de lire. Ca să termine toată povestea, la 19 brumar i-a luat și amanta. Victoria șchiopului asupra Directoratului era totală.

Nu e deci de mirare că, în *Memoriile* lui, Barras nu este deloc un model de indulgență atunci cînd vorbește de Talleyrand.

La 14 noiembrie, Bonaparte, care se și grăbise să se instaleze la Luxembourg, în mobilierul lui Barras, i-a primit pe Roederer, pe vechiul și iubitul lui prieten Volney și pe Talleyrand. Le-a mulțumit călduros pentru sprijinul lor în ceasurile acelea grele în care se năștea Consulatul. L-a mai reținut un moment pe Talleyrand și i-a făgăduit că avea să-și recapete peste puțin timp ministerul lui din strada Bac. Personajul nostru n-a fost deloc surprins de această veste. Nu prevăzuse el că bunul domn Reinhardt avea să-i păstreze locul ? La 21 noiembrie 1799, Reinhardt, însoțit de buna doamnă Reinhardt, își recăpăta postul lui de ministru al Franței Ia Berna, iar Talleyrand, însoțit de indiana lui, postul din strada Bac. Bonaparte a avut, în ciuda admirației lui, unele ezitări cînd a fost vorba să-1 numească din nou atît de repede pe Talleyrand la minister. Afacerea Jorry influența

 opinia publică și înapoierea ministrului avea să-i facă pe iacobini să scrîș- nească din dinți. Era însă de neînlocuit în postul acela : îl părăsise pentru patru luni și-l lua din nou în primire pentru șapte ani ! Șapte ani mai incărcați de istorie decît unele secole chiar. Doamna de Stael a fost cît se poate de fericită la auzul acestei vești. A ținut să-1 felicite. El s-a dus la ea acasă ca să-i mulțumească. Și și-a luat un aer dezgustat : era așa de puțin pentru el ! In realitate era încîntat : de-abia acum aveau să înceapă marile afaceri.

Opoziția l-a tratat de „fost“, de episcop, de agent al lui Pitt... aceleași învinuiri al căror venin era răsuflat. Cu toate astea, în presă s-au scris și elogii și e pentru prima dată cînd rolul lui de pacificator al Europei și politica lui de solidaritate europeană primesc omagiul care li se cuvine : „Era *imposibil să se facă o alegere mai potrivită pentru realizarea speranțelor de pace care apar de pretutindeni. Talleyrand ar fi încheiat de mult pacea dacă n-ar fi trebuit să învingă decît piedicile pe care le puneau in calea ei puterile străine. Dar cum ar fi putut el să învingă politica absurdă și ambiția extravagantă a majorității foștilor directori, care făceau tot ce era necesar ca să perpetueze războiul, revoluționind toate țările in care am fi putut intra"* (Aulard. *Parisul sub Consulat).*

Și iată ce gindea și Bonaparte despre Talleyrand în momentul în care i-a înapoiat ministerul : „Posedă *foarte mult din ceea ce este necesar pentru a duce tratative, știe să se poarte în societate, cunoaște curțile Europei, are finețe, ca să nu spun mai mult, și o imobilitate a trăsăturilor pe care nimic nu o poate altera, în sfîrșit, are un nume răsunător".* Intr-adevăr, numele acesta răsunător îl fascina și el pe tînărul general. Cînd veneau să-i raporteze cîte o ispravă de-a lui Talleyrand, cifra „dulciurilor" pe care le pretindea, nopțile petrecute în tripouri, intrigile, escapadele lui nerușinate, Bonaparte asculta, furios și încruntat, după care, ridicînd din umeri, îl trimitea la plimbare pe denunțător cu următoarele cuvinte : „E *de neam*

mare, și asta șterge totul".

Bonaparte nu era — cel puțin la început — nepăsător față de ce spuneau oamenii. In ce-1 privește pe Talleyrand, în mod special, nu-i plăcea să audă reproșurile înveninate care i se făceau ministrului său cu privire la averea uriașă pe care-o strânsese *. Intr-o zi, cu obișnuita lui bruschețe, l-a întrebat pe Talleyrand cum făcuse de izbutise să cîștige atîția bani.

Talleyrand i-a răspuns foarte prompt : *„Oh! foarte simplu. Am cumpărat titluri de rentă la 17 brumar și le-am revîndut peste trei zile".* Lui Bonaparte nu i-a mai rămas decît să admire în tăcere arta lui Talleyrand de a eluda o întrebare indiscretă printr-o lingușire. In plus, răspunsul este interesant, fiindcă motivul invocat de Talleyrand e adevărat : încrederea aproape miraculoasă pe care-o inspira Franței noul regim. Simțeau cu toții că se apropia pacea și prosperitatea.

[1] Trebuie să avem în vedere faptul că venalitatea personalului politic și militar de pe vremea Directoratului, a Consulatului și a Imperiului întrece orice imaginație. Reprosurile care i se fac cutărui sau cutărui personaj nu apar decît din necesități polemice. Bonaparte ar fi putut să-1 întrebe pe fratele lui Joseph — între alte o sută de exemple — cum se făcea că din calic cum era, ca întreaga familie dealtfel, a izbutit, după cinci luni, ca ambasador la Roma, să adune o avere care i-a permis să cumpere domeniul princiar Mortefontaine de la Ermenonville și să dea acolo niște serbări de un lux formidabil.

226

La cîteva zile după reînscăunarea lui la minister, Talleyrand a fost primit de Bonaparte la Luxembourg. I s-a adresat generalului consul în următorii termeni, notați de Bourrienne, care era de față la întrevedere : *„Cetățene consul, mi-ați încredințat Ministerul Relațiilor Externe și vă voi îndreptăți încrederea, dar consider că e de datoria mea să vă spun că nu vreau să lucrez decît cu dumneavoastră..■"*

Și i-a demonstrat că nu era vorba de o mîndrie deșartă, ci numai și numai de interesul Franței. Pentru a o servi bine, trebuia să existe unitate de acțiune : *„E necesar* — i-a spus el — ca *dumneavoastră să fiți primul consul și ca primul consul să aibă în mîna lui tot ceea ce ține direct de politică, adică Ministerul de Interne și Poliția pentru treburile din interior, ministerul meu pentru afacerile din afară și după aceea cele două mari mijloace de execuție : Războiul și Marina".* Cuvintele acestea sînt de o importanță capitală, Talleyrand fiind primul care pronunță titlul de *primul consul* și care-1 numește pe Bonaparte în acest post suprem, fixîndu-i și atribuțiile. Primul consul va fi stăpînul absolut al celor patru mari ministere, în timp ce departamentele mai puțin importante, Justiția și Finanțele, vor fi încredințate unor executanți. *„Asta o să-i amuze și o să-i ocupe, iar dumneavoastră, generale, avînd la dispoziție toate părțile vitale ale guvernării, o să vă realizați nobilul scop pe care vi-l propuneți: acela de a regenera Franța"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand poseda un fel de geniu de a găsi exact la momentul potrivit ceea ce era oportun să spună. în momentul acela, el exprimase întocmai ceea ce proiecta Bonaparte să facă, dar nu îndrăznea să formuleze. Ceea ce s-a spus era ca și făcut. După plecarea lui Talleyrand, Bonaparte s-a întors spre Bourrienne și i-a spus : *>,Știi, Bourrienne, că Talleyrand are idei bune, e un om foarte înțelept". „M-a intuit",* a adăugat Bonaparte. Și nu era puțin lucru, fiindcă Bonaparte nu era prea transparent. Nu era într-adevăr fascinant pentru tînărul șef de stat să aibă alături de el inteligența aceea, mașina aceea subtilă în stare să prevadă evenimentele, să detecteze fisurile și minciunile și să adulmece succesul? Nimeni nu l-a apreciat pe Talleyrand

mai mult decît Napoleon Bonaparte. Acest omagiu adus de un spirit excepțional domnului de Autun trebuie reținut. După 18 Brumar încă se mai iubeau: povestea cu Constantinopolul abia dacă izbutise, pentru o clipă, să-i știrbească din admirație. Trebuie să spunem că la început anturajul Consulatului nu era prea strălucit. Stendhal zicea că din el nu făceau parte decît „oameni neînsemnati". Bonaparte suferea din cauza asta. Generalul acesta, copil al revoluției, prefera cu mult mai mult limbajul și manierele „foștilor". Dar nu avea decît un Talleyrand lîngă el, și-1 admira, chiar dacă „virtutea lui republicană" era alarmată de amoralitatea ministrului.

întrevederile cu Talleyrand îl țineau sub un fel de vrajă. Ce alt instrument mai bun ar fi putut el să folosească pentru a-i seduce pe guvernanții străini decît vocea aceea fermecătoare care-1 sedusese și pe el, invincibilul ?

Talleyrand era conștient de această putere a lui. Și spera s-o facă să devină și mai mare, să fie într-o bună zi indispensabil. în timpul Consulatului, Bonaparte n-a făcut nimic ca să-i destrame această iluzie. Dac-ar fi încruntat o singură dată din sprîncene, „motanul de angora" ar fi înțeles. Dar e de bănuit că Bonaparte gustase din elixirul acela de lingușiri pe care

1-1 servea, cu un tact neîntrecut, Talleyrand. Și să nu ne închipuim că era vorba de o pură lingușire josnică ; laudele acelea erau sincere, cu toate că aveau un scop cît se poate de precis. Scrisorile lui pline de respect și de un devotament afectuos nu au un ton de minciună. Talleyrand, întotdeauna de acord cu aspirațiile cele mai profunde — uneori inconștiente — ale națiunii, l-a primit pe Bonaparte, ca și întreaga Franță, cu admirație și cu dragoste.

Iată ce-i scria el idolului la 22 mai 1800, în momentul în care generalul trecea pasul Grand-Saint-Bernard. Talleyrand era în convalescență : *„Acum, cînd sănătatea și puterile îmi revin, sînt gata să vin la dumneavoastră, dacă socotiți că e potrivit; și îndrăznesc să vă mărturisesc că, dacă absența dumneavoastră se mai prelungește, în curînd n-o să am numai dorința, ci o să simt chiar nevoia să mă aflu lîngă dumneavoastră" *.*

După victoria de la Marengo, Bonaparte a primit acest buchet, această capodoperă a artei de a proslăvi : *„Generale, m-am întors de la Tuileries. Intîlnirea cu ambasadorii nu putea fi mai strălucită. N-o să încerc să vă mai descriu entuziasmul francezilor, admirația străinilor, precum și sentimentele personale pe care le-am avut dind citire scrisorii pe care ați adresat-o consulilor. Ce început și ce deznodămînt! Oare o să fie în stare posteritatea să-și dea seama de măreția acestei campanii ? Sub ce auspicii ne este îngăduit să așteptăm întoarcerea dumneavoastră ? Nu există nici un imperiu care să nu fi fost întemeiat pe miraculos, dar miraculosul acum a devenit realitate"* (21 iunie 1800).

Cine ar fi rezistat la asemenea osanale ? Și, lucru și mai impresionant, la calitatea fermecătoare și profetică a unui anumit cuvînt care e lansat tocmai în momentul triumfului și aruncă o dîră luminoasă către viitor : cuvîntul *imperiu,* care iese dintr-un trecut fabulos pentru a se uni cu : *acum a devenit realitate.* Talleyrand pusese în momentul acela prima piatră a unui edificiu care, intr-adevăr era de domeniul fantasticului : Imperiul napoleonean.

Atunci cînd Talleyrand, încă slăbit, s-a dus să facă o cură la Bourbon-l'Archambault, despărțirea i-a inspirat regrete pline de tandrețe. Idila încă dura. Ce scrisoare, dar într-un stil cu totul diferit de cea precedentă '. Se

menține în limitele, niciodată depășite, ci doar cîteodată atinse, a ceea ce se poate scrie unui șef (foarte puțin înclinat spre tandrețe). Fără îndoială, Talleyrand se bucura de prestigiul vîrstei lui și de acela de a aparține „unei familii nobile" : asta-ți dă curaj. Scrisoarea asta este oricum o curiozitate : ea explică capriciile din comportarea ulterioară a lui Napoleon Bonaparte și a ministrului său.

„Generale, plec cu singurul, dar marele regret de a mă îndepărta de dumneavoastră.

Sentimentul care mă leagă de dumneavoastră, convingerea că, punîndu-mi viața în slujba destinului dumneavoastră, a marilor idei care vă însuflețesc, aduc un aport la îndeplinirea lor m-au determinat să depun pentru îngrijirea sănătății mele un interes pe care nu l-am avut niciodată. Fără această convingere intimă, aș renunța la toate rezultatele bune pe care sper să le am de pe urma călătoriei ce-mi îngăduiți să fac.

Vă las și pe dumneavoastră suferind și animat mereu de acea nobilă pasiune care nu îngăduie nici o odihnă trupului și nici un răgaz sufletului.

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

Și mi-e teamă, v-o mărturisesc, că nu-i e hărăzit nici unui organism omenesc să se preteze la impulsurile acestei neobosite și intr-adevăr sublime activități cu care v-a înzestrat natura.

Dacă ceea ce gîndiți, ceea ce spuneți și tot ceea ce vă văd făcînd nu ar fi decît un simplu spectacol, și încă îmi dau seama că absența mea va fi cea mai mare pierdere pentru mine. îngăduiți-mi să vă repet că vă iubesc, că sînt necăjit că plec, că ard de nerăbdare să mă întorc alături de dumneavoastră și că devotamentul meu nu se va sfirși decît odată cu viața mea"

într-un alt răvaș, în care-i împărtășea cîteva impresii cu privire la anumite chestiuni, încheia cu această descoperire a unui suflet însingurat : *„Vă scriu probabil niște lucruri cu totul neînsemnate, dar nu e vina mea, nu sînt capabil de mai mult tind sînt departe de dumneavoastră".* Peste puțin timp, termină cu următoarea tămîiere. în stare să-1 amețească și pe un sfînt : *„Nu-mi place deloc biblioteca dumneavoastră, stați prea mult în ea, cred că are igrasie; parterul nu vă corespunde, sînteți făcut pentru înălțimi".*

Și, preluînd fraza adresată de Sully lui Henric al IV-lea. i-o servește lui Bonaparte : *,,De cînd mi-am legat soarta de a dumneavoastră, vă aparțin pînă la moarte".*

Există în toate acestea cochetării și prețiozități ale vechiului regim, dar mai există și altceva. Scopul e transparent : să fie întotdeauna în raza de gîndire a consulului, să fie o prezență obsedantă, indispensabilă. Ambiția asta de a fi un fel de dublură a lui Bonaparte îl împinge foarte departe. De la idilă a trecut la servilism. Cu cît creștea idolul, cu atît îi scăpa și cu atît mai insinuant devenea el. Iată înspăimîntătoarea scrisoare pe care i-a scris-o la 29 iulie 1304, atunci cînd ,,Bonaparte începuse să lase să se întrevadă Napoleon" : *„Desigur că o să fiu întotdeauna mulțumit cu tot ceea ce mi se va întîmpla ca urmare a voinței binevoitoare a Maiestății-Voastre, dar simt un fel de gelozie, pe care trebuie să mi-o ierte Maiestatea-Voastră, de a nu avea în vedere alte recompense în afară de cele dăruite de ea, de a nu o servi decît pe ea și de a nu dori ca alegerea ei să se exprime în ceea ce mă privește printr-o simplă intervenție. Maiestatea-Voastră știe și-mi face plăcere să i-o repet că, plictisit, dezgustat de toate sistemele politice care au constituit suferința și nenorocirea tuturor francezilor timp de zece ani,*

numai datorită ei am ajuns să țin la instituțiile pe care le-a fondat. Nu trebuie să intru și nu pot să doresc să intru în nici una dintre ele decît in măsura în care voi fi pus acolo de Maiestatea-Voastră și numai de ea".

De ce asta ? Fusese proaspăt ales în Senat, dar nu voia să fie senator fiindcă nu căpătase locul acela de la stăpîn și direct din mîna stăpînului. Știm, totuși, din sursă sigură că el continua să accepte din partea clientelei lui de la Relațiile Externe șperțurile pe care nu le primea deloc din mîna aceea atît de dragă, dar așa era obiceiul și obiceiul cerea chiar ca stăpînul să se prefacă că nu știe nimic de „dulciurile" pe care le încasau miniștrii lui.

La formele cele mai respectuoase și chiar cele mai slugarnice de politețe, el alătura niște libertăți care l-ar fi dizgrațiat pe oricare alt ministru. Iată cum și le permitea Talleyrand față de primul consul.

[1] **Pierre Bertrand.** ***Lettres inedites de Talleyrand a*** **Napoleon** ***(1889).***

în momentul cînd s-a semnat pacea de la Amiens, un eveniment de seamă, care punea capăt războiului cu Anglia și-i dăruia Franței ceea ce aștepta din partea idolului ei războinic, pacea, Talleyrand și-a permis o impertinență nemaipomenită. Bonaparte aștepta, vizibil nervos și iritat, curierul care trebuia să-i aducă pergamentul cu tratatul de pace. îl primise însă Talleyrand și-l păstra în portofoliul lui. A fost convocat Consiliul de Miniștri ; Talleyrand a lăsat să-și desfășoare lucrările în prezența primului consul, vizibil înfrigurat. După ce s-au discutat toate hîrtiile, Talleyrand a spus cu aerul cel mai senin din lume : *„Și-acum, o să vă fac o mare plăcere, s-a semnat tratatul: iată-l!".* Bonaparte s-a repezit : *„Și cum, de ce n-ați spus imediat ?",* la care domnul de Autun, imperturbabil, a răspuns : *„Pentru că nu m-ați mai fi ascultat în rest. Cind sînteți fericit, nu se mai poate apropia nimeni de dumneavoastră"* (Doamna de Remusat. *Memorii).*

Să faci o glumă ca asta, să răspunzi pe tonul ăsta și să primești în schimb un fel de mormăit de mulțumire, asta-i făcea să încremenească pe toți. Impertinența lui mergea cîteodată și mai departe, și era cu atît mai periculoasă, fiindcă era sub imperiu și idolul devenise zeu. într-o zi de vară, consiliul s-a întrunit la Saint-Cloud. îl așteptau pe Talleyrand, care nu mai sosea împăratul se plimba de colo-colo, tunînd și fulgerînd, și lua din cînd în cînd în trecere cîte un pumn de cireșe, pe care le mînca furios. Fierbea de mînie, căci avea oroare să piardă timpul. în sfîrșit, sosi și Talleyrand. Napoleon îl apostrofă : *„Ma-ți făcut să aștept, domnule..."* Talleyrand n-a catadixit să răspundă și, cu un zîmbet nedefinit pe buze, s-a îndreptat spre vasul cu cireșe și a înghițit una : *„Sire, Maiestatea-Voastră are cele mai frumoase cireșe din împărăție..."* Napoleon nici n-a clipit. S-au apucat de lucru. Miniștrii înghețaseră. Așa era comportarea, cu totul neobișnuită, a celor doi bărbați. în atitudinea lui Bonaparte se manifestau indulgența, răbdarea, furia și iertarea, blesteme urmate iar de încredere și chiar de afecțiune, care păreau de necrezut. Iar celălalt, sigur de el și de acea imunitate a lui inexplicabilă și întreruptă de scene violente, își ducea mai departe viața lui de Talleyrand, spunea „amin" și rămînea neatins.

Făcînd uz de manierele, grațiile și rafinamentele vechii societăți, l-a obișnuit pe Bonaparte cu idolatria. împingîndu-1 mereu către înălțimi, el a fost la originea prăbușirii finale. Talleyrand l-a iubit pe Napoleon pînă la sfîrșitul vieții lui ; iată ce scria el, în plină Restaurație, în *Memoriile* sale : *„L-am iubit pe Napoleon; eram atașat chiar și de persoana lui, cu toate defectele pe care le avea ; la început m-am simțit împins către el datorită*

acelei atracții irezistibile pe care o generează în jurul lui un mare geniu, iar binefacerile lui au trezit în mine o recunoștință sinceră. De ce m-aș teme s-o mărturisesc ? Am gustat din plin din gloria lui și din reflexele care se răsfrîngeau asupra celor care-l ajutau în nobila lui sarcină" •

Se spune că Talleyrand ar fi renegat totul : iată aici dovada contrariului. La sfîrșitul vieții încearcă din nou sentimentele de la început : *„L-am iubit pe Napoleon".* L-a iubit în nobila sarcină comună, renașterea Franței. Cel puțin la început... După aceea, a fost altă poveste.

La scurt timp după reîntoarcerea lui în strada Bac, Talleyrand a avut ocazia să marcheze fericita reînscăunare făcînd o favoare. A aflat că impulsivul Jorry, împreună cu alți treizeci și șapte de impulsivi de teapa lui, fusese arestat și condamnat la deportare în Guyana. Talleyrand a intervenit

imediat pe lingă ministrul poliției pentru ca Jorry să fie grațiat. Gestul e frumos. Este știut că Talleyrand nu cunoștea ranchiuna, nici ura. Asemenea porniri lăuntrice îi erau străine. I s-a părut potrivit să șteargă povestea aceea stupidă din dosarul lui personal, în care nu deținuse, dealtfel, decît un minimum de loc într-un minimum de timp. A scris deci în favoarea lui Jorry următoarea scrisoare frumoasă : *,,Am văzut cu multă părere de rău, cetă- țene ministru, numele de Jorry figurină pe lista celor condamnați la exil. Jorry e un om foarte tînăr, ale cărui rătăciri merită mai curind îngăduință decît asprime. El se află în serviciul republicii și face parte din armata din Italia; s-ar putea ca, în momentul în care legea îl pedepsește, să i-o fi luat înainte focul inamicului; s-ar putea ca niște răni sau o moarte patriotică să-i cinstească numele. Trebuiesă adaug căJorry, neofensînd niciodată, după cite știu eu, pe altcineva în afară demine, cred că-mi revine mie, în mod special, datoria de a vă prezenta aceste considerente și vă- mărturisesc că,dorind nespus să văd ofensa adusă mie uitată de întreaga lume, așa cumam uitat-o eu însumi, aș primi ca o favoare personală ex cepția pe care v-o solicit și pe care vă rog în mod foarte insistent s-o cereți de la consulii republicii".* (Publicată în *Citoyen franțais* la 10 noiembrie 1799 ; Aulard : *Parisul sub Directorat.)*

Și să se mai spună că era lipsit de orice sentiment și că nu știa să scrie ! în cazul de față, totul se petrece ca și cînd ar propovădui uitarea injuriilor și-ar avea simțul umanității celei mai delicate, cu un parfum de evanghelie care e cel mai mișcător ecou al îndepărtatei lui preoții.

Cum există întotdeauna oameni care simt nevoia să întunece ceea ce strălucește într-un suflet — întinat prin definiție —, ei sugerează că această generoasă cerere nu e decît un calcul ; știind cît de nepopulară era prescripția, ar fi născocit acest mijloc ca să se desolidarizeze de ministrul poliției, care recursese Ia ea. Nimic nu dovedește asta. în orice caz, calculul a fost just, fiindcă i-a salvat pe toți cei care erau pe listă. Grație scrisorii lui, care a făcut mare vîlvă, măsura cu prescripția a fost anulată.

Existența aceasta, care s-ar zice că e populată de o mie de suflete, ne oferă surprize, și nu toate rele.

La sfîrșitul lui decembrie 1799, un emisar al lui Ludovic al XVIH-lea a venit la Paris ca să-i facă propuneri lui Bonaparte în legătură cu ceea ce am

putea numi, pe drept cuvînt, iluziile Bourbonilor. Aceștia își imaginau că Bonaparte lupta pentru restaurarea tronului Sfîntului Ludovic ! Că, de îndată ce totul avea să fie gata, Ludovic al XVIII-lea avea să se înapoieze, iar Bonaparte avea să plece împodobit cu o frumoasă panglică albastră în jurul gîtului și cu un titlu sforăitor. Că aveau să-1 trimită aiurea..., iar monarhia avea să-și reia din nou rolul ei proteguitor. Talleyrand a fost acela care i l-a prezentat consulului Bonaparte pe Hyde de Neuville, trimisul regelui. întrevederea n-a dat nici un rezultat. Foarte sceptic, Talleyrand i-a condus înapoi, cu trăsura lui, pe Hyde de Neuville și pe domnul d\Andigue. Făcea parte dintr-o tabără opusă celor doi și, cu toate astea, ei vorbeau aceeași limbă, se așezau, salutau, deschideau și închideau ușile într-un anumit fel... Toate astea au trezit în el anumite amintiri. Au început să vorbească. Ceea ce le-a spus Talleyrand i-a făcut să încremenească. Despre primul consul le-a spus : „Dacă *trece de primul an, o să ajungă departe".* Au vrut să afle dacă Bonaparte era într-adevăr capabil să susțină

231 edificiul regimului lui: Bonaparte singur reprezenta întregul regim, care nu depindea decît de el ; era un motiv de neliniște. Și așa era. După aceea au vorbit despre prinți. Talleyrand nu-1 uitase pe fratele regelui; a evocat „frumoasele vremuri" care îi legau, le-a mărturisit că destinul lui fusese total schimbat din cauza infirmității pe care-o avea și că, dacă nu ar fi fost obligat cu forța să intre în preoție, ar fi îmbrățișat cariera militară. Și, comparîndu-și situația lui cu aceea pe care ar fi avut-o dac-ar fi mers pe calea cea dreaptă, le-a spus rîzînd: *„Cine știe? Acum aș fi emigrant ca dumneavoastră sau, tot ca dumneavoastră, aș fi trimisul Bourbonilor"* *(Memoriile* baronului Hyde de Neuville).

în 1800, fratele regelui, pentru care Talleyrand păstrase aceleași bune sentimente, l-a trimis pe La Tour du Pin la Consulat. Iată ce-i pregăteau Bourbonii lui Talleyrand in cazul în care el l-ar fi determinat pe Bonaparte să-i cedeze locul lui Ludovic al XVIII-lea. Bonaparte urma să fie făcut conetabil. „Dar cu *domnul Talleyrand ce o să faceți?"* îl întrebase La Tour du Pin pe viitorul Carol al X-lea. — *„Bineînțeles o să-l servesc din toată inima... dacă o să ne întoarcem în Franța. E adevărat, nu mai poate să rămînă acolo, dar îi garantez un permis de liberă trecere ca să se stabilească în străinătate, ori unde va dori"* (citat de Lacour-Gayet).

Nu putem decît să admirăm această clemență : Talleyrand avea să fie radiat de pe lista proscrișilor după ce avea să restaureze regalitatea. Nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să ia neîntîrziat calea exilului. într-adevăr, e de neînchipuit atîta lipsă de înțelegere a politicii !

Domnul de Talleyrand se adaptează exigențelor noului regim

Ochiul vulturului vedea totul. Bonaparte nu uitase răsunetul pe care-1 avusese serbarea din 3 ianuarie 1798. Un nume ilustru e ceva frumos și e și util în același timp. Bonaparte s-a folosit de Talleyrand ca de o firmă publicitară : *„Lăsați toți foștii să vină la mine".* Primul consul voia să și-i alăture pe toți nobilii care-ar fi dorit să se întoarcă în țară. Avea nevoie de ei, ca de toți ceilalți francezi. La rîndul său, Talleyrand era conștient că Franța

suferea de-un fel de nostalgie a regalității. Alegerile nu lăsau nici un fel de îndoială în privința asta. Și Bonaparte o știa. Atunci cînd scrie, referitor la 18 Brumar și la urmările lui : *„Am conspirat împotriva înspăi- mîntătorului spirit înnoitor care traversa lumea",* recunoaște prea bine că nu a dat lovitura de stat ca să continue revoluția, ci ca să-i pună capăt. Dealtfel, a și proclamat acest lucru, foarte clar, odată cu noua Constituție : *„Cetățeni, revoluția s-a oprit la principiile care au inițiat-o; acum ea s-a terminat"* (15 decembrie 1799). (L. de Villefosse : *Opoziția față de Napoleon.)*

Este exact ceea ce se prevăzuse. Talleyrand dăduse acea mare serbare în cinstea Josefinei. Pentru a se crea din nou o societate ierarhizată, era nevoie mai întîi de nobilime. „Ea *este adevăratul și singurul suport al unei monarhii* — avea să spună Napoleon —, *moderatorul, pîrghia și punctul ei de rezistență ; statul fără ea e ca un vas lipsit de cîrmă, ca un balon rămas fără aer".*

232

Înainte de a și-o crea pe a lui, a considerat că e bine s-o utilizeze pe cea veche : îl avea pe Talleyrand care să-i asigure recrutarea. Printre alte misiuni, acesta a avut-o și pe aceea de a strînge noua și vechea Franță în jurul aceleiași mese, la aceleași baluri, în speranța că se vor întîlni, în cele din urmă, și în aceleași paturi.

Talleyrand și-a cumpărat la Neuilly o proprietate splendidă. Prima serbare pe care a dat-o acolo a avut loc la 25 februarie 1800. Bonaparte, căruia nu-i plăceau serbările decît pentru ceilalți și care se plictisea luînd parte la ele, a asistat la banchetul lui Talleyrand, care era o veritabilă operație politică. A avut ocazia să-i întîlnească acolo, în afară de demnitarii Consulatului, pe cei dinții foști care au consimțit să dea ochii cu el. Cavalerul de Coigny, prieten intim cu Ludovic al XVI-lea, Segur, fiul mareșalului și ambasador la Petrograd, ducele de la Rochefoucauld-Liancourt, mare maestru al garderobei lui Ludovic al XVI-lea, Crillon, deputat al nobilimii, Bemier, șeful partidului vendeian, un rebel abia convertit. Erau prezenți pînă și foști proscriși de la 18 fructidor, cărora Bonaparte le-a adus la cunoștință că le amnestiase prietenii, aceștia urmînd să se înapoieze din Guyana. Unele dintre doamnele care fuseseră invitate de Talleyrand purtau nume ilustre : doamnele de Vergennes, de Castellane, d'Arguillon, de Lameth, de Noailles, de Caumont, de Custine și pînă și doamna de Flahaut, care o privea cu curiozitate pe frumoasa indiană. Și se mai aflau acolo și multe altele, care peste puțin timp aveau să deschidă cîte un salon. în aceste saloane avea să se formeze opinia publică, în aceste saloane avea să se dea tonul, să informeze și să se informeze Talelyrand. Care șef de stat a avut vreodată la dispoziția lui un atît de prestigios director al informației ? De bună seamă, cel mai prestigios dintre șefii de state : Napoleon Bonaparte 1 Nici nu se putea concepe unul fără celălalt.

Peste un an, cu ocazia păcii de la Luneville (9 februarie 1801), care recunoștea pentru a doua oară că țărmul stîng al Rinului aparținea Franței — Belgia fiind deja anexată împreună cu Palatinatul și cu Aix-la-Chapelle — *toate* partidele aveau să fie reunite acasă la Talleyrand. El era radios : se încheiase, în sfîrșit pacea cu întreaga Europă. Și se încheiase și cea dintre francezi. își dădea seama că era pe punctul să se realizeze ceea ce aștepta el de pe vremea cînd începuse să se gîndească la politică : avea să reînvie prosperitatea. Științele, artele, luxul aveau să strălucească din nou. Iar Parisul avea să redevină capitala lumii civilizate ; Talleyrand avea să-i fie

majordomul. El n-avea să-i mai întîmpine doar pe generali și pe miniștri ci avea să primească toate inteligențele și frumusețile venite din cele patru colțuri ale lumii. Aveau să vină cu toții la Paris ca să-și boteze capodoperele și să-și desfășoare luxul. Iată ce credea Talleyrand că dăruise Consulatul Franței. Nu cuceririle teritoriale îl încîntau pe el, ci domnia pașnică a civilizației strălucind asupra întregii lumi.

Printr-un tur de forță de care numai el era capabil la Paris în momentul acela, a primit doi prinți aparținînd casei Bourbonilor, cei dinții care au reapărut în Franța : pe ducele și pe ducesa de Toscana, al cărui ducat fusese transformat de Bonaparte în regatul Etruriei. Titlul era în stil ,,antic", așa cum erau și fotoliile și mesele de la 1800. Primirea acestor Bourboni a fost prilej pentru o sărbătoare nemaivăzută, la 8 iunie, acasă la Talleyrand. El pusese să se reconstituie, în decor, Piața Palazzo Vecfihio

233 din Florența, ca să le amintească oaspeților de țara lor. Două cîntărețe, cele mai vestite în momentul acela și pe care Bonaparte le adusese din Italia (împreună cu alte cîteva piese de muzeu), Crescentini și Grassini, au cîntat în italienește pentru prinții toscani. Regele Etruriei a deschis balul cu... ge- nerăleasa Leclerc, Pauline, tînăra și frumoasa soră a lui Bonaparte. Masa a fost servită cu un fast care a însemnat pentru mulți dintre noii veniți descoperirea unei lumi de vrajă. Talleyrand le dădea tinerilor lui contemporani din armată și din administrație o lecție despre ce înseamnă plăcerea de a trăi. Și cu asta, el făcea să crească și prestigiul și popularitatea lui Bonaparte.

Acesta nu era insensibil la acest fel de a-1 obliga. Și i-a dovedit-o ministrului său tăind de pe lista emigranților pe cei doi frați ai lui Talleyrand Archambaud și Boson, și punînd să li se înapoieze, în același timp, toate bunurile. Acești Talleyranzi erau foarte frumoși, de o nulitate egală cu frumusețea lor, mai ales cel mai mare, Archambaud, despre care se spunea c-ar fi >,pe cît *de frumos pe atît de prost*" sau *„arhifrumos și arhiprost".* Talleyrand era răbdarea și indulgența personificată. Le-a iertat totul fraților lui : abia sosiți însă, stîngăcia și inutilitatea lor i-a făcut să devină insuportabili lui Bonaparte. Au început să afișeze niște aere care au șocat opinia publică franceză ; din fericire, ea n-a vrut să vadă în ele decît ridicolul. Cu doi ani înainte li s-ar fi putut face șicane spunîndu-se că toți Talleyranzii erau în solda Angliei. Căci Archambaud și Boson erau într-adevăr. în ajunul întoarcerii lor în țară, solda lor de militari englezi nu le fusese plătită de către ministerul britanic, care le-o datora împreună cu niște restanțe. ■Fratele lor, ministrul de la Relațiile Externe ale Consulatului, i-a trimis deci pe cei doi reclamanți, împreună cu o caldă scrisoare de recomandare, la colegul lui britanic, ministrul Addington. Grație acestui fapt, Archambaud și Boson și-au primit guineele și s-au întors în Franța, zornăindu-le în buzunare ! Toată treaba era cam suspectă. Informat despre aceasta, Bonaparte i-a trimis pe cei doi imbecili să se stabilească în afara Parisului. Ca o culme a inconștienței, Boson se mîndrea că pensia lui fusese majorată de la 5C0 la 900 de guinee *„grație domnului Pitt".*

Talleyrand n-a suflat o vorbă despre povestea aceasta stupidă, care s-a răsfrînt asupra lui într-un mod indirect și pe care n-a avut cum s-o prevadă. Este știut că Bonaparte avea niște frați și niște surori care-i făceau surprizele cele mai neplăcute și pe care, cu toate astea, i-a acoperit întotdeauna. Deși Talleyrand a fost față de frații lui bunătatea personificată, a considerat că nu trebuie să mai intervină în favodrea lor atunci cînd au

comis stîngăcia aceea formidabilă care i-a gonit din Paris. Și tocmai asta i-a reproșat Bonaparte ! „La ce *te poți aștepta de la un om care nu pune o vorbă bună pentru familia lui ?“* — a strigat el. Se pare că rezerva lui Talleyrand, în cazul de față, ar putea fi considerată mai curînd meritorie. Bonaparte l-a tratat cu duritate pentru asta. Prăpastia dintre două lumi, dintre două specii diferite...

Ca să-și cîștige o parte a opiniei publice, care nu privea fără oarecare neliniște, din punctul de vedere al libertății, felul cum aplica Bonaparte o constituție *„scrisă cu baionetele",* consulul, însoțit de Talleyrand, s-a dus să-i facă o vizită doamnei Helvetius, care locuia la Auteuil. Văduva filozofului își păstrase și ideile și prietenii : cei pe care-i detesta Bonaparte, „Ideologii[11],

între care doamna de Stael era cel mai frumos exemplar. Consulul a remarcat, în fața bătrînei doamne, că grădina ei nu era prea mare. Ea i-a răspuns cu multă subtilitate : *„Nici nu vă-nchipuiți, generale, cită fericire poți să găsești în trei stînjeni de pămînt".* Dacă și-ar mai fi prelungit vizita, ar mai fi auzit multe alte lucruri privitoare la respectarea libertății, la principiile incluse în Declarația drepturilor omului și la frontierele celorlalte țări.

Chiar vizavi de văduva „filozofică" locuia marchiza de Bouffiers, care i-a pus la dispoziție lui Talleyrand casa și parcul ei ca să primească acolo la dejun pe Bonaparte. Montrond a fost însărcinat să organizeze petrecerea aceea la țară. Ca s-o facă mai plăcută, cu o vînătoare în parc, Montrond a pus să se cumpere în ajun, de la Paris, o cantitate mare de iepuri de crescătorie, cărora le-a dat drumul de-cu-seară. *„A doua zi, consulul sosește cu un întreg stat-major, plin de fireturi. Se servește dejunul, după care toți încalecă și intră în parc. Iepurii, care toată noaptea nu mîncaseră nici varză, nici morcovi, aleargă în întâmpinarea cailor și a oamenilor ca să capete de mîncare ; Bonaparte nu bănuiește nimic, nu bagă de seamă nimic și cu cea mai mare seriozitate din lume împușcă dintr-o ochire vreo duzină de biete animale. Cineva începe să rîdă în hohote și toți ceilalți îl imită, afară de consul, care-și mușcă buzele. Talleyrand, care nu se gîndise la blindețea iepurilor din hală și care voia să flateze, s-a străduit să aranjeze lucrurile cum a putut..."* (Scrisoare adresată de V. Jacquemont lui Stendhal, în *Corespondența lui Stendhal.* La Pleiade).

în guvern, Talleyrand a dat din nou peste Fouche ! Relațiile dintre ei erau pe cît de proaste în profunzime, pe atît de corecte la suprafață. Fouche se compromisese așa de mult în timpul Terorii, încît nu se mai putea desprinde de tot de zilele glorioase din 1793. Pentru Talleyrand, capitolul acela era închis și cu cît se vorbea mai puțin despre el cu atît era mai bine. Spunea că *„Bonaparte pu^a să fie, desigur, urmașul revoluției, dar nu putea în nici un caz să devină continuatorul ei".* Și mai era opus lui Fouche și cu privire Ia alte subiecte. Respectivii domni — cine ar fi putut-o crede ? — începuseră să se și gîndească la divorțul lui Bonaparte de Josefina. Fouchă voia ca el s-o păstreze, iar Talleyrand s-o repudieze. Talleyrand îi avea de partea lui pe frații și pe mama consulului. De ce acest acord? Familia, îndoctrinată cu blîndețe de domnul de Autun, se și gîndea la ereditatea puterii pentru descendenții lui Bonaparte. După Talleyrand, Franța avea nevoie de o monarhie. Or, nu există monarhie adevărată fără ereditate. Bour- bonii fiind excluși, se gîndea foarte serios la ceea ce numea el *„a patra semințe".*

După Merovingieni, Carolingieni și Capețieni aveau să vină Napo- leonizii. Ministrul din strada Bac avea simțul duratei. Josefina, neavind nici un copil de la Bonaparte, devenea un obstacol pentru planul fraților și al lui Talleyrand. Or, Fouche ucisese atîția oameni care credeau în monarhia ereditară, încît i se părea prematur să fabrice una nouă la nici șapte ani după ce-o distrusese pe cealaltă.

Din partea familiei Bonaparte, Talleyrand n-a primit decît un foarte slab sprijin. Lucien Bonaparte, fratele cel încăpățînat, căruia Talleyrand îi spunea „marele scutier", tocmai publicase o broșură al cărui efect fusese catastrofal pentru cauza pe care pretindea să o susțină Talleyrand : *Paralelă între Cezar, Cromwell, Monk și Bonaparte.* Afirma acolo cu o stîngăcie

235 fără seamăn că în familia Bonaparte trebuia instituită urgent ereditatea puterii. Bra un lucru atît de nelalocul lui, încît, dacă republicanii n-ar fi avut încă prezente în amintire josniciile Directoratului, ar fi reacționat cu violență și ar fi dat peste cap toată povestea. Talleyrand, în schimb, s-a ocupat de ea în cu totul alt chip. Din mîinile lui de prelat și de mamoș, principiul eredității a venit pe lume pe nesimțite. A început prin a aduce opinia publică la concluzia că, atunci cînd ai un om atît de valoros, trebuie să ai grijă să nu-1 pierzi și că, dacă din nenorocire l-ai pierde, ar trebui ca fiul lui să-i preia moștenirea și să-i urmeze calea. Mai tîrziu, opinia publică, devenind matură, avea să spună ea însăși : *„De ce să nu instituim ereditatea ?"* Marele scutier a fost cît pe-aci să rateze totul. Furios, Bonaparte l-a trimis ambasador la Madrid. Biata Spanie ! Nu se poate spune c-a avut noroc cu familia Bonaparte.

Josefina, pe care n-o prea interesa politica înaltă, era, în schimb, foarte interesată de mariajul ei. Simțea că o paște primejdia. De cînd cu ascensiunea micului ei general, tremura. Ea scrie : *„Sînt sigură că Talleyrand i-a inmînat lui Bonaparte o nouă constituție și că se propune acolo principiul eredității. In toată povestea asta, Lucien lucrează pentru el, Roederer pentru Lucien și Talleyrand nu mai știu pentru cine, fiindcă cu el nu știi niciodată pe ce să contezi".*

El lucra ca să-i dăruiască Franței o conducere puternică și de durată. Așa că, servindu-i lui Bonaparte formulele magice care exprimau atît de bine planurile lui ascunse, îi spunea : *„N-aveți decît o singură soluție, aceea de a consolida puterea, de a liniști spiritele cu privire la viitor, de a le da siguranță celor care v-au fost devotați... N-aveți decît un singur mijloc, acela de a vă alege succesorul. Cine vă împiedică să-l alegeți ?"*

Se poate observa prudența, nici nu pomenește de ereditate. Șocul ar fi prea brutal pentru o anumită categorie de oameni — care trebuie încă menajată —, mai cu seamă elanul doamnei de Stael. Dar timpul... timpul lucrează pentru acest neobosit leneș ; el îi încredințează proiectele lui așa cum pui niște ouă la clocitoare.

La puțin timp după Marengo, situația înfloritoare a lui Talleyrand a primit o lovitură, în ciuda frumoasei scrisori citate mai sus. în timpul glorioasei absențe a lui Bonaparte, Talleyrand și Fouchă își aranjaseră, deși dușmani, cîteva întrevederi secrete. Cu ocazia lor și-au pus întrebări ca acestea : „Și dacă — Doamne ferește ! — Bonaparte nu s-ar mai întoarce din Italia ? Un glonte rătăcit... o ghiulea care se abate de la regula jocului și omoară un general de armată în locul unui infanterist... vreun accident ? Alpii sînt plini de prăpăstii. Și Parisul ? Era la fel de periculos ca un cîmp de

bătălie : nu scapi de două ori de mașina infernală din strada Saint- Nicaise". Ce s-ar întîmpla dacă... Și ce-ar deveni ei mai ales ? își aranjaseră, se spunea, anumite situații care să le convină și păstrarea unei succesiuni atît de importante ca cea a lui Bonaparte. De-ndată ce s-a întors, acestuia din urmă i s-a spus totul. De către cine ? Probabil și de către unul și de către altul, unul denunțîndu-1 pe celălalt. Avuseseră și-un tovarăș, un senator, Clăment de Ris, care a fost ridicat și făcut să dispară ! (Prin grija cui oare, cetățene Fouche ?) Povestea asta a stîrnit tot atîta vîlvă cît și mașina infernală. A fost numită „afacerea tenebroasă". Balzac și-a intitulat

 astfel un roman, iar Talleyrand a rămas pe locul lui, la fel și Fouche. Fiecare cu cazanul lui de vrăjitoare era de neînlocuit. Dar Bonaparte, în limbaj soldățesc, le-a spus ce părere avea despre mașinațiile lor.

Firește, idila și-a pierdut din prospețime — sau din căldură, dacă vreți.

Ca s-o încălzească din nou, Talleyrand avea o rețetă : a mai dat o serbare, în stmda Bac, la 14 iulie. Și a fost din nou o capodoperă. Doamna de Stael l-a implorat pe prietenul ei, episcopul, s-o invite și pe ea. Talleyrand, în numele prieteniei, a implorat-o să stea acasă. Știa prea bine ce părere avea despre ea Bonaparte și cum iritarea ascunsă pe care i-o inspira ea generalului ar fi putut să dea naștere date fiind lipsa de tact și extravaganțele ei, la o scenă grotescă și poate și grosolană. Cu Bonaparte trebuie întotdeauna să te aștepți la orice. Așa că ea n-a venit și totul a fost cum nu se putea mai bine. Bonaparte, învingătorul de la Marengo, a văzut cu satisfacție întreg Parisul la picioarele lui.

Fiindcă Fouchă devenise incomod, Talleyrand a încercat să se debaraseze de el. Atentatul de pe strada Saint-Nicaise i-a servit drept pretext Se știe că la 24 decembrie 1800 o mașină infernală a explodat și a fost cît pe-aci să-1 omoare pe Bonaparte, scăpat ca prin minune de explozia aceea îngrozitoare, care a ucis douăzeci și două de persoane și a rănit alte cincizeci și șase. Talleyrand a susținut că atentatul fusese pus la cale de iacobini, prietenii lui Fouche. Acesta susținea că fusese pus la cale de rega- liști. Talleyrand n-avea dreptate. Dar ceea ce-1 interesa pe el era să demonstreze că ministrul poliției nu era în stare să protejeze viața lui Bonaparte. Și mai spunea că, dimpotrivă, ar fi fost în stare să pună chiar la cale niște comploturi trucate ca să-și asigure gloria de a le dejuca și a aresta niște pretinși vinovați, lăsîndu-i să scape pe cei care voiau într-adevăr să-1 asasineze pe salvatorul Franței. Fouchă nu și-a pierdut postul, dar Talleyrand a pus la punct o manevră inedită în procedura represiunii și a cărei abilitate nu-și află egalul decît în ilegalitatea ei.

în loc să supună aprobării Tribunalului legea represivă, fiindcă se temea de o eventuală opoziție a „ideologilor" din respectiva adunare, a supus-o aprobării Senatului, care era total devotat conducerii ; legea a fost aprobată fără nici o discuție. Iar el a avut următoarea remarcă : „La ce bun *să ai un Senat dacă nu te folosești de el ?“* Și a făcut cu ocazia asta o demonstrația atît de frumoasă de cum trebuie să te folosești de el, încît respectiva procedură, sub numele de *senatus consultum,* a devenit normă, îngăduind orice abuz de putere, dar cu salvarea formelor. Republica își dădea ultima suflare. O sută treizeci de persoane au fost deportate fără nici un fel de altă formalitate.

în ceea ce-1 privește pe Fouche, Talleyrand a profitat de un moment în care acesta din urmă era într-o situație dificilă pentru a-1 elimina. Printr-un *„senatus consultum"* din 4 august 1802 a introdus în Constituție principiul

eredității. Fouche l-a găsit neindicat, Talleyrand a informat „familia" despre treaba asta și „marele scutier", trimis ca purtător de cuvînt la primul consul, a obținut de la fratele lui concedierea lui Fouche. Drept compensație a fost numit senator. Peste cîteva zile, Fouchă și Talleyrand au fost văzuți împreună la Vaudeville. Se amuzau grozav, ca-ntregul Paris din vremea aceea, la spectacolul „Doamna Angot la seraiul din Constantinopol". Acel serai pe care Talleyrand nu voise să-1 vadă de aproape...

237

In iunie 1802 a primit o vizită cu totul ciudată : cea a domnului de Calonne. Strălucitul Calonne ! Din ce catacombe o fi ieșit ? Și aducea de acolo oare cu el amintirea faimoasei lui treceri pe la minister, de unde delapidase pînă și ultimii bani ai monarhiei ? Pe scurt, era acolo, alb de pudră și spilcuit de parcă s-ar fi întors de pe moșiile lui ; aducea „un plan". încă unul ! Avusese tot timpul să-1 corecteze în tihnă pe cel datorită căruia îl ruinase complet pe Ludovic al XVI-lea. Foarte sigur de el, se declara gata să aplice soluțiile lui finanțelor Consulatului. Cel mai teribil lucru era că tot Parisul șușotea că, în cel mai scurt timp, Calonne avea să preia Ministerul de Finanțe ! Fouchă a crezut că găsește în el pîrghia cu care să-1 răstoarne pe Talleyrand. Dar graba strică treaba. în *Monitor* a apărut o critică foarte aspră și plină de dispreț la adresa planului lui Calonne. Inspirată de cine ? De Bonaparte sau de Talleyrand ? Fără-ndoială de amîndoi. Asta a însemnat înfrîngerea lui Calonne. Un decret de expulzare a transformat-o în nimicire totală. Talleyrand, luîndu-și rămas bun de la el în termenii cei mai cordiali din lume, i-a spus : *„Cum, Calonne, îți place chiar așa de mult viața retrasă ?"* Fantoma aceea nu era decît o umbră inofensivă. Pentru Talleyrand, ea n-a însemnat decît o alarmă înșelătoare.

Cea care a urmat n-a mai fost înșelătoare : încă o dată Talleyrand s-a aflat la marginea prăpastie!. Nu s-a prăbușit, dar a rămas cu o pată urîtă. Pentru a desemna această afacere, vom folosi o denumire care a servit de mai multe ori, dovedind prin asta că se potrivea : afacerea dispariției documentelor.

Dispăreau regulat din strada Bac scrisori și documente de primă importanță. Toate cercetările, toate anchetele se opreau la ușa ministrului. Era un lucru atît de grav, încît a trebuit să i se ceară primului consul îngăduința de a deschide ușa aceea. S-a imaginat următoarea cursă : să i se încredințeze un material informativ lui Talleyrand — și să i se încredințeze numai lui —, fiind lăsat să creadă că le-a mai fost încredințat și altora sub consemnul secretului. Dacă avea să dispară și acesta, vinovatul avea să fie dat în vileag cu siguranță. Bonaparte, în ultimul moment, a renunțat... Să-i fi fost teamă să afle adevărul ? A cerut să se întărească supravegherea, dar măsura radicală a refuzat s-o ia. Reacție inexplicabilă... Nu s-a găsit nimic. Dar a mai trecut o umbră peste idilă. După aceea s-a risipit : Talleyrand a născocit iar ceva care l-a încîntat pe Bonaparte. Și primul consul a uitat totul. Ocazia a oferit-c moartea, la Santo-Domingo, a generalului Leclerc, soțul Pauline! Bonaparte. Familia primului consul era în doliu. Talleyrand a izbutit să-i facă pe toți membrii corpului diplomatic să țină doliu și să vină să-și prezinte condoleanțele primului consul, ca unui suveran. Bonaparte a fost așa de impresionat, atins la coarda lui cea mai sensibilă, adică tocmai în orgoliul lui, încît i-a sărit de gît lui Talleyrand. De cît tact a fost nevoie pentru a-1 determina, de pildă, pe ambasadorul împăratului să poarte doliu după un oarecare Leclerc, ieșit din rîndurile unei armate de revoluționari! Cineva, căruia Talleyrand îi împărtășise ideea lui, i-a spus că n-avea să

reușească decît cu mare greutate. Insolent ca de obicei, el i-a răspuns : „Dacă *există vreo greutate, aceea o să fie ca să-i împiedic să tocmească bocitoare".* După turul acesta de forță, nimeni n-a mai auzit pomenindu-se de afacerea dispariției documentelor. Bonaparte a făcut o călătorie în Belgia și l-a luat cu el și pe Talleyrand. Au avut amîndoi convorbiri lungi între

 patru ochi. Bonaparte își răsfoia ministrul așa cum răsfoiești o istorie a curților și a cancelariilor din bătrîna Europă. Desigur, primul consul știa foarte multe lucruri pe care ministrul lui nu le cunoștea și, mai cu seamă, știa cum să se bală în război. Talleyrand, la rîndu-i, știa cum să evite războiul. Și mai știa care sînt interesele, amorul propriu, tradițiile și punctele sensibile ale fiecărui guvern. Călătoria a fost binevenită și folositoare pentru amîndoi.

La întoarcere, Bonaparte a pus să i se restituie vărului lui Talleyrand, baronul de Perigord, bunurile care-i fuseseră confiscate. Talleyrand, simțindu-se tare, a cerut grațierea unui tînăr secretar de la legația Franței din Roma care depindea de el și care era în subordinea ministrului împuternicit Fesch, unchiul lui Bonaparte, pe vremuri comisar în armată. Tînărul și neastâmpăratul lui secretar se făcuse vinovat de un nou gen de crimă : crima de lez-unchi. In scrisorile lui, respectivul tînăr își bătea joc de unchiul Fesch cu oarecare virulență ; scrisorile au fost interceptate și aduse înaintea primului consul, care a resimțit din plin injuria adusă ilustrei sale rubedenii corsicane. El a cerut ca vinovatul să fie arestat. Autorul scrisorilor era vicontele Rene de Chateaubriand. Trebuie să fi fost foarte virulente, de vreme ce Talleyrand a trebuit să revină de mai multe ori ca să-i obțină iertare. Chateaubriand a uitat respectiva binefacere și mai tîrziu, cu același condei, l-a atacat îngrozitor și pe Talleyrand.

Cînd Chateaubriand scrie : *„Atunci cînd nu se ocupă de intrigi, domnul de Talleyrand trafichează",* o face, fără-ndoială, pentru că el, Chateaubriand, nepricepîndu-se deloc să trafichezе, se consacra în exclusivitate intrigilor și era amărît c-o făcea fără să tragă vreun profit. în realitate, Talleyrand nu umbla după intrigi, ci acestea din urmă veneau la el. Există uneori asemenea afinități...

Tot o afinitate de felul ăsta l-a făcut să stea într-o seară la masă, la ducesa de Luynes, alături de abatele de Montesquieu, emisarul lui Ludovic al XVIII-lea. Abatele venise să se informeze : Bonaparte tot mai era împotriva restaurării Bourbonilor ? Care erau vederile lui ? Ducesa de Luynes i-a condus într-un salonaș în care, după dineu, au putut sta de vorbă în tihnă. Frumoasa indiană a ținut să participe și ea la convorbire : avea în ea stofă de regalistă și i-ar fi plăcut ca Talleyrand să îmbrățișeze cauza Bourbonilor. Talleyrand, după ce isprăvea masa, era de multe ori foarte bine dispus și destul de vorbăreț : a rîs de naivitatea prinților, de lipsa lor de informație și de simț politic și la urmă l-a liniștit pe Montesquieu. Era necesar ca Bourbonii să știe să aștepte, nimic nu era pierdut, nimic nu era definitiv. Și l-a sfătuit pe abate ca în viitor să aleagă bine intermediarii dintre Bonaparte și principi... Atît de bine, încît Montesquieu a înțeles că viitorul intermediar avea să fie Talleyrand. Nu-i venea să-și creadă urechilor : *„Să fie oare situația noastră mai bună decît a fost pînă acum ?"* — l-a întrebat el. *„Da, pentru viitor, dar nu pentru prezent* — i-a răspuns Talleyrand. — *Bonaparte nici nu se gîndește să-și părăsească postul.* (Asta așa era.) *Nu caută însă deloc să și-l asigure".* Nu era așa, și Talleyrand știa asta mai bine

decît oricine, el, care îndemna mereu la instaurarea unei monarhii ereditare.

Atunci pentru ce i-o fi dat o asemenea vagă și vană speranță trimisului lui Ludovic al XVIII-lea ? Pentru că se gîndea întotdeauna și la viitor,

239 gata întotdeauna să aleagă alt partid. Nu e un lucru înțelept să-1 descurajezi pe acela care pare cel mai puțin favorizat, chiar dacă pare că-i condamnat. Dacă mai păstrează încă o umbră de viață, s-ar putea să supraviețuiască și, într-o bună zi, să triumfe. Timpul !... Timpul schimbă pînă și culoarea sufletelor, de ce n-ar schimba atunci și culoarea drapelelor ?

Faptul că i-a împărtășit lui Lucchesini proiectul pe care-1 făcuse împreună cu Bonaparte de a-i ralia pe toți regaliștii de partea primului consul și a viitoarei dinastii să fie oare tot o urmare a acestor tratative ? Au avut chiar ideea să i se ceară lui Ludovic al XVIII-lea, care ducea în Polonia un trai mizerabil, să renunțe pentru el și pentru toți prinții din familia lui la toate drepturile pe care le aveau la coroana Franței. în schimbul acestei renunțări avea să primească niște subvenții foarte grase și avea să trăiască comod într-o regiune îndepărtată a Europei, și mai îndepărtată decît Varșovia. Se vorbea despre Moscova. De ce nu Sfînta Elena ? Era un loc foarte calm, se spunea, pentru suveranii detronați.

Domnul de Talleyrand bun slujitor al unei politici proaste

Talleyrand n-avea în vedere nimic altceva decît pacea. Și o aștepta de la Bonaparte în virtutea următorului ideal : *„Adevărata supremație înseamnă să fii stăpîn la tine acasă și să n-ai niciodată pretenția ridicolă de a fi și la alții".* Bonaparte i-a dat la început asigurările liniștitoare pe care le spera : a făgăduit că va încheia pacea la 25 decembrie 1799. La 26, el a scris o scrisoare foarte frumoasă, pe care Talleyrand a transmis-o guvernului englez. I-a înmînat-o lordului Grenville, pe care-1 cunoștea bine. Pitt, care era ministru, a primit-o. Talleyrand îl cunoștea și mai bine. A fost un nou eșec. Pitt a refuzat categoric. Talleyrand a fost consternat: „E ca *și cum Franța i-ar fi cerut Angliei* — a spus el — *să-i readucă pe tron pe Stuarți și să renunțe la Indii".*

Austria n-a răspuns la propunerile de pace. A fost cea dintîi care a plătit și a fost bătută la Marengo în 24 iunie 1800. Condițiile de pace pe care i le-a impus Bonaparte, fără nici o posibilitate de tratative, au fost grele. Talleyrand n-a fost solicitat nici el să-și spună părerea. Doamna Grand repeta pretutindeni : *„Primul consul a fost totul, a redactat totul".* Și așa era. Bonaparte își trata miniștrii așa cum și-i trata și Directoratul pe ai lui. Atunci cînd Cobenzl, ministrul Austriei, a sosit la Paris pentru negocieri, Bonaparte i-a dat să înțeleagă fără nici un menajament că orice speranță de discuție trebuia abandonată. Talleyrand i l-a prezentat pe Cobenzl primului consul într-un salon la Tuileries : Bonaparte ședea la un birou pe care era aprinsă o singură lampă. Nu exista nici un scaun în încăpere. Cînd Cobenzl și Talleyrand și-au făcut intrarea, Bonaparte s-a ridicat și apoi s-a așezat la loc brusc, fără să spună un cuvînt. Și i-a lăsat să stea în picioare. Cobenzl mai în față, Talleyrand ceva mai înapoia lui. Primul consul a frunzărit

printre hîrtii, a rostit trei fraze cu privire la condițiile păcii, care avea să fie semnată la Luneville la 9 februarie 1801. A făcut apoi un semn că audiența se terminase. Austria a semnat. Talleyrand n-ar fi procedat

 în felul ăsta. El ar fi dus tratative cu Austria. Tratatul de pace ar fi atras după sine un tratat de alianță. Pacea de la Luneville era un dictat, care nu putea să prevestească decît un război revanșard din partea Austriei, cu atît mai mult cu cît Anglia, mereu în stare de ostilitate, se prezenta deja ca un aliat foarte prompt. Talleyrand ar fi făcut ca această periculoasă atracție să nu mai existe.

Infiltrarea armatelor franceze în Italia și în Germania, reorganizarea politică a acestor țări de către Franța, sub presiunea forțelor franceze de ocupație, îl neliniștea în mare măsură pe personajul nostru. El îi mărturisea unui prieten : *„Știu prea bine ce ar trebui să facă primul consul, ce reclamă interesul lui, al Franței și al Europei. Două căi ii sînt deschise : sistemul federal, care îngăduie fiecărui suveran, după cucerire, să rămînă stăpîn la el acasă în niște condiții care să-l favorizeze pe învingător, așa cum ar putea acum primul consul să-l reînscăuneze pe regele Sardiniei, pe marele duce de Toscana... etc. Vrea oare el, dimpotrivă, să încorporeze, să alipească ? In cazul ăsta, se angajează pe un drum care n-are ieșire".* Bonaparte, se știe, a ales cea de-a doua cale : anexiunea, ocupația militară, războiul mereu reînnoit, pe scurt, vechea aventură a cuceritorilor și sfîrșitul lor fatal.

După ce a văzut atît de clar în ce constă binele, Talleyrand și-a consacrat toate forțele, de-a lungul cîtorva ani încărcați de evenimente, pentru a favoriza răul. Se afla sub vraja și în același timp sub mîna de fier a lui Bonaparte. Sandoz Rollin scria la Berlin : *„Primul consul tratează problemele politice așa cum tratează problemele militare. Vrea ca totul să înceteze și ca totul să cedeze în fața voinței lui... In locul domnului de Talleyrand, care fusese la început consultat cu privire la planul de pacificare* (a Germaniei), s-a *făcut apel la Roederer și la Regnaud. Ministrul n-a fost chemat decît ca să semneze, aceasta a fost misiunea lui".*

Iar doamna de Cazenove d'Arlens notează în *Jurnalul* ei în 1803 : *„Domnul de Talleyrand n-are nici o trecere pe lîngă primul consul, li trebuie o suplețe și o îndemânare infinită ca să se mențină în postul lui, cu atîtea capricii și jigniri ale șefului".* Și adaugă : *„Domnul de Perigord expus la jignirile brutale și grosolane ale acestui nefericit de corsican".* Un spion în slujba celebrului d'Antraigues scrie despre Talleyrand : *„Are privirea vioaie, o concepție clară, o minte îndrăzneață, dar e slab de înger și ține atît de mult la locul lui, încît devine absolut nebun atunci cînd are impresia că s-ar putea să nu fie pe plac..."*

Există foarte mult trist adevăr în judecata acestui personaj : Talleyrand își încovoia mlădioasa lui spinare.

Tocmai în momentul cînd se pregătea pacea cu Austria, a murit Washington, la 14 decembrie 1799. Talleyrand a ținut un discurs funebru foarte sincer pentru bărbatul care dăruise poporului său libertatea, pacea și prosperitatea și-l înzestrase cu niște instituții respectabile și solide. Talleyrand vorbea în cunoștință de cauză, șederea lui în Statele Unite îi dăduse prilejul să aprecieze seriozitatea democrației americane. Astfel că, părăsindu-și obișnuita răceală, se înflăcărează și vibrează, exaltîndu-1 pe bărbatul și *„poporul care într-o zi va fi un mare popor și care astăzi e poporul cel mai înțelept și cel mai fericit din lume".* Iar cînd îl evocă pe Washington, spune :

„Un om care prin curajul și prin geniul lui a contribuit în cea mai mare

 măsură la scuturarea jugului care-i asuprea poporul pentru a-l ridica la rangul națiunilor independente și suverane". Se poate presupune că gîndea așa: „De l-ar imita și Bonaparte pe bărbatul acela înțelept ! De-ar respecta libertatea țării, independența și suveranitatea altora". întotdeauna își dădea pe ocolite în vileag gîndurile lui ascunse.

A cerut o statuie și o piață pentru Washington la Paris. Bonaparte s-a făcut că n-aude cererea. Se făcea că n-aude nici apelul la moderație, la respectarea legilor, la dreptul oamenilor și al frontierelor. Și Talleyrand avea aerul că se obișnuise cu jignirile șefului. In așa măsură încît a pornit foarte vesel, la 23 decembrie 1801, spre Lyon, unde fuseseră convocați reprezentanții italienilor din Republica Cisalpină. Și s-a pretat acolo la niște mașinații politice care ne lasă uluiți. înainte de a ajunge la locul cu pricina, trăsura lui s-a rupt pe drum. Unde ? La Autun ! O mai fi stat acolo să reflecteze în timp ce i-o reparau? Nu s-a înduioșat deloc, după cîte se pare. Autun? Un enisod de trei săptămîni, niște canonici morocănoși, o slujbă prost ținută într-o catedrală înghețată... Vremuri apuse.

La sosire i-a găsit așteptîndu-1 pe reprezentanții „republicii surori". Fuseseră aleși pe sprinceană : ..Vor face *tot ce-o să doriți, fără să fie măcar nevoie să vă manifestați vreo dorință",* îi scria Talleyrand lui Bonaparte. De ce să se jeneze față de ei? „Ceea ce *vor crede că e dorința Dumneavoastră o să devină imediat lege".* Cît de vinovat a fost Talleyrand că l-a împins pe Bonaparte spre cezarism ! Acesta e, fără îndoială, păcatul lui capital : în momentul acela, el nu trădează regimul, ci-1 făurește ; se trădează însă pe sine și, ceea ce este și mai grav, trădează înțelepciunea, unitatea și justiția care erau în el.

Să-1 privim la lucru. Dezinvoltura lui e de admirat, dar cauza în slujba căreia e pusă e deplorabilă. Roederer pregătise pentru Republica Cisalpină o constituție foarte simplă : *„foarte scurtă, foarte clară",* spune el, scuzîndu-se pentru că a realizat o lucrare atît de concisă. Talleyrand l-a întrerupt : pentru o țară satelită, unde probabil că Franța va trebui să intervină, era nevoie de una *„scurtă și obscură"...* Și după asta le-a oferit o masă emisarilor cisalpini. Inchiriase un palat cu 32 de milioane de franci vechi pentru treizeci și patru de zile. A cheltuit 7 milioane pentru mese și recepții, deci 5 miliarde de franci vechi pentru cinci săptămîni de negocieri ! Era mai mult decît cheltuia tot orașul Lyon ca să trăiască timp de un an. Bineînțeles că a umflat notele de plată și și-a însușit surplusul.

Este adevărat că lyonezii, care au îndurat atîtea suferințe în timpul revoluției (și Fouche știa asta mai bine decît oricine), se despăgubeau și ei cum puteau de anii de foamete și de masacre ; își majoraseră prețurile.

Doi italieni s-au trezit că li se cer 130 de lire pentru două cotlete și niște șuncă ! (100 000 de franci vechi). Au făcut atîta tărăboi, încît a fost nevoie să intervină autoritățile. Ei au oferit numai 3 lire. Au plătit, în cele din urmă, 12. Era și acesta un preț de congres.

Republica Cisalpină și-a ales președintele. Din întîmplare, a fost ales Melzi, confidentul și omul lui Bonaparte din timpul campaniei de cucerire. Era un om de toată încrederea. Talleyrand a considerat, totuși, că nu s-a făcut cea mai bună alegere. Cu tonul lui cel mai onctuos, i-a felicitat pentru alegerea spontană făcută de electori (și de serviciile franceze) și a adăugat : *„Ați putea face o alegere și mai fericită, păstrîndu-i, totodată, și dom-*

242 *nului Melzi rolul care i se cuvine".* Știa să vorbească cu tile ! Cardinalul Mazarini n-ar fi lucrat mai bine. Italienii au zăbovit o clipă, s-au uitat unul la altul, au șușotit între ei și au cerut să mai voteze o dată. Ca președinte al Republicii Cisalpine a fost ales generalul Bonaparte !

înainte de a părăsi Lyonul, Talleyrand s-a gîndit și la lucruri mai serioase. S-a ocupat de situația lucrătorilor mătăsari. A pus să fie rechemați toți cei pe care revoluția îi determinase să se refugieze în străinătate. De asemenea, în tratatul cu Rusia n-a uitat să includă o clauză prin care această țară urma să-și cumpere mătăsurile de la Lyon.

Adevărata dramă era însă tot războiul cu Anglia. L-a trimis la Londra pe fidelul Montrond. înainte de a face propuneri de pace oficiale, Montrond a pregătit terenul. Momentul era favorabil : chestiunea Irlandei se agravase, iar Pitt, găsindu-se într-o situație dificilă, îi cedase locul lui Addington, care era favorabil încheierii păcii. Atunci a primit Talleyrand de la stăpînul lui un bobîrnac răsunător. Cît de uimit trebuie să fi fost ministrul relațiilor externe atunci cînd a auzit trăgîndu-se cu tunul de la Invalizi și a aflat care era motivul : salva fusese trasă în cinstea preliminariilor de pace care se semnaseră tocmai atunci la Londra ! Și el nu știa nimic.

A roșit lumea de rușinea lui. Cum de nu și-a înaintat demisia ? El însă nu numai că rabdă afrontul, dar îi și scrie Stăpînului niște scrisori de lingușire, de o slugărnicie de neiertat. Cu toate astea, se iscase o nouă sămînță de discordie. Ca întotdeauna în cazul lui Talleyrand, germinația va fi lentă..., însă roadele vor fi cu atît mai surprinzătoare. Seara, cu ocazia dineului oferit la Malmaison, a crezut de cuviință să manifeste un anumit dispreț. Nu față de stăpîn, ci față de galerie : trebuia să afișeze un aer vexat și l-a arborat.

Nu s-a dus să semneze nici măcar pacea de la Amiens, la 25 martie 1802, așa cum nu fusese nici la Luneville. Joseph Bonaparte era cel care semna tratatele. Talleyrand l-a felicitat pentru faptul că-i luase locul.

Această insultătoare lipsă de corectitudine a Stăpînului nu modifică întru nimic judecata lui Talleyrand. E o performanță să știi să faci abstracție de amorul propriu, de interesul tău chiar ca să-ți poți păstra gîndirea liberă și să poți judeca cu toată seninătatea opera pe care o înfăptuise primul consul : *„Franța se bucura în exterior de o asemenea influență și glorie, incit nici spiritul cel mai ambițios din lume n-ar fi putut să-și dorească mai mult pentru patria lui. Și ceea ce făcea ca această situație să fie* și *mai extraordinară era repeziciunea cu care fusese creată. în mai puțin de doi ani și jumătate, Franța trecuse de la deprecierea la care o coborîse Directoratul la primul rang în Europa" (Memorii).*

Cum ar fi putut el să-1 abandoneze pe Bonaparte, cu toate grosolăniile și cu toate brutalitățile lui ?

Uneori, Talleyrand plasa cîște o înțepătură. Dar asta mai curînd îl amuza pe Bonaparte decît să-1 deranjeze. îl numise ambasador la Londra, fără să-și informeze ministrul despre treaba asta (o altă gravă lipsă de corectitudine), pe generalul Andreossy. Bonaparte plasa generali pretutindeni. Andreossy era un incapabil. La Malmaison, Bonaparte a vorbit, ca și cum nu s-ar fi făcut nimic, despre necesitatea de a se numi un ambasador la Londra. Nu știa că Talleyrand fusese deja informat cu privire la alegerea făcută de el. Acesta s-a prefăcut că nu știe nici el nimic și a propus mai multe nume, pe care

Bonaparte, bineînțeles, le-a respins : *„Am eu socotelile mele* — a spus el —, o *să-l trimit pe Andreossy".* Talleyrand, cu un aer surprins : *„Vreți să-l numiți și pe Andre ? Dar cine este acest Andre ?"* Bonaparte. încruntînd din sprîncene : *„Eu nu-ți vorbesc de nici un Andre, iți vorbesc de Andreossy. Ce naiba, Andreossy! General de artilerie".*

— Andreossy ! Ah! da, așa-i. Nu m-am gîndit la asta. Căutam în diplomație și n-am dat de el acolo. Așa-i, da, da, *așa-i; e în artilerie .*

Încă o înțepătură ; mai tîrziu ar putea să se învenineze. Și încă ceva, și mai grav. Talleyrand preconizase restituirea teritoriilor cucerite, în special a Piemontului, care urma să fie înapoiat regelui Sardiniei. Ar fi fost un act de justiție și un act înțelept în același timp. Bonaparte, fără nici un preaviz, a anexat Piemontul la 11 septembrie 1801. Anexiunea aceasta, scrie Talleyrand în *Memoriile* lui, era o *violare monstruoasă a tot ceea ce avea mai sacru dreptul ginților".* Prea bine, dar pentru moment, nici o urmă de protest, nici o observație. Anglia, ca toate capitalele Europei, a fost prost impresionată. Și atunci cînd a venit momentul să restituie Malta, așa cum se angajase, a refuzat să se execute. Prin exemplul lui, Bonaparte le dădea inamicilor lui „dreptul", dacă se poate spune așa, să nu mai țină seama de drept. Talleyrand îl exaspera pe Bonaparte atunci cînd susținea că Malta nu merita un nou război. Bonaparte considera că războiul era singurul mijloc de a se face înțeles.

Noul ambasador al Angliei la Paris era într-o situație imposibilă. Tot anturajul lui Bonaparte îi era absolut ostil. Cu singurul om cu care s-ar fi putut încerca o negociere, cu Talleyrand, ambasadorul nu s-a întîlnit. Inspira frică. Talleyrand cerea bani pentru orice, chiar și pentru acordarea unei audiențe ! Pe de altă parte, Talleyrand, împovărat de doamna Grand a lui, nu se prea încumeta să mai viziteze ambasada engleză ; se temea să nu se zvonească că încearcă, împreună cu ea, să se pună în slujba englezilor. în consecință, ambasadorul trata tot cu Joseph Bonaparte ; prețurile lui erau mai abordabile. De la starea de tensiune s-a ajuns la scandal ; cu ocazia unei recepții pentru corpul diplomatic date la doamna Bonaparte, Bonaparte i-a făcut ambasadorului Withworth o scenă, purtîndu-se ca un birjar. Violența, gesturile și grosolăniile lui i-au frapat pe toți reprezentanții și ecoul lor supărător s-a făcut auzit în toate capitalele. Prin aceasta, Franța n-a avut de cîștigat nici în demnitate, nici în stimă. Speranța de pace de care se agăța întreaga Europă s-a spulberat atunci cînd Bonaparte a strigat : *„Malta sau războiul si vai de aceia care violează tratatele !"*

Dar cei care violează frontierele ?

Withworth a cerut să fie rechemat și era pe punctul de a se înapoia la Londra. Trăsura încărcată cu toate bagajele lui îl aștepta tocmai în curte, cînd a sosit Talleyrand. Și a reușit să-1 îmbuneze pe Withworth. Acesta a pus să se deshame caii și a rămas.

Pînă și Josefina i-a reproșat lui Bonaparte violența lui : *„l-ai făcut să tremure pe toți; au să te creadă rău"...* Și-ntradevăr, asta începuseră să creadă, dar n-ajunseseră încă să-i spună Căpcăunul : încă nu trimisese la moarte destui oameni. *„Așa e* — a recunoscut el, — *n-am procedat bine. Nu voiam să cobor astăzi. Talleyrand mi-a spus niște lucruri care m-au enervat*

[1] **Joc de cuvinte bazat pe confuzia, în pronunție, dintre *Andreossy* și *Andre aussi.* — *Notă* trad.**

 și hop și deșiratul ăla de ambasador vine și se proțăpește in fața mea".
Războiul depindea, așadar, de nervii lui Bonaparte ? Cînd te pretinzi Cezar,

mai poți avea nervi ? Talleyrand se încumetase să-1 pună în gardă în privința susceptibilității și nervilor lui. Dar Bonaparte n-a tolerat niciodată nici cea mai mică umbră de dezaprobare. Discuția cu Talleyrand în loc să-1 potolească, l-a îndîrjit : cusurul său era iremediabil.

Peste două zile a sosit un ultimatum englez. Totul era pierdut. Cînd i-a înmînat textul primului consul, Talleyrand a fost victima unei noi scene : el i-a spus ministrului său că, îndrăznind să-i dea să citească nota aceea, arăta lipsă de respect față de el ! Dădea primele semne de megalomanie. A fost reunit un consiliu ca să se alcătuiască un răspuns. Și toată furia lui Bonaparte s-a revărsat asupra lui Talleyrand. Joseph a fost singurul care l-a susținut, pronunțîndu-se pentru pace. Au fost însă reduși la tăcere. Ultimatumul a fost respins. Asta însemna război. Din momentul acela, tragedia avea să se desfășoare, ascultînd de regulile ei fatale.

Talleyrand i-a făcut o ultimă vizită lui Withworth și a susținut de data aceasta punctul de vedere al lui Bonaparte : a făcut Anglia răspunzătoare de ruptură. Nu era o afirmație inexactă. Din păcate, Bonaparte îi furnizase toate pretextele ca să declanșeze conflictul. Și totuși, un pretext nu e decît un pretext. La Londra se știa foarte bine că, agitînd nota aceea insolentă prin fața ochilor lui Bonaparte, îl stîmeau să se năpustească.

Și s-a năpustit, așa cum voise Anglia. Talleyrand n-ar fi redeschis cu nici un preț ostilitățile, chiar cu prețul insulei Malta. De trei ani, redresarea economică a Franței era absolut remarcabilă, agricultura, industria, comerțul, băncile, toate erau în plină dezvoltare. Prosperitatea aceasta era tocmai ceea ce dorea Talleyrand să păstreze și să dezvolte în continuare și era tocmai ceea ce nu voia guvernul englez. Or, pacea de compromis preconizată de Talleyrand era mult mai periculoasă pentru interesele englezilor decît atitudinea belicoasă a lui Bonaparte. Anglia a făcut un calcul înțelept, alegînd cel mai mic risc : războiul. Talleyrand nu i-ar fi oferit această șansă. A făcut-o însă Bonaparte, maestrul războiului.

Să facem pace sau război, în orice caz să facem bani

După 18 Brumar, marchizul de La Tour du Pin împreună cu simpatica lui soție s-au întors la Paris. Talleyrand i-a primit cu brațele deschise și, crezînd că prietenii lui, asemenea multor altora, veneau să se pună în slujba primului consul, s-a oferit să le medieze o întrevedere cu el. Ei au refuzat însă, spunînd că aveau de gînd să trăiască retrași pe domeniile lor. *„Păcat* — a zis Talleyrand —, *faceți o prostie".* Soții La Tour du Pin nu erau bogați. *„l-am răspuns* — scrie marchiza — *că nu avem mijloace ca să rămînem la Paris". — „Aș !* — a răspuns el —, cînd *vrei, ai totdeauna bani".* Și ea conchide : *„Asta-i omul",* destul de scandalizată, dar și amețită de palatul Crequi, pe care tocmai atunci Talleyrand îl cumpărase, îl restaurase și-1 remobilase cu luxul și cu gustul binecunoscut. Palatul acesta, situat pe strada d'Anjou, a dispărut atunci cînd a fost deschis bulevardul Malesherbes. Era

 o clădire impunătoare, cu o grădină care răspundea în strada Ville-l'Eveque. Acum el nu mai locuia pe strada Bac ; dădea acolo doar dineuri de cite o sută de tacîmuri și recepții oficiale. în strada d'Anjou erai însă acasă la domnul de Talleyrand-Perigord. în timpul verii locuia la Auteuil sau la

Neuilly. Auteuil nu-1 reținea prea mult, dar la Neuilly locuia cîteva luni pe an. Și a mai cumpărat și frumoasa casă a domnișoarei Lange, aceea în care sărbătorise, la 19 brumar, triumful lui asupra Directoratului și asupra lui Barras. A închiriat apoi și castelul din Bry-sur-Marne, o foarte rafinată reședință, construită, sub Ludovic al XV-lea, de către controlorul general Silhouette, care a lăsat un nume mai puțin cunoscut în finanțe, domeniu în care era specialist, decît în arta așa-ziselor „siluete" decupate din hîrtie.

Așa se desfășura viața plină de fast a seniorului nostru, viață pentru care era în stare să suporte orice, chiar și insultele lui Bonaparte și să încurajeze cele mai periculoase pasiuni ale acestuia. Clinchetul aurului și foșnetul mătăsurilor, afluxul de femei și adierile parfumate de care se înconjura alcătuiau viața lui, respirația lui. Pentru el a trăi însemna a lua și a arunca banii, fără a-și depăși însă niciodată propriile-i mijloace.

La 18 Brumar, averea lui era evaluată la 18 milioane de livre (aproximativ 15 miliarde de franci vechi), o sumă aproape fabuloasă. Și ceea ce e și mai extraordinar e felul cum a acumulat aceste frumoase miliarde. Nu subtilitatea procedeelor lui este uimitoare, ci simplitatea, îndrăzneala și succesul lor.

Bonaparte i-a spus într-o bună zi lui Talleyrand că indemnizația lunară de 5 milioane pe care i-o vărsa Spania Franței în urma tratatului de la Basel avea să fie suprimată : îi făcea Spaniei favoarea să i-o dăruiască. Talleyrand i-a atras atenția că ar fi mult mai cuminte să renunțe, pentru un timp, numai la jumătate din indemnizație. I s-a adus deci la cunoștință ministrului de finanțe că avea să primească începînd din momentul acela numai două milioane și jumătate. Dar ministrul din strada Bac nu i-a adus la cunoștință această măsură regelui Spaniei, Carol al IV-lea, care a continuat să plătească tot 5 milioane. Ce se întîmpla cu diferența de 2 milioane și jumătate ? Era împărțită între Talleyrand și Godoy, „Prințul păcii", ministru și favorit la curtea Spaniei. Și tranzacția asta, dacă o putem numi așa, a durat doi ani și jumătate. I-a pus capăt Bonaparte, cu ocazia păcii de la Luneville, cînd a absolvit Spania de întreaga ei datorie.

Chiar și înainte de 18 Brumar îl găsim pe Talleyrand amestecat într-o afacere care nu e cea mai strălucită din toate cîte i-au reușit, dar care stă la originea unei întîmplări extraordinare și ale cărei ultime ecouri nu s-au stins poate nici pînă astăzi. Dosarul poartă numele de ..afacerea Cohen-Bacri și Busnach". Acești capi ai comunității Israelite din Alger dețineau întregul comerț cu grîne al Regenței*. Talleyrand, în vremea aceea ministru al Directoratului, le-a eliberat celor doi negustori o procură pe baza căreia puteau să încaseze o creanță pe care deiul din Alger o avea asupra Republicii Franceze. Or, domnii Cohen-Bacri și Busnach s-au lovit de o mulțime de dificultăți ca să primească banii, pentru că suma trecută pe procura semnată de Talleyrand, era cu mult mai mare decît cea pe care o împrumutase deiul. Talleyrand, Cohen-Bacri și Busnach scontau, desigur, să-și împartă

’ Regența — denumire dată în acea epocă regimurilor din Algeria, Tunisia și Trlpolitania. Aici : Algeria. — *Nota trad.*

 între ei diferența. Așa că, în cele din urmă, s-a angajat Talleyrand să facă toate demersurile necesare pentru ca afacerea aceea necurată să aibă dez- nodămîntul fericit la care se așteptau ei. I s-a scris deci ministrului de finanțe : *„Stadiul în care se află raporturile noastre actuale cu Regența necesită să li se arate evreilor cea mai mare bunăvoință posibilă".* Ministrului

de finanțe i s-a părut că, plătindu-le jumătate din cît cerea Taleyrand pentru ei, Franța avea să se achite din plin și li s-au achitat 7 milioane. Evreii au bătut din palme : nu speraseră niciodată o asemenea pleașcă. Totuși, mai rămăsese un sold. De ce să se renunțe la el ? Unul din ei scria : „Dacă nu *l-aș avea pe șchiop la mînă. n-aș mai conta pe nimic"* *. Nu-i de ajuns de grăitor ? Peste vreo treizeci de ani, Carol al X-lea, regele Franței, a găsit printre chestiunile aflate în litigiu și creanța Cohen-Bacri : ea a constituit originea diferendului cu deiul din Alger. A urmat apoi cucerirea Algerului. Cît despre urmări, s-a ajuns la un fel de rezolvare în 1962.

In 1800, Talleyrand a semnat un tratat comercial cu Statele Unite. In cîteva cuvinte a avut satisfacția să-1 uluiască pe Livingston, ministrul Statelor Unite la Paris. Cînd acesta a venit în strada Bac ca să semneze acordurile, Talleyrand i-a spus : *„Aveți bani ?“ — „Bani ? Bine, dar. cetățene ministru...",* bolborosi celălalt. *„Răspundeți-mi sincer. Aveți bani ?“ — „Da, dar... nu înțeleg". — „Nimic mai simplu, totuși* — spuse Talleyrand. — Dar *asta nu e totul. Aveți mulți bani ? Pentru că, vedeți dumneavoastră, în țara asta* e *foarte greu să tratezi afacerile. Iți trebuie foarte mulți bani. Cînd ai bani, rezolvi totul fără nici o dificultate. Gîndiți-vă bine la asta. Nu depinde decît de dumneavoastră ca lucrurile să se aranjeze spre satisfacția părților contractante"* (Villemarest. *Domnul de Talleyrand).*

După ce Livingston a reflectat, Talleyrand a băgat în buzunar 2 milioane, iar părților contractante le-a mers cît se poate de bine.

In momentul bătăliei de la Marengo, după ce s-a înțeles cu ministrul austriac, domnul de Saint-Julien, Talleyrand a manevrat în așa fel fondurile publice încît a șterpelit dintr-o dată fantastica sumă de 7 milioane (aproximativ 5 milioane de franci vechi...).

Cu toate că Bonaparte l-a lipsit de plăcerea de a semna tratatul de la Luneville cu Austria, el a găsit modalitatea să-și procure între 7 și 8 milioane de franci, „dulciuri". E ceva amețitor, fiindcă în același timp încasează 300 000 de franci de la împăratul Austriei, care se conforma și el vechiului obicei, și 400 000 de franci de la Bonaparte. Dar cele 7 milioane de unde proveneau? Din faptul că el cunoștea o clauză a tratatului care obliga Austria să plătească integral rentele împrumuturilor de stat pe care le făcuse pe vremuri în Țările de Jos austriece (Belgia și Olanda). Or, publicul fusese convins — de către cine oare ? — că rentele acelea aveau să fie pierdute în momentul în care respectivele țări aveau să treacă sub autoritatea Franței. Talleyrand a pus să se răscumpere de la Țările de Jos toate titlurile de rentă care s-au putut cumpăra fiindcă posesorii desperați le vindeau ca pe o simplă maculatură în ajunul semnării tratatului. De îndată ce s-a semnat tratatul și s-a făcut cunoscută clauza, titlurile și-au recăpătat valoarea : 6 pînă la 7 miliarde de franci vechi au venit astfel să sporească fon-

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

dul cheltuielilor pentru palatul Crequi, castelul din Neuilly și cel din Bry--sur-Marne.

Folosea tot felul de „trucuri". Căci cum s-ar putea numi altfel comedia aceea pe care o juca la îndemnul său doamna Grand pentru a primi cadouri. Se gătea cu niște bijuterii extraordinare și apărea cu ele în fața ambasadorilor, bancherilor și afaceriștilor, avizi de speculații. Garnitura de safire de

Siberia, pretindea ea, îi fusese depusă la picioare de către ambasadorul din Petrograd ; cele șase rînduri din perle erau de la ministrul împăratului ; colierul de diamante era prusian ; diadema romană... și toate astea ca să-i determine pe amatorii mai timorați să îndrăznească să cumpere o influență care, în mod vizibil, era de vînzare, dar nu rămînea în solda nimănui.

Orice jucător, fie el și norocos, are și ghinioane. După încheierea păcii **de** la Amiens, calculele lui Talleyrand au fost dejucate : a pierdut 2 milioane. Dar cu Bonaparte, tratatele, războaiele, dezmembrările teritoriale, anexiunile, spolierile se succedau într-un ritm vertiginos. Și toate astea **se** plăteau cu bani. Talleyrand își lua partea lui, ca și ceilalți. Dar ceea ce **a** atras atenția și reprobarea celorlalți era extraordinara circulație a aurului în jurul persoanei lui, în vreme ce netrebnicii cei mici își băgau pe furiș dubucurile în buzunar, cu privirile plecate. De fapt, i se reproșau mai puțin banii pe care-i lua cît mai cu seamă cei pe care-i cheltuia. Păstra obiceiurile vechiului regim într-o societate la fel de coruptă, dar căreia Jean-Jac- ques Rousseau și Robespierre îi lăsaseră drept moștenire vocabularul și masca „virtuții".

Cel mai fantastic trafic pe care l-a făcut a fost cu reîntregirea principatelor germane și cu secularizarea bunurilor bisericești ale principilor-episcopi. Timp de mai mulți ani în șir, tocmelile dintre prinții mai mult sau mai puțin deposedați i-au dat ocazia, avantajîndu-i pe unii și sacrificîndu-i pe alții, să primească nenumărate și considerabile „dulciuri". Afacerile cele mai mari au început după Luneville, în 1801, și au atins apogeul cu *recesul* din 1803 ; a fost o adevărată reîmpărțire a teritoriilor ; cei mai buni platnici și le păstrau pe ale lor și le mai anexau și pe ale altora. Totul era să ai noroc la loterie. Tragerea o făcea domnul de Talleyrand sau, cel puțin, el o dirija de la Paris, pentru că la fața locului opera Durand de Mareuil. Acesta din urmă a fost recompensat gras pentru zelul și priceperea lui. Talleyrand știa să plătească serviciile care i se făceau la fel de bine cum știa să ceară să-i fie lui plătite cele pe care nu le făcea întotdeauna, dar care ținea să-i fie achitate dinainte. Un exemplu ? Blîndul prinț de Weilburg, care voia să fie președintele Republicii Batave, i-a plătit 5 milioane eroului nostru spre **a** aranja lucrurile. Bonaparte a refuzat net, dar Talleyrand și-a păstrat pentru el cele 5 milioane.

Și jocul ăsta era atît de lucrativ, încît l-a determinat să acționeze conform ambițiilor lui Bonaparte și împotriva propriilor lui convingeri. Bonaparte s-a servit, așadar, de Talleyrand ca să favorizeze interesele Prusiei împotriva principilor germani și a Austriei, cu toate că Talleyrand se temea de preponderența prusiană în Germania. Și știa el bine ce făcea. Dar erau bani, atîția bani... Iată ce scria el pentru a-i face plăcere stăpînului său și regelui Prusiei : *„Dintre toate puterile care ne sînt prietene* (ce minciună ! în 1801, Franța n-avea prieteni), *Prusia e cea pe care ne-ar face plăcere cel mai mult s-o vedem mărită, a cărei afecțiune voim s-o păstrăm cu grijă, în*

dorința de a putea conta în viitor pe forța ți pe sprijinul ei. Ața că proiectele Dumneavoastră de expansiune intră în calculele noastre, dominația Dumnevoastră fiind necesară în nordul Germaniei; principiul secularizărilor va oferi mijloacele în acest sens. Primul consul este în mod sincer însuflețit de dorința de a contribui la mărirea Prusiei..."

E încă o ocazie în care se trădează pe el însuși ca să-și servească stăpînul.

Era atît de conștient de faptul că nu avea motive să se mîndrească cu rolul nefast pe care-1 juca în acțiunea aceea condamnabilă întreprinsă de Bonaparte, încît nu i-a suflat nici un cuvînt despre toată povestea prietenului său contele Cobenzl, ministrul Austriei, care locuia la el la Neuilly. Cobenzl s-a trezit într-o bună zi în fața faptului împlinit. E drept că el își manifesta curtoazia față de doamna Grand, jucîndu-se cu cățelușii ei. O alese pe ea ca să pledeze cauza Austriei pe lîngă Talleyrand. Dar în vreme ce-și pierdea timpul la Neuilly cu prostănaca asta și cu cățeii ei, Mareuil, Roux-Laborie și prințul de Nassau-Siegen, un nou prieten al lui Talleyrand, descoperit, probabil, în vreun tripou, cutreierau Germania pe socoteala ministrului. Prințul acesta de Nassau-Siegen era, cum se spunea, „cel *mai ticălos* **și** *cel mai josnic* pungaș dintre *toți".* Montrond, bineînțeles, participa și el, transmițîndu-i lui Talleyrand, pentru a le semna, decretele de secularizare a bunurilor bisericii ; și-n mîinile „Copilului lisus al Infernului" erau vărsate și cucernicele comisioane pe care el i le trimitea cu religiozitate domnului de Autun. Reținea numai atît cît îi trebuia pentru joc, întreținerea metreselor și echipajelor și traiul de senior bogat, amabil și libertin. Ce prieten perfect !

Stînd la Paris, Talleyrand vedea lucrurile de sus și de departe, dar foarte clar I se întîmpla chiar să adnoteze corespondența prinților germani care erau îngrijorați și gata de orice ca să-și poată păstra principatul. De pildă, prințul de Reuss îi propunea Franței să semneze un tratat de pace și de alianță de la stat la stat. El scria : *„Articolul întîi: Prințul de Reuss recunoaște Republica Franceză".* Iar Talleyrand pe margine: „Republica *Franceză e încîntată să facă cunoștință cu prințul de Reuss".*

Independent de asemenea amabilități, remanierea Germaniei i-a adus personajului nostru între 10 și 15 milioane de franci.

La 30 aprilie 1803, Bonaparte le-a vîndut Statelor Unite Louisiana. Cine poate să știe exact cum s-a desfășurat toată tranzacția ? Talleyrand, în orice caz, se ferește să ne-o spună. E un subiect pe care-1 abordează numai în treacăt, fiindcă ar avea foarte multe de spus. Primul preț a fost fixat la 80 de milioane. După aceea a scăzut la 60. Franța însă a primit 54 din cauza *„cheltuielilor prilejuite de negociere".* Pentru ce această reducere ? Cine a îngăduit-o ? Și diferența unde s-a dus ? Nu cumva Ia Valențay ?

Portugalia a îndrăznit, cu timiditate, să se plîngă. Bonaparte îl trimisese la Lisabona în calitate de ministru al Franței pe generalul Lannes. Guvernul portughez a cerut să fie debarasat de militarul acela spilcuit. Talleyrand a avut o întîlnire cu ministrul Portugaliei la Paris, domnul de Souza (îl cunoaștem, a luat-o în căsătorie pe doamna de Flahaut. Asta creează legături.) Nu i-a ascuns domnului de Souza care erau părerile lui cu privire la nulitatea Iui Lannes și i-a lăsat libertate deplină să-și informeze guvernul despre această părere. Să fi fost situația specială a domnului de Souza care-i

 dădea atîta dezinvoltură lui Talleyrand ? Pe scurt, Lannes a fost rechemat. Guvernul portughez a fost ușurat simultan de personajul nedorit și de 4 milioane, care i-au fost plătite lui Talleyrand. Portugalia a considerat supărătoare această ultimă dispoziție. Sîntem informați despre respectivul incident din chiar reclamația ei (cf. Lacour-Gayet).

Nu toate afacerile mergeau strună. Una dintre ele era cît pe-aci să iasă prost. O subvenție datorată prințului de Orania-Nassau, cumnatul regelui Prusiei, rămăsese multă vreme neachitată. în cele din urmă i-a fost plătită, dar se cam topise. Manipulaseră fondurile Durand de Mareuil, în numele lui

Talleyrand, Duroc, tînărul președinte al Republicii Batave, Schimmelpenninck și Semonville, reprezentantul Franței la Haga. Regele Prusiei i s-a plîns direct primului consul. Din nefericire, s-a descoperit o scrisoare în care Mareuil dădea instrucțiuni cum să se stabilească o repartiție echitabilă a „diferenței". Scrisoarea i-a fost înmînată lui Bonaparte, care se afla atunci, era în 1804, la Aix-la-Chapeile. A pus să fie chemat Talleyrand.

„Sînteți sigur că Durand n-a dat vreun ordin din partea dumneavoastră ?" — „Nici unul, Sire, sint sigur de asta". — „Trimiteți după el, să vină imediat". Durand de Mareuil n-a venit. Bonaparte l-a chemat din nou pe Talleyrand : „Ei *bine, Durând al dumneavoastră n-a venit, e bineînțeles vinovat. Dar sînteți sigur că nu i-ați dat nici un fel de ordin ?" — „Sînt sigur să nu". — „Că n-a scris ?" — „Sînt absolut convins sau poate că scrisoarea lui o fi prost înțeleasă de Schimmelpenninck. Trebuie să fie în toată povestea asta vreo calomnie murdară de-a miniștrilor olandezi"*

Bonaparte a izbucnit și i-a arătat: *„N-am nevoie de dumneavoastră la Mainz. Intorceți-vă la Paris și odihniți-vă, căci aveți nevoie".*

Și lucrurile s-au oprit aici. Se spune că Napoleon era mai puțin indignat din cauza furtului, cît mai cu seamă din cauza minciunii. *,,Ce mincinos, ar trebui să-l expediez la Valențay, dar pe cine să punem la Relațiile Externe ?" (Memoriile* lui Barras).

Și Talleyrand a rămas și a continuat să stoarcă din ceea ce numea el ..mlaștina cea mică" (Olanda) un anumit număr de milioane. îi spunea lui Cambaceres că Napoleon uita să-i recompenseze pe cei care-1 serveau cel mai bine și că de aceea trebuia, bineînțeles, să se îngrijească să-și ia el însuși recompensa. Napoleon nu l-a lipsit de nici una din funcțiile lui și nici de încrederea pe care o avea în el. în ce privește stima, era altă poveste, dar Napoleon n-avea stimă pentru nimeni. Talleyrand rămînînd în aceleași raporturi, idila sau, cel puțin, aparența ei avea să mai continue.

Biserica se reconciliază cu Franța, nu însă și cu domnul de Autun

Printr-un fel de fatalitate, toate cîte le-a făcut el pentru a reînvia vechea societate in Franța aveau să se întoarcă foarte curînd împotriva lui. Talleyrand a fost oarecum sortit să creeze cele mai favorabile condiții pentru înflorirea țării lui, dar și cele mai nefavorabile pentru fericirea lui personală. Ca să poată trăi așa cum dorea el, trebuia să împace ceea ce era de neîmpăcat. Om **al** ordinii din principiu, el își desfășura din plin activitatea în anarhie. Din

 nefericire, în anarhie nu erau bani, nu era whist, nu era doamna de Flahaut, nu era doamna de Brionne, nici palatul Crequi, nici mobile făcute de Riesener, nici Mozart, într-un cuvînt, te asfixiai. Aceasta e drama și-acesta e secretul suferinței lui iremediabile, fiindcă în adincul ființei lui a fost nefericit toată viața. N-a avut niciodată bucurii adevărate. N-a avut decît compensații — cele mai mari, cele mai răsunătoare, dar a trebuit întotdeauna să le plătească. Or, adevăratele fericiri nu se pot cumpăra. Ca, de pildă, aceea de a nu fi șchiop.

Atunci cînd Consulatul a reinstaurat vechea societate cu normele ei, situația unui ministru fost episcop și care pe deasupra trăia în concubinaj

cu o aventurieră a devenit din ce în ce mai incomodă. Și a devenit cu totul nesănătoasă în 1802. în momentul semnării Concordatului. Biserica și-a recăpătat majoritatea drepturilor, cultul a fost restabilit. Nu că Talleyrand s-ar fi sinchisit prea mult de faptul acesta ; obișnuit cu ambiguitatea, care era însăși natura lui, el nu vedea nici un inconvenient în a-și instala metresa în minister sau în a o pune să-i orezideze recepțiile și mesele. Bonaparte însă se simțea foarte deranjat și condamna situația aceea falsă a unui mare senior care, cu toate că era atît de inteligent, nu știuse să-și aranjeze o viață „con- formistă". Și a ținut să facă ordine în această chestiune : Talleyrand fiind episcop, cu prilejul reconcilierii Franței cu biserica va putea fi făcut cardinal. Era de așteptat ca soluția asta să-I readucă pe Talleyrand în lumea lui și la ordinea atît de scumpă lui Bonaparte : unii la cazarmă, alții în rândurile clerului, alții în poliție și Franța avea să se cumințească din nou. Aceasta nu l-ar împiedica pe Talleyrand să rămînă în continuare un mare ministru. Gustul lui pentru lux, pentru lume și pentru femei avea să se acomodeze cum nu se poate mai bine cu purpura de cardinal. Era suficient un pic de ipocrizie.

Talleyrand a refuzat purpura : faptul că o rupsese cu biserica era pentru el un lucru consumat și nu putea să mai fie vorba să joace mereu rolul lui Tartuffe în mantie stacojie. Propunerea aceea l-a făcut să simtă din nou gustul grețos al tuturor ranchiunelor din tinerețea lui.

Acesta a fost motivul pentru care a manifestat, în timpul negocierilor cu Roma în vederea Concordatului, o rea-voință vizibilă, pe cîtă vreme dacă ar fi disociat propria lui cauză de aceea a bisericii, ar fi fost cît se poate de favorabil întoarcerii Franței la catolicism. Față de preoți și de catolicism avea multă considerație (cu condiția să nu facă el parte din biserică). Reinstaurarea religiei favoriza reconcilierea francezilor și reconstituia vechea Franță în obiceiurile și în morala ei, fără să se atingă de instituțiile ei politice. Pentru Talleyrand, Declarația drepturilor omului și opera revoluției erau ireversibile. Următoarea frază rostită de el este, desigur, a unui conciliator, dar și a unui om fidel anului 1789 : *„Trebuie ca cei pe care revoluția i-a iertat să ierte, la rîndul lor, revoluția".* El a fost deci favorabil Concordatului pînă în momentul în care Roma a refuzat să-I dezlege de jurămîntul lui și de caracterul sacru al funcției de episcop. Episcopatul acela la care rîvnise atît se întorcea acum împotriva lui și-l copleșea. Nefiind posibil ca papa să-1 debaraseze de această împovărătoare și, în ochii lui și ai multor altora, ridicolă demnitate, el a încercat să torpileze tratativele. Nunțiul Caselli, trimis de papa la Paris, scria : *,,Avem foarte mulți dușmani* și *deasupra tuturor unul implacabil fi foarte puternic în persoana lui Autun".*

Pentru Talleyrand nu exista Concordat decît dacă ar fi fost prevăzută **o** clauză care să-1 dezlege pe el în mod expres. Ca să-și strecoare și cazul lui personal în categoria preoților care renunțaseră la preoție și se și căsătoriseră în unele cazuri, a obținut absolvirea acestor preoți. Dar vai, episcopii au fost excluși de la absolvire.

Talleyrand nu s-a dat însă bătut. Bonaparte îl susținea : fiindcă nu reușise să-1 facă cardinal, nu exista altă soluție decît să-1 laicizeze complet. **A** fost convocat deci in strada Bac cardinalul Caprara, trimisul papei. Talleyrand i-a spus că tocmai atunci îi trimisese direct papei o scrisoare semnată de Bonaparte prin care-i ceruse să-1 dezlege de toate îndatoririle.

In sprijinul cererii lui subliniase toate precedentele din istoria bisericii. Cardinalul Caprara nu cunoștea nici un precedent privind laicizarea vreunui episcop ; fostul episcop părea însă bine informat.

In scrisoarea adresată papei se putea citi următoarea frază : *„In momentul în care Franța redevine o națiune catolică, nu e indicat ca un ministru căruia i se acordă o parte principală din încrederea guvernului să fie un obiect de incertitudine și de controversă cu privire la situația lui din trecut“.*

Talleyrand recunoștea, în scrisoare, că păcătuise față de biserică, fără să iasă însă din acel vag, din acel abstract care-i sînt uneori atît de dragi și nu lăsa să se întrevadă nici o umbră de pocăință. Papa se temea așa de tare ca nu cumva Talleyrand să facă să eșueze tratativele, încît i-a acordat fiului celui pocăit și suspus „dreptul de a purta straie de mirean și de a-și îndeplini sarcinile încredințate de Republica Franceză". Era dezolat, dar nu fusese cu putință să se găsească, în istoria bisericii, nici un exemplu de episcop laicizat. Straiele de mirean le purta Talleyrand din 1790, fără să fi cerut vreo îngăduință ! Cît privește sarcinile, republica fusese cea care i le dăduse și prea puțin îi păsa lui de binecuvîntarea papei. Nu dorea decît un singur lucru : să fie dezlegat de toate legămintele ca să se poată căsători cu doamna Grand.

La Roma se știa așa de bine lucrul ăsta, încît cererea lui Talleyrand era numită fără nici un menajament *„clauza doamnei Grand“.*

Răspunsul pontifical era atît de derizoriu și denota atîta lipsă de înțelegere, încît cardinalul Caprara nici nu i l-a înmînat destinatarului, temîndu-se de reacții ostile.

Talleyrand trimisese la Roma un jandarm cu numele de Cacault, promovat diplomat și însărcinat să transmită scrisoarea și să se întoarcă înapoi cu răspunsul pontifical. Plecat la începutul lui iulie, jandarmul, pe care l-au tot dus cu vorba la Roma, nu s-a înapoiat la Paris decît la sfîrșitul lumi. Talleyrand se afla la băi la Bourbon. Primul consul, foarte sec, l-a anunțat pe Talleyrand că sosise răspunsul. Nunțiul, într-o scrisoare plină de înfloriturі, i-a adus și el la cunoștință același lucru. Talleyrand, foarte rece, a cerut să i se trimită textul. Refuzul pontifical i-a parvenit la Bourbon. Nu a reacționat în nici un fel. Cînd s-a întors la Paris, nici atît. Nunțiul a crezut că Talleyrand se resemnase și și-a manifestat bucuria pentru acest fapt față de papă. Puțin cam prematur.

La Paris au fost speculate unele cuvinte din scrisoarea papei, subliniindu-se următoarea frază : *„Cetățeanul Maurice Talleyrand, ministru al relațiilor externe, este redat vieții de mirean și de laic".* Această frază a fost înregistrată de Consiliul de Stat. Opinia publică a fost lăsată să creadă că Talleyrand nu mai era nici preot, nici episcop. A fost însă lăsată în umbră

 o altă frază, din aceeași scrisoare, care reafirma caracterul sacru și irevocabil al episcopatului : *„Nici un episcop n-a primit vreodată dispensă ca să se căsătorească".*

Concordatul a fost semnat la 15 iulie 1801 ; situația episcopului de Autun nu fusese reglementată.

Evenimentul a fost înregistrat cu ușurare de majoritatea francezilor, cu excepția aripii iacobine, unde se scrîșnea din dinți, și a aripii regaliste : tronul continua să rămînă la pămînt, altarul fusese restaurat, dar în folosul uzurpatorului. Chateaubriand și lucrarea sa *Geniul creștinismului* au înregistrat un foarte frumos succes cu ocazia asta. Cartea susținea în chip

admirabil politica de subjugare a conștiințelor pe care o promova Bonaparte. In mod îndreptățit, Chateaubriand a primit din partea primului consul complimente și chiar un post de secretar de ambasadă.

Pentru a încorona această strălucită reconciliere a bisericii (care devenea de fapt un instrument al politicii dictatoriale duse de primul consul) și a Franței, care n-a văzut în ea decît o măsură de liniștire a spiritelor, în prima zi de Paști a anului 1802 s-a celebrat în catedrala Notre-Dame, redată in sfîrșit cultului și resacralizată, un măreț tedeum. A fost de un fast orbitor : trăsurile consulilor erau trase de cîte opt cai, cele ale marilor demnitari de cîte șase sau patru. Treizeci de episcopi, așezați sub baldachinele lor, îl așteptau pe Bonaparte. La intrare, arhiepiscopul Parisului i-a oferit apă sfințită. Din mulțimea strălucitoare, pestriță care alcătuia crema noului regim, numai două personaje puteau urmări cît de cît desfășurarea serviciului divin : fostul episcop de Autun și fostul oratorian Fouche. Restul imita de la distanță, cum putea, semnul crucii și genuflexiunile făcute de ei. Amîndoi fiind miniștri, eticheta îi plasase unul lîngă altul și puteau schimba între ei, pe sub pleoapele ușor lăsate, cîte o privire complice. Militarii nu erau prea disciplinați : Berthier îi adusese cu forța. Augereau, mai prudent, îi ceruse lui Bonaparte să-i scutească pe toți soldățoii aceia proveniți din rindurile armatei revoluționare să asiste la o ceremonie care pentru ei însemna o renegare a revoluției, a convingerilor și a luptelor lor. Bonaparte i-a răspuns că trebuiau să se supună. Și s-au supus, dar credința nu le-a venit la prima somație. Singurul care a opus rezistență a fost generalul Moreau. A continuat să-și fumeze ostentativ trabucul, plimbîndu-se prin fața Tuileriilor. Insolența aceasta l-a costat însă scump.

In *Memoriile* lui Talleyrand, toată povestea cu Concordatul și cu *„.clauza doamnei Grand"* este expediată în două rînduri : *„Bonaparte a obținut de la papă o scrisoare privind secularizarea mea, datată domul Sfîntul Petru, Roma, 29 iunie 1802",* Data cel puțin e redată cu exactitate.

Refuzul primit nu l-a împiedicat să-i riposteze papei, căsătorindu-se cu doamna Grand.

Domnul de Autun rezolvă în felul lui chestiunea celibatului preoților

Doamna Grand avea să intre cu toată „fala" în familia Perigord și în patul unui episcop. își pregătise deja terenul. Cucernicia ei era ireproșabilă, îl copleșea cu tot felul de atenții atît pe nunțiu, cît și pe cardinalul

 legat. Și ei, la rindul lor, se învîrteau în preajma ei. Căci dacă nu era pe cale să urce la ceruri, era în schimb pe cale să facă cea mai strălucită și mai scandaloasă căsătorie a secolului. Luase în prealabil o măsură de precauție : a divorțat, și faptul acesta îi fusese iertat de cei în drept. Nu degeaba se tot sclifosea ea prin fața prelaților romani. Avea să-și primească răsplata pentru asta ; într-o bună zi aveau să-i spună prințesă. Obținuse o hotărîre de divorț la 7 aprilie 1798.

în vreme ce papa, Bonaparte și Talleyrand se ocupau în mod activ de *..clauza doamnei Grand",* o ciudată întîmplare adunase la Paris alte trei personaje care se învîrtiseră, odinioară, în jurul fustelor domnișoarei Worlăe,

căsătorită Grand. Nu erau la fel de importante ca primele trei, dar erau foarte interesate în respectiva afacere. Primul era sir Philip, care voia s-o revadă pe „Cathy" a lui și s-o revadă de foarte aproape, astfel încît, spre a evita un scandal, ea a fugit la țară. Al doilea era judecătorul indian Elijah, cel care-1 condamnase pe sir Philip să plătească 50 000 de rupii, iar al treilea era soțul, domnul Grand, care încasase rupiile. Acesta din urmă venise și se instalase în strada Richelieu. Dădea foarte des semne de viață și vizita Parisul cu o minuție exasperantă, așteptînd să-i pice ceva care să semene cu cele 50 000 de rupii. I-au fost dăruite sub altă formă, împreună cu promisiunea unei slujbe bune, cu condiția să fie însă foarte exotică. Și pentru moment s-a declarat satisfăcut.

Căsătoria s-a celebrat într-adevăr. La 9 septembrie 1802 a fost semnat actul la Neuilly. Talleyrand s-a arătat de o generozitate extraordinară, recunoscîndu-i soției lui, care n-avusese nimic atunci cînd o primise în strada Bac, proprietatea asupra palatului Crequi, domeniul de la Pont-de-Sains din Nord și o parte din averea lui. Și-a luat, totuși, măsura de precauție de a fi recunoscut ca legatar universal în cazul în care ea avea să moară înaintea lui. Actul respectiv poartă semnătura lui Bonaparte și a Josefinei, a celor doi consuli, a celor doi frați ai lui Talleyrand și a lui Maret, care era secretar de stat. Căsătoria civilă a avut loc la 10 septembrie la primăria celui de-al X-lea arondisment, de pe strada Vemeuil. Doamna Grand avea treizeci și nouă de ani. A fost o ceremonie fără pompă. Dar n-a fost nici tăinuită, fiindcă trebuia ca în același timp să fie și discretă și să nu fie nici secretă. Lumea a știut de ea, dar n-a fost invitată.

în actul de căsătorie există o inexactitate. Scrie acolo că Charles Maurice este fiul lui Charles-Daniel Talleyrand-Perigord și al doamnei Alexandrine- Victoire-Eleonore Damas d'Antigny, *„ambii decedați".* Nu este adevărat. Mama lui Talleyrand mai trăia ; ea n-a murit decît în 1809, în locuința ei de pe strada d'Anjou numărul 34, în vîrstă de optzeci și unu de ani. De ce a declarat că mama lui era moartă ? Și încă în fața celor doi frați, care o vedeau mereu. Nici măcar nu se înstrăinase de ea. în 1803 ea avea să se întoarcă din emigrație. Avea s-o instaleze chiar el în imediata apropiere a palatului Crequi, unde locuia.

Ar fi putut oare tulbura contesa de Perigord căsătoria aceea nesăbuită ? Faptul că a declarat-o moartă a fost mai curînd o dovadă de respect decît o insultă.

Unii au pretins că respectiva căsătorie civilă ar fi fost urmată și de o căsătorie religioasă. Că aceasta din urmă ar fi fost celebrată la Epinay, unde își stabilise domiciliul doamna Grand. Nu prea pare verosimil. Care ar fi fost

 preotul care să vrea să-1 căsătorească pe un episcop ? De bună seamă, faimosul decret emis de Consiliul de Stat îi înșelase pe mulți, chiar și din rîndurile clerului. Monseniorul de Avian, arhiepiscop de Bordeaux, scria că episcopul de Autun era *„răspopit și răsepiscopit".* Dar femeia era divorțată. Din punct de vedere religios, ea continua să fie căsătorită cu domnul Grand, care era în viață. Cum ar fi putut să fie indus în eroare un preot ? Oricare ar fi situația, nu există nici un indiciu cu privire la o asemenea căsătorie religioasă, afară de zvonuri.

De ce s-a căsătorit Talleyrand cu doamna Grand ? Unii, recurgînd la soluția cea mai simplă, zic : fiindcă-i plăcea scandalul. Nu e de conceput. El considera că în tot ceea ce e scandalos există o doză de prost gust, o lipsă de politețe și o abatere de la regulile armoniei sociale, care constituie un

element al fericirii. De bună seamă, el a comis fiecare din aceste greșeli, dar, s-ar putea spune, fără voia lui.

S-au invocat în sprijinul acestei „slăbiciuni" niște motive greu de dovedit, dar care nu sînt lipsite de importanță. Cele mai precise sînt, dealtfel, și cele mai puțin convingătoare : s-a spus că doamna Grand, fiind depozitara averii lui Talleyrand, nu putea să se despartă de ea fără să se ruineze. E o-imprudență de care nu credem să fi fost capabil.

în *Memoriile* generalului Thiebauld găsim următoarea frază pe care-ar fi pronunțat-o doamna Grand într-un moment de enervare : *„Dacă nu te căsătorești imediat cu mine, te fac mai scurt cu un picior".* Ce complicitate misterioasă ar putea oare să se străvadă din această amenințare ? Ce trafic, ce cadavru exista între ei ? Dacă-i lega vreo afacere murdară, ea nu putea să fie altceva decît vreo acțiune de spionaj în folosul Angliei. Știm că poliția Directoratului o bănuia pe doamna Grand că ar fi fost agentă a acestei țări. La drept vorbind, nu se știe nimic cu privire la subiectul acesta. Sau poate că s-a căsătorit el cu doamna Grand pentru a pune ireparabilul între ei și biserică. Pentru a rupe, o dată pentru totdeauna, pînă și ultima legătură care părea să-1 mai lege de Roma, și anume celibatul lui. Genul acesta de bravadă nu-i stă în fire. Și celibatul îl apăsa infinit mai puțin decît lanțul insuportabil care avea să-1 lege de femeia aceea proastă, desconsiderată și suspectă. Dar el ? Ce motivare a dat el căsătoriei sale extravagante ? Nici una, bineînțeles, afară de cea indicată nepoatei lui, doamna de Dino, în 1836 ! După mai multe tentative descurajatoare, aceasta a obținut următorul răspuns : nu putea „să *găsească căsătoriei aceleia* — i-a spus el — nici *o explicație satisfăcătoare. Avusese loc într-o perioadă de dezordine generală. Și-atunci nu acordai prea mare importanță nici unui lucru, nici ție însuți, nici altora. Nu poți să-ți imaginezi în ce măsură sînt în stare să-și piardă oamenii judecata în epocile de descompunere socială".*

Răspunsul acesta venea însă prea tîrziu. în 1836, el avea optzeci și doi de ani. Trecuseră treizeci și patru de ani de la căsătorie. Nebunia epocii ? Dar anul 1802 nu a fost o epocă de *„descompunere socială",* dimpotrivă : Bonaparte a pus în fața ministrului lui alternativa ori să-și alunge metresa, ori să se căsătorească cu ea, din motive de conformism și de ordine socială. Cel puțin lucrul acesta e sigur.

Fără îndoială, cel mai aproape de adevăr este cancelarul Pasquier în *Memoriile* lui. Mărturia lui se potrivește bine cu ceea ce știm despre moliciunea lui Talleyrand și despre felul cum știa s-o speculeze concubina sa.

255

„Talleyrand — scrie el — *a cedat ascendentului pe care-l are obrăznicia asupra slăbiciunii, dorinței de a-și găsi puțină liniște într-un interior ale cărui obiceiuri nu era în stare să le schimbe și, în sfîrșit, unei mari indiferențe față de opinia publică".*

în termeni mai puțin nobili, se spunea că doamna Grand îi făcea niște scene insuportabile și că, fiind incapabil s-o alunge, s-a căsătorit cu ea ca s-o facă să tacă din gură. Dar a făout-o să i-o plătească scump după aceea.

Poate că nu s-ar fi căsătorit cu doamna Grand dacă Bonaparte nu s-ar fi amestecat în toată povestea. Teribilul generai avea mania să-i căsătorească pe oameni. Și-și băga nasul pretutindeni, pînă și în alcovuri. Ministrul relațiilor externe n-a putut să scape nici el de această manie.

Prietena și confidenta lui Talleyrand din anii Consulatului și ai Imperiului, doamna de Remusat, ne spune că numeroase soții de-ale diplomaților

străini i s-au plîns primului consul că fuseseră primite în strada Bac de numita Grand, ale cărei aventuri le cunoșteau. Sătule de o asemenea umilință, ajunseseră să nu se mai ducă la recepțiile din strada Bac. Bonaparte s-a înfutiat pe ministrul lui. Noul regim era dornic de considerație. Și numita Grand îl lipsea de considerație. Era condamnată. Bonaparte i-a adus la cunoștință lui Talleyrand că doamna Grand trebuia să dispară din strada Bac, precum și de la celelalte domicilii ale ministrului. Ei i s-a părut atunci că e pierdută. Și femeia pe care toată lumea o considera proastă s-a arătat foarte pricepută cu ocazia aceea : s-a dus să-i ceară sprijinul Josefinei. Cine putea să înțeleagă mai bine viața doamnei Grand ? Cine putea să-i ierte mai iute slăbiciunile pe care le avusese și Josefina ? Cine putea să simtă mai mult solidaritatea care leagă niște femei foarte frumoase care detestau singurătatea și cărora le plăceau luxul, banii, aventurile ? Josefina i-a făgăduit să pledeze cauza ei. Și Bonaparte, bombănind, a acceptat s-o primească pe frumoasa indiană. Ea a fost mai pricepută decît Germaine de Stael. S-a prăbușit la pămînt, a plîns, s-a bîlbîit, cu părul despletit, cu pleoapele tremurătoare. Bonaparte s-a muiat. Cu vocea lui cea mai răstită i-a spus : *„Nu văd decît un singur mijloc. Ca Talleyrand să se căsătorească cu dumneavoastră și totul va fi aranjat. Dar va trebui ori să-i purtați numele, ori să nu mai călcați în casa lui".*

Era tocmai ce dorea și ea. Cîștigase partida.

Știa că Talleyrand era incapabil să spună nu. Incapabil să gonească un servitor, cum ar fi putut el să alunge o femeie pe care o iubise, pe care o mai iubea încă, fără-ndoială, care-l făcuse să capete anumite obiceiuri, în sfîrșit, o femeie pe care nici măcar nu era nevoie s-o asculte ? într-un cuvînt, a acceptat-o pe doamna Grand așa cum acceptase și tonsura.

Napoleon l-a judecat foarte aspru : *„.S-a căsătorit, împotriva voinței mele și spre scandalul întregii Europe, cu degradanta lui metresă, de la care nu putea nici măcar să aibă copii".* Din fericire, am fi noi tentați să spunem ; bastarzii lui Talleyrand erau atît de reușiți, încît copiii legitimi ai doamnei Grand n-ar fi putu să-i aducă decît niște decepții. Trebuie să subliniem că prietenele și le-a ales mult mai bine decît și-a ales nevasta. Dar, ca să revenim la vorbele lui Napoleon, e bine să știm că ele au fost rostite în 1813. Atitudinea împăratului se schimbase din 1802. Idila se sfîrșise de mult. Și el uitase rolul pe care-l avusese în căsătoria lui Talleyrand. Ceea ce rămîne valabil în această apreciere este disprețul lui Napoleon față de doamna Grand și față

 de Talleyrand, care acceptase să se căsătorească cu ea. în toată afacerea asta, Chateaubriand pare să fi văzut cel mai limpede care fuseseră calculele lui Bonaparte. Primul consul își dădea seama de neprețuitele servicii pe care i le adusese Talleyrand ; mai aștepta de la el și altele, și mai mari. Visul monarhic al lui Bonaparte, numai Talleyrand putea să-1 realizeze. Numai el știa ce înseamnă o monarhie și o societate monarhică, numai el cunoștea mașinațiile de la curtea Franței și de la celelalte curți ale Europei. Dar Bonaparte îl descifrase deja pe straniul și uimitorul magician care-1 slujea intr-un fel atît de periculos, el cunoștea ființa aceea fluidă, impenetrabilă. Știa că ministrul lui putea să-i scape chiar în momentul în care ar fi fost cel mai sigur de el. Să nu fi cunoscut el cochetăriile lui Talleyrand cu Hyde de Neuville ? Sau cu abatele de Montesquieți ? Și cu alți agenți ai lui Ludovic al XVIII-lea ? Talleyrand era suspectat de regalism și

chiar și de legitimism. Era mereu suspect în ochii cuiva. Doamna Grand și vorbăria ei prostească alimentau bănuielile de soiul ăsta : ea era o regalistă și catolică fervent, cu toate că era detestată atît de regalitate, cît și de biserică. Bonaparte știa că șanțul dintre Bourboni și Talleyrand putea fi oricînd umplut. La aceasta puteau contribui banii, o negociere abilă, nostalgia lui Talleyrand pentru lumea lui, gustul lui pentru liberalismul paternalist al Bourbonilor, pentru pacifismul lor. în 1802, Bonaparte înțelegea toate acestea și ghicea și restul. Orgoliul lui nu devenise demențial și nu-i întunecase încă geniul. Așa că, pentru a-1 lega definitiv pe Talleyrand de cauza lui și pentru a-1 învrăjbi de moarte cu biserica și cu Bourbonii, l-a compromis în mod iremediabil. Nici biserica și nici Bourbonii n-aveau să-i mai poată ierta vreodată acestui episcop și mare senior faptul că înfruntase religia, regalitatea și casta lui, căsătorindu-se cu o aventurieră, o femeie măritată, probabil spioană și curtezană notorie.

Aceasta este, probabil, cea mai acceptabilă dintre explicațiile căsătoriei aceleia stranii și poate și cea mai machiavelică. Autorul ei este același care a scris *Geniul creștinismului* și care a stigmatizat necruțător căsătoria lui Talleyrand, spunînd că Bonaparte i-o atîmase pe femeia aceea „ca pe o *placă infamantă".* Numai că el a așteptat treizeci de **ani ca** să-și formuleze această părere. în ziua în care tînărul Chateaubriand a dejunat în strada Bac, la doamna Grand, n-a suflat o vorbă despre „placa *infamantă".* Pe atunci spera să obțină posltul de secretar la ambasada Franței de la Roma și admira finețea și manierele marelui senior binevoitor, care-i era ministru și protector. în aceeași perioadă, o doamnă îndrăznea să-i spună în față lui Talleyrand în legătură cu căsătoria lui : *„De vreme ce v-ați* **vîrît pînă-n** pît în *mocirlă, ce contează dacă o să intra fi în ea pînă peste* cap".

Nu mocirla l-a făcut să sufere pe Talleyrand în această căsnicie, ci plictiseala. După ce și-a închipuit că a încetat să mai aibă obligații ecleziastice, a văzut că s-a angajat la altele noi, de o sută de ori mai apăsătoare și care nici măcar nu le anulau pe cele dinții. Femeia aceea a fost martiriul vieții lui. Nici n-o mai iubea măcar. Vanitatea, prostia, indiscrețiile doamnei Grand au crescut odată cu proporțiile pe care le-a luat și ea. S-a buhăit, a devenit flască și vorbele-i erau de multe ori pline de venin. îl înșela pe Talleyrand, și asta încă nu era cel mai mare rău. Cum să nu fi păstrat el, în fundul inimii lui, o doză de ranchiună la adresa celui care-i impusese calvarul acela și cum ar mai fi putut el să-1 servească la infinit pe stăpînul său implacabil, care,

așa cum spunea Emile Dard, „l-a *făcut să comită cea mai mare greșeală: să dea dovadă de lipsă de gust".*

Cetățeana Talleyrand — cum 1 se mai spunea încă în 1802 — le primea cu ușile larg deschise, în strada Bac, pe nevestele diplomatilor, care cu două luni în urmă refuzau să dea ochii cu ea. Nici una dintre ele nu-i mai reproșa acum trecutul ei. Și, **cu toate** astea, peste gloria ei plutea o umbră : domnul Grand. Se temea ca nu cumva, după ce el va fi cheltuit banii pe care i-1 dăduse fostul episcop, să reapară într-o bună zi printre numeroșii invitați și să ceară, mai mult sau mai puțin politicos, banii care i se cuveneau pentru faptul de a fi fost deposedat de o soție frumoasă, credincioasă... în fine, o adevărată comoară : găina cu ouăle de aur. Așa că a început să se

agite ca să-i obțină domnului Grand o slujbă grasă și mai ales care să-1 țină departe. Talleyrand i s-a adresat lui Van der Goes, secretarul de stat pentru afacerile externe de la Haga, ca să-i găsească într-una din posesiunile Republicii Batave un post pentru onorabilul domn Grand. Și în felul acesta domnul Grand **a** ajuns consilier personal șl extraordinar la Capul Bunei Speranțe. Garnisit cu 2 000 de florini și aflat **la** celălalt capăt al lumii, postul a fost considerat convenabil.

Cetățeana Talleyrand l-a mulțumit însăși lui Van der Goes și și-a semnat scrisoarea cu acest nume, care era prea nou pentru ea și în același timp și prea vechi. Iată ce-1 scria ea la 23 septembrie 1802 : ,,O *să vă dați seama după numele pe care căsătoria cu domnul de Talleyrand îmi dă dreptul să-l port cum tandra și sincera afecțiune a acestui drag prieten m-a făcut să devin cea mai fericită dintre femei"* (citat de Lacour-Gayet).

După trei luni de zile, onorabilul Grand încă nu plecase. Cetățeana Talleyrand a început să tremure. Se vorbea din nou despre un război cu Anglia. In cazul acesta, navigația nemaifiind liberă, ea risca să-și țină în continuare, ca să zicem așa, soțul în spinare. In fața acestei perspective, Talleyrand a pus din nou mina pe condei ca să-1 solicite pe Van der Goes „Este *cu totul de neconceput ca el* (domnul Grand) *să-și prelungească șederea în Amsterdam, unde se află de mai bine de o lună, într-un moment care-l face cu totul incomod".* In fine, în 1803, în luna martie, a plecat. A ajuns la Capul Bunei Speranțe și nevasta lui a putut, în sfîrșit, să guste plăcerea de a-și semna scrisorile cu numele doamna de Talleyrand-Perigord.

Anturajul lui Talleyrand **a** rămas consternat de căsătoria lui ; ducesa de Luynes, vicontesa de Laval, doamna de Coigny și Montrond nu-și mai puteau stăpîni revolta. El a rămas de gheață, dar în adîncul inimii a fost afectat și sentimentul de dezgust pe care a început, încetul cu încetul, să i-1 inspira frumoasa indiană a crescut, fără îndoială, datorită reproșurilor făcute de prietenii lui, care, la urma-urmelor, alcătuiau adevărata lui familie. Reproșul pe care l-a resimțit cel mai mult și care a rămas neștiut de nimeni a fost cel al lui Courtiade : *„Cine ar fi crezut că o să facem o asemenea prostie, noi, care le-am avut pe cele mai frumoase doamne de la curte ? Noi, care am avut-o pe încîntătoarea contesă de Brionne, să sfîrșim prin a face alegerea asta, aproape că nu-ți vine să crezi".* Courtiade a rămas neconsolat. Talleyrand a avut ocazia să cîntărească o dată mai mult sinceritatea și profunzimea atașamentului de care dădea dovadă servitorul său.

Și, în fine, mai era și lumea de pe stradă, care se declara de acord cu

258 ducesele și cu Courtiade și care intona următorul catren nostim, dedicat doamnei Grand, zisă „Blanșeta" :

La patruzeci de ani, Blanșeta-i veștejită, Dar nu se dă bătută, c-un popă se mărită.
Ce să te miri, se știe c-atunci cînd toți o lasă. Orice tîrfă se îndreaptă și se *face preoteasă.*

Episcopul însurat aduce în mod ciudat cu domnul de Autun celibatar

O femeie de calitate, care venea din Elveția, a fost primită, la puțin timp după căsătorie, în strada Bac. Iată ce a scris ea : „Curtea *palatului Relațiilor Externe era atît de ticsită de trăsuri, încît nici nu puteai pătrunde în ea, trebuia să aștepți să mai iasă din ele. Ajung și urc scara cea mare, luminată și plină de flori"* *. Nu era decît o zi obișnuită, dar reprezentația era permanentă. Palatul acela era un adevărat Versailles grefat noii societăți. Vizitatoarea nu-1 văzuse niciodată pe Talleyrand și surprinderea ei se vădește în însemnările ei: *„Un chip care mi s-a părut al unui mort, îmbrăcat într-o haină de catifea roșie cu o broderie lată de aur. Jachetă lungă, sabie, manșete, peruei impozantă. Era ministrul, era domnul de Talleyrand. Ah ! Ce înfățișare ! Pe fața aceea de mort descopereai fizionomia fină și spirituală a episcopului de Autun"*[XXIV]. E pentru prima dată cînd e notată această asemănare cu un cap de mort. Apropiindu-se de cincizeci de ani, Talleyrand începea să capete masca bătrîneții.

Și iat-o și pe cetățeană : *„Străbat apoi un salon mare* și *strălucitor, în care se afla doamna de Talleyrand. E înaltă, frumoasă, bine pusă la punct, dar taina ei îi e întipărită pe față : prostie și vanitate".* Și asta nu e încă totul. „Plăcerea *de a purta un nume răsunător și de a ocupa un loc însemnat în soeietate a zăpăcit-o. Se teme mereu ca nu cumva si fie prea politicoasă* și *scapă de această grijă purtîndu-se nepoliticos".*

Saloanele, adăuga vizitatoarea, erau ticsite. Ambasadorii, bancherii, prinții aflați în călătorie, demnitarii, toți veneau să facă o plecăciune în fața doamnei de Talleyrand. Era un fel de paradă. Bună observatoare, doamna elvețiană notează : *„Foarte multe diamante".* Diamantele veneau din străinătate sau ieșeau la iveală din locurile tainice unde fuseseră ascunse.

Talleyrand rămăsese în continuare fidel salonului ducesei de Luynes. Tot așa rămăsese fidel și vechilor lui prietene : vicontesa de Laval, prințesa de Vaudămont. Se întîlneau de cele mai multe ori la ducesa de Luynes, într-un cerc restrîns și închis. După ce se lua masa și toată lumea pleca, ei rămîneau în continuare. își apropiau scaunele și, pe îndelete, se lega conversația. între miezul nopții și orele două dimineața lăsau să curgă frazele ca niște panglici de mătase. Talleyrand era singurul bărbat din cercul acela de femei care fuseseră mai mult sau mai puțin metresele lui. Făceau să retrăiască lumea lor și tinerețea lor. Era cea mai bună metodă a lui de a-și înșela nevasta, pe numita Grand.

în strada d'Anjou își primea cercul prietenilor. Atunci, între Narbonne, Choiseul, Montrond, Sainte-Foy și noul venit, prințul de Nassau-Siegen, taciturnul devenea vorbăreț. Seratele se sfîrșeau în zorii zilei : la orele două li se servea supeul. Iată de unde provenea figura aceea de cadavru : de la viața lui de noapte.

Doamna de Stael nu mai apare nici într-un cerc, nici în celălalt. Neînțelegerile ei cu Bonaparte au făcut-o să se supere pe Talleyrand. Ea trecuse în ,,opoziție" și trona acolo, ca întotdeauna, cu franchețe, desigur, dar și cu turbulență, cîteodată cu emfază, de multe ori din motive întemeiate, pe care Talleyrand prefera să nu le înțeleagă. Pe scurt, a făcut și ea ca mulți alții

XXIV **Jurnalul doamnei de Cazenove d'Arlens, citat de Lacour-Gayet,**

care, neputîndu-i împiedica să acționeze pe cei mai puternici, scriu cîte o carte ca să se ușureze. A scris dintr-un condei romanul ei *Delphine.* S-a descris în el și pe ea, așa cum i-ar fi plăcut să fie, sub trăsăturile unei ființe delicate și adorabile. Talleyrand figura și el, descris însă intr-un mod transparent și răuvoitor. Era înfățișat în persoana unei femei, doamna de Vernon : „în *fundul inimii ei, ea nu iubea nimic, nu credea în nimic, nu se sinchisea de nimic".* Și Germaine o făcea pe doamna de Vernon-Talleyrand să spună : *„Nimeni nu s-a ocupat de mine în copilărie. Închideam în mine tot ce simțeam, am învățat din fragedă vîrstă arta de a mă preface și-mi înfrînam sensibilitatea cu care mă înzestrase natura... Am trăit pătrunsă de un profund dispreț față de oameni, de o mare neîncredere față de toate calitățile, precum și față de toate sentimentele".*

Nimeni nu se putea înșela. Un binevoitor a făcut ca *Delphine* să cadă în mîna lui Talleyrand. Acesta a citit-o și lectura ei nu i-a produs nici o impresie. Toți așteptau cu un interes răutăcios să vadă reacția lui, și, cum el nu dădea nici un semn, l-au provocat ei. Cu ocazia unui dineu l-au întrebat ce părere avea despre cartea doamnei de Stael. I-a făcut cel mai entuziast elogiu și a spus că autoarea avea un talent cu adevărat extraordinar ; a reușit *„să ne reprezinte, și pe ea și pe mine, deghizați în femei",* a spus el.

Talleyrand se ocupa de familia lui. Nu-și făcea nici o iluzie cu privire la capacitatea fraților lui. Pe nepoata lui, Mălanie-Xaviere de Părigord, a căsătorit-o cu Just de Noailles, care a făcut carieră la curtea imperială în calitate de șambelan al împăratului. Căsătoria era onorabilă pentru ambele familii. Nu de aceeași părere **a** fost însă și doamna Grand, care, din vîrful arborelui genealogic al Părigorzilor, unde se cocoțase, a lăsat să cadă următoarele cuvinte pline de dispreț : *„Căsătoria aceasta nu e deloc onorabilă* pentru *noi, căci ce înseamnă familia de Noailles pe lîngă casa de Părigord ?"*

Gafele ei l-au făcut pa Bonaparte să-i interzică să mai vină la Tuileries, întîla oară cînd s-a înfățișat acolo, după ce s-a căsătorit, Bonaparte, cu obișnuita lui brutalitate, i-a făcut anumite recomandări cu privire la purtarea pe care trebuia s-o adopte de atunci încolo ca să-i facă pe cei din jur să uite de purtarea ei din trecut. Procedeul e incalificabil, grosolan față de soție și insultător pentru soț. Doamna din Indii a trecut cu vederea afrontul, la care a răspuns printr-o „naivitate" destul de supărătoare. Să redevină virtuoasă? *„N-o să am, cetățene prim consul, decît să mă inspir de la cetățeana Bonaparte."*

Era oare chiar atît de proastă cum se spunea ?

Odată, la un dineu oferit la ambasada Angliei, admirînd colierul de diamante pe care-1 purta ambasadoarea, și-a exprimat admirația în felul urmă-

tor : *..Trebuie să coste strașnic de mult!"* Ambasadoarea i-a răspuns **că nu** costa atît de mult încît domnul de Talleyrand să nu-i poată dărui și ei unul la fel. La care doamna Grand a exclamat : *,,Ah! Doamne, veți fi crezînd poate că m-am căsătorit cu papa ?"* Se mulțumise cu un episcop. Dăduse, dealtfel, dovadă de destulă pricepere ca să participe la niște afaceri de contrabandă, din care-i mai ieșeau și ei ceva bani de buzunar.

în vara anului 1803, soțul ei a dus-o pentru prima dată în stațiunea Bourbon-1'Archambault. El a vizitat-o cu regularitate treizeci de ani în șir, în luna august. Urma cu multă regularitate tratamentul, care consta din băi și din dușuri, fiind convins că apa de acolo îi face bine. Era oaspetele ilustru

al micii stațiuni. Cum sosea el, toți intrau în fierbere ! îl înconjurau cu tot felul de favoruri : beneficia de o piscină particulară, care și-a păstrat numele de *băile prințului.* Diversele case în care a stat și care mai fuseseră uneori locuite de personaje ilustre au devenit locuri istorice : casa Săvignă, de pildă. El nu obișnuia să se deplaseze decît însoțit de o suită care sporea la fața locului cu cîțiva localnici. în felul acesta își crea o societate de provincie, alcătuită din niște oameni cumsecade.

Ceasuri întregi juca whist și un joc nou, importat din Anglia, creps, și, **în** timp ce juca, mai acorda și audiențe. Notabilitățile de prin împrejurimi veneau la el să-1 vadă fie din respect, fie din curiozitate sau din interes. Unii îi aduceau cîte o cerere adresată birourilor din Paris. N'asculta decît pe jumătate, dar nu uita nimic. Se amuza la Bourbon într-un mod atît de simplu și atît de naiv cum nici nu le-ar fi trecut prin minte prietenilor lui de la Paris. Doctorul lui, care făcea și el parte din suită, avea mania citatelor latinești. Unele persoane, doamnele mai cu seamă, nu înțelegeau nimic. Distracția lui Talleyrand era să le facă pe curioasele acelea să creadă că doctorul spunea niște lucruri atît de deocheate în latinește, încît nu puteau fi traduse fără să-i facă să roșească pe toți. Doctorul nu spunea decît niște baliverne, iar doamnele îl priveau pe bietul om așa de bănuitor, încît spectacolul încurcăturii în care se aflau și unele și celălalt îl amuza din cale-afară pe Talleyrand. Se mai vedea și cu un preot pe care-1 cunoscuse pe vremuri, cînd purta și el sutană. Abatele acesta de la Romagere avea mania nostimă de a improviza niște cîntece care-1 distrau grozav pe Talleyrand. întorcîndu-se spre d'Haute- rive, care asculta și el, dar fără să se amuze la fel de tare, Talleyrand i-a spus cu aerul cel mai serios din lume : *„L-ați ascultat pe abate ? Trebuie făcut episcop"* [XXV]. Ceea ce s-a și făcut. E o poveste ca de Voltaire.

Stătea și asculta cu răbdare flecărelile bărbierului, care-i povestea mereu aceleași istorii de vînătoare și aceleași bîrfeli de provincie. Un bătrîn gentilom din Limoges care trăise la curte îi tot depăna amintirile lui de la Versailles. Talleyrand îl asculta și-1 invita chiar să vină să-1 vadă la Paris, unde-1 primea cu niște atenții mișcătoare, cu toate că uneori adormea înainte ca povestirea să se fi sfîrșit ; personajul acesta adormitor se numea baronul de Saint-Etienne.

La Bourbon, Talleyrand vorbea cu plăcere. Povestea mici istorioare, lucru pe care nu-1 făcea la Paris decît în cercul acela vrăjit. Un tînăr secretar păstrase o amintire foarte plăcută despre ceasurile acelea de spumoasă veselie, cînd spunea că șeful lui... *„se lăsa in voia plăcerii de a gîndi cu glas tare ; parcă ar fi fost un copil mare care se lăsa furat de plăcerea recreației".*

Talleyrand, în stațiunea Bourbon, inventase vacanța.

Povestea cum îi venise ideea să spargă farfuriile cavalerului d'Azara, ambasadorul Spaniei. Respectivul personaj fusese lipsit de tact, lucru rar pentru un caballero, dar care se poate totuși întîmpla. Talleyrand îi ceruse trei livre de șocolată, marfă care era în epoca aceea un fel de specialitate spaniolă. Azara i-a trimis șocolata lui Talleyrand, dar, vai, împreună cu factura de ; plată. Lucrul acesta merita răzbunare. De aceea, ori de cîte ori lua masa la ambasadorul Spaniei, ii plătea pe oamenii de serviciu ca să facă în așa fel încît să spargă cît mai mult porțelan posibil în timpului serviciului.

XXV Am6d6e Plchot. ***Souvenirs intimes sur M. Ce*** Talleyrand.

Domnul de Talleyrand avea infima satisfacție, spunea el, *„să vadă cum se contracta fața bătrinului și nobilului spaniol"* [XXVI].

In timpul perioadei lui de cură și-a făcut apariția în menaj un mic personaj : i se spunea Charlotte și avea aproape cinci ani. Nici Talleyrand, nici indiscreta lui nevastă n-au spus vreodată de unde venea. Și ea a rămas „Charlotte" pînă în ziua căsătoriei ei cu un nepot al lui Talleyrand, baronul Alexan- « dre-Daniel de Părigord, cu care s-a măritat în 1820. Dacă Talleyrand a căsătorit o copilă găsită și fără un ban cu nepotul lui, putem fi siguri cu privire **la** origine* ei, nu era un copil cules la întîmplare. în ce privește zestrea, s-a îngrijit de ea ca un tată.

Neavînd nici o explicație cu privire la originea Charlottei (Talleyrand se numea Charles...), lumea a încercat să-i găsească una. S-a spus c-ar fi fost fata unui emigrant francez în Anglia. S-a spus c-ar fi născut-o una din fetele **doamnei** de Brionne pe vremea cînd Talleyrand era amantul lor. Dar asta **se** petrecuse în 1785, or, acum eram în 1803 și Charlotte avea cinci ani ! S-a spus **că era** fiica contelui de Beaujolais, fratele lui Ludovic-Filip de Orleans. Și, **în** fine, **s-a** mai spus că era pur și simplu fata pe care doamna Grand ar fi avut-o de la Talleyrand la începutul legăturii lor, în 1798. Datele ne fac să reținem această ultimă explicație. Nu putem afirma însă nimic. Ceea ce mira pe toată lumea era grija, afecțiunea cu care o înconjura Talleyrand pe fetița aceea. îi plăceau copiii, așa că i-a dat cea mai aleasă educație și a supravegheat-o foarte îndeaproape. îi răbda toate poznele și capriciile.

Charlotte plîngea des, fiindcă învăța cu neplăcere să citească, iar doamna **de** Talleyrand, care o învăța literele, plîngea odată cu ea. Trebuie să spunem că pe lîngă părul de aur și pe lingă tenul ei de crin și trandafiri, doamna Grand mai era înzestrată și cu darul lacrimilor.

Cînd s-a terminat șederea lui la Bourbon, Talleyrand i-a cerut voie lui Bonaparte să facă un ocol ca să viziteze domeniul Valențay, al cărui proprietar era din mai 1803 și pe care nu-l văzuse niciodată.

▼alențay e mai mult decît un castel, mai mult decît un domeniu, mal mult decît un teren de vînătoare, Valențay e o nostalgie satisfăcută, o politică și totodată interes și e, mai cu seamă, o artă de a trăi: e Talleyrand însuși. > Primul care a înțeles că Talleyrand n-avea să-și dea întreaga lui măsură decît : atunci cînd avea să fie nu numai un ministru, un diplomat, un financiar, un ; oracol politic, ci și un senior care să-și administreze un fief demn de numele i lui **a** fost Bonaparte. Bonaparte a fost cel care l-a constrîns, în oarecare I măsură, pe Talleyrand să cumpere Valengay. Bonaparte își dădea seama ce minunat instrument de prestigiu avea în acest ministru, care nu semăna cu nici unul din ceilalți și care-i aducea guvernului lui tocmai ce-i lipsea : strălucirea nobilimii și a civilizației. Departe de a se revolta împotriva luxului și **a** cheltuielilor bănești făcute de ministrul său, Bonaparte le folosea. Intr-o zi, el i-a spus lui Talleyrand *: „Vreau să cumpărați un domeniu frumos. Și să-i primiți acolo cu fast pe membrii corpului diplomatic și pe străinii de seamă, în așa fel încît să rîvnească să vină la dumneavoastră, iar faptul că vor fi invitați să vină acolo să constituie o răsplată pentru ambasadorii suveranilor de care mă voi arăta mulțumit".* Asta însemna să facă din Talleyrand intendentul fasturilor imperiale. Alegerea nu era rea și nu era rău nici modul de a-i răsplăti pe ambasadorii docili. Talleyrand exista. Nu lipsea decît *„frumosul domeniu".*

XXVI **Vlllemarest Monsieur de Talleyrand.**

Domnul de Luțay, prefectul palatului și colaborator apropiat al primului consul, poseda în departamentul Indre domeniul Valențay. Neputînd face față cheltuielilor de întreținere, voia să-1 vîndă. Descrierea pe care i-a făcut-o a fost atît pe placul lui Bonaparte, cît și al lui Talleyrand. Prețul cerut întrecea — spunea Talleyrand — modestele lui mijloace. Modestia asta e de șmecher care știe că modestia e întotdeauna recompensată de stăpînitorii tiranici și orgolioși. Bonaparte a făgăduit c-o să completeze el suma. Actul de vînzare a fost înregistrat în mai 1803 la Paris în fața domnilor Raguideau și Chodron. Descrierea domeniului e impresionantă. Moșia Valențay avea o suprafață totală de 19 000 de hectare. Era una din cele două sau trei proprietăți feudale dintre cele mai întinse ale Franței. îngloba 23 de comune, din care Valențay era reședință de canton.

în primele zile ale lui septembrie, Talleyrand a descoperit deci domeniul Valențay, situat la 40 de kilometri la nord de Chateauroux, la granița dintre Berry și Touraine. Castelul domină un mic rîu, Nahonul, și este împrejmuit de două păduri întinse : pădurea Garseland și pădurea Gastine. Istoria domeniului e foarte veche. în secolul al XIII-lea, el a aparținut lui Alix de Bourgogne, urmașa lui Pierre de Courtenay. A trecut apoi in patrimoniul casei tureneze d'Etampes, care l-a stăpînit timp de trei secole. Seniorii purtau titlul de marchiz d'Etampes și de Valențay. Ei au fost cei care, în secolul al XVI-lea, au pus să se construiască actualul edificiu al castelului și mai cu seamă marele donjon, care imprimă o notă aparte acestui castel.

Castelul avea 25 de apartamente pentru stăpîni. Galeria de la primul etaj era lungă de 56 de metri și conducea la o capelă care se afla într-o curte interioară. Talleyrand, însoțit de soția lui, a făcut, șontic-șontîc, kilometri întregi prin culoare și prin apartamente. în trei zile de mers n-au reușit să viziteze totul. Au admirat parcul închis de 150 de hectare. Copacii și aleile erau de o frumusețe extraordinară.

Rapoartele cu privire la această achiziție și cu privire la apariția Charlotte! nu lipseau. Un spion al lui Ludovic al XVIII-lea scria despre domeniul Valențay : *„Se crede că i l-a destinat unei fetițe care a apărut pe neașteptate la el în casă, fără să se știe de unde vine".*

Talleyrand a luat de atunci obiceiul să vină în fiecare an în septembrie la Valențay. Acolo l-a primit în 1804 pe Lucchesini, ministrul Prusiei, care a rămas musafirul lui timp de cincisprezece zile, iar în anul următor pe prințul Wiirtemberg. Cînd uriașul castel s-a trezit, în tot ținutul s-a iscat un zumzet ca-n povești. Somptuozitatea recepțiilor îi impresiona pe oameni. Un șuan care se refugiase acolo a răspîndit zvonul că în subteranele lui imense Talleyrand ar fi amenajat o fabrică cu bani falși. însemna să nu-1 cunoști. El prefera să-i fie aduși bani gata fabricați și de bună calitate. Cu toate astea, i-ar fi plăcut

 ca domeniul acela uriaș să nu constituie numai o povară, ci să aducă și ceva venit. Găsea că Berry-ul era un ținut *„evident foarte amorțit".* Ca să-1 dezmorțească îi trebuia timp. în 1807 scria : *„Mă aflu la Valențay, unde mă ocup cu afacerile mele, destul de neglijate de-o vreme încoace, și mă străduiesc să scot un profit de pe urma cîtorva lucrări de utilitate publică : oi de merinos,* o *filatură de bumbac, noi exploatări"* (citat de Lacour-Gayet).

în 1808, Valențay i-a adus 180 000 de franci, ceea ce era un venit foarte bun. în 1806 a pus să se construiască clopotnița bisericii. Și i-a lăsat în grijă soției lui să înființeze o mică școală pentru 12 fetițe. Ceea ce a făcut-o pe

doamna de Stael să spună că cetățeana Talleyrand era o nouă Maintenon, și ar fi greu să vedem în aceasta un compliment fie la adresa lui „Ludovic al XIV-Iea“ al acestei Maintenon, fie la adresa respectivei Maintenon pe care și-o alesese „episcopul".

Cînd noul senior de la Valențay s-a întors la Paris, îl așteptau acolo alte griji.

Șchiopul calcă cu un picior in singe și nu alunecă

La sfîrșitul anului 1803, Talleyrand era, în umbra primului consul, unul din personajele cele mai importante, poate chiar cel mai important din Franța după Stăpîn. îl îndepărtase pe Fouche ; Lucien căzuse în dizgrație. Subtilul Cambacărds era așa de suplu, încît n-ar fi riscat să întreprindă vreun pas împotriva nimănui. Sosise momentul cînd, după o expresie a lui Talleyrand, foarte pe gustul epocii, *„scaunul curul al primului consul trebuia să se preschimbe în tron".* Nimeni n-a făcut mai mult decît Talleyrand pentru Bonaparte în momentul în care primul consul și-a luat coroana imperială. Napoleon n-a uitat niciodată aceasta, chiar într-o vreme cînd era supărat pe Talleyrand, în 1812, el recunoștea în fața lui Caulaincourt: *,,E unul dintre cei care au contribuit la instaurarea dinastiei mele".*

A contribuit într-adevăr, creînd o opinie favorabilă încoronării. Dar cum să învingi neîncrederea tuturor acelor membri ai Convenției care au votat pentru uciderea unui rege și de care erau înțesate adunările și înalta administrație ? Dîndu-le un gaj. Un gaj datorită căruia să fie siguri că Bonaparte încoronat și curtea lui de foști nobili n-or să ajungă într-o bună zi să le reproșeze trecutul lor ca să-i înlăture. Gajul avea să fie cadavrul unui prinț din casa de Bourbon. Cei care-1 executaseră pe Ludovic al XVI-lea aveau să se simtă în siguranță dacă noua dinastie executa un prinț din aceeași familie : ar fi fost încheiat un pact de sînge între Teroare și Imperiu. Talleyrand a fost acela care a propus ca ducele d’Enghien să fie răpit și asasinat.

„Atunci cînd domnul de Talleyrand, preot și gentilom, a inspirat și a pregătit crima întreținînd cu insistență neliniștea lui Bonaparte, el se temea de întoarcerea legitimiștilor".

Arătînd aici cine era vinovatul, Chateaubriand nu s-a înșelat.

Talleyrand a fost cel care a sugerat toată povestea, el a fost cel care a sfătuit pe îndelete cum trebuia procedat. Cu arta lui de a înfățișa și de a justifica evenimentele cele mai nejustificabile, el a făcut ca ideea crimei să fie acceptată de acela căruia îi era utilă și a știut chiar să-1 facă pe executanții ei

 să fie aproape inconștienți de enormitatea faptei lor. După aceea s-a tras la o parte și, fără să se mînjească cîtuși de puțin, a putut, în cele din urmă, să le spună : „Ce-ați făcut, Câini ?“

Ce dovezi avem noi despre această vinovăție ? Foarte puține : Talleyrand **a** avut grijă să șteargă urma sîngeroasă a pașilor lui.

Toate documentele oficiale relative la asasinarea ducelui d’Enghien au fost sustrase de Talleyrand în momentul debandadei din 1814, în momentul în care, Parisul fiind cucerit și ocupat, el era președintele guvernului pro-

vizoriu. Tot ce a scris el cu privire la afacerea aceea oribilă a dispărut. Rapoartele către primul consul cu privire la necesitatea răpirii și asasinării tînărului prinț au existat totuși. N-a mai rămas nimic din ele, afară de o scrisoare scrisă de mîna lui care a alunecat, poate, în fundul unui sertar și a scăpat în felul acesta de foc. Scrisoarea a fost citită cel puțin de două persoane : de Meneval, secretarul lui Napoleon, și de Chateaubriand. în ce-1 privește pe Chateaubriand, știm prea bine că un puseu de imaginație ar fi fost foarte posibil să-1 facă să „creeze" scrisoarea sau să-i deformeze conținutul. De data aceasta însă, el a văzut clar, a avut într-adevăr scrisoarea în mină și a citit-o bine. E regretabil că n-a putut s-o și copieze ; cu ea ar fi avut posibilitatea să aplice o lovitură de pumnal drept în inimă dușmanului lui. Meneval a văzut și el scrisoarea aceea în mîinile primului consul la 8 martie 1807, a văzut-o din nou în 1814 și a rezumat-o : Talleyrand îi reamintește lui Bonaparte de discuția lor din ajun și-i repetă argumentele folosite ca să-1 convingă de necesitatea de a da o lovitură răsunătoare care să le demonstreze francezilor (și mai cu seamă iacobinilor) că el n-avea să joace rolul lui Monk în Anglia și că n-avea să-i reîntroneze niciodată pe Bourboni. îi demonstrează că complotul lui Cadoudal, care era cît pe-aci să-1 ucidă, e un complot regalist, inițiat de prinți, și în primul rînd de către ducele d'Enghien. De aici conchide că nu trebuie să se facă nici o excepție în pedepsirea vinovaților. Chateaubriand a putut să noteze următorul pasaj din scrisoare : „Dacă *justiția ne obligă să pedepsim, politica ne obligă, în schimb, să pedepsim fără nici o excepție".* Asta concordă aproape exact cu rezumatul lui Meneval. Chateaubriand mai citează și următoarea frază : *„I-l voi indica primului consul pe domnul de Caulaincourt, căruia îi va putea da ordine și care le va executa pe cît de discret, pe atît de fidel".* Dacă nu-i aparține lui Talleyrand, e o pastișă excelentă. Parcă-1 și auzim. S-ar putea spune că Meneval e un fanatic al lui Napoleon și că face totul ca să-1 disculpe, în timp ce Chateaubriand, orbit de ură, depune o mărturie ucigătoare, dar îndoielnică ; cu toate acestea, e greu să respingi ambii martori.

Din nefericire, vina lui Talleyrand a fost și mai mare. Poliția încercase să pună mîna pe contele d'Artois, atrăgîndu-1 într-o cursă întinsă la Paris. El s-a ferit însă și a scăpat. Or, tot Talleyrand a fost acela care a insinuat, după acest eșec, că, în lipsa fratelui regelui, vărul lui, ultimul din familia Condd, ar putea să plătească. Tot el e cel care i-a semnalat lui Bonaparte că tînărul prinț se afla la Ettenheim, în ducatul Baden, aproape de frontieră. De la Strasbourg se putea prea bine, cu puțină îndemînare... Și a lăsat să încolțească ideea în mintea lui Bonaparte. Terenul era potrivit, iar rodul a fost remarcabil. Bonaparte a aflat, în felul acesta, de la Talleyrand de existența tînărului aceluia de care nici nu știa și a aflat și unde putea fi găsit. O greșeală din raportul unui spion a agravat cazul nefericitului nepot

al marelui Conde. Talleyrand lăsase să se înțeleagă că, dacă prințul se afla așa de aproape de frontieră, asta se datora faptului că el conducea comploturile regaliste dirijate împotriva persoanei primului consul. Și tocmai atunci a sosit și raportul acela fals, care anunța că Dumouriez, general transfug, se afla alături de ducele d'Enghien la Ettenheim. Bonaparte s-a simțit amenințat și s-a înfuriat îngrozitor : *„Așadar, am ajuns un dine pe care primul venit poate să-l omoare nepedepsit ?"* — ar fi strigat el. Nu era însă vorba de Dumouriez, cl de un oarecare Thumery, un emigrant francez

lipsit de importanță, al cărui nume deformat de pronunția germană devenise Dumouriez.

La 9 martie 1804 a fost arestat la Paris Cadoudal, șeful șuanilor. Cauza regaliștilor era pierdută. La 10 martie, Bonaparte i-a întrunit pe Fouchă, Talleyrand, Cambaceres și Murat. Nu-i chemase ca să le ceară părerea, ci aprobarea și concursul ca să-1 răpească și să-1 ucidă pe ducele d'Enghien. Singur Cambaceres s-a opus acestui proiect, ceea ce i-a atras replica lui Bonaparte : *„Ați devenit foarte zgîrcit cu sîngele Bourbonilor"*. Era decis să urmeze sfatul lui Talleyrand, care voia, așa cum spune Barras..., *„să pună între Bourboni și Napoleon un fluviu de singe".* Există o asemănare între acest *„fluviu de singe"* și *„fluviul de noroi" pe* care Bonaparte a vrut să-1 pună între Talleyrand și Bourboni atunci cînd l-a făcut pe episcopul de Autun s-o ia în căsătorie pe doamna Grand.

în testamentul lui, Napoleon își revendică, nu fără măreție, întreaga responsabilitate a crimei. Atunci cînd un ziar englez i-a acuzat pe Savary și pe Caulaincourt (era pe vremea exilului de la Sfînta Elena), împăratul a strigat : *„E nedemn !".* Și a adăugat în testamentul lui următoarea explicație : *„Am pus să-l aresteze și să-l judece pe ducele d'Enghien fiindcă așa era neeesar pentru siguranța, interesul și onoarea poporului francez atund cînd contele d'Artois întreținea, după mărturisirea lui, 60 de asasini la Paris. Intr-o împrejurare asemănătoare aș acționa la fel".*

Nici regret, nici vreo acuzație împotriva cuiva. Talleyrand trebuie să **se** fi simțit ușurat. Napoleon, din orgoliu, îl salvează. în altă parte însă restabilește adevărul : *„Talleyrand e cel care m-a determinat să-l arestez **pe dueele** d'Enghien, la care nu mă gîndeam... Eram departe de a acorda cea mai mică importanță șederii lui pe malurile Rinului și de a avea vreun proiect cu privire la el",* j

în 1809 află că Talleyrand se laudă că n-a contribuit cu nimic la această crimă și că se spală pe mîini de orice responsabilitate. împăratul izbucnește atunci : *..Găsesc că are haz încercarea asta de a ieși basma curată pe socoteala mea. Știam eu dne era ducele d'Enghien, voiam eu să-i pridnuiesc moartea?".* Nu, desigur, dar, de îndată ce a știut, s-a pronunțat pentru moarte. Cînd voia, se pricepea foarte bine să zică : nu I

Thiers[1] afirmă că primul consul a fost acela care a redactat și **a** semnat toate ordinele, după care i-a poruncit lui Savary să i le ducă lui Murat și să plece la Vincennes să procedeze la executarea lor, adică la asasinarea ducelui d'Enghien. Ordinele acelea erau complete și intenția de **a** ucide era mult mai evidentă în ele decît aceea de a judeca. Se preciza **că,** de îndată ce avea să se pronunțe sentința (și nu exista nici o îndoială asupra acestui fapt), ducele trebuia să fie împușcat și îngropat într-o curte

* Histotre du Consulat et de l'Kmpire, vol. IV, p. 602.

a fortului. Thiers s-ar referi, după spusele istoricilor, la un document păstrat de o familie din nobilimea imperiului.

La 10 și la 11 martie 1804, Talleyrand i-a adresat baronului d'Edelsheim, ministrul Badenului la Paris, două note prin care-1 informa că ducele d'En- ghien, aflîndu-se pe teritoriul Badenului, avea să fie arestat și luat de un detașament francez. Fără nici o explicație, fără nici o scuză, fără să ceară vreo autorizație, fără orice argument care să semene cu dreptul. Și dreptul era oricum violat. Talleyrand, de data asta, a uitat pînă și „formele'[1].

El nu mai era acum decît instrumentul unui plan pe care-1 inspirase, dar care nu-i mai aparținea.

Ducele, după cum se știe, a fost arestat în noaptea de 14 spre 15 martie 1804 de către generalul Ordener, a fost dus la Strasbourg și după aceea la Paris. Instrucțiunile lui Talleyrand le primise Murat. La 20 martie, ducele a fost judecat și condamnat la moarte, fără avocat și fără probe ; ordinul de execuție, după cum s-a văzut, fusese emis înainte de judecată. Și a fost adus imediat la îndeplinire.

Dacă mai există vreo rază luminoasă în întunericul șanțurilor de la Vincennes, ea trebuie căutată în ochii acelui tînăr soldat care nu era vinovat de nici o crimă : demnitatea, curajul ducelui d'Enghien au făcut din victima asasinatului un erou. Lumina tremurătoare și palidă a unei lanterne agățate de umărul condamnatului le arăta soldaților locul inimii. Erau orele două și jumătate noaptea ; totul era tenebros în afacerea aceea.

Talleyrand își întreținea cercul la ducesa de Luynes. Juca creps. Cum știa că toată treaba trebuia făcută la minut, la orele două și jumtate fix a pus un moment cărțile jos, a aruncat o privire moartă în jurul lui și a spus : *„Ultimul Conde a încetat să mai existe".* Toți cei care erau de față au rămas împietriți. Nu puteau înțelege, dar s-au uitat la Talleyrand și, pentru prima oară, acesta le-a inspirat teamă.

Josefina încercase să-1 salveze pe ducele d'Enghien. în cursul unor scene patetice, ea și-a implorat soțul să-1 cruțe pe tînărul prinț. Fiica ei Hortensia, a asistat și ea la scenele acelea. De fiecare dată cînd Bonaparte părea să încline spre clemență și-l întîlnea după aceea pe Talleyrand, Josefina pierdea din nou partida. Ea i-a mărturisit lui Joseph : *„Șchiopul ăsta mă face să tremur...".* Și nu era singura. La ministerul din strada Bac, d'Hauterive, citind în *Monitor* vestea execuției, a fost cutremurat. Cînd Talleyrand l-a văzut așa, cu figura răvășită, i-a spus :

„Dar ce aveți, de ce sînteți așa de tulburat ?" — „Ce am ? Ceea ce ar fi trebuit să aveți și dumneavoastră dacă ați fi citit Monitorul. *Ce oroare !" — „Ei na, ei na, ați înnebunit ? —* a replicat ministrul. *— Și pentru ce atita zarvă ? Un conspirator e arestat la frontieră, e adus la Paris și împușcat. Ce vi se pare atît de extraordinar în asta ?"* (Memoriile lui Pasquier).

La drept vorbind, începea să schițeze planul circulației pe care avea s-o adreseze, după o savantă finisare, guvernelor străine ca să explice și să justifice.

Celor îngrijorați, celor naivi, care se încăpățînau să găsească execuția aceea *„extraordinară",* el le răspundea cu dezinvoltură : *„Ce să-i faci, așa-i politica".*

Peste trei zile, ca să-și mai alunge gîndurile, Bonaparte i-a ordonat lui Talleyrand să dea o serbare. N-are nici o importanță, se dă un mare bal 1

Era acolo întreg corpul diplomatic. Nu prea zîmbitor însă. Asasinatul avusese un efect deplorabil asupra curților străine. Acum erau cu toții siguri că guvernul francez era în stare de orice. Cum să mai duci tratative ? Și cum să te mai aliezi cu un guvern care se folosea de asemenea procedee **7** Pe toate chipurile se citea neliniștea ; imperturbabil, Talleyrand a făcut diplomația să danseze, cu toate că ea nu avea nici un chef de așa ceva.

La 21 martie 1804, Chateaubriand i-a trimis o scrisoare de demisie. Era un act curajos. Fusese tocmai numit la legația din Valais și n-avea altă avere în afară de salariul lui de funcționar. Scrisoarea invoca drept motiv o boală

a doamnei de Chateaubriand. Talleyrand a acceptat demisia fără vreun regret deosebit. Cea mai atinsă a fost doamna de Chateaubriand, care a avut de întîmpinat dificultăți, nu ca să-și restabilească sănătatea, care nu-i fusese atinsă decît din motive politice, ci ca să-și restabilească bugetul. Avansul primit ca să plece în Elveția fusese deja cheltuit și au fost obligați să-1 ramburseze ministerului. Așa s-a sfîrșit cu zestrea doamnei de Chateaubriand.

Capitalele străine au fost mai complezente, în aparență, decît Chateaubriand. S-au prefăcut că acceptă explicațiile lui Talleyrand. De data asta, el luase un ton emfatic, poate fiindcă mințea prea tare. O singură țară **a** cerut explicații suplimentare : Rusia. Genul acesta de mustrare i-a ascuțit condeiul lui Talleyrand. El a răspuns la întrebare punînd o alta : întrucît Franța nu ceruse încă explicații cu privire la asasinarea țarului Pavel I, comisă la Petrograd, le aștepta acum din partea guvernului țarului Alexandru, succesorul lui. O rudă a lui Alexandru a spus că genul acesta de **a** răspunde i s-a părut atît de crud țarului, încît nu i-a iertat niciodată pentru asta nici pe Napoleon, nici pe ministrul lui, oricare au fost dovezile de prietenie pe care și le-au oferit mai tîrziu.

Cum e posibil oare ca Talleyrand, contravenind tuturor tendințelor lui personale și politice, să se fi murdărit cu crima aceea ? La el, totul e calcul. Se temea ca nu cumva vreun terorist să-1 doboare pe Bonaparte: ar fi însemnat năruirea carierei lui, năruirea Franței, așa cum o concepea el. lncoronîndu-1 pe Bonaparte, el avea convingerea că-i dăruia Franței ceea ce-i trebuia : un rege și pacea. L-a impresionat într-atît hotărîrea și curajul unui Cadoudal, încît a considerat necesar nu numai să lovească în vinovății atentatului, dar și în instigatorii lor. Să terorizeze terorismul regalist, decapitîndu-1. Iată de ce susținuse executarea ducelui d'Enghien. Rețeta **e** atroce, dar a fost eficace : toți prinții au simțit îndreptat asupra lor focul plutonului de la Vincennes.

în plus, prin aceeași lovitură, și l-a atașat și pe Bonaparte : exista acum între ei un cadavru. Puteau să pună împreună bazele unei noi monarhii și n-aveau să mai împuște nici un prinț, aveau numai să sugruma libertatea. Tot ceea ce a apărat Talleyrand pînă acum, tot ceea ce a iubit — libertatea, legalitatea, justiția, umanitatea —, tot ceea ce-1 făcea să se ridice mai presus de viciile lui a fost sacrificat printr-un asasinat.

Cu toate precauțiile lui abile, Talleyrand a rămas mînjit de sînge. Din momentul acela, pe sufletul și pe chipul lui cade o altă lumină. Masca aceea de mort, care începuse să-i apară pe la 1802, se imprimă tot mai mult pe fața lui lividă, noaptea șanțurilor de la Vincennes și lumina sinistră a lanternei care a atras moartea unui nevinovat învăluie acum un personaj

 straniu. Marele senior elegant și cinic, fostul abate de curte vor supraviețui în el. Dar, odată cu noul secol se schimbă și Talleyrand. Nu mai e deloc prietenul lui Voltaire, nu mai e deloc fiul secolului luminilor. Devine un personaj neliniștitor, devine tenebros. De la plăcerea de a trăi, un pas greșit ne-a făcut să alunecăm la vrăjitoriile sinistre din unele cavouri ale *Comediei umane.* Balzac, într-o bună zi, va recunoaște în Talleyrand pe unul dintre ai lui.

Voltaire întoarce capul. Și întoarcem și noi această pagină nedemnă.

„Primul care a fost rege a fost un soldat fericit"

Să-și fi amintit oare Talleyrand de versul acesta al lui Voltaire atunci cînd l-a împins către tron pe învingătorul din Italia? In 1804, totul era gata pregătit pentru încoronare. La 23 aprilie 1804 a fost adoptat în consiliu principiul eredității. Talleyrand asista și el la ședință. La 7 mai le-a trimis reprezentanților Franței în străinătate o circulară foarte studiată, pentru a le pune la îndemînă argumente cu care să convingă guvernele de caracterul legitim al acțiunii care se săvîrșise la Paris : „Era *vorba de o aspirație care mocnea în toate inimile încă de cînd s-a pus capăt frămîntărilor noastre".* Dorința era „imperiul[1]', dar cuvîntul nu era pronunțat.

La 18 mai 1804 a fost anunțat printr-o salvă de tun *senatus consultum* care a făcut din primul consul Bonaparte un împărat. Talleyrand nu a asistat la ședință, dar stătea la pîndă și a fost printre cei dinții și fără-ndoială singurul care i-a spus cu intonația potrivită *„maiestate"* împăratului Napoleon I. Nu avusese o contribuție prea activă la ultimele pertractări care au dus la proclamarea imperiului. Făcuse însă esențialul : încă din 1798 sugerase opiniei publice ideea că Franța are nevoie de un rege. Nimeni nu l-a depășit în arta de-a cultiva ideea unei monarhii napoleoneene. Și a reușit s-o facă cu o dezinvoltură care frizează cinismul : vindea altora iluzii, fără să-și păstreze însă nici una pentru el. Nu-i spunea el oare doamnei de Remusat, vorbind despre Bonaparte, că *„această combinație de republică romană și de Carol cel Mare îl amețea ?"*

Cît privește proclamația, ea era treaba grefierilor. Cînd ai un conducător, o coroană și opinia publică, nu-ți mai rămîne decît să întocmești un proces-verbal al întregii afaceri. Și a lăsat asta în grija specialiștilor.

Dealtfel, nu totul a fost pe placul lui în proclamație. Era împotriva titlului de împărat. L-ar fi preferat pe acela de rege. Imperiul e un titlu militar, care evocă cuceriri, frontiere elastice, vasalități îndepărtate, pe scurt, incertitudinea și războiul. Bonaparte n-a vrut s-audă de „rege". I se părea că titlul acesta l-ar fi făcut să pășească pe urmele Bourbonilor. Or el voia ca totul să înceapă cu el. Din răutate, Talleyrand l-a trimis într-o zi pe Berthier să laude în fața lui Bonaparte avantajele titlului de rege. El a stat pe-aproape ca s-audă, a ascultat și n-a fost decepționat. De îndată ce Bonaparte a auzit cuvîntul „rege", a și explodat: *„Imbecilule, cine te-a sfătuit să vii aici și să mă scoți din sărite? Altă dată să nu te mai însărcinezi cu asemenea comisioane"* (Citat de Lacour-GayeQ»

La 11 iulie, Talleyrand a primit întîiul lui titlu imperial: mare șam- belan al maiestății-sale. La mai puțin de două luni după proclamarea imperiului, curtea începea să se reconstituie. Prin funcțiile lui, Talleyrand era direct legat de persoana împăratului, își avea intrările lui în apartamente și stătea în spatele suveranului atunci cînd acesta ședea la masă. Costumul oficial era somptuos, ba chiar puțin prea încărcat, dar nu mai era parada de la circul Barras, Rewbell și consorții. Frac de catifea roșie, pelerină din același material căptușită cu mătase albă, guler, revere și manșete brodate cu aur, cravată de dantelă, eșarfă încrucișată din mătase albă și sabie. Șase luni mai tirziu a făcut parte din prima promoție a ordinului Legiunii de Onoare, primind Marele Cordon al ordinului.

Toate astea le-a primit ca pe niște fleacuri. Nu era satisfăcut și avea

dreptate. Un Cambacăres, de pildă, fusese făcut arhicancelar; titlul acesta ar fi trebuit să i se confere lui Talleyrand. îl aștepta, nu i-a fost acordat, și una din prietenele lui, doamna de Vaines, ne și spune pentru ce : *,.Nevastă-sa e motivul pentru care nu e el arhi. N-au dorit ca ea să fie alteță serenissimă și, datorită funcției soțului ei, pe același plan cu surorile împă^- râtului. Eșecul acesta a fost foarte dureros pentru cei doi soți. Ce să-i faci F Mai devreme sau mai tîrziu tot trebuie să plătești pentru prostiile pe care le-ai făcut".* Talleyrand, care știa ce semnificație aveau titlurile, îi scria în privința aceasta lui Stanislas de Girardin : *„Alteță, care e un titlu ce emană de la suveranitate, nu are un sens comun".* Bine-nțeles, dar dacă ar fi fost el „alteță", ar fi fost cu siguranță de acord să poarte respectivul titlu. Cît despre doamna Grand, care fusese bine dăscălită, ea aducea elogii noilor titluri și făcea atîta caz de cît de fericit era soțul ei că fuseseră distribuite așa de just, încît doamna de Rămusat a ciulit urechile și după aceea a scris : „Mi-a repetat cu *atita afectare că soțul ei este cum nu se poate mai fericit, cum nu se poate mai mulțumit, cum nu se poate mai vesel și în termeni foarte buni cu împăratul, încît am fost tentată aproape să mă îndoiesc de spusele ei"* (21 septembrie 1804).

Lui Talleyrand îi plăcea să-1 amețească pe Napoleon cu lingușiri. EJ a fost acela care l-a împins la aventura carolingiană. Iată ce-i scria el împăratului atunci cînd acesta vizita provinciile renane și se oprise la Aix-la-Cha- pelle : *„Va fi impunător și just ca orașul care vreme îndelungată s-a aflat în fruntea orașelor imperiale și a fost reședința lui Carol cel Mare si strălucească datorită prezenței dumneavoastră și să evoce asemănarea pe care Europa a și observat-o între destinul restaurării Imperiului roman și fonda-- torul Imperiului francez".* După asta, cum ar mai fi putut Napoleon să se lipsească pînă și de sceptrul lui Carol cel Mare, care a fost descoperit — ce coincidență ! — chiar în momentul cînd îl rîvnea. Providența le-a îngăduit, anticarilor să-i înmineze împăratului sceptrul de fier al predecesorului său dar era un fals.

Lingușirea aceasta — care se transforma atît de repede în slugărnicie — merită atenție. Napoleon nu s-a lăsat întotdeauna dus. Talleyrand aplica niște rețete din alte vremuri. Credea că ceea ce-i adresa el lui Napoleon sub formă de ^tămîieri" avea să i se înapoieze sub formă de „favoare".. Nici cuvîntul și nici noțiunea nu mai erau însă la modă. Creînd din nou. monarhia, Talleyrand își închipuia că avea să fie „favoritul" noului monarh, sufletul puterii. Ce greșeală ! Napoleon era totul, el n-avea nevoie decît de.

 executanti. Talleyrand a considerat această rigoare drept o lipsă de tact șl de simț politic. în realitate, amîndoi se înșelau : Talleyrand crezînd că avea să obțină imposibilul, iar Napoleon lipsindu-se de un consilier de neînlocuit.

Talleyrand a fost decepționat: lingușirea nu i-a dăruit puterea, ea nu i-a adus decît anumite beneficii și satisfacția nesănătoasă de a tămîia un st&pîn pe care cu timpul a încetat să-1 mai admire.

Pentru a dărui imperiului întreaga strălucire pe care o merita, era necesară o ceremonie sublimă : această ceremonie **a** fost încoronarea. Cînd a anunțat că avea să fie binecuvîntat și încoronat la Notre-Dame de către papă, care urma să-1 servească la domiciliu, a fost un moment de stupefacție. Partea cea mai grea însă nu era să-i uimească pe oameni, ci să-1 convingă pe papă s-o pornească la drum și să vină la Paris. Sarcina aceasta i-a fost încredințată lui Talleyrand. A avut de întîmpinat rezistențe.

„Maiestatea-Sa — îi scria el papei — *vede cu întristare cum unii par să insinueze că Ea n-a -făcut încă tot ceea ce putea face pentru ca suveranul pontif să răspundă invitației sale".* La drept vorbind, invitația era o convocare, nu se admitea nici un refuz. Talleyrand enumera apoi tot ce făcuse primul consul pentru Roma : lista binefacerilor lui era atît de completă, încît se aflau pe ea pînă și numele celor două principate pontificate care-i fuseseră restituite papei : Pontecorvo și Benevento. Pentru cît timp îi fuseseră înapoiate ? Pentru ce și pentru cine i-au fost după aceea luate ? O să mai vorbim despre asta. Pe scurt, papa a cedat. A făcut-o din recunoștință, a făcut-o de teamă ? Cel care s-a dus la Fontainebleau să-1 întîmpine **a** fost marele șambelan al maiestății-sale imperiale. Surprinzătoare întîlnire între episcopul căsătorit și schismatic și papă. întrevederea trebuie să fi fost foarte discretă, nimic n-a ajuns pînă la noi. Privirile nu lasă urme.

Doamna de Talleyrand, nebănuind nimic, **l-a** cerut papei o audiență. Acesta din urmă a refuzat însă s-o vadă pe *„questa donna"* — „această femeie" — sub numele pe care-l arbora ea. Se spune că Talleyrand a fost foarte impresionat de acest refuz.

Talleyrand a asistat și el la încoronare: cel din familia Părigord sînt întotdeauna prezenți la încoronări. A mai ascultat o dată un prestigios te-deum, care, spărgînd bolțile catedralei Notre-Dame, a avut ecou pînă la Viena, Londra, Berlin, Petrograd, Washington șl Madrid... pretutindeni în lume unde exista un guvern care vedea cu uimire șl spaimă cum ia naștere anacronismul acela atît de grav pentru viitor : un împărat al Occidentului. Talleyrand avea cincizeci de ani ; la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea avusese douăzeci și unu. Și avea să mai apuce încă o încoronare, aceea a lui Carol al X-lea, la vîrsta de șaptezeci și unu de ani. S-o fi gîndit el oare, în ziua aceea de 2 decembrie 1804, la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea ? Nu știm nimic despre acest lucru. în *Memoriile* lui trece peste eveniment. încoronările nu-1 inspiră. Iar aceea era, în ochii lui, o reprezentație de circ, de foarte mare circ și puțin trucată ; știa lucrul ăsta mai bine decît oricare altul fiindcă contribuise la ea.

Contele de Săgur fusese organizatorul ceremoniei, care a constituit, în genul ei, o reușită.

Nu mai recunoșteai catedrala Notre-Dame, **al** cărei interior fusese tapisat tot cu carton pictat : refăcuseră oarecum în interiorul catedralei Sfîntului Ludovic un templu de hîrtie în stil greco-egiptean. Pretutindeni

vedeai numai frontoane și pilaștri, coloane și obeliscuri, în afară de o mulțime de trofee, de drapele și de steaguri cu acvilă desfășurate. Vulturul se vedea pretutindeni, se trăia sub vultur. Costumele demnitarilor și ale generalilor străluceau. Noua curte se acoperise de mătase, de dantele, de penaje. Tot aurul și toate pietrele prețioase din Franța și Navarra — și desigur și din alte părți — străluceau pe frunți și pe piepturi. Era un fast strivitor.

Noua societate nu și-a însușit însă exigențele etichetei, iar orarul n-a fost respectat. Talleyrand și-a dat imediat seama de lipsuri. Le-a văzut în primul rînd la Napoleon cînd s-a dus să-1 caute în apartamentele lui de la Tuileries, în calitate de mare șambelan : *„Fără solemnitatea acelui moment, cu greu mi-aș fi putut păstra singele rece. El* (împăratul) *era deja îmbrăcat cu pantalonii lui de catifea albă, presărați cu albine aurii, cu gulerul din dantelă ă la Henric al IV-lea și pe deasupra cu haina de vînător călare, sin-*

gurul halat pe care l-a avut vreodată".

Pregătirile au fost interminabile. Cortegiile nu se puteau forma, străduțele prin care ajungeai la Notre-Dame erau blocate de trăsuri. Era frig în ziua aceea de 2 decembrie. Papa și marii demnitari fuseseră instalați, conform protocolului, de dimineață. Suveranul pontif tremura de ceasuri întregi pe tronul lui. în asistență, nici urmă de reculegere. Ca să le fie așteptarea mai ușoară, oamenii vorbeau, rîdeau. Băteau din picioare și se scuturau ca să se mai încălzească. Noile altețe și cele care nu fuseseră încă făcute își dădeau ghionturi și se îndopau cu plăcinte,

Cînd a apărut perechea imperială, totul a reintrat în ordine : națiunea a luat poziția de drepți și a stat așa timp de zece ani. Cum se vede în extraordinarul tablou al încoronării pictat de David.

Neîmblînzitul pictor revoluționar s-a întrecut pe sine să picteze triumful imperial. Cum se schimbă paletele... pînă și ele ! Depune atîta zel, încît o introduce în tablou și pe doamna Letiția, care nu asista la ceremonie. Nu voia să-și vadă încoronată nora, pe Josefina, văduva Beauhamais. *„Questa donna",* zicea ea, probabil. Talleyrand stă foarte aproape de altar, între Berthier și Eugăne de Beauhamais. Depășește în înălțime majoritatea personajelor din jurul lui. Dar ce expresie i-a imprimat pictorul ! în privirea aceea pe care-o lasă să cadă de sus asupra asistenței de oameni mărunți, figuranți într-o operă fantastică, al cărei montaj a fost mașinat de el, se bănuiește ironie și ascuțișul unui sarcasm reținut. Chipul nu este al unui adorator. Talleyrand asistă, fără nici o umbră de emoție, nici de convingere, la o ceremonie capitală pentru lumea de rînd, dar care nu e în ochii lui decît formalitatea finală a unei imense combinații politice.

Peste șase luni, Talleyrand asista la o nouă încoronare. La Milano, Napoleon și-a pus pe cap coroana de rege al Italiei. Fără nici o altă formalitate. A rostit jurămîntul cu tot atîta convingere ca și cum ar fi fost moștenitorul legitim al regelui lombarzilor : „Cerul *mi-a dăruit-o și vai de cel care se va atinge de ea".*

Talleyrand s-a prefăcut că aprobă ceea ce știa că era nefast. Cu cîteva săptămîni înainte, el îi spusese împărătesei Josefina că împăratul ar trebui să se împace cu fratele său Lucien și, ca să serbeze împăcarea, să-i dea acestuia coroana Italiei. Această idee a fost adusă la cunoștința lui Lucien asortată cu atîtea acte de supunere față de împărat, încît el a respins-o.

A ales libertatea și Talleyrand i-a făcut aceeași propunere lui Joseph, care, de asemenea, a refuzat. Napoleon și-a păstrat atunci coroana pentru el. Lucrurile au devenit, în felul acesta, mai clare, regatul Italiei n-a mai fost un stat satelit al Imperiului francez, ci a fost pur și simplu anexat.

Talleyrand a fost însărcinat să pregătească această uluitoare anexiune. S-a temut de la bun început — și nu s-a înșelat deloc — de o reacție violentă din partea Austriei. Cum putea ea să rabde ca Franța să-și extindă frontierele pînă în Tirol, pînă la Veneția și în inima peninsulei ? în 1804 însă, Talleyrand nu mai ținea seama de Talleyrand, ci îi făcea curte lui Napoleon. Se ploconea. Nu va fi „trădător" atunci cînd se va pune de-a curmezișul ambițiilor lui Napoleon. Era trădător acum, cînd îi cînta în strună. Cineva care-i cunoștea foarte bine manevrele spunea că, în perioada aceea, întreaga lui inteligență consta *„în a ghici ce vrea Bonaparte și în a-i pune la dispoziție toate ideile lui".* Ca să-i placă stăpînului, a ajuns pînă acolo încît îl lăuda pentru „moderația" lui : *„Maiestatea-Voastră a vrut să readucă Franța la*

ordine (e exact) și *Europa la pace* (e fals)". Și se miră că unii au îndrăznit să-l compare pe împărat cu Alexandru și cu Carol cel Mare ! *„Frivole* și *înșelătoare analogii !"* — spune el. Se revoltă pentru faptul că unii au îndrăznit să afirme că *„Alexandru, împingînd tot mai departe granițele imperiului său, n-a făcut altceva decît să-și pregătească o moarte năpraznică" (Monitorul universal,* 19 martie 1805). „Unii" sînt în cazul de față cei din clanul „ideologilor", prietenii doamnei de Stael : Destutt de Tracy, Benjamin Constant... clica Libertății. Uitase de ei tot contemplînd coroana nou-nouță. Și, cu toate acestea, e convins că ceea ce face Napoleon duce în mod inevitabil la război. în toiul splendorilor încoronării de la Milano, în mai 1805, a primit din partea guvernului Prusiei Marele Cordon al Vulturului roșu și al Vulturului negru. Nu disprețuia panglicile — o atitudine care i s-a transmis prin ereditate.

în vreme ce Napoleon, rege al lombarzilor, și curtea lui erau aclamați prin orașele Italiei, la Paris s-a zvonit că Talleyrand ar fi murit la Milano. Doamna de Vaines, o prietenă a eroului nostru, al cărei soț participase la încoronarea italiană, i-a scris în legătură cu aceasta generalului Thibaudeau, care o asigurase că fostul episcop de Autun murise cu adevărat : *„Domnul de Talleyrand mort la Milano ? Aș, de unde ! N-a avut deloc poftă de așa ceva. O ducea cum nu se poate mai bine cu italiencele, printre altele și cu o fostă metresă de-a lui Petiet, ministrul Franței la Milano, căreia i-a dat foarte mulți bani. Apoi s-a mai adăugat și doamna Simons Lange* (noi o cunoaștem, este fosta metresă a lui Barras, la care a cinat el în seara zilei de 19 brumar), care *ajungea în fiecare oraș fie înaintea lui, fie în urma lui. Gurile rele, care nu credeau despre el c-ar fi fost cine știe ce mare Don Juan, pretind că pînă și postura asta o adopta ca să* placă". Clevetirile astea ne fac să ne amintim ceea ce strigase Rewbell în plin Directorat : „Era *lipsit de mijloace".* Fără îndoială că vîrsta de cincizeci de ani nu mai dă ghes la aventuri amoroase cuiva care nu e nici măcar un „mare Don Juan". Și a fost el vreodată așa ceva ? Cît despre doamna Lange, ea face parte din decor ; continuă să fie metresa *en titre* poate și pentru ca fostul ei amant să dea impresia că mai este încă un amant. *„Acum el se află la băi și se odihnește alături de casta lui jumătate. La întoarcere sper să am cu ce să-l tachinez în legătură cu viața galantă pe care a dus-o în timpul călătoriei în Italia".*

273

Zvonul cu privire la falsa lui moarte ne-a prilejuit cel puțin acest curios buletin al sănătății lui, al deplasărilor și al vilegiaturilor întreprinse de domnul de Talleyrand la cincizeci de ani.

„Pe cînd făceam războiul. Acolo, în Germania"

In 1805, Talleyrand este în culmea favorurilor ; culege roadele docilității lui. Nimeni nu putea să vorbească atît de liber în fața Iul Napoleon. Aproape în fiecare zi, cei doi au convorbiri lungi între patru ochi. După aceea, Talleyrand îi trimite împăratului rapoarte privind anumite chestiuni abordate în conversația lor. Nu ne-a rămas nimic din ele, Talleyrand le-a distrus. Napoleon era foarte sensibil la vraja acelor momente. într-o zi i-a spus șambelanului său :

„Dumneata, care ești regele conversației în Europa, spune-mi care ți-e secretul ?“. La care Talleyrand i-a răspuns printr-o altă întrebare : *„Dumneavoastră, atunci cînd vă bateți în război, vă alegeți întotdeauna cîmpurile de bătaie ?“.* Napoleon i-a răspuns că ar fi tare bine s-o poată face, dar că nu e totdeauna posibil așa ceva. *„Ei bine. Sire, eu îmi aleg domeniul conversației. Nu accept s-o port decît acolo unde am ceva de spus. In rest, nu răspund la nimic, in general, nu las să mi se pună întrebări, cu excepția dumneavoastră, sau, dacă sînt întrebat de ceva, întrebările sînt sugerate de mine. Pe vremuri, la vînătoare, ocheam întotdeauna de la șase pași : împușcam puțin vînat. Ceilalți trăgeau fără socoteală. Eu nu mergeam decît la sigur. Într-o conversație las să treacă nenumărate lucruri care îmi sînt străine* și la care *n-aș putea să dau decît niște replici obișnuite, dar la vînatul care-mi trece pe sub nas nu greșesc niciodată ținta".* Rar s-a lăsat Talleyrand furat de o mărturisire atît de lungă.

O dovadă a favoarei de care se bucura : atitudinea adoptată de Napoleon atunci cînd țarul i-a trimis un ambasador extraordinar, cerindu-i împăratului să nu stea de vorbă cu el în prezența vreunui martor. Afrontul era îndreptat împotriva lui Talleyrand și venea din partea lui Morkov, ambasadorul Rusiei, pe care Talleyrand îl pusese la punct. Napoleon i-a luat partea ministrului său. Și i-a mai luat-o o dată, împotriva aceluiași Morkov, atunci cînd acesta din urmă, aducînd într-o scrisoare către Lucien Bonaparte injurii la adresa lui Talleyrand, scrisoarea a fost interceptată și înmînată împăratului.

între timp, războiul bătea la ușă. Pregătirile în vederea debarcării nu erau decît simple pregătiri, iar Anglia nici nu se gîndea să înapoieze Malta în momentul în care Napoleon a anexat Italia.

Și atunci a apărut Cobenzl, ambasadorul Austriei la Paris, coleg al lui Talleyrand la Harcourt, prietenul casei de la Crequi, de la Neuilly și bunul amic al doamnei Grand și al cățelușilor ei. Era un om plăcut, puțin cam ridicol și care într-o bună zi a adus un mesaj din partea împăratului Austriei, așa cum ar fi adus o invitație la un bal ; or, era un ultimatum : împăratul Francisc al II-lea cerea ca Napoleon să evacueze Italia. Nenorocirea

făgăduită celui care avea să se atingă de coroana regelui lombarzilor se abătea acum asupra aceluia care și-o însușise.

Napoleon nu putea nici să mai ducă tratative, nici să mai dea înapoi. Marea tragedie a aventurilor lui consta în faptul că ele erau ireparabile. Era constrîns să poarte războiul, să-1 cîștige sau să piardă totul. Urmarea se cunoaște : abandonarea taberei de la Boulogne, invadarea Germaniei. Toate forțele fură îndreptate împotriva Austriei. Toate pe uscat și foarte puține pe mare. Războiul s-a purtat deci pentru regatul Italiei, care însemna, de fapt, un castel în Spania. Cu toate că prevăzuse calamitatea aceea, Talleyrand a fost surprins de rapiditatea cu care a acționat Austria. *„Domnul de Talleyrand e desperat* — îi scria Lucchesini regelui Prusiei — și, dacă ar fi *putut sau ar mai avea încă posibilitatea să-i împiedice izbucnirea sau să-i oprească imediat desfășurarea, mai înainte ca succesul sau înfringerile să excite ambiția sau să silească onoarea să o ducă mai departe, ar considera această împrejurare drept cea mai glorioasă din întreaga lui carieră"* (P. Bail- leu : *Preussen und Frankreich von 1795 bis 1807,* citat de Lacour-Gayet).

Ar fi dus cu dragă inimă tratative ca să împiedice sau măcar să întrerupă ostilitățile, dar clarviziunea și bunele lui sentimente au fost absolut inutile. Cu toate acestea, în cancelariile europene s-a întărit reputația de „pacifist" a ministrului lui Napoleon. în realitate, la porunca stăpînului său, el a întocmit o nouă circulară prin care demonstra cu multă șiretenie că numai Austria purta întreaga vină !

Abia în 1805 a simțit el cît de greu atîrnau lanțurile pe care trebuia să le poarte un slujitor al lui Napoleon.

Se isprăvise cu serile plăcute din strada Bac, din strada d'Anjou și de lă Neuilly... se isprăvise cu reuniunile de doamne din palatul de Luynes... Stăpînul l-a purtat cu el prin toată Europa. Și întregul minister își urma ministrul în raidul acela nebunesc. Iar ministrul cel șchiop se tîra din bivuacuri în hanuri și din mlaștini pe cîmpuri de luptă.

L-a ajuns pe Napoleon la Strasbourg la 1 octombrie. Au cinat împreună cu domnul de Rămusat. împăratul trebuia să plece, imediat, din nou la drum cu armata, care se îndrepta în marș forțat spre Austria. După ce au luat cina, Talleyrand și Remusat au trecut un moment în camera lui Napoleon. Și au asistat acolo la o scenă care l-a impresionat într-atît pe Talleyrand, încît, după trecerea multor ani, i-a făcut în *Memoriile* lui o relatare detaliată și poate și emoționantă. Erau singuri, numai ei trei, cînd deodată Napoleon a căzut jos, ca fulgerat. N-a avut decît răgazul să-i spună lui Talleyrand să închidă ușa. Și-a pierdut cunoștința, gemea, făcea spume la gură și era prada unor convulsii înspăimîntătoare. Accesul a durat un sfert de oră. Talleyrand îl stropea pe față pe împărat cu apă de colonie. în sfîrșit, Napoleon și-a recăpătat cunoștința, s-a ridicat, s-a îmbrăcat la loc și le-a cerut celor doi martori să păstreze o taină absolută cu privire la ceea ce văzuseră și care aduce foarte bine cu o criză de epilepsie.

încă nu-și reveniseră bine cei doi martori din emoție și Napoleon o și pornise din nou la drum cu armata.

Lui Talleyrand i-a trecut atunci prin gînd că s-ar fi putut ca Napoleon să moară. Ce avea să devină el în cazul acesta ? S-a temut de ceea ce avea să urmeze. Teama că s-ar fi putut să-1 piardă a reînnoit atașamentul lui Talleyrand față de Napoleon. împăratul îi era, la rîndul lui, la fel de atașat.

275

In momentul despărțirii, părăsindu-i pe Josefina și pe Talleyrand, i s-a plîns lui Remusat : *„Mi-e, totuși, foarte greu să părăsesc pe cei doi oameni pe care-i iubesc cel mai mult"* (1 octombrie 1805).

în corespondența lui din zilele următoare, Talleyrand lasă să se întrevadă emoția despărțirii aceleia. Anumite nuanțe amintesc de frumoasele scrisori de la începutul idilei : *..Cînd am aflat de la Maiestatea-Sa împărăteasa că vor trece patru sau cinci zile fără să primim vești din partea Maiestă- ții-Voastre, am încercat un sentiment imposibil de redat".*

Trebuie să adăugăm că în aceeași scrisoare pomenea și de plecarea „secretă" a flotei engleze către Cadiz. Cu previziunea pe care o avea el asupra viitorului, cum să nu fi încercat, aflînd de manevra lui Nelson, acel *„sentiment imposibil de redat"* ? Nu cumva presimțea că plecarea aceea secretă a flotei inamice o conducea către locul teribil pe care istoria l-a numit Trafalgar ?

In zilele următoare, Napoleon a asediat la Ulm armata austriacă și a silit-o să capituleze. A fost o lovitură genială. Și a mai dat încă una, ceva mai modestă : a hotărît să-1 căsătorească, după mania lui, pe Eugăne de

Beau- harnais cu fiica electorului Bavariei. De ce ? Pentru că așa i-a plăcut lui. In instrucțiunile pe care le-a dat celui care urma să negocieze căsătoria, se poate citi cu spaimă că *„voința și caracterul lui Napoleon nu puteau tolera un refuz".* Peste două luni, la 16 ianuarie 1806, a avut loc căsătoria.

Napoleon n-avea destul timp înaintea lui ca să-1 poată pierde, Talleyrand nu se grăbea atît, în schimb vedea mai departe. Și a vrut să frîneze lucrurile. A vrut să frîneze chiar și victoria. Lucrul acesta pare absurd, însă izvora din înțelepciune. După capitularea de la Ulm l-a scris lui Napoleon că, avînd Austria la dispoziția lui, nu trebuia s-o strivească, nu trebuia să-i suscite o irezistibilă dorință de revanșă. Dimpotrivă, trebuia să încerce s-o împace printr-un tratat moderat și să-și facă din ea o aliată. E vechea lui idee de la 1792 : să instaureze pacea în Europa aliindu-se cu o națiune puternică, în așa fel încît echilibrul de forțe să facă imposibil un alt război.

Raportul acesta, adresat de la Strasbourg împăratului, care se afla în campanie, e un model de tact, de inteligență politică, de moderație și de perspectivă istorică. Nu se poate spune că raportul acesta ar fi fost redactat de Desrenaudes sau de d'Hauterive, fiindcă Talleyrand era la Strasbourg singur cu niște secretari, așa că el a fost cel care a dictat, corectat, redactat și re- corectat ; raportul e scris cu aceeași cerneală ca toate rapoartele anterioare și de data asta sîntem siguri că e întocmit de el.

Pentru a face pace cu Austria, el propunea să se înlăture orice motiv de fricțiune între ea și Franța, suprimîndu-se orice frontieră comună. Trebuia deci creat între Italia și Austria un stat tampon, Veneția, care să înglobeze și Tirolul și Triestul. Pentru a i se compensa pierderile Austriei, i se oferea o substanțială despăgubire în Balcani : Țara Românească, Moldova, Basarabia și nordul Bulgariei.

Talleyrand i-a scris atunci lui d'Hauterive, i-a reprodus în linii mari scrisoarea lui către împărat, vorbindu-i de spiritul pacificator care trebuia să urmeze încleștării războaielor, și a terminat astfel : „Iată *visul meu* din *seara asta"* Și avea, o dată mai mult, dreptate : nu era decît un vis. Napoleon

*** Artaud de Montar. *Hlstolre* du Comte *d'Hauterive.***

n-a răspuns la scrisoarea lui Talleyrand. EI n-a înțeles că, prezentată sub forma blajină a unei pastorale, scrisoarea fostului episcop de Autun era o punere în gardă sau chiar un avertisment ultimativ. Talleyrand îi oferea să aleagă între a ști cum să încheie pacea și între a fi condamnat să poarte război în continuare, pînă la catastrofa fatală. Avertismentul acela merita mai multă atenție decît i-a acordat Napoleon.

Cînd a primit scrisoarea încă nu aflase că, la două zile după victoria de la Ulm, flota franceză fusese distrusă, la 21 octombrie 1805, la Trafalgar. Iată cum îi aduce Talleyrand, mereu curtean, pînă și în cele mai grave împrejurări, la cunoștință lui Napoleon dezastrul acela ireparabil : *„Cu adîncă durere îi aduc Maiestății-Voastre la cunoștință veștile triste pe care le primesc de la Cadiz cu privire la situația flotei combinate".* Și-ncheie printr-un madrigal : *„Geniul și norocul se aflau în Germania"* (12 noiembrie 1805). Ulmul avea să estompeze Trafalgarul.

Lui d'Hauterive îi scrie însă în aceeași zi pe cu totul alt ton. Se simte că e zguduit, mișcat. A încolțit îndoiala. Imperiul a fost rănit. Trafalgarul este o

fisură. „Ce *îngrozitoare e vestea de la Cadiz ! De n-ar fi o piedică pentru vreuna din acțiunile politice care mi se par potrivite a fi întreprinse acum ! Primele mesaje pe care le-am primit sînt întristătoare. Mi-e teamă ca amănuntele pe care le voi primi să nu se adauge și ele la acest tablou, care îți fringe inima. Sînt îngrijorat pentru ce a mai rămas din flotă* și *pentru efectul pe care s-ar putea să-l aibă această nenorocire asupra atmosferei din porturi și printre echipaje"* (P. Bertrand. *Scrisorile inedite ale lui Talleyrand către Napoleon).*

Nu-și pierde însă firea pentru atîta lucru. Scrie că la Strasbourg se serbează capitularea de la Ulm și, mereu dezinvolt, adaugă : *„Am tras salve de tun la Strasbourg, ca și dumneavoastră; episcopul a rostit un tedeum".* Tedeumul e un desert pe care monseniorul de Autun îl cunoaște prea bine.

La sfîrșitul lui octombrie, el se află la Miinchen. împăratul pune la cale un proiect uluitor. Germania e îmbucătățită, după care bucățile adunate sînt împărțite între trei puteri : Franța, Austria și Prusia. Așa începe Confederația Rinului. Napoleon dictează, Talleyrand scrie. Nu mai e decît primul secretar al împăratului pentru relațiile externe. Ia note și nu mai gîndește. Gîndește Napoleon pentru toți, el e acum acela care taie, desparte, împarte. Ce devin popoarele ? N-are importanță. Și regii ? Tremură.

Nu trebuie să uităm totuși că, în limita îngustă în care mai avea uneori posibilitatea să manevreze liber, el continuă vechea politică de influență franceză. Sub Consulat, în 1802, l-a trimis la Constantinopol pe generalul Brune, ca să mențină în Orientul Apropiat influența franceză, care dăinuia de pe vremea Cruciadelor. în 1805 a pus să fie numiți la College de France doi profesori, unul de turcă și celălalt de persană, ca să aibă personal calificat pentru misiunile diplomatice. Unul din profesorii aceștia era ilustrul Sylvestre de Sacy. Ce însemna însă aceasta în comparație cu giganticele întreprinderi războinice ale împăratului ?

Vă amintiți de preadistinsa și preafrumoasa contesă de Brionne, care ținea atît de mult la abatele de Perigord încît a vrut să facă din el un cardinal. Pe atunci, ea trăia tot în emigrație, în Germania. Nu-i iertase lui Talleyrand „activitățile lui perverse" de la începuturile revoluției. Locuia la Linz, unde se afla și Talleyrand. El i-a scris și i-a cerut să-1 primească;

 ne putem imagina cu ce artă și-a adus din condei scrisoarea- S-a dus la ea. I s-a spus că plecase tocmai atunci din localitate, probabil fiindcă se afla el acolo. A găsit un plic sigilat, pe care se afla scris numele lui și, subliniate, titlurile pe care le dobîndise sub imperiu. Plicul era gol. Oricît ar fi vrut să rămînă el de indiferent, trebuie să fi resimțit în chip dureros lovitura aceea, care venea din partea unei prietene.

Și din nou a fost anunțată moartea lui Talleyrand, și Parisul s-a bucurat. Vestea a fost atît de bine lansată, încît fratele său Archambaud, căruia Napoleon îi îngăduise să revină din exil, a dat fuga și a anunțat-o pe „văduvă". Și a fost martor, se spune la o scenă de toată frumusețea, cu țipete, păr despletit și criză de nervi. După care Talleyrand a scris el însuși că era sănătos tun. Doamna și-a șters lacrimile, ceilalți au încetat să mai rîdă, iar Talleyrand a făcut o remarcă spirituală. Faubourgul Saint-Germain îi era cu totul ostil uzurpatorului și locuitorii lui se delectau anunțînd în fiecare seară moartea cutărui sau cutărui personaj. în saloane se făceau adevărate hecatombe, fapt care l-a determinat pe Talleyrand să spună că *„gurile rele din faubourgul Saint-Germain au* ucis *mai mulți generali decît*

tunurile austriece".

în seara bătăliei de la Austerlitz, Talleyrand ne spune că se afla pe cîmpul de luptă. Or, la 2 decembrie, el își data scrisorile din Viena. Ce să mai credem ? Ne descrie *„cîmpul acoperit de marți, asupra căruia se lasă noaptea",* precum și plimbarea sinistră pe care a făcut-o însoțit de generalul Lannes. Și notează : *„Spre onoarea lui și a întregii armate, trebuie să mărturisesc că același om care în ajun săvîrșise minuni de vitejie, care fusese de o bravură nemaiîntîlnită atîta vremecit trebuise să-i înfrunte pe inamici, a fost pe punctul de a se pierde cu firea atunci cînd n-a mai avut înaintea ochilor decît morți și estropiați de toate neamurile ; era atît de impresionat, incit, la un moment dat, cînd îmi arăta diferitele puncte în care se produseseră atacurile principale, mi-a spus : «Nu mai pot să îndur, decît dacă vreți să veniți cu mine să-i ucidem pe toți mizerabilii ăștia care-i pradă pe morți și pe muribunzi»".*

Odată cu sosirea curierului de la Paris, unde se aflase despre victoria de la Austerlitz, Napoleon a dat peste o scrisoare din partea doamnei de Genlis, în care aceasta îi raporta părerile care circulau în faubourgul Saint-Germain. Ea cita aluziile mușcătoare ale aristocrației la ,,pretinsa lui victorie". încă sub beția triumfalei bătălii, Napoleon a fost incapabil să suporte sarcasmele acelea și sub ochii lui Talleyrand s-a lăsat pradă, conform obiceiului, unui acces violent de furie. Urla, bătea din picior, tuna și fulgera : *„Ah ! se cred mai tari decît mine domnii din faubourgul Saint-Germain, a să vedem noi, o să mai vedem !“*

Imperturbabil, Talleyrand observa. *„Acest «o să vedem noi»* — scrie el — *venea cînd ?... La cîteva ceasuri după o victorie asupra rușilor și austriecilor".* Nu există nici o măsură comună între grandoarea victoriei și caracterul pueril al cuvintelor și al furiei împăratului. Napoleon era teribil dt susceptibil și sensibil, mai cu seamă la zeflemelile nobilimii. Talleyrand se amuza în fața slăbiciunii omuletului care-și pierdea orice control și-și călca în picioare pălăria pentru motivul că niște palide rămășițe ale vechii curți rîdeau prostește în locuințele lor. Talleyrand adaugă cu răutate că, atunci cînd s-a înapoiat la Paris, Napoleon a avut impresia că a cîștigat încă o

 victorie aflînd că doamnele de Montmorency, de Mortemart și de Chevreuse acceptaseră să fie doamne de onoare ale iubitei lui Josefina.

A doua zi după Austerlitz a avut să încerce un nou demers în favoarea încheierii unei păcii onorabile pentru Austria. îl tîra după el pe La Besnardiere, care nu știa nici unde, nici cum să se mai instaleze cu hîrtiile și **cu** secretarii săi. „La *Besnardiere e sănătos* — îi scria Talleyrand lui d'Hauterive —, *cu toate că a făcut o călătorie lungă și grea; să duci lipsă de pîine, să n-ai cai și să intîlnești morți pe drumuri nu sînt niște lucruri care să fi intrat în obiceiurile noastre de cabinet... Regimul ăsta nu-i convine decît pe jumătate lui La Besnardiere. Ii place camera, dar nu-i place să audă bătînd nici miezul nopții, nici orele două noaptea".*

Talleyrand nu spune cum se simțea el însuși. Ne îndoim că regimul acela îi convenea mai mult decît lui La Besnardiere, cu care împărțea aceeași viață lipsită de confort și extenuantă. Dar se ferește să scrie **că** încerca și el sentimentele pe care i le atribuie subalternului său.

La trei zile după Austerlitz, el îi scrie lui Napoleon : **„Mă** *bucur de succesul Maiestății-Voastre, ca unul ale cărui gînduri și sentimente, așa*

cum știe prea bine Maiestatea-Voastră, au ca prim obiect fericirea și gloria Voastră... Acum Maiestatea-Voastră poate să distrugă monarhia austriacă sau poate s-o înalțe din nou. Odată distrusă, nu va mai sta nici chiar în puterea Maiestății-Voastre să-i mai adune la un loc resturile sfărîmate ca să reconstituie din ele un singur bloc. Or, existența acestui bloc e necesară. El este indispensabil pentru salvarea viitoare a națiunilor civilizate". **(P. Ber**trand, citat de Lacour-Gayet).

Aceste ultime fraze sînt profetice : monarhia austriacă era absolut **In**dispensabilă pentru salvarea Europei.

Scrisoarea aceasta n-a avut nici un efect, în afară de acela de a displăcea. Napoleon a încheiat pace după propriile lui principii și, ca de obicei, Talleyrand le-a adoptat și el. Cu toate că-i displăceau profund, le-a făcut să prevaleze cu ocazia tratatului de la Presburg.

Cînd Napoleon hotărîse să dăruiască Hanovra (care ținea de coroana Angliei) Prusiei, care nu merita un asemenea cadou, Talleyrand și-a felicitat stăpînul. Or, el știa că întărirea Prusiei constituia un pericol ; cu toate acestea, i-a scris lui Napoleon : *„După ce se va ratifica tratatul la Berlin, Maiestatea-Voastră va dispune de nordul Germaniei, așa cum dispune de sud, datorită alianței cu cei trei electori... Dar, în vreme ce Maiestatea-Voastră duce tratative cv aceeași superioritate cu care organizează o bătălie, eu mă aflu aici într-o poziție cit se poate de dificilă".*

Asta așa era ! La 17 decembrie 1805 scria de la Briinn : *„Brilnn este un loc îngrozitor, se află aici vreo patru, cinci mii de răniți. In fiecare* **zi** *sînt nenumărați morți. Ieri mirosul era de-a dreptul respingător".*

Mirosul de a doua zi de după victorie... Aproape toate rănile se infectau și cele mai neînsemnate ajungeau să fie mortale. Acesta e reversul gloriei, al acelei glorii militare pe care Talleyrand nu o aprecia cîtuși de puțin.

Și Ca să mai uite de acest spectacol adaugă : *„Azi e ger, ceea ce e bine pentru toată lumea",* și cere să nu se uite să i se trimită vin de Malaga *„foarte sec și cît mai puțin dulce cu putință".* E necesar, nu-i așa, ca să faci față la atîtea mizerii ?

279

S-a dus la Presburg să semneze încheierea păcii, care a avut loc la 26 decembrie 1805. Napoleon, după cum vedem, nu lăsa deloc să treneze negocierile. Austria a acceptat tot. Talleyrand îi scria împăratului : *„Am onoarea să-i trimit Maiestății-Voastre tratatul pe care l-am semnat. Nici Franța n-a mai dictat vreodată și nici Austria n-a mai semnat un asemenea tratat"...*

Napoleon n-a fost decît pe jumătate satisfăcut. Talleyrand își îngăduise — cedînd obiceiului său — să mai îmblînzească puțin anumite condiții. Acordase niște amînări pentru plata despăgubirilor de război. Napoleon le pretindea imediat. Și, ca să spunem totul, el acceptase și o reducere de zece la sută... Fapt care l-a înfuriat pe Napoleon. Din reducerea asta oare n-a primit și Talleyrand comisionul lui ? Se spune că jumătate. Considerînd că ministrul lui se recompensase îndeajuns, Napoleon i-a scris în chip de felicitare : *„Mi-ați încheiat la Presburg un tratat care mă nemulțumește profund".* Cel pe care l-ar fi încheiat Talleyrand, dacă ar fi avut mînă liberă, ar fi fost pe termen lung, infinit mai profitabil atît pentru împărat, cît și pentru imperiul său.

In 1812, atunci cînd a fost înălțat un monument menit să imortalizeze

pacea de la Presburg, Talleyrand, printr-o scrisorică datată 12 martie 1812, **a** refuzat să fie reprezentat și el pe monumentul acela. Ținea să facă să se știe bine că el, nefiind decît instrumentul iresponsabil al semnării tratatului, **nu** voia să-și asume răspunderea lui.

întîlnirea lui de la Presburg cu împuterniciții austrieci a avut importante consecințe. Metternich a scris după aceea că în Franța existau două partide, cel al militarilor, al căror destin se confunda în întregime cu cei al împăratului, și un altul care începuse deja să prevadă faptul că *„geniul neliniștit"* al lui Napoleon nu avea să genereze decît ruină. Și el îi desemna ca reprezentanți ai acestui din urmă partid pe ministrul relațiilor externe și pe ministrul poliției : Talleyrand și Fouchă. Metternich precizează : *„Încă de pe vremea campaniei din 1805, domnul de Talleyrand a conceput planul de a se opune cu toată influența sa proiectelor destructive ale lui Napoleon... Dui îi datorăm citeva nuanțe mai mult sau mai puțin favorabile din cadrul negocierilor de la Presburg".*

Dacă în public Talleyrand apăra docil planurile împăratului, în schimb, **în** întîlnirile particulare nu le nesocotea deloc pe ale lui. El pregătea viitorul. După dezastrul de la Trafalgar și după victoria de la Austerlitz, el și-a dat seama că răsunătorul dezastru și răsunătoarea victorie aveau un punct comun : ele nu făcuseră altceva decît să inaugureze noi războaie. Cotitura ■e efectuase deja.

Pentru Talleyrand, afacerile mari au de multe ori drept corolar afaceri particulare. Se pricepea perfect să le îngemăneze pe unele cu celelalte, spre profitul atît al unora, cît și al celorlalte. In epoca aceea îi datora prietenului său Choiseul, pe atunci ambasador la Constantinopol, 600 000 de franci. Și-a pus în gînd să obțină ca acești bani să fie înapoiați de guvernul austriac.

Ideea data din 1804. Ca să înainteze o cerere, trebuia un pretext și a găsit unul. S-a trimis deci la Viena o notă foarte serioasă prin care se cerea înapoierea sumei de 600 000 de franci pe care-i cheltuise Choiseul în contul

austriecilor luati prizonieri de către turci. Cobenzl a scris că „guvernul austriac era *oricînd gata să-și achite datoriile, dar să i se ceară să dea 60 000 de florini pe nimic era cam dur".* Talleyrand i-a scris atunci lui Choiseul *„N-au vrut să te trateze cum am dorit eu, dar, fii liniștit, am să te răzbun într-un fel în care n-au să se aștepte și de care au să-și aducă aminte".*

Ceea ce nu-1 împiedică să obțină un prim vărsămînt de 100 000 de franci la 26 aprilie prin intermediul prințului de Lichtenstein. Apoi *a* revenit, și Choiseul a mai obținut 100 000 de franci la 27 noiembrie. I s-a cerut cu această ocazie și o chitanță, fiindcă nu voiau să-i mal plătească șl a treia oară. Naivii de ei, au crezut că se achitaseră cu un prim vărsămînt, după care au comis greșeala să-și închipuie că un al doilea vărsămînt, confirmat de o chitanță, avea să-i facă să se considere achitați. Da' de unde!

In momentul încheierii păcii de la Presburg, Talleyrand a reluat chestiunea. Nu strecurase el oare în tratat „cileua *nuanțe favorabile"* Austriei ? Nu recunoscuse Metternich în el *„un prieten" ?* împrejurările erau mult mai prielnice ca să obțină dintr-o dată ceea ce se străduise să smulgă cu bucățica. Se obișnuia ca după semnarea tratatelor suveranii să le facă daruri miniștrilor semnatari. Talleyrand a primit deci și el din partea lui Francisc

al II-lea o casetă bătută în diamante cu portretul suveranului. Ministrul Stadion, care i-a înmînat acest dar, spune că Talleyrand a fost foarte impresionat la primirea lui. *„M-a întrebat mai cu seamă dacă portretul era asemănător, lucru de care l-am asigurat".* Nostimă scenă ! Unde o fi fost mai interesant chipul lui Francisc al II-lea : pe casetă sau pe cei 60 000 de florini care au fost vărsați în taină în aceeași zi *„pentru o persoană al cărei nume singură Maiestatea-Sa îl cunoaște ?"* 60 000 de florini ! Exact suma pe care se jurase Talleyrand c-o să i-o plătească Austria lui Choiseul.

N-a părăsit Viena pînă nu s-a întîlnit cu una din figurile strălucite ale Europei care locuia acolo : prințul de Ligne. Nu făcuseră încă cunoștință. Aveau să se revadă mai tîrziu, la Congresul de Ia Viena. Prințul de Ligne trăia destul de modest. Revoluția îl ruinase ; toate bunurile lui se aflau în Belgia și în Franța și fuseseră confiscate. Se pusese în slujba Austriei, dar, în pofida meritelor și a curajului său — și poate și din cauza spiritului său —, nu plăcuse și trăia în dizgrație. Avea pe atunci șaptezeci de ani. Reprezenta Europa și îi încarna laolaltă pe Voltaire, Richelieu, Frederic al II-lea, Ludovic al XV-lea și Beaumarchais. Era o capodoperă a civilizației din secolul luminilor. Casa lui era locul de întîlnire a tot ceea ce era mai sclipitor în Viena și în Europa. Cînd l-a văzut Talleyrand, suferea de ochi, suferea din cauza inactivității, suferea din cauza vîrst.ei lui înaintate, a lipsei de bani, dar iradia de bucuria de a trăi, de a avea prieteni și de a fi inteligent. Luxul lui consta în a fi amabil și spiritual. Contesa Potocka spunea despre el : *„S-ar spune că a dorit să fie sărac pentru a fi fericit".* După ce l-a vizitat Talleyrand, el i-a scris unui vechi prieten de aceeași factură cu el, prințului d'Arenberg : *„fnchipuiți-vă ce mare plăcere i-a făcut să fie primit de mine, fiindcă nu mai există alt francez pe lume, în afară de el, de dumneavoastră și de mine, care de fapt nu sîntem fiance zi".* Seamănă a Voltaire.

Această întîlnire a făcut ca refuzul amar al contesei de Brionne să fie dat uitării.

281

Cum devii prinț domnitor și alteță serenissimă, spre fericirea supușilor și a doamnei Grand

In absența împăratului, Parisul căzuse pradă unei grave crize mone**tare.** Ne aducem aminte că Talleyrand își făcuse un debut strălucit în lumea finanțelor și că experiența acumulată în Anglia și în America îl înarmase în fața problemelor financiare. într-un regim în care războiul și relațiile externe n-ar fi avut preponderență asupra economiei, cum a fost cazul sub Napoleon, fostul agent general al clerului ar fi făcut carieră în finanțele publice. Sub imperiu el și-a consacrat talentele prosperității finanțelor lui personale. Asta nu l-a împiedicat însă să-i propună împăratului o reformă **a** Băncii Franței, care nu se arătase ia înălțimea situației în timpul crizei. *,,Ideea principală* — scria Talleyrand — *este că banca trebuie să fie instituită mai curînd spre folosul publicului decit spre avantajul acționarilor și că ea trebuie să-i procure numerar Parisului".* Cum am spune noi, banca trebuia să fie considerată ca un serviciu public și nu ca o treabă menită să favorizeze interesele particularilor. E o idee anglo-saxonă ; nimic mai înțelept decît deservirea interesului general, interesele particulare găsindu-și

din plin rezolvarea în felul acesta. Scrisoarea a rămas însă literă moartă.

Ratificarea tratatului de la Presburg a avut loc la 1 ianuarie 1806, ceea **ce i-a** îngăduit lui Talleyrand să afirme : *„în această zi, în care francezii* își **reiau** *calendarul gregorian, pare să înceapă o eră nouă".* în realitate, era **cea** nouă începuse la 19 brumar. Dar trecuseră șase ani pînă s-a revenit la vechile denumiri ale lunilor.

Mai rămînea ca Talleyrand să primească cîțiva lauri de pe urma vic-i toriei. Cele cinci milioane pe care le strecurase, cum se spunea, în manșe-] tele lui de dantelă pe sau sub mesele de la Presburg nu constituiau decît! **o** „atenție" discretă. în timpuri glorioase e nevoie și de recompense glori- **oase :** Napoleon l-a făcut deci prinț de Benevento. Era ridicat astfel la rangul de alteță serenissimă și doamna Grand la fel.

Evenimentul acesta a luat o întorsătură specifică tuturor afacerilor în **care era** amestecat Talleyrand. Ele comportă întotdeauna cite o sforărie, **dar în** ce stil! Ne aducem aminte că, atunci cînd îi enumerase papei toat^ binefacerile pe care acesta le avusese de pe urma lui Bonaparte, n-a uitai să pună și faptul că Sfîntului Părinte îi fuseseră restituite principatele Pontecorvo și Benevento. Binefacerea aceasta a fost însă de scurtă durată : celi **două** principate, care făceau parte din regatul Neapolului, au fost reanexate **la** Imperiul francez. Cu acordul lui Talleyrand. Anexiunea aceasta nu i **s-4** părut deloc scandaloasă. Noul rege al regatului Neapolului era Joseph, fra$_T$ **tele** împăratului; fuseseră izgoniți Bourbonii, care nu-și mai întindeau stăpînirea decît asupra Siciliei, sub protecția flotei engleze și a tunurilor englez» din Malta. Pentru a-1 deposeda într-un mod politicos pe papă, Talleyrand p adus niște argumente cu totul suave și de care-ți vine să rîzi. Doreau **să-1** „scutească" pe Sfinția-Sa de dificultățile pe care le-ar fi avut din cauza celor două enclave aflate pe un teritoriu străin. Să fi fost oare atît de mani dificultățile acelea ? Teritoriul „străin" nu era francez ? Prudența minisiltrului nostru e infinită : *„Sub o nouă conducere și într-o țară atît de* **ușof** *inflamabilă nu trebuie să mai existe scintei".* Ce stil înflorit ! Pe scurt,

au fost furate cele două principate. A fost suficient pentru asta un decret : Să-i dăm citire: *„Napoleon, prin grația lui Dumnezeu și pe baza Constituțiilor, împărat al francezilor și rege al Italiei, la toți de față și viitori sănătate. Voind a-i da marelui nostru șambelan și ministru al relațiilor externe, Talleyrand, o mărturie a bunăvoinței noastre pentru serviciile pe care le-a adus coroanei noastre, am hotărît să-i transferăm, cum de fapt îi* **și** *transmitem prin cele de față, principatul Benevento împreună cu titlul de prinț și duce de Benevento ca să-l stăpînească în toată proprietatea și suveranitatea, ca pe un fief finind nemijlocit de coroana noastră"* (Saint-Cloud, **5** iunia 1806).

Ducatul Pontecorvo i-a fost dăruit lui Bernadotte.

Guvernele străine luau cunoștință cu stupoare de aceste schimbări de frontiere prin intermediul jurnalelor care se distribuiau pe la ambasade. Nici măcar nu fuseseră înștiințate de lucrul acesta.

Buna doamnă Reinhard se afla la Viena în momentul anexiunii șl *„un jurnal francez* — scria ea — *ne face cunoscut că a fost creat un nou rege* (era vorba de Louis, regele Olandei)... *și doi prinți, de Benevento și de Pontecorvo. Ai impresia că visezi și te întrebi cum se pot întîmpla toate acestea pe un pămînt locuit de oameni și cîrmuit de Dumnezeu din ceruri. Aici* (la

Viena) *nu se vorbește despre lucrurile acestea sau, mai curînd, lumea le trece sub tăcere, copleșită de sentimentul neputinței ei"* (citat de Lacour-Gayet).

E greu să ne dăm seama de către cine sau de către ce este cîrmuit pămîntul, dar, în orice caz, se pare că sub Napoleon nu era cîrmuit în nici un caz de legi. Ci de cîte un *„ordin",* în afara oricărei legalități, un ordin personal. Cît despre neputința victimelor, trebuie să ne gîndim că nu este eternă, la fel cum nu e etern nici ordinul emis de o singură persoană. Cam același lucru îl gîndea și Talleyrand despre sistemul napoleonean. Și, cu toate astea, i-a scris lui Alquiă, ambasadorul lui pe lingă Vatican, să-1 dojenească pe Sfîntul Părinte și să-1 convingă să se încline fără nici un fel de protest în fața decretului imperial. Mergea pînă acolo încît îi cerea pontifului *„să renunțe complet la drepturile pe care le avea asupra Bene- ventoului".* Papa a aflat că fusese deposedat din *Monitorul,* ca toată lumea. S-a încumetat, totuși, să facă un protest oficial : ducatele acelea constituiau bunurile bisericii încă din timpuri imemoriale... Episcopul de Autun, care în 1789 naționalizase abații datînd din vremea merovingienilor, era însă insensibil la asemenea formule...

La Paris, toți se înghesuiau la palatul noii prințese de Benevento. Vizitatorii, care veneau în valuri să-1 felicite pe ministru, erau îndreptați de către acesta spre prințesă, cu cuvintele : *„Duceți-vă la doamna de Talleyrand, pe ea trebuie s-o felicitați, fiindcă femeile sînt întotdeauna încîntate că sînt prințese".* Mai cu seamă a lui. Iată ce spune doamna d'Abrantes despre „prințesa de Benevento" : *„Și iat-o că m-a vîrît în cea mai nenorocită dintre prietenii, fiindcă prietenia cu doamna de Talleyrand era, intr-adevăr, o calamitate. Așadar, mă călca cu regularitate de două ori pe săptămînă venind dimineața pentru a mă vedea în intimitate* și *seara protocolar, zicea dînsa, plictisindu-mă de fiecare dată, lucru pe care nu puteam să i-l spun și pe care nu-l observa. De multe ori, ca să scap de ea, mă re-*

 fugiam la domnul de Talleyrand, unde eram sigură că n-avea să vină să mă caute fiindcă-i era frică de el și nici nu-l mai iubea".

Doamna Grand, în chip de alteță, era într-al nouălea cer de fericire. Tși primea oaspeții într-un fotoliu mare, cu picioarele așezate pe o pernă brodată cu armoariile Perigorzilor. De-atunci a început ea să semneze t *„Prințesă suverană de Talleyrand"* și cînd a curpins-o amețeala și mai tare, a ajuns pînă la *„prințesă domnitoare".*

In ce-1 privește pe Talleyrand, a acceptat titlul acela napolitan ca pe un moft... Zicea că era amuzant să se-audă numit alteță, la fel ca o anumită persoană care, cu zece ani în urmă, primea trei franci de la oricine în schimbul unei cosultații juridice. Făcea aluzie la Cambacăres. Singura prejudecată pe care se spunea că ar fi avut-o era aceea a originii. Nu făcea niciodată caz de ea, dar era foarte mîndru de ea. Nu se cunoaște decît o singură frază prin care se trădează. Și, dealtfel, nu e fraza unui vanitos, ci mai curînd o frază prin care se exprimă orgoliul lui personal. Era cu ocazia călătoriei pe care a făcut-o în Polonia. Prietenul lui, baronul de Gagern, îi spunea frecvent în public alteță. Puțin enervat, Talleyrand i-a răspuns : *„Numi mai spuneți alteță, sînt mai puțin și poate mai mult decît atît, spuneți-mi pur și simplu domnul de Talleyrand".*

Prudent ca o felină, Talleyrand a vrut să evite orice zarvă cu ocazia transmiterii autorității asupra principatului său. Trebuia, totuși, să fie

scoase din el trupele pontificale, așa că le-a recomandat reprezentanților lui să facă lucrul acesta *„luînd măsurile necesare pentru ca totul să decurgă în regulă, în mod pașnic și fără nici o solemnitate".* De data asta n-a mai fosl nici un tedeum. Ar fi fost cam nepotrivit pentru expulzarea papei. Și adăuga cu viclenie : *,,Mijloacele de convingere ar fi mult mai de preferat și ar avea avantajul să fie în același timp conforme cu politica dusă de mine și cu caracterul meu".*

Ocupația s-a produs însă înaintea preaînțeleptelor lui instrucțiuni. A fost făcută cu mare tam-tam de către un general francez în fruntea unui detașament din armata lui Joseph. Generalul și-a luat imediat titlul de guvernator. Talleyrand a fost foarte contrariat de procedeul acesta. S-a grăbit deci să-1 trimită acolo pe reprezentantul lui, dîndu-i ca prime instrucțiuni să-1 expedieze pe general împreună cu trupele lui și să nu lase în principat nici o urmă de ocupație militară.

„Asigurați-i pe locuitori — scria el — *de toată grija mea pentru bunăstarea lor. In ochii mei, suveranitatea aceasta are un preț numai datorită speranței și dorinței pe care le nutresc de a face ca autoritatea mea să st bucure de dragostea populației".*

Așa și era. Nu interesul l-a legat de principatul acela lipsit de glorie și de bogăție. Capitala număra 18 000 de locuitori, iar întreg principatul 40 000. Nu-i aducea decît 40 000 de franci anual, adică de cinci ori mai puțin decît domeniul Valențay, care era și el departe de a-i aduce cît ar fi trebuit.

în realitate, Talleyrand n-a călcat niciodată în Benevento și nu l-a cîrmuit decît printr-un intermediar. La Paris, ca fief care ținea direct de coroană, principatul își avea birourile lui, conduse de Roux și Rochette.

La Benevento, reprezentantul lui, un alsacian, domnul de Beer, era un om abil și ferm în același timp. N-avea de loc o poziție comodă, era

 privit ca ocupant și uzurpator de către populație și de către cler. în plus, nu conducea decît ca locțiitor : nu era prinț ! în ciuda acestor împrejurări nu prea favorabile, a adus mari servicii populației și a fost apreciat de Talleyrand, pe care l-a reprezentat într-un mod cît se poate de onorabil.

Fricțiunile nu au lipsit însă : veneau din partea guvernului regelui Joseph, care abuza de dreptul lui de ocupant. într-o zi, un nepot al lui Joseph, un oarecare Clary, a invadat pașnicul principat împreună cu trei sute de cavaleri. Tot ceea ce ținea de Napoleon nu mai cunoștea limite. Louis de Beer a avut o atitudine plină de curaj în fața acestor francezi care invadau o posesiune franceză. Talleyrand, care se afla în raporturi bune cu Joseph, a aranjat pînă la urmă lucrurile. Cînd Murat a devenit rege al regatului Neapolului, incursiunile militare asupra Benevento-ului au reînceput. Pentru a-1 calma pe nesățiosul husar încoronat, a fost nevoie de intervenția soției lui, Caroline Bonaparte, și a împăratului. Și mai erau și banditii — banditii din Calabria nu erau un simplu basm —, care se dădeau drept luptători împotriva ocupației franceze, dar care în realitate jefuiau călătorii, fermele, satele.

în ciuda sarcinilor lui covîrșitoare și a călătoriilor lungi pe care le făcea urmîndu-I pe împărat, Talleyrand nu a întrerupt legătura cu Benevento. îi mulțumea lui Beer pentru devotamentul lui, îi trimitea tot felul de instrucțiuni pătrunse de umanitate. A introdus Codul Napoleon, a cerut ca toate actele oficiale să fie scrise în franceză și în italiană deoarece franceza devenise limba oficială. Conducerea lui a fost însă de prea scurtă durată

pentru ca Jimba franceză să aibă suficient timp să se încetățenească. A făcut, totuși, tot ce se putea face pentru aceasta : organizase și învățămîntui primar pentru băieți și fete.

N-a uitat nici monumentalul lui raport de la 1790 cu privire la învățămîntui public. Principatul Benevento era singurul stat din Europa în care învățămîntui era gratuit. Contrar ideilor timpului, ținea foarte mult la școlarizarea fetelor, căci, zicea el : *„Grija acordată educației femeilor este unul din mijloacele cele mai sigure* pentru *a rafina și a purifica moravurile".*

N-a uitat nici de monumentele din principatul său. Talleyrand a fost acela care a pus să fie restaurat mărețul arc de Triumf al lui Traian și, din ordinul lui, domnul de Beer a construit o fîntînă publică. Pe o altă fîntînă, părăsită, dar pe care a reparat-o, a pus să fie gravată următoarea inscripție : *„Naiadele pornite în exil în viitoarea timpurilor s-au reîntors sub domnia lui Carlo-Maurizio".*

Dar acesta nu putea fi decît un antract. La năruirea sistemului, în 1814, Murat, regele Neapolului și cumnatul lui Napoleon, s-a năpustit asupra Benevento-ului lui și l-a anexat. Așa s-a terminat cu domnia lui Carlo-Maurizio. A recunoscut însă că Benevento îi dăduse cel puțin o satisfacție. Cu ocazia Congresului de la Erfurt din 1808, un măreț dineu avea să-i reunească pe toți prinții domnitori. Berthier, prinț domnitor al Neuchâtel-ului, și Talleyrand, prinț domnitor al Benevento-ului, au avut prilejul să ia loc și ei la masa capetelor încoronate ale Europei. Și a mai avut de pe urma asta și un mic beneficiu. Papa, la Congresul de la Viena, și-a recăpătat posesiunea, dar monseniorul de Autun a depus atîta zel cind a fost să-i dea înapoi ceea ce-i luase, încît papa i-a garantat o rentă viageră din veniturile Benevento-ului. Nu era cine știe ce, dar există oare beneficii

 mici ? în fine, in momentul înfrîngerii din iunie 1814, a avut răgazul să trimită la Benevento un secretar de ambasadă de la Roma, pe domnul de Montor, însărcinat să golească toate sertarele principatului și să aducă prada la Paris. Șl așa s-a întîmplat că prințul domnitor a strîns cu ocazial deposedării lui mai mulți bani decît a încasat în tot timpul cît a domnit; Pentru Talleyrand, pînă și o poveste care se termina prost nu se termina înainte de a-i fi adus un beneficiu.

Catacombele din strada Bac sau arta sublimă a dublului joc

Cînd a început negocierile cu Anglia, Talleyrand a simtit o vagă nădejde de pace. Ocazia de a redeschide dialogul cu Londra i-a fost oferită di scrisoarea unui prieten englez pe care-l cunoscuse în 1792 și care-i aduceâ la cunoștință că poliția engleză demascase un complot pus la cale la Londra și avînd drept scop asasinarea lui Napoleon. Autorul scrisorii era domnul Fox, primul ministru al Maiestății-Sale britanice. Talleyrand i-â răspuns și s-a încercat să se discute despre pace. Pentru a îmbuna Anglia^ ar fi trebuit să i se înapoieze Hanovra, dăruită cam prea în pripă Prusiei Napoleon, care nu era în termeni buni cu Berlinul, n-ar fi refuzat lucrtO acesta. Dar ar fl trebuit să renunțe și la Malta și în plus să-i dăruiască Angliei Sicilia ca s-o recompenseze pentru faptul că o păstrase pentrți Bourbonii din Neapole. Și ce să facă cu regele Neapolelui ? Să-i dea înapd regatul peste care domnea

Joseph ? Era o situație de nerezolvat.]

în privința Hanovrei, Napoleon era decis să i-o ia Prusiei. Avea, ci privire la această țară, niște aprecieri care sunau îngrozitor în gura unui șef de stat : ..Prusia, care a *primit de frică Hanovra, o va înapoia tot* dț *frică, iar în ceea ce privește echivalentele pe care le-a dat* (căci o puseserț să plătească darul acela blestemat), *am să le compensez cu promisiuni,* **su**ficiente pentru *amorul propriu al cabinetului cu care va fi nevoită să se mulțumească această țară" (Memorii).* Cu greu ne-am putea închipui măi mult cinism și mai multă brutalitate. Să nu uităm cuvintele acestea, perftru că nici Prusia n-avea să le uite, nici cu ocazia încheierii socotelilor din 1815, nici în 1870 și poate nici mai tîrziu...

Negocierile au avut loc la Paris, unde Fox îl delegase pe lordul LaudeBdale. A fost un eșec. Lordul Lauderdale a cerut să fie rechemat și, nu se știe de ce, i-a oferit înainte de plecare domnului de Champagny, delegatul franicez, o sabie. Acesta a refuzat-o. Nemulțumit, Talleyrand l-a mustrat : ar fi trebuit să accepte sabia și să-i facă și el în schimb un cadou respectivului diplomat ! Napoleon n-a avut niciodată încredere în negocieri de soiul ăst», așa că a luat în glumă eșecul lor. Știa prea bine că, dacă Fox ar fi acceptat să încheie pace cu privire la Hanovra și la Sicilia, pacea aceea ar fi fost compromisă a doua zi de proiectele lui. Tocmai atunci era pe cale să întoarcă gțe dos Germania ca să alcătuiască Confederația Rinului, care n-avea alt scojp decît să facă din Germania o țară dependentă de el. în plus, ideea lui oiu blocada continentală, pe atunci încă secretă, îl condamna în mod infailibil la război cu Anglia. Cu ocazia acelor uriașe modificări de frontieră în Gef-

 mania a dispărut un mare număr de principate mici, care au fost absorbite de cele mari. Era politica marilor ansambluri. Au fost create regatele Bava- riei și Wiirtembergului. Talleyrand a avut cu acest prilej o mare nemulțumire : cînd Louis a fost făcut rege al Olandei, el l-a propus pe fratele său Boson ca mare șambelan. Dar Louis n-a vrut să audă de Boson. Murat, a primit marele ducat al Bergului. Pentru aceasta, a trebuit ca ducele de Nassau să fie deposedat printr-o acțiune șarlatanească, al cărei mentor a fost Beurnonville. Totul era îngăduit, pentru că Napoleon provoca teamă, pentru că el cultiva teama și pentru că trăgea toate avantajele posibile de pe urma ei.

Prințul de Benevento participa și el la dezmembrări și anexiuni. Prinții germani convocați de el la Paris nu știau cu ce sos aveau să fie mîncați. Ministrul îi primea unul cîte unul și făcea uz cînd de ademeneli, cînd de intimidare. După aceea le dădea asigurări, spunîndu-le că, sub protecția invincibilei armate a împăratului, nu trebuiau să se teamă de nimic din partea suzeranului lor, împăratul Austriei. După ce a cîștigat pe fiecare în parte pentru cauza Confederației, la 12 iulie 1806 l-a adunat pe toți laolaltă în strada Bac. Le-a citit textul constitutiv al Confederației Rinului : nu mai aveau altă soluție decît să-1 semneze. Și așa a aflat împăratul Austriei că imperiul lui sacrosanct se năruise. Textul a fost ratificat la Miinchen la 26 iulie 1806. Pentru Franța a semnat Berthier. Fiul cel mai mare al lui Archam- baud, Louis de Părigord, nepotul preferat al lui Talleyrand, îl însoțea pe Berthier și a fost însărcinat să aducă înapoi la Paris textul tratatului : încă un Talleyrand își făcea, în felul acesta, intrarea în cariera diplomatică.

Fără îndoială că rolul aparent și mai cu seamă rolul secret al lui Talleyrand în această dezmembrare a vechiului imperiu a fost considerabil și profitabil. Vai de prinții care soseau cu mîinile goale ! Pămînturile lor treceau în stăpînirea acelora care veniseră cu mîinile pline. Baronul de Gagem, care, din partea germană, urmărea îndeaproape tranzacțiile, scria despre prințul de Benevento : *..Considera înalta lui situație drept o mină de aur. Amabilitățile lui trebuiau plătite nu cu tabachere sau cu briliante, cum era obiceiul, ci cu bani peșin"*. Și asta explică de ce găsim atît de puține urme ale acestor *„dulciuri"*. în fond, există ceva mai ușor și mai comod decît banii ? Și de ce, în 1806, s-ar fi pus el de-a curmezișul proiectelor unui Napoleon ? Ar fi fost o nebunie. Mașinăria era în toată forța ei, nimic nu putea să-i reziste, îi cunoștea toate greșelile și toate slăbiciunile, dar Franța părea satisfăcută. Ea plătea gloria, ordinea interioară, fastul militar cu banii și cu sîngele ei. încă nu se săturase de drapelele luate de la inamic și nici nu era secătuită... Talleyrand lăsa lucrurile să se desfășoare în voia lor și se îmbogățea.

Din felul cum manevra el afacerile din Germania n-am putea înțelege totul dacă nu i-am cunoaște anturajul. Nu lucra singur și știm cu cîtă abilitate se pricepea să-și atașeze colaboratori fideli, li și cunoaștem. Lucrau în strada Bac, în plină zi sau aproape. Mai erau și alții, de care se vorbește mai puțin, care, în umbră, au alcătuit un fel de minister secret, tot așa de eficace, tot așa de ramificat ca și celălalt și care nu acționa, prin forța lucrurilor, în aceleași direcții. Și-acum să dezvăluim zona aceasta tenebroasă. E vorba de cei doi Dalberg \ unchiul și nepotul. S-ar crede, după spusele anumitor autori, că Dalbergii n-au făcut altceva decît să treacă pasager prin

[1] **Cu privire la Dalbergi vezi Emile Dard, membru al Institutului. Napoleon et *Talleyrand.***

 viața lui Talleyrand. Nepotul, un prieten deosebit de drag al prințului nostru, a fost amestecat în toate afacerile mari din viața lui, sub Consulat, sub Imperiu și la începuturile Restaurației. Fără Dalberg, Talleyrand nu i-ar fi manevrat pe prinții germani așa cum a făcut-o. Fără Dalberg n-ar fi reușit atît de bine ceea ce biografii numesc „trădarea", cea care-1 privește pe Napoleon (ca și cum n-ar fi fost decît una singură și ca și cum ar fi fost cea adevărată !). Fără Dalberg, „trădarea" se reduce la o imagine de Epinal : Talleyrand este „trădătorul" tip, care își înjunghie binefăcătorul. Ar însemna să-1 insultăm. Dacă trădează, o face la o profunzime nebănuită de publicul amator de melodrame. O să încercăm să-i urmărim, pe Dalberg și pe el, fiindcă merg amîndoi mînă în mînă prin labirintul politicii oculte.

Familia Dalberg aparține, ca și familia Talleyrand, celei mai vechi nobilimi. Dalbergii pretindeau că descind dintr-un cavaler roman stabilit în Palatinat. De pe vremea lui Carol cel Mare n-au acceptat niciodată alte titluri în afara celui de baron. Erau înrudiți prin alianță cu familii princiare și, în plus, erau foarte bogați. în 1800, cei doi reprezentanți ai acestei familii erau unchiul Karl-Theodor și nepotul Emmerich.

Unchiul era episcop. Episcop încă feudal, posedînd domenii imense, unele moștenite din familie, altele bunuri ecleziastice. înainte de 1789 era un episcop la fel cu monseniorul de Autun, trăia și gîndea în felul francuzesc, libertin, regretînd Roma nu pentru Vatican, ci pentru femeile ușoare de acolo și proclamînd sus și tare acest lucru. îi reunea în somptuosul lui palat pe Wieland, Goethe, Herder, Schiller și pe istoricul elvețian Johannes

von Miiller, care l-a încîntat pe Voltaire la Femey. Purta corespondență cu Iosif al II-lea și cu Ecaterina a II-a și a scris pentru ei niște tratate politice pline de idei noi și îndrăznețe. Era un filozof. Făcea parte, în pofida mitrei lui, din secta „Iluminaților din Bavaria". Să ne aducem aminte că și Mirabeau făcea parte din ea și că l-a afiliat la ea și pe Talleyrand. E foarte probabil că înțelegerea dintre Talleyrand și prelatul renan s-a statornicit prin masonerie. Trebuie să spunem că Talleyrand avea de la natură afinități cu lumea Dalbergilor. Modul lor de a gîndi, manierele și ambițiile lor erau asemănătoare.

Alungați de pe țărmul stîng al Rinului de revoluție, care i-a și deposedat de bunurile lor, Dalbergii au trecut în Austria. Se înțelege că urau revoluția și, prin urmare, și Franța. Dar le urau în felul lor. într-un fel pe care numai Talleyrand putea să-1 aprecieze și chiar să-1 și utilizeze : o ură invizibilă. Și au fost de o duplicitate atît de remarcabilă, încît le-au dat im- presia francezilor că erau aliații lor. în așa măsură încît, cu ocazia confiscărilor din 1803, au fost singurii, împreună cu starețul Ordinului de Malta și cu marele maestru al Cavalerilor teutoni, care și-au văzut bunurile cruțate de secularizare. Putem aprecia și mai bine această favoare dacă ne amintim că Talleyrand a fost cel care a prezidat respectiva acțiune... Unchiul începuse prin a-i face curte primului consul. Ca din întîmplare, îl tămîia pe Bonaparte în același fel ca și Talleyrand. îl îndemna să se încoroneze împărat al Occidentului și, pentru a-1 convinge mai bine, a mers pînă acolo încît a scris pentru el o carte : *Însemnări cu privire la domnia lui Carol cel Mare*. Vom fi poate uimiți să aflăm că în același timp a făcut să ajungă în secret la toate curțile din Germania o circulară al cărei obiect era organizarea rezis-

 tentei față de Imperiul francez. Personajul, după cum se vede, merită toată atenția.

în 1804, în chip de recompensă, atît unchiul, cît și nepotul au fost invitați la încoronare. Napoleon l-a primit chiar în particular pe unchi: „purta un nume răsunător". împăratul a fost încîntat văzînd cu personajul acela important se punea în slujba Franței și a viitoarei Confederații a Rinului, în ce scop ? Nu a fost întrebat Talleyrand întreținea legături foarte strînse cu nepotul, care era ministrul Badenului la Paris, niște legături infinit mai strînse decît acelea pe care le avea cu oamenii pe care-i vedea zilnic. Emmerich von Dalberg nutrea aceleași sentimente ca și unchiul său față de Franța revoluționară și față de uzurpator. Dalberg era mic, vioi, destul de plăpînd și de-o maliție extraordinară. Prietenul lui Vitrolles, care era agentul politic al lui Ludovic al XVIII-lea, scrie cu privire la această maliție că *„exista prea multă în privirea lui ca să nu intimideze orice încredere* și *să nu oprească orice destăinuire"*. Talleyrand nu se destăinuia însă niciodată și nu făcea confidențe ; el dădea doar, cu bună știință, informații. De îndată ce s-a aflat la Paris, în 1802, Dalberg i-a procurat ministrului însărcinat cu secularizarea bunurilor bisericii în Germania toate informațiile de care dispunea. îl ura atît de mult pe primul consul, încît se gîndea la asasinarea lui. Și confidentul lui era Talleyrand ! în 1814 o să dăm din nou peste numele lui în neli- niștitoarea afacere Maubreuil. Dar încă din 1804 intenția lui de a-1 ucide pe uzurpator — într-un mod mai puțin brutal — nu lasă nici o umbră de îndoială. Ne amintim de Morkov, ambasadorul Rusiei : a fost determinat să-și părăsească postul cînd poliția lui Napoleon a descoperit că ambasada rusă era o oficină de spionaj care întreținea relații cu faimosul

baron d'Antraigues. Cum se poate ușor bănui, spionajul n-a încetat după plecarea lui Morkov. Dar acesta din urmă n-a fost înlocuit și, în timpul respectivei vacanțe, sarcina de a dirija corespondența secretă pe care o purta ambasada Rusiei cu Petrogradul i-a fost încredințată... lui Dalberg ! Așadar, el era acela care se bucura de încrederea rușilor, el era acela care centraliza informațiile furnizate de rețeaua de spioni și i le transmitea țarului în persoană, care, la rîn- dul lui, le punea la dispoziția Londrei. Ne aducem aminte de penibila „afacere a dispariției documentelor", care l-a intrigat atît de mult pe Bonaparte pe vremea cînd era prim consul și cînd bănuielile au căzut asupra ministrului de la Relațiile Externe. Acest ministru, Talleyrand, nu era, la urma-urmelor, decît prietenul intim al celui mai oficial și al celui mai bine organizat spion de la Paris, instalat printr-o persoană interpusă chiar în inima guvernului imperial.

Una din informațiile care a fost furată la Paris, transmisă la Petrograd și de acolo la Londra prezintă o atît de mare importanță, încît trebuie s-o semnalăm, fiindcă, deși nimic nu dovedește că Talleyrand ar fi avut vreun amestec în toată povestea, iubitul său colaborator Dalberg a fost acela care a expediat telegrama. De unde i-o fi parvenit ceea ce a transmis el în ziua respectivă ? Era vorba de ordinul care fusese dat flotei franceze să iasă în larg de la Brest, la Rochelle și Toulon, să facă joncțiunea cu flota spaniolă, să se îndrepte împreună către Antile și să revină brusc, în mare viteză, ca să atace Anglia. Grație secretului, ele ar fi avut cîteva zile de avans, Marea Mînecii ar fi fost liberă și Napoleon ar fi putut să efectueze debarcarea. Or, acest ordin a fost divulgat. Avertizat, Nelson a ajuns la timp flota franceză

$1 a urmat Trafalgarul. Personajul care semna respectivele informații se numea : Fiul *Prietenului.* Nu a fost identificat niciodată. A fost arestat și împușcat un agent subaltern, pe nume Michel, care sustrăgea documente de la Ministerul de Război, dar faptul acesta nu explică nimic. Un lucru e sigur : Dalberg transmitea. Și mai e ceva la fel de sigur : Talleyrand îl folosea pe Dalberg. Ar mai trebui să știm dacă Dalberg îl folosea și el pe Talleyrand. E imposibil de dat vreun răspuns. Știm că, în afară de faptul că i s-au restituit bunurile, Dalberg primea și „compensații". Una din aceste compensații este destul de alarmantă : Talleyrand îi îngăduia lui Dalberg să-și transmită corespondența împreună cu cea a ministerului din strada Bac. Această corespondență era dirijată, la adăpostul „Vulturilor imperiali", spre unchiul Dalberg, care administra Frankfurtul. Unchiul expedia la Petrograd mesajele nepotului și, în felul acesta, ministrul lui Napoleon, Talleyrand, era acela care asigura poșta spionilor! Intr-un anumit caz, cel puțin, avem dovada certă că Talleyrand s-a folosit de Dalberg ca să regleze o afacere care prezenta unele inconveniente pentru viitorul lui. Cu ocazia morții ducelui d'En- ghien, care fusese ridicat din ducatul Baden, Dalberg, care era ministru a) acestei țări, era în măsură să cunoască îndeaproape dedesubturile afacerii. El i-a fabricat prietenului său Talleyrand un alibi. Au alcătuit împreună o scrisoare falsă adresată țarului și semnată „Prietenul", în care Talleyrand era zugrăvit ca o victimă a mașinației care il făcuse pe tînărul prinț să-și piardă viața. Nu numai că nu era complice, dar îl compromiseseră intr-un mod perfid, dovadă că, aflînd de moartea prințului, se îngălbenise la față... Nimeni la Paris nu l-a văzut pe Talleyrand îngălbenindu-se, nici în respectiva ocazie și nici în altele. Scrisoarea adăuga că Talleyrand, aflînd de cursa întinsă ducelui d'Enghien, îi trimisese

acestuia chiar o scrisoare cu următoarea recomandație : *„Plecați repede".* Scrisoarea i-ar fi parvenit în ajunul ridicării lui și el ar fi putut să se salveze, dar n-a vrut să țină seama de mesajul primit. Țarul, orice i s-a raportat după aceea, n-a voit niciodată să renunțe la versiunea pe care i-o băgase Dalberg în cap. Avea o încredere absolută în *„Prieten".* Și a rămas convins de nevinovăția lui Talleyrand, ce) puțin în cazul d'Enghien. In ce ne privește, putem să ne punem întrebarea care dintre cei doi — Dalberg și Talleyrand — era *„Prietenul"* și care era „Fiul *Prietenului".*

După Friedland, Talleyrand a obținut pentru atît de fidelul „prieten" naturalizarea și un post de consilier de stat cu un salariu de 200 000 de franci. Unchiul a devenit principe-primat al Frankfurtului, un adevărat suveran. După Leipzig și-a dat însă demisia. Și-a dat seama că se apropia ziua cînd nu mai trebuia să dețină nimic de la francezi; în felul acesta și-a salvat averea și reputația și a fost considerat și un bun german în momentul prăbușirii imperiului.

Ducîndu-și mai departe, cu „lovituri de geniu", politica lui violentă, Napoleon nici nu bănuia munca aceea plină de migală care, într-o bună zi, avea să triumfe asupra „inspirațiilor" lui.

îndrăznind să declare mobilizarea, Prusia și-a atras urgia asupra ei. Se asigurase de sprijinul Rusiei și al Angliei. Talleyrand a fost cel care l-a informat, în august 1806, pe împărat despre această manifestare insolentă. Imediat s-a pornit o nouă campanie împotriva Germaniei. Și iar a urmat o viață lipsită de confort, munca forțată la orice oră și tovărășia dezgustătoare

250 a tot felul de indivizi necioplițiți care alcătuiau anturajul împăratului. Ce păcat ! Chiar înainte de a părăsi Parisul, Talleyrand a făcut cunoștință, acasă la doamna de Laval, cu un bărbat tînăr și sclipitor, ducele Victor de Broglie, care mai tîrziu avea să fie ministrul lui Ludovic-Filip. Conversația noului venit l-a făcut să presimtă marele personaj care avea să devină acesta. Și a mai avut vreme, înainte de a ajunge la Mainz, unde-și făcea Napoleon pregătirile în vederea campaniei, să facă o afacere și bună și plăcută în același timp. A cumpărat frumoasa bibliotecă a lui Marie-Joseph Chănier, care cuprindea cărți foarte prețioase. Acesta, revocat din postul lui de inspector general al universității pentru ideile lui liberale, își vindea cărțile, avînd nevoie de bani. Talleyrand i le-a cumpărat ca să-și reconstituie biblioteca. Gustul acesta pentru cărți frumoase îi va procura într-o bună zi, încă o dată, o sursă de cîștig.

La Mainz nu le ascundea prietenilor intimi — celor doi Dalberg și lui Metternich, care i-a notat cuvintele — dezaprobarea lui față de noul război. Asta nu fiindcă ar fi avut prea multă simpatie față de Prusia, dar i se părea cu totul extravagand ca în 1805 Napoleon să fi dorit să facă din Prusia prima națiune germană, deposedînd Austria, pentru ca un an mai tîrziu un soi de delir să-1 determine s-o strivească.

Fiindcă era în luna septembrie 1806 și fiindcă Talleyrand fusese privat de cura de la Bourbon-l'Archambault, s-a dus la băi la Wiesbaden. Nu era el omul care să uite să mai trăiască pentru că era război. La Wiesbaden a întîlnit-o pe Hortensia, proaspătă regină a Olandei. Talleyrand a constituit pentru ea o revelație. *„Ani de-a rîndul* — scrie dînsa — *l-am văzut intrînd in saloanele de la Malmaison cu un aer rece, tîrîndu-și piciorul, sprijinin- du-se de cel dinții scaun și abia schițînd un salut".* Pe cîtă vreme în atmosfera

destinsă a unei stațiuni străine l-a descoperit pe adevăratul Talleyrand : *„M-a vizitat și și-a dat osteneala să-mi facă unele servicii. Am fost surprinsă de lucrul acesta, ba chiar flatată, pentru că atențiile unui om care este de obicei mai rezervat impresionează cu atît mai mult și sînt convinsă că marea lui reputație de om inteligent provine mai mult din faptul că vorbește puțin și bine decît din faptul că săvîrșește lucruri remarcabile..."*

Buna Hortensia nu cunoștea, firește, toate *„lucrurile remarcabile"* pe care le săvîrșea Talleyrand. Mărturia ei e interesantă ; nu e prima care semnalează că prințul de Benevento își administra inteligența cu economie. *„Se remarcă mai cu seamă printr-o comportare ireproșabilă, prin foarte multă finețe în a-i dibui pe oameni și în a se ascunde în fața privirilor lor"...* Și-n remarca ce urmează dă dovadă de multă putere de pătrundere... *„finețe îmbinată cu o lene care-i dă un aer atît de blind și de abordabil, încît poate fi foarte ușor luată drept bunătate". Ce* ar fi putut face el cu bunătatea ? Are mai mult decît atît. are farmecul aparent al unei virtuți absente. Farmecul acesta al lui este real, te învăluie și te dezarmează. Și Hortensia adaugă că este *„indulgent față de vicii".* Asta așa este, are oroare de bîrfeală, de judecățile emise cu privire la purtarea altuia ; dealtfel, are prea mult școala vieții pentru a-și pune întrebarea ce e de fapt viciu și ce nu este. A trăit în împrejurări cu totul deosebite, în care morala se schimba așa cum se schimbau calendarul, cluburile, saloanele și tripourile... E prea inteligent ca să-și închipuie că ar putea exista definiții, în afară de cea a vulgarității. Hortensia observă că ascultă mereu și că nu discută niciodată, că se ferește să contrazică,

și, dacă dezaprobă, numai zîmbetul lui lasă să se bănuiască acest lucru. **In** fine, ne dăm seama că se impunea printr-o superioritate evidentă, fiindcă în tot timpul lungii sale vieți nimeni, în afară de Napoleon, care s-a căit din cauza asta, și de un aventurier bezmetic pe nume Maubreuil, nu și-a permis să-i spună verde în față lucruri pe care atîția dintre contemporanii lui și-au îngăduit să le scrie împotriva lui în *Jurnalele* sau în *Memoriile* lor. Hortensia exprimă bine prestigiul acesta fermecător al prințului : *„Puterea de atracție pe care o are și care e mare depinde foarte mult* și *de vanitatea celorlalți. Eu însămi i-am căzut victimă. In ziua în care catadicsește să ți se adreseze, îl și găsești plăcut și, dacă se întîmplă să te mai întrebe și cum o duci cu sănătatea, atunci începi să-l iubești de-a binelea"*.

In tot cursul anului 1806, Talleyrand l-a tratat pe Napoleon ca pe un idol. Să semnalăm acest fapt înainte de a-i trece pofta s-o mai facă. Cum circulau tot felul de zvonuri cu privire la unele atentate împotriva împăratului, Talleyrand îi scrie : „Toate aceste *istorii te fac să te cutremuri. Trebuie însă ca Maiestatea-Voastră să știe totul și cine altul poate să sencumete să vă spună dacă nu unul dintre aceia care vă adoră"* (20 octombrie 1806).

El știe foarte bine că împăratul acesta, pe care-1 tot amețește cu tămîieri, se îndreaptă către faliment. Așteaptă să-și dea seama și alții de lucrul acesta, așteaptă ca și alte priviri. întîlnindu-i privirea, să-i dea să înțeleagă că nu numai el a înțeles lucrul ăsta... Dar n-a sosit încă momentul pentru așa ceva.

De data asta el nu mai face nimic pentru a-1 convinge pe Napoleon **să** încheie o pace rezonabilă, știe că ar fi inutil. Stăpînul nu așteaptă sfaturi, ci supunere.

Trupele franceze intră în Berlin. Pentru Talleyrand, șederea în acest

oraș a fost apăsătoare. Victoria făcea din el prada solicitatorilor prusieni, care-și închipuiau că avea să facă pentru Prusia același lucru pe care-1 făcuse pentru Austria. Din punctul lor de vedere, se amăgeau cu iluzii. El nu iubise niciodată Prusia, așa cum nu iubise nici Rusia. Pentru el, Europa însemna Viena, Paris și Londra. In ce privește Prusia, considera că ea juca în Germania un rol pe cît de periculos pe atît de nefast. In momentul acela. Napoleon era total amețit, puterea lui nu mai cunoștea nici o limită, ca și imaginația lui ; la 21 noiembrie 1806 a semnat la Berlin faimosul decret prin care se instituia blocada continentală. Cine a pus la îndemîna megalomaniei lui justificările istorice și juridice care să-i îngăduie să închidă Europa pentru comerțul cu Anglia ? Talleyrand. Rămii înmărmurit. Raportul lui Talleyrand datează din 20 noiembrie, decretul imperial, care este din 21, reproduce aproape integral textul — dealtfel remarcabil în ce privește claritatea și ponderația — al ministrului relațiilor externe : o capodoperă de bun-simț menită să justifice o nebunie.

Talleyrand semnalează în *Memoriile* lui un fapt petrecut în timpul șederii la Berlin. Și a fost un fapt cu urmări atît de grave, încît e necesar să-1 relatăm. Napoleon a primit la Berlin o scrisoare din partea primului ministru al Spaniei, Godoy, „prințul păcii", care-1 vestea că Spania nu dorea să se angajeze în blocada continentală întrucît aceasta ar fi ruinat-o. Ea ținea să-și păstreze mai departe libertatea comerțului cu Anglia. Refuzul Spaniei risca

■ **Citat de Lacour-Gayet.**

 să surpe din temelii edificiul nesăbuit, care trebuia consolidat fără încetare prin forță. Europa nu accepta să moară de foame și să se ruineze. Trebuia deci să fie cucerită. In furia lui, Napoleon *„s-a jurat ca, începînd din momentul acela, să distrugă cu orice preț ramura spaniolă a casei Bourbonilor".* Și Talleyrand adaugă : *„cît despre mine, eu m-am jurat în sinea mea ca, orice s-ar întîmpla, să încetez să-i mai fiu ministru de îndată ce aveam să ne întoarcem în Franța".*

Așa s-a născut ideea războiului nebunesc din Spania și așa s-a hotărît — sau cel puțin așa afirmă el — „divorțul[11] dintre Talleyrand și Napoleon, numai că la Talleyrand, un divorț, ca și o căsătorie, nu se săvîrșește într-o zi, fără formalități și fără mașinații.

Sîntem îndreptățiți să ne punem întrebarea dacă hotărîrea lui datează într-adevăr din momentul în care Napoleon s-a decis să-i nimicească pe Bourbonii din Spania. *Memoriile* au fost scrise în 1816, sub Restaurație și era o chestiune de abilitate să potrivească lucrurile în așa fel ca amenințarea lui Napoleon împotriva Bourbonilor să coincidă cu refuzul lui Talleyrand de a continua să-1 mai servească. Mai probabil este ca hotărîrea să fi fost luată de la Pressburg. N-are importanță, sîntem în fond avertizați : de acum înainte Talleyrand poartă o mască. Ministrul lui Napoleon este de fapt un dușman al lui Napoleon.

Incheindu-și socotelile cu Prusia, împăratul a plecat în Polonia. Talleyrand l-a ajuns din urmă, dar fără nici un entuziasm.

„Ce plictiseală pentru el în Estul noroios[a]

La Poznan, Talleyrand l-a întîlnit pe regele Saxoniei, Frederic-August, care, intrînd în Confederație, devenea aliatul lui Napoleon. Tratatul care lega soarta lui de aceea a împăratului a fost semnat la 11 decembrie 1806. Era un om plăcut, după moda din secolul trecut, care i-a arătat multă simpatie lui Talleyrand. I-a oferit chiar portretul lui pictat de Gerard și și-a prezentat cadoul cu următorii termeni : *„Am căutat ceva care să aducă cit mal puțin cu un cadou și cît mai mult cu o dovadă de prietenie".* Asemenea maniere nu semănau deloc cu cele de la „popotele[11] imperiale. Regele Saxoniei era un om atît de drăguț, încît i-a plăcut pînă și lui Napoleon. In anturajul acestuia din urmă se manifestase însă dorința de a clinti de la locul lor cîteva din tablourile splendidei galerii de pictură de la Dresda, alcătuită de noul aliat și de predecesorii lui. Frederic-August nu și-a putut ascunde supărarea : a spus că nu și-ar fi permis nici chiar el însuși să se atingă de tablourile din galeria lui, pe care le considera drept un bun național. Talleyrand a înțeles acest gen de scrupul, a împărtășit necazul bunului rege, a intervenit pe lingă împărat și galeria din Dresda a fost respectată. Și cum totul se sfîrșea întotdeauna cum nu se poate mai bine pentru prințul de Benevento, părăsindu-1 pe simpaticul suveran, el s-a lăsat îngreuiat cu un milion.

Călătoria pînă la Varșovia a fost îngrozitoare. în decembrie, Polonia nu era decît o mare de noroi. Cupeul lui Talleyrand s-a înnămolit pînă la butucii roților. A fost nevoie de doisprezece soldați ca să-1 scoată de acolo.

293

Cu toate acestea, la Varșovia, primirea a fost călduroasă. Zdrobirea Prusiei avusese acolo răsunetul unui semnal de reînviere. La popasuri, Napoleon rostea fraze promițătoare : *„Este în interesul Franței și în interesul Europei ca Polonia să existe". Se* știe că, din 1772, Polonia era împărțită între trei autocrați : țarul, regele Prusiei și împăratul Austriei. Talleyrand considerase întotdeauna că Franța vechiului regim comisese o gravă greșeală atunci cînd lăsase să se facă această împărțire. Nu punea nici un sentiment în convingerea lui, dar vedea o primejdie în dezmembrarea Poloniei. Echilibrul tradițional al statelor europene era stricat in detrimentul Franței, singura dintre marile puteri care nu-și sporise suprafața. în plus, vedea cu multă neplăcere cum avansa Rusia în Europa. De asta se temea, fără îndoială, cel mai mult. El n-a pregetat să avertizeze Austria că, avînd o frontieră comună cu Rusia, pierdea mai mult decît cîștigase atunci cînd își anexase partea ei din Polonia ; i-a arătat că ar fi fost în interesul ei să păstreze un stat-tampon. El l-a rugat pe ambasadorul francez la Viena, Andreossy, s& prezinte aceste considerente în fața guvernului austriac și să-1 determine să renunțe la partea care-i revenea Bin Polonia. în schimb, Austria ar fi primit Silezia. Dalberg, care-i servea drept informator pe lîngă cîțiva magnați polonezi, i-a înmînat din partea acestora din urmă patru milioane de florini. Zelul lui în favoarea Poloniei martire avea să fie, datorită acestui fapt, și mai fierbinte.

S-a instalat princiar, așa cum se cuvenea. Prințului de Benevento i-a fost atribuit palatul Radziwill. Cum iama poloneză nu îngăduia nici un fel de operație militară, Napoleon a decis că trebuie să se danseze. Deși șchiop, prințul a fost însărcinat să deschidă sezonul balurilor. Serbările erau specialitatea lui. Și cea pe care a dat-o Talleyrand a însuflețit speranța de inde-

pendență a polonezilor. Așa că polonezii au dansat cu mai multă tragere de inimă decît francezii. O prea distinsă doamnă poloneză ale cărei amintiri sînt pline de viață, contesa Potocka, ne vorbește despre sezonul acela franco-po- lon din 1806—1807. Talleyrand începuse prin a suna adunarea doamnelor din aristocrație ca să i le prezinte în bloc împăratului. După aceea, după propria lui expresie, avea să le acționeze. Polonia avea să urmeze și ea escadronul acela de frumuseți care ar fi evoluat sub bagheta magicianului : *„Am așteptat mult* — scrie doamna Potocka — *în seara prezentării și, dacă e s-o mărturisim, curiozitatea noastră era dublată și de oarecare teamă. Deodată, liniștea a fost curmată de o rumoare neașteptată, ușile s-au dat în lături cu mare zgomot și a apărut domnul de Talleyrand, care a rostit cu voce tare și clară cuvîntul magic, la auzul căruia toată lumea a fremătat: împăratul!“ *.

Această primă emoție odată trecută, pe contesă idolul a interesat-o mai puțin decît marele șambelan, pe care-1 cunoștea din auzite, fiindcă mătușa ei, pe care o vom reîntîlni ceva mai tîrziu, contesa Tyszkiewicz, născută Ponia- towska, era prietenă cu Talleyrand și făcea parte din cercul privilegiat al doamnelor de Laval, de Luynes... Nepoata ei spunea despre ea că nu era numai o prietenă, ci și o sclavă a lui Talleyrand. Vom vedea că termenul nu era deloc exagerat. Doamna Potocka își făcuse o anumită idee despre bărbatul cel mai inteligent, cel mai curtenitor, cel mai amabil etc. Ce a descoperit însă? „Dacă ar *trebui să-l judec după efectul pe care l-a produs atunci*

> ***Memoriile*** contesei Potocka, citate de Lacour-Gayet.

asupra mea, aș spune că *părea blazat ți* plictisit *de* toate, lacom să /aed *avere, ahtiat după favorurile unui stăpin pe care-l detesta, lipsit de caracter ți de principii, într-un cuvint viciat* ți la *suflet* ți la *înfățișare".*

Și ce imagine ne zugrăvește ea după aceea, a prințului în haine de gală, șchiopătînd, arogant, posomorit, vizibil scirbit, și de călătorie, și de țara aceea, și de public, și de război, și de stăpin ! Iată-1 pe marele șambelan împopoțonat cu titlul lui de principe calabrez, cum s-ar spune, în exercițiul funcțiunii : să-1 privim *„înaintînd cu greutate pînă-n mijlocul salonului, cu un șervet împăturit pe braț, cu o tavă de argint aurit în mină ți venind să-i ofere un pahar cu limonadă monarhului aceluia pe care-l considera un parvenit".* Făcînd pe ospătarul șef, Talleyrand mai juca și un alt rol, căci tot atunci i-a prezentat-o lui Napoleon și pe tînăra contesă Maria Walewska *, pe care o adusese acolo. Și i-a servit-o stăpinului odată cu paharul de limonadă, cu șervetul pe braț. De ce o fi adus-o ? Fiindcă dorea ca Napoleon să aibă o metresă : așa era obiceiul, cind erai rege sau chiar împărat, în Franța. Talleyrand considera că stăpinul lui nu știa să se comporte : nu era nici leneș, nici înclinat către petreceri și spera că o amantă avea să-1 facă să devină mai uman. Și obsesia lui de glorie, de dominație avea să fie corijată poate — de ce n-am putea spune chiar vindecată ? — prin dragoste. Mai tîrziu, Napoleon avea să-i spună lui Gourgaud : *„Talleyrand mi-a adus-o pe doamna Walewska, și ea nu s-a apărat".* Nu era prima. Talleyrand își dădea toată silința ca să-1 facă pe stăpinul lui să se îndrăgostească. Despre marele lui șambelan, împăratul spunea : *„Avea întotdeauna buzunarele pline de femei".* Napoleon, pînă și în particular, îl trata pe Talleyrand ca pe un lacheu. Punea să-1 trezească în plină noapte. Asemenea apucături nu

erau menite deloc să potolească ranchiunele care începuseră deja să răbufnească. într-o noapte, împăratul a adormit cu capul pe hirtiile pe care tocmai le studia Împreună cu Talleyrand. Acesta, după cîteva momente, a făcut și el la fel. Napoleon s-a trezit pe neașteptate : „Ei *na, am impresia că a adormit!* — strigă el. — Cum, *păcătosule, vii la mine ca să dormi. Ah! Ah 1".* Și ședința de lucru s-a terminat la orele cinci în zori. Aproape la aceeași oră cînd, la Paris, Talleyrand se ridica de la masa lui de whist.

Altă dată, la Finkenstein, pe drumul care ducea la Friedland și la Tilsit, unde Talleyrand fusese nevoit să-1 ajungă din urmă pe împărat, acesta l-a chemat în toiul nopții pe marele șambelan ca să-i citească o carie maiestății-sale, care suferea de insomnie. Tiranii, in preajma declinului lor, au uneori capricii de soiul acesta, pe care le plătesc mai tîrziu cu im preț exorbitant, atunci cind aceia pe care i-au umilit sînt in măsură să ceară să li se dea satisfacție. Cartea din noaptea aceea era *Corinne,* cel de-al doilea roman al doamnei de Stael. Napoleon zise pe un ton arțăgos : „Dumitale *îți place femeia asta, hai să vedem dacă are bun simț".* Știa că Talleyrand și doamna de Stael nu se mai vedeau. La Tuileries circulau cuvintele jignitoare rostite de ea la adresa „episcopului" și chiar și fraze de tipul celor care se puteau citi în Corinne, fiindcă-1 recunoșteai acolo pe Talleyrand, de data asta nu travestit în femeie, ci sub trăsăturile transparente ale unui oarecare „domn de Maltigues", care vorbea cam în aceeași manieră ca și prințul de

[1] **Prima Intllnire dintre Maria Walewska $1 Napoleon avusese loc la 1 ianuarie 1807 pe drumul spre Varșovia ; atunci ea era îmbrăcată ca o țărancă. Napoleon a pus să fie căutată. Talleyrand s-a însărcinat să l-o prezinte oficial cu ocazia sesbării pe care o descrie doamna Potocka.**

Benevento. *„In viața asta, nimic nu e bun in afară de avere, de putere sau de amindouă laolaltă".* Maxima aceasta amintește de faimoasele cuvinte de odinioară, cînd se jura, în trăsura care-1 aducea la Luxembourg, să adune *„o avere imensă, o imensă avere".* Și ea-I punea pe personajul ei să mai spună : *„Prieteniile sînt niște mijloace pe care trebuie să le folosești sau să le părăsești după împrejurări".* Nu era oare ea însăși victima acestui principiu ? Sau următoarea afirmație teribilă : *„In lumea asta nu există deosebire decît intre păsările prinse în lat și cele care au scăpat".* Sau următoarele cuvinte, care ar putea fi adresate lui Montrond sau lui Narbonne : *„Virtutea e un termen bun pentru vulg și pe care zeii nu sînt în stare să-l folosească vorbind intre ei fără să rîdă".*

Caricatura nu face altceva decît să sublinieze asemănarea. Numai că Germaine se înșela dacă spera să-1 rănească pe Talleyrand și să se răzbune. El considera absolut natural ca ea să gindească așa, dar i se părea un lucru naiv, vulgar și de prisos faptul c-o spunea. Un om bine crescut tace și cu privire la el și cu privire la ceilalți.

Napoleon a ascultat un timp lectura și, fără nici un compliment, nici la adresa lectorului, nici a autorului, i-a concediat pe amîndoi, mormâind : *„Nu exiști nici un sentiment in cartea asta, e doar o amestecătură de fraze... Duceți-vă la culcare, e pierdere de vreme"* (citat de Lacour-Gayet).

Și marele șambelan s-a dus cît se poate de ceremonios să se culce.

în timpul șederii lui la Varșovia, din decembrie 1806 pînă în mai 1807, a făcut și altceva decît să servească limonadă și femei. Napoleon i-a încredințat niște sarcini covîrșitoare, de care s-a achitat perfect — leneșul ăsta era de-o lene cu totul stranie. Ele nu țineau întotdeauna de Ministerul lui **de** Externe. în calitate de ministru, îi primea pe ambasadori. Printre alții, pe baronul de Vincent, un loren care era în slujba Austriei. Napoleon l-a primit

foarte bine, prea bine chiar și a lăsat să-i scape în fața baronului uluit **o** promisiune de alianță ! Acesta nici nu pretindea atît de mult. Știa că Napoleon înclina spre o alianță cu rușii, fapt care n-ar fi putut să se realizeze decît în detrimentul Austriei. Neliniștit, el venise la Varșovia ca să afle cum evoluau lucrurile. Cu Napoleon nu era ușor să prevezi ce avea să se-ntîmple în ziua următoare. Talleyrand i-a luat-o înainte. Cu ajutorul lui Dalberg, i-a reînnoit Austriei, și într-un mod presant, oferte de a accepta Silezia în schimbul părții care i-a revenit din Polonia. Vincent probabil că ar fi fost de acord. Războiul cu Rusia însă dădea speranțe tuturor națiunilor învinse ; Napoleon suferise tocmai atunci la Eylau un semieșec. Sfîrșitul războiului era îndoielnic. Viena a preferat să aștepte. Talleyrand l-a îndemnat pe Vincent să accepte schimbul, îl făcea doar în interesul Europei, fiindcă știa că Napoleon avea să fie din nou victorios — de data asta. Rusia odată învinsă, împăratul avea să devină intratabil. în ciuda părerii lui Talleyrand, Austria a jucat și a pierdut. A urmat Friedland : victoria îi zîmbise încă **o** dată lui Napoleon. Și din momentul acela, alianța cu Austria nu l-a mai interesat. Talleyrand a deplîns-o, dar, după Friedland, n-a mai existat nimic care să contrabalanseze influența rușilor asupra lui Napoleon. Ca-ntotdeauna, în fața faptelor, Talleyrand s-a înclinat. S-a dus la Tilsit să-i facă curte țarului.

înainte de a ajunge însă la victorie și la tratatul de pace, trebuia ca, de la Varșovia, să se organizeze războiul și să se administreze Polonia ocu-

pată. Acestea sînt sarcinile pe care i le-a încredințat Napoleon ministrului lui de externe. Armata însemna totul. Imperiul nu se sprijinea decît pe tunuri și pe baionete. în țara aceea devastată, Talleyrand a fost însărcinat să asigure aprovizionarea trupelor. Și s-a achitat de această sarcină, spre marea satisfacție a lui Napoleon. Meritul lui Talleyrand este cu atît mai mare cu cît nu-i făcea nici o plăcere să se ocupe de așa ceva. Lui nu-i plăcea să manevreze decît banii și cuvintele, lucruri care n-au nici miros, nici culoare, în plus, titlul lui de guvernator al Varșoviei făcea să-i cadă în sarcină administrarea capitalei. „în *dimineața asta* — scria el într-un raport adresat împăratului, care se afla în campanie — *am vizitat toate spitalele din Varșovia. Le-am distribuit răniților de la Ostrolenka gratificația pe care a binevoit Maiestatea-Voastră să le-o acorde* (cite un napoleon soldaților și cîte cinci ofițerilor). *Am ascultat lingă paturile lor micile lor cereri particulare și i-am lăsat mulțumiți".*

Nu ne îndoim de lucrul acesta. Prințul de Benevento în postură de soră de caritate, tabloul acesta ar fi fermecat-o și pe doamna de Stael. încă o scenă reușită !

Și în Polonia și-a găsit prieteni. Fără sprijinul lor n-ar fi izbutit niciodată să ducă la bun sfîrșit sarcina pe care a primit-o. Avea și talentul de a-și face prieteni devotați, ca, de pildă, prințul Poniatowski, fratele contesei Tyszkiewicz, care mai tîrziu avea să devină mareșalul Poniatowski.

Războiul nu era ușor. Niciodată n-a avut de înfruntat Napoleon asemenea dificultăți : clima și rușii erau neîndurători. La 8 februarie 1807 a avut loc îngrozitorul, inutilul măcel de la Eylau. Talleyrand a avut o vorbă de spirit. Despre bătălia aceea, care aproape că fusese pierdută, a spus „că *a fost un pic cîștigată".* Atît de „un pic", încît a simțit un fel de adiere a înfrîngerii care se stîrnise foarte departe, spre Est... Dalberg, pe care nu-l vedem, era mereu prezent ; el n-a făcut un secret din faptul că măcelul de la

Eylau a însemnat o cotitură decisivă în istoria imperiului. Și în cea **a** comportării lui Talleyrand.

■ Și nu numai a lui Talleyrand ; mareșalilor li se făcuse lehamite. Pentru ei, îndopați cum erau cu aur și cuirasați cu aurării, aventura amenința să se sfîrșească prost în cazul în care s-ar fi năruit imperiul. Ei aspirau la consolidarea regimului și a situației lor în pace. Prințul de Benevento îi scria lui Napoleon de la Varșovia, unde se întorsese, niște scrisori pline' de devoțiune și de fervoare. Suferea, pretindea el, din pricina prea îndelungii absențe a stăpînului și-i dădea cele mai bune vești de la Varșovia. Nu prezidase el, într-un entuziasm general, binecuvântarea steagurilor poloneze care mergeau să se alăture vulturilor imperiali pentru a cuceri independența făgăduită de Napoleon ? „Părăsesc *Varșovia cu foarte multă încredere și cît se poate de liniștit",* scria el la 3 mai 1807. La 18 iunie se găsește la Danzig, unde află de victoria de la Friedland și scrie imediat împăratului, trimițînd complimentele lui. Citindu-le mai cu luare-aminte, Napoleon ar fi putut descoperi în ele cîțiva spini, dar el era orb : *„Ea* (victoria) se *va număra printre cele mai celebre dintre victoriile cărora istoria le va perpetua amintirea. Dar îmi face plăcere s-o privesc nu numai sub raportul gloriei; îmi place s-o consider ca pe o etapă premergătoare, ca pe o garanție de pace, ca* și *cum ar trebui să-i ofere Maiestății-Voastre liniștea pe care o asigură ea supușilor săi cu prețul atitor oboseli și atitor privațiuni și primejdii; aș dori*

297 *s-o consider ultima pe care să fie obligată s-o dștige. Pentru asta îmi este scumpă, căci, oricît de frumoasă ar fi, trebuie s-o mărturisesc, ea ar pierde în ochii mei mai mult decît aș putea să vă spun dacă Maiestatea-Voastră ar trebui s-o pornească la noi lupte și să se expună la noi primejdii, din* cauza cărora *atașamentul meu se alarmează cu atît mai ușor cu cît știu cît de mult le disprefuieste Maiestatea-Voastră"* (P. Bertrand. *Scrisorile lui Talleyrand către Napoleon).*

Madrigalul de curtezan care încheie scrisoarea nu poate să mascheze gravitatea acestui nou avertisment. Primul fusese cel de la Pressburg și fusese respins. Iată-1 acum și pe al doilea ; un al treilea nu va mai exista. Napoleon n-o să facă niciodată pace. O să încheie una cu Rusia, dar asta ca să se poată lupta mai bine cu Anglia. Dar Talleyrand nu era grăbit..,

La 23 iunie 1807, împăratul o pornea către Kdnigsberg, la granița Rusiei. Talleyrand îi trimite o ploaie de tămîieri. Ce straniu : după ce-1 pusese în gardă, acum îl amețește iar : ,,*Maiestatea-Voastră a adus intr-o clipă lucrurile la un punct la care n-aș fi îndrăznit niciodată să-mi închipui că o să le văd ajungînd. Dar o admir. Maiestatea-Voastră m-a obișnuit de multă vreme cu minunile"* (citat de Lacour-Gayet).

Față de Dalberg își exprima deja neliniștea cu privire la succesiune. *„Ce ne-am face dacă Napoleon ar fi ucis ?"* Aveau un plan : trebuia salvat regimul. Avea să fie întronat Joseph Bonaparte. Contau pe sprijinul tuturor celor răsfățați de regimul imperial. Ar fi fost de ajuns să i se pună nătărăului de Joseph la indemînă un guvern alcătuit și prezidat de Talleyrand. Și-aveau să-l facă pe „împăratul Joseph" să joace rolul regilor acelora incapabili despre care Napoleon spunea atît de grațios că erau *„ca niște porci puși la îngrășat in palatele lor".* Pentru a îmbuna Europa, Franța s-ar fi retras între frontierele ei dintre Alpi și Rin. Acest plan le-a fost chiat propus guvernelor străine „în caz de accident". Și Metternich a știut de el și a spus că-1 aflase de la o persoană căreia Talleyrand îi încredința toate

proiectele lui. Era, desigur, Dalberg. Proiectele și le făceau împreună.

Pentru moment însă, Napoleon era teafăr. Se pregătea să treacă Niemenul. Talleyrand era foarte neliniștit din pricina asta. Nu cumva împăratul avea de gind să se aventureze în inima Rusiei ? Talleyrand parcă și începuse să adulmece capcana unei campanii în Rusia. Se temea atît de tare de riscul acesta, pe care știa că Napoleon l-ar fi înfruntat cu siguranță dacă i-ar fi venit chef de-așa ceva, încît a avut ideea unei replieri complete spre Europa occidentală. Aveau să renunțe la toate proiectele, inclusiv la independența Poloniei, in timpul tratativelor de pace și de alianță cu țarul, care au avut loc la Tilsit în zilele următoare, Talleyrand n-a făcut nimic pentru apărarea cauzei polonezilor, cu toate asigurările pe care le dăduse și cu toate cele 4 milioane de florini pe care le încasase. Faptul că n-a făcut un demers pentru care fusese plătit dinainte e un lucru care abia dacă ne mai surprinde la el. Dar ceea ce ne surprinde în schimb cu adevărat este faptul că le-a înapoiat polonezilor cele 4 milioane ca să nu mai fie nevoit să se ocupe de interesele lor.

E una din rarele extravaganțe pe care și le-a permis omul acesta atît de socotit.

„Trebuie — spunea el — *să-l facem pe împărat să abandoneze ideea Poloniei. Nu se poate face nimic cu oamenii de acolo".* La Tilsit, rolul lui

în încheierea tratatului a fost aproape nul. Napoleon l-a ținut la distanță- Nu i-a încredințat decît sarcina de a semna tratatul de alianță cu reprezentantul țarului, generalul Kurakin. S-a făcut promisiunea, dar nu în scris, să i se dea Rusiei Moldova și Țara Românească. Talleyrand condamna acest gen de concesii, care-i permiteau Rusiei să pătrundă în Europa centrală. Este știut că el dorea ca aceste provincii să fie alipite Austriei.

Talleyrand a avut cel puțin satisfacția să vadă încheindu-se pacea, contrar dorinței partidului lui Murat, care vroia să se lanseze într-un război dus pînă la extrem și să-i urmărească pe ruși pînă în Rusia ! Din păcate proiectul lui avea să fie realizat mai tîrziu, aducînd dezastrul imperiului. Murat își pusese în gînd să devină rege al Poloniei, și nu merita oare lucrul acesta o campanie în Rusia ?

Intr-o zi, Talleyrand l-a întîlnit tocmai cînd ieșea din cabinetul împăratului : *„Monseniore* — i-a spus el —, *ne-ați determinat să declarăm război, dar n-o să ne puteți împiedica să încheiem pace".*

Viața pe țărmurile Niemenului îi era și mai insuportabilă decît la Varșovia. Cu toate că tabăra era alcătuită din mareșali și diplomați francezi, ruși și prusieni, ea nu era, în ultimă instanță, decît o tabără de soldați. Or, domnul de Talleyrand accepta la nevoie viața de tabără, dar cu condiția să trăiască acolo așa cum trăiau mareșalul de Saxa sau mareșalul de Richelieu, adică înconjurat de luxul obișnuit din castelele lor : cu veselă de argint, cu bucătari, cu muzicanți... Din păcate, Prusia orientală, hotarele Rusiei și noile obiceiuri nu permiteau asemenea rafinamente. Vinul lipsea de pe masa prințului de Benevento. Or, chiar și în timp de război,' chiar și într-o țară barbară, el ținea să-i fie aduse carafele pline cu vin. I-a scris deci lui Dani, intendentul general (și vărul lui Stendhal), cerîndu-i vin : „Dragul *meu Daru,* sînt obsedat de un lucru, anume că, traducîndu-l ' *pe Horațiu, atunci cînd ai ajuns la oda aceea grozavă care începe cu cuvintele:* Nune est bibendum... (Acum să bem), *n-ai considerat, de bună seamă, că Horațiu dădea sfatul să se bea apă; și totuși, la asta o să ajung eu, în cele din urmă,*

dacă n-ai să-mi dai și mie ceva din proviziile pe care i le faci împăratului" [XXVII].

S-a pus deci vin pe două mese, pe cea a lui Napoleon și pe cea a lui Talleyrand.

La Tilsit a întîlnit-o pe regina Luiza a Prusiei, care era celebră pentru frumusețea, inteligența și demnitatea ei. Venise să-1 implore pe învingător să cruțe Prusia. A avut o întrevedere cu el la 6 iulie 1807. Napoleon a primit-o cu asprime și nu fără oarecare dispreț. Ea a avut un răspuns mîndru, care amintea de gloria lui Frederic al II-lea. Talleyrand repeta replica aceea a reginei Luiza cu oarecare complezență. In așa măsură, încît Napoleon i-a spus să înceteze : „Nu știu *ce veți fi găsit atît de grozav în răspunsul dat de regina Prusiei! Ați face bine dac-ați vorbi de altceva".*

ți iată-1 pe prințul nostru înduioșîndu-se la vederea reginei acele[5]a nefericite : „Eram *indignat de tot ceea ce vedeam, de tot ceea ce auzeam, dar eram nevoit să-mi ascund indignarea".* Ah ! ce prinț bun ! Dar să-1 lăsăm să termine istoria măreției și nenorocirilor reginei Luiza : *„Îmi amintesc cu multă duioșie de* lucrurile *pe care a avut bunătatea să mi le spună și de cele* pe care aproape *că mi le-a împărtășit: -"Domnule de Benevento — mi-a spus* ea *ultima dată cînd am avut onoarea s-o conduc la trăsură —, nu există decît două persoane care regretă faptul că am venit aici: eu și dumneavoastră. Nu vă supărați că plec cu această impresie». Răspunsul meu au fost lacrimile de înduioșare și de mîndrie care-mi scăldau ochii"* (Memorii).

Scena e nostimă. Regina l-a tratat ca pe un conte de Părigord : „Aici sînteți numai dumneavoastră și cu mine". Iată ce l-a impresionat pe personajul nostru. In ce privește lacrimile cu care și-a aburit privirea pentru a desăvîrși frumusețea scenei de adio, nu ne impresionează, fiindcă nu credem în sinceritatea lor. Să le ștergem deci.

Dorea să părăsească cît mai repede cu putință Polonia, Rusia, viața de tabără. Și era cu atît mai grăbit cu cît la celălalt capăt al Europei se pregătea „o treabă" de care trebuia să se ocupe de urgență. îi vorbea despre ea foarte misterios lui Savary, care-1 asculta fără să înțeleagă nimic. „Tre**buie —** spunea el — *să ne grăbim, cu atît mai mult cu cît împăratul are o treabă mult mai importantă în altă parte și pe care poate s-o includă intr-un tratat de pace. Dacă n-o face acum, cînd o să vrea s-o rezolve o să fie chemat din nou aici de alte încurcături" (Memoriile* lui Savary, duce de Rovigo).

Ce e treaba aceasta al cărui nume îl ține ascuns și pentru care trebuie să părăsească Polonia și să-1 Liniștească pe țar ? Talleyrand știa ce se pune la cale, fiindcă el era cel care punea la cale, în taină, împreună cu împăratul. Există o mărturisire de premeditare. Nu vom uita acest lucru. Treaba pe care voia s-o rezolve era problema Spaniei. Dorința i-a fost îndeplinită. La 9 iulie 1807, Napoleon și francezii ridicau tabăra.

Prințul de Benevento părăsește ministerul, salvează aparențele și-și salvează veniturile

Talleyrand s-a oprit la Dresda la Frederic August, regele Saxoniei. Șe-

XXVII **Monsieur de *Talleyrand* (Villemarest), citat de Lacour-Gayet.**

derea lui acolo a fost un prilej de serbări și de recepții. Talleyrand se instalase în casa ministrului Franței, unde era o adevărată defilare de vizitatori. Stătea retras într-un salonaș și vizitatorii pe care binevoia să-i primească erau triati. Se ocupa și de lucruri importante și de fleacuri. A putut fi văzut, însoțit de soția ministrului și de o cameristă, cumpărînd lenjerie fină pe care dorea s-o ia cu el la Paris. Și a mai încasat, pe deasupra, și un milion de florini, pe care i-a dat Frederic August.

Și s-a mai întors din călătoria aceea în Europa orientală și cu o serie **de** reflexii. întrevedea clar viitorul imperiului și al Europei și ceea ce întrevedea nu era deloc liniștitor. Cum spune istoricul Albert Sorel, Talleyrand **a** înțeles că revoluția nu putea să nutrească speranțe de pace decît dacă păstra frontierele naturale ale Franței. Dar ea se lăsa tîrîtă de furia cuceririlor și in situația aceasta' „politica de *cuceriri avea să ucidă libertatea".* Talleyrand observase bine, „de-a *lungul epopeii republicii și a imperiului, îndelungata* **și** *catastrofala aberație a istoriei Franței care a condus republica la dictatura militară, dictatura militară la monarhia universală și monarhia universală la dezastrul de la Moscova".*

300

Ce ș-a petrecut în august 1807 ? Talleyrand a părăsit Ministerul Relațiilor Externe. Explicația pe care o dă el in *Memoriile* sale coincide cu ceea ce știm deja : dezaproba politica împăratului ; vedea cît de fragil îi era imperiul și-și dădea seama de neputința sa de a se face ascultat. *„Cînd am văzut că trece la acțiunile revoluționare care aveau să-l piardă, am părăsit ministerul, fapt pe care nu mi l-a iertat niciodată".* Cu toate acestea, trecuse multă vreme de cînd își începuse Napoleon „acțiunile lui revoluționare" îndreptate împotriva Europei, și Talleyrand se supusese ordinelor. Să fi plecat el de bună voie, așa cum spune : *„Am părăsit ministerul din propria-mi dorință" ?* Napoleon, la rîndul lui, îi spunea lui Las Cases că primise atitea plîngeri cu privire la rapacitatea lui Talleyrand, încît îi retrăsese portofoliul. O concediere ? Nimeni n-a pomenit de așa ceva în momentul în care Talleyrand a părăsit strada Bac. Metternich, care era ambasadorul Austriei la Paris și foarte la curent cu tot ceea ce îl privea pe Talleyrand, spunea că Talleyrand ar fi părăsit ministerul din indolență. Asta se potrivește perfect cu o anumită trăsătură a caracterului lui Talleyrand, cu lenea, dar nu se potrivește deloc cu ambiția și cu setea lui de bani, care deveniseră și mai mari.

întotdeauna trebuie să existe ceva nebulos care să-1 înconjure. Napoleon i-ar fi mărturisit lui Savary că plecarea lui Talleyrand îl mîhnise. în 1813, vorbind despre atitudinea inexplicabilă a lui Talleyrand, împăratul i-a spus lui Caulaincourt : *„De ce a dorit el să părăsească ministerul ? Dacă ar fi vrut, putea să fie și acum acolo".* în realitate, la vremea respectivă, Talleyrand îi devenise lui Napoleon insuportabil, indispensabil și de neînlocuit. Ar fi avut o mie și unul de pretexte ca să se debaraseze de el și, cu toate acestea, n-a făcut-o. Talleyrand, în cazul acesta, ca și în multe altele, s-a retras pe îndelete de la putere, s-a aranjat să fie înlocuit fără ca nimeni să poată afirma nici că plecase, nici că fusese concediat. Și ca o culme a confuziei, după plecare se afla, totuși, în continuare acolo, în calitate de consilier. Ce sfaturi dădea ? Cele pe care Napoleon tolera să-i fie date, adică cele care încurajau nebuniile lui. Talleyrand va putea spune mai tîrziu că, ne-

maifiind ministru, nu avea nici un amestec in greșelile comise de împărat. Esențialul era să se retragă la timp. Așa cum spune unul din cei mai buni istorici ai săi, E. Dard : „Dacă *există vreun reproș care nu i se poate face, acesta este reproșul de a-l fi abandonat pe împărat în degrinogolada lui. S-a despărțit de el în plină glorie".* Este absolut exact.

Cînd s-a întors din Saxonia, în tot cursul verii anului 1807 a rumegat umilința la care-1 supusese Napoleon ținîndu-1 la distanță de negocierile de pace, în timp ce toți diplomații, regina Prusiei și chiar și mareșalii francezi îi făcuseră o curte asiduă, implorindu-1 să-1 împiedice pe Napoleon să aleagă calea războiului.

în afară de aceasta, considera că nu era suficient plătit. Nu uitase umilința din 1804 : Cambaceres și Lebrun erau și mari demnitari și aveau și titluri de altețe ! I s-a părut că sosise momentul să ceară și el un post de mare demnitar. Napoleon nu voia să audă de cumul. L-a enervat cererea lui Talleyrand fiindcă îl obliga fie să o refuze, fie să i-o satisfacă, dar cu condiția ca noul mare demnitar să renunțe la minister.

Talleyrand avea în prea mare măsură experiența curții Și prea mult tact ca să comită eroarea de a-l pune pe Napoleon în această situație echi-

301 vocă. Dacă a făcut-o, a făcut-o cu bună știință. Napoleon l-a luat în serios : I-a făcut vice-mare elector. Ceea ce l-a determinat pe Fouchă să iasă din cotlonul lui ca să șușotească pe coridoare : e singurul viciu care-i lipsea [XXVIII].

Asta îl flata pe eroul nostru. Și așa a plecat el din strada Bac, însoțit de această mică glumă și fără să se poată spune dacă ieșise pe ușă sau pe fereastră. A aranjat în așa fel încît să fie, o dată mai mult, „un obiect de *controversă"* și să declare cu multă demnitate la plecare : „Nu vreau să *fiu călăul Europei".*

Cînd afirmă în *Memoriile* lui că l-a slujit pe Napoleon „cu *credință și cu zel",* spune adevărul. A mers pînă acolo încît a favorizat anumite acțiuni care erau în totală contradicție cu propriile lui principii, și asta numai ca să-i fie pe plac. Dar cînd afirmă, cîteva rinduri mai jos, că a menținut *„autoritatea suveranului in limitele juste",* nu spune adevărul, tocmai fiindcă supletea și zelul lui s-au înclinat înaintea tiranului. Și din aceleași motive nu spune adevărul nici atunci cînd adaugă că *„a menajat Europa pentru ca să i se ierte Franței fericirea și gloria".* Nu s-a opus la nici o anexiune, așa cum nu s-a opus nici la îmbucătățirea Germaniei. Ar fi mai just să spună că aceasta era intenția lui, dar că nici măcar n-a încercat s-o pună în practică, știind cît de iremediabil era răul. Meritul lui constă în faptul că a văzut in ce constă înțelepciunea și că a și personificat această înțelepciune, dar a greșit pentru că a spus amin la toate greșelile stăpînului său.

Pe scurt, aparențele erau salvate : i-a făcut succesorului său, Charnpagny, care a devenit duce la Cadore, onorurile înscăunării în strada Bac. Acest Champagny, despre care spunea : *„Singura deosebire care există*

XXVIII **In limba franceză, joc de cuvinte între vice-grand electeur și vice (viciu). — Noto trad.**

302

[1] **Cel de-al doilea fiu al reginei Hortensia, copilul nelegitim pe care l-a avut de la FLahaut, fiul episcopului de Autun, și-a făcut și el un nume. Istoria îl numește ducele de Morny și el a fost inspiratorul loviturii de stat din 2 decembrie care l-a adus pe fratele lui vitreg pe tron. Acesta l-a menținut în calitate de ministru de interne pînă în 1862. La moartea sa a fost înlocuit de cóntele Walewski, fiul luj Napoleon și al Măriei Walewska.**

303

între Champagny și mine este că dacă împăratul îi dă ordin să-i taie capul cuiva, el o face într-un ceas, iar eu, într-o atare situație, tărăgănez o lună pînă să-i execut ordinul".

Mai existau, fără-ndoială, și alte deosebiri, de pildă dacă ne gîndim la faptul că Talleyrand putea să numească și apoi să destituie un funcționar în decurs de un sfert de oră. Cînd lucra în strada Bac, Talleyrand a remarcat conștiinciozitatea de care dădea dovadă un funcționar, dealtfel destul de șters. Ca să-1 recompenseze l-a numit consul. Agentul acela simplu, care nu se aștepta la nimic, a venit să-i mulțumească ministrului și, foarte emoționat, i-a mărturisit că era cu atît mai impresionat de promovarea aceea cu cît toată viața lui n-avusese niciodată noroc. *„N-aveți noroc ?* — i-a spus Talleyrand. — *Atunci nu vă mai numesc".* Și l-a șters imediat de pe lista noilor consuli. Mazarin și Napoleon aveau și ei reacții asemănătoare.

Talleyrand și-a îngăduit satisfacția de a-1 scandaliza pe Champagny cînd i-a prezentat personalul ministerului și i-a dat, în chip de adio, cîteva sfaturi cu privire la foloasele încetinelii și ale tărăgănelii în afacerile de stat. *„Domnule, iată niște oameni de încredere, de care veți fi mulțumit. Veți vedea că sînt devotați, abili, punctuali, dar, grație strădaniilor mele, cîtuși de puțin zeloși".* Lui Champagny era cît pe-aci să-i vină rău. Tresărirea lui i-a dat curaj lui Talleyrand, care a continuat, nu fără condescendență : *„Da, domnule, în afară de cîțiva mici funcționari însărcinați cu expediția, care-și fac, am impresia, plicurile puțin cam în prea mare grabă, toți cei de aici au cel mai mare calm și s-au dezobișnuit să se grăbească. După ce veți fi tratat o perioadă de vreme cu împăratul problemele Europei, o să vedeți* cît *de important este să nu vă grăbiți să sigilați și să expediați prea repede ordinele lui".*

Cînd i s-a raportat despre uimirea succesorului lui Talleyrand, Napoleon a schițat un zîmbet. Era atit de convins de justețea sfaturilor primite de noul ministru, incit i-a spus el însuși : *„Va trebui să păstrați scrisorile mele trei sau patru zile la căpătiiul dumneavoastră înainte de a le expedia".* Iar Talleyrand,-amintind, mai tirziu, de meritele încetinelii cu care lucrase la Afacerile Externe, spunea : *„Împăratul s-a compromis în ziua în care a avut posibilitatea să facă cu un sfert de oră mai devreme ceea ce reușeam eu* să-1 *determin să facă cu un sfert de oră mai tîrziu".* Adică în ziua în care a plecat el de la minister. Asta a fost la 10 august 1807. Champagny ar fi trebuit să-și preia funcția în 9, Talleyrand a semnat însă curierul din ziua de 10 pentru ultima oară și a făcut-o cu o cochetărie de curtean fără pereche. *„Documentul pe care am onoarea să-l trimit astăzi Maiestății-Voastre va fi cel din urmă act al ministeriatului meu. Primul și ultimul sentiment din viața mea va fi recunoștința și devotamentul"* (P. Bertrand. *Scrisorile lui Talleyrand către Napoleon).*

Și acum să vedem ce avantaje avea să aibă el de pe urma semidizgrației iui, pe care singur o voise. Devenea vice-mare elector, marele elector fiind Joseph, regele Neapolelui. Pe un ton glumeț și totodată disprețuitor, el spunea că funcțiile marilor demnitari sînt niște *„sinecure onorabile* și *lucrative".* Așa era. Noua lui funcție îi aducea 330 000 de franci. Pe lingă aceasta mai avea 40 000 in calitate de mare șambelan, în plus 120 000 de pe urma principatului său și a domeniului de la Valențay, 5 000 pentru Marele Cordon al Legiunii de Onoare. In total, o jumătate de milion venituri anuale (aproximativ 300 de milioane de franci vechi).

Și alte cîteva flecuștețe suplimentare. In calitate de alteță serenissimă și de al treilea personaj după împărat (primul și al doilea erau, din păcate,

Cambaceres și Lebrun), putea să asculte tedeumurile stînd în același rînd cu ei.

Tot în această calitate, la 20 aprilie 1808, cînd tînăra regină Hortensia a născut la Paris un băiat, Napoleon-Louis-Charles, Talleyrand a asistat la naștere. A complimentat-o cu oarecare dezinvoltură, dar nu fără eleganță : *„J£ sarcina grea a Maiestății-Voastre să ne dăruiască prinți. Trebuie să ne încredem în Ea cînd ne gîndim la fericirea noastră viitoare".* Și s-a instalat apoi în apropierea patului, vorbind de altceva.

Regina, în durerile facerii, n-a uitat vizita aceea. Talleyrand, după cum îl știm, era pudrat tot, plin de pomezi și de diverse esențe. Era așa de parfumat, încît biata lăuză a avut senzația c-o să leșine sufocată.

Oricum am privi-o, urma lăsată de eroul nostru e de nește rs.

Copilul care s-a născut în ziua aceea, în mijlocul emanațiilor înmiresmate ale lui Talleyrand, a devenit ulterior cunoscut în istorie sub numele de Napoleon al III-lea *.

Talleyrand a căpătat dreptul să poarte un nou costum, și mai bogat, și mai greoi, și mai scînteietor decît acela de mare șambelan. Așa l-a pictat Prud'hon în portretul care se află la Carnavalet. Nu apare în el sub aspectul lui cel mai plăcut. Să fie efectul costumului, menit să-ți ia ochii și să te strivească ? Să fie aspectul tenebros al personajului, cel pe care i l-am descoperit în anii Consulatului și pe care l-a sesizat pictorul ? Oricum ar fi, e impozant, neliniștitor, arogant și și-a pierdut ironia. Secolul l-a schimbat.

I s-a dat chiar dreptul la un nou blazon, în care o să regăsim, bineînțeles, cei *„trei lei de aur, cu gheare, limbi și coroane azurii"* ai casei de P6-rigord, dar deghizați și ei și combinați cu alte animale heraldice : un mistreț provenit din Benevento (Calabria) și un vultur provenit de nu se știe unde, fiindcă existau pretutindeni vulturi în timpul imperiului.

Ceea ce nu l-a împiedicat pe Talleyrand ca-n umbra tuturor acestor aurării, cu tot *mistrețul,* cu tot *vulturul* și cu toată sinecura lui, să ajungă foarte curînd să-și regrete ministerul. Avea cincizeci și trei de ani.

Inactiv, prințul de Benevento este mult mai neliniștitor decît atunci cînd lucra la minister

S-a instalat în strada d'Anjou și și-a reluat viața lui de huzur. Montrond și Narbonne erau și acum acolo. Acești „foști tineri" de la Versailles îl însoțeau pretutindeni. Prin tripouri sau la ședințele celebrului frenolog Gali, jumătate medic, jumătate șarlatan, care făcea să se adune la el toți oamenii din lumea bună ca să le explice, palpîndu-le cutia craniană, cine erau și ce li se va întîmpla. Toate acestea nu-l consolau pe Talleyrand pentru faptul că scăpase din mînă *„problemele Europei".* Ii mărturisea doamnei de R6-musat : *„Cu toate defectele lui, împăratul mai este și astăzi încă foarte util Franței, pe care știe s-o mențină, și fiecare dintre noi trebuie să facă tot ce-i stă în putință în sensul acesta".* Evident, regreta că „se retrăsese" puțin cam prea devreme. în alte cercuri nu vorbea așa. Era bun prieten cu Metternich. Din cîteva cuvinte ajunseseră să se înțeleagă. Erau doi oameni de aceeași speță, avînd aceeași educație ; unul mai simplu, Metternich, dar de o falsitate fără pereche ; Talleyrand avea profunzimi de gîndire și viziuni ale viitorului pe care celălalt nu le avea, dar în ce privește suplețea, flerul și

arta de a se preface, erau foarte asemănători. Lui Metternich îi împărtășea Talleyrand cît credea el de cuviință din îndoielile lui cu privire la imperiu și din regretele lui. Pe atunci, Metternich credea că din punct de vedere politic Talleyrand era un om sfîrșit.

Cu toate acestea, prin saloane, Talleyrand murmura niște fraze care intrigau foarte mult. *„Cu mintea mea îngustă* — spunea el cu un aer de ipocrit —, *îmi vine tare greu să-mi imaginez că ceea ce facem noi dincolo de Rin va dura mai mult decît marele om care ordonă ce să se facă. După el, nici o națiune nu va mai consimți să se supună altei națiuni. Brațul vigilent și iute al împăratului ne va apăra de orice, dar cine o să urmeze după el ? Natura nu produce doi oameni de proporțiile lui".*

Eliminînd tămîierea, trebuie să înțelegem următorul lucru : opera lui Napoleon nu-i va supraviețui, naționalismele aduse la exasperare vor nărui

 edificiul lui, bazat pe baionete. Imperiul nu are nici un viitor. Era înțelepciunea însăși care vorbea.

Cum se face că prin poliția imperială, care era pretutindeni (în fiecare familie, în fiecare salon, în fiecare cafenea, în fiecare fiacru existau unul sau mai mulți spioni), asemenea cuvinte, viclene și insinuante, rostite de un asemenea om, n-au ajuns pînă la Napoleon ? E de necrezut. Să fi existat cineva care filtra rapoartele ?... Napoleon continua să-1 primească pe Talleyrand, să-1 asculte și să-i împărtășească planurile lui ca să-1 audă lăudîndu-1 și să-și urmeze drumul, care în curînd avea să-1 ducă la prăbușire. Nu mai era nevoie să fie „trădat", era suficient să fie lăsat să acționeze în voie. Orice tragedie își are propria ei fatalitate.

Și așa s-a făcut că Napoleon s-a azvîrlit orbește în sinistra intervenție din Spania. Dacă stăm să-1 ascultăm pe Talleyrand întreținîndu-se despre aceasta cu doamna de Remusat, am putea să ne închipuim că el considera aventura lui Napoleon dincolo de Pirinei drept nebunie curată : *„Dacă va asculta sfaturile grozave care i se dau astăzi* — zicea Talleyrand —, *nu știu ce o să se întîmple. Parcă-l și văd înfierat de o critică nemiloasă. Murat ține să fie rege al Spaniei; il duc cu zăhărelul pe Prințul Păcii (nemernicul Godoy) și vor să-l ciștige, ca și cum el ar mai conta ceva în Spania. Grozavă politică mai duce împăratul venind într-o țară în care se știe că întreține relații strînse cu un ministru detestat. Știu prea bine că-l îmbrobodește pe ministrul acesta și c-o să-l zvirle cit colo atunci cînd va constata că nu-i mai este de folos, dar ar fi putut să evite o asemenea perfidie mizerabilă".*

Toate acestea erau întristător de adevărate. Totuși, auzindu-1 cum critică cu atîta pertinență acțiunile împăratului, nu ns-am fi putut imagina că, la o lună după ce părăsise ministerul, in septembrie 1807, el însuși negociase cu Izquierdo, împuternicitul lui Godoy la Fontainebleau, în vederea lichidării Bourbonilor din Spania. Așadar, susținea politica lui Napoleon, pe care în particular o condamna. Și adăuga cu multă clarviziune : *„Dar ambiția, mînia, orgoliul și cițiva imbecili pe care stă și-i ascultă îl orbesc de multe ori. Cum îi vorbesc de moderație, începe să mă privească cu suspiciune, și dacă o să înceteze să mă mai asculte, o să vedeți prin ce prostii imprudente o să se compromită și o să ne compromită și pe noi..."*

Cît despre Talleyrand, el nu era imprudent, așa că își maschează această teribilă mărturisire cu o declarație de fidelitate absolut formală :

„Cu toate acestea, voi veghea pînă *la sfîrșit* (n-are aerul că vorbește despre cineva foarte bolnav ?). *M-am legat de întemeierea imperiului său și aș vrea ca ea să dăinuie ca ultima mea acțiune, și atîta timp cît voi întrezări*

vreo posibilitate de succes pentru planul meu, nu voi renunța la el" (Memoriile doamnei de Remusat).

Fidelitatea lui nu se adresează împăratului, ci imperiului. La eroul nostru, fiecare cuvînt este semnificativ. B'idelitatea lui e condiționată : el nu ascunde că ea va dura cît „succesul*[1].

Citind *Memoriile* am putea crede că „intriga spaniolă" s-a urzit fără participarea lui. Escamotează în cîteva rînduri obscure atît întreaga afacere, cît și rolul pe care l-a avut în cadrul ei. *,,Am luptat împotriva acestui proiect din toate puterile mele, arătind caracterul imoral și pericolele unei atari întreprinderi".* Unde ? Cînd ? în ce mod ? A scris rapoarte ? Sau vreo notă ? Condamnă „cel *mai memorabil dintre toate atentatele lui Napoleon".* Dar asta

a fost scris după Restaurație. In 1808, nici urmă de împotrivire. In schimb, Pasquier l-a auzit, la un dineu, susținînd uzurparea în următorii termeni: *„Coroana Spaniei a aparținut de la Ludovic al XIV-lea încoace familiei care domnea în Franța... este deci una din cele mai bune părți din moștenirea marelui rege, și împăratului trebuie să-i revină în întregime această moștenire; el nu trebuie și nu poate să abandoneze nimic din ea".*

Probabil că așa trebuie să-1 fi dăscălit și pe Napoleon pentru a-1 încuraja. Se știe că din 1792 el nutrea un soi de ură împotriva Bourbonilor, și nu numai împotriva celor din Franța, ci și împotriva celor din Spania și de la Neapole. Atunci cînd Napoleon i-a deposedat pe Bourbonii de la Neapole ca să dea regatul lor fratelui său Joseph, doamna de Remusat a fost indignată. Și și-a atras din partea prietenului ei Talleyrand următorul răspuns: *„Doamnă, toate astea n-o să se termine decît atunci cînd nu va mai exista ;* nici un *Bourbon pe nici un tron din Europa".* De data aceasta nu era ambiguu. Dacă nu găsim nici o urmă a rolului pe care l-a avut el, aceasta se datorește faptului că în 1814 el a făcut să dispară dosarul spaniol și totodată și cel al ducelui d'Enghien.

Cînd a aflat de lovitura de la Bayonne, la **8** mai 1808, l-a felicitat **pe** împărat în cei mai elogioși termeni pentru faptul că-i atrăsese pe infantele Spaniei, prinț al Asturiilor, pe fratele și pe unchiul lui într-o cursă și că i-a arestat după ce mai întîi le-a smuls prin amenințări renunțarea la drepturile lor asupra coroanei spaniole. Să fi uitat oare Talleyrand că odinioară colaborase la întocmirea Declarației drepturilor omului ? Cum de a fost el în stare să scrie : „Toată *lumea admiră aici cursul pe care l-au luat evenimentele, curs atît de fericit, încît e imposibil să speri mai mult decît atît".* Scrisoarea asta a scăpat de foc și conținutul ei ajunge pentru a ne lămuri. Ah, ce ispravă glorioasă ! învingătorul de la Austerlitz a întins o cursă de șoareci ! Și Talleyrand continuă să-i cînte osanale. Cel mai grav lucru este că el asociază și Franța la această lovitură josnică : „Pînă *și vulgul se arată pe deplin convins...".* Făcea „vulgul" să spună ce voia el. E încă una din trădările lui Talleyrand, pe care uităm să i-o reproșăm : el trădează libertatea, dreptatea și se reneagă pe sine însuși.

Trebuie să recunoaștem totuși că, dacă l-a flatat pe Napoleon, în schimb nu i-a dat sfaturi războinice. Dimpotrivă, l-a sfătuit să nu treacă Pirineii, așa cum îl mai sfătuise să nu traverseze nici Niemenul. *„Maiestatea-Voastră pare să-mi îngăduie să sper că totul se va aranja la Bayonne și că ea nu va fi obligată să depășească frontierele Franței, ceea ce doresc din tot sufletul".*

Napoleon se sinchisea însă prea puțin de ceea ce dorea din tot sufletul

Talleyrand și invadase deja Spania. Deși decepționat, Talleyrand n-a pregetat să-1 felicite și pentru asta. A celebrat victoria reputată de Bessieres la Medina del Rio Seco, comparînd-o cu cea de la Almanza, care-i asigurase tronul lui Filip al V-lea, nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Victoria lui Bessiăres avea să-i dăruiască un tron lui Joseph Bonaparte. Poate să ne povestească Talleyrand mult și bine în *Memoriile* lui — și-o povestea mai cu seamă pentru Bourboni — că Napoleon i-a făcut în august 1808 la Nantes o scenă violentă fiindcă se opusese campaniei spaniole, pentru că nu putem crede cîtuși de puțin așa ceva. S-ar putea ca la Nantes, unde a trebuit să se ducă din ordinul lui Napoleon, să-1 fi influențat pe împărat nu invocînd principiile moralei și ale dreptului, așa cum vrea să ne facă să credem, ci

306 folosind efectul veștilor proaste care începeau să circule în legătură cu în- torsura nefericită a războiului din Spania : se apropiau anii insucceselor. Valul imperial se retrăgea. La 20 iulie, generalul Dupont capitulase la Bai-Jen. Ocazia, oricît de îngrozitoare ar fi fost ea, era prielnică pentru o explicație. El n-a făcut însă nimic pentru a-1 pune pe gînduri pe stăpînul lui și martorii care l-au văzut după întrevederea de la Nantes spun că se bucura de mai multă trecere ca oricînd. Pasquier i-a întîlnit la Paris, acasă la Talleyrand, pe ducele de San Carlos, care era însoțitorul prinților spanioli, și pe abatele de Pradt, viitorul arhiepiscop de Malines. Pasquier, destul de uluit, l-a auzit pe prințul de Benevento cum se bucura că fusese ales de împărat ca să-i păzească pe prizonierii spanioli ! O să rămînem și noi la fel de uluiți ca Pasquier cînd vom afla cum a fost promovat vice-marele elector în funcția de temnicer ! în ce scop jocul ăsta ? în ce scop toată această josnicie și pentru ce o afișa ? Era o fațadă necesară ca s-o ascundă pe alta. Trebuia ca împăratul să-1 creadă cu totul devotat și să nu fie atins de nici o bănuială. în felul acesta, Talleyrand putea să păstreze în continuare secretul privind relațiile cu Austria, cu Rusia și cu Germania. Mai tîrziu, el va fi singurul în măsură să negocieze cu suveranii străini. Și avea să negocieze în felul lui, iar Napoleon nu va înțelege zelul consilierului său decît atunci cînd va lua calea exilului.

în ciuda rezervei pline de prudență pe care o păstra oficial Talleyrand față de problema spaniolă, Napoleon, bănuind, poate, ceva din duplicitatea consilierului său, i-a făcut o figură de o rară perfidie, menită să-1 compromită și să-1 umilească. Ne amintim că la 9 mai 1808 împăratul îi arestase la Bayonne pe prinții Spaniei. El a considerat că era și comod și nostim în același timp să-i dea în paza prințului de Benevento, la castelul Valențay. Era, poate, și un mod de a-i aminti că i-1 plătise în parte și că era acolo oarecum la el acasă. Talleyrand a fost informat de dispozițiile împăratului prin- tr-o scrisoare. împăratul îi anunța sosirea prizonierilor *„la Valențay marți. Să fiți acolo luni seara...".*

„Doresc ca prinții să fie primiți fără fast exterior, dar in mod demn, iar dumneavoastră să faceți tot ce vă va sta în putință ca să-i distrați. Dacă aveți vreun teatru la Valengay și dacă ați chema și cîțiva comedianți, n-ar fi rău deloc". Pare o comedie, dar iată că-i vorba de cu totul altceva : *„Veți putea s-o aduceți și pe doamna de Talleyrand împreună cu alte patru, cinci femei"* (Oare am înțeles bine ? Ne-o putem oare închipui pe altețа serenissimă cu șervetul pe braț, prezentîndu-și soția și femeile prinților captivi ? Ce batjocură !) Dar să continuăm : „Dacă *prințul Asturiilor s-ar îndrăgosti de vreo femeie drăguță și dacă am fi siguri de ea, faptul acesta n-ar pre-*

zenta nici un inconvenient, fiindcă am avea un mijloc în plus ca să-l putem supraveghea. (La ce sublime înălțimi se ridica gîndirea maiestății-sale imperiale! Nu uita nimic !) *In ce vă privește, misiunea dumneavoastră e destul de onorabilă ; faptul că primiți trei personaje ilustre ca să le amuzați este in absolută concordanță cu caracterul națiunii* (aici vorbește străinul care judecă și disprețuiește națiunea care i s-a dat pe mînă), *precum și cu rangul dumneavoastră* (asta-i pentru nobilimea franceză care a venit în patru labe la el la Tuileries). *Opt sau zece zile pe care le veți petrece acolo împreună cu ei vă vor pune la curent cu ceea ce gindesc și mă vor ajuta să decid ce am de făcut"* (citat de Lacour-Gayet).

387

Scrisoarea asta, care aduce mai curînd cu o lovitură de cravașă decît cu un compliment, a fost primită cu zîmbetul pe buze. Am văzut cum i-a anunțat prințul lui Pasquier noile lui atribuții de temnicer. Asta să nu ne liniștească însă prea mult : dacă urma loviturii nu e vizibilă la suprafața pielii, cicatricea, violent resimțită, se afla în interior. Impasibilitatea și puterea de a disimula a lui Talleyrand i-au uimit pe toți. Lannes, în limbajul lui crud, de soldat, spunea : *„Talleyrand e în stare să primească un picior în fund fără să se vadă nimic pe fața lui".* în termeni diferiți, Stendhal spunea același lucru : *„Niciodată o figură n-a fost mai puțin barometru".*

Dacă „barometrul" ar fi putut fi consultat, ar fi văzut cu toții că din momentul acela începuse să indice ură.

Cu fruntea sus, cu aerul supus, cu condeiul clar, prințul de Benevento a semnat de primirea loviturii de cravașă a maiestății-sale... *„Îmi voi da toată silința să răspund încrederii cu care mă onorează. Doamna de Talleyrand a plecat ieri pe înserate ca să dea primele ordine la Valengay. Castelul are din abundență bucătari, lenjerie și veselă felurită. Prinții se vor bucura acolo de toate plăcerile îngăduite de acest sezon, care însă e ingrat. O să le ofer zilnic o slujbă religioasă, un parc în care să se plimbe, o pădure cu cărări pentru vlnători, dar în care se află foarte puțin vînat, cai, mese multe ș'i muzică. Nu există insă nici un teatru și, dealtfel, ar fi mai mult decît greu să găsesc actori. Va fi, în schimb, destul tineret pentru ca prinții să poată dansa dacă asta-i amuză.*

li fac cunoscut inspectorului de jandarmi să-și țină la Valengay brigada cu efectivul complet, indicindu-i să instaleze cîteva posturi în împrejurimi jt să *le dea ordin jandarmilor să vegheze, dar fără să trezească bănuieli"* (13 mai 1808).

Totul s-a petrecut cum nu se putea mai bine. Doamna de Talleyrand și-a luat în primire „serviciul" cu însuflețire. Și a cedat foarte repede : un scutier al infanților, ducele de San Carlos, s-a aprins în fața farmecelor veștejite ale acestei voluminoase doamne, care i-a dăruit hidalgo-ului ei pasiunea pe care-o disprețuia Talleyrand de la căsătoria lor încoace. Talleyrand, în calitate de gazdă — și încă de gazdă regală —, a fost inegalabil. A pus să se înalțe pe donjonul cel mare drapelul spaniol cu benzi roșii și aurii, care avea să mai fîlfîie mulți ani după plecarea prinților. A făcut tot ce a fost posibil pentru a le face plăcută captivitatea oaspeților săi. Nu i-a fost greu să afle ce gîndeau, fiindcă nu gîndeau : ca să ne convingem de lucrul acesta, e suficient să privim portretele pe care le-a făcut Goya. Se jucau cu tot felul de fleacuri. De exemplu, își făceau în camera lor grădinițe prin care puneau să curgă pîrîiașe de apă. Parchetele domnului de Talleyrand le mai

păstrează și acum amintirea. Prinții erau absolut inofensivi. Jandarmilor însă nu le venea să creadă așa ceva : se temeau de spiritul lor războinic și de intrigile lor, așa că-i urmăreau pe infanți pretutindeni. Talleyrand le-a dat să înțeleagă că în castel și în parc nu comandă nici împăratul, nici jandarmii, ci dinsul. Supunerea lui își avea și ea limitele el. A pus să se construiască un zid împrejurul parcului ; în felul acesta, oaspeții lui se puteau recrea fără să fie în văzul jandarmilor călări. Aveau cu ei un chitarist care se cocoța prin copaci și seara le cînta bolerouri. Doamna de Talleyrand se așeza la pian. Ziua se duceau la vînătoare. Cînd vremea s-a stricat, au

 încercat să-i îndrepte către bibliotecă, dar au ieșit de-acolo buimăciți. în fine, o tînără invitată le-a consacrat serile ei.

Talleyrand în *Memoriile* lui precizează : *„La aceste distracții, la care-mi dădea concursul fiecare, se mai adăugau pentru prinți și consolările religiei ; o mare nenorocire face întotdeauna credința mai puternică și sufletul mai sensibil".* Sîntem cît se poate de mișcați s-o aflăm de la el. Tabloul final **e** edificator : *„Ziua se sfîrșea cu o rugăciune publică, la care-i aduceam să asiste pe toți cei care veneau la castel, pe ofițerii din garda departamentală și chiar și pe cîțiva oameni din jandarmerie" (Memorii).* Ah ! Jandarmii ăia în rugăciune, sub cîrja exemplarului pastor, care era monseniorul de Autun !

Talleyrand a fost smuls din această pioasă reculegere din ordinul lui Napoleon, care l-a convocat la Nantes în cursul lunii august. De la Nantes a făcut un ocol prin Paris și s-a înapoiat la Valențay. N-a rămas acolo decît cîteva zile. Napoleon l-a chemat iar, ca să-1 ia cu el la Erfurt, în Germania, unde urma să se întîlnească cu țarul și cu alți suverani.

în timpul acestei scurte șederi s-a abătut asupra lui Talleyrand o veste îngrozitoare. Nepotul lui, Louis de Perigord, a murit la Berlin de febră tifoidă la 18 iunie 1808. Era ruda lui preferată și îndrăgită. își pusese în el toate speranțele lui și ale familiei. Toate mărturiile celor care au fost în preajma lui Louis de Perigord concordă : ofițer valoros, gentilom de o loialitate și de un curaj exemplar, prieten ireproșabil, Talleyrand îl desemnase **ca pe** moștenitorul lui și-i destinase principatul Benevento.

Moartea lui Louis n-a prilejuit nici o scenă mișcătoare. Durerea adîncă **a** lui Talleyrand n-a lăsataltă urmă înafară de cîteva scrisoriadresate unor prieteni ai familiei, ca de pildă cea adresată marchizului d'Osmond.

„Nu ți-am scris zilele astea, dragul meu Osmond, fiindcă știam că-ți petreci întreaga ta viață alături detoți ai mei. Eștiatît de mult unul dintre ai noștri,
încît ai resimțit la fel cunoi pierderea îngrozitoare pe care amsuferit-o.

Vorbește, te rog, cu Forel și, oricit de crude ar fi amănuntele, transmite-mi tot ce s-a petrecut de la sosirea bietului Louis la Berlin.

Sînt foarte nenorocit. Vedeam, lăsînd în urma mea, un cap al familiei, un cap care se bucura de stima și de aprecierea generală. Acum ea nu-l mai are. Adio. Cu toată prietenia" (citat de Lacour-Gayet).

Aici totul este sincer și adevărat. Edmond, fratele mai mic, nu va fi în stare să-și asume sarcina de cap al familiei. Cînd a sosit la Paris, doamna de Remusat și doamna de Vaines au fost impresionate de tristețea impenetrabilului lor prieten.

Cît de înduioșătoare a fost după aceea despărțirea lui de prizonierii de la Valențay ! Au venit să-și prezinte complimentele lor gazdei, care știuse să

facă din „închisoarea" lor un castel princiar. I-au oferit fostului episcop de **Au**tun cărțile lor de rugăciune pe care le aduseseră din Spania. Episcopul, al cărui prim merit nu părea deloc să fie credința, s-a declarat profund impresionat în fața acestui gest. Pioasele daruri, a spus el, *„le-am primit cu respect și cu o emoție atît de puternică, incit n-aș avea îndrăzneala s-o exprim".* **în ce** ne privește însă, n-o să fim atit de naivi încît să-1 credem.

Era foarte natural ca prizonierii lui să se fi atașat de el. Scrisoarea pe care i-au trimis-o nu le face întotdeauna cinste preceptorilor lor, dar face în schimb elogiul bunelor lor sentimente și pe acela al „temnicerului lor", **lat-o;**

309

„Domnule principe, dragul nostru văr și iubite prieten,

Amabilitățile cu care ne-a copleșit Alteța-Voastră Serenissimă de cînd avem fericirea să o cunoaștem, plăcuta ospitalitate pe care i-o datorăm împreună cu alte nenumărate motive pentru cea mai puternică recunoștință, alături de înalta stimă pe care ne-au insuflat-o marile sale calități, ne fac o plăcută îndatorire din a vă asigura, prin intermediul ducelui de San Carlos și al canonicului Escdiquiz, aducătorul acestei scrisori de sentimentele de absolută și inviolabilă prietenie pe care le avem pentru ea...

Ai dumneavoastră cu afecțiune veri și prieteni,

Ferdinand, Charles, Antonio. 30 august 1308“ (Doamna de Dino. Însemnare cu privire la Valențay).

Era, fără ca ei s-o știe, o despărțire definitivă. Istoria voise să-i adune pe prinții aceia sub acoperișul castelului Valențay, dar nu fusese decît un capriciu. Talleyrand o luase înaintea lui Napoleon la Erfurt ca să-i pregătească sosirea. De cînd nu mai era ministru, începuse din ce în ce mai mult să aducă cu un ospătar-șef, lucru pe care-l solicita funcția lui de mare șambelan. Acțiunea pe care a pus-o la cale la Erfurt a avut o asemenea forță explozivă, încît n-a mai găsit răgazul să se întoarcă la Valențay pînă în 1816. Opt ani mai tîrziu. Lumea își schimbase înfățișarea. Prizonierii lui de la Valențay și-au recăpătat, ca urmare a exploziei, libertatea și s-au îndreptat spre Madrid. Să-și mai fi adus ei aminte după aceea de detențiunea plăcută pe care le-o oferise Talleyrand ? Nimic nu ne confirmă acest fapt. Doar San Carlos a mai arătat cîteva dovezi de devotament față de moliciunea opulentă a „temnicerei", principesa (domnitoare) de Benevento.

„Perfidia e nobilă cînd e-ndreptată împotriva tiraniei". Corneille (Cinna)

La 24 septembrie 1808, în timpul conferinței de la Erfurt, Metternich, scria guvernului său : *„Talleyrand nu trădează încă, ci face doar opoziție* și *vrea să conducă".* Faptul că Talleyrand îi dădea lui Metternich, căruia îi spunea „Lividul", toate informațiile care-i puteau fi de folos Austriei este exact. împăratul Francisc al II-lea era în relații foarte proaste cu Napoleon. Alianța Franței cu țarul făcuse ca situația Austriei să devină și mai periclitată. Ea se aștepta ca, deîndată ce Napoleon avea să isprăvească cu Spania, să fie împărțită între țar și Napoleon. Tremurînd, făcea în taină pregătiri de război. La Erfurt nu fusese invitată. Talleyrand a fost decepționat din cauza asta.

Talleyrand ținea la alianța cu Austria. Expert, ca întotdeauna, în arta concilierilor, a avut o idee menită să învioreze relațiile dintre Viena și Paris.

I-a împărtășit-o lui Metternich : *„Știți ce aș face eu în locul curții dumnevoastră ? I-aș propune un schimb de decorații. Împăratul pune preț pe tot ceea ce vine din partea curții dumneavoastră ca venind din partea unor vechi seniori".* Era vorba să fie schimbate între suverani și între marii demnitari ai celor două țări cele mai înalte grade ale Lînii de Aur și ale Legiunii de Onoare. Metternich a făcut însă observația că, pentru a putea primi Lîna de Aur, trebuia să ai cinci sute de ani de noblețe dovedită și a adăugat:

„Dumneavoastră veți /» deci singurul care-ați putea s-o pretindeți și o să vedem cum o să aducă dovezi împăratul". Cei doi domni și-au zîmbit unul altuia și n-au mai adus vorba de Lina de Aur.

Talleyrand ar fi dorit, totuși, o apropiere între Viena și Paris. Napoleon însă nici nu voia să audă de așa ceva. Cu toate acestea, împăratul era oarecum neliniștit: războiul din Spania îi știrbise prestigiul și, atîta timp cît cele mai bune trupe ale lui se măcinau în Spania, era necesar ca în Germania să domnească pacea. Or, el nu era sigur de aliatul lui, Alexandru I. Dorea cu tot dinadinsul să întărească din nou alianța de la Tilsit.

La Erfurt, ca în fiecare bătălie a lui, Napoleon își punea în joc pro- pria-i soartă. Dacă Rusia și Austria l-ar fi atacat în momentul acela, ar fi fost pierdut. Trebuia deci să le țină la distanță, să-1 seducă și să-1 îmbrobodească pe țar. Pentru asta, Napoleon avea destule atuuri. Talentul lui de seducător și de *comediante* era cît se poate de real. Alexandru, la rîndul lui, nu era insensibil. Fluturînd în fața lui visuri frumoase referitoare la Orient, făcînd uz de imaginație, evocînd imaginea prădării și împărțirii Imperiului otoman, vorbind despre Dardanele... putea fi făcut ușor să marșeze. în plus mai alerga și după fuste. Aveau deci să i le pună la dispoziție. Comedia Franceză făcea și ea parte din materialul de campanie. A fost rechiziționat Corneille. Napoleon a ales *Cinna.* Era plină de aluzii la propria lui grandoare. în sfîrșit, beneficia și de un atu major într-o întreprindere de genul ăsta : prințul de Benevento. Nu știa că atuul era fals : Talleyrand privea întreprinderea aceea foarte rece. Ceea ce supraveghea în schimb de aproape era corespondența dusă de Caulaincourt, ambasadorul de la Petrograd, cu Alexandru și cu Napoleon. Caulaincourt era prietenul și admiratorul lui Talleyrand, așa că nu-i ascundea nimic. Talleyrand, cu toate că nu mai lucra la minister, citea toate scrisorile celor trei personaje și era la curent cu toate planurile lui Napoleon, cu toate argumentele și cu toate punctele lui vulnerabile. Napoleon nu știa nimic despre legătura lui Caulaincourt cu fostul său ministru. Știa doar că Talleyrand se afla în termeni buni cu țarul și s-a gîndit să se folosească de el ca să-1 cîștige pe Alexandru, ținîndu-1, totodată, sub supraveghere pe neliniștitorul lui emisar prin intermediul lui Caulaincourt.

Napoleon i-a cerut lui Talleyrand să redacteze proiectul unui tratat de pace cu țarul. 1-1 sugerase în liniii mari cam așa : totul se ia, nimic nu se dă, în afară de promisiuni combinate cu condiții care, la momentul oportun, aveau să anuleze promisiunile. Talleyrand i-a prezentat proiectul cerut Napoleon l-a felicitat pentru faptul că făcuse deseori apel la „principii" și acordase puține concesii. *„Principiul e bun, el nu angajează la nimic".* Dar asta n-avea să-1 angajeze nici pe celălalt. Or, Napoleon avea nevoie ca țarul să se angajeze. I s-a promis o dată mai mult Moldova și Țara Românească, *„dar cu medierea Franței". „'Articolul acesta e bun",* a zis Napoleon, gîndindu-se că la scadentă ar putea să refuze medierea. Provinciile promise Rusiei

ar fi constituit în același timp și o amenințare pentru Austria ; lui Napoleon îi plăcea să semene neliniștea, să amenințe atît națiunile, cît și oamenii : „Nu ascultă *decît atunci cînd sînt neliniștiți",* obișnuia el să spună. Cu toate acestea, lipsea din tratat principalul articol, acela prin care Rusia s-ar fi obligat să se alăture Franței într-un eventual război împotriva Austriei. Dacă Talleyrand îl omisese, o făcuse pentru că nu voise să-1 includă.

311

— E *articolul esențial, cum de l-ai uitat ? Tot mai ești austriac ?* — d *întrebat Napoleon.*

— Nițeluș, sire, dar cred c-ar fi mai exact să spun că nu sînt niciodată rus și întotdeauna francez.

Răspunsul nu l-a interesat însă pe Napoleon. A început să-i dea indicatii : *„In perioada cît va dura călătoria veți folosi orice mijloc ca să-l vedeți cît mai des pe împăratul Alexandru. 11 cunoașteți bine, așa că o să-i vorbiți în limbajul potrivit. O să-i spuneți că în utilitatea pe care-o poate avea alianța noastră pentru oameni se recunoaște unul din marile semne ale Providenței. (Comediante,* un semn al Providenței ? Iată, într-adevăr, o temă frumoasă pentru a fi dezvoltată în fața unui țar visător și misticii). *Amindoi sîntem hărăziți să instaurăm ordinea generală în Europa* (care ordine ? cea din Spania). *Sîntem tineri,* și *unul și celălalt, și nu trebuie să ne grăbim. O să-i spuneți că nu se poate face nimic fără opinia publică și că e necesar ca, fără să fie speriată de forța noastră, Europa să vadă cu bucurie cum se realizează marea acțiune pe care o punem la cale (ce* nebunie să-și închipuie că Europa divizată și subjugată de doi tirani ar putea să se simtă fericită). *Siguranța puterilor limitrofe, interesul, bineînțeles, al continentului, 7 milioane de greci eliberați... etc. Iată un cîmp larg pentru filantropie. Vă dau pentru asta mină liberă. Doresc numai să fie o filantropie îndepărtată. Cu bine" (Memorii).*

O frumoasă mostră de cinism : această *„filantropie îndepărtată" e o* descoperire. Ar fi interesant de știut cu ce aer a primit-o Talleyrand.

N-avea cîtuși de puțin nevoie de teme filantropice furnizate de Napoleon ca să vorbească cu țarul : avea el temele lui personale. Ceea ce a reținut — și trebuie să-1 fi amuzat — a fost sfatul pe care i l-a dat Napoleon : *„Să-l vedeți cît mai des pe împărat".* Avea să uzeze și să abuzeze din plin de această permisiune. Talleyrand se afla în legătură cu țarul din 1801, primise de la el un portret împodobit cu diamante împreună cu o foarte frumoasă scrisoare. Și, mai cu seamă, îl cunoștea prin intermediul lui Caulaincourt, care era topit de admirație atît pentru țar, cît și pentru Talleyrand și care le făcea, și unuia și celuilalt, tot felul de mărturisiri cu privire și la unul și la celălalt, și întotdeauna laudative. Intre timp, țarul mai aflase că sentimentele lui Talleyrand față de Napoleon se schimbaseră mult de la 1804 încoace și că acum el ajunsese să condamne politica imperială.

Dacă Napoleon ar fi negociat el singur, direct, cu Alexandru, l-ar fi subjugat. Țarul era un om slab, lipsit de voință, forța intelectuală și farmecul împăratului l-ar fi dat gata. Asociindu-și-I pe Talleyrand, Napoleon a obținut exact contrariul a ceea ce aștepta: Talleyrand a subminat influența pe care o avea Napoleon asupra țarului și l-a făcut pe acesta din urmă să se întoarcă împotriva aliatului său.

Cum îl ținea pe Metternich la curent cu toate și-i dădea și sfaturi cu privire la politica pe care trebuia s-o urmeze guvernul de la Viena ca să scape de distrugere, s-a întîmplat ca, la terminarea conferinței, Austria și

Rusia, care ar fi trebuit să se dușmănească pentru a-i asigura securitatea lui Napoleon, s-au unit ca să-1 distrugă cu cea dinții ocazie. Acesta a fost rezultatul vizitelor frecvente pe care le-a făcut Talleyrand țarului, la ordinul și spre satisfacția lui Napoleon.

312

Să examinăm mai îndeaproape manevrele pe care le-a întreprins ca să aducă la îndeplinire ceea ce unii istorici numesc ,,trădarea *de la Erfurt"* și ceea ce nu este, în realitate, decît o repunere la locul lor a unor forțe deplasate în mod arbitrar. Față de Napoleon era o trădare; față de Franța și față de Europa era calea înțeleaptă.

Prima persoană cu care s-a văzut cînd a ajuns la Erfurt, la 21 septembrie 1808, *a* fost Caulaincourt. Au stabilit împreună care era situația. Erau de acord cu privire la scopul urmărit: nu le mai rămînea decît să hotărască în ce fel aveau să-1 atingă. Talleyrand avea multă stimă și simpatie pentru Caulaincourt și, dacă în *Memoriile* lui îi acordă un rol important în acțiunea de la Erfurt, n-o face cîtuși de puțin ca să-1 compromită — nici el însuși nu se simte compromis —, ci ca să-i laude calitățile: *„Domnul de Caulaincourt, ale cărui calități vor fi într-o bună zi apreciate după merii".* Vai! nici unul, nici celălalt nu bănuiau că într-o bună zi aveau să fie numiți „trădători[11] pentru că încercaseră să pună capăt unei tiranii devenite nefaste. Nu se îndoiau că acționează în conformitate cu aspirațiile majorității francezilor și ale europenilor. Baia de sînge dura de la 1792. Trebuia să i se pună capăt. Talleyrand în *Memoriile* lui nu ascunde nimic din rolul său, se mîndrește chiar cu el. Sub Restaurație, Talleyrand, enervat de niște oratori înfocați care se mîndreau că au salvat tronul de fiecare dată cînd se urcau la tribună, i-a spus într-o bună zi lui Vitrolles: *„In fiecare zi, toți pretind că au salvat monarhia. Ei bine, eu, la Erfurt, am salvat Europa".*

Cînd Napoleon a apărut la Erfurt, la 27 septembrie, toate erau aranjate. Și-a făcut o intrare cu surle și tobe. Toți tremurau în jurul lui. Nenumărații prinți germani i-au făcut o curte în care josnicia luase locul curtoaziei. Pînă și Talleyrand a fost îngrețoșat: *„Niciodată josnicia n-a fost atît de genială... La Erfurt n-am văzut nici măcar o singură mină care să treacă nobil peste coama leului" (Memorii).*

Cînd țarul l-a văzut pe Talleyrand lîngă Napoleon, s-a luminat la față: „Este *o veche cunoștință — a* spus el —, *sînt încîntat s-o revăd, trăgeam speranță că avea să vină aici".* Aerul acesta de bunăvoință și de complicitate l-a făcut pe Talleyrand să scrie: *„Domnul de Caulaincourt, care se dusese înaintea lui, a spus că eu eram la curent cu tot ceea ce avea să se întîmple".* In vreme ce Talleyrand aștepta lîngă portiera țarului, acesta din urmă a murmurat: „O *să ne mai vedem".* Exact ceea ce dorise Napoleon. Aranjamentele lui se aflau deci pe un drum bun, dacă se poate spune așa. Aranjamentele acestea erau de două feluri: era vorba de tratatul de alianță și mai era vorba — surpriză — și de o chestiune matrimonială. Talleyrand era însărcinat să ■obțină mîna uneia dintre surorile țarului pentru Napoleon, care voia s-o repudieze pe Josefina și să se recăsătorească. Napoleon ținea ca negocierile să nu se facă prea repede: voia mai întîi să-i ia ochii țarului. Erau necesare însă cîteva zile ca să-1 pregătească pe țar: *„înainte de a începe, vreau să-l uimesc pe țar cu puterea de care dispun, nu există negociere pe care așa ceva să n-o faciliteze".*

Nimic nu era mai binevenit pentru scopurile lui Talleyrand. Tratatul îi cam încurca proiectele. L-a lăsat în pace și s-a ocupat de negocierea lui

personală, care avea drept scop s-o facă să eșueze pe cea a lui Napoleon.

S-a ocupat de ea așa cum obișnuia el, în tovărășia femeilor și în cadrul Vieții mondene. Toată marea nobilime din Europa centrală se strînsese la

Erfurt. Prințesa von Thum und Taxis avea salonul cel mai strălucit. Acolo, într-o seară, cînd Talleyrand tocmai încînta un cerc de prințese și de ducese, și-a făcut intrarea, fără să prevină pe nimeni, țarul și, cu un gest de plăcută familiaritate, a cerut o ceașcă de ceai. A anunțat-o, pe neașteptate, pe prințesă că avea să vină la ea in fiecare seară după spectacol. In timp ce vorbea, se uita fix la Talleyrand. Și-așa, în fiecare seară, țarul și personajul nostru, bind ceai, duceau tratative. Intre miezul nopții și orele două dimineața. Pentru Talleyrand erau ceasurile în care lucra cel mai cu spor.

Zilele erau consacrate serbărilor, recepțiilor și spectacolelor de teatru. Talma îl vrăjea pe Napoleon; el își interpreta rolul ca și cum ar fi Cost purtătorul lui de cuvînt. Cînd Talma juca *Cinna,* Napoleon își privea parterul de regi și de prinți și avea aerul să spună: „Ascultați cu atenție, eu sînt acela care vorbește". Ar fi făcut mai bine să asculte ceea ce-i spunea marele lui șambelan țarului după reprezentație, acasă, la prințesa yon Thum und Taxis: ..Sire, ce *ați venit să faceți aici? Maiestatea-Voastră este aceea care trebuie să salveze Europa și n-o să izbutiți decît ținîndu-i piept lui Napoleon. Poporul francez e civilizat, suveranul lui nu este; suveranul Rusiei e civilizat, poporul lui nu este, prin urmare, suveranul Rusiei trebuie să fie aliatul poporului francez" (Memoriile lui Metternich,* citat de Lacour-Gayet).

Este oare aceasta o trădare în adevăratul sens al cuvîntului? El se face apărătorul națiunii franceze împotriva unui suveran care o ruinează și o secătuiește. Napoleon nu mai înseamnă Franța. Și cea care trebuie slavată este Franța.

La auzul acestor vorbe, pe țar l-a apucat un fel de amețeală. Noul lui ambasador la Paris, contele Tolstoi, îi spusese clar că exista la Paris, în jurul lui Talleyrand, o opoziție surdă și mută, dar nu se aștepta nici pe departe ca Talleyrand să-i ofere să se pună în fruntea unei cruciade pentru eliberare. îndrăzneala lui Talleyrand era susținută de un curent general care se năștea: el nu mai era acum singur ca in 1804. Joseph de Maistre repetă ceea ce i-au declarat lui Tolstoi la Erfurt trei francezi pe care-i cunoaștem: *„Talleyrand, Berthier și Lannes i-au spus mareșalului conte Tolstoi că se cam plictisiseră de prea iubitul lor stăpîn* și că dacă vreodată *le-ar fi venit să facă o jumătate de întoarcere spre dreapta, ar fi fost foarte fericiți să treacă sub sceptrul lui Alexandru".*

Cum? Doi mareșali ai Franței gata să dezerteze împreună cu episcopul de Autun? Dar ce făcea poliția lui Fouchă?

Talleyrand îi spunea țarului : *„Rinul, Alpii, Pirineii sînt cucerirea Franței, restul însă e cucerirea împăratului, și Franța nu ține la rest".* Era atît de adevărat, încît țarul a rămas încremenit. A aflat că Franța cea tăcută nu-1 mai seconda pe Napoleon și că printre marii demnitari și mareșali exista un glas care exprima ceea ce gîndea în taină națiunea. Și a tras din aceasta concluzia că Franța ar părăsi fără nici un regret cuceririle imperiului : un departament francez cu capitala Hamburg și un altul cu capitala Roma. Iar Europa și-ar fi regăsit echilibrul și în același timp pacea.

Totul se schimbase acum pentru Alexandru, el era îndemnat să se apropie de Austria, așa cum fusese îndoctrinat și Metternich să se apropie de

Rusia. Acesta din urmă scria „că *potrivit lui Talleyrand, interesul Franței* înseși cere ca puterile care sînt în *măsură să-i țină piept lui Napoleon să se*

 unească pentru a pune un stăvilar nepotolitei lui ambiții; că astăzi cauza lui Napoleon nu mai este aceea a Franței (iată cine deosebește două cauze, dintre care una, cea a Franței, primează asupra celeilalte), că, *în sfîrșit, Europa nu poate fi salvată decît* prin *cea mai strînsă unire între Austria și Rusia'*.*

încrederea țarului în Talleyrand a fost atît de mare, încît i-a încredințat textul tratatului pe care i-1 lăsase Napoleon cu condiția să nu-1 arate nimănui, nici chiar ministrului său. Napoleon copiase cu mina lui proiectul întocmit de Talleyrand. Talleyrand a zîmbit cînd a văzut despre ce era vorba, el cunoștea atît tratatul, cît și punctele lui vulnerabile, precum și felul cum îi puteau fi interpretate clauzele. Ne-o spune însuși Talleyrand în *Memoriile* sale.

Pentru prietenii lui de la Viena a obținut un avantaj. Napoleon n-a acceptat un reprezentant oficial al Austriei, dar a îngăduit să vină la Erfurt domnul de Vincent. Dalberg s-a ocupat de el. Grație acestui fapt, dacă Austria nu avea întotdeauna dreptul să-și spună părerea la conferință, în schimb, ea avea acolo o ureche care să recepteze totul. Toate convorbirile cu Alexandru, toate discuțiile, toate schimbările în starea de spirit a lui Napoleon îi erau comunicate. Austria a fost cu siguranță mai bine apărată de Talleyrand decît ar fi făcut-o ea însăși. îl învăța lecția pe Vincent și-l trimitea după aceea să i-o spună pe de rost țarului, care a fost în oarecare măsură încercuit de ,,sistemul Talleyrand**; Caulaincourt, Tolstoi, Vincent, prințesa von Thum und Taxis și Talleyrand repetau cu toții același lucru. în felul acesta, Alexandru a aflat că Austria nu-i era inamică, ci că era gata să facă front comun cu el împotriva lui Napoleon: *„Ce-mi spune domnul de Vincent?"* — îl întreabă într-o seară țarul pe Talleyrand. — *„Sire, niște lucruri foarte rezonabile, fiindcă el speră că Maiestatea-Voastră nu se va lăsa împinsă de împărat la niște măsuri amenințătoare sau cel puțin ofensatoare pentru Austria, și dacă Maiestatea-Voastră îmi îngăduie să i-o spun, exprim și eu aceeași rugăminte". — „Și eu aș dori asta* — a spus țarul perplex —, *dar e mult prea greu fiindcă împăratul Napoleon mi se pare foarte pornit". — „Dar, Sire aveți niște observații de făcut. Maiestatea-Voastră poate si considere inutile articolele în care se vorbește despre Austria, spunînd că ele sînt cuprinse implicit și în tratatul de la Tilsit..." (Memorii).*

Și l-a dăscălit pe țar cum să spulbere toată eficacitatea tratatului: „Vedeam — adaugă Talleyrand — *că-i fac plăcere împăratului Alexandru, care își lua cu un creion note cu privire la ceea ce îi spuneam".*

în ziua următoare, țarul, ca un elev silitor, i-a arătat ceea ce redactase. *,,Mi-a spus cu amabilitate: «O să vă recunoașteți pe alocuri*".* Mentorul a găsit că *„observațiile acelea arătau destul de bine".* Țarul s-a dus și i le-a prezentat destinatarului lor, lui Napoleon. Acesta a căzut din nori. își închipuise că l-a sedus pe țar, și cînd colo dădea peste o stîncă. *„Intr-o confruntare care a durat trei ceasuri, țarul nu i-a cedat nimic împăratului".* Talleyrand a constatat cu satisfacție că lecțiile lui își dăduseră roadele.

Țarul nu mai voia să fie aliat cu un suveran a cărui putere se măcina în Spania și care nu mai reprezenta la Paris decît o fațadă ruinată. După această confruntare, Napoleon, deconcertat de schimbarea bruscă a atitudinii țarului, i-a spus lui Talleyrand, care în sinea lui era încîntat : *„N-*

*am făcut nimic cu împăratul Alexandru, l-am întors pe toate părțile, dar e îngust la minte. N-am avansat nici măcar un pas**.* Talleyrand își cunoștea stăpînul,

31S trebuia să-1 manevrezi stimulîndu-i orgoliul : *„Sire* — spune vulpoiul —, cred *că Maiestatea-Voastră a făcut foarte mult in direcția asta de cînd e aici, fiindcă împăratul Alexandru este absolut vrăjit de dumneavoastră". — „Ața se arate față de dumneavoastră, sinteți dus de nas de el* — i-a spus cu dispreț Napoleon. — *Dafiă mă iubește ața de mult, de ce nu semnează?" — Sire, există în el un sentiment cavaleresc care face ca prea multe măsuri de precauție să-l țocheze.* (Un adevărat Scapin!) *El se crede mai legat de dumneavoastră prin cuvîntul ți prin afecțiunea lui pentru dumneavoastră decît prin tratate. Scrisorile lui pe care mi le-ați dat să le citesc sint pline de trăsături de genul acesta". — „Toate astea nu-s decit baliverne!"* — a strigat stăpînul *(Memorii).*

Talleyrand a încercat să-1 îmbuneze, și Napoleon l-a pus să-1 vadă pe țar și mai des și să-1 convingă că adevăratul lui interes era alianța totală cu Napoleon. Și Talleyrand i-a făgăduit că-și va consacra nopțile acestei, nobile sarcini.

Talleyrand i-a invitat la masă pe Goethe și pe Wieland, pe care-i convocase și Napoleon și cu care acesta avusese o discuție lungă. Talleyrand i-a rugat să-i povestească cum decursese Întrevederea și a aflat că Napoleon îl atacase pe Tacit în timp ce Goethe il apărase și că Napoleon făcuse elogiul lui Corneille. I-a revăzut cu plăcere pe cei doi scriitori la Weimar, unde a fost strămutată conferința pentru o zi. în aceeași seară s-a întîlnit **cu** țarul. Acesta s-a hotărît să-i scrie împăratului Francisc al II-lea în vederea unei apropieri. Talleyrand era îneîntat de remarcabilele progrese pe care le făcea țarul pe calea pe care i-o trasase el. *„împăratul Francisc are într-adevăr nevoie să jie liniștit* — a spus cu prefăcută blîndețe Talleyrand — *ți nu mă îndoiesc că scrisoarea Maiestății-Voastre va avea acest efect". — „Asta e cel puțin ți intenția mea",* a răspuns țarul.

Iată un lucru pe care Talleyrand l-ar fi putut numi o victorie.

Mai trebuia obținută mina marii ducese Ecaterina, sora țarului. Ar **fi** fost încoronarea alianței. Acesta era planul lui Napoleon. Cît despre Talleyrand, căsătoria aceea nu-i plăcea deloc. A manevrat în așa fel încit căsătoria să eșueze, fără ca prin asta să se înregistreze un refuz. în loc să se hazardeze să vorbească el cel dintîi, l-a trimis pe Caulaincourt să tatoneze terenul. Țarul nu părea să se opună. Atunci a vorbit Talleyrand cu țarul. Și i-a vorbit în așa fel încît, spunea el: *„De la primul cuvint m-a înțeles, ți m-a înțeles exact așa cum voiam să fiu înțeles".* Asta însemna că n-avea să fie nici un refuz propriu-zis, dar n-avea să se facă nici căsătoria. *„Mărturisesc că, gîndindu-mă la Europa, mă înspăimînta ideea unei alianțe în plus între Franța și Rusia".* Asta aruncă o dîră de lumină asupra a ceea ce gîndea Talleyrand cu privire la Rusia. Un acord cu țarul era, fără-ndoială, util ca să scape de tiran, după aceea însă... Căsătoria aceea ipotetică n-a avut decît rolul să-1 adoarmă pe Napoleon. Peste trei luni, marea ducesă la care se gîndise el s-a căsătorit cu ducele de Oldenburg. Sora ei mai mică n-avea decît paisprezece ani, așa că Napoleon a fost rugat să mai aștepte. Cum de **a** putut să fie atît de credul un om de obicei atît de neîncrezător?

Atît căsătoria, cît și alianța eșuaseră. Cei doi împărați s-au despărțit la 14 octombrie 1808. S-au îmbrățișat călduros. Semnaseră ceva care nu era

un tratat, care nu angaja pe nimeni la nimic și care prevedea că Ț::r.! Românească și Moldova n-aveau să-i revină Rusiei decît atunci cînd aveau

 să se înceapă tratative cu Anglia (ca și cum Anglia avea să îngăduie ca Rusia să înainteze în Balcani spre Constatinopol !).

Napoleon, deja marcat de fatalitate, era prada acelor

„Greșeli nefaste ți erori de prevedere
Care vestesc funest a regilor cădere".

Dar Napoleon nu stătea să-i dea ascultare lui Racine. Talleyrand însă, de partea lui. asculta totul și în timpul reprezentării piesei *Cinna* a prins din zbor versul lui Corneille care părea formulat după propria lui intenție:

„Perfidia e nobilă cînd e-ndreptată împotriva tiraniei".

Și așa a luat sfîrșit speranța pe care și-o pusese Napoleon în conferința aceea, și așa a început și torpilarea imperiului. în atmosfera de toamnă plutea un miros de lampioane stinse și de sfîrșit de sărbătoare. Venise vremea insuccesele or.

într-o serie de acțiuni de la care Talleyrand e absent, dar pe care le inspiră de la distanță, se remarcă de multe ori amprenta lui de nește rs. La cinci ani după Erfurt, în timpul sinistrei retrageri din Rusia, Napoleon, cufundat în gîndurile-i sumbre, se întorcea în mare grabă. își reamintea în fundul săniei lui de conferință și căuta o explicație pentru ciudata schimbare a atitudinii țarului, care provocase eșecul alianței. Alături de el în sanie se afla Caulaincourt, prietenul și complicele lui Talleyrand, al țarului și al lui Vincent. Pe neașteptate, Napoleon i-a mărturisit bănuielile care-i veneau în minte cu privire la autorul posibil al „trădării". în mijlocul pustietăților înghețate și dezastruoase, Caulaincourt a fost mai impresionat de evocarea Erfurtului decît de gerul năpraznic. Și nu mică i-a fost mirarea auzind că Napoleon îl bănuia pe Lannes. împăratul își amintea că-1 trimisese în întîmpinarea țarului ca să-1 escorteze pînă la Erfurt și credea că Lannes, cedînd binecunoscutelor sale resentimente, profitase de ceasurile cît fusese între patru ochi cu țarul ca să-i spună *„că Napoleon voia să-l înșele, că ambiția lui nu mai avea limite, că el nu mai respira decît războiul ca mijloc de a-și atinge scopurile* și că *ar trebui să se ferească de el" (Memoriile* lui Caulaincourt).

' Caulaincourt nu spune dacă i-a mărturisit adevărul. Dar asta n-are importanță. Lannes, în 1813, era mort, dar Talleyrand era teafăr.

Motivele unui divorț

Relațiile dintre Napoleon și Talleyrand au avut un caracter atît d'e ieșit din comun, au avut asupra desfășurării istoriei consecințe atît de mari, încît în momentul rupturii lor fatale trebuie să încercăm să le înțelegem, profitînd de distanța în timp și fără să ținem seama de resentimentele și de divagațiile contemporanilor lor.

Napoleon a divorțat de două ori: prima oară de Talleyrand la Erfurt, a doua oară de Josefina în 1809. Primul divorț s-a făcut pe tăcute. Talleyrand

n-a fost înlocuit niciodată.

La niște motive de ordin personal, pe care le-am văzut acumulindu-se după 1802, au venit să se adauge motivele de ordin general. Dacă n-ar fi fost decît ranchiunele personale, Talleyrand n-ar fi cedat probabil spiritului de răzbunare. A cedat însă glasului aceluia irezistibil despre care spunea: *„Există cineva care este mai inteligent decît Voltaire* și *mai puternic decît împăratul, acel cineva este poporul de tind".*

Sub imperiu, glasul acesta ridicat de „poporul de rînd" era un glas tainic: Talleyrand îl auzea însă ca nimeni altul. Uneori îl trăda cîte un strigăt; atunci însă el se făcea că e surd. Ca, de pildă, atunci cînd doamna de Stael scria: „La cincizeci *de leghe de frontieră, Franța e înțesată de fortărețe, de temnițe, de orașe care servesc drept închisoare și în care vezi pretutindeni numai indivizi constrînși de voința unui om, numai recruți ai nenorocirii..."*

Stranie situație în care se afla „dulcea Franță", acoperită de lagăre cu deținuți, de „reședințe supravegheate": *,,La Dijon, refugiați spanioli care au refuzat să depună jurămînt... la Auxonne, prizonieri englezi..",* la Besanțon, iarăși *spanioli".* în Munții Jura, fortul Joux era plin pînă la refuz de deținuți politici francezi. Toussaint-Louverture, negrul din Santo-Domingo, murea de frig acolo, printre atîția alții.

Cum să nu fi reprobat Talleyrand, cu toată tăcerea lui, un asemenea mod de guvernare? Cum să nu fi aflat el de următoarele fraze teribile ale doamnei de Stael, înnebunită de durere din cauză că era urmărită ca o criminală: *„Și așa am fost obligată să părăsesc pe ascuns două patrii, Elveția și Franța, din ordinul unui om mai puțin francez decît mine, pentru că eu sînt născută pe malurile acestei Sene, unde se înscăunează tirania lui. Care e patria lui? Teritoriile care-i* sînt *supuse. Concetățenii lui? Sclavii lui, care-i ascultă ordinele"* (Cf. L. de Villefosse. *Opoziția față de Napoleon).*

Cu toate că era certat cu Germaine, Talleyrand știa că ea avea dreptate.

Nu-și dăduse el oare seama că Napoleon, făcînd din război singura lui activitate, neglija economia, nu se mai sinchisea de demografie, nici de problemele sociale, nici de instrucțiunea poporului? împăratul era mai aproape de lulius Cezar decît de un șef de stat modern. Și faptul acesta îl condamna în ochii lui Talleyrand, care văzuse cum „făceau bani" anglo-saxonii și care știa că fericirea se realiza prin bogăție-

în momentul Erfurtului, el a simțit pulsul națiunii. Inima lui bătea în același ritm cu cea a Franței. Și în spatele zidului aceluia polițienesc și al tăcerii, ea judeca la fel cu el. Era pentru întîia oară cînd poporul acesta, cel mai guraliv din lume, a rămas mut timp de cincisprezece ani. în 1808 a dat însă semnalul. Un semnal înspăimîntător : trei sute de mii de tineri recurți refractari au luat calea codrului, refuzînd serviciul militar. Pentru gali e ceva de neconceput. Rezistența în fața recrutării imperiale a devenit un drept recunoscut de opinia publică. Nu mai era vorba nici de lașitate, nici de antipatriotism, ci de instinctul de conservare al unui popor. Trebuia ca Franța să se pregătească pentru viitor, și Talleyrand avea privirile fixate asupra ei.

Ca să-și poată duce la bun sfîrșit acțiunea lui antinapoleoneană, Talleyrand s-a sprijinit pe sentimentul acesta izvorît din adîncurile națiunii, precum și ale altor națiuni din Europa.

Spejniija a fost țara de unde a pornit reacția în lanț care a ridicat împotriva armatelor imperiale de data asta nu guvernele, ci popoarele.

„Războiți-vă cu regele Spaniei, nu cu poporul spaniol", îi spusese Talleyrand lui Napoleon. N-au lipsit nici sfaturile: *„Gloria voastră, Sire, va înregistra un eșec în Spania",* îi scria lui Napoleon propriul lui frate Joseph, pe care-1 transformase într-un rege-fantomă al acelei nefericite țări. Joseph ar fi fost gata să pactizeze cu spaniolii împotriva fratelui său Napolepn. Spaniolii nu voiau însă s-audă de el. Tot el scria: *„Nu sînt înspăimîntat de situația mea, dar e o situație unică în istorie. N-am nici măcar un singur partizan".* Din nefericire, avea unul: pe Napoleon. Dar, dacă ar fi să ne luăm după catehismul spaniol, nu era un partizan recomandabil. Să-i dăm citire:

„— Cine e *dușmanul fericirii noastre!*

— *împăratul francezilor.*

— *Ce fel de om e el?*

— *Vn stăpîn nou care întruchipează toate viciile.*

— *E un păcat să omori un francez?*

— *Nu, ajungi în ceruri dacă omori pe vreunul din cîinii ăștia eretici".*

Aceasta era imaginea Franței pe care o răspîndea Napoleon în Europa. Atunci cînd Voltaire, Diderot, D'Alembert, Maupertuis călătoreau, atunci cînd își trimiteau cărțile sau piesele peste hotare, ei ofereau o cu totul altă imagine a țării lor.

Cum ar fi fost posibil ca Talleyrand să nu fi simțit prejudiciul pe care i-1 aduceau Franței cuceririle lui Napoleon? Cum ar fi putut omul acesta să asculte fără să crîcnească anumite cuvinte ale lui Napoleon de un romantism delirant: *„Ce pot să fac dacă un exces de forță mă împinge către dictatura asupra lumii...".* Iresponsabilul! Cine nu s-ar fi cutremurat la gîndul că soarta unei țări și a întregii Europe depindea de viziunile unui om care vorbea în felul acesta ? Pe un alt plan, ceea ce-i spunea Napoleon lui Fouchă, și Talleyrand știa, nu era deloc mai puțin neliniștitor : „Europa nu-i *decît o tîrfă neputincioasă din care o să fac ce-o să poftesc cu 800 000 de soldați" (Memoriile* lui Fouche).

Iată de ce au divorțat Talleyrand și Napoleon. Pentru Napoleon, Franța nu era altceva decît o țară cucerită care-i oferea o incomparabilă trambulină pentru alte cuceriri, ea deținea limba civilizației europene și prestigiul ideilor noi și n-a însemnat decît o etapă a destinului vertiginos al împăratului, pe care el îl credea și mai vertiginos decît era în realitate. Pentru Talleyrand, Franța era trupul și totodată sufletul lui, el era înrădăcinat acolo și ideea pe care și-o făcea despre țara sa era absolut definită, delimitată, desemnată ca un profil. El o vedea înscrisă între frontierele imuabile pe care i le trasase geografia și istoria ei. Ii urmărea evoluția ca pe cea a propriei lui familii. Era opusul nesăbuirii, al violenței, al jafurilor și al anexiunilor imperiale. Armele lui Talleyrand erau tradiția, înțelepciunea, dreptul și timpul. El singur s-a încumetat să-1 atace pe invincibilul stăpîn al Europei. Șchiopul acesta, comandantul unui escadron de femei din faubourgul Saint-Germain, s-a pornit liniștit să demonteze colosul. Și a făcut-o fără să tremure, sigur de dreptul lui de a interveni în

destinul hazardat care ducea Franța la pieire. Asta este ceea ce în mod obișnuit este numit „trădare",

319

Prințul de Benevento se mută și-și însoară nepotul: două afaceri rentabile

Imediat după întoarcerea lui la Paris, pe la 15 octombrie 1308, Talleyrand și-a reluat, cum spunea el *„neînsemnatele deprinderi ale unui mare demnitar".* Ca să-și mai ocupe timpul, l-a pus pe Gerard să-i facă portretul. E unul din cele mai bune portrete ale lui Talleyrand, e mai puțin întunecat și mai puțin greoi decît acela făcut pe Prud'hon, dar mai puțin impresionant îl recunoști în el pe monseniorul de Autun. Abatele Sieyes, care nu-i ierta faptul că trecuse cu grația și cu îndrăzneala unui trapezist peste prăpastia care despărțea Directoratul de Imperiu, prăpastie în care se prăbușise însuși abatele, s-a răzbunat pe portretul lui spunînd: *„Seamănă cu o babă care și-a șters fardul și alunițele"'.* Această remarcă este și ea demnă de o babă. Mai interesantă este aprecierea lui Goethe: *,,Il vedem pe primul diplomat al secolului foarte calm, stind jos, așteptînd liniștit hazardul ceasului care se scurge, îmbrăcat simplu în haine de curte, cu sabia la o parte, cu pălăria lui cu pene pusă ceva mai încolo pe canapea și cu aerul că în încăperea aceea împodobită fără fast* (un lux în genul lui Talleyrand, ușor, suportabil) așteaptă parcă să *fie anunțat că e gata trăsura să-l ducă la conferință. Ne-am gîndit fără să vrem la zeii lui Epicur, care -locuiesc acolo unde ploaia și zăpada sînt necunoscute și unde furtuna nu se dezlănțuie niciodată». Personajul nostru pare să se bucure pe scaunul lui de o liniște asemănătoare: toate uraganele care mugesc împrejurul lui nu-l ating. Putem concepe să aibă cineva o asemenea fizionomie, dar nu putem concepe cum de și-o poate păstra. Privirea lui e tot ce există pe lume mai impenetrabil, privește drept înaintea lui, dar cel care-l privește nu poate să-și dea seama dacă-l vede... Puterea noastră de pătrundere e prea mică, experiența noastră e prea sărăcăcioasă, imaginația noastră e prea limitată ca să ne putem face o idee suficientă despre o asemenea ființă. Acesta este efectul pe care-l va produce într-o bună zi asupra istoricului, care va putea să găsească un ajutor prețios în portretul acesta".*

Găsim un ajutor prețios în acest comentariu, care posedă calitățile superioare și modestia geniului în fața unui geniu de altă factură. Omagiul acesta măsurat și profund este cu totul altceva decît remarca ironică a abatelui Sieyes.

Talleyrand aprecia pictura și pictorii. Frecventa atelierul lui Gerard, în iama aceea, într-o bună zi, Gerard i-a trimis în dar un portret al lui Canova pe care-1 admirase Talleyrand la el în atelier. Iată scrisoarea de mulțumire pe care i-a trimis-o Talleyrand: *„Amabilitatea de care dați dovadă, dragul meu Gerard, dăruindu-mi portretul lui Canova mă silește să renunț la principiile pe care mi le-am impus și-mi mărește recunoștința. Mă faceți, în felul acesta, să-mi vină foarte greu să vizitez atelierul dumneavoastră, de vreme ce nu se poate spune, fără să fii în pericol, ce-ți place și ce admiri"* (21 februarie 1809)'.

De ce insinuează unii dintre biografii lui că nu-i plăcea pictura decît ca obiect de speculă? Fiindcă și-a vîndut tablourile, așa cum și-a vîn-

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

320 dut și cărțile? Faptul acesta nu e o dovadă că nu-i plăceau tablourile sau cărțile, li plăcea atît de mult pictura, încit atunci cînd o vizita pe doamna de Souza, pe care o cunoaștem mai bine de pe vremea cînd episcopul de Autun o numea doamna de Flahaut, își petrecea tot timpul admirînd tablourile pe care le achiziționase domnul de Souza.

în 1809 avea cincizeci și cinci de ani ; a vîndut palatul din strada d'Anjou și a cumpărat palatul Monaco de pe strada Varenne și, bineînțeles, l-a restaurat și l-a remobilat- Palatul acesta este mai cunoscut astăzi sub denumirea de palatul Matignon. A pus să i se mai adauge o aripă. A lost una din reședințele elegante ale vieții mondene de la Paris. Ulterior, respectivul palat a adăpostit ambasada Austriei, pînă în 1914. După 1918, el a intrat în proprietatea statului. Astăzi este reședința primului ministru și una din cele mai frumoase clădiri din faubourgul Saint-Germain. Talleyrand avea pe atunci un bucătar pe nume Boucher care a făcut ca mîn- carea ce se servea la el să fie cea mai rafinată din Paris și poate și din întreaga lume. Istoria a păstrat amintirea cîtorva dineuri la care au fost patruzeci și opt de antreuri ! Boucher primea un salariu egal cu cel al unui ambasador.

Măgulit de fastul pe care marele lui șambelan și vice-mare elector îl dădea funcțiilor sale de la curte, Napoleon i-a poruncit lui Talleyrand să dea de patru ori pe săptămînă cîte un dineu pentru 36 de persoane. El însuși fixa numele invitaților: erau membri ai Corpului legislativ, consilieri de stat, miniștri care se arătaseră refractari. împăratul considera că luxul etalat la masă de marele lui șambelan putea fi util regimului imperial. El îi scria că dineurile acelea n-aveau alt scop decît *„să-i pună* (pe consilieri și pe miniștri) *in situația de a se vedea direct, iar dumneavoastră să-i puteți cunoaște pe cei mai importanți și să le cultivați aptitudinile"*. Cu alte cuvinte, îl însărcina pe Talleyrand să-i aducă, folosind maniera lui blajină, pe calea supunerii. Dacă Napoleon ar fi avut posibilitatea să-i citească în inimă prințului de Benevento, ar fi trebuit să se teamă ca nu cumva dineurile acelea să devină mai curînd o școală a nesupunerii, numai că Talleyrand era prea prudent ca să riște așa ceva. împăratul a fost deci satisfăcut, iar convivii pe care-i trimitea el la palatul Matignon au fost pe cît de bine îndoctrinați, pe atît de bine hrăniți. Firește, Talleyrand n-a scăpat ocazia să strecoare la urechea lui Napoleon cîteva reflexii privind regimul. Le făcuse, spunea el, ascultîndu-i pe membrii Corpului legislativ. I-a atras deci atenția împăratului că respectivul corp, care n-avea nici o putere deliberativă, nu corespundea caracterului națiunii: *„Niște francezi, indiferent cărei clase i-ar aparține, nu pot să facă parte din- tr-o adunare fără să spună nimic..."* Or, Napoleon voia ca adunarea aceea să fie mută și, deși *legislativă,* să fie cu grijă scutită de sarcina de a elabora legi. Talleyrand a mai dat și alte sfaturi, de care nu s-a ținut deloc cont: *„Este necesară în Franța o reprezentanță care să voteze impozitele..."* Lucrul acesta putea fi citit și în Caietele de doleanțe. Bineînțeles, sfaturile astea înțelepte erau înecate intr-un val de lingușiri. Dar Napoleon nu s-a sinchisit să le pescuiască.

Pentru moment, împăratul avea alte griji pe lîngă nemulțumirile acestea ale juriștilor, care își închipuiau că înseamnă ceva sau care voiau să devină ceva. El se afla în Spania, unde situația devena tot mai critică. își închipuise,

321 mergînd acolo, că augusta lui prezență avea să împietrească de groază

și de admirație poporul spaniol. Și de-abia dacă a izbutit să cîștige bătălia de la Somosierra. Talleyrand i-a trimis niște felicitări atît de călduroase, de parcă la Erfurt nu s-ar fi petrecut nimic. El îi ura împăratului *„să ralieze toate spiritele în perspectiva binefacerilor unei domnii nobile și fericite* (cea a lui Joseph asupra Spaniei!). *Spaniolii, obosiți și risipiți în urma infrin-gerilor, înstrăinați de pe urma discordiilor, îngroziți de spectacolul anarhiei, trebuie să tindă de pretutindeni să caute un punct de raliere. Și cine știe mai bine decît Maiestatea-Voastră să dirijeze aptitudinile născînde ale unui popor ca să le facă să servească succesului țelurilor sale?"* (Scrisoare din 8 decembrie 1808).

Mințea cu bună credință. El știa că *„aptitudinile născînde"* ale poporului spaniol se opuneau cu **ferocitate** *„succesului țelurilor"* lui Napoleon. Dar **ce** importanță avea lingușirile acestea? Ele nu jenau întru nimic întrevederile pe care le avea tocmai atunci la Paris cu Metternich, care trimitea apoi la' Viena dări de seamă amănunțite asupra lor. Obiectul acestora era pur și simplu înlăturarea lui Napoleon și diversele posibilități de a-i asigura succesiunea. Și se mai punea și problema „dulciurilor" pe care i le vărsa guvernul de la Viena. Se poate crede că imensele servicii aduse Austriei și Rusiei puteau rămîne neplătite? Casa prințului de Benevento era un sac fără fund. Cumpărarea și restaurarea palatului Matignon, cheltuielile de întreținere **a** prizonierilor spanioli de la Valențay îl duceau la ruină pe Talleyrand. Trebuiau deci niște compensații. în ce privește Austria, lucrurile și-au urmat cursul lor obișnuit. Prin intermediul lui Dalberg și al bancherilor din Bremen și Hamburg, vărsămintele au fost atît de bine făcute, încît n-a rămas nici o urmă a lor. Baras în *Memoriile* lui afirmă că Austria i-a vărsat 17 milioane. E o sumă atît de mare, încît nu-ți vine să crezi. A patra parte din ea, reprezentînd 3 miliarde de franci vechi, pare să fie o cifră mai rezonabilă.

Cu Rusia nu era la fel de ușor. Moscova nu plătea deloc sau prea puțin.. Și, fiindcă țarul Alexandru nu înțelegea limbajul atît de grăitor totuși al cifrelor, Talleyrand i-a vorbit într-un altul.

I-a vorbit în limbajul inimii sau, ca să fim mai preciși, în acela al logodnei și al căsătoriei. De la moartea nepotului său Louis, Talleyrand începuse să se gîndească la viitorul fratelui mai mic al acestuia, Edmond de Perigord, sau, mai exact, la viitorul familiei lui, față de care a avut întotdeauna un puternic atașament. Atașamentul acesta, cu trecerea anilor, n-a mai fost unul de conveniență, ci un atașament sincer; o dovadă a constituit-o durerea lui la moartea lui Louis. Fratele său Archambaud, din ce în ce mai șters, lăsa în seama lui Talleyrand toate grijile și toată gloria unui cap de , familie ; datorită acestui fapt, prințul de Benevento a fost interesat să-1 căsătorească cît mai strălucit cu putință pe nepotul și moștenitorul său Edmond, în vîrtejul celor mai grave frămîntări ale Europei, gîndul acesta nu-1 părăsea. La Erfurt, în vreme ce trata cu țarul căsătoria lui Napoleon cu o mare ducesă a Rusiei, a strecurat încă o cerere în căsătorie pentru nepotul său. I-a cerut țarului Alexandru mîna Dorotheei de Curlanda, fiica ducesei de Curlanda, supusa țarului. *„Sire* — i-a spus el lui Alexandru —. *fiindcă Maiestatea-Voastră se află într-o atît de fericită dispoziție matrimonială, ea îmi va îngădui să-i solicit o favoare. Am avut nenorocirea să-l pierd pe cel mai mare dintre*

nepoții mei, un tînăr de mari speranțe. Inii mai rămâne unul, pe care aș dori să-l căsătoresc într-un mod avantajos; în Franța însă trebuie să renunț la așa *ceva. împăratul le păstrează pe moștenitoarele bogate pentru aghiotanții lui. Maiestatea-Voastră numără printre supușii săi o familie cu care aș avea cea mai mare dorință să mă înrudesc: mîna prințesei Dorothea de Curlanda ar întrece toate așteptările nepotului meu".*

Cererea lui a avut mai mult succes decît cea a lui Napoleon. Țarul s-a grăbit să-i acorde această favoare, care nu-1 costa nimic.

Tot ceea ce i-a spus Talleyrand țarului era exact. Pentru Edmond, o căsătorie strălucită era greu de făcut- Nefiind aghiotant al lui Napoleon, cum ar fi putut el să ia o fată aparținînd vechii nobilimi și care să mai fie și atît de bogată pe cît dorea unchiul lui ?

Neputîndu-1 căsători pe Edmond în Franța, Talleyrand a prospectat Europa ca să descopere o moștenitoare bogată. Așa a descoperit-o pe Dorothea. Citind ceea ce spune el în *Memoriile* lui, am putea crede că respectiva căsătorie n-a fost decît o idilă frumoasă, aranjată de o întîmplare fericită. In realitate, el făcuse investigații serioase asupra moștenitoarelor disponibile, și Dalberg împreună cu un polonez, Batowski, au fost cei care au condus cercetările. La originea alegerii Dorotheii stă acest Batowski, pe care Talleyrand îl cunoscuse la Varșovia. Nu exista nimeni altul pe lume, după cum o să vedem, care să poată să-i dea informații mai precise asupra mamei, asupra fiicei... și asupra averii lor, în afară de neprețuitul Batowski.

Dar să-i dăm ascultare lui Talleyrand :

„Auzisem vorbindu-se des — scrie el —, *în Germania și în Polonia, despre ducesa de Curlanda. Știam că era o persoană distinsă datorită sentimentelor ei nobile, caracterului ei elegant și celor mai strălucite și mai frumoase calități.* (Nimic despre curiosul menaj al ducesei, despre viața ei desfrînată sau despre averea ei uriașă). Cea *mai mică dintre fetele ei era de măritat. Alegerea nu putea decît să-i placă lui Napoleon. Nici nu-l văduvea de o partidă pentru generalii lui, care ar fi fost refuzați, și-i satisfăcea și ambiția pe care o avea de a atrage în Franța străini din familii nobile. M-am decis, așadar, s-o cer pentru nepotul meu pe prințesa Dorothea și, pentru ca împăratul Napoleon, din calcul sau din vreun capriciu, să nu poată reveni asupra unei aprobări deja date, l-am rugat pe împăratul Alexandru, prieten personal al ducesei de Curlanda, să-i ceară el însuși acesteia mîna fiicei sale pentru nepotul meu" (Memorii)-*

Lasă să se înțeleagă că vorbise despre proiectul lui în primul rînd cu Napoleon, cînd în realitate nu i l-a dezvăluit decît atunci cînd afacerea fusese deja încheiată cu țarul.

Cine era Dorothea de Curlanda ? [XXIX] Ea va juca în viitor un rol atît de important, încît sfîrșitul vieții lui Talleyrand va fi total impregnant de personalitatea acestei stranii nepoate. Trebuie deci s-o cunoaștem înainte de căsătorie ca s-o putem înțelege mai bine după aceea. Era fiica ducelui Petru al II-lea al Curlandei. Mama ei, a treia soție a ducelui, era născută contesă de Medenc. Ducele a murit în 1800. Se numea Biron, la fel cu tatăl lui, iar

XXIX **Cu privire la căsătoria lui Edmond și la personalitatea Dorotheii a se vedea remarcabila lucrare Franțoise de Bemardy. *Le dernier amour de Talleyrand ;* la *duchesse de Dino* (Hachette).**

[1] **L. J. Arrigon. *Une amie* de *Talleyrand : la duchesse de Courlande* (Flammarion).**

tatăl acesta, care era fiul unui grăjdar al vechilor duci ai Curlandei, fusese favoritul țarinei Ana Ivanovna*. Era un bărbat de o mare frumusețe și țarina l-a făcut duce al Curlandei. Cu toate acestea, la moartea protectoarei lui a fost exilat fn Siberia, de unde l-a rechemat apoi Ecaterina a II. Ea i-a înapoiat ducatul, iar el s-a retras acolo și a domnit la Mi lava, capitala sa. Bironii aceștia se remarcau prin frumusețea, prin violența, prin capriciile și prin cruzimea lor. Dezmățul și vulgaritatea îi caracterizau. Dimpotrivă, mama Dorotheii, care se trăgea dintr-o familie ce aparținea vechii nobilimi, avea o educație aleasă. Fără să fie de o frumusețe fără cusur (i se reproșa nasul puțin cam lung), avea în schimb grație și era și deșteaptă. Cultiva artele și pe artiști și făcuse din Mitava, în acea îndepărtată Europă de răsărit, un fel de oază de rafinament și de eleganță. Și, în fine, o originalitate nemaipomenită pe acele meleaguri, îl admira pe Napoleon și iubea Franța. Asta îi atrăsese o reputație îngrozitoare, care i se trecea însă cu vederea datorită faptului că dispunea de una din averile cele mai mari din Europa. Ea poseda ducatul de Curlanda, principatul Sagan, imensele domenii ale prințului Piccolomini în Boemia și un palat la Berlin, pe Unter den Linden. Detesta palatul de la Sagan, care era un fel de cazarmă sinistră și al cărui mobilier data de pe vremea lui Wallenstein. Prefera Lobikau, care era mai puțin mare, dar mai vesel. Acolo trăia împreună cu amantul ei Batowski, care i-a vorbit lui Talleyrand despre ea la Varșovia, după lena. Batowski acesta își avusese și el perioada lui de succes ; cu timpul însă, din cauza vitregiilor patriei lui, a situației lui de amant întreținut și, fără îndoială, și datorită unor predispoziții bolnăvicioase ale firii lui, se acrise. îl apucase romantismul. îi plăceau pădurile întunecoase, unde, ascul- tînd de unul din nenumăratele sale capricii, ducesa i-a construit, cu mare cheltuială, o locuință luxoasă ; îi plăceau nopțile, luna, cețurile, coșmarurile, cimitirele. A devenit shakespearian, într-un cuvînt, de nefrecventat. Dar înainte de a ajunge așa i-a făcut ducesei de Curlanda o fată : tocmai pe Dorothea noastră. Lumea nu se jena să-i spună domnișoara Batowski.

Ducesa nu s-a ocupat niciodată prea mult de fetele ei. Iar de ultima, nici cît de celelalte. Dorothea, încă din copilărie, a fost o fire tristă, dură și închisă. N-o iubea pe mama ei, care i se părea insuportabil de ușuratică. (Ducesa era, într-adevăr, ușuratică, dar, orice ar fi gîndit despre ea fiica ei, era foarte suportabilă.) Dorothea l-a avut drept preceptor pe un om inteligent și instruit, care i-a format gustul pentru lecturile serioase. Era un italian, un fost abate, pe nume Piattoli, mare partizan al politicii de culise și al prințului Adam Csartoryski, împreună cu care descurca și încurca țețele inextricabile ale politicii poloneze. Piattoli, tot lăudîndu-i-1 pe Csartoryski pupilei lui, a făcut-o să se îndrăgostească, la paisprezece ani, de prințul acela, care avea pe atunci patruzeci, pe care ea nu-1 văzuse niciodată, dar ale cărui tîmple cărunte și ai cărui ochi melancolici o vrăjiseră datorită istorisirilor preceptorului său. Dorothea se jurase să nu se mărite decît cu Csartoryski și era tenace.

Cele trei surori mai mari ale ei erau căsătorite. Una cu un prinț de Rohan, alta cu un Hohenzollern și cea de-a treia cu un duce napolitan, ducele de Acerenza. Toate trei erau frumoase, bogate, amatoare de desfrîu și ostile lui Napoleon și Franței.

Dorothea împărtășea și ea această ostilitate, fie și numai pentru a i se

împotrivi mamei ei. Iată cum se zugrăvește ea în epoca aceea. Putem să-i acordăm credit, este dură, dar sinceră. Dealtfel, și alte mărturii concordă cu ale ei. *„Mică, foarte galbenă, excesiv de slabă și de la naștere într-una bolnavă, aveam niște ochi întunecați și atît de mari, incit erau în disproporție cu fața mea mică cit pumnul. Aș fi fost cu siguranță foarte urită dacă n-aș fi avut ceea ce se numește foarte multă personalitate".*

De unde provenea părul acela negru ca cărbunele ? Și tenul acela de țigancă și slăbiciunea ei ? Asta frapa pe toată lumea. Dar ea nu spune — și nu din modestie, ci dintr-o rezervă plină de mîndrie — că avea cei mai frumoși ochi din lume. Ochii ei nu erau negri, ci de un violet închis și, datorită focului interior care mocnea în trupușorul acela uscățiv, luau niște nuanțe și niște expresii de-o intensitate fascinantă. Știa să-și ia aerul cel mai dur și cel mai disprețuitor cu putință. Domnișoara Batowski nu era deloc o ființă ștearsă.

Mama și fiica nu locuiau împreună. Dorothea își avea averea ei și modul ei personal de viață. Locuia la Tannenfeld, în pavilionul acela pe care Batowski pusese să i se clădească în mijlocul codrilor. Firea sălbatică a Dorotheii se complăcea acolo. Numeroși pretendenți la mîna și la averea ei o curtau pe mama ei, la Lobikau. Se numărau printre aceștia prinții de Hohen- lohe, de Solrrrs, de Reuss și de Mecklenburg. Dorothea îi primea cu răceală și nu descuraja pe nimeni, in speranța că rîvna lor avea să-1 facă gelos pe indiferentul Csartoryski.

între timp, Talleyrand, informat de acest asediu în toată regula, manevra s-o fure el de sub nasul tuturor prinților. La nici o lună după Erfurt, ducesa de Curlanda a primit o scrisoare din partea țarului prin care acesta îi cerea să ia masa împreună la 16 octombrie 1808. în seara respectivă, pe la orele 5, Lobikau a găzduit patru personaje : Alexandru I, prințul Trubețkoi, Caulaincourt și Edmond. Ducesa era însoțită de cele două fete mai mari ale ei : prințesa de Hohenlohe și ducesa de Acerenza. Izbutise s-o scoată și pe Dorothea din pădurea ei : tînără era și ea prezentă. Ceilalți pretendenți, fără să bănuiască nimic, i-au făcut curte țarului. S-a observat repede că Alexandru, care, de obicei, cheltuia cu destulă generozitate faimosul lui farmec slav, îl păstra de data asta numai pentru Dorothea. A făcut cîteva glume pe seama numeroșilor ei pretendenți. Fără să reflecteze, a întrebat-o dacă nu remarcase marea asemănare dintre prințul Csartoryski și locotenentul de Perigord, care se afla așezat la celălalt capăt al mesei.

— De *cine vorbește Maiestatea-Voastră ?* — a răspuns ea.

— De tînărul care șade acolo, care este nepotul prințului de Benevento și care-l întovărășește pe ducele de Vicenza (Caulaincourt) la Petrograd.

— Vă rog să mă iertați, Sire, nu l-am remarcat pe aghiotantul ducelui de Vicenza și sînt atît de mioapă, încît mi-e imposibil să-i disting de aici trăsăturile.

E adevărat că era mioapă și la fel de adevărat că a lăsat, in felul ăsta, cu abilitate să se înțeleagă că locotenentul nu-i atrăsese cituși de puțin atenția și că n-avea poftă să-i examineze trăsăturile, nici de departe, nici de aproape.

Caulaincourt a făcut elogiul locotenentului, Dorothea nici nu asculta. Dineul era lipsit de căldură. Cînd s-au sculat de la masă, țarul i-a cerut ducesei să stea de vorbă un moment între patru ochi. Era neliniștită și doar

îi recomandase Dorotheii să fie drăguță sau cel puțin politicoasă cu ducele de Vicenza... *„Știi că țarul îl tratează ca pe un prieten. N-am reușit să le conving*

 pe surorile tale să facă conversație cu el. Iți dau deci ție sarcina să te ocupi de domnul de Caulaincourt fiindcă nu vreau să plece nemulțumit".

Dorothea a făcut însă după capul ei ; în schimb, Caulaincourt a fost acela care s-a ocupat foarte mult de ea, mult mai mult decît ar fi dorit ea; Se ocupa chiar și de viitorul ei mai mult decît și-ar fi putut ea imagina. în *Memoriile* lui, el notează : *„Am pornit împreună cu împăratul Alexandru spre Weimar și spre Lobikau ca s-o vizităm pe ducesa de Curlanda. Cu ocaziț acestei vizite am pus la cale căsătoria fiicei ei cu domnul Edmond de Perigord".*

Trebuia ca mama să fie informată în amănunt cu privire la hotărî rilț luate la Erfurt și, totodată, să i se obțină consimțămîntul. De asta se ocupa țarul în încăperea alăturată.

A reușit fără nici o greutate : Csartoryski nu-i plăcea ducesei, iar mariajul cu un Perigord o făcea să-și împlinească visul : acela de a locui la Paris, în plus, ea acorda multă prețuire alianței cu prea nobila familie de Perigord și cu nepotul prințului de Benevento, care era al treilea personaj din imperiu.

Mai rămînea de obținut consimțămîntul Dorotheii. Ducesa nu i-a ascuns tarului că lucrul acesta era peste puterile sale : fiica ei era antifranceză, îl iubea pe Csartoryski, nu o asculta pe mama ei, era încăpățînată... Țarul i-a tăiat-o însă scurt. I-a spus că Csartoryski nu ținea cîtuși de puțin să se căsătorească cu Dorothea. Cît despre sentimentele antifranceze, nu trebuia să țină seama de ele. La cincisprezece ani, simpatiile politice erau fără valoare. Ducesa trebuia să-și convingă iiica să-1 accepte pe locotenentul de Perigord ; în ce-rl privea pe el, își dăduse cuvîntul prințului de Benevento. Așa că n-avea să accepte nici un fel de scuză. Era un ordin formal. Ducesa, care era supura țarului și ale cărei bunuri depindeau de el, a înțeles perfect și a făcut o reverență.

Au reapărut apoi în salon. Țarul a mai făcut puțin uz de șarmul lui și, aproape imediat după aceea, a plecat, urmat de escortă.

Trebuia deci informată Dorothea. A doua zi, cînd mama ei a întrebat'O cum i se păruse locotenentul, ea i-a răspuns că nici măcar nu se uitase la ejl. Și a plecat apoi imediat la Berlin, unde a rămas trei luni, pînă în ianuarie 1809, visînd mereu la Csartoryski.

Caulaincourt a scris un raport asupra întrevederilor avute la Lobikau, pe care i l-a adus chiar Edmond unchiului său la Paris. Talleyrand a fost mulțumit de el. Atitudinea logodnicei nici măcar nu i-a reținut atenția. *sosit Edmond, dragul meu Caulaincourt. O să-l rog pe împărat să ți-l trimită. Ai fost foarte bun atît cu unchiul, cît și cu nepotul: mi-a spus cît zel ai depus in chestiunea aceasta"* (26 octombrie 1808).

Talleyrand și-a aranjat tranzacția fără zgomot, dar nu și fără iuțeală. Peste trei zile a obținut aprobarea lui Napoleon pentru căsătoria lui Edmond, și asta tocmai în momentul în care împăratul pleca să reglementeze — sau cel puțin așa credea el — povestea din Spania. Cel mai puțin grăbit era Edmond, care n-avea nici un chef să se întoarcă la Petrograd și nici s-o revadă, în trecere, pe „logodnica lui“. Talleyrand l-a luat puțin la rost și a obținut de la șeful lui, Berthier. un concediu de trei luni ca să se poată duce la Lobikau. Era, cum îi scria Talleyrand lui

Caulaincourt, *„mai mult decît e necesar ca să înceapă și să ducă la bun sfîrșit acțiunea atît de interesantă peii- tru el, pe care am început-o sub auspiciile dumitale".* Și fiindcă n-avea nici un fel de încredere nici în inteligența și nici în abilitatea nepotului său, l-a rugat

 pe Batowski să-1 însoțească. *„Este* — spunea el — *un om de acțiune, care cunoaște foarte bine obiceiurile ducesei de Curlanda".* Nici nu putea fi mai bine definit. Și adăuga : *„După opt zile petrecute împreună cu ea, el o să-mi scrie întocmai ce trebuie și ce putem să facem. Edmond, după trecerea celor opt zile, o să vină și o să se pună la dispoziția dumitale la Petersburg, unde va rămîne pînă-n momentul în care vom avea o părere precisă".*

Dacă totul avea să meargă bine, Talleyrand avea să-1 pună la treabă și pe Archambaud. *„Archambaud se va duce la Lobikau, unde va încheia, împreună cu omul lui de afaceri, acordurile. Tot atunci va sosi și Edmond, în același timp cu tatăl lui, și lucrurile se vor aranja foarte repede..."*

La 15 noiembrie 1808, Edmond a plecat împreună cu Batowski. La sosire i-a înmînat ducesei de Curlanda o scrisoare foarte amabilă din partea unchiului său. Ea a fost impresionată cînd a citit-o. Edmond n-a văzut-o pe Dorothea, care se afla tot la Berlin. Și s-a dus la Petrograd. Batowski însă a rămas. A găsit din nou, dîndu-i ascultare lui Talleyrand, un moment de favoare pe lîngă ducesă și a petrecut iarna împreună cu ea. Aceasta din urmă, în răspunsul ei către Talleyrand, nu i-a ascuns faptul că Dorothea era îndărătnică. îi repugna, spunea ea, să exercite vreo presiune asupra fiicei ei. Talleyrand și-a dat imediat seama că ea avea să fie de acord ca presiunea să vină din altă parte și de mai sus. I-a cerut, așadar, lui Caulaincourt să obțină o nouă intervenție din partea țarului, în fața căreia nici mama, nici fata nu vor putea să reziste. La 26 decembrie, el scria : *„l-am scris astăzi împăratului ca să-i mulțumesc pentru scrisoarea pe care mi-a făcut onoarea să mi-o trimită. Vreau ca Edmond să plece spre Lobikau și să fie acolo la 3 februarie. Călătoria aceasta e pe placul ducesei, care are multă lume la ea acasă în ziua respectivă.* (Convenienţele mondene nu sînt neglijate de Talleyrand, ele facilitează atît de interesantul lui demers.) *O să rămână acolo atîta timp cît vor considera că e necesar Batowski și cu el și de acolo se va întoarce la Paris. Dacă ar fi purtătorul unei scrisori din partea împăratului Alexandru pentru ducesă și dacă în scrisoarea lui țarul ar avea bunătatea să pună un cuvînt bun pentru el, cred că ar fi un lucru foarte util. Ducesa mi se pare cît se poate de interesată să intre și ea în combinația noastră, li trimit lui Edmond o scrisoare către ducesă ca răspuns la cea pe care am primit-o".*

Și în felul acesta a obținut o nouă intervenție din partea țarului. Dorothea a plecat de la Berlin pentru a fi prezentă la ziua de naștere a mamei sale și în drum i-a făcut o vizită lui Piattoli, pe care l-a găsit în agonie. Spera să găsească la el îmbărbătare și vești bune despre frumosul prinț la care visa, îl dăscăliseră însă bine pe muribund : el i-a spus că nu mai știa nimic de Csartoryski și că trebuia să uite himera aceea. Dorothea nu era însă hotărîtă să-i dea ascultare. Mama ei a primit-o cu o tandrețe neobișnuită : *„Mama m-a intîmpinat cu o bucurie și cu o drăgălășenie pe care nu i le-am cunoscut niciodată".* Faptul acesta a pus-o pe gînduri și prezența lui Batowski, reintrat în grații, i s-a părut de rău augur. I-au acordat patru zile de răgaz și în seara celei de-a patra zile a răsunat cornul care anunța sosirea vizitatorilor : Edmond de Perigord își făcea intrarea în

scenă, potrivit scenariului alcătuit de unchiul lui. Dorothea a înțeles, s-a refugiat în camera ei și a plîns la pieptul bunei sale guvernante, domnișoara Hoffmann. Știa că mama ei ținea la căsătoria ei cu locotenentul de Perigord, fiindcă francezii erau oamenii care o amuzau cel mai mult pe lume. Dorothea și-a șters lacrimile și a reapărut în salon, unde

 domnea veselia. Pînă și morocănosul de Batowski radia. Mama ei părea întinerită, o oarecare tulburare o făcea și mai atrăgătoare ; ținea în miini niște scrisori de care nu s-a despărțit întreaga seară. I l-a prezentat pe Edmond Dorotheii. Acum, știind despre ce era vorba, tînăra l-a examinat cu atenție pie pretendentul privilegiat- Ca și tatăl lui, Archambaud, ca și fratele său Louis, Edmond era frumos. Destul de înalt, bine făcut, robust, avea o eleganță naturală și un aer de noblețe. O față cu trăsături regulate, destul de alungită, un nas fin și drept, niște ochi căprui, o privire mai curînd călduță decît fierbinte și mai curînd ștearsă decît pătrunzătoare, un zîmbet plăcut și cam copilăresc făceau din cavalerul acesta un tînăr agreabil, la care însă nu străluceau în mod deosebit nici forța caracterului, nici cea a inteligenței. N-a fermecat-o pe Dorothea. Nici nu i-a displăcut însă.

A doua zi, Dorothea s-a înfățișat înaintea mamei ei, care nu se sculase încă. Scrisorile pe care le avusese în mînă în ajun se aflau pe pat. Ducesa o puse pe fata ei să le citească. Una, din 10 ianuarie 1809, era cea pe care o scrisese țarul la cererea lui Talleyrand. Nu ascundea ce aștepta el din partea ducesei și mai cu seamă din partea fiicei sale : *„Domnul de Perigord... este un tînăr încîntător, plin de excelente calități și bine făcut, în așa fel incit să poată asigura fericirea unei femei. Doresc foarte mult ca atît Altețea-Voastră, dt și tînăra prințesă să-l apreciați la fel și ca această unire atît de mult dorită să se realizeze".*

Dorothea nu avea decît cincisprezece ani, dar a înțeles ce însemnau cuvintele *„Doresc foarte mult"* scrise de pana unui țar. Și pentru cazul în care ea nu le-ar îi înțeles întocmai, mama ei i-a spus : *„Știi că în Rusia favorurile unui suveran sînt întotdeauna precare, că totul depinde de fantezia lui și că pentru mine e de cea mai mare importanță să-i cultiv bunăvoința; i-am promis că o să fac lot posibilul ca să te determin la căsătoria pe care o dorește el; te rog deci să nu refuzi fără să fi cîntărit bine avantajele care pot iă rezulte pentru întreaga ta familie de pe urma acestei alianțe".*

După ukazul țarului, i-a dat să citească și madrigalurile domnului de Talleyrand. Nu erau nici ele mai liniștitoare pentru Dorothea. Sentimentele invocate de fostul episcop de Autun pentru a grăbi căsătoria aceea ar putea să surprindă : îl vedem înduioșîndu-se în fața urărilor calde pe care le făcea doamna mama lui pentru încheierea fericită a unei asemenea căsătorii. Ce curioasă evocare ! Străvechea contesă de Perigord răsărind deodată, cu cîteva săptămîni înaintea morții ei, în toată această afacere ! O declarase moartă cu ocazia propriei lui căsătorii și-acum o învie din nou pentru cea a nepotului ei. Asta fiindcă prințesa Dorothea de Curlanda nu era doamna Grand și Edmoițcl de Părigord nu era episcop. E foarte adevărat că Talleyrand îi făcuse bătrîne> lui mame o vizită ca să-i supună acest proiect de căsătorie și să-i ceață părerea’. Ea a fost de acord și el s-a bucurat. Există cel puțin o urmă a acestor relații respectuoase dintre fiu și mamă : scrisoarea lui Talleyrand din 14 noiembrie 1808, în care o informează pe ducesa de Curlanda despre demersul făcut pe lingă mama lui.

Din acest foarte ales sentiment, Talleyrand și-a făcut foarte curînd ;O armă dibace. Bunica ce-și dădea binecuvîntarea a fost folosită ca s-o înduioșeze pe Dorothea. Ea rezistase la ordinele categorice ale țarului, dar s-a

' **Michel Missoffe.** ***Le coeur secret de Talleyrand,*** **Librairie Academique Perrin, 1936.**

 simțit mișcată de dorința bătrînei doamne. Cu toate acestea, n-a cedat imediat- Mama ei i-a făcut reproșuri pentru că se incăpățîna și i-a cerut să reflecteze încă trei zile, implorînd-o să se arate cel puțin politicoasă față de locotenent și chiar față de Batowski, care avea să-i vorbească despre ilustra familie Perigord și despre meritele prințului de Benevento.

în zadar a conjurat-o Dorothea pe domnișoara Hoffmann s-o susțină, n-a putut să obțină de la guvernanta ei decît sfatul cel mai amar : acela de a ceda. Batowski, la rîndul lui, îi făcea Dorotheii elogiul prințului de Benevento, prințul acela care era ca o culme sublimă a unei familii care era ea însăși sublimă încă de pe vremea potopului. Parcă ar fi trebuit să-1 ia pe el în căsătorie. Exista, cu toate acestea, un punct delicat : căsătoria fostului episcop cu o oarecare doamnă Grand, a cărei existență trebuia, de bună seamă, menționată. Batowski a ieșit din încurcătură prezentînd-o pe prințesa de Benevento ca pe „o *persoană insignifiantă și așa de șterșă, incit nu putea fi considerată drept un inconvenient'.* Și așa a fost spulberată unica umbră pe care răuvoitorii ar fi putut s-o arunce asupra căsătoriei aceleia strălucite.

Cu toate astea, Dorothea nu-și dădea consimțămîntul. Mama ei era foarte agitată. Batowski a avut atunci o idee : fiindcă singurul argument care o făcea să reziste pe Dorothea era fidelitatea ei absurdă față de Csartoryski, trebuia să i se dea o dovadă că speranțele ei erau deșarte. El a alergat la căpătîiul lui Piăttoli și i-a smuls muribundului o scrisoare mincinoasă destinată pupilei lui : îi aducea la cunoștință că prințul Csartoryski se căsătorise tocmai atunci la Varșovia cu domnișoara Matuschewitz, primind binecuvîntarea bătrînei prințese și a întregului oraș. Dorothea, foarte tulburată, a pus să se înhame imediat caii la trăsură și a alergat și ea la căpătîiul bătrînului ei preceptor. El i-a recitat cu voce stinsă lecția pe care i-o debitase Batowski : greșise cînd se luase după himerele acelea, de-acum înainte trebuia să nu dea ascultare decît înțeleptelor sfaturi ale mamei ei.

Culmea desperării, cînd s-a întors la Lobikau, a găsit-o sosind ca din întîmplare, de la Varșovia, pe contesa Oguinska, care aducea marea veste, căsătoria prințului Csartoryski. Dorothea a ieșit brusc afară. A izbucnit în hohote de plîns — de furie și de umilință — și i-a declarat mamei ei că e gata să se mărite cu Edmond de Perigord. Mama ei, încîntată, i-a încurajat furia împotriva lui Csartoryski, a felicitat-o pentru atît de fericita ei alegere și a dat fuga să-1 vestească pe pretendent : *„Îmi venea s-o opresc...",* mărturisește Dorothea în *Memoriile* ei.

în timpul zilelor acelora de mare febră, Edmond, total placid, lăsa lucrurile să decurgă în voia lor. Cu toată spaima ei, logodnica îl observa destul de bine : *„Era* — spunea ea — *imposibil să-i prevezi caracterul și inteligența, fiindcă nimeni n-a făcut vreodată atîta uz... de tăcere".*

Cum ar fi putut ea să-i ghicească meritele ? Nu le avea decît pe acelea care apăreau de la prima vedere : un chip frumos, o înfățișare elegantă. Și să nu-1 uităm și pe unchiul lui, în permanență prezent.

Ducesa i-a lăsat pe cei doi logodnici față-n față. Pentru ea, tranzacția

fusese încheiată. Au rămas tăcuți și jenați, la fel de străini și unul și celălalt de aventura la care fuseseră împinși.

Dorothea a luat-o înainte și a pronunțat cu autoritate următorul mic discurs : „Sper, *domnule, să fiți fericit în căsătoria pe care ne-au aranjat-o. Trebuie să vă spun insă eu însămi ceea ce știți și dumneavoastră fără-ndoială,*

329 *că cedez în fața dorinței mamei mele, fără aversiune în realitate, dar cu cea mai perfectă indiferență față de dumneavoastră. Poate c-o să fiu fericită, vreau să sper, dar o să găsiți normal, cred,* să *regret faptul că-mi* părăsesc *patria și prietenii mei foarte apropiați și n-o să-mi luați în nume de rău tristețea pe care o să aveți ocazia, cel puțin în prima perioadă, s-o remar- câți la mine".*

Din partea unei fete tinere de cincisprezece ani și in starea de tulburare și de supărare în care se afla, e greu să ne închipuim o asemenea mărturisire. Trebuie să credem însă ; o citățm chiar pe Dorothea.

Edmond a urmat-o și el pe drumul acesta atît de frumos. N-am putea să-i negăm francheța și spontaneitatea : *„Doamne* — i-a spus el —, dar *asta mi se pare foarte natural. Dealtfel, nici eu nu mă însor decît pentru că așa vrea unchiul meu, fiindcă la vîrsta mea e preferabil să duci viață de holtei...''* în concluzie, erau de acord cel puțin asupra unui singur punct, anume că nu aveau nici unul, nici celălalt nici o poftă să se ia. Nu le mai rămînea, după această constatare, decît să se căsătorească și să petreacă împreună cît mai puțin timp posibil.

Edmond a pornit înapoi spre Paris chiar a doua zi, la 24 februarie 1809.

S-ar putea crede că l-am neglijat pe domnul de Talleyrand în timpul acestei călătorii în Germania ; ar însemna să nu-i cunoaștem omniprezența, în realitate, toate personajele pe care le-am văzut agitîndu-se la Lobikau sau în jurul lui nu sînt, de la țar și pînă Ia Batowski, decît piesele unui joc de șah pe care le manevrează prințul de Benevento. Edmond nu este nici *tură,* nici *rege,* nici *cal,* nici *nebun.* El nu e decît un pion : cea mai neînsemnată dintre piese. N-are decît un rol • este un Talleyrand-Perigord. Nu i se cere decît o calitate : supunerea. Inteligența, voința, puterea sînt ale prințului de Benevento.

De îndată ce a fost informat, el i-a scris ducesei : *„Sper ca prințesa Dorothea să primească cu oarecare plăcere dovezile de afecțiune pe care doresc să i le dau, precum și atențiile susținute cu care alit eu, cit și familia mea* **O** *să ne străduim să o înconjurăm"* (7 martie 1809).

I-a anunțat vestea țarului într-un stil curtenitor și mai subtil decît lăsa să se bănuiască simplitatea lui înflorită... *„Totul a reușit, Sire, cum era și de presupus atunci cind și-au dat concursul două puteri atît de mari cum e puterea dumneavoastră și cea a iubirii".*

într-adevăr, totul a reușit : țarul a mijlocit ca să intre în patrimoniul familiei de Perigord o avere colosală, dar despre asta nu se vorbește, nu se vorbește decît despre un suveran plin de bunăvoință aliat cu puterea iubirii; E lingușit, e tămîiat, e amețit. Și ne pregătește viitorul ; e vorba de momentul în care el va fi de folos pentru cu totul altceva decît pentru a aprinde făcliile căsătoriei. *„Simt cu fiecare zi ce trece o tot mai vie recunoștință pe care* **4** *aștern la picioarele Maiestății-Voastre. li voi fi devotat chiar trecînd peste ceea ce a făcut pentru mine. Voi fi devotat pentru că ea îmi inspiră sentimentele cele mai sincere, pentru că întrupează cea mai mare bunătate și toate celelalte calități care înnobilează cu atît mai*

mult primul tron al lumii. E liniștitor gîndul, Sire, că pe Maiestatea-Voastră se bizuie astăzi destinele universului **și** *progresele civilizației".*

Această evocare a întrevederilor avute la Erfurt îmbinată cu excesul de lingușiri necesita imediat o contrapondere prudentă. Scrisoarea putea f|

 interceptată... sau putea fi făcută o copie după ea și trimisă „celuilalt"... celuilalt împărat, al cărui supus, pînă la proxima schimbare de regim, era Talleyrand. Atunci el face ordine și proclamă : *„Neclintitul meu atașament față de împăratul Napoleon, al cărui nemăsurat geniu îl admir, a cărui încredere pe care mi-a acordat-o atît de des și ale cărui binefaceri pe care le-a revărsat asupra mea mi-au legat pentru totdeauna inima..., etc.".* După asta își exprimă dorința să domnească pacea între „cei doi coloși", dar se ferește să pomenească de alianță. (Scrisoarea din 24 martie 1809, citată de Lacour-Gayet).

Politica a servit la încheierea acestei căsătorii ; căsătoria ne întoarce la politică. Nu-i spusese Talleyrand țarului că, dacă Dorothea se căsătorește cu nepotul lui, ducesa de Curlanda avea să fie un excelent agent de legătură între unchiul fiicei sale și „tătucul țar" ? Așadar, spioni gratuiți ! Țarul a socotit că respectiva căsătorie oferea multe resurse. Din acest moment, între Talleyrand și ducesă s-a stabilit o corespondență la început politicoasă, după aceea prietenească și, atunci cînd s-au cunoscut, deosebit de tandră.

Căsătoria lui Edmond cu Dorothea a avut loc la Frankfurt la 22 aprilie 1809. Printr-o fericită întîmplare, fără îndoială, ea a fost celebrată de către prințul-primat Theodor von Dalberg. Mereu Dalbergii în toate afacerile încununate de succes.

Tînăra contesă Edmond de Perigord și soțul ei au venit să locuiască la prințul de Benevento la Paris. Ducesa de Curlanda îi însoțea și ea. Era, evident, cea mai fericită. Ea nu venea ca să vegheze asupra fericirii tinerilor căsătoriți, venea să și-o clădească pe a sa și a reușit mai bine decît ei. îi vom reîntîlni, pe toți sub ochiul prințului de Benevento, stăpînul destinelor lor.

Relații periculoase pentru prințul de Benevento

Cum ne-am putea închipui noi că preocupările unui personaj ca Talleyrand — chiar și lipsit de ministerul lui — ar fi putut să fie „insignifiante" 7 în 1792, cînd pescuia la Londra cu undița, Pitt era atît de puțin convins de lipsa de însemnătate a acestei ocupații, încît a dispus ca amatorul de porcușori să fie expulzat. Dar cînd își lua ceaiul la prințesa von Thurn und Taxis la Erfurt ? în iarna anului 1809, dineurile lui, plimbările lui, whist-ul lui, pînă și privirea lui — totul era periculos pentru stăpînul lui renegat și absent. în același timp în care îi ura lui Napoleon glorie și succes în Spania, presăra prin saloanele Parisului cuvinte pline de venin la adresa războiului atroce purtat de el. *„Coroanele se cuceresc, nu se fură".* Cîteodată era atît de îndrăzneț în ceea ce spunea, încît îi făcea să tremure pe prietenii lui. în salonul doamnei de Remusat prevestea fără să se jeneze cîțuși de puțin sfîrșitul imperiului și prăbușirea. Era avantajat, știa cît de nepopulară era campania din Spania : *„...a te declara dușmanul popoarelor e o greșeală care nu poate fi reparată niciodată".*

îți trebuia curaj ca să bravezi poliția imperială. Era prezentă pretutin-

deni, și atunci cum se face că i-au scăpat „afirmațiile" lui Talleyrand ? Cine le acoperea ? Cine le îndulcea ca să i le prezinte împăratului ? Sau, dacă împăratul le cunoștea, cum de le tolera ? E de neînțeles.

331

Dar „afirmațiile" nu erau decît un lucru de suprafață, niște momeli **ca** să-i atragă pe aceia care gîndeau la fel cu el. Regimul trebuia minat și **în-**locuit. în fața proporțiilor unei asemenea întreprinderi, un om singur nu putea nimic, și mai cu seamă dacă era un Talleyrand, care trage sforile, dar nu acționează decît prin persoane interpuse. Trebuia un complot. Să comploteze ? Dar cu cine ? Nimic nu e mai periculos decît un aliat. Orice aliat e un trădător care așteaptă să-i vină momentul. Și el știa asta mai bine decît oricare altul.

Cum există, probabil, o providență a complotului și a intrigii, ea a făcut să vină la el un om, cel mai corupt, cel mai vîrît în treburile cele mai oribile, un om dotat cu un veritabil geniu al mașinațiilor, al capcanelor, al masacrelor „spontane", al dispariților inexplicabile, al sinuciderilor oportune, **al** bombelor infernale care nu-i omoară decît pe trecători, un om care știa totul despre toată lumea din Franța și chiar din Europa și care se numea Fouchă, ministrul poliției. S-a intîmplat că Fouche era disponibil tocmai în momentul în care Talleyrand căuta — dac-am putea spune așa — un om.

Pînă atunci, totul îi despărțise. Se urau. Asta distra întregul Paris. Talleyrand spunea : *„Un ministru al poliției este un om care se amestecă în ceea ce-l privește și după aceea și-n ceea ce nu-l privește".*

Cînd se ailrma de față cu Talleyrand că ministrul poliției nutrea un dispreț total față de oameni, prințul de Benevento răspundea : *„aceasta fiindaă s-a studiat prea mult pe el însuși".* Dar nu disprețul acesta îi ținea la distanță unul de altul, ci educația, gusturile, originea și pînă și epiderma lor. Tot ceaa ce-l reprezenta pe Talleyrand, mare senior, opulent, amabil, desfrînat, dezinvolt, afișîndu-.și nestingherit atît viciile, cît și datoriile, îi era odios mizerabilului preoțel, nevolnic, trist, urît, plin de pistrui, cu părul roșcovan și ingrat, cu ochii împăienjeniți, respingător și înspăimîntător în același timp. Fouche trăia ca un mic negustor, cu ciorbă și cu came fiartă, între o nevastă mizerabilă și o fiică sfrijită, pe care o răsfăța și o ascundea ca pe un viciu. Omul acesta, acoperit de sîngele miilor de nevinovați pe care-i masacrase la Lyon și aiurea, era un soț și un tată model. Nu risipea ceea ce fura, așa că trecea drept un om cinstit. Aduna pe ascuns. Lăsînd la o parte crimele lui, era ireproșabil. Lui Talleyrand îi făcea greață.

Aceste repulsii de neînlăturat persistă la el pînă-n ziua în care ambiția pare să le învingă, pentru că venise timpul să dea ,,o lovitură mare". Și așa s-a și întîmplat.

Cum s-ar fi putut apropia ei însă dacă Blanc d'Hauterive nu i-ar fi adus într-o zi față-n față și nu i-ar fi împăcat ? îl cunoaștem pe d'Hauterive, mina dreaptă a lui Talleyrand de la minsterul din strada Bac. Fost oratorian, ca și Fouche, păstrase relații bune cu el și nu înțelegea cum de erau dușmani cei doi. El cunoștea părerile lui Talleyrand cu privire la politica lui Napoleon ; cînd Fouchă i le-a împărtășit pe ale lui, care erau la fel, d'Hauterive n-a avut liniște pînă cînd nu i-a convins și pe unul și pe celălalt că erau făcuți ca că se unească.

Prima lor întrevedere a avut loc — cine-ar fi crezut ? — în casa prințesei de Vaudemont, născută Montmorency. Se spunea că aceasta avea *„un spirit de Ligă și un temperament de Frondă".* Salonul ei aduna tot ce se prezenta,

oricare ar fi fost originile și opiniile. Nu domina în el nici o personalitate, a ei era îndeajuns. *„Considera că micii ei cățeluși aveau și ei dreptul să-i muște pe*

 Ii iubea pe prietenii ei, le oferea cadrul cel mai plăcut și totală libertate. Aimee de Coigny scria : *„Casa ei poate fi considerată drept lăcașul cel mai plăcut al prieteniei și locul cel mai periculos pentru guvernele șubrede (ce* avertisment !). *Poți complota acolo în toată siguranța și viața e așa de plăcută și așa de năroadă, incit spionii adorm acolo".* Intr-adevăr, Talleyrand știa să-și aleagă bine cuiburile în care se clocea căderea imperiului. Intîlnirea dintre Talleyrand și regicid s-a desfășurat în bune condițiuni : și-au dat mîna. Talleyrand a făcut uz de curtoazie. Ori de cîte ori Fouche spunea cîte un loc comun, episcopul își lua niște aere de uimire și murmura foarte serios : „Fii *atent, Fouche, asta ține de cea mai înaltă diplomație".* Dar astea nu erau decît fleacuri pentru că ei se pregăteau să joace o partidă periculoasă : ori aveau să-1 răstoarne pe Napoleon, ori aveau să-și piardă capetele.

La una din seratele acelea se afla și Doamna Mamă : a fost surprinsă că-1 întîlnea acolo pe Fouche. Și a fost și mai surprinsă cînd l-a văzut stînd de vorbă cu Talleyrand. S-a strecurat lîngă ei, a ciulit urechea și a prins din zbor cîteva cuvinte care i-au dat să înțeleagă că nu se făcea prea mare caz de *Nabulio al ei.* N-a auzit totul, din păcate ; ar fi putut să audă, în ziua aceea sau în alta, o serie de reflexii de genul ăsta : *„Pentru mine a fost întotdeauna de mirare* — spunea Fouche cu un aer sumbru și concentrat — *cum de nu se găsește un Jacques Clement ca să ne scape de corsicanul ăsta, așa cum a scăpat și călugărul acela Franța de Henric al III-lea".* Și pe Talleyrand, mucalit, care răspundea oftînd : *„Ce să-i faci ? A dispărut religia".* Doamna Letiția a fost, totuși, atît de intrigată, încît i-a scris împăratului în Spania.

Și nu era singura care surprinsese complotul. Metternich știa despre el mult mai multe decît ea și scria la Viena : *„Doi sînt oamenii care dețin în Franța primul loc în ochii opiniei publice și se bucură de cea mai mare influență în momentul de față : domnii de Talleyrand și Fouche. Odinioară opuși ca vederi și ca interese, ei s-au apropiat datorită unor împrejurări independente de voința lor".* Nu-i scăpase faptul — fiincă Talleyrand nu-i ascundea nimic — că scopul acestei uniri il constituia răsturnarea lui Napoleon. Modul în care zugrăvește poporul francez este impresionant : „...o *națiune sleită de un lung șir de eforturi, îngrozită de proporțiile colosale ale drumului pe care vrea s-o facă să-l mai parcurgă stăpînul actual al destinelor ei...“* Un popor care nu mai este dispus *„să susțină cu prețul sîngelui și al bunăstării sale niște proiecte care nu mai sînt decît proiectele personale ale acestui stăpîn".*

Parcă l-am auzi pe Talleyrand. Drama împăratului și a națiunii este perfect expusă în următoarele două rînduri scrise de Metternich : *„Franța nu mai poartă război de la pacea de la Luneville încoace. Napoleon este acela care poartă războiul cu resurse franceze".*

Acesta este motivul pentru care Talleyrand a luat partea Franței.

Același Metternich ni-i înfățișează pe cei doi complotiști *„absolut hotărîți să folosească ocazia dacă această ocazie s-ar ivi, neavînd suficient*

curaj s-o provoace" [XXX]. Trebuie să citim printre rînduri : *„ocazia"* ar fi fost asasinarea lui Napoleon, pomenită deja de Fouche cînd s-a referit la Jacques Clăment. Metternich adaugă că cei doi complici sînt gata să preia cîrma corăbiei al cărei căpitan a pierdut măsura. Aceasta trebuie tradus așa : Talleyrand și Fouchă se gîndesc la un guvern de schimb. Cine va face parte din el ? Bineînțeles, în primul rînd ei doi. Și apoi ? E nevoie de un om sau, mai bine zis, de un simbol. Un Bourbon ? Nici vorbă. Complicii noștri ar putea fi trimiși la spânzurătoare. Frații lui Napoleon ? Niște nulități. S-au oprit atunci la Murat- Era cumnatul lui Napoleon, și asta avea să-i ralieze întotdeauna pe bonapartiști. Era înalt, curajos, strălucitor și pe deasupra nu prea subtil, în concluzie perfect. l-au trimis o scrisoare la Neapole, unde avea în subordine aproape tot atîția soldați, care menținеau ordinea, cîți supuși, gata să-1 detroneze. Cu o îndrăzneală uimitoare, îi cereau să se pregătească să fie la Paris imediat — sau aproape imediat — ce îi va sosi vestea morții lui Napoleon. Se bizuiau suficient pe pumnalele curbe ale patrioților spanioli...

La 20 decembrie 1808, Talleyrand și complicele lui au făcut înaintea tuturor celor care aveau vreo greutate la Paris o demonstrație de publicitate politică care este o capodoperă a genului. Prințul de Benevento a invitat în seara aceea la o uriașă recepție faubourgul Saint-Germain, întregul corp diplomatic, demnitarii, corpurile de stat, oamenii din finanțe, precum și un oarecare număr de aventurieri de clasă internațională. Numai el era în stare să realizeze o asemenea adunare. în fața publicului acestuia, cei doi complici au prezentat un număr mut care a stîrnit vîlvă de la Petersburg pînă la Valladolid, unde Napoleon a simțit că-1 trec toate nădușelile. Saloanele erau înțesate de lume ; deodată, cu întîrziere voită, a fost anunțat un om al cărui nume a răsunat, sub lambriurile acelea, ca un semnal de alarmă ; și l-au văzut pe Fouche pășind peste pragul pe care se credea că nu-l va trece niciodată. A înaintat cîțiva pași, zîmbind cum nu-l văzuse nimenea zîmbind vreodată ; a intrat în casa dușmanului său ca și cum ar fi intrat în casa unui prieten, s-a oprit apoi puțin, ca și cum le-ar fi spus tuturor oamenilor acelora stupefiați : „Da, *sînt chiar eu, să nu credeți că visați",* lăsîndu-i prințului celui șchiop răgazul să ajungă pînă la el, să-1 ia de braț, să se sprijine de el cu încredere. Au făcut apoi un tur prin saloane, fără să scoată un cuvînt, șontîc-șontîc, radiind amîndoi de fericire.

Turul acela de pistă făcea cît o proclamație. Toată lumea a înțeles instantaneu și cîrdășia dintre ei, și scopul ei. Timp de o clipă, tronul lui Napoleon s-a clătinat. După ce au produs efectul dorit, s-au instalat într-un colț și au început să comploteze fără nici o jenă, în fața a 300 de persoane, din care majoritatea și începuse să pregătească rapoartele și mesajele care, chiar în zori, aveau să se răspîndească în diverse provincii și capitale, în diverse castele și episcopate vestea aceea extraordinară.

Europa a aflat atunci că Napoleon era în pericol nu numai în Spania, ci și la Paris. Acel „braț-la-braț“ mai însemna ceva : „Dacă se află printre voi simpatizanți, vor ști unde trebuie să se adreseze". Capodopera constă în faptul că nu se scosese nici un cuvînt.

La Valladolid, Napoleon a primit concomitent și scrisoarea pe care i-o scriseseră lui Murat și care fusese interceptată de Eugene de Beauharnais

XXX ***Memoriile*** lui Metternich.

și vestea complotului lui Talleyrand și al lui Fouche.

împăratul a fost extrem de tulburat. A părăsit imediat Spania și a sosit în cinci zile la Paris. Dacă ținem seama de starea drumurilor în Spania la vremea aceea, de lipsa de siguranță și de anotimp, e o performanță extraordinară. A sosit la Tuileries la 23 ianuarie, orele 8 dimineața. Toată furia lui se concentrase asupra lui Talleyrand, mai mult decît asupra lui Fouche. Fierbea. Și-a îngăduit, totuși, un răgaz în care să-și pună poliția să verifice informațiile

 primite în Spania ; între timp a vizitat construcțiile de la Luvru, a mai primit ambasadori... la 28 ianuarie a întrunit un consiliu restrîns. Talleyrand asista $i el în calitate de vice-mare elector. Se aflau acolo Cambaceres, Fouche, Lebrun, Deeres ; ceilalți erau plecați. Și a venit acum rîndul lui Napoleon să-și facă „scena". De data asta, ea n-a mai fost mută.

Scena de la 28 ianuarie sau mînia lui August

Nu era prima scenă pe care i-o făcea Napoleon lui Talleyrand, cu toate că, dintre demnitarii și dintre cei care-i alcătuiau anturajul, acesta a fost cel mai puțin atacat. împăratul își îndrepta de multe ori bucuros mîniile lui neașteptate asupra obiectelor, ca, de pildă, asupra pălăriei, pe care o călca în picioare destul de des. De ce n-o fi ascultat el sfatul lui Talleyrand : *„Nu trebuie să ne revărsăm niciodată mînia asupra lucrurilor, fiindcă nu le pasă cîtuși de puțin"*. în față n-a folosit niciodată familiarități și nici cuvinte vulgare la adresa marelui său șambelan, dar in absența lui nu se jena. îi spusese generalului Clarke să nu se-ncurce cu Talleyrand : *„Nu-i decît un bălegar, o să vă murdărească"*. Și mai spunea că Talleyrand *„era omul care furase cel mai mult"*. Pardon, sire, mai puțin decît frații, decît surorile și decît mareșalii dumneavoastră. Uitați că toată curtea dumneavoastră trăiește din jaf ? *„Ce mincinos !"* — striga uneori Napoleon. Sire, și papa putea să spună la fel despre dumneavoastră fără să se-nșele prea mult. Nu i-ați mințit și dumneavoastră pe prinții spanioli atrași în cursa de la Bayonne ? Trebuie amintite aceste lucruri pentru a se înțelege faimoasa scenă care a făcut să tremure toată lumea, dar care n-a făcut rău nimănui, cu excepția Maiestății-Voastre imperiale și regale.

Numai că, dezlănțuit de Cezar, trăsnetul putea fi mortal : tunetul s-a auzit, dar fulgerul nu s-a produs. Napoleon mergea încolo și-ncoace, cu mîinile la spate, gînditor, concentrat, neliniștitor. Ca să se încălzească, a început prin a aminti în termeni vagi ceea ce se petrecuse la Paris în timpul absenței lui. Corpul legislativ îndrăznise să voteze împotriva anumitor dispoziții din noul cod ; niște speculanți făcuseră să scadă acțiunile la bursă ; in fine, se mizase pe moartea lui. Se manifestase îndoială față de el, se organizase lumea fără el. *„Cei pe care i-am făcut mari demnitari sau miniștri încetează să mai fie liberi în gîndurile și-n exprimările lor, ei nu pot să fie decît organe ale gîndurilor și exprimărilor mele"*. E cea mai bună definiție a tiraniei și-n același timp a sclavajului. Neputînd sta jos în fața împăratului și neputînd nici să stea în picioare din cauza infirmității lui, Talleyrand se rezemase de cămin, ceilalți se aflau în fața lui și între ei era împăratul. Acesta s-a întors pe neașteptate către Talleyrand și uraganul a izbucnit. Napoleon i-a făcut cinstea să-i rezerve lui întreaga sa furie

dezlănțuită : *„Pentru ei* — a adăugat el — *trădarea începe atunci cînd își permit să aibă îndoieli; ea devine totală dacă de la îndoială ajunge la disensiune"*. (Citat de Lacour-Gayet).

Cînd a lăsat să cadă cuvîntul „trădare", Talleyrand trebuie să fi simțit cum i se desprinde capul de trup. A crezul că a fost descoperit. Și era într-adevăr. Purtarea lui putea să justifice curtea marțială. Ceilalți erau atît de convinși de lucrul acesta, încît erau livizi de spaimă. Talleyrand îl privea cu

răceală de sus pe omulețul acela îndesat, strîns în redingotă, care gesticula și țipa. Deja gras, cu fața galbenă, cu părul rar, era cu totul diferit de tînărul zeu al victoriei. Furia îl despuia de maiestatea imperială și făcea să iasă la iveală un personaj ancestral, care ar fi putut să pară grotesc dacă imaginea lui n-ar fi evocat șanțurile de la Vincennes și plutonul de execuție.

Prințul de Benevento se comporta ca unul care se preface că ascultă, dar pe care, în realitate, nu-1 interesează. Nimic nu putea fi mai exasperant pentru un om care fierbea decît insolența aceasta insesizabilă. Napoleon făcea o scenă fără să-1 fi numit pe acela căruia îi era adresată și, cu cît se uita mai mult înspre vinovat, cu atît îi dădea Talleyrand mai mult să înțeleagă că toate acestea nu-1 priveau. Asta era din cale-afară : exasperarea l-a făcut pe împărat să piardă orice măsură. L-au văzut repezindu-se la Talleyrand și atacîndu-1 direct. A început să urle ca la ușa cortului : *„Hoțule ! Hoțule ! Nu ești decît un hoț ! Ești un laș, un om fără credință, nu crezi în Dumnezeu.* (La subiect, la subiect. Vorba e, a trădat sau n-a trădat ?) *Toată viața te-ai sustras de la toate îndatoririle, ai înșelat, ai trădat pe toată lumea, nu există nimic sfînt pentru dumneata. Ai fi capabil să-ți vinzi și tatăl. Te-am copleșit cu daruri și ai fi în stare de orice împotriva mea ! De zece luni de zile ai nerușinarea, fiindcă presupui orbește* (eroare, Talleyrand nu-și pune capul sau averea în joc decît avînd certitudini) că *treburile în Spania merg prost, să spui cui are chef să stea și să te asculte că ai condamnat întotdeauna acțiunea mea în această țară ; de fapt chiar dumneata ești cel dintîi care mi-ai dat ideea s-o întreprind și m-ai împins la asta cu perseverență.* (Eroare, Sire, nimeni n-a avut niciodată influență asupra dumneavoastră ; Talleyrand v-a ajutat, cu perfidie, fără îndoială, să vă justificați ambiția cu privire la Spania. El v-a sugerat însă, de asemenea, încă de pe vremea Directoratului, niște proiecte de pace pe care n-ați vrut niciodată să le aplicați). *Dar omul acela, nefericitul acela ? Cine mi-a adus la cunoștință locul unde se afla ? Cine m-a instigat să mă răfuiesa cu el ?"* E vorba de ducele d'Enghien. Reprosul e ceva mai serios, dar, dacă Napoleon n-ar fi vrut să-1 omoare pe Enghien, nu sfatul lui Talleyrand 1-af fi determinat s-o facă. Că Talleyrand i-a netezit calea, sîntem convinși șl noi, dar ca un împărat să aibă o explicație de felul acesta cu complicele lui, ce greșeală ! Și urlînd într-una a continuat : *„Și-acum, care-ți sînt* pla* *nurile ? Ce mai aștepți ? Ai curajul și spune !* (A spus-o în scrisoarea adresată lui Murat). *Ai merita să te strivesc ca pe un vierme".* Și sfîrșitul se pierde într-o serie de amenințări pe cît de inutile, pe atît de nebunești : „Aș *putea s-o fac, dar te disprețuiesc prea mult ca să-mi mai dau osteneala. De* ct *n-am pus să te spînzure de grilajul de la Tuileries ? Dar mai e timp fi pentru asta".* Și n-a mai avut respirație decît ca să arunce expresia pe care o repetă toată lumea : *„Ah! ești o scîrnăvie într-un ciorap de mătasi, asta ești!"* [XXXI]

XXXI ***Memoriile* lui Pasquier ; Sainte-Beuve. *Nouveaux* lundis.**

Nu mai e vorba de „dreptate" sau de răzbunare. Pentru un tiran, o asemenea dovadă de slăbiciune este, după expresia lui Talleyrand, *„începutul sfîrșitului".* Asta nu mai este clemență, ci primul gest de abdicare.

Prințul cel maltratat a suportat rafala urît mirositoare fără să par® incomodat. Nu oferea decît o privire moartă, o față imobilă de fildeș, cu niște buze incolore. O adevărată mumie. Napoleon, cu totul ieșit din fire, a avut poate poftă să-1 pălmuiască, dar ținuta aceea semeață, aerul acela absent îl ținea încă la distanță. L-a pălmuit însă într-alt fel, cu o insultă îngrozitoare : „Și *nevasta dumitale ? Nu mi-ai spus că San Carlos era amantul nevestei dumitale*

Talleyrand a fost atins : a binevoit să-și îndrepte privirile asupra celui care era împărat și, cu tonul lui de curtean perfect, să-i spună : *„Într-adevăr, Sire, nu m-am gîndit că o asemenea informație ar putea să intereseze gloria Maiestății-Voastre sau pe a mea".*

Napoleon era învins : se făcuse de rîs. Suveranul era Talleyrand. Nu le mai rămînea, atît unuia, cît și celuilalt, decît să se retragă onorabil. împăratul, cînd să dea să plece, se-ntoarse din nou și slobozi un ultim tunet la adresa lui Talleyrand și a lui Fouche : *„Aflați că, dacă s-ar face vreo revoluție, oricare ar fi contribuția voastră, ea v-ar strivi pe amîndoi".*

Prințul de Benevento, fără să se grăbească, cu șchiopătatul lui inimitabil, străbătu salonul, privindu-i pe martorii înspăimîntați și palizi. în adîncul ochilor lor puteai să ghicești o viziune sinistră : mumia lui spînzurată de grilajul de la Tuileries. El însă nu vedea în fața lui decît niște imbecili care nu înțeleseseră nimic. Credeau că l-au văzut pe Jupiter și, de fapt, nu era decît un actor prost și vulgar. înainte de a ieși pe ușă se-ntoarse către ei și le spuse : „Ce păcat, *domnilor, că un om atît de mare este așa de prost crescut".*

Remarca lui era de o abilitate extremă : minimaliza totul- Nu mai era vorba nici de trădare, nici de funie, nici de spînzurat. Era vorba numai de lipsă de civilizație. Și s-a gîndit, fără îndoială, la maxima lui Fenelon pe care și-o însușise în alte împrejurări : *„Insultele sînt argumentele celor care n-au dreptate".* N-a vrut însă s-o servească unui public atît de mediocru ; a păstrat-o pentru grațioasele lui prietene de seară, pe care s-a dus să le întîlnească acasă la vicontesa de Laval.

Le-a povestit totul, dar nu le-a povestit decît lor. Nici chiar în *Memoriile* lui nu suflă o vorbă. Doamna de Laval, indignată de relatarea cinică și rece pe care i-a făcut-o despre scena aceea îngrozitoare, a izbucnit : *„Cum ? Ți-a spus așa ceva ? In față ?" — „Ei, da* — i-a răspuns el —, plus *alte insulte...", pe* care i le-a enumerat liniștit. Atunci ea s-a înfuriat: *„Cum ? Ai auzit cu urechile dumitale ? Erai față-n față cu el! Și n-ai luat un scaun, un vătrai, un tăciune sau, in fine, orice altceva ! Nu te-ai năpustit asupra lui ?"*

„— Ei, m-am gindit eu la asta, dar sînt prea leneș pentru așa ceva" (citat de Lacour-Gayet).

Fraza asta îl zugrăvește pe de-a-ntregul. Din cauza cîtorva bădărănii ale unui „parvenit", să compromită el viitorul ? Ar fi fost o nebunie ! Dar și sîngele rece își are limitele lui. în noaptea următoare s-a simțit prost, în ziua de 29 ianuarie a rămas în pat. în cursul zilei încă se mai aștepta să fie arestat. A primit doar o scrisoare prin care era destituit din funcția lui de mare șambelan : trebuia să predea cheia, simbolul funcției sale. A preferat

să dea cheia decit să-și dea sufletul la Vincennes. Era, așadar, lipsit de privilegiul de a intra în apartamentele împăratului și de cei 40 000 de franci indemnizație. Față de cei 500 000 pe care-i primea el, nu era ceva catastrofal. Și nu va întîrzia să-și ia alte compensații.

I-a trimis, așadar, împăratului cheia împreună cu o scrisoare în genul lui și-n care se putea citi : *„Mă consolează faptul că aparțin Maiestății-Voastre prin două sentimente pe care nici o durere nu va fi în stare nici să le întreacă, nici să le slăbească; printr-o recunoștință și un devotament care nu vor înceta cît voi trăi".*

La mai puțin de douăzeci și patru de ore după ce îndurase ploaia aceea de insulte ! Dar am încetat să ne mai mirăm de ceva.

în seara aceleiași zile de 29 s-a simțit mai bine, s-a sculat și s-a dus la adunarea de la curte. A apărut acolo imperturbabil, tăcut, imobil ca o statuie, astfel încît toate privirile care-l sfredeleau se înmuiau la vederea feței aceleia de sfinx. împăratul a intrat și a început să spună cîte ceva unuia și altuia, în timp ce priza tabac. I s-a adresat vecinului din dreapta lui Talleyrand, a trecut prin fața lui fără să-1 vadă și s-a adresat vecinului din stingă lui. Numai pentru asta venise Talleyrand : Napoleon nu-1 văzuse, dar nici nu-i interzisese să vină la Tuileries. Era un succes. Nevasta lui a avut mai puțin noroc, pentru că a primit ordin să nu se mai arate la palat și să se retragă pe domeniul ei de la Pont-de-Sains. Fiindcă San Carlos fusese pomenit într-un mod neplăcut în ajun împreună cu prințesa, a fost exilat și el la Bourgen-Bresse. Și așa a fost văduvită doamna Grand de cea din urmă consolare a ei !

Tot Parisul nu vorbea decît despre „scenă". Toți își închipuiau că Talleyrand își încheiase cariera ; oricine, în situația îngrozitoare în care se afla el, s-ar fi înmormîntat la Valențay. El nu era însă oricne și, peste două zile, a făcut să se remarce din plin lucrul ăsta, ducîndu-se la Tuileries, unde avea loc o recepție cu diplomații. S-a arătat acolo în primele rînduri Toți îl vedeau numai pe el — în afară de împărat, care, trecînd prin fata fostului său mare-șambelan, avea privirea opacă a omului care nu vrea să vadă. Atunci, Talleyrand s-a întrecut pe sine însuși. Napoleon a pus o întrebare unui diplomat care se afla alături de Talleyrand și care întîrzia să răspundă. Repede, Talleyrand a răspuns în locul lui. Napoleon, mirat, a zăbovit un moment, celălalt a profitat de asta, s-a înclinat pînă la a se prosterna și a sărutat mîna împăratului. A fost o uimire totală și s-a făcut un moment de tăcere : corpul diplomatic nu văzuse niciodată ceva mai reușit în acest gen. Un proverb arab spune : *„Sărută mîna pe care n-o poți mușca".* Am putea oare îndrăzni să-1 strecurăm aici ? Un diplomat rus, Rumiantev, a făcut un raport despre această scenă, prezentînd-o ca o lovitură de geniu.

Talleyrand nădăjduia să îndrepte lucrurile. Ca să reușească trebuia *„să pună femeile-n mișcare".* Doamna de Remusat a fost cea care a intrat în acțiune. El a trimis-o să se arunce plîngînd la picioarele reginei Hortensia, ca să-i împărtășească durerea prințului de Benevento, lovit de o dizgrație de neînțeles. Nu era el omul cel mai atașat împăratului ? Hortensia și-l-a adus aminte că era mai ales omul cel mai parfumat. A fost de acord să-1 primească și să-i asculte doleanțele ca să-i poată pleda apoi cauza înaintea împăratului. A dat ordin să se deschidă ferestrele și l-a primit pe prințul de Benevento. El nici nu plîngea, nici nu era trist, era Talleyrand. S-a comportat ca un curtean rece și respectuos și, printre nenumărate complimente, ■ abia dacă a pomenit și de chestiunea lui, în așa fel încît

regina Olandei a avut impresia că primește, din partea unui suveran care o vizita, favoarea de a-i permite să-i facă un serviciu pe lingă împăratul Napoleon. Nu-și mai

338 revenea din amețeală. „Regină sau nu, intră-n acțiune, doamnă !“ Și a intrat. Hortensia a făcut tot ce a putut ca să pledeze cauza mîndrului dizgra- țiat. Ne relatează ea însăși vizita pe care i-a făcut-o împăratului și ceea ce i-a spus despre nemărginita desperare a marelui șambelan și despre devotamentul lui. *„Mințeam atît de tare* — spune ea —, *încît cu greu mă puteam stăpîni să nu rîd“.* Napoleon a fost acela care a izbucnit în rîs ! Știa el prea bine cît trebuie să se bizuie pe sinceritatea desperării sau a devotamentului lui Talleyrand și a luat-o pe Hortensia drept credulă și naivă. Atunci ea a vrut să-1 mai apere pe dizgrațiat, spunînd că el nu vorbea niciodată în public. In condițiile astea, cum putea el să-1 atace pe împărat ? „Dacă *nu spune nimic în fața dumitale, fata mea, se despăgubește, în schimb, din plin către orele două noaptea, acasă la prietenele lui, la doamna de Laval și la celelalte. Dealtfel, nu-i fac nimic. Numai că vreau să nu se mai amestece în treburile mele"* [XXXII XXXIII]

Napoleon nu se înșela cu privire la flecărelile care aveau loc la orele două noaptea la doamna de Laval și asta-1 făcea să turbeze. Cît despre atitudinea lui față de Talleyrand, s-a comportat într-adevăr cum a spus. Peste cîteva săptămîni, la 6 martie 1809, i-a confirmat lui Roederer : *„N-o să-i fac nimic și o să-i las celelalte funcții pe care le are". Ce* indulgență ciudată ! Amintirea zilelor vechi de pe vremea Directoratului, a zilelor idilei, nu se șterse. Talleyrand n-a fost tratat niciodată ca toți ceilalți. în „clemența" aceasta a lui Napoleon există ceva omenesc — un fel de slăbiciune —, care-1 face să fie mai simpatic. Să-i dăm însă ascultare lui : *„Nutresc chiar pentru el aceleași sentimente pe care le-am avut odinioară, dar i-am luat dreptul să mai intre la orice oră în cabinetul meu de lucru. In felul acesta nu va mai avea niciodată convorbiri particulare cu mine, nu va mai putea spune că m-a sfătuit să fac sau să nu fac cutare sau cutare lucru"* [2].

Nu mai voia să aibă de-a face cu Talleyrand, dar nici nu se putea lipsi de el. Cîtă superficialitate a dovedit cînd a izbucnit în rîs ascultînd-o pe Hortensia ! Rîdea de un lucru care era mai periculos pentru dinastia lui decît chiar dezastrul de la Bailăn. „E în *stare de orice inconsecvență".* spunea Talleyrand despre Napoleon în ultimii ani ai domniei acestuia. într-adevăr, ori ar fi trebuit să pună să-1 împuște pe Talleyrand, ori să și-1 atașeze puternic. Pentru ce amenințările acelea nebunești în public ? Și umilirea aceea de neiertat ? Hortensia vedea clar : *„împăratul umilește prea mult și nu pedepsește îndeajuns".* Talleyrand a considerat umilința mai grea decît pedeapsa care nu i-a urmat. Singur Metternich a avut ocazia să cunoască, a treia zi după scenă, adevărata față a prințului de Benevento, „care — scria el la Viena — *abandonase orice mască"* de față cu el. A venit să-i împărtășească hotărîrile pe care le luase : voia să se pună în serviciul Austriei împotriva lui Napoleon... *„Credea că e de datoria lui să intre în legătură directă cu Austria, sperînd că, dacă pe vremuri refuzase ofertele pe care i le făcuse contele de Coblenzl, în momentul acela însă le accepta".* Și adăuga : *„Acum sînt liber și cauzele noastre sînt comune".*

XXXII[1] **Memoriile reginei Hortensia.**
XXXIII **Sainte-Beuve. *Nouveaux Iv.ndis,* citat de Lacour-Gayet.**

Iată cum a folosit el libertatea pe care i-a lăsat-o Napoleon. Era de prevăzut. Urma cursul evenimentelor : Napoleon era pierdut, trebuia să-i grăbească prăbușirea.

Dar cum politica — chiar și aceea a fatalității — trebuie să-i hrănească pe onorabilii ei susținători, și să-i hrănească încă în veselă aurită, n-a uitat să pomenească nici de bani. *„Mi-a dat să înțeleg că avea nevoie de cîteva sute de mii de franci".* Metternich îl asigurase că Austria avea să-i verse „orice *sumă rezonabilă".* Talleyrand a primit, așadar, imediat 100 000 de franci. în două zile, pierderea indemnizației lui fusese din plin compensată. Și urmarea se anunța și mai fructuoasă *(Memoriile* lui Metternich).

Dar cu ce preț ! Mereu viața asta pe muchie de cuțit. Cum de-și închipuise stăpînul lui c-o să și-l atașeze prin pomenile și prin principatul lui calabrez ? Nu izbutise s-o facă nici biserica cu mitra, cu cîrja episcopală și cu legămintele cele mai nestrămutate.

Talleyrand cel repudiat își regăsește libertatea și-și macină ranchiunele

Fiindcă împrejurările se schimbaseră, Talleyrand, fără să mai aștepte, și-a aranjat viața conform noilor împrejurări. *„Trebuia să dau modului meu de viață un aer de indiferență și de inacțiune care să nu ofere nici cel mai mic argument pentru bănuielile lui Napoleon".* Știa că poliția era cu ochii ațintiți asupra lui. își continua cu cel mai perfect sînge rece relațiile cu Metternich, care se temea mai mult decît complicele lui. Frica e un sentiment străin de Talleyrand. Dacă e extrem de prudent, asta e din abilitate și nu, cum s-a spus, din lașitate... *„Sentimentul de teamă n-a intrat niciodată în inima mea* — scrie el — *și aș putea aproape să afirm că ura pe care el* (Napoleon) *mi-o arăta era mai vătămătoare pentru el decît pentru mine" (Memorii).*

își făcea jocul lui dublu fără să se teamă. Lingușirile lui josnice față de împărat nu slăbiseră. Cum reîncepuse războiul din Germania și Napoleon fusese ușor rănit, Talleyrand i-a scris : *„Gloria noastră, Sire, constituie mîndria noastră, dar viața voastră constituie existența noastră".*

Orice părere am avea noi, trebuie să recunoaștem adevărul : șarmu' bătrînului seducător continua să se exercite. Peste patru ani, Napoleon, adresîndu-i-se confidențial lui Caulaincourt, încă-și mai exprima regretele ; își amintea de sfaturile pe care i Ie dăduse Talleyrand cu privire la războiul din Spania și vorbea despre el elogiindu-1 : *„Sînt departe de a-i face vreun reproș. Judecă bine lucrurile, e cel mai capabil minsitru pe care l-am avut".*

într-adevăr, Talleyrand judeca bine lucrurile. *„A atacat Spania fără rușine* — scrie el despre Napoleon în *Memoriile* lui —, *fără să aibă cel mai mic pretext, și probitatea popoarelor nu iartă asta niciodată".* Critică și greșelile tactice comise de Napoleon în războiul acela nefast : „în epoca aceea *atît de importantă pentru destinul său, aproape că îți vine să crezi că era minat de un soi de fatalitate care-i întuneca deosebita lui inteligență. Totul era nesăbuit în acțiunea lui din Spania".* Talleyrand deplînge și faptul că Napoleon, care avea posibilitatea să apere echilibrul și unitatea Europei, nu a făcut acest lucru : *„Un echilibru real ar fi făcut imposibil războiul. O organizare adecvată ar fi adus tuturor popoarelor civilizația la cel mai înalt nivel pe care poate ea să-l atingă".* Asta era ideea măreață a filozofilor

340 din secolul al XVIII-lea si Talleyrand, dezolat, adaugă : *„Napoleon a avut posibilitatea să facă toate lucrurile astea, și nu le-a făcut deloc... In schimb, a pregătit situația pe care o vedem. El a atras asupra Europei o serie de pericole care o amenință dinspre Orient. Acestea sînt rezultatele după care trebuie să fie și după care va fi judecat".*

Talleyrand credea că istoria avea să-1 judece pe Napoleon, dar împăratul i-a scăpat. El s-a refugiat in legendă. Și trebuie să parcurgem pînă la capăt această apreciere a lui Talleyrand cu privire la Napoleon, fiindcă, după idilă, ea ne explică divorțul : *„Posteritatea va spune despre el: omul ăsta a fost înzestrat cu o uriașă capacitate intelectuală, dar n-a înțeles în ■ce constă adevărata glorie..."* Gloria care constă în a făuri fericirea popoarelor, și nu în a anexa teritorii străine.

încă din 1809, între cei doi totul se sfîrșise. Dar, în timp ce Talleyrand făcea caz de fidelitatea lui, fiind în realitate dușmanul implacabil și tăcut al dușmanului patriei lui și al Europei, Napoleon, care-1 insultase, avea și avea să aibă întotdeauna nostalgia acestui mare senior amoral, a marelui și infailibilului ministru care-1 lăsase să întrezărească viitorul, securitatea, o viață tihnită, pe scurt, un paradis interzis efemerului Cezar de către o fatalitate inexorabilă.

La 24 iunie 1809 a murit mama lui Talleyrand. Nici un cuvînt în *Memoriile* lui. Se știe numai că a cerut autorizație ca s-o înmormînteze la cimitirul Picpus, alături de soția lui Archambaud, care fusese ghilotinată în ajunul lui 9 termidor. Autorizația i-a fost refuzată sub pretextul că *„vechea nobilime voia să facă din el* (din Picpus) *cimitirul ei în exclusivitate".* Și, cu toate că n-a pomenit nimic în amintirile lui de moartea mamei, cum să ne închipuim c-ar fi putut rămîne insensibil la ea ? D-l Michel Missoffe a clarificat lucrurile în excelenta lucrare pe care am mai citat-o.

Talleyrand n-a rupt niciodată relațiile cu familia lui. Dacă păstrează tăcere asupra acestui capitol, e mai bine să interpretăm faptele decît tăcerea lui. Succesiunea schimbărilor lui de domiciliu, așa cum subliniază biograful său, este cît se poate de edificatoare. Diversele locuințe pe care le-a ocupat sînt situate întotdeauna foarte aproape de cele ale familiei lui. Cînd a părăsit casa părintească, aflată pe strada Saint-Dominique la numărul 1, s-a instalat pe strada Bellechasse, care corespunde cu numărul 9 al străzii Saint-Dominique. Iar atunci cînd, după moartea tatălui său, mama sa, ajutată de unchiul lui arhiepiscop de Reims, a cumpărat palatul de pe strada Lille, Talleyrand s-a mutat, ca să locuiască iar în apropierea mamei lui, pe strada l'Universite, la întretăierea cu strada Beaune. în sfîrșit, atunci cînd mama lui s-a întors din emigrație în 1803, el a instalat-o pe strada d'Anjou la numărul 36, fiindcă el locuia la numărul 35, în palatul Crăqui. Cum se poate explica altfel această vecinătate voită decît printr-o dorință reciprocă de a se vedea ușor ?

Curtea de la Tuileries nu-i lipsea prea mult- Se plictisise întotdeauna acolo, fiindcă era foarte plicticoasă. Nu era o curte adevărată, ci o imitație foarte pedantă, cu foarte multe ifose și uneori chiar vulgară. O spune el însuși și, zugrăvind-o, se zugrăvește și pe el. Să-i dăm citire : *„Luxul curților întemeiate de Napoleon era absurd. Luxul familiei Bonaparte nu era nici german, nici francez, era un amestec, un soi de lux erudit, împrumutat de pretutindeni... Ceea ce făcea să iasă mai ales în evidență acest gen de lux*

341 *era lipsa lui totală de convenință, și în Franța, atunci cînd lipsesc prea mult convenințele, e foarte aproape ridicolul".* Și ar mai fi putut să adauge

că ceea ce este ridiculizat nu poate trage nădejde să dăinuie. Mai e ceva, mai rău și mai crud : *„Cei din familia Bonaparte s-au înșelat amarnic cînd și-au închipuit că, imitindu-i copilărește pe regii cărora le luaseră tronurile, au găsit o modalitate de a fi succesorii lor".* In orice caz, nu pentru mult timp.

Atribuțiile lui de mare șambelan îl siliseră de multe ori să suporte recepțiile de la Tuileries. însuși Napoleon a fost într-o bună zi enervat de curtenii aceia înțepeniți în titlurile și în zorzoanele lor și a dorit să-i vadă mai dezghețați. S-a gîndit că s-ar fi putut ocupa de asta Talleyrand. El s-a ocupat în felul lui. L-au văzut pe marele șambelan înaintînd „cu *chipul lui cel mai solemn și făcînd cunoscută augusta dorință în modul următor: -"Domnilor, împăratul nu glumește. Așteaptă să vă amuzați". Gluma a trecut din gură-n gură și lumea a fost mai zîmbitoare"* (H. de Montlaur).

Citeodată, lumea auzea cîte o „vorbă de duh“. Napoleon, cu bruscheța lui obișnuită, i s-a adresat într-o zi ducesei de Fleury, spunîndu-i cu grosolănie :

— ,,Ei ! Doamnă, tot vă mai plac bărbații ?

— Da, Sire, mai cu seamă cînd sint politicoși".

Altă vorbă de duh, de data asta a lui Talleyrand.

A primit pe o doamnă care tocmai căpătase o funcție la curte. Pentru asta trebuia să depună jurămînt înaintea marelui șambelan și s-a prezentat într-o toaletă foarte ademenitoare : *„Iată, doamnă, o fustă mult prea scurtă pentru un jurămînt de credință".*

împănatul a avut și el odată o vorbă de duh, destul de ieșită din comun. îi plăcea chiromanția și punea să i se citească adesea viitorul în liniile palmei *(Memoriile* Josefinei). Cu timpul a dobîndit și el unele cunoștințe în această „știință", și, luîndu-i într-o zi mîna lui Talleyrand, i-o cercetă și strigă : *„Geniul meu uimit tremură înaintea geniului lui".* Nici nu bănuia el ce adevăr spunea.

In timpul dizgrației i s-au relatat lui Talleyrand cîteva reflexii de-ale lui Napoleon care l-au umplut de plăcere. Războiul cu Austria luînd sfîr- șit, se pregătea tratatul de la Viena. Succesorul lui Talleyrand, Champagny, se împotmolise în elaborarea textului. Napoleon îl mustra într-una neputînd să îl uite pe Talleyrand. într-o zi i-a spus bietului Champagny : *„Ați prevăzut 100 de milioane despăgubire pentru Franța și totul va intra în tezaur, sînt convins. Pe vremea lui Talleyrand n-am fi avut, probabil, nici 60 de milioane șt din astea 10 ar fi fost pentru el. Dar în cincisprezece zile totul s-ar fi terminat. Trageți* și *dumneavoastră concluziile".* (Villemarest. Dom**nul** *de Talleyrand).*

Dar, dacă Napoleon lăsa să i se întrezărească regretul, asta nu în**semna** că iertase. S-a văzut că era așa atunci cînd un jurnal englezesc a făcut elogiul lui Talleyrand și al lui Fouchă, constatînd că de cînd se aflau în dizgrație afacerile franceze erau în declin. Furia lui Napoleon împotriva celor doi miniștri s-a reaprins. Nimic n-a fost mai periculos pentru ei decît **acest** elogiu.

342

Prin cețurile toamnei, la 13 noiembrie 1809 i-a sosit de la Tuileries un mic semn de dezgheț. împăratul i-a cerut să iasă în întîmpinarea regelui Saxoniei și să-1 primească la Meaux. Talleyrand s-a grăbit să plece, cu atît

mai mult cu cît ținea la regele Frederic August și vedea în această misiune un semn prevestitor al întoarcerii favoare! imperiale. **Deșartă speranță.**

Mișcătoarea fidelitate a dizgrațiatului față de plăcerile lui și față de galeria sa de „antichități"

în perioada dizgrației, în jurul Iui Talleyrand și-au strîns rîndurile toate „femeile lui". Astăzi s-ar găsi cu siguranță cineva care să numească această societate „sindicatul amantelor bătrîne". Un ziarist răutăcios din timpul Restaurației a găsit poate ceva mai bun ; evocîndu-1 pe prinț înconjurat de femeile lui, a scris : *„bătrînul satrap în seraiul lui",* se distrau evo- cînd tinerețea lor trecută și lumea apusă.

în fiecare noapte, acasă la doamna de Luynes sau la doamna de **Laval,** afla despre tot ce se vorbea prin saloane : noutățile financiare, secretele de dragoste, secretele diplomatice culese de prin alcovuri, zvonurile de pe stradă relatate de „personalul din casă". Aproape noapte de noapte, pe la orele două, ministrul dizgrațiat făcea bilanțul zilei scurse la Paris. *Seraiul* îi ținea loc de serviciu de informații. Și era poate mai eficace decît poliția imperială. Să vedem îndeaproape cine erau doamnele care îl alcătuiau.

Vicontesa de Laval avea niște ochi foarte frumoși, negri, *„niște ochi ca niște pantaloni de catifea",* cum spunea cu naivitate cumnatul ei, ducele de Laval-Montmorency. Iată ce scrie Aimee de Coigny — cu mai puțină naivitate — despre doamna de Laval : *„E cea mai picantă, cea mai veselă, cea mai absolută și cea mai puțin bună dintre femei. Amantă a domnului de Talleyrand pe vremea cînd era frumoasă, iar la ora actuală prea exigenta lui amică, este în realitate singura care are influență asupra lui". O* vedeai absorbită — sau cel puțin așa dădea impresia — cu un lucru de mînă din lînă groasă și vorbind ; atunci cădeai sub vraja ei. Doamna de Coigny adaugă nu fără finețe : *„Interiorul odăii aceleia mici a doamnei de Laval îi dădea domnului de Talleyrand certitudinea că legătura care-l unea cu societatea oamenilor rafinați nu se rupsese și-i liniștea conștiința. Neavînd să-și reproșeze nici o crimă, greșelile lui i se păreau mult mai ușoare cînd căpăta dovada că ele nu-l desprinseseră cu nimic de singurii oameni care puteau să le găsească supărătoare".* Așadar, avea și conștiință ? Așadar, avea și sentimente ? Știam prea bine ; dar le rezerva pentru aceia care, în ochii lui, erau singurii demni să le aprecieze.

Talleyrand se distra pe socoteala neroziei ducelui de Laval. Seniorul acela cumsecade avea mania să cumpere tablouri — la nimereală. într-o zi, Talleyrand i-a spus :

— Pariez că iar ați achiziționat vreo mîzgălitură veche ?

— Oh! bineînțeles — a răspuns ducele. *— Și încă o mîzgălitură din acelea pe care le-ați accepta bucuros ca să vă împodobiți biblioteca cu ele. Reprezintă portretele a două personaje celebre.*

— Ei! Și cine sînt personajele acelea ?

— O anume Laura. Cît despre bărbat, numele lui aduce cu „pa- traque"

— Aflați atunci o dată pentru totdeauna numele eroului. Dragul meu, vreți, desigur, să spuneți: Laura și Plutarc.

— Da, ăsta e — a răspuns ducele, căzînd în cursă. *— Al dracului Plv-*

tarc, mereu îl uit. Erau acolo niște indivizi care spuneau „Petrarca", dar erau niște ignoranți care nu cunoșteau nici ei mai mult decît mine adevăratul nume al iubitului Laurei[2].

Seraiul rîdea în hohote.

lat-o pe ducesa de Luynes, altă fidelă a reuniunilor acelora : *„Clădită, ca un jandarm, îmbrăcată ca cea mai vulgară dintre femei, juca cu furie, avea o voce de stentor, rîdea în hohote, făcea opoziție cu o rară grosolănie și totul trecea drept -«originalitate»".* Portretul acesta îi aparține contesei Potocka, la care bunăvoința e ultima dintre virtuți. Ducesa, „născută Montmorency", putea, dealtfel, să-și îngăduie orice. Ea îl trata în public pe Napoleon drept un bețivan de rîndaș, fapt pentru care *„era un lucru obișnuit să i se admire noblețea și fermitatea caracterului, precum și constanța părerilor ei".* împărțea cu Talleyrand nenumărate amintiri atît de alcov, cît și de sub cerul liber ; ea fusese cea care lucrase cu propriile ei mîini la colinele de pe Champ-de-Mars pentru sărbătoarea Federației; își împinsese roaba ei de mahon pe colina aceea sfîntă unde prea sfîntul ei episcop rostise ciudata lui slujbă. Cum s-ar fi putut uita niște amintiri atit de patriotice ?

Una dintre cele mai asidue adoratoare era contesa Tyskiewicz, născută Poniatowska. Avea pe atunci patruzeci și șapte sau patruzeci și opt de ani. Biata de ea nu era prea arătoasă, chioară, cu un ochi de sticlă. Celălalt însă arunca văpăi cit patru. D-a iubit pe Talleyrand nebunește timp de douăzeci și cinci de ani. Iubirea aceea începuse la Paris înainte de 1789. Cînd el a părăsit palatul Matignon pentru locuința din strada Saint-Floren- tin, s-a mutat și ea peste drum. Ca să fie alături de el a învățat whist și a petrecut nopți de-a rindul frecînd cărțile alături de idolul ei. Fie pentru că juca prost, fie pentru că unicul ei ochi nu putea să urmărească în același timp și jocul și să admire partenerul, pierdea în fiecare noapte niște sume enorme și în fiecare noapte era fericită. în plus, se ruina cu tot felul de daruri pe care le depunea la picioarele idolului, care se lăsa adorat cu calmul lui obișnuit. O iubea — în felul lui — foarte sincer și foarte tandru pe urîta aceea cu inima credincoasă și generoasă. I-a oferit un apartament permanent la Valențay și, ca să nu se termine niciodată cu coabitarea lor, a pus să fie înmormintată, așa cum își exprimase ea dorința, alături de el în capela de la Valențay. Cînd a murit ea, în 1834, Montrond, uluit, l-a văzut pe Talleyrand plingînd „pentru prima oară", spuse el. N-am crezut în sinceritatea lacrimilor vărsate pentru regina Prusiei, dar în sinceritatea acestora credeam.

O nouă sosită — care nu făcea parte din serai — a stîrnit oarecare vîlvă. Era contesa de Kilmannsegge. Nemțoaică, fiica unui mareșal de la curtea Saxoniei, era o persoană de o inteligență remarcabilă și foarte culti-

[1] **In limba franceză, *patraque* înseamnă rablă. — *Nota trad.***
[2] **Contesa Potocka, citată de Lacour-Gayet.**

vată. Soțul ei, un prusac, dușman al Franței, nu-i plăcea. Așa că menajul se desfăcuse. La Berlin, ea făcuse cunoștință cu ducesa de Curlanda ; admirația amîndurora pentru Napoleon le-a făcut să se apropie și ducesa a adus-o la Paris. Talleyrand a primit-o, și iată și recunoștința după dineul la care a fost invitată :

„Cînd domnul de Talleyrand mi-a ieșit în întîmpinare cu mersul lui greoi și șovăielnic, cu ochii scînteietori pe o față cu fălci de reptilă și cu un

suris care te hipnotiza și cînd am auzit din gura lui complimentele cele mai exagerate, mi-am spus în sinea mea: «Parcă te-ar fi pus natura să alegi intre înfățișarea de tigru și cea de șarpe. Tu ai optat pentru anaconda» (șarpe enorm). Impresia asta mi-a rămas pentru totdeauna... Fruntea lui foarte pleșuvă îi trăda frămîntările... Niște moravuri și niște principii deplorabile, înspăimântător din pricina spiritului lui mușcător..., avea, după cum spunea chiar el, «nevoie de viciu ca să practice virtutea»" [1].

Am putea să ne închipuim că o persoană virtuoasă și atit de înspăimîntată la vederea monstruoasei anaconda avea să fugă de el. Cituși de puțin- Contesa s-a strecurat în cercul prietenilor, împărțea zîmbete și se umilea ca să fie tolerată și murea de necaz ori de cîte ori „șarpele" uita să-i facă un compliment sau s-o invite.

Napoleon i-a făcut o primire și mai caldă și ea a devenit, fără doar și poate, agenta lui de informații în cercul lui Talleyrand. Atunci cum se noate că a scăpat nearestată ? Cu toate că se ferea de dînsa, e imposibil ca ea să nu fi surprins niște cuvinte sau niște scrisori compromițătoare. El făcea tot ce putea ca s-o îndepărteze, dar ea se crampona mereu de ducesă și... de el. I-a rămas credincioasă întotdeauna lui Napoleon și l-a servit în Germania în 1813 în niște momente grele. Napoleon, de la Sfînta Elena, încă li mai scria ; cînd a murit el, contesa a îmbrăcat haine de doliu. Pe mor- mîntul el a pus să fie săpate următoarele cuvinte : *„Singură și supusă".*

într-o zi, Talleyrand, ca s-o .pună în încurcătură, a întrebat-o : *„Ce părere credeți c-o să aibă despre mine posteritatea ?“* Ceea ce ne-a prilejuit una din cele mai stranii și mai pătrunzătoare mărturii aduse vreodată despre Talleyrand și alta adusă de el însuși asupra lui. *„Că ați dorit să fiți un om în jurul căruia părerile să fie întotdeauna controversate".* El a privit-o uimit și a adăugat : *„Intr-adevăr, așa este, exact așa este. Doresc ca secole de-a rîndul să se discute mereu despre ceea ce am fost, ceea ce am gîndit și ceea ce am vrut".*

Și nu s-a înșelat : discutăm și acum.

Doamna de Remusat făcea parte din galeria prietenelor, dar nu și din serai. Era nepoata lui Vergennes, celebrul ministru al lui Ludovic al XVI-lea. Se căsătorise cu domnul de Remusat, mai în vîrstă decît ea. Grație Josefinei, el a obținut funcția de prim-șambelan al împăratului pentru el și cea de doamnă de onoare a împărătesei pentru soția lui. Talleyrand avea cu douăzeci și șase de ani mai mult decît ea ; cînd a cunoscut-o, în 1809, ea avea treizeci de ani, iar el cincizeci și șase. Era cea mai tînără dintre ado-ratoarele lui. Nu era lipsită de farmec, nici de frumusețe, avea o judecată și o inimă dreaptă, dar îi plăcea intriga : nu ca să participe la ea, ci ca s-o studieze. I-a dăruit lui Talleyrand o afecțiune sinceră, absolut plato-

• **Memoriile contesei Kilmannsegge, citat de Lacour-Gayet.**

nică și nu i-o ascundea soțului ei, care, cunoscîndu-i firea, nu se necăjea. Vorbea foarte familiar despre el și cu fiul ei Charles și între ei îi spuneau „popa". într-o zi, cînd *„popa"* se plictisea în timpul unei ședințe greoaie a Senatului, ii alcătuise, după moda secolului anterior, un portret sub numele de *Clari.* Era foarte măgulitor și se încheia astfel : *„Foarte multe idei, o percepție vie, o imaginație mobilă, o sensibilitate delicată, o bunăvoință constantă se oglindesc în privirile ei... Spiritul lui Clari este foarte vast și foarte frumos împodobit. Nu cunosc pe nimeni care să poarte o conversație*

mai interesantă".

Nu ne vom mira deci, ca unii dintre contemporanii lor, că un personaj atît de considerabil se ducea de multe ori serile, înainte de ora seraiului, să stea de vorbă în fața șemineului între patru ochi cu doamna de Rămusat.

în jurul frumoaselor prietene își regăsea și vechile lui cunoștințe : Narbonne, amantul oficial al doamnei de Laval, titlu atribuit și lui Talleyrand. Cum asta complica puțin ierarhia, s-a convenit ca Narbonne să facă pe soțul, iar Talleyrand pe amantul. în felul acesta, totul deveni acceptabil, îi regăsea și pe Choiseul-Gouffier, pe Jaucourt, pe prințul Poniatowski, fratele contesei, pe Adrien de Montmorency și pe doamnele de La Tour du Pin, de Jaucourt, de Baufremont, de Coigny, Balbi, de Souza (Adălaîde de Flahaut). Erau cu toții în familie. în anul următor, în 1810, cînd contesa Potocka a venit la Paris, ea a fost primită la doamna de Laval, unde l-a regăsit pe Talleyrand. A apreciat invitația, fiindcă imediat după aceea a notat că a fi primit în acel salon însemna, la Paris, *„un brevet de amabilitate și de bun gust"* și, din vîrful condeiului, a adăugat : *„doamna de Talleyrand nu venea niciodată acolo".*

Dintre toți prietenii apropiați ai lui Talleyrand, cel mai apropiat rămîne tot Montrond, prietenul de la Londra și din „anii nebunești" ai Directoratului. Fidelitatea, prietenia reciprocă dintre el și Talleyrand nu s -au dezmințit niciodată. La 13 ianuarie 1810, Talleyrand îi scria lui Montrond : *„Știi intre bine în cap și în suflet că tot ceea ce te privește pe tine este și va fi întotdeauna, în orice vreme și in orice împrejurări, la fericire, la necaz, la nenorocire, foarte important pentru mine. Ți-o spun o dată pentru totdeauna. Nimeni nu te iubește mai mult decît mine".*

Ceea ce știm despre Montrond aruncă lumină și asupra lui Talleyrand. Știm că trăia de pe urma jocului de cărți, trișînd. în armată avusese un debut destul de neplăcut. Fiind prins în flagrant delict de către un tînăr locotenent, s-au bătut în duel. Trișorul l-a ucis pe celălalt. De atunci își făcuse o rentă de pe urma trișatului. Ceea ce i-a îngăduit lui Talleyrand să lanseze o vorbă de duh atroce : „Trăiește de pe *urma mortului său".* în timpul revoluției stătuse la Londra. Aimee de Coigny plecase după el acolo. Ea era măritată cu ducele de Fleury, îi avea ca amanți pe Biron și pe un actor oarecare, dar era foarte îndrăgostită de frumosul Montrond. Au comis imprudența să se întoarcă în Franța și au fost aruncați în închisoarea Saint-Lazare, unde l-au cunoscut pe Andre Chenier, care a scris pentru Aimăe de Coigny, în afară de *Tînăra captivă,* un poem, *Albă și pură porumbiță, frumoasă deținută".* Poetul nu numărase penele ce-i căzuseră deja. Montrond, promițîndu-i unui temnicier 100 de ludovici, pe care nici nu-i **avea,** a izbutit s-o salveze pe Aimee și pe amantul ei. Odată liberi, nebunii

s-au căsătorit. Și-a ruinat nevasta pe trei sferturi, după care au divorțat. **Ea** s-a căsătorit apoi cu actorul despre care fusese vorba și care i-a mîncat și ultimul sfert din avere. Mai tîrziu l-a reîntîlnit pe Montrond la prințul de Benevento. Montrond a fost cel dinții *„muscadin"* *.Tot tineretul bine **copia** costumele, cravatele și maniile lui. Cînd a început să-icadă părul, adoratorii au început să și-l smulgă pe al lor, ca să nule mai rămînă decît un fel de creastă creață în creștet. Mai greu era să-i imite spiritul ; Talleyrand

adora vorbele Iul de duh. *„Nu e nimic mai criminal pe lume decît un prost",* spunea Montrond. Vorbind despre judecătorul de Fenelle, comandor al Ordinului de Malta, care era mic de tot, uscățiv și străveziu, spunea că **era** omul cel mai temerar din Franța, de vreme ce avea curajul să iasă din casă cînd bătea vîntul. Unul din partenerii lui de tripou a apărut într-o zi îndoliat și cu lacrimi în ochi : *„Mi-am pierdut nevasta", se* jeluia el. „Unde, *jla cărți ?"* — l-a întrebat Montrond. O doamnă a venit cu cheta să-i **ceară** ceva pentru tinerele pocăite : *„Dacă s-au pocăit, nu le dau nimic. Dacă nu s-au pocăit, o să-mi fac eu pomană cu ele personal".*

Unul din răspunsurile date de el unui amiral englez al **cărui prizo**nier fusese în timpul războiului făcea deliciul francezilor. Un ofițer englez, amabil, închinase în cinstea francezilor. Montrond, impresionat de acest procedeu, se ridicase ca să mulțumească. Atunci, amiralul mormăi : *„Toți sînt niște desfrînați, nu cunosc excepții".* Montrond se așează atunci la loc, își umplu paharul, îl salută pe amiral și-i spuse-n față : *„Eu beau pentru englezi fiindcă sînt toți niște gentlemeni, dar cunosc excepții".*

Are amante cu duiumul... vestita doamnă Hamelin, ducesa d'Abrantes... lady Yarmouth, căreia i-a făcut un băiat ajuns celebru, lord Seymour, și mai cunoscut sub numele de „milord destrăbălatul"..., în sfîrșit, Pauline Bonaparte. Era cît pe-ce să devină amantul incoruptibilei Juliette Răcamier. O și ducea în trăsură la o casă de rendez-vous, cînd doamna Hamelin, care-i urmărea, și-a așezat trăsura de-a curmezișul străzii și i-a asmuțit pe oameni, strigînd : *„Ajutor ! Ajutor! în trăsura asta e o nenorocită care mi-a furat bărbatul".* Toți s-au năpustit și au deschis ușa trăsurii. Au văzut-o coborind pe dumnezeiasca Juliette, foarte mînioasă și destul de șifonată. Perfida Hamelin a spus că se înșelase, că nu era soțul ei și a dat fuga să răspîndească vestea in tot Parisul.

Montrond îl distra pe Talleyrand, însă îi făcea și servicii. **Vorbea en**glezește la perfecție. Avea la Londra cele mai strălucite relații, așa că Talleyrand, fie cu titlu personal, fie cu titlu de ministru, îl folosea pentru **tot** felul de misiuni mai mult sau mai puțin extraordinare. într-o zi de speculație fericită, Talleyrand l-a făcut să cîștige 2 milioane, care **s-au evaporat** însă repede.

Mariajul cu doamna Grand l-a consternat pe Montrond. N-a lăsat să transpară nimic, dar prințesa de Benevento nu l-a văzut prea des la picioarele ei. Dimpotrivă, Montrond nutrea o imensă prietenie pentru Flahaut, fiul lui Talleyrand. Montrond făcea legătura între tată și fiu. **Avea cu** cincisprezece ani mai puțin decît Talleyrand și cu cincisprezece ani mai mult decît Flahaut, pe atunci în vîrstă de douăzeci și cinci de ani. Atunci cînd Montrond. din cauza dizgrației lui Talleyrand, era prost văzut de împărat, Charles de Flahaut, care era agreat la curte, i-a luat apărarea. Na-

**** Muscadin* = denumire dată în 1793 tinerilor regaliști îmbrăcați elegant.**

poleon, care ținea la el, a suportat ardoarea lui Charles fără să i-o ia în nume de rău.

Dacă e adevărat' că pe chipul adevăraților noștri prieteni se poate descoperi ceva din chipul nostru, în portretul lui Montrond putem recunoaște cîteva din trăsăturile lui Talleyrand.

Mai era un personaj nou în viața prințului : ducesa de Curlanda. Apărea cîteodată în „micul glob" al doamnei de Laval, dar nu fusese încă cooptată de el ; se afla sub observație. Celelalte aveau douăzeci de ani și mai bine

vechime în serai. O puneau să facă anticameră. Vara, ea locuia în castelul de la Rosny, care aparținea lui Edmond de Perigord. îl moștenise de la mama lui, descendentă a lui Sully. Iarna locuia la Paris, în palatul lui Talleyrand. Prințul o copleșea cu atîtea atenții, încît celelalte erau puțin geloase, cu toate că gelozia nu făcea parte din registrul lor sentimental. Existau însă între ele mici rivalități : de exemplu, cine avea să-1 conducă pe *„satrap"* mai mult pe scară și cui avea să-i adreseze el ultimul cuvînt. Ducesa era încîntătoare : vorbea o franțuzească perfectă, cu un ușor accent, care producea efectul cel mai plăcut. Vorbea mult ; celelalte spuneau : prea mult. Numai Talleyrand nu se plîngea de acest exces. în curînd au devenit mai mult decît prieteni. El îi scria foarte mult. Bilețelele lui, aproape zilnice, sînt de o tandrețe mișcătoare și dragostea lor nu s-a răcit deloc cu trecerea timpului. La 20 ianuarie 1814, el îi scria : *„Adio, tu care ești atît de înțeleaptă și ai o inimă minunată. Te iubesc din tot sufletul. Anunță-i Dorotheei vestea pe care ți-o trimit. Adio, îngerul meu. Biletul ăsta trebuie ars".* Ascultarea nu făcea, probabil, parte dintre virtuțile îngerului, fiindcă biletul a rămas. La 25 ianuarie : „Torul *mi se pare ușor de suportat atunci cînd sînt lîngă tine. Tu ! Tu ! Tu! lată pe cine iubesc eu cel mai mult pe lume".*

Asta aduce cu o pasiune. Dar în ceea ce-1 privește, nu poți să știi niciodată. în fața femeilor și în modul de exprimare e rezervat și chiar rece. Cum apucă însă condeiul, hîrtia ia foc. Și oare numai hîrtia ?

Lady Yarmouth, amanta lui Montrond, scrie despre Talleyrand și despre ducesa de Curlanda : *„Nimic nu pare să-l atragă mai mult decît bă- trînețea, fiindcă toate iubitele lui sînt adevărate antichități".* Nu e cu totul lipsit de adevăr. Ducesa avea patruzeci și șapte de ani și doamnele celelalte nu-i iertau nici vîrsta, nici averea și nici favorurile lui Talleyrand. Legătura lor nu se putea explica numai prin farmecul ei. Admiratoare a lui Napoleon înainte de sosire, ea devenise, prin grija lui Talleyrand, o dușmancă înverșunată a împăratului. Locuia cîteodată la Château-neuf din Saint-Germain, unde-1 întîlnea pe Nesselrode, trimisul țarului, și pe un oarecare Cernîșev, pe care l-am numi astăzi, în chip mai puțin delicat, un spion. Ea era ochiul, urechea și purtătorul de cuvînt al lui Talleyrand, pe lîngă domnii aceia. Fiind supusa țarului și îndrăgostită de Talleyrand, acționa după instrucțiunile celui „absent" și prin Nesselrode alcătuia rapoarte destinate țarului Alexandru. Cînd vremea era foarte frumoasă, Talleyrand se ducea și el la Saint-Germain. Putea fi văzut călare, un călăreț destul de ridicol pe un cal prea mic ; picioarele călărețului atîrnau aproape de pămînt.

348

Invitațiile la Talleyrand erau la fel de solicitate ca și cele ale unui suveran. La dineuri acorda multă atenție mîncării bune și vinurilor. Luxul mesei, finețea și abundența felurilor făceau parte, prin tradiție, din arta lui de a ști să se poarte în societate. Nu lua decît o masă pe zi, prînzul, care era servit la orele 6. Atunci se înfierbînta și, de multe ori, cînd se scula de la masă, vorbea mai mult decît s-ar fi putut aștepta convivii. Era caustic și spiritual și-i plăceau excitația și atmosfera încinsă a marilor dineuri. E una din puținele lui slăbiciuni diplomatice pe care le evoca în 1817 Napoleon la Sfînta Elena. „Cînd *vrei să-l faci să vorbească* — spunea domnișoara Raucourt, actrița —, *nu izbutești, e o adevărată cutie de tinichea, dar după*

serată, intr-un cerc restrins de cinci-șase prieteni, n-ai decît să-l lași în voia lui, sporovăiește ca o babă". îi plăcea ca la dineurile lui fiecare să se simtă la largul său, să vorbească nestingherit și chiar cu fantezie. *„Ca om, în viața particulară, era sinceritatea personificată, ne- avînd nevoie să înșele pe nimeni",* spune unul dintre contemporanii lui. Dineul era urmat de o recepție, uneori de cîte un bal. Recepția nu începea decît la orele 11. La miezul nopții se servea din nou un supeu, urmat de o conversație care ținea pînă la ora 1. Atunci bătea ceasul consacrat : se instalau mesele de joc. Prințul se așeza împreună cu prietenii lui apropiați, iar ceilalți făceau și ei la fel sau stăteau de vorbă. Începînd din momentul acela, el se cufunda într-o lume în care era singur, se învăluia în calculele lui ca într-un fel de gogoașă. Nimic nu mai ajungea pînă la el. Ce ciudat era să-1 vezi pe omul acela, atît de impregnat de politică, de viața mondenă și socială, izolîndu-se în toiul unei recepții. P. Valery spunea : *„Realitatea jocului se află în intimitatea omului".* Închis în tăcere și în secret, orice jucător constituie o enigmă. în unele seri nu i se auzea vocea decît cînd își anunța cărțile. Dezamăgea pe unii vizitatori, care veniseră ca să fie încîntați și plecau plouați. O prințesă germană făcuse un drum lung și nenumărate demersuri ca să fie invitată la un dineu unde să poată să-1 vadă și să-1 asculte pe prinț. I s-a făcut o mare favoare, a fost pusă să stea la masă alături de el. El a rămas mut. Dezolată, prințesa s-a plîns de lucrul acesta stăpînei casei : s-ar fi mulțumit *„cu două sau trei cuvinte în particular",* a spus ea, la care cealaltă i-a răspuns : *„Asta, prințesă, e imposibil, c atît de multă vreme de cînd nu mai slujește liturghii în intimitate".*

în schimb, atunci cînd își dădea osteneala, părea că se destăinuie în fata fiecăruia și crea fiecăruia iluzia că vorbește pentru el. Uneori nu vorbea decît din cînd în cînd și lăsa să-i scape niște fraze scurte ca niște sentințe. Se zicea că și le pregătea la fel ca Rivarol, care și le scria pe ale sale pe niște cartoane pe care le fixa la oglindă și le învăța pe de rost în timp ce se bărbierea, înainte de a se duce să prînzească în oraș. Asta i s-a întîmplat și lui, fără îndoială. Cîteodată însă, o divinitate răutăcioasă părea să-i sufle exact la momentul potrivit anumite replici, ca, de pildă, aceea pe care a lansat-o cu privire la Chateaubriand cînd acesta tocmai își publicase cu mare vîlvă *Martirii.* Toată lumea vorbea despre carte, toți se dădeau în vînt după ea. în afară de Talleyrand, care nu împărtășea gustul publicului nici pentru stilul declamator, nici pentru religia afișată ostentativ.

Lui Talleyrand îi plăcea muzica de cameră. Avea acasă la el un pianist ceh, Dussek, un violonist și un harpist. îi plăcea muzica cea mai sobră. Deja Mozart i se părea cam romantic, făcînd oarecum pe placul publicului.

349

Pe cît de amuzante erau ceasurile de conversație, pe atît de serioase erau orele de muzică ; domnea o tăcere religioasă și o imobilitate totală. Iată deci un alt aspect al prințului.

Uneori putea fi văzut la dineu acasă la două surori, doamnele de Bellegarde, care erau plăcute, foarte spirituale și lipsite de prejudecăți. Talleyrand le întîlnea acolo pe doamnele de Laval și de Coigny, pe poetul' Nepomucdne Lemercier, mai cunoscut datorită pronumelui decît versurilor lui, și pe alți cîțiva scriitori la fel de necunoscuți de posteritate, ca și de epoca lor. Și pe pictorul Gerard, la care ținea. Vedetele dineurilor din casa Bellegarde erau Talleyrand și Aimee de Coigny. Unul dintre comeseni spunea cu o îndrăzneală amuzantă : *„Zăngănitul acestor două limbi ne des-*

fată grozav". Trebuie să amintim că una din cele două surori Bellegarde avea cu cîntărețul Garat un copil pe care il dăduse la aceeași doică care-1 creștea și pe nepotul lui Talleyrand, copilul pe care i-1 făcuse Charles de Flahaut reginei Hortense, micuțul Demorny, care avea să devină ducele de. Morny *. Intre toate aceste mame, tați, fii și bunici de bastarzi există, așadar, legături de neprevăzut...

Și așa se scurgea perioada dizgrației. Văduvit de minister, lipsit de cheia lui de aur de mare șambelan, Talleyrand păstrase esențialul : viața lui mondenă. Exercita în felul acesta, la periferia puterii, o putere parazită. Niciodată nu avusese atîta influență asupra opiniei publice cum a avut în momentul în care, degajat de sarcinile lui oficiale, a dispus de tot timpul, pentru a influența opinia publică. Și mai trebuie oare să amintim că fantoma lui, mereu prezentă în consilii, era prezentă și în mintea lui Napoleon ?

Mîhniri, bruftuluieli și necazuri bănești 1

La începutul anului 1810, Talleyrand a avut pentru un moment impresia că se va produce o breșă prin care ar putea să reintre în grații.' Aceasta s-a întîmplat cu prilejul divorțului împăratului de Josefina și al. noii lui căsătorii.

Ne aducem aminte că, încă de pe timpul Consulatului, Talleyrand era pentru divorț. El susținea că împăratul trebuie să se căsătorească cu a prințesă dintr-o veche familie regală a Europei. După el, nu existau decît două familii demne de tronul imperiului : Bourbonii și Habsburgii. In pri-

[1] In toamna anului 1811 a apărut pe tăcute un copil născut, după actul lui de nas- tere, la Paris, la 21 octombrie 1811, dar care in realitate a văzut lumina zilei in Elve-* tia. Părinții nu sînt indicați. Domnul Demorny, care i-a dat numele lui, a dispărut re-»i pede din viața lui. Părinții nenumiți sînt bine cunoscuți : mama este regina HortenseJ iar tatăl, generalul de Flahaut, fiul lui Talleyrand. Copilul a făcut cariera sub numelj de ducele de Morny, în timpul celui de-al doilea Imperiu. A fost crescut, în văzul întregii lumi, de bunica lui, doamna de Souza. Mai tîrziu/ Morny, instalat din fragedej copilărie în situația lui de bastard, o etala cu o dezinvoltură destul de talleyrandescfi „In *spița mea sîntem bastarzi din mamă-n fiu de trei generații".* Nu era nici o exageJ rare. La fel cum nu era exagerat nici comentariul lui : *„Sînt strănepot de rege,* nepoți *de episcop, fiu de regină și frate de împărat".* Fratele lui vitreg, Ludovic-Napoleon, a devenit împărat grație, în primul rînd, ajutorului lui Morny. Cu un talent desăvîrșit, el a organizat și a realizat lovitura de stat din 2 decembrie, care a dus Franța la cei de-al doilea Imperiu. Ce respectare extraordinară a istoriei ! Talleyrand a pus la cale 18 Brumar, iar nepotul lui 2 decembrie ! Morny, elegant, inteligent, frumos Don Juan, de o dibăcie care nu-și avea egal decît în buna lui creștere, făcea parte în mod vizibil „din familie"*. A fost ministru de interne pînă la moartea lui, în 1862, după care imperiul a scăpătat... După cum se vede, prezența lui Talleyrand în istoria Franței din secolul al XIX-lea nu este vorbă goală.

350 vința Bourbonilor — imposibilitate absolută. Rămînea o căsătorie cu o prințesă din casa Habsburg, care, în ochii lui, avea avantajul că ar fi atras o alianță cu Austria. Aceasta ar fi însemnat încetarea războiului, perenitatea dinastiei imperiale, prosperitate. Se și vedea copleșit de huzur, de glorie, de milioane și de onoruri. Franța în culmea gloriei.

Trebuia însă ca Josefina să se facă nevăzută. Cînd ea a consimțit, ce să vezi ? Prințul de Benevento le scrie copiilor Josefinei, lui Eugene și Hortensei, un fel de scrisoare de condoleanțe, care constituie o capodoperă de emoție prefăcută și de josnică lingușeală.

Trebuia să i se găsească o înlocuitoare împărătesei. Napoleon a reactualizat proiectele lui de căsătorie cu marea ducesă Ana, cea de-a doua soră â țarului. Caulaincourt a fost însărcinat să-i ceară mina pentru împărat. S-a produs însă atunci un lucru nemaipomenit : curtea de la Viena a fost

îngrozită la gîndul unei alianțe franco-ruse. Se vedea strivită între cele două imperii. Ca să scape de acest pericol de moarte, ea i-a oferit *Căpcăunului* mîna arhiducesei Maria-Luiza. Astăzi nu putem să ne mai dăm exact seama cît de ieșită din comun trebuie să fi părut căsătoria unei urmașe a lui Carol Quintul cu generalul Bonaparte.

Vestea a făcut senzație la Paris. Napoleon a fost măgulit de ofertă : o nepoată a Mariei-Antoaneta ! De la bun început, fiul lui va putea să spună : *„Noi, nobilii.."* La 28 ianuarie 1810, el a convocat un consiliu care să aleagă între varianta rusească și cea austriacă. Talleyrand, vice-mare elector, participa și el. Cînd i-a venit rîndul să vorbească, a făcut-o cu tactul și cu eficiența binecunoscute. S-a pronunțat pentru varianta austriacă, care avea dușmani înverșunați, cu niște argumente pregătite cu mult înainte ; în pledoaria lui a pus și oarecare complezență și lingușire, fiindcă știa că orgoliul lui Napoleon înclina spre „fiica Cezarilor[1]'.

Pe Talleyrand îl interesa pacea și Franța. Și cum, de rîndul acesta, calea înțelepciunii se întîlnea cu orgoliul împăratului, el i-a flatat orgoliul. Ce îndrăzneală mascată și ce abilitate îți trebuia ca să te-ncumeți să evoci, așa cum a făcut el, moartea lui Ludovic al XVI-lea și să susții, că, luînd-o în căsătorie pe nepoata suveranilor asasinați, împăratul spăla Franța de o crimă de care era vinovată o facțiune infimă. în felul acesta făcea ca Franța să reintre în familia dinastiilor domnitoare. Ideea aceasta a continuității, atît de scumpă lui Talleyrand, putea fi realizată grație căsătoriei, aceleia miraculoase : noua Franță se strecura în așternutul celei vechi și revoluția se împăca cu Europa monarhistă.

Numai casa de Austria oferea avantajul continuității, fiindcă politica ei nu era niciodată politica unui singur om, ci a unei dinastii, fidelă sie- înseși de-a lungul secolelor. Discursul a obținut adeziunea împăratului.

Drept răsplată, Talleyrand a fost invitat la căsătoria lui Napoleon cu Maria-Luiza, care a avut loc la 2 aprilie la Luvru. Aceasta nu înseamnă însă că reintrase în grații. Nu s-a putut împiedica să nu-l lingușească într-un mod exagerat pe împăratul proaspăt recăsătorit. A aranjat în așa fel lucrurile, încît „prizonierii" lui de la Valengay au organizat un foc de artificii în cinstea căsătoriei celui care-i spoliase și-i surghiunise. Ecoul petardelor a răzbătut pînă la Tuileries- De pe urma lingușirii deținuților a profitat Talleyrand : Napoleon n-a rămas insensibil în fața celor două duzini de rachete luminoase.

Cu toate acestea, pentru că niciodată nu se știe cum se pot întoarce lucrurile, prințul de Benevento. însoțit de ducesa de Curlanda s-a dus după căsătorie s-o consoleze la Malmaison pe nefericita Josefina. Intre ei o numeau *„sultana-validea"*

Răgazul a fost de scurtă durată. Mînia lui Napoleon a bubuit din nou. în mai 1810, împăratul s-a simtit de două ori rănit, în orgoliul și in afacerile lui. și într-o chestiune la care tinea nespus : blocadacontinentală. Era aproape singurul care credea în eficacitatea „sistemului"său și se crampona cu atît mai vîrtosde el cu cît era mai absurd sistemul și cu cît simțea în jurul lui o opoziție surdă. Primul act de nesupunere avenit din partea propriului său frate, Louis, regele Olandei, care îndrăzni să înceapă tratative cu Anglia ca să scoată Olanda din blocul continental.

A doua tentativă de a forța blocada s-a datorat financiarului Ouvrard[2],

fastuosul prieten al lui Talleyrand. Fără-ndoială, de acord cu regele Olandei, fiindcă se întorcea dintr-o călătorie misterioasă la Amsterdam. Poate că nu Talleyrand fusese inspiratorul acestei acțiuni, dar el o dezaproba în- tr-o atît de mică măsură, înctî îi furnizase lui Ouvrard o serie de adrese utile la Londra, recomandări către niște personaje importante și argumente ce puteau fi valorificate pentru organizarea comerțului prin încălcarea blo- cadei. Imediat după întoarcerea lui de la Amsterdam, Ouvrard a fost arestat de temutul Savary în casa doamnei Hamelin, fosta metresă a lui Montrond. Mereu aceleași adrese. Printr-o regretabilă întîmplare, Talleyrand se afla și el la respectiva întîlnire. Nu a fost arestat, dar Napoleon îi ceru explicații în scris cu privire la prezența lui în casa doamnei Hamelin și la relațiile lui cu Ouvrard. Se pare că explicațiile nu au fost prea clare, căci împăratul a spus că lectura lor îi fusese „penibilă". Și adăuga că regreta profund faptul că vice-marele elector fusese surprins acolo în momentul respectiv. în aceeași zi, la 3 iunie 1810, a fost destituit și Fouche, fiind înlocuit la ministerul poliției cu Savary. Foarte sfidător, Talleyrand a fost primul care s-a dus să-i facă o vizită lui Fouche, lovit de dizgrație. Cînd a ieșit din casa complicelui lui, a dat o raită prin toate saloanele Parisului ca să trîmbițeze zvonul că Napoleon comisese o nouă greșeală : „Fără *îndoială, domnul Fouche a fost foarte vinovat și eu l-aș fi înlocuit, dar cu un singur om : cu Fouche însuși".*

Nu l-a vizitat pe prietenul lui Ouvrard, care a stat închis timp de doi ani la Sainte-Pelagie, dar regreta foarte mult un om care avea o mînă atît de binecuvîntată, încît făcea să răsară ca din pămînt milioanele. împăratul, care i-a spus: *,,Cu 500 000 de oameni poți să faci tot ce vrei",* Ouvrard i-a răspuns : *„Cu 50 de milioane poți să faci mult mai mult".* Talleyrand nu scăpase însă cu totul de mînia împăratului. O nouă furtună se abătu asupra lui. Din nou o afacere murdară.

Napoleon, care se juca într-una cu provincii și regate, era pe cale să creeze un nou departament „francez" : *„Gurile Elbei",* cu capitala Hamburg. Opulenții burghezi ai celui mai bogat oraș al Hansei, sperînd să scape

' Validea — mama sultanului ; sultana mal mare. — *Nota trad.*

■ Ouvrard Gabriel, născut în apropiere de Clisson în 1770, a fost închis în trea rîndurl, în 1800, apoi la 17 februarie 1810 și, în sfirșit, la 3 iunie 1810. Napoleon îl dispretuia, se temea de el și avea nevoie de banii lui. Ouvrard, la amenințarea primului consul, a finanțat după 18 Brumar tabăra de la Boulogne și mai tîrziu echiparea Marii Armate. I-a vărsat cîte două milioane pe zi împăratului după întoarcerea acestuia din insula Elba.

 de o anexiune totală, care i-ar fi văduvit de vechile lor libertăți comerciale, îl implorară pe Talleyrand să intervină în favoarea lor, plătindu-i pentru aceasta 4 milioane de franci. Reputația influenței și a venalității lui era așa de răspîndită, încît naivii hamburghezi își închipuiau că, îndopîndu-1 cu bani, avea să le salveze libertățile. Or, Talleyrand nemaiînsemnînd nimic, n-a făcut nimic pentru ei, dar a păstrat banii. Hamburghezii l-au reclamat lui Napoleon. Nici urmă de bani. Totul se evaporase ; refacerea palatului Monaco, Valençay-ul, ospețele, jocul de cărți cereau bani.

Napoleon îl convocă și-i făcu o nouă scenă. Prințul de Benevento a lăsat-o să se consume fără să spună un cuvînt... N-a fost luată nici o măsură.

între timp, soțul cel putred de bogat al domnișoarei Lange, bancherul Simons din Bruxelles, a dat un răsunător faliment. Talleyrand îi încredințase prea amabilului soț 4 milioane și le-a pierdut. Pentru el era o catastrofă. Talleyrand era într-o situație desperată. Și-a adus însă aminte că principalul beneficiar al sforăriilor lui de la Erfurt, țarul Alexandru, nu-1 plătise. Țarul se degajase căsătorind-o pe Dorotheea cu Edmond de Perigord. Talleyrand

ar fi preferat „niște lichidități". Și atunci s-a repezit din nou asupra țarului. Lunga lui scrisoare e o adevărată curiozitate, e un balet în fața autocratului ca să-1 seducă, să-1 îmbrobodească în vălurile parfumate ale recunoștinței, ale devotamentului și ale supunerii și chiar ale adorației și se termină în felul următor : *„Am nevoie de 1 500 000 de franci și ar fi necesar să-i am în luna noiembrie. Cu toate că este un lucru simplu în sine* (pentru el era cel mai natural din lume), *sînt nevoit să iau foarte multe măsuri de precauție cu privire la mijloacele pe care trebuie să le folosesc pentru a-mi procura banii la ora actuală și pentru a-i restitui de îndată ce împrejurările se vor schimba".*

Să-i restituie ? E ceva nemaiauzit. S-au schimbat vremurile, e pentru prima dată cînd folosește acest cuvînt. Și continuă plin de neliniște: *„Trebuie s-o scot la capăt într-un mod foarte puțin bătător la ochi și de aceea sînt silit să fac apel la o persoană a cărei delicatețe să fie îndeajuns de clarvăzătoare ca să ia, dacă vrea să-mi facă un serviciu, toate măsurile pe care i le voi indica și care sînt absolut indispensabile".*

Căpcăunul e cu ochii pe el — sau cel puțin Savary — și de data asta e serios. Urmează apoi o serie de recomandări foarte precise cu privire la filiera pe care trebuiau s-o urmeze banii țarului ca să ajungă la destinatarul lor fără să lase nici o urmă. Dac-ar fi lăsat vreuna, din capul locului Savary ar fi avut o dovadă. Să ascultăm sfîrșitul acestei preacinstite negocieri, e un sfîrșit moral : *„Răutatea îndîrjită a celor care nu cunosc nici încrederea, nici generozitatea, nici motivele simple ale unor lucruri* (Oh ! sfîntă simplitate a motivelor care-1 determină să ceară bani străinilor!) *mă determină s-o rog pe Maiestatea-Voastră să ardă această scrisoare"* [4].

încă un neascultător ! Scrisoarea e sub ochii noștri. Ba țarul a păstrat chiar și ciorna scrisorii de răspuns către Talleyrand. E o scrisoare gen Talleyrand adresată lui Talleyrand : dialogul dintre dihor și nevăstuică. Țarul e foarte convins că prințul are într-adevăr nevoie de suma respectivă, e foarte mișcat de încrederea prințului în generozitatea imperială și-i mulțumește pentru această încredere. Urmează însă refuzul. Motivul invocat este

*** Citat de Lacour-Gayet.**

 de o comicărie demnă de Tartuffe: țarul refuză să-i trimită banii ca nu cumva să-1 compromită pe iubitul lui corespondent. Și din prea mare iubire îl lasă în pom : *„Așadar, regret, dragul meu prinț, că trebuie să-mi refuz plăcerea pe care aș avea-o oricînd de a vă obliga" *.*

A fost o lovitură grea : Talleyrand și-a vîndut pentru a treia oară biblioteca. Vînzarea a avut loc la 30 aprilie 1811. Avea frumoasa ediție a *Henriadei* lui Voltaire, *Enciclopedia* în întregime, cu toate planșele, și multe alte lucrări foarte valoroase. Rezultatul vînzării a fost mediocru. A oftat și s-a resemnat : „Trebuie *să te lași in voia vremurilor și să te supui împrejurărilor".* Această maximă, care-i vine spontan sub condei, îl caracterizează perfect. Trebuie să te lași modelat de evenimente. Să nu te opui, fiindcă ai fi nimicit. Oamenii supli se adaptează și supraviețuiesc.

Nu s-a dat bătut față de țar. Dealtfel, cum să se fi dat bătut, de vreme ce el nu dădea niciodată o bătălie ? A reluat tratativele cu Nesselrode, împuternicitul țarului la Paris. Este un caz curios, fiindcă exista la Paris un ambasador al Rusiei, Kurakin, un ins voluminos, bizar, presărat tot cu diamante și prost. Nimeni nu-1 lua în seamă, în afară de Champagny, ministrul relațiilor externe. Ei erau singurii din Europa care continuau politica de la

Tilsit, în care nu mai credea nimeni. Pe de altă parte, Metternich, devenind ministrul împăratului Austriei la Viena, fusese înlocuit la ambasada din Paris cu prințul Schwarzemberg, o altă nulitate. Talleyrand nici nu-1 vedea măcar. Atunci, cum de-și duceau Rusia și Austria politica lor la Paris, politica lor adevărată ? Numind fiecare cite un trimis extraordinar, care nu depindea decît de suveranul respectiv, țarul pentru Nesselrode și împăratul Francisc al II-lea pentru cavalerul de Floret, reprezentantul Austriei. Dar aspectul cel mai extraordinar al misiunii lor îl constituia faptul că ei nu erau acreditați pe lîngă guvernul lui Napoleon, ci pe lîngă prințul de Benevento. Rămîi de-a dreptul năucit. Mai e oare nevoie să amintim că Dalberg îi înlesnise odinioară lui Talleyrand, o întîlnire cu Nesselrode ? în corespondența secretă, Talleyrand era desemnat sub denumirea de *„vărul Henry".* Nesselrode i-a transmis deci suveranului său noua cerere a „vărului Henry". Nu mai cerea bani lichizi, cerea niște licențe de import, care i-ar da dreptul — sub acoperirea Rusiei — să străpungă blocada și să aducă în Franța anumite mărfuri care nu se găseau pe piața internă. *„Dacă le-aș primi în momentul de față, ar rezulta* pentru *mine de pe urma lor avantaje foarte mari, pe care aș fi foarte fericit să le primesc din partea Maiestății-Sale împăratului Alexandru".* (Scrisoare către Nesselrode din 17 martie 1811). îl înțelegem prea bine : mărfurile revîndute aduceau celor care le introduceau pe piață niște beneficii monumentale. Domnului de Talleyrand îi plăceau lucrurile în stil mare.

Dar era prost înțeles. Ramburghezii ăia care-și cereau banii de la Napoleon ! Și la Valențay, lucrurile mergeau rău : prinții spanioli, pe care-i trata princiar, îl costaseră 700 000 de franci. Napoleon îi vărsa 40 000 de franci pentru întreținerea lor. în afară de asta, domeniul, care înainte de sosirea prinților prizonieri aducea 150 000 de franci venit, era în paragină și nu mai producea nimic. A făcut un demers desperat și foarte îndrăzneț, cerindu-i lui Napoleon să-i răscumpere principatul Benevento. Răspunsul a sosit ca

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

 o lovitură de măciucă. împăratul nici nu se gîndea să-1 răscumpere. Era însă de acord să-și ia înapoi principatul ca să-1 realipească la imperiu.

Aflînd acestea, Talleyrand îi scrise lui Montrond : „O să *mă găsești, cred, -foarte schimbat. Cînd ai mereu necazuri și ești îngrijorat* și pentru *alții, ți se înăcrește negreșit caracterul"* (citat de Lacour-Gayet).

Ploua cu lovituri : a crezut într-o înseninare la 11 februarie 1811, cînd a primit 150 000 de franci de la Finanțe pentru chiria Valențay-ului. Dar vai I Printr-o crudă întorsătură a lucrurilor, aceleași Finanțe i-au cerut să ramburseze imediat 650 000 de franci pe care-i percepuse pe nedrept de la orașele Hansei. *„îl veți face să înțeleagă* — îi spunea însuși împăratul lui Mollien, ministrul de finanțe — că, *dacă nu înapoiază această sumă, veți fi obligat să-l puneți sub urmărire, afară de cazul cînd se achită față de mine"* (Scrisoarea lui Napoleon din 22 iunie 1811 — Lacour-Gayet).

Dizgrația nu slăbea cleloc. Dar orice ocazie era bună și a profitat de aceea a nașterii regelui Romei pentru a se reintroduce în *„apartamentele"* ale căror uși erau închise pentru el de cînd cu scena din 28 ianuarie 1809. Nu se grăbise pentru că se temea că o să fie repezit. Ceea ce i-a dat curaj să-și facă din nou apariția a fost ciuda pe care i-a provocat-o atitudinea arhicancelarului Cambaceres : cum, mizerabilul acela să facă două vizite ?

„Are asupra mea avantajul unei vizite", spunea Talleyrand cu dispreț. El a făcut mai întîi una, iar apoi, cînd Napoleon a trebuit să plece în Olanda, a profitat de acest fapt și a mai făcut încă una, la 21 octombrie 1811. Dacă este adevărat că în cursul acestei vizite a pronunțat cuvintele care i se atribuie, trebuie să recunoaștem că avea darul previziunii și puterea ursitoarei Carabosse din poveste, fiindcă, aplecîndu-se deasupra leagănului în care se afla regele Romei, a murmurat : *„Toate acestea se vor sfîrși cu un Bourbon".*

Capricii imperiale și rezervă constantă din partea prințului

Despre prințesa de Benevento nu se pomenește niciodată fiindcă, dacă se face uneori văzută, în schimb, nu se face auzită niciodată. Se-ntorsese din mlaștinile de la Pont-de-Sains și locuia, ca o umbră, în palatul Matignon, unde „nu *izbutea să se mențină decît datorită unui neînchipuit amestec de șiretenie și de prostie".* Dealtfel, Talleyrand îi lăsa cîmp liber, el locuia în timpul verii la Château-neuf din Saint-Germain împreună cu ducesa de Curlanda, care-1 închiriase. Cînd se ducea la băi la Bourbon, căsnicia se refăcea pentru trei săptămîni.

Ducesa de Curlanda, după ce i s-a terminat noviciatul, *a* intrat în „serai". Era atît de bine văzută acolo, încît vicontesa de Laval venea și ea la Saint-Germain să împartă singurătatea aceea în doi, care devenea, în felul acesta, un complot în trei. Era idealul : el vorbea, iar ele erau într-al nouălea cer.

în 1811, într-o seară de vară, „micul *lor glob"* a fost tulburat de sosirea unui jandarm care aducea o scrisoare de la ministrul poliției, Savary, duce de Rovigo. Talleyrand a avut din nou neplăcerea să fie încunoștințat că nevasta lui îl înșela cu ducele de San Carlos și că împăratul nu tolera așa

 ceva. Oare domnul de Talleyrand se sinchisea de un asemenea lucru ? Se spunea că nevastă-sa se dusese la Valengay travestită în bărbat ca să se în- tîlnească cu galantul ei hidalgo. împăratul cerea să fie exilată din nou pe domeniul de la Pont-de-Sains și ca soțul ei, care se făcuse vinovat de neglijență, să se ducă după ea. Era o dublă lovitură mortală : întîi să locuiască într-o mlaștină sinistră, iar în al doilea rînd, împreună cu soția lui. A rămas îngrozit la gîndul că ar fi putut fi lipsit de Paris. I-a scris lui Sa vary. Scrisoarea nu era ușor de adus din condei. A făcut zece ciorne și i-a dat, în sfîrșit, textul jandarmului, care a așteptat răspunsul pînă la ora unu noaptea.

La orele 5, Talleyrand a plecat și el la Paris. Savary l-a primit imediat L-a ascultat : cîștigase partida. Seducătorul a făcut ca măsura luată împotriva lui să fie revocată. Numai necredincioasa lui nevastă avea să se ducă în mlaștini. în felul acesta a putut el să-și continue din nou politica ocultă împreună cu femeile sale, cu excepția celei legitime. Ciudată atitudine avea și Napoleon. Credea că o să-1 aibă pe Talleyrand la cheremul lui, umilindu-1 și ruinîndu-1. Spera că, într-o bună zi, prințul de Benevento, copleșit de injurii, ruinat, renegat de clienții și de prietenii lui, avea să se întoarcă în chip de sclav la picioarele stăpînului. *„Vreau ca Talleyrand, care mi-a fost în*

atîtea rînduri necredincios și care a dat atîtea exemple de imoralitate, să fie constrîns să trăiască de pe urma milei mele". Dar Talleyrand nu mai credea în „mila“ împăratului. El știa că imperiul era condamnat. îl îndemna pe Nesselrode să-1 sfătuiască pe țar să încheie pace cu Turcia ca să se poată consacra în întregime războiului pe care Napoleon se pregătea să-1 înceapă pentru reconstituirea Poloniei. îl sfătuia pe țar să se alieze cu Austria și-i zorea, și pe unul și pe celălalt, să se înarmeze. Fixa anul 1812 ca an decisiv pentru noul război din Est. Și nu se înșela. în 1812, Napoleon a fost cel care, pentru prima dată, a întîrziat cu pregătirile. Țarul, puțin furat de vîrtej, a fost cît pe-ce să comită o greșeală, voind să ia el ofensiva. Talleyrand l-a sfătuit să n-o facă : trebuia să aștepte ca armata imperială să fie și mai angajată în Spania și ca Napoleon să nu dispună de ofițerii valoroși care i-ar fi fost necesari pentru a încadra *„Marea Armată".* Și mai trebuia ca Napoleon să fie considerat, încă o dată, incendiatorul Europei. Nimic n-a fost mai dăunător pentru Napoleon decît dirijarea aceasta din umbră pe care o exercita Talleyrand asupra forțelor îndreptate contra Imperiului francez. Nesselrode îi judecă pe Talleyrand și pe Fouche în felul următor : *„Acești doi oameni nu aveau impresia că-și trădează stăpînul, ci că-l feresc de furia pasiunilor lui, împiedicîndu-l să continue războaiele permanente, care depopulau Franța, o sărăceau și puteau să se sfîrșească cu niște catastrofe îngrozitoare".*

Erau amîndoi cît se poate de conștienți de faptul că-și trădau stăpînul, dar erau convinși că slujesc Franța, care era epuizată. Și mai credeau și în „pacifismul" țarului, deși au trebuit să abandoneze ideea. Intenția de a-1 doborî pe Napoleon nu lasă nici o umbră de îndoială. Cineva l-a auzit pe Talleyrand declarîndu-le femeilor lui extaziate în sihăstria lor de la Saint-Germain : *„Și uite-așa o să-l ducem la pierzanie!“,* la care ele, țopăind de fericire și bătînd din palme, repetau ; „O să-l *ducem la pierzanie ! O să-l ducem la pierzanie !“.*

Cu ocazia unei întrevederi pe care a avut-o împăratul cu Talleyrand în 1812, la Trianon, Napoleon, la despărțire, a rostit următoarele cuvinte năucitoare : *„Ah ! sînteți uluitor! Nu pot să mă opresc să vă vorbesc despre tre-* 356 *burile mele și nici nu pot să mă abțin să vă iubesc".* Ce mărturisire ! Talleyrand s-a mulțumit să-i repete sfaturile lui, de o înțelepciune cu totul inutilă : să renunțe să reconstituie Polonia, să calmeze Austria și Rusia, să **se** retragă din Spania. Era prea tîrziu.

Nesselrode spunea : *„N-a existat niciodată o împăcare totală între acești doi oameni".* La fel cum n-a existat nici o ruptură completă. Ambiguitatea aceasta îi folosea lui Talleyrand. Dacă ar fi vrut să reintre în grație, ar fi putut, deoarece, cu „inconsecvența" care nu-i scăpa periculosului său vice- mare elector, Napoleon i-a întins acestuia din urmă în mai multe rînduri colacul de salvare. La 31 ianuarie 1812 a pus să i se plătească pentru palatul Matignon 1,28 milioane de franci. împăratul a dat chiar ordin ministrului de finanțe, Mollien, să nu opereze nici o reținere din suma ce urma să i se verse lui Talleyrand. Prin urmare, îi dăruia cei 650 000 de franci care pretinsese să-i fie înapoiați ! Atunci de ce a mai cerut cu cîteva luni în urmă o reținere ipotecară asupra bunurilor lui Talleyrand ? Și, ceea ce face ca inconsecvența lui să fie și mai flagrantă este faptul că toți cei cărora li se ceruse să ramburseze banii, ca, de pildă, mareșalul Brune, au fost obligați să plătească. Singurul scutit a fost Talleyrand.

Vînzarea palatului Matignon a fost pentru el greu de suportat. Cînd a

văzut însă că împăratul a devenit mai binevoitor față de el a prins din nou speranță. Era așa de sigur că se va repune din nou pe linia de plutire, încît n-a ezitat nici un moment să cumpere palatul Infantado de pe strada Saint-Florentin, situat la întretăierea acesteia cu strada Rivoli, și, în plus, o casă la țară, la nord de Paris, la Saint-Brice. Palatul Infantado era o locuință cu adevărat princiară. I se spunea așa pentru că ultimul lui proprietar, în 1789, fusese un grande de Spania, ducele de Infantado.

Redresarea financiară a lui Talleyrand din 1812 nu se explică în întregime prin larghețea nesperată a lui Napoleon sau, dacă așa ar sta lucrurile, cum lasă să se înțeleagă domnul Michel Missoffe, împăratul trebuie să-i fi vărsat niște sume luate din „domeniul extraordinar" al bunurilor dobîndite de pe urma cuceririlor. Napoleon, care avea obiceiul să facă asemenea daruri, spune el însuși vorbind despre Talleyrand : *„El nu era singurul, fiindcă niciodată nici Ney, nici Oudinot și nici atîția alții n-au început și n-au sfîrșit vreo bătălie fără să-mi ceară bani"* (Missoffe : *Inima tainică a lui Talleyrand).* lată-ne lămuriți cu privire la darurile imperiale. De mirare este faptul că în 1812 Talleyrand le mai primea încă. Dar aceasta nu l-a împiedicat să repete, timp de un an, că era ruinat. Ba se mai pretase din nou la comedia cu vînzarea bibliotecii. Nu putea să fie, bineînțeles, de nici un folos, dar gestul era spectaculos. Pe scurt, după ce a fost, ca atîția alții, victima crizei economice din 1810, consecință inevitabilă a blocadei, și în vreme ce alții s-au ruinat, el a izbutit să supraviețuiască grație împăratului, care cînd îl persecuta, cînd îl readucea pe linia de plutire, nealegîndu-se de pe urma comportării lui incoerente decît cu inconvenientele persecuției, fără nici unul din avantajele clemenței sau ale generozității.

„Reconcilierea" a ajuns chiar atît de departe, încît Napoleon i-a oferit lui Talleyrand să-1 ia în Polonia ca să organizeze noul stat polonez pe care voia să-1 reconstituie. Talleyrand s-a prefăcut că acceptă. împăratul i-a cerut să păstreze un secret absolut. Cum se face atunci că cel mai impenetrabil dintre oameni a difuzat propunerea pe care i-o făcuse împăratul ? Desigur,

 numai pentru a face să nu i se dea curs ! Napoleon a fost așa de înfuriat da procedeul lui Talleyrand, încît, adresîndu-i-se lui Caulaincourt, a țipat : *„Am să dau ordin să fie izgonit din Paris și vă interzic* să *vă duceți la el acasă și să-i vorbiți despre asta".* Și, cu toate acestea, încă o dată, Napoleon n-a luat nici o măsură împotriva lui Talleyrand.

La ce bun să te atașezi de un suveran care mergea spre pieire ? Talleyrand știa că rușii erau pregătiți, că uriașa armată cosmopolită a lui Napoleon nu mai era un instrument atît de sigur ca regimentele lui alcătuite numai din francezi și încadrate de ofițeri călîți în materie de manevre. El era atît de sigur de rezultatul fatal al campaniei care-l tîra pe împărat în Rusia, încît nici nu se mai sfia să-i prezică, prin saloane, consecințele. E perioada în care se afirma că a fost auzit spunînd : „E *începutul sfîrșitului".*

în februarie 1812, Napoleon a mai făcut un pas spre el. L-a numit pe Talleyrand membru al consiliului însărcinat să-i judece pe generalii Dupont și Vedel, care capitulaseră la Bailen. Talleyrand s-ar fi lipsit bucuros de cinstea aceasta. A arborat la ședințe figura lui cea mai de nepătruns și, cînd i s-a cerut părerea, a înfierat „actul rușinos". Fără să precizeze ce anume. Considera totuși că, fiindcă nu fusese vorba de trădare, împăratul ar fi trebuit să înmormînteze afacerea, să uite și să ierte. „Să șteargă" : aceasta era exact pe linia caracterului lui Talleyrand.

în 1812, în primăvară, cînd Napoleon a plecat în războiul împotriva Rusiei, „Europa galantă", pe care Talleyrand o reunise în miniatură, s-a dislocat. Ducesa de Curlanda, căreia i se spunea *sultana* de la palatul Matignon. s-a întors în țara ei, amenințată de război ; contesa Tyszkiewicz voia să fie la Varșovia ca să asiste la reînvierea Poloniei ; altele au luat calea domeniilor lor din provincie. Exodul acesta ar fi putut sâ-1 întristeze, dar, ca întotdeauna, s-a adaptat noilor împrejurări, distrindu-se de pe urma întîmplărilor. *„Am organizat* — spune el — *plecarea acestor doamne în așa fel, încît timp de opt zile la rînd, în fiecare după-amiază, la orele 1 și jumătate, am condus pe câte una pînă la trăsură. E intr-adevăr foarte nostim"* (citat de Lacour- Gayet).

Și a fost de ajuns o nouă venită ca să le înlocuiască pe toate celelalte. Și asta e, într-adevăr, foarte nostim.

Domnul de Talleyrand este, pînă și în familie, contrariat de împărat

Era o femeie mărunțică, pe care o cunoaștem deja, Dorothea, contesă de Perigord, nepoata lui Talleyrand. Dînsa nu plecase. A rămas lîngă unchiul **ei** și a rămas chiar pentru totdeauna *.

Soțul ei, în schimb, nu era ca să spunem așa, niciodată acolo. Era colo-**nel** în Regimentul 8 vînători din armata lui Murat. Dorothea, ca și ducesa de Curlanda, locuia în palatul Matignon. Nemțoaică pînă în vîrful unghiilor sau, mai curînd, prusacă, contesa de Perigord s-a adaptat foarte greu la viața din Paris. Dezaproba gusturile din acest oraș, obiceiurile, moda, ideile. Nu se

[1] **Françoise de Bemardy.** ***Le dernier amour de Talleyrand. La duchesse de*** **Dino (Hachette).**

 apropia de nimeni. Observa și disprețuia. Și i se plătea cu aceeași monedă. Cu inteligența și cunoștințele ei, era mult superioară gaițelor care o priveau de sus. Și le era superioară mai cu seamă prin voința și ambiția ei. La sosire a suferit de un cusur trecător : extrema ei tinerețe. Avea șaisprezece ani și trebuia să înfrunte curtea și Parisul. în orice caz, tinerețea n-o făcea cîtuși de puțin să pară mai frumoasă. Lacour-Gayet, rezumînd diversele aprecieri care s-au făcut asupra ei, scrie că era *„ceea ce femeile numesc în mod obișnuit o prună uscată".* Pînă și Talleyrand, care o impusese, n-o aprecia cîtuși de puțin. Era politicos cu ea, dar, cum ea se închista în rezervă și în răceală, el n-a făcut nimic ca s-o scoată din starea aceea. Tînăra exilată se complăcea în singurătatea-i amară.

Cu toate acestea, nimic din ceea ce făcea Talleyrand nu scăpa ochilor ei de violetă, privirii ei teribile. Știa că destinul ei depindea mult mai mult de omul acesta decît de flușturaticul ei soț. îndărătul măștii, ea a început să caute adevărata față a prințului de Benevento și a descoperit-o. lar ceea ce a descoperit, la o profunzime la care lumea mondenă și politicienii nu ajunseseră, a uimit-o pe tînăra femeie și i-a cîștigat stima.

Ea a ghicit că ceea ce impunea la unchiul ei nu era nici puterea, nici averea, nici chiar inteligența, ci un anumit soi de curaj, un curaj de neînvins. „Era *curajul acela plin de singe rece și de prezență de spirit, temperamentul acela cutezător, vitejia aceea instinctivă, care inspiră o*

poftă irezistibilă de primejdie sub toate formele ei, care face primejdia ispititoare și care dă atîta farmec neprevăzutului". într-adevăr, Talleyrand a trăit întotdeauna expus primejdiilor. Amenințarea și nesiguranța constituiau pentru firea aceea molatică excitantele violente de care avea nevoie ca să poată acționa. Iar în 1812, Talleyrand știa prea bine că era la discreția unui simplu raport al poliției, că una dintre scrisorile lui către Metternich sau către țar putea fi ori- cînd interceptată. Trăia permanent în ceea ce alții ar numi transă, care pentru el nu era decît un fel de îmbătate plăcută, cea a judecătorului, care trăiește în permanență în riscul exaltant al unui joc tare. *„Avea* — spunea el — *dedesubtul nobleței trăsăturilor, al încetinelii mișcărilor, al sibaritismului obiceiurilor un fond de temeritate, de îndrăzneală care sclipea din cînd în cînd, dezvăluia un nou ansamblu de însușiri și-l făcea chiar prin acest contrast una din cele mai originale și mai interesante ființe"* (Memoriile ducesei de Dino).

Făcînd această extraordinară descoperire, Dorothea nu greșește decît într-o singură privință, atunci cînd numește *„un nou ansamblu de însușiri"* ceea ce, în realitate, era fondul cel mai vechi, fondul instinctiv al vechilor seniori de Perigord. îndrăzneala plină de șiretenie și nemiloasă, știm de unde provine... de la zalele atîtor Archambault și Hălie, lustruite și îmbrăcate în mătase de-a lungul a opt sau zece secole de civilizație. Iată ce a uimit-o și a cucerit-o pe Dorothea. Ea a văzut clar pentru că nu avea aceleași idei preconcepute, aceleași invidii și aceleași gusturi ca francezii care se aflau în jurul lui Talleyrand. Ea însăși era greu de cunoscut. Stendhal a întîlnit-o la slujba care a avut loc la Tuileries la 1 ianuarie 1811. L-a frapat fizionomia ei. Și-a notat în jurnalul lui : *„O lume grozavă. Mi-a plăcut la slujbă figura doamnei contese de Perigord, avea o fizionomie pură. Dacă nu m-aș teme că mă las antrenat de gustul meu actual pentru femeile germane, aș*

explica aceste calități prin faptul că e de origine germană..." (citat de F. da Berna rdy).

Educația ei protestantă, singurătatea copilăriei ei ocrotite o făcuseră, în fond, să rămînă destul de naivă, cu tot aerul ei de severitate și de puritate, căruia însuși Napoleon îi aducea în felul lui omagii : *„Dumneata ești cinstită* — îi spunea el cu glas tare —, *dumneata nu ești ca doamna Cutare",* care se afla la doi pași și pe care el o arăta cu degetul.

A născut primul băiat la 12 martie 1811. Au fost nași la botez împăratul și împărăteasa.

Cît despre soțul ei, era ușuratic ca taică-său, îi plăceau jocurile de noroc ca unchiului său și în plus era afemeiat și frivol. Risipea cu amîndouă mîinile banii soției sale și cei pe care îi avea de la mama lui. îi plăceau grozav uniformele strălucitoare. într-o zi s-a înfățișat atît de aurit, înzorzonat, plin de paiete și de diamante înaintea șefului lui, mareșalul Berthier, încît acesta l-a dat afară, spunîndu-i că îmbrăcămintea lui nu mai era o uniformă. Această fantezie costase o avere. Jocul de noroc și dansatoarele au sfîrșit prin a-l ruina. Soția lui a sfîrșit prin a-l dispreț ; el se plictisea alături de dînsa. în curind au ajuns să se deteste. între timp, mai adăugîn- du-i-se cîțiva ani și o maternitate reușită, „pruna uscată" s-a făcut mai frumoasă. Fetița cea uscățivă și arsă s-a împlinit și s-a mlădiat, lucru de care și-a dat seama cel dintîi Narbonne : ea se transformase într-o foarte drăguță pariziancă. Fostul amant al doamnei de Stael s-a gîndit imediat să devină

îndrumătorul acelei tinere frumuseți, pentru a face din ea una din reginele Parisului. Și a început să-i facă curte după moda celuilalt secol, într-un chip aluziv și ironic. Dorothea era dezorientată. Talleyrand a sesizat imediat manevra și s-a grăbit să-i pună capăt : *„Astîmpără-te, Narbonne, doamna de Perigord e prea tînără ca să te înțeleagă și prea nemțoaică pentru ca să te aprecieze".* Și unchiul i-a luat locul. Dar a lucrat cu răbdare. A studiat-o pe tînăra femeie, dar, fiind un observator mai puțin bun decît ea, nu a descoperit nimic atrăgător la dînsa. Adevărul e că Dorothea era tristă, iar fațada aceea de tristețe arogantă nu inspira nici o simpatie unui om pentru care tristețea era o necuviință și adesea chiar o prostie. Dorothea, care era doamnă de onoare a împărătesei, nu-și îndeplinea obligațiile decît cu repulsie. La curte era tratată ca o străină. Napoleon, care o aprecia, i-a făcut, totuși, un afront public. La 14 august 1811, pe cînd curtea se afla la Saint-Cloud, el s-a oprit în fața tinerei contese de Perigord : *„Soțul dumneavoastră face, intr-adevăr, prea multe prostii. Cum de a putut să cumpere camee de 10 000 de franci ?*

— Sire, Maiestatea-Voastră a fost greșit informată, soțul meu n-a făcut o asemenea prostie", a spus ea.

O făcuse totuși. Napoleon i-a adresat o observație lui Berthier în legătură cu aceasta, după care, adresîndu-i-se din nou Dorotheei, spuse : *„Dealtfel, acești nefericiți conți de Perigord îmi sînt, după cum știți, de multă vreme absolut indiferenți".*

Dorothea s-a simțit jignită, a roșit și, cu ochii plini de lacrimi, a luat, totuși, apărarea familiei de Perigord : *„Sire, soțul și unchiul meu au slujit întotdeauna pe Maiestatea-Voastră cu zel și nu depinde decît de dumneavoastră ca să-i folosiți și pe viitor. In orice caz, date fiind serviciile lor din*

 trecut, merită măcar ca Maiestatea-Voastră să nu-și bată joc de ei" (citat de F. de Bernardy).

In urma uneia din acele schimbări de dispoziție obișnuite la Napoleon, peste cîteva zile a invitat-o pe Dorothea și a fost plin de atenții față de ea. O rănise însă și era prea tîrziu. Scena de la Saint-Cloud, fiindu-i reprodusă lui Talleyrand, a atîțat și mai mult ura împotriva împăratului. Toate doamnele de la curte i-au întors spatele Dorotheei; după invitația împăratului, iarăși toate i-au arătat considerație. în felul acesta, Dorothea a ajuns să-i disprețuiască în egală măsură și pe împărat și curtea lui. Anul acela a fost unul dintre cei mai grei pentru ea. S-a refugiat în religie și s-a convertit la catolicism ; se spune că lectura lui Bossuet ar fi adus-o la picioarele altarului. S-a convertit fără ostentație, în modul cel mai serios : s-a spovedit unui simplu preot de la țară, care a botezat-o și a împărtășit-o. în primii ani ai tristei sale căsătorii, virtutea ei a fost ireproșabilă. Cu un soț ca cel pe care-1 avea și într-un mediu ca cel în care trăia, ar fi avut toate motivele să fie și ea în pas cu moda. Virtutea ei s-a menținut pînă la căderea imperiului, dar a căzut odată cu el.

Napoleon s-a pus în fruntea armatei la Dresda, în mai 1812. înainte de a pleca, a luat împotriva lui Talleyrand cîteva măsuri de o rară meschinărie și lipsă de tact. I-a interzis să dispună, în favoarea micuței Charlotte, de bunurile care proveneau de pe urma darurilor imperiale. în momentul cînd Spania incendiată îl respinge, cînd e pe punctul să înmormînteze în Rusia cea mai uriașă armată care a fost adunată vreodată, împăratul Occidentului se ocupă de averea unei micuțe bastarde, cu singurul scop de a-1 vexa pe

fostul lui mare șambelan ! Ar fi fost mult mai bine dacă l-ar fi luat cu dîn- sul și l-ar fi pus sub supraveghere, în loc să-1 lase la Paris, fără nici o ocupație și plin de o furie rece. Altă injurie : îl avizează pe Talleyrand că, dacă nu-i acordă atenția cuvenită soției lui, o să-1 exileze ! Napoleon în chip de apărător al doamnei Grand, asta era ceva cu totul nou. Ce demon sîcîitor îl determina pe împărat să ia asemenea măsuri ? Cum să nu fi dat Talleyrand uitării „binefacerile" și cum să nu-și aducă el aminte numai de nedreptăți ? în calitate de consilier politic, în Polonia, Napoleon îl luă cu el pe abatele Pradt 1 Mediocră achiziție. Napoleon și-a dat seama și i-a mărturisit-o lui Caulaincourt cu prilejul confesiunii pe care i-a făcut-o marelui scutier în timpul vertiginoasei întoarceri în sanie de la Moscova la Varșovia *(Revue des Deux Mondes,* 15 iulie 1928). *„Datorită acestei alegeri, am pierdut campania... Talleyrand ar fi făcut mult mai mult cu ajutorul salonului doamnei Tyszkiewicz decît au făcut Maret și Pradt cu toată vorbăria lor... Talleyrand mi-a lipsit, intr-adevăr, de foarte multe ori aici".* Prea tîrziu : ar fi trebuit să-1 ia pe Talleyrand și să nu se ocupe de soția lui sau de domnișoara Charlotte. La oamenii mari, nimic nu-i mai periculos decît micile răutăți.

La Paris, Talleyrand dădea impresia că n-a observat măsurile acelea jignitoare. El se ocupa de familia lui : ar fi dorit ca Edmond să se remarce printr-o acțiune strălucită pe cîmpul de luptă, și nu să se distingă prin extravaganțe și pierderi Ia jocul de cărți. Dacă Edmond ar fi avut șansa să fie citat în comunicatul vreunei victorii, Talleyrand ar fi știut să profite de pe urma acestui lucru. Visul lui era să-și adopte nepotul și pe Dorothea ca să-i facă moștenitorii lui ; după aceea s-o mărite pe Charlotte, bine înzestrată

361 prin grija sa. Pentru aceasta, trebuia să aștepte însă ca împăratul să revîs.ă la sentimente mai bune... sau să nu mai revină deloc, ceea ce ar fi fost preferabil pentru domnul de Talleyrand.

In scrisorile lui, pe care știe că i le interceptează poliția, face pe mîța blîndă ; se bucură de victoria de la Ivloscova, nădăjduiește o pace glorioasă, renașterea Poloniei ; cînd vorbește despre el, îndepărtează orice umbră de bănuială : „Voi *rămîne mai departe în colțul meu și voi duce viața tihnită* și aproape *monotonă pe care am adoptat-o".* Poliția lui Savary poate să doarmă liniștită.

Se duce, în vara anului 1812, să-și facă obișnuita lui cură la Bourbon. 11 însoțește fratele său Boson. Slabă companie. Boson nu era un om foarte ager și în plus mai era și surd. Făcea de dimineața pînă seara băi la cap și rămînea la fel de surd. Prințesa era și ea acolo : era sezonul conjugal. Seara asculta lectura pe care i-o făcea dînsa cu voce tare. Ziua scria un eseu asupra ministrului Choiseul. Era, probabil, o lucrare destinată să facă parte din *Memoriile* lui, la care începuse deja să se gîndească.

La sfîrșitul lunii august, în loc să se întoarcă la Paris, s-a dus la Saint-Brice. Micul trib și-a reluat acolo ocupațiile de la Bourbon. Boson venise cu surzenia și cu fiica lui Georgine, care călărea împreună cu Charlotte. Cîteodată făcea și Talleyrand o partidă de călărie cu ele. Le ținea mici lecții de istorie, care-1 interesau mai mult pe profesor decît pe domnișoare. Ce curios era să-1 vezi pe vulpoiul ăsta în rolul de preceptor conștiincios al unor tinere fete. Le punea să urmărească pe o hartă drumul urmat de armata care se cufunda în imensitatea rusă. Cu ce fel de comentarii ?

A lipsit un timp, plecînd la Paris să asiste la tedeumul care s-a ținut la Notre-Dame cu prilejul victoriei de la Moscova. în octombrie s-a întors în strada Saint-Florentin. în noiembrie a asistat la dineul dat cu ocazia aniver-

sării abatelui Morellet, prietenul lui Voltaire, pe care acesta îl numea *abatele Mords-les* [XXXIV] și care avea optzeci și opt de ani. Era un vestigiu al secolului de la care abatele de Perigord împrumutase arta de a trăi.

Cînd aude pronunțindu-se numele Bourbonilor, Talleyrand visează la viitor

Fiindcă seraiul se risipise, Talleyrand s-a rezumat la Aimee de Coigny, care făcea ea singură cît un întreg serai. în fiecare zi, ea venea să petreacă două ceasuri în bibliotecă. Atunci vorbeau nestingheriți. Ea îl avea ca prieten pe contele de Boisgelin, agentul lui Ludovic al XVIII-lea, care era convins că se apropie ziua căderii lui Napoleon și a restaurării Bourbonilor. Fiindcă Boisgelin știa că Aimee de Coigny îl vizitează în mod obișnuit pe prințul de Benevento, i-a cerut să încerce să-1 atragă de partea lor. Abordarea chestiunii era însă delicată. Doamna de Coigny și Talleyrand s-au înțeles mai întîi cu privire la necesitatea distrugerii lui Napoleon. Talleyrand a lăsat-o să întrevadă că după căderea împăratului va trebui restaurată libertatea și a pomenit numele cîtorva vechi liberali care se raliaseră la imperiu, dar care erau împotriva tiraniei ; cu ei, spunea el, s-ar putea alcătui un guvern. Pe Garat, Sieyes, el îi numește vechi slujitori ai libertății : *„Trebuie redeșteptate în inimile lor ideile pe care le-au avut în tinerețe".* Așa se dezvăluie vederile lui politice în momentul acela. E gata să facă parte și el dintr-un guvern de tranziție. *„Și-apoi* — spunea el —, *împăratul, fiind în retragere la Moscova, e departe de tot".* Se credea deci în siguranță fiindcă împăratul era departe. Și oare cu cîteva zile în urmă, generalul Malet nu fusese cît pe-ce să răstoarne regimul ? In planurile lui Malet, numele lui Talleyrand și al lui Fouche figurau deja ca numele a doi dintre „consulii republicii". Era cît se poate de periculos pentru complici să fie compromiși în chip prostesc de zăpăcitul acela de Malet. într-o scrisoare adresată ducesei de Curlanda și destinată mai ales poliției, Talleyrand s-a grăbit să scrie despre complotul lui Malet ca despre *„un soi de mică răzmeriță provocată de o pușlama ca generalul Malet, care nu era îndeajuns de supravegheat"* (citat de Lacour-Gayet). Iată o declarație de bună credință care-1 dezarma pe Savary. în realitate, cazul Malet era cu mult mai serios. Lumea a rămas încremenită văzînd cît de șubred era tronul imperial ; complotul a produs un efect la fel cu acela al capitulării de la Bailen, care a demonstrat că armata nu mai era invincibilă. S-a aflat la Paris, pe toate treptele sociale, că tronul lui Napoleon se putea răsturna ca orice fotoliu șchiop.

Ideea aceasta și-a croit un drum subteran în sînul opiniei publice și a spulberat, pe ascuns, încrederea. De acum încolo, colosul, a cărui invulnerabilitate își pierduse orice credit, putea să se năruie.

Aimee de Coigny n-a izbutit să-1 convertească pe Talleyrand să treacă de partea Bourbonilor ; cu toate acestea, el nu declarase că nu va trece niciodată. Va vedea cînd tronul avea să devină vacant.

Vestea îngrozitoarei zile de la Berezina a sosit la 16 decembrie 1812. Asupra Franței s-a abătut adevărul cu privire la eșecul total al războiului

XXXIV **Mușcâ-i (fr.). — Nota trad.**

din Rusia. Talleyrand l-a primit ca pe confirmarea așteptată a ceea ce încercase să-1 facă pe Napoleon să înțeleagă chiar de a doua zi după Austerlitz.

La 18 decembrie 1812, Dorothea era de serviciu la Tuileries la împărăteasă. A auzit zgomot la ușa Mariei-Luiza și a văzut doi oameni cu înfățișare sinistră, înfășurați în niște blănuri groase. Una din arătări era împăratul, cealaltă Caulaincourt. Parisul *îl* credea în Polonia, dar el era acolo. Dorothea a scris imediat un bilețel pe care i l-a trimis unchiului ei. L-au sculat din somn ca să i-1 dea. Talleyrand a fost la Paris unul dintre primii oameni informați de întoarcerea împăratului.

Și-a luat imediat măsurile de precauție. Afacerea Malet îl neliniștise pe Napoleon mai mult decît trecerea Berezinei. Poliția și-a dublat supravegherea. De acum înainte, nici o întîlnire cu Aimee de Coigny. Aceasta nu însemna că avea să se termine cu comploturile, căci niciodată împrejurările nu fuseseră mai favorabile. S-a hotărît să ia ceaiul acasă la prințesa de Vaudemont ; acolo avea să-1 întîlnească și pe Dalberg, care l-a adus și pe prietenul său Vitrolles, alt agent regalist. Aimâe de Coigny a stabilit imediat legătura. Convorbirile Dalberg-Vitrolles-Talleyrand au căpătat, fără ca nici unul din cei trei să aibă aerul că aduce vreo contribuție personală, o anumită coloratură bourbonică și-o mireasmă de flori de crin. Ah ! ce casă plăcută *„Fotoliile de acolo erau atît de moi, viața atît de plăcută și de pașnică, incii tșdormeau și spionii"* (citat de Lacour-Gayet).

363

Și jocul dintre Napoleon și Talleyrand a reînceput. împăratul a ținut un consiliu la Tuileries și a cerut părerea fiecăruia. Cînd a luat cuvîntul, Talleyrand a pretins să se înceapă neîntîrziat tratative de încheiere a păcii — pacea cu orice preț. Să se revină la frontierele tratatului de la Luneville. Tocmai atunci se aflase că Prusia s-a aliat cu Rusia ; aceasta însemna că Germania nu mai putea fi ținută în frîu de către resturile Marii Armate. Cu autoritatea, curajul și luciditatea pe care ți le dau o informare perfectă și o incomparabilă experiență, Talleyrand i-a spus lui Napoleon : *„Negociați. Aveți acum în mînă niște gajuri pe care puteți să le abandonați; mîine s-ar putea să le pierdeți, și atunci veți pierde și posibilitatea de a negocia"* (citat de Lacour-Gayet).

Și e numit trădător ? ! Niciodată vreunul dintre frații împăratului, sau vreunul dintre mareșalii lui, sau dintre adoratorii lui nu i-a dat un sfat mai prețios. Dacă atunci Napoleon l-ar fi ascultat, ar mai fi putut, eventual, să-și salveze tronul ; în orice caz, ar fi menținut Franța în frontierele pe care i le dăruiseră monarhia și revoluția.

Napoleon nu i-a dat ascultare însă. în insula Elba spunea că, dacă i-ai fi spînzurat pe Talleyrand și pe Fouche, și-ar fi putut păstra tronul. Dimpotrivă. El a preferat să-i dea ascultare unuia ca Maret, duce de Bassano. Talleyrand, înciudat că-și vedea ministerul pe mîna acelui plat și mediocru adulator, îl străpungea cu nenumărate săgeți otrăvite ; *„Nu cunosc pe lume decît un singur om mai imbecil decît domnul Maret"*. — *„Cine, monseniore?"* — *„Ducele de Bassano"*. Cînd Maret s-a întors din Polonia, Talleyrand, auzind că este anunțat la Tuileries ducele de Bassano, a spus : *„Vedeți cum exagerează lumea. Nu se spunea că întregul material a fost pierdut ?* $i *cînd colo, uite-l pe Maret întorcîndu-se înapoi!“* (citat de Louis Madelin). Napoleon a vrut să se descotorosească de „materialul" acela inutil și i-a oferit lui Talleyrand ministerul. în ce scop, de vreme ce nu voia să urmeze politica lui ? Voia în schimb să se folosească, așa cum mai făcuse și în trecut, de

prestigiul și de abilitatea lui Talleyrand.

Trecuse însă vremea „ucazurilor". în ultimii ani ai imperiului, capriciile și furiile lui Napoleon deveniseră primejdioase. Cei din preajma lui simțeau la el un anumit dezechilibru. Diplomații străini informau în scris guvernele lor despre acest lucru și se pare că, atunci cînd se pomenea de *„inconsecvență"*, se folosea un eufemism. Așa că Talleyrand a refuzat — nu fără oarecare trufie — ministerul. A răspuns pe un ton glacial : *„Nu vă cunosc planurile"*. — *„Ba le cunoști!* — a strigat, furios, Napoleon —, *dar vrei să mă trădezi!"* lar Talleyrand, tot calm: *„Nu, Sire, dar nu vreau să le iau asupra mea, pentru că le socotesc în contradicție cu felul meu de a concepe gloria și fericirea țării mele" (Memoriile* doamnei de Coigny).

Așa gîndea Talleyrand încă din 1805. Așteptase însă șapte ani ca s-o spună. în realitate, el nu încetase nici un moment să fie credincios memoriului lui din 1792, discursului pe care i-1 ținuse lui Bonaparte la întoarcerea din Italia, memoriului său cu privire la pacea de la Pressburg. Continuitatea și fidelitatea sînt merite pe care uneori lumea uită să i le recunoască lui Talleyrand. Ideile lui sînt mult mai puțin schimbătoare decît regimurile.

în cazul de față, regimul lui Napoleon aparținea deja trecutului. Nu se mai punea nici măcar problema de a ști dacă avea să mai dăinuie, ci cu ce aveau să-1 înlocuiască. De ce și-a plecat Talleyrand numai urechea la agenții

Bourbonilor, în loc să le întindă și mîna ? Nu ca să se apropie de ei, ci ca să-i determine pe ei să-i facă avansuri. După aceea, avea să vadă.

Printr-o întîmplare, am zice, extraordinară, exact în momentul în care Vitrolles îi vorbea de tron și de biserică, episcopul de Autun îi scria unchiului său, arhiepiscopul de Reims, care se afla la Hartwell, în Anglia, făcînd parte din curtea restrînsă și posomorită care-1 înconjura pe Ludovic al XVIII-lea. Se pare că această scrisoare nu i-a displăcut unchiului arhiepiscop, fiindcă s-a grăbit să i-o citească lui Ludovic al XVIII-lea. Omul acela voinic a zîmbit cu finețe. O oaie rătăcită își amintea de stînă ! Ce minunată prevestire. *„Domnul fie lăudat!* — a zis el. — Lui *Bonaparte i se apropie, probabil, sfîrșitul, fiindcă pariez că, atunci* cînd *se apropia sfîrșitul Directoratului, nepotul dumneavoastră i-a scris la fel și învingătorului din Italia. Dacă-i răspundeți, subliniați-i că primesc binevenita lui urare"* (citat de Lacour-Gayet). Ludovic al XVIII-lea dovedea, în felul acesta, că își dădea seama mai bine decît Napoleon de faptul că a fi abandonat de Talleyrand însemna a fi pierdut.

Scene și reîmpăcări care nu fac decît să ducă de rîpă prestigiul imperial

In cursul sinistrului an 1813, Talleyrand i-a scris mult iubitei lui ducese. Sînt niște scrisorele plăcute, în care nici politica, nici chiar războiul nu-și află locul. Ministrul poliției putea să fie liniștit. Par scrise de un burghez cumsecade, un om cinstit, supus credincios al împăratului, care e preocupat mai mult de familia lui decît de evenimentele din Germania, unde se producea prăbușirea lui Napoleon. Dresda a însemnat o victorie fără urmări. La Leipzig a sunat ceasul din urmă al ocupației franceze în Germania. Trebuia asigurată retragerea — dacă mai era timp pentru așa ceva — și sal-

vat ceea ce mai rămăsese din armata dezorganizată și dezechipată.

Talleyrand o tămîia pe Maria-Luiza ca și cum ar fi fost suverana pe care dorea cu adevărat s-o servească. A văzut-o cum prezida consiliul de miniștri. *„Ascultă cu foarte mare atenție și pune niște întrebări care dovedesc cît de atentă este".* Parc-am vorbi de o elevă silitoare.

Cînd se duce să asculte tedeumul de la Notre-Dame, spune că totul a fost frumos și strălucitor. Orașul înflorit, femeile elegante, senina lună mai. într-adevăr, dacă stăteai să citești ce scrie, cine și-ar fi putut închipui că se apropia catastrofa ? O singură umbră pe tabloul acela surizător : totul era reușit, *„în afară de cardinalul Maury, care oficia fără demnitate".* Episcopul de Autun ar fi putut să-i dea lecții în privința aceasta. La 24 mai își termina scrisoarea către ducesă cu următoarele cuvinte : *„Nu văd fericirea de- cît lingă dumneata și spre dumneata se îndreaptă toate gîndurile mele. Toate ideile ambițioase m-au părăsit".* Grozavă veste ! Pare să n-aibă decît grija Charlottei, care tocmai a împlinit paisprezece ani și care *„se formează în toată puterea cuvîntului".* Și *Memoriile* lui capătă formă : în scrisoare el menționează că-și petrece *„timpul corectînd ceea ce am scris la băi cu privire la anumite perioade pe care le-am cunoscut bine și care au precedat revoluția..."* Vorbește de scrisul lui urit, de care se va plînge din ce în ce mai

 mult, fiindcă toată lumea se plînge, în așa fel încît e nevoit să recopieze el însuși sau să dicteze, într-atît de greu le vine secretarilor să-i descifreze mîzgăliturile.

In toate acestea, nici un cuvînt despre Napoleon. Și totuși, o nouă scenă i-a pus, o dată mai mult, pe poziții opuse. In *Memoriile* ei, doamna de Kiel- mannsegge relatează că niște scrisori ale Iui Talleyrand au fost desfăcute de poliție și înmînate lui Napoleon. Furie, pălărie călcată-n picioare, amenințări îngrozitoare la adresa trădătorului. Măsuri : nici una. Talleyrand a ieșit din cabinetul de lucru imperial la fel de proaspăt și de senin ca și din budoarul doamnei de Laval. Demnitarilor și curtenilor care ședeau înșiruiți, palizi și tremurînd, fiindcă ecoul tunetelor răbufnise dincolo de ușă, Talleyrand le-a spus cu un aer dezinvolt: *„împăratul e fermecător în dimineața asta".*

Intr-o convorbire cu Mole *, Napoleon tăgăduia orice merit și orice talent celui căruia voise, cu cîteva zile mai înainte — era la 29 martie —, să-i încredințeze Afacerile Externe. Schimbările de atitudine și capriciile despotului în ajunul prăbușirii lui nu sînt, într-adevăr, deloc explicabile.

Napoleon îi spunea lui Mole că reputația lui Talleyrand se datorește, în parte, întîmplării... *„Vă jur că n-aș putea să vă spun cu adevărat dacă am avut de pe urma lui vreun mare ajutor, nici că mi-ar fi dat anumite soluții care să dovedească un spirit cu adevărat inventiv... sau o mare abilitate... Nu cred să fie, așa cum susțineți dumneavoastră, un om foarte deștept, n-aveți decît să-i analizați viața".* Și iar a revenit la „nedemna lui amantă", ceea ce era curată cleveteală. Biata doamnă Grand nu juca nici un rol în imperiu și nici măcar în viața soțului ei ! Mole, stupefiat de această nimicire totală, s-a încumetat să obiecteze : *„Cel puțin împăratul va fi de acord că discuția cu el e plină de savoare, cochetărie și farmec". — „Oh, cu asta izbîndește, și o știe prea bine".* în sfîrșit ! Napoleon admitea că se pricepe la meșteșugul vorbirii. Era suficient pentru a lichida un despot care-și pierduse măsura.

Și, cu toate acestea, Talleyrand, care nu era bun de nimic, i-a făcut încă un serviciu împăratului. După înfrîngerea de la Leipzig, Napoleon se întreba

cum ar putea să iasă din Germania. Dacă bavarezii îi tăiau retragerea către Franța, s-ar fi produs un nou Bailen. Talleyrand era atît de bine informat, încît i-a dat de veste lui Napoleon exact la timp despre pericolul care-l pîndea. Grație acestui fapt, împăratul a putut, în ultimul moment, să-și croiască drum pe la Hanau și să ajungă la Rin. Talleyrand îl salvase de la încercuire. Drept orice mulțumire, împăratul i-a declarat că făcuse totul numai ca să pună în lumină incapacitatea lui Maret. Era destul de descurăjant.

încurajările i-au venit din altă parte. Ni le aduce la cunoștință doamna de La Tour du Pin în ale sale *Memorii ale unei femei de cincizeci de ani.* Talleyrand avea mare stimă pentru ea ; ea îl admira, dar nu-1 stima. Amîndoi țineau mult unul la altul. Ea s-a dus să-1 viziteze la Paris în noiembrie **1813.** El tocmai se întorsese de la Saint-Brice. Ea era îngrijorată de urmările campaniei dezastruoase din Germania, care anunța poate o campanie la fel de dezastruoasă în Franța. L-a întrebat dacă-1 văzuse pe Napoleon și ce spunea împăratul. — *„Oh! mai lasă-mă cu împăratul dumitale. E un om sfîr-*

» Marchizul de Noailles i contele ***Moli.,***

șit". — „Cum sfîrșit? — am întrebat eu — *Ce vreți să spuneți?" — „Vreau să spun* — a răspuns el — că-i *un om care se va ascunde într-o gaură de șoarece".*

Dînsa a fost înspăimîntată cînd l-a auzit pe Talleyrand exprimîndu-se cu atîta amărăciune și cu atîta ură. Talleyrand a adăugat : *„Și-a pierdut toată puterea și e la limită".* Nu era decît purul adevăr.

După aceea, ca din întîmplare, i-a citit un articol extras dintr-un ziar englez care descria un dineu oferit de prințul regent în cinstea alteței-sale regale ducesa de Angouleme, fiica lui Ludovic al XVI-lea și a Mariei-Antoaneta. Sala banchetului, tapisată în bleu, era împodobită cu flori de crini. Masa, la fel. Orice comentariu era inutil. La Londra adia alt vînt : înfloreau din nou crinii. Domnul de Talleyrand observa direcția vîntului. La drept vorbind, bătea în direcția pe care o alesese și el în taină. Cum doamna de La Tour du Pin se uita la el derutată, el i-a spus, după cum scrie dînsa..., „cu *zîmbetul acela fin și viclean pe care numai el îl avea : -«Ah ! ce proastă ești. Și-acuma pleacă și să nu cumva să răcești»".*

Treburile lui Talleyrand la curtea de la Hartwell se și aflau pe un drum destul de bun. Doamna de Coigny, avînd aerul că nu ia lucrurile în serios, atrăsese un excelent recrut pentru regele Franței. Domnul de Blacas, consilier al lui Ludovic al XVIII-lea, i-a cerut lui Talleyrand informații pentru maiestatea-sa aflată în exil. Orice speranță era îngăduită.

Oare Talleyrand o fi uitat să-i spună doamnei de La Tour du Pin de ce-1 găsise atît de înverșunat împotriva „împăratului său“ ? Ar fi putut să-i relateze groaznica apostrofă cu care l-a întîmpinat Napoleon la ceremonia deșteptării lui, la Saint-Cloud, la 9 noiembrie 1813: *„Ce cauți aici?* („venisem să vă văd pentru cea din urmă oară", ar fi putut să-i riposteze Talleyrand în stil tragic). *Știu că-ți închipui că, dacă aș eșua,* ai *face parte din consiliul de regență. Fii atent, domnule, cine luptă împotriva puterii mele nu are nimic de cîștigat. Te asigur că, dacă eu aș fi grav bolnav, dumneata ai muri înaintea mea". — „Sire, n-aveam nevoie de un asemenea avertisment ca să mă rog fierbinte cerului să ocrotească zilele Maiestății-Voastre"* (citat de Louis Madelin).

Era pentru a treia oară cînd Napoleon amenința în public cu moartea pe unul dintre demnitarii săi care, tot în public, îl lua peste picior. Cîteva

zile mai tîrziu Napoleon a aflat de înfrîngerea de la Vitoria, din Spania, care avea să aducă, la scurt timp după aceea, armatele anglo-spaniole pe rîul Bidassoa. Franța risca să fie invadată de la sud-vest. L-a văzut din nou la Saint-Cloud pe prințul de Benevento, care, cu toate că fusese făgăduit plutonului de execuție, nu părea nici intimidat, nici mai puțin curtenitor. Napoleon s-a îndreptat către fostul său ministru ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic între ei, i-a înfățișat situația și i-a cerut părerea. Talleyrand, din vîrful buzelor: „Dar, ă *propos, mă consultați ca și cum n-am fi certați" — „Ah!* — a răspuns Napoleon —, sînt *situații și situații. Să lăsăm acum trecutul și viitorul* și *să vedem ce părere ai cu privire la situația prezentă"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand i-a spus-o cu curaj în față. A fost o dezaprobare totală a politicii imperiale din Spania. *„După această proclamație redați-i libert tatea regelui Ferdinand și retrăgeți-vă trupele".* Trebuie să fi fost o lecție aspră pentru acela care n-a ascultat niciodată pe nimeni și a refuzat sa

 facă vreo concesie. Și astfel, prin tratatul de la 11 decembrie 1813, zis de la Valențay, el a consimțit să le redea prinților spanioli libertatea și tronul. La 3 martie 1814 au părăsit Valențay-ul. Era și timpul, fiindcă peste cîteva luni avea să plece și Napoleon... după ce abdicase. Talleyrand și-a redobîn- dit castelul, parcul, pădurile..., dar nu s-a dus acolo. Parisul era pasionant, chiar și pentru un om care *„nu mai avea ambiții".*

încă o dată, împăratul i-a oferit lui Talleyrand Ministerul Relațiilor Externe cu condiția să renunțe însă la titlul lui de vice-mare elector. Mai încăpeau tîrguieli? Ce inconștiență. Napoleon ar fi trebuit să se considere fericit dacă asemenea oameni mai voiau să-1 slujească.

„Dacă împăratul are încredere în mine — spunea Talleyrand —, *n-ar trebui să mă umilească; dacă nu are încredere, atunci de ce să mă folo- sească?"* Și deci Talleyrand a refuzat ceea ce era de neacceptat. In *Memoriile* lui, Talleyrand scrie pe bună dreptate: *„Ceea ce e bizar în purtarea lui Napoleon față de mine e faptul că, tocmai în momentele în care avea cele mai multe bănuieli asupra mea, căuta să mă apropie de el. Așa, de pildă, în luna decembrie 1813 mi-a cerut să-mi reiau portofoliul Afacerilor Externe, ceea ce am refuzat categoric, dîndu-mi perfect seama că n-am putut să ne înțelegem niciodată cu privire la modul de a ieși din hățișul în care-l virî- seră extravagantele lui".*

Ultima nebunie a împăratului consta în faptul că-și amenința ministrul și se crampona de el. Napoleon era descumpănit.

Printr-un decret imperial, Talleyrand a fost numit membru al comisiei alcătuite din marii demnitari, printre care și Fontanes. Ea s-a reunit la sfîr- șitul lui decembrie și Fontanes a citit, conform tradiției tuturor comisiilor, un fel de scrisoare alcătuită într-un stil patetic și bombastic prin care împăratul era felicitat pentru faptul că lupta pînă cînd avea să *„semneze pacea lumii".* Pacea cimitirelor, cu siguranță. Talleyrand a înghițit cu un aer destul de malițios toată sforăiala aceea. Asemenea manifestări nu mai aveau sens. El nu mai privea acum în jurul lui, ci în viitor. Nu sosise încă momentul să intre în acțiune, așa că l-a lăsat pe Fontanes să vorbească. Scria: *„Încă n-avem de ce să fim neliniștiți; trebuie să ne pregătim pentru evenimente cu calm, ca să nu comitem imprudențe"* (Către ducesa de Curlanda, la 28 decembrie 1813). Imprudențe? Să ne facem că-1 credem. Trecea pe lîngă plutonul de execuție cu prudența și siguranța unui dansator pe sîrmă; făcînd **o**piruetă cu totul

neașteptată,s-a dus, la 1 ianuarie 1814, s-o viziteze pe fosta împărătească Josefina.Și-au făcut reci proc urări... și au schimbat cîteva amintiri.

La Paris, ziua de 1ianuarie a decurs mai puțin bine. împăratul a început noul an făcîndcorpurilor legislative o serie de mustrări violente.

Singura putere care-i mai rămînea era, vai, cea a furiilor lui. Talleyrand era edificat de mult, dar asupra tuturor celor care au asistat la scena aceea, efectul a fost dezastruos. Talleyrand avea un mare motiv de mulțumire: ducesa de Curlanda tocmai sosise la Paris. La 2 ianuarie, el i-a trimis bilețelul obișnuit: „Pe *diseară la cină! Draga mea, o să ne revedem. Te* sărut *și te iubesc din toată inima".*

Iată deci pe diseară, la cină. Restul o să se aranjeze. Dar nu imediat. La 16 ianuarie. Napoleon i-a făcut din nou o scenă. Ea a luat o întorsătură urită. Napoleon n-avea să-i reproșeze nimic lui Talleyrand, dar i se rapor-

 tau, din diverse părți, cuvintele pe care le rostea vice-marele elector cu privire la succesiunea regimului. Talleyrand, cu curajul acela plin de calm pe care i-1 observase atît de bine nepoata lui, îl înfrunta pe împărat. în starea de surescitare în care se afla acesta din urmă, pericolul era foarte mare pentru Talleyrand. Aceasta nu l-a împiedicat pe împărat ca la terminarea slujbei religioase să-i ofere puteri depline ca să trateze cu aliații. Talleyrand, bineînțeles, a refuzat.

„Acela care refuză să mă servească acum este în mod evident dușmanul meu", a strigat Napoleon. Era clar. Cei de față, Cambaceres, Caulaincourt și Savary, au crezut că lui Talleyrand i-a sunat ceasul. Napoleon, cuprins de furie: „O *să vedem noi. Chemați-l pe domnul de Bassano".* Avea să urmeze arestarea și consecințele ei. Printr-o întîmplare miraculoasă, domnul de Bassano n-a fost de găsit, furia lui Napoleon s-a potolit și Talleyrand a ieșit. Ce poți să mai crezi despre un asemenea suveran, care-i oferă *„dușmanului său"* puteri depline sau ștreangul?

Peste cîteva zile, altă alarmă: Napoleon îl acuză pe Talleyrand că a provocat, grație unor informații rău intenționate, o lovitură de bursă care ar fi atras după sine scăderea valorilor publice. Ancheta care a urmat n-a dat nimic la iveală. Talleyrand simțea însă, cu fiecare ocazie, cum creștea pericolul. L-a pus pe Courtiade să ardă o mare cantitate de documente care ar fi putut să-1 compromită *(Memoriile* ducelui de Rovigo).

în momentul în care Caulaincourt, care cu mult curaj preluase Ministerul Relațiilor Externe, plecă la Châtillon, unde se încercau tratative de pace cu aliații, Talleyrand a avut îndrăzneala să-i dea de înțeles că ar fi fost în interesul lui să slujească cauza viitorilor succesori ai lui Napoleon. Auzind că Talleyrand îi face o asemenea propunere în favoarea Bourbonilor, Caulaincourt a rămas încremenit. A ieșit din încăpere fără să răspundă și n-a suflat nimănui nici o vorbă din ceea ce-i destăinuise Talleyrand. Era, în- tradevăr, cu totul exact faptul că vice-marele elector al imperiului juca, de puțin timp, rolul de consilier politic, discret și foarte ascultat, al lui Ludovic al XViri-lea. Se spune chiar că o proclamație a regelui răspîndită în Franța la 2 ianuarie ar fi fost inspirată de fostul episcop de Autun.

Cu privire la amoralitatea lui Talleyrand e invocată edificatoarea mărturie a reginei Hortense, care scrie în *Memoriile* ei (citat de Lacour-Gayet): *„Prințul de Benevento, simțindu-se umilit de multă vreme, a constatat fragi-*

litatea situației și a căutat să profite de pe urma ei. Deținea mijloacele cu care să facă rău. Și le-a folosit. Se-ntîmplă rar ca ura lipsită de curaj (lipsită de curaj? după ce era singurul care-i spunea „nu“ lui Napoleon) *să lase să-i scape ocazia pe care a pîndit-o din umbră".* Talleyrand în umbră? Nimeni nu era mai în văzul tuturor decît el. Tot Parisul și toate curțile Europei cunoșteau aprecierile lui asupra împăratului în declin. în ceea ce o privește pe moralista care-și arogă aere de judecător și a cărei părere o reflectă pe aceea a multora dintre contemporanii săi, ar fi foarte interesant să se știe că Hortense de Beauhamais, care avea de pe urma lui Napoleon totul, avere, soț, regat... și pînă și cămașa de pe ea, această Hortense, în 1814, după abdicare, s-a grăbit să se arunce la picioarele lui Ludovic al XVIII-lea, care relata cu o blajină perfidie scena prosternării, jurămintele de fidelitate regalistă și... solicitarea unui titlu de ducesă. Ludovic al XVIII-lea cu un zîmbet indefinisabil, a făcut-o ducesă de Saint-Leu. După

24 care Napoleon a revenit din insula Elba și ducesa de Saint-Leu a revenit și ea la bonapartism și a uneltit cît a putut împotriva regelui care o făcuse ducesă. Un asemenea martor al moralității nu ni se pare prea moral.

La 25 ianuarie, Napoleon a plecat la armata lui. Gata: Talleyrand și împăratul n-aveau să se mai întîlnească niciodată. Așa cum dorise Talleyrand, împărăteasa a rămas la Paris. Prezența ei inspira încredere. Prezida consiliul de regență, din care făcea parte și Talleyrand. El îi scria ducesei: *„Atîta vreme cît dînsa* (împărăteasa) *este aici, Parisul, mai mult decît oricare altul, este locul în care e cel mai bine să te afli; dacă ar pleca dînsa, ar trebui să te aranjezi ca să nu mai existe nici o piedică* și să *pleci imediat. Iată care este părerea mea, dragă prietenă. Te iubesc din tot sufletul".*

In biletele ulterioare se poate urmări zi de zi agravarea îngrijorătoare a situației, apropierea armatelor inamice și încercuirea Parisului. înfrîngeri zdrobitoare anulau victoriile de un ceas. Batalioane întregi de tineri de șaisprezece ani, viteji ca niște vechi cătane din garda imperială, cădeau în lupte. Mureau în singura bătălie justă a imperiului, aceea prin care era apărată Franța. Și a fost o înfrîngere... Campania aceea dusă pentru Franța a fost un dezastru. Talleyrand n-a rămas insensibil în fața ei: *„Ar trebui, într-adevăr, să fii foarte puțin francez ca să nu suferi îngrozitor de pe urma tuturor acestor nenorociri și a întregii umilințe pe care o îndură biata noastră țară".*

Situația era tragică. Dacă un om ca dînsul putea să se simtă ușurat în fața înfrîngerii „tiranului", în schimb, era dezolat că ea constituia în același timp și înfrîngerea Franței. O prevăzuse și ar fi vrut să-și cruțe țara de ea. Acum, că era fatală, trebuia să se isprăvească cît mai repede.

Și pe cîmpurile de luptă, Napoleon tot mai era preocupat de comportarea vice-marelui său elector. Punea să fie supravegheat îndeaproape. Ii scria fratelui său Joseph, care locuia în Luxembourg, să n-o lase pe împărăteasă la Paris în cazul în care capitala ar fi amenințată, cu toate că părerea lui Talleyrand era ca ea să rămînă acolo. *„Să nu te încrezi în omul ăsta. Am relații cu el de șaisprezece ani și am avut chiar o slăbiciune pentru el; este însă în mod hotărît cel mai mare dușman al casei noastre acum, că norocul a părăsit-o de la o vreme-ncoace"* (Nogent, 8 februarie 1814).

Savary îl urmărea și-i spiona vizitatorii; într-o zi a văzut că la Talleyrand acasă se întîlnise fostul abate de Pradt, arhiepiscopul de Malines,

Dalberg și baronul Louis. Toți erau suspecți. Savary a încercat să-i ia prin surprindere. Talleyrand descrie scena în *Memoriile* lui, Savary, în ale sale. Ambele versiuni concordă în bună parte. Savary a intrat fără să se anunțe, a deschis brusc ușa și a dat peste cei patru complotiști: *„Am intrat atît de brusc, încît am produs asupra lor un efect de parc-aș fi intrat pe fereastră".* Conversația, atît de animată cu o clipă mai înainte, se întrerupsese și nimeni nu mai găsea nimic de spus. Savary nu i-a liniștit de loc: *„De data asta* să *nu vă mai apărați, v-am surprins complotînd".* Fața arhiepiscopului de Malines era descompusă de spaimă. Talleyrand rămase, ca întotdeauna, de piatră. In versiunea lui scrie că Savary rostise cuvintele acelea în glumă. E mania lui Talleyrand de a atenua și de a îndulci ceea ce-i este dezagreabil* Stendhal, care cunoștea întîmplarea, scrie: *„Fără slăbiciunea ducelui de Ro- vigo, Talleyrand ar fi fost arestat în 1814, înainte de cucerirea Parisului".*

370

Talleyrand, la rîndul lui, privind de sus și judecind incidentul în chip de moralist, conchide: *„Hotărît lucru, urîtă meserie să fii ministru al poliției'^* (citat de Lacour-Gayet).

Un bobîrnac imperceptibil al domnului de Talleyrand grăbește căderea lui Napoleon

Abatele Louis e o cunoștință veche. Nu slujise el la liturghia Federației?! De la o teologie fantezistă trecuse la afaceri serioase de finanțe. Nu era lipsit de pricepere, specula ca oricare alt pungaș. Fusese făcut baron, deținea un post important la Trezorerie, dar simțea că are în el stofă de ministru. Aștepta totul de pe urma căderii imperiului, așa că se apropiase de episcopul de Autun. Din vechile lor sutane trăgeau nădejde să-și croiască, și unul, și celălalt, niște frumoase portofolii ministeriale.

Talleyrand îl atrăgea și pe Bourrienne, secretarul lui Napoleon, care fusese nevoit să-1 îndepărteze din cauza abuzurilor sale. După aceea însă îl rechemase. Iar Bourrienne, în loc să-1 servească pe Napoleon, îl servea pe Talleyrand, adică își servea, de fapt, propriul lui viitor. Serviciul lui consta din a raporta toate informațiile pe care le putea extrage din corespondența împăratului. Trebuie să spunem că Bourrienne era prieten bun cu Lavalette, directorul Poștei care deschidea scrisorile. Dacă Napoleon punea să i se citească scrisorile lui Talleyrand, acesta, la rîndul lui, citea corespondența lui Napoleon.

Să nu-i uităm, din echipa complotiștilor nici pe încîntătoarea Aimăe de Coigny, nici pe abatele de Montesquiou. Altă veche cunoștință a lui Talleyrand, abatele rămăsese credincios tronului și altarului. N-avea nici un sfanț și trăia de pe urma ospitalității prințesei de Poix. Senina și nestrămutata lui speranță în apropiata întoarcere a crinilor îl menținea într-o stare de euforie. Complota cu toată seninătatea, cu un dezinteres și cu o puritate pe care rafinații lui complici probabil n-o împărtășeau. Dar el era un simplu visător, pe cîtă vreme ei puseseră deja la punct planul unui guvern provizoriu și al unei constituții. Deîndată ce *Căpcăunul* avea să plece, aveau să-1 întroneze pe rege.

Catastrofa se apropia cu pași repezi; Talleyrand îi scria ducesei: „O să

viu să te văd în cursul dimineții. Sîntem foarte aproape de o criză îngrozitoare. Domnul ne va ocroti. Te las cu bine. Te sărut din tot...". Scrisoarea se întrerupe. Ea merită toată atenția: uite că-1 amestecă și pe Dumnezeu în cărțile lui. Să fie sinceră îngrijorarea sau e o figură de stil? Are un gînd tandru pentru Charlotte și i-o recomandă — cine știe ce se poate în- tîmpla ? — bunei ducese: *„...mai avem patru zile pînă la nu știu nici eu ce. Ți-o las în grijă pe Charlotte. Desăvîrșește aleasa ei educație; modelează-i caracterul după al tău"* (citat de Lacour-Gayet).

N-avea oare motiv să se teamă? Napoleon, înainte de a se prăbuși, ar fi putut foarte bine să dea ordin cîtorva oameni de încredere să-i împuște pe aceia care-1 abandonaseră; Talleyrand ar fi fost primul. Poate că l-a salvat numărul prea mare de trădători... Nimeni n-a fost mai adulat și nimeni n-a fost mai trădat decît Napoleon. în ceasul prăbușirii, josnicia celor

 din jurul lui, a fraților, a mareșalilor, a demnitarilor, l-a înălțat. O frază atroce a abatelui Louis către Dalberg a dezvăluit această nemiloasă josnicie a celor din jur: *„Omul e un cadavru, dar n-a început încă să miroase"*■

Ar fi putut sluji drept legendă unei „monstruozități" de Goya.

în timpul zilelor acelora de neliniște, atitudinea lui Talleyrand e foarte bine definită de următoarele rînduri din *Memoriile* lui Pasquier: *„Să observe totul, să se străduiască să afle totul, să lucreze fără să se compromită prea mult ca să agraveze încurcăturile care ar fi putut surveni dintr-un moment intr-altul și să fie gata oricînd să dea ultima lovitură dacă s-ar fi prezentat un prilej binevenit pentru așa ceva".*

Prudență, îndrăzneală și răbdare, îl recunoaștem prin aceste trăsături. Acestea îi lasă deplină libertate spirituală ca să le ofere și un fel de recital de lectură lui Aimăe de Coigny și altor cîtorva prieteni. Le-a citit într-un cerc restrîns *Discuțiile mareșalului de Hocquincourt cu moș Canape,* care e o capodoperă de libertate de spirit și de răutate. Ce încîntare trebuie să fi fost ora aceea de lectură! Dar oare nu ascunde ea o ocupație mai greu de dat în vileag? Palatul din strada Saint-Florentin era martorul unei adevărate defilări de vizite. Toți cei care aveau la Paris un nume, o funcție, o avere veneau acolo să ceară informații, directive ca să-și salveze titlurile, funcțiile, banii. Defilarea aceea însemna deja un plebiscit. Nu constituia ea un mod de a desemna spontan viitorul guvern? Dar sub ce regim? Talleyrand rămînea mut. Trebuia să se pronunțe. Cea pe care a delegat-o amantul ei, Bruno de Boisgelin, să obțină de la Talleyrand un cuvînt, numai unul, cel mai scurt și cel mai clar, a fost Aimee de Coigny. I se cerea să spună: *regele.* El o vedea cum venea, cu aerele ei, cu întrebările ei insidioase, cu falsa ei naivitate, dar îi convenea să aștepte. Aștepta ca la Paris să se formeze o idee de regalitate. Regele, îl aveau. Tot murmurînd numele regelui, avea să se nască speranța într-un rege, apoi necesitatea de a avea un rege și, în sfîrșit, regalitatea avea să renască. Talleyrand a respins consiliul de regență fixat de Napoleon: *„Dar atunci ce-i de făcut?"* — l-a întrebat doamna de Coigny. El a răspuns: *„Nu-l avem pe fiul lui?"* Acesta nu era deloc pe placul Bourbonilor. Ea a insistat : *„Altfel nu se poate ?"* El a ocolit răspunsul. Ea s-a ținut de capul lui. Atunci, el a propus pe ducele de Orlâans. Avusese întotdeauna simpatie pentru cei din familia Orleans. Alegerea era însă catastrofală pentru ramura mai vîrstnică. Aimee de Coigny i-a replicat: *„Nu, ducele de Orleans este un uzurpator, e drept, dintr-o familie mai nobilă decît un altul, dar tot un uzurpator. De ce nu*

fratele lui Ludovic al XVI-lea?"

întrebarea a rămas în vînt: el nu i-a răspuns. Peste cîteva zile, între patru ochi, l-a auzit murmurînd: *„Doamnă de Coigny desigur că eu îl vreau pe rege, în ceea mă privește, dar..."* Ei nu i-a venit să-și creadă urechilor, se simțea într-al nouălea cer. Dacă Talleyrand îl voia pe rege, era sigură că regele avea să revină. El era în stare să facă orice: ar fi putut să-1 repună pe tron chiar și pe fratele regelui ghilotinat. Dînsa i-a dat atunci următorul răspuns înțelept, dar nu prea entuziast: *„Ei bine, domnule de Talleyrand, veți salva libertatea bietei noastre țări, oferindu-i unica soluție, de a fi fericită cu un rege mătăhălos și slab, dar care va fi silit să elaboreze* și să *pună în aplicare legi bune".* Uitase însă acel *dar,* Talleyrand i l-a

 amintit: *„Sigur că-l vreau* — i-a spus el lîzînd —, *dar vreau să vă arăt în ce raporturi sînt eu cu familia respectivii. Aș mai putea încă să mă împac destul de bine cu domnul conte de Artois, pentru că există ceva comun între noi, care ar putea explica mult din comportarea mea; fratele lui însă nu mă cunoaște deloc. Nu doresc, trebuie să vă mărturisesc, ca în loc de mulțumire să mă expun la o iertare sau să trebuiască să mă* și *justific. N-am nici un mijloc să ajung pînă la el"* [4].

Definea exact toate dificultățile care aveau să se nască într-o bună zi între partidul ultraregalist și fostul episcop de Autun. Cu toate acestea, **ca** să-i ofere Franței pacea și o perioadă de convalescență, era decis să-1 accepte „pe regele acela mătăhălos și slab" plin de înțelepciune și de duh. Cînd îi spusese doamnei de Coigny: *„N-am nici un mijloc să ajung pînă la el",* aceasta însemna: „Luați-vă dumneavoastră sarcina să stabiliți legătura".

Legătura a fost imaginată de ingeniosul Dalberg: avea la îndemînă **un** agent regalist, pe prietenul său Vitrolles. Toată lumea era de acord să refuze un guvern alcătuit din frații lui Bonaparte și din mareșali. Ca să-i aibă însă pe Bourboni, era necesar acordul aliaților. La 6 martie, Dalberg a părăsit Parisul împreună cu Vitrolles și pe ziua de 10 se aflau în fața suveranilor aliați. I-au informat că erau așteptați la Paris și că Franța avea deja un guvern provizoriu, dacă ei ar fi fost de acord Să-1 accepte, în plin război, demersul acesta poate să apară drept monstruos. Era însă util. Ferea Franța de a cădea direct sub un regim de ocupație militară a aliaților. Talleyrand împinsese negocierile pînă la ultima limită tolerabilă într-o țară cotropită de armate străine. îi încredințase lui Vitrolles un bilețel, o bucățică minusculă de hîrtie, ruptă neglijent, avînd pe ea trei rînduri scrise cu cerneală simpatică- Bilețelul i-a fost înmînat lui Nesselrode, care **a** recunoscut cine era autorul lui: Dalberg. lată-i conținutul: *„Persoana pe care ți-o trimit este de toată încrederea, dă-i ascultare și recunoaște-mă în ea pe mine. E momentul să fim mai clari. Mergeți în cîrje, folosiți-vă de picioare și voiți ceea ce puteți".*

Aceasta însemna că drumul spre Paris era liber și capitala fără apărare. Vitrolles a fost primit de țar, de Metternich și de Castlereagh; biletul lui a făcut deliciul acestora. Putem să înțelegem faptul că Talley**rand** a vrut să scutească Franța de ororile unei ocupații străine lipsite de control, că s-a grăbit să pună capăt unor lupte sîngeroase sau inutile sau că a dorit *„să scape țara de nebunul furios",* dar nu putem înțelege faptul **că le-a** dat armatelor străine semnalul cuceririi Parisului. Am putut să-i găsim justificări pentru renegările lui personale, scuze pentru lăcomia lui de bani, am disprețuit fără mînie lingușirile lui mai curînd insolente decît servile,

dar „hîrtiuța aceasta murdară" nu mai merge. Ne gîndim la acei tineri francezi de șaisprezece ani echipați în grabă și aruncați în foc, care se lăsau sfîrtecați într-o clipă ca să dăruiască patriei lor o ultimă și inutilă victorie : Montmirail. Talleyrand îi uitase ! Hîrtia lui indica rușilor și prusacilor : „Nimiciți-i, sînt la capătul puterilor". Cum să-1 privești fără să roșești de rușine pe autorul bilețelului aceluia? El însă n-a roșit. Nici n-a scris mesajul: l-a dictat numai. Inefabilul Dalberg a fost cel care a mî- nuit condeiul, nu fără să opună rezistență, dealtfel. Mai întîi a refuzat fiindcă voia ca Nesselrode să poată recunoaște scrisul *„vărului Henry".*

- **Aceste discuții se află în Memoriile Iui Aimâe de Coigny.**

373

Dalberg a sfîrșit prin a se supune, dar, furios, după aceea repetat *„Nu-l cunoașteți pe maimuțoiul ăsta, n-ar risca să-și pîrlească nici măcar virful labei, chiar dacă castanele ar fi numai pentru dînsul" (Memoriile* lui Vitrolles).

Nesselrode a scris că biletul acela *,,hotărîse marșul asupra Parisului".* Am afirmat că un cuvînt de-al lui Talleyrand avea uneori puteri nebănuite. Niciodată însă puterea aceasta n-a fost mai tragic demonstrată.

Concomitent, îi scria iubitei lui ducese următoarea scrisoare, plină de nerăbdare din cauza întîrzierii aliaților: *„Prințul Schwarzenberg cu cei 100 000 de soldați ai lui nu are în față decît trupele lui Marmont și ale lui Mortier, cu totul neputincioși de a-i opune rezistență, și totuși el nu face nici o mișcare. E ceva de neconceput, intr-adevăr! Încetineala austriecilor n-a meritat niciodată mai mult ca acum să devină proverbială. Împăratul Francisc trebuie să fie foarte surprins de activitatea ginerelui său"* (24 martie 1814).

De data asta, domnul de Talleyrand era grăbit. Dar viața mergea mai departe, cu plăcerile ei: *„Te las cu bine, îngerul meu, prînzim împreună, dar o să te văd și înainte de prim — Doamne, cît te iubesc"* (citat de Lacour-Gayet).

Charlotte venea și se instala pe patul prințului ca să-și ia micul dejun, un bilețel al ducesei îi înveselea sculare a, aliații încercuiau Parisul și Talleyrand îi scria iubitei lui ducese: *„Dimineața începe cum îmi place mie"* (scrisoarea din 25 martie 1814).

„în 1814, ticălosul ăla de Talleyrand era acolo ; eu nu eram" (Fouche). Or, trebuia să fi fost

Vitrolles se afla la Nancy, la contele de Artois. Prinții nici n-ajunseseră încă pe tron și începuseră deja să facă mofturi. Cînd viitorul Carol al X-lea a aflat că Talleyrand se ralia legitimității, nerodul acela mare, în loc să se bucure de sprijinul acesta decisiv, a socotit că era compromițător. între timp, la Paris, Talleyrand juca whist cu împărăteasa și cu regina Hortense. Mole era al patrulea la joc. Făceau glume despre pretinsele victorii ale aliaților, care se lăudau că au ajuns la porțile Parisului. Amețitoare nepăsare a doamnelor acelora, pe care zîmbetele aprobatoare ale prințului de Benevento o încurajau! Fiindcă se apropia însă deznodămîntul, trebuia manevrată acum împărăteasa. Gata cu whistul.

La 28 martie, el i-a reproșat lui Pasquier, prefectul poliției, cu ocazia unui dineu la doamna de Remusat, că se opunea plecării împărătesei. După el, dimpotrivă, pentru securitatea augustei sale persoane și a fiului ei trebuiau îndemnați să fugă în provincie. Pasquier a susținut cu violență că regenta trebuia să rămînă la Paris, după care a părăsit casa. Talleyrand a lăsat atunci să-i scape o frază care a constituit pentru toți cei ce erau acolo o strălucire de lumină : *„Nu știam că domnul Pasquier dușmănește și familia Bourbon ; a dat sfatul care ar putea să-i dăuneze cel mai mult's (Memoriile* lui Pasquier, citat de Lacour-Gayet).

374

Fiind edificată cu privire la proiectele lui Talleyrand, doamna de Remusat l-a avertizat imediat pe Pasquier. Numai faptul că Talleyrand își divulgase alegerea avea să atragă negreșit o mulțime de adeziuni. Nu era el oare acela care prevedea întotdeauna succesul?

în aceeași zi a avut loc un consiliu de regență. Deveniseră, în sfîrșit, cu toții conștienți de pericol și consiliul trebuia să hotărască dacă împărăteasa și fiul ei aveau să părăsească Parisul sau dacă aveau să rămînă. Napoleon îi scrisese fratelui său Joseph că nu voia cu nici un preț ca soția și fiul lui să cadă în mîinile inamicului. Trebuia, așadar, ca ei să părăsească Parisul înainte de a fi încercuit. Consiliul a fost de părere contrarie și a vrut ca împărăteasa să rămînă la Paris. Talleyrand a susținut consiliul. Pînă la urmă, ordinul împăratului a prevalat: împărăteasa a acceptat să plece.

Bineînțeles, lumea nu s-a abținut să remarce că Talleyrand adoptase în consiliu o atitudine total opusă celei pe care o avea în particular. Răspunsul a venit foarte clar: *„Știam că împărăteasa nu avea încredere în mine și că, dacă aș fi sfătuit-o să plece, ar fi rămas. Am fost deci de părere să rămînă, ca s-o determin să plece".*

E o artă să știi să dirijezi regentele.

La 23 martie, împărăteasa și regele Romei au părăsit Parisul, ple- cînd la Blois. Locul era liber. S-a simulat organizarea unui fel de rezistență la porțile Parisului. în *Memorii de dincolo de mormînt,* Chateaubriand, veșnic sfîșiat între urile lui, lansează împotriva lui Talleyrand această violentă lovitură de măciucă : *„Domnului de Talleyrand nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să șontîcăiască la picioarele colosului pe care nu putea să-l doboare".* Dar colosul era deja la pămînt. După consiliu, Talleyrand i-a spus lui Sa vary: *„în loc să mă insulte, împăratul ar fi făcut mai bine să-i judece pe cei care-i sugerau bănuieli. Ar fi văzut atunci că asemenea prieteni erau mai de temut decît unii dușmani"* *. Nimic mai adevărat; în același moment, Napoleon apunea : *„Ah! Dacă Talleyrand ar fi aici, m-ar scoate din încurcătură".*

Prințul de Benevento izbutise s-o facă pe împărăteasă s-o ia din loc, dar se gîndise oare că în calitate de mare demnitar al imperiului se cuvenea s-o însoțească ? I s-a reamintit acest lucru. Să bată drumurile pe urmele unui regim decăzut? Asta era treaba altora... N-a spus nici da, nici nu... „Poate mîine, poate niciodată", vorba cîntecului. Și a fost niciodată. Iată cum. Subtilul nostru erou n-a refuzat să plece, și-a făcut chiar pregătirile de plecare. Ba a făcut chiar mai mult, a plecat. In dimineața aceea, Parisul înspăimîntat a auzit canonada de la Pantin și Romainville. împușcăturile făceau ravagii în Montmartre și La Villette. Ce mai aștepta, așadar, Talleyrand în ziua aceea de 30 martie 1814? Ca Parisul să fie încercuit. Ne edifică

următorul bilet adresat ducesei: „O *să viu să te văd devreme. Rămîn să aștept vești, te iubesc din tot sufletul și faptul că ești tulburată, neliniștiti și, poate, pe bună dreptate tulburată mă face să fiu dezolat. îngerul meu, te iubesc, te iubesc".* Iar împărăteasa pornise la trap pe drumul exilului...

La prînz, totul era pierdut. Se mai dădeau încă lupte la bariera Trone, dar aliații erau gata să intre în Paris. Talleyrand a ales tocmai momentul acela ca să simuleze că pleacă după împărăteasă. Trebuia cu orice preț să ră-

[1] ***Memoriile*** **ducelui de Rovigo (citat de Lacour-Gayet).**

mînă la Paris, să facă „legătura", adică să instaleze o nouă putere în locul celei care agoniza pentru ca Franța să continue să existe. Și cum, după propria lui expresie, *„politica sînt femeile",* a fost văzut, în seara aceea sinistră de 30 martie, însoțit de doamna de Remusat, pe care o dăscălise bine, făcînd o vizită lui Pasquier. Putem să ni-1 închipuim destul de bine retrăgîndu-se în spatele prietenei lui și împingînd-o pe ea înaintea prefectului poliției ; „Haideți, doamnă, dumneavoastră sînteți instrumentul destinului". Doamna de Remusat, vară cu Pasquier, și-a recitat lecția: domnul de Talleyrand era sfî- șiat între două datorii: pe de o parte, trebuia s-o ajungă din urmă pe Maria- Luiza, pe de altă parte, dacă părăsea Parisul, pe cine ar mai fi găsit autoritățile străine ca să apere populația, drepturile Franței și pur și simplu ca să stabilească comunicația între instituții? Cine din Franța îi cunoștea mai bine decît Talleyrand pe suveranii aceia străini, pe miniștrii, pe generalii și pe ambasadorii lor? Cine ar fi putut să îndeplinească mai bine decît dînsul rolul de intermediar și de moderator în fața pretențiilor învingătorilor? Era atît de adevărat, încît Pasquier a fost de acord, dar a întrebat cu ce putea fi dînsul de folos. Doamna de Remusat, cu modestie: *„A venit să vă ceară sfatul".* Talleyrand se prefăcea că-și caută cuvintele: pradă unei frămîntări ascunse, se bîlbîia. înduioșată, doamna de Rămusat a vorbit în locul lui: i-a propus vărului ei să simuleze o ieșire a prințului de Benevento printr-o poartă a Parisului, unde avea să se prezinte, ca și cum ar urma-o pe împărăteasă. Trebuiau asmuțiți cîțiva scandalagii care să strige că nimeni n-avea dreptul să părăsească orașul, că cei care aveau răspunderi trebuiau să rămînă ca să apere drepturile locuitorilor... Pasquier aiurit, a răspuns că el e pus să mențină ordinea, nu să organizeze răzmerițe... Cu toate acestea, a avut o idee: *„Domnul de Remusat are sub comanda lui niște gărzi naționale însărcinate cu paza unei bariere. Domnul Talleyrand n-are decît să se prezinte acolo ca să iasă din oraș, iar domnul de Remusat să facă cu gărzile lui naționale ceea ce-mi cereți mie să fac cu civilii" (Memoriile* lui Pasquier).

Era chiar mai bine decît speraseră ei.

Neîntîrziat, vice-marele elector — avea să mai dețină cîteva ceasuri funcția aceasta — s-a urcat în trăsură, însoțit de secretarul său, Perrey. Domnul de Remusat, avertizat, îi aștepta la bariera de la Passy. Cînd a sosit trăsura lui Talleyrand, i s-a dat ordin să facă cale-ntoarsă. El a protestat vehement, în așa fel încît protestele lui să fie auzite. *A* împins precauția pînă într-acolo încît s-a prezentat la o altă poartă, plîngîndu-se de abuzul de autoritate a cărei victimă era. A nimerit-o prost: a dat peste un om cumsecade, care și-a făcut un merit din a repara nedreptatea ce i se făcuse reclamantului și care i-a propus să-i dea chiar o escortă spre a-1 conduce

pînă la Rambouillet. Fir-ar să fie de imbecil! Talleyrand a avut multă bătaie de cap pînă să se descotorosească de el. Și s-a întors acasă ; avea cel puțin mărturia lui Râmusat, și asta era destul. Plecase, dar n-a ajuns niciodată. Totul era în ordine.

Cum de erau deja atîția oameni la curent? Cînd s-a înapoiat în strada Saint-Florentin, curtea, scările, anticamera palatului lui zumzăiau ca un stup care se trezește. Mii de mîini se întindeau spre el. Bourrienne a fost unul dintre primii care l-au întîmpinat. Cu toții presimțeau în el pe stă- pînul de mîine. Chiar în aceeași noapte, la orele două, Marmont, duce de

Ragusa, avea să semneze capitularea. Se afla la Paris împreună cu Orlov,' reprezentantul țarului. Talleyrand a cerut să fie condus la Marmont și i-a pretins să-i vorbească un moment între patru ochi. S-au retras amîndoi în sufragerie. L-a întrebat mai întîi dacă mai existau drumuri libere, ceea ce nu era deloc strict confidențial, a vorbit apoi despre nenorocirile Franței, care nu constituiau nici ele un secret, după care s-a întrebat ce remedii li s-ar fi putut aduce, ceea ce era de fapt un loc comun, și le-a enumerat fără să se oprească la nici unul. N-a pronunțat numele Bourbonilor, dar a subliniat atît de bine chestiunea legitimității, încît peste un sfert de oră, atunci cînd a plecat de la Marmont, acesta a simțit încolțind în el ideea absolut personală că Franța nu putea ieși din haos decît dăruindu-și un rege cu numele de Ludovic al XVIII-lea. Iată ce însemna să stai să asculți predicile domnului de Autun. înainte de a pleca, Talleyrand l-a salutat pe colonelul Orlov: *„Domnule* — i-a spus el —, *vă rog să binevoiți să vă asumați sarcina de a așterne la picioarele Maiestății-Sale împăratului Rusiei expresia profundului respect al prințului de Benevento". „Principe* — i-a răspuns Orlov —, *fiți sigur că voi aduce la cunoștința Maiestății-Sale această scrisoare iscălită în alb" (Memoriile* lui Marmont, citat de Lacour- Gayet). Talleyrand a ieșit cu demnitatea unui suveran.

S-a întors la palatul lui, care redevenise tăcut, și s-a lăsat în voia mîi- nilor credinciosului său Courtiade, care l-a pregătit de culcare, avînd grijă de toate veșmintele, pomezile și parfumurile obișnuite. După care, alteța-sa sere- nissimă a aflat ce înseamnă seninătatea. Ziua fusese folosită din plin. în fond, ce făcuse el? Nimic. Fusese prezent. Rămăsese pe locul în care trebuia să se afle cineva care să reprezinte Franța și să-i dea glas. Țarul știa că era așteptat — chiar dorit — la Paris și că avea să găsească acolo pe cineva cu care să stea de vorba ca să organizeze Franța de după Napoleon. La aceeași oră, acesta din urmă, învins și părăsit, sosea la Fontainebleau. Era sfîrșitul.

A doua zi, la 31 martie, în palatul lui Talleyrand s-a produs un fel de miracol; la orele 6 dimineața, stăpînul era sculat, gătit, pudrat, gata de luptă. Efortul acesta nemaipomenit de a se fi sculat înainte de orele 11 dovedea mai mult decît orice gravitatea situației. Cu tot zorul lui, Nesselrode l-a surprins, totuși, în timp ce-și făcea toaleta. Era înfofolit în tot felul de halate și de eșarfe, și Courtiade era tocmai pe cale să-1 coafeze. Pentru prima oară, Talleyrand și-a pierdut sîngele lui rece, s-a ridicat, tîrîndu-și după el prosoapele și piciorul cel șchiop, și l-a îmbrățișat pe trimisul țarului, sufo- cîndu-1 într-un ncr de pudră. Ziua cea mare a capitulării răsărea într-un parfum de bergamotă.

Nesselrode i-a adus la cunoștință că țarul îl trimisese ca să stabilească

de comun acord măsurile ce trebuiau luate cu ocazia intrării suveranilor și a armatelor aliate în Paris. Era exact ceea ce aștepta Talleyrand. Și-a chemat prietenii care asistau la toaleta lui — pe Dalberg, pe abatele Louis și pe monseniorul de Pradt — și le-a împărtășit vestea cea bună. Toată lumea era gata să colaboreze cu aliații. Au pregătit ceea ce era mai urgent: informarea populației pariziene că după ordine avea să urmeze tot ordinea. Talleyrand, Dalberg și Nesselrode s-au însărcinat cu redactarea. Roux de Laborie avea să scrie după dictare. Talleyrand, avînd altceva de făcut, i-a lăsat să umnle singuri respectiva pagină. Au reapărut aproape

 imediat după aceea. Cum, atît de repede? De ce nu? Dalberg avea în buzunar o ciornă pregătită din ajun, asupra căreia căzuseră de acord. Autorul ei era Talleyrand. Nu mai lipsea decît să obțină semnătura țarului. Ceva mai tîrziu, cînd a sosit Alexandru, i s-a prezentat textul și a fost de acord să-1 semneze după ce avea să-i adauge o frază. Ea venea din partea unui învingător generos. Francezii nu trebuie să uite că-i datorează această frază lui Talleyrand, care i-o sugerase țarului. Declarația aliaților era liniș-titoare, ea pretindea plecarea lui Bonaparte și se angaja să ducă tratative cu Franța în chip moderat, cu condiția însă ca și ea să-și aleagă un guvern înțelept și moderat. I se garantau frontierele naturale, iar țarul, îndoctrinat de Talleyrand, adăuga în numele aliaților: *„Aliații pot face chiar și mai mult, fiindcă vor profesa întotdeauna principiul că pentru fericirea Europei trebuie ca Franța să fie mare și puternică".* Fraza aceasta salva țara de la ruină și dezmembrare.

Dușmanii lui Talleyrand îi reproșează că n-a obținut mai mult de la aliați. Ce ar fi trebuit să facă? Să-i roage să se întoarcă la ei acasă și să-1 reinstaleze pe Napoleon decăzut sau pe fiul lui, sau, în fine, pe o împă-rătească care ar fi fost jucăria lui Metternich? Parcă suveranii învingători erau la picioarele lui? Ar fi fost ei dispuși să-i lase Franței „Gurile Elbei",. Olanda și Italia, numai pentru simplul motiv că țarul îi zimbise lui Tal-leyrand ? Putea oare Anglia să lase Franței „gurile Escaut-ului“ și An- versul? Talleyrand n-a săvîrșit o minune, a făcut însă să triumfe o înțelepciune și o abilitate neîntrecute. Ceea ce este deja c minune.

Dar să-1 lăsăm pe el însuși să dea explicații cu privire la purtarea sa în acel moment, din viața lui : *„Napoleon, odată înfrînt. trebuia să dispară de pe scena lumii, aceasta e soarta uzurpatorilor învinși. Dar Franța, odată invadată, cite nu se puteau întîmpla în dauna ei". Da,* odată ce *„uzurpatorul"* își isprăvise cursa fulgerătoare și căzuse pradă dezastrului, era acum rîndul Franței să plătească oalele sparte. Ce avea să se întîmple cu ea? Talleyrand prevăzuse de multă vreme deznodămîntul și pregătise viitorul. >,E ceea ce *îmi închipuiam de mulți ani că am dreptul să fac... Aceasta nu înseamnă nici că-l trădam pe Napoleon, nici că aș fi complotat împotriva lui, cu toate că mi-a declarat-o nu o dată".* Și ceea ce urmează are un extraordinar iz de adevăr istoric și de sinceritate, este cheia acestei enigmatice cariere politice: *„N-am conspirat în viața mea decît în epocile în care aveam majoritatea Franței drept complice și în care căutam alături de ea să salvez patria" (Memoriile* lui Talleyrand).

Este cît se poate de adevărat că așa-zisa „conspirație" a vice-marelui elector nu și-ar fi atins niciodată scopul dacă însuși anturajul împăratului, ca și întreaga Franță nu l-ar fi părăsit. Legenda s-a creat mai tirziu... In

1814, Franța se afla la capătul puterilor. I se făcuse lehamite de războaiele lui Napoleon, de victoriile lui, de anexiunile lui. Cînd Talleyrand afirmă: „N-a *existat niciodată un conspirator mai periculos împotriva lui (Napoleon)' decît el însuși", e* absolut exact. Subiectele de controversă în jurul persoanei lui Talleyrand nu lipsesc. E oare nevoie să mai adăugăm la ele și o dezaprobare nejustificată a imenselor servicii pe care le-a adus Franței și francezilor în 1814?

378

Tronul gol reclama un succesor ; Talleyrand avea unul in rezervă

La 31 martie, suveranii și armatele aliate și-au făcut intrarea în Paris, înaintînd de-a lungul bulevardelor și coborând pînă la Piața Ludovic al XV-lea (Piața Concorde). De la ferestrele sale de pe strada Rivoli, Talleyrand putea să-i vadă în piață. Țarul în mijloc, regele Prusiei la stînga lui, Schwarzenberg, reprezentantul împăratului Austriei, la dreapta. între timp, tot Parisul fusese cutreierat pentru găsirea unui tipograf care să-și dea osteneala să tipărească *Declarația.* Cel găsit i-a făcut o corectare, a botezat-o *Proclamație.* Țarul și Talleyrand s-au declarat satisfăcuți. Spre seară, proclamația a fost gata. între timp s-a produs un mic incident, care, prin- tr-un bobîrnac, l-a împins pe țar în brațele lui Talleyrand — și în interesele Franței. Alexandru a fost înștiințat că palatul Élysee, unde trebuia să locuiască, fusese minat. Cu toate că nu credea, Talleyrand își dădu seama de folosul pe care îl putea trage de pe urma acestui zvon fals. Se feri să-1 dezmintă și-1 pofti pe țar să locuiască în casa lui. Țarul primi. N-o fi fost Talleyrand cel ce făcuse să se împrăștie zvonul? Ce bine i se potrivea! Nu era în stare să pună o mină, în schimb se pricepea să tragă toate foloasele posibile dintr-o mină născocită de el. Nici pagube, nici larmă, nici singe ; numai cîștig. Așa se face că Talleyrand a fost gazda, majordomul, șambelanul, consilierul și confidentul țarului. Visul său de a fi „favorit" se realiza pe neașteptate. A interpretat acest rol la perfecție. îl încînta, îl distra și îl informa pe țar. îi punea la picioare toate ofrandele cuvenite maiestății-sale victorioase. Și, fără să-și dea seama, țarul servea politica lui Talleyrand. în felul acesta erau întrunite cele mai bune condiții pentru ceea ce, din lipsă de alt termen, vom numi activitatea diplomatică a prințului diplomaților. Făcea diplomație fără răgaz... chiar la masă. Bucătarul pe care-1 avea atunci Talleyrand purta unul din cele mai prestigioase nume ale artei culinare, Careme. în 1814, mesele oferite de Talleyrand erau cele mai bune din lume.

Multă lume lua loc la această masă. Chiar și niște măscărici care nu aveau impresia că sînt, ca acel abate de Pradt, arhiepiscop de Malines, căruia i se spunea *„rîndașul bucătăriei politice".* într-o zi a venit în strada Saint-Floren- tin amărît la culme, pentru că nu i se dădea nici un rol important. Talleyrand, după ce îl ascultă, îi spuse împăciuitor și perfid : „Ei *! Cine vrea să vă lase deoparte ? Chiar în clipa de față puteți aduce cel mai însemnat serviciu. Aveți o batistă albă ?" — „Da",* zise celălalt mirat. — *„Insă foarte albă ?" — „Desigur". — „Scoateți-o".* Talleyrand ia batista, o desface, o flutură, face din ea un steag și strigă: *„Trăiască regele! Trăiască regele!"* Nostim număr de circ în acest salon, zis al Vulturului, unde se hotăra soarta Franței. *„Ați văzut ce-am făcut ? Acum coborîți, luați-o pe*

bulevardul Madeleine și mergeți pînă în Saint-Antoine fluturînd mereu batista și *strigînd : Trăiască regele !"* Ciudata misiune îl neliniștea pe mărunțelul arhiepiscop : *„Dar, prințe, ce vă trece prin minte! Luați seama la veșmintele mele. Port pălăria de preot, crucea* și *ordinul Legiunii de Onoare". — „Tocmai de aceea, dacă n-ați fi îmbrăcat așa, ar fi trebuit să vă duceți să vă schimbați. Crucea de episcop, capul pudrat, peruca, toate astea vor provoca scandal. Și scandal ne trebuie".* Apoi îl împinse pe arhiepiscop spre ușă. Pentru succesul cauzei, în stradă trebuie să se strige „Trăiască regele !", iar pipernicitul ăla să se facă de rîs. Cele două

379 scopuri au fost atinse. Abia coborît în strada Royale, plină de mulțimea ce venise să vadă cum defilau învingătorii, arhiepiscopul și-a început numărul. Lumea se uita la el. Cînd a ajuns în mahalale, farsa a luat o întorsătură urîtă, curioșii, ca și sărăntocii care se țineau după el au atras o gloată de pierde-vară care s-au dedat la o contramanifestație zgomotoasă. Arhiepiscopul și-a băgat repede steagul în buzunar, ceea ce nu l-a scăpat de o scărmăneală zdravănă și de a fi mînjit cu noroi. Pe străduțe lăturalnice s-a întors în strada Saint- Florentin, murdar, zdrențuit și abia mai suflînd. Reîntoarcerea lui în salon n-a trecut neobservată. A făcut o dare de seamă a primejdioasei lui misiuni. Talleyrand, după ce l-a ascultat cu aerul cel mai disprețuitor, i-a zis : „V-a?n spus *că, așa cum sînteți îmbrăcat, veți produce un efect extraordinar" (Memoriile* lui Beugnot, citat de Lacour-Gayet). Asta a fost tot ce i-a adus insistența de a căpăta o misiune de seamă. Dar n-a fost în zadar. Seara, în multe familii s-a povestit că pe bulevarde se strigase „Trăiască regele !" și că se putea ca regele să se întoarcă.

Chateaubriand povestește că și principesa de Benevento fusese mobilizată pentru propagandă. Dealtfel, ea primise cu dragă inimă : totdeauna fusese credincioasă Bourbonilor. A putut fi văzută, scrie vicontele, străbătînd în caleașcă străzile Parisului și cîntînd imnuri în cinstea cuvioasei familii de Bourbon. Dacă Chateaubriand spune adevărul, numărul doamnei Grand trebuie să fi fost destul de surprinzător.

Țarul nu era adeptul unei restaurări a Bourbonilor. Pînă Ia majoratul lui Napoleon al II-lea — regele Romei —, el ar fi înclinat pentru un consiliu de regență. Austria tot așa : regenta, arhiducesa Maria-Luiza, n-ar fi putut contraria interesele tatălui ei, împăratul. Anglia însă era pentru Bourboni. Regentul Angliei se angajase față de Ludovic al XVIII-lea să-1 repună pe tron. Englezii nu voiau să trateze nici cu Napoleon, nici cu regenta, nici cu frații, nici cu mandatarii acestora. Cincisprezece ani de război, de blocadă erau de ajuns. Bourbonii reprezentau pacea, înțelepciunea, respectarea dreptului. Napoleon, la gîndul că soția și fiul său ar fi putut guverna sub presiunea lui Talleyrand, Fouche și Metternich, ar fi preferat să-i știe morți. De aceea, spunea el lui Las Cases, îi dăduse ordin Mariei-Luiza să părăsească Parisul, pentru *„a contracara pe aceia care visau regența și voiau să domnească în numele ei".* Mereu prudent, Talleyrand ar fi acceptat consiliul de regență dacă Napoleon ar fi dispărut. Dar cîtă vreme era în viață... riscurile erau prea mari. Prezența lui Napoleon ar fi falsificat totul, administrația ar fi fost subminată, poporul ar fi fost aținat de agenții împăratului detronat, iar Franța s-ar fi găsit mereu în pragul războiului civil.

în acea epocă, zvonul public l-a învinovățit pe Talleyrand că ar fi **vrut** să-1 asasineze pe Napoleon. Dalberg repeta prea des că brusca dispariție **a**

împăratului ar fi limpezit situația politică. De aici pînă la a spune că... Se pronunța chiar numele personajului care, adus la Talleyrand de Laborie, la 2 aprilie 1814, ar fi fost însărcinat să-1 trimită pe Napoleon pe lumea cealaltă. Acesta era un aventurier de familie nobilă care participase la acțiunile șuani- lor, apoi decăzuse ; se numea Maubreuil și era marchiz. Talleyrand a spu$ totdeauna că vorbiseră despre lucruri fără importanță. Se știe ce puteau însemna uneori lucrurile fără importanță spuse de Talleyrand... După cîtva timp, acest Maubreuil a fost arestat pentru că atacase trăsura reginei Westfaliei și **o** jefuise de bani și bijuterii. Mai multe milioane în moneda de atunci. Ca să

 se apere, Maubreuil l-a acuzat pe Talleyrand că i-a procurat bani și oameni cu scopul de a-1 asasina pe Napoleon. Nu e de crezut. Cui ar fi folosit crima ? Lui Talleyrand ? Era prea abil. Țarul n-ar fi admis-o. Anglia nici atît. în afară de aceasta, asemenea procedeu nu se potrivește deloc cu firea lui Talleyrand. El n-ar fi riscat să-1 folosească în vederea unei comodități trecătoare, care ar fi prezentat dezavantajul de a compromite viitorul.

Pentru el, viitorul erau Bourbonii. Dar era ultima soluție. Rămînea doar să-i convingă pe țar și Austria. în *Memoriile* sale, Talleyrand prezintă argumentele pe care le-a invocat. Oare se putea păstra tronul pentru familie omului „care împinsese *Franța și Europa in prăpastie",* cîtă vreme acest om era încă în viață? *„Ar asculta mereu pe la uși",* spunea el. Ce dorea Franța, numai Bourbonii puteau să-i dea, pentru că ei reprezentau *legitimitatea.* Cuvîntul nu aparține lui Talleyrand, cum s-a spus, ci a fost pronunțat prima dată chiar de Ludovic al XVIII-lea în momentul încoronării lui Napoleon. „Prima *nevoie a Europei* — scria Talleyrand —, cel mai mare *interes al ei era deci să alunge doctrinele uzurpării și să redea viață principiului legitimității, singurul remediu al tuturor relelor de care fusese copleșită și singurul în stare să împiedice revenirea lor" (Memorii).*

Iată că Talleyrand se întoarce la un principiu și se agață de el. Pentru el, suveranul legitim se identifică cu legea. Niciodată legea nu este mai puternică decît atunci cînd este întrupată într-un suveran a cărui autoritate este indiscutabilă. El nu apără nici persoana lui Ludovic al XVIII-lea, nici familia Bourbon, ci Franța. De sub pana lui a ieșit această minunată frază : *„Cu casa de Bourbon Franța a încetat să mai fie gigantică, pentru a redeveni mare".* Fraza lui Napoleon se aude ca un ecou : *„Dacă națiunea vrea pace în baza vechilor hotare, îi voi spune : căutați pe altcineva să vă guverneze, eu sînt prea mare pentru voi".*

Era opoziția ireductibilă a două principii sau idealuri : al imperiului și al regalității. Talleyrand a ales regalitatea pentru că ea înfățișa moderația, trăinicia, durata. El citează chiar „o autoritate" care avea aceeași părere și această „autoritate" e chiar Napoleon. Cînd s-a văzut pierdut, a avut un fel de satisfacție amară gîndindu-se că după el nimeni nu va mai putea domni în Franța în afară de Eourboni. Celor care îl înconjurau în momentul despărțirii de la Fontainebleau le-a adresat această recomandare nemaipomenită •. *„Domnilor, trebuie să slujiți pe Bourboni cu aceeași credință cu care mați slujit pe mine; dacă sînt bine sfătuiți, vă vor prefera".* Aceasta însemna că vor fi sfătuiți de Talleyrand : *,,Este în interesul vostru al tuturor ca el* (Talleyrand) *să rămînă la conducerea treburilor, pentru că el nu poate avea ideile preconcepute pe care le au emigranții și oamenii pe care regele îi va aduce cu el. Va putea chiar să-i sugereze idei juste despre oameni* și

lucruri". De ce n-a profitat și el de aceste idei la vremea sa ?

Aceste cuvinte pronunțate la Fontainebleau de împărat, în momentul încercării nereușite de sinucidere, sînt impregnate de o seninătate și de o măreție ce-i lipseau în clipele de furie. *„îl iert pe Talleyrand pentru că m-am purtat urît cu el; n-ar fi rămas în Franța dacă aș fi biruit. Bourbonii vor proceda bine dacă îl vor folosi; îi plac banii, intriga, dar e un om capabil. Totdeauna am avut o slăbiciune pentru el. Nu știu cum s-a făcut că m-am certat cu el din cauza lui Maret, căci amîndoi îmi erau folositori... Afacerile mele au mers bine tot timpul cit s-a ocupat de ele Talleyrand. E greșeala lui că nu l-am mai*

■putut aprecia, de ce a ținut să părăsească ministerul 1 E omul care cunoaște Franța și Europa mai *bine ca oricine. îi va linguși pe emigranți, dar o va face fără prejudecăți împotriva oamenilor noi, împotriva voastră. Este în interesul ■vostru să fie păstrat".*

Talleyrand a pledat pe lîngă țar cauza legitimității cu atîta dibăcie, încît țarul a cedat. în fond, ce cerea țarul ? Ca Franța să trăiască în pace înăuntrul hotarelor ei naturale și să fie destul de puternică pentru a constitui o contrapondere în raport cu Anglia și Austria. Talleyrand i-a demonstrat că numai *Bourbonii puteau întemeia o Franță înțeleaptă și puternică în același timp : „Pentru a întemeia ceva trainic și care să fie acceptat fără reclamații, trebuie acționat după un principiu. Cu un principiu sîntem tari ; nu vom avea de înfruntat nici o împotrivire ; în orice caz, opoziția va dispărea în scurtă vreme și principiul, singurul principiu este: Ludovic al XVIII-lea, regele legitim al Franței" (Memorii).*

Țarul l-a întrebat: *„Cum mă pot convinge că Franța dorește casa de Bourbon? — „Printr-un vot, Sire, pe care mă însărcinez să-l capăt din partea Senatului și al cărui efect Maiestatea-Voastră îl va vedea imediat". — „Sînteți sigur ?“ — „Răspund de asta, Sire" (Memorii).*

Totul a fost aranjat în noaptea de 31 martie. în acea noapte, Parisul n-a dormit. Străzile erau pline de soldați străini, amestecați în mulțime. Orașul fierbea. Virtutea și patriotismul capitulaseră în același timp. Cazacii, prusienii și austriecii n-aveau de ce se plînge în privința primirii făcute de parizieni.

După dineul suveranilor, care a avut loc la Talleyrand, acesta i-a condus la Operă. Sala, plină cu elita Parisului, a fost tot așa de nerușinată ca și strada. într-adevăr, căderea lui Napoleon nu a fost un doliu național. învingătorii au fost primiți ca niște eliberatori.

La înapoiere, după reprezentație, palatul din strada Saint-Florentin scînteia de lumini. Scările, saloanele forfoteau de mulțimea aurită și împodobită. Talleyrand, ca un suveran, primea pe suveranii Europei.

în cursul nopții, echipa lui fidelă — Jaucourt, Dalberg, Louis, Pradt —: împrăștia în Paris emisari însărcinați să-i trezească pe senatori, să-i convoace pentru a doua zi, să-i convingă să dea Franței un guvern provizoriu, un guvern al libertății, o constituție, o adunare a deputaților care să voteze legile, bugetul... Totul era lăsat să se subînțeleagă, nu se spunea nimic în privința regimului, nici numele urmașului *„uzurpatorului".* Din ajun, acesta era singurul nume care i se dădea lui Napoleon. Senatorii care păstraseră ceva din fibra republicană și un rest de memorie iacobină se simțeau emoționați : s-au sculat din paturi și s-au dus la Senat. Nu toți. Din 140 au venit 63. Cei care au venit tînjeau după republică. Ca și mîrțoagele reformate ce

îmbătrînesc și se îngreuiază pe imașurile unde au fost ținute și care pe neașteptate încep să necheze cînd trompeta fanfarei municipale intonează *Sambre et Meuse,* foștii iacobini, împopoțonați cu zorzoane imperiale, au început să facă piruete în cinstea lui Talleyrand, auzindu-1 vorbind despre libertate și constituție. Au venit și au votat. Absenții au pretextat că sînt bolnavi și au votat în pat Talleyrand a avut astfel satisfacția rafinată de a fi obținut restaurarea tronului crinilor cu voturile senatorilor iacobini, care se pronunțaseră altădată pentru decapitarea regelui.

La 1 aprilie, Talleyrand a adus la cunoștința țarului discuțiile din Se-

nat și lista semnăturilor. Senatul, cel mai înalt for al statului, cerea ca Napoleon să fie decăzut din drepturi, casa de Bourbon să fie restabilită și să se acorde o constituție. Țarul se înclină în fața a ceea ce s-a numit, fără să se rida, „voința poporului". Austria l-a urmat. Anglia aplauda : Talleyrand reușise exact ceea ce ea nu îndrăznise să-i ceară. Negociatorul nostru, rămînînd în cele mai bune relații cu Alexandru, era în realitate mult mai apropiat de Anglia. Cînd se va prezenta ocazia, va fi de ajuns un început de zîmbet din partea Londrei, ca să se înnoade iar dragostea contrariată, dar credincioasă.

Mai tîrziu, ultraregaliștii au încercat să minimalizeze rolul prințului de Benevento în Restaurație. Nimic nu-i făcea să turbeze mai rău ca atunci cînd îl auzeau pe Talleyrand spunînd vizitatorilor de seamă, în timp ce le arăta salonul Vulturului din strada Saint-Florentin și masa în jurul căreia se așezaseră Alexandru 1, regele Prusiei, Schwarzenberg, Castlereagh: *„Da, domnilor, aici, in acest salon, am restabilit noi tronul Bourbonilor și monarhia veche de paisprezece secole".* Și Vitrolles, care, mai bine ca oricine, știa că fără Talleyrand niciodată nici Rusia, nici Austria, nici opinia publică franceză nu l-ar fi rechemat pe Ludovic al XVIII-lea, scrie, totuși, că *„el a suportat Restaurația ca pe o necesitate și a înfruntat-o cu tot spiritul de care era capabil".* Talleyrand n-a suportat-o, a făcut-o ,* n-a înfruntat-o, ci **a** impus-o.

Pe iacobini îi avea la mînă prin votul lor. Imediat, regaliștii au început să-și dea aere. Ei socoteau că, după ce „renegatul" își va îndeplini munca, va fi concediat. Talleyrand i-a repus pe rege și pe regaliști pe calea cea bună : a docilității. A primit două vizite. Mai întîi, aceea a contelui de Sămallă, trimisul contelui de Artois, care voia să stea de vorbă cu țarul. Talleyrand i-a făcut complimente, a închis în fața lui ușa țarului și l-a lăsat să înțeleagă că pentru treburile Franței trebuia să i se adreseze lui, și nu țarului. Toate acestea cu un glas blînd și cu o oarecare umezire a ochilor cînd a venit vorba despre contele de Artois și de înduioșătorul secret care exista între ei (năucitoarea conversație din noaptea de 17 iulie 1789). In pofida dulcegăriilor și a floricelelor, domnul conte de Sămalle se vedea repus într-o situație de subaltern față de domnul de Talleyrand, care trebuia să fie ales a doua zi președinte al guvernului provizoriu, deci stăpîn al țării. Talleyrand îl sfătui pe domnul conte de Sămalle să determine pe Bourboni să-și facă intrarea în Paris cu drapelul tricolor, și nu cu drapelul alb. Celălalt tresări. Apoi izbucni, spunînd că era imposibil. Talleyrand răspunde : *..Domnule, crezi că interesele unei națiuni pot fi sacrificate pentru amorul propriu al unei familii ?".* Lovitura cădea de sus : din anul 987, de la înălțimea a opt secole. Contele de Părigord din 1814 îl făcea rege pe Capețianul din 1814, fără prea multă vorbă, după cum strămoșul său Adalbert de Perigord îl făcuse rege pe primul Capețian, tot fără multă vorbă. Talleyrand se

simțea învestit cu un fel de drept ereditar de a interveni în istoria națiunii. Nimeni nu era atunci mai calificat ca el pentru a o reprezenta și a-i deschide calea spre viitor.

Cealaltă vizită, făcută de Caulaincourt, a fost mai emoționantă. Acesta, în continuare credincios lui Napoleon, a venit de Ia Fontainebleau ca purtător de cuvînt al învinsului, pe care îl socotea mai mult ca oricînd drept suveranul său. De două ori s-a prezentat la poarta palatului din strada

Saint-Florentin. De două ori Talleyrand a refuzat să-1 primească. Fidelitatea marelui scutier nu mai era de actualitate. Frumoasele lui sentimente ar fi fost stingheritoare și de o totală ineficiență. A treia oară Caulaincourt a reușit să se apropie de țar cînd ieșea de la un consiliu. Talleyrand n-a putut face altceva decît să bage de seamă, nu fără temere, că țarul ținea mult la Caulaincourt. Ce avea să se întîmple ? îl va primi ? îi va da ascultare ? Sentimental și nestatornic, Alexandru I nu se va înduioșa oare ? Prințul ascultă cum Caulaincourt transmitea țarului ultimele propuneri făcute de Napoleon : împăratul accepta toate condițiile țarului. Alexandru răspunse : *„Prea tîrziu".* Caulaincourt se retrase. Răsuflînd ușurat, Talleyrand trase concluzia : *„Domnul de Caulaincourt este definitiv refuzat".* Nici nu se strădui să-și ascundă mulțumirea.

La Fontainebleau, uzurpatorului nu-i mai rămînea decît să semneze abdicarea și să-și elibereze „credincioșii", care tropăiau de nerăbdare. Se grăbeau să alerge la Paris pentru a-și oferi serviciile noilor stăpîni.

Cînd Senatul a numit guvernul provizoriu pe care îl prezida Talleyrand, printre membri figurau și Jaucourt, Dalberg, BeurnonviUe, Montesquiou. Chateaubriand spuse că Talleyrand își formase guvernul ca și cum și-ar fi aranjat „o *masă de whist".* Asemănările erau izbitoare.

La 2 aprilie, Talleyrand a determinat votarea decăderii din drepturi a lui Napoleon și a unei proclamații către armate, dintre care unele nu fuseseră înștiințate despre desfășurarea evenimentelor și continuau să reziste : armatele erau dezlegate de orice jurămînt de credință față de Napoleon, „acest *om care nici măcar nu este francez".* Expresia se datorește lui Fontanes, care făcuse parte din guvernul imperial și fusese copleșit cu favoruri din prima pînă în ultima zi a imperiului. După ce Marmont a capitulat, sosind speriat în strada Saint-Florentin, a rămas încremenit văzînd că era felicitat și tratat cu atenție pentru că fusese învins. Talleyrand spuse : *„înainte de a-l pune să vorbească, trebuie pus să mănînce".* I s-a adus o masă minunat servită și Talleyrand se uită cu o anumită expresie la acest mareșal al imperiului, care se supusese așa de ușor presiunilor prințului de Benevento.

Talleyrand și-a luat drept consilier un om foarte luminat, pe care îl cunoștea de pe vremea Directoratului : Dupont de Nemours. Credinciosul Roux de Laborie rămase secretarul său particular. Acesta știa tot și se pricepea să facă de toate oricînd.

Semn de succes, subtilul Benjamin Constant îi trimise felicitări. Revenea la suprafață. Ziua de 18 Brumar și prietenia doamnei de Stael îl puseseră în umbră... „E *plăcut să-ți exprimi admirația pe care o încerci pentru omul care este, în același timp, salvatorul francezilor și cel mai amabil dintre ei. Scriu aceste cuvinte după ce am citit fundamentele constituției decretate".*

Lăsînd deoparte tămîierea de rigoare, să nu uităm că constituția pe

care **o** pregătea Talleyrand și pe care voia s-o prezinte regelui spre semnare mai înainte ca partizanii lui să-i facă opoziție era considerată de omul cu spirit liberal și fin nu numai ca o întoarcere la libertate, ci și ca o întoarcere la legalitate. *„Iertare că nu vă adaug titlurile ; Europa și istoria vi le vor acorda cu drag, dar cel mai frumos titlu va rămîne totdeauna cel de președinte al Senatului".* Benjamin Constant, 3 aprilie 1814 *(Memorii,* citat de Lacour- Gayet).

384

Nu primea numai laude. Acum, gazetarii respirau mai în voie și profitau de libertate cu mare plăcere. Caricaturile epocii îl înfățișează pe Talleyrand în chip de giruetă. I se spunea: *„omul cu șase capete",* sau *„Domnul Morișcă de Vînt", „Domnul Vînt Bun"* [XXXV], ori *„Titirez".* Dacă francezii care rîdeau și disprețuiau *„girueta"* s-ar fi privit mai de aproape, ar fi putut să constate că trei sferturi dintre ei făceau parte din aceeași categorie. Cu singura deosebire că girueta Talleyrand se învîrtea doar ca să-i antreneze pe ceilalți, care-1 ascultau slugarnic.

Toți erau cuprinși de o adevărată furie de „a trăda", cum spuneau unii, de „a se schimba", ori de „a se adapta", cum spuneau alții, ori pur și simplu de „a supraviețui". Cînd toată lumea se leapădă, numai cei care rămîn credincioși sînt originali. Ca bietul Caulaincourt. Din cele patru puncte cardinale, lumea năvălea în strada Saint-Florentin ; toți candidații la renegare se grăbeau să-și găsească un loc în noul regim : mareșali care în ajun plînseseră cu lacrimi cît pumnul în curtea de la Fontainebleau, magistrați care trimiseseră la galere pe cei nesupuși la recrutare. Pînă și iacobinul Merlin de Thionville, care organizase masacrul din 10 august, striga mai tare ca toți „Trăiască regele !“, ca să se înțeleagă „Iute o slujbă !“. Se oferise chiar să alcătuiască o trupă de voluntari cu care să readucă regele pe tron, deși asasinase oameni care se făcuseră vinovați de a-1 fi apărat pe Ludovic al XVI-lea. Văzînd că toți se înjoseau care mai de care, Talleyrand a avut o idee — o idee de genul celor ale lui Valmont. I-a cerut Josefinei să adere la cauza Bourbonilor. Ea a refuzat. în sfîrșit, o inimă devotată ! în situația de atunci erau atît de mulți trădători și atît de încîntați de această postură, încît n-aveai de ce să te mai jenezi de ei. De aceea, prințul nostru își bătu joc de doi dintre aceștia. îl informă pe Marmont, fost prieten al lui Napoleon, că Jourdan, vechi republican ce aderase de curînd la Bourboni, dăduse ordin ca trupele lui să poarte cocarde albe. Nu era adevărat. Apoi îl informă pe Jourdan că Marmont poruncise trupelor lui să poarte asemenea cocarde. Pentru că nici unul, nici altul nu voia să rămînă mai prejos, fiecare s-a grăbit să împartă trupelor lui cocarde regaliste, convins că celălalt i-o luase înainte *(Memoriile* contesei de Boigne). Aceste sforării dădeau oarecare satisfacție alteței-sale serenissime.

De la ferestrele sale a asistat la tedeumul ce s-a oficiat în Piața Ludovic al XV-lea, în fața suveranilor aliați sau a reprezentanților lor, chiar pe locul unde fusese ghilotinat Ludovic al XVI-lea și regina.

Tot așa cum făcuse cu Pradt, a trimis pe fratele său Archambaud să facă o demonstrație cu cocarde albe pe străzile Parisului. Ce să faci dintr-un frate „atît de frumos și atît de prost" ? Un drapel. în strada Faubourg-Saint-Honore, soldații din garda națională, văzînd cum înainta acest agitator ur-

XXXV **Joc de cuvinte — Bienauvent, Bonvent, — pe socoteala numelui său, Benevento. — Nota *trad.***

mat de o ceată de zvăpăiați, se pregăteau să tragă în ei, cînd l-au recunoscut tocmai la timp pe fratele prințului.

Toată lumea știe că orice om mare poate fi și om de teatru. Iată o nouă dovadă. Talleyrand a avut ideea să prezinte țarului și regelui Prusiei pe membrii Senatului- Cu toată maleabilitatea lor, o parte din senatori au refuzat să se ducă să-și plece genunchiul în fața suveranilor străini, biruitori și cotropitori. Nu face nimic. Prințul găsi mijlocul să-i înlocuiască. Ce-i trebuia ? Vreo patruzeci de spinări plecate, care să se îndrepte pentru a deveni comeseni la o cină îmbelșugată, servită de Careme în vase de argint, aurit, apoi să se scoale în picioare la toasturi și la un semn să strige: „Trăiască regele !“ Pentru așa ceva nu era nevoie să fie senatori. Era de ajuns să nară că sînt. Talleyrand a luat măsuri ca patruzeci de figuranti să fie îmbrăcați ca senatori ai imperiului și să facă repetițiile cuvenite ; aceștia au strigat mai bine ca senatorii adevărati : „Trăiască Ludovic al XVIII-lea 1“ Țarul s-a declarat încîntat de această manifestare de regalism. Domnul Talleyrand de asemenea.

Regele se înfățișează cu coroana, Talleyrand îi prezintă constituția

Era mare zor. Regele urma să sosească și trebuia să i se prezinte o constituție. La 3 aprilie, în strada Saint-Florentin s-a întrunit o comisie care a prezentat un proiect: era o copie a constituției din 1791. Talleyrand a recunoscut-o imediat pentru că făcuse și el parte din Adunarea constituantă. N-a acceptat-o. li lămuri pe senatori că Ludovic al XVIII-lea nu s-ar mulțumi cu un simulacru de constituție. *„Prințul care trebuie s-o accepte și să-i dea viață este în stare s-o judece mai mult decît oricare altul", zise* el, oarecum neliniștit. Ludovic al XVIII-lea nu era un Bourbon din Spania : el știa să vadă. Talleyrand puse din nou la treabă comisia. La 10 aprilie, ea perfectă un text de constituție pe care istoria îl numește *Carta constituțională.* Talleyrand o acceptă. Chiar în aceeași azi îi scria ducesei : *„Prinzul de familie nu va avea loc decît luni... Vino să primești cu noi împreună cu Dorothea. Te îmbrățișez. Citește primele douăzeci de rînduri din Monitor. Totul e încheiat și definitiv încheiat"* [XXXVI].

In adevăr, *Monitorul* anunța că *„Ludovic-Stanislas-Xavier de Franța era redat dorinței francezilor, în conformitate cu o cartă constituțională".*

Imperiul intra în istorie. începea Restaurația.

In mijlocul afacerilor de stat, Talleyrand se gîndea și la ale lui, care erau strîns legate de celelalte. La 7 aprilie a trimis la Tuileries pe un oarecare domn de Villers, cu sarcina de a cere să i se pună la dispoziție toate dosarele întocmite de el în legătură cu ducele d’Enghien și cu războiul din Spania. Arhivarul a refuzat. Al doilea exemplu de credință față de împărat ! Arhivarul a fost concediat numaidecît și înlocuit provizoriu cu domnul de Villers. Provizoratul acesta a durat doar atît cît i-a trebuit să ia și să ardă toate dosarele în legătură cu cele două cazuri. Afară de scrisoarea adresată de Talleyrand lui Napoleon, scrisoare care alunecase în spatele unui sertar și care, regăsită mai tîrziu, avea să fie citită și folosită de Chateaubriand

XXXVI **Citat de Lacour-Gayet.**

pentru a stabili responsabilitatea lui Talleyrand în cazul morții ducelui d'Enghien. Aimăe de Coigny spunea în glumă : *„Domnul de Talleyrand arde foarte bine".* După ce a îndeplinit toate acestea, domnul de Villers a redat postul încăpățînatului bonapartist, care de atunci a domnit peste niște dosare goale.

Deoarece avea nevoie de bani și fiindcă poziția lui îl ajuta să-i cîștige, și-a revîndut avantajos casa din Saint-Brice. In acest SCOD i-a fost de ajuns să intimideze cu nerușinare pe concesionarul caselor de joc din capitală. L-a pus în situația sau să-i cumpere casa din Saint-Brice cu 800 000 de franci, sau să i se retragă concesiunea, care-i aducea o avere. (Casa din Saint-Brice valora 200 000 de franci.) Tîrgul a fost încheiat. Poate că Talleyrand a socotit că, din moment ce pierduse averi întregi prin tripouri, în fond nu făcea decît să-și recupereze banii în mod cinstit de la cei ce țineau casele de joc.

în ziua de paști a avut loc un dineu care merită atenție. Nu era un dineu politic, ci unul de familie, cu toate că lua parte la el și țarul. Talleyrand scria : *„11 angajez pe Archambaud și, dacă el ia parte la masă, vreau ca Dorothea să aibă rolul principal. Ea va îndeplini rolul de gazdă".* Despre Edmond, nimic. El era prizonier la aliați. Se pare că acesta a fost primul dineu prezidat de Dorothea, Asistăm la debutul unei strălucite cariere de amfitrioană. A doua zi, la 11 aprilie, s-a semnat tratatul de la Fontainebleau. Bonaparte era declarat decăzut din toate drepturile de suveranitate asupra Franței și Italiei și primea, pe tot timpul vieții, suveranitatea insulei Elba și dreptul de a păstra titlul de împărat.

Dedesubtul acestei afaceri e o păcăleală a țarului, o festă jucată celor doi aliați, Talleyrand și Anglia, care nădăjduiseră că Napoleon o să fie trimis mai departe, și anume în insulele Azore. El era prea mare ca să fie ținut atît de aproape. După cum spunea Talleyrand, putea *„să asculte pe la uși".* Pe Alexandru îl amuza faptul că atîmase deasupra Europei occidentale această sabie a lui Damocles. Au fost nevoiți să se împace cu situația.

La 12 aprilie, Talleyrand și guvernul provizoriu au ieșit înaintea contelui de Artois, pe care l-au întîmpinat la bariera Bondy. Contele de Artois luase titlul de locotenent-general al regatului. în *Memoriile* sale, Talleyrand ne spune : *„Am regăsit la el aceeași bunăvoință față de mine ca și în noaptea de 17 iulie 1789* (și aceeași perspicacitate ?), cînd *ne-am despărțit, el ca* să *emigreze, eu ca să mă arunc în vîrtejul ce a sfîrșit prin a mă împinge în fruntea guvernului provizoriu".*

Plăcută apropiere între aceste două date ! într-adevăr, Talleyrand se tnvîrtise bine, ca să ajungă la ce ? La a urca pe tron pe fratele regelui doborî t. Dacă contele de Artois a fost politicos, Talleyrand a fost și mai curtenitor : *„Monseniore, fericirea care ne cuprinde în această zi de reînnoire nu încape în cuvinte... etc."* Auzim însă ecoul cuvintelor adresate de același om doamnei de Stael : *„Pentru Franța, casa de Bourbon e terminată".* Să nu pomenim de minciună, ar fi prea simplu. Mai bine să privim pe fostul episcop de Autun în cursul înfloritei sale cuvîntări : se sprijinea cu dezinvoltură de piciorul fratelui regelui, care era călare. Drept răspuns, fratele regelui gîngăvi un compliment pe care nimeni nu-1 distinse.

In acea seară de 12 aprilie, contele de Artois s-a culcat la Tuileries, iar Talleyrand în casa lui, care-și recăpătase liniștea. Țarul se instalase la palatul Elysee și dormea în patul Caroline! Bonaparte, doamna Murat și regina Neapolelui. Talleyrand nu s-a culcat mai devreme ca de obicei, adică pe la ora trei dimineața. Stătea să redacteze pentru *Monitor* darea de

seamă a reîntoarcerii contelui de Artois în Paris. Ce se văzuse și se auzise nu însemna nimic : or, trebuia să se încropească ceva. Articolul din *Monitor* trebuia să constituie adevărata intrare a prințului Crinilor în capitala Sfîntu-

 lui Ludovic. Beugnot a fost însărcinat să însăileze canavaua articolului. Dupont de Nemours a vrut să participe și eL Talleyrand s-a opus : *„Nu, dumneata nu. Ai pune prea multă poezie, te cunosc. Ajunge Beugnot..."*

Beugnot ne povestește scena în *Memoriile* sale. Nimeni nu-și aducea aminte ce spusese contele de Artois. Talleyrand, nici atît. *„Alcătuiti-i un răspuns",* zise el. Beugnot se ferea să atribuie cuiva cuvinte pe care nu le rostise. Talleyrand îl eliberă de scrupule : „După două *zile va crede că el l-a scris* (discursul) *fi chiar așa va fi. N-ai să fii implicat cu nimic".* Prima ciornă scrisă de Beugnot era plină de elocvență și de patos. Talleyrand i-a înapoiat-o : *„Fii scurt fi simplu".* Beugnot s-a întors și i-a citit a doua ciornă. A respins-o din nou. *„Am lungit-o prea mult, am fost prea scrobit",* mărturisește el. Nu după multă vreme i s-a adus a treia ciornă: *„în sfîrfit, o moșisem pe cea care a apărut în* Monitor *fi în care îl fac pe prinț să spună : «Nici o dezbinare ; pacea și Franța. în sfîrșit, o revăd, nimic nu-i schimbat, are. doar un francez mai* mult*». — «De *data asta nu mai am nici o rezervă — zise Talleyrand. — Asta-i discursul contelui de Artois și te asigur că el l-a scris. Acum poți fi liniftit»" (Memoriile* lui Beugnot, citat de Lacour-Gayet).

Tot ce prevăzuse Talleyrand s-a adeverit, ziarele s-au legat de ultima frază scrisă de Beugnot. Oratorii au citat-o foarte adesea în cuvîntările lor. Expresia „are *doar un francez mai mult" a* făcut vîlvă. Dar cel mai mîndru că o găsise a fost contele de Artois ; se vedea rostind-o în fața poporului în delir ; se cita pe el însuși, se comenta, se îmbăta cu această frază reușită. Talleyrand l-a convins fără greutate că era un prinț de neînlocuit.

La 8 aprilie, Fouchă se întorsese de la Neapole. S-a dus în strada Saint-Florentin, a prînzit acolo și a mai revenit. Alianța încheiată între cei doi a fost reînnoită. Pentru moment, Fouche nu era nimic. Talleyrand I-a adus la Senat ca să asiste la o ședință a guvernului provizoriu. Imediat a găsit în Fouche un sprijin în cele două conflicte ce l-au opus regaliștilor. Conflicte caracteristice, care dezvăluie prăpastia ce exista între oamenii noi, ca Talleyrand, și oamenii vechiului regim, care *„nu învățaseră nimic și nu uitaseră nimic".*

Prima ciocnire a avut loc în ziua de 13 aprilie. A fost provocată de domnul de Semalle pe tema tezaurului coroanei, evaluat la 8 sau 10 milioane, tezaur ce fusese luat de împărăteasa Maria-Luiza și regăsit la Orleans. Somalie îl restituise contelui de Artois. Talleyrand n-a admis ca această avere să fie încredințată unui prinț, ca un bun personal. A susținut, împreună cu Fouche, ca lăzile luate de Maria-Luiza să fie restituite tezaurului ca bun național. Semalle și Montesquiou au protestat, susținînd că numai regele avea dreptul să dispună de această avere. S-a luat hotărîrea să se aștepte sosirea regelui. Talleyrand s-a prefăcut că primește, dar să nu ne închipuim că prin această temenea el era pe cale să uite că constituția era superioară „faptului princiar"..

Altă chestiune. Contele de Artois deținea titlul de locotenent-general al regatului. De la cine îl deținea ? Semallă și Montesquiou au declarat *: „De la fratele său, regele".* Talleyrand le răspunse că exista un guvern, un Senat și o constituție și că, dacă contele de Artois avea un titlu politic, nu-I putea deține decît de la Senat. A trebuit ca fratele regelui să vină la Senat să țină un discurs și să primească de la o adunare constituită confirmarea titlului

său. în urma sfaturilor proaste date de Vitrolles, contele de Artois a făcut

greșeala să lase să se înțeleagă că fratele său va avea rezerve față de constituție. De pe acum ! La două zile după sosirea lui ! A fost prima fisură.

Cînd contele de Artois se apropiase de Paris, Talleyrand ii trimisese drept emisar un prieten bine cunoscut de noi : Ouvrard. Cum putea un guvern să trăiască fără un Ouvrard sau chiar mai mulți ? Ce putea însemna un om de finanțe făcînd legătura între Talleyrand și reprezentantul noului regim, dacă nu bani ? Bani mulți. De unde ? în ce chip ? Barras, pacostea de Barras spune că numai într-o săptămînă de guvern provizoriu Talleyrand a pus mina pe 28 de milioane. Este atît de exagerat, că nu se poate ține seama de asemenea palavre. Că Anglia, căreia îi făcuse jocul, ar fi putut să-i dovedească recunoștință, este foarte probabil. De la țar n-a obținut bani. Bourbonii au fost, probabil, cei mai generoși, așa cum fuseseră cu Nesselrode. ministrul Rusiei, uimit chiar el de nemăsuratele daruri, cu mult mai mari ca „cele care se obișnuiesc în diplomație". Venalitatea lui Talleyrand nu este deci excepțională. Ce era excepțional era însușirea pe care o avea Talleyrand de a atrage banii și care nu era egalată decît de aceea de a-i cheltui.

Barras nu este serios în aprecierile pe care le face asupra averii lui Talleyrand. El nu e destul de cinstit ca să vorbească cinstit despre oricine ar fi, mai ales de Talleyrand, pe care îl urăște. Părerea lui Chateaubriand, tot așa de pătimaș și veninos, are cel puțin meritul că nu dă cifre. „Cînd *domnul Talleyrand nu complotează, face matrapazlâcuri".* Vorbă de duh, dealtfel, imperfectă, întrucît Talleyrand era în stare să facă și una și alta în același timp. Un gazetar adăuga că nu trebuie să mire faptul că prințul era așa de bogat, deoarece *„el vînduse pe toți cei care îl cumpăraseră".* Și pentru că tot e ciuruit de săgeți, să adăugăm încă una, care nu e de același calibru : *„Domnul Talleyrand este un om cu foarte mult spirit, care are* totdeauna *nevoie de bani".* I se datorește lui Stendhal.

Doamna de Stael s-a întors la Paris tot așa de repede ca și prinții. Talleyrand s-a dus s-o vadă, dar întîlnirea n-a fost o reușită.

întîlnire acidulată între urmașul lui Hugo Capet și urmașul lui Adalbert

De la capitulare nu se făcuse nimic pentru a se pune capăt stării de război între Franța și aliați. La 19 aprilie 1814, Metternich i-a propus lui Talleyrand să semneze o convenție de armistițiu. Talleyrand a primit condițiile impuse. Franța era redusă la frontierele din 1792, iar nu la cele din tratatul de la Luneville, cum nădăjduise Talleyrand. Napoleon refuzase să încheie pace îndată după campania din Rusia. *„Negociați cit timp aveți garanții",* îi spusese prințul. Acum, cînd toate armatele Europei ocupau Franța, nu mai exista nici o garanție. Franța pierduse chiar și cuceririle revoluției, care-i fuseseră recunoscute la Luneville. Acesta era rezultatul glorioaselor campanii napoleonene.

O parte din dușmanii lui Talleyrand îl fac răspunzător de aceste grele condiții. Oricît de dureroasă ar fi pentru sentimentul național pierderea cuceririlor revoluției, care completau așa de bine unitatea teritorială realizată

 de monarhie, trebuie să se admită, pe bună dreptate, că pierderea

nebuneștilor cuceriri făcute de Napoleon era inevitabilă. Talleyrand nu putea decît s-o accepte. La urma-urmei, condițiile pe care le-a obținut erau departe de a fi atît de grele cît ar fi fost dacă altcineva, afară de el, s-ar fi găsit în fruntea guvernului provizoriu. I se reproșează cu oarecare vehemență îndeosebi că a cedat fortărețele care nu capitulaseră, Anvers și Hamburg printre altele. Ce putea face ? Să spună soldaților francezi care erau închiși în ele : „Muriți pînă la cel din urmă, dar nu vă predați". Se putea nădăjdui ca aceste fortărețe să țină piept Europei coalizate ? Se uită că Franța era singură, fără nici un aliat. Că dezaprobarea universală o lipsea chiar de speranța că într-o zi s-ar fi putut face auzită o voce în favoarea ei. Aținătorii, care voiau să păstreze frontierele imperiului stînd în birourile lor sau în cafenelele lor afumate din Paris, uitau că Franța de nord și de est, pînă dincolo de Paris, era pradă ulanilor și cazacilor. Iar de la Pirinei la Bordeaux era pradă armatelor anglo-spaniole. Lui Talleyrand i s-a mai spus o dată „trădător" pentru că n-a apărat ceea ce nu se putea apăra. De fapt, în 1814 și 1815, în timpul anilor de nenorocire, el a fost într-adevăr *„omul Franței",* cum spune doctorul Lafforgue, reluînd o expresie din *Memorii.* Talleyrand liniștea Europa, potolea urile pentru că era cunoscut ca lipsit de ură.

Bunul simț și continuitatea în gîndire pe care le avea Talleyrand ne sînt cunoscute. Să-l ascultăm justificîndu-și acțiunea din 1814 : *„Acest armistițiu nu era numai necesar, ci a fost un act foarte politic. Mai înainte de toate, trebuia făcut în așa fel ca după instaurarea forței aliaților să urmeze încrederea, și pentru asta trebuia să le-o inspiri (Memorii).*

A vrut cu înțelepciune să arate înfățișarea pașnică a Franței, pentru **că** Franța avea nevoie de pace. Trebuia s-o reintroducă în cercul națiunilor ; **cu** orice preț trebuiau șterse neîncrederea și ura, pe care armatele lui Napoleon reușiseră să le facă să treacă de la guverne la popoare. Această ură nu se stinsese încă din sufletul poporului spaniol îndeosebi.

Convenția de armistițiu a fost semnată la 23 aprilie 1814. De data aceasta i s-a reproșat că a mers prea repede : ar fi trebuit să discute, să tărăgăneze lucrurile... Cum se poate uita că armistițiul era absolut necesar ? în război cu toată Europa din 1792, Franța era slăbită, ruinată din punct de vedere economic. Evident, tonul cu care vorbește despre armistițiul său într-o scrisoare adresată ducesei la 23 aprilie poate fi găsit puțin cam ușuratic : *„Mi-am terminat armistițiul. E o treabă bună. Mai tîrziu, dar pînă într-o lună, o să avem pacea".* Tonul ușuratic pornește din curtenie, nu din inimă. în altă parte a vorbit despre condițiile *„dureroase și umilitoare"* ale acestui armistițiu. Cel puțin *„prin această convenție se prevăzuse ce era mai grabnic, adică eliberarea teritoriului, a prizonierilor, reîntoarcerea în Franța a garnizoanelor franceze de dincolo de Rin și încetarea rechizițiilor ruinătoare" (Memorii,* citat de Lacour-Gayet).

Asta nu-i nimic ? După mai puțin de două luni de la înfrîngere **pu**sese capăt ocupației și repatriase prizonierii. Rămîneau restituirile dureroase : Nisa, Savoia și Rinul. Dar cine trebuie să răspundă de ele ? Talleyrand, care fusese nevoit să se supună legii învingătorului, ori Napoleon, **care** provocase dezastrul ?

Este surprinzător că cea mai mare parte a istoricilor străini se minunează că Franța s-a bucurat de norocul de a avea, în acel moment tragic,

 un Talleyrand care să se interpună între ura învingătorilor și națiunea

învinsă, în timp ce unii francezi îi reproșează că n-a obținut condiții tot așa de bune ca în cazul în care Napoleon ar fi fost victorios.

Toate acestea se făceau fără rege. Maiestatea-Sa nu mai avea de gînd să se arate ? Să-și fi găsit Talleyrand un superior în materie de tărăgăneală ? In sfîrșit, domoala și greoaia maiestate atinse țărmul la Calais în ziua de 24 aprilie. Talleyrand a trimis înaintea regelui pe fratele său Boson-surdul. In așteptare, bombardase pe Maiestatea-Sa cu note politice. Intre altele, îi recomanda, nu fără înțelepciune, să accepte constituția, chiar dacă i se părea puțin cam prea liberală. Observațiile inoportune făcute de contele de Artois la sosire nu prevesteau nimic bun.

S-au păstrat și bilete confidențiale : *„Domnul de Talleyrand se consideră fericit să-și pună întreaga viață în serviciul regelui, fără să ceară nimic pentru el“* — și imediat continuă : „EI *se consideră necesar la Relațiile Externe și de aceea cere acest departament".* Probabil că el nu socotea aceasta ca o cerere, era ceva de la sine înțeles. Și apoi ? „El *roagă pe rege să binevoiască să acorde domnului Edmond de Perigord titlul de prim-aghiotant pe lîngă persoana sa și doamnei Edmond de Perigord pe acela de doamnă de onoare, întrucît prin purtarea și evlavia ei este demnă de aceasta".* Era adevărat, purtarea și austera evlavie a Dorotheei erau date ca exemplu... de Napoleon ; Ludovic al XVIII-lea va ține seama de această referință. *„Mai recomandă regelui pe domnul Edmond de Perigord pentru prima numire de duci* și pairi" *(Memoriile* lui Pasquier, citat de Lacour-Gayet). Pentru că meritele — fără îndoială ale unchiului — trebuiau recompensate. Edmond de Perigord a fost înaintat general de brigadă.

Regele l-a primit pentru prima oară pe Talleyrand la Compiegne, unde acesta a venit în ziua de 29 aprilie 1814. Intîlnirea nu a fost o reușită categorică. Cei doi nu se cunoșteau. Aveau aproape aceeași virstă, șaizeci de ani. Unul tîra un picior, celălalt pe amîndouă. Cei doi oameni aveau destule motive serioase să se antipatizeze, dealtfel le și proclamaseră. Și unul și altul nutreau foarte puține iluzii în ce privește sentimentele lor reciproce, dar nu nutreau mai multe iluzii nici în privința bunelor sentimente ale celorlalți oameni. Talleyrand avea spirit, dar nici regele nu ducea lipsă de așa ceva. Talleyrand avea experiența vechii societăți, însă și pe aceea a timpurilor noi ; regele cunoștea mai puțin noua societate, dar cunoștea tot așa de bine ca și domnul de Autun șiretlicurile și vicleniile vechii societăți, fiind capabil să le ghicească pe cele ale societății noi, în privința căreia era, dealtfel, bine informat, dar din a doua mină, în timp ce Talleyrand avea practica ei. Deci, fiecare era un interlocutor demn de celălalt. Talleyrand ar fi dorit un rege mai sprinten, dar mai puțin vioi la minte. îl luă așa cum era. dar nu-1 luă cum trebuia. De la început, Ludovic al XVIII-lea a ținut să-1 facă pe Talleyrand, episcop și soțul femeii Grand, să simtă că nu-1 folosea decît de nevoie și forțat de împrejurări. Și pentru a-1 face să înțeleagă bine acest lucru, l-a lăsat trei ceasuri să facă anticameră ! Răzbunări de fată bătrînă ! In loc să-i mulțumească, îl umilea. Acest gen de umilire înăcrește și nu dă roade. Consecințele ei uneori sînt surprinzătoare. După ce l-a făcut să aștepte, regele i-a întins mîna cu politețe și a ținut acest mic discurs urmașului conților de

Perigord : *„Sint încîntat că vă văd, familiile noastre datează din aceeași*

epocă. Strămoșii mei au fost mai iscusiți. Dacă ai voștri ar fi fost mai dibaci decît ai mei, astăzi dumneavoastră mi-ați spune : luați un scaun, apro- piați-vă de mine și să discutăm despre afacerile noastre. Dar azi, eu sint acela care vă spun : luați loc și să vorbim" (Memoriile lui Talleyrand).

Foarte îndemînatic, regele escamota anul 1789 și tot ce se petrecuse de atunci. în fond, ocolea ceea ce era litigios. în schimb, îl măgulea pe Talleyrand pe singura temă la care orgoliul contelui de Perigord era sensibil — noblețea. Puțin mușcător de asemenea, regele îl punea la locul lui — *„Luați loc* și *să vorbim"* — pentru cazul cînd însemnătatea rolului jucat de Talleyrand în Restaurație ar fi avut supărătorul rezultat de a-1 face „important[11], Nu era însă neplăcut acest gest de recunoaștere al regelui. în timpul convorbirii, Ludovic al XVIII-lea a devenit și mai sîcîitor. Cu o falsă și foarte ironică admirație s-a arătat uimit de ușurința cu care Talleyrand, care slujise Directoratul și Imperiul, putuse să doboare pe primul pentru a instala pe al doilea și pe al doilea pentru a se întoarce la înțelepciune. Talleyrand, cu aerul cel mai firesc, cel mai blind și cel mai primejdios din lume, i-a răspuns regelui: *„Dumnezeule, Sire, n-am făcut nimic din toate astea; e în mine ceva inexplicabil care poartă nenorocire cîrmuirilor ce mă neglijează"* (Villemarest. *Domnul de Talleyrand,* citat de Lacour-Gayet).

Ca un demn partener, Ludovic al XVIII-lea a ascultat amenințătorul răspuns cu un zîmbet care n-a plăcut deloc interlocutorului său. Talleyrand n-a păstrat o amintire prea agreabilă despre această întrevedere. După ce l-a părăsit pe Ludovic al XVIII-lea i-a spus lui Beugnot : *„Ne-am despărțit mulțumiți unul de altul".* Dar lui Colmache, care mai tîrziu, la Londra, a fost secretarul său, i-a făcut o cu totul altă dare de seamă: *„Ludovic al XVIII-lea era cel mai înrăit mincinos pe care l-a răbdat vreodată pămîntul. Nu pot să vă descriu paraponul meu cînd l-am întîlnit întiia oară. în 1814... Am putut aprecia caracterul omului după primirea făcută. Egoist, nesimțitor, epicurian, nerecunoscător, așa mi s-a părut întotdeauna Ludovic al XVIII-lea".*

Regele l-a revăzut pe Talleyrand la Saint-Ouen, unde întregul Senat îl aștepta pe Ludovic al XVIII-lea. Prințul a prezentat suveranului Senatul. Bineînțeles, cuvîntarea lui a fost o laudă delirantă. Cu toate acestea, nu-ți face plăcere să-1 auzi pe prințul de Benevento proclamînd : *„Reurcîndu-vă pe tron, urmați după douăzeci de ani de ruine și nenorociri".* Nu fusese el timp de cîțiva ani ministrul *„ruinelor și nenorocirilor"?* în schimb, a avut tactul să scoată din declarația semnată la Saint-Ouen și care vestea Carta această formulă nefolositor provocatoare, ce însoțea data : *„In anul 1814 și al nouăsprezecelea al domniei noastre (Memoriile* contelui Ferrand, citat de Lacour-Gayet). Mai tîrziu a fost reintrodusă prostește.

Iar la 11 mai,.personajul nostru a mai asistat o dată la o slujbă solemnă celebrată la Notre-Dame. Era oficiată pentru sufletul lui Ludovic al XVI-lea. Asista la ea în calitate de ministru al afacerilor externe. Regele îi împlinise dorința : nu se mai vorbea de *„relații externe".* Talleyrand regăsea cu bucurie titlul pe care-1 purtaseră Choiseul și Vergennes.

Ieșind de la slujbă, a rostit cuvintele : *„Asta curăță pămîntul francez. După această ceremonie, totul trebuie dat uitării".*

Dificultățile de a încheia un tratat, de a servi un rege legitim și de a fi prietenul unui țar

Pentru a treia oară în istoria lui — ca și în cea a Franței —, Talleyrand a revenit în strada Bac. A depus jurămînt in fața regelui Ludovic al XVIII-lea cu toată seninătatea. Un jurămînt ? Nimic mai ușor. Ca să-i treacă vremea, s-a apucat să le numere pe cele care le depusese de cînd ieșise din seminar. Numărul lor era așa de ciudat, că nu s-a putut împiedica să nu spună regelui : *„Sire, acesta este al treisprezecelea ; sper că va fi cel din urmă"* Trei ceasuri de anticameră este ceva ce se plătește.

Nu se ducea în strada Bac decit pentru treburi, ca să treacă prin birouri și să păstreze o legătură personală cu subordonații săi. Continua să ducă aceeași viață luxoasă în strada Saint-Florentin. Aici se întrunea societatea europeană. Wellington s-a împrietenit cu el. în felul acesta, a regăsit Anglia. Doamna de Stael a reapărut statornic : *„Sint supărat că nu ați venit ieri seară la mine. A fost Wellington și a stat foarte mult timp. A fost și doamna de Stael. De aceea, seara a fost foarte nostimă",* îi scria el ducesei la 10 iunie 1814 (citat de Lacour-Gayet).

Doamna Grand era în permanență acolo. Mult mai voluminoasă, dar mai puțin vorbăreață decît în frumoasele zile ale Directoratului. Trona fericită într-un jilț uriaș, cu picioarele pe o pernă mare cît un scut, pe care brodase stema conților de Perigord. Și ea ar fi putut spune ca Napoleon — și ca o grizetă : *„Viața mea e un roman".* Era uimită de această strălucită întoarcere a norocului, dar, datorită consemnului conjugal, nu scotea o vorbă.

în schimb, el, mereu nepăsător la orice critică, la calomnii, caricaturi și insulte, frecventa în văzul lumii toate localurile publice la modă. Se ducea să mănînce înghețată la „Tortoni" și, ca un bun cunoscător, urmărea cu atenție moda feminină, prezentată de încîntătoarele „doamne" care erau obișnuitele acestor locuri. Acolo a fost văzut și cu Blacas, favoritul regelui Ludovic al XVIII-lea. Pe Talleyrand îl indispunea chiar simpla apropiere a acestui personaj, dar ce contează, Blacas putea să vadă pe rege la orice oră, Blacas putea să stea de vorbă cu regele, și regele îl asculta. Nu era acesta un om cu care trebuia să ai relații ?

Cîteodată, el era ținta săgeților. Un jurnal englezesc îl înfățișa în fața regelui, la Notre-Dame, cu soția lîngă el. Legenda : *..Paris. 6 mai: ieri după slujbă, monseniorul episcop de Autun a avut onoarea să-și prezinte soția fiului Sfintului Ludovic".* In 1970, aceste rînduri abia ar fi stîrnit un zim- bet, dar în 1814 pe mulți regaliști i-a făcut să scrișnească din dinți.

La ordinea zilei erau chestiuni mai importante : Talleyrand nădăjduia să capete postul de prim-ministru, dar regele nu voia să i-1 dea. Această împotrivire era așa de evidentă, încît Ludovic al XVIII-lea, deși știa bine că postul acesta se cuvenea celui care restabilise monarhia, ca să nu-1 dea lui Talleyrand, nu l-a mai dat nimănui.

Tratatul de la Paris a fost semnat la 31 mai. El reglementa relațiile Franței cu Europa, însă nu reglementa celelalte chestiuni pendinte între diferitele state europene. Tratatul reproducea clauzele convenției de armistițiu. Evacuarea Franței, eliberarea prizonierilor și suspendarea rechizițiilor făcute de ocupanți. Talleyrand scrie în *Memoriile* sale: „Cînd *mă gîndesc*

negociatorii cu care tratam și pe care eram obligat să-i combat, aștept cu încredere judecata posterității". Și adaugă : *„Pînă la urmă am reușit să păstrăm toate acele minunate obiecte de artă luate de armatele noastre din toate muzeele Europei".*

Și asta intră în socoteală. Vai ! In 1815, aliații și-au amintit că armatele lui Napoleon le jefuiseră muzeele și ei le-au jefuit pe-ale noastre.

Posteritatea a dezbătut mult acest tratat, ca tot ce vine de la Talleyrand. La drept vorbind, astăzi ne este mai ușor să-i dăm dreptate, desprinși fiind de rivalitățile și urile acelei epoci. Diplomații, istoricii, mai ales cei străini, îl admiră mai mult decît politicienii. Un mare francez, Lyautey, căruia nu i se vor pune la îndoială nici patriotismul, nici umanitatea, nici măreția, a scris în legătură cu acest tratat : *„După războiul total pierdut se putea oare obține o pace mai bună ?“* Pentru a-1 înțelege pe acest om, care-și iubea patria din adîncul sufletului, trebuie să te gîndești că, fiind copilul secolului al XVIII-lea, era mai mult european decît „patriot iacobin". El era convins că interesele națiunilor europene erau strîns legate. Frontierele din vremea aceea i se păreau chiar pe atunci înguste. Pentru el, ca și pentru Voltaire și pentru prințul de Ligne, ele despărțeau națiunile aceleiași civilizații numai în mod convențional, în timp ce o singură și adevărată frontieră despărțea Europa occidentală, Anglia, Austria, Germania și Franța, ajunse în secolul iluminismului, de țările Europei răsăritene. Acesta este motivul pentru care ținea atît de mult ca Napoleon să nu zdrobească niciodată Austria. Din prăbușirea Imperiului napoleonean, el a scos cît a putut mai mult. Imperiul murise, dar Franța era salvată. Talleyrand nu era prea nemulțumit de opera lui : *„Am încheiat pacea cu cele patru mari puteri... Este foarte bună, întocmită în spiritul celei mai desăvîrșite egalități, și mai ales nobilă... Prietenii mei, cu tine în frunte, ar trebui să fie mulțumiți de mine".* Iată ce-i scria el ducesei. Prietenii lui poate că erau mulțumiți, dar ceilalți ?[XXXVII]

Viața pe care o ducea de două luni îl istovise. Timp de două săptămîni, zi și noapte, stătuse înhămat. Miile de intrigi pe care le avea în cap, subterfugiile, perfidiile, schimbările de atitudini, primejdiile și chiar succesele — totul era istovitor. *„Cîteva săptămîni încă șt sper să mă întorc la o muncă ordonată, care nu va mai fi chinuitoare",* scria el. Se gîndea că pacea avea să însemne pace și pentru el.

Cîtuși de puțin. Cu Ludovic al XVIII-lea a avut de furcă mai rău decît cu cei mai îndîrjiți negociatori. Regele și cei din jurul său au umblat la constituție ca să facă din ea un instrument al puterii absolute, sau aproape. Desigur, Talleyrand și echipa lui nu erau modele de cinste, de ascetism și de dreptate, dar aveau un simț ascuțit al realităților și știau că Franța nouă nu putea fi guvernată decît cu o constituție liberală. Era interesul Franței și chiar al monarhiei să respecte această năzuință națională. Talleyrand o spusese regelui Ludovic al XVIII-lea. Regele, dăscălit de ■fratele său, de

XXXVII **Emile Dard sl Gugllemo Ferrero Btnt judecătorii Iul cel mal pătrunzători ; de** asemenea, **și Albert Sorel, cu toată asprimea sa.**

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

[3] **Pentru a arăta în ce spirit anumitl Istorici francezi, fascinați de Napoleon, au voit să-1 descrie pe Talleyrand, vom cita această năucitoare frază a lui L. Madelin (pag. 314 din lucrarea Iul despre Talleyrand) : „Este *foarte probabil eft, mat francez decît* unii *francezi, suveranul rus nu* îți *limită dezaprobarea la* politica *internă a* prințului, ci extindea *severitatea lui și asupra complezenței manifestate de ministru în reglementarea frontierelor*". „Este foarte probabil", după cum spune acest istoric, că Talleyrand trebuia discreditat cu orice preț.**

Blacas, de Vitrolles și de prietenii lor, a făcut tocmai pe dos. Talleyrand era neliniștit și neplăcut surprins că libertatea presei, suprimată de Napoleon, nu fusese restabilită. Cu bună credință el dusese campania pentru rege, gîndindu-se că o monarhie înțeleaptă va readuce libertatea Franței. A mers și mai departe : a dezaprobat cu tărie măsura ca religia catolică să fie declarată religie de stat. în acest fapt poate fi găsită una din cauzele atacurilor virulente îndreptate de autorul *Geniului creștinismului* și al *Martirilor* împotriva ministrului răspopit, care îndrăzneâ?să i evendice libertatea de conștiință. Cearta s-a agravat și mai mult și din cauza altui subiect. Regaliștii, cu regele în cap, voiau ca funcția de deputat să nu se plătească. Aceasta însemna să fie rezervată celor bogați. *„Funcția de deputat va fi cu atît mai onorabilă dacă nu va fi plătită",* a spus regele. *„Da, Sire* — i-a răspuns Talleyrand pe un ton care voia să spună nu —, *gratuită, gratuită, dar o să coste scump"* *. El știa cît costă oamenii care-și iau singuri leafa.

La 3 iunie, țarul a părăsit Parisul. Talleyrand era tulburat. Alexandru I refuzase să-1 primească și plecase fără să-1 fi revăzut. Era supărat. Ce se întîmplase ? într-o scrisoare lungă adresată țarului cîteva zile mai tîrziu, Talleyrand se desvinovățea, arătînd că este cu totul străin de modificările aduse constituției de rege și de clica din jurul său. Știm că el dezaprobase fățiș politica regală. Alexandru însă era convins că Talleyrand îl amăgise cu o constituție liberală numai în scopul de a obține sprijinul lui în favoarea Bourbonilor; faptul acesta înlesnea reîntoarcerea absolutismului ! Era lucru cert că țarul se înșela. Dar ca autocratul din Petersburg să-i caute pricină lui Talleyrand pentru că nu era destul de liberal, era o fandoseală destul de ciudată. în țara lui, în 1814, robia era mai aspră decît în Franța secolului al XIII-lea. Ce contează ! în călătorie, tătucul avea o slăbiciune pentru iacobinism, cu condiția ca iacobinii să nu iasă din Paris, e de la sine înțeles. Frumoasa scrisoare trimisă de Talleyrand pentru a se dezvinovăți, pentru a-i aminti legăturile din trecut, pentru a-1 măguli, pe scurt, pentru a-1 recîștiga, a rămas fără răspuns. Supărarea era gravă. Și nu se putea înlătura. Fusese provocată de greșita informație și de un capriciu al țarului, dar pretextul prost nu ascunde adevărata cauză a despărțirii. Pentru Talleyrand, dacă rolul țarului fusese folositor atunci cînd Napoleon destrăma Europa, după doborîrea lui, țarul nu mai putea decît să stingherească refacerea Europei occidentale. Pe de altă parte, Talleyrand încetase să mai fie de folos țarului. Fiecare din acești doi prieteni de ocazie avea să-și reia calea lui. Țarul pe aceea a Moscovei, care căuta să se reverse asupra Europei, iar Talleyrand pe aceea a Europei, împotrivindu-se presiunii Orientului [2],

Cînd Ludovic al XVIII-lea se afla la ananghie, uita pentru moment ideile lui preconcepute și-1 însărcina pe Talleyrand cu funcțiile de prim-mi- nistru, fără însă să-i acorde titlul. Astfel, îl însărcina să prezinte legea finanțelor, elaborată de baronul Louis. Talleyrand și-a regăsit talentele de financiar și amintirile de agent general al clerului, ca și pe acelea de raportor la Adunarea constituantă. A ținut în Camera pairilor un admirabil discurs, care a inspirat încredere în gestiunea financiară a statului. Această impresie nu era falsă, pentru că baronul Louis era un financiar de seamă. Finanțele Restaurației au fost dintre cele mai bune din cîte a avut vreodată Franța.

Situația lui Talleyrand la curte era dintre cele mai neplăcute. Ducesa de Angouleme i-a făcut o primire așa de rece, încît i-a fost ușor să tragă cele

mai sumbre concluzii în privința sentimentelor pe care le nutrea familia regală față de el. Contele de Artois și prietenii lui își manifestau fără jenă ura și disprețul pentru toate persoanele ce avuseseră de-a face, de aproape sau de departe, cu revoluția sau imperiul. Ce greșeală ! Acești revoluționari „pocăiți" erau gata de orice ploconeli și de toate josniciile ca să li se uite trecutul. în armată, ofițerii imperiului erau îndepărtați și erau primiți ofițerii din armata lui Conde sau din armata din Vandeea. Pe scurt, regalitatea își crea parcă dinadins dușmani, cîtă vreme Franța o primise cu ușurare. Talleyrand era ținut deoparte. în afară de aceea a favoritului Blacas, nici o altă influență nu se mai exercita asupra regelui : „Aceea a *prințului de Benevento este inexistentă în acest moment* — scria un ambasador străin. *— Dealtfel, el se plînge de acest lucru. Persoanele bine informate cred, totuși, că va rămîne la postul său și că regele, cu toate că îi restrînge destul de mult sfera de activitate, îi recunoaște prea mult talentele ca să se poată dispensa realmente de el".*

Era o apreciere justă. Ludovic al XVIII-lea îl ținea în rezervă pe primejdiosul său ministru pentru a-1 trimite la Congresul de la Viena. Regele era prea deștept ca să uite că avea la dispoziție pe cel mai iscusit negociator al epocii. în afară de aceasta, trimițîndu-1 la Viena, scăpa capitala de neliniștitoarea lui prezență. Acolo putea să țească intrigi împotriva străinilor ; la Paris era în stare să uneltească contra tronului. în sfîrșit, Ludovic al XVIII-lea și clica lui se bucurau să-1 vadă pe Talleyrand plecînd pentru că pînă și înfățișarea lui le displăcea.

Pregătiri pentru marea paradă de la Viena

Se hotărîse ca, la două luni după semnarea tratatului de la Paris, să **se** țină un congres la Viena, pentru stabilirea modalităților de aplicare **a** tratatului și pentru refacerea Europei din ruinele lăsate de imperiu. Tot **ce** putuse obține Franța era prezența unui reprezentant al ei la congres, fără drept de vot. Trebuia să asculte fără să discute. Cei patru învingători, Anglia, Austria, Prusia și Rusia, își rezervaseră toate drepturile. Franța stătea pe margine, ca și Suedia, Spania, Danemarca, Portugalia și statele germane. Așa că multă lume era forțată să tacă. Aceste „mici puteri", cum erau numite, trebuiau să stea cuminți, să aștepte ciolanul care li s-ar fi aruncat sau care li s-ar fi smuls dacă displăceau, dacă erau prea slabe ori prost reprezentate. în felul acesta avea să se instituie în Europa „un sistem de echilibru real și trainic", după spusele celor patru mari puteri. învingătorii erau hotărîți să împartă între ei rămășițele imperiului.

înainte de a pleca, Talleyrand a avut îndelungate convorbiri cu Ludovic al XVIII-lea. Instrucțiunile pe care le ducea Talleyrand au fost studiate îm-

preună cu foarte multă migală. Se poate spune că între patru ochi cei doi, regeie și ministrul său, s-au înțeles foarte bine. Ludovic al XVIII-lea își îndepărtase clica și mai ales pe fratele său. *„Cred că, atunci cînd aceste instrucțiuni vor fi cunoscute, Franța se va mînări cu suveranul care le-a semnat",* scria Talleyrand ducesei. Din păcate, această clipă fericită n-a mai fost urmată de altele. N-au lipsit comentatori care au spus că La

Besnardiere este autorul acestor *Instrucțiuni,* mică capodoperă a genului prin ținuta lor literară, prin adînca lor înțelepciune și perspicacitate. Aceste *Instrucțiuni* seamănă uimitor cu stilul lui Talleyrand.

Regele îl însărcina să apere patru obiective absolut necesare securității Franței : ca nici Austria și nici un prinț din casa ei domnitoare să nu domnească vreodată în statele regelui Sardiniei ; ca Neapole să fie restituit regelui său legitim, Ferdinand al IV-lea de Bourbon ; ca Polonia să nu treacă niciodată în stăpînirea Rusiei ; ca Prusia să nu capete niciodată Saxonia și nici Renania.

Acest ultim punct fusese inspirat de motive diferite : pe de o parte, Ludovic al XVIII-lea îl simpatiza pe Frederic-August, aliatul Franței și din această cauză amenințat de aliați ; pe de altă parte, trebuia să se împotrivească oricărei extinderi a Prusiei in Europa răsăriteană, ca și pe Rin, unde nu avea ce căuta.

Pentru a apăra acest program, Talleyrand n-a plecat singur. Bineînțeles, îl însoțea Dalberg, împreună cu Alexis de Noailles și marchizul La Tour du Pin-Gouvernet. Talleyrand spunea cu impertinență că Dalberg avea să servească la răspîndirea secretelor care trebuiau răspîndite. Noailles ca să-l spioneze în folosul lui Ludovic al XVIII-lea, iar La Tour du Pin-Gouvernet ca să iscălească pașapoartele. Pentru treburile serioase îl avea pe La Besnar- diăre. Talleyrand adăuga : *„Este necesar ca ambasada Franței să fie atrăgătoare"* . A luat-o cu el pe Dorothea. Nepoata lui făcuse progrese extraordinare în materie de frumusețe, eleganță, purtări alese și... emancipare. Ea a jucat un rol atît de important la congres, incit noul personaj care devenise ea merită o privire de admirație.

Urmîndu-și unchiul la Viena și devenind stăpîna casei primului diplomat al Europei, rupea cu trecutul și chiar cu viața conjugală. La douăzeci și doi de ani își dădea seama că niciodată nu se va bucura *„de fericirea onestă și pașnică, care e hărăzită numai anumitor femei",* scria ea. A încercat să-și făurească o altă fericire. Soarta făcuse să-1 întîlnească pe unchiul soțului ei — omul cel mai puțin conformist — și și-a legat viața de a lui. El a fost pentru ea patriarhul — avea șaizeci de ani —, prietenul, amantul, sfătuitorul. In 1814, cînd a pierdut o fetiță, tocmai în momentul în care Talleyrand se zbătea zi și noapte cu o mulțime de chestiuni dintre cele mai importante și cînd trebuia să aibă grijă de țar și de suita lui de invitați în casa lui, unchiul a găsit timp să se ocupe de ea cu drag. Cine ar fi bănuit că omul acesta găsea în fiecare zi cîteva clipe ca s-o consoleze pe tînăra mamă ? Doar el singur a luat parte la durerea ei. Ea nu a uitat acest lucru niciodată. Cînd a lăsat doliul și și-a urmat unchiul la Viena, se schimbase cu totul : deznădejdea se prefăcuse într-o răzvrătire tainică. Austera Dorothea devenise o femeie de lume, gata de orice aventură. Asta mai însemna și despărțirea definitivă de bărbatul ei. Cînd el a fost înaintat la gradul de general, ea s-a instalat împreună cu copiii în casa din strada

Saint-Florentin. Edmond locuia în strada Anjou. Cînd a văzut-o pe Dorothea instalîndu-se acolo, doamna Grand și-a pierdut cumpătul. își ura nepoata, dar se temea de ea. A considerat că e mai bine să tacă, dar gîndul îi era mereu la dînsa. Asta nu era totul ; viața intimă a lui Talleyrand era tot atît de complicată ca și cea politică ; mai exista și ducesa, mama Dorotheei, „sultana titulară". Cînd ducesa și-a văzut fata părăsind domiciliul conjugal ca să plece la Viena, ea însăși nefiind poftită să-1 însoțească'^pe „satrap", a căzut pe gînduri... S-a retras în harem. Doamna de Laval a primit-o cu

duioșie ; sultana titulară își pierduse titlul. Intrase în rîndul celorlalte. Nu știa prea bine care era cauza dizgrației. Insă nu se putuse împiedica să observe grația tainică și fascinantă a fiicei sale. Insoțindu-1 la Viena pe prințul de Benevento, Dorothea avea să fie pentru el un atu de valoare, pe care tratatul de la Paris uitase să-1 smulgă Franței.

Cel care urma să asigure interimatul în strada Bac pe timpul absenței ministrului era Jaucourt, prietenul lui, ca și al Dorotheei. Jaucourt, care personifica prietenia, cinstea și distincția.

Talleyrand și trupa lui au pornit la drum la 16 septembrie 1814, spre marea paradă internațională de la Viena. Ca să pară și mai strălucitor, luase titlul de prinț de Talleyrand, pe care i-1 acordase Ludovic al XVIII-lea. Titlul de prinț de Benevento l-a mai păstrat cîteva luni. Arbora ordinul Linei de Aur, pe care i-1 trimisese împăratul Francisc al II-lea după scurta ședere pe care acesta o făcuse la Paris cu o lună înainte. Noul titlu de prinț de Talleyrand, prestigiosul ordin al casei de Austria, — toate aceste podoabe nu erau nefolositoare pentru o intrare pompoasă în năucitorul iarmaroc al vanităților ce urma să fie Congresul de la Viena, dar nici un titlu* nici o decorație, nici o baretă. nici un diamant nu valora cît contesa de Perigord.

Prințul de Talleyrand destramă coaliția în mod pașnic

Sosind la Viena în ziua de 23 septembrie 1814, Talleyrand s-a instalat cu Dalberg în palatul Kaunitz. Acolo, totul era mîncat de molii. A fost nevoie să se înnoiască aștemuturile, covoarele și tapetele. Această greoaie instalare nu a stînjenit vizitele protocolare, pe care le-a făcut începînd chiar de a doua zi. Dacă ar fi nutrit niscaiva iluzii în privința bunăvoinței aliaților, le-ar fi pierdut în aceeași zi. Vorbind cu el însuși, spune: „Nu *erau numai idei preconcepute de înlăturat sau de combătut, nu numai ambiții de frînat, trebuia anulat ceea ce se făcuse fără Franța" (Memorii).* învingătorii își aranjaseră socotelile fără să aștepte pe reprezentantul Franței, care, în principiu, nu avea dreptul să se amestece. în cursul vizitelor, a făcut uz de toată curtenia pentru care era vestit. Pozzo di Borgo, consilierul țarului și, ca și țarul, potrivnic Iui Talleyrand, repeta că *„toate gesturile lui de politețe sînt împrumuturi cu camătă ce trebuie achitate pînă seara"* și adăuga : *„Dealtfel, cunoașteți animalul mai bine ca mine"* (Louis Madelin. *Talleyrand).*

Primul contact nu a fost prea încurajator pentru el. O altă piedică în misiunea lui — pe care, poate, n-a cunoscut-o, dar arhivele ne-o dezvăluie —

 a fost că Ludovic al XVIII-lea, neavînd încredere în el, întreținea legături secrete cu Metternich prin intermediul contelui de Bombelles, ministrul Austriei la Paris. Regele contracara anumite instrucțiuni pe care le dăduse lui Talleyrand. Iată ce scria Metternich lui Bombelles pe această temă : „La curte, *Talleyrand este mai mult temut decît iubit. Mi-ar veni să cred că regele este departe de a avea încredere nelimitată in acest ministru. După ce mi-a recomandat cel mai strict secret în privința celor ce avea să-mi încredințeze, contele Blacas mi-a spus că regele nu ține deloc ca Austria* să *ia atitudine împotriva Neapolelui (Murat) și că se mulțumește ca trupele pe care le avem în provinciile italiene să mențină ordinea... Contele Blacas roagă pe Altețа-Voastră să încredințeze această comunicare confidențială*

numai Maiestății-Sale împăratul personal". Paris, 27 noiembrie 1814. (Viena, Hanshorf und Staats Archiev).

Asta se cheamă să-i dai la cap propriului tău reprezentant. După ce-i recomandase lui Talleyrand să procedeze în așa fel încît Neapole să fie restituit lui Ferdinand al IV-lea, în secret, Ludovic al XVIII-lea se dezicea.

Talleyrand îi scria regelui cu regularitate. Ii aducea la cunoștință împotrivirea pe care o întîmpina, îi spunea că, „după *înfrîngere* și după *tratatul de la Paris, spiritul de coaliție nu dispăruse".* Franța se găsea tot izolată, ca și Talleyrand. Dacă tratativele nu înseamnă război, ele sînt, totuși, o formă de război. Singura pe care o practica Talleyrand. Insă în fața Europei coalizate încă împotriva lui nu putea să negocieze, pentru că nu era primit la ședințele celor mari. Fusese pus în fața unui zid. Trebuia să găsească o fisură, s-o lărgească și să intre.

Dacă aliații ar fi fost uniți, Franța ar fi fost sfîșiată. Numai înfiorătoarea lor lăcomie i-a salvat pe francezi, pentru că ea îi dezbina. Dar mai trebuia să se găsească cineva care să le zgîndăre poftele, în loc să le domolească, să le învenineze invidia și, mai ales, să organizeze neînțelegerea dintre ei. Și aceasta era numai jumătate din toată treaba. După ce-i învrăjbeai pe toți, din această groaznică dihonie trebuia să scoți un fel de înțelegere care să îngăduie Europei să ajungă la pace.., iar Franței să se facă auzită.

Talleyrand a fost acela care a săvîrșit această minune de iscusință, redîndu-i Franței locul printre marile națiuni și glasul în concertul european.

Ce demnitate, ce tact față de primele afronturi ! Ii scria ducesei : *„Nu mă voi abate cîtuși de puțin de la ideile de moderație* și *calm, care trebuie puse in valoare în nobila poziție a regelui".* Cine l-ar fi putut face să-și piardă cumpătul și calmul ? Nici Napoleon nu reușise niciodată, cu toată furia lui.

In amintirea bunelor relații dintre ei, cu titlu amical și absolut personal, Nesselrode și Metternich l-au invitat la o ședință a consiliului celor mari. Stînd deoparte, Talleyrand asculta în tăcere discuțiile. La un moment dat, din gura unuia din cei patru a scăpat expresia *„puterile aliate".* A ciulit urechea, și-a înălțat capul și, cu un aer de patriarh jignit și mîhnit, a spus : *„Oare n-am auzit bine ? Aliați ? Și împotriva cui ? Împotriva lui Napoleon, care se află în insula Elba ? Împotriva Franței, cu care s-a încheiat pacea ? Impo-*

 triva regelui Franței, care garantează pacea ? Domnilor, să vorbim pe șleau. Dacă mai sînt încă puteri aliate, eu n-am ce căuta aici..." [1]

La drept vorbind, tot așa gîndeau și partenerii lui, dar, în fața unei asemenea îndrăzneli, nimeni n-a știut să-i răspundă pe loc. îl ascultau descumpăniți. Talleyrand a rămas în ședință și a tras foloase din zăpăceala lor. Din situația lui de învins și-a creat o poziție de superioritate *„și, cu toate, acestea* — adăuga el —, *dacă nu aș fi aici, v-aș lipsi profund. Sînt singurul care, poate, nu cere nimic.* (Asta e o forță.) *Tot ce vreau e să tratați Franța cu multă considerație. Vă repet că nu vreau nimic, însă vă aduc nespus de mult"* [XXXVIII XXXIX].

XXXVIII' **Citat de Louis Madelin.** ***Talleyrand.***
XXXIX ***Idem.***

S-a făcut ascultat. De atunci încolo, totul ține de vraja-i scînteietoare de inteligență și de aleasă politețe. Primul cuvînt pe care acest om tăcut, pe care, pe deasupra, ei l-ar fi vrut surd și orb, primul cuvînt pe care l-a rostit printre acești învingători, care sfîrtecau Europa ca pe o găină, a fost cuvîntul Drept. De douăzeci de ani Europa uitase acest cuvînt. Puterea lui a fost înzecită de efectul surprizei și de faptul că Talleyrand nu invoca Dreptul în favoarea lui, ci în favoarea micilor națiuni — națiunile de la margine —, care fuseseră victimele lui Napoleon și care iar aveau să fie victimele celor care se lăudau că doborîseră tiranul. Aceste „mici națiuni" erau Spania, Wiirttembergul, Portugalia, Suedia și Danemarca. Avînd ghinionul să fie slabe, erau tratate ca niște țări învinse. Așa este legea barbară a junglei, dar Talleyrand, intervenind încearcă să facă jungla mai puțin barbară. Desigur că acționa astfel ca să slujească Dreptul, dar, bineînțeles, făcuse această manevră onorabilă ca să servească interesele Franței și pe acelea ale regelui Ludovic al XVIII-lea, interese care în 1814 se confundau. Cît privește propriile-i interese, să n-avem grijă, cauza Dreptului le-a servit în aceeași măsură.

Așadar, au apărut micile națiuni. Armele lui erau : cuvîntul, dineurile, nepoata lui, aerele lui de sfinx și purtarea lui fermecătoare de mare domn. Nu era ușor. Avea de-a face cu niște oameni greu de învins. Iată ce-i scria ducesei de Curlanda la 13 și 19 octombrie 1814[XL] : *„Prusienii dumitale iubesc cu patimă doctrina uzurpatoare a lui Napoleon și nu urăsc decît succesele lui* (ce admirabilă formulare !). *Sint niște urîcioși, mai cu seamă domnul de Humboldt... Vor neapărat să sfîșie Saxonia, ca și cum ar avea acest drept, ca și cum numai cucerirea ar conferi suveranitatea. Mă ridic împotriva tuturor acestor pretenții".*

învinsul a tratat foarte de sus pe puternicii săi învingători, le-a vorbit pe tonul cel mai demn, cel mai moderat și cel mai nobil. La acel congres cam năbădăios, în dezordinea aceea vieneză foarte aurită, foarte limbută, foarte desfrânată și de o lăcomie nerușinată, reprezentantul Franței a creat în jurul lui o oarecare orînduială. Numai datorită lui, reînviată pe neașteptate, fără zarvă, ca și cum ar fi fost ceva natural, Franța și-a regăsit glasul, iar dreptatea un apărător. *„Voi fi blind, împăciuitor, dar pozitiv* — scria el regelui Ludovic al XVIII-lea —, *voi vorbi numai despre principii, fără să mă depărtez niciodată de ele".* Să-1 înțelegem bine. „Principiile" lui nu aveau nimic de-a face cu morala moraliștilor. Pentru el nu există altă morală decît aceea care-ți permite să trăiești liber într-o societate destul de bine organizată, destul de bogată, destul de ierarhizată ca să reziste fanteziilor individuale care se numesc vicii, atunci cînd stingheresc prea mult viciile altora. Așa era prințul de Talleyrand, apărătorul dreptului și al dreptății internaționale la Congresul de la Viena.

Reprezentantul Spaniei, cavalerul de Labrador, a susținut în gura mare aceste principii pe care le proclamase Talleyrand cu blîndețea trufașă a indiscutabilei lui autorități și a strîns celelalte națiuni neglijate în jurul reprezentantului Franței. Acesta le-a dat un sfat minunat : acela de a-și pune în valoare dreptul de a participa la ședințele comitetului, drept pe care-1 aveau în calitate de semnatare ale tratatului de la Paris. Cei patru mari au fost nevoiți să primească „micile națiuni" la ședințele lor. Comitetul

XL • ***Idem.***

s-a lărgit și, fisura fiind găsită, Talleyrand s-a strecurat înăuntru odată cu ceilalți. Nu era și; el semnatar al tratatului de la Paris ? *„Intervenția lui Talleyrand și a cavalerului de Labrador ne-au zădărnicit groaznic planurile",* scrie domnul de Gentz, secretarul general al congresului și confidentul lui Metternich. Cei mari au fost atît de dezamăgiți, încît au dat foc proceselor-verbale încheiate în ședințele precedente. Citirea lor ar fi fost penibilă pentru noii veniți. Vai ! Din acest moment, nici un subiect important nu s-a mai luat în discuție la ședințe. „Micile națiuni" s-au plictisit și n-au mai participat A rămas numai Talleyrand, pentru care timpul pierdut nu era niciodată pierdut. în felul acesta, comitetul celor patru a devenit comitetul celor cinci. Intrat la mica înghesuială, Talleyrand a ajuns în curînd să troneze.

Cele mai serioase dificultăți le-a întîmpinat din partea Rusiei și a Prusiei. Tarul voia toată Polonia și o voia cu un fel de patimă. Intrase în cîrdășie cu Prusia, care voia Saxonia și... multe altele, dar mai întîi Saxonia. Țarul făgăduise Prusiei să-i sprijine pretențiile în privința Saxoniei ; în schimb, Prusia lăsa țarului partea ei de Polonie. însă Ludovic al XVIII-lea și Talleyrand nu voiau nici una, nici alta. *„Țarul este cu totul altul, nu mai este cel de la Paris. Filantropia lui a devenit foarte cotropitoare... Împăratul Alexandru a făcut din filantropia sa un adevărat iacobinism",* îi scria Talleyrand ducesei la 17 noiembrie.

A izbuenit scandalul. între Talleyrand și acest despot a avut loc o „scenă" la fel cu aceea care avusese loc cu „celălalt". Să-1 lăsăm să-și povestească întrevederea privată cu Alexandru I. lat-o, după *Memoriile* lui :

„— Voi păstra ce am ocupat, zise țarul.

— Maiestatea-Voastră nu va voi să păstreze decît ce are dreptul să păstreze.

— Eu sînt de acord cu marile puteri.

— Nu știu dacă *Maiestatea-Voastră socotește și Franța în rindul marilor puteri.*

— Da, desigur. Dar, dacă dumneata nu vrei să se țină seama de interesele fiecăruia, ce pretinzi ?

— Eu pun dreptul înaintea intereselor.

— Interesele Europei constituie dreptul.

— Sire, acest fel de a vorbi nu vă este propriu, vă este străin și inima Maiestății-Voastre îl dezaprobă.

— Nu, repet, interesele Europei constituie dreptul".

Această înfruntare a țarului, șeful coaliției, suveranul cel mai puternic **din** acel moment, om nestatornic și repezit, era foarte gravă pentru viitorul Europei. Talleyrand, care îl cunoștea bine, încercă să zgîndăre nervii împăratului Rusiei. Să privim această scenă demnă de Scapin : *„Atunci m-am întors cu fața spre lambriul lingă care mă aflam, m-am apropiat și, dîn- dumă cu capul de el, am exclamat: «Europă ! Europă! Nefericită Europă .'•* Apoi, întorcîndu-mă spre împărat, l-am întrebat: «O *fi scris ca Maiestatea-Voastră s-o piardă ?»*

"— Mai bine războiul decît să renunț la ce am ocupat». Roșu de mînie, țarul a ieșit din cameră înaintea lui Talleyrand, care stătea plecat pînă la pămînt. Cizmele imperiale făceau parchetul să scîrțîie, ușa pocni. Talleyrand nu se alese cu nimic. Ieși și el, cu calmul lui obișnuit. Mai văzuse el de-astea.

La trei zile după această scenă a avut o lungă întrevedere între patru ochi cu Metternich. De data aceasta, nici țipete, nici uși trântite, nici scîrțîit de cizme. Amîndoi se poartă cu mănuși, jocul este mai subtil. Trec prin ciur tot ce interesa reconstituirea Europei. Interesele pe care le reprezentau erau opuse în multe privințe, dar ei erau plămădiți din același aluat, aveau aceeași educație și țineau la aceleași valori. Talleyrand avea idei mult mai largi, mai deschise spre viitor decît ministrul austriac, închistat încă în „vechiul regim" intact, dar amîndoi erau la fel de mieroși, la fel de vicleni. Fără prea multă greutate, Talleyrand i-a demonstrat că, dacă Rusia înhață toată Polonia, ea va avea frontieră comună cu Austria, și o frontieră care va pătrunde în inima Europei. Metternich se gîndise mai de mult la asta, dar felul în care Talleyrand îi înfățișă această vecinătate îl făcu pe ministrul Habsburgilor să se înfioare. Pe de altă parte, dacă Prusia punea mîna pe Saxonia, și ea avea să se învecineze cu Imperiul austriac. Moștenitorii lui Frederic al II-lea aveau dinți ascuțiți, și dacă puterea lor în Germania nu era contrabalansată de aceea a împăratului Austriei, întreaga Germanie avea să ajungă la cheremul prusienilor. Metternich a înțeles foarte bine că dușmanii Austriei nu mai erau la Paris, ci la Berlin și la Petersburg. Dar și Prusia înțelesese. Cînd ministrul Prusiei, ascultînd în consiliu citirea pro- cesului-verbal al ședinței precedente, a auzit că de acum încolo negocierile se vor face în virtutea principiilor de drept public, aceste cuvinte nesuferite i-au zgîriat timpanele : *„Ce caută aici dreptul public ?"* — exclamă el. Talleyrand i-a răspuns prompt : „El *v-a adus aici".*

Comitetul și-a dat seama că avea un conducător.

împăratul Alexandru, ieșind, a dat din umeri plictisit și a rostit aceste cuvinte, care constituiau cel mai frumos compliment pe care l-ar fi putut face reprezentantului Franței învinse : *„Talleyrand face aici pe ministrul lui Ludovic al XIV-lea".* In acest moment, la Viena, el slujea cu bună credință pe regele Ludovic al XVIII-lea și-și făcea din asta un merit, dar trebuia să susțină cu orice preț pe acest rege, pentru ca patria să-și poată reface sîngele, finanțele, armele și legile.

Era greu ca Austria să-i acorde un sprijin total. Ludovic al XVIII-lea îl însărcinase să obțină alungarea lui Murat de pe tronul din Neapole. Nimeni nu se putea gîndi că Austria, învingătoarea lui Napoleon, ar fi putut îngădui ca un cumnat al împăratului Napoleon să stea pe un tron italian uzurpat, în dauna unei monarhii legitime. Totuși, lucrul acesta s-a întîmplat

Austria urzea intrigi în Italia, unde voia să aibă supremație, susținînd pe uzurpator. Țarul a adus la cunoștința lui Talleyrand că va face în așa fel ca Murat să fie alungat din Neapole, exercitînd presiuni asupra Austriei, cu condiția ca Franța să cedeze în privința Saxoniei. Dă, ca să-ți dau. Drept răspuns, diplomatul rus a primit o frumoasă lecție de morală și de integritate ; nu-și credea urechilor : *„îmi propuneți un tîrg pe care eu nu-l pot primi. Mă simt fericit că nu sînt atît de nestingherit ca dumneavoastră. Pe dumneavoastră vă împinge voința, interesul, pe cînd eu, eu sînt obligat să urmez principiile, și principiile nu îngăduie niciodată tîrguiala !"* [1]

Și iată o lovitură de maestru, tocmai o capodoperă de tranzacție. La două luni după deschiderea congresului, Talleyrand trezise atît de bine bănuielile Austriei și Angliei împotriva Răsăritului cuceritor și dominator, încît cele trei puteri occidentale, la 3 ianuarie 1815, în mare taină, au semnat un

tratat de alianță defensivă : Anglia, Franța și Austria contra Prusiei și Rusiei. Ieri încă, Franța era țintuită de națiuni la stîlpul infamiei ; iat-o acum aliată cu națiunile cele mai puternice și mai civilizate. La 4 ianuarie 1815, a doua zi după semnarea tratatului, Talleyrand putea să scrie cu satisfacție regelui său : *„Acum, Sire, coaliția este dizolvată* și *pentru totdeauna* (acest totdeauna va dura trei luni, adică timpul cît i-a fost necesar lui Napoleon ca să-și facă pregătirile pentru întoarcere). *Nu numai că Franța nu mai este izolată în Europa, dar, mai mult, Maiestatea-Voastră are un sistem federativ, pe care nici cincizeci de ani de negocieri nu păreau să poată reuși să vi-l dea"*[2].

Rezultatul a fost că Prusia n-a obținut decît o parte din Saxonia, iar Rusia o parte din Polonia.

Se știe ce valoare are un secret. Țarul a aflat curînd de existența tratatului și că Talleyrand era autorul lui. De-acum înainte nu va mai avea decît o ură de moarte pentru fostul său complice.

Totuși, Talleyrand a îngăduit un lucru catastrofal — sau poate că a fost constrîns să îngăduie —, și anume instalarea Prusiei pe Rin. Din punct de vedere istoric și politic, a fost un scandal. Napoleon fusese doborît în numele securității europene. Renania era cedată Prusiei, iar securitatea europeană era distrusă pentru un secol și jumătate. Cum a putut Talleyrand să închidă ochii la acest scandal ? Instrucțiunile date de Ludovic al XVIII-lea îi recomandau în mod expres să nu cedeze asupra acestui punct. Nu l-a impus nici Rusia, nici Prusia, ci Anglia. Talleyrand era dezarmat în fața ei. Nu se putea înstrăina de cel mai bun aliat al său. Numai Anglia poartă toată răspunderea acestei cedări, făcută cu bună știință. Iată în ce împrejurări. Pentru că Ludovic al XVIII-lea nu voia cu nici un chip să lase pe regele Saxoniei, ruda lui, să fie jefuit de Prusia, pentru că groaznica lăcomie a Prusiei cerea fără răgaz Saxonia, Renania, Luxemburgul și Belgia. Anglia i-a sprijinit revendicarea în privința unui singur punct : Renania. A făcut-o mai cu seamă cu scopul de a plasa o mașină de război la frontiera franceză. Socotea că ce reușise o dată Napoleon, mai tîrziu puteau să încerce și alți Napoleoni. în felul acesta, Franța se găsea sub supravegherea amenințătoare a unei armate cantonate la 220 km de Paris, pe o frontieră deschisă. Se instala la ușa Franței o națiune beată de ură de la Jena. Anglia făcea o

• **Citat de L. Madelin. Talleyrand. ■ *Idem,***

 afacere strașnică. Instala pe Rin, fără plată, un jandarm teribil. Urmarea este cunoscută : Bismarck, Sadova, Sedan, anexarea Alsaciei și Lorenei, războiul din 1914, Hitler. Europa asasinată. După prietenul său Voltaire, Talleyrand ar fi avut oarecare dreptate să spună : *„Ferește-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani am eu grijă".*

Nefericitul rege al Saxoniei, prizonier la Berlin, își plîngea soarta lui și a țării sale ocupate. L-a chemat în ajutor pe Talleyrand. Știa ce limbaj să întrebuințeze pentru a se face înțeles : i-a trimis 6 milioane ! Murat, care simțea că se clatină și că era amenințat de Talleyrand, a încercat să-1 îmbuneze cu 800 000 de franci. Ferdinand al IV-lea, regele legitim al Neapolelui, știind că Ludovic al XVIII-lea pusese pe Talleyrand să-i pledeze cauza, i-a trimis 3 700 000 de franci ; amabilul margraf de Baden — 1 000 000, și au mai fost, pare-se, și alte bacșișuri mărunte, care, nefiind înregistrate de nimeni, ne scapă. în total erau cîteva miliarde de mărunței franci francezi. Un mucalit spunea : *„Pentru acest fost episcop, cele mai sfinte potire sînt*

ulcelele de vin[XLI]*".* Trebuie să admitem însă că valoarea serviciilor aduse corespunde marelui număr de „atenții" primite.

Ca să-și afirme prezența lui și a Franței, ca să atragă spre ea glasul, chiar discordant, al națiunilor, orice era bine de folosit. Decît izolarea, mai bine orice. De aceea, în ziua de 21 ianuarie a pus să se oficieze, cu mare alai, un parastas în amintirea regelui Ludovic al XVI-lea. Toată Europa era prezentă. In rîndul din față, Talleyrand reprezenta pe regele Franței, căruia îi scria : *„Nimic n-a lipsit de la această ceremonie, nici fastul care se cuvenea in această ocazie, nici spectatorii de soi, nici durerea pe care evenimentul ce o amintea trebuie s-o țină veșnic treză".*

își mai amintea de 21 ianuarie 1798, cînd, sub Directorat, cetățeanul Talleyrand îl îndemna pe Bonaparte să sărbătorească împreună cu iacobinii fericita aniversare a morții lui Capet? Ce contează amintirile..., vremurile se schimbă.

Sub privirea lui Talleyrand, congresul petrece și nepoata lui la fel

Ce pot însemna plictisitoarele ședințe ale unui congres care se ține într-un oraș nebunatic ? Plictiseala trebuia risipită. Tocmai asta au făcut membrii congresului.

In toamna și iarna anilor 1814—1815, la Viena se adunaseră toți cei care în Europa aveau un nume răsunător și bani cu nemiluita, sau multă dibăcie ca să faci rost de ei. Se adunaseră e puțin spus ; se îngrămădiseră ar fi mai potrivit. Palatele și bojdeucile erau înțesate, se închiriau cu sume fabuloase. Activitatea comitetului nu însemna nimic pe lîngă intrigile și spionajul nemaipomenit, care, pe de lături, dublau activitățile oficiale, uneori le zădărniceau, le orientau sau le dezorientau. Orice recepție era împănată cu polițiști. Arhivele din Viena sînt pline de rapoarte și denunțuri semnate cu cele mai surprinzătoare nume. Toată lumea spiona și era spionată. Lambriurile aveau ascunzători, paturile aveau urechi, vizitiii erau ofițeri de poliție, iar ducesele făceau pe slujnicuțele spionajului. Timp de cîteva luni, Viena s-a transformat într-un'fel de vîrtej în care Europa intrase ca să-și pregătească viitorul, dar mai cu.seamă ca să uite cei douăzeci de ani de spaimă, război, sărăcie, teamă de revoluție, de cotropire, de ruină și de moartea care bătea zilnic la toate ușile. Pentru Europa suveranilor, a celor mari, a bancherilor, miniștrilor și femeilor de la curte — uneori și de stradă —, Congresul de la Viena însemna sfîrșitul nenorocirilor. înainte de toate, era sărbătoarea păcii. Ca și desfrîul, politica era pretutindeni. Dezmățurile celor mai însemnate persoane sînt notate fără milă în cele mai conștiincioase și mai uluitoare rapoarte. Adevărata capodoperă realizată de Metternich n-a fost congresul, ci poliția congresului. Talleyrand a trecut prin acest vîrtej fără să i se clintească măcar o pană din panaș.. Atitudinea lui rezervată și trufașă, demnitatea lui provocau scandal. Priveă foarte de sus la această nobilă mascaradă europeană și făcea să circule aceste' Cuvinte : *„La Viena, bucătăria politică se face in alcovuri".* Nepoata lui,

XLI **In limba franceză, pot de vin, ulcică de vin, înseamnă șl bacșiș, șperț. — Nota trad.**

Dorothea, îi ținea loc de orice distracție.

Din toate femeile pe care le avusese, cu Dorothea se înțelegea cel mai bine. Nil era numai foarte inteligentă, ci și de o inteligență deosebită de a unchiului ei. Ea era rigoare, forță, profunzime. El era intuiție și finețe. Ea i-a adus energie. Dorothea avea o inteligență bărbătească. L-a subjugat și subjugarea aceasta i se părea foarte plăcută. Nu i-a dat numai casa și inima, ci a transformat-o în asociata muncii și secretelor lui. Dorothea a ajuns confidentă, sprijinul și adesea chiar sfetnicul lui. Pentru acest om de șaizeci și unu de ani; dezamăgit de toate, Dorothea era speranța reînnoirii.

în viața lui mai cunoscuse încă o dată emoția, o surprinzătoare tulburare a firii lui reci. în fața geniului tînărului Bonaparte a simțit întîia oară uimitoarea înclinație de a se lega, de a se devota și de a admira. întîlnise cea mai extraordinară întrupare a inteligenței.

A doua lovitură emoțională din viața lui a simțit-o atunci cînd a descoperit in umbra lui, în casa și patul nepotului său Edmond, pe nepoata lui, Dorothea de Curlanda. Ca să-i descopere inteligența și voința, a trebuit ca „pruna uscată" să fie luminată de frumusețe. în ambele cazuri, mintea a resimțit mai multă emoție decît inima. Dar urmarea legăturii cu Dorothea demonstrează că iubirile cerebrale, ca și celelalte, au întortocherile și tragediile lor, ba chiar și copii.

Era un adevărat spectacol să privești pe bătrînul satrap și pe strălucitoarea, misterioasa Dorothea stînd alături pe canapea și primind musafirii în palatul Kaunitz. Lumea făcea cerc în jurul lor ; femeile și bărbații cei mai nobili, cei mai auriți și cei mai șireți din lume se lăsau fascinați. Cînd arhiducele Johann l-a întrebat pe Talleyrand ce a făcut la Paris în timpul campaniei din Franța, prințul i-a răspuns: *„Am șchiopătat".* în această legătură, Dorothea, dominatoare, a găsit puternice satisfacții de amor propriu și de inteligență.

La Viena, toate principiile ei austere au fost măturate. Dorothea s-a lăsat tîrîtă'de nebunia generală. Mai tîrziu scria : *„Viena ! Întreg destinul meu e* în *acest cuvînt".* Toți cei care au trăit acest răgaz încîntător dintre două catastrofe au păstrat o amintire de neuitat- Nimeni nu s-a întors de la Viena așa cum se dusese. Pentru Dorothea era mai adevărat decît pentru oricine altcineva.

405

Exemplul zbenguielii venea de sus. La 8 octombrie, după zece zile de ședințe, obosit, congresul și le-a amînat pînă la 1 noiembrie : voia să danseze, Rivalitățile politice se complicau cu rivalități de alcov. Țarul și Metternich își disputau bunele grații ale ducesei de Sagan, sora Dorotheei. O vremea Talleyrand s-a slujit de ea ca să obțină informații în privința sentimentelor pe care cei doi amanți rivali le nutreau față de ministrul regelui Ludovic al XVIII-lea.

Chiar de la sosire, Talleyrand a alarmat poliția austriacă în cel mai inalt grad. Nu pentru că ar fi țesut intrigi, ci tocmai pentru că nu se ocupa deloc cu ele. Așa ceva nu se putea admite. Nimeni din personalul misiunii și case» sale nu putea fi mituit. Poliția n-a putut introduce nici un agent în palatul Kaunitz. Exista convingerea că în spatele înaltelor ferestre, luminate toată noaptea, se puneau la cale comploturi sinistre. Talleyrand se distra pe socoteala neliniștii funcționarilor prietenului său Metternich.

Un personaj din suita lui a părut atît de misterios, încît poliția austriacă și-a pierdut somnul. Se știa că acest personaj exista, dar nu-l văzuse nimeni.

Toate urmăririle fuseseră zadarnice. Rapoartele însă notaseră acest amănunt: personajul mînca la o măsuță chiar în camera lui Talleyrand. în timpul nopții, spionii se furișau de-a lungul zidurilor și ascultau acordurile unui pian pînă în zori. S-a ajuns la concluzia că această muzică avea numai scopul să acopere vocile conspiratorilor. Au trebuit cincisprezece zile și bunăvoința ironică a prințului de Talleyrand ca Metternich să afle că personajul se numea Neukomm, că era austriac, în vîrstă de treizeci și șase de ani, că era pianist, că Talleyrand îl angajase de șase ani și că locuia în casa prințului. Talleyrand îi ceruse să compună un tedeum pentru întoarcerea lui Ludovic al XVIII-lea îl adusese cu el Ia Viena ca pe un accesoriu al luxului său, un fel de capelmaistru al unui prinț in călătorie.

în ciuda acestei explicații, toți membrii congresului au rămas convinși că pianistul prințului Talleyrand era un spion. în realitate era cel mai cinstit și cel mai inofensiv muzicant. Dar facultatea de a stîrni neliniște pe care o avea Talleyrand îi crease această reputație proastă. Talleyrand era totdeauna înconjurat de ființe amabile, de un devotament sigur. Aceasta era o latură a vieții sale aproape de nepătruns, ferită cu grijă — ca și sentimentele lui pentru familie —, pe care nu au înțeles-o niciodată dușmanii săi și nici unii biografi ai săi. Strălucirea vieții mondene favorizează această tăinuire : se crede că se știe totul pentru că se știe tot despre viața lui politică și despre poziția lui socială. Personajul nostru mai degrabă își dădea pe față viciile decît calitățile și mai ales sensibilitatea. Talleyrand cunoștea jungla. în timpul congresului petrecea astfel multe nopți în singurătate ; căuta să redobîndească o nouă energie ; muzica și lectura îl ajutau. Simțea nevoia să-și hrănească tainica lui sensibilitate ; muzica îi reda puterea și delicatețea sufletească. Aceste plăceri, pe care le gusta noaptea, constituiau o compensație pentru cinismul, uscăciunea de suflet și lăcomia de bani de peste zi. La Tour du Pin îi instalase în cabinet un fotoliu uriaș. Se cuibărea cu voluptate în el și state» ceasuri întregi fără să scoată un cuvînt, meditind. Neukomm se furișa ca o umbră, cînta în surdină. Minunata tăcere se însufleția atunci datorită muzicii lui Haydn și Mozart.

Dalberg îi pregătea pe masă dosarele pe care trebuia să le citească prințul. Le citea pe îndelete, în timp ce Neukomm mîngîia clavirul : *Răpirea*

 din Serai îi insufla prințului voioșia și grațiozitatea ei magice. în felul acesta putea să cugete cu ușurință. în clipele acelea își reprezenta lumea politică, societatea, statele și hotarele lor, totul redus la o epură ideală, ale cărei linii de forță îi apăreau limpede ; își pregătea discuțiile pentru a doua zi ; punea la pundt planuri, născocea capcane și își șlefuia *„vorbele de duh".* în lumea aceasta total imaginară își crea și repeta rolul pe care avea să-1 joace a doua zi pe scena lumii.

în acest timp, poliția lui Metternich era roasă de neliniște din pricina acelui „spion al prințului Talleyrand". Potrivit legendei acreditate de cinismul său, *„diavolul șchiop"* nu putea fi meloman. Dar el era.

Ca să înfățișeze și mai bine personajul pe care voia să-1 joace, aici, la Viena, s-a folosit din nou de celebra lui cravată. Și niciodată expresia „și-a pus gîtul în proțap" n-a fost mai bine ilustrată.

Ducea aceeași viață ca și la Paris ; se scula tîrziu și ceremonialul care avea loc la deșteptarea lui era aidoma cu acela al unui suveran. Tot aici, la Viena, a desăvîrșit protocolul acestei ceremonii, care mai tîrziu va ajunge una din curiozitățile vieții pariziene.

Din îmbrăcarea cămășii își făcea o publicitate de vedetă în culmea gloriei. Comentariile batjocoritoare sau admirative, dar totdeauna făcute cu patimă, alimentau discuțiile.

Masa lui nu era mai puțin renumită. Bucătarul Careme îl urmase și aici.

Dar rafinamentul bucătăriei nu era nimic pe lingă arta pe care amfitrionul o punea in conversație, pe care o voia vioaie și uneori fantezistă. Se convenise că și in politică era îngăduită orice îndrăzneală și că nimic din ce se spunea nu angaja pe nimeni. Nimic nu era mai strălucitor, mai bogat în învățăminte ca ceea ce spunea el sau determina pe alții să spună, ca ceea ce relua și corecta uneori cu o observație sclipitoare. Extrema lui politețe și eleganță nu păgubea cu nimic plăcuta familiaritate a tonului. Aproape în joacă, nu uita niciodată că reprezenta Franța. într-o seară, la masă, musafirii lui lăudau pe întrecute brînzeturile din țările lor : Castelreagh — brînza englezească de Stilton, un elvețian — brînza de Emmenthal, Falk — brînza de Olanda și Alvino — strachino-ul italienesc. Talleyrand asculta. îi lipseau argumentele, adică brînzeturile franțuzești. în acel moment a intrat un valet și a anunțat sosirea curierului de la Paris.

— *„Ce-a adus ?* — întrebă Talleyrand.

— *Depeșele de la curte și o lădiță cu brînză de Brie !*

— *Foarte bine. Depeșele să fie aduse la cancelarie, iar brînza puneți-o pe masă",* zise prințul. Apoi adresîndu-se invitaților : *„M-am abținut să iau parte la discuție și să laud unul din produsele pămintului francez pentru că sînt gazdă, însă iată-l. Judecați-l singuri, domnilor"* [XLII].

Brînza de Brie și-a lăsat untul pe cuțit și gustul ei a adus o desfătare unanimă- Pentru Talleyrand, în diplomație, nici o victorie nu era de neglijat.

îl adusese cu el și pe pictorul Isabey. Acesta, disperat din cauza prăbușirii împăratului, al cărui pictor oficial era, venise acasă la Talleyrad în strada Saint-Florentin ca să-i împărtășească necazurile lui și să-i ceară protecția. Talleyrand l-a privit în tăcere. El și găsise leacul dizgrației. I-a arătat un tablou mare care se afla în fața lor și care înfățișa „Congresul de **la** Munster" pictat de Terburg și i-a zis : *„De ce nu vii la Viena ? Vei fi Terbur-' gul unui congres în care se vor înfăptui lucruri mari* [XLIII]. Isabey i-a urmat sfatul; prințul l-a prezentat personajelor de la congres, și Isabey a fost acela care **a** pictat renumitul tablou în care sînt înfățișate toate celebritățile din 1815 stînd în jurul mesei la care era ciopîrțită Europa. Este un tablou frumos și **un** admirabil document. Talleyrand are un loc bine ales, pe care l-a meritat.

Curioșii, admiratorii, ambițioșii, vrăjmașii, prietenii devotați, toți se îngrămădeau în jurul celui mai puțin guraliv, celui mai calm dintre marile personaje ale congresului. Intrările lui Talleyrand la impunătoarele recepții care aveau loc în splendidele palate în stil baroc din Viena imperială nu se puteau uita. La ușă, mulțimea se așeza pe două rinduri, era privit cum înainta încet, cu mersul lui teatral, tîrînd după el un alai de admiratori. Nepoata lui, Dorothea, nu era străină de această admirație : de o eleganță remarcabilă, știa să tragă foloase din moda pariziană, pe care odinioară o disprețuise. Mamă-sa îi dăduse bijuterii de toată frumusețea. Urmînd

XLII **Frederic Loliâe : Talleyrand et la *Soci&ti europienne.***

XLIII ***Idem.***

sfaturile date de unchiul ei, reușise să ajungă una din reginele congresului. Amîndoi formau perechea cea mai celebră din Viena. In jurul lor plutea un iz de scandal — nu se poate spune de incest —, care, de asemenea, contribuia la succesul lor.

Talleyrand avea, ca totdeauna, o ținută impozantă. Părul bogat era frezat și pudrat cu multă artă de Courtiade, după moda care amintea de pieptănătura cu panglica legată la spate. Fracul său era adesea de culoare mov deschis sau violetă — nostalgia episcopatului ? —, ori cenușie ca penele de turturea, sau de culoarea gușei de porumbel și totdeauna încărcat cu stele și cruci bătute în diamante ; în cruciș, peste ele, ordinul Lînei de Aur. Purta ciorapi de mătase neagră cu cusătură aurie, escarpini cu tocuri roșii și **cu** catarame împodobite cu diamante. Vîrsta de șaizeci de ani nu-1 îngreuiase, dar îl smochinise. După ce trăise sub diverse regimuri și în diverse împrejurări, Talleyrand cel din 1780 rămăsese exact același pînă în 1815. Era în **el** ceva ce putea trece prin foc fără să ardă sau să se schimbe, un aspect asupra căruia timpul nu avea nici o influență. în lumea năruită din 1815, el **era un** fel de simbol ; un simbol șchiop, ca societatea celuilalt secol, care cobora spre mormînt, dar care încă mai supraviețuia în el. Nimeni nu l-a surprins în societate — ce spun eu, pe scenă — fără masca lui de sfinx. Masca ! Semn de măreție și de adîncime, cum spunea Nietzsche. Din copilărie a înțeles că trebuia să trăiască mascat ca să poată supraviețui și ca să poată scăpa, așa **cum a** făcut, din capcanele istoriei.

La Viena a întîlnit pe unul din semenii lui, „un vlăstar regesc", cum ar fi spus Gofoineau : prințul de Ligne. în oglinda vremii, chipurile lor se contopesc, unul ne face să-1 cunoaștem mai bine pe celălalt. Destinul îi croise din aceeași bucată: prințul de Ligne putea face dovada a șaizeci de generații de nobili în familie. Ca și Talleyrand, el nu s-a lăudat niciodată cu asta. Spunea : *„Hrisoavele, hrană pentru șoareci și nătărăi, titluri cu care te căpătuiești în anticamerele curților".* Ca și Talleyrand, era lipsit cu desăvîrșire de șovinism : era cel mai european dintre europeni. Era un om pe care viața îl copleșise **cu** prilejuri de amărăciune, dar el se pricepuse să le prefacă în bucurii. Prima lui virtute era curajul de a trăi bine. Și unul și altul au avut nenumărate iubiri, dar niciodată nu au zăbovit la patimi înrobitoare și melancolice. *„In dragoste* — spunea prințul de Ligne —, *numai începutul este încîntător. De aceea nu mă mir că e plăcut să reîncepi atît de des".* Căsătoria lui a fost un fiasco, dar nu o dramă. Nici lacrimi, nici vorbărie, doar cîteva cuvinte : *„Inima soției mele a plecai; a mea a rămas pe loc".*

Prințul de Ligne îi spunea lui Talleyrand : *„lată-vă un pic regele Franței. Ludovic al XVIII-lea nu are altceva de făcut decît să vă asculte".* Cuvinte groaznice dacă ar fi ajuns la urechile regelui. Și au ajuns. Talleyrand spunea că nu-1 cruțase calomnia și că la Paris se găseau oameni care îl acuzau că-1 trădase pe Napoleon încă în urmă cu șapte ani : *„Cum așa ? —> se* mira prințul de Ligne. — *Numai de șapte ani 1 Și eu care vă bănuiam de douăzeci!* Evocînd vestita liturghie a sărbătorii Federației, spunea că episcopul de Autun, cu această ocazie, *„se distrase impodobindu-l pe Dumnezeu cu* o bonetă *frigiană".* Prințul recunoștea extraordinarul ascendent pe care Talleyrand îl avea asupra suveranilor și miniștrilor din Europa. Cînd ministrul regelui Ludovic al XVIII-lea intră în sala de consiliu, scria el, *„Alexandru tace în fața lui, Francisc o șterge pe ușă afară, iar Frederic își privește cizmele".*

Congresul de la Viena a fost ultimul spectacol pe care prințul de Ligne a avut plăcerea — amară, fără îndoială — să-1 privească. Era coborîrea cortinei peste o lume care fusese a lui și care se sfîrșea printr-un congres, despre care se putea crede, în cel mai bun caz, că nu era serios. Prințul de Ligne spunea că *„...nu merge, ci dansează".* Congresul a durat mai mult ca el. Cînd a murit, Talleyrand, în chip de discurs funebru, i-a dat replica : *„Și congresul l-a îngropat fără a se opri din dănțuit".*

Ludovic al XVIII-lea se frămînta să afle dacă Talleyrand era bine secundat și dacă era nevoie să-i trimită personal de ambasadă. Prințul i-a mulțumit : *„Sire, am mai multă nevoie de bucătari decit de diplomați".*

La drept vorbind, nu prea era bine slujit. Noailles și La Tour du Pin nu-i erau de nici un ajutor. Noailles era ambasador la Viena ; după ce-1 renegase pe Napoleon la timp, se aruncase în brațele Bourbonilor și ale bisericii. Talleyrand știa că Noailles, din partea lui Blacas și a regelui, avea misiunea să-1 spioneze. A fost de ajuns un cuvînt ca să-1 facă pe Noailles să înțeleagă ce sentimente nutrea pentru el. într-o zi de post, la masa lui Talleyrand s-a servit o friptură. La vederea cărnii, Noailles, al cărui sentiment religios era proaspăt renovat, s-a încrîncenat și a refuzat să mănînce. *,,Domnule, sub Bonaparte nu te înspăimînta o friptură",* i se adresă Talleyrand peste masă.

Nimic nu-1 distra mai mult pe Talleyrand decît fățărnicia cenzorilor lui. Se amuza cu răceală, provocînd ipocrizia, ce devenea sălbatică. îi plăcea să stea de vorbă cu prințesa de Sagan, care numai ipocrită nu era. Ea ii povestea scenele îngrozitoare ce aveau loc din cauza ei și care iscau dușmănie intre țar și Metternich.

Uneori, în timpul ședințelor congresului, domnul de Talleyrand se plictisea. Mîzgălea. Dacă îl interesa vreo intervenție, ridica pleoapa și o înregistra. Riposta avea să vină la vremea ei... și continua să mîzgălească. Poliția a reușit să pună mîna pe una din aceste hîrtii, crezînd că va surprinde un secret de stat. Uimire ! Era o dizertație într-o frumoasă latină asupra mișcării <îe revoluție a aștrilor. La ce visează diplomații !

Printre dușmanii lui, prințesa Bagration atrăgea atenția prin violența și grosolănia ei. Era una din amantele țarului și unul din agenții lui informatori. îndrăcită și dezmățată, și-a încercat farmecele asupra prințului de

Talleyrand, dar el a rămas nepăsător la ele. Prințesa a căutat să se răzbune, zicînd că Talleyrand o scîrbea „cu *ochii lui de pește mort, ale căror pleoape grele se lasă ca niște obloane pe un galantar".* Ca să răspundă acestei prințese, spioană de alcov, Talleyrand spunea : *„Are un fel de a asculta secretele* ***pe*** *sub picior, care nu pare să fie comod aricind"*■

Unul dintre cele mai bune mijloace cu care îi trăgea de limbă pe ceilalți era acela de a face ,,gafe“ cu bună știință. începea să vorbească despre un secret pe care-1 inventa pe loc și se prefăcea că-și dă seama de greșeală și că vrea să se oprească. Citea reacțiile pe chipurile celor din jur. Baronul Stetten, care surprinsese această viclenie, spunea foarte frumos : *„Domnul de Talleyrand trage focuri de pistol în aer ca să vadă cine iese la fereastră".*

Nimic nu-1 stingherea, nici măcar atunci cînd era prins cu minciuna. Dacă vorbea despre cineva și persoana în cauză apărea, o întîmpina curtenitor : *„Ah, scumpe prieten, tocmai te bîrfeam".* Omul era încîntat, iar cei care-* ascultau rămîneau fîstăciți de sîngele său rece. Cînd susținea cîte o idee, iar cineva, care se știa că are o părere contrară, intra în vorbă, trecea la ideea opusă ideii lui și căuta să capete aprobarea noului venit. Uneori, cînd vreunul din cei care-1 ascultau îndrăznea să protesteze, prințul îl

privea cu un aer atît de disprețuitor, că protestul i se oprea în gît nefericitului.

El știa ce voia și numai asta conta. Dacă scopul era atins, nu-1 **mai** interesa nimic altceva. Aprobarea nu-i era de folos și nici nu-i plăcea. Cîte parale fac laudele ? Toate veneau de jos. Cît despre lingușeli, cunoștea valoarea lor.

Marea lui satisfacție, ca și la cărți, era să-i facă pe adversari să-și de» jocul pe față. Pentru așa ceva trebuia să-i facă să-și piardă cumpătul, trebuia să le trîntească o axiomă care să-i zăpăcească. Atunci, ei se pierdeau ct firea și își trădau gîndurile ascunse. într-o zi a fost auzit enunțînd cu vocea lui catifelată de prelat acest principiu prob : *„Afacerile trebuiesc rezolvate cu cărțile pe față".* Mînecile lui erau pline de cărți măsluite ! Se știa lucrul acesta. Cu pleoapele abia întredeschise, el urmărea efectul produs : unul nici nu îndrăznea să rîdă, altul se abținea să protesteze, deși plesnea de poftă,, cutare îl măsura de sus, iar cutare părea să nu-1 fi înțeles.

Toată lumea știa cum se negușase cu prinții germani cînd Napoleon, crease Confederația Rinului. Acest fapt nu-1 împiedica să afirme : *„Franța **nu** s-a amestecat niciodată în treburile Germaniei".* Asemenea afirmații îi încremeneau pe ascultători.

Pe miniștri îi ținea la respect cu vorbele pe care le semăna sub pașii lor, ca pe niște cuie. Ca să scape de ocupația franceză, Prusia înființase ligile care se numeau ,,Tugendbund“ *(Ligile virtuții).* Cum aceste ligi nu mai aveau, motiv să dăinuie de cînd sc încheiase pacea, Prusia, în loc să le dizolve, **s-a** gîndit să le folosească în Italia, pentru eliberarea statelor italiene ocupate de Austria. Nu era pentru prima oară cînd virtutea patentată își aroga dreptul de a se amesteca unde nu-i fierbe oala. De ce nu se ducea mai bine virtutea prusiană să elibereze Polonia ? Sau Saxonia ? Sau Renania ? Talleyrand a zvîrlit aceste cuvinte : *„Degeaba dregi virtutea cu toate sosurile, tot miroase a cîine mort".*

Nici o ambianță n-a fost mai priincioasă intrigilor și extraordinarului **său** talent de uneltitor și de seducător ca această frămîntare a Europei la Congresul de la Viena. Totuși, peste această veselie îmbătătoare plutea o umbră-

O umbră amenință veselia congresului și o stinge

Acești suverani învingători și atotputernici simțeau că printre ei, la masa consiliului, se furișa o prezență tainică și îngrijorătoare. Nu era aceea a lui Talleyrand, a cărui insolență o deslușeau destul de bine. Celălalt era doar o bănuială. La drept vorbind, Talleyrand o filtra, fără să dea însă impresia că face lucrul acesta. Umbra care întuneca uneori petrecerea era a lui Napoleon. Nepăsătoare, Europa dansa sub privirea Vulturului care o pîndea. Era prea aproape. Adică tocmai ceea ce Talleyrand se străduia din timp în timp să lase să se înțeleagă. *„Atita vreme cit Napoleon va fi atît de aproape de țărmul francez, el va fi o primejdie",* repeta Talleyrand. Ca și el, Anglia era neliniștită de această primejdioasă vecinătate. Metternich împărtășea părerea lui, dar Francisc al II-lea nu voia să mai revină asupra acestui subiect. Pe Talleyrand îl neliniștea mult țarul Alexandru I. Se uita la acest țar violent și molîu în același timp, oricînd la discreția unei priviri, unei flori sau unei mînii. Cînd i se refuza o bucată din Polonia, țipa : *,,Băgați de seamă, am să dau drumul monstrului".* Se slujea de Napoleon ca de o

sperietoare — și speria. După ce trecea potopul, toată lumea alerga la bal.

Totuși, petrecerea a fost tulburată de o întîmplare : ciuma. Epidemia se declarase în Silezia și înainta încet, dar sigur spre Viena. Acolo avea să găsească prăzi de soi. De îndată ce numele ei a fost pronunțat, peste oraș a trecut un fel de uragan. Nici mătasea, nici frumusețea, nimic nu apăra de ciumă. Să se fi lăsat flagelul impresionat de lumea aceea frumoasă ? Se săturase ciuma cu victime nevoiașe ? Ea s-a oprit la porțile Vienei. Valsul nu-i pria.

Rămînea *Celălalt. Uzurpatorul, Căpcăunul, Monstrul,* tot atîtea porecle care îl desemnau pe Bonaparte. Cînd știrea evadării lui a ajuns la Viena, toți •au dat bir cu fugiții. Parcă era o explozie care spărsese geamurile. Sala de petrecere a Europei s-a golit. Această derută era un omagiu spontan adus fugarului imperial.

Cum evadase ? Să fi ajuns pînă la el apelurile țarului și să-1 fi îndemnat acestea să încerce evadarea ? Jocul era mai subtil. Se prea poate ca domnul de Talleyrand, în strînsă legătură de prietenie cu englezii, să fi avut vreun amestec.

Nu există nici o dovadă scrisă și hotărîtoare a nemaipomenitului complot care i-a îngăduit lui Napoleon să-și ducă la capăt aventura : un complot desăvîrșit nu lasă nici o urmă. Talleyrand și cabinetul de la Londra, •camuflați de Metternich, unindu-și talentele, erau în stare de o asemenea •ispravă.

Din lipsă de documente scrise, trebuie luate în considerație bănuielile întemeiate pe atitudini, relații, pe cuvintele scăpate cu bună știință de complici, pe serviciile ce și le-au făcut fără nici un motiv aparent — în sfîrșit, fuga din insula Elba este inexplicabilă dacă nu se explică prin „bunăvoințele" ce ar fi putut să-i ducă la ștreang pe aceia care, fiind însărcinați cu paza împăratului, i-au înlesnit fuga *.

[1] A se vedea în privința acestei afaceri, atît de verosimilă, cartea Iul Ferdinand Bac Le secret de *Talleyrand* (Hachette, 1933) și teza englezului Paul Bartel. Napoleon A l'tle d'Elbe, susținută în 1950 (ed. Perrin), Pierre Audiat. în Figaro Uttăraire, 23 sep- tembre 1950.

înainte de această escapadă mai avusese loc o încercare de complot, care **n-a** fost adusă la îndeplinire, dar a lăsat urme. Sir Sydney Smith trebuia **să** plece spre Sardinia și să-1 răpească pe Napoleon. Sir Colin Campbell, înalt comisar pe lîngă împărat în insula Elba, a adresat lui Talleyrand un raport — de ce lui Talleyrand ? — în care îi arăta că acțiunea prezenta greutăți de neînvins. împăratul Francisc al II-lea ar fi protestat în fața unei răpiri silnice, căci era, totuși, socrul ,,monstrului". Organizatorii complotului se gîndiseră să-1 trateze pe Napoleon așa cum îl tratase Bonaparte pe ducele d'Enghien .* un vechi șuan, pe nume Brulart, care în urma „pacificării" Vandeei prin foe avea sufletul încrîncenat, trebuia să-și asume sarcina de a-i face de petrecanie uzurpatorului. împăratul Austriei nu voia să se amestece în asemenea chestiune. în fața acestor greutăți, Talleyrand și prietenul său lordul Stewart, ministrul Angliei la Viena, au pus la punct un alt plan, mai rafinat. **Au** conceput ideea să-1 facă pe Napoleon să fugă de pe insula lui ; trebuia lăsat să întrevadă posibilitatea reușitei acestui plan nebunesc. Ideea ar fi pornit de la Castelreagh ; Talleyrand a pus-o la punct, iar Metternich și-a dat binecu- vîntarea. Ba a și pus la dispoziție pe generalul austriac Koller, care a fost trimis în insula Elba.

La Viena, Talleyrand își semăna vorbele în dreapta și în stingă : **„Da,** *l-am îndepărtat de cimpurile de luptă, dar nu-l pierdem din ochi“,* a spus el într-o seară în palatul prințului Schwarzenberg. Aceluiași prinț, Castelreagh îi spunea : *„Din cauza lui Alexandru se află Napoleon în insula Elba. Daci Talleyrand și cu mine am fi fost ascultați, ar fi fost deportat la 16 000 de leghe de aici, în Azore sau chiar mai departe".* într-adevăr, Talleyrand spusese : insulele Azore sau Sfînta Elena. Instalarea acelui simulacru de curte și de armată în insula Elba era în același timp caraghioasă și primejdioasă. Talleyrand spunea că această măsură *„era atît de blîndă, că aducea a politețe". Ce* era de făcut ? Se știe că pentru modificarea unei sentințe, este necesar un fapt nou. Trebuia ca Napoleon să greșească, să dovedească că nu se putea îndrepta, că-și calcă jurămîntul, adică să iasă chiar el în calea unei noi condamnări. Talleyrand cunoștea firea clocotitoare și imaginativă a lui Napoleon ; el nu putea să îndure claustrarea și lipsa de acțiune. Fostul său ministru știa că, în cazul în care niște vizitatori bine aleși, plini de admirație și respectuoși, ar fi șoptit la urechile împăratului cuvinte otrăvite ca popularitate, renaștere, evadare, însuflețire și glorie, el n-ar mai fi rezistat. Koller a jucat rolul ispititorului și a reușit. El l-a asigurat pe Napoleon în privința consecințelor, ca și a înlesnirilor pe care avea să le întîmpine. L-a lăsat pe Napoleon **să** înțeleagă că întoarcerea lui în Franța nu era imposibilă, că aliații se și saturaseră de Bourboni și că poporul francez își regreta împăratul. De ce nu l-ar fi crezut Napoleon pe Koller ? El vorbea în numele lui Francisc al II-lea, socrul său, despre care știa că nu-și renegase ginerele. Putea Napoleon **să** bănuiască cum că, în realitate, vocea lui Koller era aceea a fostului său ministru Talleyrand ? Printr-un joc al soartei, glasul acesta care venea de la Viena îi spunea exact ce auzea de la cei care îl idolatrizau, care îi erau devotați. Prieteni și dușmani, toți îl împingeau spre aventura fatală.

Dușmanii au făcut mai mult decît partizanii lui pentru a-i înlesni fuga. La Viena, Castelreagh și Talleyrand știau, zi de zi, ce se petrece în insula Elba ; toate pregătirile făcute de Napoleon și de adepții lui erau cunoscute foarte bine. Este adevărat că Napoleon abia le mai ascundea, socotea **că**

prefăcătoria nu mai avea rost, din moment ce i se dăduseră astfel de asigurări. La 21 februarie, un spion numit *„Negustorul de ulei" face* următorul raport : *„Am asistat chiar eu la îmbarcarea pe vasul «Nestatornicul» a 60 de lăzi cu cartușe, baloturi cu echipament și diferite alimente".* De unde veneau aceste muniții ? Încărcarea lor n-a neliniștit pe nimeni ? Cu ce destinație ? Castelreagh și Talleyrand au luat cunoștință de acest raport. Nici o reacție. Totul se petrecea după dorința lor.

In acest timp, la Viena era la modă să iei în rîs insula Elba, bolovanul acela feruginos, unde rugina și plictiseala îl măcinau pe fostul împărat al Occidentului. Curtea aceea și suveranul ei erau luate în batjocură. Această „curte" se compunea dintr-un bucătar, o lenjereasă și un pianist. Prințesa Bagration era deosebit de batjocoritoare. Să-i facem dreptate lui Talleyrand : nu numai că nu a pronunțat niciodată vreun cuvînt deplasat la adresa lui Napoleon, dar nici nu asculta insultele care veneau de jos. In februarie 1815, un zvon fals de evadare înspăimîntase Viena. în curînd, totul s-a liniștit. Cum putea să fugă ? Era cu neputință. Insula era încercuită de nave engleze, cu toate tunurile îndreptate spre micuțul port, de unde nu putea ieși nimeni. La 26 februarie, Napoleon însuși anunța notabilitățile din

insulă, primite de el în audiență extraordinară, că va pleca : *„Domnilor, vă părăsesc, Franța mă cheamă, Bourbonii au dus-o de rîpă".* Urmarea e și mai semnificativă : *„Mai multe națiuni vor vedea cu plăcere întoarcerea mea".*

Cine ,,1-a pus pe verde", cum am spune noi ? Felul în care a plecat este proba zdrobitoare că plecarea îi fusese aranjată. De-abia îți vine să crezi. Pe de o parte, flotila franceză de la Toulon, care trebuia să supravegheze insula Elba, nu a aplicat consemnul ce i se dăduse. Și marina engleză ? Purtarea ei este și mai uimitoare. Campbell, care o comanda, era perfect la curent cu plecarea, ca toată lumea de pe insulă ; chiar în același moment a primit o permisie ca să se poată duce în Italia, la Florența, unde locuia amanta lui. Flota engleză care împresura insula nu mai avea comandant. S-a întors la Elba după două zile de la plecarea lui Napoleon ; permisia coincidea de minune cu data fugii. Amiralitatea engleză n-a cerut nici o explicație, dar nici n-a dat cuiva vreuna.

însă culmea este că vasele rămase pe loc primiseră ordinul să nu tragă asupra convoiului imperial, nici să-1 controleze.

Părerea epocii a fost mai puțin înșelată ca istoricii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. O caricatură englezească din vremea aceea îl înfățișează pe Napoleon (Boney) gata să tragă zăvorul celulei ca să fugă, în timp ce soldați! englezi de pază se prefac că dorm și unul din ei spune : *„Boney, nu fă atîta zgomot, altfel vom fi nevoiți să ne trezim".*

Așadar, capcana în care a căzut Napoleon în 1815 era secretul lui Polichinelle. Și astfel, la 26 februarie, după un scenariu bine stabilit, Napoleon s-a îmbarcat cu destinația Franța. Crede oare cineva că prizonierul s-a furișat prin ceață într-o barcă ascunsă printre stînci ? Nicidecum : s-a îmbarcat în plină zi, în port, pe vasul „Nestatornicul" împreună cu 900 de oameni — da, 900 ! Niciodată nu s-a făcut o asemenea expediție cu mai puțină discreție, De pe navele lor, englezii îl țineau în bătaia lunetelor, ca și a tunurilor, dar n-au folosit decît lunetele. Cînd convoiul imperial a ieșit în larg, vapoarele englezești s-au prefăcut că îl urmăresc. *„Urmărirea este atît de lipsită de vlagă*

— scria un martor —, *că și marinarii* se *miră".* Domnul de Talleyrand nu **s-a** mirat de nimic.

în dimineața zilei de 28 februarie nu se sculase încă. Dorothea stătea pe patul său și vorbea în timp ce lua micul dejun cu „intimul ei unchi". Se bucura de serbarea care trebuia să aibă loc chiar în seara aceea și unde socotea că o să aibă succes într-o comedie în care i se dăduse și ei un rol.

Se aduse o scrisoare de la Metternich : *„Îmi anunță, desigur, ora la care începe ședința congresului",* zise prințul. Dorothea deschise scrisoarea : „Bonaparte a *părăsit insula Elba !* — exclamă ea — *Ah ! unchiule, și repetiția mea?" — „Va avea loc, doamna mea",* îi răspunse el cu calmul său obișnuit.

Se punea întrebarea unde putea să debarce fugarul. în Italia ? în Statele Unite ? în nici un caz în Franța. Pozzo di Borgo spusese : „Dacă *ar pune victorul acolo, ar* fi *înhătat chiar la debarcare și ar fi spînzurat de creanga primului copac".*

Talleyrand l-a ascultat fără să-1 audă. El îl cunoștea mai bine ca oricine pe fostul său stăpîn și îl și vedea năpustindu-se asupra Parisului.

La Viena, congresul se destrăma. Europa care fusese aranjată acolo **se**

dezumfla ca o budincă rece. Viorile cîntau degeaba, luminările se topeau și se stingeau fumegînd. Petrecerea se sfîrșise. Dealtfel, acest iarmaroc cu **fara-** fastîcuri nu ținea de drama epocii, nu făcea parte nici din piesă, era o pauză căreia îi pusese capăt Napoleon, cel mai extraordinar tragedian al istoriei. Punînd piciorul pe pămîntul Golfului Juan, vestea actul al cincilea : măcelul și prăbușirea fatală.

Totuși, la început, în ochii unora, fuga împăratului putea să treacă drept o afacere rentabilă. Anglia, Austria, Bourbonii se gîndeau că, dacă evadatul era înhățat repede, se puteau încheia socotelile o dată pentru totdeauna. Napoleon își călcase jurămintul, se țintuise singur la stîlpul infamiei, de data aceasta putea fi condamnat.

Talleyrand măsura enormele riscuri pe care și le asumase împreună cu Castelreagh. Un jucător știe ce este riscul, însă Talleyrand risca numai In cunoștință de cauză. El știa în ce stare se afla Franța : armata ei era fărîmițată, personalul administrativ era împrăștiat și, fiind reînnoit prin epurarea regalistă, nu mai era la curent, iar finanțele, după douăzeci și cinci de ani de revoluție și imperiu, erau ruinate ; la întoarcere, Napoleon avea să găsească doar cîțiva „trădători" care îl renegaseră în aprilie trecut și care aveau să-i jure credință din nou pentru timpul cît avea să fie stăpîn. Cu tot geniul său, Napoleon nu avea să poată mobiliza resursele pe care Talleyrand le salvase din dezastru. Poate că mai era în stare să cîștige o bătălie, chiar două, iar acestea nu ar fi decît succese ale desperării. Era definitiv pierdut. Așa era scris. Nu în stele, cum spune istoria legendară și romantică, ci în bilanțul Băncii Franței, în statele de personal, în statisticile jandarmeriei și în toate rapoartele prefecților. Franța nu mai putea și nu mai voia să lupte. Rămînea ultima trupă de militari : ei puteau da bătălii, dar nu puteau **în**vinge Europa coalizată și hotărîtă să termine cu ei.

Cu ce privire rece și plină de milă disprețuitoare trebuie să se fi uitat Castelreagh și Talleyrand la fanaticii lui Bonaparte, care alergau în întîmpinarea idolului lor și care aveau iluzia că-i fac o primire triumfală, cînd în realitate îl împingeau nebunește spre pierzanie. Fără pic de tulburare, Tal-

 leyrand spune: *„E o chestiune de cîteva săptămîni, se va termina repede cu el".*

La Viena, lumea nu se mai ducea la bal, ci la biserici. Pe măsură ce Vulturul „zboară din clopotniță în clopotniță", își încheagă o armată și se apropie de Paris, rugăciunile se întețesc. Lui Talleyrand nici că-i pasă ; este atît de calm, încît este bănuit că face jocul lui Napoleon. La Viena se aude spunîndu-se pe socoteala lui : *„A dat foc casei ca s-o scape de ciumă".*

în această vreme s-a întîlnit cu un oarecare domn Ruffo, napolitan, care era însărcinatul său de afaceri la Benevento și Neapole. Acest napolitan nu era orb. La 8 martie 1815 a avut cu prințul o convorbire care a durat patru ceasuri. A fost uimit, ca și vienezii, de *„nemaipomenita încîntare a ilustrului diplomat".* Ruffo se mira : „Oare *n-ar fi trebuit el să-și piardă cel dinții cumpătul, cînd te gîndești că întoarcerea împăratului ar însemna cea mai mare catastrofă din viața lui ?"* Fără îndoială că pentru el întoarcerea aceasta nu era o catastrofă și nici o surpriză. *„Și ce-i mai ciudat* — adăuga subtilul napolitan — e *că de data aceasta calmul său nu este prefăcut. Nu se mai observă nimic din atitudinea forțată pe care o afișează uneori și care este liniștea lui falsă".*

Această mărturie nu este un fel de dovadă ? La Viena s-a observat chiar că mersul domnului Talleyrand este mai sprinten de cînd evadase Napoleon : cînd Vulturul zbura, șchiopul prindea aripi.

Era asaltat cu tot felul de întrebări. îi liniștea pe toți repetînd într-una: „E *o chestiune de cîteva săptămîni, se va termina repede cu el".* înfățișarea lui era mai liniștitoare decît cuvintele.

în planurile de fugă pe care le întocmise, a intervenit, totuși, ceva neprevăzut. La 18 martie, un raport al poliției arată că, în momentul în care Talleyrand a citit știrea ce anunța că nici un obstacol nu se mai afla între Paris și Napoleon și că el avea să intre în capitală ca la el acasă, prințul *„s-a scărpinat în cap cu ambele mîini".* Poliția notează că acest gest neobișnuit din partea lui i-a zăpăcit pe secretarii săi. Dacă s-ar fi scărpinat cu un deget, situația ar fi fost serioasă, cu o mînă, ar fi fost gravă, dar cu ambele mîini, însemna tot ce putea fi mai rău. în această împrejurare pentru Talleyrand, partea cea mai rea era lașitatea regelui Ludovic al XVIII-lea, care emigra pentru a doua oară. în seara zilei de 20 martie 1815, Napoleon s-a culcat în patul regelui. Atunci, Talleyrand a anunțat personalul misiunii că ocîrmuirea de care depindeau toți se lăsa în acel moment hurducată de o droșcă pe drumul dintre Paris și Țările de Jos, sub chipul unui bătrîn gras, fără parale și fără prestigiu. La auzul acestei știri deprimante, personalul a părăsit casa. Talleyrand l-a păstrat doar pe Courtiade și un rîndaș.

Fuga regelui — neprevăzută în programul evadării — îl ducea efectiv de rîpă. Bancherul său Gaymuller, care-i achita sumele trimise de la Paris, nu i-a mai plătit nici un ban. Reîntors la Paris, Napoleon poruncise să se pună sechestru pe toate bunurile lui Talleyrand. A rămas deci fără o lețcaie. A fost însă despotmolit imediat. S-a adus la cunoștința băncilor că *se* răspunde de toate datoriile pe care ar fi putut să le facă domnul de Talleyrand, pentru orice sumă și fără nici un control. într-adevăr, era o răspundere serioasă. Dar cine era acest girant generos și anonim ? Castelreagh, care acționa

 în numele guvernului englez. Ce-i lega atît de strîns pe acești doi oameni 7 Castelreagh și prințul nostru se înțeleseseră de minune ca să înlesnească evadarea căpcăunului, pentru a-l putea înhăța mai bine. E limpede că, dacă complotul n-a lăsat urme, în schimb a avut rezultate admirabile.

La Viena se semnalează prezența unui spion al lui Napoleon, Schulmeister \ foarte bine cunoscut de serviciile internaționale de spionaj. Se știe că, la fel ca și stăpînul său Fouche, a refuzat să-1 urmeze pe Napoleon. Se știe... Fusese amestecat Schulmeister în evadare ? Nu se știe. Să fi fost el acela care a adus ciudata scrisoare ce trebuia înmînată lui Talleyrand și pe care a sustras-o poliția ? Era o prevenire urmată de amenințarea cu moartea, însă neiscălită : a citit-o Metternich în locul lui Talleyrand, care era amenințat de niște *„scelerați care știu că dumneata ești autorul tuturor măsurilor mari și nobile și care urmăresc să le distrugă".* Acești *„scelerați",* cum își ziceau ei înșiși printr-un cuvînt cu sens contrar, erau cei care mizaseră totul pe întoarcerea împăratului și care știau că Talleyrand pregătise evadarea în cu totul alte scopuri. La Viena, întrebările în privința acestei ciudate evadări se înmulțeau. Lordul Stewart, ambasadorul Angliei

și unul din obișnuiții casei prințului, bea din ce în ce mai mult. La masă izbucnește în rîs și spune în gura mare : „Pe *nebunul ăsta de Napoleon îl țin în furculiță".* Vorbise prea mult. Talleyrand s-a prefăcut că nu aude. Uneori, la sfîrșit de sindrofie, dacă era năpădit cu întrebări, o lua în glumă și spunea că, în fond, spectacolul oferit de Europa înnebunită de o nouă înarmare generală era mulțumitor, că era doar „o *criză de friguri a popoarelor, care încetaseră să tremure prea curind".* Altă dată a fost și mai imprudent, a îndrăznit să spună că această zgomotoasă reintrare în scenă a împăratului Napoleon era cel mai bun mijloc *„de a înhăța capul teniei".* Și pentru ca noi să nu putem face decît presupuneri în privința complotului său, domnul de Talleyrand își petrecea vremea arzînd maldăre de scrisori și dosare. A fost întrebat dacă Napoleon avea mulți partizani la Paris : *„Nu știu nimic* — a răspuns el — *ii cunosc numai pe cei din Viena, sînt prea mulți".* Era adevărat ! După reintrarea lui Napoleon în Paris, admiratorii lui reapăreau cam pretutindeni. Femeile și tinerii romantici erau entuziasmați, ca toți cei care așteptau ceva nou, cu orice preț, chiar cu al bubuitului, al bombelor și al șarjelor de cazaci și ulani. După douăzeci și cinci de ani de măcel, tot se mai spunea : „încă !“ Prințesa Bagration nu se lăsa mai prejos. Spunea în gura mare că, dacă l-ar întîlni pe împărat, i s-ar arunca în brațe. Napoleon nu merita această jignire. Cînd Jerome, fratele împăratului, s-a dus după el, Talleyrand a pronunțat aceste cuvinte teribile : *„Il recunosc pe omul acesta, care iubește prea mult femeile. își pierde capul pentru nimic..."* Talleyrand știa că acest *„zbor al Vulturului",* care îmbăta atîta lume, era doar o capcană. Bătălia de la Waterloo avea să se dea *„pentru nimic".*

[1] **Karl-Ludwig Schulmeister, originar din Neu-Freistett, băcan la Strasbourg. Agent al lui Fouche, foarte devotat lui Napoleon, de o iscusință și de o eficacitate excepționale, a adus foarte mari servicii. Silueta lui este zărită în toată Germania, în Prusia, Austria și la Erfurt. A fost prezent, dar invizibil, la Viena în timpul congresului, probabil în slujba lui Talleyrand, în care vedea pe cel mai mare om politic al Europei din epoca post-napoleoneană. Și-a ars toate hîrtiile. O fi fost amestecat în evadarea din Insula Elba ? Bănuială gravă : a plecat în întîmpinarea fugarului cu cîteva zile mai înainte de debarcarea acestuia. A murit în 1853. N-a destăinuit nimic din activitatea lui, dar în 1850 a primit vizita lui Ludovic-Napoleon.**

Congresul se risipește și Dorothea își ia zborul

Sarcina pe care și-o asumase față de aliați era imposibil de adus Ia îndeplinire. Spaima de Napoleon aprinsese din nou împotriva Franței toate urile pe care Talleyrand se străduise să le potolească. Ce se putea răspunde celor care îi spuneau că Franța nu numai că nu-l spînzurase pe Napoleon, ci trecuse iar de partea lui ? La Viena, Franța era socotită complicea *monstrului,* și împotriva acestei țări, ce nu se putea îndrepta, războiul trebuia dus fără milă pînă la capăt. Cînd Napoleon avea să fie doborît, Franța avea să plătească pentru el. Ceea ce a auzit Talleyrand l-a îngrozit : Prusia, Austria și Rusia cereau sfîșierea Franței.

Pînă la urmă, evadarea lua o întorsătură foarte proastă. Talleyrand nu mai scotea o vorbă și încerca să manevreze. Știa ce reprezenta Franța, știa că nu putea fi distrusă, nici măcar împărțită. La urma-urmei, dușmanii ei puteau să se încumete să-i răsîuiască hotarele, însă cu riscuri teribile pentru viitor. Era hotărît să se împotrivească *: „Dacă nu cedezi* — spunea el —, *se poate întîmpla să mori, dar dacă cedezi, pierzi din putere".* Nici un ministru al vreunei țări învinse n-a fost pus vreodată într-o situație mai dez-

nădăjduită : să apere o țară ce nu mai putea fi apărată. Trebuia să despartă cauza lui Napoleon de cea a națiunii franceze și să pledeze pentru nevinovăția Franței. însemna să pledeze împotriva evidenței. Dar aceasta nu întrecea talentul omului nostru.

în cursul lunii martie, congresul s-a mai întrunit de cîteva ori. Atîta vreme cît îl avea în preajma lui, Talleyrand mai putea trage foloase. A avut cu fiecare ministru o întrevedere între patru ochi și l-a dăscălit ; a primit și a făcut vizite, și-a pus nepoata să facă vizite, ba chiar și pe ducesa de Curlanda, de îndată ce a sosit de la Paris, de unde fusese alungată de întoarcerea lui Napoleon. Toate femeile pe care ducesa și Dorothea le aduceau în casa lui și la care el se ducea să flecărească au fost dădăcite de el. După aceea își trimitea escadronul mobil prin casele oamenilor influenți ca să repete cuvintele învățate. Pretutindeni la masă, la bal, în pat, trebuiau să spună și să repete că dintre toate victimele lui Napoleon Franța era cea mai de plîns, că era nedrept și în același timp primejdios să se asocieze numele călăului cu acela al națiunii pe care o căsăpise și o ruinase. Iată ideea de care trebuiau convinși oamenii politici. Femeile au armele lor, de care el avea să se servească. Nu apărau ele o cauză sfîntă ? Ce ar ajunge celelalte națiuni civilizate dacă într-o bună zi Franța ar fi colonizată ?

A pregătit o declarație, cunoscută ca declarația din 13 martie 1815, în care determina congresul să recunoască faptul că războiul ce avea să însîngereze din nou Europa nu era provocat de Franța, d de ambiția unui singur om, că Europa nu lupta împotriva Franței și a guvernului ei legitim, ci numai împotriva lui Napoleon. Dezvinovățind Franța și pe regele ei, Talleyrand pregătea de pe acum viitorul tratat de pace, restituirea coroanei Bourbonilor și evita dezmembrarea țării.

Dar turbații aceștia aveau ei să semneze o asemenea declarație ? în dimineața zilei de 13 martie, încă se mai îndoia. Numai secretarii săi îi cunoșteau temerile. în ziua aceea, consiliul s-a întrunit la Metternich. Talleyrand a pornit la luptă ca să salveze integritatea teritoriului național. Cu

417 declarația în buzunar. Un petic de hirtie, deasupra căruia stătuse aplecat toată noaptea, împreună cu secretarii săi. Aceștia, palizi și foarte neliniștiți, l-au însoțit pînă la trăsură. Talleyrand se aplecă la ușa trăsurii și le spuse : *„Așteptați-mă; ca să nu vă pun la grea încercare răbdarea, pindițimi* in' toarcerea de *la ferestrele palatului. Dacă voi izbuti, prin ușa trăsurii vă* voi *arăta tratatul de care va depinde soarta Franței și a Europei".*

Au așteptat întoarcerea luptătorului care se batea singur pentru Franța asediată ; avea să fie șterșarsă de pe hartă, cum susțineau prințesa **Bagration** și adjutanții prusieni ? In sfîrșit, trăsura se ivi și prin ușă o mină flutura **a** bucată de hirtie. Bucurie ! Bucurie ! Franța nu va fi sfirtecată. Secretarii **se** îmbrățișară.

Pe lîngă aceste chestiuni importante, au fost și altele, mai neînsemnate. S-a împăcat cu doamna de Brionne. Ne amintim că ea refuzase să-1 primească **pe** timpul păcii de la Pressburg. In 1815, după tot ce făcuse pentru **Bourboni** și pentru Franța, doamna de Brionne l-a iertat.

Peste cîteva zile, doamna de Brionne a murit.

Pe de altă parte, în inima lui se deschidea o nouă rană : Dorothea. **Nepoata** lui umbla după aventuri. In privința celor mai multe dintre ele, **secretul** a fost bine păstrat, pentru că Dorothea abia își cunoștea partenerii <și uneori nici nu-i cunoștea sau nu-i mai revedea. O parte din aceste aventuri trecătoare sînt cunoscute. Unul dintre amanții ei a fost Trauttmansdonff,

mare scutier al împăratului. Era seducător, ușuratic și mulieratic : copia **-lui** Edmond. L-a părăsit repede pentru contele Clam. De data asta a fost ceva mai serios. Nu s-ar putea spune că Talleyrand suferea de gelozie, el nu **cu-** noștea acest sentiment, dar cu siguranță era neliniștit și, fără îndoială, **.se** temea să n-o piardă. Știa foarte bine că lingă el găsea tot ce poate măguli și interesa pe o femeie tînără și frumoasă, afară de... afară de ce căuta la tinerii ei amanți. Atunci a descoperit că Dorothea era o fiică demnă de mama ei și tot așa de demnă soră a prințesei de Sagan, a ducesei de Acerenza și a prințesei de Hohenzollem : cele patru femei din familia de Curlanda aveau o reputație bine stabilită în viața galantă europeană. A cincea, Dorothea, **intrase** în plutonul familial la Viena.

Ducesa s-a instalat în palatul Kaunitz la *24* martie. Vai ! Locul ei **era** ocupat de-a binelea de propria-i fiică. Nimic n-a ieșit la iveală din sentimentele acestui trio, nici din discuțiile pline de aluzii care, neapărat, au avut lec după întoarcerea ei.

Talleyrand a mai primit o vizită, a unui prieten din trecut, a indispensabilului Montrond. Sosea de la Paris proaspăt și bine dispus. Chiar în plin război, pentru că războiul izbucnise din nou, se putea trece dintr-o țară **dușmană** în alta. Toate armatele din Europa erau în mișcare și toate se îndreptau spre Franța. Montrond venea cu zîmbetul pe buze, în calitate de trimis special și secret al lui Napoleon, ca să-i ofere lui Talleyrand tot ce-1 țputea ispiti spre a reintra în serviciul împăratului. Era însoțit de un acolit cu 'numele de Saint-Leon, bine cunoscut de Talleyrand ; ca să-1 convingă să treacă de partea împăratului, au împrumutat glas de sirenă. Să nu se creadă că pe Montrond îl apucase devotamentul față de Napoleon — departe de el așa ceva —, însă ținea mult să pună mîna pe prima făgăduită de împărat dacă i-1 aducea pe prietenul său Talleyrand : o rentă pe viață de 200 000 de 'franci (20 de milioane de franci vechi !). Montrond, care nu știuse niciodată să **eco- 918** nomisească un ludovic, a. făcut tot ce-a putut ca să-1 ispitească pe Talleyrand. Vorbea unui zid. La Viena, la Gând, chiar și în preajma regelui Ludovic al XVIII-lea se găseau destui oameni care- să-1 bănuiască pe Talleyrand că face un joc dublu și că e gata să treacă de partea lui Napoleon. Ce neîncredere naivă ! Napoleon era o scîndură putredă, și nătîngul de Montrond își pierdea vremea alergînd după renta lui pe viață, cînd domnia lui Napoleon nu avea să dureze decît nouăzeci de zile.

La 9 iunie, Talleyrand a semnat documentele definitive ale Congresului de la Viena. La 10 iunie s-a urcat în trăsură și a pornit, spune el, spre Belgia pentru a ajunge la regele său, care-1 aștepta cu nerăbdare. Plecarea a fost foarte tristă. Talleyrand crezuse că aventura Dorotheei cu Clam, deși mai durabilă decît celelalte, se va termina odată cu congresul. în zadar a așteptat însă, depășind data plecării fixată de Ludovic al XVIII-lea, pe care acesta i-a amintit-o de mai multe ori, pentru că Dorothea era din ce în ce mai îndrăgostită și „intimul ei unchi" a avut durerea să constate că nu mai putea trăi fără amantul ei. în loc să-1 urmeze pe Talleyrand în Belgia, ea a preferat să se ducă la Sagan, fiindcă spera să-1 regăsească pe Clam în Germania, unde se afla regimentul lui. La 3 iunie a pornit după el.

Din această cauză tainică, întărită și de altele mai puțin tainice, nu s-a grăbit Talleyrand să se supună regelui Ludovic al XVIII-lea. Socotea că era mai folositor regelui și Franței rămînînd la Viena decît la curtea de la Gând, formată din emigranți și dominată de nesuferitul Blacas. Acolo trebuia să îndure răutatea, prostia, necunoașterea afacerilor politice ale vremii, și pe deasupra, disprețul și ura nătărăilor, pentru care el era doar fostul episcop

de Autun și soțul doamnei Grand.

Trebuie recunoscut că lipsa lui de grabă aducea oarecum a insolență. A fost constrîns s-o plătească.

La 19 iunie, trecînd prin Aix-la-Chapelle, a aflat că în ajun se dăduse o mare bătălie și că Napoleon fusese înfrînt de armatele unite ale generalilor Wellington și Blucher la Waterloo. Pînă atunci nu se grăbise. De la Viena pînă aici făcuse nouă zile. Nici acum ny s-a grăbit mai mult. Ca să ajungă la Bruxelles i-au mai trebuit patru zile. în sfîrșit, în seara zilei de 23 iunie a sosit la Mons, unde se găsea Ludovic al XVIII-lea, care, plictisit să-și tot aștepte ministrul, s-a prefăcut că nu-1 mai aștepta. Neînțelegerea avea să se înrăutățească.

De atunci Talleyrand n-a mai admirat decît pe *„marele nostru duce, minunatul nostru duce".* Bineînțeles că era vorba de Wellington, învingătorul <ie la Waterloo. Nu era el prietenul său ? Un prieten care devenise o relație excelentă. Pînă la urmă, Franța va profita de pe urma ei.

Vanitatea este un cusur urît și o nemărginită stângăcie

De îndată ce a sosit la Mons, în jurul lui Talleyrand s-a format un fel de curte. Cei dintîi au fost Jaucourt, locțiitorul lui la Afacerile Externe, și baronul Louis ; amîndoi reprezentau prietenia, devotamentul, afacerile. Talleyrand nu fusese tratat în chip de suveran la Viena ? Pentru ce n-ar fi fost și la Mons ? Venise ca să primească felicitări și răsplată. însă Ludovic al

XVIIX-lea, încurajat de Blacas și de clica lui, mai degrabă era dispus să-1 concedieze. In Europa, orice rege l-ar fi acoperit cu aur ca să-1 aibă ministru. Metternich dăduse ordin ministrului Austriei la Bruxelles „să-l *consulte pe Talleyrand în orice ocazie și să-i urmeze sfaturile".* Cine nu este în stare să guverneze *ar* trebui să aibă înțelepciunea de a lăsa să cîrmuiască pe cei care au salvat țara. Să recunoaștem că o anumită doză de obrăznicie a ministrului putea să nu placă regelui. Talleyrand a avut neobrăzarea să răspundă unuia care îl îndemna să se ducă la rege fără să mai zăbovească : *„Nu mă grăbesc niciodată. E timp* și *mîine".*

Chateaubriand l-a vizitat. Talleyrand l-a primit foarte bine. A notat că vicontele *„era nemulțumit de toți* și *de toate".* La opt zile după Waterloo puteai fi indispus. Chateaubriand a reușit să găsească un nou prilej de lamentații, descriind primirea pe care i-o făcuse prințul : îl primise cu prea multă amabilitate. Putea să îndure așa ceva ? „Mi-a *servit toate lingușelile cu care-i incinta pe micii ambițioși, ca și pe neghiobii de seamă".* Să nu-l amestecăm în liota celor mărunți, pentru că el era un mare ambițios și poftea să ajungă foarte sus. Vicontele a refuzat cu demnitate să se lase sedus și l-a invitat pe Talleyrand să se prezinte la rege. Bietul rege ! Stătea ca pe ace. Nu-l necăjeau prea mult urmările bătăliei de la Waterloo, ci o intrigă de curte prm care se urmărea îndepărtarea scumpului său Blacas, de care nu se putea lipsi. Era supărat și pe Talleyrand, care se lăudase față de toți *„că-l încoronase a doua oară pe Ludovic al XVIII-lea".* Era adevărat, dar nu se cuvenea să bată toba ; și prima dată fusese neplăcut, dar a doua oară nu se mai putea admite. Talleyrand a fost înștiințat că regele era prost

dispus. A zîmbit. Știa că nu putea fi înlocuit sau lovit. Chateaubriand s-a străduit să-i împace și l-a anunțat pe Talleyrand că trebuie să se prezinte la rege fără întîrziere, fiindcă acesta se pregătea să părăsească orașul Mons. Ce nebunie l-o fi apucat pe Talleyrand ? Din dorința de a sfida, care nu era în firea lui, a spus : „Nu *va îndrăzni*". Nu-i cel mai bun răspuns dat de el. Iată deci o nouă trăsătură, un semn de îmbătrînire ; devenise mai greoi la minte, mai susceptibil, mai încrezut. La Viena, cîțiva întrezăriseră un început de îngîmfare, care de-acum înainte se va manifesta mai des. Să fi fost decepția provocată de Dorothea ? I se urcase la cap admirația cu care se îmbătase la Viena ?

Chateaubriand a raportat totul regelui și regele s-a mulțumit să răspundă : *„Să facă ce vrea". Și adaugă : „Voi pleca la ora trei".* Și-n adevăr, a plecat a doua zi dimineața la ora trei.

Talleyrand a fost trezit din somn : *„Regele pleacă!"* Prințul a exclamat : *„Păcălit I Trădat"*. Era prea mult. Intr-o clipă s-a îmbrăcat, s-a agățat de brațul domnului de Rice și, șontîc-șontîc, s-a tîrît pînă la rege. Era și timpul. Trăsura tocmai ieșea pe poartă. Cineva a strigat vizitiului să oprească. Surprins, regele a întrebat de ce se oprește trăsura. Un surugiu s-a apropiat și a spus : *„Sire, e domnul de Talleyrand". — „Doarme",* a răspuns regele. A trebuit să fie convins că într-adevăr prințul era acolo, venit pe jos. Regele a dat ordin ca trăsura să se întoarcă și a consimțit să-și primească ministrul. L-a lăsat pe prinț să vorbească și apoi, ca și cum nu l-ar fi auzit, cu cel mai indiferent ton, i-a spus : *„Prințe, ne părăsești. Băile îți vor face bine. Trimite-ne vești".*

Năucit, Talleyrand nu-și credea urechilor: era concediat. Regele s-a

420 urcat din nou în trăsură. Felul în care era eliberat din funcție era mult mai dureros decît scena cu Bonaparte.

Nu ne este, totuși, îngăduit să credem că *„spumega de furie",* după cum spune Chateaubriand. Această expresie redă mai degrabă plăcerea perversă pe care o simțea vicontele văzîndu-1 umilit pe Talleyrand decît sentimentele acestuia. Sîntem mai îndreptățiți să credem în amărăciunea exprimată în aceste fraze adresate ducelui de Levis-Mirepois, care-1 urma pe rege : „Ce *ziceți, domnule duce, vedeți cum sînt tratat. Am pus din nou coroana pe capul regelui. Acum plec în Germania ca să încep o nouă perioadă de emigrare*" (citat de Lacour-Gayet).

O nouă emigrare ? Era o prostie. Prima pe care a spus-o, după cîte știm.

Singura urmă pe care ne-a lâsat-o din această scenă constă într-o frază adresată ducesei : *„Nu prea am fost mulțumit de prima întrevedere".*

Dacă dăm crezare *Memoriilor de dincolo de mormînt,* Chateaubriand a pus tot sufletul ca să-1 împace pe rege cu Talleyrand. S-a dus în vizită la prinț și i-a oferit să facă pe mijlocitorul. Suavul viconte a procedat ca Talleyrand, punînd o femeie să acționeze. Pe aceea căreia el îi spunea „sora mea", pe ducesa Duras. N-a trecut mult și un bilet trimis de soț, ducele Duras, a vestit că totul se aranjase. La drept vorbind, aceste certuri și împăcări, aceste „vorbe" și atitudini nu erau decît niște ciondăneli de văduve bătrâne. Era destul de limpede că Ludovic al XVIII-lea nu se putea lipsi de Talleyrand, după cum nici Talleyrand nu se putea lipsi de putere și de acțiune, așa cum nu se putea lipsi de aer și de lumină. Capețianul și urmașul Peri- gorzilor se disprețuiau de la egal la egal, și aceasta este cea mai rea dintre dușmănii. Insă momentan erau înhămați la aceeași căruță și trebuiau să tragă unul lîngă altul.

Tot bătînd pasul pe loc Ia Mons, Talleyrand nu uita că regele Neapolelui îi făgăduise șase milioane. A trimis deci la Neapole pe secretarul său Perrey, însărcinîndu-1 să încaseze suma. Vai ! Totul se schimbase. I se reproșa lui Perrey că Talleyrand nu făcuse nimic, că el se angajase să-1 urce pe Ferdinand pe tron numai după ce congresul hotărîse alungarea lui Murat, în aceste condiții, Ferdinand nu-i datora nimic. A fost nevoie de parlamen- tări, de explicații... în sfîrșit, Perrey a avut cîștig de cauză și a adus cele șase milioane în polițe. Talleyrand a consimțit să-și îmbrățișeze secretarul, sa să-i dovedească mulțumirea, *„dar nu i-a îngăduit să poarte o decorație napolitană, care i-ar fi amintit o călătorie și un demers a căror amintire trebuia să rămînă numai în bănci nu și în altă parte"* (Sainte-Beuve. *Nouveaux Lundis).*

Imediat după sosirea la Cambrai, Ludovic al XVIII-lea l-a chemat pe Talleyrand, care a sosit în goană.

In timpul scurtei întrevederi de la Mons, Talleyrand înmînase regelui un memoriu în care relata tot ce făcuse în cursul acelei perioade anevoioase. Parisul se afla în mîinile lui Napoleon, care mai putea să încerce o rezistență desperată, să transforme orașul în fortăreață și să-1 distrugă. Dinspre partea asta nu era totul în regulă. Ce atitudine trebuia să ia regele ? In această privință, Talleyrand și Chateaubriand erau de acord . regele nu trebuia să urmeze armatele străine. Era necesar să rămînă singur, departe de ele. I s-a propus să se ducă la Lyon. care nu era ocupat, să formeze acolo un guvern liber, să trateze cu învingătorii și să se întoarcă la Paris numai după ce acesta va fi fost eliberat de ocupația străină. Chiar Metternich i-a

421 scris lui. Talleyrand, recomandîndu-i să-1 facă pe Ludovic al XVIII-lea să* înțeleagă că el trebuia să fie regele tuturor francezilor, să împace-partidele-^ și să rămînă în afara, oricărei influențe străine. Ultraregaliștii înspăimîntau pe-toți regii din Europa, pentru că excesele lor păreau făcute ca să. reaprinde ‘ revoluția. Și o piatră ar fi fost mișcată de această frază de foc și sînge,. datorită lui Chateaubriand : „Deci, *regele- legitim va reintra în Paris pe urmele acestor uniforme roții, a~ căror culoare era împrospătată de sîngele francezilor".*

Ultraregaliștii și regele au rămas nesimțitori la aceste cuvinte. Nu l-au ascultat nici pe Talleyrand, nici pe Chateaubriand. Dar, cum Talleyrand se-temea să nu fie dizgrațiat, cum voia, să fie ministru, a uitat bunele-sfaturi pe care le dăduse și — ca să placă — a trecut de partea regelui și a clicii sale. N-a făcut din asta nici un mister, nici un scrupul : *„Am renunțat la propriile- mele convingeri și l-am urmat pe rege la Cambrai ca să ne amestecăm amîn- doi printre bagajele armatei engleze".*

întoarcerea regelui se desfășura într-o atmosferă și mai urîtă- decît plecarea.

Măsuri de prevedere luate de Talleyrand pentru reinstalarea regelui pe tron

Părăsind Parisul în ziua de 29 iunie și retrăgîndu-se la Malmaison, Napoleon a ajutat mult Restaurația. Ca să-și pregătească reîntoarcerea, Ludovic al XVIII-lea lansase o proclamație chiar de la Cateau-Cambresis. Ar

fi făcut mai bine, să se abțină, pentru că proclamația a jignit pe mulți francezi, dar nu. și pe ultraregaliști. A ofensat și guvernele străine. Talleyrand și Beugnot au. redactat o a doua proclamație. Se știe că domnul de Autun avea o înde- mînare fără pereche în ticluirea ordonanțelor și proclamațiilor publice. Textul pe care l-au prezentat era foarte moderat, recunoștea greșelile săvîrșite la începutul Restaurației și făgăduia să nu se mai repete : *„Numai experiența putea-fi de folos și nu va fi pierdută în zadar"*. Făgăduia uitarea trecutului, dar și urmărirea celor ce trecuseră în slujba lui Bonaparte în timpul celor O *sută- de zile.* Cînd acest text a fost citit în consiliu, contele de Artois s-a făcut foc și pară auzind pasajele prin care regele își recunoștea greșelile. Talleyrand, autorul textului, a ținut piept fratelui regelui :

„— Să mă ierte prințul dacă, nu sînt de aceeași părere. Găsesc că aceste cuvinte sînt necesare și deci bine folosite. Regele a. făptuit greșeli pentru că simpatiile sale l-au călăuzit rău, nu s-a exagerat cu nimic.

— Domnule, nu cumva faci aluzie la mine ? — îl întrebă contele de Artois.

— Ba da. Pentru că ați deschis- discuția pe această temă, declar că **afr** *făcut mult rău.*

— Principe Talleyrand, întreci măsura ! — țipă contele de Artois.

— Mă tem că da, însă adevărul mă forțează, răspunse Talleyrand" *.

Ducele de Berry, fiul contelui de Artois, s-a răstit și el la Talleyrand;

[1] **Citat de L. Madelin.** ***Talleyrand-*** (Flammarion).

«se

Ludovic al X VIII-lea l-a lăcut pe nepot să tacă : *„Destul, nepoate, numai 'eu am dreptul să judec ce se spune in prezența mea* ji *în consiliul meu"* [XLIV XLV].

'Proclamația a apărut foarte puțin modificată. Talleyrand s-a declarat mulțumit. De acum încolo, contele de Artois, ducele de Berry și clica ultra-regalistă erau hotărîți să-1 piardă. Cu toate acestea, pentru opinia publică, el era omul zilei. în afară de ultraregaliști, mulțimea de curteni nu se îngrămădeau pe lîngă fratele regelui, ci pe lîngă Talleyrand, ministrul de mîine. Solicitanții mișunau în jurul lui, pînă și sub pat. El îi asculta și îi aghezmuia cu aghiazmă falsificată. Pe unul care insista să capete un titlu și să obțină o slujbă, Talleyrand l-a întrebat dacă avea vreun drept la recunoștința regelui : *„Sigur, principe, am fost la Gând".* într-adevăr, și acesta putea fi un drept, după ce ai sălășluit în nesiguranță și fără nici un confort timp de c sută de zile, în umbra unei umbre de rege. Mirat, Talleyrand l-a întrebat : „Spuneți *că ați fost la Gând ? Sînt unii care au fost la Gând și alții care s-au înapoiat de acolo. Cu Maiestatea-Sa erau vreo șapte pînă la opt sute. Dar, după cite știu eu, de la Gând s-au înapoiat mai mult de 50 000"* [2].

Solicitantul s-a cărăbănit.

La 3 iulie, regele, curtea și bagajele s-au oprit, ca și furgoanele englezești, la Roye, de unde Talleyrand scrie ducesei, care se afla încă la Baden-

XLIV[1] **Citat de Lacour-Gayet.**
[2] **Citat de Lacour-Gayet.**
XLV **Citat de Lacour-Gayet.**

*» **Mimoires d'Outre-tombe*** **(citat de Lacour-Gayet).**

Baden : *„...regele este admirabil și, cînd nu se lasă antrenat de influența contelui de Artois, este superb... Wellington... este un om admirabil. Are un caracter frumos, simplu și pe timpul de bătălie este un fel de zeu... Bonaparte se află la Cherbourg, de unde se va îmbarca. Sper că englezii îl vor captura. A luat cu el o mulțime de bani... Se spune că va pleca în America"*[3].

La Roye a avut loc un alt consiliu. Talleyrand face un mic sondaj. Propune ca în orice funcție să fie primit oricare francez în stare s-o îndeplinească, chiar și foștii membri ai Convenției, care l-au trimis la moarte pe Ludovic al XVI-lea. Rezultatul nu s-a lăsat așteptat; regele a sărit ca ars de pe fotoliul său, bătînd cu palmele în brațele fotoliului, și a strigat pe un ton solemn : *„Niciodată!“* Chateaubriand povestește scena în *Memorii* și o comentează în cîteva cuvinte : *„Un niciodată de douăzeci și patru de ore".* Acest nemilos adevăr va sări în curînd în ochii tuturor. Talleyrand nu vorbise în vînt: se gîndea la cazul precis al lui Fouche, membru al Convenției, care l-a trimis la moarte pe rege. Cu o șiretenie nemaipomenită, reușise să se facă absolut trebuincios : stăpînea Parisul. Cîștigase de partea lui și pe ducese, și chiar pe contele de Artois.

Talleyrand nu prea era încîntat de intrarea în cabinetul său ministerial a celui care se numea acum ducele de Otranto. Totuși, nu se putea lipsi de el, pentru că Parisul trebuia să rămînă liniștit în momentul intrării regelui în oraș.

Pe Fouche l-a întîlnit la Neuilly, la masa lui Wellington. într-adevăr, învingătorul de la Waterloo și prietenul său Talleyrand erau aceia care-t pregăteau combinația ministerială ce avea să îngăduie celei de-a doua Restaurații să pornească la treabă. La masă era și Pozzo di Borgo, ochii și urechile țarului Alexandru I. Discuția a fost mai rațională fără amestecul contelui de Artois. Situația era gravă : se știa că în Paris se cocea răzmerița. Dacă Fouche,
pentru scrupule deplasate, ar fi fost lăsat in opoziție, s-arfi produs catastrofa : un război civil sub ocupație străină.Dacă Fouche era în stare să
înăbușe răzmerița, tot așade bine putea s-oși dezlănțuie. Talleyrand a părăsit întrevederea convinscă, dacă Fouche era ministrul Poliției, Parisul
avea să rămînă liniștit. Cabinetul ministerial ar rezista, iar vechea mașinărie **ar** putea fi repusă în funcțiune.

Talleyrand s-a înapoiat la Saint-Denis, unde Ludovic al XVIII-lea aștepta sfîrșitul .pregătirilor în vederea intrării lui în Paris. Talleyrand l-a pus în fața situației. Regele a înțeles : *„Faceți tot ce credeți că-mi poate fi de folos",* a zis el. La drept vorbind, se și făcuse.

Ultraregaliștii erau înnebuniți. Vitrolles îl căuta pe Talleyrand în toate părțile. La ora 4 dimineața a intrat cu anasîna în camera lui. Revenind la Paris, Talleyrand își reluase vechile lui apucături de viață nocturnă. Vitrolles a crezut că Talleyrand își făcea toaleta de dimineață, cînd în realitate se pregătea de culcare, se lăsa îmbrăcat cu flanele, halate de lînă și scufia de noapte, ca să doarmă în gogoașa lui, ca un prunc mare, prea alb și prea mo- lîu. Erau de față, fără haină, Jaucourt și baronul Louis. Surescitat, Vitrolles îl rugă pe prinț să-i spună care era rezultatul întrevederii cu Fouchâ. Căs- cînd, prințul i-a răspuns : *„Ducele vostru de Otranto n-a scos nici o vorbă" — „Ducele de Otranto este mai mult al*

dumneavoastră decît al meu", i-a răspuns Vitrolles, furios că nu putea scoate nimic de la grămada aceea de boarfe.

Talleyrand ar fi putut să-i spună doar că Fouchă acceptase deja ministerul Poliției.

Nimeni nu putea povesti urmarea mai bine ca Chateaubriand. Aceste tranzacții dezvăluie, o dată mai mult, întunecatele afaceri din secolul lui Balzac. La 7 iulie, călăul de la Lyon, noul ministru al fratelui lui Ludovic al XVI-lea, a venit la Saint-Denis să depună jurămîntul în fața regelui. Chateaubriand, în calitate de curtean al regelui, se afla acolo în acel moment, Ludovic al XVIII-lea își instalase o tabără mobilă în vechea mănăstire a regilor capețieni. Chateaubriand aștepta în colțul unei camere întunecoase ; nu era mare înghesuială în anticamera regală. *„Deodată* — scrie el —, *ușa se deschide ; în tăcere intră viciul la brațul crimei : Talleyrand sprijinit de Fouche : vedenia infernală trece prin fața mea, pătrunde în cabinetul regelui și dispare".* Să fie adevărat ? Să fi fost doar o vedenie ? Ascuns în umbră, să fi văzut, într-adevâr Chateaubriand asemenea scenă ? Ce-i adevărat este că, de cînd Chateaubriand a fixat-o în cuvinte, această scenă a rămas de neuitat. Eroii ei nu vor mai putea scăpa niciodată de vorbele care îi înfierează pe veci : *„viciul la brațul crimei",*

Pozzo di Borgo, văzînd că fostul episcop și fostul terorist luau loc în aceeași trăsură, se exprimă mai simplu : *„Tare aș fi vrut să știu ce sporovăiau acești mielușei"* *. Frază în maniera lui Rastignac.

Avînd garanția unui atît de valoros ministru al Poliției, Ludovic **al** XVIII-lea a putut să-și facă intrarea la Tuileries fără să fie împroșcat cu bombe, pietre și scuipături. Cît despre insulte, s-au auzit numai mormăielile unor bonapartiști lipsiți de îndrăzneală. La 8 iulie, Ludovic al XVIII-lea s-a culcat la Tuileries, în patul lui Bonaparte.

Intrarea oficială a regelui s-a făcut prin strada Saint-Denis, cum se făcea de pe vremea primilor regi. Talleyrand n-a socotit necesar să facă parte din acest alai. A venit prin Batignolles. S-ar fi spus că nu ținea deloc să se distingă printre prinți. S-a cuibărit într-o trăsură cenușie, cu înfățișare modestă, pe care i-o împrumutaseră prusienii. A trecut odată cu bagajele regelui Prusiei, fără însă ca cineva să observe. In schimb, toată lumea știa că regele Ludovic al XVIII-lea sosise în furgoanele englezești. Talleyrand a trecut prin foburgul Saint-HonorO și a ajuns în strada Saint-Florentin. Valetul său, Courtiade, era Ia piciorul scării.

Ce se întîmplase de la înapoierea lui Bonaparte ? Nimic. O sută de zile **de** vacanță pentru puterea legitimă.

Una din cele mai fericite urmări ale prăbușirii era plecarea doamnei Grand la Londra, unde se afla și acum. Bogatul palat era neatins. Se ridicaseră sigiliile puse din ordinul lui Napoleon și se șterse praful de pe mobile. Prințul nu avea altceva de făcut decît să se vîre în așternut proaspăt **și** în flanele călduroase, cu gîndul că fostul împărat al Occidentului era deja prizonier la bordul unei nave englezești. El fusese numit de curînd prim-ministru al regelui Ludovic al XVIII-lea. Prin urmare, avea să-și reia viața princiară de ministru de pe vremea „uzurpatorului". Așa trec unele glorii pe lumea asta, în timp ce altele rămîn.

Domnul de Talleyrand încurcă pentru prima oară ' sentimentele cu treburile politice

Miniștrii prințului Talleyrand nu erau nici pe departe mediocri : Louis **la** Finanțe, Fouche la Poliție, valorosul Gouvion-Saint-Cyr la Război, seriosul și priceputul Pasquier la Justiție și Interne, Jaucourt la Marină. Era un adevărat cabinet ministerial de redresare națională. Numai ultraregaliștii îl luau în zeflemea. Talleyrand regreta mult faptul că ducele de Richelieu, care-și crease o reputație bine justificată cu regenerarea Odesei și Crimeei, refuză să i se alăture. Refuzul său de a primi ministerul Casei regale era învăluit într-o nuanță de modestie : Richelieu spunea că, deoarece părăsise Franța de douăzeci și doi de ani, nu o mai cunoștea așa de bine ca să poată îndeplini funcția de ministru. Nu era decît un pretext : domnul duce nu voia să intre într-un guvern din care făcea parte și Fouche.

Ca să-1 înlocuiască, Talleyrand a recurs la un vicleșug, propunînd pe ducele de La Vauguyon, pe care regele nu-1 putea suferi. Auzind acest nume, regele s-a îmbufnat. Talleyrand a insistat. Atunci, maiestatea-sa s-a îmbufnat și mai rău. în sfîrșit, socotind că a sosit momentul oportun, Talleyrand a propus numele omului dorit : Alexis de Noailles, pe care îl adusese de la Viena și pe care îl dresase — da, acesta este cuvîntul potrivit — să-i încheie pantofii. Era un om de încredere. Regele l-a admis imediat.

Mai rămînea de completat un post important. Acela de prefect de poliție. Toți cei care fuseseră invitați să-1 ocupe dăduseră înapoi. In 1815, în postul acesta nu putea rezista nimeni. Inchipuiți-vă ce putea fi Parisul ocupat de patru armate străine, îmbătate de furie, dedîndu-se la tot felul de abuzuri, la jaf, violuri și silnicie. Inchipuiți-vă ce putea fi un Paris sărac, prost aprovizionat, cu o populație dezorientată și care, neavînd de lucru, era pradă facțiunilor politice și a răufăcătorilor, cu care, bineînțeles, era înțesat. Baro-

nul Louis pescuise un tînăr postulant, avocat din Liboume, „bine făcut", plin de tact, lipsit de timiditate, ca și de distincție, însă necunoscut. Louis l-a adus la Talleyrand. Pentru că prințul nici măcar nu-și aducea aminte de numele pretendentului la postul pe care nu-1 voia nimeni, ca să i-1 amintească, spunea : *„Știți, domnul acela cu înfățișare de frizer frumos"* (Vitrolles. *Memorii).* Acest domn se numea Decazes. Baronul Louis l-a luat de braț și în* fața prințului Talleyrand i-a spus : „Decazes, *dumneata ești prefectul poliției".* Talleyrand a consimțit. în felul acesta a început una din cele mai frumoase cariere politice care s-au văzut vreodată. Talleyrand n-a avut nici un amestec : nu-i plăcea acest avocat, a cărui faimă neașteptată și nesăbuită îl scotea din fire. Nici nu-și ascundea sentimentele pe care le avea pentru el-. Acesta era cel mai bun mijloc de a. pierde și restul de încredere pe care Ludovic al XVIII-lea i-1 mai acorda de nevoie.

„Ce *i* se poate *reproșa* (lui Decazes) ? — îl întreba regele pe Talleyrand. *— Muncește mult și ține la mine mult. Nu prea e simpatizat aici, e socotit aam. suficient". — „Da, Sire, suficient și insuficient",* a răspuns Talleyrand (citat de Lacour-Gayet).

Aceste fricțiuni nu ușurau sarcina. ministrului. împotriva lui erau : ultraregaliștii, contele de Artois, bonapartiștii și republicanii. Dincolo de hotare : țarul și Prusia, care nu-i puteau ierta *Dreptul, principiile și Europa lui*

de la Congresul din Viena. în schimb, Anglia și Austria îl susțineau. Pentru aceste țări, cîtă vreme Talleyrand era la putere, Franța avea să fie bine guvernată și nu se mai risca nici o aventură. Dimpotrivă, țarului i-ar fi plăcut destul de mult o aventură republicană...

Talleyrand a încercat să pună botniță celor mai stînjenitori adversari, adică ultraregaliștilor, care puteau acționa asupra regelui. A avut curajul să dea afară, din consiliul de miniștri pe contele de Artois și pe fiul său. **„Nit** *avem de ce să-ți mulțumim că ne-ai dat afară din consiliu",* i-a spus contele de Artois, *„îmi veți mulțumi cind veți ajunge rege",* i-a răspuns urmașul cantilor de Perigord viitorului rege Carol al X-lea (citat de Lacour-Gayet);

în departamentele din sud, ultraregaliștii erau siniștri. Acolo domne» anarhia, „teroarea albă", monarhia, era desconsiderată după bunul plac ai extremiștilor. Talleyrand îi numea cu maliționate : *„străinii dinăuntru".* **El'** a. fost cel care a folosit contra lor fraza pe care istoria a consemnat-o : *„Oa* menii ăștia n-au învățat nimic: și n-au uitat nimic".* Tocmai el, care uita **aș»** de lesne ! Ei se răzbunau pe dînsul reproșîndu-i veșnic sutana și căsătoria, într-o seară încercă să-i convingă pe acești încăpățînați : „Dar, *domnitori, dumneavoastră vreți să. readuceți vechiul regim și asta nu se* poate". — *„Dar, monseniore, cine s-ar putea gîndi să vă facă iar episcop de Autun ? Ar U o nebunie..."*

Tot. nebunie ar fi fost să încerce să-i convingă, că distrugeau monarhi» mai sigur decît republicanii. Ca să. grăbească împăcarea poporului cu tronul Talleyrand i-a propus lui Ludovic al. XVIII-lea să înlocuiască drapelul alb cu cel tricolor. Nu ar fi fost decît un simplu gest, dar destul de grăitor. **Lu**dovic al XVIII-lea a înțeles și era gata să primească, dar fratele său și clica lui l-au amenințat că părăsesc Franța dacă monarhia nu păstra drapelul, al#-.

Pe- lingă* toate acestea, primul ministru era nevoit să facă față, groaznicelor. abuzuri la care- se- dedau* armatele de ocupație, prădîndi fără milă Știrile care **soseau din, regiunile ocupate erau. înspăimîntătoare Sate întregi erau**

426 jefuite, decimate, incendiate. Străinii se răzbunau pentru cuceririle Căpcău- nului-Napoleon asupra unor oameni nevoiași. Mai ales prusienii erau îngrozitori prin ura și înverșunarea lor. *„Reaua-credință :a .prusienilor este ceva ce nu se poate compara decît cu barbaria lor",* scrie Talleyrand la .29 august, .însuși Blucher își atîța trupele la jaf și silnicie. La urmă a avut și această idee : să arunce în aer podul Jena, care avea nenorocul să poarte numele unei victorii a Iui Napoleon asupra prusienilor. O minunată victorie, .intr-adevăr, care a avut darul să aducă hoardele lui :Bliicher la Paris ! Ca să salveze podul, Talleyrand a intervenit pe lingă Bliicher. Acesta i-a trimis următorul răspuns : „Aș *vrea ca în acel moment* (.cînd podul avea să sară în aer) *domnul Talleyrand să se găsească pe pod".* Cu această ocazie, Ludovic al XVIII- lea a reacționat ca un rege. A trimis vorbă generalului Bliicher că nu Talleyrand, ci el însuși va sări în aer odată cu podul, poruncind, în același timp, să i se pregătească trăsura pentru a porni într-acolo. Bliicher a fost potolit de ceilalți aliați ; nici podul, nici regele n-au sărit în aer, însă generalul prusian s-a răzbunat și mai crunt asupra populației. Podul a fost botezat din nou cu numele de *„Podul Școlii Militare",* pentru a satisface *„sălbatica vanitate a prusienilor",* spunea Talleyrand.

Ce făcea Talleyrand în mijlocul acestor belele ? El spune că muncea.

Insă regele, miniștrii și contemporanii îi reproșau că nu făcea nimic. Niciodată nu lua hotărîrile la timp. Dosarele se îngrămădeau. Jalbele către rege se înmulțeau. Cu toate acestea, la 20 august, el îi scria ducesei : *„Sînt uimit de munca depusă zilnic de minister. Imputarea de încetineală care ni se aduce este strîns legată de neastîmpărul țării noastre".* Și de lenea primului ministru, s-ar putea adăuga. Se agravase oare această lene ? S-ar putea. Meteahna lui părea și mai evidentă, din pricina atribuțiilor ce-i reveneau ca prim-ministru. îndeplinea această funcție pentru întîia oară. Era oare făcut pentru ea ?

Nu era nici cardinalul Richelieu, nici măcar Mazarin, deși avea oarecare asemănări cu al doilea. Cu toate însușirile lui extraordinare, nu putea fi primul om din stat. Era dotat cu aceeași suplețe de care dăduseră dovadă iluștrii săi înaintași ca să ajungă la puterea cea mai înaltă, dar îi lipsea tăria de caracter ca s-o poată exercita și să se mențină. Aceasta era limita lui. Purtarea lui de curtean nu era o trăsătură superficială. Dimpotrivă, dovedea o tendință adîncă. Șiretenia i-a îngăduit să tragă foloase de pe urma a ceea ce nu era, în fond, decît slăbiciunea lui. în pofida aroganței și impertinenței, îl stăpînea nevoia de a mijloci, de a sluji, de a se ploconi în fața puterii, nevoia care l-a împiedicat să ajungă conducător și care l-a împins să-și caute unul.

Cînd, după ce slujise sub Napoleon, a ajuns sub Ludovic al XVIII-lea, a avut impresia că i s-a pus căpăstru. Și-a pierdut cumpătul, s-a lăsat absorbit de viața de toate zilele, de ceea ce Dorothea numea sibaritismul lui, de gustul lui pentru femei și de pofta muierească pentru viața de lume.

Să recunoaștem că, dacă în această epocă era mai vlăguit ca niciodată, avea destule motive noi să fie descurajat : „Toate *merg așa de prost, așa de greu* — îi scria el ducesei la 26 august 1815 —, *încît ești nevoit să crezi că situația aceasta nu mai poate dura. Din prea mult rău va ieși, poate, un pic de bine".* Mai cu seamă Talleyrand nu mai avea putere de a se dedubla și de a domina „treburile". Se moleșise. Lîngă ducesă, care se întorsese la Pa-

427 ris, găsise căldura și liniștea de care avea nevoie, dar Dorothea îi lipsea. Pe unde alerga cu Clam al ei ? Asta îl chinuia. Ce tristă a fost vara aceea a anului 1815 ! Era în culmea puterii, dar era tare nefericit. Trecătoarea lui mizantropie îl făcuse colțos. Din cauza acestei proaste dispoziții, scumpa lui conteză Tyszkiewicz a plătit oalele sparte. Se știe că biata femeie era chioară ; văzîndu-1 mereu îngrijorat, îl întreba din dragoste, cam prea des, cum se simte. Talleyrand i-a răspuns : „Așa *cum vedeți, doamnă".*

Dorothea s-a înapoiat la Paris la 20 iulie 1815. își adusese amantul **cu** ea. N-a fost o înapoiere triumfală nici pentru ea, nici pentru Talleyrand, nici pentru soțul ei, Edmond de Perigord. Dragostea dintre Dorothea și Clam **nu** era senină. Ea punea prea multă patimă și orgoliu, iar el prea puțină patimă și multă înfumurare. întristată, ducesa asista la toate necazurile : nu la acelea pe care Clam le aducea în viața fiicei sale, ci la acelea pe care fiica ei le aducea în viața lui Talleyrand. Pe măsură ce-și dădea seama că Dorothea era subjugată de Clam, o iubea și mai mult. La rîndul ei, ducesa se prăpădea de gelozie, dar o ascundea sub o duioșie prietenească. Nici o altă **prie**tenie care a luat locul iubirii nu a fost mai sigură ca a lor.

Iată însă că pe neașteptate Edmond s-a trezit. Nu se știe de ce, s-a hotărît s-o trateze pe Dorothea ca pe o soție. A avut loc un duel. Dările de seamă de atunci nu pomenesc numele adversarului, însă arată că era vorba de *„un maior austriac".* O mînă puternică a șters orice urmă oficială a due-

lului, dar se știe că cele patru femei din neamul de Curlanda, mama și fiicele, s-au bucurat nespus de mult că *„perigordeanul a primit o strașnică lovitură de sabie în obraz".*

Talleyrand urmărea cu neliniște cum progresa pasiunea Dorotheei. **Nu** cumva ar fi vrut să se ducă să trăiască la Viena ? își dădea seama că, dacă o va pierde, niciodată nu se va consola. Cîte parale mai făceau grijile puterii în asemenea zbucium ?

Cancelarul Pasquier nu se înșeală cînd scrie în *Memoriile* sale că momentul în care cea mai grea răspundere politică apăsa pe umerii lui Talleyrand *„era tocmai acela în care, după ce trecuse de șaizeci de ani, găsise* **cu** *cale să se lase pradă unui sentiment a cărui fierbințeală îl stăpînea atît da puternic, încît ii lua mințile."* Cînd Talleyrand a înțeles că Dorothea îl **va** părăsi, *„a căzut într-o stare de deznădejde fizică și sufletească imposibil* ***dt*** *redat".*

Doamna de Boigne spune în *Memoriile* sale că *„domnul de Talleyrand și-a pierdut capul".* Charles de Remusat, care era un intim al casei din strada Saint-Florentin, scrie că *„chinurile provocate de dorință și de gelozie erau cauza pentru care domnul Talleyrand, in ultimele luni, părea atît de inferior față de el însuși".*

Se înțelege deci moleșeala fără seamăn a ministrului și nemulțumirea regelui.

Talleyrand păstrase pentru el Ministerul Afacerilor Externe, unde nu se schimbase nimic de cincisprezece ani. Vechea echipă, cu d'Hauterive și La Besnardiere, era la locul său. Influența lui asupra acestor oameni, care îl imitau, era atît de mare, încît atunci cînd el dormea, ei vorbeau, gîndeau și scriau în locul lui și ca și el. în ceea ce privește celelalte ministere, lăsa totul să se desfășoare de la sine sau, mai bine zis, nu le lăsa să facă nimic...

Să-1 observăm de aproape în această lună august a anului 1815. Are șal-

 zeci și unu de ani. Se scoală între ora 11 și 12. Charles de Remusat ne face să asistăm la sculare, al cărei ceremonial nu se va mai schimba pînă la sfîr- șitul vieții lui.

„Prințul apărea într-un salon mare sau într-un mare cabinet de toaletă. Era înalt, destul de lat in spate și șolduri și totdeauna îmbrăcat cu veșminte largi și înfoiate. La prima vedere nu se distingea decît un maldăr enorm de flanele, molton, barchet și percal, o masă albicioasă care înainta cu greutate, legănindu-se și abia salutând lumea; se așeza în fața căminului, unde îl așteptau trei valeți, dintre care un zdrahon, pudrat și îmbrăcat ca și stăpînul *său, cu ciorapi de mătase neagră, mai mult supraveghea decît lucra (era Cour- tiade); ceilalți doi, in haine cenușii de frizeri, cu șorț, erau însărcinați în mod special să-l coafeze. Imediat începeau să-i scoată ciorapii de lină și moletie- rele de flanel, pentru ca apoi să-i bage picioarele intr-un lighean cu apă de Bareges... I se aducea o ceașcă cu ceai de mușețel, mai bea încă una sau două pînă se termina toaleta și aceasta era tot dejunul său. Restul corpului era înfășat în jiletci, izmene și halate, cu tot felul de boarfe care-i atârnau în toate părțile; pe cap purta un soi de tichie de percal strinsă cu o panglică de culoare deschisă și peste ea o scufie și un tulpan care îi venea pînă la sprîn- cene si-i încadra chipul livid, neînsuflețit, pînă la ochii de culoarea stufului; marginea de jos a tulpanului se întîlnea cu niște cravate înfoiate, în care* ***se*** *îngropa o bărbie destul de scurtă.*

Coafura era înaltă și lăsa să se vadă un păr bogat și fin, care fusese

odată blond, dar care acum era albit mai mult de pudră decît de vîrstă. Părul, pe care l-a păstrat la fel de bogat pînă la sfîrșitul vieții, îl făcea să se înfumureze un pic. In timp ce ambii valeți își dădeau osteneala să-l coafeze, să-l frizeze, să-l pomădeze și să-l pudreze, i se aducea un lighenaș de argint în care muia ștergarele cu care-și spăla fața. Dintre toate aceste marafeturi de toaletă, destul de ciudate ca să nu te scîrbească să mai și asiști la ele, cea mai năstrușnică era consumarea a două sau trei pahare mari cu apă călduță, pe care o trăgea pe nas, pentru ca apoi s-o dea afară, împroșcînd aproape ca un elefant prin trompă. După ce coafura era gata, valeții reușeau să termine și cu ștersul picioarelor, cu punerea ciorapilor de lînă, peste care erau trași cei de mătase albă, cu îmbricarea pantalonilor de mătase neagră și cu *încălțatul pantofilor ascuțiți și cu catarame. Atunci, cu chiu cu vai, se scula în picioare, se dezbrăca de cele două sau trei halate și repede, cu multă îndemî- nare, valeții ii puneau cămașa. Primul valet îi înfășură gîtul cu cîteva bogate cravate de muselină albă și imediat îi punea pălăria pe cap, pentru că cea mai desăvîrșită eleganță de atunci nu îngăduia să lași să se vadă părul proaspăt frizat. De obicei, in loc să fie băgată în pantalonii de mătase neagră, cămașa rămînea pe dinafară, fîlfîia ca o bluză și de multe ori, echipat astfel, cu pălărie pe cap, stătea de vorbă cu cei de față, printre care, uneori, se aflau și femei. Se povestea că și pe împăratul Rusiei îl primise tot în asemenea toaletă. Totul se sfîrșea cam pe la ora unu după-amiază și, fiindcă nu-i plăcea nici să se grăbească, nici să-și schimbe obiceiurile, se citau foarte puține cazuri, din timpul Republicii, al Imperiului sau al Restaurației, cînd găsise de cuviință că împrejurările ar fi fost așa de grave încît să modifice, cît de cît, acest ceremonial.*

Vizitele nu încetau o clipă în timpul acestor farafastâcuri". Veneau acolo și femei. Nu se jena deloc și nici măcar nu-și dădea osteneala să se întoarcă

 atunci cînd îi puneau cămașa. O grămadă de jurnale franțuzești și englezești *„aflate pe o masă erau luate, citite și discutate. In timp ce se linciurea, Talleyrand rostea cînd o cugetare, cînd o batjocură !"* Cei care erau de față o culegeau și alergau să o ducă mai departe.

Mai avem un alt portret și un alt tablou al sculării, care datează aproape din aceeași epocă. Este făcut de Mole, „prieten", dacă se poate spune așa, al lui Talleyrand și, în tot cazul, un obișnuit Ml sindrofiilor din strada Saint-Floren- tin. Această mărturie este interesantă în măsura în care, înfățișînd un portret precis al personajului, reliefează ravagiile pe care le făcuse timpul. Mole scoate în evidență *„tenul livid, pielea fleșcăită, privirea obraznică și ochii stinși".* Desigur că și vîrsta era de vină, dar și lipsa de simpatie. Cînd Mole scrie *„numai gura, -unică în felul ei, exprimă în același timp desfrîul, plictiseala ți disprețul",* este, după cît se pare, cam mult spus numai despre o gură. Oboseala și disprețul n-ar fi fost de ajuns ? Nu rostea gura aceasta destule vorbe de duh, de curtenie și de duioșie ? Nu este de mirare că avea tenul livid ; viața aproape numai de noapte pe care o ducea prințul și limfatismul de care suferea nu-l puteau înzestra cu un ten rumen. Mai departe, Mole evocă *„un monstru, jumătate om, jumătate șarpe".* La începutul secolului, asemenea comparații zoologice erau la modă. Linia este puțin eteroclită, dar trăsăturile de penel exacte : *„In el este ceva de mare senior, de femeie, de popă* ți *de pisică, in care domină popa și marele senior".*

Mole a fost foarte impresionat de „toaleta de dimineață" a prințului. A notat anumite amănunte ce i-au scăpat lui Charles de Remusat. Patul era

conceput în așa fel încît Talleyrand să poată dormi șezind, nu culcat. Dacă punea să fie înfășat, nu o făcea ca să se apere de frig, ci dintr-o teamă copilărească și puțin bolnăvicioasă de a nu cădea din pat în timpul somnului. Semnalează și amănunte dezgustătoare din cursul toaletei, în special tragerea apei pe nas ca s-o dea afară pe nas și pe gură : *„Clătitul și împroșcăturile cu apă durau mai mult de un sfert de ceas, în care timp cabinetul său se umplea de oamenii cei mai de seamă... După primul spălat urma o baie la picioare, in timpul căreia era coafat și scotea la iveală, sub privirile tuturor, ghearele care-i țineau loc de picioare cu un cinism și o nepăsare de care am fost surprins totdeauna".*

După-amiază se ducea în strada Bac. Aici nu întîrzia mai mult de două ore, pentru că la ora 5 îl aștepta prînzul. Era singura lui masă și principala ocupație din timpul zilei. Culmea muncii și a plăcerii. întîlnirile și convorbirile de la masă, atît de folositoare și adesea de un interes esențial, puteau oare ține loc de orice muncă pentru un prim-ministru ? Așa credea el. Avea la masă pe Metternich, Wellington, Nesselrode și Castlereagh. Era un adevărat consiliu al Franței. Nimic mai important pentru un minister al Afacerilor Externe. Dar aceasta nu era de ajuns pentru rezolvarea dosarelor care se grămădeau pe masa regelui. Dacă se ocupa de vreo chestiune, o făcea între orele 2 și 3 dimineața, puțin cam tîrziu pentru începutul zilei de muncă a unui prim-ministru. Și pentru el asta însemna *„să muncească toată ziua".*

Chestiunile familiale le rezolva cu aceeași grabă : ca s-o mărite pe Charlotte i-a fost de ajuns o oră de convorbire cu frații săi. A măritat-o cu unul din fiii lui Boson, Alexandre de Perigord. Cu siguranță că le-a dat asigurări liniștitoare în privința obîrșiei acestei fete tinere și plăcute, ca și în privința zestrei pe care i-o hărăzise. Cum se aranjau toate ! îi dădea Charlottei mumele

 său, nume pe care avea dreptul să-1 poarte, fiindcă, probabil, era fiica lui ; cît despre bani, rămîneau în familie. Perigord plus Perigord, cercul se închidea și nu lăsa, să se piardă nimic.

Mai tîrziu, Alexandre a ajuns prefect la Arras. In 1830, niște gazetari au îndrăznit să vorbească despre *„administrația lui bastardă",* ca să-i amintească de originea soției, și mai scriau că *„el era in același timp* și *ginerele* și nepotul *prințului de Talleyrand".* Ca o fatalitate, prințul se găsea totdeauna în cele mai false situații. Dar era stingherit de ele mai puțin ca oricine.

Domnul de Talleyrand se credea absolut necesar, dar regele i-a spulberat iluziile

A mai avut o tresărire ca să apere Franța împotriva aliaților, să protesteze contra pretențiilor nesăbuite ale acelora care de data aceasta erau fără milă. Fiindcă nu le pieriseră din minte uneltirile lui Talleyrand la Viena, au refuzat categoric să-i îngăduie să participe la întrunirile lor. Ca să le demonstreze că nu aveau dreptul să trateze Franța ca pe un dușman, Talleyrand a venit cu argumente de chițibușar. Nu semnaseră ei un tratat de pace cu Franța ? Acest tratat era valabil și acum, pentru că ocîrmuirea legitimă care îl iscălise se găsea la Gând în timpul ultimelor ostilități, deci

pacea dintre Europa și regele legitim nu fusese ruptă niciodată. în plus, nu se afla în posesia lui Talleyrand declarația semnată de aliați la Viena prin care se afirma că Napoleon era singurul lor dușman și că ei nu se războiau cu Franța, ci numai cu uzurpatorul ? Dar vai ! Totul se schimbase. Franța se aruncase în brațele „uzurpatorului", se făcuse complicea lui și trebuia să plătească. Zborul *Vulturului!* Frumoasă născocire ! Se striga bravo fără să se gîndească nimeni la prețul spectacolului.

Talleyrand a fost supus unui nou asalt: de data aceasta, aliații pretindeau. restituirea operelor de artă pe care Napoleon le adunase din muzeele, palatele și bisericile din țările în care venise cu binefacerile lui. în 1814, Talleyrand putuse salva aceste opere de artă. De data aceasta nu se mai putea. Chiar și prietenul său Wellington se ocupa cu strămutarea operelor de artă de la. Luvru. Pînă și papa l-a trimis pe sculptorul Canova să redobîndească tot ce luase Napoleon de la Vatican. Canova își dădea aere, îl făcea atent pe Talleyrand că *„Ambasadorul Sfîntului Părinte",* cum își spunea el plin de ifose, era tratat cu ușurință. *„Ambalator ar* fi *mai aproape de realitate",* i-a răspuns Talleyrand cu fermecătoarea lui politețe.

Această neplăcută strămutare i-a dat ocazia să spună o vorbă de duh pe socoteala muzeelor și armatei franceze decimate : *„Armata e ca* și *Luvrul. Și în. una, și în celălalt n-au rămas* decît cadre *vechi".*

Cînd a primit nota prin care aliații îi expuneau condițiile în care putea fi „impusă" pacea, s-a revoltat: *„Primind această comunicare, și mai insolentă prin, formă decit prin pretenții, m-a cuprins cea mai puternică indignare. N-a fost decît o singură părere în consiliu in privința răspunsului care trebuia dat"* (citat de Lacour-Gayet).

A înaintat un protest, invocînd toate argumentele posibile. La 22 septembrie 1815, aliații au răspuns că nu-și reduceau cu nimic pretențiile. Ce putea

 lace Talleyrand în fața acestei ostilități, susținută de atîtea tunuri și baionete T S-a resemnat să semneze, dar lovitura era grea.

O altă problemă, de data aceasta internă. Alegerile din 1815 au dat Franței o Cameră a deputaților, zisă „Cameră fără seamăn", pentru că era formată aproape numai din ultraregaliști. Nu numai că Franța era zdrobită de aliați, dar nici nu mai putea fi guvernată. Pentru monarhie, nimic nu era mai primejdios ca această majoritate. Talleyrand s-a simțit amenințat. Prudent, ca de obicei, ca să-și salveze ministerul, a socotit necesar să arunce lestul. Trebuia să se debaraseze de teroristul Fouche, care era cel mai compromițător. Curtea uitase că numai datorită acestui indezirabil putuse regele Ludovic al XVIII-lea să intre în Paris. Talleyrand s-a gîndit să-1 facă pe rege să-i încredințeze o ambasadă foarte îndepărtată. Vitrolles, care era amestecat în această afacere, o consemnează în amănunt în *Memoriile* sale. Intr-o seară, consiliul de miniștri s-a întrunit în strada Saint-Florentin. In momentul despărțirii, Talleyrand a început să bată cîmpii despre călătorii, ambasade și despre rolul prestigios pe care îl îndeplineau miniștrii Franței în capitalele străine, mai ales în America. Ce țară frumoasă era America ! A început să depene amintiri : pădurile, savanele. Devenise liric. Nimeni nu-și dădea seama ce-1 apucase. O parte din miniștri s-au cărăbănit. Fouchă întîrzia, își aranja hîrtiile și asculta. „...E o *țară atît de frumoasă, o cunosc, am străbătut-o, am locuit în ea, e o țară minunată",* spunea Talleyrand. Vitrolles, care stătea lingă el, știa unde vrea să ajungă prințul și manevra lui îl fascina. *„Acolo sînt fluvii cum n-am mai văzut — se*

însufleţea Talleyrand —, *nimic nu este mai frumos ca fluviul Potomac".* Fouchă rămînea nepăsător faţă de frumuseţea Potomacului. *„Mai sînt şi păduri măreţe pline cu arbuşti din aceia pe care îi creştem în lădiţe. Cum naiba se numesc ? La... La..." — „Lauri",* îi şopti Vitrolles. *„Da, aşa e, păduri de lauri", zise* prinţul încîntat. Fouche îl fulgeră cu privirea ochilor lui cenuşii : înţelesese. Ministrul poliţiei nu avea nevoie de mai mult. De-abia a dispărut Fouche, că Talleyrand i-a şi spus lui Vitrolles : *„De data aceasta i-am sucit ffîtul de-a binelea".* Ca să-şi pună planul în aplicare, nu i-au fost de ajuns numai cîteva zile. La 19 septembrie, regele l-a numit pe Fouche ambasador la Dresda, pe lîngă regele Saxoniei. Se spera că avea să refuze, însă Fouche a primit ciolanul care i se aruncase. După puţină vreme i s-a luat ambasada. A fost surghiunit. Nici o ţară nu i-a oferit azil. Austria l-a îngăduit, sub supraveghere poliţienească. A murit la Triest proscris şi nefericit, pe grămada de aur pe care o strînsese prin crimă.

Dacă Talleyrand se crezuse la adăpost după ce se descotorosise de Fouchă, amăgirea a fost de scurtă durată. I s-a adus la cunoştinţă următoarea conversaţie ce avusese loc între nişte deputaţi extremişti : *„Regele a procedat bine că l-a dat afară pe Fouche, dar cînd îl va da afară şi pe celălalt ?" — „Celălalt ? Care celălalt ?" — „Chiar domnul de Talleyrand". — „Trebuie să se ţină seama de serviciul pe care l-a făcut îndepărtîndu-l pe ministrul ucigaş de regi". — „S-ar putea, dar regele ar face, totuşi, bine să se descotorosească de ministrul revoluţionar"* (citat de Lacour-Gayet).

Poate că ne mai aducem aminte de poliţa aceea curioasă de pe vremea Directoratului, care mai zăcea prin dosarele din strada Bac : poliţa Bacri-Busnach, neachitată nici acum. Era un subiect de discordie între ocîrmuirea Franţei şi deiul din Alger. Şi în această afacere îl regăsim pe Talleyrand, pentru că el era acela care-1 trimisese la Alger pe consulul Duval. Fără îndoială

 că Duval n-a rezolvat neînţelegerea aşa cum trebuia, pentru că deiul l-a lovit cu evantaiul; în urma acestui fapt, Carol al X-lea, ca să termine, a poruncit, după cum se ştie, în anul 1830 cucerirea Algerului.

Aceasta era cea mai neînsemnată grijă a ministrului nostru. Ministerul său se clătina. Regele ar fi trebuit să depună mai multă energie decît depunea pentru a-1 sprijini. Sînt cunoscute vorbele lui Talleyrand : *„Un cabinet sprijinit este un cabinet care cade".* Cabinetul său a căzut fără să fie sprijinit. La urechile lui ajungeau cuvintele înţepătoare pe care le rostea Ludovic al XVIII-lea pe socoteala ministrului său. Dacă Talleyrand îi spunea *„regele ghiduş",* ghiduşiile regelui nu erau inofensive. La drept vorbind, regele încerca să-1 facă pe ministrul său să înţeleagă că nu-şi va da osteneala să-1 reţină dacă pleca. Ministrul înţelesese, dar nu se hotărîse să plece. Regele insista. Perinda prin faţa ochilor lui Talleyrand toate farmecele Valenţay-ului, îi explica ce bine ar fi pentru sănătatea lui să stea mai multă vreme într-un ţinut atît de frumos. Pe scurt, un cîntec foarte bine cunoscut de Talleyrand : cîntecul laurilor. Cum Talleyrand tot nu pricepea, regele a fost şi mai clar, zorindu-1 pe redutabilul său ministru cu următoarea întrebare : *„Valencap e departe de Paris ?"* Răspunsul a fost fulgerător : *„Sire, cu douăzeci de leghe mai mult ca de la Paris la Gând".*

După cum povesteşte în *Memoriile* sale, Talleyrand a refuzat să negocieze **cu** aliaţii pe temeiul condiţiilor pe care le impuneau şi pentru acest motiv şi-a dat demisia. Şi adaugă : *„Regele a primit-o, răsuflînd uşurat".* Asta însemna **că** lucrurile se aranjau după pofta lui. E sigur că

pentru rege demisia lui însemna o ușurare. Dar nu Talleyrand voia să părăsească ministerul : fusese concediat. Regele Ludovic al XVIII-lea l-a lucrat în foi de viță. La 24 septembrie, Talleyrand s-a dus la rege însoțit de cei doi prieteni, baronul Louis și Dalberg. Ca să-1 consolideze pe Talleyrand în postul de prim-ministru, treimea venea să încerce un fel de șantaj. Talleyrand i-a cerut regelui să-1 susțină fără condiții în Camera deputaților. Dacă nu primea acest sprijin total, amenința cu retragerea. Credea că regele se va agăța de el. După părerea lui, nimeni în afară de el nu mai putea forma un cabinet ministerial. Nepăsător, regele se uita în tavan. Hotărârea lui era deja luată. Cu tonul cel mai indiferent, cel mai talleyrandesc, i-a răspuns : *„Nu-i nimic, am să aleg un alt cabinet"* (Vitrolles. *Memorii).*

Talleyrand era bătut cu propriile lui arme : era înlăturat cu duhul blîndeții. A doua zi îi scria ducesei : *„Plecăm de la putere fără o vorbă bună. Comunicatul oficial a fost cît se poate de uscat: nici un cuvînt despre noi, ca fi cum nici n-am fi existat".*

Ce mai voia ? Un rămas bun, tămîieri, recunoștință ? Bourbonii n-au fost niciodată prea recunoscători. Talleyrand nu greșește cînd scrie că *„ingratitudinea nu este prea bine voalată". Ce* ne uimește însă este faptul că un om atît de perspicace ca el se aștepta la altceva.

Atitudinea lui față de cel ce i-a urmat, ducele de Richelieu, trădează un necaz care n-ar fi stricat să fie mai discret. Odinioară se prefăcea mai bine. Dar vorbele lui de duh erau tot atît de izbutite. Richelieu stătuse douăzeci de ani în serviciul țarului la Odessa. Aflînd de numirea ducelui de Richelieu, Talleyrand a spus : *„Bună alegere, nimic de zis; din toată Franța, e omul care cunoaște cel mai bine Crimeea".*

433

împărtășind ducesei gîndurile sale, cu scopul ca „haremul" să informeze toată mahalaua, scrie : *„Prietenă dragă, iată un cabinet ministerial complet: președintele este rus, Corvetto, ministrul de finanțe, este genovez și toate astea ca. să fie apărate interesele Franței. O să iasă ceva foarte cunos cînd mă voi apuca de scris".*

Cînd în *Memoriile* sale ne mărturisește : *„Pot deci să spun că m-am retras din. afacerile publice fără să-mi pară rău* și cu *hotărirea neclintită de a nu mai relua conducerea lor niciodată",* sîntem foarte puțin înclinați să-1 credem. Și-ar fi reluat slujba la cel mai mic semn al lui Ludovic al XVIII-lea sau al oricărui urmaș al său. Cu toate că nu i-a adus laude, regele i-a dat, totuși, o dovadă de stimă. La 28 septembrie l-a numit mare șambelan. Era din nou aproape de persoana regelui. Putea să intre în „apartamentele regale" și la prînzurile de gală să stea în spatele regelui. Această numire nu l-a lăsat nepăsător, după cum nu l-a lăsat indiferent nici vizita de felicitare pe care i-a făcut-o Richelieu, nici scrisoarea personală prin care regele îi aducea la cunoștință vestea. *„Este bine ce s-a făcut",* a catadicsit el să recunoască. Funcția de șambelan îi aducea o rentă de 100 000 de franci ; era o alinare pentru punerea. lui în retragere.

Partea a treia

Pensionare politică întretăiată de o pensionare sentimentală

Făcea pe sihastrul. Pentru lumea politică de jos nu afișa decît dispreț. Ne putem închipui sinceritatea renunțării lui. Avea tot atîta lume în jurul lui la ceremonialul sculării, ca și la masă. Cu toate acestea, cînd s-a întîlnit cu Charles de Remusat, s-a prefăcut că-i place să vorbească numai despre bucuriile vieții de la țară. Se gîndea să se retragă în „coliba" sa de la Valençay și să-și cultive grădina. La cîteva săptămîni după cădere, la 18 octombrie 1815, îi scria ducesei : *„Mi-am petrecut treizeci de ani din viață gîndindu-mă numai la ceea ce putea fi de folos țării mele. Astăzi mă ocup doar de interesele mele, pe care le-am neglijat de tot. Acesta e modul meu de existență, o adevărată revoluție față de înclinările mele spirituale".* Că s-a gîndit la țara lui și că a servit-o bine, este sigur. Că îndrăznește să spună că și-a „neglijat interesele de tot", este o fățărnicie.

La drept vorbind, acest sihastru era încă foarte legat de lume. în afară de funcția de mare șambelan, era membru ereditar al Camerei pairilor.

Putea deci să asiste la ședințele de la palatul Luxemburg, să ia cuvîntu) și să activeze pe tărîm politic. Nu s-a folosit de aceste drepturi decît pentru a-1 critica pe Richelieu. S-a lăudat că nu semnase tratatul de la Paris. *„Cel puțin sînt mulțumit, ca și dumneata, că nu mă aflu printre semnatarii acestei frumoase opere",* scrie el la 24 noiembrie 1815. De ce să se laude ? Fusese concediat înainte de semnarea tratatului. Și noi știm bine că l-ar fi semnat, după cum semnase armistițiul din 1814 și tratatul de la Paris din 1814.

Cînd a fost judecat mareșalul Ney, a găsit un pretext ca să nu fie judecător. S-a spălat pe mîini... Asta nu l-a împiedicat să-1 critice pe Richelieu fără milă : *„Este destul de neplăcut pentru cei care au semnat tratatul de la Presburg și pe Niemen. Ce vremuri de ocară !"* Această ipocrită întoarcere în trecut era o ocheadă adresată bonapartiștilor. Iată unde îl ducea necazul. în schimbul acestei purtări urîte, Richelieu s-a purtat frumos cu domnul de Talleyrand. în ziua de Crăciun a anului 1815 i-a adus la cunoștință că printr-o ordonanță regală fusese autorizat să transmită fratelui său Archambaud titlul de pair ereditar și titlul său de prinț de

Talleyrand, cu dreptul de a fi transmise urmașilor acestuia în linie bărbătească. Pentru familie era o veste minunată, iar pentru Talleyrand o mare satisfacție.

De asemenea, a fost primit la Academia de inscripții și literatură. Cu prilejul ședinței de recepție, lady Morgan, care îl vedea pentru prima oară, a

 fost impresionată de acest personaj, *„remarcabil prin calmul fizionomiei, un adevărat chip de copil adormit".* Și Mole care vorbea de un „monstru" !

In primăvara anului 1816, cam fără voia lui, a urmat perfidul sfat al lui Ludovic al XVIII-lea : s-a dus la Valențay. Nu mai fusese pe acolo din 1808, cînd își luase rămas bun de la prizonierii spanioli. In urma lor rămîneau semnele unor distracții nevinovate : grădinărit în cameră. Stropitul parchetului provocase cîteva stricăciuni ce s-au reparat. Talleyrand ar fi putut trimite nota de plată la Sfînta Elena !

Cu toată depărtarea de Paris, cu toate lucrările de reinstalare la Valențay și plăcerile vieții de țară, umilirea la care fusese supus prin îndepărtare îl ustura mereu și usturimea izbucnea în scrisorile lui : *„Ministrul Richelieu este foarte disprețuit. Nu lipsește nici o împrejurare în care să nu i se arate dispreț. Domnul Richelieu este cel mai disprețuit dintre toți, fiindcă a fost împins mai în față... Numele celorlalți nu este cunoscut. Ieri, unul dintre cele mai de seamă personaje de la Chateauroux spunea în timpul prînzului: domnul Decazes este contele Real al acestui cabinet ministerial"* (Scrisoarea din 4 mai adresată doamnei de Bauffremont).

Cele două victime ale sale din acea vreme erau Richelieu și ministrul poliției, Decazes. înverșunarea împotriva regimului îi inspira cuvinte pline de duh, dar necazul și invidia pe care le dezvăluie sînt de o meschinărie care mîhnește. Lytton Bulwer îi atribuie această cugetare : *„Natura a așezat ochii sub fruntea oamenilor ca să privească înainte, dar Bourbonii îi au pe partea opusă, ca să privească înapoi".* Nici confrații din Camera pairilor nu găseau îndurare în ochii lui, îi acoperea cu batjocuri. Unul dintre ei a încercat să-i îndulcească critica și i-a spus : *„Oricum, tot mai există conștiințe".* Talleyrand a răspuns : *„Da, știu, prietenul meu Semonville are chiar mai multe".* In prezența lui Talleyrand se vorbea despre același Semonville că se îngrășase mult : *„Nu înțeleg",* a spus Talleyrand cu cel mai nevinovat aer. *„Ce nu înțelegeți, monseniore ?" — „Ce interes are Semonville să se îngrașe".*

înverșunarea îl făcea să devină crud. Unul dintre prietenii săi, Ruhliere, spunea de față cu el și cu alte persoane : „N-am *săvîrșit decît o răutate* în *viața mea". — „Cînd se va sfîrși ?"* — întrebă Talleyrand.

Ludovic al XVIII-lea, pus la curent cu acest arțag, spunea cu filozofie : *„Vanitatea rănită și ambiția dezamăgită, care se fac simțite în scrisorile lui, le fac foarte ciudate".*

Or fi fost ele ciudate, dar dizgrația nu înfrumusețea caracterul

domnului de Talleyrand.

Dacă veninosului spirit de observație nu-i scăpa nimic din ce făcea ocîr- muirea, în schimb, nici ea nu lăsa nesupravegheate vorbele și activitatea prea strălucitului pensionar. Prefectul departamentului Indre și secretarul său l-au vizitat, în aparență, din simplă politețe. în realitate, ei veneau să afle, din conversație, cît de mari resentimente nutrea prințul împotriva ocîrmuirii. Ancheta pornise de la niște zvonuri aduse la cunoștință de un locuitor din Valențay care se ducea pe la castel și care povestea că „prințul Talleyrand" uneltea pentru aducerea lui Napoleon al II-lea cu condiția ca el să fie regent ; el spunea că Napoleon nu era la Sfînta Elena, ci se afla ascuns undeva prin împrejurimi și se jura că tot ce spusese fusese cules de el chiar de pe buzele prințului. Cînd a venit prefectul ca să surprindă complotul, a dat peste cel mai plăcut și mai liniștitor tablou : în bibliotecă, prințul își aranja cărțile pri-

 mite de la Paris, ajutat de două femei foarte drăguțe și foarte elegante : ducesa și Dorothea. Cărțile primite erau cele care scăpaseră de la a treia vînzare, din mai 1816. a bibliotecii sale la Londra. I-a adus 210 000 de franci. A fost de departe cea mai avantajoasă vînzare.

Prezența ducesei și a Dorotheei era atunci singura lui bucurie. Cu o lună înainte scrisese ducesei, care se afla încă în Silezia, să se întoarcă la Valențay: *„Am să mă ocup de camera dumitale, voi pune să scuture covorul, să se curețe totul, pentru ca în luna octombrie să fii instalată cumsecade..., prietenă dragă, ne vom petrece viața în aceleași locuri, cu aceleași ocupații și cu același fel de trai. Nu știu nimic altceva care să se poată compara cu fericirea de a trăi aceste zile cu dumneata..."* (21 mai 1816).

Ducesa nu a mai așteptat venirea toamnei : a sosit în grabă. Dorothea era deja la Valențay. De unde venise și de cînd revenise ? In noiembrie 1815 plecase în Italia și la Viena. Talleyrand făcuse totul ca s-o oprească, dar aventura cu Clam avea mai mult farmec pentru ea. Talleyrand i-a scris la Veneția, fiindcă credea că se afla acolo. La 21 decembrie se găsea la Viena împreună cu două dintre surorile ei. Talleyrand a trimis la ea pe Gentz ca s-o roage să se înapoieze în strada Saint-Florentin. Demersul era binevenit. Dorothea era pe cale să rupă legătura cu Clam. în februarie, după reveniri și răciri, cei doi îndrăgostiți s-au despărțit definitiv. Aventura o zdrobise și o umilise. Nu lipsea mult să-și urască amantul. La 21 februarie, înainte de a părăsi Viena, s-a întîlnit cu Gentz, care notează : *„Tot atît de extraordinară prin subtilitatea spiritului, ca și prin depravarea inimii, pentru mine, femeia aceasta a fost un obiect de studiu și de distracție".*

Dorothea s-a înapoiat la unchiul ei și nu l-a mai părăsit. înțelegerea lor era într-adevăr neobișnuită. El îi scria : *„Cu tine se poate trece ușor peste ideile mediocre. Mintea ta nu a fost niciodată încătușată și prin aceasta ai încetat să mai fii nemțoaică. Ai păstrat toate celelalte deprinderi, în afară de acelea ale minții, care nu mai are accent german, ca și limba pe care o vorbești".*

Fără lirism, fără mare zarvă, cuvintele exprimă o admirație pătimașă, admirația unei inteligențe pentru altă inteligență. „Trebuie *să admiți că ar fi o foarte mare greșeală să ne lipsim unul de altul, căci eu mi-aș pierde posibilitatea de mișcare, iar tu, odihna".*

Ea răspundea acestei admirații printr-o admirație egală, pe care o consemnează în *Memoriile* ei : *„îndelungata mea legătură cu domnul de Talleyrand m-a făcut pretențioasă față de tot restul lumii. Inteligențele pe care le întîlnesc mi se par greoaie, încîlcite, îmbîcsite de nimicuri".*

După puțină vreme, prințul a fost smuls din desfătarea pe care le-o dădea regăsirea, de îndatoririle sale de mare șambelan, care-1 obligau să ia parte la nunta ducelui de Berry, unicul fiu al fratelui regelui și moștenitorul coroanei, care se căsătorea cu fiica regelui Ferdinand din Neapole, Caroline de Bourbon- Sicilia. Căsătoria aceasta era oarecum opera prințului de Talleyrand. La început, pentru ducele de Berry, gîndurile se îndreptaseră spre o tînără soră a țarului, marea ducesă Ana, pe care Napoleon avusese intenția s-o ia de soție. Talleyrand îl sfătuise pe Napoleon să renunțe la această căsătorie și tot el J-a sfătuit pe ducele de Berry să facă la fel. Ca să-și motiveze împotrivirea, a invocat diferența de religie și mai ales nepotrivirea de rang : noblețea casei Holstein-Romanov nu însemna nimic pe lîngă aceea a unui urmaș al regelui

Ludovic cel Sfînt și al regelui Ludovic al XIV-lea. A propus-o **pe** Caroline **de** Bourbon-Sicilia și familia regală s-a declarat satisfăcută de această alegere.

Ca să se ducă să întîmpine pe tînăra prințesă la Fontainebleau, Ludovic al XVIII-lea l-a invitat pe Talleyrand în caleașca lui. Talleyrand era încîntat să meargă in caleașca regală, să se împăuneze la această căsătorie măreață pe care o pusese la cale, să se lase în voia firii sale de curtean, să ~fie măgulit de rege, să asculte în taină bîrfelile despre diferite personaje de **la** curte ale maiestății-sale, care se prăpădea după asemenea bîrfeli și pe care le distila cu finețe. După înapoierea Dorotheei și a ducesei, totul i se părea frumos.

Căsătoria și-a desfășurat fastul la Tuileries. Talleyrand și-a făcut apariția în toată strălucirea : a fost admirat. Slujba religioasă a fost oficiată de unchiul său, arhiepiscopul de Talleyrand-Perigord, duhovnicul regelui. Familia stătea la loc de cinste. In timpul balului ce a urmat, după tipicul celor de la Versailles, prințul nostru a atras atenția asupra unei greșeli : **s-a** dansat valsul. Talleyrand socotea că nu prea era potrivit să te învîrtești **așa** în haine și rochii de curte. Charles de Remusat a observat, ca și alții, veselia și amabilitatea prințului în cursul acestei petreceri. Remusat îi scria mamei sale : *„A fost dt se poate de încîntător, zîmbitor, distrînd pe rege, povestind o mulțime de istorioare, plin de grație și fără nimic ministerial, mai ales nimic ce-ar fi putut veni din partea unui ministru dizgrațiat... Bucuria lui înspăimînta serios pe o mulțime de oameni"* (17—19 iunie 1816).

Intreprinzătoarea răutate a acestor oameni se alarma în zadar, fiindcă Talleyrand era fericit nu din cauză că avea să răstoarne cabinetul ministerial, ci pentru că „femeile lui" îl așteptau la Valențay. Și ele erau fericite că-1 regăsiseră. Dorothea preferase totdeauna viața în castele izolate vieții pariziene. La bucuria prințului se adăuga și un motiv ascuns : era pe cale **de a** lichida prin bună înțelegere propria-i căsătorie. întrevedea chiar momentul în care nesuferitul cerc de fier în care se transformase unirea lui cu doamna Grand avea să se desfacă și să-i îngăduie să respire.

Ne amintim că, atunci cînd se înapoiase la Paris într-o caleașcă pru- siană, casa lui era goală : soția lui, prințesa, o ștersese. De ce profitase de șederea lui Talleyrand la Viena și Gând ca să fugă la Londra ? Păstra o atît de proastă amintire despre timpul cît locuise alături de Dorothea, încît perspectiva înapoierii acesteia și a soțului ei o înspăimînta. Viața în trei sau în patru, cînd venea și ducesa să-1 împartă pe prinț cu propria-i fiică, fusese atît de chinuitoare pentru doamna de Talleyrand, încît preferase să fugă. Era o faptă nesocotită. După aceea, în loc să se înapoieze la domiciliul ei conjugal, plecase de la Londra la Bruxelles și de la Bruxelles la Pont-de- Sains. Abia atunci și-a înțeles greșeala. S-a înapoiat la Paris, dar locul era ocupat. Talleyrand nu mai voia s-o vadă, nici să audă vorbindu-se de ea.

Totuși, înapoierea prințesei îl pusese pe Talleyrand într-o situație neplăcută, pe care Ludovic al XVIII-lea o găsea foarte nostimă. Episcop căsătorit, prins între trei femei — soția legitimă, nepoata și mama nepoatei —, Talleyrand oferea un spectacol curios. Cu un ton ironic, „regele ghiduș" l-a întrebat : *„^Este adevărat că doamna de Talleyrand s-a întors acasă ? Asta* ***e*** *ceva ce nu vă poate lăsa nepăsător".* Subiectul acesta nu se putea discuta, nici măcar de către rege, care și-a dat seama prea tîrziu. Lovitura pomi 1

„Trebuia să am și eu un 20 martie". Era data cînd se înapoiase Napoleon la Paris. Regele și-a luat tălpășița.

Talleyrand scria ducesei că, pentru a scăpa de soția lui, va folosi cele mai bune mijloace. Cu el nu era de temut nici o violență : *„Trebuie să termin cu ea. Sacrificiile bănești nu mă sperie"* (1 iunie 1816).

Din fericire, energica Dorothea se hotărise să intervină. Talleyrand n-ar fi fost în stare să-și alunge nevasta. Dorothea i-a dat următoarea linie de conduită „ca *să sfîrșească odată cu ea",* după care urma numai să plătească : *„Pentru că banul este adevăratul mobil al tuturor faptelor doamnei de Talleyrand, cu ea trebuie să pornești întotdeauna de la acest punct de vedere, și de aceea îndrăznesc să-ți dau un sfat care te va scuti de o corespondență nesuferită și de care-ți este silă. Iată-l. Trimite imediat la ea nu pe un șovăitor ca domnul Roux, ci pe domnul Perrey, înarmat cu o scrisoare de credit. Dă-i sarcina să anunțe pe doamna de Talleyrand că nu va pune mina pe* ■*nici un gologan din*

renta pe care i-o stabilești decît atunci cînd se ra *găsi în Anglia și că în afara acestei țări nu va obține nici o para. Domnul Per- rey. s-o însoțească pînă la Calais sau la Ostende și să nu se înapoieze pînă n-o va vedea îmbarcată. îți jur că sfatul meu este foarte bun* și ai greși *dacă nu l-ai urma"*- 14 iunie 1816 (citat de Bernard de Lacombe).

Dorothea nu era lipsită de fermitate. în cazul în care doamna de Talleyrand ar fi refuzat să se îmbarce cu destinația Londra și s-ar fi întors la domiciliul conjugal, Dorothea dispunea de mijloace serioase ca să facă viața de nesuferit soției legitime. Așa cum prevăzuse ea, prințesa n-a avut încotro și a primit renta, ca și surghiunul.

Printr-o coincidență hazlie, care-1 înveselea pe regele Ludovic al XVIII-lea, tocmai în acea vreme și Chateaubriand avea necazuri conjugale, în mod discret sau aproape, curtea adusese la cunoștință domnului Chateaubriand, care-și alungase și el soția, că familia regală ar vedea cu ochi buni pe autorul *Geniului creștinismului* trăind creștinește cu soția lui în fața lui Dumnezeu. Ca într-un ciudat joc de cadril, în perioada în care cuviosul vi-conte s-a împăcat definitiv cu soția lui, Talleyrand o expedia pe a sa Ia Londra. Pe socoteala necazului de care dăduse Chateaubriand și a eliberării prințului, unii din răutăcioșii care totdeauna tîrnosesc mangalul prin Paris au făcut următoarele patru versuri :

„Să le ia dracu de moravuri — zicea Chateaubriand.
Soția mea e musai să se întoarcă lingă mine.
Moravurile să trăiască ! — răspunde vesel Talleyrand
Că pot s-o- alung pe-a mea, în fine" [XLVI].

După ce și-a aranjat această chestiune, Talleyrand s-a înapoiat la Va- lențay. Doamnele și-au făcut bagajele ca să plece la băile de la Bourbon- 1'Archambault. Doamna Tyszkiewicz a plecat cu ele. Mai înainte, Talleyrand pusese să se repare scara principală de la Valențay și avusese oarecare greutăți pînă să găsească o piatră bună.

Primarul ultraregalist de la Bourbon-l'Archambault, care aflase de dizgrația lui Talleyrand, ca să se pună bine cu cei de la curte, a găsit cu cale să-1 facă unele mizerii celui mai ilustru și mai vechi client al său. Talleyrand s-a plîns. Din cauza aceasta, prea zelosul primar a primit un perdaf de la ministrul poliției in persoană, Decazes, care i-a amintit *„respectul pe care-l datorează totdeauna față de rangul domnului de Talleyrand, în orice situație s-ar găsi el".* Deci „sperietoarea", de care se temea Talleyrand nu era chiar atît de înfricoșătoare.

XLVI **Citat de Lacour-Gayet.**

Cu toate acestea, n-a părăsit lupta. La 5 septembrie 1816, cînd regele **a** dizolvat „Camera fără seamăn", Talleyrand ar fi trebuit să fie primul care să se bucure. S-a ferit s-o facă. Fiindcă această măsură fusese inspirată de Richelieu, a declarat că era nefastă. De îndată ce s-a înapoiat la Paris cu micul său harem, casa din strada Saint-Florentin a ajuns centrul opoziției. Nici cînd se afla în culmea puterii nu primise atîta lume. Toți cei care îl înjurau cînd era ministru, de cînd era în dizgrație îl tămîiau necontenit. Ultraregaliștii cei mai bezmetici îi țineau hangul. La sculare, camera lui se umplea. Pînă și doamna de Stael alerga acolo. Nu ca să-i sprijine pe ultra- regaliști, ci ca să fie la curent. Cu pletele în vînt, declamatorie și sublimă, **ea** nu interesa decît pe cîțiva devotați, *„cu toate flăcările jucăușe care-i aprindeau imaginația și inteligența",* cum spunea Talleyrand. în toată toamna aceea, invidia l-a făcut nesuferit. Calitățile pe care le prețuia mai mult și pe care le avea și el — moderația, discreția și calmul — l-au părăsit deodată. Prea spontană ca totdeauna și puțin cam indiscretă, doamna de Stael, într-o zi, l-a întrebat dacă era adevărat că devenise ultraregalist- Altădată cu o piruetă obraznică ar fi ieșit din încurcătură. Acum i-a răspuns cu o seriozitate greoaie, adică în felul cel mai puțin serios în care se putea răspunde la o asemenea întrebare : *„Dacă vreți să spuneți că sînt împotriva cabinetului ministerial, da, în general sînt împotriva lui și în special împotriva ministrului Decazes".* Și-a ales ca zi de primire ziua de miercuri, pentru că și Decazes primea în aceeași zi. Spera că saloanele ministrului vor rămîne goale. Chiar în seara în care Decazes oferea un dineu, a oferit și el unul, invitîndu-i pe toți ceilalți miniștri, care n-au îndrăznit nici să contramandeze invitația lui Decazes, dar nici să-1 refuze **pe** Talleyrand. Nu mai era de recunoscut. Arțagul lui nu mai avea nici o măsură. într-o seară a provocat un scandal nedemn de el. Se știe că nu mînca decît o singură dată pe zi : la masa de seară. Dar această masă făcea cît trei. Mîncărurile alese și îmbelșugate, vinurile generoase, veselia mesenilor și conversațiile, toate îi dădeau o bună dispoziție. Ridicîndu-se de la masă, acest om închis în el devenea vorbăreț și uneori vorbea prea mult, iar alteori mult mai puțin bine decît te așteptai din partea lui. *„Se lasă tîrît ca o femeie de nevoia de a vorbi despre ceea ce îl preocupă... De cînd părăsise ministerul, după ce se scula de la masă, îi ocăra în mod regulat pe Decazes* și pe Richelieu *(Memoriile* lui Mole). La sfîrșitul unui dineu mare oferit de ambasada Angliei, în seara zilei de 18 noiembrie 1816, **a** făcut tot așa. La acest dineu luau parte personalități de seamă, cum era Canning, și mai mulți membri ai guvernului francez, printre care și Pas- quier, președintele Camerei.

Violența diatribei lui împotriva ministrului a făcut ca scandalul să ia

proporții, din cauza faptului că lucrurile se petrecuseră într-o ambasadă. Se făcuse cerc în jurul lui Talleyrand. N-a mai știut să pună frîu nici furiei, nici amărăciunii pentru că fusese spionat la Valenqay și la Bourbon-1'Archambault. A reproșat ministrului că semnase tratatul de la Paris. Termenii folosiți erau atît de jignitori, încît Pasquier a vrut să se retragă. Talleyrand, văzîndu-1 că se îndreaptă spre ușă, i-a tăiat calea și i-a spus că reproșurile lui se adresau numai ministrului poliției, Decazes, pe care îl trata de „pește". „O *Cameră nu poate avea legături cu el fără să se compromită".*

Pasquier i-a răspuns că, deoarece toți membrii unui guvern trebuie să fie solidari, el nu putea îngădui să fie tratați așa cum îi tratase prințul. Și ieși. Serata s-a sfîrșit cu acest incident. Dar a doua zi, tot Parisul vuia de zvonul acestei scene.

Pentru că serata se sfîrșise prea devreme, Talleyrand s-a dus s-o continue la doamna de Laval. Aici, prințul a povestit haremului său tot ce se întîmplase. O povestire dintre cele mai dulcegăite, mai distractive și mai amăgitoare. Cînd, în fața lumii, cineva a îndrăznit să le povestească curo se petrecuseră lucrurile în realitate, toate scumpele lui cadîne au luat apărarea satrapului.

Consiliul de miniștri a luat în discuție cazul marelui șambelan. Unii au cerut destituirea și exilul. Richelieu și Decazes, cei mai rău loviți, au fost cei mai moderați. în urma intervențiilor lor s-a hotărît că, drept pedeapsă, era de ajuns să i se interzică orice acces la palatul Tuileries. Nn uitau că, dacă Ludovic al XVIII-lea era rege și ei erau miniștri, o datorau prințului de Talleyrand. Cine știe dacă a doua zi nu va fi chemat din nou la putere ? Așa că Talleyrand a primit din mina domnului de La Châtre, primul gentilom al Camerei, un bilet prin care regele îi punea în vedere că nu mai avea ce să caute la Curte fără permisiunea maiestății-sale. Talleyrand i-a scris regelui că cel mai credincios dintre supușii săi primea cu respect pedeapsa care i se dăduse. Se supunea, încercînd durerea unui nevinovat pedepsit pe nedrept și, ca să nu se dezmintă, sfîrșea cu o delicată obrăznicie : „Aș *cere iertare Maiestății-Sale pentru scrisul meu urît dacă n-aș ști că-l cunoaște de multă vreme și că-l citește cu ușurință".*

Știe să-și încheie scrisorile mai bine decît dineurile. Lordul Charles Stewart, ambasadorul Angliei, și-a informat guvernul. Ca să aranjeze lucrurile în felul său, Talleyrand i-a luat-o înainte și a scris prietenului său Wellington. Din această scrisoare reieșea că serata se desfășurase cît se poate de bine și că, dacă cineva vorbea de vreun incident, o făcea pentru plăce» rea de a născoci unul.

Pentru uzul ducesei, incidentul s-a redus la trei rînduri, pe care Talleyrand i le-a scris la 29 noiembrie, nu ca să regrete ce se întîmplase, ci ca să se felicite pentru minunata scrisoare ticluită către rege, ca și de afluența celor ce asistau la scularea lui dimineața. *„M-am plîns de un ministru. Iată la ce se mărginește totul".* Nu-1 întrecea nimeni în arta de a reduce amploarea a ceea ce-i aduce prejudicii.

Totuși, acest incident i-a adus prejudicii chiar pe lîngă cei

care țineau la el. Doamna de Rdmusat a auzit de la Toulouse, unde se găsea, ecoul neplăcut al seratei ce avusese loc în casa lordului Stewart. Nu i-a ascuns că-1 dezaproba și că regreta că nu se aflase lîngă el*: „Dacă aș fi putut* să **re-**

cîștig ceva din influența de altădată, poate că l~ați fi împiedicat. Odinioară am reușit de citeva ori. Femeile au mai multă înriurire asupra lui de&t bărbații, dar cele care se află în preajma lui n-au nici o putere ți nici rm principiu (asta la adresa ducesei, Dorotheei și haremului, în care doamna Remusat nu intrase). *Amestecînd laudele cu mustrările, ajungi -departe cu el".* Deci, doamna Remusat îl cunoștea foarte bine, dar știa și pînă unde merge puterea ei. *„Nu m-aș putea opri să nu-i vorbesc serios, poate că asta nu i-ar place și ne-am certa".*

Un sprijin tot avea : pe Chateaubriand. în Camera pairilor, vicontele l-a salutat pe prinț cu ostentație. De data aceasta nu avea de ce să-1 felicite, însă amîndoi aveau ceva de împărțit : amărăciunea.

Doamna de Stael știa că dizgrația nu va dura. Ea îl compara pe Talleyrand cu jucăriile cărora li se spune „hopa Mitică" și care înfățișează personaje cu partea de sus a corpului ușoară și cu plumb în partea de jos • orice le-ai face, chiar dacă se răstoarnă, își recapătă totdeauna echilibrul.

Lui Talleyrand i s-a prezentat ocazia de a se redresa în ziua de 21 ianuarie 1817, în timpul marii ceremonii de la Saint-Denis poruncită de rege pentru comemorarea lui Ludovic al XVI-lea. Talleyrand, în ținută de gală, s-a prezentat pentru a-și ocupa locul de mare șambelan. I se interzisese intrarea în palatul Tuileries, dar nu în biserica Saint-Denis. Maestrul de ceremonii, domnul de Dreux-Breze, a venit să-1 roage din partea regelui să-și ocupe locul ce i se cuvenea printre membrii Camerei pairilor. Talleyrand s-a supus. I s-a dat să înțeleagă că trebuia să aștepte ordinul regelui pentru a-și recăpăta privilegiile. Talleyrand încercase...

în sfîrșit, în februarie, chiar Richelieu a propus să fie ridicată pedeapsa. N-a întîmpinat nici o greutate în a da de înțeles că, prin faptul că Talleyrand era ținut departe de curtea regală, făcea din salonul lui centrul opoziției. La 28 februarie, prințul a fost invitat de rege. Maiestatea sa l-a primit foarte bine. Cîteva clipe au stat de vorbă numai ei amîndoi. discutând despre ploaie și despre timp frumos ; nu s-a iscat nici un incident, totul s-a petrecut cît se poate de cuviincios. Talleyrand a scris ducesei : „Este *destul de bine. Trebuie să fim mulțumiți ți să ne ținem gura".* Cam asta era tot ce dorea Ludovic al XVIII-lea din partea marelui său șambelan. Dar marele șambelan aștepta cu totul altceva de la rege : un minister. Nu I-a obținut, în felul acesta, necazul se poate transforma într-o boală prostească la un om care nu e pătimaș și care nu folosește supapa violenței.

Afacerile mărunte nu-i aduc mărire domnului de Talleyrand

Regaliștii reușiseră să-1 pună în umbră pe Talleyrand, care nu mai strălucea decît prin amărăciune. în această perioadă, vestitul autor al incendiului de la Moscova, Rostopcin, a venit la Paris ca să vadă trei curiozități ale orașului : pe Talleyrand, pe Fouche și pe un actor care se numea Potier. I-a văzut pe toți trei, însă numai Potier i s-a părut că-și merita faima. Domnul de Talleyrand nu și-a dat nici o osteneală pentru oaspetele moscovit.

■Cînd prințul lucra, răuvoitorii spuneau că nu făcea nimic. Acum, cînd

nu făcea nimic, i se reproșa că făcea anumite fucruri. De aceea, poliția lui Decazes, care nu-1 slăbea din ochi, a băgat de seamă că primea în taină un emisar al fostului său complice, Metternich, căruia îi înmîna niște hîrtii, îndreptate apoi, prin ambasada Austriei, spre Viena. O altă activitate foarte rău văzută : cînd catadicsea să se ducă la o ședință a Camerei pairilor, o făcea pentru plăcerea răutăcioasă de a torpila legea electorală, pe care o prezenta „prietenul său“ Mole, ministrul de interne. Trebuie recunoscut că Talleyrand folosea argumente liberale și luminate, mult mai înțelepte decîl proiectul ultraregaliștilor. Altă dată, la 23 ianuarie 1817, a luat apărarea libertății individuale cu un simț al dreptății și cu o iscusință care îl așezau cu mult deasupra adversarilor săi. A demonstrat că libertatea individuală era inseparabilă de libertatea presei. Cîțiva ani mai tirziu, cînd se va relua această discuție în legătură cu cenzura, i-a dat mina să apere libertatea presei cu aceleași argumente. Toate acestea erau simple hîrțuieli, însă în legătură cu subiecte importante : nimic nu era mai neplăcut pentru guvern $i mai plăcut pentru liberali.

Împins de necaz să se fi dedat la nedemnul trafic pe care ni-I dezvăluie scrisoarea lui din 17 ianuarie 1817 ?

Această scrisoare a fost trimisă destinatarului, Metternich, prin bunăvoința doamnei de Souza, care a încredințat-o unui curier portughez. Cu toate că nu le mai iubea, doamnele acestea îi rămîneau devotate.

„...Astăzi vă voi vorbi despre ceva: care prezintă un oarecare interes. Vn rus a încercat să pună mina, la arhiva Relațiilor Externe, pe corespondența lui Bonaparte cu mine de la întoarcerea lui din Egipt. Nu a reușit. S-a crezut că am luat-o eu (ceea ce era adevărat) *și de aceea am fost iscodit ca, să se afle dacă aș vrea s-o cedez împăratului.* (Amatorul trebuie momit.) Un *astfel de demers și influența rusească de la noi m-au făcut să presupun că într-o bună zi s-ar putea să-mi fie furată. Această teamă mi-a dat ideea nestrămutată, de a scăpa de aceste scrisori și de a vi le oferi. Este de netăgăduit că această corespondență constituie cea mai frumoasă piesă de arhivă pe care pot s-o am, pentru că, în afară de corespondența cu mine, începută în anul VII la 25 ale lunii nivose și care continuă... pînă la sfîrșitul anului*

1806, pot să mai adaug la ea corespondența lui Bonaparte cu domnul da *Champagny din 1807 și 1808, ca și aceea a lui Bonaparte cu Maret din 1813".* Nu. este vorba numai de scrisorile lui, ci și de acelea ale succesorilor săi. S-ar. putea înțelege că pe ale lui le-a păstrat. Dar ale celorlalți ?... Le furase. „Toate *sînt originale, semnate de el și formează douăsprezece pachete voluminoase. Sînt sigur că Anglia și Prusia ar face cu plăcere această achiziție și, ar plăti-o bucuros cu o bună parte din contribuțiile lor. Am numit Anglia și Prusia pentru că nimic nu m-ar face să le dau Rusiei".* (Să le dea este un fel de a spune...)

„Vă *rog, scumpul meu prinț, să supuneți împăratului propunerea mea. In. urma răspunsului dumneavoastră voi comunica totul domnului de Binder.* (Acesta era mijlocitorul)... *Dumneavoastră știți că, dacă n-aș fi francez, aș vrea să fiu austriac. Sentimentele mele mă îndeamnă să doresc ca această prețioasă și adesea compromițătoare parte din istoria noastră' modernă să se afle în mîinile dumneavoastră".*

[1] **Smile Dard. Napoleon et *Talleyrand* (vînzarea arhivei).**

Acesta este unul din cele mai urîte și mai vrednice de dispreț demer**suri** făcute de Talleyrand. Nu i-a adus cine știe ce folos, pentru că Metternich l-a păcălit. Acesta i-a răspuns că afacerea il interesa. Talleyrand a cre**zut că** se și încheiase. **A** încredințat marfa emisarului trimis de Metternich **și a** fixat prețul de 500 000 de franci. I s-a adus la cunoștință că pachetele fuseseră primite, dar nici o vorbă despre preț sau o eventuală plată.

Urmarea a fost foarte misterioasă. Cincisprezece luni mai tîrziu, Metternich îi restituia pachetele prin domnul de Binder. între timp, el scosese copii de pe ele. Talleyrand fusese tras pe sfoară.

în timpul trecerii sale pe la minister, Chateaubriand a fost foarte bine informat. Dacă prețioasa corespondență ar fi dispărut, nu s-ar fi dat în lături să strige cît il ținea gura. însă el scrie : *„Nu există nici o hîrțoagă* în *arhivele noastre pe care să nu fi vrut s-o cedeze Austriei; de data aceasta a fost înșelat de domnul Metternich, care i-a restituit absolut toate manuscrisele după ce le-a copiat" •*

La drept vorbind, nu a restituit totul : La Viena au rămas scrisori originale de-ale lui Bonaparte. Ce i-a restituit lui Talleyrand a fost furat de secretarul său Perrey, împreună cu alte hîrtii. Hoțul care l-a jefuit pe celălalt hoț a fugit la Londra în 1827, unde a vîndut aceste hîrtii amatorilor de autografe. Astfel, aceste scrisori au ajuns în altă parte ori s-au pierdut. Parte din ele, care au scăpat hoțului, au fost duse de doamna de Dino la castelul Sagan, în Silezia, care a fost jefuit și incendiat în timpul ocupației rusești.

Pofta lui de putere era atît de mare, că-1 făcea să vadă îndemnuri de apropiere în cele mai mărunte gesturi care veneau de la Tuileries. Se înșela amarnic. Dacă i se adresa un zîmbet, nu

era ca să-1 cheme, ci ca să-1 adoarmă. „De o *săptămînă, în fiecare zi mi se tot spun vorbe dulci de împăcare, la care răspund mereu că în curînd voi pleca la țară, unde voi rămîne multă vreme"* *. Tocmai asta voia și regele fără s-o spună, și tocmai **asta** nu voia Talleyrand, deși repeta mereu că pleacă.

Pentru a le face un semn bonapartiștilor și a-i necăji pe cei de la Tuileries, și-a făcut apariția la înmormîntarea lui Massena : *„M-au văzut cn mare plăcere printre ei. Sînt sigur că toți oamenii aceia cumsecade au fost încîntați"* *, îi scria ducesei la 14 martie. Noi nu sîntem așa de siguri ca el de amabilitatea celor ce rămăseseră fideli lui Napoleon față de fostul prinț de Benevento. Ce contează sentimentele : continuă să joace același joc dublu, pregătindu-și niște portițe de intrare în partidul de opoziție. Oftează. Cel puțin, pe vremea lui Bonaparte nu avusese timp să se plictisească. Acum însă cunoaște serile unui pensionar : stă singur lîngă foc și citește. Tinerele femei s-au dus la bal : *„Am citit pe bunul Plutarh, care face mai mult decît toți acești domni care ne satură cu morală și doctrină prin jurnale"* *. Toate acestea nu se comparau cu frumoasele seri de la Viena, iar Plutarh (înlocuind Le *Portier des Chartreux)* îi arăta viitorul regimului într-o lumină destul de întunecată, li prevedea prăbușirea : „Este *dureros să vezi cum piere sub ochii tăi o orinduire pentru care ai făcut atît de mult".* Și cu foarte multă viclenie continuă : „Asta *mă întristează grozav".*

Nu numai că-i lipseau marile afaceri, dar cele mărunte care-i rămî-

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

 neau erau dintre cele mai neplăcute. Ne amintim de acel ciudat și suspect aventurier care se numea Maubreuil și care acum revenea la suprafață. Urma să se înfățișeze din nou în instanță și să aibă ocazia să repete că Talleyrand voise să-1 cumpere ca să pună la cale asasinarea lui Napoleon. Era o minciună, dar unii gîndeau că poate spunea adevărul și, chiar dacă nu-l credeau, repetau vorbele lui. Plictisit peste măsură de aceste zvonuri, Talleyrand a preferat liniștea de la Valențay.

Și alte motive îl îmboldeau să îndrăgească viața de la țară. De cîtva timp făcea demersuri, dealtfel zadarnice, ca Ludovic al XVIII-lea să ridice Valențay-ul la rangul de ducat. La drept vorbind, el nu ținea la titlul de duce, însă i-ar fi plăcut să-1 transmită lui Archambaud și fiului său Edmond. Este limpede : Dorothea ar fi ajuns ducesă. Talleyrand se ținea scai de Pas- quier să obțină de la „regele ghiduș" acest ducat mult rîvnit. Pînă la urmă, ca să scape de insistențele marelui său șambelan, regele a găsit un răspuns de o șiretenie pe măsura solicitantului. Cu prefăcută mîhnire i-a răspuns că ridicarea Valențay-ului la rangul de ducat ar fi putut face pe regele Spaniei să interpreteze foarte rău acest fel de a cinsti un loc unde el fusese umilit. Trebuia deci, cu băgare de seamă, să-1 consulte pe regele Spaniei, Dezamăgit, Talleyrand s-a pregătit imediat să plece la Valențay.

Cînd s-a dus să-și ia rămas bun de la doamna Remusat, nu era prea țanțoș. *„Ne-am îmbrățișat. Este trist și plictisit. Plecarea lui nu impresionează pe nimeni",* scria ea. Această nepăsare a publicului era ucigătoare pentru o asemenea vedetă.

A petrecut luna mai la Valențay. Era împăcat sufletește, ba chiar, dacă îl credem, trecea printr-o criză de virtute. Să-1 ascultăm : *„Nu de odihnă am nevoie, ci de libertate. Să faci ce vrei, să te gîndești la ce-ți place, să-ți urmezi înclinațiile fără să fi nevoit să-ți cauți un drum* (asta era o minciună frumoasă ; făcuse ei vreodată altceva decît să-și urmeze înclinațiile ?). Iată *adevărata odihnă de care am nevoie* și *pe care o găsesc la Valențay. Cînd nu ai ochii închiși de tot și trebuie neapărat să te uiți, e mai bine să vezi de departe decît de aproape ceea ce te dezgustă; ce triste personaje sînt ambițioșii de azi".* Ce-1 dezgusta ? Ministerul unde ardea de nerăbdare să se întoarcă. Ambițioșii din 1317 nu erau la fel cu cei din 1789, din 1798, din 1800 și așa mai departe ? Ah, domnule de Talleyrand, cinismul îți ședea mai bine decît fățărnicia.

A plecat să-și plimbe necazul, cu Dorothea și cu doamna Tyszkiewicz. Doctorul Andral nu-l mai părăsea. Cortegiul era compus din Courtiade, cameristele doamnelor și o tonă de geamantane. Bourbon-1'Archambault a fost abandonat. S-a îndreptat spre Pirinei. Lipsit de minister, domnul de Talleyrand se apuca de turism în stil mare. Străbătînd Perigordul, a ținut să se oprească la Chalais. Orașul acesta i-a trezit amintiri duioase, locuitorii au fost prietenoși. Amintirea bunei prințese nu dispăruse încă. La Bordeaux, prefectul i-a primit într-un mod princiar. Ce diferență între acesta și prefectul de Indre, care venea să-1 spioneze : *„Domnul de Tournon, prefectul, s-a purtat față de noi cu o politețe nemărginită. Este un om distins din toate punctele de vedere. Te face să-l iubești pe rege și pe el".*

Apoi au ajuns în munți. Gustul epocii se schimbase. Nu mai erau găsiți „oribili". Acum erau înspăimîntători, dar erau îndrăgiți așa cum erau. Încăpătoarele droște urcau cu chiu cu vai printre stînci sau coborau anevoie

445 în valea în care vuiau apele învolburate ale torentului Cauterets. Au ajung lat destinație în ziua de 7 iulie și au locuit la Hotelul „France" pînă la 2S august. în cursul zilei făcea dușuri, băi și gargară. După-amiaza era dus în litieră la izvoarele care se aflau în susul văii, în locul numit La Raillere. Aici reîncepea exercițiile de dimineață cu aceeași sîrguință. Hidroterapia aceasta- îi plăcea la nebunie. La sfîrșitul lunii iulie, doctorul Andral i-a întrerupt cura, înainte de a începe următoarea. Au făcut și excursii. Bine-înțeles, în litieră. Era încîntat : „Cred *că nici o altă regiune nu-ți poate sugera o idee despre aceasta. Celelalte regiuni muntoase nu-i seamănă deloc".*

Avuseseră o călăuză care, la multă vreme după plecarea lor, își amintea de ciudații și bogății săi clienți. Povestea că plimbase *„un bătrinel care șchiopăta și care făcea băi ca să-și vindece piciorul".* Dar nu-i mai[1] știa numele : „Tai... *Tai..."* Călăuza îi uitase

numele, dar nu și cei 500 de franci pe care i-i lăsase Talleyrand, nici aranjarea unei pensii pe care nenorocitul nu mai reușea s-o încaseze, problemă pe care i-a rezolvat-o Talleyrand. Las 29 iulie 1817, caravana se găsea la Bagneres-de-Bigorre. La hotelul unde au tras, tuturor li s-a spus prinț și prințesă. Doamna Bellegarde, patroana hotelului, trebuie să fi fost încintată să scrie în registrul ei : prințul de Talleyrand, prințesa de Perigord, născută prințesă de Curlanda, și „Tyskainvins", prințesă Poniatowska. De acolo s-au dus la Pau, unde au vizitat castelul regelui Henric al IV-lea și au înnoptat la Coarraze, unde copilărise bearne- zul și unde s-au răsturnat cu trăsura într-un șanț mare fără să pățească nimic. Pe Taleyrand il durea umărul și spunea că acest accident avea să-l facă *„scrisul și mai urit ca de obicei".*

La 25 august erau din nou la Cauterets, unde au serbat ziua Sfîntului Ludovic. Aceste deplasări și instalări nu se petreceau fără neînțelegeri. Sosind la hoteluri cu. toată liota lui, Talleyrand avea obiceiul să încheie un fel de învoială. Pe urmă, cei din suită cereau servicii suplimentare. Cînd venea ceasul socotelilor, prințul nu voia să știe nimic de cheltuielile neprevăzut» și rămînea la prețul convenit. Din cauza aceasta, plecările nu prea erau tot-deauna senine.

Hidroterapia, aerul de munte, hangiii cîrcotași, droștile care se răstur* nau i-au redat calmul. La această stare au contribuit și cîteva știri bune : unchiul său, arhiepiscopul, primise pălăria de cardinal. *„De multă vreme* nu *mai avuseserăm parte de nici o întîmplare fericită. Sînt îndntat să văd viața acestui om. minunat incununată cu rangul cel mai înalt din cariera lui".* Dacă minunatul om nu ar fi adus strălucire familiei, virtuțile lui nu ar fi fost tămîiate atît de mult.

Simțea lipsa ducesei, care se dusese să-și aranjeze afacerile din Germania : „Ce *mult este* — scrie el — pînă în *luna noiembrie".* îi mai trimit» și noutăți politice neplăcute : cabinetele ministeriale sînt chemate și îndepărtate de la putere și vai ! sînt rechemate fără să se țină seama de el Urează sănătate regelui. Dar nu și lui Decazes. Totuși, băile de la Cauteret» i-au redat oarecum buna dispoziție.

Dar s-a adăugat și un leac mai bun ca băile : la 31 august, regele **i-a** acordat titlul de duce și pair, pe care, mai tîrziu, a fost autorizat să-1 transmită fratelui său Archambaud. Deci cu acesta începe ramura ducală a familiei Talleyrand-Perigord. Titlul a trecut la Edmond și apoi la fiul său cal mai vîrstnic, Napoleon-Ludovic.

446

Măririle, ca și nenorocirile, nu vin niciodată singure : la 2 decembrie 1817, Ferdinand, regele Neapolului, i-a dăruit un nou titlu de duce, cu un venit de 60 000 de livre. Acest titlu ținea de o mică insulă de lingă țărmul calabrez : Dino. Talleyrand a oferit titlul de duce lui Edmond, iar renta a păstrat-o pentru el. De multă vreme voia ca Dorothea să fie ducesă și acum izbutise. Ducesa de Dino. Așa i se va spune în lume de-acum încolo. Titlul era mai mult o spoială, dar la curte dădea dreptul la un scăunel. Talleyrand nu

înțelegea să deprecieze acest ducat : „Este *numele unui ținut regal situat in Calabria...",* scria el ducesei, care era tot la Sagan. De fapt, pămîntul nu era nici regal, nici ducal. Era o insulă pustie, necultivată, despărțită de continent printr-o strîmtoare unde se pescuiau sardele. Nimeni nu i-ar fi pomenit vreodată numele dacă nu l-ar fi purtat nepoata lui Talleyrand. A și dispărut în neant atunci cînd moartea a pus capăt legăturii dintre ducesa de Dino și unchiul său.

In cursul acestei veri a aflat de moartea a trei persoane 'pe care le iubea sau pe care le iubise. Seninătatea lui nu prea a fost tulburată : pentru domnul Suard, treacă-meargă, dar celelalte două persoane dispărute, Choiseul și doamna de Stael, meritau mai mult decît mențiunea : *„niște persoane de care am fost mai mult sau mai puțin legat".* Totuși, în privința lui Choiseul a adăugat că se simte întristat. „El *era cel din urmă dintre cei cu care am crescut. Am rămas ultimul din această generație : e foarte trist". Se* întrista mai mult pe seama lui. Față de Germaine s-a purtat și mai rău. Trăncănelile sale lîngă sicriul aceleia care fusese o prietenă generoasă sînt de o indecență penibilă : *„Parisul este foarte preocupat* — scria el — *de. moartea doamnei de Stael și de căsătoria ei, despre care s-a aflat abia de cind nu mai trăiește".* Da, inima acestei Germaine făcuse o ultimă prostie, căsătorindu-se în taină cu amantul ei, Rocca. „De ani de zile era *doamna Rocca și nu avusese curajul să mărturisească".* El avusese curajul să spună că doamna Grand era soția episcopului de Autun. Iată-1 în rolul odios de fățarnic : *„Nu-i tocmai frumos din partea ei și cu atît mai puțin că a scos la iveală un Rocca mititel, care a căpătat o treime din moștenire și despre care nici nu a pomenit la căsătoria doamnei de Broglie* (fiica doamnei de Stael). *Trebuie să recunoașteți că nu era deloc delicată..." Se* înțelege de ce acționează așa : adoptă masca de apostol cumsecade pentru că predicile congregației erau la modă. Liniștește sau crede că liniștește pe conformiștii și doctrinarii Restaurației. Trebuie să-i lingușească chiar și pe cei pe care-i disprețuiește. încă o dată am fi preferat să fi fost cinic.

In loc să se înapoieze la Valențay, caravana rătăcește pe drumurile din Sud. *O* regăsim la Montpellier. Talleyrand nu pierde ocazia să semnaleze că un frate al bunicului Perigord fusese guvernatorul Languedoc-ului timp de douăzeci și cinci de ani și că acolo numele lui era respectat și acum. Orice ocazie este bună ca să-și ridice în slăvi familia. La Nîmes are altă grijă, dar nu este vorba nici de politică, nici de finanțe, nici de genealogie, ci de parfumuri. Se știe ce mult le folosea. Se aprovizionează deci din belșug cu esențe amețitoare, cu alifii și ape de toaletă. Atît cît i-ar ajunge să parfumeze tot orașul și mahalalele timp de zece ani. Trec prin Marsilia, ajung la Hyeres și de acolo fac cale-ntoarsă. La 18 septembrie soseau la Bourges.

în ziua de 30 octombrie, marele șambelan își prezenta complimentele regelui la Tuileries. Doamna de Remusat, care-l întîlnește chiar în aceeași zi, găsește că trecuse definitiv la idei liberale ; asta nu este o noutate. Ceea ce însă era o noutate — și

încă una foarte neplăcută pentru un ambițios — este faptul că înapoierea lui are tot atît de puțin efect ca și plecarea. Răbdare. Să i se dea timp să ia masa în oraș de două sau trei ori, să ofere dineuri și să țină cîteva predici în harem și apoi în curînd cei de sus vor vedea că înapoierea prințului nu putea trece neobservată.

Bucuria de a-și regăsi toate prietenele bune a fost umbrită de o tristețe : ducesa nu se înapoiase.

Deodată, ultraregaliștii au băgat de seamă că prințul trăia. Frica i-a scos din nepăsare : Talleyrand a făcut un pas spectaculos de apropiere da casa de Orleans.

Dorothea și el au fost invitați la Palais-Royal, ca o pereche căsătorită. Ducesa Amelie i-a primit cu multă prietenie. Cu Mademoiselle', care se pricepea la politică, Talleyrand a reînnodat repede legăturile create la Londra în 1792. Se știe că totdeauna avusese o slăbiciune pentru ramura mai mică a familiei regale, mai liberală, mai deschisă, și în 1816 îi dovedise devotamentul său, făcînd să se restituie casei de Orleans bunurile ei imense. A fost un serviciu merituos, pentru că ramura mai mare nu prea ținea să vadă casa de Orleans scăldîndu-se în bogăție. După această serată scria : *„Dineul a fost foarte strălucit și casa avea o înfățișare impunătoare. Toți acești bătrîni valeți ai casei de Orleans fac figură bună în anticameră".* Talleyrand era foarte simțitor la asemenea lux — mai ales că și el contribuise la refacerea lui —, de care dispunea o tabără pe care, la nevoie, s-ar fi putut sprijini.

Cei de la Tuileries tunară și fulgerară. Se și vorbea de complotul pus la cale de „facțiunea orleanistă“. Ce rost avea să strige că Talleyrand voia să înlocuiască ramura cea mai în vîrstă cu casa de Orleans ? Ce stângăcie ! *Dacă vorbești atîta de lup, poate să apară la ușă...".*

Opinia publică s-a însuflețit. Toți aceia care în ajun se prefăceau că-1 uitaseră pe prinț, cînd au aflat că, începînd de la 10 noiembrie, prințul va da în fiecare săptămînă cite un mare dineu, se omorau pentru a căpăta o invitație la masa lui.

S-a înțeles atunci cît de greu era să faci să dispară din societate un personaj de asemenea anvergură. Charles de Remusat spune că, la numai cîteva zile după sosirea prințului, *„toți curtenii lui erau în jur".* îl găsea *„vesel, bine dispus și vioi". Ce* cură minunată făcuse ! Pe lîngă hidroterapie, mai fusese și avalanșa de ducate, plus o vînzare foarte bănoasă a galeriei sale de tablouri, pictate de Breughel, Teniers și alții. Bani, mulți bani. Așa se petreceau lucrurile: cînd nu era la putere, onorurile și banii curgeau gîrlă ; cînd era la putere, iar cîștiga bani. în ambele cazuri, cîștigul era asigurat. Numai ambiția și orgoliul erau rănite cînd regele îl îndepărta de la treburile politice.

Acest orgoliu rănit l-a făcut să întreprindă un demers nesăbuit, de care tocmai orgoliul său ar fi trebuit să se alarmeze. S-a dus la un bancher, Laffitte, și i-a cerut să se asocieze cu el ca să răstoarne guvernul. Năucit de faptul că un personaj atît de sus pus venea să se roage de el, bancherii]

* Titlu care sa dădea celei mal vtrstnlce fiice a fratelui regelui,

a refuzat cinstea care i se făcea. Cu tot demersul său ridicol și lingușelile sale josnice, Talleyrand a rămas mofluz. Cel mai echilibrat om din Franța fusese descumpănit de ambiția și pornirea lui împotriva Bourbonilor.

Uneori venea vorba din nou despre imperiu. Moartea Măriei Walewska i-a adus aminte de seara în care, cu o servietă sub braț, i-o prezentase în mod oficial lui Napoleon. Să fi știut el că Edmond de Perigord se bucurase de favorurile contesei Walewska ? Poate pentru că era nepotul mijlocitorului ? Cînd se vorbea de boala lui Napoleon pe insula Sfînta Elena, spunea : *„Ar fi fost mai bine ca, acum patru sau cinci ani, o ghiulea de tun să pună capăt acestei vieți extraordinare".* în privința aceasta se înșela, fiindcă o moarte frumoasă pe cîmpul de luptă ar fi fost mai estetică, dar l-ar fi lipsit pe Napoleon de legenda ce era pe cale să se creeze în jurul său.

în sfîrșit, Edmond continua să se ruineze și să-și ruineze soția. în calitate de șef al tribului, Talleyrand veghea. Pînă atunci izbutise să scape de la dezastru frumosul castel din Rosny, pe care Edmond intenționa să-1 vîndă ca să astupe gura celor mai gălăgioși creditori. Cu prudență, Talleyrand a fost de părere ca cei doi soți să ceară separarea de bunuri, care s-a și pronunțat în ziua de 24 martie 1818. De atunci, relațiile dintre Dorothea și soțul său s-au rărit, dar, lipsite de orice discuție referitoare la interese materiale, s-au îmbunătățit. De fapt, cei doi nu mai aveau comun decît numele. Au lăsat să se creadă că locuiau împreună în strada d'Aguesseau. în realitate, Dorothea și copiii ei n-au locuit acolo niciodată, pentru că trăiau în strada Saint-Florentin. în 1822, Edmond a fost acela care a venit să locuiască cu ei în casa patriarhului, însă numai pentru scurtă vreme și nu de plăcere.

în familie, Talleyrand hotăra totul. Pentru Napoleon-Ludovic, în vîrstă de șapte ani, care urma să moștenească toate titlurile și bunurile prințului, frate cu bunicul său, a ales ca preceptor pe domnul Thierry. Clanul nu i-a contestat niciodată autoritatea, dar nici el nu a forțat nota. Era de ajuns să hotărască, ceilalți se supuneau.

îl necăjea mult absența ducesei, care nu se hotăra deloc să se înapoieze. La 1 februarie 1816 îi scria că dăduse cea din urmă mare recepție de luni, *„marea și necesara corvoadă de luni".* Invitații erau în număr de cinci sute. Apoi urmau marile dineuri de marți. *„Marile dineuri ale lui Careme".* Nu este nici o surpriză să citești : *„Voi fi nevoit să plec la Valengay ca să fac un pic de economie, pentru că iarna asta m-a costat cam scump".* Fiecare recepție înghițea o avere. De ce atîtea cheltuieli ? De plăcere și fiindcă socotea că-și pregătește o strălucită revenire la putere... Uita de încăpățînarea regelui.

în timpul iernii a făcut pe cavalerul frumoaselor și anticelor sale prietene din harem. Pe atunci se vorbea mult de apropiata publicare a *Memoriilor* ducelui de Lauzun, scumpul Biron, acel elegant șirengar ce fusese unul din prietenii săi intimi în primii ani ai revoluției. După cum era de așteptat, paginile acestor *Memorii,*

care se citeau în ascuns, erau foarte scandaloase. Lauzun își povestea isprăvile războinice și de dragoste și multe dintre virtuoasele văduve din vremea Restaurației mureau de frică la gîndul că vor vedea publicat în 1818 cîte parale făcuse virtutea lor în 1789. Cea mai bine descrisă și cea mai de plîns era doamna de Laval. Ea, care nu se temuse de ghilotina lui Robespierre, era tare înfricoșată de limbile ascuțite ale Congregației. Luîndu-i apărarea, Talleyrand n-a pus mîna pe spadă, ci pe pană pentru a protesta și a restabili „adevărul". El a scris în *Monitor : „Ducele de Lauzun, al cărui prie-*

449 *ten sînt, și-a scris Memoriile și mi le-a citit. Nu știu în ce mîini au căzut cîteva copii, dar ce știu cu siguranță este că au fost falsificate în mod grosolan. Nu aș spune nici o vorbă despre această operă tenebroasă dacă nu aș avea motive să cred că acest soi de manuscris urmează să fie dat la tipar fără zăbavă".* 27 martie 1818 (citat de Lacour-Gayet). Această demnitate în minciună este o capodoperă. Talleyrand știa mai bine ca oricine că povestirea isprăvilor ducelui de Lauzun era adevărată. Totuși, a reușit să dărîme interesul pe care-1 putea prezenta *„acest soi de manuscris"* și care, redus la proporțiile „unei *opere tenebroase",* a fost dat uitării. Prietenele lui erau salvate.

De îndată ce ducesa d'Escars a citit *Monitorul,* cuprinsă de recunoștință, **a** mulțumit astfel galantului cavaler : *„Prințul meu, doresc ca toată lumea de aici să-și dea seama de importanța serviciului pe care ni l-ai făcut. Scrisoarea dumitale, lipsind* Memoriile *de autenticitate, le-a nimicit... Nu se va mai vedea în ele decît un roman. Alaltăieri erau primejdioase, astăzi nu mai există".*

Mulțumirea este demnă de serviciul făcut și ne îngăduie să măsurăm puterea pe care o avea cuvîntul lui Talleyrand asupra societății din vremea lui.

A ieșit cam jumulit dintr-un mic scandal provocat de o răzbunare postumă a doamnei de Stael, care lăsase un manuscris ce s-a publicat în 1818. în el era atacat pentru cuvintele pe care le rostise și pe care toată lumea le repeta după moartea ducelui d'Enghien : „E *mai mult decît o crimă, e o greșeală".* Germaine scria : *„Am cel mai adine dispreț pentru acești politicieni, a căror iscusință constă în a se arăta superioară virtuții".* Doamna de Stael se răzbuna pe Talleyrand din cauza atacurilor îndreptate împotriva tatălui ei. *„Doamna de Stael vrea să instaureze o religie Necker",* spunea Talleyrand, care nu era dispus să idolatrizeze pe nimeni, și în special pe Necker, ale cărui talente de financiar i se păruseră totdeauna discutabile. Germaine nu-i iertase piciodată această libertate de apreciere.

Iarna a trecut cu dineuri și hărțuieli ; primăvara l-a chemat pe Talleyrand, împreună cu toată curtea lui, la Valențay. Se spunea că scoseseră pașapoarte pentru Neapole, unde se duceau spre a mulțumi regelui că o făcuse fără voie pe Dorothea ducesă de Dino.

Plecarea a avut loc în ziua de 16 mai. în ajun, doamna de Remusat avusese o lungă conversație cu el. L-a găsit sănătos și bine dispus. Abia dacă **a** sfîrtecat cîțiva miniștri. *„Am petrecut două ceasuri cu el și m-am distrat bine",* îi scria ea fiului său. Ședințele în care făcea vivisecția guvernului nu erau lipsite de haz.

Drumul lui Talleyrand, al Dorotheei și al doamnei Tyszkiewicz nu i-a dus Ia Neapole, ci la Bagneres-de-Bigorre, unde îi regăsim la 17 august. Aflăm că erau însoțiți de un oarecare domn Thierry, preceptorul copiilor „Dino", de doctorul Andral și de încă un domn, Samuel, omul de afaceri al „monseniorului Teleyran". S-au înapoiat prin Toulouse și la 24 august, de ziua Sfînbului Ludovic, au serbat ziua regelui, cu mare pompă, la Valențay : tedeum, focuri de artificii și tot satul pavoazat în alb. Dorothea a aprins un foc festiv și s-a dat un bal în curtea castelului. De data aceasta, prefectul a putut adresa ministrului său un raport bun.

La 11 noiembrie erau din nou la Paris. Talleyrand s-a dus să-și facă datoria de curtean și, cu ocazia aniversării maiestății-sale, în ziua de 17 noiembrie, și-a îndeplinit îndatoririle de mare șambelan. O dată nu înseamnă mereu.

450

Speranțele neîntemeiate ale ambiției oarbe

Această stare de mulțumire a fost tulburată de o nouă criză de fiere. **AfKnd** că Congresul de la Aix-la-Chapelle se ținea fără el, s-a simțit rănit pînă-n adîncul sufletului. Ura lui împotriva lui Richelieu, care nu avea, spunea el, „nici *talente, nici sistem",* s-a dublat. A avut și formidabila dezamăgire de a-1 vedea pe rivalul său obținînd un succes răsunător. într-adevăr, ducele de Richelieu izbutise, cu multă demnitate și cu o energie convingătoare, să obțină **de Ia** aliați eliberarea teritoriului francez. El a fost acela care a lichidat povara zdrobitoare și umilitoare a ocupației. Răuvoitorii au răspîndit zvonul că Talleyrand ar fi fost în stare să-1 trădeze pe Ludovic al XVIII-lea la Aix-la- Chapelle, așa cum îl trădase pe Napoleon la Erfurt. Era pură răutate să bănuiește că Talleyrand ar fi putut face ceva ca să întîrzie eliberarea teritoriului Franței, dar îl invidia pe Richelieu că o făcuse el în locul său.

Ultraregaliștii, care voiau atunci să scape de Richelieu, au încercat să se slujească de Talleyrand. Contele de Artois a pus la cale „combinația[11]. A avut ideea, dacă poți îndrăzni să numești idee așa ceva, să recurgă la țar. Pentru aceasta era nevoie să se înmîneze țarului un memoriu despre starea de atunci a Franței. Toate acestea fără știrea primului ministru Richelieu, care era bun prieten cu Alexandru. Contele de Artois s-a gîndit că Talleyrand ar putea servi de mijlocitor. Vitrolles, confidentul fratelui regelui, era prietenul foarte tandru al ducesei de Dino. Putea deci, în cursul unei conversații între patru ochi, să deschidă discuția asupra acestui subiect. Ducesa l-a ascultat. Cu toate că Vitrolles vorbea pe ocolite, o privire iute și scînteietoare a ochilor violeți i-a dat de

știre că fusese înțeles : *„Mintea ei acționa repede și ca să înțeleagă* ***avea*** *nevoie de mai puține cuvinte ca oricare alta".* Fusese formată la școala lui Talleyrand ! Vitrolles îi ceru să obțină de la unchiul ei să numească pe cineva care să se ducă la Aix-la-Chapelle din partea lui și să înmîneze țarului memoriul contelui de Artois. De asemenea, Talleyrand trebuia să dea emisarului toate sfaturile în privința felului cum trebuia să intre în legătură cu suveranii și cu miniștrii lor, care erau toți cunoscuți în mod intim de Talleyrand. Cu prudență, Dorothea l-a poftit pe Vitrolles să stea chiar el în persoană de vorbă cu unchiul ei. După aceea ar fi intrat ea în joc.

Iată-1 deci pe Talleyrand repus pe calea cea mare a treburilor politice. Cum se va folosi de această ocazie ?

Talleyrand l-a ascultat pe Vitrolles. Acesta s-a mirat că un om atît de pătrunzător ca Talleyrand înțelegea așa de greu și cerea atît de multe explicații. Cum de n-a înțeles Vitrolles că Talleyrand se distra, făcîndu-1 să dea la iveală tot ce voia să ascundă ? Talleyrand a mers și mai departe, i-a cerut două zile de gîndire. Cînd Vitrolles a revenit, prințul, cu o mutră descurajată, i-a spus că, analizînd pe rînd pe toți prietenii, nu găsise nici unul care să fia demn de această misiune de încredere. Vitrolles l-a crezut. Convins că Talleyrand era părăsit de toți, cu o notă de superioritate în glas, i-a spus : *„Cum se explică, dragul meu prinț, golul acesta din jurul dumitale ? In timpul îndelungatei cariere, cît ai fost la putere sau în împrejurări strălucite, cu cîți oameni n-ai venit în contact, pe cîți n-ai ajutat sau le-ai făcut situații ? Cum ?* ***Din*** *toți aceștia nu ți-a mai rămas nici unul pe care să te bizui ?" (Memoriile* **lui** Vitrolles). Și farfaraua, după ce a subliniat singurătatea și ingratitudinea

celor care înconjurau pe prinț, a scos în evidență numărul și devotamentul prietenilor săi. Vioiul marsiliez era sigur că-și dovedise superioritatea din acest punct de vedere. De fapt însă, el era cel păcălit. Talleyrand nu voia nici să se amestece în combinația prostească a contelui de Artois și nici să-și compromită prietenii într-o afacere fără sorți de izbîndă. Nu voia să se vîre în uneltirea fratelui regelui, dar nici nu voia să-i opună un refuz. Vitrolles servise foarte bine planului său.

După congres, țarul Alexandru I a venit la Paris. Talleyrand s-a lăsat legănat în iluzia că țarul va veni să-1 vadă : *„Sînt sigur că nu va trece pe dinaintea porții din Saint-Florentin fără să-și aducă aminte că își datorește gloria hotărîrilor favorabile regelui luate de el în această casă".*

La drept vorbind, țarul n-a vrut să-1 vadă. De la Congresul de la Viena nu-1 mai putea suferi pe Talleyrand. Nu i-a iertat niciodată alianța anglo- f ranco-austri acă.

în cursul lunii noiembrie, doamna de Remusat, căreia nu-i scăpa nimic, l-a revăzut pe Talleyrand : deja în martie îl găsise mai puțin amărît, în noiembrie era întruchiparea bunei dispoziții. Și ce a mai văzut ea ? Nu i-a venit să-și creadă ochilor : ducesa de Dino

și baroana Alexandre de Perigord — domnișoara Charlotte — ducîndu-se în vizită la doamna Decazes 1 Pretextul acestei politeți era bun, doamna Decazes, născută Saint-Aulaire, dintr-o veche familie din Perigord, se înrudea cu Talleyrand, dar acesta era doar un pretext. *„Ieri l-am văzut pe domnul de Talleyrand* — scria doamna de Remusat —, *mi-a vorbit despre domnul Decazes oarecum elogios, socotindu-l drept singurul om din guvern și declarînd că era iscusit".* Vîntul își schimbase direcția.

Și iată de ce. Richelieu părea hotărît să părăsească guvernul din pricina unei legi electorale ce voia să fie votată și căreia Decazes 1 se opunea. Talleyrand de asemenea. Simțea că bătuse ceasul să repună mîna pe putere. Acesta era secretul vizitelor făcute de doamne și al plăcutelor cuvinte rostite pe seama lui Decazes. Acest fapt nu l-a împiedicat pe Talleyrand să-1 invite pe Richelieu la dineu. Un dineu foarte bogat : parastasul guvernului. Richelieu știa de combinația care îi apropiase pe Decazes și pe Talleyrand. Cu toate acestea, prințul repeta mereu că nu aspira decît la odihnă și la viața de țară. Curtea era cu mai multă sinceritate de această părere decît el ba. * ar fi știut ce se gîndea despre el la Tuileries ! Cînd Richelieu s-a dus la reg. ca să-i vorbească despre demisia lui, regele i-a spus : *„Mă reduceți la soluyia extremă și deplorabilă de a recurge la domnul de Talleyrand, pe care nici nu-l simpatizez, nici nu-l stimez".* Cît despre contele de Artois, care voia să se slujească de Talleyrand pentru comisioanele lui murdare, acesta îi scria ducelui de Richelieu, cerîndu-i *„să cruțe pe rege și Franța de rușinea* și *nenorocirea de a-l rechema pe domnul de Talleyrand"* (citat de L. Madelin).

Cînd Richelieu a părăsit guvernul, a fost înlocuit cu generalul Dessolles. Nimeni nu rostise numele lui Talleyrand. Pentru un om care se *„indispunea totdeauna cînd vedea un ministru al afacerilor externe",* cum spunea prietenul său Castellane, lovitura era grea.

Să nu se judece prea greșit amărăciunea lui Talleyrand. Desigur că în mare parte era vorba de ambiția dezamăgită. Dar în această amărăciune intra și tristețea de a vedea că monarhia legitimă se ruina singură, că lipsea Franța de un guvern de viitor și că, din prostie, împingea țara în alte noi aventuri.

Curtea ar fi trebuit să țină seama de părerile acestui om, „care aducea *nenorocire regimurilor care-l neglijau".*

Și încă o dată, pentru că Ministerul Afacerilor Externe nu-1 mai voia, îi scria ducesei : *„Nu mai sînt nevoit să mă ocup de treburi politice. Din tot ce am văzut și din toate la cite am participat, am cu ce să-mi ocup mintea. Am cu ce să umplu o viață mai lungă decît va* fi *a mea... Înger scump, te iubesc din toată inima".* 20 aprilie 1818. Totul este contestabil în această scrisoare adresată ducesei, afară de mesajul duios de la urmă. Mai mult ca niciodată este însetat de putere și, dacă-și rumegă amintirile, o face din cauză că nu poate acționa.

Să îmbrace marea mantie și să-și pună marele colan de aur

bătut cu diamante al Linei de Aur ca să asiste la primirea ducelui de Mouchy în acest ordin ilustru, în prezența altețelor regale contele de Artois, ducii de Berry și de Bourbon, ca și a ducilor de La Vauguyon, de Croy, de Femand-Nunez, aceasta nu-i potolea înfrigurarea, ci din contră. Se găsea în primul rang ai onorurilor, dar acestea erau onoruri goale. în loc de minister, i se dădea să facă tot felul de comisioane. Era trimis să întîmpine pe altețea-sa regală ducele de Gloucester, ca să-i servească de călăuză în vizita pe care o făcea la Fontainebleau. Și dacă nu era mulțumit cu această funcție onorifică, trebuia să facă parte din Comisia însărcinată cu îmbunătățirea stării închisorilor.

Ludovic al XVIII-lea vorbea mereu de încoronare, dar nu se încorona, Gîndul la această ceremonie îl plictisea. Și pe Talleyrand. în primăvara anului 1818 s-a dus la Valențay, unde a primit vizita generalului spaniol Alava. L-a primit cum știa el să primească și au vorbit despre captivitatea prinților. Ca și Alava. regele Spaniei și infanții nu aveau decît cuvinte de laudă pentru Talleyrand, care în curînd a primit portretul regelui Ferdinand al VII-lea. Un nou suveran luase loc printre aceia ale căror portrete împodobeau galeria de la ValenQay, o galerie regală. Aici putea fi văzut Napoleon în ținuta de încoronare, pictat de Gerard. Fără să fie stînjenit, Ludovic al XVIII-lea îi ținea tovărășie într-o hlamidă albastră presărată cu flori de crin, pictat tot de Gerard. Mai tîrziu a luat loc și Carol al X-lea cu hlamidă de curte, pictat tot de Gerard. Pictorul s-a oprit aici. Ludovic-Filip, pictat, stînd în picioare, de Hersent, va lua loc aici ulterior.

La înapoiere a lucit o nouă speranță : cabinetul Dessolles căzuse. Dar nici de data aceasta n-a fost vorba de Talleyrand. Decazes a fost însărcinat cu formarea noului guvern. De atunci, toate nădejdile i-au fost interzise. Favoarea totală de care se bucura Decazes pe lîngă rege nu îngăduia nimănui să se atingă de guvernul său.

Mondenități plictisitoare și cîteva capete noi ce-și făcuseră apariția în preajma prințului umpleau cu greu golul vieții sale. în timpul verii a făcut o cură la Bareges împreună cu prietenul său Montrond. Doamna de Souza- Flahaut le spunea (lui Talleyrand și celor din jurul său) *„bădărani"* și-l îndemna pe fiul său Flahaut să nu aibă de-a face cu ei. Cum se schimbă vremurile !

Cu noul arhiepiscop din Bourges, căruia, în 1787, în zadar îi rîvnise postul, a stabilit, dimpotrivă, relații amicale. Au vorbit despre unchiul său, arhiepiscopul Parisului, și de locțiitorul lui, monseniorul de Quelen, prelat foarte virtuos și a cărui virtute avea să joace un rol în viața lui Talleyrand. De fapt, totdeauna îi plăcuse să vină în contact cu mediul bisericesc. Doamna de Remu-

 sat, care devenea severă, spunea pe atunci că Talleyrand nu trebuia să fie numit ministru fără să fie încadrat de oameni muncitori și cu principii, care *„să neutralizeze latura intrigantă și parfumată a acestui popă".*

Altă lucire de speranță ! S-a aprins dintr-o tragedie. Cînd ducele de Berry, moștenitorul tronului, a fost asasinat de Louvel la

13 februarie 1820, pe rega- liști i-a cuprins spaima. Decazes a trebuit să demisioneze, pentru că poliția **lui** se dovedise neputincioasă. în sfîrșit, Talleyrand a crezut că vede ivindu-se ziua cea mare a revenirii lui la putere. Dar numai el a crezut lucrul acesta. Regele răminea intransigent și Decazes îi sprijinea hotărîrea : oricine, numai Talleyrand nu. S-a vorbit de Richelieu, apoi de Mole, de Pasquier și de Villele. în timp **ce** la Tuileries s-ar fi admis cu ușurință că el ascuțise pumnalul asasinului Louvel, Talleyrand tot își mai păstra iluziile. L-a invitat pe Villele la masă ca să-i prezinte o listă a membrilor noului guvern, dar Villele nici n-a răspuns invitației. Regele l-a însărcinat pe Richelieu cu formarea noului guvern.

Cel mai neprevăzut fapt în această afacere neplăcută a fost consolarea **pe** care și-a găsit-o.

într-o noapte a citit o mică lucrare pe care i-o trimisese în timpul zilâ prietena lui prințesa de Talmont. Era o carte de versuri. Primele versuri **ale** unui necunoscut. Lectura îl farmecă, se entuziasmează pentru această lucrare; delicată ca un suspin. Era vorba de *Meditațiile* lui Lamartine. Nu semăna nid cu Delille, nici cu Chenier, nici cu J. B. Rousseau, nici cu Voltaire, în sfîrșit, nu era nimic din ce putea înțelege și îndrăgi un om de vîrsta lui, din lumea lui, îndrăgostit de o limbă clară și concisă, împodobită cu reci scînteieri de spirit. **Și** iată că acest bătrîn satrap, lipsit de orice sentimentalism romantic, de orice elocvență și pe deasupra înăcrit și sarcastic, iată-1 fermecat și petrecînd o noapte întreagă de extaz ca să citească aceste tînguieli vrăjite. Cine s-ar fi putut gîndi că un om de soiul lui, restituind cartea prietenei sale, chiar în aceeași noapte, ar fi putut să scrie despre Lamartine următorul bilet : *„Prințesă, înainte de • mă culca, îți trimit înapoi cărticica pe care mi-ai împrumutat-o ieri. Este de ajuns să știi că n-am putut să dorm și că pînă la ora 4 dimineața am citit-o și am recitit-o. Eu nu sînt profet, nu pot să-ți spun ce va simți publicul, însă publicul meu este impresia mea îndărătul perdelelor mele. în aceste versuri este un om. Vom mai vorbi despre el“* (citat de Lacour-Gayet).

De pe acum, între prinț și tînărul poet, deși se găseau la cei doi poli ai sensibilității și moralei, s-a stabilit o legătură foarte puternică de admirație reciprocă. Era o minune săvîrșită de poezie.

Domnul de Talleyrand își regăsește elocvența și se afundă în dizgrație

Lamartine fusese doar un intermediu. Ce gîndea prințul despre politică ? Doamna de Remusat îi întindea curse ca să-1 facă să vorbească. în timpul conversației, ea aducea vorba despre ducele de Orleans *„ca să-i pîndească răspunsul*[1]*.* Spera cumva că prințul îi va încredința planul de înlocuire a Bourbonilor prin casa de Orleans? Dealtfel, în acea epocă nu avea în minte un asemenea

plan. Cu toate acestea, doamna de Remusat i-1 atribuia și fără îndoială că nu era singura. Răutatea lumii o întrecea pe cea a lui Talleyrand. Cînd a înțeles unde

bălea această pișicheră doamnă, s-a apărat : *„A respins fără să pregete orice idee de acest fel* — scrie ea — *și a respins-o cu atita stăruință, incit fără să vreau m-am gîndit că se străduia cu tot dinadinsul să împrăștie toate bănuielile ee se puteau naște".* Cîte comploturi și trădări nu i s-au atribuit pe nedrept ! Ambiția dezamăgită nu-1 putea face atît de nemilos față de regim. El îl ridicase și ar fi preferat să-1 păstreze, cu condiția să i se îngăduie să-1 îmbunătățească si să dea tronului tocmai ce-i lipsea mai mult : viață, simțul realităților prezente în vederea pregătirii viitorului. Ceea ce a spus doamnei de Remusat dovedește că rămînea legat de monarhia legitimă : *„Ultima lui idee* — scrie ea — *e că simțitoarele corzi sufletești ale francezilor ar mai vibra la gîndul unui copil dacă ducesa de Berry naște un băiat, dar dacă naște o fată legăturile se vor rupe".* Pentru că doamna de Remusat îl găsea prea pesimist, ea a susținut că Franța era profund regalistă, întrucît aspira la pace și uitase revoluția, adăugind : dealtfel, Franța *„nu înțelege nimic din situația ei".* Aceste cuvinte nu puteau decît să displacă unui om pentru care *„a nu înțelege nimic"* nu constituia un argument. I-a răspuns : *„Anul acesta Franța va înțelege pentru că plinea va fi scumpă".* Era cinic, dar *„adevărul este trist",* a spus Renan.

Gîndirea politică a lui Talleyrand ne este cunoscută din vorbele rostite cu ocazia unui fel de revoluție ce s-a produs la Neapole în iulie 1820 și care l-a obligat pe regele Ferdinand să acorde poporului său o constituție. Talleyrand găsea că era ceva normal și regreta că suveranii nu luau ei înșiși inițiativa unor asemenea constituții, care, în loc să dărime tronurile, le consolidează prin dezarmarea minorităților revoluționare. *„Cred că în toate țările în care administrația va fi temeinic convinsă că aceasta este linia de conduită pe care trebuie s-o urmeze, cu ușurință se va putea stăpîni micul număr de oameni pe care anarhia nu-i sperie"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand precizează ce înțelege prin *„legitimitate".* Și atunci îți dai seama de prăpastia care există între el și ultraregaliști. Aceștia dădeau cuvîntu- lui un înțeles aproape mistic, o putere de esență divină, indiscutabilă și nelimitată. Talleyrand voia, dimpotrivă, să facă din legitimitate, pe care o considera, desigur, adevăratul izvor al puterii, o practică înțeleaptă, moderată și controlată de lege. El recunoștea că *„legitimitatea regilor sau, mai bine zis, legitimitatea ocîrmuirii este salvgardarea națiunilor și de aceea este sacră".* Dar această putere a legitimității nu izvora din faptul că Sfîntul Duh în chip de porumbel adusese o sticluță cu mir pentru sfințirea regilor. Așadar, dacă legitimitatea nu era sacră din motive supranaturale, era din motive omenești. *„Puterea misterioasă a legitimității",* cum spune el, nu e misterioasă decît pentru a se învălui în măreție. în realitate, această putere

izvorăște din întruchiparea Legii în augusta persoană a suveranului. Deci, nu voința sau capriciul regelui sînt sacre, ei legea pe care națiunea i-a dat-o în păstrare. în virtutea acestei delegații, suveranul este sacru, iar maiestatea regală nu e decît reflexul caracterului sacru al Legii. Această putere a Legii covîrșește totul, chiar și pe rege. Pe scurt, pentru Talleyrand, legitimitatea înseamnă desăvîrșirea legalității. Recunoaștem în el pe omul secolului luminilor.

Bourbonii și ultraregaliștii din 1820 nu puteau admite lucrul acesta. Dar va veni momentul în care Talleyrand nu va mai putea merge alături de ei, de-a-ndaratelea, în istorie. Oricum, se părea că divorțul dintre Talleyrand și Bourboni se apropia.

La 9 august 1820, Talleyrand scria : *„Pentru casa de Bourbon și pentru*

Franța, băiatul pe care sper să-l aibă doamna ducesă de Berry este o chestiune atit de importantă, încît nimic nu m-ar face să lipsesc din Paris în timpul nașterii".

Din cauza inactivității se agăța de orice, chiar și de un nimic. N-a adresat el un mesaj lui Fouche, temutul duce de Otranto și obscur pensionar în surghiun, care supraviețuia la Triest ? îi făgăduia chiar să-i trimită o mesageră drăguță. Fouche a luat în glumă și mesajul și pe mesageră. Ispitirile prințului nu mai aveau putere asupra lui : *„Talleyrand* — îi scria el la 2 mai 1820 prințesei Elisa — *îmi trimite complimente. E o cochetărie la care nu mă așteptam. Îmi anunță sosirea unei doamne dintre cunoștințele lui, fără să-i spună numele. Fără îndoială că e vorba de una din bătrînele lui amante, pe care mi-o face cadou ca să-mi ușureze exilul"* (citat de Lacour-Gayet).

O doamnă detașată din haremul său cu misiunea de a culege informatii ? Cine era ? Nu știm.

Talleyrand a părăsit Parisul în primele zile ale lunii iulie. *„Parisul este pustiu. Pînă și ambasadorii pleacă. 11 părăsesc și eu cu mare plăcere. Totul îmi displace aici",* îi scria el ducesei la 2 iulie. Cunoaștem cîntecul. *„Planul meu este să mă ocup mult de ValenQay, care nu aduce venitul ce s-ar cădea: dar nu mă cred prea iscusit ca să administrez economic pămînturile"*. **Face** pe modestul : Valențay era foarte bine administrat.

Absenta prelungită a ducesei devenea neliniștitoare. Erau aproape doi ani de cînd îi aștepta înapoierea. Scrisorile ei erau mereu drăgăstoase, dar... **Se** rupsese farmecul vieții de la Paris ? Poți îndrăzni să bănuiești că poziția Dorotheei în strada Saint-Florentin și la Valengay era oarecum cauza retragerii ducesei ? înaintea fiicei sale, nu fusese ea stăpîna casei ?

Talleyrand a părăsit Valen?ay-ul în grabă, la 27 septembrie 1820. Era și timpul : „Copilul miracolului", fiul postum al ducelui de Berry, a văzut lumina zilei la 29 septembrie. Bucurie în familia regală și printre regaliști : crinii reînfloreau. Nașterea aceasta l-a făcut așa de fericit pe Ludovic al XVIII-lea, că dintr-o dată a ridicat la rangul de cavaleri ai ordinelor sale treizeci și cinci de persoane. Talleyrand se plecase atît de oportun peste leagănul lui Henric al

V-lea, că a fost numit cavaler al Ordinului Sfîntului Duh.

A pus pe umeri, cu satisfacție de femeie și de actor, maiestuoasa mantie de catifea neagră țesută cu fir de aur și lata panglică de moar albastru, de care atîrna crucea de aur cu porumbelul Sfîntului Duh. împopoțonat astfel, prințul părea *„aurit ca o pilulă",* spunea Castellane. în Europa, numai împăratul Austriei și țarul ar fi rost în măsură să se arate în mai multe și mai bogate podoabe vestimentare decît prințul de Talleyrand.

Pe urmă l-a lăsat pe micul prinț în grija doicilor, mantia în mîinile bro- dezelor și s-a dus să respire aerul de toamnă la Valențay. La începutul lui noiembrie se înapoiase la Paris și-și reluase locul în Camera pairilor. Colegii l-au numit membru în Comisia celor șapte pairi, alt nume al înaltei Curți, care judeca, în caz de trădare, cele mai de seamă personalități din stat, de **la** familia regală pînă la ambasadori.

Nu s-a mulțumit cu acest jilț de mare judecător. într-o bună zi a luat cuvîntul. Ședința a fost memorabilă. La 24 iulie 1821, domnul de Talleyrand a deschis lupta pentru apărarea libertății presei. Intervenția lui a fost atît de remarcabilă, încît pînă și pairii care-i făceau opoziție au admis că discursul său merita să fie tipărit. Textul acestui discurs poate fi și astăzi citit cu interes.

456

A început prin a deplînge faptul că numai Camera pairilor a îndrăznit să-și facă auzit glasul în favoarea rațiunii și a respectului față de Constituție, în timp ce Camera deputaților era dominată de un partid exaltat, care înăbușea discuțiile și disprețuia legile. Această introducere a ațîțat din nou ura ultra- regaliștilor.

Apoi a afirmat un principiu : *„Fără libertatea presei nu există regim reprezentativ".* După metoda lui infailibilă, pe care o învățase și o practicase din seminar, a împărțit tema esențială în două.

Pe de o parte, a demonstrat că *„libertatea presei era o necesitate a vremurilor" ;* pe de alta, *„că un guvernămînt care refuză cu încăpățînare și îndelung ceea ce timpul a proclamat necesar se pune în pericol".*

El a avut nemaipomenita îndrăzneală ca sub un guvern ultraregalist să facă elogiul libertăților cîștigate în 1789, recunoscînd, în același timp, greșelile și exagerările iacobinilor, care au urmat după reformatorii din Constituantă. Dacă te gîndești la starea de spirit a emigraților în 1821, rămîi năucit de curajul senin și de extraordinara înțelepciune a vorbelor pe care a îndrăznit să le rostească în fața lor : *„Deschideți dosarele diferitelor ordonanțe ale Constituantei. Tot ce era atunci dorință cumpănită a oamenilor luminați ai națiunii, iată ce numesc eu necesitate. Adunarea constituantă n-a fost decît interpreta ei cînd a instituit libertatea credinței, egalitate în fața legii, libertatea individuală, dreptul la judecată și libertatea presei".*

Libertatea presei fiind „o necesitate a vremurilor", era o nebunie să fie refuzată. Devenise un drept. Talleyrand ajunge apoi să pună în gardă. Nimeni nu poate lipsi țara de acest drept decît

prin forță. Or, o forță mai mare, o forță căreia nu-i poate rezista nimic va infringe în mod fatal pe aceea a unei ocîrmuiri ce nesocotește cerințele vremii sale. *„în zilele noastre nu mai este ușor să înșeli timp îndelungat. E cineva care are mai multă minte decît Voltaire, decît Bonaparte, decît oricare dintre directori, decît oricare dintre miniștrii trecuți, prezenți și viitori, aceasta este Toată lumea".* Pînă atunci, nimeni nu definise în felul acesta opinia publică, nici nu enunțase acest principiu de guvernare : nu se poate guverna împotriva opiniei țării. în cuvintele acestea îl regăsim pe marele Talleyrand.

Un singur om îl înțelesese : Ludovic al XVIII-lea. Dar el însuși era con- strîns de opinia familiei și a celor din jurul său, iar pe deasupra era obosit, bolnav și prea inteligent pentru cei care-1 sfătuiau. Mai era și ciudat de supărăcios. S-ar fi lăsat să i se taie mai degrabă gîtul decît să-i dea dreptate „monstrului de Autun". Așa că avertismentul și libertatea presei au pierit în indiferență. Nouă ani mai tîrziu, monarhia a pățit la fel

Doliuri dureroase și naștere miraculoasă în strada Saint-Florentin

Un discurs nu putea să umple un an. Anul 1821 a fost un an găunos, în martie a avut durerea să-1 înmormîntezc pe Fontanes : *„îl regret mult; era un om minunat, avea suflet bun și-mi era prieten de patruzeci de ani; era cel dinții talent din țara noastră".* Viața trîndavă de pensionar îl face pe omul nostru să se înduioșeze cam prea mult și tămîierea lui funebră este exagerată.

Fontanes fusese mai ales un excelent curtean al lui Napoleon. Fără îndoială că primul său talent a fost slugărnicia.

Moartea unui om celebru l-a înduioșat mai puțin, dar **l-a** făcut să **vor**bească mai mult și, după cum se pare, mult mai bine. Intr-o seară de iulie a anului 1821, la Paris, lua masa la doamna Crawford. Cineva i-a anunțat că Napoleon murise la Sfînta Elena în ziua de 5 mai. Fusese nevoie de două luni ca știrea să ajungă la Paris. Vestea i-a tulburat, a făcut-o pe stăpîna casei să exclame : *„Ah ! Dumnezeule ! Ce eveniment!"* Cu calm, Talleyrand a **pus** lucrurile la punct : *„Doamnă, nu mai este un eveniment, ci o veste".* Cei care trăiseră în preajma împăratului au evocat amintirile păstrate despre el. La masă se afla și lordul Holland, un vechi prieten al lui Talleyrand, care a ascultat și a notat tot ce a spus el despre Napoleon : *„Geniul său era uimitor. Energia lui nu avea seamăn, ca și imaginația, spiritul, puterea de muncă,* **uș**urința *de a crea. Avea* și *înțelepciune; nu prea se pricepea să judece, în schimb^ atunci cînd voia să-și asigure un răgaz, știa să profite de judecata altora. Numai rareori se lăsa tirit de proasta lui judecată și numai cînd nu avusese timp să consulte pe alte persoane* (fără îndoială, pe Talleyrand). *Avea sentimentul grandoarei, dar nu și pe acela al frumosului. Cariera lui este cea* ***mai*** *uimitoare din cîte s-*

*au văzut de o mie de ani. A săvîrșit trei greșeli capitale **și** numai lor trebuie să li se atribuie prăbușirea lui, care este doar nițel **mai** puțin surprinzătoare decît înălțarea : Spania, Rusia și papa. In afară de **acesta** trei, în politică a făcut foarte puține greșeli, uimitor de puține dacă se ia in considerație mulțimea intereselor pe care trebuia să le menajeze, ca și întinderea, importanța și repeziciunea evenimentelor la care a luat parte. A fost incontestabil un om mare, un om extraordinar, aproape tot atît de extraordinar prin talentele, ca și prin norocul lui... După părerea mea, cel mai extraordinar om care a trăit în zilele noastre și de multe secole~* (Lord Holland. *Amintiri diplomatice).*

Această apreciere are mai puțină importanță prin ceea ce afirmă despre Napoleon decît prin ceea ce ne dezvăluie despre Talleyrand. Tot ce spune despre geniul împăratului este atît de nepărtinitor, încît nu poate fi atacat. Totuși, se abține să facă aprecieri despre caracterul, purtarea și sufletul lut Napoleon. Dar mai surprinzător este faptul că Talleyrand nu spune o vorbă despre valoarea politicii împăratului și despre consecințele ei pentru Franța și Europa. Judecă foarte bine latura fulgerătoare a aventurii lui Bonaparte, dar se abține să spună ceva despre tot ce trebuia să fie esențial în ochii unui diplomat și om politic. Domnul de Talleyrand *a* ascuns fondul gîndirii sale după o perdea de generalități, așa cum își ascundea privirea sub grele pleoape lăsate în jos.

în timpul ședерii la Valențay, în vară, a fost lovit de o mare durere : moartea ducesei, care se stinsese din viață la Lobikau în ziua de 20 august. Din luna iunie era suferindă ; în iulie s-a simțit mai bine și la 24 ale aceleiași luni i-a scris ultima ei scrisoare. Aflînd de boala ei, Talleyrand îi scrisese : „Poate că niciodată n-am *simțit ca acum cît de mult sînt legat de tine. Tu știi să fii așa de bună, să protejezi și să dăruiești, incit toți cei care te cunosc sînt nevoiți să te adore. Adio, înger bun și blind".* Nu știa că acesta era ultimul adio. Pierderea ducesei l-a îndurerat foarte mult și niciodată nu s-a consolat. Poate că va fi provocat uimire faptul că întreținea cultul acestei femei împreună cu Dorothea. într-o zi, privind amîndoi portretul bietei ducese, s-a

 înduioșat pînă la lacrimi și a șoptit : *„Nu cred să existe pe lume o altă femeie mai vrednică de a fi adorată".*

Așa a continuat, în cea mai duioasă statornicie, această iubire a omului ce era socotit nesimțitor pentru că într-o epocă de etalare a sentimentelor el **a** rămas discret. Talleyrand își exprima cu cinism sentimentele urîte, își arăta fără rușine defectele fizice, dar tainele inimii lui delicate și simțitoare au rămas neștiute de contemporanii săi.

In anul acesta, doliurile au urmat la intervale scurte. Chiar în ziua în care Dorothea asista la oficierea unei slujbe religioase pentru mama ei la biserica luterană din Paris, unchiul prințului de Talleyrand, monseniorul de Perigord, cardinalul arhiepiscop al Parisului, decedat în ziua de 20 octombrie 1821, era înmormîntat cu mare alai. Murise în vîrstă de optzeci și cinci de ani, dar înainte

de a muri avusese grijă să scrie ilustrului și nepotolitului său nepot, ca să-1 roage să se întoarcă în sînul bisericii, *„de care nu te-ai îndepărtat niciodată pentru că ești onest".* Talleyrand nu păstra totdeauna un petic de sutană lipit de trup ? Unchiul său lăsase în seama succesorului său, monseniorul de Quelen, grija de a se încredința de lucrul acesta.

De ce n-ar fi nădăjduit ? La înmormîntarea unchiului său, Talleyrand vădise o mîhnire și o evlavie ce fuseseră observate.

Uneori se uită că el rămăsese în foarte bune relații cu domnii de la Saint- Sulpice, profesori sau seminariști. Era foarte strîns legat de monseniorul Bourlier, episcop de Evreux, membru al Camerei pairilor, care venea în vizită în strada Saint-Florentin, ba chiar și la Valențay. El a murit în 1821, după ce-i trimisese lui Talleyrand o scrisoare redactată în stilul celei adresate de unchiul său. Talleyrand a fost acela care și-a luat sarcina de a rosti în Camera pairilor discursul funebru pentru monseniorul Bourlier. Printre altele, a subliniat că monseniorul Bourlier intrase în sînul bisericii în epoca în care *„domnul Voltaire începea să pună stăpînire pe secolul din urmă, fapt care făcea mai grea și în consecință mai strălucită cariera pe care monseniorul Bourlier era sortit s-o parcurgă".*

Această vicleană cotitură spre a ajunge la un elogiu era oare atît de oportună ? Mai e nevoie să ne amintim că abatele de Perigord, proaspăt hirotonisit, se dusese să ceară binecuvîntarea aceluiași Voltaire, prințul Ateismului ? Talleyrand a terminat discursul printr-o perorație destul de melancolică si foarte emoționantă asupra bătrîneții : „O *bătrînețe frumoasă este o mare putere. Sfaturile ei nu rănesc, pentru că rivalitățile sînt stinse... Să facem urarea ca bătrînii pe care-i mai avem în această Cameră să trăiască vreme îndelungată... Prezența lor este un neîntrerupt avertisment: ne spun să nu punem pripeală în treburi, să fim chibzuiți in purtare și să judecăm tot ce întîmpi- năm în viață fără să ne amăgim".*

Acest bătrîn plin de înțelepciune este chiar el. Evocînd pe monseniorul Bourlier, vorbește despre el și pentru el.

In decembrie 1821, un alt doliu, altă durere. A murit doamna de Rămtt» sat. Va resimți puternic absența scumpei și răutăcioasei lui confidente. Ea îl cunoștea atît de bine! *„In zîmbetul de pe buzele lui se amesteca ceva sardonic cu o evidentă dorință de a seduce",* spunea doamna de Remusat despre el. Și nu exclamase ea într-o zi, cînd o îneîntase și o înduioșase : *„Dumnezeule, ce păcat că te-ai stricat fără rost'. Pentru că, la urma-urmelor, mi* ***se*** *pare că valorezi mai mult decît ești".*

469

Era tristă toamna aceea presărată cu sicrie și fără nici un portofoliu ministerial în perspectivă. Ultraregaliștii voiau să se descotorosească de Richelieu. Unelteau pe lîngă rege ca să-1 îndepărteze pe *Liberatorul Teritoriului,* înlocuindu-1 cu Villele.

Speranța l-a amăgit încă o dată, s-a umflat iar în pene, a dat dineu peste dineu și a făcut avansuri ultraregaliștilor. întocmise chiar și o listă : Chateaubriand, Mole, Broglie și... Talleyrand la

Afacerile Externe. Regele l-a numit pe Villele. Sub impulsul contelui de Artois, monarhia își iuțea mersul înapoi. Nici vorbă ca domnul de Talleyrand să facă parte din guvern.

S-a întîmplat ca, în momentul cînd Talleyrand l-a întîlnit pe Richelieu, care urca la rege pentru a fi pus în disponibilitate, Villele să coboare tot de la rege, radiind de bucuria provocată de promisiunea ce i se făcuse. Dintr-o aruncătură de ochi, Talleyrand a înțeles situația și a caracterizat-o lapidar :

„Cel care coboară urcă și cel care urcă coboară".

Anul acela a fost un an de doliu, cel al prietenelor moarte și al ambițiilor înșelate.

S-a sfîrșit însă nrintr-o naștere în sînul tribului. Evenimentul merită atenție. La 29 decembrie 1821, Dorothea a adus pe lume o fetiță care a primit numele de Pauline. în anul precedent, Edmond de Perigord își părăsise apartamentul din strada d'Aguesseau și venise să locuiască timp de cîteva luni în strada Saint-Florentin. Acest trai în comun, care nu însemna o împăcare, nu schimbase deloc relațiile — sau absența relațiilor — dintre cei doi soți. Se spunea că Talleyrand era tatăl acestei copile și că Edmond venise să locuiască pentru un timp la unchiul său pentru a reglementa această naștere. Cu ce preț și-a dat consimțămîntul ? Ce este sigur e că nu l-a dat de bunăvoie. Dar cum să refuze ? Nu era el moștenitorul prezumtiv al titlurilor și bunurilor unchiului său ? Asta nu l-a împiedicat ca, în așteptarea moștenirii, să ceară să i se dea aconturi. La 9 mai a pretins titlul de mare ofițer al Legiunii de Onoare. Talleyrand s-a străduit să i-1 obțină. Imediat după nașterea Paulinei, Edmond a plecat în Anglia. Cînd s-a întors, și-a reluat viața de celibatar în strada d'Aguesseau. Nici de data aceasta nu există vreo dovadă categorică a paternității lui Talleyrand, ci doar o serie de presupuneri. în noiembrie 1820, Talleyrand plătise toate datoriile lui Edmond. Nu era un fleac. Pe nepot, aceasta nu l-a făcut mai amabil, ci tăcut și îngăduitor.

în sfîrșit, purtarea lui Talleyrand față de Pauline amintește felul cum se purta cu Charlotte, însă cu mai multă duioșie, un fel de admirație uluită pentru acest copil, care i-a luminat bătrînețea. Dealtfel, Pauline de Perigord nu era numai frumoasă, ci avea sufletul curat, o adîncime de simțire și o frăgezime care au fascinat pe cei din jur, iar pe Talleyrand mai mult ca pe oricare. Semăna cu mama ei, dar cînd și ea a avut copii, una din fiicele ei, Mărie de Castellane, era leită Charlotte, cealaltă fată a lui Talleyrand.

Noul guvern i-a dat o satisfacție neașteptată. Dar pentru un om care nu era ministru rămînea platonică. Impresionat de discursul despre libertatea presei, Villele și-a retras proiectul de lege privitor la cenzură. Furioasă, Camera deputaților și-a reluat atacurile prin intermediul proceselor intentate ziarelor pentru defăimarea funcționarilor.

Talleyrand a reluat ofensiva la 26 februarie 1822. Dată fiind atîțarea spiritelor în cercurile liberale și republicane, atît la Paris, cît și în provincie, era îndrăzneț și primejdios să iei atitudine fățișă împotriva guvernului, fiindcă

 aceasta însemna să faci jocul dușmanilor tronului și altarului. Or, tocmai asta nu dorea Talleyrand. Dar pentru că una din libertățile principale era în primejdie, a apărat-o, în interesul tronului și împotriva ultraregaliștilor.

Discursul său n-a avut strălucirea celui din 24 iulie, dar a fost meșteșugit și convingător. Argumentul său principal a fost că proiectul se împotrivea spiritului Cartei, cu alte cuvinte era contra făgăduielii solemne a regelui și contra aspirațiilor națiunii. Aceasta în ceea ce privește prezentul. întor- cîndu-se spre trecut, cum îi plăcea să facă pentru a înrădăcina în istorie dreptul pe care-1 apăra și a-i conferi astfel mai multă demnitate și putere de continuitate, a evocat nobilul chip al lui Malesherbes, care apărase libertatea cuvîntului în 1758 pentru prietenii săi de la Enciclopedie, ceea ce n-a împiedicat să fie ghilotinat deoarece apărase pe rege și justiția în fața Convenției. Punînd în balanță pe mediocrii politicieni smintiți care voiau să lipsească națiunea de această libertate și noblețea unui mare spirit ca Malesherbes, Talleyrand încheia printr-o frază uluitoare : *„Votez alături de domnul Malesherbes respingerea legii".* Camera a simțit lovitura.

Numai ducele de Fitz-James s-a urcat la tribună pentru a-1 ataca pe Talleyrand. El n-a răspuns argumentelor lui, ci s-a agățat cu violență de ciudata carieră a oratorului, de neregulile pe care le săvîrșise în timpul Revoluției, Directoratului și al Imperiului și din care trăsese foloase, așa cum profita și de pe urma Restaurației. Pînă atunci, niciodată nu fuseseră îndreptate în public asemenea atacuri împotriva prințului. Toată Camera pairilor se uita numai la el. El îl privea pe vorbitor cu atenție. Din cînd în cînd mîzgălea ceva. Toată lumea se gîndea că-și pregătește riposta. Era așteptată, era dorită. Cînd ducele a terminat să tune și să fulgere și s-a dus la locul său, Talleyrand nici nu s-a clintit, ca și cum ducele ar fi făcut o expunere despre ameliorarea solurilor silicioase. S-a aplecat spre vecinii lui și a șoptit : *„Ducele are mult talent și. afară de cîțiva ghimpi de prisos, discursul său este foarte bun".* Incidentul a trecut ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

N-a răspuns nici ducelui, după cum n-a răspuns nici unuia dintre cei care-1 huleau. Ar fi însemnat să se dea în spectacol în fața unui public care atît aștepta.

Mai tîrziu, guvernul a revenit la atac. A reluat proiectul de lege referitor la cenzură sub denumirea delicată de *Legea dreptății și iubirii.* Furios, Chateaubriand i-a spus : *„Lege vandală".* Consultat, Talleyrand a răspuns exact ce gîndea despre acest proiect stupid și primejdios : *„Socot că nu e franțuzesc, ci prostesc".* într-adevăr, în 1830, Franța l-a înlăturat, odată cu regimul.

Acesta a fost faptul cel mai însemnat din iama anului 1822. Primăvara l-a readus pe prinț la Valențay. Castelul se umplea de invitați, care se distrau, spune el. Se jucau comedii ca la Ferney. Ziua trecea în plimbări prin nesfîr- șitul parc sau prin pădurea cu luminișuri admirabile, lecturi și conversație, iar noaptea cu ospățuri și joc de cărți, bineînțeles. O scrisoare de invitație adresată unei prietene ne aduce la cunoștință că nu prea stătea bine

cu sănătatea, dar că șederea la Valenqay nu se resimțea de pe urma acestui lucru : *„Iți simțim lipsa. Vino repede. Poți sosi pînă în ziua de 22, cînd e sărbătoare* (ziua lui onomastică, Sfintul Mauriciu, la care ținea foarte mult). *Se pare că de cîteva zile se petrece foarte bine la Valențay. Știu numai din auzite, pentru că, vai! picioarele mele sînt atît de păcătoase, că nu pot părăsi camera deloc. Joi vom*

461 *avea o piesă frumușică, de circumstanță, pe care toată lumea o pregătește in acest moment. Așadar, doamnă, vino cit mai repede și nu căuta cine știe ce biată scuză". 18* septembrie 1822 (Gorsas. *Talleyrand).*

„Plăcerile vieții de la țară" nu-1 făceau să uite viața politică. Liberalii se uitau bozumflați la el, ultraregaliștii îl ocărau, așa că el s-a apropiat de un foarte mic grup de moderați, ce nu prea avea mare influență politică, dar **era** format din oameni de valoare. Ei respectau constituția, erau cinstiți și foarte conștienți de meritele lor și toate acestea îi făceau rigizi și triști. Aceștia erau doctrinarii : Royer-Collard, Guizot, Broglie, Jordan și bătrînul Beugnot. Ei formau partidul și tot ei îl conduceau. Ca să-și bată joc de sărăcăciosul lor efectiv, Charles de Remusat a scris aceste versuri serbede :

'„Partidul fiind adunat, Întreaga gașcă gînditoare Pe canapea s-a așezat".

In alte timpuri mai puțin plictisitoare, această tovărășie l-ar fi pus **pe** Talleyrand pe fugă, dar oamenii de la putere, curtea, mahalaua erau atît de conformiști și de proști, încît s-a mulțumit cu doctrinarii.

Trebuie spus că guvernul îi adusese o nouă ocară, chiar la Valențay. Șeful jandarmeriei cantonului Valențay a fost mutat din oficiu, pentru că *„era devotat trup și suflet prințului Talleyrand și făcea cu neputință supravegherea ce trebuia exercitată asupra reuniunilor care aveau loc la Valențay"* (citat de Lacour-Gayet).

Iată cît îl costa pe cinstitul jandarm că se lăsase sedus de prințul de Talleyrand ! Acest fapt arată cîtă neîncredere avea Parisul în el.

Neașteptata lui înclinație spre doctrinari și-a găsit satisfacție fără întîr- ziere. Capul gînditor al acestui partid, Royer-Collard, locuia la vreo cincisprezece kilometri de Valențay, în castelul Châteauvieux ; doamna Royer-Collard era născută de Forges de Châteaubrun și moșia de la Châteauvieux o avea ca zestre. Talleyrand a încercat să se apropie de austerul său vecin. Nu exista nici o posibilitate de apropiere între ei, în afară de faptul că erau amîndoi în opoziție. Royer-Collard n-a pus nici un pic de bunăvoință ca să răspundă la avansurile lui Talleyrand, ceea ce nu-1 prea mira pe Talleyrand, întrucît nu ignora ce supsese virtuosul Royer-Collard la Paris : *„Pe lumea asta sînt două ființe pe care niciodată nu le-am putut vedea fără să nu mă înfior : un regicid și un popă căsătorit".* Totuși, pe episcopul căsătorit l-a

„văzut*". Fără să se sinchisească de deosebirea de poziții și vîrstă, Talleyrand l-a anunțat pe Royer-Collard că va veni cu ducesa de Dino ca să-1 viziteze la Châteauvieux ; neîmblînzitul doctrinar i-a răspuns că, soția lui fiind bolnavă, nu trebuia să se aștepte că-i va întoarce vizita. Dar Talleyrand luase hor.ărîrea să vadă un doctrinar de aproape și s-a dus. Hurducați de hîrtoapele drumului, ce trecea prin păduri și vîlcele, au ajuns la Châteauvieux, adevărat lăcaș feudal, cocoțat pe o stîncă și cu o înfățișare mohorită. Imediat dună sosire, Talleyrand i-a servit doctrinarului un compliment în genul său, spunîndu-i pe un ton dulce-acru : *„Greu se mai ajunge la dumneavoastră domnule !"*

După această introducere, folosind tot farmecul lor, unchiul și nepoata l-au cucerit pe singuraticul de la Châteauvieux șt în cîteva ceasuri au înnodat un fel de legătură alcătuită din respect, din admirație chiar, din curiozi- **462**

tate ți din dorința de a se revedea și de a se ajuta la nevoie. Încă un succes diplomatic.

Cei doi oameni atît de deosebiți aveau să se afle alături într-o afacere neplăcută, în care Franța risca să fie angajată de sminteala ultraregaliștilor; răscoala din Spania.

Domnul Chateaubriand duce războiul din Spania împotriva lui Talleyrand

In 1820, regele Ferdinand fusese constrins să cedeze modei și să acorde supușilor săi o constituție al cărei scop era să-i limiteze puterea și să-i **impună** două camere alese : Cortesurile. Dar în 1822, partizanii absolutis**mului** au dezlănțuit o insurecție în nordul Spaniei ca să alunge Cortesurile **și să** desființeze constituția. Imediat, în Franța, ultraregaliștii s-au înflăcărat pentru cauza regaliștilor spanioli și au cerut intervenția armatei franceze **pentru** restabilirea puterii absolute a regelui Spaniei.

Aveau de gînd să reînceapă groaznicul război din Spania, pe care Talleyrand îl așeza în rîndul greșelilor capitale săvîrșite de împărat ? în afară de ultraregaliști, opinia publică era împotriva intervenției, dar ultraregaliștii erau la putere. La 20 octombrie 1822, un congres a reunit la Verona națiunile **din** cadrul Sfintei Alianțe ca să discute oportunitatea unei intervenții în Spania.

Adulmecînd sinistrul miros al prafului de pușcă și al războiului civil în **Spania,** Talleyrand s-a înapoiat la Paris mai devreme ca de obicei. A făcut socoteala celor care, ca și el, se opuneau intervenției armate în Spania : **Mole,** Saint-Aulaire, Manuel s-au unit cu el și cu Royer-Collard. A încercat să capete ajutor chiar de acolo de unde nu se putea deloc aștepta să primească de cînd se certase cu Alexandru I, de la Pozzo di Borgo, ambasadorul **țarului** la Paris. A profitat de această ocazie pentru a-i face curte.

Din nenorocire pentru interesele Franței — și chiar pentru ale

tronului —, palatul Tuileries a trimis la Verona, ca să reprezinte Franța, doi partizani infocați ai intervenției : pe Montmorency și pe Chateaubriand. Primul era un mărginit, iar al doilea un om pradă delirului. Amîndoi voiau să facă din Franța campioana noii cruciade. Chateaubriand era într-adevăr pradă unei transe asemănătoare cu cea care-1 cuprinsese cînd a scris *Geniul creștinismului,* dar acum nu mai era vorba de o predică, ci de un război. Chateaubriand credea că face politică, dar la congres s-a dedat la o neasemuită exhibiție de romantism.

Congresul s-a încheiat la 14 decembrie. Chateaubriand și Montmorency ascultaseră mai mult de convingerile lor personale decît de instrucțiunile moderate date de Ludovic al XVIII-lea. Cel puțin își satisfăcuseră partidul. După ce Montmorency a demisionat din funcția de ministru al afacerilor străine, ultraregaliștii, încîntați de înflăcărarea lui Chateaubriand, l-au propus regelui pentru ministerul din strada Bac. Talleyrand nu voia să creadă că regele va accepta. Regele a acceptat. Și la 28 ianuarie 1823, Talleyrand a aflat, ca toată lumea, din mesajul tronului, că expediția în Spania fusese hotărîtă.

Talleyrand a ajuns imediat căpetenia celor care se opuneau intervenției armate. De atunci, Chateaubriand l-a considerat ca pe un dușman personal.

Această opoziție activă l-a reîntinerit pe „pensionar". A fost văzut reluîn- du-și vechile obiceiuri. Făcea vizite, prin saloane aduna lumea în jurul său, își crea un fel de curte pe care o dăscălea și o trimitea să ducă în toate colțurile Parisului cuvintele lui subversive. Făcea „spirite" de care regimul s-ar fi lipsit cu plăcere. întrebat cu îngrijorare : *„Regele a ținut un consiliu de trei ceasuri. Ce s-a petrecut ?" „Au trecut trei ceasuri",* a răspuns el. Despre favoritul Blacas spunea cu o admirație perfidă : *„Cu o indemnizație de 150 000 de franci a reușit să facă economii de 8 milioane".*

Nu se ocupa numai de pulsul opiniei publice, o și alimenta și o însuflețea. Nimic nu este mai primejdios pentru un guvern care se clatină. într-n zi, contele Ferrand, care era suferind, a intrat în Camera pairilor sprijinit de doi lachei. Talleyrand a rostit tare : *„11 vedeți pe Ferrand, e ca și guvernul. Crede că merge, dar îl duc alții".*

în timpul acestei ierni, cercul său se întîlnea în salonul unei contese Bourcke, fostă actriță și femeie de moravuri ușoare, care-și încheia cariera în apartamentul mobilat pentru ea de un conte danez. Ea primea pe toți cei care erau împotriva guvernului : pe generalul Foy, pe Mole, Girardin, Dalberg și pe generalul Sebastian!. Unii dintre acești domni nu se mulțumeau numai să bîrfească guvernul, ci aduceau laude ducelui de Orleans. Aceste vorbe bune otrăvite nu erau rostite la întîmplare : se știa că Talleyrand frecventa Palais- Royal și că va răspîndi și acolo aceste dulci cuvinte. Salonul ei era foarte primitor, dar vizitatorii destul

de pestriți și de bătători la ochi. Ministrul de interne a expulzat-o din Franța pe doamna Bourcke. Odată prăvălia închisă. Talleyrand și-a pierdut clientela.

Atunci a intrat în relații cu un alt personaj, un personaj al timpurilor noi, un necunoscut, un omuleț numai argint viu, înalt cît o cizmă, îndrăzneț, ambițios, lipsit de scrupule, de maniere, neobosit. Se numea Thiers, nume grotesc [XLVII] pentru acea jumătate de om. în schimb, era scînteietor de inteligent și învățat, de o nemaipomenită limbuție, colorată de un accent marsiliez.

Ca să intre in bunele grații ale prințului, Adolphe Thiers a dat o lovitură de maestru. A găsit mijlocul de a fi singurul care să publice în presă un răsunător elogiu la adresa tînărului pictor Eugene Delacroix, care expunea la salonul din 1822 un tablou intitulat *„Dante și Virgiliu în Infern".* Thiers nu era critic de artă, ci gazetar politic. Nu dragostea pentru arta romantică i-a inspirat acestui Rastignac de pe Cannebiere articolul în care spunea că Delacroix avea geniu, ci o vicleană dorință de a parveni și o foarte bună informație. Pictorul Gerard, prieten cu Thiers și care era în relații cu Talleyrand, a dat noului venit informații referitoare la nașterea lui Delacroix. Geniul atribuit fiului era un omagiu adus tatălui. Acesta era cel mai bun mijloc de a face să i se deschidă ușa casei din strada Saint-Florentin. Cînd Talleyrand a citit articolul, l-a și chemat pe autor. Thiers s-a grăbit să alerge. Din clipa în care a pus piciorul în casa lui Talleyrand, n-a mai părăsit-o.

Numaidecît a trezit interes. Vibrionul ăsta al politicii se întorcea dintr-o călătorie în Spania. își alesese bine momentul pentru a culege informații la fața locului și a le spune parizienilor pe ce galeră se îmbarca Franța. Talleyrand a fost cucerit. în pofida a tot ce-ar fi putut să-1 îndemne să-1 țină la distanță pe individul acesta dintr-o altă lume, l-a primit adeseori, timp îndelungat și chiar in mod familiar.

Talleyrand a rămas uimit de vioiciunea spiritului lui Adolphe Thiers, dar mai ales de talentul lui de a sili faptele să spună ceea ce voia el. Talleyrand îi punea întrebări despre Spania. Dar nu se înțelegeau, pentru că Thiers, din oportunism, se bălăcea în apele guvernamentale și susținea intervenția. Talleyrand spunea : *„Vom avea de luptat împotriva răzmeriței, cel mai păcătos fel de război. L-am prevăzut odinioară, cînd mă străduiam să-l fac pe Napoleon să nu se amestece în treburile Spaniei. Napoleon nu m-a ascultat și în viesparul în care s-a aventurat și-a pierdut fără glorie armata... Ei bine, dacă ne încăpățînăm să intervenim în Spania, istoria se va repeta. Ne pîndește o înfrîn- gere"* (H. de Lacombe. *Convorbiri cu domnul Thiers).*

Este surprinzătoare îngăduința prințului față de ideile acestui tînăr, care îndrăznea să-i răspundă fără jenă : *„Nu cred. Spaniolii au păstrat o amintire usturătoare despre ce au pățit în luptele de*

XLVII **In limba franceză, tiers = treime. — *Nota trad.***

partizani... Nu vor mai risca să înfrunte încă o dată asemenea belele". Și conchidea prin această formulare strălucită, o remarcabilă concluzie de gazetar ce impresiona toate mințile, fiindcă în epoca aceea francezii își mai aminteau de „șuanerie" : *„Spania este o Vandee stinsă".*

Dacă Talleyrand nu aprecia teza lui Thiers, avea, totuși, o inteligență de o clasă destul de înaltă ca să aprecieze cum trebuie pe interlocutorul său.

Talleyrand avea o altă tribună de unde putea să apere cauza neintervenției : Camera pairilor. Pregăti deci un discurs. Dacă l-ar fi ascultat, Camera și-ar fi schimbat părerea în privința necesității războiului din Spania. Dar n-a putut să-1 asculte. Guvernul a suprimat discursurile opoziției. Discursul lui Talleyrand a fost doar tipărit la 3 februarie 1823. A putut fi citit, dar nu a fost rostit niciodată.

Acest discurs este tot atît de remarcabil ca cele precedente. Ca întotdeauna, invocă un principiu : *„Popoarele au dreptul să-și aleagă și să-și orîn- duiască singure regimul politic sub care vor să trăiască".* Cît despre vecinii lor, au datoria — și interesul — să nu intervină cu forța în certurile politice interne ale altor state. Talleyrand nu pierdea ocazia să amintească, cum făcea și cu Thiers, rolul pe care-1 jucase pe lîngă Napoleon în războiul din Spania. El se împotrivise și avusese dreptate, dar pretindea că s-ar fi opus imediat ce cunoscuse planul ; noi sîntem însă edificați în privința ambiguității rolului său la începuturile războiului. Să-1 ascultăm cum își înfrumusețează rolul : *„Se împlinesc azi șaisprezece ani de cînd m-a chemat cel care pe atunci guverna lumea să-mi dau părerea în privința luptei angajate cu poporul spaniol și am avut nenorocul să nu-i plac, dezvăluindu-i viitorul, arătîndu-i toate pericolele ce aveau să se ivească dintr-o agresiune tot atît de nedreaptă pe cît de temerară. Sinceritatea mea a fost răsplătită cu dizgrația".*

Zîmbim don Basilio, pentru că sîntem lămuriți în ce privește adevăratele cauze ale dizgrației. Să trecem însă peste această schimonoseală. Urmarea este mai serioasă : „O *soartă ciudată mă face azi, după atîta vreme, să reînnoiesc aceleași strădanii pe lîngă suveranul legitim. Aceleași sfaturi".*

Iată măcar o atitudine limpede, dar puțin plăcută pentru Ludovic al XVIII-lea. Regele era atunci pe punctul de a săvîrși o greșeală asemănătoare în toate privințele cu aceea pe care o săvîrșise „uzurpatorul". Talleyrand îl

punea îa gardă : „Dorința *Franței, de prisos să spunem că a Franței întregi, este să aibă pace. Sătulă de gloria militară, ea se mîngîie cu gindul că sub domnia regelui său va putea să-și vindece în răgazul păcii toate rănile pricinuite de un război de treizeci de ani...".*

Cum să-1 contrazici ? Talleyrand vorbea în numele întregii națiuni. El era țara, nu o gașcă. în 1815, pentru francezi, întoarcerea regelui însemna pace. Dacă regele se îndepărta de ceea ce opinia publică aștepta de la el, nu era bine. La urma-

urmei, de ce acest război ? Spania amenința Franța ? Cerea Franța ceva Spaniei ? Această intervenție nu avea nici un rost, afară de acela al modificării constituției spaniole : *„Ce ciudați reformatori* — scria Talleyrand — *acești 100 000 de soldați, urmați în curînd de alți 100 000 ! Cui pretindem noi să impunem cu acest donchișotism politic ?“*

Amintind de vîrsta lui, de rolul său în Restaurație și de dragostea lui pentru Franța, declara că se va strădui din toate puterile *„să împiedice ca opera de înțelepciune* și dreptate să *fie compromisă de pasiuni smintite* și *temerare...".* Pasiunile lui Chateaubriand și ale ultraregaliștilor.

Ministerul oferit lui Chateaubriand ca să-și împlinească „pasiunile smintite și temerare" i-a adus o nemărginită satisfacție : expediția a reușit. Nu toată peninsula fusese cuprinsă de flăcările războiului civil și orgoliosul viconte a cîștigat victoria de la Trocadero. Se fălește cu ea : un succes destul de relativ. La drept vorbind, istoria a înregistrat-o doar în josul paginii. Treaba ar fi putut să se termine rău. N-a fost glorioasă. A fost costisitoare. A fost însoțită chiar de un frumos scandal financiar. Neprețuitul Ouvrard, care aproviziona armata cu muniții, a tratat cu ducele de Angouleme, comandantul expediției. Nobilul acesta curajos nu pricepea mare lucru, era un spirit onest și simplu și desigur că a fost tras pe sfoară. Printr-o glumă, Talleyrand a pus lucrurile la punct : *„In afacerea asta nu-i decît un singur nevinovat".*

Opoziția lui Talleyrand i-a prilejuit lui Chateaubriand o răzbunare răsunătoare. în *Memoriile de dincolo de mormînt* a mai înfipt o dată cuțitul în el. L-a descris pe Talleyrand la tribuna Camerei pairilor, la 3 februarie 1823 ca și cum l-ar fi văzut și l-ar fi auzit. Cuvintele satanice ale prințului Răului s-au întipărit în el. Ne farmecă și ne face să vedem și să auzim ca el : *„Cînd cel care a rostit aceste afirmații imperturbabile coboară de la tribună și se duce să se așeze impasibil la locul său, îl urmăriți cu privirea, prinși intre un soi de spaimă și un fel de admirație pentru că nu vă puteți da seama dacă omul acesta n-a primit de la natură un har care-i dă putința să modifice sau să nimicească adevărul".*

Cine n-ar fi convins de acest accent de sinceritate ? Dar vai ! Am mai spus, discursul acesta n-a fost rostit niciodată. Ce contează ! Frumusețea ultimei fraze este minunată, pe mii de cititori de bună credință i-a convins de realitatea acestei scene, care n-a avut loc.

Ludovic al XVIII-lea nu a fost prea încîntat după ce a citit discursul. Era. sătul de aluziile la rolul jucat de Talleyrand în restabilirea tronului. Și nu numai regele era sătul. în acest timp, spiritele erau rău îndîrjite. Prezența lui Talleyrand era de ajuns ca să-i înverșuneze pe ultraregaliști. Oameni cu păreri deosebite își pierdeau repede răbdarea. Talleyrand fusese invitat împreună cu ducesa de Dino la un dineu dat de ducesa de Broglie (fiica doamnei de Stael). Erau invitați ca o pereche. Dorothea nu era liniștită

pentru că acolo se afla și La Fayette și se temea de o ciocnire a

acestuia cu unchiul ei. Mai erau de fată generalii Foy și Sebastiani, care au discutat în contradictoriu în legătură cu un discurs rostit de Manuel, discurs în care oratorul, vorbind de executarea lui Ludovic al XVI-lea, scăpase din vedere s-o condamne. A venit vorba despre Directorat : Talleyrand nu sufla o vorbă. El cunoștea subiectul mai bine ca oricine, dar, fiindcă discuția devenise pătimașă, s-a abținut. îngrijorată, Dorothea își mușca buzele. Dineul a fost de nesuportat și Dorothea nu și-a ascuns proasta dispoziție. Amfitrioana a băgat de seamă. Trebuie spus că ea nu ținea nici la unchi, nici la nepoată : avea motivele ei. Vorbele rostite de Talleyrand pe seama doamnei de Stael nu puteau să placă fiicei, care, fiind și convertită la catolicism — acela al Restaurației —, era mai catolică decît papa în privința canoanelor. Situația fostului episcop de Autun o scîrbea. Inspirată de aceste sentimente, a exprimat cîteva aprecieri despre el și despre Dorothea. în privința ei : *„Ar vrea să facă revolutii populare în rochii de mătase și cu turbane argintii, să însuflețească mulțimea cu vorbe de duh și să răscolească societatea fără să-și strice seratele. E o ființă ciudată, totdeauna gata să se apere. Are un spirit tăios și categoric, dar îl are din belșug"* (Amintirile ducelui de Broglie).

Este posibil ca Dorothea să-i fi părut „ciudată", dar să facă din ea o revoluționară, pare și mai ciudat. Doamna de Broglie îi reproșează că în timpul dineului își dăduse pe față proasta dispoziție și *„că nu și-o ascunde, asemenea celei mai naive persoane, care n-a învățat să-și ascundă nici o impresie".*

Dorothea naivă ? Numai naivă nu era. Amfitrioana lăsase musafirii să transforme plictisitorul ei dineu într-o dezbatere politică de prost gust. Această greșeală merita să fie subliniată. Pe lîngă aceasta, doamna de Broglie încerca să răpească pe prietenii lui Talleyrand și să-i atragă la ea. îi scria lui Barante să vină la Coppet. *„Ce să faci la Valengay ? La ce bun 1 E un loc unde nu trebuie să te duci decît dacă ai vreun folos, pentru că datoria n-a călcat niciodată pe-acolo...".*

Barante a rămas devotat castelului Valențay : chiar dacă nu trăgea foloase, găsea acolo conversația unui om care nu era pe cale să fie trecut în rîndul sfinților, nici măcar să ajungă ministru, și a cărui inteligență, cunoștințe, delicatețe și pricepere la treburi și la oameni puteau și ele reprezenta un folos sau cel puțin o plăcere.

In timpul verii, relațiile cu Royer-Collard au devenit mai strînse. Iată pe ce ton îi scria Talleyrand vecinului său de la Châteauvieux : *„Gourville spune undeva că, sosind pe moșia lui, adusese la cunoștința ilustrilor săi vecini că se instalase în ținutul lor; eu îi urmez exemplul, cu deosebirea că el nu-i iubea pe ilustrii săi vecini, pe cînd eu îi iubesc".* 17 septembrie 1823 (citat de Lacour-Gayet).

Și-a făcut apariția *o* veche cunoștință : Montrond. Sosea din Anglia $1 venise să se instaleze la Valențay. Ce făcuse la Londra ? Fusese însărcinat cu vreo misiune de ilustrul său prieten ? Nici el, nici Talleyrand n-au scos o vorbă. împreună cu el, Talleyrand își

bate joc de succesorii săi la Afacerile . Externe: le subliniază nepriceperea, lipsa de pregătire și de informare. Pasquier i se părea incult: *„Domnul de Nansouty ar trebui să-i dea cadou*

467 *de anul nou un exemplar al tratatului din Westfalia".* Ar fi fost o frumoasă descoperire pentru marele maestru al diplomației.

Toate acestea erau doar niște bagatele ca să treacă timpul. Dorothea a plecat în Germania. Era prima lor despărțire după 1816. Se ducea în Saxonia ca să se ocupe de averea ei și s-a oprit la Baden-Baden să-și îngrijească sănătatea. Probabil că era bolnavă de tuberculoză, suferea mereu de guturai și scuipa sînge. Virtuosului și discretului ei confident Bacante i-a scris : *„Adio, domnule, voi aduce din Germania un pic de putere pe care ți-o dă aerul natal, dar cu siguranță mai multă bună dispoziție spirituală și sufletească in folosul celei de-a doua patrii; impusă la început, am adoptat-o apoi și de atunci numai în ea vreau să caut adăpost și odihnă".* Adăpostul și odihna erau Talleyrand, care mai era necesar Dorotheei și pentru altceva, în opoziție cu odihna : ambiția, nevoia de a juca pe scena lumii și a domina pe cineva.

„Faptele noastre ne urmăresc[11], spunea Paul Bourget; ducele d'Enghien reapare și Ludovic al XVIII-lea dispare

în 1816, un strigoi primejdios era cît pe-aci să dezlănțuie un scandal care ar fi putut să-1 piardă pe Talleyrand : era fantoma nefericitului duce d'Enghien. întîlnind la curte pe bătrînul prinț de Condă, personajul nostru a avut îndrăzneala să pună pe cineva să-1 prezinte. Bunicul ducelui d'Enghien n-a făcut groaznicul scandal pe care unii poate că-1 doreau. A ieșit din încurcătură în alt mod. S-a prefăcut că-1 confundă pe ministrul nostru cu unchiul său arhiepiscopul și i-a cerut vești despre nepotul său : *„licheaua", „pungașul", „stricatul de Autun".* Talleyrand s-a șters de scuipat și nici nu a clipit măcar. Iată relatarea aceleiași întîlniri așa cum este expusă în *Memorii: „Mi-a vorbit cu o amabilitate pe care n-o voi uita niciodată despre succesele Franței la Congresul de la Viena".* Pentru el, insultele erau vorbe aruncate în vînt. Retras la Chantilly, bătrînul prinț a murit acolo în 1818. Fiul său, ducele de Bourbon, a venit în țară, a luat titlul de prinț de Conde și a locuit la Chantilly. Avea de gînd să-i urmărească pe asasinii fiului său ? Nu era exclus. Dar nu s-a clintit. Talleyrand a făcut la fel. Totuși, înapoierea acestui ultim Conde a dezlegat limbile, a scos din uitare cam prea mult pe actorii tragediei. Numele celor trei, Talleyrand, Savary și Caulaincourt, reveneau stăruitor în aceste povestiri care înfierau.

Soția răposatului Caulaincourt, ducesă de Vicence, a vrut să apere memoria cinstitului ei soț. înainte de a întreprinde ceva, a crezut de datoria ei să ceară părerea lui Talleyrand. Nu cumva această femeie imprudentă ar fi vrut să explice prințului de Conde

că nici Savary, nici Caulaincourt, nici Talleyrand, nici măcar Bonaparte nu aveau nici un amestec în ceea ce Savary numea cu pudoare *„catastrofa ducelui d'Enghien" ? „Ce-i de făcut ?"* — întreba nenorocita. *„Nimic".* Asta a fost tot ce-a răspuns Talleyrand. Tot ce putea fi mai înțelept. Dar doamna de Caulaincourt voia cu orice preț să salveze onoarea soțului ei. S-a dus la Talleyrand și i-a făcut o propunere. Știa că ducele de Bourbon avea o amantă, pe doamna de Feuchăres, care

468 exercita o nemărginită influență asupra iubitului ei. Ar fi fost foarte ușor să se slujească de ea pentru a acționa asupra celui din urmă Conde. Auzind numele doamnei de Feucheres, Talleyrand a luat cea mai trufașă atitudine și a rostit aceste cuvinte : *„Doamna de Feucheres ? Rușine! V-ați putea gîndi să vă înjosiți atît de mult ?"* încurcată de această izbucnire, văduva s-a retras și s-a închis în văduvia ei, fără să mai crîcnească. Talleyrand cîștigase jumătate de partidă. Mai rămînea cealaltă : tăcerea familiei Conde.

Combinația în care trebuia să intre doamna de Feucheres, combinație pe care o găsise mîrșavă cind i-o propusese doamna de Caulaincourt, acum i se părea minunată. Dar cum să ajungi la amanta prințului de Conde ? S-a servit de un nobil cinstit, contele de Durfort, prietenul prințului de Conde și al doamnei de Feucheres. L-a invitat, l-a lingușit și l-a ghiftuit în așa hal, iar domnul Durfort a socotit că procedeul era așa de măgulitor, încît s-a găsit fără apărare în mîinile prințului Desfătărilor. Durfort s-a închipuit confidentul lui intim și l-a ascultat cu gura căscată pe Talleyrand, care-i povestea, în șoaptă, ce se întîmplase în noaptea fatală în care pierise ducele d'Enghien. Prințul adusese la cunoștința lui Durfort că în ajunul răpirii, făcînd pe dracu-n patru, reușise să transmită nefericitului prinț un mesaj prin care-1 conjura să fugă imediat. Ca să salveze „un cap atît de scump", Talleyrand înfruntase un risc mortal. Domnul Durfort a fost tulburat, zăpăcit de recunoștință și de admirație. Fără să cerceteze dacă mai rămăsese vreo urmă a mesajului, dacă mai există omul care-1 dusese, s-a grăbit să plece la Chantilly ca să repete povestea pe care i-o înșirase Talleyrand, înainte de a-1 lăsa să plece, Talleyrand i-a recomandat să stea de vorbă cu doamna de Feucheres și s-o convingă de devotamentul său față de casa Conde. Doamna de Feucheres a binevoit să-și asume sarcina de a-și convinge amantul, și domnul Durfort a adus-o în strada Saint-Florentin. I s-a administrat același tratament care reușise atît de bine cu Durfort și ducesa de Dino a făcut „acestei femei" o plecăciune ca și cum ar fi fost prințesă de Conde. După această primire, femeia Feucheres era gata de orice.

Atît de bine a îndeplinit misiunea care i se încredințase, că Talleyrand a fost invitat la Chantilly. Pe urmă, Talleyrand l-a invitat pe tatăl ducelui d'Enghien la Valențay pentru vînătoare ; lumea a rămas cu ochii holbați.

De data aceasta, ducele d'Enghien era definitiv înmormîntat. Talleyrand a ieșit din impas cu cinci rînduri în *Memoriile* sale,

cîteva dineuri de primă calitate, cîteva complimente demne de Voltaire și — încă un fleac — cîteva „atenții" față de femeia Feucheres, care făcuse cheltuieli cu toaleta și cu bijuteriile. Asta se petrecea în 1818.

După cinci ani, la 9 octombrie 1823, în ziarul *l'Oriflamme* a apărut un articol care dezgropa din nou scandalul. Pentru rolul pe care-1 jucaseră în asasinarea ducelui d'Enghien erau puși în cauză Talleyrand, Savary și Real. Supărătoare amintire. Nu ar fi fost mai bine să fie lăsat fără răspuns, să cadă în uitare acest articol al unui gazetar neînsemnat ? Savary a făcut tocmai contrariul. A publicat o broșură : *Extrase din Memoriile ducelui de Rovigo privind catastrofa domnului duce d'Enghien.* Ca să scape de orice răspundere, Savary îl împovăra pe Talleyrand. *„Nu voi răbda ca anumite bănuieli mirșave să apese asupra mea, în timp ce adevărații vinovați se fudulesc cu înaltele demnități cu care sînt învestiți".*

Broșura și-a făcut efectul : toată lumea l-a recunoscut pe *adevăratul*

469 *vinovat.* Talleyrand era năucit- Luase doar toate precauțiunile ca această afacere să fie înmormîntată. Ne amintim că arsese totul în urma lui. Broșura lui Savary l-a făcut să se poticnească. A simțit primejdia apropiată, fulgerătoare ; pentru prima dată în viață și-a pierdut somnul. La 3 noiembrie 1823 a părăsit Valențay în grabă mare. Voia să fie la Paris ca să înfrunte furtuna ; această purtare este cu totul excepțională la el : de obicei se lăsa plouat. „Eu sînt o *umbrelă veche peste care plouă de patruzeci de ani. Ce poate însemna o picătură în plus ?"* — spunea el adesea. De data asta nu mai era ploaie, era trăsnetul. Din fericire, se bucura de prietenia și de sprijinul lui Royer-Collard. Oamenii plictisitori sînt adeseori solizi. Talleyrand a plecat ; Dorothea a rămas ca să pregătească și să aducă bagajele. A sosit la el în ziua de 5 noiembrie. S-a plîns lui Batante că Parisul era *„focarul celor mai mîrșave calomnii și al celor mai monstruoase născociri ale unei minți pocite".* Iți vine în minte „Comedia umană" ! Balzac se ascunde în toate cotiturile istoriei din vremea lui.

înapoierea la Paris a fost sinistră : *„Iarna se arată grea",* scria Dorothea. Ea voia ca sfatul dat de Royer-Collard să fie urmat : *„să se acționeze sus".* Cu alte cuvinte, chiar pe lîngă rege. Talleyrand s-a adresat regelui imediat după sosire, ca să zădărnicească efectul fatalei broșuri și ca să explice moartea ducelui d'Enghien, văr cu regele. Nici o altă scrisoare ieșită de sub pana acestui discipol al lui Voltaire n-a fost mai întortocheată și mai încîlcită. Să fi fost graba ? Emoția ? O cerea subiectul... Sîntem îndemnați să credem că a încîlcit ce nu voia să fie limpede. îi cerea regelui ca Savary să fie trimis în fața înaltei Curți. își pierduse capul ? Și ce stingă- cie 1 Un proces în care asasinatul ar fi servit de pretext pentru o confruntare politică ? Ce dezvăluiri ! Ce acțiune dezordonată ! Ar fi fost ridicate baricadele în mai puțin de opt zile. Nu mai vedea limpede ? Această broșură îl făcea să reacționeze ca

un boiernaș lovit în dreptul său de vînătoare.

Ludovic al XVIII-lea l-a salvat și pe Talleyrand și ordinea publică. A refuzat să aducă în fața Camerei pairilor această afacere, afirmîndu-și încrederea în Talleyrand. *„Maiestatea-Sa a vrut ca trecutul să rămlnă uitat; n-a făcut excepție decît pentru serviciile aduse Franței și persoanei sale, înaltul rang pe care-l păstrați la curte, prințe, este o dovadă sigură că învinovățirile care vă rănesc și vă mîhnesc n-au făcut nici o impresie asupra Maiestății-Sale".*

Prin aceste rînduri, regele îi restituise lui Talleyrand tronul din strada Saint-Florentin, regatul din Valențay și suveranitatea asupra opiniei publice. Regele îl salvase. De acum încolo nu-și mai datorau nimic.

Curtea a trimis ziarelor nota următoare : *„Regele a interzis ducelui de Rovigo* (Savary) *intrarea la Tuileries"* (17 noiembrie 1823).

Talleyrand a răsuflat ușurat. A reacționat imediat în felul său : a uitat tot ce-1 necăjise și îl pusese într-o situație neplăcută. El i-a scris lui Dalberg : „Nu trebuie *să se acorde prea multă importanță atacului dat de ducele de Rovigo. Publicul mi-a făcut dreptate, o dreptate completă... Sentința a fost dată : s-a terminat cu această afacere"* (citat de Lacour-Gayet).

Ducesa de Broglie, naivă ca totdeauna, i-a scris lui Batante: *„Domnul de Talleyrand a ieșit din această afacere alb ca neaua; trebuie să recunoașteți că îi prieste calomnia".* Aceluiași Batante, Talleyrand îi scria cu mai multă seninătate, încercînd, în același timp, să iasă basma curată

 cu ajutorul dovezilor istorice. După el, una era de ajuns : mărturia lui Napoleon : *„fraza din testamentul lui Napoleon prin care mărturisește că el este singurul autor al asasinării ducelui d'Enghien și că, de s-ar găsi din nou in aceleași împrejurări, ar proceda la fel cum a făcut atunci"* (Barante, *Amintiri),*

Să salutăm Cezarul, care în adevăr s-a hotărit să poarte singur povara acestei crime. Aceasta însă nu înlătură bănuielile care apasă asupra complicilor săi. Dar pentru domnul de Talleyrand, nimic nu era mai ușor de suportat decît o bănuială. Aceasta nu-i întuneca fericirea.

Se poate numi fericire această acalmie ? Talleyrand împlinise șaptezeci de ani. Abia își mai tîra piciorul, se cocîrja. Ca să se îndrepte și să țină capul tot sus, își înfășură cravata de mai multe ori în jurul gîtului ; același nor de parfum greu îl învăluia prin saloane și prin camerele mortuare. In anul acela, 1824, i-a văzut murind pe Cambaceres și pe Ludovic al XVIII-lea. La 8 martie 1824, cînd a murit fostul mare cancelar, poliția a pus mîna pe toate hîrtiile sale. *„Ah !* — a spus Talleyrand, — iată un *avertisment dat de palatul Tuileries celui din strada Saint-Florentin".* El însă nu așteptase avertismentul ca să nu lase decît cenușă în loc de hîrtii.

Regele avea să moară abia în septembrie, dar, înainte de a muri, Talleyrand i-a dat noi motive de nemulțumire. A uneltit așa

de bine în Camera pairilor, încît a reușit să întrunească majoritatea împotriva lui Villele, care voia să convertească renta de 5% în 3%>. Ca să zădărnicească acest proiect, el a folosit un procedeu cu care era obișnuit : a pus o femeie să acționeze, pe ducesa de Dino. Cazul merită să fie examinat. Talleyrand a trimis-o pe ducesa de Dino, a cărei evlavie era bine cunoscută, să-1 prelucreze pe monseniorul de Quelen, arhiepiscopul Parisului, cu scopul ca, împreună cu clerul, acesta să ia atitudine împotriva proiectului prezentat de Villele. Doamna de Dino se întîlnea des cu arhiepiscopul, care, la rîndul său, ținea să se apropie de Talleyrand ca să-1 readucă în sînul bisericii. în interesul conversiunii rentei, ca și al unchiului ei, poate că ducesa de Dino a mers cam departe : a izbutit să sucească mintea sfîntului prelat. Dar „o *perfidă prietenă a ducesei l-a lămurit în privința strengăriei a cărei victimă era mai înainte de a cădea total în mreje. Cuprins de pocăință, căută uitarea în slujirea altarului" (Memoriile* doamnei de Boigne). Fără îndoială că în această căință monseniorul a găsit puterea de care avea nevoie ca să-1 asalteze pe Talleyrand și să-1 readucă la Dumnezeu.

Cînd Camera a respins proiectul, Dorothea se afla în Silezia. A avut, totuși, satisfacția de a fi contribuit, în limita mijloacelor ei cinstite, ca Villele să fie pus în încurcătură.

Chateaubriand a plătit pentru ceilalți. Se compromisese și el uneltind împotriva lui Villele, care s-a descotorosit de ministrul necredincios. A fost „concediat ca *un valet".* Niciodată un om atît de conștient de geniul său nu a îndurat o umilire mai dureroasă. Talleyrand, care urmărea cazul, a știut că destituirea se hotărise mai înainte de a fi adusă la cunoștința celui care fusese susținătorul războiului din Spania. Prințul șchiop n-a pregetat să facă o vizită de suavă politețe dușmanului său ca să aibă satisfacția de a vedea ce mutră face un ministru atît de orgolios în ziua cînd este dat afară. Spectacolul i s-a părut foarte desfătător și a procedat în așa fel ca celălalt să-și dea seama de plăcerea pe care o resimțea.

«1

A mai avut o satisfacție, mai puțin crudă, dar mai tainică. La Salonul din 1824, Delacroix a expus celebra lui pînză : *„Masacrul din Chios". A* fost un scandal groaznic : se vedeau cadavre verzui. îngrămădite ca niște autentice cadavre, azvîrlite talmeș-balmeș, nu așa cum se aranjau la Academia regală de pictură trupurile eroilor morți. Era prea mult. Pictura oficială era hotărîtă să termine cu revoluția de paletă și cu acest Delacroix. Rezultatul tămbălăului : statul a cumpărat tabloul revoluționar cu suma de 6 000 de franci ! Sumă extraordinară pentru un artist lipsit de glorie și chiar defăimat. Gerard, prietenul lui Delacroix, făcuse intervenția necesară pe lîngă Sosthene de La Rochefoucauld, care se ocupa de achizițiile pentru stat. Se știe că Talleyrand îi iubea mult pe Gerard și pe... Delacroix.

Ca să ia aer fără să se deplaseze pînă la Valențay a cumpărat de la ducesa de Duras o casă de țară — care numai colibă nu era — în apropiere de pădurea de la Montmorency. Aici primea pe

ducesă și pe prietenii ei, cu excepția lui Chateaubriand, căruia, totuși, îi era *„soră"* într-un Ossian. Talleyrand ținea mult la ducesa de Duras. Ea scrisese romane care în epoca aceea erau socotite foarte frumoase fiindcă erau foarte triste. Saloanele se adăpau cu lăcomie din acest Mississippi al melancoliei. Talleyrand îl prefera pe Rivarol.

In intrigile lui politice împotriva ultraregaliștilor îl avea întotdeauna de colaborator pe Royer-Collard. Dar ursuzul doctrinar nu iubea lumea, în zadar încerca Talleyrand să-1 tămîieze, nu reușea să-1 atragă în cercul vrăjit al seratelor din strada Saint-Florentin.

Totuși, după ce au izbutit să învingă cîteva dificultăți, desfășurînd toată puterea lor de seducție, Talleyrand și ducesa de Dino l-au făcut, să primească o invitație la dineul ce a avut loc cu ocazia venirii prințului moștenitor al Saxoniei. Talleyrand și Franța au fost totdeauna în cele mai bune relații cu Saxonia și cu suveranii ei. Talleyrand a ținut ca în timpul acestui dineu să prezinte prințului pe cei mai iluștri oameni din diferite domenii : știință, litere și artă. Royer-Collard urma să reprezinte elocvența, ceea ce a făcut să se spună oaspetelui că era socotit *„unicat".* Lingușit astfel, a venit la dineu.

în septembrie, marele șambelan și-a întrerupt cura la Bourbon-l'Ar- chambault ca să vină să vegheze la căpătîiul regelui bolnav. Se ducea la Tuileries în fiecare zi. Ce triste zile și ce trist spectacol ! Un rege muribund și un moșneag deja mumificat, două ruine dintr-un alt secol și din altă lume, atît de aproape și totuși dușmani, egali în fața morții care stătea între ei.

Doamna de Dino era îngrijorată din cauza sănătății unchiului ei. Dacă boala regelui se prelungea, Talleyrand n-ar mai fi putut rezista. Trebuia să stea în picioare, să dea regelui *„cele mai neplăcute și dezgustătoare îngrijiri pentru un om de vîrsta domnului de Talleyrand, avînd în vedere și infirmitatea lui. Toate acestea mă făceau să mă tem pentru sănătatea lui",* scria Dorothea.

în sfîrșit, regele a primit sfînta cuminecătură la 13 septembrie. Talleyrand a fost întrebat cum se purtase regele: *„Cel mult convenabil",* a răspuns prințul.

înmormîntarea a avut loc în ziua de 23 septembrie, la Saint-Denis. Marele duhovnic și marele șambelan duceau inima regelui pe o pernă. La

25 septembrie, în timpul ceremoniei înmormîntării, Talleyrand, lîngă catafalc, ținea stindardul alb — asemenea Ioanei d'Arc !

După aceste zile istovitoare a regăsit farmecul tainic al căminului. Cu cîtă dragoste învăluită în admirație și respect îl înconjurau ai lui ! Și totuși, ce cămin ciudat ! El, bătrînul satrap, se ocupa de educația copiilor nepotului său și avea grijă cu drag de soția lui. Ea era admirabilă în rolul de stăpînă a celei mai luxoase și mai bine întreținute case din Paris. Un trai luxos, dar pe muchie de cuțit. Și-au dat seama de acest lucru în ziua de 6 noiembrie 1824, cînd justiția a pronunțat oficial sentința de divorț dintre

Edmond și Dorothea. Dar pentru ce Talleyrand și Dorothea au mai cerut ca Edmond să fie citat ? De ce acest proces, care nu schimba cu nimic o situație reglementată de mult ? Clanul familiei Perigord, foarte bine văzut la curte, foarte strîns legat de ducesa de Angouleme, fiica lui Ludovic al XVI-lea. era înverșunat împotriva Dorothei. Familia se temea să n-o vadă punînd mîna pe o parte din moștenirea lui Talleyrand. Palatul Tuileries și foburgul Saint-Germain au procedat în așa fel încît ducesa de Dino să simtă că era indezirabilă. Anumite uși i-au fost închise, în special cea a doamnei de Castellane. Niciodată Parisul nu i s-a părut mai odios. Și Talleyrand căpăta din ce în ce mai mult gust pentru Valențay.

Regele se schimbă, plictiseala rămine și domnește

Alt rege ! Altă încoronare ! Tedeumul, fastul regal, penajul de pe cap. pe umeri mantia supraîncărcată cu aur, totuși, ceva mai puțin grea ca anii și ca tristețea unei vieți dezamăgite. Un rege ! Talleyrand știa cît cîntărește un rege prins în plasa unei intrigi bine țesute.

Carol al X-lea a fost încoronat la Reims în ziua de 29 mai 1825. Domnea de la 24 septembrie 1824 ; în acest răstimp, miniștrii săi săvîrșiseră cele mai neîngăduite greșeli, ca legea privitoare la profanare și legea privitoare la despăgubirile datorate victimelor revoluției.

Ca să meargă la încoronarea acestui rege, care-și începea domnia atît de supărător, Talleyrand a cumpărat o caleașcă de toată frumusețea. Pe uși îi putea fi admirat blazonul : cei trei lei încoronați, cu limba smălțuită, ascuțindu-și ghiarele pe un fundal roșu și auriu. Caleașca aceasta era un monument. O va folosi pînă la sfîrșitul vieții sale pentru vizite ceremonioase. Era văzută prin Paris cînd se ducea la Palais-Royal să-si facă datoria de curtean pe lîngă Ludovic-Filip de Orleans. Caleașca aceasta, care fusese văzută la Reims ducîndu-1 pe prinț ca să prezinte omagii și supunere regelui Carol al X-lea, va fi privită, cîțiva ani mai tîrziu, cu oarecare ironie și uneori cu ură, cînd îl va duce pe Talleyrand să prezinte omagii și supunere regelui ce-l detronase pe cel care se încoronase la 29 mai.

Această încoronare a fost un chin pentru el : ceasuri întregi a stat în picioare lîngă rege, împovărat de un veșmînt bogat și greu, de cei șaptezeci și unu de ani, ca și de mulțimea amintirilor sfîșietoare. Poate că sub bolțile catedralei revedea în gînd pe hieraticul său tată, pe unchiul său, arhiepiscopul, fragedele mutrișoare ale doamnelor de Laval și de Brionne... Acum nu-l mai putea distinge decît pe fostul episcop de Nancy, monseniorul de

 la Fare, ajuns arhiepiscop de Sens, și alte cîteva chipuri ponosite de vrem® și de ranchiunele emigrării. Și regele era un moșneag smochinit. Această încoronare, ce voia să fie o înviere, era o înspăimîntătoare serbare a ruinelor.

Din toate aceste hîrburi, Gerard, pictorul oficial, a făcut niște adolescenți. In tabloul încoronării, Talleyrand seamănă cu neastîmpăratul aliate de Perigord, deși toată lumea spune că aducea a mort. Chipul său avea culoarea, expresia și jalea de nepătruns a unui mort.

A doua zi a luat parte, tot în picioare, la uimitoarea ceremonie, datînd din evul mediu, a vindecării scrofuloșilor : 120 de zdrențăroși, mîn- cați de scrofule, au trecut pe dinaintea regelui, care le atingea plăgile și de fiecare dată rostea fraza sacramentală : *„Regele te atinge, Dumnezeu să te vindece".*

După încoronare, ca să mulțumească prințului pentru felul desăvîrșit în care-și îndeplinise datoria, regele Carol al X-Iea i-a trimis portretul său pictat de Gerard ; încă un rege pentru galeria de la Valențay.

La Paris, ceremoniile au continuat. Talleyrand era istovit. Inapoin- du-se de la Operă, unde se jucase *Pharamond,* a făcut o glumă : *„Viata ar fi suportabilă dacă n-ar fi distracțiile".* Este adevărat că această operă era de o monotonie copleșitoare și că nici baletul care a urmat nu fusese mai amuzant. Pentru a fi la modă, după gustul celor care făceau pe rușinoșii, modă impusă de Congregație, fustulițele dansatoarelor fuseseră lungite și voalul înlocuit cu o țesătură ce nu era străvezie. Mironosițele din public au putut deci să privească fără scîrbă cum dansau „aceste creaturi", pe care ar fi vrut ca noul rege să le îmbrace în dimie din cap pînă în picioare.

Cam în această vreme, observîndu-se că prințul era foarte obosit și că șchiopătarea se agravase, a fost poreclit „diavolul șchiop", și porecla i-a rămas. A plecat deci la țară șchiopătînd mai rău. **De** data **aceasta nu** s-a dus la Valențay, ci la ducesa de Dino, la castelul Rochecotte, **de pe dome**niul pe care Dorothea îl cumpărase în Touraine, lîngă Langeais. Printre primii oaspeți sosiți la Rochecotte se afla și Adolphe Thiers. Prietenia lui cu prințul făcuse progrese uimitoare, dar poate și mai multe prietenia cu ducesa de Dino. *„Știți bine că sinteți cel mai bun dintre prietenii noștri ți. de asemenea, cel preferat",* îi scria ea. Thiers trecea pe atunci drept cel mai bun istoric al revoluției și se slujea de acest renume ca să se vira în politică. „Ne *gîndim adesea la dumneata și vorbim de soarta dumitale; ne interesează mult și sperăm lucruri bune și frumoase",* îi scria **Dorothea.** Talleyrand spunea : *„Strengarul ăsta are focul sacru".* Thiers trăgea învățăminte din întreaga experiență a bătrinului satrap. Cineva și-a îngăduit să spună de față cu Talleyrand că micul Thiers nu era decît un parvenit; prințul l-a mustrat pe imprudent : *„Nu, domnule, Thiers nu* **a** *parvenit, el a ajuns la destinație".*

Un alt prieten care se atașase de Talleyrand și de Dorothea, pe căi infinit mai discrete și mai plăcute, era Prosper de Bacante, istoricul ducilor **de-** Burgundia. Barante era mai tînăr, făcea parte **din** generația **lui** Lamartine și a lui Vigny. Era serios, trist ca o seară de toamnă și cu desăvîrșire cinstit-

In iulie 1825, Talleyrand ar fi făcut cu plăcere un ocol ca să se ducă să-1 vadă pe Barante în castelul său și să regăsească lîngă

el *„conversația*

474 aceea *simplă, bogată, elegantă,, care în mijlocul Parisului dă atîta farmec prieteniei* cu *dumneata",* scria el. Ca să-și îngrijească picioarele, a fost nevoit să meargă la Bourbon, unde se plictisea îngrozitor.

După un timp petrecut la Valențay și după reîntîlnirile cu Royer- Collard, pe care era nevoit să-1 vadă numai la el acasă și care venea foarte rar la Valențay, treimea Dorothea-Tyszkiewicz-Talleyrand, fiindcă păstrase o amintire neplăcută despre ultima iarnă petrecută printre parizieni, a proiectat să plece în Sud. Ca să facă aventura și mai distractivă — fiindcă în 1825 era un fel de aventură să umbli printr-un ținut foarte rău înzestrat și care nu prea avea ce să ofere în afară de soare — au hotărît să călătorească separat, după un itinerariu ales după gustul fiecăruia și să se întîlnească numai la etapele principale. Prima a fost Geneva. La 31 octombrie 1825, Talleyrand îi scria lui Royer-Collard : *„In plimbările mele prin Elveția, unde am avut un timp minunat, am cules cîteva plante și flori pentru dumneata. Ți-am trimis ce-am socotit că e mai bun; cred că este o plantă rară la Paris și care va fi folositoare împotriva bolilor din luna februarie"* (citat de Lacour-Gayet). Surprinzătoare ocupația domnului Talleyrand. Mania ierbarelor, adusă la modă de Jean-Jacques, îi cîștigase oare temeinic pe cei care avuseseră douăzeci de ani în 1774 ? Cine ar fi crezut că prințul de Talleyrand o să ajungă să culeagă ierburi pentru ceaiuri ? Au încercat să-1 viziteze pe fiul doamnei de Stael, dar castelul de la Cop- pet era pustiu. Și pentru că anotimpul înainta, au fixat etapa următoare în plin sud : Marsilia, *„un adăpost bun pentru lunile noiembrie și decembrie".*

Acolo au ajuns la 28 octombrie. Presa locală le-a anunțat sosirea. N-au locuit Ia hotel, ci într-o casă particulară, pe care proprietarul a pus-o la dispoziția călătorilor. Autoritățile și notabilii din Marsilia le-au făcut cea ma» bună primire. Poate că au fost, după părerea lui Talleyrand, cam pbea multe slujbe solemne și inaugurări de statui, dar asta era gloria : și el și femeile ce-1 însoțeau erau tratați ca niște suverani în călătorie. Ai crede că-1 auzi pe Stendhal cînd a spus, într-o zi : *„Intr-adevăr, viața de provincie nu este cunoscută în toală urîțenia ei decît in Franța".* Onorurile de la Marsilia trebuiau să-i fi schimbat părerea, întrucit fastul primirii i-a redat suflul, buna dispoziție și speranța de a depăși, în sfîrșit, incurabila nostalgie după palatul din strada Bac. Dorothea constată că unchiul ei reîntinerește : „Mișcarea, *viața in aer liber, nici o altă căldură în afară de focul soarelui, aerul marin, care-l îndeamnă să ia și o gustare substanțială pe lîngă masa de prins, toate astea mă fac să cred intr-o minune"* (citat de Lacour-Gayet).

Nu se plictiseau. Au dat peste un bancher, prieten de-al baronului Louis, care era tot atît de spiritual pe cît era de bogat, care-1 bîrfea îngrozitor pe fostul abate Louis și care înșira cu accentul local o mulțime de năzbîtii ce-1 încîntau pe Talleyrand. S-au intilnit cu alt muribund, mareșalul Suchet, care avea să-și dea

sufletul la începutul lunii ianuarie, și cu generalul de la Byiche, care, cu cărțile de joc în mînă, i-a ținut piept lui Talleyrand la nenumărate partide de *ecarte.* Talleyrand a făcut interesante observații în privința spiritului comercial care domnea la Marsilia. în timpul războiului dus de greci împotriva turcilor, ca să-și recapete independența, foceenii trăseseră cu înțelepciune foloase de pe urma ambelor tabere. împrumutau bani grecilor ca să se înarmeze contra turcilor și vindeau nave turcilor ca să-i atace pe greci. *„Același negustor* — scria el — *este banche-*

475 *rul lor* (al grecilor) *și construiește nave pentru pașa din Egipt".* Domnul de Talleyrand constata faptul cu o mare seninătate ; în ochii lui, între *„negoț"* și *„negociere"* era o diferență neînsemnată.

In pofida concertelor ce li se ofereau la Operă, unde prefectul le pusese la dispoziție loja lui, de îndată ce mistralul a început să bată, au fugit după soare. La 26 ianuarie 1826 s-au oprit la Hyeres. Ca și la Marsilia, s-au instalat într-o casă ce li s-a pus la dispoziție : era cea mai frumoasă din tot orașul- I-a încîntat mai ales imensa grădină, bătută de soare, care cobora pînă la țărmul mării. Dorothea, care spusese că mistralul este *„tot ce poate fi mai antipatic și mai nesănătos pe lume",* sosind la Hyeres, a căzut în extaz. *„... Pe un timp ca acesta îți scriu lingă fereastra larg deschisă* (31 ianuarie), dar *cu storurile trase ca să nu mă bată soarele în cap. Apoi plimbările de seara, ca in luna august la Paris... Nu știu dacă există pe lume un alt loc unde să simți mai bine cît de plăcut e să trăiești" '.*

Ținutul prezenta însă un grav inconvenient, care i-a dezgustat și i-a alungat: în jurul lor, oamenii mureau ca muștele. în epoca aceea, medicii îi trimiteau pe tuberculoși pe malul mării. *„Nu vedeai decît muribunzi, nu întîlneai decît înmormîntări, nu se vorbea decît despre tuberculoză".*

Pe buna Tyszkiewicz au expediat-o la Nisa, în chip de cercetaș, ca să caute o locuință. Și acolo mureau tot atiția ca și la Hyeres, dar, pentru că orașul era mai mare, înmormîntările treceau mai neobservate. Totuși, farmecul Sudului fusese stricat. între timp au aflat că Talleyrand fusese numit primar la Valengay. Să nu ne înșelăm: omul acesta încărcat de onoruri și titluri a primit cu bucurie copilărească numirea ca primar în satul Valențay. Și-au făcut bagajele și au pornit la drum spre primărie. Așa s-a terminat călătoria în Provența: cu imaginea unor înmormîntări scăldate în soare și cu perspectiva încununării fetelor cumințl de ziua Sfîntului Mau- riciu.

Mai întîi s-au dus la Paris, unde și-au reluat viața mondenă. Dar totul era foarte monoton. Societatea pe care o vedeau prezenta mereu aceleași chipuri. în saloanele populate cu supraviețuitori și fantome domnea același conformism afectat, evlavios și amar. Și tinerețea? Unde era tineretul din vremea Restaurației? Tineretul era zăpăcit: recita evanescentele versuri ale lui Lamartine, al cărui elan se stingea la sfîrșitul fiecărei

strofe, asculta în extaz muzica unui oarecare Chopin, care te făcea să plîngi și să dorești să mori de „ftizie" sub o salcie plîngătoare.

Lumea oficială cinta tedeumuri lugubre și se aduna în jurul catafalcurilor, și, ca să iasă din această amorțeală, oamenii se aruncau în nebunia politică. Ultraregaliștii voiau să distrugă orice urmă de revoluție, iar ceilalți pe toți strigoii vechiului regim. Bineînțeles, Voltaire era ocărît de ambele tabere. Franța iluminiștilor era moartă de-a binelea. Dar domnul de Talleyrand mai ținea aprinsă o candelă.

în ziua de 3 mai 1826, prințul a fost văzut în Piața Concorde, alături de regele Carol al X-lea. Regele punea piatra de temelie a unui monument ce trebuia să fie înălțat în amintirea regelui Ludovic al XVI-lea și a Mariei-

[1] In timpul sederii acolo, Dorothea ar fi dat naștere, în taină, unei fetițe. Primarul orașului, Alphonse Denis, a lăsat o relatare amănunțită a acestui caz, care s-a petrecut sub nasul lui Talleyrand. Tatăl fetiței ar fi fost Piscatory, amantul cunoscut al ducesei de Dino, dar ea mai avea și alții, necunoscuți.

Antoaneta, chiar pe locul unde li se vărsase sîngele. Franța oficială nu mai trăia decît cu morții. Erau de față prelații, cu monseniorul de Quelen în frunte, prinții, mareșalii, pairii, ducii cu mantii, deputății în uniformă roșie ; regele mergea în capul acestui cortegiu impresionant. Talleyrand ii urma, la distanță de un pas.

în mijlocul acestei lumi plictisite, cîțiva străini care se aflau în trecere aduceau o undă de aer proaspăt. Un englez, canonicul Sidney Smith, prietenul ducelui de Bedford, care-l adusese în Saint-Florentin, a distrat societatea. I-a amintit lui Talleyrand o cugetare pe care o rostise la Londra în 1792 și care-i făcuse pe englezi să rîdă cu poftă. Fratele canonicului Sidney, care era ministru, îi spusese tînărului ecleziast că îi va asigura obținerea unei parohii bogate, dar mai înainte „te *voi obliga să săvîrșești toate josniciile de care sînt în stare popii".* Episcopul de Autun, care asculta ca un om priceput in acest domeniu, luînd atitudinea unui sfint sihastru, îi răspunse: „Ce *vast domeniu!"* Cuvintele și atitudinea lui fuseseră foarte gustate.

Același Sidney le-a povestit greșeala pe care o săvîrșise la un dineu, cînd, auzind numele unuia dintre comeseni, crezuse că era vorba de Barras, cel ce era poreclit *„stricatul".* Sidney căutase pe chipul iacobinului scîlciat și vîndut toate urmele viciilor lui și, străduindu-se puțin, le găsise. Pînă la urmă și-a dat însă seama că auzise greșit numele, pentru că cel care se afla în fața lui era Barante, cinstitul, neprihănitul și tristul Prosper. Pe Talleyrand și pe Dorothea, această confuzie ii făcea să moară de rîs. Dacă bietul Barante ar fi știut că fusese confundat cu Barras, s-ar fi îmbolnăvit de „ftizie".

Dorothea ar fi avut și ea această soartă nenorocită dacă ar fi fost nevoită să viețuiască la Pont-de-Sains, unde a adus-o Talleyrand în iunie 1826. Cu toate că era obișnuită cu sinistrele cîmpii din Pomerania, a găsit că Pont-de-Sains era îngrozitor. Montrond a venit să-i vadă în sihăstria aceea acoperită de mușchi.

S-au înapoiat repede la Paris. Dorothea a făcut un ocol ca să se scalde în valurile mării la Dieppe, localitate la modă pe care o lansase ducesa de Berry. Pentru temperamentul Dorotheei erau necesare cîteva escapade.

Casa din strada Saint-Florentin și-a redeschis porțile în iulie. Dineurile au reînceput. O tînără cîntăreață nemțoaică era pe cale s-o detroneze pe cîntăreața Malibran. Acea domnișoară Sontag avea mai multă virtute decît talent și de aceea a și fost primită în foburgul Saint-Germain. Iată ce umplea viața unei societăți care se plictisea.

Palma primită de Talleyrand nu reușește să alunge plictiseala Franței

La sfîrșitul lui august, tot tribul s-a mutat la Valențay: cei trei copii ai Dorotheei, profesorii lor și servitorii. Dorothea le dăduse numele de *„colegiu",* iar Talleyrand de *„școala normală".* Primarul din Valențay își datora numirea evlaviei sale: o decizie a prefectului aducea acest lucru la cunoștința celor ce s-ar fi îndoit. Iată-i textul cu toată mireasma : „Prea

477 *serenissimul prinț a fost numit pentru că voința sa de a conlucra cu administrația s-a dovedit prin înzestrarea orașului de către Senioria-Sa cu* un *pios, folositor și generos așezământ".* Nu era vorba de „colegiu", ci de capela sfîntul Mauriciu.

Cînd Talleyrand făcea invitatii, înștiința generos pe prietenii săi de prezența celor tineri și în glumă de năzbîtiile la care se puteau aștepta din partea lor. în realitate, tinerii îi făceau pe toți să se distreze, și în primul rînd pe Talleyrand. într-o zi, cînd ploaia îi împiedica pe oaspeții de la Valențay să se ducă în plimbare la Châteauvieux, Talleyrand i-a scris lui Royer-Collard: *„Cu adevărată părere de rău, doamna de Dino, toată școala noastră normală și cu mine sintem nevoiți să amânăm pentru primele zile ale săptămînii viitoare vizita ce ne-ar fi plăcut s-o facem vecinilor noștri, pe care-i îndrăgim și respectăm".*

A. fost obligat ca, în mai puțin de o săptămînă, să facă un drum Ia Paris spre a asista, în ziua de 16 septembrie 1826, la o slujbă religioasă la Saint-Denis pentru aniversarea zilei de naștere a regelui Ludovic al XVI-lea. Cu foarte multă amabilitate și-a luat sarcina de a aduce la îndeplinire toate comisioanele pe care Royer-Collard i-ar fi cerut să le facă la Paris. Nu era nimic, îi scria el, ar fi fost gata să facă mai mult pentru a fi pe placul dragilor vecini. După aceste politețuri, îi vorbea despre rege. Nu avea nici o stimă pentru isprăvile politice ale maiestății-sale; îi lăuda numai isprăvile vînătorești: *„Ce spuneți de izbînzile vînătorești ale regelui? Intr-o singură zi a doborît 1 793 de bucăți, ceea ce nici un rege al Franței n-a mai făcut pînă acum. Ce progres al civilizației! Salutări prietenești".*

Această apreciere ne ajută să înțelegem răspunsul pe care l-a

dat regelui Carol al X-lea cînd acesta îi spunea că ultraregaliștii vor salva Franța: *„Sire, n-am crezut niciodată că gîștele au salvat Capitoliul".*

Barante a venit și el la Valențay: *„lată-mă în acest mare castel, unde ospitalitatea este de o măreție neobișnuită, unde domnește o bogăție aristocratică ce nu se mai află sau nu mai are seamăn în Franța..."* Prezența lui **i-a** încîntat pe toți. într-o zi, Dorothea i-a spus în taină: *„între Paris și mine s-a produs o ruptură ce nu va mai putea fi, poate, reparată niciodată".* Privind lucrurile mai de aproape, era și mai rău: între ea și Paris nu mai era decît **0** singură legătură: Talleyrand și apoi abisul.

S-au înapoiat la Paris la începutul lui noiembrie. La 4 ale lunii au trebuit să sărbătorească pe Sfîntul Carol, patronul regelui. Altă slujbă religioasă solemnă, o găunoasă paradă a diplomaților la Tuileries, o defilare a corpului diplomatic. Iată cu ce se alimenta viața politică. Pentru opinia publică, orice pretext era bun ca să se aprindă. Orice fapt divers putea pune regimul în primejdie. Moartea actorului Talma a făcut tămbălău: refuzase prezența popilor. A fost înmormîntat fără prohod. Afront adus regimului: **o** mulțime imensă a urmat în tăcere sicriul nelegiuit. în această privință nu s-au înșelat nici guvernul, nici Congregația, nici foburgul Saint-Germain; opinia publică se manifestase în tăcere împotriva regimului. însă era numai o înmormîntare. Parisul dormita ca un tîrgușor. Casa din strada Saint-Florentin era tot așa de plictisitoare ca și lumea care-i dădea tîr- coale. S-a făcut o sărbătoare din faptul că Louis de Perigord ieșise premiant în clasa lui... Unde erau congresele de altădată? Tallyerand lîncezea; s-ța[1] gîndit să se retragă definitiv la Valențay, dar frigul și umezeala

iernii l-au făcut să renunțe. Dorothea avea crize de proastă dispoziție, era tristă și ea, uneori chiar nesuferită. Pretutindeni pătrundea **o** atmosferă mic-burgheză.

La 20 ianuarie 1827, la Saint-Denis, la un parastas pentru pomenirea regelui Ludovic al XVI-lea, Talleyrand, mare șambelan, stătea lîngă rege. La sfîrșitul ceremoniei, marchizul de Dreux-Breze rîndui ieșirea prinților regali. Talleyrand a deschis calea principelui și principesei moștenitoare, ducele și ducesa de Angouleme. Printre două rînduri de soldați i-a condus la trăsurile lor. Stătea la ușa trăsurii, nemișcat și împietrit cum avea obiceiul, așteptînd să plece caleașca. în acel moment, un smintit, înghiontind soldații, s-a năpustit asupra lui Talleyrand și, pălmuindu-1 cu dreapta și cu stînga, cu toată puterea lui de om încă tînăr și voinic, l-a trintit la pă- mînt și i-a dat cîteva lovituri de picior. Totul s-a petrecut fără nici o vorbă, fără larmă și cu o repeziciune neînchipuită.

Persoanele care se aflau lîngă prinț au crezut că fusese asasinat. S-au aplecat asupra lui, l-au ridicat și s-a constatat că primise doar o palmă strașnică, care-1 zăpăcise; nu era rănit. A fost transportat acasă la el cu o zarvă nemaipomenită. L-au așezat în pat. Și vizitele au început să curgă, în sfîrșit, Parisul avea o distracție. în adevăr, palma aceea răsunătoare avea să răsune pînă

foarte departe.

Agresorul a fost arestat fără greutate. S-ar fi putut spune că provocase dinadins scandalul, pentru plăcerea de a fi arestat. Cînd l-au interogat, ca pe un nebun sau ca pe un beţiv, răspunsurile lui au lămurit pe anchetatori: *„Am vrut să-l chelfănesc pe prinţul de Talleyrand pentru că mi-a făcut rău şi mie şi familiei mele".* Personajul acesta nu ne este necunoscut ; el mai pătrunsese o dată, în mod neplăcut, în viaţa lui Talleyrand ; se numea Maubreuil. Marie-Armand, conte de Guerry-Maubreuil, marchiz **de** Orvault. A repetat tot ce spusese în 1815: Talleyrand îl plătise ca să-1 asasineze pe Napoleon şi ca să atace trăsura reginei Vestfaliei, cu scopul de **a** fura mai multe milioane în aur şi diamante. Acceptase să fure diamantele, dar refuzase să-1 asasineze pe Napoleon. Fusese condamnat la cinci ani închisoare pentru atac armat şi pentru furt. încarcerat din nou la Saint-Denis, a înaintat comisarului un fel de memoriu plin de ură împotriva lui Talleyrand, prin care declara că acţionase aşa ca să răzbune onoarea familiei, adăugind că-1 ura pe Talleyrand pentru că era „răspopit" ■ Această insultă (sortită să placă Congregaţiei) revenea la fiecare rînd. Susţinea că-1 pălmuise pe Talleyrand pentru a-1 obliga să se explice în public. în sfîrşit. îl trata de *„Astaroth"* *, ceea ce în mintea lui Maubreuil părea să fie insulta cea mai grea.

Domnul de Talleyrand era la pat. De astă dată alifiile nu erau de pri**sos. în** această împrejurare, purtarea lui a părut ciudată multor biografi. Noi însă îl cunoaştem îndeajuns pentru a-1 înţelege. Cu toate că avea obrajii umflaţi, trupul plin de vînătăi şi spinarea ţeapănă, acest bătrîn de şaptezeci şi trei de ani tot rămînea domnul de Talleyrand. Fiindcă acest scandal groaznic de umilitor îl stingherea, a procedat în aşa fel încît să fie redus la una din acele neînsemnate neplăceri pe care viaţa în societate, mulţimea, nebunii care se furişează în ea le fac de neînlăturat într-o bună zi pen-

[1] **Talleyrand în chip de Venus caldeeană este cam ciudat. Poate că ar trebui să se citească Asmodeu, „diavolul şchiop" din romanul lui Le Sage.**

tru nobilii pe care funcţia lor îi obligă să apară în public. Pentru prinţul diplomaţilor, un atentat — mortal sau nu — este un risc pe care trebuie să şi-1 asume, ca şi acela de a fi udat de ploaie dacă mergi pe jos. Ce însemna deci tot tămbălăul ăsta pentru o simplă busculadă? La rigoare accepta să fie victimă, dar insultat, niciodată! Chiar din punct de vedere tizic, nu voia să ţină seama de rană. La 26 ianuarie 1827, cînd judecătorul de instrucţie a venit să-i ia declaraţia, Talleyrand a insistat mult asupra acestui punct: se va face bine şi va reapărea în public mai înainte ca să treacă cele douăzeci de zile prevăzute de cod (dacă incapacitatea fizică provocată de lovituri depăşea douăzeci de zile, cel vinovat de agresiune era pasibil de pedeapsa cu închisoarea). Trebuia să se uite... Această palmă nu trebuia să se fixeze în viaţa domnului de Talleyrand. Fusese văzută de o sută de persoane, o sută de mii

vorbiseră despre ea, cinci sute de mii citiseră dările de seamă. N-are importanță. Nu fusese pălmuit.

Ceva mai tîrziu, cînd regele l-a întrebat cum o duce și, crezînd că face bine, i-a spus prostește că mîrșavul autor al pălmuirii va fi pedepsit, Talleyrand s-a încordat ca și cum ar fi primit încă o palmă și cu aerul său cel mai trufaș, acela cu care fulgera pe inoportuni și pe neghiobi, i-a răspuns regelui: *„Sire, a fost o lovitură de pumn".* Un Perigord nu este pălmuit.

Pe prietenii intimi îi primea rezemat de perne și învăluit în dantele. Cerea să i se aducă registrul așezat în antreu și în care iscăleau cei ce veneau după vești. Era foarte atent la numele pe care le citea, dar mai cu seamă la acelea care nu apăreau în registru. Printre acestea se afla și numele prefectului de poliție. Asta l-a făcut să spună ducesei de Dino : *„Nn ți se pare, doamnă, că Delaveau este cam prea puțin curios pentru un prefect de poliție ?"* Prefectul, atașat trup și suflet de ultraregaliști și de Congregație, nu avea nici un pic de simpatie pentru Talleyrand. Nici Talleyrand nu avea mai multă pentru Delaveau și în mai multe rînduri luase în rîs rîvna evlaviosului prefect. Istețul prefect băgase de seamă că balurile mascate de la Operă erau pretexte pentru desfrîu. Cine ar fi crezut ? Ochiul său pătrunzător observase chiar că perechile vinovate își dădeau întîlnire sub orologiu. Mizerabil orologiu ! Un jandarm a fost trimis la Operă ca să-i oprească limbile. Faptul acesta i-a dat prilej lui Talleyrand să spună că Delaveau împinge mania arestărilor pînă la *„arestarea*[XLVIII] *orologiului de la Operă de către un jandarm".*

Și el, la rîndul lui, a fost obiectul unei batjocuri în legătură cu palma primită. Redactase o frumoasă scrisoare adresată procurorului, ca să-1 informeze că renunță la urmărirea agresorului. Prietenii și lingușitorii împrăștiau pretutindeni copii ale scrisorii, repetînd pe întrecute că era un monument de mărinimie. Numaidecît i s-a dat scrisorii un titlu: „Despre *nepăsare in materie de palme",* de domnul de Talleyrand. Lovitura și-a făcut efectul, Scrisoarea a dispărut, procurorul n-a primit-o niciodată.

La 24 februarie, procesul a venit spre judecare în fața camerei corec- ționale. Jumătate din foburgul Saint-Germain venise să se distreze. Maubreui) a repetat învinuirile contra lui Talleyrand, care, spunea el, îi oferise o rentă de 200 000 de livre, titlul de duce, gradul de general *„pentru misiunea mîrșavă de a asasina pe Napoleon și familia acestuia".* Jungherul acestui Maubreuil putea fi cumpărat mult mai ieftin. Camera l-a condamnat aspru pe Maubreuil, dîndu-i cinci ani de temniță, zece ani de supraveghere polițienească, 500 de franci amendă și 3 000 de franci cauțiune. Tribunalul ținuse seama mai ales de faptul că Maubreuil alesese pentru săvîrșirea agresiunii biserica Saint-Denis și ocazia unei ceremonii sacre în prezența principelui și principesei moștenitoare.

XLVIII **In limba franceză, *arr&ter* are și sensul de a aresta, și cel de a opri. — *Nota trad.***

Talleyrand a încercat din nou să minimalizeze scandalul, susținînd că asista la ceremonie numai ca particular și nu în calitate de mare demnitar al monarhiei. Cine putea crede o asemenea născocire ? Tribunalul a crezut ceea ce era evident: Maubreuil îl lovise pe marele șambelan în exercițiul funcțiunii. De le asasinarea ducelui de Berry, poliția trăia coșmarul atentatului. Ușurința cu care Maubreuil l-ar fi putut ucide pe Talleyrand și tot așa de bine pe principele moștenitor, care era la doi pași de el înfiorase toată administrația polițienească și judiciară.

Maubreuil a făcut apel. A cerut citarea a numeroși martori, printre care și a lui Roux Laborie, secretarul lui Talleyrand în 1814, care l-ar fi recrutat pe Maubreuil pentru șeful său. Maubreuil voia să se judece cazul din 1814; lovitura din biserica Saint-Denis era doar un pretext pentru a reveni la acea întîmplare. însă la judecarea apelului, care a avut loc la 11 mai 1827, tribunalul nu a vrut să ia în considerație decît palma de la Saint-Denis. Martorii n-au mai fost convocați și procesul s-a amînat pentru data de 15 iunie.

Publicul care se deranjase să vină a rămas dezamăgit. Pînă și scandalul se transforma în plictiseală.

Totuși, la 15 iunie, sala tribunalului era plină ochi. Publicul a putut să-1 vadă pe Maubreuil în toată strălucirea sa. Se dezlănțuise. A înjurat tot universul. Pînă și țarul a fost tratat de *„ucigaș și de fecior de ucigaș".* Episcopul de Autun și-a primit porția obișnuită, dar cazul său nu era mai rău ca al tuturor celorlalți. Pentru că Maubreuil refuza să se judece fără martori, judecata s-a amînat din nou.

în cursul acestei ședințe, atitudinea lui Maubreuil a servit foarte bine cauza lui Talleyrand. Ce a reieșit? Că era vorba de un smintit care se deda la șantaj. *„Nu i se dau parale și face scandal. Dacă pot fi numite scandal niște înjurături grosolane adresate de un hoț la drumul mare unor oameni pe care nu i-a văzut niciodată!".* Iată la ce reducea Talleyrand întreaga poveste.

La 29 august, o nouă înfățișare. Maubreuil s-a înfuriat din nou. Pe lîngă tot ce spusese pînă acum, de data aceasta l-a acuzat pe Talleyrand că l-ar fi asasinat pe Mirabeau. Dovada? îi spusese un englez... Talleyrand a fost tratat iar de răspopit și Astaroth. Pentru că Maubreuil văzuse că judecătorii nu luau în considerație decît agresiunea fizică, a bagatelizat și el lovitura dată lui Talleyrand. Palma s-a evaporat... Fără să-și dea seama, Maubreuil făcea jocul celui pe care voia să-1 piardă. S-a străduit să asigure tribunalul că *„ar fi fost o nerușinare din partea lui să lovească un bătrîn",* așa că nu făcuse altceva decît să-i împingă bărbia cu mîna, o simplă apăsare... *„Nu aveam intenția să-l pălmuiesc, ci numai să-l insult într-un fel oarecare".* Și cu o mutră de pehlivan adaugă : *„tmi pare rău că l-am pălmuit, voiam doar să-l scuip în obraz". Ce* delicatețe! Dar furia l-a

 cuprins din nou: *„L-am pălmuit pentru că eram grăbit... Parcă știam eu daci, ducîndu-mă la Saint-Denis, voi putea să-l scuip în ochi, să-i dau un picior în fund sau să pălmuiesc pe pușlamaua*

asta de Talleyrand, pe ticălosul ăsta de răspopit" (citat de Lacour-Gayet).

De data aceasta, tribunalul n-a mai luat în considerație premeditarea, și pedeapsa lui Maubreuil a fost redusă la doi ani de închisoare, iar amenda la două sute de franci. Scandalul părea încheiat.

Din luna mai, Talleyrand părăsise Parisul, unde șederea îi devenise foarte neplăcută. A reluat drumurile între Valenqay și Bourbon—l'Archam- bault j

Regimul îmbătrinea mai repede ca domnul de Talleyrand

în timpul celor din urmă ani ai Restaurației, Talleyrand i-a scris destul de des contesei Mollien, soția ministrului de pe vremea lui Napoleon. Ea nu făcea parte din „serai". Stătea deoparte, dar avea o poziție privilegiată. Locuia la castelul Jeurs. Din această corespondență aflăm noutăți din vara anului 1827. Talleyrand își urma cura la Bourbon. Cu el era și Pauline, acum în vîrstă de șase ani și jumătate. Tovărășia ei îl încînta. Dorothea era la Năris: ea simțea nevoia să se agite. Cum el nu putea suferi stațiunea Năris, pentru ea era desăvîrșită. *„Prințesa* (Tyszkiewicz) pleacă *mîine la Neris, unde va petrece douăzeci și patru de ore. Sînt mulțumit, deoarece ea o să-mi spună adevărul despre cum a găsit-o pe doamna de Dino. Eu mă voi duce mai tîrziu".*

într-o scrisoare adresată doamnei Mollien povestea una din năzdrăvăniile doamnei Tyszkiewicz. Ea avea pasiunea cailor suri și, cum dăduse peste doi cai frumoși de această culoare, îi cumpărase pe loc. Voia să se fudulească numaidecît cu noul echipaj, dar, scria Talleyrand, „i-au *fost aduși de un vizitiu care purta pe cap o scufie de bumbac, pe care n-o putea scoate deoarece avea rîie* (n-o fi fost mai curînd chelbe ?). *Asta a cam stricat eleganța echipajului și m-a distrat".*

La Năris se găsea și pictorul Gerard. Talleyrand i-a scris poftindu-1 la Valengay. Scrisoarea aceasta adresată unui artist parcă ar fi a unui mare nobil din vremea regelui Ludovic al XV-lea : *„Mi se spune că vă aflați la Neris, ceea ce mă bucură. Mai întîi fiindcă apele de la Neris sînt potrivite pentru bolile de nervi și apoi pentru că la înapoierea de la Neris veți trece neapărat prin Bourges și de aici, plecînd devreme, se poate ajunge cu ușurință la ora mesei la Valengay, unde aș fi fericit să vă văd. După băi sînt necesare întotdeauna cîteva zile de odihnă și cred că ar fi foarte indicat să vă petreceți aceste zile de odihnă la cineva care vă simpatizează de douăzeci și cinci de ani"* (Saint-Beuve — *Nouveaux Lundis).*

în loc să se preocupe de mișcările opiniei publice, guvernul chițibușar punea să se supravegheze corespondența și prietenii lui Talleyrand. îndeosebi deplasările lui Montrond nelinișteau poliția. De ce-1 trimitea Talleyrand atît de des la Londra? Cu cine se întîlnea acolo? Ce-i raporta prințului? Sîcîit peste măsură de

această supraveghere, Talleyrand a vrut ca guvernul să afle că, atunci cînd el primea o scrisoare cu o întîrziere de opt zile, știa că fusese reținută la cabinetul negru. Iată biletul pe care i l-a

 scris Iui Barante, dinadins ca să-1 citească ministrul : *„Am făcut foarte bine că am mărit bugetul poștei, pentru că, in felul acesta, puteam plăti cîțiva funcfionarț în* plus ca să aibă cine *deschide cît mai multe scrisori* ți *să facă așa ca o scrisoare expediată de Barante la 6 iunie să ajungă la Bourbon la 19 ale aceleiași luni"* (citat de Lacour-Gayet).

Bourbon era destul de pustiu în vara anului 1827: *„Anul acesta nu întilnesc nici un reumatism cunoscut",* scrie el.

în vara aceea, Parisul era în fierbere. Guvernul, în loc să-1 potolească, lua măsuri nechibzuite. A dispus dizolvarea gărzii naționale; studenții au manifestat cu violență. Din această cauză, ministrul a pomenit de restabilirea cenzurii. însemna să mergi împotriva curentului. Talleyrand refuza să se gîndească — cu toate că se gîndea neîncetat — la deznodă- mîntul acestei crize, ce nu avea ieșire. *„Niciodată nu am părăsit Parisul cu mai urite presimțiri in ceea ce privește treburile publice. Fără să pot prevedea ceva, mă tem că, cu toată nepăsarea noastră, vom fi împinși în aventuri revoluționare dacă ne vom lăsa tirîți de ispitele cenzurii.* (Este exact ce avea să se întîmple trei ani mai tîrziu, în iulie 1830). *Aceasta este prima verigă din lanțul care trage totul in prăpastie. Dar ce-i de făcut?"* (Scrisoarea adresată doamnei Mollien la 20 iunie 1827, citată de Lacour- Gayet).

Nu-1 prevenise el destul pe rege și pe cei de la putere? Regimul se îndrepta spre pierzanie parcă dinadins. Talleyrand era înmărmurit de atîta prostie și înfumurare. De-acum, răul era fără leac: *„Din asta nu știu zău cine o să piardă ceva",* adăugă el. Tîlcul cuvîntului din urmă era caracteristic felului său de a se exprima. Prin căderea acestui regim fără noimă, Franța nu va pierde nimic. Tot interesul oamenilor destoinici trebuia să se îndrepte spre regimul următor, ca să nu mai fie și el fără noimă.

în iulie, în cursul unei călătorii la Paris, s-a oprit la Jeurs, în Seine-et-Oise, la doamna Mollien. S-a discutat despre *Memoriile* fostei împărătesc Josefina, care fuseseră scrise de o domnișoară Lenormand și pe care Talleyrand nu le admira deloc.

Moartea neașteptată, la Londra, a ministrului Canning, pe care-l cunoscuse în 1792 la prietenul său Lansdowne, nu l-a impresionat prea mult. Fusese, fără doar și poate, un om de seamă, dar pentru Talleyrand, în politică tot ce ținea de trecut era un fel de visare. Cu toate acestea, nota referitoare la moartea ministrului englez : *„Atmosfera care domnește in toată Londra face multă cinste întregii Anglii. Timp de douăzeci și patru de ore nu s-a încheiat nici o afacere, ocupațiile și interesele de orice fel au fost părăsite".* 14 august, scrisoarea adresată doamnei Mollien (Saint-Beuve, — *Nouveaux Lundis).*

Cîteodată, în ochii lui, chiar prezentul rămîne în urmă. îl atacă cu o deosebită vervă pe Villele. *„...Citiți* Monitorul *din fiecare zi, este aproape distractiv. Din el afli, în adevăr, că prosperitatea*

materială a țării noastre se datorește geniului miniștrilor noștri, ale căror nume Franța le ignora în 1816 și care ii plătesc astăzi cu aceeași monedă, ignorînd-o". într-adevăr, guvernul ultraregalist guverna o țară pe care n-o cunoștea. Nu-și dădea seama că în Franța se petrecuse ceva între anii 1789 și 1815. *„Ce-i orbește pe acești domni este faptul că Franța plătește cu destulă seninătate un miliard",* faimosul „miliard al emigranților". Tăcerea Franței nu însemna neapărat o apro-, **483**
bare, întrucît opinia publică nu avea dreptul la cuvînt. Talleyrand știa ce clocotește dincolo de această tăcere.

S-a înapoiat din călătoria la Paris și la Jeurs în ziua de 26 august. A găsit castelul Valențay gol și trist. Ducesa de Dino se plimba dintr-o stațiune balneară în alta. De la Bagneres-de-Bigore la Bagneres-de-Luchon. Era singură ? Care era cauza sănătății ei șubrede ? Un accident ca cel de la Hyeres ? Ciudata Dorothee ! Era foarte probabil că o însoțise Piscatory, amantul ei titular. în acea vreme, Stendhal scria despre ea : „Este *mai îndrăgostită ca niciodată de Piscatory".* Din fericire, Talleyrand o avea pe Pauline !

Cînd te numești Talleyrand, ești expus la destule atentate. Nici nu se terminase judecarea procesului lui Maubreuil, că prințul a și fost victima altui atentat. Secretarul său cel mai vechi, cel mai bine informat, cel mai punctual, Perrey, a fugit în Anglia, luind cu el diferite documente și începutul manuscrisului *Memoriilor.* Hoțul le-a vîndut la Londra, unde au și început să circule mai multe copii. Dar, pentru că Perrey avea talentul de a imita la perfecție scrisul și iscălitura stăpînului său, care-1 pusese să scrie multe scrisori acceptate ca originale, Talleyrand a răspîndil zvonul că manuscrisele vîndute de Perrey nu erau decît falsuri ticluite de un hoț și plastograf.

în Elveția se citeau *Memorii* de-ale lui Talleyrand care erau luate drept autentice și socotite minunate. Una din prietenele prințului, doamna de Chavagnac, care locuia în Elveția, i-a trimis felicitări, care n-au fost însă primite așa cum nădăjduise ea. *„îmi vine să rid cu poftă văzînd că acolo, în fundul Elvefiei, vă distrați cu șarade născocite, iar toată lumea crede cu convingere că a citit extrase din acele* Memorii care *se zice că mi-au fost furate".* Mereu același procedeu de a nega sau de a atenua neplăcerea, scandalul... Pentru ce se zice că i-au fost furate ? „Aș *vrea foarte mult să știu cum arată scrisul de pe copia pe care ați avut-o în mină, pentru că din astea — care mai de care mai mincinoase și mai prostești — circulă cu duzina. Nici nu mă gindesc să mă ocup de ele..."* Și iată că afacerea este înmormîntată : „Dacă *vi se mai spune vreun fleac din astea, vă rog să rîdeți împreună cu mine... Încercați să aflați de unde provine. Asta ar putea să-mi fie de folos".*

Și trece la alte chestiuni mai interesante. Printre altele, la semințele de legume, care erau de calitate foarte bună în Elveția. Să i se trimită deci semințe de morcovi, salată și barba caprei pentru grădina din Valențay.

Cîți oameni politici, cîți scriitori nu s-ar fi îmbolnăvit din cauza

acestui furt ? Nu s-a răzbunat deloc pe secretarul său : urmărirea lui i-ar fi dat mai multă bătaie de cap decît pierderea hîrtiilor.

Dacă moartea lui Canning nu era decît un fapt divers, numirea succesorului său prezenta o mare importanță. Din cauza aceasta, politica europeană putea să sufere modificări. Talleyrand asculta cu interes numele lordului Lansdowne, care era propus în locul lui Canning. Pe tatăl său îl cunoscuse bine și-l apreciase. Așa că în fiul lui ar fi avut un prieten, plasat îp cel mai de seamă post din Anglia.

Vara a fost ploioasă la Valențay. Dorothea se afla tot în Pirinei. Guvernanta Paulinei a căzut greu bolnavă. La Valențay nu era decît un singur medic de țară, așa că Talleyrand a fost nevoit s-o îngrijească pe guvernantă : *„Trebuie să stau aici ca să-l supraveghez pe medic",* îi scria el lui Royer- Collard. Se plînge de lunga absență a Dorotheei, de lipsa de noutăți de la Paris și de faptul că în ziare nu scria nimic important. Ah ! în sfîrșit, un eveniment ! Ocara adusă de alegători lui Villele. Ministrul dizolvase Camera, pe care o socotea neascultătoare, el spera să regăsească „camera fără seamăn". Ce greșită cunoaștere a opiniei publice ! A dat peste una liberală. A trebuit să plece. în toamnă, Talleyrand se înapoiase la Paris. Nădăjduia că un guvern liberal va recurge la el. Numai el ar fi fost în stare — dacă ar fi fost lăsat să acționeze — să salveze tronul pentru a treia oară. Dar cu formarea guvernului a fost însărcinat Martignac, care și-a prezentat cabinetul la 5 ianuarie 1828. Palidul surîs de speranță pe care căderea lui Villele îl adusese pe buzele sarcastice ale prințului a pierit.

Rover-Collard a fost primit la Academia Franceză în ziua de 13 noiembrie 1827, cînd Talleyrand, fiind la Valențay, n-a putut să asiste la recepție ; i-a citit discursul în ianuarie și a trimis respectabilului său prieten următorul compliment : *„Trimițîndu-vă părerea mea, ar fi trebuit să spun împreună cu La Fontaine :*

«Mărturisim că bucatele noastre nu-s prea gustoase. Dar cind vom ajunge regi, ce vom oferi zeilor ?»

Cind îl citești repede, discursul dumitale este admirabil, dar cînd **il** *citești pe îndelete este minunat și meșteșugit".*

Dorothea, care se găsea la Paris și putuse să asiste la recepție, fusese încîntată și îi scria lui Barante : *..Domnul Royer și cu mine ne facem curte care mai de care... în ce mă privește, îl iubesc din toată inima".*

La deschiderea solemnă a sesiunii parlamentare, care a avut loc la Luvru, în ziua de 6 februarie 1828, marele șambelan se găsea lîngă rege. în ajun asistase la liturghia Sfîntului Duh, celebrată cu această ocazie la Notre- Dame. Printre membrii familiei regale era de față și ducele de Orleans. A fost mult admirat un băiețel de șapte ani, ce părea foarte fericit de primul său costum sclipitor de *„copil al minunii".* Era moștenitorul coroanei, „Henric al V-lea". Discursul a ridicat, bineînțeles, în slavă victoria navală de la Navarin, care a permis Greciei să-și recapete independența. Talleyrand nu a prea dat atenție acestui

elogiu adus unei victorii pe care n-o prevăzuse. Victoria de la Navarin era ștearsă cu guma.

Nu tot ce ștergea el își pierdea, din această cauză, caracterul real. Ne amintim ușurința cu care o șterse din viața lui pe soția sa. Or, aceasta era mereu prezentă, chiar prea prezentă la cei șaptezeci de ani, cu obezitatea și neputința ei. Locuia în strada Lille numărul 87. Nu se ducea nicăieri și foarte puțină lume venea s-o vadă. Pentru că nu mai avea nimic din frumusețea de altădată, oferea cu plăcere spre admirație, ca o rămășiță de glorie, Marele Cordon al Ordinului Regal al Mariei-Luiza, pe care regina Spaniei i-1 dăruise *„drept recunoștință pentru atențiile cu care căutase să îmbunătățească situația Maiestății-Sale regele Ferdinand al VII-lea în timpul șederii lui la Valen- gay".* Merite atît de excepționale nu meritau această excepțională răsplată ? Prin ce întîmplare, cea mai devotată vizitatoare a doamnei Grand se nimerea să fie ducesa de Esclignac, fiica lui Boson și nepoata lui Talleyrand ? Doamna de Talleyrand mai avea și un alt vizitator devotat : San-Carlos, amantul ei San-Carlos, scutierul prinților spanioli. în vremea aceea era ambasadorul Spaniei la Paris și avea să moară cucernic în iulie 1828. Talleyrand

a primit știrea morții amantului soției sale cu sentimente care nu sînt obișnuite. L-au surprins și pe Dalberg, care n-ar putea fi luat drept naiv. *,.ll regret mult pe ducele de San-Carlos, moartea lui mă mîhnește intr-adevăr",* i-a spus Talleyrand. Și pentru că pe Dalberg îl mira această simpatie, el i-a spus : *„Am să-ți explic : ducele de San-Carlos, amantul soției mele, era un om de onoare și-i dădea sfaturi bune, de care avea nevoie. Acum nu știu pe mîinile cui o să încapă".*

N-ai putea decît să admiri claritatea și înțelepciunea acestui raționament. în același an, Savary a găsit cu cale să producă *Memoriile* sale în opt volume. *„Dacă este istoria Franței, sînt prea puține* — a spus Talleyrand —, *dar dacă este istoria ducelui de Rovigo, sînt prea multe".*

În primăvară, clanul a reluat drumul spre Valençay, apoi pe cel spre Bourbon. La 18 august au părăsit Bourbonul. Pauline, care avea șapte ani și jumătate, era singura rază de soare pe timpul acela mohorît și în vara aceea încă foarte ploioasă. *„Astă-seară* — scrie el — părăsesc *Bourbonul. De cincisprezece zile a fost o vreme așa de păcătoasă, că nu mai știu dacă băile mi-au făcut bine sau rău. Pauline a fost singura mea bucurie. Numai simpla apropiere a unui copil drăgălaș are un mare farmec..."*

Trebuie adăugat că mai găsise farmec și în versurile pe care le făcea la Bourbon generalul Dupont, de tristă faimă, învinsul de la Bailen ? Poemele lui erau și mai proaste ca strategia sa : admirația lui Talleyrand pentru niște versuri atît de proaste este una din rarele lui greșeli de gust.

De la 28 august la *4* noiembrie a așteptat la Valençay momentul înapoierii la Paris pentru onomastica regelui. Zile goale... In anul acela, Charles de Remusat s-a căsătorit cu

domnișoara de Lasterie. Se spunea că luase foc rău de tot. Orice ai gîndi, pînă și doctrinarii puteau fi înflăcărați de dragoste. Pînă și austerul Guizot se prăpădea de dorul domnișoarei Dillon, nepoata răposatei sale soții. în sfîrșit, o altă noutate : domnul de Chateaubriand **a** plecat la Roma, unde fusese numit ambasador cu o indemnizație de 300 000 de franci.

înapoindu-se la Paris, Talleyrand și Dorothea s-au oprit pentru foarte puțin timp la Rochecotte.

La șaptezeci și patru de ani, prințul ducea aceeași viață : culcarea în zori, scularea cu public la prînz, o singură masă cu protocol spre seară, momentul culminant al zilei fiind discuțiile și jocul de cărți după terminarea mesei. Montrond stătea mereu în umbra lui. Prea zelos, după părerea Doro- theei. Omul acesta nu-i plăcea : data dintr-o epocă în care ea nu existase. Cînd prințul îl asculta pe Montrond, scăpa de sub influența Dorotheei, pentru că Montrond avea un ton și libertăți care nu-i erau îngăduite decît lui ; mergea pînă acolo încît găsea plăcut ce nu i-ar fi plăcut la altii. Dorothea nu-și ascundea iritarea. Talleyrand se făcea că nu vede : Montrond îl slujea, Montrond îi plăcea, Montrond reprezenta tinerețea lui.

în iama acelui an 1828, pictorul Ary Scheffer i-a făcut un portret. Este un portret romantic. în el, latura amară, neliniștitoare, lugubră a personajului este exploatată temeinic. Pictorul din 1828 l-a ucis pe Talleyrand cel din secolul al XVIII-lea, care supraviețuise totuși. Este îmbrăcat în negru, vîrît pînă la urechi într-o redingotă țeapănă, turnată în bronz, iar cravata pare un cerc de fier. Chipul este turtit, cu linii lățite, nasul cîrn și ochii înfun-

dați ; o paloare îngrijorătoare scaldă fața, gura deznădăjduită are colțurile lăsate în jos. Nu mai este un portret, ci un rechizitoriu.

Vorba lui Chateaubriand : *„Îmbătrânind, domnul de Talleyrand a căpătat un chip de mort"* exprima o impresie încercată de mai mulți contemporani ai lui. înfățișarea lui îngheța pe toți cei care-1 vedeau numai în împrejurări oficiale. La rîndul său, Talleyrand făcea pe seama neînduplecatului viconte glume ceva mai puțin rele, dar în care punea mai mult umor. Englezii ar fi fost încîntați de aceste vorbe de duh : *„Cînd nu se mai vorbește despre el, domnul de Chateaubriand are impresia că a surzit".*

Din lipsă de treburi importante se ocupa de educația nepoților. Louis, **cel** mai mare, își luase bacalaureatul în mod strălucit. Unchiul lui a hotărît să-1 trimită să viziteze Italia și Germania ; pe cel mic, care voia să se facă marinar, l-a trimis la Brest. „Colegiul" se golea. Verile de la Valențay aveau să fie mai posomorite. Din fericire, îi rămînea Pauline. Fără să iasă din „familie", Talleyrand a primit pe Flahaut și pe soția lui la Valențay. Talleyrand iubea mult pe acest fiu, pe care-1 protejase în 1815, deoarece Flahaut îi rămăsese credincios lui Napoleon chiar după Waterloo. Fusese amenințat cu exilul. Talleyrand l-a sfătuit să-și vadă de treabă și să stea departe de Paris. Flahaut s-a exilat de

bună voie, plecînd în Anglia. Acolo a făcut o partidă strălucită, luînd în căsătorie pe fiica lordului Keith. Dar lordul a pus condiții : averea lui nu putea fi moștenită decît de copiii de sex bărbătesc rezultați din căsătoria lui Flahaut cu fiica lui. Flahaut a avut șase fete. Moștenire, ioc 1

Barante le-a dăruit prietenilor de la Valențay bucuria de a fi primit **la** Academia Franceză.

Talleyrand a avut ideea de a înființa la Paris, după modelul englezesc, un cerc, pe care nu l-a numit „club", cu toate că vorbea bine limba engleză. A fost *„Cercul uniunii",* care, împreună cu *„Jockey",* a rămas pînă la războiul din 1914 cel mai elegant din Paris.

Toate acestea nu umpleau însă viața unui om bogat în atîtea talente. Moțăia ca și Franța. Dar Talleyrand „simțea" că, în străfundurile ei, Franța fremăta. Și odihna lui nu era aceea a unui bătrîn fără suflu. Pentru fostul ministru al împăratului Napoleon era mai mult o veahe înarmată decît **o** amorțeală.

La șaptezeci și șase de ani Talleyrand se gîndește la noul regim și la noua lui carieră

Cum să nu fi presimțit el primejdia ? „Cînd în *1829 Carol al X-lea a luat hotărîrea nesăbuită de a schimba guvernul și de a aduce în consiliu pe cei mai nepopulari oameni din țară, care nu aveau nici un merit, afară de acela al unei supuneri tot așa de oarbe ca și încăpățînarea nefericitului rege, nu se mai putea ascunde faptul că ne îndreptam spre o prăpastie" (Memorii).*

însă, nici Talleyrand, nici Franța nu erau dispuși să se scufunde. Ultra- regaliștii i-au reproșat că-i trădase. Nu-i înștiințase el de pericolul care-i amenința ? Nu spusese el neastâmpăratului Vitrolles : *„Băgați de seamă domnule Vitrolles, ducele de Orleans vă calcă pe urme".*

Liberalii își întorceau ochii spre orleaniști, deoarece cu regele Carol al X-lea Franța ajunsese la impas. O opoziție fățișă ar fi determinat însă guvernul să se apere, ceea ce l-ar fi întărit și ar fi prelungit deznodămîntul ; a fost lăsat deci să se asfixieze în golul pe care-1 crease în jurul tronului. în 1829, Talleyrand prevăzuse deja soluția remanierii. Dar n-a făcut nimic ca s-o impună Franței. își cunoștea prea bine țara : ar fi fost suficient să propună francezilor înlocuirea ramurii titulare cu aceea de Orleans, ca aceștia să n-o mai vrea.

Talleyrand și-a însușit această idee — care, dealtfel, îi plăcuse totdeauna — fiindcă, așa cum spune chiar el, în 1829 *„această idee cutreiera străzile".* Ideile care umblă pe toate străzile sînt sortite izbînzii. Nu era deci necesar să fie impusă ci exploatată cînd ar fi venit momentul. De aceea a lăsat să lucreze vechiul său aliat, timpul.

Totuși, extraordinara intuiție a lui Talleyrand se întemeia pe o foarte serioasă informație. Montrond se vîra prin toate cercurile și aducea noutăți. Pe lîngă aceasta, făcea și legătura cu doamna Adelaide, sora lui Ludovic- Filip. „Seraiul" îi aducea informații din foburgul Saint-Germain, de la curte, de la miniștri și ambasade. *„Cineva"* avea legături, *„cineva"* vorbea... Acest *..cineva"* nu era Talleyrand, ci ducesa de Dino. Pe cine putea să înșele asta ? Ea îi primea pe Thiers, pe Mignet, pe generalul Foy și Sebastiani, toată opoziția liberală. Domnii aceștia ar fi putut crede că erau invitați în strada Saint-Florentin, la prinț. Din capul scării, prințul le arăta greșeala. îl saluta și-i îndruma la stînga : *„Nu la mine, la nepoata mea".* După aceea, cine ar fi îndrăznit să spună că el invita opoziția ? Ducesa de Dino era o femeie de lume : invita pe cine voia. Bineînțeles că prințul participa la dineu. Aceste intrigi mărunte se desfășurau în lumina melancolică a epocii.

în ianuarie 1829 l-a căsătorit pe Louis, nepotul său, cu Alix de Montmorency. Tînărul căsătorit avea optsprezece ani. Cu această ocazie, unchiul său i-a obținut titlul de duce de Valențay și i-a dăruit castelul cu întreg domeniul, rezervîndu-și dreptul de uzufruct pe tot timpul vieții.

în loc să se ducă la Bourbon-1'Archambault, care i se păruse mohorît și nu i-a făcut bine în 1828, în vara anului 1829 a încercat apele de la Aix-la- Chapelle, unde ducesa de Dino nu l-a însoțit : ea prefera Rochecotte, localitate pe care o îndrăgea din ce în ce mai mult. Pauline fusese trimisă la Boulogne. Avea pete de roșeață și băile de mare trebuiau să i le vindece. Prezența copilei dragi îi lipsea mult bătrînului singuratic. Și scrisorile sale din acest an sînt înecate de ploaie : *„Draga mea copilă, ploaia nu mai contenește aici, la Aix-la-Chapelle, și mă indispune, dar și mai mult mă indispune că plouă și la Boulogne, care mă interesează mai mult decît Aix-la-Chapelle. Dacă nu se face cald, mă tem că vei fi nevoită să stai cîteva zile mai mult la Boulogne, deoarece, după cîte ai făcut pentru această călătorie, ar trebui măcar să-ți folosească puțin. Cred că băile îmi fac bine. Dacă ai fi fost la Bourbon-l'Archambault, aș fi regretat că nu m-am îndreptat și eu într-acolo, dar fiindcă ești la Boulogne și tot trebuie să fim despărțiți, nu-mi pare rău că am venit aici. In fiecare zi mă ocup cu vizitarea monumentelor antice, bine păstrate, din împrejurimile orașului Aix-la-Chapelle. M-am dus din nou la catedrală și mi s-a povestit că împăratul Napoleon a fost aici în 1805. Mormîntul* (lui Carol cel Mare) *se află în mijlocul bisericii și nu există nici o altă inscripție în afară de numele lui Carol cel Mare. Cînd persoanele*

 care mergeau înaintea împăratului au călcat pe piatra tumulară, împăratul le-a strigat tare : «Ocoliți-o». Și a ocolit-o ji *el ca să nu calce pe mormîntul acelui mare bărbat. Acest semn de respect a făcut o puternică impresie asupra tuturor celor care erau de față. Adio, dragă copilă, te îmbrățișez și te iubesc din tot sufletul"* (citată de B. de Lacombe. *Viața particulară a lui Talleyrand).*

Intr-o scrisoare datată din 14 iulie regăsea același ton : *„De la*

14 iulie datează toate marile prefaceri care au avut loc în civilizația modernă. Cînd vei fi aici, îmi rezerv plăcerea de a te învăța această parte din istorie..." Din istoria pe care o trăise, la realizarea căreia contribuise și căreia îi rămî- nea credincios. Cine ar fi putut crede că acest aristocrat, care ducea în plin secol al XIX-lea cea mai neschimbată viață de senior, propovăduia cu cea mai adîncă convingere că de la 14 iulie datau *„toate marile prefaceri ale vieții moderne" ?* Prefaceri pe care voise să ie realizeze în 1789 și de care rămînea atașat în 1830 ? Acest devotament față de principiile din '89 coexistau în sufletul său împreună cu nostalgia vieții pe care o cunoscuse lingă prințesa de Chalais. El menținea „vechiul regim" al obiceiurilor și al politeții, dar refuza pe acela al instituților.

După ce petrecuse toamna la Valențay, la înapoierea la Paris, toată lumea era impresionată de proasta lui înfățișare. Și se decreta cu ușurință că era cu un picior în groapă. Domnul de Genoude, prietenul Congregației și al ultraregaliștilor, omul cel mai evlavios din Franța, scria cu voie bună : *„Domnul de Polignac va părăsi Ministerul Afacerilor Externe pentru dregă- toria de mare șambelan, deoarece domnul de Talleyrand este pe moarte..."* Se uita că Talleyrand nu se grăbea niciodată. Cu toate că era bolnav, și-a îngăduit anumite distracții destul de răutăcioase. A făcut să se publice în presă componența unui nou guvern, publicul a crezut numaidecît că guvernul actual urma să cadă. Nu era nimic adevărat, dar această știre falsă a făcut să turbeze guvernul și curtea, care au citit cu toată amărăciunea ce se poate închipui că Royer-Collard urma să fie prim-ministru. Parisul bîrfea. Guvernul dezmințea cu furie această informație regretabilă, în timp ce Talleyrand, foarte liniștit, își făcea bagajele ca să plece la Rochecotte.

La sfîrșitul lunii noiembrie și-a regăsit liniștea, pe ducesa de Dino și o jucărie foarte primejdioasă, de care urma să se slujească împotriva palatului Tuileries. Jucăria aceasta se datora lui Thiers, ajutat de Mignet. Guvernul Polignac, adevărată mașină de război împotriva partidului liberal, era obiectul urii sălbatice pe care Thiers o nutrea contra lui.. Pentru a-1 doborî pe Polignac, el înființase împreună cu Mignet și Armand Carrel un jurnal de luptă, intitulat Le *National.* Cînd Talleyrand a sosit la Rochecotte, năvalnica treime se și găsea acolo. Cei trei gazetari fuseseră aduși de Piscatory, care fusese cîștigat de partea aceleiași cauze : cea a ducelui de Orleans. Se cunoaște legătura ce exista între el și ducesa de Dino și, de asemenea, se cunoaște desă- vîrșita armonie ce exista între părerile Dorotheei și cele ale unchiului ei. Nu este o îndrăzneală să afirmi că orleaniștii se adunau la Rochecotte în jurul Dorotheei, deoarece aveau binecuvîntarea lui Talleyrand. Dacă ei au înființat Le *National* sub acoperișul ducesei, nici încurajarea, experiența și banii unchiului nu le-au lipsit.

Dacă în această afacere a existat un păcălit, acela a fost Armand Carrel,

 republican convins, care nu bănuia că era folosit pentru întărirea unui tron renovat.

în aceeași clipă Dorothea scria prea scumpului ei Vitrolles ca sâ-1 invite să guste farmecele castelului ei din Touraine. Vitrolles o iubea pe Dorothea. Ea refuzase să-i fie amantă, dar făcuse tot ce putea ca să rămînă prietena acestui ultraregalist exemplar. Atragerea acestui zelos legitimist în viesparul orlăanist era o dovadă de iubire destul de ciudată. El a refuzat să vină. Prietenia lor s-a oprit aici.

Totul a fost aranjat pentru ca Le *National* să poată apărea în ianuarie 1830. An de rău augur pentru legitimiști.

Cînd se afla la Paris, Talleyrand își îndeplinea față de rege îndatoririle impuse de funcția lui de mare șambelan. Din cauza aceasta se părea că trăia în intimitatea suveranului, cu care juca cărți. într-o seară, în cursul unei partide de whist, în timp ce juca împotriva regelui, Talleyrand șovăi înainte de a-și arăta cartea. Pierzîndu-și răbdarea, Carol al X-lea a exclamat cu nesocotință : *„Haide, domnule de Talleyrand, nu-ți mai termini rugăciunea ?"* Și-a dat imediat seama că prin stîngăcia lui îl trezise pe episcopul de Autun. Curtenii regelui au făcut mare caz de boroboața regală. Talleyrand se făcea că nu auzise nimic, stătea cu cartea ridicată și nu a pus-o pe masă decît atunci cînd i s-a părut potrivit. *(Jurnalul* lui Castellane).

Sănătatea nu i se îmbunătățea deloc : săptămîni întregi a rămas aproape orb și desfigurat din cauza unei inflamații dureroase a ochilor. Se îngrijea cu cataplasme, păstrînd un calm admirabil, cu toate că boala îl împiedica să răsfoiască prin cărțile din biblioteca sa, așa cum îl văzuse doamna de Coigny : *„Pune mina pe cărți, le așază la loc, le lasă ca să le ia din nou, le cercetează ca și cum ar fi vii și acest exercițiu, dind gindirii sale adincimea experienței de veacuri, împrumută scrierilor o eleganță de care autorii lor erau adesea lipsiți".* Totuși, a reușit să citească și să admire o carte care făcea furori în iama anului 1830 : *Memoriile* lui Saint-Simon. Pentru public a fost o adevărată revelație. înfiorătoarea descriere a curții de către Saint-Simon nu se potrivea deloc cu virtuoasa și cucernica idealizare a curții de la Versailles, pe care ultraregaliștii și Congregația se străduiau s-o răspîndească în public.

La 11 ianuarie 1830, Talleyrand scria lui Barante de la Rochecotte : *„Nu ți-am scris de multă vreme, pentru că ochii mei sînt foarte inflamați. Nu puteam nici să citesc, nici să scriu... Mi-am ales un moment foarte bun ca să mă îmbolnăvesc de ochi, deoarece mi se pare că nu este mare lucru de citit și că, în afară de* Memoriile lut *Saint-Simon, nu se tipărește nici o carte care să merite s-o aduc de la Paris".*

La Paris, Talleyrand era înmormîntat fără jenă. Guizot spunea că era „un leu *mort".* Și adăuga : *„Bătrîn și fără influență la curte, într-un guvern unde totul se discută, el nu mai este omul cu care să discuți".*

Răbdare, domnule Guizot ! Guvernele trec. Domnul de Talleyrand **nu** avea atunci nici o influență asupra curții pentru că

curtea nu mai reprezenta nimic. De acum încolo, adevărata putere stătea în opinia publică. Și asupra ei domnul de Talleyrand avea o oarecare influență... Guizot nu înțelesese aceasta. într-o zi avea să plătească scump lipsa lui de pătrundere.

Mole de asemenea îl privea pe prinț ca pe o fosilă și se înduioșa **Ia** gîndul intrării în veșnicie a *„istoricului moșneag".*

Cu toate acestea, „istoricul moșneag" încă jnai făcea glume, istorice.

490

Cînd Carol al X-lea, indignat de violența opoziției față de măsurile luate de ministrul său Polignac și îngîmfat de demnitatea lui regală, i-a spus lui Talleyrand : *„Un rege amenințat nu mai are altceva de făcut decît să se urce pe cal sau în cotiga care duce la eșaford",* Talleyrand i-a răspuns domol : *„Sire, Maiestatea-Voastră uită diligența".*

Tocmai această soluție avea s-o aleagă regele Carol al X-lea în luna iulie din același an. Dacă, după cum spunea Chateaubriand, Talleyrand nu săvîrșise niciodată fapte istorice, în schimb le prevedea destul de bine.

Talleyrand nu-și ascundea părerea, deoarece era sigur de deznodămînt. La sfîrșitul acestei ierni, cînd ultraregaliștii i-au reproșat că uneltește în favoarea ducelui de Orleans, Talleyrand s-a explicat foarte limpede : *„Principiul legitimității ne-a servit la Viena ca să limităm pretențiile aliaților. Astăzi, sacrificarea legitimității poate salva și chiar întări monarhia liberală".*

Condițiile fiind deosebite, principiile trebuiau să se schimbe. Partizanii legitimității erau cei dintîi dușmani ai monarhiei și ai țării lor. *„Din momentul în care însuși monarhul legitim își trăda principiul călcînd jură- mîntul, salvarea Franței trebuia căutată la întîmplare, pentru ca să se salveze măcar principiul monarhic, independent de principiul legitimității in furtuna dezlănțuită de ea".* Aici își exprimă gîndul foarte sincer. In afară de cuvintele *„trebuia căutată la întîmplare". „întîmplarea"* domnului Talleyrand era foarte bine prevăzută, se numea Ludovic-Filip de Orleans și împăca principiul monarhic cu principiile din 1789.

Un alt doliu : în februarie, Talleyrand l-a pierdut pe fratele său mai tînăr, Boson, care nu era un vultur. în consecință, Restaurația îl umpluse cu zorzoane. Pe fiica lui, ducesa de Esclignac, cea mai bună prietenă a doamnei Grand, o cunoaștem puțin.

O mărturie curioasă ne îngăduie să-i prindem „în prim plan" pe Talleyrand și pe nepoata lui în intimitate *. în cursul acestei ierni, prințul a primit pe un tînăr poet, Mary-Lafon, care recita versuri în graiul din Languedoc, versuri pe care doamna Dino le gusta foarte mult. Acest poet fusese adus în casa din strada Saint-Florentin de secretarul prințului Talleyrand, anume Daure, fost seminarist și el, originar tot din Montauban. Daure era de obîrșie umilă și orașul său natal n-a iertat acestui fecior de hangiu, care îndeplinea funcția de gropar, că era și poet. își încercase norocul la Paris și căpătase postul de secretar al lui Talleyrand. Acest tînăr romantic, simțitor și chinuit s-a îndrăgostit nebunește de Dorothea, care a avut proasta inspirație să se distreze pe

socoteala acestei iubiri nefericite. Poetul Mary-Lafon ne relatează o scenă ce aruncă o lumină destul de puternică asupra vieții intime a ducesei de Dino și a prințului de Talleyrand. „In *fața căminului* — scrie Mary-Lafon — *se aflau numai două persoane: prințul, care stătea tolănit într-un fotoliu, și o doamnă frumoasă încă, deși aproape de maturitate...*" Era Dorothea, care atunci avea treizeci și șase de ani. Ea a îndreptat spre poet *„acea căutătură fină și sigură a femeilor din lumea mare și la salutul meu foarte respectuos a răspuns cu o ușoară înclinare a capului".* Nemișcat și tăcut, prințul i-a arătat cu mîna un fotoliu. *„Cu toată laicizarea lui, cu părul alb de pudră și de bătrînețe căzînd în bucle dese pe gît și pe cravata înaltă, după moda Directa-*

' **Mary-Lafon *Cinquante ans de vie littiraire* (semnalată de domnul Meras, directorul arhivelor din Tarn-et-Garonne). Mary-Lafon. născut la La Franțaise (Tarn et-Garonne), 1810—1884. Poet, gazetar, eseist, precursorul fellbnsmului. Autorul unei Istorii *literare a* sudului *Franței,* 1882.**

491- *râtului, în care i se înfunda bărbia, domnul de Talleyrand aducea aidoma* cu *un bătrin popă de țară".*

Talleyrand s-a adresat poetului cu multă simplitate și bunăvoință, pre- venindu-1 împotriva iluziilor pe care și le făcea despre cariera de scriitor. Doamna de Dino l-a întrerupt pe prinț și a cerut poetului să-i recite versuri în dialect. Prințul și nepoata au glumit pe socoteala timidității lui, s-a servit ceai și prăjituri, în locul cărora Talleyrand a preferat o felie de pîine cu unt și piper. Conversația a fost reluată cu o naturalețe care i s-a părut poetului din Tam-et-Garonne supranaturală, făcîndu-1 să șovăie să pronunțe cuvîntul ,,sîn“ în fața doamnei de Dino, din care cauză prințul și nepoata lui au izbucnit în rîs. în acel moment, spune rușinosul poet, doamna de Dino, care stătea în picioare „cu *spatele la cămin, și-a ridicat deodată poalele rochiei și jupo- nul mai sus de șale și a început să-și încălzească în fața noastră, foarte liniștită, partea trupului pentru care Venus a fost numită „Callipigos".*

Poetul era năucit. La Montauban nu fusese obișnuit cu acest fel de a te expune. Prințul l-a liniștit cu două vorbe, apoi s-a adresat doamnei de Dino : *„Draga mea, uiți mereu că Daure, stăpînul secretelor mele, este un fost seminarist".*

„«Din asemenea pricini sufletele sînt rănite

Și asta aduce gînduri vinovate» *acestui tînăr, care adineaori se înroșea cînd îți recita versurile poetului Despourrins".*

Cei doi tineri părăsiră camera. Daure era scos din fire, *„pretinzînd, nu fără dreptate, că, prefăcîndu-se a nu băga de seamă că era bărbat, ea il trata așa cum făceau cucoanele de la Petersburg cu mujicii lor".*

Cu toată cultura și inteligența ei superioară, doamna de Dino nu s-a bucurat de o simpatie unanimă la Paris. Cît despre bietul Daure, romantic zăpăcit, patru ani mai tîrziu s-a sinucis în ruinele castelului de la Pennes, lîngă orașul său natal. Te poți întreba dacă a ajuns la acest regretabil sfîrșit din dragoste pentru Dorothea sau din cauza romantismului. Domnul de Talleyrand i-ar fi dat sfaturi mai înțelepte !

Dorothea și Talleyrand au părăsit strada Saint-Florentin mai curînd ca de obicei, pentru ca în aprilie să se ducă la Valențay. Talleyrand credea că momentul hotărîtor era aproape și nu voia să se găsească la Paris în ceasul furtunii.

De la Valențay, în ziua de 11 iunie 1830 îi scria prințesei de Vaudămont că nu mai există nici o speranță : *„Nimic nu mai poate împiedica naufragiul".*

La 14 iunie îi anunța lui Barante sfîrșitul regimului. *„Miine plec din Valengay ca să-mi înzdrăvenesc puțin picioarele la băile din Bourbon-l'Archambault, unde voi sosi în ziua de 17... Ne îndreptăm către o lume necunoscută, fără busolă și fără pilot și numai atît este sigur că totul se va sfîrși printr-un naufragiu... Revoluția din Anglia a durat o jumătate de secol. A noastră nu este decît în al patruzecilea an, așa că nu pot în nici un chip să-l apuc sfîrșitul. Mă tem că nici generația de azi nu-l va apuca... Din nou mergem la întîmplare".*

Totdeauna gata să cocheteze cu clerul, l-a primit cu foarte multă demnitate pe arhiepiscopul de Bourges, venit la Valențay în turneu de confirmare. Monseniorul de Villele a asistat la confirmarea a cinci sau șase sute de copii. „EI *dezaprobă tot ce s-a făcut",* observă Talleyrand. în politică, bineînțeles. Ceea ce arată că nu toți cei din neamul Villele erau ultraregaliști

 și că, după părerea lui Talleyrand, Villele arhiepiscopul ar li lost un ministru mai bun decît celălalt.

Cum ar fi putut el rămîne pe vecie legat de cauza Bourbonilor ? A cunoscut destule afronturi din partea lor. Pe cel din urmă, doar cu cîteva săptămîni înainte de revoluția din iulie. Ne amintim că la Congresul de la Viena el făcuse tot ce se putea ca regele Ferdinand de Bourbon să recapete regatul napolitan ; apoi dăduse povața ca ducele de Berry, moștenitorul prezumtiv al tronului, să ia în căsătorie pe fiica acestui rege. Iată cum i-a arătat recunoștința noul rege al Neapolelui, fratele ducesei de Berry. în mai 1830, călătorind prin Franța, s-a oprit la Blois. Aflîndu-se la Valențay, Talleyrand a socotit că, din respect față de un Bourbon, trebuia să prezinte omagii acestui suveran. A făcut deci drumul de la Valențay la Blois, deși era în vîrstă de șaptezeci și șase de ani, infirm și bolnav. Cînd prefectul de Blois a cerut ca prințul să fie primit în audiență de regele Neapolelui, acesta i-a răspuns prin Blacas : *„Aici nu avem poftă* de popi *răspopiți".* Era cam tîrziu ca să-și manifeste repulsia : nu primise el coroana din mîinile acestui popă răspopit ? Nu-l făcuse duce de Dino pentru ca nepoata și concubina lui să ajungă ducesă ? Nu fusese mituit regește ? Cu toate că era ultraregalist, pre- ieciul a fost neplăcut impresionat de asemenea purtare. A insistat deci ca prințul de Talleyrand să fie primit în audiență. I s-a răspuns în silă că răspo- pitul va fi primit a doua zi seara la ora 7. în felul acesta, Talleyrand a fost obligat să aștepte o zi întreagă într-un oraș unde regele din Neapole nu avea nimic de făcut. A doua zi, Talleyrand s-a prezentat la hanul destul de păcătos unde se instalase regele și curtea lui. La cîteva minute după ce plecase de la prefectură spre

hanul unde se afla regele, prefectul, domnul de Lezay-Mar- nesia, a rămas foarte surprins văzînd că prințul de Talleyrand se și înapoia. Prințul i-a relatat atunci primirea pe care i-o rezervase maiestatea-sa napolitană, o primire, spune Talleyrand, *„proprie numai lui* **și** *necunoscută de numeroși suverani de care am avut cinstea să mă apropii. După ce m-a lăsat să urc scara murdară a murdarului han la care Maiestatea-Sa a găsit de cuviință să tragă, gentilomul de serviciu m-a făcut să aștept pe palierul* scării, *transformat în sală de așteptare pentru mine, spunînd că se va duce să-l anunțe pe rege, care nu va întîrzia să apară".* Prințul a stat în picioare acolo, în capul scării, pe care o urcase cu destulă greutate din cauza vîrstei și a infirmității. Un scîrțîit de ușă și a văzut că *„în cadrul ușii întredeschise s-a ivit o persoană ce i s-a spus că era regele".* Persoana i-a făcut un semn din cap și ușa a pocnit. Domnul de Talleyrand îl văzuse pe rege. Audiența se terminase. Omul acesta, care nu putea fi uimit cu ușurință, a rămas, spune el, *„năucit".* Așa cum se cuvine, a încheiat : „Despre acest *prinț nu se poate spune :* „«V*ăzîndu-l, lumea ar fi recunoscut în el pe stăpînul ei»".*

Cu toate că Talleyrand nu era ranchiunos, mojicia aceasta nu putea să-i însuflețească zelul pentru o familie reprezentată așa de prost, într-un moment istoric deosebit de primejdios pentru ea.

în 1830 a încetat să mai fie primar la Valențay, dar regele l-a numit consilier general al departamentului Indre, rămînînd și consilier municipal la Valențay. Aflăm nu fără uimire că-1 ruga pe Barante să-i procure lucrări care tratau despre administrația locală, cu scopul de a putea urmări dezbaterile consiliului municipal și de a interveni în cunoștință de cauză.

Curtea a vrut să facă anumite remanieri în guvern. într-o scrisoare

 adresată lui Barante, Talleyrand socotește că acum aceste schimbări erau fără rost : *„Degeaba fac făgăduieli acești domni, pentru că făgăduielile lor nu au nici o valoare* — scrie el — *și li se poate aminti acest text englezesc ;* «None but gardener can give good gift». *Unul din copiii dumitale îl va traduce prin: ■"numai oamenii buni pot face daruri bune». Plănuiesc să plec de aici* (Bourbon-l'Archambault) direct *la Paris și să sosesc acolo la 24 iulie. Băile nu mai ajută prea mult trupului meu îmbătrînit".*

După ce fugise din Paris ca să evite tulburările pe care le prevedea, se va afla acolo tocmai Ia momentul potrivit pentru a fi amestecat în ele.

Dintr-un punct de vedere, greșea : era atît de furios pe Polignac, încît condamna tot ce făcuse, pînă și cucerirea Algerului. Scria : *„Expediția din Alger capătă aspectul unei nesăbuințe ce ar putea duce la încurcături seri- oase".'* Numea „nesăbuință" o acțiune care în ochii lui experimentați era doar o diversiune, un război în glumă ; totuși, după părerea lui, războiul acesta putea aduce o victorie ușoară, cu care guvernul ar fi putut să se împăuneze ca să acopere prin acest succes mărunt proasta situație internă. Ar fi fost mai bine, spunea Talleyrand, *„să*

micșoreze impozitele. De pe vremea guvernării împăratului au fost mărite cu 200 de milioane și mai mult, în timp ce în Anglia au fost micșorate cu 400 de milioane de franci".

Excelentă povață. Dar dacă Talleyrand ar fi fost ministru ar fi pus în practică ceea ce preconiza ? El știa mai bine ca oricine că Franța din 1815 avea de plătit enormul deficit lăsat de războaiele napoleonene, distrugerile, despăgubirile datorate aliaților, cheltuielile de ocupație și miliardul emigranților. Comparația cu Anglia era părtinitoare. Pe plan financiar, gestiunea Restaurației fusese foarte bine chibzuită. Și Talleyrand, știa asta, deși pretindea că nu. Dar în iulie 1830 regimul era condamnat.

în culisele unei revoluții, prințul operează o restabilire nemaiauzită

Cu toate că nu avea nici un pic de simpatie pentru ultraregaliști, căderea regimului nu-l entuziasma deloc. Era prea înțelept ca să se încreadă în evenimentele „întîmplătoare" ale unei revoluții... Cu dragă inimă ar fi vrut să nu se mai producă o nouă frămîntare, și aceasta era părerea multor francezi. „Asta *neliniștește pe toată lumea* — scrie el —, toate clasele *sociale".* El însuși se *„mîngîiase cu speranța de a muri în pace, în umbra tronului, pe care se străduise și el în oarecare măsură să-l consolideze".*

Ce rău se armonizează îndoielile și șovăielile lui cu acel Talleyrand mefistofelic pe care l-au inventat dușmanii lui, cu cel ascuns în umbra unei melodrame, urzind complotul în care va cădea fratele nefericitului Ludovic al XVI-lea, atrăgînd după el prăbușirea tronului împodobit cu crini. Nimeni n-a fost mai dezamăgit ca el de nechibzuințele monarhiei legitime, nechibzuințe ce nu se mai puteau îndrepta.

Ca în orice situație, chiar și în primejdie, iscusința trage foloase; aflînd că regele Carol al X-lea se găsea la Saint-Cloud și pregătea cu Polignac ordonanțele ce aveau să-i răstoarne tronul, Talleyrand a dat ordin la Bursă să i se vîndă titlurile de stat la prețuri scăzute. Socoteala s-a dovedit foarte bună, pentru el cel puțin.

în ziua de 27 iulie, prima zi a insurecției, casa din strada Saint-Flo- rentin a rămas nemișcată. Rezultatul luptelor de stradă era încă îndoielnic și nu se construiește decît pe ceva sigur. în ziua de 28, informațiile pe care oamenii lui le culegeau din toate colțurile Parisului au îngăduit prințului să-și facă o idee mai exactă : regalitatea avea să piardă și insurecția să cîștige. După-amiază a auzit clopotul de alarmă. I s-a adus la cunoștință că răsculații cuceriseră Primăria. S-a uitat la pendula care bătea ora cinci și a rostit prevestirea : *„Peste cîteva minute, Carol al X-lea nu va mai fi regele Franței".* în acel moment, la Paris, prea puțină lume era convinsă de așa ceva. Prințul s-a gîndit să întrunească pe membrii

Camerei pairilor, dar aceștia nu erau convinși încă. în ziua de 29, totul avea să fie limpede. Iată prin ce-și întrecea contemporanii : vedea ce avea să se întîmple a doua zi. Pregătea lucrurile și se pregătea pentru ele. în ziua de 28 a pus să se dea jos placa pe care o așezase deasupra porții : *„Palatul Talleyrand".* Insurgenții se apropiaseră de Tuileries și... strada Saint-Florentin se afla în vecinătate. Dacă Bourbonii uitaseră că Talleyrand îi reurcase pe tron, printre insurgenți erau destui revoluționari care-și aminteau foarte bine lucrul acesta șl care, fără îndoială, erau dispuși să-i manifeste mai multă ură decît îi arătaseră Bourbonii recunoștință.

Și ziua de 28 a fost nehotărîtă, în afară de un singur punct: căderea regelui. Cînd a bătut clopotul, Talleyrand a rostit cuvinte revelatoare : *„Ascultați clopotul! Învingem noi". — „Noi ?* — îl întrebă cineva —, care *noi ?" — „Sst! Nici o vorbă, vă voi spune miine".*

Ce minunat actor și ce artă de a comunica fără, multă vorbă esența gîndurilor sale cele mai ascunse ! Dacă triumfa cineva, trebuia să fii de partea celui ce triumfă, adică în tabăra care mîine va fi tabăra Franței.

Vizitele din acea zi au fost pline de tîlc. Lordul Stuart de Rothsay, ambasadorul Angliei, foarte cunoscut pentru simpatia lui față de orleaniști, și-a făcut apariția în casa din strada Saint-Florentin. La Viena în 1814, la Paris în 1815 și în iulie 1830, ori de cîte ori se ducea totul de rîpă, Talleyrand stătea de vorbă între patru ochi cu ambasadorul Angliei. Acesta l-a întîlnit la Talleyrand pe Sebastiani și pe Bertin de Veaux, prietenii prințului, pentru că erau prietenii lui Ludovic-Filip de Orleans. Ducele de Broglie l-a zărit pe Talleyrand lă fereastra dinspre Tuileries, ascultînd împușcăturile, a intrat în casă cu scopul de a-1 informa pe prinț asupra mersului insurecției și a rămas la masă. La desert, ambasadorul Angliei s-a înapoiat fără nici un ceremonial și au discutat nestînjeni't despre ce avea să se întîmple. Pentru ei, ramura cea mică trebuia să urmeze la tron. Ducele de Broglie scrie : *„Cele ce și-au spus în privința celor ce aveau să se întîmple neapărat cu siguranță că nu veneau din partea unor oameni care vorbeau întîia oară despre așa ceva".*

în ziua de 29, împușcăturile continuau cu furie, dar nu mal avea nici un rost, deoarece Carol al X-lea părăsise Saint-Cloud ca să se ducă la Rambouillet. Pleca încă o dată. Ceea ce i-a permis lui Talleyrand să tragă concluzia : *„Nu l-am părăsit pe rege, regele ne-a părăsit pe noi".*

Și-a trimis secretarul, pe Colmache, la Neuilly, unde locuia ducele de Orleans. Colmache ducea o scrisoare din partea doamnei Adelaide, sora lui Ludovic-Filip, care era mai ambițioasă și mai îndrăzneață decît ducele de Orleans. Acest mesaj scris conținea doar recomandarea ca ducele să-1 asculte

<95 pe aducător, care era însărcinat să-i transmită părerea prințului. Talleyrand îi cerea insistent ducelui de Orleans să se intoarcă imediat la Paris și să preia conducerea mișcării insurecționale. în caz contrar, Parisul era amenințat să fie cuprins

de anarhie. Doamna Adelaide avea o atît de mare încredere în Talleyrand, că se și vedea punînd mîna pe coroană pentru iubitul ei frate : *„Ah ! Ce prinț cumsecade* — exclamă ea *—, știam eu că nu ne va uita".* Lăsat de capul lui, ducele nu ar fi îndrăznit să ia conducerea insurecției, însă, îmboldit de sora lui și de Talleyrand, a îndrăznit. S-a reîntors la Palais-Royal în toiul răscoalei — să adăugăm, pentru că amănuntul are importanța lui —, al răscoalei victorioase. La Cherbourg, Carol al X-lea se îmbarca pentru Anglia. La plecare, abdicase în favoarea nepotului său, ducele de Bordeaux. Lovitura era destul de iscusită, în tot cazul foarte stînjeni- toare pentru ducele de Orleans, întrucît regele îl însărcina să se îngrijească de transmiterea puterii. Ludovic-Filip primise deja din partea unui oarecare număr de deputați titlul de locotenent-general al regatului, dar el nu era decît deținătorul temporar al puterii ; dacă o păstra, îl detrona pe tînărul moștenitor legitim. Ludovic-Filip șovăia.

Sînt cazuri cînd șovăiala este echivalentă cu un refuz. în ziua aceea nu trebuia să șovăie, fiindcă ce era cu putință la prînz nu avea să mai fie cu putință la ora 6 dimineața.

La 31 iulie, Talleyrand a jucat în locul lui Ludovic-Filip, i-a pus la îndemînă atuurile și l-a făcut să pună mîna pe putere, totul fără să scoată nasul din casa de pe strada Saint-Florentin și fără ca gloata, aliați sau rivali, să fi auzit rostindu-i-se numele. Cineva acționa, vorbea în numele lui — Thiers. El alerga de la Paris la Neuilly și lucra după ordinele lui Talleyrand în favoarea lui Ludovic-Filip. Și, de asemenea, în favoarea domnului Thiers.

Cînd în ziua de 31 iulie, la ora 8 dimineața, deputății au venit la Palais- Royal ca să propună puterea ducelui de Orleans, acesta a cerut o oră de gîndire și a trimis în grabă la Talleyrand pe generalul Săbasliani ca să-i ducă un mesaj. *„Să primească*— a fost tot ce i-a răspuns Talleyrand, înarmat cu această binecuvîntare, ducele de Orleans s-a dus la Primărie, unde a fost aclamat, printr-un fel de plebiscit, chiar de insurgenți. De aici a rezultat porecla infamantă pe care i-au dat-o legitimiștii : *„Regele baricadelor".* Ducele s-a ivit în balcon agitînd drapelul tricolor și La Fayette l-a îmbrățișat: anul 1789 reîncepea în același loc unde, cu patruzeci și unu de ani mai înainte, se desfășuraseră aceleași scene.

Cînd mulțimea și soldații, după aclamații, salve de onoare și îmbrățișări, au lăsat, în sfîrșit, Parisul să se odihnească după trei zile de furie, Ludovic-Filip de Orleans, rege prin grația străzii în delir, frînt de oboseală Și încîntat s-a înapoiat la Palais-Royal.

Foarte tîrziu noaptea, o trăsură greoaie a intrat în curtea palatului. Din ea a coborît prințul de Talleyrand, care fusese înmormîntat de zece ori în cursul ultimelor luni. Cu toată grația și demnitatea unui mare nobil, cu o ușoară licărire de ironie sau o nuanță de superioritate, venea, primul dintre francezi, să aducă omagiu noului rege, care, ca și înaintașii lui, îi datora tronul.

Carta a fost revizuită în sensul cel mai liberal.

Cele două camere, încîntate să scape din încurcătură atît de ieftin, au votat tot ce li s-a cerut și Ludovic-Filip a ajuns regele

francezilor. Și totul

496 fusese dirijat de o mină de meșter : spaima burgheză făcuse din toți politicienii niște oameni cuminți și ascultători. Toată lumea era mulțumită că Ludovic-Filip se îmbrățișase cu bătrînul comediant La Fayette, căruia, la sfîrșitul carierei, circul parizian îi oferise un rolișor neașteptat. Nu spunea el regelui Ludovic-Filip : *„Prețuiți mai mult decît toate republicile care s-ar fi putut* face". Talleyrand asculta totul fără nici o iluzie și unuia care se bucura i-a spus : *„Domnule, ceea ce lipsește întregii povești este doar un pic de cucerire".* Intr-adevăr, puterea fusese culeasă nițel cam prea ușor, într-o seară de zaveră, în fața Primăriei. Unii spuneau chiar că fusese „escamotată". Orice s-ar spune, izbînda nu era nici prea eroică, nici prea legală, nici măcar legitimă. Nu conta, Franța avea nevoie de această autoritate. Talleyrand a servit-o deci. Poate că-i lipsea prestigiul, dar Ludovic-Filip reprezenta cumințenia, pacea și garanția libertății.

Cu toate acestea, omul nostru este prea modest cînd scrie în *Memoriile* lui că n-a contribuit la urcarea pe tron a ducelui de Orleans. Poate că vrea să spună că nu a contribuit la detronarea lui Carol al X-lea. Aici are dreptate. Dar el minimalizează rolul său în evenimentele din cea de-a treia zi a revoluției din iulie pentru ca să și-i apropie pe legitimiști. 11 cunoaștem : totdeauna își potolește dușmanii și nu le poartă pică, mai ales dacă sînt învinși. Pe de altă parte, nu ținea deloc să sporească importanța acțiunii lui discrete, dar hotărâtoare în favoarea lui Ludovic-Filip, pentru că nu vedea nici un folos ca republicanii să știe că făcuse tot ce se putea ca să înlăture republica în favoarea noii monarhii. In privința rolului pe care l-a jucat, scrisoarea pe care nepoata lui, in înțelegere cu el, a scris-o surorii regelui nu ne mai lasă nici o îndoială: *„Mademoiselle*[XLIX]*, împreună cu Franța întreagă, mă înclin în fața voastră ca în fața îngerului nostru bun. Da, Mademoiselle, pentru că așa ați fost în ceasul de primejdie.*

Să vă mai spun, Mademoiselle, că evenimentul pe care-l admirăm îl doream din toată inima este fără rost. O știați de multă vreme.

Cum să vă cunosc, cum să fiu unită pe veci cu domnul de Talleyrand (mărturisirea aceasta pare de prisos aici) *și să nu doresc cu ardoare izbînda virtuților voastre și a cauzei voastre, care este și a țării întregi"* (citat de Lacour-Gayet).

In aceeași măsură era și cauza domnului de Talleyrand, care, la rîndul său, scria la 8 august : *„lată-ne instalați. A patra viață începe...".* Acest *„iată-ne"* este foarte grăitor.

Instalarea s-a tradus numaidecît prin refacerea carierei lui Talleyrand. Poți să ai șaptezeci și șase de ani, să fii infirm și încă să te mai atragă puterea. De ce Ludovic-Filip nu i-a oferit Ministerul Afacerilor Externe, care părea că revine de drept

XLIX **Titlul care se dădea surorii regelui. — *Nota trad****

prințului diplomaților, ci ambasada Franței la Londra ? Deoarece pentru noul regim ambasada de la Londra era de o Importanță mult mai mare decît ministerul, care i-a fost încredințat lui Mold. Totuși, Talleyrand a refuzat, pretextînd vîrsta și oboseala. Mold, șeful său, îl îmboldea. Amintea mereu prințului insistența regelui : *„Regele ține la asta, o cere atit de stăruitor cum nici nu aș putea să vă spun. Duceți-vă la el ca să vă dați seama".* Bănuia Mold cu ce povară își încărca umerii luînd „sub ordinele lui" un ambasador care își depășea cu mult ministrul ?

Pînă la urmă, regele a reușit să-1 convingă pe Talleyrand : „Am crezut *că noua cirmuire nu ar putea ciștiga stabilitate decît prin menținerea păcii ți, cu toate că în acea epocă toată lumea susținea. împotriva mea, că războiul nu se putea înlătura, căpătăm convingerea că numele meu, serviciile pe care le adusesem Europei în alte timpuri ți strădaniile mele vor reuși, poate, să abată nenorocirea cea mai de temut, un război revoluționar ți universal. Cîndul că acum, înainte de a-mi încheia cariera, am reușit mă face fericit" (Memorii).*

Toate acestea erau adevărate: la Londra se găsea cheia politicii externe a noului regim. Deci acolo trebuia să fie consolidat. Pe de altă parte, și motive mult mai personale l-au îndemnat pe Talleyrand să primească acest post : îi plăcea și acum jocul diplomatic, puterea pe care o dă și banii pe care-i aduce. în sfîrșit, îi plăcea lumea, fastul și-i plăcea Londra. La capătul vieții regăsise primul post pe care îl ocupase în 1792. Cariera lui se încheia după un circuit complet. Ceea ce visase în 1792 și se soldase cu o înfrîngere, ba chiar cu o izgonire, realiza acum, în 1830. Pentru el, niciodată nu era prea tîrziu. La început, condițiile nu erau prea strălucite. Dar el avea să răstoarne situația cu atîta iscusință și autoritate, incit ultima lui misiune avea să fie un triumf.

Totuși, motivele perfect întemeiate care l-au îndemnat să primească ambasada nu ar fi putut repune în funcțiune vechea mașină hodorogită și zdruncinată dacă glasul cuiva nu i-ar fi insuflat o nouă energie. A fost cel al ducesei de Dino. Aținată de ambiție și de patimi mistuitoare, Dorothea își petrecea, de bine de rău, ultimii ani ai tinereții lîngă acest moșneag, admirabil desigur, dar care, cu toată satisfacția orgoliului pe care i-o dădea, o făcea, totuși, să împartă cu el o viață de om bătrîn. Evada și ăa cum putea... Alerga de la o stațiune balneară la alta, cu alte cuvinte, după aventuri. **în** ambasada de la Londra, Dorothea a văzut mijlocul de a scăpa de atmosfera înăbușitoare din strada Saint-Florentin și de la Valențay, de a scăpa de propriile ei pasiuni, dăruindu-se uneia singură și căreia îi putea da frîu liber la lumina zilei : ambiția. Orgoliul de a juca un rol politic de prim plan, pe o scenă admirabilă avea să-i dea prilejul unei noi înfloriri. în același timp putea să fugă din Parisul pe care nu-1 putea suferi. Prințul, a cărui secretară, confidentă și sfetnică devenise, avea să fie la cheremul ei. Avea să domnească asupra lui, asupra afacerilor lui, în salonul și la masa lui. Avea să fie sufletul ambasadei de la Londra. Mulțumită ei, prințul avea să-și încununeze cariera și

mulțumită lui ea avea să dea valoare și sens vieții ei. Dezamăgită de dragoste, de familie, de lume, avea să găsească satisfacții în politică.

La Paris, Talleyrand era invidiat de prea mulți pentru ca alegerea făcută de Ludovic-Filip să fie bine primită. Se invoca nepopularitatea lui. Nepopular ? Unde ? Pe culoarele anumitor oficine politice, în saloanele legi- timiștilor și în cercurile zise „anarhiste", bineînțeles la Paris. Dar în capitalele străine era cu totul altceva : Talleyrand era omul Franței. Mademoiselle insista tot atît de mult ca și fratele ei. Așa că ei i-a răspuns că primea postul.

Aflînd vestea cea bună, regele a zis : *„Va fi stăpîn pe situație". A* **fost** adevărat. La 6 septembrie a apărut numirea în *Monitor*.

Monarhia din iulie avea o presă foarte proastă în capitalele străine.

498

Țarul Nicolae I nu voia să recunoască o cîrmuire născută dintr-o răscoală. Cu toate acestea, aflînd de numirea lui Talleyrand la Londra, și-a schimbat părerea : „Dacă *domnul de Talleyrand se atașează de noua cîrmuire franceză, această nouă cîrmuire are, probabil, sorți de durată".* Lăsînd deoparte ironia, este de observat că numele lui servise drept garanție noului regim.

Chiar și la Paris, unii din dușmanii pe care ura nu-i orbea, cum era legitimistul Montlosier, recunoșteau meritele lui Talleyrand în calitate de ambasador la Londra, bineînțeles cu toate rezervele binecunoscute referitoare la sutană, la căsătoria cu doamna Grand și la oarecare trădări : *„In Anglia poate să facă impresie favorabilă...* — spunea Montlosier. — *Mai întîi o să dea impresia că guvernarea noastră este temeinic stabilită dacă un om atît de bine informat ca domnul episcop de Autun trece de partea ei. Apoi se va crede că avem de gînd să păstrăm pacea în afară dacă trimitem la una din primele puteri un om cunoscut prin contribuția lui la stabilirea dreptului public în Europa"* (citat de Lacour-Gayet). Ce splendid omagiu adus de un adversar !

Talleyrand pusese deja unele jaloane la Viena. împușcăturile mai pîrî- iau la Tuileries, cînd el a trimis un mesager la Metternich ca să-1 liniștească. înțeleaptă măsură de prevedere. Apărătorul Sfintei Alianțe credea că se întorcea anul 1792, vedea din nou Europa în foc și sînge. Era aceeași situație ca în 1792 ? Sau ca în 1802 ? Postul de ambasador al unei cîrmuiri născute din răscoală nu prea era comod.

De îndată ce a aflat de numirea lui Talleyrand ca ambasador la Londra, Wellington s-a potolit. Recitea cu bucurie mesajul liniștitor trimis de bătrînul său prieten : *„Noi doi vom menține pacea împotriva anarhiștilor din Franța și împotriva aținătorilor din străinătate".*

Acesta a fost nemăsuratul serviciu pe care Talleyrand, fără larmă, l-a adus monarhiei din iulie și Franței. Balzac punea în gura lui Vautrin din *Moș Goriot* următoarele cuvinte : *„Prințul a ferit Franța de dezmembrare, i se datorează cununi de laur, dar este împroșcat cu noroi".*

în adevăr, începînd din 1830, cele mai mîrșave calomnii au fost răspîm dite pe seama lui Talleyrand. Lordul Grenville, ambasadorul Angliei la Paris, îi exprima bucuria și admirația lui, precum și speranțele pe care misiunea lui la Londra le făcea să se nască în Anglia și Europa. Cu toate acestea, Parisul își scuipa ambasadorul.

Un vis din tinerețe: Londra, unde viața reîncepe

Talleyrand a părăsit Parisul la 22 septembrie 1830. Cu cîteva zile mai înainte făcuse vizite de rămas bun regelui, care locuia tot la Palais-Royal. în așteptarea amenajării palatului Tuileries. S-a dus ca la o ceremonie dq învestitură, care, la drept vorbind, avea să fie cea din urmă din viața lui, ce număra cîteva. Dar nu se săturase : ceremoniile îi plăceau, așa că s-a prezentat regelui împodobit ca o raclă, încărcat cu decorațiile sale, pudrat și frizat. Aceasta era armura cu care pleca la război.

în timp ce Parisul îi saluta plecarea cu caricaturi, mai ales cu aceea făcută de Daumier, care-1 înfățișa cu o giruetă pe cap și-1 numea „Monsieur Bienau-

 vent" la Dover a avut surpriza unei primiri extraordinar de strălucite. Onorurile i-au fost date de o gardă comandată de Wesley, fiul lui Wellington, care l-a însoțit pînă la Londra. Tunurile fortărețe! din Dover au salutat sosirea acestui ambasador ca pe cea a unui suveran.

La Calais, înainte de a se îmbarca, s-a întîlnit cu nelipsitul Ouvrard, care încerca să se vîre și el în afacerile prințului. Acesta aflase, tot la Calais, o știre proastă : Belgia se răsculase împotriva stăpînirii olandeze, pe care o îndura din 1815. Englezii se puteau gîndi că această insurecție nu era străină de revoluția din iulie și că poate fusese chiar favorizată de noua cirmuire. Problema belgiană avea să-i complice sarcina, strădania de „a **da** *ființă, în sfîrșit, acelei alianțe dintre Franța și Anglia pe care am considerat-o întotdeauna drept garanția cea mai temeinică pentru fericirea celor două națiuni și pentru pacea lumii".* în timp ce mulțimea de pe străzile Londrei îl aclama și se înghesuia cu familiaritate în jurul caleștii „bătri- nului Talley", el se gîndea la toate dificultățile pe care avea să le întîmpine. *„Aceste gînduri mă frămîntau în timp ce străbăteam frumoasa Anglie, atît de bogată și de pașnică, și în timp ce intram în Londra la 25 septembrie 1830. Din fericire, ele nu mi-au zdruncinat nici hotărîrile, nici convingerile"* (Memorii).

Sosirea lui la Londra a fost cam teatrală : *a* apărut încins în tricolor, cu o mare cocardă republicană la pălărie și însoțit de trei personaje travestite în răsculați. Farsa aceasta valora cît un lung discurs : se înfățișa ca reprezentant al unui guvern popular ; în felul acesta simbolic a impus la Londra monarhia din iulie. Strada i-a aplaudat numărul : era votat de popor.

în aceeași seară, Wellington, înapoiat anume de la țară, a dat

un mare dineu în cinstea prințului, care a venit îmbrăcat în mătase, cu ciorapi cu agrafe de aur, cu decorații, diamante și pudrat. Se sfîrșise cu panglicile tricolore ! Cucerise strada, acum trebuia să cucerească saloanele. La 30 septembrie i-a sosit și nepoata în ajutor. Pentru ducesa de Dino, primirea de la Londra a fost desăvîrșită : legătura dintre unchi și nepoată nu a suscitat nici o dezaprobare. Dorothea s-a simțit imediat mai în largul ei ca la Paris. A strălucit chiar de la prima recepție dată de ducele de Wellington. I s-a părut că regăsește societatea de la Viena din 1815, a dat cu ochii de prințul Esterhazy, ambasadorul Austriei, cu Biilow, ambasadorul Prusiei și nepotul lui Humboldt. Un englez, printr-o stîngăcie bine studiată, a întrebat-o ce mai face soțul ei : „Zău că *nu știu nimic",* i-a răspuns ea cu tonul cel mai natural și incidentul s-a închis. Totuși, reputația ei nu era prea bună. Dar lady Grey, arbitra virtuții londoneze, a pus lacăt gurilor rele și a dat tonul : *„Mi-e foarte dragă doamna de Dino, este bine dispusă totdeauna și tovărășia ei este dintre cele mai plăcute. Cum nu-mi spune niciodată ceva care să mă supere, de ce m-aș sinchisi de amanții care i se atribuie ? Nu mă mândresc că nu semăn cu ea. Eu am avut noroc, asta-i tot".*

Toate contribuiau la izbînda lui Talleyrand. Doamna de Boigne, al cărei tată, marchizul de Osmond, ocupase înainte acest post fără prea mult succes, constata lipsită de entuziasm : *„Atitudinea luată de domnul de Talleyrand la Londra a ridicat imediat foarte sus noul tron pe scara valorilor diplomatice".*

[1] Aluzie la numele său Benevento. Bien-au-vent ar putea să însemne s după cum suflă vîntul. — Nota trad.

500

Ambasada Franței s-a instalat în Portland Place, la nr. 50. A devenit repede cea mai căutată casă din Londra : *„Ținea casă mare și ducesa de Dino ii făcea onorurile in chip desăvîrșit; amîndoi reușiseră să ajungă in fruntea celor care impuneau moda".*

Merimee, care a petrecut cîtva timp la Londra în această epocă și ne-a lăsat niște observații ciudate asupra felului în care prințul își exercita prestigioasa lui reprezentanță, scria : *„Oriunde se duce, își creează o curte și dă tonul".*

Dorothea scria cu oarecare orgoliu prietenului ei Barante că dineurile sale *„fac epocă in gastronomia Londrei, dar sînt ruinătoare* și *domnul de Talleyrand este speriat de cheltuieli".*

Ludovic-Filip binevoise să-i lase indemnizația de 100 000 de franci pentru dregătoria de mare șambelan, cu toate că nu o mai îndeplinea. Dar ce putea însemna această indemnizație pentru cel care făcea ca ambasada să ducă o viață ce costa un milion pe an ? Pentru lumea de pe continent, Londra era atunci un oraș foarte costisitor. Dorothea scrie : *„Pînă și prințul Esterhazy, cu toată marea lui avere și marea lui indemnizație, a fost nevoit să facă datorii de un milion".*

Se știe că lui Talleyrand îi plăcea să lucreze cu colaboratori de care era legat prin devotament prietenesc, o încredere desăvîrșită și, dacă vreți, printr-o veche înțelegere. Or, în timpul îndelungatei

lui dispariției de pe firmamentul politic, din 1816 pînă în 1830, cea mai mare parte din foștii săi aliați se împrăștiaseră sau dispăruseră. De aceea, la Londra, primul său secretar a fost Dorothea. Ministrul Mole i-a pus la dispoziție personalul necesar, dar aceștia erau simpli funcționari. I-a refuzat. L-a adus pe Bacourt, pe care-1 cunoștea ; acesta era în foarte strînse relații cu Dorothea și demn de cea mai mare încredere. Toți trei, muncind din greu, au reușii să facă față și să izbîndească. Personalul subaltern nu avea importanță.

Să nu-1 uităm pe îndatoritorul Montrond, obișnuitul celor mai de seamă case din Londra, ca și al altora. El asigura relațiile discrete pe care ambasadorul Franței le întreținea cu miniștrii englezi, primind de la ei prețioase informații de bursă. Talleyrand nu se putea lipsi nici de plăcerea, nici de profiturile speculației. în 1832, o informație proastă l-a făcut să piardă 800 000 de franci într-o singură zi (300 de milioane de franci vechi). Cînd cîștiga, sumele erau tot așa de mari.

Cînd Talleyrand se pregătea să prezinte regelui George al IV-lea scrisorile de acreditare, s-a întrebat cum avea să decurgă întrevederea cu acest suveran, care nu strălucea nici prin inteligență, nici prin purtări alese. Datina îngăduia noilor ambasadori să rostească o mică alocuțiune. Domnul ■de Talleyrand și-a compus-o în timp ce Courtiade îi pudra părul și-1 friza. Cînd a intrat Dorothea, i-a spus : *„Doamnă, vă rog să luați loc și să-mi găsiți două sau trei fraze pe care să mi le scrieți cu litere cit mai mari".* Dorothea a scris, i-a întins hîrtia, el a corectat-o, a modificat-o așa cum obișnuia să facă și a strecurat această perifrază, neînsemnată în aparență, care-1 desemna pe rege : *„urmașul ilustrei case de Brunswick.".* Aceasta pentru a aduce aminte că, dacă erai ambasadorul unui rege provenit din ramura mai mică a familiei și ridicat pe tron de o insurecție, nu ignorai faptul că cei din familia Brunswick uzurpaseră în 1714 tronul Stuarților. în patru cuvinte, fiecare era pus la locul său.

în scurta lui cuvîntare, pe lîngă „perifraza“ amintită, se găseau și afirmații destul de interesante pentru cei care știau să asculte : monarhia din iulie *„fusese votată în unanimitate de un mare* popor". De fapt, cele două camere votaseră pentru Ludovic-Filip cu 308 voturi contra 234. Nu era unanimitate și nici camerele nu reprezentau voința poporului. Oricum trebuia dat cuvîntul „poporului", care spunea foarte bine ce era necesar, întrucît vorbea prin glasul lui Talleyrand. Aceasta admira Napoleon la ministrul său cînd zicea : *„Talleyrand este un filozof, dar un filozof a cărui filozofie se oprește la timp“.* Fără îndoială că tot de aceea acest filozof se înțelegea bine cu englezii. Către Mademoiselle scria că, în timpul acestei audiențe, *„vorbind despre rege și despre Franța, mi-am regăsit frumosul glas de pe vremea Adunării constituante"*. în cele mai neînsemnate ocazii făcea să fie respectată cîrmuirea pe care o reprezenta. într-o zi, Wellington a evocat *„nenorocita revoluție"* din iulie. Imediat Talleyrand i-a atras atenția. Wellington a zîmbit și și-a retras expresia. Prințesa de

Lieven, ambasadoarea țarului Nicolae I, vedea cu necaz cum Talleyrand și nepoata lui puneau stăpînire pe atenția întregului corp diplomatic și a cîrmuirii engleze. Ea își dădea toată silința pentru a-l desconsidera pe ambasadorul Franței. L-a prevenit pe regele Angliei împotriva prințului : *„Un om care s-a ținut de intrigi timp de șaptezeci și* cinci de ani nu-și uită *apucăturile în* ***al*** *șaptezeci și șaselea".*

Simpatia lui Wellington pentru Talleyrand i se părea caraghioasă : *„Ducele de Wellington este îndrăgostit de-a binelea de domnul de Talleyrand. Nici nu v-ați putea da seama cu cită bună credință afirmă că este un om cinstit și că orice afirmație contrarie este pură calomnie. Cinstea domnului de Talleyrand îmi amintește de spiritul domnului de Polignac* (care era socotit cam nevinovat). *Ducele de Wellington nu prea nimerește portretele".* Talleyrand i-a închis gura cu cea dintîi ocazie. Prințesa susținea că revoluția din 1830 era o uzurpare. *„Aveți dreptate, doamnă* — i-a zis el —, *regretabil este faptul că nu a avut loc cu șaisprezece ani mai devreme... așa cum dorea și voia țarul, stăpînul dumneavoastră".* Prințesa n-a mai pomenit de uzurpare.

Lordul Aberdeen, ca și Wellington, se bucura de prezența lui Talleyrand la Londra. Prințul a scris prințesei de Vaudemont și din „serai" scrisoarea a fost adusă la cunoștința regelui și Mademoiselle! : „Sînt pe *deplin mulțumit de sinceritatea și lealitatea cabinetului englez și mai cu seamă de cea a ducelui. Dacă vrei să faci ceva bun și temeinic, poți și trebuie să ai încredere în duce... Doresc ca regele și Mademoiselle să ifie absolut încredințați de acest fapt. Cît despre Mole, nu-mi pasă, pentru că, atunci cînd va simți că și interesul său stă tot în asta, va merge în aceeași direcție".*

Iată că acum se agăța de Mole. Nu era decît începutul...

Talleyrand se străduia să facă tot ce se putea ca să păstreze simpatia națiunii engleze : *„Măsurile pe care le va lua Anglia în privința noastră vor hotărî soarta Europei și am greși dacă am căuta sprijin în altă parte"* (22 octombrie 1830, către prințesa de Vaudemont).

Dorothea povestea cu plăcere că ziarele erau pline în fiecare dimineață de faptele și gesturile ambasadorului Franței, că prințul era încîntat

 de această publicitate și că amîndoi erau sărbătoriți pretutindeni. In ziua de 2 noiembrie, cînd a ieșit de la Westminster, Talleyrand a fost ovaționat cu simpatie de mulțime... Ce departe erau timpurile cînd londonezii se depărtau de reprezentanții revoluției franceze ca de niște ciumați. Acum regele George al IV-lea punea să se pregătească o tribună specială pentru prințul de Talleyrand, ca să poată. împotriva datinei admise, să stea jos în timpul ceremoniei. Talleyrand a mulțumit și a refuzat : ca și întregul corp diplomatic, a ascultat stînd în picioare. Atenția aceasta din partea regelui a fost privită ca o

minune. Regele și Mademoiselle erau foarte satis- făcuți de prinț : încîntătorul tablou pe care-l prezenta despre relațiile lui cu englezii le dădea siguranță : „Aici, *regele are mulți admiratori și multe persoane îl iubesc, toată lumea îl elogiază",* scria el. Și ca să ilustreze bunăvoința guvernului englez față de monarhia din iulie, menționa că fostul rege Carol al X-lea era obligat să locuiască „la 50 de mile în interiorul țării", în felul acesta se evita posibilitatea intrigilor ce s-ar fi putut urzi între vreun oraș de pe țărmul francez și alt oraș de pe țărmul englez unde s-ar fi putut instala Carol al X-lea.

Din nenorocire, relațiile lui Talleyrand cu ministerul de la Paris erau mult mai puțin bune decît cele pe care le avea cu guvernul de la Londra, între' Mole, ministrul afacerilor externe, și ambasadorul său la Londra nu mai exista nici o legătură. Era de prevăzut. Mole voia să fie ministru în adevăratul sens al cuvîntului, or, Talleyrand ocupa postul cheie al întregii politici externe a noului regim și poate chiar a Europei ; toți ambasadorii celorlalte țări care se aflau la Londra îi țineau cu sufletul la gură pe miniștrii lor, de îndată ce Talleyrand, la sfîrșitul unui dineu, stătea de vorbă între patru ochi cu Wellington, cu alt cutare ministru sau ambasador. Totul se petrecea la Londra, și nu în cabinetul lui Molâ. Acesta a comis greșeala de a nu înțelege și, simțindu-se covîrșit de uriașul său colaborator, i-a căutat pricină.

Prima ciocnire a fost provocată de cazul Alger. Prins cu totul de ideea alianței cu Anglia, Talleyrand voia să se pună capăt cuceririi Algeriei, spre a da .Angliei o dovadă de bună credință și a o îndemna să încheie cu Franța o alianță veșnică. Mole a sărit în sus și a amenințat cu demisia în caz că Algerul ar fi fost părăsit. Algerul a fost păstrat, și ministrul a rămas pe loc. Totuși, ambasadorul a socotit că Mole făcuse prea multă zarvă.

De atunci, relațiile lor s-au înveninat rapid. Se știe că Belgia se răscu- lase împotriva Olandei. Talleyrand s-a gîndit că ar putea aranja această afacere delicată direct de la Londra, chiar cu Wellington și cu prietenul său Bertin de Veaux, ambasadorul Franței la Haga, al cărui post, în această împrejurare, căpăta o importanță capitală. în virtutea prieteniei lor, Talleyrand a socotit că Bertin putea să-i transmită rapoartele sale fără să mai treacă pe la ministru. într-o bună zi, Molă ar fi putut fi înștiințat că afacerea se aranjase într-un fel sau altul și ar fi fost rugat să dea doar cîteva iscălituri. Mole n-a putut suporta procedeul. A pretins ca Bertin să-i trimită toate rapoartele la Paris. Era dreptul său, dar, în schiimb, a făcut greșeala de a nu comunica lui Talleyrand nimic din ce se petrecea între Olanda și belgienii răsculați și nici ce gîndea cîrmuirea de la Paris despre acest caz. în felul acesta se lipsea de singurul om în stare să rezolve

această încurcătură, din care se putea naște un război cu Anglia și cu Prusia. La rîndul său, Talleyrand nu i-a mai trimis lui Mole decît niște note lipsite de importantă cu privire la taxele pe vinurile de

Porto care intrau în Anglia. Ducesa de Dino, în calitate de ambasador secund și vorbind ca atare, spunea: *„Sîntem nemulțumiți de tonul scrisorilor domnului Mole".*

Talleyrand s-a simțit ofensat că ministrul său și regele s-au opus publicării textului cuvîntării pe care o rostise în fața ~ regelui George al IV-lea- Fără îndoială că s-a apreciat că ce era bine să se spună regelui Angliei era mai puțin bine să citească parizienii. S-a considerat că ar fi fost puțin cam îndrăzneț ca *„unanimitatea unui mare popor"* să fie pusă sub ochii legitimiștilor și republicanilor.

Talleyrand l-a făcut răspunzător de această ocară pe Mole. Doamna de Dino a voit să se răzbune : a trimis textul cuvîntării *„prietenului său cel mai bun",* Adolphe Thiers. Acesta, care lupta pe cont propriu împotriva guvernului, în speranța că ar fi putut face parte din următorul, a publica! textul în ziarul său, Le *National.* Dacă Dorothea îl lucra pe Mole prin Thiers, *„Talley"* făcea același lucru pe lîngă Mademoiselle, cu alte cuvinte pe lingă rege. El îi spunea Mademoisellei „că *era un procedeu cam tineresc"* felul în care Mole îi scria direct lui Wellington, fără a ține seama de ambasadorul său. O „stîngăcie" măruntă, adăuga el cu obrăznicie, venind din partea unui fleac de om care crede că supără pe unul mare ; dealtfel, Wellington comunica celui pe care Mole voia să-1 ocolească toate „stîngăciile" acestuia. Pierzîndu-și răbdarea mai repede decît Talleyrand, ministrul și-a prezentat demisia, scriind regelui : *„Nimic nu mă va face să mai rămin dacă domnul de Talleyrand nu va sta sub conducerea și la dispoziția mea, asemenea celui mai neînsemnat ambasador".*

Se simte înverșunarea și exagerarea. în principiu, ministrul avea dreptate. în fapt însă, cum putea el să facă pe șeful cu Talleyrand ? Pretinzind subordonatului său o supunere de funcționar, Mole se lipsea de o neasemuită sursă de informații, pe care le-ar fi obținut cu binele, printr-o atitudine deferentă, datorată oricum acestui prinț al diplomaților.

Regele i-a refuzat demisia, și Talleyrand i-a scris atunci ministrului său o scrisoare admirabilă : *nu se* mai adresa ca unui ministru, ci mult mai delicat și mai inteligent. îi amintea prietenia lor, ideile lor comune și ținta comună pe care o urmăreau : *„Pentru ce, la mijlocul drumului, nu ne mai înțelegem ? Aici este ceva ce nu mai înțeleg* și care *sper că va trece*

Corespondența noastră nu este nici prietenească, nici ministerială; cu toate acestea, mi se pare că între noi ar trebui să fie altfel. Dacă felul meu de ***a*** *înțelege treburile politice nu mai este la modă, foarte simplu, trebuie să mi-o spuneți... Nu vom proceda bine dacă nu vom trata afacerile cu acea simplitate care se naște din încredere... Știu că Franța de azi nu mai este* cea a *tradiției vechi, că ea este în ceea ce se numește «mișcare»".* Apoi își apără dreptul de a nu se grăbi. Graba „este prea *străină de obiceiurile englezești ca să nu lipsească de greutatea cuvenită demersurile noastre".*

Cîtă înțelepciune ! Atrăgea atenția ministrului său să se lecuiască de acea „ușurință" care deprecia demersurile făcute de

diplomații francezi, într-o altă scrisoare, din 29 octombrie, nu mai critica ușurința și improvizația, ci un alt cusur : vorbăria. Aici îl regăsim pe contemporanul lui *Can-*

dide, pe admiratorul lui La Fontaine și al lui Rivarol. Amintea că Napoleon îi disprețuia pe ambasadorii flecari : vorbeau ca să placă celor de la putere, dar nu spuneau nimic.

Cu toate acestea, nu se făcuse pace între ministrul care ținea morțiș să demisioneze și Talleyrand, care pomenea de înapoierea la Valențay. La 26 octombrie, Dorothea îi scria lui Thiers : *„Odată încheiat cazul Belgiei, oricare ar fi rezultatul, noi părăsim Anglia. Domnul de Talleyrand nu are nici pofta, nici obiceiul de a rezolva treburile unui guvern străin. Nu vrea nici să-și macine sănătatea, nici să se ruineze aici. Ruina este sigură, deoarece nici nu ți-ai putea închipui ce cheltuieli se fac aici, nici zgîrcenia Ministerului Afacerilor Externe față de noi".* Acesta era încă un aspect al războiului tăcut dintre Talleyrand, care poate cheltuia prea mult, și Molă, care se răzbuna răsluindu-i creditele.

Cînd Mole a părăsit ministerul, lucrurile s-au aranjat. Succesorul său, generalul Sebastiani, nu l-a mai hărțuit pe prințul diplomației. Neprice- pîndu-se deloc în materie, a avut înțelepciunea să-1 lase în pace. Să ascultăm sfaturile pe care i le dădea Talleyrand : *„Sîntem datori să căutăm să ne apropiem mai mult de cîrmuirile unde civilizația este cea mai înaintată. In mod natural, aceasta ne obligă să privim Anglia ca pe o putere cu care este convenabil să întreținem cît mai multe relații... Anglia este singura putere care, ca și noi, veghează sincer la menținerea păcii. Celelalte puteri recunosc un drept divin oarecare, Franța și Anglia nu-l mai pun in legătură cu obîrșia lor".*

Bătrînul senior condamna principiul învechit al Sfintei Alianțe. Vorbind de anumite cîrmuiri de drept divin, adăuga : *„își susțin dreptul cu tunuri. Anglia și noi vom susține opinia publică numai cu principii. Principiile pătrund pretutindeni, tunurile au o bătaie a cărei lungime este cunoscută..."* (Depeșă din 27 noiembrie 1830).

Acestea sînt chiar principiile celor mai înaintate națiuni din Europa secolului al XX-lea. Talleyrand a avut fericirea și cinstea să le apere la Londra în mijlocul poporului care era cel mai indicat să-1 înțeleagă.

La Londra, Talleyrand a putut spune : „ Am făcut un pic de bine, asta este opera mea cea mai de preț“

Dacă Talleyrand nu a reușit să impună pacea veșnică, nici alianța definitivă cu Anglia, el a menținut pacea în Europa, a pus bazele Antantei Cordiale și a reglementat cît a putut de bine independența Belgiei.

Această din urmă problemă ascundea cea mai mare primejdie pentru pacea Europei și pentru viitorul monarhiei din iulie.

La Viena, Talleyrand se ridicase împotriva anexării Belgiei de către Olanda. Răzvrătirea belgienilor, care de la 25 august se opuneau asupritorilor olandezi, nu-l mira. Cu toate acestea, sustrăgîndu-se cu arma în mînă autorității Olandei, belgienii dădeau o lovitură de moarte sistemului european conceput la Congresul de la Viena. Toate capitalele au fost cuprinse de emoție : în tabăra Sfintei Alianțe domnea teama, în timp ce partidele revoluționare fremătau de bucurie. La Paris, republicanii nu mai conteneau să ceară

— pur și simplu — anexarea Belgiei ; drapelul tricolor care filfiia la Paris trebuia să fîlfîie și la Bruxelles. Mergînd pe această cale, s-ar fi ajuns la o coaliție europeană. Două țări erau deosebit de neliniștite de noua stare de lucruri creată de răzvrătirea belgienilor : Prusia, care se temea să nu vadă Franța reinstalîndu-se pe Rin, și Anglia, care se temea să n-o vadă la Anvers.

Iată problema cu care era confruntat Talleyrand la Londra.

El a reafirmat imediat principiul neintervenției și — în pofida defăimătorilor lui — i-a convins pe englezi de sinceritatea lui. Englezii i-au acordat încredere și au avut dreptate. Wellington și Talleyrand au propus întrunirea unei conferințe europene care să reglementeze problema belgiană. Aceasta însemna că se recunoștea existența Belgiei. Rămînea de hotărit locul unde să se țină conferința. Pînă la urmă a fost aleasă Londra. Detractorii lui Talleyrand i-au reproșat că nu s-a străduit destul să fie ales Parisul, acuzație dictată de vanitate. Avea motive temeinice să prefere Londra. Pe de o parte, punea conferința la adăpost de intrigile lui Pozzo di Borgo, respectiv ale Rusiei, care l-a atras de partea ei pe Mole, iar pe de altă parte, o ținea departe de mișcările de stradă, care la Paris ar fi fost imposibil să nu exercite presiuni asupra ședințelor. In sfîrșit, la Londra, influența pacifistă și moderatoare a ducelui de Wellington se unea cu aceea a prințului de Talleyrand. La urma-urmei, partida avea să fie jucată între acești doi oameni, care erau hotăriți să se înțeleagă.

La 4 noiembrie, prințul nu s-a prezentat la conferință urmat de o escortă de secretari și consilieri încărcați cu dosare ; nu era nici pompos, nici bățos, nici măcar nu-și dădea aere de om important ; s-a înfățișat ca un bătrîn senior care se duce la clubul său, unde știa că avea să găsească alți seniori cu care avea să vorbească politicos despre afaceri complicate și grave, ce ar fi putut deveni mai limpezi și mai puțin împovărătoare mulțumită bunăvoinței și interesului bine înțeles al fiecăruia. De la aceste întruniri trebuiau alungate oratoria, vanitatea, naționalismul, pe scurt prostia.

De la prima lui frază, prințul a dat tonul conversației : *„Nu aduc aici glasul Franței diplomatice, nu mai există o Franță diplomatică. Nu sînt decît. un om cu oarecare experiență care vine să ia loc printre vechi prieteni ca să discute chestiuni de interes general".*

Din prima zi a obținut încetarea ostilităților dintre armata

olandeză **și** răzvrătiții belgieni. Fiecare parte rămînea pe pozițiile ei, ceea ce echivala cu recunoașterea Belgiei ca stat independent. Rămînea de rezolvat chestiunea suveranului pe care aveau să și-1 aleagă belgienii. Ludovic-Filip l-a informat în scris pe Talleyrand, rugîndu-1 să informeze, la rîndul său, pe reprezentanții națiunilor întruniți la Londra, că, în numele tînărului său fiu, ducele de Nemours, renunță la coroana pe care populația belgiană i-o oferise. După ce Talleyrand a citit acest raport, s-a adresat către Mademoiselle printr-o scrisoare : *„Sînt impresionat de înalta lui înțelepciune și de cunoașterea temeinică a lucrurilor pe care o dovedește".* înțelegerea dintre rege și ambasadorul său era desăvîrșită. Cumpătarea și pacea pretindeau acest sacrificiu.

Guvernul regelui Ludovic-Filip a trimis la Talleyrand un emisar destul de surprinzător : pe contele de Flahaut ! Ducea instrucțiuni secrete. Ce vedenii din trecut se vor fi ivit pe dinaintea ochilor impenetrabili ai prințului cînd fiul său i-a apărut în față ? Ca de obicei, a păstrat tăcere, afară numai de o ușoară aluzie imperceptibilă la ce-i amintea acest vizitator : *„S-a presu-*

 pus că protecția binevoitoare pe care i-am acordat-o domnului de Flahaut la începutul carierei sale (sub imperiu) *îmi va face plăcută prezența sa în împrejurările actuale".*

Din nenorocire, s-a întîmplat tocmai contrariul. Proiectul pe care-1 aducea Flahaut i s-a părut lui Talleyrand că nu se putea susține, că era împotriva intereselor Franței, nedrept în sine și imposibil de acceptat de către mai multe națiuni europene. Era o idee a lui Sebastiani : Belgia urma să fie împărțită în trei părți, dintre care una ar fi revenit Olandei, una Prusiei și una Franței. Talleyrand a respins diplomația aceasta de măcelar.

Țarul Nicolae I, în simplitatea lui, propusese să-și trimită cazacii spre a-i readuce pe belgieni la ascultare. Din fericire, polonezii s-au răsculat la 29 noiembrie. Belgienii au beneficiat de pacificarea adusă de ruși în Polonia.

La Londra, Wellington, un tory, a părăsit ministerul și a fost înlocuit cu un whig, lordul Grey. Din întîmplare, Talleyrand era prieten cu lordul Grey și se înțelegeau de minune. La 20 decembrie, Talleyrand, sprijinit de Grey, a obținut votarea unui protocol care, cu pretenția de a organiza viitorul echilibru european, conținea cuvintele: *„independența Belgiei".* Lucrul cel mai greu a fost să se obțină iscălitura delegatului rus ; pînă la urmă a obținut-o. Se apropia sfîrșitul anului, și conferința se împotmolea. La Paris, guvernele se schimbau unul după altul, opoziția devenea agresivă și Ludovic-Filip ar fi voit să termine la Londra cu un succes răsunător și, pe cît posibil, mai rapid. Să fi crezut că poate grăbi rezolvarea ? L-a trimis a doua oară pe Flahaut, cu proiectul lui de împărțire a Belgiei, însărcinîndu-1 în secret să-1 aducă el la îndeplinire. De la prima vedere, Talleyrand a ghicit că Flahaut venea să-1 „dubleze". Glasul sîngelui a fost înlăturat de glasul dușmăniei. A refuzat categoric orice idee de împărțire. La 20 ianuarie 1831 a obținut, în sfîrșit, votarea faimosului articol 5, care garanta neutralitatea veșnică a Belgiei și

inviolabilitatea teritoriului ei.

Talleyrand l-a informat pe Sebastiani despre acest rezultat, amintind dificultățile întîmpinate și durata dezbaterilor. Ședința durase opt ore și jumătate. Și oboseala, și bucuria negociatorului erau mari. El sublinia fericitele consecințe ale acestui vot pentru Franța și pentru Belgia, *„pusă în aceeași situație ca și Elveția".* Regatul Țărilor de Jos, pe care Congresul de la Viena îl așezase, *„din ură față de Franța",* la frontiera franceză de nord, era nimicit : *„Cele treisprezece fortărețe belgiene, cu ajutorul cărora hotarul de la nord era în permanență amenințat, ca să zic așa, cad în urma acestei hotărîri".*

în ochii lui Talleyrand era o revanșă asupra anului 1815, o revanșă așa cum îi plăcea, obținută prin negocieri pașnice. Scrisoarea lui către Mademoiselle glăsuia : „...cred *că ziua de ieri va ocupa un loc important în viața mea".* Ludovic-Filip a fost încîntat de acest articol 5, căruia îi spunea *„marea lovitură dată de domnul de Talleyrand".* Dar Parisul era plin de nemulțumiți : „războinicii" se vedeau lipsiți de război, iar „patrioții" de cuceriri.

La Londra, biruitorul a fost sărbătorit : lordul-primar a dat un mare dineu in cinstea victoriei cîștigate de inteligență și de pace. Toți comesenii erau englezi, afară de unul : Talleyrand. A rostit un toast pentru unirea celor două țări, care aveau *„rara fericire de a oferi Europei spectacolul libertății*

507 *ocrotite de lege, garantata de popularitatea suveranilor lor, care cunosc toate foloasele păcii și-și concentrează toate strădaniile ca s-o păstreze".*

Cuvintele lui au fost acoperite de ovații și de un tunet de aplauze. Aici fusese înțeles.

Ulterior, Prusia a violat neutralitatea Belgiei ; aceasta nu dovedește, așa cum s-a spus, că opera lui Talleyrand nu prețuia nimic, ci că existau oameni — tocmai aceia de care se temea Talleyrand — pentru care singura negociere de respectat era aceea dusă cu ajutorul baionetelor și al altor instrumente.

Ca să se pună capăt problemei belgiene, mai era nevoie de renunțarea oficială a regelui francezilor la tronul Belgiei. Solemnitatea a avut loc la Tuileries, în ziua de 17 februarie 1831, în fața trimișilor Belgiei, veniți să ceară regelui Ludovic-Filip pe fiul său, ducele de Nemours. încă o dată i s-a reproșat lui Talleyrand că servise rău interesele Franței. Talleyrand vedea mai departe ca bezmeticii patriotismului. *„...Poate că Belgia va fi a noastră, dar mai tîrziu* — scria el prințesei de Vaudemont —, *astăzi ea prezintă un interes secundar. Prin forța lucrurilor este împinsă spre Franța, dar Franța nu se poate închega bine și temeinic decît intrînd in rîndul marilor națiuni care astăzi o cheamă..."*

Numai pacea putea îngădui Franței să-și reia locul printre marile națiuni, de unde o îndepărtase groaznica neîncredere pe care o inspira de la aventura napoleoneană. După cincisprezece ani de supraveghere, era chemată din nou : nu era momentul să pornească la cucerirea Belgiei.

în sfîrșit, la 4 iunie 1831, prințul Leopold de Saxacoburg a fost ales de către congres rege al belgienilor. Ce ușurare ! Talleyrand a crezut că putea să spere, ca toată lumea, că, în sfîrșit, Belgia va trăi fericită. Nu încă. Ea a cerul rectificări de frontieră. Situația s-a înveninat așa de repede, încît se părea că trebuie să se reia totul de la început pentru cîteva pogoane de pămînt.

Plictisit și pe deasupra foarte obosit, Talleyrand și-a pierdut răbdarea. Ca să sfîrșească o dată, s-a gîndit să se întoarcă la absurdul proiect al împărțirii. Să-1 fi descurajat revendicările, atunci cînd se supărase cu Flahaut din cauza acestui proiect ? Această schimbare totală a răsuflat în opinia publică și mai ales în Belgia. Dintr-o dată s-a uitat tot ce făcuse Talleyrand și toți și-l-au adus aminte numai de această schimbare de dispoziție. Așa că n-a mai avut drept la recunoștința belgienilor și a fost lipsit de panglica Ordinului Leopold. Cu toate acestea, Belgia nu a încetat să existe.

Talleyrand a încercat să folosească prietenia engleză pentru a reglementa problema poloneză. Ne amintim că sub imperiu și chiar la Congresul de la Viena nu prea își dăduse osteneală să reconstituie această nefericită țară. Dar influența contesei Tyszkiewicz și a Dorotheei, care sprijineau cu ardoare insurecția poloneză, l-au făcut să-și schimbe părerea. în 1830 n-a fost urmat nici de Anglia, nici de Prusia, nici He Austria. Rusia a făcut ce a vrut la Varșovia. Cu această ocazie, a fost nevoit să admită că prințesa de Lieven exercita asupra lordului Grey un farmec căruia nu i se putea opune. Așa se face că ambasadoarea țarului a cîștigat măcar această partidă. Odată cu Talleyrand a pierdut partida și Polonia. Se cunoaște lugubrul efect al acestei înfrîngeri : Varșovia prădată și măcelărită. Ca și gluma idioată a generalului Sebastiani, prin care informa Camera despre această pacificare : „La *Varșovia domnește ordinea".*

508

Să ai Londra la picioare este tot așa de obositor ca și cînd ai purta-o in spate

Succesul său politic nu era decît corolarul succesului său personal în societate. Un gazetar englez scria : *„Aici avea toată lumea la picioarele lui ; toată nobilimea Angliei ît căuta societatea cu insistență, diplomații din toate țările se plecau în fața lui".*

Poate că mai mult chiar decît munca politică, viața lui de toate zilele și mai cu seamă conversația lui — cel puțin ce ne-a rămas din ea — ne dezvăluie secretul acestui extraordinar bătrîn.

Pe Lamartine, care în primăvara anului 1831 se afla la Londra, l-a primit foarte des. Relațiile dintre cel mai idealist poet al secolului și cel mai puțin romantic dintre diplomați au de ce să surprindă : se înțeleg, se respectă și se admiră. Puțini oameni au fost mai cinstiți ca Lamartine ; el cunoștea toată ura și calomniile care îl însoțeau pe Talleyrand din tinerețe și se înmulțeau odată cu

anii, cu onorurile, titlurile, averea, dar și serviciile aduse țării. Talleyrand ghicise în poet un om politic ce se ignora și a voit să-l atragă în partidul regelui Ludovic-Filip. Lamartine a refuzat, pretextînd fidelitatea lui față de monarhia legitimă... Talleyrand a bănuit alte cauze și într-o seară, după un dineu, cînd stăteau de vorbă între patru ochi, s-a adresat poetului cu următoarele cuvinte, care au ceva profetic : *„...Cred că vă înțeleg. Vreți să vă. păstrați pentru ceva mai întreg și mai de preț ca înlocuirea unui unchi cu un nepot pe un tron fără temelie. Veți izbîndi. Natura v-a făcut poet; poezia vi va face orator, iar tactul și chibzuință vă vor face om politic".*

Prevedea pe Lamartine al anului 1848. Acest slujitor al monarhiei din iulie, pe care o numea *„tron fără temelie",* vedea cu o îngrozitoare claritate că Ludovic-Filip era lipsit în același timp de dreptul legitim și de sprijinul poporului. Talleyrand susținea acel regim numai pentru că *momentan* era indispensabil păcii și prosperității Franței și Europei.

Continuîndu-și confidența de vizionar, a adăugat: *„Mă pricep la oameni. Am optzeci de ani și văd mai departe decît văd ochii mei, veți juca un rol de seamă în evenimentele care vor urma după Ăsta.* (Asta, tronul regelui Ludovic- Filip, era deja condamnat). *Eu am văzut manevrele curților, dumneata vei vedea mișcări populare mult mai impunătoare".*

Cîtă superioritate față de bătrînul său coleg Metternich, care credea că poate ține trecutul pe loc ca să înfrunte viitorul. De pe acum Talleyrand are viziunea maselor populare care prin cea mai mică oscilare a lor vor răsturna regimurile politice. De acum înainte trebuia să ții seama de popor. „Lasă *versurile, cu toate că ale dumitale îmi plac foarte mult. Le-a trecut vremea".* Cît de mult întrecea pe marii retori ai romantismului, care credeau că trăiesc în epoca poeziei, în timp ce, chiar sub ochii lor, luau naștere mașinile și socialismul! în fața lui Lamartine l-a evocat pe marele Mirabeau, nu pentru a reînvia trecutul, ci pentru a găsi în această ciudată figură politică o formă de expresie a ce avea să fie omul politic al timpurilor viitoare. în 1830, în afară de Talleyrand, nimeni nu-l înțelesese încă pe Mirabeau. Cu intuiția lui extraordinară vedea chiar și în ce constase slăbiciunea acestui politician : „Era *un om mare, dar îi lipseau curajul de a fi nepopular".* Mirabeau era încă prea bine educat ca să ajungă la forma modernă a omului politic : tribunul popular.

Și de rîndul acesta, Talleyrand a vorbit de el însuși. Cu sinceritate, simplu, alegîndu-l pentru această confidență unică pe poet.

„In această privință — adăugă el după ce evocase personalitatea lui Mirabeau —, *eu sînt mai om ca el și expun numele meu oricărei interpretări, oricăror insulte ale mulțimii. Toți mă cred imoral și machiavelic, deși în realitate eu sînt nepăsător și disprețuitor. Niciodată n-am dat sfaturi perfide vreunei cârmuiri sau vreunui prinț, dar nu mă prăbușesc odată cu ei. După naufragii, piloții sînt necesari ca să salveze pe naufragiați.*

Eu am sînge rece și-i duc într-un port oarecare ; nu are importanță în care port, e de ajuns să-i adăpostesc". Ce bine luminează aceste cuvinte cărările acestei extraordinare cariere ! Nu-și face nici o iluzie în privința sentimentelor pe care le au cei pe care i-a ferit de anarhie, de războiul civil, de războiul cu străinii, de dezmembrare, de ocupație. *„In gazetele Franței voi fi blestemat. Mai tîrziu și mai departe mă vor binecuvinta. Conștiința mea mă felicită și cariera publică mi-o închei cu bine... dumneata faci parte din micul număr al celor de care doresc să fiu cunoscut".*

Urmarea acestei confidențe, relatate de Lamartine în *Convorbiri literare familiare,* nu este mai puțin uimitoare. Lamartine îi spusese în față că unele pertractări ale prințului i se păreau necinstite și că le dezaproba. Fără să se simtă ofensat, Talleyrand i-a răspuns : *„Pentru oamenii de stat sînt mai multe feluri de a fi cinstit; văd bine că al meu nu poate fi și al dumitale, dar într-o bună zi mă vei prețui mai mult decît te gîndești. Pretinsele mele crime sînt născociri de neghiobi. Un om dibaci are nevoie de crimă vreodată ? Ea este mijlocul idioților în politică. Crima este ca refluxul mării, se întoarce asupra ta și te înecă. Am avut slăbiciuni. Unii spun vicii, dar să făptuiesc crime ? Haida-de !“*

în aceste cuvinte este Talleyrand întreg. Argumentul de care se folosește ca să se dezvinovățească de orice crimă este uimitor și atît de adevărat I Crima, ca și războiul, este scăparea neghiobilor, care, neștiind să negocieze și să convingă, ucid ; Talleyrand nu era în stare de asemenea neghiobie. Tot printr-un argument asemănător răspunde Voltaire celor care-l acuzau că scrisese niște versuri infame : *„Cum ar putea fi făcute de mine, doar sînt proaste ?“*

Cu toată oboseala, succesele îi menținеau sănătatea, dar, după ce fusese un timp îndelungat tot atît de *„senin, liniștit, plin de speranțe și de curaj ca în primele opt zile de la sosirea lui aici",* scria doamna de Dino, s-a prăbușit istovit. Dorothea s-a adresat în scris către Mademoiselle ca să ceară ajutor ; *„Din fericire, strașnicul guturai care i-a dat febră a trecut.* Aș *fi vrut să poată profita de vacanța paștelui ca să se ducă la țară, dar, din nenorocire, în acest moment este absolut singur la ambasadă și n-a putut să plece...*" Cum ? Talleyrand la șaptezeci și opt de ani să fie oprit de lucrări de birou, de care nu se ocupase niciodată în viață ? Dorothea zugrăvește un tablou jalnic. Dintre toți ambasadorii, domnul de Talleyrand era cel mai puțin ajutat. Fiecare avea cite trei secretari. El nu avea nici unul. Domnul Bresson plecase (Talleyrand nu voia să aibă de-a face cu el), domnul Bacourt, care întruchipa perfecțiunea, era țintuit la pat. (Dorothea uită să spună că pentru drăguțul și tînărul Bacourt ea era cea mai devotată, cea mai drăgăstoasă și mai atentă infirmieră). In sfîrșit, domnul de Laborde se afla la începutul carierei și nu era bun de nimic. *„Ceea ce face ca toate treburile politice, ca și altele — pentru că aici sint de*

Este mai mult decît poate. Găsesc că arată rău, dar zelul și activitatea lui nu au scăzut deloc" (8 aprilie 1831).

La Londra, cerul diplomatic era mai puțin senin ca în momentul sosirii. La minister, lordul Palmerston nu avea pentru *„bătrînul Talley",* cum îi spunea, aceeași admirație pe care o avuseseră înaintașii lui. Cu toate acestea, îl asculta și ținea seama de părerile lui... pînă în ziua în care un caricaturist a făcut o stampă de succes care înfățișa două personaje ce semănau de minune cu Palmerston și cu bătrînul Talley. Legenda care o însoțea era : *„The lame leading the blind" — „Șchiopul călăuzindu-l pe orb".* Palmerston, prezentat ca un orb și ca un om care se lasă păcălit, n-a gustat deloc gluma. De atunci, bunele relații dintre guvernul englez și *Talley* s-au rupt. Palmerston a deschis ochii doar ca să vadă viciile *bătrînului Talley.*

In august, altă spaimă : problema belgiană a izbucnit din nou. Belgia voia să anexeze Luxemburgul. Talleyrand a încercat să temporizeze; neliniștită și grăbită, Olanda a -trimis o armată în Belgia. La cîteva săptămîni după ce se născuse, în pofida articolului 5, Belgia era atacată. Talleyrand a obținut hotărîrea ca o armată franceză să pătrundă în Belgia. Armata olandeză s-a retras : *„Sfîrșitul acestei chestiuni îmi displace total... Toate astea mă plictisesc de moarte",* scria prințul doamnei de Vaudemont.

Altă înnegurare pe cerul Londrei. Uneori, prea mult bine aduce rău; Palmerston devenise foarte atent. Dealtfel, influența de care se bucura Talleyrand dădea naștere unor invidii, rănea anumite susceptibilități ale amorului propriu național al unor englezi. împotriva lui a început să se împrăștie un zvon întreținut în taină de opoziție, dar mai cu seamă de ambasadorii celorlalte națiuni și în special de veninoasa prințesă de Lieven. Acest zvon ajunse în Camera Lorzilor, unde, la 29 noiembrie 1831, a provocat un scandal. Marchizul de Londonderry învinuia pe cel pe care-1 numea *„vicleanul diplomat, slujitor sub patru regimuri* (cel puțin)... *Cînd îi vezi pe miniștrii Angliei ducindu-se unul după altul să ceară povață unui asemenea personaj, te apucă o scirbă firească".* Wellington a luat imediat cuvîntul ca să-1 contrazică pe Londonderry. Fapta nu era lipsită de merit, deoarece oratorul făcea parte din același partid ca și ducele și, ca și el, se afla în opoziție : *„Mă simt obligat să declar că niciodată viața publică și particulară a unui om nu a fost atît de falsificată cum a fost viața publică și particulară a acestui ilustru personaj".* Camera întreagă l-a aplaudat pe Wellington. După el a luat cuvîntul lordul Holland, care a vorbit în același sens, spunînd că îl cunoștea pe Talleyrand de peste patruzeci de ani, dintr-o epocă *„rodnică în tot felul de calomnii, că nu a existat alt om a cărui viață particulară să fi fost defăimată cu mai multă nerușinare și a cărui viață publică să fi fost mai puțin și mai fals cunoscută ca viața publică și particulară a prințului de Talleyrand"* (Memorii).

Să notăm aceste cuvinte. Ele au fost rostite solemn în parlamentul Angliei.

Lui Talleyrand i se umeziră ochii cînd i s-a adus la cunoștință intervenția lui Wellington. *„Sint cu atît mai recunoscător domnului*

duce cu cit este singurul om de stat din lume care m-a vorbit vreodată de bine". Fusese mult mai impresionat de această dovadă de stimă și prietenie decît de injuriile care o precedase.

în sfîrșit, la 15 noiembrie 1831 a fost semnat tratatul care reglementa definitiv problema belgiană. Talleyrand crezuse că va sfîrși cu ea în două

Sil săptămîni și se războise timp de mai bine de un an. Doamnei de Vaudemont îi scria : „...Cred că la *Tuileries va fi primit cu plăcere curierul pe care-l trimit cu acest tratat. Este primul tratat pe care-l încheie regele* și *este folositor atît Franței, a cărei frontieră o apără, cit* și *Belgiei, căreia ii dă independența"* (16 noiembrie 1831). Cîteva rînduri nu pentru a se mîndri cu succesul său, ci pentru a-1 defini.

Regele și Mademoiselle l-au felicitat printr-o scrisoare care avea patru rînduri. Opinia publică exprimată prin presă a revărsat un torent de insulte, de batjocuri și de calomnii josnice. Așa se face că s-a răspîndit și s-a perpetuat legenda prințului diabolic.

„Ce fac cei de la Londra ? Vreți să știți ?
Ca să aflați, priviți cu cine-au pus tovărășie
La daraveri murdare, zicînd că fac diplomație :
Cu Talleyrand de Perigord, prințul de Benevent,
Minciuna întruchipată și un sperjur avan".

Autorul era Barthelemy, un iacobin care dorea război, care voia să fie cucerită Belgia, ca republica franceză să ajungă la Berlin, la Varșovia și în alte locuri. Acest revoluționar ateu repeta întocmai injuriile ultraregaliștilor și ale Congregației Ia adresa domnului de Autun.

„Nepocăitul Iuda, cel uns cu mir pe frunte,
Și-a început cariera trădind pe Dumnezeu".

în acest poem la modă, intitulat *Nemesis („Răzbunare"),* se putea citi : *„Proteu cel șchiop", „Satana de la Tuileries" a vîndut tot, republica, pe împărat, pe rege".* Singurul lui merit a fost că a provocat o ripostă admirabilă din partea lui Lamartine. Dușmanii lui Talleyrand și aceia care nu-1 cunoșteau se hrăneau cu aceste nerozii. El, pentru care „răzbunarea" nu avea nici un sens, drept orice răspuns s-a mulțumit cu acest scurt comentariu, capodoperă de concizie și dispreț: *„Putregaiul dă naștere la viermi" '.*

în timp ce Charles de Remusat, în cursul unei călătorii la Londra, scria : „Ce *se povestește despre poziția domnului de Talleyrand la Londra este adevărat și mult mai prejos de adevăr. Această poziție este admirabilă. Este una din fortărețele Franței",* jumătate din francezi se străduiau să dinamiteze reduta care le apăra patria. Caricaturile îl înfățișau pe Talleyrand în chip de Iuda învești mîntat ca un episcop, slujind liturghia și ridicînd spre cer, în chip de cuminecătură, o pară ce semăna cu Ludovic-Filip. Aceasta nu-i împiedica să facă din cel lepădat de credință un apărător al iezuiților și al Congregației, care în realitate îl urau mai mult decît iacobinii.

în schimb, nimeni nu amintea că prințul era acela care scrisese noului rege al Belgiei pentru a-i aminti că trebuia să dărîme fortărețele pe care Sfînta Alianță pusese să fie construite de-a lungul frontierei franceze. „Patrioții" se gîndeau la baricade. *„Trădătorul"* se gîndea la securitatea țării sale.

în ianuarie 1832 a căpătat satisfacția. Iată în ce termeni o informa pe vechea lui prietenă, doamna de Vaudemont: *„Din Olanda a sosit un răspuns de patruzeci de pagini. Te asigur că aș prefera patruzeci de pagini cu scrisul tau neciteț, care, totuși, îmi este drag, ca tot ce vine de la tine... Principiul dărîmării este stabilit și recunoscut; injuria adusă Franței este îndreptată* și

[1] **Joc de cuvinte : Ies *vers,* înseamnă versuri, dar și viermi. — *Nota t:ad.***

cele 45 de milioane cheltuite de aliați cu aceste fortificații sînt pierdute... Adio, înger, sau demon... Te iubesc".

El săpa tratatul de la Viena fără larmă și fără nici o altă cheltuială în afară de aceea făcută cu ospețele. Știa că Franța avea să recapete cu răbdare, fără război, ceea ce pierduse. După aceea avea să urmeze un regim stabil și prosperitatea economică.

A fost îngrozit cînd Casimir Părier, cedînd unui imbold patriotard, a trimis o armată franceză să ocupe Ancona. A dezaprobat în mod public *„fantezia unei expediții fără rost".* S-au reaprins într-adevăr toate bănuielile Europei împotriva Franței războinice și cuceritoare. Talleyrand îi scria ministrului său, nu ca un ambasador, ci ca un suveran : *„Să terminăm, vă rog, cu afacerea de la Ancona și faceți în așa fel ca pedeapsa să fie suportată de cîțiva subalterni care și-au amintit prea mult de timpurile revoluționare..." (22* martie 1832).

în mai, după doi ani de cînd zi și noapte acest bătrîn era pe baricade, **a** cerut un concediu ca să se ducă în Franța **: „Trebuie** *să mă gîndesc la picioarele mele, la ochii mei, să arunc o privire asupra treburilor mele",* îi scria el bătrînei sale prietene, căreia în cuprinsul scrisorii îi împărtășește gîndurile sale politice. Scriind despre un prieten care nu fusese numit pair pentru că guvernul se temuse să nu displacă legitimiștilor, regreta foarte mult lașitatea regimului : *„Se pare că se tem prea mult de foburgul Saint-Germain, care nu mai este o forță reală. Foburgul de pe malul acesta inspiră multă milă de departe".* El știa că partidul legitimității nu mai reprezenta nici forță politică, nici forță economică, ci doar o nostalgie.

în altă scrisoare îi mărturisește teama de viitor. Celelalte națiuni din Europa se străduiesc cît pot să dezbine Franța și Anglia. Dacă vor reuși, se va termina cu monarhia din iulie... rămînînd ultraregaliștii de o parte și revoluționarii de alta, Franța ar cunoaște încă o dată aventura. *„Cred că ar fi mai bine să arunci scrisoarea aceasta în foc, nu s-o pui în sertar. Te rog să-mi scrii: am făcut cum mi-ai spus".* Prințesa de Vaudămont n-a ascultat.

în cursul acelui an 1831 au reapărut niște strigoi. Talleyrand nu i-a alungat : regina Hortense, ducesă de Saint-Leu, i-a cerut un

pașaport pe care i **l-a** acordat cu plăcere aceleia care era mama nepotului său, Morny. Mijlocitor **a** fost Montrond : Talleyrand ar fi primit-o cu dragă inimă pe Hortense dacă și-ar fi manifestat dorința. Nu refuzase să se întâlnească nici cu frații lui Napoleon, Lucien și Joseph, și și-a explicat purtarea foarte simplu. Era conștient de recunoștința pe care o datora împăratului, dar nu-și schimbase părerea în privința primejdiei pe care a prezentat-o Napoleon pentru Franța și Europa. Toate astea, spunea el, *„nu pot avea nici o influență asupra sentimentelor mele politice"* și, ar fi putut să adauge, nici asupra politeței datorate membrilor familiei Bonaparte.

Charles de Remusat a venit în mod special la Londra ca să-i propună lui Talleyrand să primească sarcina de a forma noul guvern. Prietenii săi doctrinarii — adică cei ce urmau „politica de mijloc" îl trimiseseră pe Remusat ca să-1 determine pe bătrînul prinț să primească. La 20 mai 1832, doamna de Dino scria : „Domnul *de Talleyrand este prea ferm hotărît să nu facă parte din nici un guvern ca să poată fi clintit din această hotărîre".*

în pofida bunei păreri pe care Remusat, Royer-Collard, Guizot, ca și prietenii lor o aveau despre meritele sale, **Talleyrand a** refuzat: „Răspund p®;

îndelete și potolit, cum faci cînd nu ai de gînd să-ți schimbi părerea". La drept vorbind, regele nu-i ceruse nimic...

întrucît i s-a aprobat concediul, a părăsit Londra la 20 iunie 1832. Chiar și Palmerston i-a scris : *„îngrijiți-vă bine sănătatea ca să vă refaceți repede după atîtea oboseli și conferințe și înapoiați-vă curînd, dar înapoiați-vă neapărat".*

Se temea Palmerston ca plecarea să nu fie definitivă ? Teama lui nu era neîndreptățită : Talleyrand era ostenit. La Paris, gurile rele nu mai conteneau să-1 defăimeze. Toți ucenicii în ale machiavelismului rumegau cele mai veninoase interpretări cu putință despre întoarcerea prințului : se spunea că venea să pună mîna pe putere, să se umple de bănet și să trădeze regimul. El zicea : ,,Mă *cred neghiob dacă se gîndesc că doresc să iau povara președinției consiliului... Nu vreau să am tărăboi în strada Saint-Florentin".*

A făcut exact ce spusese, s-a dus să-și trateze picioarele la Bourbon- l'Archambault, avînd grijă *„să se culce devreme* (de bună seamă la ora două în loc de patru), *să mănînce numai cît trebuia* și *să nu fie nevoit să rostească nici un cuvînt în vreo problemă mai importantă".*

Fiindcă, din anumite cuvinte rostite de el, la Londra ca și la Paris se înălțase un munte de duplicitate. Astfel, prințesa de Lieven povestea că avusese cu Talleyrand următoarea conversație. La o serată îl zărise singur, bîndu-și cafeaua într-un colț. Se pune întrebarea prin ce întîmplare era singur, el, despre care toate mărturiile grăiesc că totdeauna era înconjurat de admiratori și curioși ? Vicleana ambasadoare pusese mina pe el și-l atîța cu vioiciune : *„Ei bine ! principe, distrează-mi, povestește-mi ceva !".*

Și repede s-a agățat de un subiect arzător : „Să *discutăm despre cele două, armate ale noastre. Dumneavoastră ce părere aveți ?"* (Era vorba de armata olandeză care năvălise în Belgia și de armata franceză care o imitase). Prințesa își bătuse joc de tot ce făcuse el pentru Belgia : *„V-ați dat multă osteneală pentru ceva care nu va dăinui". — „Ah ! Așa socotiți dumneavoastră",* a zis Talleyrand. *— „Dar dumneavoastră, principe ?'" — „Eu nădăjduiesc". — „Ce ? Că intr-adevăr regatul vostru belgian și regele belgienilor..." — „nu vor dăinui* — a continuat el. *— Nu este o națiune, din 200 de protocoale nu se face o națiune. Belgia nu va. ajunge niciodată un stat, așa ceva nu se poate întîmpla".*

Nu sînt de crezut asemenea vorbe. După ce-și dăduse atîta osteneală, să mărturisească aceleia care îl combătuse cu cea mai mare înverșunare și pe care o știa că era dușmana lui cea mai perfidă că tot ce făcuse el nu avea nici o valoare !

Urmarea dialogului este și mai năucitoare. în mîinile pricepute ale prințesei, „naivul" Talleyrand sfîrșea prin a mărturisi că Prusia avea să ia o bucată din Belgia, Olanda cea mai mare și Franța una mică... *„Și pe urmă ?“* — întrebase prințesa pentru a-1 îmboldi pe naiv. *„Și pe urmă cine încă ?“ — &* răspuns prințul. *— „Oh ' Să ia și Anglia ceva, de exemplu Anversul".* Ea povestește că atunci l-a văzut pe Talleyrand înfuriindu-se, lovind în masă cu pumnii și în dușumea cu bastonul, țipînd cît îl ținea gura ca să atragă atenția întregului salon (ce puțin seamănă asta cu purtarea lui Talleyrand) și să strige : *„Anversul! Anversul! Pentru Anglia ! Știți dumneavoastră că este revoltător ce spuneți! Cum ? Anglia pe continent ? Doamnă, atîta vreme cît va exista o Franță, oricît de mică ar fi, Anglia nu va ajunge, nu poate să ajungă pe*

continent. Mă revoltați... este ceva îngrozitor". (Scrisorile și documentele lui Nesselrode. Citat de Lacour-Gayet).

Prințesa i-ar fi spus atunci că voise doar să glumească și atunci el se liniștise.

Ce se poate spune despre această mărturie ? Dintre toți cei care umpleau salonul și care asistaseră la furia și la imprecațiile lui Talleyrand împotriva Angliei n-a făcut nimeni nici un raport ? Presa engleză n-a fost informată ? Și Dorothea nu intervenise ? Este vorba de o înscenare a reprezentantei țarului ca să provoace o ceartă între Talleyrand și prietenii săi englezi și belgieni.

La Bourbon, Talleyrand nu risca așa ceva, dar anotimpul a fost foarte neplăcut. Era singur, pentru că doamna de Dino plecase la Rochecotte. Chiar în camera lui două persoane au fost lovite de dambla. Aceste întîmplări l-au impresionat foarte mult. La urmă a căzut bolnav și a contractat „o răceală strașnică, din care *cauză mi s-a dat un vomitiv. Iată unde am ajuns",* îi scria el lui Royer-Collard la 14 august 1832.

La Paris bîntuia holera : era un prăpăd. în cursul verii, epidemia s-a răspîndit și în provincie. în august și-a făcut apariția la Selles-sur-Cher, la 15 kilometri de Valențay. La sfîrșitul lui august s-a dus lîngă nepoată-sa : *„Aerul de la Rochecotte este așa de bun, aproape un leac",* scria el. Vorbea despre înapoierea la postul său de la Londra, în cursul lunii octombrie, dar nu dădea nici o atenție zvonurilor de revoluție care veneau din Germania. *„Cinci șesimi din poporul german nu o doresc".* El cunoștea firea națiunilor mai bine decît informatorii cîrmuirii, care umflau și deformau știrile cu scopul de a înnebuni guvernul și de a atîța opinia publică. Ca să-i facă pe amatorii de război să reflecteze, amintea că, dacă Franța mobiliza..., *„Viena, Berlinul și Petersburgul puteau dispune in douăzeci de zile de 400 000 de oameni".* Cine ne va salva atunci ? Barthălemy agitînd poemul *Nemesis* urmat de Picrocholi[L] de cafenea ?

Șederea la Rochecotte a fost foarte plăcută. îi scria lui Bacourt, care-i ținea locul la ambasadă pe timpul concediului: *„Doamna de Dino nu se simte rău, se întremează și eu cred că am mai multă putere, dorm mai bine"* (10 septembrie 1832).

S-a înapoiat la Londra și și-a reluat grijile în ziua de 14 octombrie.

L[1] **Personajul este atît de ciudat, că merită o clipă de atenție. Nu avea nici o para, dar era șiret și a găsit mijlocul de a căpăta o pensie de stat. Cu ce titlu ? Guizot i-a suprimat-o. Napoleon al III-lea l-a acordat-o din nou. In 1866, la vîrsta de 82 de ani, sub numele de marchiz de Orvault, s-a căsătorit cu o doamnă Schumacher, care avusese numeroase legături trecătoare de dragoste. In 1867, justiția s-a ocupat din nou de el : soția lui, marchiza, fusese victima unei tentative de asasinat. Trăiau in sărăcie, într-o casă mobilată din arondismentul al XVIII-lea. El a murit în 1869. Marchiza l-a urmat abia în 1910. A fost dusă la locul de veci într-un echipaj mai bun decît acela cu care plecase el. Avea trăsură la scară și un apartament luxos în strada Rivoli. Ce se întîmplase ? A lăsat toată averea ei moștenire Institutului Pasteur (1 milion din 1910).**

încăpățînarea regelui Olandei, care refuza să evacueze Anversul, împiedica reglementarea definitivă a problemei belgiene. în pofida tratatului, stătea acolo de doi ani de zile; să mai fie răbdat multă vreme, însemna să se admită că Belgia nu există.

Talleyrand nu a îngăduit lucrul acesta. Prințul neintervenției a devenit astfel promotorul unei intervenții armate împotriva Olandei.

Ironiile pe seama nestrămutatelor era mai pragmatic decît felul în care data aceasta considera că, în interesul necesar să se aplice tratatul. Asta nu lui principii n-au lipsit. Or, nimic nu Talleyrand privea orice problemă. De general și viitor al păcii, era absolut însemna că renega principiul, ci, din

tip de rege caraghios și lăudăros. — *Nota*

51
5

contra, că-1 apăra împotriva celor care nu-1 respectau. De cînd este lumea, uneori pacea se cîștigă cu armele. Un englez mucalit l-a întrebat pe prinț, în cel mai serios mod, ce gîndea despre neintervenție. Tot atît de serios Talleyrand i-a răspuns : *„Neintervenția este un cuvînt metafizic și politic care înseamnă aproape același lucru ca și intervenția".*

Palmerston a afirmat solidaritatea franco-engleză. O escadră engleză a blocat țărmul Olandei și o armată franceză a asediat Anversul. Regele Olandei a evacuat orașul și l-a predat Belgiei în ziua de 23 decembrie 1832. De data aceasta, Belgia era într-adevăr la ea acasă și Talleyrand dovedise Europei eficacitatea altui principiu al său, datînd din 1792 : dacă Franța și Anglia erau perfect solidare, în Europa avea să domnească pacea. O demonstrație spectaculoasă a înțelegerii lor făcuse să se respecte tratatul. Dorothea a ajuns la Londra la cîteva zile după Talleyrand. Viața mondenă și-a reluat cursul cu micile ei drame, comediile, dulcegăriile și înțepăturile ei.

în iarna aceasta, Talleyrand și nepoata lui au avut de furcă cu dușmănia menajului Flahaut. Talleyrand a fost silit să recunoască: *„Acum sînt nevoit să cred că eram un idiot cînd socoteam drept calomnie tot ce auzeam spunîn- du-se despre această căsnicie".* în special contesa Flahaut se ținea de bîrfeală împotriva „socrului" ei, care o dezamăgise. Se legănase cu iluzia că pe timpul concediului îi va ține locul la ambasadă. Vai ! Bacourt i-a ținut locul ; el era la curent cu toate chestiunile, cunoștea temeinic modul de a gîndi al lui Talleyrand — și, mai mult chiar, pe cel al nepoatei —, în sfîrșit, era cinstea întruchipată. Totul îl indica pe el. în felul acesta, Londra a fost lipsită de fastul pe care l-ar fi putut desfășura menajul Flahaut, Franța de serviciile lui, iar cei doi soți de satisfacerea unei nemărginite vanități. Spre marele său regret, Talleyrand a fost nevoit să-i țină la distanță. Nici Palmerston nu era mai puțin dușmănos. Povestea că, atunci cînd Talleyrand venea să-1 vadă cu treburi, Montrond îl aștepta în trăsură pentru a afla ultimele știri și a se duce la bursă ca să speculeze cu valorile publice și acțiunile. Nimic nu este mai probabil, dar, în definitiv, nu era Palmerston acela care-i dădea informațiile ?

încă un strigoi : ieșind din închisoare în anul 1829, sinistrul Maubreuil intentase un nou proces lui Talleyrand. Acest proces s-a judecat în 1832. N-a făcut mare vîlvă : „Se *va încheia cu o sentință de respingere* — spunea Talleyrand. — *Dealtfel, asta nici nu mă necăjește, nici nu mă tulbură".* Cererea lui Maubreuil a fost respinsă, iar el condamnat la plata cheltuielilor de judecată

în schimb, moartea prințesei de Vaudemont l-a zguduit. în momentul în care a aflat știrea morții ei, Talleyrand a izbucnit în lacrimi.

După prințesă i-a venit rîndul lui Dalberg. Lovitura a fost și mai grea, iar mîhnirea a dăinuit.

Succesele mondene, ca și cele diplomatice nu mai erau decît o fațadă strălucitoare pe un fond de tristețe fără leac. Moartea îi

dădea tîrcoale. Dar nimeni n-a putut descoperi pe chipul său ori în felul lui de a se purta nici cea mai mică urmă de desperare. Niciodată dineurile lui n-au fost mai bogate, nici mai frecventate, recepțiile lui mai strălucitoare, partidele de joc de cărți mai dese, mai îndrăznețe și mai costisitoare. Șchiopăta mai rău și mai dureros.

In timpul acelei ierni, Merimee a locuit la Londra și se ducea foarte des la ambasada Franței. Nimic nu este maj plin de viață ca schițele pe care le-a făcut acolo. în scrisoarea lui din 14 decembrie 1832 răspundea unui prieten care îi trimisese un bilet de recomandare către Talleyrand : *„Introducerea s-a și făcut, dar scrisoarea dumitale îmi va procura plăcerea de a vedea mai des pe acest om cu adevărat extraordinar. Nu pot să admir îndeajuns sensul adina al tuturor cuvintelor pe care le rostește, simplicitatea șt frumoasele lui maniere. Este un aristocrat desăvîrșit. Englezii, care au mari pretenții de eleganță, de bune purtări, nu se pot compara cu el".*

Merimâe, a cărui privire ironică și al cărui gust pretențios nu lăsau să-i scape nimic din uimitorul spectacol pe care-l prezenta prințul în mijlocul curții sale, mai notează : *..Nimic nu este mai distractiv decît să vezi cît de plecați și aproape slugarnici sînt față de el cei mai influenți membri ai Camerei Lorzilor".*

Maliționul autor al nuvelelor *Carmen* și *Colomba* mai povestește o scenă de necrezut ; totuși, este adevărat, mai avem și alte mărturii, dealtfel nu tot atît de valoroase ca aceea datorată lui Merimee, făcută pe viu : *„Prințul are un obicei ciudat. După masă, în loc să-și clătească gura, cum se obișnuiește la Londra și la Paris, își clătește nasul și iată în ce fel. I se pune sub bărbie un șervet de pînză ceruită, apoi trage pe nas două pahare de apă, pe care le dă afară pe gură. Această operație, care nu se face fără mare zgomot, are loc la un bufet care se află la doi pași de masă. Ieri, în timpul acestei ciudate spălături, tot corpul diplomatic, în picioare și cu ochii plecați, aștepta în tăcere sfîrșitul acestei operații, iar lady Jersey, în spatele prințului, cu șervetul în mînă, urmărea circulația paharelor cu apă cu un interes respectuos. Dacă ar fi avut curaj, i-ar fi ținut ligheanul. Această lady Jersey este femeia cea mai trufașă și mai obraznică din toată Anglia ; este foarte frumoasă, foarte spirituală, foarte învățată și, pe deasupra, foarte nobilă. Trebuie că prințul este un mare seducător ca să obțină asemenea îngăduință din partea ei- «Este un obicei foarte bun, prințul meu», a spus lady Jersey. — «O ! foarte scîrbos 1 Foarte scîrbos I» — a răspuns prințul. Și i-a luat brațul, după ce o făcuse să aștepte timp de cinci minute".* în timpul dineului s-a vorbit despre o mulțime de lucruri, dar fără stăruință și fără pasiune. *„S-a discutat politică* — spune Merimee —, *literatură, bucătărie și prințul mi s-a părut deopotrivă de superior în toate trei domeniile".* Talleyrand l-a felicitat pe Merimee că-și făcea ucenicia de om de litere ocupîndu-se de afaceri. Și referitor la aceasta a dat un exemplu ce nu trebuia urmat : Chateaubriand, care cunoștea prost oamenii, făcea afaceri proaste, atît personale, cît și pentru stat, și zugrăvea o lume pe care numai el o văzuse. Ca

încheiere, încă o glumă pe care Rene n-avea să i-o ierte niciodată și care avea să-1 ducă în iad, măcar în acela din *Memoriile de dincolo de mormînt.* Talleyrand spunea că *„Chateaubriand își scria operele cu o pană de corb".* Fiindcă prințului nu-i plăcea să se împodobească niciodată cu penele oricui ar fi fost, a precizat că gluma venea din partea doamnei Hamelin. Merimee adaugă : „Bănuiesc că *el este autorul".* Și noi. Merimee merge mai departe cu bîrfeala lui. în scrisorile pe care le adresa

517 corespondentului său vorbea despre femeile la modă în Londra în 1832, despre ducese, pairese... și pe neașteptate : *„Pentru că am deschis vorba despre tirfe ; înainte de venirea doamnei de Dino la Londra, în oraș se răspindise zvonul că-i plac exercițiile de gimnastică, ceea ce ofensase rău pe toate doamnele* JI *le-a făcut să dea de știre că intenționau să n-o primească, să-i închidă porțile* (to cut her), *cum se spune".* Povestea care urmează face mai ușor de înțeles războiul surd care se ducea între Dorothea și Montrond în spatele prințului. Să-1 lăsăm pe Merimee să vorbească : *„Voind, să pună lucrurile la punct, Montrond l-a luat deoparte pe nepotul lordului Palmerston, un găligan înalt de șase picioare, și i-a spus : -«Nu ai nici o amantă, ca un naiv ce ești, și-ți trebuie una, dar celebră. Am ce-ți trebuie. Inhață-o pe doamna de Dino, dar bagă de seamă, ca s-o ai, îți trebuie curaj. Ai să procedezi așa : cînd vei fi singur cu ea, încuie ușa de două ori, trintește-o pe canapea sau pe covor, ridică-i poalele și în rest procedează cum te pricepi, dar mai ales nu-ți pierde vremea cu vorbe de prisos». Găliganul meu, momit de aceste cuvinte, se duce glonț la ducesă, îi acoperă fața cu rochia și începe s-o prelucreze. Ea țipă, sare să scoată ochii răpitorului și-i lasă pe obraji zece dire de gheare perfect distincte. După n luptă de scurtă durată, englezul a fost învins și a ieșit sîngerînd, iar ducesa, stăpînă pe cîmpul de luptă, a căpătat reputația unei femei strașnic de virtuoase"* (Corespondența lui Merimee).

într-o scrisoare din 21 ianuarie 1833, Merimee vorbește din nou despre conversația Iui Talleyrand : *„S-a întrecut în amabilități... Pare un pachet de flanele învelit cu un halat albastru, din care răsare un cap de mort cu pielea de pergament... Spirit cît vrei, însă am observat că spiritul nu înlătură bunul simț. Nu este ceva rar la un francez ?"* Dar amabilitățile prințului sînt interesate. Socotise că vizitatorul său era gazetar și se temea de el, încerca să-1 îmblînzească. *„De aici provenea neliniștea, dorința de a se purta frumos cu acest tigru tînăr, ca să evite vreo zgîrietură. Și el face parte din rasa tigrilor..."* S-au împrietenit și Talleyrand s-a oferit să-1 prezinte lordului Holland. *„E cea mai înaltă favoare să fii prezentat undeva de prinț".* Maxime du Camp, care l-a văzut la Londra în 1833. a lăsat următoarea însemnare despre prinț : *„Chipul gălbejit, buza de jos căzută și umerii cocîrjați ; șchiopăta așa de rău, că la fiecare pas trupul se bălăbănea, ca și cum ar fi fost gata să cadă".* Totuși, în .nai 1833. moșneagul acesta a primit

la Londra, cu cinstea cuvenită, pe tînărul duce de Orleans, fiul cel mai vîrstnic al regelui Ludovic-Filip și moștenitorul tronului. Ta'ieyrand voia să strîngă legăturile dintre cele două țări ; pe lîngă altele, călătoria aceasta afirma în ochii Europei succesul misiunii sale. Așa își măcina ultimele puteri. La 16 mai 1833, unul din martorii acestei vizite, Alexis de Saint-Priest, scria : *„Niciodată n-am văzut un om mai de seamă și care să se bucure de atîta considerație. El nu împrumută nimic de la partidul său* (monarhia din iulie), *dar îi împrumută toată demnitatea lui, toată greutatea existenței sale. Cîteodată, la Paris, revoluția din iulie este un pic burgheză, dar, mulțumită domnului de Talleyrand, la Londra este impunătoare. Și doamna de Dino își joacă foarte bine rolul în acest ansamblu".*

Flahaut trebuia să facă parte din alaiul ducelui de Orleans, dar, amintin- du-și de urîtele cuvinte rostite de soția acestuia, Talleyrand l-a înlăturat.

Această vizită l-a obosit, dar i-a dat și satisfacții. Din cauza noilor hărțuieli, satisfacțiile au fost uitate, dar oboseala a rămas. Palmerston îl ținea la distanță : primul ministru nu mai accepta nici o invitație din partea lui

Talleyrand. Olanda își înmulțea înțepăturile împotriva Belgiei și nu se resemna s-o vadă independentă. în alte timpuri, Talleyrand ar fi trecut peste toate astea. La șaptezeci și nouă de ani nu mai putea. In septembrie a cerut concediu, cu gîndul ascuns că avea să fie definitiv. Nici regele, nici ministrul nu erau de această părere. Se știa prea bine ce însemna Talleyrand la Londra ca să fie lăsat să iasă la pensie. La 26 septembrie se găsea la Paris. Archam- baud era foarte greu bolnav. Pe urmă s-a dus la Valențay ca să fie departe de politică și de presiunile regelui și ale primului ministru, ducele de Broglie, în decembrie, cînd s-a înapoiat la Paris, a trebuit să le cedeze : a plecat la Londra, dar fără entuziasm. La 13 decembrie 1833 îi scria lui Barante : „Mă *înapoiez pentru cîteva luni în Anglia. Toți cred mai mult ca mine că sînt de oarecare folos acolo și cedez. Doamna de Dino pleacă peste două zile, iar eu peste trei. Mă gîndesc să mă înapoiez în Franța în luna aprilie și să mă retrag definitiv în luna mai; am slujit mai mult decît trebuie..."* Pensionarea nu mai era un gînd ascuns. Apoi zugrăvea un tablou liniștitor al situației politice interne și externe. Căuta să se liniștească pe el însuși, voia să dea impresia că ieșea la pensie după ce pusese totul în ordine.

în timpul acestui concediu de patru luni, ca și în timpul celui precedent, interimatul la Londra a fost asigurat de Bacourt. Ce s-a întîmplat ? Desă- vîrșitul Bacourt nu mai era desăvîrșit. Talleyrand s-a purtat urît cu el. Bacourt s-a plîns confidentei lui, ducesa de Dino. Bacourt nu-i mai spunea „doamna mea'[1] ca Talleyrand, ci *„îngerul meu, drăguța mea coțofană chioară".* Ii mărturisea că întoarcerea prințului îl făcea să se teamă și că simțea „o *mare neplăcere să se vîre iar în jugul proastei dispoziții a domnului de Talleyrand. în zadar încercați să mă convingeți că a ajuns un miel și, dealtfel, între noi este o prăpastie ce nu poate fi astupată..."* Nu

prea se poate crede că acest conflict era de ordin politic sau profesional : din acest punct de vedere, Bacourt nu putea fi atacat- Atunci ? Această proastă dispoziție nu provenea cumva din- tr-un pic de gelozie ? Desigur, față de ceilalți amanți ai nepoatei sale, în special față de Piscatory, Talleyrand nu o manifestase, în timp ce Bacourt trăia împreună cu ei, locuia sub același acoperiș cu ei. Cu toată bunăvoința lui desăvîrșită, mulțimea acelor amănunte imperceptibile din timpul liber poate că-1 indispuseseră pe bătrînul acesta încă îndrăgostit... La înapoiere își regăsise seninătatea și bunăvoința. Și Bacourt a fost cel care a ajuns un miel. In felul acesta, treimea și-a continuat prietenia și munca plăcută.

în cursul acestei ultime șederi la Londra, Talleyrand a reușit să lege mai strîns Franța de Anglia printr-un adevărat tratat : *„De la începutul și pînă la sfîrșitul carierei mele, cea mai scumpă dorință a mea a fost o alianță strînsă între Franța și Anglia, convins fiind că pacea lumii, consolidarea ideilor liberale și a progresului civilizației nu se pot întemeia decît pe această bază" (Memorii).*

Fără să refuze, Palmerston șovăia. în luna aprilie 1834 încă nu se făcuse nimic. Bunăvoința nu lipsea, dar nici uneltirile celorlalte capitale pentru a pune piedici. Palmerston i-a propus lui Talleyrand să adere la o convenție pe care Anglia voia s-o încheie cu Spania și Portugalia, cu scopul de a sprijini guvernele acestor două țări împotriva pretențiilor nelegitime care le-ar fi amenințat. Talleyrand s-a folosit de acest prilej pentru a transforma convenția într-un adevărat tratat, în care Franța nu-și exprima doar adeziunea, ci apărea ca parte contractantă. Acest tratat al împătritei alianțe a fost semnat

la 22 aprilie 1834. Toate pertractările nu duraseră decît puține zile. A fos| iltima lovitură de maestru dată de Talleyrand. Noul ministru de la Paris» imiralul de Rigny, l-a felicitat și i-a mulțumit în numele Franței.

Mica lui „nepoată", adorabila Pauline, era la Londra. Aici a făcut ea **in** martie 1834 prima comuniune. înveșmîntată în văluri albe, în dimineața acele] zile a venit să ceară binecuvîntarea unchiului ei, care era ceva mai mult decît unchi și pe deasupra și episcop.

în mai 1834 a aflat de moartea lui La Fayette, pe care nu-I admirase prea mult niciodată. în intimitate îi spunea „Gilles [LI] cel mare" (iar Rivarol. Gilles Cezar). Totuși, Dorothea constată că moartea acestuia nu l-a lăsat nepăsător pe prinț. „La *vîrsta de peste optzeci și patru de ani i se pare că orice contemporan îi este prieten"* (Cronica doamnei de Dino).

La 18 august și-a pus ultima semnătură pe un codicil al tratatului. Patru zile mai tîrziu se afla în strada Saint-Florentin ; era sfîrșitul carierei sale. La Londra nu uitase decît cheița de aur,

---

LI **Un fel de clovn neghiob șl laș. — Nota trad,**

legată cu o panglică roșie, cu care-și descuia geanta. A scris secretarului său, Colmache, să i-o trimită. (Citat de Lacour-Gayet.) Cu acest act s-au încheiat legăturile prințului de Talleyrand cu palatul din Hanover square n. 21, sediul ambasadei Franței la Londra în 1834.

Să știi să pleci...

La Paris n-a fost primit în triumf. A fost întîmpinat cu un noian de insulte, mereu aceleași. *Ziarul La Tribune des departements* scria : *„Talleyrand, împovărat de mîrșăviile celor nouă drmuiri care, de o jumătate de* secol, *au trecut peste Franța, trădătorul lui Dumnezeu și al oamenilor, și-a petrecut viața negustorind morala* și *vînzînd conștiințele..."* Vorbărie pompoasă îu slujba virtuților burgheze.

Ziarul *Charivari* din 6 septembrie îl trata pe Talleyrand de *„iacobin"* (el părăsise Franța ca să scape de iacobini), de *„ucigaș de regi"* (în 1793 era in America), de *„conspirator regalist"* (or el era învinovățit de împușcarea ducelui d'Enghien), de *„emigrant"* (asta nu era adevărat), de *„ministrul lui Bliicher",* deși el nu încetase să se împotrivească Prusiei. Nici un cuvînt des-: pre serviciile aduse Franței. Că slujise Franța, crease Belgia independentă, dizolvase Sfînta Alianță, obținuse sprijinul Angliei, susținuse libertatea, — toate acestea nu meritau să fie luate în considerație. El era omul ce trebuia doborât pentru că reușise *„să dea drept la existență în Europa"* cîrmuirii regelui Ludovic-Filip, respinsă de partizanii monarhiei legitime și de republicani. Ce căutau pacea, siguranța și onoarea Franței în aceste uri de partid ? Ziarul *Charivari,* punînd în aceeași oală pe cel de la Tuileries cu ambasadorul lor, scria : „Toate *murdăriile individuale sînt adunate în acest om, care nu a omis să se min* jească cu vreuna..."*

După acest buchet de urzici, pe care stînga i-1 arunca în obraz, iată **și** cununa de spini pe care i-o rezerva cel mai creștin dintre legitimiști, Chateaubriand : *„Mumia lui, înainte de a fi coborâtă în criptă, a fost expusă un moment la Londra, ca reprezentant al regalității — stârv ce domnește peste noi".*

Iată pe ce bază și-au făcut mulți francezi o idee despre Talleyrand. Iată tot ce rămînea din patru ani de negocieri chinuitoare, ale căror rezultate le admira și le invidia toată Europa. în *Memoriile* sale preciza cum îl aprecia Europa, bineînțeles în afară de francezi, și ce socotea el că era în realitate : „în *ochii acestei Franțe, atît de neînduplecată în susceptibilitățile ei naționale, eu am fost totdeauna ce am voit să fiu : omul Franței".*

Chiar și Metternich, care avea motiv să se plîngă de el din pricina loviturilor date Sfintei Alianțe, chiar și el îi aducea omagii : *„Domnul de Talleyrand ca om ți ca spirit reprezintă în adevăr Franța întreagă, așa cum este ea, în timp ce majoritatea trimișilor*

străini nu reprezintă adesea decît nițte partide politice ți mai adesea numai pe ei înțiți".

Se știe cît caz făcea Talleyrand de insulte ; cele pe care le-a primit atunci l-au obosit mai puțin decît succesele obținute la Londra. Se gîndea să se înapoieze la Valențay, unde Dorothea plecase mai devreme ca să aranjeze imensa locuință pentru o ședere lungă, cît mai plăcută. Ea se temea, totuși, ca nu cumva unchiul ei să se lase sedus încă o dată de rege, mai cu seamă de Mademoiselle sau de Broglie. Ca să rupă farmecul pe care aceste sirene ale politicii ar fi putut să-1 exercite asupra prințului, i-a trimis o scrisoare lungă, foarte studiată, ca să-1 prevină și să-1 hotărască să iasă la pensie. Ea însăși era sătulă de Londra ; ultimele luni îi arătaseră că primejdiile se înmulțeau, că poziția prințului era mai puțin bună, pe scurt, că venise timpul să părăsească politica în mod strălucit, mai înainte de a fi forțat să plece. *„In tinerețe* — scria ea — orice *moment este bun să intri în arenă, dar la bătrî- nețe nu mai poate fi vorba decît să alegi bine momentul cînd trebuie să ieți".*

Nu-i ascundea că pentru el nu mai exista alt viitor decît acela al judecății istoriei : *„Știți bine că ea judecă mai aspru sfîrțitul decît începutul".* Ultima ei frază era foarte frumoasă: *„Mărturisiți că sînteți bătrîn, ca să nu vă găsească alții îmbătrînit, spuneți simplu, cu noblețe, înaintea tuturor: a sunat ceasul".*

Nobile cuvinte : era nevoie de curaj pentru a le rosti și de curaj pentru **a** le înțelege. Nici el, nici ea nu duceau lipsă de curaj. Cînd Dorothea a fost din nou lîngă unchiul ei, s-au înțeles încă o dată de minune. Nu le mai rămî**nea** decît să se înțeleagă în privința demersurilor ce trebuiau făcute pentru **„a** încheia cu bine cariera". Mai întîi, prințul și-a înaintat demisia ministrului afacerilor externe, amintindu-i că primise postul de la Londra — cu toată vîrsta lui înaintată — numai cu scopul de a îndeplini o anumită misiune. Aceasta fiind îndeplinită cu cele mai bune rezultate pentru interesele regimului și ale Franței, vîrsta și infirmitățile lui îi dădeau dreptul la odihnă.

Scrisoarea a fost scrisă mai întîi de ducesă. Talleyrand a retușat-o. După aceea au trimis-o lui Royer-Collard, care a schimbat o singură expresie. Atunci Talleyrand a găsit-o bună de expediat.

Prin același curier, Dorothea l-a înștiințat pe Thiers că scrisoarea de demisie plecase. Modestă, conchidea : *„In curînd vom fi uitați ți tocmai asta vrem. Insă adevărații noțtri prieteni ne vor rămîne, dumneata mai ales, o știu* **fi** *de aceea îți mulțumesc".*

Talleyrand i-a scris și regelui. Se lăuda că-și îndeplinise bine misiunea **la** Londra. Și încheia : *„In îngăduitoarea sa bunătate, regele uită prea des vîrsta mea; uită că unui octogenar nu-i este permis să fie imprudent, căci*

521 *greșelile bătrîneții sînt atît de triste numai pentru că nu se mai pot îndrepta"* (23 noiembrie 1834).

Trebuia neapărat să scrie și Mademoisellei, care făcuse atît de mult pentru cariera lui. în această scrisoare a adăugat unele amănunte strict personale în ce privește motivele retragerii sale : *„Prelungindu-mi activitatea, de-acum lipsită de țel, nu voi aduce nici un folos țării și n-aș putea decît să-mi vatăm demnitatea personală".* Acest ultim motiv, invocat cu tărie de Dorothea, fusese hotărîtor : teama de a nu mai fi el însuși.

în loc să-i transmită regrete pe cale oficială, Ludovic-Filip i-a răspuns cu totul altceva. A simțit că pierdea unul din stîlpii regimului : *„Doresc cu toată însuflețirea să vă înapoiați la Paris cît mai curînd posibil. Sînt nerăbdător să vă ascult și să mă ascultați; am nevoie de sprijinul experienței dumneavoastră, dar mai ales de sfaturile prieteniei care-mi este atît de prețioasă, îmi place să vă aduc aminte mereu cît de mult vă puteți bizui pe prietenia mea și pe toate sentimentele pe care vi le port de multă vreme".*

Printre sfaturile pe care Talleyrand a fost nevoit să le dea este unul care n-a fost urmat. A propus ca înlocuitor al său la Londra pe domnul de Rayneval, de care era sigur. Parisul l-a desemnat pe bătrînul Sebastiani. Era o greșeală politică și un caraghioslîc să înlocuiești un octogenar șchiop, dar cu mintea limpede, cu un octogenar neputincios și obtuz la minte. Din această absurditate, folosind cele mai întunecate culori, Daumier a scos un efect izbitor. Două trăsuri descoperite se încrucișează pe drumul spre Calais, amîndouă transported cîte un muribund lungit pe perne. într-una putea fi recunoscut Sebastiani mergînd spre Calais, iar în cealaltă Talleyrand venind dinspre Calais. Legenda : *„Apoplexia se duce la Londra ca să înlocuiască Hidropizia",*

Cu puțin timp mai înainte ca Talleyrand să-și trimită cererea de demisie, castelul de la Valengay a primit vizita ducelui de Orleans. E posibil ca Mademoiselle să fi însărcinat pe nepot să facă bătrînului diplomat această vizită, oarecum regală, cu scopul de a-1 determina să renunțe la retragere. Nu se știe. Dar moștenitorul tronului nu s-a deplasat numai ca să admire pe cei douăzeci și opt de suverani cu care prințul avusese de-a face în cursul vieții sale, nici ca să admire marea galerie de la Valengay, brazdele de flori și rezervația de vînătoare. nici ca să vîneze, cum a făcut, în nemărginita pădure boierească, nici ca să participe la ospățuri bogate și cu rînduială datorată unui suveran din partea unei gazde care nu numai că îl înconjura pe duce cu onoruri, dar îl și uluise prin strălucire. Moștenitorul tronului a fost dus să vadă biserica, școala, infirmeria și farmacia, tot ce se datora bunului stăpîn de la Valențay. I s-au arătat fierăriile și filatura pentru articole de tricotaj, pe care Talleyrand le înființase pentru prosperitatea ținutului. în cursul vizitei, ducele de Orleans a rămas uimit de tiparele turnate după picioarele frumoaselor prietene ale lui Talleyrand. Era o atenție din partea acestui om îndatoritor : pentru doamnele din serai punea să se confecționeze ciorapi pe măsura picioarelor, după aceste tipare. într-o epocă în care dezgolirea gleznei unei femei era socotită o necuviință, această expoziție de picioare goale a aținat și mai mult curiozi-

tatea prințului, cu atît mai mult cu cît aparțineau celor mai vestite femei din foburgul Saint-Germain.

Pentru a încerca să-1 păstreze pe Talleyrand, cîrmuirea i-a oferit ambasada de la Viena. Se credea că s-ar fi înțeles de minune cu Metternich, care l-ar fi primit foarte bine. A refuzat. Nu mai avea decît o ambiție : *„Să mă*

522 *înapoiez în bîrlogul meu, să trăiesc în amorțeală, singurul fel de viață care-mi convine acum".* Cită amărăciune în aceste cuvinte ale unui om care nu putuse trăi decît pe marea scenă a lumii, în miezul celor mai importante probleme ale unui secol frămîntat. Se sfîrșise : domnul de Talleyrand se hotărise, o dată pentru totdeauna, că de acum încolo nu mai putea fi decît bătrîn.

„Bîrlogul" celui mai fastuos pensionar al secolului

Acest „bîrlog“ foarte aurit, Valențay, era un castel aproape regal. Lui Talleyrand îi plăcea domeniul acesta pentru farmecul singurătății lui în mijlocul pădurii, pentru frumusețea împrejurimilor și priveliștea marilor codri. In afară de frumusețe și lux, aici găsea o atmosferă unică, inegalabilă : era iubit de toată lumea. A pus să se repare primăria, a întemeiat o școală de fete, ținută de maicile din ordinul Sfîntului Andrei, a reconstruit clopotnița, pe care se citește data : 1836. Infirmeria împărțea medicamente fără plată. Tot așa se împărțeau din cînd în cînd pline, lemne, rufărie și bani. La Valențay era un personaj cu totul deosebit de cel din strada Saint-Florentin. Se lăsa în voia bunătății și omeniei din firea lui. Ii plăcea să primească și primea ca un mare boier și prieten. Doamna de Dino spunea adevărul cînd îi scria lui Barante : *„Vei veni la Valențay și te asigur că nu te vei simți rău. Domnul de Talleyrand este tot așa de încîntător și, dacă eu valorez ceva, atunci e tocmai acolo".* (Cronica ducesei de Dino).

La Paris trecea drept un al doilea Machiavelli, drept prinț al depravării, la Valengay era un patriarh blajin și darnic.

Transformase complet acest mare castel, care, atunci cînd îl cumpărase, mai avea încă unele aspecte de fortăreață și de mănăstire. A făcut tot ce se putea ca să-i dea altă înfățișare, să-1 învioreze, ca să semene cu cele din secolul său. El însuși conducea toate lucrările, pînă și cele de grădinărit și de sădire a pomilor. Piersicile îi plăceau foarte mult și de aceea zidurile grădinii de zarzavat erau acoperite cu spaliere. Rezervația lui de vînătoare și parcul erau pline de vînatul care se servea din belșug la masa lui. Mînca multă brînză. Se știe că la Viena brinza de Brie îi adusese un fel de succes diplomatic. Cașul de Brie, spune el, „este regele brînzeturilor“. Ca un comentariu, Eugene Sile adaugă : *„Singurul rege pe care nu l-a trădat".* Talleyrand ar fi putut să-i răspundă că brînza de Brie era mai credincioasă reputației ei decît regii constituțiilor pe care le semnaseră.

L-a rugat pe Bacourt să-i trimită de la Londra semințe de pini

de Scoția ca să-i răsădească și să planteze o pădure.

Preoții din împrejurimi, în scrisorile lor adresate abatelui Dupanloup, își exprimau mirarea că un om atît de însemnat se ocupa cu atîta grijă de muncile socotite josnice.

în noiembrie 1834, puțin după înapoierea de la Londra, a murit la Tours scumpa lui Tyszckiewicz, Maria-Tereza, prințesă Poniatowska, al cărei farmec nu stătea în frumusețe, ci în dragoste și devotament. La Valengay avea apartamentul ei în permanență. La Paris ar fi fost mai simplu să locuiască în palatul ei, să-și petreacă acolo zilele și nopțile , a preferat un apartament situat în apropiere de strada Saint-Elorentin. Dar ultimul ei refugiu a fost la Valen-

 țay : este înmormîntată în capela Sfîntul Mauriciu, lîngă acela în jurul căruia a gravitat toată viața. Dărnicia ei era proverbială. Talleyrand văzuse la un anticar două coloane din porțelan pe care le admirase, dar prețul îl făcuse să șovăie : în aceeași seară le-a găsit acasă, în strada Saint-Florentin. Prințesa le plătise cu 60 000 de franci (aproape 30 de milioane de franci vechi). Pentru capela Sfîntului Mauriciu, unde doarme somnul de veci, a dăruit o anaforniță de aur adusă din Polonia și pe care un papă o oferise unchiului ei, cardinalul Poniatowski, arhiepiscop al Cracoviei. Talleyrand a resimțit foarte dureros moartea ei. Doamna de Dino se temea să i-o aducă la cunoștință. „Ce este *mai rău* — spunea ea — este *că la vîrsta domnului de Talleyrand știrea aceasta nu-i poate aduce numai mîhnire, ci o poate interpreta ca un avertisment. Asta mă întristează și mă lovește mai mult decît pe el".* El se adresa către lady Jersey : *„...douăzeci și șapte de ani de desăvîrșit devotament fac ca moartea ei să fie foarte crudă pentru mine. Știu bine că de la o vreme totul vestea un sfîrșit apropiat, dar clipa veșnicei despărțiri este destul de grea. Niciodată dragostea nu este îndeajuns de pregătită pentru ceasul din urmă. Simt nevoia să arăt ce simt unei persoane pe care o iubesc de mai mult de douăzeci de ani și de aceea îți scriu astăzi".*

El s-a îngrijit de înmormîntarea ei la 20 noiembrie. Era acasă la ea și la el. Se odihnesc împreună. Tristă lună noiembrie : nepoata lui, fiica lui Archambaud, contesa Juste de Noailles, ducesă de Mouchy, prințesă de Poix, a murit în aceeași lună. Putea deci să scrie uneia din *„stelele lui",* cum obișnuia să spună uneori prietenelor lui din „serai", prințesei de Bauffremont : *„Cîte persoane cad în jurul meu !"* (24 noiembrie 1834).

Infirmitatea și bolile nu-i îngăduiau să uite că moartea îl pîndea. îngrijirea nu mai era un fleac. Liniștea de la Valențay îi dădea putința să se ocupe numai de sănătate. încerca leacuri noi : fricțiuni pe bietele lui picioare cu spirt amestecat cu apă caldă. Bacourt îi recomandase băi cu zeamă de carne (!). Le folosea din plin. Din nenorocire, s-a apucat să citească tot felul de cărți de medicină și, pe lîngă adevăratele lui boli, și-a mai inventat una, „un polip la inimă", care n-a fost suferința cea mai neînsemnată.

Și totuși : *„Viața noastră de aici* — scria el — *este foarte bine*

organizată și de aceea zilele sînt foarte scurte. Te pomenești la sfîrșitul zilei fără să fi avut o clipă de odihnă. Azi dimineață, lectura noastră din salon a fost întreruptă de aducerea unui lup ucis de paznici. Este un eveniment deosebit pentru ziua de azi. Lucrez în fiecare zi cîteva ceasuri și mă simt foarte bine", (B. de Lacombe. *Viața particulară a lui Talleyrand).*

Se scula tîrziu. Deoarece picioarele erau din ce în ce mai bolnave, nu mai îndrăznea să se plimbe pe jos în parc. Era plimbat într-un fel de fotoliu cu rotile, destul de ciudat construit, un dar — foarte economic și prețios cu toate acestea — din partea regelui Ludovic-Filip. Era fotoliul umblător al răposatului rege Ludovic al XVIII-lea, ce fusese găsit la Tuileries : domnul de Talleyrand putea să stea de vorbă în taină cu acest derizoriu tron al monarhiei prăbușite.

Intrind în casă, gusta un pahar dc vin de Madera, în care muia un biscuit. Dacă avea cu cine să joace, se așeza la masa de whist. Uneori visa în singurătatea camerei lui : avea destule amintiri cu care s-o umple. Mai

 adăuga cîteva pagini la *Memorii.* Adesea citea : „Este *mai plăcut să citești decît să scrii, iți cere mult mai puțin efort",* spunea eL Citea pe clasici, mai cu seamă pe Bossuet.

Printre oaspeții castelului figurau ducele de Noailles, prințul de Laval, ducele Decazes, cu care se împăcase, lady Clanricarde, fiica ministrului Canning, istoricul Mignet, Cuvillier-Fleury și soții Thiers, care erau totdeauna bineveniți, John Hamilton, fiul acelui amabil american care-1 primise pe Talleyrand la Philadelphia în 1793. La Valențay se aflau și oaspeți în trecere, uneori neprevăzuți, ca prințesa de Lieven, cu care Talleyrand făcuse pace. Lucrul era meritoriu din partea lui, căci la Valențay a fost nesuferită. Totul o plictisea, schimba apartamentul în fiecare zi, ceea ce la plecare n-a împiedicat-o să joace o scenă înduioșătoare : și-a tăiat o șuviță de păr și i-a oferit-o lui Talleyrand, care a făcut la fel.

Acum, Royer-Collard, vecinul și prietenul preferat de la Chateauvieux, venea cu plăcere în vizită. Conversația cu Talleyrand îl îneînta. Cînd prințul își depăna amintirile : *„Domnul de Talleyrand nu mai inventează, își spune povestea",* spunea bătrînul doctrinar.

Mai putea fi văzută o doamnă de Sainte-Algegonde, care avea două particularități : prima, că fusese soția Iui Augereau în vremurile eroice, iar a doua, că deasupra ochilor stinși avea niște sprîncene foarte negre și foarte stufoase, care-1 făceau pe Talleyrand să spună : *„Niște arcuri fără săgeți".* Cu toate acestea, într-o după-amiază din luna septembrie 1834 o săgeată a lovit pe stăpînii de la Valențay. lnapoindu-se de la plimbare, Talleyrand și nepoata lui au găsit castelul plin de vizitatori necunoscuți, care cercetau, judecau și comentau fără jenă. Servitorii le-au spus că

era o doamnă Dudevant, însoțită de un oarecare domn de Musset și de alte persoane. Nu-i cunoștea nimeni. O prietenă a prințului Talleyrand care se găsea acolo, doamna d'Entraygue, i-a informat între patru ochi că doamna Dudevant era cunoscută sub numele de George Sand, iar domnul nu era nici Alfred de Musset, nici Paul, ci Rollinat, un poet din Berry cu oarecare renume în regiune. El făcea parte din roiul de bîzîitori care zburătăceau în jurul doamnei Sand cînd venea să se ascundă în singurătatea de la Nohant. Doamna de Dino a primit matca și roiul, cu toate onorurile, în salonul cel mare. Au plecat...

Urmarea acestei vizite nu a fost un simplu bilet de mulțumire, ci un lung articol care, după trei săptămîni, a apărut în *Revue des Deux Mondes* din 15 octombrie. Citirea lui te încremenește. Nimic mai mîrșav nu s-a scris vreodată despre Talleyrand și despre nepoata lui. Autoarea era aceea care semna George Sand și care se introdusese în casa lui Talleyrand, i-o scotocise, luase informații de la servitori și fusese bine primită de doamna de Dino.

„Nu știi că omul care locuiește acolo pune in mișcare de șaizeci de ani popoarele și coroanele pe tabla de șah a universului... (Ce portret !) *Buze supte și strînse ca de pisică... buze de satir, amestec de prefăcătorie* și *desfrînare... nasul arogant, privire de reptilă... un om născut pentru marile vicii și pentru fapte neînsemnate* (nu spunea ea că pune în mișcare popoarele și coroanele ?), *cu o inimă care n-a cunoscut niciodată căldura unei emoții generoase... o monstruozitate atît de rară... Ce războaie sîngeroase, ce urgii publice, ce*

scandaloase abuzuri a împiedicat el ? Lasă-mă să blestem pe acest dușman al neamului omenesc..." Și nemaiadresîndu-se corului, ci vulpoiului octogenar : *„Și tu, bătrine vultur prădalnic și ghiftuit, ai să mori încet, cu păreri de rău, în cuibul tău...".*

Pentru a-1 înfiora pe cititorul din 1834, era absolut necesară la sfîrșit o frumoasă antiteză la vulpoiul-vultur, o evocare a purității : crinul pe bălegar. Crinul este ducesa. *„învești mîntată în alb, ca o fecioară, ca o nimfă a Dianei... cei mai frumoși ochi din Franța... privire de vrajă. Ah! înțeleg, ea este ducesa... Se spune că..."* Aici, doamna Sand se oprește, copleșită. Ce ? Să fi înțeles ea oare ? Ea, care este atît de nevinovată, va îndrăzni să sugereze *„spurcata legătură... pe lume trăiesc asemenea monștri ?"* Doamna Sand își fringe mîinile și strigă îngrozită : *„Nu mai repeta; cruță-mi închipuirea de aceste imagini hidoase, de aceste bănuieli îngrozitoare... Dacă desfrînul dezgustător și avariția cumplită sălășluiesc în asemenea ființe ademenitoare, se ascund în forme atît de pure, lasă-mă să nu știu de ele, lasă-mă să le tăgăduiesc..."*

Iată ce putea crea o criză de virtute în 1834. De data aceasta, și doamna de Dino și Talleyrand s-au simțit copleșiți. Așa cum

obișnuia, Talleyrand n-a zis nimic. Numai prietenii intimi au știut că fusese rănit. Cînd a aflat că articolul ei îl jignise, buna doamnă din Nohant s-a mirat. Cum ? Pentru atîta lucru ? *„N-a fost decît o glumă".* O glumă care o zugrăvea destul de bine.

Se jucau și comedii : doamna de Dino și Pauline se prăpădeau după ele. Pentru că Talleyrand spunea că amîndouă aveau un talent strălucitor, prietenii îi repetau cuvintele. Comediile le distrau doar pe ele, pe prinț și pe săteni ; cînd li s-a jucat Farsa *cumătrului Pathelin,* rîsetele lor au făcut pe doamna de Dino să se sperie de publicul său. S-a jucat și *Femeile savante* într-un mod desăvîrșit, se spune. La Besnardiere, care asista la reprezentație, susținea că fusese jucată mai bine ca la Comedia Franceză.

Uneori ascultau muzică. Talleyrand avea totdeauna muzicantul său plătit. Cel din urmă pe care l-a avut la Valențay, Nedermann, era harpist. Venise să se plictisească la Valențay pentru 600 de franci pe lună și drumul plătit, ceea ce însemna un salariu foarte mare.

In sfîrșit, Montrond era acolo în permanență, dar, din nefericire, nu mai prezenta nici o atracție. îmbătrînea într-un mod neplăcut. Se plîngea de toate și de toți. Cu ochelarii verzi pe nas, își vărsa veninul pe tot ce-i ieșea în cale, pe mîncare și pe oaspeți. Ca de obicei, Talleyrand îndura totul în tăcere. Micul război dintre Dorothea și Montrond îl amuzase chiar, dar la Valențay acesta a întrecut orice măsură. Dăscălit de doamna de Dino, Talleyrand i-a dat să înțeleagă lui Montrond că, pentru el, șederea la Valențay era nesănătoasă și că Parisul avea să-i facă bine. Montrond a plecat în octombrie 1834. Se simțea rănit și s-a plîns că Talleyrand nu-l tratase cu *„îngăduința unei vechi prietenii și nici cu politețea de stăpîn al casei".* Cu ocazia unei călătorii la Paris, Montrond l-a întîlnit pe Talleyrand într-un salon și nu l-a salutat : *„Uite, nu mai salută* ? — zise prințul. — *După cît se vede, l-am crescut prost".* Montrond s-a pocăit și s-a întors în casa din strada Saint-Florentin la brațul celui de care nu se putea despărți. Dorothea nu i-a sărbătorit venirea. Ce contează ! „Copilul lisus al Infernului" și „diavolul șchiop" erau legați pe viață.

Talleyrand își plimba vizitatorii prin toate sălile și galeriile, le arăta tablourile și statuile, cele 10 000 de cărți din biblioteca lui.

Cînd îi îngăduia timpul, urmărea vînătoarea într-o trăsură deschisă; alteori, doar îi însoțea pe vizitatori în caleașcă și cu vîrful bastonului, pe sub ramuri, le arăta cerbii și căprioarele care fugeau.

In cursul unei plimbări în istoricul său fotoliu cu rotile, năzuros ca și destinul tronurilor, fotoliul s-a răsturnat, și el, tot ca un rege, a fost trîntit la pămînt; s-a lovit tare la cap. La vîrsta de optzeci și doi de ani, căzătura ar fi putut avea urmări grave. *„Putea să moară* — scria ducesa de Dino la 17 iunie 1836 —, *dar, de fapt, n-a avut decît niște zgîrîeturi pe față".*

Această căzătură l-a necăjit mai puțin ca purtarea prefectului de Indre față de el cu acest prilej. Funcționarul acesta i-a refuzat autorizația de a planta copaci. Talleyrand a insistat ca interdicția să fie ridicată, în pofida unui anumit text de lege. Prefectul l-a tratat de sus și i-a răspuns că „stătea călare" pe regulamente. *„Strașnică mîrțoagă mai călăriți",* i-a răspuns trufașul plantator de la Valențay.

Zilele sfinților Mauriciu și Carol, patronii săi, le sărbătorea cu regularitate și cu mult fast. Rînduiala aceasta îi plăcea tare mult : îi amintea de Chalais, singura clipă din copilăria lui cînd i se sărbătorea onomastica. Dădea mai multă importanță zilei Sfîntului Mauriciu, la 22 septembrie. în zori, toti paznicii vesteau sărbătoarea sunînd din trîmbițe ; urma apoi liturghia de la castel, la sfîrșitul căreia veneau toți copiii de școală să-i facă urări și să-i aducă buchete de flori. Un mare ospăț, prezidat de Pauline, aduna pe toți săracii ; nu era un ospăț de azil, era îmbelșugat șl stropit cu băutură din plin. Talleyrand se ivea cînd se serveau prăjiturile și dăruia fiecăruia cîte o haină nouă pentru lamă. Seara, turnurile și donjonul castelului erau luminate și toți locuitorii poftiți la focul de artificii.

Era foarte sensibil la purtarea oaspeților. Lipsa de bun simț îi făceau mai rău ca nerecunoștința sau dușmănia. *„Primești pe cineva după numele sau haina pe care o poartă* — spunea el —, *dar la plecare îl petreci după inteligența pe care a dovedit-o".* Și uneori ușa se închidea pentru totdeauna în urma unor musafiri. De obicei, se prefăcea că nu bagă de seamă nimic, dar i se întîmpla să atragă atenția asupra unor greșeli. Se zugrăvea pe el însuși prin lecțiile pe care le dădea. Așa s-a întîmplat șl cu observația pe care a făcut-o unui musafir de ocazie care a dat pe gît dintr-o înghițitură paharul de coniac de cea mai bună calitate ce i se servise. Talleyrand l-a învățat cum să se poarte cu anumite capodopere : *„Iei paharul în căușul palmei, îl încălzești, îl clatini cu o mișcare circulară, pentru ca băutura* să-și *împrăștie mireasma. După aceea îl duci la nas, îl miroși..." — „Și apoi, monseniore 1" — „Apoi, domnule, pui paharul pe masă și discuți despre el..."*

In afară de vizitele la Chateauvieux, uneori se duceau la Rochecotte pentru șederi mai îndelungate. O scrisoare scrisă în cursul uneia din aceste călătorii și adresată bătrînului său prieten austriac, baronul de Gagem, ne arată nu numai frumusețile de la Rochecotte, ci și delicatețea sentimentelor pe care le nutrea Talleyrand pentru bătrinii săi prieteni : *„Vechea dumneavoastră prietenie v-a făcut să doriți a afla cum stau cu sănătatea. Țin să vă spun că este bună în raport cu numărul anilor mei, că trăiesc într-un loc*

 retras și încîntător, unde-mi petrec viața cu tot ce am mai drag pe lume, fi *că singura mea ocupație este să gust din plin tot farmecul trîndăvelii:*

«Cînd ai gustat din toate,
Ai făcut sau cel puțin ai încercat totul,
Este tare plăcut să nu faci nimic... etc. |

Dumneavoastră nu cunoașteți Rochecotte, pentru că altfel nu ați spune S «De *ce Rochecotte ?* Inehipuiți-vă că în acest moment am sub ochi o adevărată grădină, latâ de două leghe și lungă de patru, udată de un rîu mare și înconjurată de dealuri împădurite, unde, mulțumită faptului că se află la adăpost de răceala nordului, primăvara vine cu trei săptămîni mai devreme ca la Paris și unde acum totul este înverzit și înflorit. Dealtfel, mai este ceva care mă face să prefer Rochecotte oricărui alt loc. Nu numai că sînt aici cu doamna de Dino, ci sînt acasă la ea, ceea ce constituie un farmec in plus"* (20 aprilie 1835).

Odată s-au dus la castelul Courtalain, în Eure-et-Loire, la ducele de Montmorency. Aici au întîlnit-o pe Sabine de Noailles, fiica prințesei de Poix, care, se știe, murise în 1834. Nepoata aceasta a prințului Talleyrand era un fel de băiețoi despre care ducesa de Dino spune că era *„de o frumusețe din topor, avea un glas bărbătesc, inteligență, învățătură... în sfîrșit, apucături cam smucite".* Și le-a arătat în cursul unui dineu. Cu paharul în mînă s-a adresat unchiului ei, care era departe de ea, strigînd : *„Unchiule, vrei să bei un pahar de vin cu mine ?“ — „Cu dragă inimă, nepoate",* i-a răspuns Talleyrand, ridicîndu-și încetișor paharul.

In pofida plăcerilor pe care le găsea aici, uneori viața lui la Valențay era covîrșită de tristețe. Suferea de insomnii groaznice. Nu voia să deranjeze pe nimeni ca să aibă cu cine juca whist sau ca să pună să-i citească din Bossuet. Atunci i se întîmpla să scrie, fie cîteva pagini din *Memorii, fie Maxime* sau *Cugetări,* **pe care le** așternea pe foițe de hîrtie sau într-un carnet roșu pe care-1 ținea în buzunar.

Rîndurile următoare, **culese** din notele lui zilnice, aruncă o lumină oarecum curioasă asupra bătrâneții lui : „Aici, *la Valențay, îmi rînduiesc viața ca să fie dt mai monotonă. Vreau să mă închid numai în treburi casnice. Nu sînt fericit, nu sînt nefericit, sănătatea mea nu-i bună, nu este nici rea; nu mă doare nimic și nu sînt bolnav; mă sfîrșesc încet și această sfîrșeală, care nu se oprește, știu bine cum se va încheia. Asta nici nu mă mîhnește, nici nu mă sperie. Am încheiat socotelile. Am sădit copaci, am zidit o casă și am mai făcut și alte prostii; nu ar fi timpul să termin?"*[1]. Această din urmă frază pare ieșită din călimara lui Voltaire. Ne miră mai puțin decît acea înțelepciune moartă, acel fel de ataraxie stoică sau indiană : deprinderea inexistenței.

„Cugetările", pe care le scria ca un mare boier, fără a se îngriji da formă și fără să-i pese dacă aveau să fie publicate, nu sînt turnate în bronz, dar sînt gravate cu **un** vîrf atît de ascuțit, au o trăsătură așa de fină și de vie, că par mai aproape de acelea ale lui Rivarol sau Laclos decît de acelea ale lui Pascal **sau La** Rochefoucauld, din care uneori se spune, pe nedrept, că s-a inspirat Au strălucirea unei inteligențe ce nu dă greș,

adîncimea unei neasemuite cunoașteri a oamenilor și un simț pătrunzător, aproape deznădăjduit al ucigătoarei degradări pe care o împlinește timpul.

„Părinții vor totdeauna să-i ferească pe tineri de gustul plăcerilor". Iată ce gîndea un moșneag de optzeci și doi de ani.

Despre politică : *„In Franța, nimic nu ușurează mai mult supunerea ca epigramele".* Mazarin descoperise și el lucrul acesta : *„Cîntă, o vor plăti".*

„Cu cît *spiritul unui popor este mai nobil, cu atît mai mult formele sale de guvernămînt trebuie să fie respectate".*

Competența lui n-ar putea fi pusă la îndoială cînd apreciază că *„oamenii de afaceri nu fac treburi bune decît atunci cînd autoritățile le fac rău".* S-ar putea ca prietenul său Ouvrard să-i fi șoptit această maximă.

în privința manierelor nu există alt judecător mai bun ca el : *„Pentru orice și pentru oricine, eleganța îmbinată cu simplitatea este caracterul distinctiv al nobleței".*

Uneori, părăsind abstracțiunile, se cufundă în actualitate și, după săgețile pe care le aruncă, se vede ce strașnic pamfletar ar fi putut să fie. însă în loc să scarmene pe cei care-1 insultau, mîzgălea trei rînduri pe o fițuică și o zvîrlea într-un sertar. Printre doctrinari avea și prieteni, și alții care-1 invidiau și îl dușmăneau, ca Mole sau Broglie. Iată însă ce descoperă privirea lui pătrunzătoare in acești oameni austeri, înțepeniți în straiele lor ca de preoți, care împrăștie plictiseală și, pînă la urmă, dovedesc **o** prostie fără margini.

„Pînă *azi s-a crezut că Franța nu iartă pe miniștrii săi care îi pricinuiesc necazuri; acum se pare că s-a obișnuit cu ei".* în 1848 nu se va mai obișnui.

încă o observație asupra oamenilor de mijloc : *„Aceștia trăiesc între casă și grădină, niciodată nu văd ce se întîmplă pe stradă".* Bătrînul acesta, mare senior din vremea vechiului regim, învață pe tinerii burghezi înfumurați că nu se poate guverna fără să ții seama de stradă. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să guvernezi cu ajutorul străzii, nici din stradă. O altă reflecție rînduiește lucrurile și în această privință : *„Opinia publică poate fi un mijloc de control, dar pentru guverne este o călăuză primejdioasă".* Strada te învață pînă unde nu trebuie să mergi, nu încotro să mergi. Despre lume și cunoștințele pe care le poți face spune : *„li iert pe oameni că nu sînt de părerea mea, dar nu-i iert că nu se țin de a lor".* Și tocmai asta i B-a reproșat și lui, pentru că era privit din afară ; el și-a schimbat stăpînii, dar nu și părerea. Cînd îți schimbi cămașa îți schimbi și pielea ?

Și această cugetare pe care ar fi trebuit să și-o dedice : *„Căsătoria este ceva așa de frumos, că toată viața ar trebui să te gîndești la ea".* De ce nu **s-a** gîndit la ea în 1798 ?

îl regăsim și în această maximă plăcută : *„Cu timp și cu răbdare frunza de dud se preface în mătase".* S-ar putea continua ideea lui... dușmanii se prefac în aliați, creditorii în debitori.

Acesta era rodul insomniilor și veghilor lui. Nici o diminuare a facultăților mintale. Și așa a rămas pînă la sfîrșit. Retragerea lui era o chestiune de voință, de bună-cuviință și, fără îndoială, de mîndrie. Nu putea trăi nici într-o lume în care rolul său politic să fi fost micșorat, nici cu totul în afara„ lumii : era un prinț la pensie. S-a retras deci în mod princiar. Totul era o

529 chestiune de pricepere în ale vieții, de gust și demnitate. în viața asta da lux, în mătase și catifea, domnea o disciplină neînduplecată.

Pentru domnul de Talleyrand „renunțarea" are aproape același înțeles ca și „atașamentul"

Pe timpul iernii se înapoia în strada Saint-Florentin. Primea tot așa ca și înainte de demisie. Cu o falsă modestie repeta: *„Am devenit burghezi".* Era un fel de a vorbi dictat de împrejurări. De două ori pe săptămînă primea la mezanin. Tronînd într-un fotoliu monumental, aproape împietrit, **cu** privirea neclintită, personajul era desăvîrșit. Totdeauna frizat, pudrat, **cu** aceeași cravată înaltă. *„Piciorul său beteag, rotund și scurt, adevărat picior de cal",* spunea contesa Mirabeau, era întins pe un scăunel în fața fotoliului. Parisul defila prin fața pernei pe care se lăfăia piciorul pocit, care în același timp atrăgea privirile și îngrozea. Bătrînul satrap fascina prin inteligența și politețea sa, prin strălucirea carierei sale, în timp ce infirmitatea lui, ca și proasta lui reputație, intrată în legendă, dezgustau. Una peste alta făceau din prințul acela olog și oficial însingurat un fel de vrăjitor care răspîndea un farmec morbid și irezistibil.

Se ținea la distanță de cei mai mulți vizitatori. Dar dacă un chip îl interesa, își regăsea inteligența, cuvintele biciuitoare și grația. Domnul d'Argout îl arată adesea scump la vorbă... *„Apoi deodată se trezea, conversația lui se însuflețea, devenea ageră, strălucită, adîncă, mintea lui arunca scîntei, rămîneai uimit, îl ascultai cu încîntare, dar el nu vorbea ca să placă celor din jur.... se supunea unui capriciu de moment, creierul său încărcat cu electricitate simțea nevoia să se descarce... In orice ocazie vorbea de sus, domina neîncetat pe cei cu care stătea de vorbă".*

Putea fi batjocoritor, dar avea groază de bîrfeală, spunea doamna de Dino : *„Nu-i plăcea cleveteala. Niciodată nu dădea atenție bîrfelii și nu cred să fi existat la Paris altă casă în care să fi fost atît de puțin cunoscută și atît de disprețuită ca în casa lui".* Cu toate acestea, săgețile pe care le îndrepta împotriva caraghioșilor și a greșelilor de gust erau teribile. în fața unei femei foarte slabe și care se decolta exagerat, descoperind jalnice uscăciuni, s-a exprimat astfel: *„Este cu neputință să dezvălui mai mult șt să arăți*[1] *mai puțin".* într-o zi, întorcîndu-se acasă, în strada Saint-Florentin, împreună cu Montrond, a găsit cartea de vizită a unui necunoscut, candidat la Institut. Montrond s-a mirat : „Ce *titluri are ? N-a scris nimic ?" — „Să avem iertare* — i-a răspuns

Talleyrand arătîndu-i cartea de vizită —, și-a **scris** *numele".*

Dealtfel, nici nu ținea minte aceste vorbe de duh, care niciodată nu porneau din ură, din pizmă și nici măcar din mînie. Nu se supăra pe nimeni : *„Este foarte ușor să te certi, știu și eu să mă cert la fel ca și ceilalți, dar la ce bun? Să strici afacerile și să-ți creezi dificultăți? Dealtminteri. sînt prea leneș pentru așa ceva și poate prea dibaci: niciodată, nu trebuie să faci pe plac celorlalți certîndu-te cu ei,* ***iar*** **eu** *mine nu* ***sa*** *eearta cine, vrea".*

Dacă nu se certa cit cei care îl vorbeau de rău, cum s-ar fi certat cu

539 cei pe care îi înțepa? Dealtfel, aceste săgeți adesea nu erau decît vorbe de duh, rostite așa cum se rosteau pe vremuri, mai mult pentru a face plăcere celor care le apreciau decît pentru a răni nevinovata victimă. Ca și cu această femeie, doamna... (numele i-a dispărut) care nu avea dinți și care era comparată cu o actriță, domnișoara Duchesnois, tragediană lipsită de frumusețe care avea dinți, însă stricați. Despre ea, Talleyrand spunea: „Dacă *doamna... ar avea dinți, ar fi tot așa de urîtă ca* și *domnișoara Duchesnois".* Mai aspru era cu necuviința. Generalul Dorsenne le Paige, invitat la un dineu în strada Saint-Florentin, a sosit cu întîrziere. Erau la masă. Ca și cum ar fi fost de-ai casei, generalul, avînd aerul că nu-i pasă de întîrziere,, le-a spus că fusese reținut de un afurisit de țivil. Cu cel mai măreț aer Talleyrand i s-a adresat: *„Generale, pot să te întreb ce numești țivil?" — „Noi avem obiceiul să spunem țivili tuturor celor care nu sînt militari",* răspunse generalul. — *„Așa cum numim și noi militari pe toți care nu sînt civili",*[1] i-a întors vorba Talleyrand.

Pe de altă parte, îngăduința lui era fără margini. Timp de optsprezece ani a răbdat lîngă el pe un valet de cameră a cărui mutră de tîlhar nu putea să înșele pe nimeni, fiindcă a și fost arestat și întemnițat pentru furturi și pungășii de tot felul. Cînd i s-a adus lui Talleyrand la cunoștință arestarea, a spus că știrea nu-1 mira: *„De optsprezece ani, niciodată nu-și apropia briciul de fața mea fără să-mi spun că poate îmi va tăia beregata".* Era bănuit că anumite glume și le pregătea înainte de a pleca la dineuri, dai unele au fost spontane, ca aceasta. Asculta pe un diplomat neamț care se avîntase într-o perorație ce nu se mai sfîrșea; îl asculta, fără să-1 întrerupă, într-o atitudine de plictiseală covîrșitoare. *„Ce așteptați" ?* — l-a întrebat cineva. — *„Verbul",* răspunse el.

De îndată ce se înapoia la Paris, era cuprins din nou de pofta de intrigi politice. A încercat să torpileze guvernul, cu scopul de a deschide calea protejatului său Adolphe Thiers. Mold a simțit lucrătura imediat ce Talleyrand a sosit la Paris. *„Strada Saint-Florentin și-a reluat activitatea, este un focar incandescent de intrigi",* scria el în 1836.

Prințul era văzut la Tuileries, în vizită la rege și la Mademoiselle. Aici l-a întîlnit pe vestitul cavaler d'Orsay, care a lăsat despre prinț un portret în care se regăsesc trăsăturile pe

care le-au scos în evidență cea mai mare parte dintre contemporanii săi ; în afară de acestea, mai notează — vorbește filfizonul din el — că haina prințului era prea largă, iar jobenul prea înalt. Și un amănunt : bastonul, bastonul cu care Talleyrand ciocănea în groaznica proteză de fier care-i ținea drept piciorul și al cărei zornăit metalic îi însoțea mersul, îl vestea de departe, așa cum zornăitul lanțurilor vestește apariția strigoilor. Cînd auzea acest zgomot, lumea șoptea: *„Prințul! Prințul!"* Bastonul acesta era sceptrul său.

La 13 decembrie 1834 a ieșit ca să asiste la ședința de primire în Academia Franceză a protejatului său Adolphe Thiers. Ținea să-i asculte discursul și să-și afirme protecția în mod public. Intrarea prințului a făcut vîlvă: mergea la brațul strănepotului său, ducele de Valențay, însoțit de un roi de femei elegante: ducesa de Dino, lady Clanricarde, contesa de Cas- tellane, contesa de Boigne și încă alte cîteva. Asistența a fost impresio-

In limba franceză *civil* are și sensul de civilizat. — Nota trad.

natâ de aerul lui impunător. Purta pe umerii lui toată istoria Franței șl **a** Europei din ultimii cincizeci de ani. Era atît de impunător, că la intrarea lui, ca la comandă, întreaga sală s-a ridicat în picioare. Parisul avea, totuși, și altă părere în afară de aceea a ziarului *Charivari.* Thiers a ținut o cuvîntare sclipitoare, uitîndu-se numai la cei doi oameni care se aflau în fața Iul și cărora li se adresa îndeosebi: Talleyrand și Royer-Collard. **In** primăvara anului 1835 a vrut să voiajeze. înainte de a se înapoia la Va* lențay a vrut să-și viziteze pămînturile și fierăriile de la Pont-de-Sains, da< la început a făcut un ocol pe la Rochecotte. L-a însoțit pe Ludovic-Filip într-o vizită obositoare la castelul de la Versailles, pe care regele voia să-1 repare. Castelul era lăsat în părăsire de mai bine de patruzeci de ani; în mai mulți ani fusese și jefuit. A fost un pelerinaj destul de chinuitor, atît din pricina picioarelor lui betege, cît și din pricina amintirilor.

După aceea a trădat băile de la Bourbon-1'Archambault pentru cele **da** la Bourbonne. S-a înapoiat, în sfîrșit, la Valențay, a luat parte la o ședință a Consiliului general din Indre și, în sfîrșit, a putut să se odihnească. Picioarele erau din ce în ce mai grele și mai fragile. „Echilibrul meu este *tot așa de amenințat ca și al Europei".* Culmea nenorocirii, după înapoierea la Paria, în decembrie 1835, și-a înmormîntat medicul, pe Bourdois de la Motte.

în ziua de 10 decembrie, soția lui, prințesa de Talleyrand, pe care noi am uitat-o aproape, ca și el, a murit în locuința ei din strada Lille. Soarta doamnei Grand fusese orînduită, ne amintim, după înțeleptele sfaturi ale ducesei de Dino. De teamă să nu-și piardă pensia, nenorocita prințesă trăise fără să facă larmă, pătrunsă de evlavie. Temerile lui Talleyrand la moartea lui San-Carlos fuseseră fără rost; după moartea acestuia, viața soției sale fusese exemplară. Vremurile eroice se sfîrșiseră. Doamna Grand murise de multă vreme. în ziua de 10 decembrie, prințesa de

Talleyrand și-a dat sufletul în mod oficial, cu toată cucernicia. Prietena ei, ducesa de Esclignac, a înștiințat din timp pe monseniorul de Quelen, arhiepiscopul Parisului, care a venii și a împărtășit-o.

Cînd știrea apropiatului sfîrșit al prințesei a pătruns în casa din strada Saint-Florentin, Dorothea s-a simțit puțin încurcată, neștiind cum trebuia să-și înștiințeze unchiul. Nu vreun sentiment prea delicat o făcea să șovăie. Ne spune chiar ea: *„Nu mă temeam să-i întristez sufletul, care nu avea* ca *căuta în această împrejurare".* Ea vedea limpede. Prințul a ascultat știrea și a vorbit de altceva, ca și cum n-ar fi auzit-o. A doua zi, chiar el a deschis discuția, nu ca să vorbească despre prințesă, ci ca să aranjeze înmor- mîntarea și să trimită înștiințările. N-a uitat nici moștenirea: ne amintim că prin contractul de căsătorie toate bunurile pe care el le recunoscuse soției sale, în cazul morții ei, îi reveneau lui de drept. Nici o clipă Talleyrand nu s-a gîndit să se ducă în strada Lille. Pentru el murise tot ce îl legase de ea. în după-amiaza aceleiași zile, Dorothea și-a auzit unchiul fredonînd. Surprinsă, l-a întrebat dacă nu cumva îl bucura văduvia. S-a enervat, ca și cum întrebarea nepoatei sale i-ar fi surprins un sentiment pe care dorea să-1 păstreze pentru el. Cînd prințesa și-a dat ultima suflare, ducesa de Dino **a** șovăit din nou pînă să aducă știrea la cunoștința unchiului său. Se înșela în privința sentimentelor lui. Imediat ce a fost informat de moartea soției sale, Talleyrand a spus: *„Asta simplifică mult situația mea".* Acesta a fost discursul funebru pe care l-a ținut pentru doamna Grand. Funeraliile au fost desăvîr-

532 și te. Familia s-a „unit" împotriva clevetelilor. Nepotul prințului deschidea alaiul mortuar. Prințesa de Talleyrand a fost înmormîntată cu demnitate. Un gazetar „legitimist" și-a permis să vorbească despre *„scandalul funebru".* Fără nici un menajament, nepoții i-au propus retractarea articolului sau duelul. Articolul în cauză a apărut, cu toate reparațiile pretinse de „familie". Numai principalul interesat a rămas tăcut și nevăzut. In ziua aceea avea bătăi de inimă.

Două casete și niște documente pe care prințesa le încredințase arhiepiscopiei și care trebuiau să revină prințului, ca și tot ce posedase soția lui, au provocat oarecari neînțelegeri. Apoi nimeni n-a mai rostit vreodată numele prințesei.

în timpul iernii din 1836, de bine-de rău, Thiers s-a menținut la putere. Se plîngea sfătuitorului său de neîncetatele atacuri îndreptate împotriva lui, ca și de voturile dușmănoase fără rost. Talleyrand i-a răspuns: *„Știi bine, dragul meu, că de patruzeci de ani am fost omul cel mai discreditat moralicește din Europa și totdeauna am fost atotputernic fiind la putere* sau pe punctul *de a pune mina pe ea".* Nu prea își făcea iluzii despre natura gloriei de care se bucura sau despre sentimentele pe care oamenii le nutreau față de el. Asta însă nu-i împiedica pe miniștri să facă anticameră în strada Saint-Florentin, ca să-i prezinte omagii și să-i ceară sfaturi.

Tot mai ieșea să ia masa în oraș. După un dineu la Thiers, unde societatea i s-a părut cam pestriță și serviciul mediocru, a făcut această glumă: *„Este un dineu din vremea Directoratului".*

Prefera să se ducă la prințesa Lieven, în continuare înnebunită după intrigi, nesuferită, dar plină de viață și de duh. La Paris se povestea că era nelipsit din casa prințesei pentru că era în slujba Rusiei și primea de la prințesă subvențiile trimise de țar. Nu prea era probabil. Niciodată țarii nu fuseseră prea darnici pentru serviciile aduse pe vremea cînd Talleyrand putea să le aducă și nu se vede pentru ce l-ar fi plătit acum, cînd Talleyrand nu mai era la putere.

Totuși, bătrînul acesta cunoștea o viață nouă, o viață sufletească; o rază de nevinovăție, de iubire: Pauline. Această duioșie, „naivitatea" aceasta poate dezvălui multora dintre cei care l-au judecat pe Talleyrand după mărturiile lui Chateaubriand, ale gazetarilor și oamenilor politici din vremea lui, un personaj cu totul neașteptat. De fapt, acest Talleyrand, duios și simțitor, a existat totdeauna; frații săi, nepoții, prietenele din „serai", secretarii, servitorii, oamenii de la Valențay, toți îl cunoșteau. Dar cine le-a auzit mărturia, o șoaptă pe lîngă puternicele sunete de orgă din *Memoriile de dincolo de mormînt ?* Din iscusință și din mîndrie, Talleyrand și-a ascuns viața lăuntrică și adîncă a inimii lui. La optzeci și patru de ani, cînd partida era încheiată, și-a dat pe față dragostea pentru o copilă delicată, care a făcut fericirea ultimilor săi ani.

Chiar Sainte-Beuve, care-1 detesta pe Talleyrand, recunoștea: *„Daci există ceva bun în domnul de Talleyrand ajuns la capătul bătrîneții,* ***este*** *acest colțișor de iubire curată".*

Adresa Paulinei mici scrisori fermecătoare, pline de atenție pentru toi ce putea să placă unei copile. Cînd Pauline era trimisă vara la băi de mare, totdeauna se despărțea cu greu de ea: *„Mi-e tare dor să te văd, dar mai tare aș vrea să te știu sănătoasă, și dacă încă puține băi îți sînt folositoare, trebuie*

să le faci; dealtfel, Mimi va hotărî. Cînd te vei înapoia la Paris, am să te duc să vezi elefantul regelui din Siam. Face niște figuri cu o eleganță ciudată. Mărimea nu-l împiedică să fie foarte sprinten. Știi și tu, cînd publicul este mulțumit de un actor, după spectacol este chemat ca să fie aplaudat- Acum este rechemat după fiecare reprezentație și el iese în fața scenei, unde mulțumește politicos, tuturor, cu trompa. Sînt sigur că are să te distreze. Ădio, scumpă copilă, mi-ești tare dragă și te îmbrățișez".

Altă dată se îngrijorează din cauză că *„îngerul casei"* trebuie să se ducă la dentist: *„M-am gîndit adeseori la vizita la dentist, scumpa mea Ninette a suferit mult! Măcar dacă această vizită nu s-ar mai repeta decît după foarte multă vreme. Trebuie să ai curaj. Eu, eu n-am deloc pentru tine...",* li scria că-1 văzuse pe rege după atentatul unui tînăr nebun, care în ajun trăsese asupra lui. După ce s-a dus la Tuileries, a povestit Paulinei că văzuse pe regină purtindu-se foarte curajos în timpul atentatului. *„A scos din părul*

regelui firele de cilți cu care erau îndopate cartușele destinate să-l asasineze pe rege, în timp ce se afla lîngă el. Dragă copilă, simt nevoia să fiu lîngă tine..."

Atentatul a întîrziat inaugurarea Arcului de Triumf, care fusese terminat. Ii scria Paulinei: *„Arcul de Triumf este falnic, are o înălțime de 152 de picioare, lățimea de 138 și grosimea de 68 de picioare...".* Talleyrand a fost totdeauna îndrăgostit de cifre...

în decembrie 1835, Pauline a împlinit cincisprezece ani. A cunoscut primele ei baluri. Talleyrand povățuiește pe mama ei să-i supravegheze cu atenție toaletele și decolteurile. *„Cînd ceea ce se arată este frumos, este necuviincios* — spunea el —, *cînd ce se arată este urît, este doar foarte* ***urit".***

Adeseori pleca numai el cu Pauline ca să cerceteze Parisul, vechile mahalale demodate și uitate de toți, afară de el. Mai putea el să găsească sărăcăcioasa locuință a doicii sale, maidanul pe care unchiul său îl regăsise **în** același hal ca și ceilalți amărîți băiețași din mahala, el, care astăzi era until din cei mai celebri oameni din Europa, unul din cei mai nobili și mai bogați din Franța?... Numai lîngă Pauline redădea viață acestei preistorii. Se oprea înaintea Sorbonei, cu fața spre liceul Sfîntul Ludovic, unde altădată se ridica gimnaziul Harcourt, gimnaziul său, unde fusese fericit. Se duceau la Saint-Sulpice, în strada Garanciere, și arăta Paulinei ferestrele casei în care **se** născuse; pe strada Ferou, în care dădea fereastra cămăruței sale de seminarist, întrezărea el fantoma primei Dorothee? într-o seară au intrat în biserică și el a stat nemișcat multă vreme. Fiindu-i frig, Pauline s-a lipit de **el** cu frică. Talleyrand a spus: *„Aici am fost eu botezat".*

S-au înapoiat la Valențay și în toamnă la Rochecotte, unde, printre altele, au primit și vizita lui Balzac, care evocase într-un roman al său pe un *„anume prinț care este schilod numai de un picior, pe care-l privesc ca pe un om politic genial și al cărui nume va fi slăvit de istorie".* Balzac a pătruns mai adînc în acest personaj, făcîndu-1 pe Vautrin să spună: „Un *om care se laudă că nu-și schimbă niciodată părerea, care-și pune în gînd să meargă întotdeauna în linie dreaptă este un neghiob care crede în desăvîrșire".* Și Balzac adăuga : *„Nu există principii, doar evenimente, nu există legi, doar împrejurări... Omul superior își însușește evenimentele ca să le dirijeze... Omul nu este obligat să fie mai înțelept ca o națiune întreagă".* Și ar fi putut

534 să adauge: mai ales cind această națiune, fiind cea mai nestatornică din lume, este și cea mai severă față de nestatornicie.

Aceste fraze l-au impresionat pe Talleyrand. Ducesa a deschis ușile de la Rochecotte pentru autorul romanului *Moș Goriot.* In scrisoarea adresată la 13 decembrie 1846 doamnei Hanska, Balzac vorbea despre această vizită de pomină. Doamna de Dino nu prea s-a bucurat de această cunoștință, mătăhălosul Balzac nu era pe placul ei. Talleyrand însă a fost încîntat și l-a poftit să vină la Valențay. *„Dacă o să mai trăiască, mă duc neapărat* — scrie Balzac. — *Mai am de văzut pe Wellington* și *pe Pozzo di Borgo, ca toată colecția mea de antichități să fie completă".* Din această

întrevedere păstra amintirea frumosului, profundului și nobilului glas al prințului și *„două sau t'ei izbucniri de idei extraordinare".*

Simțindu-se obosit, la Valențay a mai rupt o legătură cu viața publică: și-a dat demisia din funcția de consilier general. în 1834 făcuse deja un testament. Atunci a făcut altul nou. Prima frază este cu tîlc: „De la *început declar că mor în religia catolică apostolică și romană".* își povestea viața, lămurea căsătoria, spunînd că se crezuse liber. Dădea întregii sale vieți politice o explicație simplă și scurtă, cea mai mulțumitoare pentru el și care, de asemenea, lămurește cel mai bine comportarea lui. Să-1 ascultăm: *„Situația mea* (după demisia sa din episcopat) *mă obliga să-mi caut calea. Am căutat-o singur, pentru că nu voiam ca viața mea să depindă de vreun partid".* Acesta este adevărul. Talleyrand a fost totdeauna un singuratic, n-a fost niciodată susținut de vreun partid, nici unul nu-l revendica și toate l-au atacat. *„Am cugetat îndelung* și *m-am oprit la ideea de a sluji Franța* și *numai Franța în oricare situație s-ar fi aflat; în toate situațiile era de făcut ceva bun. De aceea nu-mi fac nici o mustrare că am servit sub toate regimurile, de la Directorat pînă in epoca în care scriu".*

Era logica întruchipată. Balzac îl înțelesese bine. Talleyrand scria apoi despre cîrmuirile pe care le servise : *„N-am părăsit pe nici una mai înainte ca ea însăși să se fi părăsit".* Nu pusese niciodată în cumpănă, sublinia el, interesele unui partid sau pe ale sale „cu *adevăratele interese ale Franței, care, dealtfel, după părerea mea, nu sînt niciodată în opoziție cu adevăratele interese ale Europei".* în adevăr, a susținut totdeauna această idee, care, în zilele noastre, este susținută de cei mai de seamă europeni și poate că ar merita să fie și mai mult.

Printre toate generalitățile se poate citi pe neașteptate, cu oarecare surpriză, o emoționantă pagină despre recunoștința pe care o datorează lui Napoleon. Amintește cu plăcere că împăratului are să-i mulțumească pentru averea lui și cere moștenitorilor săi să nu uite asta niciodată: *„Pînă în ceasul din urmă îmi voi aduce aminte neîncetat că el a fost binefăcătorul meu* și *că averea pe care o las nepoților mei în mare parte îmi vine de la el. Nepoții mei sînt datori nu numai să n-o uite, ci s-o aducă și la cu- noștiința copiilor lor, ca și acelora care se vor naște din copiii lor, în așa fel ca amintirea să se transmită din generație în generație, și, dacă vreodată un om cu numele de Bonaparte se va găsi într-o situație materială proastă sau va avea nevoie să fie ajutat și sprijinit, să capete de la moștenitorii mei directi sau de la urmașii lor orice fel de ajutor ce le va sta în putință să-i dea".*

Ce însemnează acest exces de recunoștință? Sentimentul acesta este

 sincer într-adevăr ? Ce ascund aceste cuvinte ? Talleyrand dorea ca după moartea lui să nu se întrebe nimeni despre originea *„averii lui uriașe, uriașului lui noroc".* Am descoperit în cursul vieți sale anumite izvoare tainice ale veniturilor de care dispunea personajul nostru. Altele au rămas ascunse, deși se știe că au existat: „atențiile" care-i veneau de departe le aducea pe căi

subterane. Totuși, s-a putut stabili suma la care se ridică ceea ce a primit de la Napoleon. Desigur că împăratul era darnic, dar nu de ajuns ca să satisfacă, după cum s-a văzut, uriașele nevoi ale fastuosului său ministru. In 1814, Talleyrand risipise aproape tot ce căpătase de la Napoleon, în afară de castelul din Valențay și casa din strada Saint-Florentin. Deci rămînea de justificat averea refăcută după 1814 și tocmai de asta dispunea prin testamentul său din 1836. Ca să justifice tot ce nu se putea justifica, a găsit cu cale că nimic nu era mai mișcător și mai dibaci decît să afirme solemn că toată averea o datora dărniciei lui Napoleon.

In ceasul încheierii socotelilor te poți întreba cum privea Talleyrand banii. Considerabila avere pe care o lăsa Dorotheei, nepoților săi și Paulinei nu era decît o mică parte din ceea ce cheltuise în timpul vieții. Jocul de cărți înghițise mult. Dar restul? Restul a fost cheltuit. Nu risipit. Pentru prinț, cheltuielile aveau un sens anume și toate lucrurile, prețul lor. Dărnicia și luxul său au fost mari, uneori mărețe, dar niciodată nemăsurate. Cheltuielile pentru casă și masă erau socotite cu precizie și pe măsura ideii pe care și-o făcea despre rangul său, obîrșia lui și despre scopul pe care-1 urmărea : *„Pentru domnul de Talleyrand* — spunea Lamartine —, *belșugul era o politică și în același timp o eleganță a vieții sale".* Din acest punct de vedere se deosebea de nepotul său Edmond, duce de Dino, care nu era decît un prost risipitor, fără măsură și fără țintă. La Londra, Edmond era cît pe-aici să fie întemnițat pentru datorii; a fost salvat de ducele de Laval, care a plătit în locul lui. La Paris, Edmond a luat-o de la început cu datoriile; Talleyrand a intervenit pentru a-și împiedica nepoții să se ruineze de dragul unui om atît de mediocru; a luat măsura ca ducele de Valențay și fratele său să nu poată plăti datoriile tatălui lor. Edmond a fost întemnițat. Cînd a ieșit din temniță, s-a dus să trăiască la Florența cu o pensie de 40 000 de franci, pe care i-o plătea soția lui. Talleyrand ținea să-și căpătuiască familia, dar nu să subvenționeze pe un nepot care o ruina. Și, cu toate acestea, el cheltuise desigur de zece ori mai mult ca acest nefericit de Edmond. însă în alt fel. Grija de exactitate și de dreaptă măsură în privința cheltuielilor necesare casei se pot judeca ușor din scrisoarea pe care o adresa de la Valențay intendentului său din strada Saint-Florentin, unde trebuia să locuiască pentru cîteva zile nepoata lui Charlotte, baroana Alexandre de Talleyrand, cu fiica ei Maria-Tereza:

„Dragul meu Couslier, Charlotte și *fiica ei vor fi la Paris la 30 noiembrie sau la 1 decembrie, ele vor ocupa același apartament pe care l-au ocupat tn primăvară* și *nimic mai mult... In apartamentul Charlottei trebuie să se facă o curățenie temeinică, să se pună cearșafuri, prosoape, cirpe, sfeșnice mari* și mici, ca și *grătare pentru lemne. Asta-i tot ce trebuie să pui la dispoziție. Sfeșnice de argint sînt de ajuns. Lemnele și luminările o privesc. Dacă vei fi întrebat, vei răspunde cu toată politețea și fără nici o altă lămurire că niciodată nu pui la dispoziție asemenea lucruri. Dacă are trăsură cu ziua,* **nu** *vei da adăpost vizitiului, caii vor*

trebui să plece în fiecare seară"»

Acest mare nobil, plin de grație și darnic, nu putea suferi neglijența, care este o formă a vulgarității.

Să lăsăm banii. Testamentul se încheia cu recomandări mai intime. Pe de o parte, încrederea lui Bacourt manuscrisul *Memoriilor,* pretinzînd să fie publicat numai după treizeci de ani de la moartea lui. De fapt, au fost publicate abia după cincizeci de ani, în 1838. Pe de altă parte, nepoata lui se bucura de acest emoționant rămas bun: *„Rog pe doamna de Dino să primească aici mulțumirile mele cele mai calde pentru fericirea pe care mi-a dăruit-o și pe care recunosc că i-o datorez de douăzeci și cinci de ani....".*

La 2 februarie 1837, de ziua nașterii lui, a scris aceste cugetări: *„Au trecut S3 de ani! Cînd recapitulez cum s-au scurs atîția ani, nu știu dacă sînt mulțumit... Cite frămintări fără rost! Cite încercări sterpe! Cîte complicații supărătoare, emoții exagerate, puteri irosite, daruri risipite.... Pînă la urmă, cu ce rezultat? Oboseală morală și trupească, descurajare totală pentru viitor și un adine dezgust pentru trecut. O mulțime de oameni au darul sau infirmitatea de a nu fi conștienți de ei înșiși. Eu nu am decît marea nefericire sau superioritatea contrarie și ea crește odată cu seriozitatea pe care o dau anii..."* (Citat de B. de Lacombe. *Viața particulară a lui Talleyrand).*

în pofida nemărginitei oboseli care-l copleșea, a mai apărut o dată **în** societate, la căsătoria ducelui de Orleans cu prințesa de Mecklenburg, care a avut loc la Fontainebleau, la 30 mai 1837. Ludovic-Filip i-a pus la dispoziție apartamentul doamnei de Maintenon. înviorat de atîta lux, bătrînul a suportat cu voie bună istovitoarele ceremonii. *„Fontainebleau mi-a plăcut de ajuns ea să nu mă obosească",* scria el cîteva zile mai tîrziu lui Montrond. **în** loc să urmeze pe rege și curtea la Versailles, unde se inaugura muzeul întemeiat de Ludovic-Filip, Talleyrand s-a înapoiat la Valențay, unde-1 chemau datoriile sale de stăpîn al locului. Trebuia să primească pe arhiepiscopul de Bourges, în turneu de confirmări. Această zi a fost marcată printr-un mare ospăț dat în cinstea monseniorului de Villele, a prefectului, a preoților și a oamenilor de vază din canton; după ospăț a urmat o serbare cîmpenească. La aceste petreceri, care îl distrau, împărțea daruri și primea mișcătoare dovezi de dragoste și respect. Acum, în pragul morții, aceste sentimente frumoase și drăgălășenia Paulinei erau totul pentru el.

în toamna anului 1837 a părăsit castelul Valențay cu aceste cuvintej *„De data aceasta mi-e atît de penibil și de greu să mă smulg de la Valențay, încît mi se pare că este o presimțire".* Nu se înșela, era ultimul rămas **bun** adresat castelului din Valențay.

Nu mai avea de trăit decît cîteva luni. A primit apropierea morții **cu** aceeași liniște cu care înfruntase toate evenimentele din viață. A negociat cu ea cum negociezi cu un partener în fața căruia trebuie să te pleci, dar și-a rezervat dreptul de a stabili el condițiile și ceremonialul capitulării. Dacă în anumite împrejurări a existat îndoială în privința măreției lui, în ultimul

 moment îndoiala a fost înlăturată. Talleyrand a tratat cu veșnicia de la egal la egal.

Curajul liniștit și acel soi de nepăsare nobilă pe care le opunea primejdiilor, insultelor, atacurilor și înfrîngerilor nu erau o mască, ci însuși fondul personalității lui. în ceasul adevărului s-a dovedit a fi același domn de Talleyrand care înfruntase insultele și amenințările lui Napoleon.

Doamna de Broglie, care nu-1 slăbea din ochi și care aștepta momentul ca să-1 vadă, în sfîrșit, prăbușindu-se și murind ca un nelegiuit și un deznădăjduit, a făcut o glumă care probabil nu izvora din bunătate. Fiica doamnei de Stael s-a exprimat față de cineva care era încîntat de felul plăcut în care știa prințul să trăiască; *„Acum ar trebui să știe să moară".*

Să-1 urmărim pe prinț în ultimele patru luni de viață, să urmărim curba elegantă și rezervată care de ani de zile îi apropia steaua de biserica catolică. După cum se știe, el păstrase legăturile cu clerul. Legături de bună- cuviință și respect, oarecum reci, dar statornice. Nepoata, lui Dorothea, îi amintea deseori de situația lui falsă față de biserică. De la moartea doamnei de Talleyrand, situația lui se simplificase, dar încă rămăsese foarte delicată.

înduioșările lui pe seama „evlaviei tinerelor fete" nu-1 împiedicau să rămînă credincios lui Voltaire. într-o zi, Pasquier l-a auzit susținînd în public cele ce urmează: *„Afirm* — a spus domnul de Talleyrand cu o tresărire de energie aproape solemnă — *că, dacă Ferney nu ar fi fost atribuit Franței niciodată nu aș fi semnat tratatul de la Viena" (Memoriile* lui Pasquier).

în ziua celei de-a optzeci și patra aniversări a zilei de naștere era la pat. Cu cîteva zile mai înainte, după un dineu la lordul Grenville, la ambasada Angliei, căzuse. Vorbea cu doamna de Dino despre trecutul său. îi spunea că, din tot ce-i reproșa biserica, nu făcuse nimic în mod sistematic, că niciodată nu ascultase de o doctrină antireligioasă. Acționase așa numai din nepăsare.

Se ducea regulat la liturghie, citea *Imitația* și sfătuia prietenii s-q citească și ei. Dorothea îl întreba ce simte cînd vede un preot ca el slujind la altar. Se prefăcea a crede că biserica îl dezlegase de toate jurămintele și-i răspundea că-1 vede ca toată lumea, că, fiind trecut în rîndul mirenilor, situația lui era la fel de clară ca și a oricui. Dorothea informa pe monseniorul de Quălen despre toate acestea.

Uneori era însuflețit de o evlavie aproape copilărească.

Din aceste taine intime nu răsufla nimic în viața de lume. Cu toate acestea, cineva nu-1 slăbea din ochi : era monseniorul de Quălen. Cucernicul om nu prea a dat dovadă de iscusință în zelul său, uneori a insistat cam prea mult. Pentru moment era tot atît de prudent pe cît era de virtuos și aceasta a fost arma lui cea mai bună. Talleyrand îl respecta, dar păstra distanța : *„Da, da* — spunea el cînd i se vorbea prea multă vreme și prea bine despre arhiepiscop —, *știu că vrea să-mi mîntuiască sufletul și să-l ofere domnului cardinal"* (B. de Lacombe).

Doamna de Dino era îngrijorată, întrucît gîndurile unchiului său nu se schimbau deloc. Se întreba ce atitudine va avea biserica în cazul cînd fostul episcop de Autun va muri mai înainte de a-și fi reglementat situația. în acest scop, monseniorul de Quelen s-a adresat Romei, care i-a răspuns că, dacă muribundul primea sfînta împărtășanie, nu-i va fi refuzată înmormîn-

538 tarea religioasă, cu condiția să-și ispășească greșeala in mod satisfăcător. Era obligat să-și retracteze păcatele în mod public.

Monseniorul de Quelen **a** pregătit o scrisoare de retractare pe care **a** dat-o doamnei de Dino. Parohul de la biserica Madeleine a fost înștiințat că-1 va putea împărtăși pe prinț și-1 va putea inmormînta dacă mai înainte iscălea scrisoarea de retractare. Totul era gata. Lipsea doar esențialul : iscălitura lui Talleyrand.

în felul acesta au început negocierile între cele două părți în cauză: Dumnezeu și Talleyrand. Prințul nu spusese că refuză raiul, dar nici nu afirmase că-1 primește. O clică întreagă, din care făcea parte și Adolphe Thiers, rîdea pe înfundate și bănuia că Talleyrand îl amăgea cu vorbe dulci pe arhiepiscop și că, in clipa cînd va părăsi această lume, îi va juca o festă strașnică. Talleyrand nu sufla o vorbă. Voia să aleagă el singur momentul și felul în care-și va declara supunerea, voia să n-o plătească prea scump, în realitate, alegerea sa fusese făcută de multă vreme. în 1825, în timpul unei întîlniri cu Metternich, acesta îi amintise că trebuia să se gîndească la un sfîrșit vrednic de cariera și de familia sa ; Talleyrand îi răspunsese că se gîndise mai de mult la această chestiune și că nimeni nu va avea să se plîngă din cauza lui.

Mulțumită Paulinei a făcut cunoștință cu abatele Dupanloup. Ducesa și Pauline lăudau adesea pe acest preot, directorul micului seminar de la Saint- Nicolas-du-Chardonnet.

în cursul primei întrevederi, toate ideile preconcepute pe care le **avea** abatele împotriva prințului au căzut una cile una. Răcnii mereu uimit de puterea de seducție a lui Talleyrand. Mai curînd a fost convertit abatele de ideile lui Talleyrand decît acesta pentru retractare. Abatele Dupanloup, **care** a lăsat o minuțioasă relatare a demersurilor, convorbirilor și corespondenței pe care le-a avut cu strada Saint-Florentin în această perioadă de timp, scrie : *„Prințul m-a primit cu foarte multă bunăvoință".* Stătea în fotoliul său monumental și „de acolo, *cu privirea lui mîndră, cu vorba lui scurtă, rară, spirituală și accentuată, domina cu desăvîrșire, dar și cu politețe tot ce-l înconjura. Nu știu dacă regii pot fi mai regi la ei acasă decît domnul de Talleyrand în salonul său".*

Acest aer de suveranitate era atît de natural, încît nu stingherea pe nimeni. Prințul a îndreptat mereu conversația spre subiecte religioase, ca să dea ocazie abatelui să-și exprime gîndul. După masă, prințul **a** început să-și povestească amintirile de la Saint-Sulpice.

Abatele Dupanloup era captivat de admirație, dar și de speranță : **era** sigur că mîntuise un suflet.

Prințul a crezut de cuviință să-și ia rămas bun de la lume si de la Paris mai înainte de a-i părăsi. Era membru al Institutului de științe și arte de pe vremea Directoratului și în acea epocă se făcuse remarcat prin Memoriul său referitor la foloasele aduse de colonii. în 1838, patruzeci de ani mai tîrziu, s-a făcut remarcat din nou printr-o reprezentație de rămas bun. Ce bine era orînduită viața lui ! La intoarcerea din emigrație își făcuse reintrarea în viața politică trecînd pe sub portalul Institutului. își făcea ieșirea prin același portal. Tema aleasă pentru ultima lui ședință a fost elogierea contelui Reinhardt. Pe domnul Reinhardt, pe acest cinstit wiirt- temburghez devenit cetățean francez și care-și petrecuse toată viața la Mi-

 nisterul Afacerilor Externe, l-am întîlnit deja. Talleyrand îl stimase mult și-l pusese mult la treabă. Reinhardt murise la capătul unei cariere foarte onorabile. Pentru Talleyrand nu era un subiect important, dar era mai mult decît atît: un minunat pretext pentru ca domnul de Talleyrand să se arate pentru ultima oară.

Familia și prietenii au vrut să-1 determine să renunțe la acest efort. Medicul său l-a înștiințat că nu răspunde de urmări : *„Cine vă cere să răspundeți ?"* — i-a zis prințul. Și adăugă : *„Nimic nu mă va împiedica să-mi iau rămas bun de la public".*

în ziua de sîmbătă 3 martie 1838, la palatul Institutului, toată lumea se înghesuia să asculte elogiul unui funcționar neînsemnat rostit de cel mai Ilustru european în viață, acela care, după Napoleon, era socotit cea mai uimitoare vedetă politică a secolului.

Chateaubriand scria cu răutate că prințul se dusese *„să-și dovedească puterea"* și „să *rostească la Institut elogiul unui cap pătrat de neamț de care nici că-i pasă. Cu toate spectacolele de care sîntem sătui* — adăuga el —, *lumea s-a înșirat pe două rînduri ca să-l vadă trecînd pe marele bărbat".*

Un public imens și de calitate. Erau prezenți cei mai celebri academicieni : Tocqueville, Victor Cousin, Mignet, Guizot și obișnuiții din strada Saint-Florentin : Royer-Collard, Pasquier, Thiers, Noailles, Barante, Molă... Talleyrand a intrat ca un suveran. Infirmitatea i-a făcut intrarea și mai teatrală ; a urcat scara între doi lachei în livrea de ceremonie, care-1 ajutau să urce. Era îmbrăcat la modă, cu o lungă redingotă neagră, dar capul, neschimbat, pudrat, și frizat, era ținut în sus de gulerul înalt, ca al filfizonilor din vremea Directoratului. Cînd s-a apropiat de ușa sălii de ședințe, ușierul a anunțat : *„Prințul!"* Toată sala s-a ridicat în picioare. Timp de o jumătate de ceas a citit, fără ochelari, elogiul la adresa domnului conte Reinhardt. Glasul său

era tot așa de puternic și frumos cum fusese totdeauna. Textul fusese redactat cu grijă și revăzut de el și de secretara lui Intimă, doamna de Dino.

La drept vorbind, asistența înțelesese repede că, sub numele de Reinhardt, care reprezenta „Diplomatul", Talleyrand vorbea despre el însuși. S-a referit la cariera lui „sub *trei regimuri",* adăugind în treacăt *„foarte deosebite".* Sala întreagă stătea cu răsuflarea oprită. A menționat că Reinhardt făcuse studii teologice. Ce coincidență ! A făcut apoi elogiul teologiei ca pregătire pentru cariera diplomatică. Elogiul care a urmat, al desăvîrșitului diplomat-teolog, se potrivea de minune cu propria lui carieră și cu firea monseniorului de Autun. Fiecare trăsătură, remarcabilă prin precizie și putere de pătrundere, ducea la o concluzie care exalta *„religia datoriei împlinite".* A fost un triumf. Impasibil, prințul a primit felicitările președintelui și apoi, însoțit de cei doi lachei, a trecut spre ieșire printre două rînduri de admiratori. Știa că ieșea pentru ultima oară, dar el voise așa.

Toată presa l-a tămîiat cum a putut mai bine, toată lumea simțea că această ceremonie academică era preludiul ceremoniei funebre.

Referitor la elogiul rostit de prinț, Sainte-Beuve, care nu putea fi bănuit de bunăvoință față de el, scria în *Les Nouveaux Lundis* că *„schițase întreitul ideal al desăvîrșitului ministru de afaceri externe, al desăvîrșitului director de secție, al desăvîrșitului consul".* In el se putea recunoaște *„pana domnului de Talleyrand cînd își dădea osteneala să scrie cu grijă".*

540

Strada Saint-Florentin, familia și prietenii erau mulțumiți. Ieșirea se anunța bine.

Textul elogiului a fost tipărit ; l-a trimis și monseniorului de Quelen și abatelui Dupanloup. Exemplarul trimis scumpului Bacourt a fost însoțit de un bilet : îi aducea la cunoștință că era bolnav, că avea o vezicătoare la braț și că era scăldat în nădușeală.

Abatele a venit să mulțumească personal pentru exemplarul primit. La întrebarea dacă voia să-1 primească, Talleyrand a răspuns : *„Voi fi încintat".* Pauline l-a condus pe duhovnic la unchiul ei și i-a lăsat singuri. Prințul i-a mărturisit că la el se gîndise cînd vorbise despre *„religia datoriei împlinite".* Apoi a continuat să vorbească despre bolile lui, despre leacuri, despre băile pe care le făcea la picioare cu zeama de carne și cu rachiu... care nu-l ajutau cu nimic. A glumit pe socoteala bolnavilor închipuiți, despre care se vorbește necontenit, ca și de oamenii presupuși sănătoși, despre care nu se vorbește niciodată și care sînt cei mai de plîns. Nu s-a discutat nimic despre retractare.

In ziua de 17 martie s-a simțit atît de rău că a dorit să-și revadă testamentul. A precizat din nou că, într-adevăr, legatara lui universală era doamna de Dino și că numai ea avea dreptul de moștenire asupra tuturor bunurilor sale, ca și asupra tuturor documentelor, de care urma să dispună după instrucțiunile pe

care i le dăduse. Lăsa un diamant în valoare de 50 000 de franci domnului Bacourt ca să aibă grijă de publicarea *Memoriilor* sale. Lăsa tuturor servitorilor cîte o rentă, precizînd că unuia dintre ei, căruia îi plăcea băutura, trebuia să i se mărească renta, ca măsură de prevedere pentru anii cînd vinul se va scumpi.

Abatele Dupanloup i-a trimis cartea sa : *Creștinismul prezentat oamenilor de lume de Fenelon.* Nu era o încercare ocolită de a însufleți dialogul religios ? Prințul a primit cartea cu bucurie și l-a rugat pe abate să poftească la masă în ziua care-i va conveni. Talleyrand a stat singur cu cartea primită și cu scrisoarea pe care abatele o adăugase. Scrisoarea aceasta l-a mișcat. A chemat-o pe doamna de Dino, i-a întins scrisoarea și a rugat-o s-o citească cu glas tare. Atunci pentru prima dată a deschis discuția, fără ocol, asupra subiectului : *„Crezi* — a zis el — *că abatele ar veni dacă ar fi chemat în clipele mele din urmă ?“* Nepoata i-a răspuns că așa credea. A mărturisit apoi ducesei că se gîndise mai dinainte să se împace cu Roma. De cînd ? l-a întrebat ea. De la vizita arhiepiscopului de Bourges la Valen- țay. I-a mai spus că regretă faptul că arhiepiscopul nu făcuse nimic pentru el. Fiindcă nepoata îi atrase atenția că prelatul nu îndrăznise, Talleyrand i-a răspuns că el era gata, dar că voia să știe ce aștepta Roma de la el. Dorothea nu i-a ascuns că era în posesiunea unei scrisori de retractare, gata pregătită. El a căzut pe gînduri. Și negocierea a început: era dispus să-și recunoască greșeala în privința jurămîntului prestat pe Constituția civilă a clerului, ca și în privința hirotonisirii episcopilor constituționali, cărora le spunea *„caraghioșii ăștia".* însă nu voia să recunoască nici un fel de greșeală în privința căsătoriei. Repeta mereu : *„Eram liber l Eram liber !“* Doamna de Dino a început să-i explice din nou scrisoarea pontificală, pe care monseniorul de Autun o interpretase în felul său, nu cum o interpretase Roma. Știa și el, dar tot se mai împotrivea. Pe urmă, dintr-o dată, a

acceptat totul : *ne* temea ca nu cumva răutatea omenească să spună că se supusese bisericii din cauza senilității. *„Nu vreau să se creadă vreodată că ce voi face se datorește slăbiciunii provocate de vîrstă și de aceea o* voi *face chiar în luna in care am ținut discursul la Academie".*

Fără îndoială că se temea mai puțin de Dumnezeu decît de scandalul unor funeralii civile, de acord și în această privință cu bunul său maestru Voltaire.

I-a scris abatelui Dupanloup, i-a trimis un foarte frumos exemplar din *Imitația* și l-a invitat din nou. Abatele a venit la cîteva zile după Pași. Au discutat despre săptămîna mare, dar n-au stabilit nimic pozitiv.

La 28 martie a murit Archambaud, care era duce de Talleyrand, începînd din această zi, doamna de Dino a luat titlul de ducesă, întrucît soțul ei, Edmond, moștenise titlul. Această moarte l-a tulburat pe Talleyrand. *„încă un avertisment",* a zis el.

Pe lîngă asta, deoarece Archambaud murise subit, nu primise cumineçătura. Abatele Dupanloup a revenit ca •să-i prezinte condoleanțe. S-au întreținut timp îndelungat. Talleyrand i-a vorbit chiar despre mama lui... despre monseniorul de Quelen, al cărui palat fusese jefuit în 1831 și care de atunci locuia cum putea. Talleyrand a pomenit și cuvintele lui Montlosier în Adunarea legislativă : *„O cruce de ■lemn a mintuit lumea".*

Din cauza convorbirii prietenoase și senine, abatele a avut impresia că progresase puțin, dar că nu ajunsese la țintă.

In aprilie, prințul s-a simțit sănătos și îndată a început să facă planuri de călătorie. De 1 mai se și vedea la Pont-de-Sains, unde avea să petreacă vara și de unde la 1 septembrie avea să plece la Nisa ; în primăvară urma să se înapoieze la Valențay.

însă gîndul retractării nu-1 părăsise de tot. într-o zi în care nepoata lui trebuia să se ducă în vizită la arhiepiscop, i-a înmînat o scrisoare pentru monseniorul de Quelen, să zicem mai mult un concept de scrisoare. *„Iată ceva care va face să fii binevăzută acolo unde te duci. Ai să-mi spui ce gîndește arhiepiscopul".*

La înapoiere, Dorothea i-a comunicat că monseniorul de Quelen fusese foarte mișcat, dar socotea că scrisoarea ar cîștiga dacă ar fi mai scurtă si redactată în termeni mai canonici. Această critică nu prea i-a plăcut, însă a-a făcut nici o observație. S-a mulțumit să amintească că voia ca scrisoarea de retractare să poarte o dată din săptămîna în care avusese loc ședința de la Institut : *„Nu vreau să se spună că am dat în mintea copiilor",* a repetat el.

Domnul de Talleyrand ciștigă ultima negociere și părăsește in mod reușit scena vieții

Cine ar fi putut spune așa ceva ? Nu era văzut plimbîndu-se în trăsură șl rostind vorbe de duh după dineu ? La 10 mai ieșise la soare în parcul Monceau. în ziua de 12 mai, în timp ce era la masă cu Alexandre de Talleyrand, Noailles, prințesa Lieven și Montrond, a început să tremure, deși focul

 ardea în cămin. L-au dus în camera lui. I s-a făcut rău, dar. după ce a băut un ceai, și-a venit în fire — se prezenta ca de obicei. A luat parte la conversație ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic ; se vorbea despre *Prăbușirea unui înger,* care apăruse de curînd, și de autorul acestei cărți, Lamartine, care în ajun luase masa în strada Saint-Florentin.

Seara a fost proastă. Medicul său, Cruveilhier, a diagnosticat un antrax în regiunea lombară. Cazul era foarte grav, poate chiar desperat. Trebuia să fie operat. E ușor de închipuit ce mijloace foloseau chirurgii în epoca aceea. A fost îngrozitor. Talleyrand s-a

lăsat măcelărit cu un curaj și cu un calm admirabil. La un moment dat, durerea a fost atît de insuportabilă, încît prințul a întors capul spre chirurg și i-a spus cu tonul cel mai politicos : *„Să știți că mă doare foarte rău".*

După ce s-a terminat chinul, a recăpătat un pic de putere și a cerut să fie dus în salon. Reintra în scenă, reprezentația continua. *„Chipul prințului era schimonosit, se vedea că suferise mult și că mai suferea încă, dar vorbea liniștit și potolit, mintea era întreagă și senină...". A* cerut să se aducă ceai pentru cei prezenți. Bacourt, care-1 cunoștea bine, a rămas, totuși, uimit de stăpînirea de sine pe care o arăta și scria : *„Domnul de Talleyrand este unul dintre cei care au crezut cu tărie în influența și puterea pe care acțiunea morală o are asupra naturii fizice".*

Numai această supremație a inteligenței și a voinței asupra animalului din el, care suferea, ar fi de ajuns ca să-1 scoată pe Talleyrand deasupra oamenilor obișnuiți,

A doua zi, 15 mai, a reapărut abatele Dupanloup. Prințul l-a primit foarte bine, cu toate că petrecuse o noapte îngrozitoare. Abatele i-a vorbit din nou de scrisoarea de retractare. Talleyrand i-a răspuns că în scrisoarea lui pusese tot ce avea de spus și că cei care o vor citi îi vor înțelege sentimentele. Abatele i-a repetat ce se spunea la arhiepiscopie : erau mulți oameni care citeau numai ce voiau să înțeleagă. Așa că, pentru evitarea interpretărilor, trebuia concepută o scrisoare scurtă și clară. Talleyrand i-a dat dreptate. Dupanloup a crezut că prințul acceptă textul redactat **la** episcopie și pe care-1 adusese. L-a înmînat prințului, atrăgîndu-i atenția că se respectase spiritul propriei lui scrisori și că mulți termeni din ea erau păstrați ; a propus să i-o citească. *„Dați-mi-o, am s-o citesc eu însumi".* Deci tocmeala continua. Prințul s-a așezat pe marginea patului cu multă greutate,, pentru că nu putea sta culcat: groaznica rană care-i rodea spatele nu-i mai permitea. Cu capul sprijinit în mînă a citit foarte atent paginile redactate de arhiepiscop : *„Domnule abate, sînt foarte mulțumit de această hîrtie".* Abatele, care aștepta verdictul cu neliniște, a răsuflat ușurat. A crezut că treaba era încheiată, dar prințul diplomaților adăugă : *„vreți să fiți bun. să mi-o lăsați ? Doresc s-o mai citesc o dată".*

Copleșit, abatele n-a mai insistat : negocierea nu făcea decît să intre într-o fază nouă. Cu cel mai potolit ton au vorbit despre suferință, despre moarte și despre mila divină. Abatele a plecat fără să fi căpătat iscălitura și fără făgăduiala că o va obține.

In noaptea de 15 spre 16, prințul suferea și mai rău. După miezul nopții, o criză de inimă a făcut să se creadă că sfîrșitul era aproape. Talleyrand **543**

și-a întrebat medicul, care nu i-a ascuns că pentru un creștin venise momentul să-și orînduiască toate treburile. Abatele s-a ivit ca prin farmec. Ducesa și toată familia erau la pîndă și în mare spaimă : dacă unchiul lor murea fără să fi fost primit în sînul bisericii, s-ar fi produs un scandal insuportabil. Prințul era la

capătul puterilor, trebuia să semneze. Dispuneau de un atu hotărîtor și venise momentul să fie jucat : Pauline. Numai ea avea puterea să-și convingă unchiul că momentul supunerii nu mai putea fi în- tîrziat. Ducesa și-a rugat fata, care împlinise optsprezece ani, să încerce acest demers pe lîngă muribund. A vorbit cu unchiul ei între patru ochi. După ieșirea ei, a intrat abatele, dar n-a putut să obțină iscălitura. Prințul a chemat pe ducesă și i-a cerut să citească cu glas tare textul scris de arhi-episcop. A declarat în mai multe rînduri că voia să moară ca un bun fiu al bisericii: *„Vreau... Vreau...".* Avea să iscălească, dar mai tîrziu. Mai tîrziu? Nu mai putea fi nici un mai tîrziu. *„Măcar acum, prințe, cînd încă mai poți mișca mîna".* N-a ajutat cu nimic. Prințul repeta, cu liniștea lui obișnuită, ceea ce spunea la Ministerul Afacerilor Externe cînd voia să amîne trimiterea unei scrisori urgente : *„Fiți liniștiți, nu voi întârzia".*

Publicul făcea pariuri. Va iscăli ? Nu va iscăli ? Parterul casei din strada Saint-Florentin era plin de lume care venea după noutăți : se cîntă- reau progresele bolii și progresele retractării, vindecarea rănii purulente ți stagnarea retractării. Lumea vorbea, glumea, petrecea clipe plăcute. Cînd abatele Dupanloup înainta un pas, clica voltairiană dădea înapoi doi pași. Nu se mai auzeau atunci decît batjocuri la adresa Congregației, mereu puternică, și la adresa fățarnicilor. Dacă Dupanloup se retrăgea abătut, voltairie- nii își luau revanșa chicotind : prințul era pe cale să joace o ultimă farsă bunului Dumnezeu și clanului popilor. Pe scurt, la cîteva ore înainte de moarte, Talleyrand rămînea ce fusese totdeauna, un subiect de controversă.

Pocăința *„întâmpinase obstacole demne de satana",* scria monseniorul de Quâlen. Care ? însuși caracterul prințului, deoarece el a făcut numai ce-a vrut să facă : dacă plăcea cuiva, bine, dacă nu, nu. Biserica a primit ceea ce a binevoit el să-i acorde. A întîrziat să-și ia angajamentul ca să fie sigur că după retractare nu va mai trăi. Ar fi fost ridicol. Cine-1 putea vedea fă-cînd pe bătrînul evlavios ? Fățărnicia aceasta i se părea prea burgheză. Trebuia să se supună și să moară imediat, ca să nu lase duhovnicului decît un cadavru. S-a purtat ca un negociator care *„se tocmea cu Dumnezeu pentru sufletul său",* scrie Duff Cooper. A tratat convertirea ca pe un contract internațional : de o parte Dumnezeu, reprezentat prin arhiepiscop și slujitorul său Dupanloup, și de altă parte prințul, care reprezenta nu numai sufletul ce trebuia mîntuit, ci un clan întreg, clanul Perigord, cu situația lui socială și cu interesele lui. Era o afacere destul de complicată.

„A fost călăuzit de două sentimente: să nu provoace scandal cu o înmormântare fără ceremonie religioasă și să nu se convertească decît în ultima clipă, ca să scape de batjocura lumii". Orice ar fi făcut, Talleyrand era urmărit de aceeași fatalitate : aceea de a da naștere scandalurilor.

A săvîrșit ultima trăsnaie cu o stăpînire de sine aproape neomenească, ce a părut că-i dă putere asupra morții : a fixat ora

morții sale.

în tot timpul zilei de miercuri 17 mai 1838, abatele Dupanloup nu s-a mișcat din camera muribundului. La ora 8 seara a încercat iar : *„N-ați vrea*

 să iscăliți declarația?" — i-a șoptit el între două fraze în legătură cu bunele sentimente și cu rugăciunile monseniorului de Quelen, care era chinuit de nerăbdare : *„Mulțumiți monseniorului arhiepiscop din partea mea și spuneți-i că totul se va aranja",* răspunse neînfricatul muribund, care nu voia încă să iscălească.

Pauline a fost folosită iar. Și ea insista și se ruga : *„Dar cînd o să iscălești, unchiule drag ?" A* căpătat acest răspuns de o simplitate și de o precizie tragică : *„Mîine între orele 5 și 6 dimineața".* Pentru că ea nu mai nădăjduia ca prințul să mai apuce dimineața, a repetat : „Mîine ?“

„— Da, mîine, între orele 5 și 6".

La ora 4 dimineața, la căpătîiul său se aflau abatele Dupanloup, ducesa și Pauline. Au sosit și martorii propuși de arhiepiscop. *„Ar fi fost greu să se aleagă alți oameni cu caracter mai onorabil și cu mai înaltă autoritate",* scrie Dupanloup. Erau cei mai de seamă reprezentanți ai categoriilor din care făceau parte: prințul de Poix înfățișa aristocrația, Saint-Aulaire, ambasador la Viena, și Barante, ambasador la Petersburg, reprezentau diplomația, Royer-Collard reprezenta virtutea, iar Mold, președintele consiliului, politica.

Din acest moment, camera lui a devenit scena morții ; cea mai teatrală din secolul al XIX-lea. Cei cinci corifei întunecați au intrat încet, greoaia lor prezență dădea trup și profunzime actului funebru ce avea să se întipărească în ei, să trezească un ecou și prin ea avea să răsune și să stea mărturie a tot ce văzuseră pînă în cele mai diferite straturi sociale și chiar pînă dincolo de hotarele țării. De asemenea, era de față și Hdlie, cel mai vechi valet de cameră. Talleyrand pretinsese să fie prezent și el, ca să ducă și el mărturia.

Numai Balzac, în stilul întunecat al epocii, ar putea evoca aceste cinci statui ale puterii sociale. în oarecare măsură, martorii erau ascunși de o draperie care masca pe jumătate ușa unui cabinet ce dădea în camera muribundului. Vedeau fără să fie de față, ascultau fără să fie văzuți, supravegheau mersul morții și al negocierilor. Oamenii aceștia se aflau acolo numai ca să autentifice tranzacția.

Martorii au așteptat două ceasuri, în picioare, încremeniți, răbdători, fascinați, pîndind semnalul abatelui...

Talleyrand a deschis ochii și a întrebat cît este ceasul. O voce bine intenționată a rostit : „Este ora 6“. Nu era nici ora 5. Dupanloup a intervenit, pentru că orice înșelătorie ar fi însemnat pîngărire : *„Prințe, nu este decît ora 5",* a grăit abatele. *„Bine",* a răspuns muribundul cu liniștea cuiva care n-are intenția s-o ia înaintea orarului.

Deodată, prin capriciul unui regizor genial, în această vizuină

a durerii și a morții, încărcată cu aurăria, mahonul, catifelele și ciucurii luxului greoi al epocii, în această vizuină în care stăteau nemișcați cinci oameni sinistri, un popă și niște femei care se rugau plecate la picioarele patului monumental, s-a ivit o zînă, o apariție în văluri albe : era Maria-Tereza de Părigord, fiica Charlottei. înainte de a se duce la prima ei împărtășanie, venise, în rochie de muselină și tul, să-și fîlfîie aripioarele în preajma morții și să ceară binecuvîntarea muribundului. A îngenuncheat, Talleyrand a binecuvîntat-o, i-a spus cîteva cuvinte drăgăstoase și frageda apariție a

545 zburat spre viață. Talleyrand a rămas impresionat de această vizită : „Iată cele două *extremități ale vieții: ea se duce să primească prima împărtășanie... și eu...“*

în sfîrșit, a bătut ora 6. Pauline l-a întrebat pe unchi dacă dorea să-i aducă hîrtiile. A făcut semn că da. A pus mîna pe pană. Doamna de Dino l-a întrebat dacă mai voia să-i citească încă o dată cele două scrisori. *„Da, citește-le“.* Mai întîi, ducesa a citit scrisoarea de retractare.

Talleyrand a ascultat cu cea mai mare atenție, a luat pana și, după ce a muiat-o el singur în călimară, fără să-i tremure mîna, și-a așternut iscălitura cea mai oficială, pe care o așternea în partea de jos a tratatelor : *„Charles-Maurice, prinț de Talleyrand".*

Totuși, a făcut observația că textul nu cuprindea tot ce voise să spună. Ducesa de Dino l-a asigurat că va găsi restul în scrisoarea a doua, adresată Sfîntului Părinte.

Cînd a iscălit, n-a uitat ce hotărîse în privința datei : „Din ce *zi este discursul meu la Academie ?“* — a grăit el. „Din 3 *martie". — „Atunci puneți data de 10, ca să fie în aceeași săptămână".*

Astfel, cele două scrisori, iscălite la 17 mai, au o dată falsă[LII]. Au fost duse imediat la arhiepiscopie, la monseniorul de Quelen, care le-a trimis la Roma, ca un buletin de victorie pentru biserică.

Pe la ora 7, Talleyrand a avut o pierdere de cunoștință. Puțin mai tîrziu și-a venit în fire. La ora 8, cînd își revenise, s-a auzit larmă la intrare. Imediat a fost anunțat regele. Ludovic-Filip, însoțit de sora lui, doamna Adelaide, venea să-și ia rămas bun de la prinț. *„Sînt îndurerat, prințe, că vă văd suferind atît".* Banalitatea formulei nu ascundea emoția regelui și a surorii sale. Știau pe cine pierd. Talleyrand l-a primit pe rege așa cum se cuvenea : *„Sire, ați venit să asistați la ultimele clipe ale unui muribund. Venind aici astăzi, ați făcut o mare cinste acestei case".* Apoi, îndeplinin- du-și încă o dată rolul de mare șambelan, s-a supus etichetei, care-i cerea să numească pe toate persoanele de față : a spus deci numele tuturor celor care se aflau în cameră ; s-a ferit să scape din vedere pe Helie... Toate astea făceau parte din piesă, toți îndeplineau un rolișor în moartea unui om care-și aranja o moarte pompoasă, tot așa cum își făurise și viața. Regele

LII[1] **Aceste două scrisori au fost păstrate de papa Grigore al XVI-lea pînă la moartea lui. Le-a arătat Paulinei, pe atunci doamna de Castellane, în 1842. După aceea au dispărut.**

s-a retras. Doamna Adelaide a mai rămas o clipă. Talleyrand i-a spus : *„Doamnă, trebuie să vă fie foarte frig".* Ea a strîns mîna muribundului și i-a zis : *„Mi-ești tare drag".* Și a ieșit.

L-a cuprins o sfîrșeală mai îndelungată. Cînd a redeschis ochii, abatele Dupanloup se afla lîngă el. înțelesese că venise clipa : trebuia să-și recunoască păcatele și să se pocăiască. Nu se spovedise din 1789... O jumătate de secol de îndepărtare. A vrut să se ridice : au manevrat sforile și l-au așezat pe marginea patului, sprijinit de perne, cu picioarele atîmate, moarte deja. Toată puterea era în mîinile sale, care au înhățat pe ale abatelui, ca să nu le mai dea drumul. Camera se golise, erau singuri. în timpul spovedaniei și al vizitei regelui, casa se umpluse de vizitatori. în curte, pe scări, prin saloane, o lume elegantă șopocăia ca înaintea unei serbări. Țîșneau rîsete, care nu totdeauna erau oprite de observațiile celor ce se scandalizau O tînără ducesă stătea tolănită pe o canapea, în jurul căreia filfizonii sporovăiau așezați pe niște perne. Cînd întunecații martori au ieșit din scenă, au fost înconjurați și hărțuiți cu întrebări: toți voiau să afle conținutul scrisorilor, cuvintele și atitudinile muribundului. Căutau scandalul... iscarea lui le făcea plăcere. Era, într-adevăr, o pasionantă dimineață a vieții pariziene.

Odată cu preotul, mai mult de patruzeci de persoane rosteau în șoaptă rugăciunea muribunzilor. în timp ce se rosteau litaniile, numele de Maurice și Charles l-au făcut să deschidă ochii. Pauline, la capătul puterilor, asista la toate astea. Mai tîrziu a scris :

„Pe *măsură ce-l părăseau puterile, bietul său cap, nemaiavînd nici un reazăm, cădea cînd înainte, cînd la dreapta, cînd la stingă.... Domnul de Bacourt, abatele Dupanloup și valetul de cameră i-l sprijineau pe rînd și în felul acesta și-a dat ultima suflare".* A strins convulsiv mîna lui Bacourt și s-a stins la ora 3 și 35 după-amiază“.

„Noi, toți ceilalți membri ai familiei, stăteam îngenuncheați în jurul acestui biet unchi, ne rugam și plîngeam într-una. Cînd medicul a declarat că nu mai trăia, am sărutat mîna care se și răcise".

Știrea s-a împrăștiat odată cu roiul de muște, de bărzăuni și de viespi ce umpleau casa, care s-a golit într-o clipă și pentru totdeauna. Se sfîrșise cu splendidele zile ale străzii Saint-Florentin.

A făcut biserica o afacere mai bună decît Talleyrand ?

Tot Parisul a început să clevetească. Glumele făcute de oameni inte- ligenți pe socoteala acestei morți circulau pretutindeni. De la legitimiști se auzea : *„După ce a înșelat pe toată lumea, l-a înșelat și pe Dumnezeu."* Pozzo di Borgo spunea că la sosirea lui Talleyrand în iad, Satana îl primise cu toată

cinstea, atrăgîndu-i însă atenția că : *„Principe, ai depășit instrucțiunile mele".* în celălalt clan, Adolphe Thiers, folosind convertirea ca pretext pentru a scăpa de orice recunoștință față de omul care-1 formase, îl ajutase și-1 apărase, s-a exprimat astfel : *„Cu acest spectacol popesc, prințul și-a făcut de rîs viața".* N-a prezentat condoleanțe și niciodată nu a mai reapărut în fața doamnei de Dino, căreia îi datora atît de mult.

Ducesa de Broglie nu era convinsă, sfîrșitul acesta i se părea „ciudat". Alfred de Vigny povestea ce spuneau cei care auzeau despre moartea lui Talleyrand : „O *lichea mai puțin în Franța".*

Din vizita regelui s-a făcut un subiect de batjocuri și insulte. Talleyrand ar fi spus : *„Sufăr ca muncit de chinurile iadului". — „De pe acum !"* — i-ar fi răspuns regele.

Erau și voci mai grave. Royer-Collard, care nu putea trece drept un om prea îngăduitor cînd era vorba de virtute, scrie : *„L-am văzut pe domnul de Talleyrand bolnav, l-am văzut muribund, l-am văzut mort,* și acest *spectacol impresionant va rămîne multă vreme în fața ochilor mei. A fost ultimul cedru din Liban și, în același timp, cel din urmă reprezentant al acelei civilizații caracteristice marilor seniori, oameni de spirit".*

547

Este tocmai ceea ce a dovedit Talleyrand în ceasul suprem.'

Mărturia abatelui Dupanloup, care fusese mai aproape de el ca oricine, era în același timp mai modestă și mai binevoitoare ca aceea a evla- viosilor și a voltairienilor. După spovedania lui Talleyrand scria : *„Dumnezeu cunoaște taina inimilor".* Taina lui Talleyrand nu era ușor de pătruns, așa că nici noi nu ne vom arăta mai îndrăzneți ca duhovnicul său, ca să judecăm sinceritatea convertirii sale.

La urma-urmei ne simțim mai în siguranță repetînd gluma doamnei de Girardin : *„Domnul de Talleyrand a murit ca un om care știa să trăiască".*

Victor Hugo a făcut și el pe grozavul : *„In strada Saint-Florentin se află un palat și o hazna"... Poate că cel din urmă locatar al palatului nu și-a aruncat niciodată privirea asupra acestei haznale.*

„Acesta era un personaj ciudat, temut și puternic, se numea Charles- Maurice de Perigord; era nobil ca Machiavelli, popă ca Gondi, răspopit ca Fouche, spiritual ca Voltaire și șchiop ca un diavol...". Exercițiul de stil continuă cu cele mai răsunătoare nume istorice, care se ciocnesc, pagina sună ca un butoi gol, este distractiv și mai degrabă sonor decît răutăcios. Sfîrșitul este copilăresc de macabru: „Ei bine, *alaltăieri, în ziua de* 17 *mai, acest om a murit. Medicii veniti au îmbălsămat cadavrul după metoda egiptenilor, așa că i-au scos măruntaiele din burtă și creierul din craniu. După ce au terminat treaba și l-au transformat- pe prinț într-o mumie, iar mumia au țintuit-o într-o raclă învelită cu mătase albă, au plecat, lăsînd pe o masă creierul... După plecarea medicilor, a intrat în cameră un valet,*

care a observat ce lăsaseră pe masă : «Na ! Au uitat ăsta, ce să fac cu el?» Și-a adus aminte de gura haznalei de pe stradă, a coborît și a zvîrlit creierul în hazna".

Cititorii lui Victor Hugo se înfiorau de plăcere.

Am aiuns la ce-i mai rău. în timp ce Talleyrand părăsea scena lumii, Chateaubriand, ascuns în strada Bac, își distila resentimentele, își ascuțea pumnalul ca să înceapă autopsia. Foarte rar un scriitor beat de invidie s-a năpustit cu mai multă cruzime asupra unui cadavru. La drept vorbind, dintre toți dușmanii lui Talleyrand, el este singurul care ne rănește, singurul care are acea putere tulburătoare de a lovi, pentru că el este în același timp cel mai crud, cel mai nedrept și cel mai sensibil. Numai el este admirabil și primejdios. El dă urii și minciunii culoare, muzică, vraja unui geniu neasemuit și toate aparențele unei sincerități împotriva căreia nu poți lupta. Chiar astăzi, deși există destule dovezi despre reaua lui credință, „vrăjitorul" își păstrează puterea. Ca să scăpăm de ea, numai vorbele lui Talleyrand ne pot ajuta : *„Ce este exagerat nu are valoare".* Chateaubriand se trădează prin exagerare. Nemărginita lui ură îl face să piardă orice rușine chiar în fața morții cumplite. îndrăznește să scrie : *„Mulțimea a rămas cu gura căscată la înmormântarea acestui prinț putred pe trei sferturi, cu o gangrenă la șale și cu căpățîna căzută pe piept, deși era legată cu o față.,.".*

Fraza, care amintește dezgustătoarea rană care-1 rodea pe dușmanul său, este străbătută de fiorul unei plăceri mîrșave. Mai departe dăm peste această fioroasă comparație : *„Oamenii cu asemenea plăgi seamănă cu scheletele târfelor : ulcerele le-au ros în așa hal, că nici pentru disecție nu mai sînt bune".* El insinuează că Talleyrand n-a iscălit retractarea. Dar martorii ? Contează

 prea puțin. Chateaubriand are un fel de a depune mărturii în fața istoriei care cu siguranță că i-ar provoca neplăceri în fața unui tribunal. Talleyrand, zice el, *„avea momente de amnezie care înspăimîntau".* Mai lesne se poate spune că închipuirea lui o luase razna. *„Moartea îl căuta trimisă de* Dumnezeu". Nu este decît o frază găunoasă, de efect. La optzeci și patru de ani, moartea nu mai avea nevoie să-1 caute pe Talleyrand, pentru că îl găsise. Și de unde ar fi venit moartea pentru un creștin ca Chateaubriand dacă nu tot de la Dumnezeu, chiar dacă ar fi venit cînd avea douăzeci de ani ?

Dar biserica ce părere avea ? Sentimentele ei erau amestecate. La Paris, Vaticanul a fost rugat să nu slăvească izbînda. Biserica nu făcuse o afacere atît de bună pe cît au crezut la început monseniorul de Quelen și abatele Dupanloup. Talleyrand era cel care reușise în spectacolul ieșirii din viață : pusese piciorul cel beteag pe calea ce duce la cer; este probabil că celălalt picior nu l-a urmat. Cu toate acestea, așa cum spune Duff Cooper, plecase în regulă, avînd în buzunar *„scrisorile de*

acreditare și pașaportul iscălit".

S-a simțit că moartea lui a dat naștere unui fel de proastă dispoziție. în mediocritatea burgheză a provocat scandal. Mai curînd i-a deconcertat decît i-a emoționat pe oameni. Societatea, sofisticată de sentimentalismul romantic, n-a fost mișcată de sîngele rece și de noblețea prințului în fața morții. Talleyrand nu i-a părut supraomenesc, ci neomenesc. Stăpînirea de sine, discreția și demnitatea lui nu aveau nici un înțeles pentru „copiii *secolului*" lui Joseph Prudhomme. De ce nu dramatizase, nu plînsese, nu gemuse, nu strigase la cer sau iad, n-are importanță, numai să fi vorbit mult, exagerat de mult, să se fi zbuciumat, în sfîrșit, să fi fost romantic ? Dacă murind Talleyrand nu căuta să-și arate tăria în fața lui Dumnezeu și cu atît mai puțin a contemporanilor săi, cu siguranță că și-o arăta sieși. Cînd chirurgul îi ciopîrțea spatele cu bisturiul și scotea o strachină de puroi din groaznica plagă, Talleyrand nu se simțise nici învins, nici umilit, nici măcar de plîns. Pe bună dreptate, moartea lui era crudă, dar, dacă i s-ar fi adăugat umilirea, ar fi devenit dezgustătoare. Prin curaj a scăpat de ultima decădere. Bătrânii din foburgul Saint-Germain, puțin pricepuți în ale politicii și ale modei noi, dar foarte la curent cu bunele maniere, au spus : *„A murit ca un om nobil".* Cu mai mult pedantism s-ar fi putut spune : ca un stoic. Nu fusese o moarte cu adevărat creștinească.

Cei mari au înțeles-o: monseniorul de Quelen a fost dojenit de Roma, în nevinovăția lui crezuse că face o minune, dar a avut durerea să afle că fusese păcălit. A murit la cinci luni după Talleyrand.

De fapt, Talleyrand tratase cu biserica așa cum ar fi tratat cu o putere tutelară, de care se simțea legat printr-un fel de legătură feudală, fără nici o umbră de misticism. în ultima clipă și-a plecat capul fără să rostească nici un cuvînt de umilire și de pocăință și fără să ceară îndurare de la mila divină. S-a purtat la fel ca și în alte împrejurări și ar fi putut să spună : *„M-am pus la dispoziția evenimentelor".*

Buna-cuviință fusese salvată și asta era mult mai important decît pre? ten ții le cerului.

549

Cea din urmă paradă

Funeraliile oficiale ale prințului au avut loc în ziua de 22 mai la ora 11. Ultima lui ieșire în lume seamănă cu celelalte : s-a desfășurat cu un fast fără tristețe și într-o ordine desăvîrșită. Lacrimi puține și podoabe multe. Un dric monumental purtînd blazonul familiei Perigord : lei încoronați și auriți, ridicați pe picioarele din spate, și deviza : *„Numai Dumnezeu",* ce putea părea ironică, deoarece la înmormîntarea lui era de față toată lumea, numai Dumnezeu nu. Cortegiul era imens : clerul, în

număr mare, mergea înaintea carului funebru, împodobit cu panașuri, tras de șase cai cu pene de struț la urechi și acoperiți cu valtrapuri chenăruite cu argint, care atîmau pînă la pămînt. Urmau apoi corpul diplomatic, Camera pairilor, Institutul, șase călești ale familiei regale, un șir neîntrerupt de trăsuri în doliu, totul printre două rînduri de soldați, care prezentau arma cînd trecea dricul și coroana ducală, purtată pe o pernă de catifea. Toată lumea era în mare ținută sau în uniformă : aurării, pene, broderii, toți purtau cordoane, lanțuri, însemnele celor mai diverse și mai strălucite ordine. D'Argout dă nota precisă : *„Dacă n-ar fi fost sicriul* — scria el —, *ar fi putut crede că asiști la o nuntă sau la o ceremonie de curte".* Pentru Talleyrand, nimic n-ar fi fost mai de bun gust. Slujba de înmormîntare a avut loc Ia biserica Adormirii Maicii Domnului, după care sicriul a fost coborit în cripta bisericii, unde Talleyrand trebuia să aștepte mutarea la Valențay, loc în care ceruse să fie înmormîntat. O mulțime care nu se mai sfîrșea a defilat prin fața celor doi nepoți : ducele de Valengay și ducele de Dino. Și așa s-a sfîrșit serbarea.

Fără să piardă răbdarea, Talleyrand a așteptat pînă la 2 septembrie, cînd a fost gata mormîntul de la Valențay. Trebuie spus, cum făcuse Victor Hugo, că fusese îmbălsămat după metoda egipteană.

Doamna de Dino nu și-a pierdut vremea. La 3 iulie, la patruzeci de zile de la înmormîntare, a vîndut casa din strada Saint-Florentin baronului James de Rottschild pentru suma de 1 181 000 de franci. S-a plîns că o vînduse ieftin, dar adăuga : *„Trebuie ținut seama că cel puțin este un cumpărător foarte solvabil și care plătește cu bani gheață".* Fără să mai întîrzie. la 9 iulie a vîndut și biblioteca unchiului său ; era a patra oară cînd cărțile lui Talleyrand se împrăștiau. între această nepoată legatară universală și nepoata lui Voltaire, tot legatară universală, există un punct comun : felul în care s-au descotorosit la repezeală de moștenirea lăsată de „bunul unchi".

Graba doamnei de Dino este explicabilă : nu-i plăcea Parisul și voia să plece cît se putea de repede. Știa, și nu se înșela, că fără prinț n-ar mai fi însemnat nimic, s-ar fi expus invidiei și ofenselor. Foburgul Saint-Germain nu-i lăsase nici o iluzie, iar în ce privește „clanul filozofilor", Adolphe Thiers îi și dăduse o probă de dușmănie.

De-abia la 5 septembrie a ajuns Talleyrand în pămîntul său de la Va- lencay. Nu a călătorit singur : sicriul său era însoțit de acela al fratelui său Archambaud și de al unei strănepoate care murise la trei ani, Yolande de Perigord, fiica lui Ludovic de Valențay. Sicriile erau așezate pe un afet de tun care, cu un an mai înainte, servise ca să se aducă în Franța rămășițele pămîntești ale reginei Hortense. Ce bizar personaj și acest Talleyrand ! **Se**

 plimbase cu fotoliul pe rotile al regelui Ludovic al XVIII-lea și se ducea la groapă cu același vehicul ca și regina Hortense (mama nepotului său Momy).

Viața din Valențay a fost dată peste cap de această înmormîntare : toată populația a venit să se înghesuie în jurul castelului. Prințul voise să doarmă somnul de veci în capela cea mică pe care o construise el și pe care o închinase sfîntului Mauriciu. în acea uriașă îngrămădire de oameni n-a fost văzut nici arhiepiscopul de Bourges, nici prefectul. Ajunsese deja pînă la nasul unora că scrisorile de retractare miroseau a pucioasă. Pentru jandarmi și consilierii municipali, dimpotrivă, Talleyrand era încă învăluit în mireasma sfințeniei, așa că erau toți de față. După slujba religioasă și iertarea păcatelor în biserica parohială, cele trei sicrie au fost transportate la capelă și coborîte în criptă. Cînd sicriul prințului a dispărut, urmat de acelea al fratelui și al strănepoatei, a fost salutat cu o salvă de muschete.

Nimic mai modest decît cripta în care Talleyrand se odihnește lîngă scumpa lui contesă Tyszkiewicz, care timp de treizeci de ani îl admirase cu ochii ei ceacîri, și lîngă fratele său, care-l deposedase de dreptul primului născut.

Iată ultimele rînduri din *Memoriile* sale : *„Posteritatea va judeca mai liber* **și** *mai independent decît contemporanii mei pe aceia care, suiți ca* **și** *mine pe scena marelui teatru al lumii într-o epocă dintre cele mai extraordinare ale istoriei, au dreptul, chiar din această cauză, să fie judecați cu mai multă- nepărtinire și mai multă dreptate".*

Se pare că apelul său n-a fost auzit totdeauna. Fără îndoială că acum, după mai mult de un secol de la moartea lui, ne vine mai ușor să-1 zugrăvim așa cum era în realitate pe omul care a fost capabil de orice, chiar șl de a face bine.

El a izbutit în cea mai grea cucerire, cea a ființei sale. Și-a dominat suferințele și umilirile; și-a stăpînit mîndria prin politețe, puterea prin omenie și bogăția prin eleganță. în toată viața lui nu s-a lăsat călăuzit de nici un instinct ; n-a cedat nici unei patimi, dar a avut stăruințe de neînvins și mute. Ca să rupă monotonia, adeseori a fost nestatornic, s-a supus tuturor forțelor, tuturor plăcerilor fizice și tuturor sinuozităților de purtare, însă nici una nu l-a îndepărtat de ținta lui : Franța iluminiștilor. Dacă este adevărat că oamenii pot fi îmbătați și dominați prin entuziasm, el nu s-a îmbătat niciodată și niciodată n-a dominat : s-a mulțumit să seducă pe unii ca să-i convingă și să inducă în eroare pe alții pentru a-i pierde.

Nu avea nici un sistem, nici un decret pentru a schimba o lume pe care o știa tot atît de neschimbătoare ca și el. Prin el însuși, nu prin discursuri, transmitea omenirii civilizate o moștenire foarte veche. Nu aducea nici o inovație. Cu toate că trecutului îi prefera viitorul, știa că viitorul nu se poate clădi decît cu ajutorul trecutului. în lumea născută din revoluție, el întruchipa trecutul strălucitor și mobil, totdeauna gata să se plece în fața zilei care vine, ca să aducă un omagiu vieții și să perpetueze civilizația. „O *mare rămășiță a trecutului și o lumină a prezentului... Iată, domnilor, ce am văzut noi* și nimic *din ce vom mai vedea nu va mai fi asemenea",* spunea Barante *.

Mătasea și dantelele nu l-au scutit de suferință. Din clipa

botezului, toate nenorocirile s-au strîns ca să-1 doboare. Ca cea mai mare parte a marilor

' Prosper de Barante. Discursul funebru pentru prinful de Talleiyrand in *lata Camerei pairilor* (8 iunie 1838).

 oameni de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a fost sortit să trăiască în mii-, locul furtunilor și să atragă trăsnetul. Pentru el, furtuna nu avea nici o însemnătate și nenorocirea nici o poezie. Nu erau decît niște forme ale brutalității și neghiobiei omenești. Cu toate acestea, pentru că așa era lumea, el a știut să se împace cu ea, a navigat fără să naufragieze, a știut să ajungă la un liman, oricare ar fi fost, și să debarce acolo cu aceeași ușurință cu care ar fi debarcat în insula Citera. Și-a creat o fericire, după cum alții își fac o situație.

Ce rămîne din neîntrecutul fast și din nesfîrșitele lui necazuri ? O placă de marmură cu o inscripție tot așa de simplă ca și datele de stare civilă :

„Aici se odihnește trupul lui Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord, prinț- duce de Talleyrand, duce de Dino, născut la Paris la 2 februarie 1754, mort in același oraș la 17 mai 1838“.

Rămîne acest nume mare, ce nu se poate șterge nici de pe piatră, nici din istorie.

Ouirgane — Marrakech La Bugue — Perigord — 1966 — 1970

BIBLIOGRAFIE

A. *Scrieri ale lui Talleyrand*

Talleyrand... A ses citoyens. **(12 decembrie 1792). Paris, Tipografia Plassan, f.a.**

L'Album perdu. Paris, Marchands de nouveautes, 1829. (Această lucrare, publicată de H. de Latouche după Querard, a fost realizată în 1835 sub titlul : *Penskes* et *Maximes de Maurice de Talleyrand.)*

L'AssemblGe naționale aux Frangals **(11 februarie 1790). Paris, Imprimeria națională, f.a. (De Talleyrand, după Bărbier.) 1790, Paris, Baudouln.**

U Assemble naționale aux Frangaiș **(11 februarie 1790). f.l.ș.a, (De Talleyrand, după Barbier.) Tipărit pe două coloane, a doua conține o replică ;**

Les *Frangals ă VAssembl&e naționale,* 12 februarie 1790.

Bericht *des Herrn von Talleyrand-Perigord im Namen des Constitution- Ausschusses, ilber den Schluss des Pariser Departaments vom 6-ten April jiingst.* Strasbourg, P.I.

Dannback, Buchdrucken, 1791.

***Compte de la dâpense du ministere des Relations exterieures sur le* fonds affectă par le corps *Itgislatif* d *l'arriârâ ant&rieur au ier Vendemiaire an V ă commencer du 18 Prairial au VI jusqu'au ier Vend&miaire an VII, et du Ier Vendemiaire an VII au Ier Germinai suivant;* dare de seamă rostită de cetățeanul Charles-Maurice Talleyrand, Paris, Tipografia Republicii, anul VII.**

Compte de la dăpense du *ministere des Relations exterieures sur les fonds affectGs par le Corps legislatif* â *l'exercice an V (an VII)...* dare de seamă rostită de cetățeanul Charles- Maurice Talleyrand, Paris, Tipografia Republicii, anul VII, anul IX.

***La Confession de Talleyrand* (1754-1838). Paris, L. Sauvaitre, 1891. (Pastișă alcătuită după extrase scrise de către și asupra lui Talleyrand de autorul lucrării *Le Mariage d'Alceste* (Ch. Joliet) după avertisment.)**

Correspondance de Talleyrand avec le Premier Consul pendant la campagne de Marengo,* publicată de contele de la Meurthe. Laval, Tipografia E. Jamin, 1892. (Extras din *Revue d'Histoire diplomatique.)

***Correspondance diplomatique de Talley- rand.* Misiunea diplomatică a lui Talleyrand la Londra în 1792, corespondență inedită a lui Talleyrand cu Departamentul Afacerilor Externe, generalul Biron etc., scrisorile sale din America adresate lordului Lands- clowne. Cu introducere și note de G. Pallain, Paris, Pion, Nourrit et Comp. 1887.**

***Correspondance diplomatique de Talleyrand.* Misiunea de ambasador a lui Talleyrand la Londra 1830-1834. Prima parte, cu introducere și note de G.**

Pallain, Paris, E. Pion, Nourrit et Comp. 1891.

Correspondance du Conte de Jaucourt... avec le prince Talleyrand, pendant le *Congres de Vienne...* publicată de nepotul său (Jean-Franțois Le Visse de Montigny, Marchiz de Jaucourt), cu o prefață și o notiță biografică... Paris, Pion, 1905.

Correspondence inedite du *prince de Talleyrand* et du roi Louis *XVIII* pendant le *Congres de Vienne,* publicată după manuscrisele păstrate in arhiva Ministerului Afa. cerilor Externe, cu prefață, lămuriri și note de G, Pallain, Paris, Pion, IUBI.

Discours *de M. le prince de Benevent au Roi* cu prilejul prezentării Senatului la Salnt-Ouen în ziua de 2 mal 1614. Paris, Tipografia P Gueffier f.a.

Eclaircissements donnds par le *Cen Talleyrand* d ses *concitoyens,* Paris, Laran, anul VII.

Essal sur Ies avantages d retirer de colonies *nouvelles* dans Ies *circonstances presentes.* Paris, Tipografia Baudouin. (Titlul inițial cuprinde în plus : *Par le citoyen Talleyrand,* lu d la seance publique de l'Institut National, le IS *Messidor, an V.*
Redactat de d'Hauterive după Qudrard.)

Memolre : „Essal sur Ies avantages ă retirer des colonies nouvelles". Vezi Dutot (S). *De I'Expatriation.* Paris, 1840.

Les Etats-Unis et *VAngleterre en 1793.* Scrisoare a domnului de Talleyrand...
Paris, E. Leroux, 1889 (2 exempl.) (Extras din Revue *d'Histoire diplomatique* anul 3, 1889.)

Institutul Regal al Franței. Elope de M. *le Comte* Reinhard, prononcd d *l* Academie des Sciences morales et* politiques par M. le prince de *Talleyrand,* rostit în ședința din 3 martie 1838. Paris, Tipografia Frații F.-Didot 1838.

Lettres du *ministre des* Relations *ex te. rieures d M. Giry,* trimisul Statelor Unite, cu ocazia remiterii pașapoartelor... (Semnat : Cet. M. Talleyrand.) Paris, Tipografia Larren, anul VI.

Derniire lettre que *M. Giry, envoye des Etats-Unis, reținut* du ministre *des Relations extGrieures avant son* depart. (Semnat : Cet. M; de Talleyrand.) Paris, Tipografia Laran f.a. (Legată în Le *Propagateur an VI,* între numerele 228 șl 229 din 21 șl 22 Termidor.)

Lettres et billets du prince de *Talleyrand et du* M. *Royer-Collard,* cu o

introducere de Paul Royer-Collard. Paris, Tipografia Lahure, 1903. (Cuier geri publicate de Societatea bibliofililor francezi, partea întîl, pies* nr. 3.)

Lettres *inedites de Talleyrand* d *Napolion, 1800-1800,* publicate după originalei* păstrate în arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cu o introducere și note de Pierre Bertrand, ediția ■ 2-a, Paris, Perrin, 1889.

Des Loteries, de monseniorul episcop d* Autun (Talleyrand), Paris, Barrels, sen., 1789.

Mimoires du prince *de Talleyrand,* publicate cu o prefață și note de ducele de Broglie... Paris, C. Lăvy, 1891-1892. (5 volume ; I — 1754-1808, II — 1809-1815, III — 1815-1830, IV — 1830-1842, V — 1032—1834.)

Mimoires. lettres inâdites et papiers

secrets **de Talleyrand, însoțite de note explicative de Jean Gorsas... Paris, A. Savine, 1891.**

Extraits des Memoir es du **prince** de ***Talleyrand Perigord,..,*** **adunate și puse în ordine de doamna contesă O. du C... (Baron E. L. Lamothe-Langon.**

Paris C., Le Clăre, 1838-1839 (Apocrif).

Le ministre des Relations *exterieures* au ***citoyen Camille Corona...*** **(Semnat : Cet. M. Talleyrand.) Roma, 1 Lazza- rinl stampatorl, 1798. (Scrisoare datată din 3 germinai, anul VI, transmițînd felicitările Directoratului** către **guvernul roman.)**

Notice historique sur le chevalier Don Joseph Nicolas *d'Azara...,* ambasadorul Spaniei la Paris, mort în acest oraș la 5 pluvlâse, anul XII (de Talleyrand), Paris, f.a. (Atribuită, de **asemenea, baronului J. F. Bourgouing și contelui A, M. d'Hauterive.)**

Pensăes et *Maximes de M. de Talleyrand,* precedate de primele sale iubiri șl urmate de părerea lui Napoleon despre marele diplomat. Paris, 1835.

Petition de Maurice *Talleyrand...,* d la **Convention Naționale. Paris, Tipografia văduva A. J.-Corzas f.a. (Autorul cere să se înapoieze în Franța în calitate de condamnat în contumacie, nu de emigrat. Scrisoarea este datată din Fhlladephia, 28 prerial, anul III.)**

Proces-verbal de L' *AssembUe Generals* du *clerge* de France, ținută la Paris... in 1786. Domnul abate de Părlgord, fost agent general, secretarul Adunării... Paris. Tipografia G. Desprez, 1789.

Rapport de I'apence contenant les prlncl- pales *affaires du clerge* din 1780 ping la 1785, de domnul abate de Perigord și de domnul abate de Boisgelin... Paris, F.A. Didot sen., 1788.

Reponse de M. I'ivique d'Autun (Talleyrand) au Chapltre de L'Eglise cathedrals d'Autun. Paris, Imprimeria națională, 1790. (Asupra decretului Adunării Naționale din 13 aprilie 1790.)

G. Lacour-Gayet. *Talleyrand st Royer- Collard* (corespondență inedită), Paris, Editura „Revue mondiale", 1927.

Talleyrand intime, după corespondența sa inedită cu ducesa de Curlanda. Restaurația din 1814. Paris, E. Kolb, 1891.

Talleyrand. Trots regimes : răpublique, empire, *monarchic.* (Notiță biografică de Ch. Simond.) Paris, H. Gautier, 1890 (Scrisori alese ale lul Talleyrand, Noua bibliotecă populară nr. 223.)

Two *letters...* upon *the uniformity of weights and measures.* A se vedea Miller (John Riggs). Speeches *in the House of Commons* upon the equalization *of the weights and measures of* Great Britain... Londra.

Motion de M. l'ăvâque d*Autun *(Talleyrand) sur les mandats impiratifs.* (Expunere de motive, citită în Adunarea Națională la 7 iulie 1789.) F.l. ș.a.

Motion de M. l'ăvăque d'Autun *(Talleyrand) sur la proposition d'un emprunt faite ă I'Assembles Nationale* par le premier ministre des *Finances et sur la consolidation de la dette* publique din 27 august 1789. Versailles, Bau- douln, f.a.

Motion de l'ăvăque d'Autun *(Talleyrand) sur les* biens ecclds iastiques du *19* octobre 1789. Versailles, Baudouln.

Opinion de M. l'ăvăque d'Autun *(Talleyrand) sur les , banques* el *sur le retablissement de I'ordre dans les finances,* pronunțată la Adunare la... 4 decembrie 1789. Paris, Baudouln, 1789.

Opinion *de* M. *I'ivique d'Autun (Talleyrand) sur la fabrication des* petit *es monnaies...* (12 decembrie 1790.) Paris, Imprimeria națională, f.a.

Rapport fait au nom du Comiți de constitution, în ședința din 7 mal 1791, relativ la hotărirea departamentului Parisului din 6 aprilie trecut, prezentat de către d-1 Talleyrand-Perigord, Paris, Imprimeria națională, f.a. (Despre libertatea cultelor religioase.)

Libertatea cultelor religioase. Raport ținut în numele Comitetului pentru constituție în ședința din 7 mal 1791 relativ la hotărîrea departamentului Parisului din 6 aprilie trecut de d-1 Talleyrand-Perigord. Paris, Tipografia Lottin sen. și J.R. Lottin, 1791.

Rapport sur *l'instruction* publique, ținut) în numele Comitetului pentru Constituție, la Adunarea Națională în zilele de 10, 11 șl 19 septembrie 1791. (Proiect de decrete cu privire la instrucțiunea publică.) De d-1 de Talleyrand-Perigord. Paris, Imprimeria națională, 1791.

Rapport sur *l'instruction* publique, prezentat, în numele Comitetului pentru constituție,

de d-1 de Talleyrand-Pâ- rlgord.

Project de dicrets sur **l'instruction publique, Paris. Imprimeria națională, 1791 (Propus de Talleyrand ca urmare la raportul său cu privire la instrucțiunea publică.)**

Rapport *fait au premier* Consul, en *Senat,* de ministrul relațiilor externe, privind reglementarea Indemnizațiilor germane. Ședința din... 3 fructidor, anul X. (Semnat. Charles-Maurice de Talleyrand și datat ; Paris, termldor, anul X.) Paris, Tipografia Depozitul de legi, f.a.

Communication faite au Senat dans sa seance du 15 pluvidse, an XIII, **de ministrul relațiilor externe (Talleyrand)... Jurămîntul depus în aceeași ședință de... marele amiral al imperiului (Murat). Raport (de Franțoise de Neufchâteau) ținut in Senat, în**

ședința din 18 al aceleiași luni și deliberarea, f.l. ș.a. (Senat-Conserva- tor, tipărituri ordonate, anul XIII.)

Camera pairilor Franței. Ședința din 8 septembrie 1814. *Discours prononc4 par le ministre des Affaires Etran- g&res* (Talleyrand) prezentînd Camerei pairilor proiectul de lege asupra finanțelor, adoptat de Camera *i* deputaților la 3 al aceleiași luni. Paris, Tipografia P. Didot sen. f.a.

***Proposition faite ă* la *Chambre des Pairs* de prințul Talleyrand în ședința din 23 Ianuarie 1817» paris, J. G. Dentu, 1817.**

Camera pairilor Franței. Ședința din 26 decembrie 1820. Opinion *de* M. le prince *duc de Talleyrand sur une proposition de M. le comte* Lanjui- *nais, relative ă la competence de la Chambre des Pairs...* Paris, Tipografia Didot sen.

Camera pairilor Franței. Ședința din 9 aprilie 1821. Opinion de *M. le prince duc de Talleyrand sur le* projet *de* loi *relatif ă la circonscription des arrondissements âlectoraux.* Paris, Tipografia Didot sen., 1821.

Camera pairilor Franței. Ședința din 24 Iulie 1821. *Opinion de M. le prince de Talleyrand sur le profet de lot relatif aux joumaux et Merits p&rio-* diques. Paris, Tipografia P. Didot sen., 1821.

***Opinion de M. le prince de Talleyrand... contre la renouvellement de la censure.* (Ședința din 24 iulie 1821.) Paris, Baudouln fiul, 1821.**

Camera pairilor Franței. Ședința din 13 noiembrie 1821. Discours prononcă dans cette *stance par M.* le *prince de Talleyrand,* â *V occasion du* d£cds de *M. le comte Bourlier,* ^vâque *d'Evreux.* Paris, Tipografia J. Didot sen., 1821.

Discours *prononci ă la Chambre des Pairs par M. le prince de Talleyrand â Voccasion du* d£câs de *M.* le comte *Bourlier...* în ședința din 13 noiembrie 1821. Paris, Doamna Seignot, f.a.

Camera pairilor Franței. Ședința din 26 februarie 1822. *Opinion de M. le prince duc de Talleyrand sur le profet de loi relatif ă la repression des de- lits commis par la voie de la presse ou par tout autre moyen de publication.* Paris, Tipografia J. Didot sen., 1822.

Discours de M. Ie *prince de Talleyrand... sur le projet de loi relatif aux delits de la presse (26 fivrier 1822),* Paris, Plancher, 1822.

Opinion de *M. le prince de Talleyrand... sur le projet* d'adresse en *r&ponse* au *discours du Roi ă l'ouverture de la session.* (Ședința din 3 februarie 1823.) Paris, frații Baudouin. 1823.

Arhivele parlamentare, vol. VIII. *Intervention de Talleyrand sur Particle S de la declaration des droits de I'homme. Precis de la vie du prelat* d'Autun, *digne ministre de la federation,* Paris, 1790.

***Precis de la vie de M. t'&v&que d'Autun,* f.l. ș.a.**

***Petition de Maurice Talleyrand a la Convention Nationale* (28 prerial, an III). Paris, Tipografia văduva A.J. Gorsas f.a.**

***Talleyrand in America as a financial promoter, 1794—1796, unpublished letters and memoirs... (by Talleyrand and others). Translated and edited by Hans and Wilma J. Pugh. Foreword by F.L. Nussbaum.* Washington, U.S. Government printing office, 1942.**

(Vînzare de cărți.) Talleyrand, 1811, 30 a- prilie. *Catalogue des livres tres bien conditionnts du cabinet de M. de Talleyrand.* Vînzare făcută la Paris, la 30 aprilie 1811. Paris, De Bure și fiul, 1811. Exemplar purtînd indicarea manuscrisă a prețurilor de adjudecare. S-au adăugat două scrisori autografe ale lui Talleyrand și șase portrete gravate.

B. *Scrieri despre Talleyrand*

ABRANTES, Mme <T. *I.e .acre (le Napo- leon, la cour imperiale.* Bibliothdque Figuifere nr. 1, Editura Eugene Fi- guiâre, 1934.

ACTON, lord. *Essai sur Ies mtmoires* de *Talleyrand,* în *Historical essays,* 1906.

ANGEBERG, conte. Le *Congris de Vienne* et les trails de *Vienne precedes* et

suivis des actes diplomatiques qui *s'y rattachent.* **Paris, Amyot, 1863,** 4 **vol.**

ARRIGON, L. G. ***Une amie de Talleyrand : la duchesse de Courlande, 1761—1821.*** **Paris, Flammarion,** 1949 ***(L'histoire* et les *homines).***

AUJAY, Edouard. *Talleyrand.* Paris, J. Tallandier, 1946.

AULARD. *Parts sous le Directoire.*

BAC, Ferdinand. *Le secret de Talleyrand, d'aprGs des temoignages con- temporains.* Paris, Hachette, 1933.

BASTIDE, Louis. *Vie politique et reli- gieuse de Talleyrand-Perigord...* Paris, Faure. 1838.

BERNARDY, Franţoise de. *Le dernier amour de Talleyrand. La duchesse de Dino.* Hachette, 1956.

BERNARDY, Frangoise de. ***Le dernier amour de Talleyrand, la duchesse de Dino (1793—1862), Paris,* Perrin, 196S.**

BERTAUD. Jules. *Talleyrand.* Lyon, H. Lardanchet, 1945. (Colecţia „Histolres et Memoires" nr. 8).

BLEI, Franz. *Talleyrand homme d'Etat.* Tradus din limba germană de Rend Lobstein. Paris, Payot, 1935.

BLENNERHASSET; lady. *Talleyrand...* Berlin, Paetel, in 8°, VII, 572 p. (Tradusă din limba engleză.)

BOIGNE, contesa. *Memoires...* 4 vol. Paris, Pion, 1907—1908.

BOULAY DE LA MEURTHE. *Les justifications de Talleyrand pendant le Directoire.* Angers, 1889, ln-8°, 23 p.

BOULAY DE LA MEURTHE. *Le Directoire et (' expedition d'Egypte.*

BOURGOING, Jean de. *Lettres de Talleyrand ă Metternich* copiate după originale. R. Inst. „Napoleon" j 1965, nr. 95.

***BOWMAN DODD,* Anna. *Talleyrand. The training of a statesman.* Londra, 1927.**

BRINTON, Crane. *The Lives of Talleyrand.* Londra, G. Allen und Unwin, tipărit în S.U.A., 1937.

BROUGHAM, lord. *Historical sketches of statesmen, 1839—1843.*

BULWER, sir H. Lytton. *Historical characters. Essai sur Talleyrand.* Tradus de Perrot, Paris, Reinwold, 1868, in-8°, XVI, 396 p.

CAMBON, Jules. *Le diplomate.* Paris. 1931.

CAPEFIGUE. *Diplomates europeens,* 1843.

CARION, Henri. La mort *d'un grand coupable,* 1838.

CASTELLANE, Jean de. *Talleyrand.* Paris, Editura Ambassadeurs, 1934.

CAULAINCOURT. *Memoires du general de* C... Intr. şi note de Jean Hano- teau. 3 vol. Paris, Pion, 1933.

CHASTENAY, Mme de. *Memoires de Mme de... 1771—1815,* 2 vol., Pion, 1896.

CHATEAUBRIAND. *Talleyrand. La mort du duc d'Enghien.* „Bibliothdque Fi- gulere", nr. 1, Editura Eugăne Fi- guiere, 1934.

COIGNY. *Memoires d'Aimee de Coigny.* Paris, 1902.

COLMACHE. *Reminiscences of Prince Talleyrand.* Londra. 1843, în 2 vol.

COMBALUZIER, F. *Le sacre episcopal de Roberto Obaldini, nonce en France (3 fevrier 1608) et de Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord eveque d'Autun (4 janvier 1789).* „Ami Clergd", 1967.

COOPER, Duff. (28) *Talleyrand.* Cercul Historia, Paris, 1956.

COOPER, Duff. *Talleyrand 1754—1838.* Tradus din limba engleză de H. et R. Alix, Paris, Payot, 1937.

COOPER. Alfred Duff. *Viscount*

Norwich. Talleyrand. **Londra, Arrow Books, 1958.**

COUCHOUD, Paul Louis, COUCHOUD, Jean-Paul. *Talleyrand-Memoires...* Introducere, note, stabilirea textului. Paris, Pion, 1957, 2 vol.

CASTILLE, Hippolyte. *Talleyrand.*

DARD, Emile. *Napoleon et Talleyrand.* Pion. 1935.

DESCHANEL, P. *Orateurs et hommei d'Etat.* Paris, 1888, ln-8°, p. 253—293.

DINO. Dorothâe de Courlande, ducesă de Chronique de 1831—1862, publicată de prințesa Radzlwill. Paris, 1909.

D.S., M"6- Eloge *historique* de M. de *Pi-* rigord, f.l. anul Vin.

DUFOUR DE LA THUILERIE, Sosthăne. Histoire de la vie et de la mort de M. de Talleyrand-Pdrigord... avec un *grand nombre* de documents et de notes historiques, par *S.D.* Paris, Librăria Societății Saint-Nicolas, 1938, după M. Quârard.

DUPANLOUP, abate, în Revue des *Deux* Mondes, martie 1910.

DUPUIS, Ch. Le ministere de *Talleyrand en* 1814. Paris, Pion, 1919, 2 voi.

DUSSORD, Jacques. Les Belles Amies de M. de *Talleyrand.* nustrații de Hofer. Paris, Editura Colbert, 1942.

EARL IE, John L. *Talleyrand* in Philadelphia 1794—1796. Pennsylvania Mag., 1967, vol. 91, nr. 3.

EVANS, P.D. Deux *Emigres en* Anterique, *Talleyrand* et Beaumetz dans la Rivolution *frangaise,* 1926, T. LXXXIX, p. 51—61.

FABRE-LUCE. Alfred. Talleyrand. Paris, Dargaud, 1969. (Histoire virile, 11.)

FERRERO, G. La reconstruction. Talleyrand d Vienne, 1814—1815. Paris, Pion, 1940.

FLEURY, Serge. *Talleyrand maitre* sou- verain de la diplomație. Montreal, Editions vartetes, 1942.

FLICHE et MARTIN. Histoire de *I'Egllse,* vol. XX i la crise rivolutionnaire par le chanoine *Leflon.*

GAEVELLE, du FUZIER, A. Napoteon et *I'Espagne.* Paris, 1930, 2 vol.

G..... Andri. Biographle des contempo- ralns. Talleyrand-Pirigord. 1838. t. IX, p. 184, nr. 80.

Robert. „Des plages aux salons *Uu Cun- sulat et* de l'Empire', la vie de la princesse de Talleyrand. Paris, P.U.F^ 1948.

GAJE, J. Antonio de Araujo. *Talleyrand* et les nigociations *secrites* pour la paix de Portugal 1798—1300, în Bulletin des itudes portugaises, 1950.

GARDE CHAMBONAS, A. de la. Souvenir du *Congris de Vienne.* Paris, Appert, 1843. 2 vol. in-8".

GENLIS, Mlne de. *Memolres de Mme de...* Prefață de Lucas Dubreton. Paris, Dldot, 1892, 2 vol., t. IV, „Periode â Londres".

GRAND MAISON, Geoffroy de. *L'Espagne et* Napoteon. Paris, 1908, 3 vol.

GUIZOT. Mimoires pour servir d I'hlsto- ire de mon temps, vol. IV ; Talleyrand *apris* Waterloo.

GUYOMARD, Y. Le secret de Talleyrand. Cherbourg, 1934.

GUYOT, R. Projet de *Talleyrand* d la *conference de Londres,* 16 *fancier* 1831.

GUYOT, R. Le *Dlrectoire et la* paix de l'Europe. Paris, 1941, 848 p.

GUYOT, R. Du Dlrectoire au *Consulat.* Perioadele de tranziție în Revue hist., 1912.

HAYDEN, Horace E. French *revolutionary pamphlets, a check* list *of the Talleyrand and* other *collections.* New York, the Public Library, 1945.

HOUDIN. Maurice. *Talleyrand* d Bry, în Bull. Soc. hist, archiol., Nogent-sur- Marne, 1965.

JOELSON, Annette. *Courtesan princess. Catherine Grand, princesse de Talleyrand.* Londra, A. Redman, 1966.

KIPLING, R. Pretre *malgri* lui, în Rewards and *fairies.*

KRAFT. Johannes. Doctrine politique. Prinziplen Talleyrand in der Aussens- und Innenpolitik. Bonn, H. Bouvier und Co., 1958.

LACOMBE, Bernard de. Talleyrand, iveque d'Autun. Paris, Perrin, in-16, VIII, 303 p.

LACOMBE, Bernard de. La vie *prlvie de Talleyrand. Son Emigration. Son ma- riage. Sa* retrăite. *Sa* conversion. Sa mort. Ediție nouă, Paris, Pion, 1933.

LACOUR-GAYET, Georges. *Talleyrand. Preface de Frangois Mauriac.* 1.2.3 4. 5.6. f.a. Editura Rencontre.

A propos du mariage de Talleyrand.

Le *centenaire d'un soufflet,: Maubreuil et Talleyrand.* Paris, 1927. Extras din Revue bleue din 15 ianuarie 1927.

***Talleyrand 1754—1838.* I. 1754—1799. Paris, Payot, 1928. — II. 1799—1815. Paris, Payot, 1930. — III. 1815—1838. Paris, Payot, 1931. — IV. Miscellanea. Paris, Payot, 1934.**

***Talleyrand et Royer-Collard* (corespondență inedită). Gamier, Paris, 1927.**

Talleyrand et la *Pologne.*

***Comment on devenait ministre sous ie Directolre. (Talleyrand).* Paris, 1926.**

LACRETELLE, Jacques de, AUBIDERTI, Jacques, CONTE, Arthur, DUNAN, Marcel etc. *Talleyrand.* Paris, Ha- chette, 1964.

LAFORGUE, dr. Rene. *Talleyrand, I'ho- mme et* la France, essai *psychana-* litique sur la *personnalite collective frangaise.* Geneva, Editura Mont Blanc, 1947.

LATREILLE, A. *L'Eglise catholique et la Revolution frangaise.*

LAUZUN, due de. Correspondence *intime...* Paris, 1858.

LESOURD, Paul. *L'Ame de Talleyrand,* Paris, Flammarlon, 1942.

LIMOUZIN-LAMOTHE, Roger. La *retraction de Talleyrand, documents inedits.* Paris, Socidtd d'histoire eccld- Eiastlque de France, 1954. (Extras din *Revue d'Histoire de VEglise de France,* vol. LX, lulle-decembrie 1954.)

***Mgr, de Queien et la conversion de Talleyrand, documents inedits.* Toulouse, Institut Catholique, 1957. (Cuprinde scrisorile monseniorului de Queien si ale lui Talleyrand. Extras din *Bulletin de literature ecciesiastique, nr.* 5, iulie-septembrle 1957.)**

LOCKART, J.G. *The peacemakers.* 1932.

LORD HOLLAND. Foreign *Reminiscences.* Tradus de H. de Chousky. Paris, Bouvier, 1851.

LORION, Andr6. *Un* opportuniste *independant sous la* Revolution, le *Consulat et* (*'*Empire. Martial Borie-Des- renaudes ; 1751—1825. Tulle 1963. (Extras din Bulletin nr. 1, 1963, de la Socidtă des Lettres, Sciences et Arts de la Corrdze.)

LOTH, Arthur. *Talleyrand et VEglise con- stitutionnelle de France,* în *Revue anglo-romatne,* oct. 1896.

LUENGO, Luis Alonso. *Ochos vidas de* conquista : *Jesus, Roger de Flor Hernan Cortes, Francisco Javier, Francisco de Borja, Enrique VIII, Talleyrand, Bernadotte.* Ensayo preliminar y estudios criticos, Madrid, 1952.

MAC CABE, Joseph. *Talleyrand. A biographical study.* Londra, Hutchinson, ln-8°, 373, VI.

MADELIN, Louis. *Fouche 1750—1820,* Paris, Pion, 1955.

Les *hommes de la Revolution,* eseu ,,Talleyrand revolutionnaire'*.

MARION. Histoire *financiere de la France.*

MASSON, Frederic. Le *departement des Affaires itrangires* pendant la Revolution.

MATHIEZ, A. La *reforme de* la *Constitution de Van III aprds le* coup d'Etat du 18 fructidor, în *Annales hist, de la Rev. franc., VI,* 1929.

MENTIENNE, M. Histoire de deux por- *tefeuilles de ministre du temps de la grande Revolution frangaise, ayant* appartenu ă *Talleyrand* et d Fouchd- des le *temps* du *premier* Directolre. Paris, Editura Honore-Champion, 1924.

METTERNICH. Documents et *ecrlts divers laisses...* Paris, Pion, 1880—84, 8 volume.

MICHAL, Bernard. Les Grandes *dnigmes du temps jadis,* prezentate de Bernard Michel. Paris, Amis de

1’Hlsto- ire, 1968. (13 ; Talleyrand et le Con- grds de Vienne), 1969.

MICHAUD, L. G. Histoire politique et *privde de Charles de Talleyrand, an- clen eveque* d’*Autun. — Sulvie d'un extrait des mdmotres inedits de M.*

de Semallt, commissaire du roi en 1814; de nouveaux documents sur la mission qui fut donnțe ă Maubreuil pour assassiner Napoleon... Paris, Bureau de la Bibliographic universelie, 1853.

MIGNET. ***Sur la vie et les travaux de M. Ie prince de Talleyrand,*** **în Portraits et notices** ***historlques,*** **1852.**

MISSOFFE, Michel. ***Le coeur secret de Talleyrand.*** **Paris, Perrin, 1956.**

MOLE Comte. ***M&moires...*** **Paris, Champion, 1822—1830, 6 vol. in-8°.**

NABONNE, B. La ***diplomatic du Direc- toire et Bonaparte.*** **Paris, 1951.**

NESSELRODE, Chr. R. Lettres et ***papiers du chancelier...*** **Paris, 1906.**

NODIER, Charles. Le banquet ***des Giron- dins.*** **„Blblioth&que Figuiăre", nr. 1, Editura Eugene Figuidre, 1934.**

OLDEN, Peter Hans. ***Napoleon und Talleyrand. Die franz. Politik wahrend des Feldzugs in Deutschland,*** **1805.**

OLLIVIER, A. Le ***18 brumaire.*** **Paris, 1959.**

PABON, Jesus. ***Talleyrand en el trance decisive*** **Homenaje â Don R. Carande, 1963.**

PALEOLOGUE, Maurice. ***Talleyrand, Metternich, Chateaubriand,*** **Paris, Ha- chette.**

PALLAIN. G. ***Correspondance inedite du roi Louis XVIII pendant le Congres de Vienne.*** **Paris, 1881. „Archives de 1'Histoire de France", Langlois et Stein.**

PICHOT, A. ***Souvenirs intimes sur M. de Talleyrand,*** **1870.**

PIGUET, Theodore. ***Une inigme flans P oeuvre de Greuze : le portrait de Talleyrand.*** **Mâcon, 1954. (Extras din** ***Amis des Arts de Tournus,*** **vol. 53, 1953.)**

PLACE, Ch. ct FLORENS, J. ***Memoire sur M. de Talleyrand, sa vie politique et sa vie intime, suivl de la relation au- thentique de ses dernievs moments et d'une appreciation phrtnologique sur le crâne de ce personnage celebre...*** **Paris, Bureau de la Gazette des Families, 1838.**

PONIATOWSKI, Michel. ***Talleyrand aux Etats-Unis, 1794—1796.*** **Paris, Presses die la Cit6, 1967.**

PORDEA, G. A. ***Talleyrand et la couronne d'Espagne. L'intrigue de Bayonne*** **b la** ***lumi&re des documents*** **diplomatic ques. Soc. Sc. lettres, Bayonne. 1967.**

POTOCKA. ***M^molres de la comtesse P~.*** **Paris, Pion, 1897.**

RAOUL DE SCEAU (Le. P), capucin. Guide ***historique de Valengay, le château, Veglise, le tombeau de Talleyrand.*** **(Prefață de Hugues Lapaire. Ilustrații de Ren6 Roussel.) Château- roux, f.a.**

REMUSAT, Mme de. ***Les confidences d'une imp&ratrice.*** **„Bibliothfeque Fi- guiăre", nr. 1. Editura Eugene Flguidre 1934.**

RENAUD, Ferdinand. ***La onzi&me heure, retouches â 3 portaits. Mgr. Dupanloup, la duchesse de Dino, Talleyrand.*** **Paris, G. Victor, 1960.**

RENOUVIN, Pierre. ***Histoire des relations internationales. La Revolution fran- gaise et V Empire napoleonian par Andre Fugler.*** **Paris, 1954.**

SAINT-AULAIRE, conte de ***Talleyrand,*** **Paris, Dunod, 1936.**

SAINTE-BEUVE. ***Monsieur de Talleyrand*** **Paris. L6vy, in-12, 243 p.**

Monsieur de Talleyrand. **Introducere 61 note de L6on Noel Monaco, 1958.**

SALLE, Alexandre. *Vie politique de Charles-Maurice, prince de Talleyrand.* Paris, L.-F., Hlvert, 1834.

SAVANT. Jean. *Talleyrand.* Paris, *J.* Tal- landler, 1960 (Bibliothăque Historia).

SINDRAL, Jacques. *Talleyrand.* Galli* mard, 1926.

SOREL, Albert. *L'Europe et la Revolution.* Paris, 1946—49, 8 vol.

SOREL, A. *Talleyrand au Congres de Vienne,* în *Essais d'hist oire et de critique,* 1895, p. 55—94.

Talleyrand et ses memoires, în *Lecture» historiques.* Paris, 1894, p. 71—112.

STENDHAL. *Le rouge et le noir,* vol. II : *Talleyrand auteur de la restauration des Bourbons.*

STENGER, G. La *soci&t6 frangaise pendant le Consulat,* seria a 2-a, *Aristo- crates et R4publicains. Paris,* 1904, in-8°.

TARLE, Evgeni Vlktorovltch. *Talley- rand.* Moscou, Edit, en langues etran- gdres, 1958.

TERRE (Abbâ Marcel). *Proud'hon, por- traitiste de Talleyrand.* Auxerre, 1959.

TESSIER, J. *Les relations anglo- frangaises au temps de Louis-Philippe.* L'elec- *tion du roi des Beiges nov. 1830-juil. 1831,* în *M&moires de VAcademie na- tionale des Sciences...* din Caen. vol. LIX, 1905, p. 59—135.

THOMAS, Louis. *L'esprit de M. de Talleyrand,* 1909.

TOUCHARD-LA-FOSSE, G. *Histolre politique et vie intime de Ch. de Talleyrand, prince de Bintvent.* Paris, 1348. (Subtitlu *Le Plutarque de la Revolution frangaise.)*

VANDAL, A. *Napolton et* Alexandre, I. *L'av&nement de Bonaparte.*

VILLEFOSSE, Louis de și BOUISSOU- NOUSE. J. L'Opposition â Napoleon. Flammarion, 1969.

VILLEMAREST, Charles-Maxime de. M. de *Talleyrand.* Paris, J-P Roret, 1834—35, după M. Querard.

VITROLLES. *M&moires et relations poli- tiques du baron de* V. Vitrolles, vol. Ill, p. 119, etc.

VIVENT, Jacques. *Monsieur de Talleyrand intime.* Paris, Hachette, 1963.

La vie privee de Talleyrand, Paris, Hachette» 1940. (Colecția „Les Vies priv6es".)

La *vieillesse et* la *mort de M. de Talleyrand.* Ecrivains contemporains, 1964.

WALDECK, Rosie. De *pourpre et d'azur.* (Tradus din limba engleză de Charlotte Neveu.) Paris, Presses-Pockett, 1967.

WEIL, Comandant H. *Talleyrand courti- san, peint par lui-m&me.* Extras din *Revue Historique,* vol. 146. anul 1924.

Talleyrand et la frontiire ouverte Nancy, f.a.

Les dessous du *Congrts de Vienne.* Paris, 1917.

YEWDALE, Ralph B. *An identified article by Talleyrand,* în *American historical review,* 1922, oct.

Camera pairilor. Ședința din 8 Iunie 1838. Discurs rostit de domnul de Barante la moartea domnului prinț de Talleyrand (nr. 106, vol. III din sesiunea 1838, din culegerea catalogată vol. VI, p. 723, nr. 2.) *Le prince de Talleyrand, sa vie et ses confessions.* Paris, 1838. *Notice sur* Mme la *comtesse de Perigord.* Paris, Tipografia H. Simon- Dautreville, 1854.

Benevento (Principatul). Culegere de 22 documente privind administrarea principatului Benevento sub Charles-Maurice de Talleyrand. P. 1 806—1 815, f.l., ș.a.

La Montjeu (Sarthes), arhivă mare și importantă referitoare la familiile de Montjeu^ Jeannin, Rolin,

d’Harcourt, d’Aligre, Leppelletier de Salnt-Far- geau şl Talleyrand, care au stăpînit succesiv castelul din secolul al XIII- lea pînă în secolul al XlX-lea ; această arhivă a furnizat materialul necesar lucrării *Montjeu et ses seigneurs* de A. de Monard şi abatele Doret. *(M&moires de la Sociitt edu- enne,* VIII şi urm.)

Cuprins

Camil Mureșan — Talleyrand :

Paginile 23—191 au fost traduse de Leonard Altbuch ; paginile 192—378, de Anca Bălăci J paginile 379—S52, de Gheorghe Popescu-Telega.

Sfinx neînțeles ?.....**6**

Tabel genealogic **16**

Prefața autorului . ; ț . . **19**

PARTEA ÎNTÎI

Lei de aur cu coroane azurii în- tr-o baie de singe 23

Puiul de leu tratat ca o pisică de rînd **29**

Primele clipe plăcute de viață**32**

„Fii cuminte, fiule"... și nu străluci prea mult **34**

Calea seminarului duce la cer sau la avere ? **37**

împerecherea revoluției cu dragostea sub aripa protectoare a teologiei.....**40**

Apoi a venit vremea cînd a trebuit să facă saltul **43**

Cum se poate escamota o ceremonie de încoronare, sau arta insolenței.....**44**

Primele ieșiri ale abatelui de Perigord **46**

O hirotonisire în trei timpi, din care doi nelegiuiți.... **50**

Un abate la modă șiprietenii lui din 1780 ..... **52**

în culisele afacerilor do stat . . . . . **.59**

Cum poți face să dispară o episcopie fără a înceta să rămîi episcop **60**

Domnul de Autun adoptă noile idei, dar își păstrează vechile obiceiuri.....**74**

Domnul de Autun manevrează pe ascuns mecanismul revoluționar **79**

Episcopul răspopit unge episcopi **85**

Despre arta de a organiza sărbători și a trage concluzii din **ele** **90**

Cîteva fețe ale monseniorului de Autun **93**

încercări diplomatice: Anglia nu poate fi cucerită tot atît de repede ca dioceza Autun ... **97**

începutul unei cotituri în jurul unui pașaport.....**102**

A treia călătorie în Anglia, urmată de un al treilea și crunt **eșec**.....**105**

Monseniorul de Autun explorează pădurile, savanele și bancile Lumii Noi.....**114**

9 thermidor : Robespierre pleacă, domnul de Autun revine 126

PARTEA **A** DOUA'

Noul Paris, Parisul lichelelor destrăbălate **136**
Cînd nu poți obține ceea ce-ți place, trebuie să știi să-ți placă ceea ce ai..... **140**
Doamna de Stael bate la uși pe care însuși Norocul i le deschide **147**

Cheltuielile unei instalări și acreala „dulciurilor" americane **153**
Nașterea unei stele **156**
Cetățeanul ministru capătă o uniformă, un palat și organizează o lovitură de stat **159**
Cizmele potcovite ale Directoratului **163**
Talleyrand îi face cu ochiul generalului Bonaparte .... **166** Arta de a lăsa impresia că nu faci nimic.....**170**

Complicii lenei lui **174**

Lumini și umbre ale unei întîl- niri care a schimbat totul . . **181**

Cum trebuie ascuns geniul pentru a liniști temerile guvernului **187**

Cetățeanul ministru arată că el este Talleyrand și dă o serbare **192**

Acțiunea de la 21 ianuarie 1798 **200**

Curriculum vitae al unei frumoase indiene oare a întinat povestea monseniorului de Autun.....**202**

Orientul îl face pe generalul Bonaparte să viseze și pe ministrul Talleyrand să calculeze **207**

Răsturnarea unui fost episcon pusă la cale de niște iacobini tot așa de machiavelici ca și el . . . **212**

„Cînd conspiri și, fără teamă, te numești conspirator" **220**

Talleyrand își reia activitatea și uită injuriile.....**225**

Domnul de Talleyrand se adaptează exigențelor noului regim **232**
Domnul de Talleyrand bun slujitor al unei politici proaste . . **240**
Să facem pace sau război, în orice caz să facem bani **245**
Biserica se reconciliază cu Franța, nu însă și cu domnul de Autun **250**
Domnul de Autun rezolvă în felul lui chestiunea celibatului preoților.....**253**
Episcopul însurat aduce în mod ciudat cu domnul de Autun celibatar.....**259**
Șchiopul calcă cu un picior în sînge și nu alunecă **264**
„Primul care a fost rege a fost un soldat fericit".....**269**
„Pe cînd făceam războiul. Acolo, în Germania" **.... 274** Cum devii prinț domnitor și alteță serenissimă, spre fericirea supușilor și a doamnei Grand . **282**

Catacombele din strada Bac sau arta sublimă a dublului joc . . **286**

„Ce plictiseală pentru el în Estul noroios" **293**

Prințul de Benevento părăsește ministerul, salvează aparențele și-și salvează veniturile . . . **300**

Inactiv, prințul de Benevento este mult mai neliniștitor decît atunci cînd lucra la minister .. **304**

„Perfidia e nobilă cînd e-ndrep- tată împotriva tiraniei". Corneille (Cinna).....**310**

Motivele unui divorț **317**

Prințul de Benevento se mută și-și însoară nepotul : două afaceri rentabile.....**320**

Relații periculoase pentru prințul de Benevento 331
Scena de la 28 ianuarie sau mî- nia lui August **335**
Talleyrand cel repudiat își regăsește libertatea și-și macină ranchiunele **340**
Mișcătoarea fidelitate a dizgrațiatului față de plăcerile lui și față de galeria sa de „antichități" **343**

Mîhniri, bruftuluieli și necazuri bănești.....

Capricii imperiale și rezervă constantă din partea prințului

Domnul de Talleyrand este, pînă și în familie, contrariat de împărat .....

Cînd aude pronunțîndu-se numele Bourbonilor, Talleyrand visează la viitor.....

Scene și reîmpăcări care nu fac decît să ducă de rîpă prestigiul imperial.....

Un bobîrnac imperceptibil al domnului de Talleyrand grăbește căderea lui Napoleon .

„In 1814, ticălosul ăla de Talleyrand era acolo ; eu nu eram" (Fouche). Or, trebuia să fi (ost.....

Tronul gol reclama un succesor ; Talleyrand avea unul în rezervă .....

Regele se înfățișează cu coroana, Talleyrand îi prezintă constituția .....

Intîlnire acidulată între urmașul lui Hugo Capet și urmașul lui Adalbert.....

Dificultățile de a încheia un tratat, de a servi un rege legitim și de a fi prietenul unui țar .

Pregătiri pentru marea paradă de la Viena.....

Prințul de Talleyrand destramă coaliția în mod pașnic .

Sub privirea lui Talleyrand, Congresul petrece și nepoata lui la fel .....

O umbră amenință veselia Congresului și o stinge ....

Congresul se risipește și Dorothea își ia zborul.....

Vanitatea este un cusur urît și **o** nemărginită stîngăcie . . . **419**

Măsuri de prevedere luate de Talleyrand pentru reinstalarea regelui pe tron **423**

Domnul de Talleyrand încurcă pentru prima oară sentimentele **cu** treburile politice **435**

Domnul de Talleyrand se credea absolut necesar, dar regele i-a spulberat iluziile.....**431**

PARTEA A TREIA

Pensionare politică întretăiată **de** o pensionare sentimentală . . **435**

Năduf cu ambiție.....**440**

Afacerile mărunte nu-i aduc mărire domnului de Talleyrand . . **443**

Speranțele neîntemeiate ale ambiției oarbe **451**

Domnul de Talleyrand își regăsește elocvența și se afundă în dizgrație.....**454**

Doliuri dureroase și naștere miraculoasă în strada Saint-Florentin.....**457**

Domnul Chateaubriand duce războiul din Spania împotriva lui Talleyrand.....**463**

„Faptele noastre ne urmăresc[11], spunea Paul Bourget; ducele d'Enghien reapare și Ludovic al XVIII-lea dispare.....**468**

Regele se schimbă, plictiseala rămîne și domnește **473**

Palma primită de Talleyrand nu reușește să alunge plictiseala Franței.....**477**

Regimul îmbătrînea mai repede **ca domnul** de Talleyrand . . **482**

350

355

358

363

365

371

374

379

386

389

393

396

398

404

411

417
La șaptezeci și șase de ani Talleyrand se gîndește la noul regim și la noua lui carieră . . . **487**

56
5

în culisele unei revolutii, prințul operează o restabilire nemaiauzită .....

Un vis din tinerețe: Londra, unde viața reîncepe 499

La Londra, Talleyrand a putut spune : „Am făcut un pic de bine, asta este opera mea cea mai de preț".....505

Să ai Londra la picioare este tot așa de obositor ca și cînd ai purta-o în spate.....509

E greu să reîncepi munca i . 515

Să știi să pleci.....

„Bîrlogul" celui mai fastuos pensionar al secolului 523

Pentru domnul de Talleyrand „renunțarea" are aproape același înțeles ca și „atașamentul" .. 530

Și drumul către cer are cotituri 537

Domnul de Talleyrand cîștigă ultima negociere și părăsește în mod reușit scena vieții . . . **542**

A făcut biserica o afacere mal bună decît Talleyrand ? . . . 54'

Cea din urmă paradă ; 1 . 55J

Bibliografie

A. Scrieri **ale lui** Talleyrand **553**

B.. Scrieri despre Talleyrand 556

Redactori :
HORTENSIA POPESCU, IULIA GIROVEANU

Tehnoredactor :
ENE CARANFIL

Coli de editură 51,09. Coli de tipar 35,50. 8 pagini planșe.

Bun de tipar 27 august 1974. Apărut septembrie 1974.

EQ

Combinatul poligrafic „Casa Sclnteli*⁴, București,
Republica Socialistă România

[1] Vezi Lacour-Gayet.

[a] Abatele Letourneau. *Hlstoire du s&minalre* d[1] *Angers.*

43

[1] Citat de Lacour-Gayet.

44

[1] Picrochole. personaj din Gargantua, *traci.*